

Međunarodni sud za krivično
gonjenje osoba odgovornih za
teška kršenja međunarodnog
humanitarnog prava počinjena
na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. godine

Predmet br. IT-05-88/2-T
Datum: 12. decembar 2012.
Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM II

U sastavu: sudija Christoph Flügge, predsjedavajući
sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua
sudija Prisca Matimba Nyambe

Sekretar: g. John Hocking

Presuda od: 12. decembra 2012.

TUŽILAC

protiv

ZDRAVKA TOLIMIRA

JAVNO S POVJERLJIVIM DODATKOM C

PRESUDA

Tužilaštvo

g. Peter McCloskey

Optuženi

Zdravko Tolimir

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. SAŽETAK OPTUŽBI.....	1
1. UZP prisilnog uklanjanja	1
2. UZP ubistva	3
B. PRETPRETRESNI POSTUPAK.....	5
1. Optužnica, spajanje i razdvajanje predmeta	5
2. Pretpretresni podnesci i odgovori	7
3. Tok pretpretresnog postupka	7
C. PRETRESNI POSTUPAK.....	8
1. Pregled	8
2. Dokazni postupak tužilaštva	8
3. Oslobođajuća presuda na osnovu pravila 98bis	8
4. Dokazni postupak odbrane.....	8
5. Završni podnesci i završne riječi	9
II. RAZMATRANJA U VEZI S OCJENJIVANJEM DOKAZA	10
A. OPŠTI PRINCIPI	10
B. KATEGORIJE DOKAZA	12
1. Svjedočenje svjedoka.....	12
(a) Svjedočenje svjedoka povezanih sa stranama u postupku ili sa stranama u oružanom sukobu.....	12
(b) Vještaci	13
(c) Svjedočenja osoba osuđenih za zločine povezane s događajima koji se navode u Optužnici	14
2. Dokumentarni dokazi.....	15
(a) Ranija svjedočenja i izjave date izvan ovog suda	15
(b) Dokazi koji su osnov za identifikaciju ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici putem analize DNK	16
(i) Demografski podaci na osnovu kojih je sačinjen spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici	17
(ii) Identifikacija ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici putem analize DNK	19
(iii) Broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici identifikovanih putem analize DNK.....	20
(c) Presretnuti razgovori	22
(d) Snimci iz vazduha	23
(e) Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade	24
3. Činjenice o kojima je presuđeno.....	26
III. VOJNE I POLICIJSKE STRUKTURE RS-A	27
A. SNAGE BOSANSKIH SRBA	27
B. VRS I GLAVNI ŠTAB VRS-A.....	28
1. Sastav VRS-a i mjerodavni pravni propisi.....	28
2. Osnivanje i nadležnosti	29
3. Organizacija	30
4. Vojna načela	32
5. Proces odlučivanja	33
6. Sistem izvještavanja i analize borbene gotovosti	34
7. Direktive	36
8. Razmjještaj i inspeksijske kontrole	37
9. Sektor za obavještajno - bezbjednosne poslove.....	38
(a) Uprava za bezbjednost	39

(i) Vojna policija.....	42
(ii) 65. zaštitni puk.....	43
(b) Uprava za obavještajne poslove.....	45
(i) 410. obavještajni centar	46
(ii) 10. diverzantski odred.....	46
C. DRINSKI KORPUS	47
1. Bratunačka brigada	49
2. Rogatička brigada	52
3. Zvornička brigada	54
D. SNAGE MUP-A.....	58
1. Prepotčinjavanje jedinica MUP-a VRS-u	59
2. SBP	60
3. Drugi odred iz Šekovića	61
4. Jahorinski regruti	61
5. CJB.....	62
IV. DOGAĐAJI KOJI SU PRETHODILI NAPADU NA SREBRENICU I ŽEPU	64
A. PERIOD OD 1991. DO 1994.....	64
1. Izbijanje rata	64
(a) Period od 1991. do 1992. godine: raspad bivše Jugoslavije.....	64
(b) Period od 1992. do 1993. godine: sukob u Srebrenici	64
(c) Maj 1992. godine: šest strateških ciljeva	65
(d) 19. novembar 1992. godine: Direktiva op. br. 4	66
2. Uspostavljanje međunarodnog nadzora	67
(a) Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u BiH (UNPROFOR).....	67
(i) Nizozemski bataljon (Srebrenica).....	68
(ii) Ukrajinska četa (Žepa).....	69
(iii) Izvještavanje u UNPROFOR-u i kontakti	69
(b) Vojnoposmatračka misija UN-a.....	70
3. Vojna i humanitarna situacijama u enklavama	71
(a) Napad na Kravicu i protivnapad.....	71
(b) Proglašenje enklava Srebrenice, Žepe i Goražda "zaštićenim zonama" UN-a	71
4. Prekid neprijateljstava i demilitarizacija.....	72
(a) Prekid vatre i demilitarizacija	72
(b) Kršenja sporazuma o demilitarizaciji.....	73
(c) Trajni cilj "srpskog Podrinja"	74
(d) Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava.....	75
B. GODINA 1995.	76
1. Kršenja SOPN-a.....	76
2. Direktive op. br. 7 i 7/1	76
(a) Direktiva op. br. 7	76
(b) Direktiva op. br. 7/1	79
3. Ograničavanje kretanja konvoja i pogoršavanje humanitarne situacije.....	79
(a) Osnivanje Državnog komiteta za saradnju.....	79
(b) Postupak odobravanja zahtjeva za prolaz konvoja	80
(c) Ograničenja kretanja konvoja.....	82
(d) Posljedice tih ograničenja	83
(i) Srebrenička enklava.....	83
(ii) Žepska enklava	86
(e) Prijeteća humanitarna kriza.....	86
4. Stalni vojni napadi	87
(a) Neuspjeh sporazuma o prekidu vatre: "početak kraja"	87
(b) Vazdušni udari NATO-a i napadi VRS-a	88
(c) Zauzimanje posmatračkog položaja OP Echo od strane VRS-a	89

(d) Gomilanje snaga i intenziviranje vojnih dejstava 90

V. DOGAĐAJI U SREBRENICI U JULU 1995. GODINE I NJIHOVE POSLJEDICE 93

A. NAPAD NA SREBRENICU I KRETANJE STANOVNIŠTVA SREBRENICE (6.–11. JULI).....	93
1. Pripreme za operaciju	93
2. Naređenja za operaciju "Krivaja 95" (2. juli)	93
3. Početak borbenih dejstava VRS-a prema Srebrenici (6. juli)	95
4. Granatiranje Srebrenice i Potočara od strane VRS-a (7. i 9. juli).....	96
5. Proširenje opsega prvobitnih naređenja za operaciju "Krivaja 95" i drugi događaji (9. juli).....	99
6. Situacija u Srebrenici 10. jula 1995. godine	100
7. Kretanje bosanskih Muslimana (10. i 11. juli).....	103
8. Pad srebreničke enklave (11. juli).....	104
9. Formiranje kolone u noći 11. jula i sastav kolone	106
B. POTOČARI.....	109
1. Humanitarna situacija u Potočarima (11.–13. juli)	109
2. Sastanci u hotelu "Fontana" (11.–12. juli)	112
3. Snage bosanskih Srba preuzimaju kontrolu nad Potočarima (12. juli).....	120
4. Prijevoz bosanskih Muslimana iz Potočara (12.–18. juli)	123
(a) Obezbeđivanje goriva i autobusa	123
(b) Proces ukrcavanja i odvajanje muškaraca.....	126
(c) Prijevoz žena, djece i staraca u Kladanj	131
(d) Muškarci zatočeni u "bijeloj kući" i njihov kasniji prijevoz u Bratunac	134
(e) Prijevoz ranjenika.....	140
(f) Izjava o tome kako se odvijao prijevoz, koju je predočio Radoslav Janković	143
(g) Zaključak.....	145
5. Ubijanje (13.–14. juli).....	145
(a) Tijela devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađena nedaleko od baze UN-a.....	145
(b) Jedan bosanski Musliman	147
(c) Škola u selu Luke u blizini Tišće	148
C. PODRUČJE BRATUNCA (12.–14. JULI)	151
1. Vojno dejstvovanje po koloni i razvoj događaja u vezi s kolonom (12. i 13. juli).....	151
2. Zatočavanje duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići.....	155
(a) Konjević–Polje.....	155
(b) Livada u Sandićima.....	157
(c) Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi	160
3. Ubijanje na području Bratunca (13.–14. juli)	165
(a) Štab Bratunačke brigade.....	165
(b) Rijeka Jadar.....	167
(c) Dolina Cerske.....	168
(d) Skladište u Kravici i s njim povezana operacija pokopavanja.....	170
(i) Ubijanje.....	171
(ii) Pripreme za operaciju pokopavanja.....	174
(iii) Pokopavanje u Ravnicama.....	176
(iv) Pokopavanje na lokalitetu Glogova i ponovno pokopavanje na lokalitetima Zeleni Jadar, Budak i Blječeva	177
(v) Zaključak	179
(e) Samoposluga u Kravici	179
(f) Grad Bratunac (12.–14. juli).....	181
(i) Zatočavanje.....	181
a. Bosanski Muslimani prevezeni iz Potočara.....	182
b. Bosanski Muslimani prevezeni s raznih mjesta zatočenja duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići	182
(ii) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni iz hangara.....	184
(iii) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni iz prikolice šlepera u gradu Bratuncu	185

(iv) "Mentalno zaostali" muškarac, bosanski Musliman, izveden iz autobusa parkiranog ispred škole "Vuk Karadžić"	186
(v) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni na neki drugi način iz škole "Vuk Karadžić" i s prostora oko nje.....	186
(g) Pripreme za operaciju ubijanja na području Zvornika, obavljene 13. i 14. jula 1995. godine u Bratuncu.....	188
D. ZVORNIČKO PODRUČJE (13. -19. JULI)	190
1. Period koji je prethodio događajima u Zvorniku (13.–14. juli)	190
2. Zatočavanje i ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana (13.–17. juli)	194
(a) Orahovac kod Lažeta (13.–15. juli).....	194
(i) Zatočavanje – škola u Grbavcima (13.–14. juli).....	194
(ii) Ubijanje – Orahovac (14. juli).....	198
(iii) Pokopavanje – Orahovac (14.-15. juli).....	202
(iv) Forenzički dokazi.....	203
a. Primarne grobnice	203
b. Sekundarne grobnice	205
(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Grbavcima i ubijanju u Orahovcu.....	206
(b) Petkovci (14.-16. juli)	206
(i) Zatočavanje i situaciono uslovljeno ubijanje – škola u Petkovcima (14. juli).....	207
(ii) Ubijanje – brana u Petkovcima (15. juli).....	209
(iii) Pokopavanje – brana u Petkovcima (15. juli).....	210
(iv) Forenzički dokazi.....	211
a. Primarna grobnica	211
b. Sekundarne grobnice	212
(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Petkovcima i ubijanju kod brane u Petkovcima.....	213
(c) Škola u Ročeviću i Kozluk (14.-16. juli)	213
(i) Zatočavanja – škola u Ročeviću (14.-15. juli).....	213
(ii) Ubijanje - Kozluk (15. juli)	219
(iii) Pokopavanje - Kozluk (16. juli)	221
(iv) Forenzički dokazi.....	222
(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Ročeviću i ubijanju u Kozluku.....	223
(d) Zatočavanje – škola u Kuli (14.-15. juli)	224
(e) Ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici (16. juli).....	227
(i) Prijevoz zatočenika iz škole u Kuli (16. juli).....	227
(ii) Ubijanje - Vojna ekonomija Branjevo (16. juli).....	229
(iii) Ubijanje – Dom kulture u Pilici (16. juli).....	232
(iv) Pokopavanje zatočenika, bosanskih Muslimana, ubijenih na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici (17. juli).....	234
(v) Forenzički dokazi.....	236
(vi) Zaključci o zatočavanju u školi u Kuli i ubijanju u Domu kulture u Pilici i na Vojnoj ekonomiji Branjevo	238
E. DOGAĐAJI POSLIJE 16. JULA U VEZI S KOLONOM I LJUDIMA U NJOJ.....	239
1. Otvaranje koridora za prolaz kolone.....	239
(a) Pregovori o otvaranju koridora	239
(b) Otvaranje koridora (16.-17. juli 1995. godine)	240
2. Pretres terena se nastavlja	242
3. Ubijanje na području Zvornika	244
(a) Kod Nezuka.....	244
(b) Pacijenti, bosanski Muslimani, izvedeni iz bolnice u Milićima.....	247
(c) Kod Snagova	249
(d) Četvorica bosanskih Muslimana koja su preživjela događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.....	252
4. Druga djela ubijanja.....	253
(a) Bišina.....	253

(b) Kod Trnova	255
F. ZATOČAVANJE U BATKOVIĆU	258
G. OPERACIJA PONOVOG POKOPAVANJA (SEPTEMBAR I OKTOBAR 1995. GODINE)	260
H. IZRAČUNAVANJE UKUPNOG BROJA BOSANSKIH MUSLIMANA UBIJENIH POSLIJE PADA	
SREBRENICE	265
1. Uvod.....	265
2. Ukupan broj bosanskih Muslimana za koje je zaključeno da su ih ubile snage bosanskih Srba u konkretnim okolnostima navedenim u Optužnici	265
(a) Područje Potočara.....	265
(b) Područje Bratunca.....	266
(c) Područje Zvornika.....	266
(d) Ostalo	267
3. Ukupan broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici	269
4. Identifikacija ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici	271
5. Dodatne srebreničke žrtve koje su ubile snage bosanskih Srba.....	273
(a) Srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2; Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5 i 6, Budak 1 i 2 i Blječeva 1, 2 i 3.....	274
(b) Druge srebreničke žrtve identifikovane u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine.....	274
6. Broj bosanskih Muslimana koji su poginuli zbog borbi, samoubistava i iz drugih razloga	277
7. Ukupan broj srebreničkih žrtava koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe	277
VI. DOGAĐAJI U ŽEPI U JULU 1995. GODINE I PERIOD NEPOSREDNO POSLIJE NJIH	279
A. VOJNA DEJSTVA PROTIV ŽEPE I PREGOVORI (PERIOD OD POČETKA JULA DO 24. JULA 1995. GODINE)	279
1. Geografski položaj i opštinska organizacija žepske enklave	279
2. Vojna dejstva protiv Žepe (početak jula).....	281
3. Prvi sastanak VRS-a i bosanskih Muslimana na Bokšanici (13. juli)	282
4. Napad na Žepu (period od 14. do 19. jula)	284
5. Sastanci na Bokšanici nakon prestanka granatiranja od strane VRS-a (19. i 20. juli).....	287
6. Sastanci o razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve” (Sarajevo, 20. i 21. juli).....	290
7. Nastavak napada VRS-a na Žepu (period od 20. do 24. jula).....	291
8. Sastanak VRS-a i bosanskih Muslimana na Bokšanici (24. juli)	292
B. SUDBINA BOSANSKIH MUSLIMANA IZ ŽEPE I DOGAĐAJI S TIM U VEZI POČEVŠI OD 25. JULA 1995. GODINE	294
1. Daljnji sastanci o razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve” (Sarajevo, period od 25. do 27. jula).....	294
2. Prijevoz civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe (period od 25. do 27. jula)	296
3. Prijevoz bolesnih i ranjenih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe (period od 25. do 27. jula).....	303
4. Hapšenje i zatočavanje ratnih zarobljenika i vođa bosanskih Muslimana.....	305
5. Mjesta gdje je držan Avdo Palić i njegov nestanak (juli–septembar 1995. godine).....	314
6. Identifikacija tijela Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića.....	315
VII. PRAVNI ZAKLJUČCI	316
A. OPŠTI USLOVI ZA PRIMJENU ČLANA 3 I ČLANA 5 STATUTA	316
1. Član 3	316
(a) Mjerodavno pravo	316
(b) Zaključci	318
2. Član 5	319
(a) Mjerodavno pravo	319
(i) Mora postojati napad	320
(ii) Napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva	320

(iii) Napad mora biti rasprostranjen ili sistematski	322
(iv) Djela optuženog moraju biti dio napada	323
(v) Uslov postojanja <i>mens rea</i> : optuženi mora znati da njegova djela čine dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva	323
(b) Zaključci	324
B. UBISTVO	328
1. Optužbe	328
2. Mjerodavno pravo	329
3. Zaključci	329
C. ISTREBLJIVANJE	330
1. Optužbe	330
2. Mjerodavno pravo	331
3. Zaključci	332
D. GENOCID	333
1. Optužbe	333
2. Mjerodavno pravo	334
(a) Grupa	334
(b) Djela u osnovi	335
(i) Ubijanje pripadnika grupe	335
(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe	335
(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja	336
(iv) Uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe	337
(c) Genocidna namjera	337
(i) Namjera da se uništi ciljana grupa kao takva	338
(ii) Namjera da se grupa uništi "u cijelosti ili djelimično"	339
3. Zaključci	340
(a) Grupa	340
(b) Djela u osnovi	340
(i) Ubijanje pripadnika grupe	340
(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe	340
(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja i uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe	345
(c) Genocidna namjera	348
(i) Namjera da se uništi ciljana grupa "kao takva"	348
(ii) Namjera da se grupa uništi "u cijelosti ili djelimično"	350
E. UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA GENOCIDA	353
1. Optužbe	353
2. Mjerodavno pravo	353
3. Zaključci	356
4. Zaključak	358
F. PRISILNO PREMJEŠTANJE KAO NEHUMANO DJELO I DEPORTACIJA	358
1. Mjerodavno pravo	359
(a) Obilježja prisilnog premještanja i deportacije	359
(i) <i>Actus reus</i>	359
a. Prisilni karakter raseljavanja	359
b. Zakonit boravak	360
c. Osnove po kojima je u međunarodnom pravu prisilno raseljavanje dopušteno	361
(ii) <i>Mens rea</i>	362
(b) Prisilno premještanje kao nehumano djelo prema članu 5(i)	362
2. Zaključci	363
(a) Prisilno uklanjanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe	363

(i) Organizovani prijevoz žena, djece i staraca iz Potočara.....	363
(ii) Organizovani prijevoz muškaraca iz Potočara i iz kolone.....	368
(b) Prisilno uklanjanje ili deportacija stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe.....	369
(i) Organizovani prijevoz žena, djece i staraca iz Potočara.....	369
(ii) Prisilno iseljavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe u Srbiju	373
(c) Zaključak.....	375
G. PROGONI	375
1. Mjerodavno pravo.....	375
(i) Djela ili propusti u osnovi.....	376
(ii) Diskriminatorna namjera	377
(b) Konkretna djela u osnovi	378
(i) Ubistvo.....	378
(ii) Okrutno i nečovječno postupanje	378
(iii) Terorisanje civila	379
(iv) Uništavanje lične imovine	380
(v) Prisilno premještanje i deportacija.....	381
2. Zaključci	381
(a) Djela u osnovi.....	381
(i) Ubistvo.....	381
(ii) Okrutno i nečovječno postupanje	382
(iii) Terorisanje civila	384
(iv) Uništavanje lične imovine	384
a. Uništavanje ličnih stvari i isprava	385
b. Uništavanje domova bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi	386
(v) Prisilno premještanje i deportacija.....	387
(b) Zaključak.....	388
VIII. ZAKLJUČCI O ODGOVORNOSTI OPTUŽENOG	389
A. MJERODAVNO PRAVO: ČLAN 7(1) STATUTA	389
1. Činjenje, uključujući učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu	389
(a) Argumentacija strana u postupku o UZP-u	389
(b) Mjerodavno pravo o UZP-u	390
2. Planiranje	395
3. Poticanje.....	395
4. Naređivanje.....	396
5. Pomaganje i podržavanje	397
B. ULOGA OPTUŽENOG.....	399
1. Uvod.....	399
2. Položaji i funkcije optuženog	399
(a) Karijera optuženog	399
(b) Uloga optuženog kao načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove i pomoćnika komandanta	400
(c) Mladićev najuži krug.....	403
3. Djela i ponašanje optuženog	404
(a) Od marta do kraja juna 1995. godine	404
(b) Juli 1995. godine	405
(i) 8. juli 1995. godine	405
(ii) 9. juli 1995. godine	406
(iii) 10.–12. juli 1995. godine	408
(iv) 13. juli 1995. godine	410
(v) 14.–15. juli 1995. godine	419
(vi) 16.–17. juli 1995. godine	420
(vii) 18. juli 1995. godine	422
(viii) 19. juli 1995. godine.....	423

(ix) 20. juli 1995. godine	425
(x) 21. juli 1995. godine	426
(xi) 22.–23. juli 1995. godine	427
(xii) 24. juli 1995. godine	427
(xiii) 25. juli 1995. godine	427
(xiv) 26.–27. juli 1995. godine	430
(xv) 28. juli 1995. godine	431
(xvi) 29. juli 1995. godine	433
(xvii) 30.–31. juli 1995. godine	434
(c) Avgust 1995. godine i kasniji period	435
C. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT PRISILNOG UKLANJANJA STANOVNIŠTVA IŽEPE	436
1. Argumentacija strana u postupku	436
2. Zaključci	437
(a) Politika etničkog razdvajanja: šest strateških ciljeva, Direktiva op. br. 7	437
(b) Ograničavanje popune zaliha UNPROFOR-a i kretanja konvoja humanitarne pomoći	439
(c) Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva	440
(d) Napad na srebreničku enklavu	443
(e) Sastanci u hotelu "Fontana", ulazak VRS-a u Potočare i prisilno uklanjanje stanovništva	445
(f) Napad na žepku enklavu	446
(g) "Pregovori" od 13. jula	448
(h) Nastavak napada na Žepu i prisilno uklanjanje stanovništva	449
3. Zaključak	451
D. UZP UBISTVA VOJNO SPOSOBNIH MUŠKARACA MUSLIMANA IZ SREBRENICE	452
1. Argumentacija strana u postupku	452
2. Zaključci	452
(a) Razrada zajedničkog plana za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, Muslimana iz Srebrenice	452
(b) Provođenje zajedničkog plana za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, Muslimana, iz Srebrenice	454
3. Zaključak	463
E. UČEŠĆE OPTUŽENOG U UZP-U PRISILNOG UKLANJANJA	465
1. Argumentacija strana u postupku	465
2. Zaključci	467
(a) Politika razdvajanja na nacionalnoj osnovi, koja je kulminirala izdavanjem Direktive op. br. 7	467
(b) Ograničavanje kretanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a i konvoja humanitarne pomoći	468
(c) Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva u Srebrenici	469
(d) Onemogućavanje UNPROFOR-a i omogućavanje zauzimanja Srebrenice	471
(e) Znanje optuženog o prisilnom uklanjanju i koordinacija aktivnosti potčinjenih u Potočarima	472
(f) Učešće u zauzimanju Žepe i prisilnom uklanjanju	473
3. Zaključak	476
F. UČEŠĆE OPTUŽENOG U UZP-U UBISTVA	477
1. Argumentacija strana u postupku i preliminarna razmatranja	477
2. Zaključci	479
(a) Ponašanje optuženog	479
(b) Propust optuženog da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane iz Srebrenice	487
3. Zaključak	493
G. ODGOVORNOST PO TREĆOJ KATEGORIJI UZP-A	494
1. Opšta argumentacija strana u postupku i preliminarna pitanja	494
2. Situaciono uslovljena ubistva i djela progona	495
(a) Argumentacija strana u postupku	495

(b) Zaključci	495
3. Predvidljiva ciljana ubistva trojice vođa Muslimana iz Žepe	499
(a) Argumentacija strana u postupku	499
(b) Zaključci	500
4. Operacija ponovnog pokopavanja	503
H. ZAKLJUČCI U VEZI S TAČKAMA OPTUŽNICE	503
1. Tačka 1: genocid	504
2. Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida	511
3. Preliminarni uslovi za krivično djelo iz člana 5 koji se odnose na znanje i djela optuženog	511
4. Tačka 3: istrebljivanje	512
5. Tačke 4 i 5: ubistvo	513
6. Tačka 6: progoni	514
7. Tačka 7: nehumana djela – prisilno premještanje	515
8. Tačka 8: deportacija	516
IX. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE I S NJIMA POVEZANA PITANJA	517
A. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE	517
B. POVEZANA PITANJA	520
X. FAKTORI KOJI SE UZIMAJU U OBZIR PRILIKOM ODMJERAVANJA KAZNE	521
A. NAČELA I SVRHE KAŽNJAVANJA	521
B. MJERODAVNO PRAVO O ODMJERAVANJU KAZNE I FAKTORIMA KOJE JE POTREBNO UZETI U OBZIR	522
1. Težina krivičnog djela	523
2. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti	525
3. Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije	530
4. Poređenje s drugim predmetima	531
5. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru	531
XI. DISPOZITIV	532
XII. IZDVOJENO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE ANTOINEA KESIA-MBEA MINDUE	1
A. TIJELA DEVET MUŠKARACA, BOSANSKIH MUSLIMANA, PRONAĐENA NEDALEKO OD BAZE UN-A .	1
B. ODGOVORNOST NA OSNOVU UZP-A	1
XIII. IZDVOJENO SUPROTNO I IZDVOJENO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE PRISCE MATIMBA NYAMBE	1
A. SUPROTNO MIŠLJENJE SUDIJE NYAMBE	1
1. Preliminarne napomene u pogledu ocjene dokaza	2
2. Karakter sukoba	7
(a) Direktive op. br. 7 i 7/1	7
(b) "Zaštićene zone" nisu bile demilitarizovane	9
3. Prisilno premještanje	11
(a) Prisilno premještanje iz Potočara	11
(i) Ograničenja kretanja konvoja	12
(ii) Humanitarni uslovi u bazi UN-a u Potočarima	13
(iii) Sastanci u hotelu "Fontana"	14
(iv) Prijevoz civila, bosanskih Muslimana	16
(v) Želja civilnog stanovništva da svojom voljom ode iz enklave	18
(b) Prisilno premještanje iz Žepe	19
(i) Plan evakuacije Ratnog predsjedništva i političkog rukovodstva BiH	19
(ii) Želja civilnog stanovništva da svojom voljom napusti enklavu	21
4. Učešće optuženog u UZP-u ubistva	24

(a) Razmjere UZP-a ubistva	24
(b) Optuženi nije posjedovao traženu namjeru	29
5. Lišavanje života Hajrića, Palića i Imamovića	33
6. Ukupan broj ubijenih	34
7. Zaključak	35
(a) Navodi zasnovani na prisilnom premještanju	35
(b) Priroda UZP-a ubistva	36
(c) Navodi o odgovornosti optuženog za ubistvo	36
(d) Zaključci po pojedinim tačkama Optužnice	36
B. IZDVOJENO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE NYAMBE	39
1. Tijela devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađena nedaleko od baze UN-a	39
DODATAK A: GLOSAR	1
C. PODNESCI U OVOM PREDMETU	1
B. PRESUDE I ODLUKE MKSJ-A	1
C. PRESUDE I ODLUKE MKSR-A	8
D. PRESUDA MSP-A	11
E. VOJNI SUDOVI OSNOVANI POSLIJE 2. SVETSKOG RATA	11
F. PRAKSA DRUGIH SUDOVA	12
G. SPISAK DRUGIH IZVORA	12
1. Domaće zakonodavstvo	12
2. Međunarodni pravni instrumenti i komentari	12
H. SPISAK SKRAĆENIH NAZIVA	13
DODATAK B: OSTALA PROCEDURALNA PITANJA	1
A. PRETPRETRESNI I PRETRESNI POSTUPAK	1
1. Prvo stupanje pred Sud i izjašnjavanje o krivici	1
2. Imenovanje branilaca	1
3. Odbijanje optuženog da prihvati podneske u pretpretresnom postupku	2
4. Prigovori na nadležnost Međunarodnog suda	3
5. Sastav Pretresnog vijeća	3
6. Činjenice o kojima je presuđeno	4
7. Zahtjevi za prihvatanje dokumenata bez posredstva svjedoka	4
B. RAZNO	5
1. Noćni nadzor	5
2. Obilazak mjesta događaja	7
3. Postupak zbog nepoštovanja Suda	7
DODATAK C: POVJERLJIVI DODATAK	1

I. UVOD

A. Sažetak optužbi

1. Ovo vijeće postupa u predmetu koji se odnosi na događaje u istočnoj Bosni, tačnije, u enklavi Srebrenica i enklavi Žepa, u periodu od 1992. do 1995. godine.
2. U periodu na koji se Optužnica odnosi, Zdravko Tolimir, optuženi u ovom predmetu (dalje u tekstu: optuženi), bio je pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS).¹ Optuženi se tereti za zločine po osam tačaka, prema članovima 3, 4 i 5 Statuta Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut): genocid (tačka 1), udruživanje radi vršenja genocida (tačka 2), istrebljivanje (tačka 3), ubistvo (tačka 4 i 5), progoni (tačka 6), prisilno premještanje (tačka 7) i deportacija (tačka 8). Prema članu 7(1), optuženi je, svojim radnjama i propustima, navodno počinio, naredio, poticao, planirao i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnih djela za koja se tereti.²
3. Kako tvrdi tužilaštvo, optuženi je te zločine počinio učestvujući u dva udružena zločinačka poduhvata (dalje u tekstu: UZP): u poduhvatu da se bosanski Muslimani prisilno uklone iz enklava Srebrenica i Žepa (dalje u tekstu: UZP prisilnog uklanjanja) i u poduhvatu da se ubiju vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, iz enklave Srebrenica (dalje u tekstu: UZP ubistva),³ kako će to biti sažeto izloženo u nastavku teksta.

1. UZP prisilnog uklanjanja

4. Teza tužilaštva glasi da je optuženi, zajedno s drugima, svjesno učestvovao u UZP-u prisilnog uklanjanja i da je njihov zajednički cilj bio da se bosanski Muslimani protjeraju iz enklava Srebrenica i Žepa u periodu od 8. marta 1995., ili približno tog datuma, do kraja avgusta 1995. godine.⁴
5. Kako se navodi, maja 1992. godine rukovodstvo Republike Srpske (dalje u tekstu: RS) objavilo je, cilj da se sprovede "državno razgraničenje [srpskog naroda] od druge dve nacionalne zajednice".⁵ Dana 8. marta 1995. godine predsjednik RS Karadžić izdao je Operativnu direktivu br. 7, kojom je, između ostalog, naredio da u enklavama Srebrenica i Žepa treba stvoriti "uslove totalne

¹ Optužnica, par. 2, 71.

² Optužnica, par. 1–50, 66, 68–69.

³ Optužnica, par. 10–69.

⁴ Optužnica, par. 35.

⁵ Optužnica, par. 3.

nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana".⁶ U okviru organizovane akcije da se bosanskim Muslimanima život učini nepodnošljivim i da se oni protjeraju iz ovih enklava, VRS je u periodu od marta do jula 1995. godine namjerno ograničavao dostavu humanitarne i druge pomoći, kao i pomoći od strane UNPROFOR-a, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice i Žepe, koje je sve to vrijeme granatirao i otvarao snajpersku i artiljerijsku paljbu na njih.⁷ Juna 1995. godine naređen je napad na Srebrenicu, sa ciljem da se čitavo stanovništvo srebreničke enklave zbije na njeno gradsko područje i da se tako stvore uslovi u kojima bi muslimanskom stanovništvu u cjelini bilo nemoguće da se održi, pa bi ono stoga moralo napustiti to područje.⁸ Poslije napada VRS-a na srebreničku enklavu početkom jula,⁹ hiljade bosanskih Muslimana, među kojima su bili žene, djeca i nekoliko muškaraca, pobjegli su 10. i 11. jula u bazu UN-a u Potočarima.¹⁰ U međuvremenu, 11. jula, kad je srebrenička enklava pala, oko 15.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, okupilo se u selima Šušnjari i Jaglići i u velikoj koloni krenulo da bježi kroz šumu prema Tuzli.¹¹

6. Kako se navodi, 11. jula uveče i 12. jula ujutru u hotelu "Fontana" u Bratuncu su između rukovodstva VRS-a i pripadnika Nizozemskog bataljona održana tri presudna sastanka o sudbini izbjeglica, bosanskih Muslimana, koje su se sklonile u Potočare.¹² Prvom sastanku prisustvovali su komandant Glavnog štaba VRS-a Ratko Mladić, drugi pripadnici VRS-a i pripadnici Nizozemskog bataljona.¹³ Osim predstavnika VRS-a i Nizozemskog bataljona, drugom i trećem sastanku prisustvovali su i predstavnici bosanskih Muslimana koji su izbjegli u Potočare.¹⁴ Poslije toga u bazu UN-a u Potočarima došli su autobusi i kamioni, pa su pripadnici VRS-a i Ministarstva unutrašnjih poslova RS (dalje u tekstu: MUP) (dalje u tekstu, zajedno: snage bosanskih Srba) prevezle hiljade žena, djece i starih bosanskih Muslimana na područje pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine (dalje u tekstu: ABiH).¹⁵ Operacija prevoženja nastavila se do 13. jula.¹⁶

7. Što se tiče muškaraca bosanskih Muslimana okupljenih u Potočarima, tužilaštvo tvrdi da su ih tokom popodneva 12. jula i 13. jula pripadnici snaga bosanskih Srba razdvajali od žena, djece i starih.¹⁷ Dana 13. jula 1995., na području Kravice, Sandića, Konjević-Polja i Milića, pripadnici

⁶ Optužnica, par. 8, 36.

⁷ Optužnica, par. 37–40.

⁸ Optužnica, par. 39.

⁹ Optužnica, par. 40.

¹⁰ Optužnica, par. 42.

¹¹ Optužnica, par. 41–42.

¹² Optužnica, par. 43–45.

¹³ Optužnica, par. 43.

¹⁴ Optužnica, par. 44–45 (gdje se navodi da je na drugom sastanku učestvovao jedan predstavnik izbjeglica, bosanskih Muslimana, a trećem nekoliko njih).

¹⁵ Optužnica, par. 47.

¹⁶ Optužnica, par. 47.

¹⁷ Optužnica, par. 48.

snaga bosanskih Srba takođe su zarobili duž puta Bratunac–Konjević-Polje–Milići između 5.000 i 6.000 bosanskih Muslimana iz kolone muškaraca i dječaka, ili su im se oni sami predali.¹⁸ Pripadnici snaga bosanskih Srba oduzeli su im lične stvari i imovinu.¹⁹

8. Što se tiče navoda o prisilnom uklanjanju bosanskih Muslimana iz enklave Žepa, tužilaštvo tvrdi da je VRS početkom jula 1995., u jeku napada na srebreničku enklavu, pripremao napad na enklavu Žepa, kako bi pucanjem i granatiranjem istjerao stanovništvo odatle.²⁰ U Žepi su u tri navrata održani pregovori između rukovodstva VRS, u kojem je bio i optuženi, i bosanskih Muslimana, predstavnika enklave Žepa, i to 13. jula, 19. jula i 24. jula, kad je postignut sporazum.²¹ Dana 25. jula počeo je prijevoz žena i djece iz Žepe.²² Istog ili približno istog dana, plašeći se da će im neko nauditi ili ih ubiti ako se predaju VRS-u, stotine uglavnom vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana pobjeglo je preko Drine u Srbiju.²³

9. Tužilaštvo nadalje tvrdi da je u Potočarima, Bratuncu, Kravici i Petkovicima došlo do situacionog ubijanja, da su u Žepi ciljano ubijena trojica vodećih bosanskih Muslimana, kao i da su djela proganjanja vezana za ta ubistva bila predvidljiva i prirodna posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja.²⁴

10. Navodi se da je optuženi, kao učesnik u UZP-u, počinio djela u cilju ostvarenja opisanog UZP-a; u druga djela koja je optuženi počinio spadaju: (a) stvaranje nepodnošljivih životnih uslova za bosanske Muslimane, (b) vojno poražavanje ABiH, (c) vojno onesposobljavanje lokalnih snaga UN-a, uključujući sprečavanje i kontrolisanje međunarodne zaštite enklava spolja, i (d) kontrola iseljavanja muslimanskog stanovništva iz enklava.²⁵

2. UZP ubistva

11. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi u periodu od 11. jula, ili približno tog datuma, do otprilike 1. novembra 1995. godine zajedno s drugima svjesno učestvovao u UZP-u ubistva i da je njihov zajednički cilj bio po kratkom postupku pogubiti i pokopati hiljade zarobljenih muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana iz srebreničke enklave starih od 16 do 60 godina.²⁶

¹⁸ Optužnica, par. 49.

¹⁹ Optužnica, par. 50.

²⁰ Optužnica, par. 51.

²¹ Optužnica, par. 52–56.

²² Optužnica, par. 57.

²³ Optužnica, par. 57.

²⁴ Optužnica, par. 22, 22.1–22.4, 23.1, 61.

²⁵ Optužnica, par. 60.

²⁶ Optužnica, par. 10, 27.

12. Kako tvrdi tužilaštvo, u večernjim satima 11. jula i ujutro 12. jula 1995. godine, dok se razrađivao plan za prisilno prevoženje bosanskih Muslimana iz Potočara, Mladić i drugi razradili su i plan ubijanja stotina vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, izdvojenih iz mase u Potočarima.²⁷ Kako se navodi, provođenje tog plana počelo je 12. jula po podne; tokom tog dana i tokom 13. jula ti su ljudi odvajani, a potom 14. jula privremeno držani u zatočeništvu u zgradama i vozilima u Bratuncu.²⁸ U međuvremenu su, kao što je to već opisano, muškarci bosanski Muslimani koji su u koloni otišli 11. jula počeli da se predaju ili su ih pripadnici snaga bosanskih Srba zarobljavali, kad je plan ubijanja vojno sposobnih muškaraca iz Srebrenice obuhvatio i ubijanje te grupe ljudi.²⁹

13. Kako se navodi, sveobuhvatna i sistematska operacija ubijanja muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice, koja je uključivala i pokopavanje njihovih tijela, počela je 13. jula ujutru i nastavila se tokom jula ili avgusta 1995. godine na području Bratunca i Zvornika.³⁰ Osim toga, otprilike od 1. avgusta 1995. do otprilike 1. novembra 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba učestvovali su u organizovanim i sveobuhvatnim aktivnostima da se prikriju ubijanja na tim područjima, tako što su nanovo pokopavali tijela koja su otkopali iz primarnih masovnih grobnica.³¹

14. Tužilaštvo nadalje navodi da su u Potočarima, Bratuncu, Kravici i Petkovicima vršena situaciono uslovljena ubistva, kao i da su djela proganjanja vezana za ta ubistva bila predvidljiva i prirodna posljedica UZP-a ubistva.³²

15. Navodi se da je optuženi, kao učesnik u UZP-u, počinio djela koja su imala za cilj ostvarenje navedenog UZP-a; u druga djela koja je optuženi počinio spada i to što je: (a) bio potpuno upoznat s planom da se vojno sposobni muškarci iz Srebrenice pogube po kratkom postupku, pomagao i omogućio prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana Srebrenice, (b) predložio svom komandantu Mladiću da se stotine bosanskih Muslimana zatočenih duž puta Konjević-Polje–Bratunac sakriju od međunarodnih snaga tako što će se smjestiti u razne objekte kako ne bi bili vidljivi iz vazduha, (c) nadzirao 10. diverzantski odred 16. jula 1995. godine, kada su elementi te jedinice po kratkom postupku pogubili više od 1.700 muškaraca i dječaka Muslimana na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici, kao i 23. jula 1995. godine, ili približno tog datuma, kada su elementi te jedinice po kratkom postupku pogubili približno 39 muškaraca bosanskih Muslimana u Bišini; i, (d) na osnovu ovlaštenja koja mu je dao Mladić, bio

²⁷ Optužnica, par. 18.

²⁸ Optužnica, par. 19.

²⁹ Optužnica, par. 20.

³⁰ Optužnica, par. 21, 21.1–21.16.

³¹ Optužnica, par. 23.

³² Optužnica, par. 22, 22.1–22.4, 28.

odgovoran za postupanje sa svim bosanskim Muslimanima zarobljenim nakon pada srebreničke enklave i dužan da se postara za njihovu bezbjednost i dobrobit, ali da to nije učinio.³³

B. Pretpretresni postupak

1. Optužnica, spajanje i razdvajanje predmeta

16. Protiv optuženog i još dvojice optuženih, Radivoja Miletića i Milana Gvere, optužnica je podignuta februara 2005. godine.³⁴ Dana 10. juna 2005. godine tužilaštvo je podnijelo zahtjev za spajanje predmeta,³⁵ u kojem je zatražilo da se predmet *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*³⁶ spoji sa sljedećim predmetima: *Tužilac protiv Popovića*,³⁷ *Tužilac protiv Beare*,³⁸ *Tužilac protiv Drage Nikolića*,³⁹ *Tužilac protiv Borovčanina*⁴⁰ i *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*.⁴¹ Dana 28. juna 2005. godine tužilaštvo je podnijelo zahtjev da se te optužnice izmijene i zamijene jednom Konsolidovanom izmijenjenom optužnicom.⁴²

³³ Optužnica, par. 29.

³⁴ *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-I, Optužnica, 8. februar 2005. godine. Sudija Liu potvrdio je optužnicu i zapečatio je. Odluka o pregledu optužnice i nalog o neobjelodanjivanju, 10. februar 2005. godine.

³⁵ *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-PT, *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-PT, *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-PT, *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-PT, *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-PT, *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-PT, Zahtjev tužilaštva za spajanje predmeta protiv optuženih, 10. juni 2005. godine.

³⁶ *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-I, Optužnica, 8. februar 2005. godine.

³⁷ *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-04-57-I, Optužnica, 26. mart 2002. godine. Sudija Schomburg potvrdio je optužnicu i zapečatio je. *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-I, Nalog o pregledu optužnice na osnovu člana 19 Statuta i nalog za neobjavlivanje, 26. mart 2002. godine.

³⁸ *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-I, Optužnica, 26. mart 2002. godine. Sudija Schomburg potvrdio je optužnicu. *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-I, Nalog o pregledu optužnice na osnovu člana 19 Statuta i nalog za neobjavlivanje, 26. mart 2002. godine.

³⁹ *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-04-63-I, Optužnica, 6. septembar 2002. godine. Sudija Schomburg potvrdio je optužnicu i zapečatio je *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-I, Nalog kojim se potvrđuje optužnica u skladu sa članom 19 Statuta, nalog o neobjelodanjivanju i nalog o izdavanju naloga za hapšenje, 6. septembar 2002. godine.

⁴⁰ *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-I, Optužnica, 6. septembar 2002. godine. Sudija Schomburg potvrdio je optužnicu. *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-I, Nalog kojim se potvrđuje optužnica u skladu sa članom 19 Statuta, nalog o neobjelodanjivanju i nalog o izdavanju naloga za hapšenje, 6. septembar 2002. godine.

⁴¹ *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-I, Optužnica, 10. februar 2005. godine. Sudija Liu potvrdio je optužnicu. Odluka o pregledu optužnice i nalog o neobjelodanjivanju, 24. mart 2005. godine. Tužilaštvo je naloženo i da povuče prvobitnu optužnicu protiv Pandurevića, koju je 2. novembra 1998. godine potvrdila sudija Mumba u predmetu *Tužilac protiv Krstića, Pandurevića i Blagojevića*, a koja je izmijenjena 27. oktobra 1999. godine.

⁴² *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-PT, *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-PT, *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-PT, *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-PT, *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-PT, *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-PT, Zahtjev tužilaštva za izmjenu optužnica i Dodatak A, 28. juni 2005. godine (dalje u tekstu: Konsolidovana izmijenjena optužnica). Tužilaštvo je u zahtjevu, između ostalog, zatražilo da se u predmet protiv Zdravka Tolimira dodaju i optužbe za genocid, udruživanje radi vršenja genocida i istrebljivanje. Dana 15. jula 2005. godine dostavljen je *Corrigendum*. *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-PT, *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-PT, *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-PT, *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-PT, *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-PT, *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-PT, *Corrigendum* Konsolidovane izmijenjene optužnice, povjerljivo,

17. Dana 21. septembra 2005. godine Pretresno vijeće III odobrilo je zahtjev za spajanje predmeta.⁴³ Dana 26. septembra 2005. godine predmet protiv devetorice optuženih dodijeljen je Pretresnom vijeću II.⁴⁴ Dana 5. oktobra 2005. godine sudija Agius imenovan je za pretpretresnog sudiju.⁴⁵ Dana 31. oktobra 2005. godine Vijeće je izdalo nalog kojim je Konsolidovana izmijenjena optužnica proglašena operativnom optužnicom protiv devetorice optuženih.⁴⁶

18. Dana 22. i 29. marta 2006. godine tužilaštvo je podnijelo još dva zahtjeva u kojima je zatražilo da se Konsolidovana izmijenjena optužnica izmijeni.⁴⁷ Dana 31. maja 2006. godine Vijeće je Odlukom po zahtjevima kojima se Optužnica osporava na osnovu pravila 72 djelimično odobrilo zahtjeve da se Konsolidovana izmijenjena optužnica izmijeni.⁴⁸ U skladu s tom odlukom, tužilaštvo je Drugu konsolidovanu optužnicu podnijelo 4. avgusta 2006. godine, kad je optuženi još bio na slobodi.⁴⁹ Dana 15. avgusta 2006. godine predmet protiv optuženog izdvojen je iz zajedničkog predmeta⁵⁰ a tužilaštvo je 28. avgusta 2006. godine protiv njega podnijelo zasebnu optužnicu.⁵¹

19. Optuženi je uhapšen 31. maja 2007. godine, a u sjedište Međunarodnog suda prebačen je narednog dana.⁵² Dana 6. juna 2007. godine tužilaštvo je podnijelo zahtjev da se predmet *Tolimira* spoji s predmetom *Popović i drugi*; taj je zahtjev odbijen 20. jula 2007. godine, zbog toga što se

15. juli 2005. godine.

⁴³ *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-PT, *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-PT, *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-PT, *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-PT, *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-PT, *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-PT, Odluka po Prijedlogu za spajanje postupaka, 21. septembar 2005. godine. Nalogom predsjednika Međunarodnog suda, Prijedlog za spajanje postupaka prosljeđen je Pretresnom vijeću III. Nalog kojim se prosljeđuje Prijedlog za spajanje postupaka, *Tužilac protiv Popovića*, predmet br. IT-02-57-PT, *Tužilac protiv Beare*, predmet br. IT-02-58-PT, *Tužilac protiv Drage Nikolića*, predmet br. IT-02-63-PT, *Tužilac protiv Borovčanina*, predmet br. IT-02-64-PT, *Tužilac protiv Tolimira, Miletića i Gvere*, predmet br. IT-04-80-PT, *Tužilac protiv Pandurevića i Trbića*, predmet br. IT-05-86-PT, 29. juni 2005. godine; *Corrigendum* Naloga za prosljeđivanje Prijedloga za spajanje predmeta, 4. juli 2005. godine.

⁴⁴ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Nalog kojim se predmet dodjeljuje pretresnom vijeću, 26. septembar 2005. godine.

⁴⁵ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Nalog kojim se imenuje pretpretresni sudija, 5. oktobar 2005. godine.

⁴⁶ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Nalog u vezi s Konsolidovanom izmijenjenom optužnicom, 31. oktobar 2005. godine.

⁴⁷ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Zahtjev da se izmijeni optužnica u dijelu koji se odnosi na Ljubomira Borovčanina, 22. mart 2006. godine; *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Zahtjev da se izmijeni Optužnica, vezan za Presudu Žalbenog vijeća u predmetu *Stakić*, donesenu 22. marta 2006. godine, 29. mart 2006. godine.

⁴⁸ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Odluka po zahtjevima kojima se Optužnica osporava na osnovu pravila 72, 31. maj 2006. godine.

⁴⁹ *Tužilac protiv Popovića i drugih*, predmet br. IT-05-88-PT, Podnesak na osnovu Odluke Pretresnog vijeća u vezi s daljnjim izmjenama i prigovorima na Optužnicu i Zahtjevu da se odobre dodatne manje izmjene, djelimično povjerljivo, 4. avgust 2006. godine (dalje u tekstu: Druga konsolidovana optužnica).

⁵⁰ Nalog o važećoj optužnici i izdvajanju predmeta protiv Zdravka Tolimira, 15. avgust 2006. godine.

⁵¹ Optužnica, 28. avgust 2006. godine (dalje u tekstu: Optužnica od 28. avgusta 2006. godine).

⁵² Odluka o podnescima optuženog u vezi sa zakonitošću hapšenja, 18. decembar 2008. godine; Nalog za pritvor, 1. juni 2007. godine, str. 2; Nalog o imenovanju sudije za prvo stupanje optuženog pred sud, 1. juni 2007. godine. V. takođe Odluka po preliminarnim podnescima na Optužnicu u skladu sa pravilom 72 Pravilnika, par. 9, 11, 14–15.

predmet *Popović i drugi* već nalazio u podmakloj fazi.⁵³ Dana 12. juna 2007. godine tužilaštvo je dostavilo izmijenjenu optužnicu, kojom je ispravilo Optužnicu od 28. avgusta 2006. godine.⁵⁴ Dana 3. jula 2007. godine pretpretresni sudija odobrio je molbu tužilaštva da izmijeni optužnicu u skladu s pravilom 50(A)(i)(c), pa je predložena izmijenjena optužnica (dalje u tekstu: Druga izmijenjena optužnica) postala operativna optužnica u ovom predmetu.⁵⁵ Dana 4. novembra 2009. godine tužilaštvo je podnijelo povjerljiv zahtjev kojim je zatražilo odobrenje da izmijeni Drugu izmijenjenu optužnicu;⁵⁶ 9. decembra 2009. godine Vijeće je taj zahtjev odobrilo i naložilo da će u ovom predmetu operativna biti Treća izmijenjena optužnica (dalje u tekstu: Optužnica).⁵⁷ Od tog trenutka Treća izmijenjena optužnica ostala je operativna optužnica u ovom predmetu.

2. Pretpretresni podnesci i odgovori

20. Tužilaštvo je 28. novembra 2008. godine na povjerljivoj osnovi dostavilo svoj pretpretresni podnesak.⁵⁸ Dana 16. februara 2010. godine tužilaštvo je na povjerljivoj osnovi dostavilo svoj izmijenjeni pretpretresni podnesak.⁵⁹ Optuženi je svoj pretpretresni podnesak na b/h/s dostavio 30. septembra 2009. godine, a na engleskom 28. oktobra 2009. godine.⁶⁰

3. Tok pretpretresnog postupka

21. Pretpretresni postupak otpočeo je nakon što je optuženi prvi put stupio pred sud, i trajao dvije godine, osam mjeseci i tri sedmice.⁶¹ U periodu od 11. decembra 2007. do 16. decembra 2009. godine održano je deset statusnih konferencija na osnovu pravila 65*bis*.⁶² Pretpretresna konferencija na osnovu pravila 73*bis* održana je 25. februara 2010. godine,⁶³ a pretresni postupak počeo je 26. februara 2010. godine.⁶⁴ Postupak objelodanjivanja na osnovu pravila 66(A)(ii) i pravila 68 odvijao se tokom cijele pretpretresne faze postupka, a najveći dio materijala objelodanjen je prije oktobra

⁵³ Odluka po Zahtjevu za spajanje postupaka, 20. jul 2007. godine.

⁵⁴ Izmijenjena optužnica, s dodacima A, B i C u prilogu, 12. juni 2007. godine.

⁵⁵ Ponovno stupanje pred sud, T. 24 (3. jul 2007 godine.).

⁵⁶ Zahtjev tužilaštva za izmjenu Druge izmijenjene optužnice, s dodacima A-D, povjerljivo, 4. novembar 2009. godine.

⁵⁷ Odluka s obrazloženjem koje će uslijediti u vezi sa Zahtjevom tužilaštva za izmjenu Druge izmijenjene optužnice, 9. decembar 2009. godine.

⁵⁸ Podnesak tužilaštva sa pretpretresnim podneskom u skladu s pravilom 65*ter*(E), povjerljivo, 28. novembar 2008. godine.

⁵⁹ Pretpretresni podnesak tužilaštva.

⁶⁰ Pretpretresni podnesak optuženog.

⁶¹ Optuženi je 4. juna 2007. godine prvi put stupio pred sud. T. 1–19 (4. juni 2007. godine). Tužilaštvo je 26. februara i 1. marta 2010. godine održalo uvodnu riječ. T. 333–415 (26. februar 2010); T. 416–508 (1. mart 2010. godine).

⁶² T. 52–108 (14. septembar 2007. godine); T. 109–136 (11. decembar 2007. godine); T. 137–171 (12. mart 2008. godine); T. 172–183 (30. juni 2008. godine); T. 184–201 (30. juli 2008. godine); T. 202–231 (31. oktobar 2008. godine); T. 232–249 (27. februar 2009. godine); T. 250–270 (25. juni 2009. godine); T. 271–299 (22. oktobar 2009. godine); T. 300–312 (16. decembar 2009. godine).

⁶³ T. 313–332 (25. februar 2010. godine).

⁶⁴ T. 333 (26. februar 2010. godine).

2009. godine.⁶⁵ Tužilaštvo je 15. oktobra 2008. godine podnijelo spisak svjedoka, rezimee izjava svjedoka i spisak dokaznih predmeta na osnovu pravila 65ter.⁶⁶ Vijeće je u pretpretresnoj fazi postupka donijelo ukupno 81 pismenu odluku i nalog.

C. Pretresni postupak

1. Pregled

22. Pretresni postupak trajao je ukupno 242 dana. Transkript je imao ukupno 19.233 stranice. Prihvaćeno je ukupno 3.495 dokaznih predmeta i saslušano ukupno 187 svjedoka. Usmeno je svjedočilo 130 svjedoka, od čega 91 na osnovu pravila 92ter. Iskazi 52 svjedoka prihvaćeni su na osnovu pravila 92bis(A), a iskazi pet svjedoka prihvaćeni su na osnovu pravila 92quater. Vijeće je tokom pretresnog postupka donijelo ukupno 94 pismene odluke i naloga.

2. Dokazni postupak tužilaštva

23. Tužilaštvo je s izvođenjem dokaza počelo 26. februara 2010., a završilo 17. januara 2012. godine. Tužilaštvo je dokaze iznijelo putem ukupno 183 svjedoka. Usmeno je svjedočilo ukupno 126 svjedoka tužilaštva, od čega 91 na osnovu pravila 92ter. Usmeno je svjedočilo ukupno 12 vještaka, od čega deset na osnovu pravila 92ter. Za šest svjedoka izdati su nalozi *subpoena*, na osnovu pravila 54. Tri svjedoka svjedočila su putem video-konferencijske veze. Iskaze 52 svjedoka vijeće je prihvatilo na osnovu pravila 92bis(A), a iskaze pet svjedoka na osnovu pravila 92quater. Za 72 svjedoka odobrene su zaštitne mjere. U spis su uvrštena ukupno 2.962 dokazna predmeta tužilaštva.

3. Oslobađajuća presuda na osnovu pravila 98bis

24. Zahtjev za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis nije podniet.⁶⁷

4. Dokazni postupak odbrane

25. Dana 1. marta 2010. godine optuženi je zatražio da se njegovom pravnom savjetniku g. Aleksandru Gajiću odobri da iznosi pravne argumente, ističe procesne prijedloge i prigovore u

⁶⁵ T. 190–192 (30. jul 2008); T. 279 (22. oktobar 2009. godine).

⁶⁶ Obavještenje tužilaštva o podnošenju spiska svjedoka na osnovu pravila 65ter, rezimea svjedoka i spiska dokaznih predmeta, s povjerljivim dodacima A, B i C, 15. oktobar 2008. godine. Tužilaštvo je kasnije zatražilo odobrenje da izmijeni spisak svjedoka i spisak dokaznih predmeta. Zahtjev tužilaštva za odobrenje da izmijeni spisak svjedoka i spisak dokaznih predmeta, 28. novembar 2008. godine; Zahtjev tužilaštva za prihvatanje dokaznih predmeta na osnovu pravila 92ter s dodacima A–C, 18. mart 2009. godine. Pretresno vijeće donijelo je odluku kojom je odobrilo taj zahtjev. Odluka po Zahtjevu tužilaštva za prihvatanje dokaza na osnovu pravila 92ter s dodacima A–C, 3. novembar 2009. godine. Dodatak B time je postao operativni spisak svjedoka 65ter.

⁶⁷ T. 17335 (29. avgust 2011. godine).

predmetu.⁶⁸ Osim toga, optuženi je zatražio da se gospodinu Gajiću dozvoli da "istupa u sudnici", a posebno da unakrsno ispituje ili ispituje svjedoke, na prijedlog optuženog i po odobrenju Vijeća.⁶⁹ Vijeće je odlučilo da g. Gajić, postupajući u svojstvu pravnog savjetnika, dobije pravo da učestvuje u raspravama, ali da će to pravo biti ograničeno na obraćanje Vijeću u vezi s pravnim pitanjima koja se pojave tokom postupka, na konkretan zahtjev optuženog koji odobri Vijeće, i na obraćanje Vijeću u vezi s administrativnim pitanjima koja proističu iz korespondencije g. Gajića s tužilaštvom i u vezi s vođenjem postupka.⁷⁰

26. Odbrana je s izvođenjem dokaza počela 23. januara 2012., a završila 21. februara 2012. godine. Optuženi je dokaze izveo putem četiri svjedoka. Ti svjedoci iskaz su dali usmeno; jedan od svjedoka bio je vještak.⁷¹ Nijedan svjedok odbrane nije svjedočio na osnovu pravila 92ter. Optuženi nije predočio dokaze ni na osnovu pravila 92bis(A) ni na osnovu pravila 92quater. U spis su uvrštena ukupno 533 dokazna predmeta odbrane.

5. Završni podnesci i završne riječi

27. Dana 14. februara 2012. godine Vijeće je izdalo Nalog o rasporedu za završne pretresne podneske i završne riječi.⁷² Tužilaštvo je svoj Završni pretresni podnesak dostavilo 11. juna 2012. godine na povjerljivoj osnovi.⁷³ Optuženi je svoj Završni pretresni podnesak na b/h/s dostavio 11. juna 2012., a prijevod podneska na engleski dostavljen je 16. jula 2012. godine. Tužilaštvo je završnu riječ iznijelo 21. avgusta 2012.,⁷⁴ a optuženi 22. i 23. avgusta 2012. godine;⁷⁵ 23. avgusta 2012. godine tužilaštvo je iznijelo repliku,⁷⁶ a optuženi dupliku.⁷⁷ Optuženi je javnu redigovanu verziju svog Završnog pretresnog podneska na b/h/s dostavio 1. oktobra 2012., a prijevod na engleski dostavljen je 4. oktobra 2012. godine. Tužilaštvo je javnu redigovanu verziju svog Završnog pretresnog podneska dostavilo 31. oktobra 2012. godine.

⁶⁸ Zahtev Pretresnom veću, 1. mart 2010. (original na b/h/s), 3. mart 2010. godine (prijevod na engleski), par. 1.

⁶⁹ Zahtev Pretresnom veću, 1. mart 2010. (original na b/h/s), 3. mart 2010. godine (prijevod na engleski), par. 1. V. Zahtev Pretresnom veću da dozvoli ulaganje replike /sic/ i Replika na Odgovor tužilaštva od 5. marta 2010., 8. mart 2010. godine (original na b/h/s), 10. mart 2010. godine (prijevod na engleski).

⁷⁰ Odluka po Zahtjevu optuženog Pretresnom vijeću vezanom za pomoć njegovog pravnog savjetnika, 28. april 2010. godine.

⁷¹ Ratko Škrbić, za kog je Vijeće konstatovalo da je stručnjak za vojne strukture. T. 19258 (14. februar 2012. godine).

⁷² Nalog o rasporedu za završne pretresne podneske i završne riječi, 14. februar 2012. godine.

⁷³ Tužilaštvo je narednog dana dostavilo povjerljivi *Corrigendum*. Završni podnesak tužilaštva (povjerljivo).

⁷⁴ T. 19368–19459 (21. avgust 2012. godine).

⁷⁵ T. 19460–19539 (22. avgust 2012. godine); T. 19540–19545 (23. avgust 2012. godine).

⁷⁶ T. 19545–19557 (23. avgust 2012. godine).

⁷⁷ T. 19557–19561 (23. avgust 2012. godine).

II. RAZMATRANJA U VEZI S OCJENJIVANJEM DOKAZA

28. U ovom poglavlju Vijeće će izložiti pristup koji je usvojilo prilikom procjenjivanja većine dokaza predočenih u ovom predmetu. U pododjeljku II.A Vijeće će iznijeti principe koji važe za dokaze koji su mu predočeni. U pododjeljku II.B Vijeće će razmotriti pojedine kategorije dokaza, uključujući i one kod kojih su pokrenuta konkretna pitanja procjenjivanja, kako bi pojasnilo svoj stav o korištenju dotičnih dokaza.

29. Prilikom procjenjivanja nekih dokaza sudija Nyambe izvela je zaključke drugačije od zaključaka većine članova Vijeća. U svom Suprotnom mišljenju sudija Nyambe detaljno izlaže zaključke u kojim se razilazi s većinom članova Vijeća. Činjenične zaključke koji su izloženi u nastavku Presude a koji se ne podudaraju sa činjeničnim zaključcima iznijetim u Suprotnom mišljenju sudije Nyambe treba smatrati zaključcima koje je donijela samo većina članova Vijeća. Osim toga, zaključke koji se tiču broja ljudi koje su ubile snage bosanskih Srba i koji su izričito navedeni kao zaključci Vijeća, treba uzeti kao zaključke većine, s kojima se sudija Nyambe ne slaže, tamo gdje se oni ne podudaraju s njenim stavom.

A. Opšti principi

30. U skladu s članom 21(3) Statuta, optuženi se smatra nevinim dok mu se ne dokaže krivica prema odredbama Statuta. Da bi se po navodu o nekom zločinu donio zaključak o krivici, razuman presuditelj o činjenicama mora doći do zaključka da je tužilaštvo van razumne sumnje dokazalo sve činjenice relevantne za elemente tog zločina.⁷⁸ S druge strane, optuženi ima pravo da ne bude primoran da svjedoči protiv sebe ni da prizna krivicu.⁷⁹ On ne mora da svjedoči u svoju odbranu⁸⁰ niti da iznosi svoju odbranu. Ukoliko se iznosi odbrana, težina njenih dokaza poredi se s težinom dokaza tužilaštva. Po zaključenju predmeta optuženi ima pravo da se sumnja da li je krivično djelo zaista dokazano riješi u njegovu korist.⁸¹

31. Ova presuda predstavlja "pismeno obrazloženje", kakvo se traži članom 23(2) Statuta i pravilom 98ter(C) Pravidnika. Vijeće je dužno da donese samo one činjenične zaključke koji su relevantni za utvrđivanje krivice po nekoj konkretnoj tački; ono nije dužno da se osvrće na svako svjedočenje niti na svaki dokaz u sudskom spisu.⁸² Pošto se u iskazima često javljaju manje

⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 55;

⁷⁹ Član 21(4)(g) Statuta.

⁸⁰ Pravilom 85(C) predviđeno je sljedeće: "Optuženi može, ako to želi, svjedočiti u svoju odbranu."

⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 55; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 601.

⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 132; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 39; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 382.

nepodudarnosti koje te iskaze ne čine nepouzdanim, Vijeće ima diskreciono ovlaštenje da ih ocijeni i da procijeni da li je neki iskaz vjerodostojan kao cjelina, a da pri tom ne mora do detalja da objašnjava svoju odluku.⁸³ Ako se Pretresno vijeće nije osvrnulo na iskaz nekog svjedoka, čak i ako je taj iskaz u suprotnosti sa zaključkom Pretresnog vijeća, treba pretpostaviti da Pretresno vijeće jeste ocijenilo i odvagnulo taj iskaz, ali da je zaključilo da ga on ne sprečava da izvede dati zaključak.⁸⁴ Tamo gdje to bude smatralo primjerenim s obzirom na obavezu da iznese "pismeno obrazloženje", Vijeće će uputiti na dokaze koji stoje u suprotnosti s njegovim konstatacijama.

32. Da bi utvrdilo da li su navodi iz Optužnice zaista dokazani, Vijeće je saslušalo usmena svjedočenja svjedoka, prihvatilo dokazne predmete (to jest dokumentarne dokaze, video-dokaze i audio-dokaze) i, na osnovu pravila 94(B), formalno primilo na znanje činjenice o kojima je pred ovim Međunarodnim sudom već presuđeno. U dokumentarne dokaze ne spadaju samo pismene izjave i transkripti prihvaćeni na osnovu pravila 92*bis*, 92*ter* i 92*quater*, nego i dokumenti uglavnom nastali prije, tokom ili neposredno nakon događaja navedenih u Optužnici.

33. Pojedinačni dokazi, poput iskaza svjedoka ili dokaznih predmeta, analizirani su u svjetlu svih izvedenih dokaza. Tek pošto je analiziralo sve relevantne dokaze, Pretresno vijeće je smatralo da može utvrditi da li će dokaze koje je izvelo tužilaštvo prihvatiti kao dokaze o navedenim činjenicama, bez obzira na dokaze koje je izvela odbrana.⁸⁵

34. Vijeću su predočeni neposredni i posredni dokazi. Neposredni dokazi potkrepljuju istinitost neke tvrdnje bez posredstva nekog zaključka. Posredni dokazi su dokazi o okolnostima nekog događaja na osnovu kojih se može izvesti razuman zaključak o postojanju neke činjenice.⁸⁶ Neka činjenica može se konstatovati van razumne sumnje već samo na osnovu takvih dokaza.⁸⁷ Takva konstatacija mora biti *jedini* razuman zaključak koji se iz dokaza može izvesti.⁸⁸

35. Kad je odlučivalo o tome da li da se osloni na iskaz nekog svjedoka ili na neki dokument, Vijeće je dotične dokaze razmatralo sa stanovništva njihove pouzdanosti, vjerodostojnosti i autentičnosti, a tek je potom formulisalo zaključke iznijete u Presudi.

⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 481, 498; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 32.

⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 23.

⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 174; Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 125. V. takođe Revidirani nalog o smernicama u vezi s izvođenjem dokaza i ponašanjem strana u postupku tokom suđenja, 4. februar 2011. godine, Dodatak (dalje u tekstu: Dodatak Revidiranom nalogu), par. 16.

⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458.

⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 303.

⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 303; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 12.

B. Kategorije dokaza

1. Svjedočenje svjedoka

36. Kad je ocjenjivalo svjedočenja svjedoka *viva voce*, to jest, pitanje njihove vjerodostojnosti, Vijeće je, između ostalog, uzimalo u obzir njihovo držanje tokom svjedočenja, kao i vrijeme koje je proteklo od događaja o kojima su svjedočili i njegov eventualni uticaj na pouzdanost dokaza.⁸⁹

(a) Svjedočenje svjedoka povezanih sa stranama u postupku ili sa stranama u oružanom sukobu

37. Na svjedočenje osoba umiješanih u žestok oružani sukob često utiču iskustva i stavovi proizašli iz tog sukoba.⁹⁰ Optuženi je ustvrdio da svjedočenja svjedoka bosanskih Muslimana treba ocjenjivati naročito obazrivo, pošto smatra da su oni skloni "preterivanju i davanju očigledno neistinitih i neiskrenih iskaza".⁹¹ Vijeće je svjesno toga da su svjedoci povezani s nekom od strana u sukobu načelno skloni da svjedoče u prilog onom što smatraju njenim interesima. Vijeće je pažljivo pratilo kako su se ti svjedoci držali tokom svjedočenja i uzelo je u obzir relevantne faktore, na primjer, uticaj stresa ili straha na njihove izjave, protok vremena i kulturološke faktore.⁹²

38. Optuženi se u Završnom podnesku naročito osvrnuo na "istražitelje tužilaštva", među kojim su Jean-René Ruez, Dean Manning, Tomasz Blaszczyk, Erin Gallagher, Dušan Janc i Stefanie Frease.⁹³ Optuženi tvrdi da izvještaji tih svjedoka ne bi mogli da posluže kao jedini osnov za ustanovljavanje činjenica čak ni u slučajevima u kojima se čini da je prilikom njihove izrade poštovan visok standard objektivnosti.⁹⁴ Ti su svjedoci pozvani da svjedoče i oni su svjedočili o svom neposrednom učešću u istragama i o saznanjima o istragama zločina koje tužilaštvo želi da dokaže van razumne sumnje, počev od porijekla dokumenata koje tužilaštvo koristi do sudskomedicinskih dokaza. Ti su svjedoci unakrsno ispitani, a njihovi su izvještaji dostavljeni i uvršteni u dokaze. Vijeće smatra da njihova svjedočenja i izvještaji nisu nepouzdana samo zato što su ti svjedoci nekad bili ili su još uvijek istražitelji tužilaštva. Kad je odlučivalo o tome kakvu će težinu pridati kom svjedoku iz ove kategorije, Vijeće je, između ostalog, uzelo u obzir njihovu stručnost i znanje o istrazi u kojoj su učestvovali, kao i druge relevantne dokaze. Ukratko, Vijeće ne prihvata stav koji optuženi zastupa u odnosu na te svjedoke, ali je njihove iskaze ipak ocjenjivalo

⁸⁹ V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 10; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 13.

⁹⁰ V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15–17.

⁹¹ Završni podnesak optuženog, par. 195–196, 198–203 (citat u par. 196); Završni podnesak optuženog (povjerljivo), par. 197, 204–207.

⁹² V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 15.

⁹³ Završni podnesak optuženog, par. 177–183. Optuženi tvrdi da Richard Butler i Ewa Tabeau "takođe... pripadaju kategoriji svjedoka istražitelja tužilaštva". Završni podnesak optuženog, par. 178. Međutim, Butler je pred Vijećem svjedočio kao stručnjak o vojnim strukturama, a E. Tabeau kao stručnjak za demografiju.

⁹⁴ Završni podnesak optuženog, par. 177.

obazrivo, s obzirom na njihovu vezu s jednom od strana u postupku. Pored toga, Vijeće ima u vidu činjenicu da ti svjedoci nisu očevici i da ni na koji drugi način nisu neposredno pratili događaje koji su se odigrali u periodu na koji se odnose navodi iz Optužnice.

(b) Vještaci

39. Vijeće je saslušalo iskaze vještaka koje su pozvale obje strane u postupku.⁹⁵ Kad je procjenjivalo te iskaze, Vijeće je u obzir uzelo faktore poput stručne kompetentnosti dotičnog vještaka, metodologije kojom se koristio i pouzdanosti zaključaka donesenih s obzirom na te faktore, kao i druge iskaze koje je Vijeće prihvatilo.⁹⁶

40. Neki vještaci su na druge načine povezani s jednom od strana u postupku. To, međutim, ne znači da su oni samim tim nepouzdan. Prilikom ocjenjivanja njihovih iskaza vodilo se računa o prirodi te veze i o drugim relevantnim faktorima.

41. Optuženi u Završnom podnesku naročito osporava težinu koja će biti pridana iskazu Richarda Butlera.⁹⁷ Vijeće je konstatovalo da je on vještak, ali utvrđivanje tog statusa samo je prvi korak: njegov iskaz potom mora da se vrednuje u skladu s upravo navedenim mjerilima.⁹⁸ Vijeće

⁹⁵ Tužilaštvo je pozvalo sljedeće vještake: Richarda Butlera, Ewu Tabeau, Kathryn Barr, Johna Clarka, Williama Haglunda, Christophera Lawrencea, Richarda Wrighta, Josea Baraybara, Johana de Koeijera, Freddyja Peccerellija, Thomasa Parsonsa i Michaela Hedleyja. Optuženi je pozvao jednog vještaka, Ratka Škrbića, za kog je Vijeće konstatovalo da je stručnjak za vojne strukture. T. 19258 (14. februar 2012. godine).

⁹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 40. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 29; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 27; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 20. Kad je procjenjivalo iskaze vještaka Vijeće je naročito uzelo u obzir potkrepljujuće dokaze druge prirode. Na primjer, iskaz vještaka za grafologiju Kathryn Barr, kojim je rukopis Dragana Jokića identifikovan u Bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade, potkrepljen je iskazima drugih svjedoka i dokumentarnim dokazima. V. dolje, par. 73.

⁹⁷ Završni podnesak optuženog, par. 185–188. Optuženi tvrdi da se Butlerovi izvještaji ne mogu smatrati izvještajima vještaka, pošto nisu objelodanjeni na osnovu pravila 94bis. Završni podnesak optuženog, par. 185. Ova tvrdnja je neosnovana. Optuženi je bio obaviješten o tome da tužilaštvo namjerava da pozove Butlera kao vještaka i da njegove izvještaje predloži za uvrštavanje u spis. Obavještenje tužilaštva o podnošenju spiska svjedoka na osnovu pravila 65ter, rezimea svjedoka i spiska dokaznih predmeta, 15. oktobar 2008. godine, Dodatak B (povjerljivo), str. 4–5. Vijeće napominje da optuženi nije uložio nikakav prigovor na prihvatanje Butlerovih izvještaja. Richard Butler, T. 16291–16292 (7. juli 2011. godine); DP P02470 (Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a); DP P02471 (Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici – Operacija "Krivaja 95"); DP P02472 (Izvještaj o komandnoj odgovornosti u brigadi VRS-a); DP P02473 (Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija) – Operacija "Krivaja 95"); DP P02474 (Osma poglavlje: Analitički dodatak Iskazu o vojnim događanjima u Srebrenici (revizija)); DP P02475 (Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a). Vijeće takođe napominje da je optuženi tokom unakrsnog ispitivanja ovog svjedoka, po svemu sudeći, implicitno prihvatio da on ima status vještaka. Richard Butler, T. 16912, 16914, 16923 (20. juli 2011. godine), T. 16973 (21. juli 2011. godine), T. 17081 (22. avgust 2011. godine), T. 17192, 17235 (24. avgust 2011. godine), T. 17279, 17286 (25. avgust 2011. godine), T. 17341, 17361, 17377, 17399 (29. avgust 2011. godine). Uz to, tokom čitavog svjedočenja Vijeće se ovom svjedoku nedvosmisleno obraćalo kao vještaku. Richard Butler, T. 16368 (8. juli 2011. godine), T. 16397 (11. juli 2011. godine), T. 16894, 16911 (20. juli 2011. godine), T. 17487 (31. avgust 2011. godine).

⁹⁸ To su faktori poput stručne kompetentnosti dotičnog vještaka, metodologije kojom se koristio i pouzdanosti zaključaka donesenih u svjetlu tih faktora, kao i u svjetlu drugih iskaza koje je Vijeće prihvatilo. V. gore, par. 39.

napominje da je Butler iskusan u pitanjima vojno-obavještajnog rada.⁹⁹ U tom pogledu Vijeće naglašava da Butlera jeste tretiralo kao vještaka, ali da ima i drugih svjedoka koji će Vijeću pomoći da bolje shvate pitanja o kojima je Butler svjedočio, na primjer pitanje komandne strukture VRS-a. Štaviše, Vijeće prihvata da Butlerovo svjedočenje treba obazrivo procjenjivati, s obzirom na to da je on svojevremeno bio povezan s jednom od strana u ovom postupku.¹⁰⁰ U krajnjoj liniji, njegovo će svjedočenje, naravno, biti analizirano u kontekstu svih izvedenih dokaza.

(c) Svjedočenja osoba osuđenih za zločine povezane s događajima koji se navode u Optužnici

42. Vijeće je saslušalo iskaze nekolicine svjedoka koje je ovaj Međunarodni sud osudio za zločine povezane s događajima koji se u Optužnici navode kao osnov za optužbe. U odnosu na svjedočenja tih svjedoka Vijeće je imalo u vidu sljedeće uputstvo Žalbenog vijeća:

[U] praksi oba *ad hoc* međunarodna suda ustaljeno [je] da ništa ne sprečava pretresna vijeća da se oslone na iskaze osuđenih osoba, uključujući i iskaze saučesnika osobe kojoj se sudi pred pretresnim vijećem. Zapravo, iskazi saučesnika i, u širem smislu, iskazi svjedoka koji bi mogli da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog, nisu sami po sebi nepouzdana, posebno u slučajevima kad je takve svjedoke moguće detaljno unakrsno ispitati; stoga oslanjanje na takve iskaze, kao takvo, ne predstavlja grešku u primjeni prava. Međutim, "s obzirom na to da svjedoci koji su bili saučesnici mogu da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog pred Međunarodnim sudom, prilikom ocjenjivanja dokazne vrijednosti takvih iskaza, vijeća ih moraju pažljivo razmotriti u svjetlu okolnosti pod kojima su dati". Shodno tome, pretresna vijeća bi trebala barem ukratko obrazložiti zbog čega prihvataju iskaze svjedoka koji bi mogli da imaju motive ili pobude da inkriminišu optuženog; na taj način, pretresna vijeća pokazuju da su te dokaze razmotrila s oprezom. (fusnota izostavljena)¹⁰¹

43. Izuzev Miroslava Deronjića, svi svjedoci koji su pred ovim Međunarodnim sudom osuđeni za zločine povezane s događajima koji se navode u Optužnici svjedočili su *viva voce*. Tako je Vijeće bilo u prilici da prati njihovo držanje. Njihovi iskazi procjenjivani su s obzirom na okolnosti u kojim su dati i u kontekstu svih ostalih dokaza u ovom predmetu. Kad je pripisivalo težinu tim iskazima, Vijeće ih je procjenjivalo pojedinačno i pri tom dužnu pažnju posvetilo mogućnosti da ti svjedoci imaju motive da inkriminišu optuženog. Pošto su mnogi iskazi dati u ovom predmetu kompleksni i pošto se djelimično podudaraju, neki dijelovi iskaza tih svjedoka mogli su da se potkrijepe. Zato su dijelovi njihovih svjedočenja i prihvaćeni.¹⁰²

44. Optuženi osporava transkript s Deronjićevog svjedočenja i, između ostalog, tvrdi da je on imao snažan motiv da daje neistinite i neiskrene odgovore.¹⁰³ Vijeće napominje da se Deronjić 30.

⁹⁹ Richard Butler, T. 16274–16280 (7. juli 2011. godine); DP P02469.

¹⁰⁰ V. gore, par. 38.

¹⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 146 (gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 98).

¹⁰² V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 147–148.

¹⁰³ Završni podnesak optuženog, par. 168. Optuženi tvrdi da se sporazumi o izjašnjanju o krivici ne mogu uzeti ni kao osnov za formalno primanje na znanje ni kao izvor pouzdanih informacija. Završni podnesak optuženog, par. 165. Vijeće je takve sporazume uzimalo s krajnjim oprezom.

septembra 2003. godine izjasnio krivim po optužnici, u skladu sa sporazumom o potvrdnom izjašnjanju o krivici.¹⁰⁴ Deronjić je 21. i 22. januara 2004. godine svjedočio u predmetu *Tužilac protiv Blagojevića i Jokića*. Nekoliko dana kasnije, 27. januara 2004. godine, on je svjedočio u sopstvenom predmetu.¹⁰⁵ Dana 30. marta 2004. godine Deronjiću je izrečena zatvorska kazna u trajanju od deset godina.¹⁰⁶ Transkripte njegovog svjedočenja u predmetu *Blagojević i Jokić* Vijeće je prihvatilo na osnovu pravila 92*quater*.¹⁰⁷ Drugim riječima, transkripti koji su prihvaćeni jesu transkripti svjedočenja koje je Deronjić dao prije nego što je svjedočio u sopstvenom predmetu i prije nego što mu je izrečena kazna, pa je on stoga imao motiva da u svjedočenju umanja svoje učesće, s obzirom na to da su važne faze u njegovom predmetu tek predstojale. U odluci kojom je prihvatilo Deronjićevo svjedočenje, Vijeće je zaključilo da nedosljednosti u njegovom iskazu moraju da se uzmu u obzir prilikom ocjenjivanja težine koja će tom iskazu biti pridana, ali da one ne sprečavaju njegovo prihvatanje.¹⁰⁸ S obzirom na sve te faktore, Veće je postupalo naročito obazrivo kad je razmatralo kakvu će težinu pridati Deronjićevom svjedočenju, a njegov iskaz o bitnim pitanjima prihvaćen je samo u onim dijelovima koji su mogli da se potkrijepe.

2. Dokumentarni dokazi

45. To što je Vijeće prihvatilo neki dokument kao dokaz samo po sebi ne znači da ono smatra da on predstavlja tačan prikaz činjenica ili da njegov sadržaj prihvata kao istinit; faktori poput autentičnosti i dokaz o porijeklu dokumenta važni su elementi na osnovu kojih Vijeće odlučuje koju će težinu pridati dotičnom dokazu.¹⁰⁹

(a) Ranija svjedočenja i izjave date izvan ovog suda

46. Vijeće je, na osnovu pravila 92*bis*(A) i pravila 92*quater*, prihvatilo transkripte svjedočenja i pismene izjave svjedoka koji nisu svjedočili pred njim.¹¹⁰ Dokazi poput transkripata i izjava

¹⁰⁴ Presuda o kazni u predmetu *Deronjić*, par. 18–19.

¹⁰⁵ Presuda o kazni u predmetu *Deronjić*, par. 29.

¹⁰⁶ Presuda o kazni u predmetu *Deronjić*, par. 77 (zaključak većine); Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*, str. 56 (gdje je kazna koju je odredilo Pretresno vijeće jednoglasno potvrđena).

¹⁰⁷ Odluka po Zahtjevu tužilaštva za prihvatanje dokaza na osnovu pravila 92*quater*, 25. novembar 2009. godine (dalje u tekstu: Odluka na osnovu pravila 92*quater*).

¹⁰⁸ Odluka na osnovu pravila 92*quater*, par. 47.

¹⁰⁹ Dodatak Revidiranom nalogu, par. 17. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 56. Vijeće se, osim toga, principijelno držalo i stava da to što neki dokument nema ni potpis ni pečat ne znači nužno da on nije autentičan. Dodatak Revidiranom nalogu, par. 19. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 14.

¹¹⁰ Odluka po Zahtjevu tužilaštva za prihvatanje dokaza na osnovu pravila 92*quater*, 25. novembar 2009. godine; Odluka po Zahtjevu tužilaštva za uvrštavanje u spis pismenih dokaza na osnovu pravila 92*bis* i 94*bis*, 7. juli 2010. godine; Odluka po Zahtjevu tužilaštva da se pismena izjava Behare Krdžić prihvati na osnovu pravila 92*bis*, 7. septembar 2011. godine; Odluka po Zahtjevu tužilaštva za prihvatanje svjedočenja Milenka Lazića na osnovu pravila 92*quater*, povjerljivo, 15. septembar 2011. godine; Odluka po Zahtjevu tužilaštva za uvrštavanje svjedočenja Novice Simića u spis na osnovu pravila 92*quater*, povjerljivo, 1. novembar 2011. godine; Odluka po

svjedoka prihvaćenih na osnovu pravila 92bis(A) ne odnose se na djela i ponašanje optuženog, navedene u Optužnici, dok je pravilom 92quater(B) predviđeno da jedan od faktora za neprihvatanje svjedočenja ili nekog njegovog dijela može biti to što se njime dokazuju djela i ponašanje optuženog za koje se on tereti u optužnici. Što se tiče iskaza prihvaćenih na osnovu jedne od ove dvije odredbe, Vijeće napominje da se u praksi Međunarodnog suda ustalio princip po kom se iskaz koji nije bio predmet unakrsnog ispitivanja, a kojim se dokazuju djela i ponašanje optuženog ili koji je od ključnog značaja za tezu tužilaštva ne može koristiti kao osnov za donošenje osuđujuće presude ako prethodno nije potkrijepljen.¹¹¹

47. Vijeće je, na osnovu pravila 92ter(A), prihvatilo i pismene izjave i transkripte ranijih svjedočenja datih *viva voce*. Ti su dokazi prihvaćeni, između ostalog, pod uslovom da je svjedok na raspolaganju za unakrsno ispitivanje i eventualno ispitivanje od strane sudija.¹¹² To se može odnositi i na iskaze kojima se dokazuju djela i ponašanje za koje se optuženi tereti u optužnici.¹¹³

48. Izjave nekih svjedoka koje nisu prihvaćene na osnovu pravila 92ter(A) ipak su bile prihvaćene ukoliko su strane u postupku neke dijelove tih izjava predočile svjedocima, kako bi im osvježile pamćenje ili provjerile ili osporile njihovo svjedočenje.¹¹⁴ U takvim slučajevima Vijeće je izjave uglavnom prihvatilo za takve ograničene svrhe, a ne kao dokaz za istinitost njihovog sadržaja.¹¹⁵

(b) Dokazi koji su osnov za identifikaciju ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici putem analize DNK

49. U dijelovima Presude koji slijede iznose se zaključci o broju ljudi ubijenih u raznim incidentima koji se navode u Optužnici. Ti zaključci uglavnom se zasnivaju na identifikaciji ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici putem analize DNK. U ovom dijelu biće izložen dokazni osnov prema kojem je odlučeno ko su "ljudi nestali u vezi s događajima u Srebrenici" i osnov prema kojem su ostaci izvađeni tokom ekshumacije identifikovani putem analize DNK.

Zahtjevu tužilaštva za ponovno razmatranje prihvatanja pismenih dokaza svjedoka br. 39 na osnovu pravila 92bis, 4. novembar 2011. godine. Optuženi nije zatražio prihvatanje dokaza na osnovu ovih pravila.

¹¹¹ *Tužilac protiv Martića*, predmet br. IT-95-11-AR73.2, Odluka po žalbi na odluku Pretresnog veća u vezi sa iskazom svjedoka Milana Babića, 14. septembar 2006. godine, par. 20. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 60; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-AR73.6, Odluka po žalbama na odluku da se transkript ispitivanja Jadranka Prlića uvrsti u spis, 23. novembar 2007. godine, par. 53.

¹¹² Pravilo 92 ter(A)(ii).

¹¹³ Pravilo 92 ter(B).

¹¹⁴ Na primjer, svjedok PW-008, T. 8906–8915, 8919 (14. decembar 2010. godine) (u vezi s DP D00140 (povjerljivo)); Pieter Boering, T. 8984–8986, 9004–9017, 9021–9027 (15. decembar 2010. godine), T. 9083–9085, 9089–9093 (16. decembar 2010. godine) (u vezi s DP D00146); svjedok PW-016, T. 9379–9385, 9391–9392 (3. februar 2011. godine) (u vezi s DP D00152 (povjerljivo)).

¹¹⁵ V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 67.

(i) Demografski podaci na osnovu kojih je sačinjen spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici

50. Tužilaštvo je više godina vodilo spisak ljudi nestalih u vezi s događajima Srebrenici i redovno ga ažuriralo.¹¹⁶ Najsvježiji je izvještaj iz 2009. godine pod naslovom Objedinjeni izvještaj o nestalim licima iz Srebrenice, uključujući izvještaj o napretku postignutom u identifikovanju žrtava na osnovu DNK (dalje u tekstu: Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine).¹¹⁷ Njemu je priložen spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici (dalje u tekstu: Spisak nestalih iz 2009. godine.)¹¹⁸ Spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici koji je sačinilo Tužilaštvo spojen je s podacima zasnovanim na analizi DNK koje je dostavila Međunarodna komisija za nestala lica (dalje u tekstu: MKNL).¹¹⁹ Taj materijal korišten je da bi se odlučilo koja će se lica, za potrebe zaključaka na drugim mjestima u ovoj presudi, voditi kao nestala u vezi s događajima u Srebrenici.

51. Ljudi nestali u vezi s događajima u Srebrenici definisani su kao lica nestala u kontekstu pada srebreničke enklave 11. jula 1995. godine.¹²⁰ Oni su identifikovani zahvaljujući podacima koje su dostavili Međunarodni komitet Crvenog krsta (dalje u tekstu: MKCK), MKNL, Ljekari za

¹¹⁶ DP P01776, str. 1–2, 5–7.

¹¹⁷ DP P01776; Ewa Tabeau, T. 11405–11406 (16. mart 2011. godine). Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine podnijet je 9. aprila 2009., a njegovi autori su Helge Brunborg, Ewa Tabeau i Arve Hetland. DP P01776, str. 1.

¹¹⁸ DP P01777 (povjerljivo), Izvještaj o napretku identifikacije na osnovu DNK koju je 2009. godine proveo MKNL, 9. april 2009. godine.

¹¹⁹ DP P01776, str. 1–2, 5–7. Pripremajući izvještaj pod naslovom "Istraga o Srebrenici: dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – Ekshumacija grobnica i otkrivanje površinskih ostataka u vezi sa Srebrenicom i Žepom – April 2010", Dušan Janc obilato se koristio podacima na kojima ti spiskovi počivaju. DP P00170; DP P00167. I Dean Manning je u svom izvještaju iznio podatke o ljudima stradalim u vezi s događajima u Srebrenici, a identifikovanim analizom DNK, kao i druge sudskomedicinske podatke. DP P01915, DP P01916, DP P01825. Optuženi tvrdi da ni Janc ni Manning nemaju stručno znanje o analizi DNK, te da njihovi izvještaji ne mogu biti osnov za izvođenje zaključaka o činjenicama, ako se primjenjuje traženi standard dokazivanja. Završni podnesak optuženog, par. 257. Vijeće smatra da ovaj prigovor ukazuje na pogrešno razumijevanje prirode tih izvještaja. Nije sporno da ni Janc ni Manning nisu stručnjaci za analizu DNK, ali obojica raspolažu osnovnim znanjem o sudskomedicinskim podacima koji se odnose na navode u Optužnici i imaju pristupa relevantnoj dokumentaciji. U njihovim izvještajima podaci su iznijeti uprošteno, ali se po njima ipak vidi u kojoj su se mjeri autori oslanjali na stručnu analizu.

¹²⁰ DP P01776, str. 34; Ewa Tabeau, T. 11487 (17. mart 2011. godine). U Dodatku 2 Objedinjenog izvještaja iz 2009. godine date su sljedeće definicije koje su primjenjivane prilikom identifikovanja ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.

Datum nestanka: Ova fraza se odnosi na datum kada je nestalo lice posljednji put viđeno živo. Međutim, to nije nužno i datum kada je to lice možda poginulo. Evidencija o licima koja su između 11. jula (ili neposredno prije toga, ali najranije od 1. jula) i 31. avgusta prijavljena kao nestala ili mrtva smatrani su najrelevantnijim, ali naša analiza obuhvata i evidenciju o licima koja su iz enklave ili s okolnog područja nestala između 1. septembra i 31. decembra 1995.

Mjesto nestanka: Ova fraza se odnosi na mjesto gdje je nestalo lice posljednji put viđeno živo. To se nužno ne odnosi na mjesto gdje je dato lice možda poginulo. [...] Za potrebe ovog projekta, sastavljen je spisak mjesta "nestanaka" vezanih za pad enklave. Ti podaci su prikupljeni u bliskoj saradnji sa istražiteljima upoznatim s kretanjem izbjeglica iz enklave i nakon konsultacija s ljudima s tog područja u vezi sa složenijim slučajevima. Za spisak Tužilaštva iz 2005. korišten je spisak opština koje obuhvataju ove lokacije, zajedno s datumima nestanka, kako bi se utvrdilo da li je dato lice nestalo u vezi s padom Srebrenice. Sljedeće opštine su uzete u obzir kao relevantne: Bijeljina, Bratunac, Han Pijesak, Kalesija, Kladanj, Rogatica, Šekovići, Srebrenica, Vlasenica i Zvornik. [...] [Tri opštine u Srbiji koje se graniče s područjem Srebrenice] su takođe smatrane relevantnim.

ljudska prava i vlasti BiH.¹²¹ Radi provjere podataka korišteni su i podaci s popisa stanovništva i birački spiskovi.¹²² Od svih izvora podataka o nestalim licima, spisak MKCK-a bio je najvažniji.¹²³ Naime, MKCK ima standardizovan upitnik koji koristi da bi popisao nestala lica i primjenjuje veoma selektivan metod kad prihvata izvještaje o nestalim.¹²⁴ Mada u nezatnoj mjeri, korišten je i spisak nestalih lica koji su sačinili Ljekari za ljudska prava.^{125, 126}

52. Helge Brunborg i Ewa Tabeau, demografi koji su sačinili spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, opisali su proceduru koju su poštovali da bi postigli što veću pouzdanost, na primjer: provjeravali su duplikate¹²⁷ i podudarnost s biračkim spiskovima da bi vidjeli da li se na njima javljaju preživjeli, pa je tako devet lica izbrisano;¹²⁸ u cilju neutralnosti, nisu korišteni spiskovi nestalih koje su sačinile strane u sukobu.¹²⁹

53. Ustanovljeno je da demografski profil nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, utvrđen radom H. Brunborga i E. Tabeau, odgovara onom što se i nezavisno od toga zna o ljudima koji su izdvojeni u Potočarima ili su zarobljeni dok su išli u koloni.¹³⁰

54. Reagujući na izvještaj demografa Svetlane Radovanović, koja je tvrdila da na spisku ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici ima duplikata i grešaka, Brunborg je 2004. godine sačinio izvještaj kako bi pobio te navode.¹³¹ Brunborg je konstatovao da je Radovanovićeva ispravno identifikovala neke duplikate koje su i on i njegove kolege identifikovale, ali ih, previdom, nisu izbrisale.¹³² Brunborg je u svjedočenju rekao da su od deset slučajeva koje je Radovanovićeva identifikovala osam duplikati, od kojih su on i njegove kolege ranije već identifikovali pet.¹³³

¹²¹ DP P01776, str. 1–2. V. takođe Ewa Tabeau, DP P02071, PT. 21044 (5. februar 2008. godine); Ewa Tabeau, T. 11407 (16. mart 2011. godine); Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6782–6783 (1. februar 2007. godine); Helge Brunborg, T. 9628–9631 (9. februar 2011. godine).

¹²² DP P01776, str. 2, 87–88. V. takođe Ewa Tabeau, DP P02071, PT. 21044–21045, 21059 (5. februar 2008. godine); Ewa Tabeau, T. 11408–11409 (16. mart 2011. godine); Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6788–6789, 6793 (1. februar 2007. godine); Helge Brunborg, T. 9628, 9631 (9. februar 2011. godine).

¹²³ Ewa Tabeau, T. 11407 (16. mart 2011. godine), T. 11447 (17. mart 2011. godine).

¹²⁴ Ewa Tabeau, T. 11448, 11482 (17. mart 2011. godine). Na primjer, MKCK je kao izvor informacija prihvatao samo članove porodice, pa zato Ewa Tabeau smatra da su procedura i dokumentacija MKCK-a krajnje pouzdani. Ewa Tabeau, T. 11448 (17. mart 2011. godine).

¹²⁵ Ewa Tabeau, DP P02071, PT. 21044 (5. februar 2008. godine).

¹²⁶ Ewa Tabeau, T. 11407 (16. mart 2011. godine).

¹²⁷ Ewa Tabeau, DP P02071, PT. 21035 (5. februar 2008. godine).

¹²⁸ Helge Brunborg, T. 9633, 9637 (9. februar 2011. godine).

¹²⁹ Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6799–6800 (1. februar 2007. godine).

¹³⁰ V. dolje, fusnota 2545.

¹³¹ Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6809–6810 (1. februar 2007. godine); Helge Brunborg, T. 9647–9648, 9650 (9. februar 2011. godine); DP P01792.

¹³² Helge Brunborg, T. 9650 (9. februar 2011. godine).

¹³³ Helge Brunborg, T. 9702 (10. februar 2011. godine). U izvještaju kojim želi da opovrgne tvrdnje S. Radovanović, Brunborg kaže da pet "očiglednih" primjera za duplikate koje S. Radovanović navodi zaista i jesu duplikati, te da ih je i tužilaštvo 2000. godine označilo kao takve, ali da je samo za tri od pet "najvjerovatnijih" primjera koje Radovanovićeva navodi utvrđeno da su duplikati, dok druga dva to nisu. DP P01792, str. 17.

Ispravke su unijete i u Brunborgov izvještaj iz 2005. i u Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine.¹³⁴ Brunborg je u svjedočenju rekao da su ostali prigovori koje je Radovanovićeve iznijela neutemeljeni.¹³⁵

55. Vijeće zaključuje da spisak ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, uprkos ljudskim omaškama koje su dovele do manjih nedosljednosti, počiva na valjanim podacima i da je pouzdan.

(ii) Identifikacija ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici putem analize DNK

56. Međunarodna komisija za nestala lica je 2000. godine počela da radi u BiH,¹³⁶ da s pronađenih ljudskih ostataka uzima uzorke DNK i poredi ih s uzorcima krvi koje su dali članovi porodica ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.¹³⁷ Poređenjem DNK identifikovani su posmrtni ostaci ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.¹³⁸ Pojam "identifikovana lica" odnosi se na posmrtne ostatke koji su ekshumirani iz grobnica na području opštine Srebrenica i okolnih opština u istočnoj Bosni i za koje postoje izvještaji o podudarnosti u DNK.¹³⁹

57. Thomas Parsons, direktor Odjeljenja za sudsku medicinu u MKNL-u,¹⁴⁰ veoma je detaljno opisao postupak kojim je MKNL analizirao DNK posmrtnih ostataka.¹⁴¹ Prema Sporazumu o sjedištu, MKNL u Bosni uživa diplomatske privilegije i imunitet, pa stoga može da garantuje bezbjednost i nezavisnost podataka.¹⁴² Međunarodna komisija za nestala lica dobila je akreditaciju od *Deutsche Akkreditierungsstelle Chemie*, koja, prema nekoliko međunarodnih sporazuma, može da izdaje akreditacije u skladu sa standardom ISO 17025.¹⁴³ Vijeće se uvjerilo da se za potrebe

¹³⁴ Helge Brunborg, T. 9651 (9. februar 2011. godine).

¹³⁵ Helge Brunborg, T. 9652 (9. februar 2011. godine). Što se tiče tvrdnje S. Radovanović da se na spisku pojavljuju fiktivna lica, Brunborg nju smatra obesnaženom zato što je lica koja Radovanovićeve spominje pronašao u popisu stanovništva iz 1991. godine, pa je veoma malo vjerovatno da su oni fiktivno navedeni. Osim toga, što se tiče tvrdnje S. Radovanović da su na spisak uvršteni i preživjeli, Brunborg je u svjedočenju rekao da je ta tvrdnja provjerena i da, osim devet mogućih preživjelih koji se nalaze na biračkom spisku iz 1997/1998. godine, nisu utvrđeni drugi preživjeli. Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6811 (1. februar 2007. godine). V. takođe DP P01792, str. 13–16.

¹³⁶ Helge Brunborg, DP P01775, PT. 6785 (1. februar 2007. godine).

¹³⁷ Helge Brunborg, T. 9631 (9. februar 2011. godine); Dušan Janc, T. 1946 (18. maj 2010. godine).

¹³⁸ Helge Brunborg, T. 9639–9640 (9. februar 2011. godine); Thomas Parsons, T. 10365 (24. februar 2011. godine); Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20867 (1. februar 2008. godine).

¹³⁹ Ewa Tabeau, T. 11406 (16. mart 2011. godine); DP P01776.

¹⁴⁰ Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20867 (1. februar 2008. godine); Thomas Parsons, T. 10404 (24. februar 2011. godine).

¹⁴¹ Vijeće pridaje malu težinu tvrdnji optuženog da MKNL nikom ne odgovara za svoj rad. Završni podnesak optuženog, par. 238. Rad MKNL-a uživa velik međunarodni ugled kod najuspješnijih programa za identifikovanje ljudi. Thomas Parsons, T. 10368 (24. februar 2011. godine). Parsons smatra da je postupak identifikacije putem analize DNK i utvrđivanja podudarnosti koji MKNL primjenjuje pouzdan u mjeri koja omogućava razuman stepen naučne pouzdanosti. Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20879–20880 (1. februar 2008. godine). Rad MKNL podliježe važnim mehanizmima nadzora. Greška zbog koje se kasnilo s identifikovanjem DNK Avde Palića ne ukazuje na aktuelnu sistemsku grešku u radu MKNL-a. V. dolje, fusnota 2949.

¹⁴² Thomas Parsons, T. 10370–10371 (24. februar 2011. godine).

¹⁴³ Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20891 (1. februar 2008. godine); Thomas Parsons, T. 10489 (25. februar 2011. godine). ISO 17025 jeste opšteprihvaćen standard za akreditovanje koji se primjenjuje na naučne i metodološke

donošenja ove presude u potpunosti može osloniti na izvještaje koje je MKNL sačinio na osnovu analize DNK.¹⁴⁴

(iii) Broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici identifikovanih putem analize DNK

58. U zaključcima koji se odnose na broj ljudi pronađenih u grobnicama, Vijeće je koristilo brojeve sa spiska ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici identifikovanih analizom DNK, koji je vodilo Tužilaštvo. Vijeće je taj pristup usvojilo prije svega zato što su ti podaci pouzdani, kako je to već izloženo. Drugo, podudarnost između spiska ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici zasnovanog na demografskim podacima i spiska ljudi koje je MKNL identifikovao analizom DNK velika je i stalno raste.¹⁴⁵ Kako je rekla Ewa Tabeau, ta dva aspekta, demografski podaci i analiza DNK, međusobno se potkrepljuju.¹⁴⁶ Treće, pošto ima osnova za pretpostavku da se posmrtni ostaci ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici često nalaze u više grobnica, identifikacija putem analize DNK s vremenom će dati precizniji broj ljudi koji su pokopani u tim grobnicama.¹⁴⁷ Kad iznosi zaključke o broju ljudi koji su nestali u vezi s događajima u Srebrenici a koji su pronađeni u nekoj konkretnoj grobnici, Vijeće u ovoj fazi neće razmatrati uzrok smrti.

59. Ewa Tabeau napisala je izvještaj o navodima da je 58 ljudi koji se nalaze na spiskovima Tužilaštva s ljudima nestalim u vezi s događajima u Srebrenici umrlo prirodnom smrću i da njihova smrt nema veze s padom Srebrenice.¹⁴⁸ Ewa Tabeau nije smatrala da ikog treba da izbriše sa

postupke. Thomas Parsons, T. 10489 (25. februar 2011. godine).

¹⁴⁴ Optuženi tvrdi da metod analize DNK sam po sebi nije dovoljan za utvrđivanje identiteta, pošto patolog mora da potvrdi podudarnost DNK prije nego što izda smrtovnicu. Završni podnesak optuženog, par. 233, 271–272. Vijeće tu tvrdnju ne prihvata, pošto ona polazi od administrativne prakse, koja sama po sebi ne može osporiti validnost identifikacije putem analize DNK, za koju postoje ubjedljivi dokazi. Optuženi se poziva i na nekoliko naučnih članaka iz časopisa *Proceedings of the American Academy of Forensic Sciences* u kojim se navodi da su tradicionalni antropološki metodi još uvijek neophodni. Završni podnesak optuženog, par. 231–232; DP P01994; DP P01993. Zapravo, Parsons se složio s tim da je podudarnost podataka dobijenih na osnovu analize DNK i podataka nevezanih s analizom DNK važna i da predstavlja jedan od stubova na kojima počiva postupak identifikacije koji koristi MKNL. Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20908 (1. februar 2008. godine).

¹⁴⁵ Helge Brunborg, T. 9639–9641 (9. februar 2011. godine); DP P01779. V. takođe Ewa Tabeau, T. 11479–11480 (17. mart 2011. godine) (koja je rekla da je 2009. godine analizom DNK utvrđen identitet 66% nestalih iz Srebrenice, te da su ti ljudi bili pokopani u masovnim grobnicama i drugim grobovima na području Srebrenice).

¹⁴⁶ Ewa Tabeau, T. 11406 (16. mart 2011. godine).

¹⁴⁷ Dušan Janc, T. 1989–1991, 1998 (18. maj 2010. godine). Ranije je korišten metod antropološke procjene tjelesnih ostataka. Na osnovu broja pronađenih kostiju procjenjivao bi se minimalni mogući broj osoba u grobnici. DP P01915, str. 3. Kako je Janc objasnio, taj je metod manje efikasan ako postoje sekundarne grobnice u kojima su pronađene kosti ljudi čije su kosti pronađene i u primarnim grobnicama. Tada postoji opasnost da jedna ista osoba bude zavedena dvaput. Dušan Janc, T. 1989–1991, 1998 (18. maj 2010. godine).

¹⁴⁸ Ewa Tabeau, T. 17510–17511 (1. septembar 2011. godine); DP P02586; DP D00165. Ti navodi zasnovani su na knjizi Milivoja Ivaniševića pod naslovom *Srebrenica, jul 1995: u traganju za istinom*. *Ibid.* Ewa Tabeau zna i za diskusiju koja se u bosanskim medijima vodila o 500 preživjelih koji se navodno javljaju u Bosanskoj knjizi mrtvih, a to je baza podataka o žrtvama rata u BiH koju je sačinila jedna tamošnja nevladina organizacija, Istraživačko-dokumentacioni centar, koji vodi Mirsad Tokača. Tužilaštvo je zatražilo spisak tih 500 preživjelih kako bi moglo da ga uporedi sa svojim izvorima. Tokača je odgovorio da taj spisak ne može da stavi na raspolaganje zato što je njegova baza podataka sačinjena tako da podatak koji bi u nekom trenutku bio izbrisan iz

spiskova Tužilaštva.¹⁴⁹ Uporedivši i druge spiskove Tužilaštva, ona je konstatovala da se od tih 58 imenovanih lica 52 vode kao nestala i da su identifikovana analizom DNK, da se četvoro vode kao nestali ali da još nisu identifikovani, dok se dva lica uopšte ne nalaze na spiskovima Tužilaštva.¹⁵⁰

60. Između spiska lica koja su nestala u vezi s događajima u Srebrenici a koja su identifikovana analizom DNK i sudskih potvrda o smrti tih ljudi postoje izvjesne nepodudarnosti; međutim, Vijeće smatra da je u takvim slučajevima identifikacija putem analize DNK pouzdaniji kriterijum. Na primjer, optuženi je Ewi Tabeau pokazao podatke o dvije osobe koje se nalaze na Spisku nestalih iz 2009. godine i za koje postoji sudska odluka iz koje proizlazi da dotična osoba nije preminula nakon pada Srebrenice već prije njega, ali je Ewa Tabeau odgovorila da se razlozi za takvo odstupanje mogu utvrditi samo pomoću dodatnih informacija.¹⁵¹ Ona je rekla i da se sudske potvrde uglavnom ne zasnivaju na tačnim podacima o smrti, pošto se neko lice može voditi kao nestalo, pa ne postoje podaci o datumu, mjestu i uzroku smrti.¹⁵²

61. Optuženi u Završnom podnesku tvrdi da ima osnova da se sumnja u tačnost podataka MKNL-a, pošto se oni ne podudaraju uvijek s podacima o poginulim vojnicima ABiH i drugim poginulim licima povezanim s ABiH.¹⁵³ Vijeće smatra da je taj argument neosnovan. Prema podacima ABiH, ukupno 220 ljudi sa spiska Tužilaštva iz 2005. s imenima ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici preminulo je prije jula 1995. godine.¹⁵⁴ Međutim, MKNL je 140 njih identifikovao u grobnicama povezanim sa Srebrenicom,¹⁵⁵ za 127 njih bosanske vlasti su ispravile podatke u skladu s datumom smrti koji se navodi na spisku Tužilaštva,¹⁵⁶ a 38 njih još uvijek se vode kao neriješeni slučajevi, pošto nisu identifikovani analizom DNK, niti su bosanske vlasti u vezi s njima poslale ikakvo pojašnjenje.¹⁵⁷ Obim takvih podudarnosti je mali.¹⁵⁸ Pojašnjenja

nje kasnije ne bi mogao da se povрати. Tokača je pojasnio da je njegova nevladina organizacija utvrdila da je tih 500 preživjelih iz Srebrenice odmah izbrisano iz baze podataka. Na kraju je Tokača poslao Tužilaštvu spisak s 240 imena. Ewa Tabeau je konstatovala da je jedna od tih 240 osoba potvrđena na spisku MKNL-a na kom se nalaze ljudi identifikovani analizom DNK. Taj je čovjek greškom uvršten u preživjele zato što se njegovo ime javlja na zvaničnom spisku interno raseljenih lica, pošto je u jednom trenutku prijavljen kao raseljeno lice. Ostalih 239 imena ne navode se na spisku nestalih, a identitet tih ljudi nije utvrđen analizom DNK. Ewa Tabeau, T. 11422–11423 (16. mart 2011. godine), T. 11452–11457 (17. mart 2011. godine).

¹⁴⁹ Ewa Tabeau, T. 17511–17512, 17533–17534 (1. septembar 2011. godine).

¹⁵⁰ Ewa Tabeau, T. 11436 (16. mart 2011), T. 17529 (1. septembar 2011. godine); DP P02586, str. 2.

¹⁵¹ Ewa Tabeau, T. 17504 (djelimično zatvorena sjednica), 17504–17507, 17507 (djelimično zatvorena sjednica), 17507–17508, 17508 (djelimično zatvorena sjednica), 17508–17509, 17509 (djelimično zatvorena sjednica), 17509–17520 (1. septembar 2011. godine); DP P01777 (povjerljivo); DP D00316; DP D00317. V. takođe Završni podnesak optuženog, par. 279, 282–285; Završni podnesak optuženog (povjerljivo), par. 280, 281.

¹⁵² Ewa Tabeau, T. 17506 (1. septembar 2011. godine).

¹⁵³ Završni podnesak optuženog, par. 276–277.

¹⁵⁴ DP P01776, str. 95, 97, 106–110; DP P02082; Helge Brunborg, T. 9747 (10. februar 2011. godine), T. 10111 (17. februar 2011. godine); Ewa Tabeau, T. 11424, 11426–11427 (16. mart 2011. godine), T. 11465 (17. mart 2011. godine).

¹⁵⁵ DP P01776, str. 95; Helge Brunborg, T. 9747 (10. februar 2011. godine), T. 10112 (17. februar 2011. godine).

¹⁵⁶ DP P01776, str. 95; Helge Brunborg, T. 9747 (10. februar 2011. godine), T. 10112 (17. februar 2011. godine); Ewa Tabeau, T. 11431–11433 (16. mart 2011. godine).

¹⁵⁷ DP P01776, str. 95; Helge Brunborg, T. 9747 (10. februar 2011. godine), T. 10112 (17. februar 2011. godine).

bosanskih vlasti i zaključci MKNL-a ukazuju na to da većina tih 220 slučajeva jeste povezana sa Srebrenicom.¹⁵⁹ Osim toga, Vijeće se slaže s procjenom da evidencija ABiH nije naročito pouzdana, pošto se u njoj pažnja uglavnom posvećuje pitanju da li je dotična osoba preminula, a ne podacima o smrti.¹⁶⁰

62. Polazeći od navedenog, Vijeće će u zaključcima o događajima koji su se odigrali poslije pada Srebrenice pripisati dokaznu vrijednost spiskovima ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici koje je Tužilaštvo vodilo, u kombinaciji sa spiskovima ljudi identifikovanih analizom DNK.

(c) Presretnuti razgovori

63. Vijeće je prihvatilo velik broj zapisa presretnutih razgovora (dalje u tekstu: presretnuti razgovori) koje je dostavila strana bosanskih Muslimana. Vijeće je *viva voce* saslušalo svjedočenja 17 tehničara za presretanje komunikacije,¹⁶¹ dvojice njihovih nadređenih,¹⁶² te svjedočenje Stefanie Frease, nekadašnjeg istražitelja i analitičara Tužilaštva;¹⁶³ svi su oni opisali procedure kojih su se držali prilikom sastavljanja prihvaćenih zapisa presretnutih razgovora.

64. Prilikom sačinjavanja zapisa presretnutih razgovora korišteni su metodi koji su išli u prilog pouzdanosti.¹⁶⁴ To se ogleda u posebnim uputstvima i ustaljenim postupcima koje su tehničari za presretanje komunikacije poštovali kad su prisluškivali i zapisivali te razgovore.¹⁶⁵

65. Presretnuti razgovori potkrijepljeni su iz nezavisnih izvora: dokumentima oduzetim VRS-u, bilješkama koje su vodili pripadnici UN-a, telefonskim imenicima dobijenim u RS i snimcima iz vazduha.¹⁶⁶ Naročito su upadljivi primjeri u kojim se zapisi presretnutih razgovora koje su sačinili

¹⁵⁸ DP P01776, str. 95; Helge Brunborg, T. 10111 (17. februar 2011. godine).

¹⁵⁹ Helge Brunborg, T. 9747 (10. februar 2011. godine).

¹⁶⁰ DP P01776, str. 94. Ewa Tabeau takve nepodudarnosti objašnjava propustima u ažuriranju podataka, kakvi se mogu potkrasti u ratnim uslovima. Ewa Tabeau, T. 11429–11430 (16. mart 2011. godine).

¹⁶¹ Svjedoci PW-025, PW-027, PW-026, PW-048, PW-047, PW-041, PW-038, PW-033, PW-050, PW-035, PW-030, PW-042, PW-045, PW-043, PW-040, PW-049 i PW-076.

¹⁶² Svjedoci PW-024 i PW-032.

¹⁶³ Stefanie Frease, T. 4971 (7. septembar 2010. godine).

¹⁶⁴ Stefanie Frease, DP P00783, PT. 6388–6389 (25. januar 2007. godine); Stefanie Frease, T. 5029 (7. septembar 2010. godine). V., na primjer, svjedok PW-025, DP P00292 (povjerljivo) (20. januar 2007. godine), str. 2; svjedok PW-048, DP P00363, PT. 7409 (20. februar 2007. godine); svjedok PW-048, T. 2595–2596 (9. juni 2010. godine); svjedok PW-047, T. 2619, 2621–2622 (10. juni 2010. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 596 i 604.

¹⁶⁵ Stefanie Frease, T. 5033 (7. septembar 2010. godine); Stefanie Frease, DP P00783, PT. 6388–6389, 6392 (25. januar 2007. godine), PT. 8059 (2. mart 2007. godine), PT. 8123 (2. mart 2007. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 598 i 599. Originali bilježnica s presretnutim razgovorima i njihovi kompjuterski ispisi podudaraju se u znatnoj mjeri. Stefanie Frease, DP P00783, PT. 6374 (25. januar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 601.

¹⁶⁶ Helge Brunborg, T. 5225 (10. septembar 2010. godine). V. takođe Stefanie Frease, DP P00783, PT. 7840–7842 (27. februar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 602.

bosanski Muslimani gotovo u potpunosti podudaraju sa zapisima očigledno istih razgovora koje je sačinila neka druga strana. U te druge strane spadaju hrvatske vlasti¹⁶⁷ i UNPROFOR.¹⁶⁸ U jednom slučaju jedan razgovor između Nicolaija i optuženog, koji je presrela ABiH, potkrijepljen je i razgovorima koje je presrela hrvatska strana i jednim izvještajem UNPROFOR-a o tom istom razgovoru.¹⁶⁹ Ponekad različiti izvori za jedan te isti presretnuti razgovor navode podatke o vremenu koji se razlikuju za po nekoliko minuta.¹⁷⁰ Prema riječima S. Frease, to se može objasniti razlikama u vremenu koje se mogu pripisati nekom presretnutom razgovoru: na primjer, možda se navodi trenutak kad je razgovor počeo, trenutak kad je završen ili kad je otkucan i upućen štabu tehničara za presretanje komunikacije.¹⁷¹

66. Marta 1998. godine Tužilaštvo je od ABiH prvi put dobilo presretnute razgovore.¹⁷² Stefanie Frease je u svjedočenju rekla da je teoretski moguće da je tim materijalom u nekoj mjeri manipulirano prije nego što je on došao u ruke Tužilaštva.¹⁷³ Međutim, ubjedljivo najveći dio dokaza govori u prilog pretpostavci da su ti presretnuti razgovori pouzdani i autentični, pa se Vijeće uvjerilo da su oni, u cjelini uzev, u velikoj mjeri pouzdan prikaz razgovora koje, kako se tvrdi, prenose.

(d) Snimci iz vazduha

67. Vijeće je od tužilaštva dobilo niz snimaka iz vazduha kojim tužilaštvo želi da dokaže da se na određenim mjestima nalaze grobnice i da je na tim mjestima došlo do ponovnog pokopavanja,¹⁷⁴ ili da su se na njima nalazile zgrade i vozila,¹⁷⁵ velike grupe zarobljenika¹⁷⁶ i tijela.¹⁷⁷

¹⁶⁷ Na primjer, Stefanie Frease, T. 5104–5107, 5126 (8. septembar 2010. godine); DP P00786; DP P00306 (povjerljivo); DP P00314 (povjerljivo). V. također Stefanie Frease, T. 5131–5134 (8. septembar 2010. godine); DP P00775; DP P00315 (povjerljivo).

¹⁶⁸ Na primjer, Stefanie Frease, T. 5110–5125 (8. septembar 2010. godine); DP P00310 (povjerljivo); DP P00698; DP P00682.

¹⁶⁹ Stefanie Frease, T. 5126–5130 (8. septembar 2010. godine); DP P00311 (povjerljivo) (razgovor koji je ABiH presrela 9. jula u 18:15 časova između "general[un]a Nikolaja" i "vjerovatno Talimira"); DP P00700 (audio-traka, DP P00311); DP P00699 (razgovor koji je hrvatska strana presrela 9. jula 1995. godine u 17:55 časova između "general[a] Nicolaija" iz UNPROFOR-a i "general[a] Tolimira"); DP P00680 (UNPROFOR, zabilješka o telefonskom razgovoru u 17:50 između Nicolaija i Tolimira). Određene tačke javljaju se u sva tri zapisa o sadržaju ovog razgovora. *Ibid.*

¹⁷⁰ Na primjer, DP P00786 (razgovor koji je presrela hrvatska strana; kao vrijeme navedeno je 15:17 časova, 8. jula); DP P00306 (povjerljivo) (isti taj razgovor presrela je i strana bosanskih Muslimana, a kao vrijeme navedeno je 15:30 časova, 8. jula).

¹⁷¹ Stefanie Frease, T. 5106 (8. septembar 2010. godine). V. također Stefanie Frease, T. 5149 (8. septembar 2010. godine).

¹⁷² Stefanie Frease, DP P00783, PT. 6087–6088 (19. januar 2007. godine); Stefanie Frease, T. 5213 (10. septembar 2010. godine).

¹⁷³ Stefanie Frease, DP P00783, PT. 7820–7821 (27. februar 2007. godine).

¹⁷⁴ V., na primjer, DP P01840, DP P01841, DP P01842, DP P01843, DP P01846, DP P01848, DP P01849, DP P01851, DP P01852, DP P01853, DP P01855, DP P01856, DP P01858, DP P01859.

¹⁷⁵ V., na primjer, DP P01342; DP P00094, str. 10. V. također Jean-René Ruez, T. 913–914 (29. mart 2010. godine).

¹⁷⁶ V., na primjer, DP P00094, str. 31–32. V. također Jean-René Ruez, T. 923–924 (29. mart 2010. godine).

68. Te snimke iz vazduha vlada SAD dostavila je i objelodanila tužilaštvu na osnovu pravila 70.¹⁷⁸ Vlada SAD precizirala je da tužilaštvu "nije dozvoljeno da u toku suđenja iznosi bilo kakve informacije koje se odnose na tehničke ili analitičke izvore, metode ili mogućnosti sistema, te na službu ili osoblje koje je prikupilo, analiziralo ili sačinilo dotične materijale".¹⁷⁹

69. Optuženi u Završnom podnesku osporava pouzdanost tih snimaka, tvrdeći da nedostaju podaci o njihovom porijeklu, nastanku, načinu obrade, mogućnosti tumačenja ili podaci o tome da li je tužilaštvo njih dobilo u prvobitnom obliku ili već na neki način obrađene.¹⁸⁰ Vijeće prihvata tvrdnju da ne postoje podaci o načinu na koji su ti snimci napravljeni.¹⁸¹

70. To, međutim, načelno ne utiče na vjerodostojnost snimaka iz vazduha. Tokom svjedočenja Dean Manning i Jean-René Ruez, bivši istražitelji Tužilaštva,¹⁸² detaljno su govorili o tome kako se snimci iz vazduha koriste. Snimci iz vazduha često su služili kao dopuna forenzičkih arheoloških ili antropoloških izvještaja.¹⁸³ To što su Manning, Ruez i Richard Wright, arheolog,¹⁸⁴ grobnice najprije identifikovali, a potom zaista i locirali pomoću snimaka iz vazduha svjedoči o autentičnosti tih snimaka i o tome koliko su oni korisni kao dokaz.¹⁸⁵ Pored toga, svjedoci su tokom svjedočenja često potkrepljivali tumačenje ili autentičnost nekog snimka iz vazduha.¹⁸⁶ Stoga Vijeće konstatuje da su snimci iz vazduha načelno pouzdani i da imaju dokaznu vrijednost.

(e) Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade

71. U bilježnicu dežurnog oficira Zvorničke brigade (dalje u tekstu: bilježnica)¹⁸⁷ dežurni oficiri Zvorničke brigade su od 29. maja do 27. jula 1995. godine unosili bilješke o svojim smjenama.¹⁸⁸

¹⁷⁷ V., na primjer, DP P00216.

¹⁷⁸ Dean Manning, T. 10164 (22. februar 2011. godine); Richard Butler, T. 16283 (7. juli 2011. godine); DP P00214, str. 1. V. takođe Dean Manning, T. 10176 (22. februar 2011. godine); Jean-René Ruez, T. 913–914 (29. mart 2010. godine); Stefanie Frease, DP P00783, PT. 7840 (27. februar 2007. godine).

¹⁷⁹ DP P00214, str. 1. Pravilom 70(C) predviđeno je da "pretresno vijeće [...] ne može naložiti nijednoj od strana da dostavi dodatne dokaze pribavljene od osobe ili tijela koje je pružilo početnu informaciju, niti može u svrhu pribavljanja takvih dodatnih dokaza samo uputiti sudski poziv toj osobi ili predstavniku tog tijela kao svjedoku ili naložiti njihovo prisustvovanje".

¹⁸⁰ Završni podnesak optuženog, par. 158, 160.

¹⁸¹ Stefanie Frease je u svjedočenju rekla da joj je Ruez objasnio kako da tumači te snimke iz vazduha. Stefanie Frease, T. 5292 (13. septembar 2010. godine).

¹⁸² Dean Manning, DP P01819, PT. 18903–18904 (10. decembar 2007. godine); Stefanie Frease, T. 908 (29. mart 2010. godine).

¹⁸³ Jean-René Ruez, T. 1043 (30. mart 2010. godine).

¹⁸⁴ Richard Wright, T. 5648 (21. septembar 2010. godine); DP P00890, str. 1.

¹⁸⁵ Dean Manning, T. 10164 (22. februar 2011. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 18907 (10. decembar 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1043 (30. mart 2010. godine); Richard Wright, DP P00874, KT. 3695 (29. maj 2000. godine).

¹⁸⁶ V., na primjer, Dean Manning, T. 10167 (22. februar 2011. godine) (koji je uputio na svjedočenje Dražena Erdemovića, koji je naveo datume ubistava); Tomasz Blaszczyk, T. 7569–7572 (10. novembar 2010. godine) (koji je potvrdio tačnost oznaka unijetih na snimak iz vazduha s oznakom DP P01342). V. takođe Stefanie Frease, T. 5225 (10. septembar 2010. godine).

¹⁸⁷ DP P00014. Postoji i dvojezična verzija Bilježnice, takozvana "teacher's edition", koja pokriva samo period od

Dežurni oficir bio je raspoređen u štab brigade (dalje u tekstu: kasarna u preduzeću “Standard”) za smjenu od 24 sata, a zadatak mu je bio da bilježi važne događaje i borbene aktivnosti, kao i da prenosi naredbe i sastavlja izvještaje.¹⁸⁹ Tužilaštvo je 2003. godine došlo u posjed te bilježnice.¹⁹⁰

72. Optuženi smatra da su kod bilježnice problematični i kontinuitet nadzora i oznake koje su u nju kasnije unijete.¹⁹¹

73. Sami dežurni oficiri identifikovali su šta su oni sami unosili u bilježnicu, a šta su unosili drugi.¹⁹² Jedan grafolog je u bilježnici identifikovao rukopis dežurnih oficira, na primjer, Dragana Jokića¹⁹³ i Drage Nikolića.¹⁹⁴ Dokazi o identitetu dežurnih oficira potkrijepljeni su presretnutim razgovorima i borbenim izvještajima Zvorničke brigade.¹⁹⁵ Od prikupljenih dokaza, među kojima su grafološka vještačenja i izjave i svjedočenja pripadnika VRS-a, sačinjena je tabela u kojoj su identifikovani rukopisi dežurnih oficira u periodu od 11. do 23. jula.¹⁹⁶

74. Na osnovu upravo sažetih dokaza može se ustanoviti da su 1995. godine dežurni oficiri Zvorničke brigade zaista koristili bilježnicu koja je uvrštena u spis i da su pojedini pripadnici Zvorničke brigade napisali njen veći dio. Kao što je već rečeno, optuženi tvrdi da je bilježnica tako

11. jula do 24. jula 1995. godine i u koju je tužilaštvo unosilo oznake. DP P01459; Erin Gallagher, T. 8924–8925 (14. decembar 2010. godine).

¹⁸⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15962 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008 (povjerljivo), BT. 11703 (8. juli 2004); Milanko Jovičić, DP P01701, PT. 11533–11535 (15. maj 2007. godine); Erin Gallagher, T. 8922–8923 (14. decembar 2010. godine).

¹⁸⁹ Erin Gallagher, T. 8922–8923 (14. decembar 2010. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008 (povjerljivo), BT. 11690, 11694–11695 (8. juli 2004. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15962 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine).

¹⁹⁰ Erin Gallagher, T. 8924 (14. decembar 2010. godine).

¹⁹¹ Završni podnesak optuženog, par. 219.

¹⁹² Erin Gallagher, T. 8931, 8953 (14. decembar 2010. godine). Milanko Jovičić identifikovao je zapise koje je unio u Bilježnicu kad je bio dežurni oficir. Milanko Jovičić, DP P01701, PT. 11487–11488 (14. maj 2007. godine), PT. 11533–11535 (15. maj 2007. godine). V. takođe Ljubo Bojanović, DP P00008 (povjerljivo), BT. 11670–11671 (8. jul 2004. godine). Erin Gallagher je u svjedočenju rekla da je Sreten Milošević u jednom razgovoru iz 2006. godine i u svjedočenju u predmetu *Popović* tvrdio da je smjenu dežurnog oficira preuzeo 13. jula i da je kod bilješke za taj dan identifikovao svoj rukopis. Erin Gallagher, T. 8941–8942 (14. decembar 2010. godine); DP P01459, str. 28–29, 36–37.

¹⁹³ Kathryn Barr, T. 10902–10903 (7. mart 2011. godine); DP P01967, str. 3, 5; Kathryn Barr, DP P01183, PT. 13181–13182 (25. juni 2007. godine).

¹⁹⁴ Kathryn Barr, DP P01183, PT. 13183–13185 (25. juni 2007. godine); DP P01186, str. 7–8.

¹⁹⁵ Erin Gallagher je rekla da je i Dragan Jokić u jednom ranijem razgovoru potvrdio da je 14. jula bio dežurni oficir, kao i da je vještak za grafologiju Kathryn Barr nepobitno pokazala da su bilješke za taj dan unijete rukopisom Dragana Jokića. Erin Gallagher, T. 8942–8943 (14. decembar 2010. godine); DP P01459, str. 40–43. To potvrđuju i presretnuti razgovori. DP P00373b (povjerljivo) (presretnuti razgovor između Živanovića i Jokića, 14. jula u 20:38 časova); DP P00016c (povjerljivo) (presretnuti razgovor između Jokića i neimenovanog lica, 14. jula, 09:02 časova). V. takođe DP P00014, str. 126. Pored toga, Jokićevi inicijali nalaze se na kraju dva borbena izvještaja Zvorničke brigade od 14. jula. DP P00010; DP P00011. V. takođe DP P01121 (borbeni izvještaj Zvorničke brigade od 13. jula, s inicijalima Sretena Miloševića).

¹⁹⁶ Erin Gallagher, T. 8941–8942 (14. decembar 2010. godine); DP P01459, str. 148–156 (tabela u kojoj se identifikuju oficiri dežurni u periodu od 12. jula do 23. jula i koji je osnov za identifikovanje, putem izjava i svjedočenja pripadnika VRS-a, analize rukopisa i drugih dokaza).

mijenjana da je njena pouzdanost time umanjena.¹⁹⁷ Iako Tužilaštvo nije moglo da utvrdi ko je napisao svaku pojedinačnu bilješku,¹⁹⁸ na bilježnici nema fizičkih znakova prepravljaja.¹⁹⁹ Malobrojni komentari unijeti olovkom posije događaja na koje se bilješke odnose lako se mogu identifikovati i već su u potpunosti objašnjeni.²⁰⁰

75. Vijeće zaključuje da se iz svih dokaza kao jedini razuman može izvesti zaključak da je bilježnica autentična i da nju niko nije mijenjao. Iako je nejasno kakav je bio kontinuitet nadzora prije 2003. godine, nema razloga da se pretpostavi da su u bilježnicu dodate neautentične bilješke. Prilikom donošenja ovog zaključka Vijeće je naročitu težinu pridalo uvjerljivim dokazima za to da su pojedini dežurni oficiri unosili bilješke u bilježnicu, kao i činjenici da ne postoje ozbiljniji dokazi za to da je nju neko mijenjao.

3. Činjenice o kojima je presuđeno

76. Vijeće je, na osnovu pravila 94(B), formalno primilo na znanje 523 činjenice o kojima je presuđeno.²⁰¹ Kao što je Vijeće iznijelo u odluci, pravni učinak formalnog primanja na znanje neke činjenice o kojoj je presuđeno sastoji se u tome da "veće utvrđuje osnovanu pretpostavku o tačnosti te činjenice, koju stoga ne treba ponovo dokazivati na suđenju, ali koja se, kao predmet te pretpostavke, može pobijati na suđenju".²⁰² Osim toga, učinak formalnog primanja na znanje na osnovu pravila 94(B) "ogleđa se samo u tome da oslobađa tužilaštvo prvobitne obaveze da predoči dokaze u vezi s dotičnom tezom; odbrana može u tom slučaju dovesti u pitanje tu tezu predlažući pouzdane i vjerodostojne dokaze o suprotnom".²⁰³ Iako se, kada vijeće formalno primi na znanje neku činjenicu o kojoj je presuđeno a koju je predložilo tužilaštvo, teret dokazivanja prebacuje na

¹⁹⁷ V. gore, fusnota 191.

¹⁹⁸ Erin Gallagher, T. 8935 (14. decembar 2010. godine).

¹⁹⁹ Erin Gallagher, T. 8954 (14. decembar 2010. godine) (koja je rekla da nijedna stranica nije istrgnuta i da ništa nije precrtano ili izbrisano korekturnim bjelilom, te da su bilješke unijete kao da su u čitavoj bilježnici unošene u vrijeme samih događaja). Erin Gallagher je rekla i da Bilježnicu nisu koristili samo svjedoci koji su u nju unosili bilješke, nego i mnogi drugi iz Zvorničke brigade koji su u njoj vidjeli pouzdan izvor podataka, kao i da ni u jednom trenutku nije utvrđeno da je neko mijenjao Bilježnicu. *Ibid.*

²⁰⁰ Erin Gallagher, T. 8928 (14. decembar 2010. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15962–15963 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine).

²⁰¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 17. decembar 2009. godine (dalje u tekstu: Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno).

²⁰² Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, par. 9 (gdje se poziva na *Tužilac protiv Miloševića*, predmet br. IT-02-54-AR73.5, Odluka po interlokutornoj žalbi optužbe na Odluku Pretresnog veća po predlogu optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno od 10. aprila 2003., 28. oktobar 2003., str. 4).

²⁰³ Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, par. 9 (gdje se poziva na Odluku po žalbi na Odluku o formalnom primanju na znanje u predmetu *Karemera i drugi*), par. 42; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, predmet br. IT-04-74-PT, Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 14. mart 2006. godine (dalje u tekstu: Pretpretresna odluka u predmetu *Prlić i drugi*), par. 10; *Tužilac protiv Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Odluka po zahtjevima optužbe za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, te za prihvatanje pismenih izjava svjedoka na osnovu pravila 92bis, 28. februar 2003. godine, par. 16–17).

optuženog, pravi teret uvjeravanja, to jest dokazivanja van razumne sumnje, uvijek snosi tužilaštvo.²⁰⁴

77. S obzirom na to, Vijeće je, uzevši u obzir sve dokaze, procijenilo težinu koju treba pridati činjenicama o kojim je presuđeno.²⁰⁵ Tamo gdje je Vijeće prihvatilo dokaze koji protivrječe nekoj činjenici o kojoj je presuđeno, pretpostavka o tačnosti te činjenice morala je biti pobijena. Vijeće je donijelo brojne činjenične zaključke u kojim su činjenice o kojima je presuđeno potvrđene ili pojačane drugim prihvaćenim dokazima. U tom smislu, Vijeće skreće pažnju na sljedeću tvrdnju optuženog: "[k]adgod su pred pretresno veće izvedeni dokazi, ili čak veća količina dokaza nego u postupku koji je rezultirao presudom na osnovu koje su one formalno primljene na znanje [...], sugestija odbrane je da bi pretresno veće trebalo da se uzdrži od oslanjanja na 'presuđene činjenice'".²⁰⁶ Vijeće smatra da je ovakav stav nespojiv s iznijetim principom da težinu koja će se pridati nekoj činjenici o kojoj je presuđeno treba sagledavati u kontekstu svih dokaza izvedenih u ovom predmetu.

III. VOJNE I POLICIJSKE STRUKTURE RS-a²⁰⁷

A. Snage bosanskih Srba

78. "Snage bosanskih Srba" koje se pominju posvuda u ovoj presudi sastojale su se od VRS-a, policije MUP-a²⁰⁸ i civilne zaštite,²⁰⁹ a svima njima je 1995. godine komandovao predsjednik RS, Radovan Karadžić.²¹⁰ Karadžić je, u svojstvu predsjednika, bio na čelu Vrhovne komande, koja je osnovana u novembru 1992. godine; pored njega, članovi Vrhovne komande bili su potpredsjednici,²¹¹ predsjedavajući Skupštine srpskog naroda,²¹² predsjednik vlade,²¹³ ministar

²⁰⁴ V. Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, par. 10.

²⁰⁵ *Tužilac protiv Krajišnika*, predmet br. IT-00-39-T, Odluka po trećem i četvrtom zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno, 24. mart 2005. godine, par. 17; Pretpretresna odluka u predmetu *Prlić i drugi*, par. 11. V. takođe Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno, par. 10.

²⁰⁶ Završni podnesak optuženog, par. 211.

²⁰⁷ Svrha ovog odjeljka je da Vijeće izloži svoju analizu vojnih i policijskih struktura ključnih jedinica u onoj mjeri u kojoj su one neposredno relevantne za događaje koji se navode u Optužnici i za utvrđivanje optužbi koje se optuženom stavljaju na teret. Neki drugi organi, o kojima se u ovom odjeljku ne govori, analiziraju se drugdje u ovoj Presudi.

²⁰⁸ V. dolje, par. 149–158.

²⁰⁹ U vezi sa civilnom zaštitom, v. dolje, fusnota 1065.

²¹⁰ Manojlo Milovanović, T. 14192–14193, 14196–14197 (17. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11970 (29. mart 2011. godine); DP P02746 (Zakon o vojsci, objavljen 1. juna 1992. godine), str. 24, član 174. V. takođe činjenica u kojoj je presuđeno br. 140.

²¹¹ Nikola Koljević je bio potpredsjednik 1995. godine. V. DP P00689, str. 3. Kako je izjavio Manojlo Milovanović, Biljana Plavšić je 1995. godine takođe bila potpredsjednik. Manojlo Milovanović, T. 14195–14196 (17. maj 2011. godine).

²¹² Momčilo Krajišnik je bio predsjednik Narodne skupštine. Manojlo Milovanović, T. 14195 (17. maj 2011. godine).

²¹³ Godine 1995., tri osobe su bile na položaju predsjednika vlade: prvo je to bio Dušan Kozić, a zatim ga je, kasnije te godine, zamijenio Rajko Kasagić, poslije kojeg je uslijedio Gojko Kličković. Manojlo Milovanović, T. 14195 (17. maj 2011. godine).

unutrašnjih poslova²¹⁴ i ministar odbrane.²¹⁵ Kao vrhovni komandant oružanih snaga, Karadžić je imao isključive nadležnosti da preko Ratka Mladića izdaje naređenja Glavnom štabu VRS-a i njegovim potčinjenim jedinicama.²¹⁶

B. VRS i Glavni štab VRS-a

1. Sastav VRS-a i mjerodavni pravni propisi

79. VRS je formiran uglavnom od profesionalnih i obučениh ostataka bivše Jugoslovenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA)²¹⁷ i u svom sastavu je imao šest korpusa — 1. i 2. krajiški korpus, Istočnobosanski korpus, Hercegovački korpus, Sarajevsko-romanijski korpus i Drinski korpus.²¹⁸ Korpusi su bile najveće borbene formacije u sastavu VRS-a i djelovali su pod rukovođenjem Glavnog štaba VRS-a.²¹⁹

80. VRS je, uz izmjene, usvojio i primjenjivao pravila, propise i doktrinu JNA, kao što su krivični zakon u koji su bila ugrađena pravila o vođenju oružanih sukoba izložena u Ženevskim konvencijama,²²⁰ kao i pravila o službi u bezbjednosnim i obavještajnim organima i vojnoj policiji

²¹⁴ Tomislav Kovač je bio ministar unutrašnjih poslova. Manojlo Milovanović, T. 14195 (17. maj 2011. godine).

²¹⁵ Manojlo Milovanović, T. 14195 (17. maj 2011. godine). V. takođe DP P02475, str. 12 (Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a koji je sastavio Richard Butler i u kojem se navodi da su Vrhovnu komandu činili predsjednik, potpredsjednik, predsjedavajući Skupštine, ministar odbrane i ministar unutrašnjih poslova). Milan Ninković je bio ministar odbrane. Manojlo Milovanović, T. 14195–14196 (17. maj 2011. godine).

²¹⁶ Manojlo Milovanović, T. 14193, 14196 (17. maj 2011. godine).

²¹⁷ DP P02470, str. 6; DP D00261, str. 4; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17808 (9. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11579 (21. mart 2011. godine); Thomas Dibb, T. 4867–4868 (2. septembar 2010. godine).

²¹⁸ DP P02470, str. 6; DP P00104, str. 5. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 139; DP D00261, str. 10. Dragomir Milošević je bio komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa. Louis Fortin, DP P00587, PT. 18246 (26. novembar 2007. godine). Novica Simić je bio komandant Istočnobosanskog korpusa. Novica Simić, DP P02756, PT. 28483 (19. novembar 2008. godine); Milenko Todorović, T. 12929 (18. april 2011. godine), T. 13061 (19. april 2011. godine); DP P02748. U Istočnobosanskom korpusu, pukovnik Milenko Todorović je bio načelnik Odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove. Milenko Todorović, T. 12924, 12929 (18. april 2011. godine) (koji je takođe rekao da je, kada se u novembru 1993. godine pridružio Istočnobosanskom korpusu, na tom položaju zamijenio pukovnika Petra Jakovljevića); Novica Simić, DP P02756, PT. 28647–28648 (21. novembar 2008. godine).

²¹⁹ Richard Butler, T. 16456 (11. juli 2011. godine).

²²⁰ DP P02479 (Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona SFRJ, objavljen u *Službenom glasniku RS-a*); DP P02480 (Krivični zakon RS-a, Glava XVI, Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava); DP P02481 (Karadžićeva Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci Srpske Republike BiH); DP P02482 (Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ); Richard Butler, T. 16287–16288 (7. juli 2011. godine), T. 16307–16308, 16316–16319 (8. juli 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12183–12184 (31. mart 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14925 (1. juni 2011. godine), T. 15054 (2. juni 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13871 (10. maj 2011. godine); Petar Salapura, T. 13626 (3. maj 2011. godine), T. 13845 (9. maj 2011. godine). Konkretno, Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ predviđaju, pored ostalog, čovječno postupanje s ratnim zarobljenicima i civilima koji se nalaze pod vlašću jedne od strana u sukobu. DP P02482, str. 62–63, 74–76, članovi 207–210, 253–261. V. takođe dolje, par. 1050, 1118.

(dalje u tekstu: VP), te o rukovođenju i komandovanju.²²¹ Pripadnici VRS-a su obučavani u oblasti međunarodnog ratnog prava i Ženevskih konvencija.²²²

2. Osnivanje i nadležnosti

81. Dana 11. maja 1992. godine u kasarni u Crnoj Rijeci, Mladić je prisutnim starješinama, među kojima je bio i optuženi, objavio da će sljedećeg dana, na 16. sjednici Skupštine srpskog naroda u BiH, biti osnovana Vojska Srpske Republike BiH (koja će kasnije postati VRS).²²³ On je potom neformalno imenovao starješine, među kojima je bio i optuženi, koje će činiti Glavni štab VRS-a.²²⁴ Kasarna u Crnoj Rijeci, koja se nalazila oko devet kilometara sjeveroistočno od Han-Pijeska, postala je komandno mjesto Glavnog štaba VRS-a.²²⁵

82. Pod komandom Mladića, koji je tada imao čin general-pukovnika,²²⁶ Glavni štab VRS-a je bio najviša komanda VRS-a.²²⁷ Glavni štab je bio zadužen za mobilizaciju vojske; osnivanje jedinica na svim nivoima, obučavanje starješina i vojnika; nadzor nad pozadinskim obezbjeđenjem vojske; planiranje i izvođenje borbenih dejstava; izvještavanje Vrhovne komande; prijem i obradu

²²¹ DP D00202 (Pravilnik o nadležnostima komande korpusa kopnene vojske u miru, SFRJ, 1990. godine); DP D00203 (Pravilo službe organa bezbednosti u oružanim snagama SFRJ, 1984. godine); DP P01297 (Pravilo službe vojne policije oružanih snaga SFRJ, 1985. godine); DP D00248 (Obaveštajno obezbjeđenje oružanih snaga, Pravilo, SFRJ, 1987. godine); Momir Nikolić, T. 12255–12258 (4. april 2011. godine), T. 12482–12483 (7. april 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14043–14044, 14062 (12. maj 2011. godine), T. 14119 (16. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25048–25049 (2. septembar 2008. godine); Petar Škrbić, T. 18794 (2. februar 2012. godine).

²²² Mikajlo Mitrović, T. 14925 (1. juni 2011. godine); Richard Butler, T. 16307–16308 (8. juli 2011. godine).

²²³ Manojlo Milovanović, T. 14184 (17. maj 2011. godine). V. dolje, par. 162. Na toj sjednici Skupštine donesena je odluka da će uniforme i oznake činova VRS-a biti iste kao one koje su koristili JNA i Teritorijalna odbrana, da će oznake na kapama u pozadini imati srpsku zastavu, a da će na lijevoj nadlaktici biti okruglo polje sa srpskom zastavom i natpisom "Vojska Srpske Republike BH". DP P02477, str. 57–58.

²²⁴ Manojlo Milovanović, T. 14183–14184 (17. maj 2011. godine) (među tim starješinama su bili general-potpukovnik Mladić, komandant Glavnog štaba; general-major Manojlo Milovanović, načelnik štaba; Tolimir (dalje u tekstu: optuženi), koji je tada imao čin pukovnika, načelnik Sektora za obavještajno - bezbjednosne poslove; general-major Milan Gvero, pomoćnik komandanta za moral, vjerske i pravne poslove; general-major Đorđe Đukić, pomoćnik komandanta za pozadinu; i pukovnik Petar Salapura, načelnik Uprave za obavještajne poslove u Sektoru za obavještajno - bezbjednosne poslove; tom sastanku je prisustvovao i kapetan prve klase Dragomir Pećanac), T. 14252–14253 (18. maj 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18037 (12. januar 2012. godine); DP D00260; DP D00261, str. 4. Pećanac je u svom svjedočenju izjavio da su, u trenutku kad je formiran VRS, u sastavu Sektora za obavještajno - bezbjednosne poslove bile tri osobe — optuženi, Salapura i on. Dragomir Pećanac, T. 18040, 18054 (12. januar 2012. godine).

²²⁵ Manojlo Milovanović, T. 14180–14183, 14223–14224 (17. maj 2011. godine), T. 14264–14266 (18. maj 2011. godine). V. takođe DP D00260, str. 1, 12–13; DP P02229. Lokal 155 bio je broj operativnog centra Komande Glavnog štaba VRS-a, za koji je telefonski kodni naziv bio "Panorama". Manojlo Milovanović, T. 14268–14269 (18. maj 2011. godine) (koji je rekao da se uz taj broj nalazilo Milovanovićevo ime zbog toga što je on bio na položaju načelnika štaba); DP P00763; Ljubomir Obradović, T. 11991 (29. mart 2011. godine); Milanko Jovičić, DP P01701, PT. 11489 (14. maj 2007. godine); Richard Butler, T. 16744, 16748, 16750 (18. juli 2011. godine). "Panorama 01" je bila kodni naziv za Mladića. Richard Butler, T. 16748–16749 (18. juli 2011. godine). Pozadinsko komandno mjesto Glavnog štaba VRS-a nalazilo se u Han-Pijesku, na oko četiri kilometra udaljenosti od Komandnog mjesta Glavnog štaba VRS-a u Crnoj Rijeci. Petar Škrbić, T. 18524–18525 (30. januar 2012. godine), T. 18605 (31. januar 2012. godine).

²²⁶ Ljubomir Obradović, T. 11935 (29. mart 2011. godine), T. 12140–12141 (31. mart 2011. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28484–28486 (19. novembar 2008. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 140.

²²⁷ DP D00260, str. 1, 11; Manojlo Milovanović, T. 14198–14199 (17. maj 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21746 (4. juni 2008. godine).

izvještaja dostavljenih od strane potčinjenih jedinica; i za odobravanje ili odbijanje zahtjeva koje su podnosile potčinjene komande.²²⁸ Glavni štab se takođe starao za to da vojne aktivnosti VRS-a budu u potpunosti usklađene s tekućim političkim i diplomatskim naporima koje su preduzimali drugi ogranci vlade RS-a.²²⁹

3. Organizacija

83. Godine 1995. Glavni štab je u svom sastavu imao pet sektora i dvije uprave: Štabni sektor, na čijem je čelu bio general-potpukovnik Manojlo Milovanović, zamjenik komandanta i načelnik Glavnog štaba;²³⁰ Sektor za moral, vjerske i pravne poslove, na čijem je čelu bio general-potpukovnik Milan Gvero; Pozadinski sektor (logistička služba), na čijem je čelu bio general-potpukovnik Đorđe Đukić; Sektor za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove, na čijem je čelu bio general-major Petar Škrbić; Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove, na čijem je čelu bio general-major Zdravko Tolimir (optuženi);²³¹ Upravu za planiranje, razvoj i finansijske poslove, na čijem je čelu bio general-major Stevan Tomić; i Upravu za ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu, na čijem je čelu bio general-major Jovo Marić.²³² Načelnici tih sektora i uprava su, kao pomoćnici komandanta,²³³ rukovodili i komandovali svojim sektorima, u okviru kojih su im oficiri bili potčinjeni po stručnoj liniji.²³⁴ Međutim, oni bez Mladićevog odobrenja nisu mogli da izdaju naređenja jedni drugima ili pomoćnicima komandanata na nivou korpusa.²³⁵

²²⁸ Manojlo Milovanović, T. 14198–14199 (17. maj 2011. godine).

²²⁹ DP P02475, str. 13. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17572, 17591–17592 (6. novembar 2007. godine). Kako se navodi u “Analizi borbene gotovosti Vojske Republike Srpske u 1992. godini”, Glavni štab VRS-a je na kraju izrastao u “najvišu komandu Vojske Republike Srpske strategijskog nivoa i osposobio se da rukovodi i komanduje oružanom borbom i ratom u cjelini” koji “obavlja poslove Štaba Vrhovne Komande i istovremeno rukovodi i komanduje Vojskom i jedinicama Republike Srpske”. DP P02880, str. 12, 158.

²³⁰ Manojlo Milovanović, T. 14176 (17. maj 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 11935–11936 (29. mart 2011. godine), T. 12019 (30. mart 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15324 (13. septembar 2007. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28484–28486 (19. novembar 2008. godine), PT. 28561 (20. novembar 2008. godine).

²³¹ Ljubomir Obradović, T. 11949 (29. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13474–13475 (2. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13904 (10. maj 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14213–14214 (17. maj 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15302 (8. juni 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18040, 18048–18049 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine).

²³² Manojlo Milovanović, T. 14213–14214 (17. maj 2011. godine); DP P02226 (Tabela na kojoj je prikazana struktura Glavnog štaba VRS-a, a koja odražava način na koji je tu strukturu u julu 1995. godine vidio Milovanović); Ljubomir Obradović, T. 11948 (29. mart 2011. godine), T. 12019–12020 (30. mart 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18522–18523 (30. januar 2012. godine); DP P02473, str. 31–32; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11935 (22. maj 2007. godine). V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14254–14256 (18. maj 2011. godine); DP D00341, str. 2–3. Milovanović nije bio fizički prisutan u Komandi Glavnog štaba VRS-a u periodu od 29. maja do 15. oktobra 1995. godine zato što je bio upućen na zadatak u zapadni dio teritorije RS-a, gdje je VRS bio angažovan na odbrambenim borbenim dejstvima protiv muslimanskih i hrvatskih snaga. Manojlo Milovanović, T. 14223, 14225–14227 (17. maj 2011. godine).

²³³ DP P02471, str. 107.

²³⁴ Petar Škrbić, T. 18546 (30. januar 2012. godine).

²³⁵ Petar Škrbić, T. 18541–18542, 18545 (30. januar 2012. godine).

84. U Štabnom sektoru, koji je bio odgovoran za organizaciju i koordinaciju rada Glavnog štaba,²³⁶ general-major Radivoje Miletić zvan Mičo²³⁷ bio je načelnik Uprave za operativne i nastavne poslove.²³⁸ Miletić je bio dužan da prikuplja i analizira izvještaje primljene od potčinjenih komandi, da one koji su prisustvovali večernjim sastancima održanim u Komandi Glavnog štaba izvijesti o svim eventualnim problemima navedenim u tim izvještajima, kao i da izloži svoje prijedloge za rješavanje tih problema.²³⁹ On je takođe izrađivao izvještaje za Vrhovnu komandu, kao i sva borbena naređenja i obavještenja u vezi s odlukama koje je Mladić donio prethodnog jutra.²⁴⁰ Kad bi Milovanović bio odsutan, Miletić bi ga “zamjenjivao” i vršio svakodnevne dužnosti načelnika štaba.²⁴¹ Kao načelnik za operativne poslove, Miletić je bio “duša” Komande Glavnog štaba VRS-a.²⁴²

85. Kao načelnik Sektora za moral, vjerske i pravne poslove, Gvero je bio zadužen za podizanje i održavanje morala u VRS-u, kao i za to da se vojnicima obezbijede uslovi za obavljanje vjerskih obreda;²⁴³ pored toga, sve negdje do 1994. godine, on je bio odgovoran za osnivanje vojnih sudova i za zakonitost njihovog rada.²⁴⁴

86. Odjeljenje za civilne poslove, koje je osnovano 1994. godine,²⁴⁵ bilo je odgovorno za održavanje veza sa stranim vojnim predstavnicima i drugim organizacijama; ono je bilo zaduženo za postupanje s podacima o kretanju konvoja UNPROFOR-a i konvoja humanitarne pomoći i

²³⁶ Ljubomir Obradović, T. 11936, 11939, 11940 (29. mart 2011. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17611 (7. novembar 2007. godine).

²³⁷ Ljubomir Obradović, T. 11991 (29. mart 2011. godine); DP P02226.

²³⁸ Ljubomir Obradović, T. 11941, 11951 (29. mart 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14219–14220 (17. maj 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21752 (4. juni 2008. godine). Pukovnik Ljubomir Obradović bio je Miletićev zamjenik i načelnik Odjeljenja za operativne poslove, a pukovnik Krsto Đerić je bio načelnik Odjeljenja za nastavne poslove. DP P02226; Ljubomir Obradović, T. 11929, 11931, 11939, 11943–11944, 11951 (29. mart 2011. godine); DP D00341, str. 4.

²³⁹ Manojlo Milovanović, T. 14220 (17. maj 2011. godine). V. takođe dolje, par. 92–94.

²⁴⁰ Manojlo Milovanović, T. 14220 (17. maj 2011. godine).

²⁴¹ Manojlo Milovanović, T. 14220 (17. maj 2011. godine). Milovanović je objasnio da, u slučaju kada je neki komandant odsutan u periodu do 30 dana, njegov zamjenik postupa u njegovo ime i da za to nije potrebno nikakvo pismeno naređenje; premda je Milovanović bio odsutan duže od šest mjeseci, Miletić nije dobio status da ga “zastupa” zato što je Milovanović i dalje bio na položaju načelnika štaba i što je bio angažovan na jednom drugom zadatku na liniji fronta. Manojlo Milovanović, T. 14233–14236 (17. maj 2011. godine). Obradović je izjavio da je oznaka “zastupa” počela da se pojavljuje na izvještajima kada se Milovanović nalazio na IKM-u u zapadnom dijelu RS-a. Ljubomir Obradović, T. 11978 (29. mart 2011. godine). V., na primjer, DP P01215; DP P02143.

²⁴² Manojlo Milovanović, T. 14221 (17. maj 2011. godine) (koji je izjavio da su sve informacije iz potčinjenih jedinica bile usmjeravane ka Miletiću, preko kojeg su, opet, sve informacije bile distribuirane potčinjenim i pretpostavljenim komandama).

²⁴³ Manojlo Milovanović, T. 14237 (17. maj 2011. godine).

²⁴⁴ Manojlo Milovanović, T. 14237–14238 (17. maj 2011. godine) (koji je izjavio da su negdje 1994. godine vojni sudovi stavljeni pod nadležnost Ministarstva odbrane, ali da je Gvero i dalje nadzirao njihov rad i bio odgovoran Mladiću za rad vojnog pravosuđa).

²⁴⁵ Manojlo Milovanović, T. 14210–14211 (17. maj 2011. godine).

generalno je služilo kao instanca koju je UNPROFOR mogao da kontaktira.²⁴⁶ Načelnik tog Odjeljenja bio je pukovnik Miloš Đurđić, a njegov zamjenik potpukovnik Slavko Kralj.²⁴⁷

87. O Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove i ulozi optuženog kao načelnika tog Sektora detaljnije se govori u zasebnim odjeljcima ove presude.²⁴⁸

4. Vojna načela

88. Snage bosanskih Srba funkcionisale su u skladu s nekoliko temeljnih načela, i to načela rukovođenja i komandovanja, jedinstarješinstva i subordinacije.

89. Načelo rukovođenja i komandovanja znači da “[k]ontrolor ima pravo da preduzima mere u odnosu na [...] nađeno stanje”.²⁴⁹ Komandovanje je metod koji se primjenjuje u svrhu neposrednog upravljanja određenim jedinicama ili ustanovama neke vojske i označava pravo na neposredno angažovanje i donošenje odluka o aktivnostima neke jedinice, uključujući i kadrovska pitanja; rukovođenje se odnosi na stručnu ili specijalističku pomoć komandantu.²⁵⁰ Treći izraz, “upravljanje”, odnosi se na proces nadziranja provođenja naređenja koja je izdao komandant.²⁵¹

90. Za to načelo vezano je jedinstarješinstvo. Po toj osnovi, jedan komandant, kao što je to bio Mladić u Glavnom štabu VRS-a, imao je isključivo pravo da komanduje²⁵² potčinjenim jedinicama kako bi se izbjegla konfuzija do koje bi došlo kad bi dva ravnopravna komandanta izdala različita naređenja.²⁵³

91. Shodno načelu subordinacije, kada neki komandant izda naređenje, potčinjeni oficiri koji su zaduženi za njegovo izvršenje ne mogu to naređenje mijenjati nego moraju osigurati da se ta

²⁴⁶ Ljubomir Obradović, T. 11963 (29. mart 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18271 (23. januar 2012. godine). U vezi s konkretnom ulogom tog odjeljenja, v. dolje, par. 36-37.

²⁴⁷ Slavko Kralj, T. 18272 (23. januar 2012. godine); Ljubomir Obradović, T. 11963 (29. mart 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14210–14211 (17. maj 2011. godine); DP P02226; DP P02227.

²⁴⁸ V. dolje, par. 103–122.

²⁴⁹ Petar Škrbić, T. 18549 (30. januar 2012. godine). Optuženi je iznio argument da izrazi “rukovođenje”, “komandovanje” i “kontrola” predstavljaju različite izraze na b/h/s jeziku. Završni podnesak optuženog, par. 30, 33. V. Petar Škrbić, T. 18535–18536 (30. januar 2012. godine). U vezi s tim, Vijeće upućuje na sinonime koje su simultani prevodioci dali za sva ta tri izraza: “komandovanje” je prevedeno kao “*command*”, “rukovođenje” je u vojnom smislu prevedeno kao “*control*” (ali u nekom drugom kontekstu može da znači nešto poput “*managing*” ili “*administering*”), a izraz “kontrola” je preveden kao “*control*”. Petar Škrbić, T. 18572–18573 (30. januar 2012. godine). “Kontrolu” vrši komandant putem svog neposrednog uvida ili posredstvom svojih organa na određenom mjestu, u određeno vrijeme i u određenoj jedinici. Ljubomir Obradović, T. 12147 (31. mart 2011. godine). Jedinicama se komanduje, ali se ustanovama “rukovodi”. Ljubomir Obradović, T. 12144 (31. mart 2011. godine).

²⁵⁰ Milenko Todorović, T. 13051 (19. april 2011. godine).

²⁵¹ Milenko Todorović, T. 13051–13052 (19. april 2011. godine).

²⁵² Obradović je u svom svjedočenju izjavio da je koncept komandovanja koji su primjenjivali JNA, a potom i VRS, obuhvatao pet funkcija: (i) planiranje (25%), (ii) organizaciju (50%), (iii) naređivanje (10%); (iv) koordinaciju (10%); i (v) “kontrolu” (5%). Ljubomir Obradović, T. 12144 (31. mart 2011. godine).

²⁵³ Ljubomir Obradović, T. 12139–12141, 12196 (31. mart 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18742 (2. februar 2012. godine).

komandantova odluka provede u djelo.²⁵⁴ Drugim riječima, oficiri s nižim činovima moraju da se pridržavaju onoga što im je naređeno da čine.²⁵⁵ Osnovna načela jedinstarješinstva i subordinacije iziskuju da u jedinici može da postoji samo jedan komandant koji je odgovoran za tu jedinicu.²⁵⁶

5. Proces odlučivanja

92. Načelnici sektora i uprava bili su neposredno potčinjeni Mladiću.²⁵⁷ Oni su činili “uži dio komande” ili “kolegijum” koji je donosio “najznačajnije odluke”.²⁵⁸ Prilikom donošenja odluka o aktivnostima na operativnom nivou koje su se ticale korpusa, Kolegijum bi zasjedao u proširenom sastavu, uz prisustvo komandanata korpusa.²⁵⁹

93. Kolegijum se sastajao u operativnom centru Komande Glavnog štaba VRS-a dvaput dnevno, i to svakog jutra oko 06:00 sati i uveče oko 20:00 sati; tada bi članovi Kolegijuma proučavali stanje na terenu i vodili diskusiju o njemu na osnovu redovnih borbenih izvještaja primljenih od potčinjenih komandanata.²⁶⁰ Pomoćnici komandanta bi na tim sastancima davali

²⁵⁴ Manojlo Milovanović, T. 14217 (17. maj 2011. godine). V. takođe Petar Šrbić T. 18534, 18555 (30. januar 2012. godine) (koji je izjavio da je samo Mladić donosio odluke u VRS-u i da pomoćnici komandanta nisu mogli mijenjati Mladićeve naređenja).

²⁵⁵ Manojlo Milovanović, T. 14217 (17. maj 2011. godine).

²⁵⁶ Dragomir Keserović, T. 14071 (12. maj 2011. godine). V. takođe Dragomir Keserović, T. 14072 (12. maj 2011. godine) (gdje govori o DP P01297, par. 25(b)).

²⁵⁷ Manojlo Milovanović, T. 14213–14214 (17. maj 2011. godine); DP P02226; Ljubomir Obradović, T. 11943 (29. mart 2011. godine), T. 12019 (30. mart 2011. godine). V. takođe DP D00260, str. 6; DP D00261, str. 9. U vezi s funkcijom koju su generalno imali pomoćnici komandanta, v. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17611 (7. novembar 2007. godine). Kada je Mladić bio odsutan, Milovanović je preuzimao komandu. Ljubomir Obradović, T. 11936 (29. mart 2011. godine). U njihovom odsustvu, Mladić bi imenovao jednog od pomoćnika komandanta da ga zastupa. Ljubomir Obradović, T. 12017, 12020 (30. mart 2011. godine). Oni koji su mogli da zastupaju Mladića u njegovom odsustvu bili su, redom: Gvero, Đukić, Petar Škrbić, optuženi, načelnik Uprave za planiranje, razvoj i finansije, te načelnik Uprave za Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu. Ljubomir Obradović, T. 11937 (29. mart 2011. godine). V. takođe Mikajlo Mitrović, T. 15079–15080 (2. juni 2011. godine).

²⁵⁸ Ljubomir Obradović, T. 12016–12017, 12019 (30. mart 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18699, 18702, 18723–18725 (1. februar 2012. godine); DP P01029 (video-snimak novogodišnje proslave iz 1996. godine), 01:49:30–01:49:40, str. 6–7 (koji prikazuje više generale VRS-a na proslavi Nove godine 1992., gdje je Mladić izjavio sljedeće: “Najznačajnije odluke smo donosili u krugu od pet ljudi. To je taj u deo Glavnog štaba, pored mene general Milovanović, [...], generali Đukić, Gvero i general Tolimir. To je taj najuži deo. Ostali generali su takođe učestvovali vrlo teško, vrlo često u svim odlukama [...].”); Ljubomir Obradović, T. 11943 (29. mart 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21758 (4. juni 2008. godine). V. takođe DP P01029, 01:49:30–01:49:40, 02:27:47–02:28:02, str. 17.

²⁵⁹ Manojlo Milovanović, T. 14200–14201 (17. maj 2011. godine) (koji je nadalje rekao da su odluke na nivou korpusa, stoga, donošene samo u prisustvu komandanata korpusa, koji su bili u najboljoj poziciji da znaju njihove mogućnosti). V. takođe DP P01029, 01:19:23–01:22:16, str. 6–7 (gdje je Mladić izjavio sljedeće: “One odluke kapitalnije koje su mogle da se donesu za određeno vrijeme i da čekaju donešene su na proširenom kolegiju komandanata gde su učestvovali komandanti korpusa [...].”)

²⁶⁰ Manojlo Milovanović, T. 14199–14204, 14223–14224 (17. maj 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 11986 (29. mart 2011. godine). Jutarnjim sastancima prisustvovali su Mladić, pomoćnici komandanta i načelnici uprava, među kojima su bili optuženi i Beara i Salapura, kao dvojica načelnika uprava pri Sektoru za obavještajno - bezbjednosne poslove; večernji sastanci, kojima su prisustvovali Mladić ili Milovanović i pomoćnici komandanta, održavani su kako bi se izvršila analiza redovnih borbenih izvještaja primljenih od potčinjenih jedinica i kako bi se razgovaralo o potrebama pozadinskog snabdijevanja u cilju vršenja priprema za naredni dan. Manojlo Milovanović, T. 14202–14203 (17. maj 2011. godine). Kad bi optuženi bio odsutan, zamjenjivali su ga Beara ili Salapura. Manojlo Milovanović, T. 14202 (17. maj 2011. godine).

prijedloge iz svojih stručnih oblasti.²⁶¹ Na osnovu tog referisanja, Milovanović bi Mladiću davao prijedloge u vezi s korištenjem trupa pod njegovom komandom.²⁶² Samo u krugu onih koji su bili neophodni za donošenje relevantnih odluka — koji su činili Mladić i pomoćnici komandanta²⁶³ — bila bi donesena odluka, poslije čega bi o njoj bio obaviješten cjelokupan Kolegijum.²⁶⁴

94. U skladu s načelom subordinacije, Milovanović i pomoćnici komandanta tada “postaju vatreni izvršioc i te odluke”.²⁶⁵ Ukoliko bi Mladić donio neku odluku usvojivši prijedlog jednog od pomoćnika komandanta, na primjer, optuženog, onda bi optuženi svojim potčinjenim jedinicama izdao naređenje “u duhu” Mladićeve odluke i bio bi odgovoran za nadzor provođenja te odluke.²⁶⁶

6. Sistem izvještavanja i analize borbene gotovosti

95. Kao i u svakoj vojsci, izvještavanje je u VRS-u bilo od ključnog značaja, budući da su pravovremeni i tačni izvještaji iz potčinjenih jedinica omogućavali Glavnom štabu VRS-a i vrhovnom komandantu da na odgovarajući način reaguju na događaje koji su se odvijali na terenu.²⁶⁷ O svim zadacima datim potčinjenim jedinicama moralo se izvještavati²⁶⁸ kako bi se moglo pratiti njihovo izvršavanje.²⁶⁹ Primjenjujući redovne borbene izvještaje i vanredne borbene izvještaje (po potrebi),²⁷⁰ kao i usmeno izvještavanje, VRS je imao uspostavljen efikasan sistem izvještavanja od instanci na terenu pa sve do Glavnog štaba VRS-a,²⁷¹ u skladu s linijom subordinacije i načelom jednostarješinstva.²⁷²

²⁶¹ Manojlo Milovanović, T. 14199–14200, 14216–14217 (17. maj 2011. godine). V. također Manojlo Milovanović, T. 14241–14243 (17. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12017 (30. mart 2011. godine).

²⁶² Manojlo Milovanović, T. 14200, 14216 (17. maj 2011. godine).

²⁶³ Manojlo Milovanović, T. 14208 (17. maj 2011. godine).

²⁶⁴ Manojlo Milovanović, T. 14200, 14217 (17. maj 2011. godine).

²⁶⁵ Manojlo Milovanović, T. 14217 (17. maj 2011. godine). V. također Petar Škrbić, T. 18534, 18555 (30. januar 2012. godine) (koji je rekao da je samo Mladić donosio odluke u VRS-u i da pomoćnici komandanta nisu mogli mijenjati Mladićeve naređenja).

²⁶⁶ Manojlo Milovanović, T. 14218–14219 (17. maj 2011. godine) (koji je nadalje objasnio sljedeće: “Ako jedinica, odnosno potčinjeni komandant radi nešto drugo, Tolimir je dužan da ga usmerava u duhu komandantove odluke nekim dopunskim naređenjima, objašnjenjima [...]”).

²⁶⁷ Ljubomir Obradović, T. 11969–11970 (29. mart 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21788 (4. juni 2008. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28493 (19. novembar 2008. godine). V. također Mirko Trivić, T. 8643–8644 (9. decembar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12246–12247 (4. april 2011. godine); Richard Butler, T. 16561 (13. juli 2011. godine).

²⁶⁸ Mirko Trivić, T. 8643–8644 (9. decembar 2010. godine).

²⁶⁹ Ljubomir Obradović, T. 11945 (29. mart 2011. godine).

²⁷⁰ Kada bi došlo do promjene okolnosti ili kada bi to situacija iz nekog drugog razloga iziskivala, u VRS-u bi se izrađivao vanredni borbeni izvještaj koji je pokrивao kraći period ili u kojem bi se govorilo o nekoj posebnoj aktivnosti na bojištu koja utiče na jedinice u njegovom sastavu. Richard Butler, T. 16561–16562 (13. juli 2011. godine); DP P02514. V. također svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16165–16166, 16169 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11708 (8. juli 2004. godine).

²⁷¹ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21786–21787 (4. juni 2008. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28491 (19. novembar 2008. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16166 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). Prilikom odašiljanja poruka, VRS je primjenjivao dva nivoa krypto-zaštite — jedan je koristio pošiljalac, a drugi primalac — tako da presretnute poruke sa krypto-zaštitom nije bilo lako otvoriti. Dragomir Keserović, T. 13899–13900 (10. maj 2011. godine). Šifrnici, koji su sadržali slova, simbole ili brojčane šifre za

96. Redovni borbeni izvještaj izrađivao se na sljedeći način: dežurni operativni oficiri u brigadama izrađivali su nacrt,²⁷³ a potom su dnevne operativne izvještaje s informacijama o stanju na terenu slali korpusima u približno 16:00 ili 17:00 sati; po prijemu tih izvještaja, komande korpusa su izrađivale izvještaje u koje su uvrštavale izvještaje brigada i slale ih Glavnom štabu VRS-a oko 18:00 sati istog dana.²⁷⁴ Miletić je analizirao te izvještaje i prisutnima na večernjim sastancima podnosio referat o pitanjima koja je u njima identifikovao.²⁷⁵ Milovanović bi pregledao objedinjene izvještaje, koji su potom prosljeđivani Karadžiću.²⁷⁶ Pored pismenog izvještavanja, komande korpusa su oko 20:00 sati svakog dana bile u telefonskoj vezi s Mladićem, koji je s njima diskutovao o izvještajima koje je primio na dnevnim sastancima u Komandi Glavnog štaba VRS-a.²⁷⁷

97. VRS je takođe imao uspostavljen sistem periodičnog izvještavanja — izrađivani su mjesečni, tromjesečni, polugodišnji i godišnji izvještaji.²⁷⁸ Jedan godišnji izvještaj pod naslovom “Analiza borbene gotovosti” izrađivan je za jednogodišnji period na svim nivoima — u Glavnom štabu VRS-a i njemu potčinjenim jedinicama, kao i u Vrhovnoj komandi i političkim organima.²⁷⁹ Svrha te analize bila je planiranje daljnjih borbenih dejstava.²⁸⁰ Na nivou Glavnog štaba VRS-a, referisanje o analizi borbene gotovosti vršeno je periodično tokom rata.²⁸¹

98. Na osnovu periodičnih izvještaja koje su podnosile potčinjene jedinice, Glavni štab VRS-a i Vrhovna komanda definisali su strateške zadatke koje je trebalo izvršiti u predstojećim

svaki izraz, korišteni su u svim važnim telefonskim razgovorima, kao i u razgovorima vođenim putem radio-veze i radio-relejne veze; te šifre su mijenjane svakog dana, sedmice ili mjeseca, kao i svaki put kada bi postojala sumnja da dolazi do otkicanja podataka ili da je neka šifra otkrivena. Dragomir Keserović, T. 13900–13901 (10. maj 2011. godine).

²⁷² Novica Simić, DP P02756, PT. 28590–28591 (21. novembar 2008. godine). V. takođe Novica Simić, DP P02756, PT. 28496 (19. novembar 2008. godine); DP P02771.

²⁷³ Svi pomoćnici na čelu svojih organa pomagali su dežurnim operativnim oficirima tako što su izrađivali one odjeljke koji su zahtijevali njihovu stručnost; na primjer, pomoćnik komandanta za bezbjednosne poslove sastavljao je odjeljak koji se odnosio na bezbjednosna pitanja. Mihajlo Galić, T. 16073–16075 (5. juli 2011. godine).

²⁷⁴ Ljubomir Obradović, T. 11973 (29. mart 2011. godine); Mihajlo Galić, T. 16074 (5. juli 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21787–21788 (4. juni 2008. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28491 (19. novembar 2008. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16165–16166 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine), PT. 16653 (zatvorena sjednica) (19. oktobar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11708 (8. juli 2004. godine). V., na primjer, DP P01601.

²⁷⁵ Manojlo Milovanović, T. 14202, 14220 (17. maj 2011. godine). V. takođe Novica Simić, DP P02756, PT. 28491 (19. novembar 2008. godine).

²⁷⁶ Ljubomir Obradović, T. 11974, 11979 (29. mart 2011. godine). V., na primjer, DP P02143.

²⁷⁷ Novica Simić, DP P02756, PT. 28492–24894 (19. novembar 2008. godine), PT. 28627 (21. novembar 2008. godine).

²⁷⁸ Novica Simić, DP P02756, PT. 28491 (19. novembar 2008. godine). Vršene su i polugodišnje analize borbene gotovosti. Momir Nikolić T. 12298–12301 (5. april 2011. godine), T. 12361–12362 (6. april 2011. godine); DP P02167; Mikajlo Mitrović, T. 14981–14982 (1. juni 2011. godine).

²⁷⁹ Novica Simić, DP P02756, PT. 28491 (19. novembar 2008. godine); Milomir Savčić, T. 15775 (21. juni 2011. godine); DP P02428, str. 3. V., na primjer, DP P02494; DP P02880.

²⁸⁰ Mikajlo Mitrović, T. 14983–14984 (1. juni 2011. godine).

²⁸¹ Novica Simić, DP P02756, PT. 28498–28499 (19. novembar 2008. godine); DP P02429; DP P02428; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16166 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). V. takođe Mikajlo Mitrović, T. 14982 (1. juni 2011. godine).

periodima.²⁸² Njih bi zatim izvršavale komande korpusa kroz svoje operativne aktivnosti i komande brigada na taktičkom nivou.²⁸³

7. Direktive

99. Direktive, koje su izdavali Karadžić ili Mladić,²⁸⁴ bile su “akt komandovanja, koje koriste najviši nivoi komandovanja” i putem kojih su potčinjenim jedinicama prenošeni dugoročni zadaci, zaduženja i ciljevi.²⁸⁵ Direktive su “pomagale da se definiše operativni kontekst u kojem je vršeno prevođenje političke volje rukovodstva RS-a u šire vojne ciljeve”.²⁸⁶ U njima se “izlaže, na konkretniji način, kako vojska namjerava da ostvari te ciljeve”.²⁸⁷ Na osnovu godišnje analize borbene gotovosti, direktive su, u pravilu, sadržavale zadatke za period od godinu dana.²⁸⁸ Međutim, zbog toga što se stanje na terenu mijenjalo i što su se javljali razni novi faktori, direktive su mogle biti izdavane češće.²⁸⁹

100. Osnovni metod koji je primjenjivan prilikom izrade direktiva bio je poznat pod nazivom “potpuni” ili “kompletni” metod,²⁹⁰ na primjer, da bi izradio Direktivu br. 7, Mladić je otvorio diskusiju, komandanti korpusa su podnijeli referate, a referisali su i načelnici sektora Glavnog štaba VRS-a.²⁹¹ Tokom analize donosili bi se zaključci o tome u kojoj su mjeri ostvareni zadaci koji su bili definisani za proteklu godinu, a zatim bi se pristupilo definisanju zadataka za predstojeću godinu.²⁹² Na osnovu toga, Mladić bi formulisao osnovnu zamisao ili plan, poslije čega bi svi komandni organi izvršili svoju procjenu i podnijeli mu prijedloge.²⁹³ Mladić bi potom usvojio te prijedloge, koji bi bili uključeni u objedinjeni i otkucani dokument — direktivu,²⁹⁴ koja bi onda bila

²⁸² Novica Simić, DP P02756, PT. 28499–28501 (19. novembar 2008. godine).

²⁸³ Novica Simić, DP P02756, PT. 28500 (19. novembar 2008. godine).

²⁸⁴ Novica Simić, DP P02756, PT. 28659 (21. novembar 2008. godine); Mikajlo Mitrović, T. 15010 (2. juni 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 11992 (29. mart 2011. godine), T. 12040 (30. mart 2011. godine).

²⁸⁵ Ljubomir Obradović, T. 11992 (29. mart 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 15010 (2. juni 2011. godine); Richard Butler, T. 16455 (11. juli 2011. godine).

²⁸⁶ Richard Butler, T. 16455 (11. juli 2011. godine).

²⁸⁷ Richard Butler, T. 16455 (11. juli 2011. godine).

²⁸⁸ Novica Simić, DP P02756, PT. 28659 (20. novembar 2008. godine).

²⁸⁹ Novica Simić, DP P02756, PT. 28659 (20. novembar 2008. godine). Tokom oružanog sukoba, izdato je devet “strateških direktiva” u svrhu ostvarivanja ciljeva rukovodstva RS-a. V. takođe dolje, par. 164. V. takođe Richard Butler, T. 16455 (11. juli 2011. godine), T. 16922–16925 (20. juli 2011. godine) (koji je rekao da su direktive bile na snazi po nekoliko mjeseci ili godinu dana, zavisno od situacije, a da su zatim umjesto njih izdavane naredne direktive). V. takođe dolje, par. 164, 186–188, 191–192. Zadaci iz prethodnih direktiva su morali biti preformulisani i izvršeni u naredne direktive da bi i dalje ostali na snazi. Ljubomir Obradović, T. 12179 (31. mart 2011. godine).

²⁹⁰ DP P02880, str. 8; Ljubomir Obradović, T. 11992 (29. mart 2011. godine) (koji je rekao da je među ostalim metodima bio skraćeni metod rada ili rad bez konsultovanja organa i komandi).

²⁹¹ Ljubomir Obradović, T. 11993 (29. mart 2011. godine). V. dolje, fusnota 677.

²⁹² Ljubomir Obradović, T. 11993 (29. mart 2011. godine).

²⁹³ Ljubomir Obradović, T. 11993–11994 (29. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13497 (2. maj 2011. godine); Milomir Savčić, T. 15936 (23. juni 2011. godine); Richard Butler, T. 17278–17289 (25. avgust 2011. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28511–28512 (19. novembar 2008. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21758–21763 (4. juni 2008. godine).

²⁹⁴ Ljubomir Obradović, T. 11992–11993 (29. mart 2011. godine).

prosljeđena Karadžiću.²⁹⁵ Karadžić bi zatim na margini napisao svoje komentare i vratio dokument kako bi on bio ponovno otkucan u verziji koja sadrži i njegove komentare.²⁹⁶ Kada bi direktiva bila finalizirana, Glavni štab VRS-a bi je poslao korpusima,²⁹⁷ a kopije bi dostavio pomoćnicima komandanta i načelnicima sektora, kako bi oni imali uvid u njen sadržaj.²⁹⁸

8. Razmjestaj i inspeksijske kontrole

101. Komanda Glavnog štaba VRS-a imala je centralizovani sistem rukovođenja i komandovanja i posjedovala sposobnost da zadrži kontrolu nad nekim događajem tako što bi oficire iz svog štaba slala u svoje potčinjene jedinice u kojima se dotični događaj odvijao.²⁹⁹ To je omogućavalo razumijevanje i dobru komunikaciju između vrha i dna tog aparata.³⁰⁰ Konkretnije rečeno, Mladić bi na teren poslao svog zamjenika ili pomoćnike komandanta kako bi oni preuzeli kontrolu nad ključnim događajima koji su se tamo odvijali.³⁰¹ Zahvaljujući svojim generalskim činovima, više starješine Glavnog štaba VRS-a koje su bile tako poslate na teren imale su mogućnost da vrše opšte komandovanje; iz tog razloga bilo je moguće da optuženi, inače stručnjak iz oblasti obavještajnih i bezbjednosnih poslova, bude upućen na neki komandni ili nadzorni položaj na terenu.³⁰² Kada bi neki pomoćnik komandanta bio raspoređen u neki “istureni štab” — poznat pod nazivom istureno komandno mjesto (dalje u tekstu: IKM)³⁰³ — onda bi on u Mladićevo ime komandovao, što bi obuhvatalo cijeli niz njegovih odgovornosti.³⁰⁴

102. Pored toga, VRS je vršio inspekcije na terenu primjenjujući “metod ekipnih obilazaka”.³⁰⁵ Mladić bi više starješine iz Glavnog štaba VRS-a poslao na kritična područja na frontu kako bi nadzirali rad korpusa, sinhronizovali aktivnosti više korpusa koji su bili angažovani na izvršenju istog zadatka i osigurali da se vojna dejstva izvode na što efikasniji i djelotvorniji način.³⁰⁶

²⁹⁵ Ljubomir Obradović, T. 12040 (30. mart 2011. godine).

²⁹⁶ Ljubomir Obradović, T. 12040 (30. mart 2011. godine).

²⁹⁷ V., na primjer, DP P01214 (Direktiva br. 7 koju je Glavni štab VRS-a poslao Komandi Krajiškog korpusa, s datumom od 17. marta 1995. i op. potpisom Manojla Milovanovića).

²⁹⁸ Ljubomir Obradović, T. 12047–12048 (30. mart 2011. godine).

²⁹⁹ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17577–17578 (6. novembar 2007. godine).

³⁰⁰ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17578 (6. novembar 2007. godine).

³⁰¹ Manojlo Milovanović, T. 14230 (17. maj 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17577–17578 (6. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11583–11584 (21. mart 2011. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT 17810–17812 (9. novembar 2007. godine); DP P02105, str. 44; DP P02880, str. 160; Novica Simić, DP P02756, PT. 28527–28530 (19. novembar 2008. godine); DP P02766; DP P02732.

³⁰² Manojlo Milovanović, T. 14230–14231 (17. maj 2011. godine).

³⁰³ Ljubomir Obradović, T. 11949–11950 (29. mart 2011. godine).

³⁰⁴ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17583 (6. novembar 2007. godine).

³⁰⁵ DP P02880, str. 9.

³⁰⁶ Richard Butler, T. 16438–16440 (11. juli 2011. godine), T. 16774 (18. juli 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11950 (29. mart 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14225–14226, 14230 (17. maj 2011. godine). V., na primjer, Rupert Smith, DP P02086, PT. 17579–17580, 17582–11583 (6. novembar 2007. godine); Richard Butler, T. 16782 (18. juli 2011. godine), T. 17367–17368, 17375–17356 (29. avgust 2011. godine); DP P00126.

9. Sektor za obavještajno - bezbjednosne poslove

103. Sektor za obavještajno - bezbjednosne poslove bio je “najviši upravni i stručni organ za poslove koji se odnose na organizaciju bezbedonosnih i obaveštajnih organa, vojno-policijskih, izviđačkih, diverzantskih i jedinica za elektroničko izviđanje; planiranje i organizaciju mera bezbednosti i obaveštajnog obezbeđenja; pripreme i izvođenje specijalnih dejstava na strategijsko-operativnom nivou; obuku za specijalna dejstva, obuku iz bezbednosti i obuku iz obaveštajne delatnosti”.³⁰⁷ Sektor se sastojao od dva odjeljenja: Uprave za bezbjednost, na čijem je čelu bio pukovnik Ljubiša Beara, i Uprave za obavještajne poslove, na čijem je čelu bio pukovnik Petar Salapura zvani Pepo.^{308,309} Sektor je bio zadužen za izvođenje obavještajnih i kontraobavještajnih aktivnosti.³¹⁰ Čak 80% rada Uprave za obavještajne poslove i Uprave za bezbjednost, uključujući i njihove potčinjene organe, činili su obavještajni, odnosno kontraobavještajni poslovi; preostalih 20% njihovih zadataka činili su upravno-štabni, vojno-policijski i “krivično-pravni” poslovi.³¹¹

104. Kao načelnik ovog Sektora, optuženi je upravljao, koordinirao i nadzirao rad dviju uprava, kao i potčinjenih bezbjednosnih i obavještajnih organa, uključujući vojnu policiju.³¹² Uprave i potčinjeni obavještajni bezbjednosni organi bili su dužni da međusobno razmjenjuju relevantne informacije.³¹³ Da bi se izbjeglo dupliranje i ukrštanje nadležnosti, optuženi je bio taj koji je morao

³⁰⁷ DP P02876, str. 28.

³⁰⁸ Petar Salapura, T. 13610–13616, 13621 (3. maj 2011. godine) (koji je potvrdio da je Pepo bio njegov nadimak. Međutim, pored toga je izjavio da upućivanje na Pepu ne bi nužno značilo da se nešto odnosilo na njega lično, nego na cjelokupnu upravu za obavještajne poslove).

³⁰⁹ Ljubomir Obradović, T. 11949 (29. mart 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14243–14244 (17. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14941, 14945 (1. juni 2011. godine); DP P02265; Dragomir Pećanac, T. 18040–18041 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine). Počev od 1993. godine pa do završetka rata, organi za bezbjednosne poslove bili su razdvojeni od organa za obavještajne poslove. Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25104 (2. septembar 2008. godine). V. takođe DP P02609 (Mladićevo naređenje od 13. januara 1995. godine o promjenama u organizaciji obavještajnog i bezbjednosnog sistema VRS-a, u kojem je Mladić naredio nekim korpusima da odmah razdvoje svoja odjeljenja za obavještajne poslove od odjeljenja za bezbjednosne poslove). Međutim, odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove Sarajevsko-romanijskog korpusa bila su spojena, vjerovatno zbog manjka kadrova. Mikajlo Mitrović, T. 14941, 14945 (1. juni 2011. godine); DP P02265.

³¹⁰ Manojlo Milovanović, T. 14243 (17. maj 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15240–15241, 15270–15271 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15761 (21. juni 2011. godine); DP P02475, str. 16; DP P02876 (Pravilnik o nadležnostima organizacijskih jedinica Generalštaba Vojske Jugoslavije u miru, 1992. godina), str. 28, član 30. V. takođe DP D00148 (Pravilo brigada, JNA), str. 38, par. 118, 122.

³¹¹ Ljubomir Obradović, T. 12190–12191 (31. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13641–13642 (4. maj 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16216 (zatvorena sjednica) (11. oktobar 2007. godine), PT. 16689–16690 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine); DP P01112, str. 1 (Instrukcija o rukovođenju i komandovanju bezbjedonosno-obavještajnim organima VRS-a od 24. oktobra 1994. godine, koju je u Mladićevo ime potpisao optuženi). V. takođe DP P02475, str. 17. Uslijed problema u rukovođenju i komandovanju organima bezbjednosti, koji se navode u preambuli, Mladić je potčinjenim jedinicama izdao naređenja u svrhu regulisanja rukovođenja i komandovanja organima bezbjednosti i poboljšanja rada organa bezbjednosti. Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25070–25071 (2. septembar 2008. godine); Mikajlo Mitrović, T. 15058–15060, 15076 (2. juni 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13869–13870 (10. maj 2011. godine). V. takođe Novica Simić, DP P02756, PT. 28636–28637 (21. novembar 2008. godine).

³¹² Ljubomir Obradović, T. 11949 (29. mart 2011. godine), T. 12149, 12156–12157 (31. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13474, 13478–13479, 13484 (2. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14977 (1. juni 2011. godine); DP D00276, str. 83–84; DP D00202, str. 30–31, član 29; DP D00203, str. 10, par. 18; DP P02210.

³¹³ Petar Salapura, T. 13481 (2. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14932–14933 (1. juni 2011. godine). V.

da “procijeni, da ocijeni i da kaže da se ovo ustupi ovima, ovo da se ustupi ovima [...]”.³¹⁴ Pored toga, načelo rukovođenja i komandovanja isključivalo je mogućnost da neki starješina (na primjer, Milovanović) neposredno izdaje naređenja potčinjenima koji su dva nivoa niže u komandnom lancu (Beara ili Salapura); taj starješina bi u takvom slučaju kontaktirao starješinu koji je tim potčinjenima prvi pretpostavljeni (optuženi).³¹⁵ Optuženi bi potom odlučio da li će dodijeliti neki poseban zadatak načelniku Uprave za bezbjednost ili načelniku Uprave za obavještajne poslove.³¹⁶ Ukoliko neki potčinjeni starješina dobije naređenje od nekog pretpostavljenog starješine koji se nalazi dva ili više nivoa iznad njega u komandnom lancu, taj potčinjeni starješina je dužan da o tom naređenju izvršiti svog prvog pretpostavljenog.³¹⁷

(a) Uprava za bezbjednost

105. Uprava za bezbjednost bila je podijeljena u tri glavna odjeljenja: Odjeljenje za kontraobavještajne poslove, s jednim samostalnim tijelom koje se nazivalo “kontraobavještajna grupa” ili “KOG”,³¹⁸ Analitičko odjeljenje i Odjeljenje za poslove vojne policije.³¹⁹ Na čelu Uprave za bezbjednost bio je Beara,³²⁰ koji je bio neposredno potčinjen optuženom.³²¹ Među starješinama u toj Upravi bili su, pored ostalih, potpukovnik Dragomir Keserović, načelnik Odjeljenja vojne policije u Glavnom štabu VRS-a,³²² i potpukovnik Milorad Marić, načelnik za kontraobavještajne poslove.³²³

takođe Mikajlo Mitrović, T. 14947 (1. juni 2011. godine); DP P02265; DP P02609, str. 3.

³¹⁴ Petar Salapura, T. 13478–13479 (2. maj 2011. godine).

³¹⁵ Manojlo Milovanović, T. 14191 (17. maj 2011. godine).

³¹⁶ Manojlo Milovanović, T. 14191 (17. maj 2011. godine).

³¹⁷ Manojlo Milovanović, T. 14191 (17. maj 2011. godine) (koji je izjavio da je to načelo subordinacije osiguravalo da se neki drugi pretpostavljeni ne može miješati u rad optuženog); Ljubomir Obradović, T. 11945–11946 (29. mart 2011. godine).

³¹⁸ Kontraobavještajna grupa bila je samostalna jedinica zadužena za analiziranje podataka i praćenje razvoja događaja na cijeloj teritoriji RS-a, a na njenom čelu bio je pukovnik Petar Jakovljević zvan Pero. Mikajlo Mitrović, T. 14942–14944 (1. juni 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13882–13884 (10. maj 2011. godine). Vijeće primjećuje da je Milovanović u svom svjedočenju izjavio da je načelnik Kontraobavještajne grupe bio potpukovnik Čedo Knežević, a da je Jakovljević bio načelnik 410. obavještajnog centra. Manojlo Milovanović, T. 14252 (18. maj 2011. godine). U svjetlu dosljednih iskaza koje su dali Mikajlo Mitrović i Dragomir Keserović, Vijeće smatra da Milovanovićovo svjedočenje o ovom pitanju ne predstavlja tačnu sliku stanja u vezi s tim ko je 1995. godine bio komandant.

³¹⁹ Dragomir Keserović, T. 13881 (10. maj 2011. godine), T. 14121 (16. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11962 (29. mart 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15241 (12. septembar 2007. godine); DP P02265. Postojao je i jedan starješina koji je bio zadužen za lično obezbjeđenje ključnih starješina Glavnog štaba. DP P02475, str. 17.

³²⁰ Milenko Todorović, T. 13010–13011 (19. april 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14941, 14988 (1. juni 2011. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, T. 11012 (7. maj 2007. godine).

³²¹ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15260 (12. septembar 2007. godine). V. takođe Mikajlo Mitrović, T. 14941, 14945

(1. juni 2011. godine); DP P02265.

³²² Dragomir Keserović, T. 13866–13867 (10. maj 2011. godine).

³²³ DP P02226. V. takođe Dragomir Keserović, T. 13882 (10. maj 2011. godine); DP P02430.

106. Uprava za bezbjednost pružala je stručno rukovođenje organima bezbjednosti i organizovala i usmjeravala njihov rad od značaja za bezbjednost.³²⁴ Kao što je već gore navedeno, prevashodni zadatak organa bezbjednosti bio je kontraobavještajni rad, i to u cilju:

otkrivanja i sprečavanja [...] delatnosti [...] usmerenih na podiranje ili rušenje Ustavom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije utvrđenog društvenog uređenja [...] i na ugrožavanje bezbednosti zemlje, [ako se takva delatnost vrši u oružanim snagama ili prema oružanim snagama] iz zemlje ili inostranstva, i otkrivanja i sprečavanja [...] delatnosti usmerenih na [...] povredu tajnosti planova i priprema oružanih snaga za odbranu zemlje.³²⁵

Taj zadatak je obuhvatao sprečavanje diverzantskih i terorističkih napada,³²⁶ kao i ispitivanje ratnih zarobljenika i njihovo obezbjeđenje upotrebom vojne policije.³²⁷

107. Prilikom obavljanja kontraobavještajnih zadataka, Uprava za bezbjednost je primjenjivala “strategijsko i operativno maskiranje”,³²⁸ čime je osiguravala da vojni podaci kojima je raspolagala RS i koji su se odnosili na VRS ne otiču izvan te organizacije.³²⁹ U tu svrhu, optuženi je, kao načelnik Sektora za obavještajno - bezbjednosne poslove, imao zadatak “da prikrije namere Vojske Republike Srpske, da maskira naše poteze, odnosno da navede neprijatelja na pogrešne zaključke”.³³⁰

108. Preostali poslovi Uprave za bezbjednost, kao što je gore navedeno,³³¹ obuhvatali su poslove vojne policije, “krivično-pravne poslove” i upravne poslove.³³² Kad su u pitanju poslovi vojne

³²⁴ DP D00203, str. 23, par. 57; Milenko Todorović, T. 13063–13064 (19. april 2011. godine), T. 13079 (20. april 2011. godine). V. takođe DP D00203, str. 23–26; Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15260 (12. septembar 2007. godine).

³²⁵ DP D00203, str. 6–10, Glava 1 (Delokrug i zadaci organa bezbednosti), par. 1. V. takođe Petar Salapura, T. 13850–13852 (9. maj 2011. godine); DP D00202, str. 30, član 29; Ljubomir Obradović, T. 12191–12192 (31. mart 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14933, 14935–14936 (1. juni 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13884 (10. maj 2011. godine) (koji je izjavio da je Beara veći dio vremena provodio na kontraobavještajnim poslovima). Prema tekstu Ustava RS-a, ustavno uređenje RS-a temelji se na “garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu sa međunarodnim standardima [...] zaštiti prava etničkih grupa i drugih manjina”. DP P02215, str. 2, član 5. Konkretno, u ustav su ugrađena ljudska prava i slobode građana Republike, uključujući neprikosnovenost ljudskog života, slobodu i ličnu bezbjednost, ljudsko dostojanstvo, tjelesni i duhovni integritet, zaštitu od svirepog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, kao i od nezakonitog lišavanja slobode. DP P02215, str. 3, članovi 10–15; Petar Salapura, T. 13850–13854 (9. maj 2011. godine).

³²⁶ Mikajlo Mitrović, T. 14936 (1. juni 2011. godine).

³²⁷ V. dolje, par. 110. V. takođe DP P01970 (Instrukcija organa bezbjednosti Drinskog korpusa od 15. aprila 1995. godine u vezi s hapšenjem i sprovođenjem ratnih zarobljenika i drugih lica, koju je potpisao Popović i u kojoj je korpusu prenesen sadržaj jednog telegrama Uprave za bezbjednost sa smjernicama za proceduru koju treba primijeniti prilikom zatočavanja ili hapšenja ratnih zarobljenika i drugih osoba); Tomasz Blaszczyk, T. 3762 (9. juli 2010. godine).

³²⁸ DP D00203, str. 8–9, par. 10 (“organi bezbednosti, u okviru svoje nadležnosti, učestvuju u proceni tajnosti i propisivanju mera bezbednosti i samozaštite značajnih vojnih podataka, radnji, područja i zona, objekata od posebnog značaja za odbranu zemlje i određenih poslova i zadataka od posebnog značaja za oružane snage [...]. Organi bezbednosti, u okviru svoje nadležnosti, učestvuju u poslovima planiranja koji se odnose na izradu mobilizacijskih planova, planova upotrebe oružanih snaga, planova strategijskog i operativnog maskiranja i drugih planova za odbranu zemlje, i u bezbednosnoj zaštiti tih planova.”).

³²⁹ Manojlo Milovanović, T. 14243–14244, 14249 (17. maj 2011. godine).

³³⁰ Manojlo Milovanović, T. 14246 (17. maj 2011. godine). V. Takođe Ljubomir Obradović, T. 12052–12053 (30. mart 2011. godine); DP P02876, str. 28, član 30.

³³¹ V. gore, par. 103.

policije, Uprava za bezbjednost je organizovala i nadzirala obuku jedinica vojne policije i svojih potčinjenih organa bezbjednosti,³³³ kao i odabir i regrutovanje ljudstva za oba organa.³³⁴ Niži organi bezbjednosti, koji su bili odgovorni za aktivnosti svojih pripadnika vojne policije, davali su svojim pretpostavljenim organima prijedloge za upotrebu pripadnika vojne policije pod svojom komandom.³³⁵ Krivično-pravni poslovi obuhvatali su prikupljanje i obezbjeđenje dokaza o zločinima počinjenim unutar jedinice — pri čemu su takvi zločini obuhvatali “krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava” — i dostavljanje takvih dokaza istražnim organima, kao i hapšenje osoba optuženih za takve zločine.³³⁶ Potčinjeni organi bezbjednosti bili su dužni da svoje pretpostavljene organe redovno obavještavaju o razvoju događaja i da im podnose izvještaje.³³⁷ Pretpostavljeni organi bezbjednosti pratili su da li se njihovi potčinjeni organi ponašaju profesionalno i u skladu sa zakonom.³³⁸

109. Organi bezbjednosti, pod stručnom komandom Uprave za bezbjednost,³³⁹ bili su neposredno potčinjeni komandantima korpusa ili brigada u kojima su djelovali.³⁴⁰ Međutim, kad su

³³² Ljubomir Obradović, T. 12190, 12192–12193 (31. mart 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16689–16690 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine); DP P01112, str. 1. V. takođe DP P02475, str. 17.

³³³ Ljubomir Obradović, T. 12158, 12161–12163, 12196 (31. mart 2011. godine); DP D00202, str. 31; DP D00203, str. 6; Dragomir Keserović, T. 13873 (10. maj 2011. godine), T. 14063 (12. maj 2011. godine); DP P02876, str. 29, par. 11; Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25049–25050 (2. septembar 2008. godine).

³³⁴ DP P02876, str. 29, član 31, par. 8; Dragomir Keserović, T. 13873 (10. maj 2011. godine).

³³⁵ DP D00203, str. 11, par. 23 (“Starešina organa bezbednosti, komande, jedinice, ustanove ili štaba oružanih snaga rukovodi u stručnom pogledu jedinicom vojne policije. On predlaže starešini komande, jedinice, ustanove ili štaba upotrebu jedinice vojne policije i odgovoran mu je za stanje i aktivnost te jedinice.”)

³³⁶ DP P02478 (Vojno tužilaštvo pri Glavnom štabu VRS-a: Smjernice za određivanje kriterijuma krivičnog gonjenja, 1992. godina); Ljubomir Obradović, T. 12193–12194 (31. mart 2011. godine). V. takođe DP P01760. Ako su u pitanju krivična djela iz nadležnosti vojnih sudova, organi bezbjednosti su bili ovlašteni da osumnjičenu osobu liše slobode i privedu je istražnom sudiji vojnog suda, jedinici ili ustanovi. DP D00203, str. 18, par. 43. V. takođe DP P02603.

³³⁷ Dragomir Keserović, T. 13903–13904 (10. maj 2011. godine). Nezavisno od dnevnih izvještaja koje su podnosile komande korpusa, organi bezbjednosti u korpusima podnosili su dnevne bezbjednosne izvještaje Sektoru za obavještajno - bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a; dnevni bezbjednosni izvještaji su sadržali detaljne informacije o bezbjednosnoj situaciji u zoni odgovornosti korpusa, uključujući sve eventualne informacije kontraobavještajne prirode koje je korpus dobio od potčinjenih jedinica. Mikajlo Mitrović, T. 14949–14950, 14952–14953 (1. juni 2011. godine). Sektor za obavještajno - bezbjednosne poslove sa svoje je strane takođe slao obavještajne i bezbjednosne informacije komandama korpusa. Mikajlo Mitrović, T. 14951 (1. juni 2011. godine). Odjeljenja bezbjednosti u korpusima bila su neposredno povezana s Upravom za bezbjednost preko kriptografski zaštićenog računarskog sistema veze pod nazivom “NEVEN”. Mikajlo Mitrović, T. 14954–14955 (1. juni 2011. godine). Što se tiče aktivnosti vojne policije, njeni pripadnici su neposredno izvještavali svoju pretpostavljenu komandu, a ne organe bezbjednosti. Mikajlo Mitrović, T. 14979–14980 (1. juni 2011. godine); DP D00276 str. 97.

³³⁸ Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25074–25076 (2. septembar 2008. godine) (koji je izjavio da komandant neke jedinice jeste imao pravo da zatraži otpuštanje ili zamjenu organa bezbjednosti i da se u vezi s tim problemom obrati pretpostavljenoj komandi, ali da je pretpostavljeni u organima bezbjednosti bio taj koji je pratio stručnost i zakonitost rada svojih potčinjenih organa bezbjednosti). V. takođe Dragomir Keserović, T. 13903–13904 (10. maj 2011. godine) (koji je rekao da su potčinjeni organi bezbjednosti bili dužni da svoj pretpostavljeni organ bezbjednosti obavještavaju o razvoju događaja i da mu, po potrebi, podnose izvještaje).

³³⁹ Mikajlo Mitrović, T. 14942, 14945 (1. juni 2011. godine); DP P02265.

³⁴⁰ Ljubomir Obradović, T. 12164, 12166, 12172, 12194 (31. mart 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14958–14959 (1. juni 2011. godine), T. 15036 (2. juni 2011. godine); Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25049–25052 (2. septembar 2008. godine); DP D00203, str. 11, par. 23.

u pitanju bili stručni poslovi, Uprava za bezbjednost je organizovala, nadzirala, pratila i usmjeravala organe bezbjednosti potčinjenih korpusa i drugih jedinica,³⁴¹ uključujući i 65. zaštitni puk.³⁴²

(i) Vojna policija

110. Vojnu policiju su činile specijalno obučene i opremljene jedinice oružanih snaga³⁴³ koje su bile zadužene za obezbjeđenje objekata, lokacija i ljudstva, zatim za borbu protiv ubačenih diverzantskih i terorističkih grupa, kao i za regulisanje i kontrolu saobraćaja.³⁴⁴ Pripadnici vojne policije su takođe sprovodili i čuvali osobe uhapšene zbog zločina³⁴⁵ ili ratne zarobljenike.³⁴⁶ Vojna policija je imala “odjeljenje za kriminalistiku”, koje je vršilo isljeđivanje ratnih zarobljenika.³⁴⁷ Pored toga, suprotno pravilima i propisima,³⁴⁸ bilo je slučajeva da su pripadnici vojne policije bili angažovani u aktivnim borbenim dejstvima.³⁴⁹

111. Jedinice vojne policije koje su bile pridodate korpusima ili brigadama bile su neposredno potčinjene komandantima tih korpusa i brigada.³⁵⁰ Međutim, na svim komandnim nivoima

³⁴¹ Ljubomir Obradović, T. 12164, 12195 (31. mart 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14051, 14063 (12. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14958–14960 (1. juni 2011. godine); DP D00276, str. 87; DP P02265; Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25049–25050 (2. septembar 2008. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15260 (12. septembar 2007. godine); DP P02876, str. 30, član 31, par. 16. Upravi za bezbjednost bilo je potčinjeno i Odjeljenje bezbjednosti Ministarstva odbrane RS-a. Mikajlo Mitrović, T. 14941–14942 (1. juni 2011. godine); DP P02265.

³⁴² V. dolje, par. 112–114.

³⁴³ Milenko Todorović, T. 13039–13040 (19. april 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14067 (12. maj 2011. godine).

³⁴⁴ Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25054 (2. septembar 2008. godine); Milenko Todorović, T. 13040 (19. april 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12193 (31. mart 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12486, 12492 (7. april 2011. godine); DP P01297, str. 8, 10; DP D00203, str. 11, par. 23. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3763–3764 (9. juli 2010. godine).

³⁴⁵ Dragomir Keserović, T. 14098–14099 (16. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25055 (2. septembar 2008. godine); DP P01297, str. 21–22.

³⁴⁶ Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25055 (2. septembar 2008. godine); DP P01297, str. 22; Ljubomir Obradović, T. 12193–12194 (31. mart 2011. godine) (koji je u svjedočenju rekao da su u određenim situacijama pripadnici vojne policije takođe čuvali i ispitivali ratne zarobljenike); Dragomir Keserović, T. 13877 (10. maj 2011. godine) (koji je rekao izjavio da je sprovođenje ratnih zarobljenika bilo drugačiji zadatak od čuvanja ratnih zarobljenika, koje nije bilo isključivo u nadležnosti organa bezbjednosti). Neki zadaci su iziskivali koordinaciju između komandanta jedinice i oficira za bezbjednost; ukoliko bi postojala potreba da se izvrši premještanje velikog broja ratnih zarobljenika, onda bi komandant bio taj koji bi donio odluku o lokacijama na koje će premještanje biti izvršeno, pozadinski organ bi obezbijedio prevozna sredstva, a komandant bi zadužio ili oficira za bezbjednost ili direktno pripadnike vojne policije da vrše obezbjeđenje i sprovođenje ratnih zarobljenika. Dragomir Keserović, T. 13878–13880 (10. maj 2011. godine), T. 14099–14100 (16. maj 2011. godine).

³⁴⁷ Ljubomir Obradović, T. 12193–12194 (31. mart 2011. godine).

³⁴⁸ V., na primjer, Zoran Malinić, T. 15306–15307 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, T. 15763 (21. juni 2011. godine).

³⁴⁹ V. dolje, par. 114.

³⁵⁰ Ljubomir Obradović, T. 12170–12172 (31. mart 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12486, 12492 (7. april 2011. godine); Milenko Todorović, T. 12948–12949 (18. april 2011. godine), T. 13050 (19. april 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14068 (12. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25052 (2. septembar 2008. godine); DP P01297, str. 10, par. 12 (“Vojnom policijom rukovodi i komanduje starešina vojne jedinice i ustanove u čijem se formacijskom sastavu nalazi jedinica vojne policije ili joj je pridodata.”); DP D00203, str. 11, par. 23. Oficir za bezbjednost u načelu nije mogao da ima nikakvu komandnu ulogu u odnosu na vojnu policiju i bio je po dužnosti obavezan da obavještava komandanta te jedinice o svim njihovim aktivnostima. Dragomir Keserović, T. 13881 (10. maj 2011. godine).

jedinicama vojne policije u stručnom smislu rukovodili su organi bezbjednosti.³⁵¹ Organi bezbjednosti su takođe pomenutim komandantima davali prijedloge za upotrebu vojne policije.³⁵²

(ii) 65. zaštitni puk

112. Kao samostalna jedinica Glavnog štaba,³⁵³ 65. motorizovani zaštitni puk (dalje u tekstu: 65. zaštitni puk) je u svom sastavu imao nekoliko jedinica, uključujući jedan bataljon vojne policije.³⁵⁴ Godine 1995., 65. zaštitni puk je imao približno 700 pripadnika.³⁵⁵ Štab 65. zaštitnog puka nalazio se u Crnoj Rijeci, gdje je bio stacioniran i Glavni štab VRS-a.³⁵⁶ Osnovni zadatak puka bio je da vrši obezbjeđenje članova Glavnog štaba VRS-a,³⁵⁷ premda je bio angažovan i u borbenim dejstvima.³⁵⁸

113. Komandant 65. zaštitnog puka 1995. godine bio je potpukovnik Milomir Savčić.³⁵⁹ Potpukovnik Jovo Jazić bio je načelnik štaba i zamjenik komandanta.³⁶⁰ Budući da puk nije imao

³⁵¹ DP P01297, str. 10, par. 13; DP D00203, str. 11, par. 23; Ljubomir Obradović, T. 12170–12171 (31. mart 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12252 (4. april 2011. godine), T. 12482–12486 (7. april 2011. godine); Milenko Todorović, T. 13042–13043, 13049 (19. april 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13873–13874 (10. maj 2011. godine), T. 14049, 14070–14071 (12. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25051–25052, 25056–25057 (2. septembar 2008. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14978 (1. juni 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15307 (8. juni 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18742, 18745 (2. februar 2012. godine); DP P02876, str. 28, član 31. V. takođe DP 02609, str. 2.

³⁵² DP P01297, str. 10, par. 13; DP D00203, str. 11, par. 23; Ljubomir Obradović, T. 12171 (31. mart 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12249–12253 (4. april 2011. godine); Milenko Todorović, T. 13036, 13043 (19. april 2011. godine), T. 13075, 13078 (20. april 2011. godine). Međutim, na područjima na kojima su oficiri za bezbjednost neposredno rukovodili službama vojne policije, oficiri za bezbjednost su mogli da daju neke zadatke komandantima jedinice vojne policije bez prethodne konsultacije s komandantom jedinice u čijem je sastavu bila ta jedinica vojne policije. Dragomir Keserović, T. 13873–13874 (10. maj 2011. godine). V. takođe Milenko Todorović, T. 12948 (18. april 2011. godine), T. 13073 (20. april 2011. godine); DP D00202, str. 4, član 6.

³⁵³ Petar Salapura, T. 13580 (3. maj 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18064 (12. januar 2012. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15229 (11. septembar 2007. godine); Zoran Malinić, T. 15301–15302, 15305 (8. juni 2011. godine); DP P02473, str. 29; DP P02471, str. 107; činjenica o kojoj je presuđeno br. 143. V. takođe Ljubomir Obradović, T. 11966 (29. mart 2011. godine); DP P02154 (Savčićevo naređenje od 23. decembra 1993. godine, u kojem je načelniku štaba 65. zaštitnog puka izdao instrukciju da svakodnevno usmeno izvještava Miletića u Glavnom štabu VRS-a).

³⁵⁴ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15234–15235 (12. septembar 2007. godine); Zoran Malinić, T. 15303–15304 (8. juni 2011. godine).

³⁵⁵ Zoran Malinić, T. 15303 (8. juni 2011. godine). Na Borikama, koje su se nalazile u zoni odgovornosti Rogatičke brigade, u julu 1995. godine bilo je približno 30 vojnika 65. zaštitnog puka. Milomir Savčić, T. 15808–15809 (21. juni 2011. godine).

³⁵⁶ Zoran Malinić, T. 15300 (8. juni 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11962–11963 (29. mart 2011. godine) (koji je rekao da je 65. zaštitni puk takođe bio stacioniran u Zalukoviku); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15227 (11. septembar 2007. godine).

³⁵⁷ Ljubomir Obradović, T. 11962 (29. mart 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15302 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15229 (11. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15780–15785 (21. juni 2011. godine); DP P02430; DP P02431.

³⁵⁸ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15233 (12. septembar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 143.

³⁵⁹ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15325 (13. septembar 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 11963 (29. mart 2011. godine); Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11861 (21. maj 2007. godine); Zoran Malinić, T. 15305 (8. juni 2011. godine); DP P02154; DP P02471, str. 107.

³⁶⁰ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15233 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15740 (21. juni 2011. godine), T. 15855 (22. juni 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15305 (8. juni 2011. godine). Savčić je bio odsutan od oktobra 1994. do juna 1995. godine, dok se nalazio na liječenju zbog teške povrede koju je zadobio, a za to vrijeme zamjenjivao ga je Jazić. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15234 (12. septembar 2007. godine), PT. 15322–15323

pomoćnika komandanta za obavještajno - bezbjednosne poslove, Uprava za bezbjednost je bila neposredno zadužena za obavljanje svih relevantnih poslova koji su se odnosili na puk, uključujući i rad bataljona vojne policije.³⁶¹ Šezdeset peti zaštitni puk bio je neposredno potčinjen Mladiću i od njega je primao naređenja; u pogledu stručnih poslova, bio je potčinjen Beari.³⁶²

114. Štab bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka nalazio se u školi u Novoj Kasabi, na putu Bratunac – Konjević-Polje – Milići.³⁶³ Komandant bataljona bio je major Zoran Malinić zvani Zoka, a njegov zamjenik je bio poručnik ili kapetan Aleksandar Lučić.³⁶⁴ Premda je osnovna funkcija bataljona vojne policije bila da pruža obezbjeđenje osoblju VRS-a,³⁶⁵ on je bio angažovan i u borbenim dejstvima, a upućivan je i na druge dužnosti i zadatke koji nisu bili propisani pravilima o radu vojne policije.³⁶⁶ U Novoj Kasabi je bilo dvadesetak vojnika i starješina bataljona vojne policije.³⁶⁷ Iako je Malinić primao naređenja prvenstveno od Savčića ili, u slučaju Savčićevog odsustva, od Jazića,³⁶⁸ instrukcije mu je izdavao i optuženi.³⁶⁹

-
- (13. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15786 (21. juni 2011. godine), T. 15855 (22. juni 2011. godine).
- ³⁶¹ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15234, 15239–15240 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15758–15759 (21. juni 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15305–15307 (8. juni 2011. godine).
- ³⁶² Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15240 (12. septembar 2007. godine); Ljubomir Obradović, T. 11962 (29. mart 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15301–15302, 15305 (8. juni 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18745 (2. februar 2012. godine) (koji je rekao da je stručni aspekt poslova i zadataka puka obuhvatao obučavanje i angažovanje, koje je bilo pod nadležnošću Uprave za bezbjednost); DP P02473, str. 29. U maju 1995. godine, jednoj četi iz sastava 65. zaštitnog puka naređeno je da se prepotčini Drinskom korpusu kako bi izvršila jedan plan borbenih dejstava koji je naredio Glavni štab VRS-a. DP P02431 (Krstićev zahtjev od 20. maja 1995. godine, u kojem se izdaje nalog da se, shodno Mladićevom naređenju od 12. maja 1995. godine u vezi s angažovanjem snaga 65. zaštitnog puka i MUP-a, jedna jedinica jačine čete iz sastava 65. zaštitnog puka, počev od 15. maja 1995. godine, prepotčini Drinskom korpusu radi izvođenja aktivnih borbenih dejstava u pravcu Srebrenice i Žepe); Milomir Savčić, T. 15785–15789 (21. juni 2011. godine) (koji je rekao da to naređenje nije bilo moguće izvršiti zbog toga što je većina snaga u tom trenutku već bila prepotčinjena komandantu Sarajevsko-romanijskog korpusa), T. 15950–25953 (23. juni 2011. godine); DP P02432; DP D00293.
- ³⁶³ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15236 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15798 (21. juni 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13963–13964 (11. maj 2011. godine).
- ³⁶⁴ Zoran Malinić, T. 15302, 15322 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15233–15235, 15278 (12. septembar 2007. godine); Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11861 (21. maj 2007. godine).
- ³⁶⁵ Zoran Malinić, T. 15306 (8. juni 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15229 (11. septembar 2007. godine), PT. 15232–15233 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15780 (21. juni 2011. godine).
- ³⁶⁶ Zoran Malinić, T. 15306–15307 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, T. 15763 (21. juni 2011. godine). V., na primjer, DP P00125.
- ³⁶⁷ Zoran Malinić, T. 15309–15310 (8. juni 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15236–15237 (12. septembar 2007. godine) (koji je rekao da u Novoj Kasabi nije bilo angažovano više od 10 pripadnika); Milomir Savčić, T. 15798 (21. juni 2011. godine) (koji je rekao da je u Novoj Kasabi bilo 10 do 15 pripadnika).
- ³⁶⁸ Zoran Malinić, T. 15309–15311 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15239–15240 (12. septembar 2007. godine).
- ³⁶⁹ DP P02430; Milomir Savčić, T. 15782–15783 (21. juni 2011. godine).

(b) Uprava za obavještajne poslove

115. Na čelu Uprave za obavještajne poslove bio je Salapura,³⁷⁰ koji je bio neposredno potčinjen optuženom.³⁷¹ Među starješinama u ovoj Upravi bili su potpukovnik Jovica Karanović, načelnik Analitičkog odjeljenja, potpukovnik Radoslav Janković, referent u Odjeljenju za analitiku, i potpukovnik ili major Slobodan Mamlić, načelnik Odjeljenja za elektronsko izvidanje.³⁷² U julu 1995. godine, kapetan prve klase Dragomir Pećanac radio je u Upravi za obavještajne poslove.³⁷³ Zbog pomanjkanja kadrova u ovoj Upravi, neki članovi Uprave za bezbjednost bili su zaduženi i za prikupljanje obavještajnih podataka.³⁷⁴

116. Uprava za obavještajne poslove bila je prvenstveno zadužena za prikupljanje obavještajnih podataka o neprijatelju,³⁷⁵ kao i o međunarodnoj zajednici.³⁷⁶ To je obuhvatalo analiziranje dnevnih izvještaja, prikupljanje izvještaja od potčinjenih obavještajnih oficira iz jedinica iz sastava korpusa i brigada, te vršenje aktivnog i pasivnog prikupljanja podataka.³⁷⁷

³⁷⁰ Petar Salapura, T. 13467–13468, 13528 (2. maj 2011. godine); Milenko Todorović, T. 13010–13011 (19. april 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14941 (1. juni 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11949, 11960–11961 (29. mart 2011. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10934–10935, 10950 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1878 (17. maj 2010. godine); Dragomir Pećanac, T. 18054 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine).

³⁷¹ Petar Salapura, T. 13474, 13484–13485 (2. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11949, 11962 (29. mart 2011. godine).

³⁷² Petar Salapura, T. 13475–13476 (2. maj 2011. godine).

³⁷³ Dragomir Pećanac, T. 18060–18061 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine); Zoran Čarkić, T. 12899 (14. april 2011. godine). Milovanović je u svom svjedočenju izjavio da je tokom istog perioda Pećanac bio raspoređen u Upravu za bezbjednost. Manojlo Milovanović, T. 14253–14254 (18. maj 2011. godine). V. takođe DP P02226; DP P02471, str. 107. Drugi svjedoci su u vezi s položajem na kojem se nalazio Pećanac svjedočili drugačije ili manje precizno. V., na primjer, Petar Salapura, T. 13500 (2. maj 2011. godine) (koji je rekao da je Pećanac u julu 1995. godine bio “šef kabineta kod generala Mladića”), T. 13812–13813 (5. maj 2011. godine) (koji je rekao da je Pećanac bio pripadnik 410. obavještajnog centra prije nego što je “Mladić [...] tražio da se postavi kod njega za šefa kabineta”); Milenko Todorović, T. 13008–13011 (19. april 2011. godine) (koji je rekao da je Pećanac 1995. godine bio u Upravi za bezbjednost i Upravi za obavještajne poslove); Petar Škrbić, T. 18799 (2. februar 2012. godine) (koji je rekao da je Pećanac bio “u ličnom obezbeđenju komandanta Glavnog štaba”). Vijeće primjećuje da je Pećanac od 1992. do 1995. godine igrao razne uloge u Glavnom štabu, a jedna od njih je bila uloga referenta u Upravi za bezbjednost. Dragomir Pećanac, T. 18042 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine). Nakon što je razmotrilo sve relevantne dokaze, Vijeće konstatuje da Pećanac u svom iskazu jeste opisao svoj stvarni položaj u julu 1995. godine.

³⁷⁴ Petar Salapura, T. 13474 (2. maj 2011. godine).

³⁷⁵ Petar Salapura, T. 13477 (2. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12190–12191 (31. mart 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16689–16690 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine); DP D00248, str. 16. V. takođe Momir Nikolić, T. 12474–12475 (7. april 2011. godine); DP D00202, str. 16.

³⁷⁶ Petar Salapura, T. 13482 (2. maj 2011. godine), T. 13638–13639, 13722 (4. maj 2011. godine).

³⁷⁷ Ljubomir Obradović, T. 11949, 11962, 11971 (29. mart 2011. godine), T. 12191 (31. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13467–13468, 13482 (2. maj 2011. godine), T. 13722 (4. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13881 (10. maj 2011. godine), T. 14120 (16. maj 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14243 (17. maj 2011. godine) (koji je opisao da se “aktivno i pasivno” prikupljanje podataka sastojalo iz prikupljanja podataka “analitikom dnevnih izvještaja, sredstava informisanja” odnosno “takozvano nasilno prikupljanje podataka borbenim poretkom, izvidanjem [...]”); Mikajlo Mitrović, T. 14932–14933 (1. juni 2011. godine); DP D00276, str. 25.

117. Uprava za obavještajne poslove dobijala je podatke putem dnevnih izvještaja koje je primala od korpusa i od 410. obavještajnog centra.³⁷⁸ Analitičko odjeljenje koristilo je te dnevne izvještaje da bi sačinilo dnevne preglede događaja koje je dostavljalo, pored ostalih, optuženom, a on bi onda odlučivao kome te podatke treba proslijediti.³⁷⁹

118. Po stručnoj komandnoj liniji, Uprava za obavještajne poslove upravljala je radom svih potčinjenih obavještajnih organa potčinjenih korpusa i brigada, kao i 410. obavještajnog centra i 10. diverzantskog odreda.³⁸⁰

(i) 410. obavještajni centar

119. Na čelu 410. obavještajnog centra koji se nalazio u garnizonu u Banjoj Luci, i na bio je pukovnik Čedo Knežević.³⁸¹ Centar je prikupljao, analizirao i vrednovao te podatke po važnosti, te određivao ko u sistemu komandovanja treba da bude upoznat s prikupljenim podacima.³⁸² Centar je bio neposredno potčinjen Mladiću.³⁸³

(ii) 10. diverzantski odred

120. Kao samostalna jedinica Glavnog štaba VRS-a neposredno potčinjena Mladiću,³⁸⁴ 10. diverzantski odred je bio angažovan i u diverzantskim i u izviđačkim dejstvima.³⁸⁵ Komandant 10. diverzantskog odreda bio je potporučnik Milorad Pelemiš,³⁸⁶ a u njegovom sastavu bila su dva voda

³⁷⁸ Petar Salapura, T. 13483 (2. maj 2011. godine).

³⁷⁹ Petar Salapura, T. 13483 (2. maj 2011. godine).

³⁸⁰ Dragomir Keserović, T. 14063 (12. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14940–14942, 14945–14947 (1. juni 2011. godine); DP P02265; DP P02876, str. 30, član 32; DP D00248, str. 18, Glava III, par. 14. V. takođe DP P01112, str. 1.

³⁸¹ Petar Salapura, T. 13499 (2. maj 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14946–14947 (1. juni 2011. godine); DP D00341, str. 106. V. gore, fusnota 318.

³⁸² Manojlo Milovanović, T. 14252 (18. maj 2011. godine).

³⁸³ Petar Škrbić, T. 18566 (30. januar 2012. godine).

³⁸⁴ Petar Salapura, T. 13486 (2. maj 2011. godine), T. 13837 (9. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11972 (29. mart 2011. godine); Dragan Todorović, DP P02588, PT. 13992, 13994 (21. avgust 2007. godine). V. takođe DP P02265; Mikajlo Mitrović, T. 14947 (1. juni 2011. godine); Petar Salapura, T. 13671 (4. maj 2011. godine).

³⁸⁵ Petar Salapura, T. 13837 (9. maj 2011. godine); DP P02213, str. 14; Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10935 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1879 (17. maj 2010. godine); DP P02473, str. 30; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16152 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 143. Prema Uputstvu za diverzantska dejstva na kopnu, koje je JNA izdala 1976. godine, "Sabotaže su akcije koje se primenjuju protiv neprijatelja u vidu najšireg otpora stanovništva prema radu koji je neprijatelj organizovao za svoje potrebe na privremeno zauzetoj teritoriji. Imaju za cilj podriivanje neprijateljevog moralno-političkog stanja i slabljenja ekonomskog i vojnog potencijala. [...] Sabotaže treba da obuhvate sve oblasti delatnosti i potreba koje su korisne za neprijatelja – od objekata i delatnosti u saobraćaju do industrijskih postrojenja u kojima neprijatelj proizvodi naoružanje, tehnička sredstva i opremu ili koristi sirovinske kapacitete." DP P02213, str. 12. S druge strane, izviđanje obuhvata akcije iza neprijateljskih linija u svrhu prikupljanja podataka i upozoravanja drugih jedinica na nailazak neprijateljskih snaga. Dražen Erdemović, T. 1880 (17. maj 2010. godine) (gdje je detaljno opisao jednu operaciju u cilju upozoravanja vojske, izvedenu 1995. godine, rekavši da je ta operacija bila "kao izviđanje").

³⁸⁶ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10935 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1913 (17. maj 2010. godine); Dragan Todorović, DP P02588, PT. 13994 (21. avgust 2007. godine); DP P00233; Erin Gallagher, T. 6673–7764 (21. oktobar 2010. godine), DP P00624, str. 18. V. takođe Mikajlo Mitrović, T. 14946 (1. juni 2011.

— Bijeljinski vod i Vlasenički vod — pri čemu su ti vodovi 1995. godine imali približno po 30 pripadnika.³⁸⁷ Deseti diverzantski vod mogao je biti razmješten bilo gdje u zoni dejstava VRS-a na osnovu prijedloga Uprave za obavještajne poslove ili na zahtjev raznih korpusa.³⁸⁸

121. Zbog svojih izviđačkih zadataka, 10. diverzantski odred je po stručnoj liniji bio potčinjen Upravi za obavještajne poslove.³⁸⁹ Uprava za obavještajne poslove rukovodila je angažovanjem te jedinice tako što je u vezi s tim davala prijedloge Mladiću.³⁹⁰ Salapura je bio zadužen za stručni nadzor te jedinice i izvještavao je optuženog o svim dejstvima koje je ona izvodila.³⁹¹

122. U julu 1995. godine pripadnici 10. diverzantskog odreda imali su nekoliko uniformi, među kojima su bile uniforme VRS-a, crni kombinezoni, uniforme HVO-a, te uniforme vojski SAD-a i Grčke.³⁹² Pripadnici te jedinice nosili su oznake na kojima je bio bijeli orao i tekst “10. diverzantski odred”.³⁹³

C. Drinski korpus

123. Formiran na temelju korpusa bivše JNA, Drinski korpus VRS-a i njegove potčinjene jedinice usvojili su operativnu metodologiju JNA koja je definisana u borbenim pravilima.³⁹⁴ Štab Drinskog korpusa prvobitno je bio stacioniran u Han-Pijesku, a kasnije je premješten u Vlasenicu.³⁹⁵ U julu 1995. godine IKM Drinskog korpusa nalazio se u Pribićevcu,³⁹⁶ a kasnije u

godine) (gdje je posvjedočio da je Pelemiš bio poručnik).

³⁸⁷ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10932, 10934 (4. maj 2007. godine). Vlasenički vod je bio razmješten u Dragaševcu, a Bijeljinski vod je bio razmješten u Bijeljini. Dragan Todorović, DP P02588, PT. 13992 (21. avgust 2007. godine). V. takođe Dragomir Pećanac, T. 18133–18134 (16. januar 2012. godine). U vezi s konkretnim pripadnicima svakog od tih vodova, v. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10955–10960, 10996, 11001–11002 (4. maj 2007. godine); DP P00226; DP P00228; DP P00229; DP P00230; DP P00232; Erin Gallagher, T. 6665–6666

(21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 11.

³⁸⁸ Petar Salapura, T. 13526 (2. maj 2011. godine). Međutim, obavještajni oficir korpusa mogao je da komanduje nekom operacijom koju je izvodio 10. diverzantski odred samo kada je ta jedinica bila prepotčinjena komandi tog korpusa u svrhu izvođenja određenog zadatka. Petar Salapura, T. 13493 (2. maj 2011. godine).

³⁸⁹ Ljubomir Obradović, T. 11960–11961 (29. mart 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18133–18134 (16. januar 2012. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10934–10935, 10950 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1877 (17. maj 2010. godine); Dragan Todorović, DP P02588, PT. 13992 (21. avgust 2007. godine).

³⁹⁰ Ljubomir Obradović, T. 11960–11961 (29. mart 2011. godine); Petar Salapura, T. 13486–13487 (2. maj 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18134 (16. januar 2012. godine).

³⁹¹ Petar Salapura, T. 13492, 13528 (2. maj 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 11962 (29. mart 2011. godine). Optuženi je razmatrao prijedloge i sugestije koje mu je podnosio Salapura i, kada bi se složio s njima, izložio bi ih Mladiću. Petar Salapura T. 13487–13488 (2. maj 2011. godine).

³⁹² Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10939–10940, 10955 (4. maj 2007. godine). V. takođe Dragan Todorović, DP P02588, PT. 14062 (21. avgust 2007. godine).

³⁹³ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10955–10957 (4. maj 2007. godine); DP P00230.

³⁹⁴ DP P02470, str. 6–8; DP P02472, str. 5–6, 11; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), T. 15748 (djelimično zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); DP P02288 (Pravilo brigada, JNA, 1984. godine); Mihajlo Galić, T. 16031 (4. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 132. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 131.

³⁹⁵ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 133. V. takođe DP P02473, str. 11; DP D00261, str. 10 (u oba dokumenta se

Krivačama.³⁹⁷ Negdje oko 10. ili 11. jula 1995. godine Drinski korpus je uspostavio drugi IKM u gradu Bratuncu, u istom objektu koji je Bratunačka brigada koristila kao svoj štab.³⁹⁸ Enklave Srebrenica i Žepa nalazile su se u zoni odgovornosti Drinskog korpusa.³⁹⁹

124. U julu 1995. godine Drinski korpus je u svom sastavu imao sljedeće potčinjene jedinice:⁴⁰⁰ 1. zvorničku pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Zvornička brigada), 1. bratunačku laku pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Bratunačka brigada), 1. vlaseničku laku pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Vlasenička brigada), 2. romanijsku motorizovanu brigadu (dalje u tekstu: 2. romanijska brigada), 1. birčansku (ili šekovičku) pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Birčanska brigada), 1. miličku laku pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Milička brigada), 1. podrinjsku laku pješadijsku brigadu (dalje u tekstu: Rogatička brigada), 5. podrinjsku laku pješadijsku brigadu (ili Višegradsku/Goraždansku brigadu),⁴⁰¹ 1. samostalni pješadijski bataljon Skelani (dalje u tekstu: bataljon Skelani), 5. mješoviti artiljerijski puk, 5. inženjerski bataljon,⁴⁰² 5. bataljon veze, i 5. bataljon vojne policije (dalje u tekstu: bataljon vojne policije Drinskog korpusa).⁴⁰³ Tim jedinicama je neposredno komandovao i rukovodio komandant korpusa.⁴⁰⁴

125. Živanović, koji je 1995. godine imao čin general-majora, stupio je na dužnost komandanta Drinskog korpusa od trenutka njegovog formiranja i na toj dužnosti je bio sve dok ga 13. jula 1995.

navodi da se štab nalazio u Vlasenici. “Zlatar” je bio kodni naziv za Komandu Drinskog korpusa u Vlasenici. DP P00763; Milanko Jovičić, DP P01701, PT. 11488–11489 (14. maj 2007. godine); Richard Butler, T. 16409 (11. juli 2011. godine), T. 16754 (18. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 141. Telefonski lokal za komandanta Drinskog korpusa bio je 385. Richard Butler, T. 16747 (18. juli 2011. godine).

³⁹⁶ Božo Momčilović, DP P01809, PT. 14073, 14077, 14098 (22. avgust 2007. godine); Richard Butler, T. 16602 (13. juli 2011. godine).

³⁹⁷ Richard Butler, T. 16850 (19. juli 2011. godine), T. 17447–17448, 17450 (31. avgust 2011. godine); DP P02572; DP P02573; Mitar Lazarević, T. 8583–8586 (7. decembar 2010. godine); DP P01225; DP P00104, str. 12–13. V. takođe DP P02207; Richard Butler, T. 16850 (19. juli 2011. godine); DP D00156. Kodni naziv za IKM u Krivačama bio je “Uran”. DP P00763.

³⁹⁸ Richard Butler, T. 16602 (13. juli 2011. godine); DP P02518.

³⁹⁹ DP P00104, str. 5. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 41 (“Okolo enklave je bilo razmješteno između 1.000 i 2.000 vojnika iz tri brigade Drinskog korpusa”).

⁴⁰⁰ DP P02473, str. 23–29; DP P02471, str. 108; Ljubomir Obradović, T. 11964–11965 (29. mart 2011. godine); Mile Simanić, T. 9423 (3. februar 2011. godine); Božo Momčilović, DP P01809, PT. 14074, 14130 (22. avgust 2007. godine); Mirko Trivić, DP P01197, T. 11795, 11803 (18. maj 2007. godine), T. 11976 (23. maj 2007. godine); Milenko Lazić, DP P02733, T. 21805–21806 (5. juni 2008. godine); svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), PT. 32567–32568 (djelimično zatvorena sjednica) (10. mart 2009. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 138.

⁴⁰¹ Koja je nazivana i 5. podrinjskom brigadom. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 138.

⁴⁰² Peti inženjerski bataljon, kao uslužna jedinica, bio je zadužen za građevinske radove i vojne aktivnosti — uklanjanje mina, polaganje minskih polja i druge aktivnosti koje su više povezane s vojnom funkcijom tog bataljona. Mile Simanić, T. 9420–9422, 9438 (3. februar 2011. godine).

⁴⁰³ Vojnom policijom Drinskog korpusa komandovao je poručnik ili potporučnik Ratko Vujović. Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), PT. 32567–32568 (djelimično zatvorena sjednica) (10. mart 2009. godine). U stručnom komandnom lancu, ta jedinica je bila potčinjena Popoviću. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21742 (4. juni 2008. godine). V. takođe DP P02473, str. 24.

⁴⁰⁴ DP P02473, str. 24; DP D00202, str. 4, član 6.

godine nije zamijenio dotadašnji načelnik štaba, general-major Radislav Krstić.⁴⁰⁵ Načelnik štaba je bio pukovnik Svetozar Andrić.⁴⁰⁶

126. Drinski korpus je imao trojicu pomoćnika komandanta:⁴⁰⁷ potpukovnik Vujadin Popović je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost (dalje u tekstu: organ bezbjednosti Drinskog korpusa), pukovnik Slobodan Cerović je bio pomoćnik komandanta za moral, vjerske i pravne poslove, a pukovnik Lazar Aćamović je bio pomoćnik komandanta za pozadinu.⁴⁰⁸

127. Štab korpusa, koji je bio potčinjen načelniku štaba, sastojao se od nekoliko organa, među kojima su bili Odjeljenje za operativne i nastavne poslove, na čijem je čelu bio pukovnik Milenko Lazić,⁴⁰⁹ zatim Odjeljenje za popunu i personalne poslove, na čijem čelu je bio potpukovnik Radenko Jovičić,⁴¹⁰ te Obavještajno odjeljenje, na čijem je čelu bio potpukovnik Svetozar Kosorić, dok je major Pavle Golić bio obavještajni oficir.⁴¹¹

128. Kao načelnik organa bezbjednosti Drinskog korpusa, Popović je po stručnoj liniji bio potčinjen Beari; u stručnom komandnom lancu, on je bio pretpostavljen nižim organima bezbjednosti u brigadama,⁴¹² kao što se detaljnije opisuje dolje u tekstu.⁴¹³

1. Bratunačka brigada

129. Zona odgovornosti Bratunačke brigade obuhvatala je Novu Kasabu, Potočare, Srebrenicu, Zeleni Jadar i zapadnu obalu rijeke Drine.⁴¹⁴ Štab Bratunačke brigade nalazio se u objektu preduzeća “Kaolin” u samom gradu Bratuncu.⁴¹⁵

⁴⁰⁵ DP P02357; DP P02536; DP P02540; DP P02867; DP P02868; Richard Butler, T. 16709 (14. juli 2011. godine), T. 16718, 16753–16754 (18. juli 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18771–18776 (2. februar 2012. godine); DP P02473, str. 11, 22, 92, 98–99; činjenice o kojima je presuđeno br. 134, 136. V. takođe Erin Gallagher, T. 6662–6665, 6672–6673 (21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 9, 11, 15.

⁴⁰⁶ DP P02357; DP P02540; DP P02868; DP P02473, str. 22, 92; Richard Butler, T. 16753–16754 (18. juli 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18771–18772 (2. februar 2012. godine).

⁴⁰⁷ DP P02473, str. 22–23; DP P02471, str. 108; Mikajlo Mitrović, T. 14989 (1. juni 2011. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, T. 11012 (7. maj 2007. godine); Božo Momčilović, DP P01809, PT. 14072 (22. avgust 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), T. 15768 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), PT. 32568 (djelimično zatvorena sjednica) (10. mart 2009. godine); Richard Butler, T. 16700 (14. juli 2011. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 135–136. V. takođe Erin Gallagher, T. 6668, 6672–6673, 6685 (21. oktobar 2010. godine), DP P00624, str. 15, 19, 49 (video-snimak, koji je prikazan na suđenju u vezi sa Srebrenicom i koji prikazuje Popovića).

⁴⁰⁸ Rajko Krsmanović je bio načelnik Saobraćajne službe u okviru Pozadinske službe. DP P02473, str. 23; DP P02471, str. 108.

⁴⁰⁹ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21722–21724 (4. juni 2008. godine).

⁴¹⁰ DP P02357; DP P02540; DP P02471, str. 108.

⁴¹¹ Petar Salapura, T. 13525 (2. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14131–14132 (16. maj 2011. godine). V. takođe Erin Gallagher, T. 6687 (21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 51.

⁴¹² V., na primjer, DP P01970 (Popovićeve instrukcije u vezi s ratnim zarobljenicima, koje je 15. aprila 1995. godine izdao načelnicima potčinjenih obavještajnih organa i organa bezbjednosti, a u kojima je naznačio da je Odjeljenje bezbjednosti Drinskog korpusa “[o]d GŠ VRS Uprave bezbednosti dobilo [...] telegram” u kojem je izložen postupak koji je potrebno primijeniti prilikom zatočavanja ili hapšenja ratnih zarobljenika, na osnovu čega je Popović izdao instrukcije potčinjenim organima).

⁴¹³ V. dolje, par. 130–132, 137–138, 142, 146.

130. Komandant Bratunačke brigade prvobitno je bio potpukovnik ili pukovnik Slavko Ognjenović,⁴¹⁶ kojeg je negdje u julu 1995. godine na tom položaju zamijenio pukovnik Vidoje Blagojević.⁴¹⁷ Major Novica Pajić je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta.⁴¹⁸ Pod Blagojevićevim rukovođenjem i komandovanjem,⁴¹⁹ Bratunačka brigada je u svom sastavu, pored ostalog, imala tri brigadna odjeljenja, i to Pozadinsko odjeljenje, na čijem je čelu bio pomoćnik komandanta za pozadinu, major Dragoslav Trišić, zatim Odjeljenje za obavještajne i bezbjednosne poslove, na čijem je čelu bio kapetan prve klase Momir Nikolić,⁴²⁰ te Odjeljenje za moral, vjerske i pravne poslove, na čijem je čelu bio major Ratomir Jevtić, kao i četiri pješadijska bataljona,⁴²¹ među kojima je bio i "Radnički" bataljon, zatim vod vojne policije, artiljeriju i pozadinsku službu.⁴²²

131. Momir Nikolić je bio načelnik organa za obavještajne i bezbjednosne poslove Bratunačke brigade⁴²³ i rukovodio je organima za obavještajne i bezbjednosne poslove bataljona iz sastava te brigade.⁴²⁴ Premda je njegov prvi pretpostavljeni u lancu rukovođenja i komandovanja bio

⁴¹⁴ DP P00104, str. 6. Kodni naziv za taj štab bio je "Badem". DP P00763; činjenica o kojoj je presuđeno br. 141.

⁴¹⁵ Momir Nikolić, T. 12230 (4. april 2011. godine) (gdje je u svom svjedočenju izjavio da je i bataljon vojne policije bio stacioniran u istom objektu).

⁴¹⁶ DP P02158; DP P02473, str. 26–27. V. takođe DP P02471, str. 110; Momir Nikolić, T. 12289–12290 (5. april 2011. godine).

⁴¹⁷ Momir Nikolić, T. 12228 (4. april 2011. godine), T. 12297 (5. april 2011. godine); svjedok PW-075, T. 11288–11289 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine); DP P02528; DP P02473, str. 26–27; DP P02471, str. 110.

⁴¹⁸ DP P02473, str. 27.

⁴¹⁹ Momir Nikolić, T. 12457–12459 (7. april 2011. godine); DP D00148, str. 37, par. 115. V. takođe Momir Nikolić, T. 12292 (5. april 2011. godine).

⁴²⁰ V., na primjer, DP P02473, str. 27.

⁴²¹ DP P02473, str. 27–28 (gdje se navodi da je 4. bataljon bio 8. bataljon Zvorničke brigade); DP P02471, str. 110; Momir Nikolić, T. 12228 (4. april 2011. godine). V. dolje, par. 144. Komandant 1. bataljona bio je potporučnik Lazar Ostojić, a komandant 4. bataljona bio je kapetan prve klase Radika Petrović. DP P02473, str. 27–28; DP P02471, str. 110. Interventni vod pod nazivom "Crvene beretke" pripadao je 3. pješadijskom bataljonu. Momir Nikolić, T. 12355 (5. april 2011. godine); Richard Butler, T. 16770–16771 (18. juli 2011. godine). Nikolić je u svom svjedočenju izjavio da su svi bataljoni, osim 2. bataljona, imali i izviđačke vodove i da su mu svi bili neposredno potčinjeni. Momir Nikolić, T. 12264–12266 (4. april 2011. godine).

⁴²² Momir Nikolić, T. 12228–12229 (4. april 2011. godine); svjedok PW-075, T. 11282 (15. mart 2011. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9756 (24. maj 2004. godine); DP P01219; DP P02722 (gdje stoji da je Mićo Gavrić bio načelnik artiljerije); DP P02473, str. 27–28; DP P02471, str. 110. Za razliku od drugih brigada, Bratunačka brigada je imala i jednog pravnik koji se zvao Zlatan Čelanović i čije su redovne dužnosti obuhvatale vođenje postupaka protiv vojnika koji su prekršili disciplinska pravila. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6626–6627, 6630, 6685 (31. januar 2007. godine); DP P00646, str. 2; Zlatan Čelanović, T. 3615–3616, 3651 (7. juli 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12239 (4. april 2011. godine). Ostale Čelanovićeve dužnosti obuhvatale su prikupljanje podataka o napadima bosanskih Muslimana na srpska sela oko Bratunca i Srebrenice od 1992. do 1995. godine. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6663–6666 (31. januar 2007. godine). Zajedno s Mominom Nikolićem, Čelanović je takođe dobio zadatak da među zarobljenim bosanskim Muslimanima pronade one koji bi mogli biti osumnjičeni za ratne zločine. Zlatan Čelanović, T. 3616 (7. juli 2010. godine). Čelanović je povremeno dobijao poseban zadatak da pregleda konvoje humanitarne pomoći koji su išli za Srebrenicu, pri čemu je pomagao Momiru Nikoliću i pripadnicima vojne policije da pretražuju vozila tih konvoja i prikupljao odgovarajuću dokumentaciju. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6678 (31. januar 2007. godine). Čelanovićev prvi pretpostavljeni je bio Jevtić. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6626 (31. januar 2007. godine); Momir Nikolić, T. 12239 (4. april 2011. godine).

⁴²³ Momir Nikolić, T. 12216, 12226–12227, 12236–12237 (4. april 2011. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3889 (9. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, T. 11286 (15. mart 2011. godine); DP P02473, str. 27.

⁴²⁴ Momir Nikolić, T. 12463, 12477–12478, 12492 (7. april 2011. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12258 (4.

Blagojević, u stručnom komandnom lancu njegovi prvi i neposredni pretpostavljeni bili su Popović i Kosorić iz Drinskog korpusa.⁴²⁵

132. Pod komandom Momira Nikolića, organ za obavještajne i bezbjednosne poslove bio je zadužen za organizovanje i provođenje mjera bezbjednosti, kao i za otkrivanje i sprečavanje neprijateljskih dejstava protiv jedinica koje je taj organ štutio.⁴²⁶ Shodno kombinovanom aspektu svojih nadležnosti, taj je organ takođe prikupljao obavještajne podatke o aktivnostima neprijatelja.⁴²⁷ Nikolić je takođe djelovao kao veza između Bratunačke brigade i, pored ostalih, Nizozemskog bataljona, drugih predstavnika UNPROFOR-a i vojnih posmatrača UN-a.⁴²⁸

133. Vodom vojne policije Bratunačke brigade, koji je u svom sastavu imao približno 20 do 30 pripadnika,⁴²⁹ komandovao je zastavnik prve klase Mirko Janković.⁴³⁰ Kao komandant brigade, Blagojević je bio Jankovićev neposredni komandant;⁴³¹ u stručnom komandnom lancu, njegov prvi pretpostavljeni je bio Momir Nikolić.⁴³² Kada bi Blagojević donio odluku po nekom pitanju koje se ticalo voda vojne policije, Momir Nikolić je bio dužan da tu odluku provede u djelo; Blagojevićeva naređenja su išla direktno Jankoviću.⁴³³

april 2011. godine); DP P01297, str. 10, par. 13.

⁴²⁵ Momir Nikolić, T. 12243–12244 (4. april 2011. godine).

⁴²⁶ Momir Nikolić, T. 12475–12746 (7. april 2011. godine); DP D00202, str. 30. Pješadijski bataljoni su imali pomoćnike komandanta za obavještajne i bezbjednosne poslove; oni su izvještaje u vezi s obavještajnim i bezbjednosnim poslovima podnosili Momiru Nikoliću. Momir Nikolić, T. 12242–12243 (4. april 2011. godine).

⁴²⁷ Momir Nikolić, T. 12236–12237 (4. april 2011. godine), T. 12474–12475 (7. april 2011. godine).

⁴²⁸ Momir Nikolić, T. 12266 (4. april 2011. godine), T. 12559 (11. april 2011. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2437, 2439 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2598–2599 (17. oktobar 2006. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19164 (12. decembar 2007. godine), PT. 19167 (13. decembar 2007. godine); Joseph Kingori, T. 5361 (14. septembar 2010. godine); DP P00992, str. 5; Pieter Boering, T. 8963 (15. decembar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 835–836 (20. mart 2000. godine). Dana 8. jula 1995. godine ili oko tog datuma, po ovlaštenju Glavnog štaba VRS-a, Radoslav Janković iz Uprave za obavještajne poslove preuzeo je Nikolićeve dužnosti oficira za vezu s UNPROFOR-om. Momir Nikolić, T. 12464–12465 (7. april 2011. godine).

⁴²⁹ Momir Nikolić, T. 12254 (4. april 2011. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3797 (8. novembar 2006. godine).

⁴³⁰ Mile Janjić, DP P01094, PT. 17968 (20. novembar 2007. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3796, 3800 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). Jankovićev zamjenik bio je Mile Petrović. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3817 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine).

⁴³¹ Momir Nikolić, T. 12248, 12257–12258 (4. april 2011. godine), T. 12485–12486 (7. april 2011. godine); svjedok PW-075, T. 11282–11283, 11288 (djelimično zatvorena sjednica), 11294 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine); DP P01297, str. 10, par. 12; Mile Janjić, T. 8865 (13. decembar 2010. godine). Angažovanje voda vojne policije i izdavanje naređenja u vezi s njegovim korištenjem bilo je pod Blagojevićevom nadležnošću, dok je Nikolić bio dužan da osigura da vod u svakom trenutku bude spreman da obavlja policijske i borbene zadatke. Momir Nikolić, T. 12249 (4. april 2011. godine).

⁴³² Momir Nikolić, T. 12248 (4. april 2011. godine), T. 12477–12478, 12485–12486, 12492 (7. april 2011. godine); DP D00203, str. 11, par. 23; DP D00202, str. 31, par. 9; Mile Janjić, DP P01094, PT. 17968 (20. novembar 2007. godine); svjedok PW-075, T. 11283, 11286 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine); DP P01297, str. 10, par. 13; svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3798–3799 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3889 (9 novembar 2006. godine).

⁴³³ Momir Nikolić, T. 12250–12253 (4. april 2011. godine). Iako su naređenja Mladića ili Krstića vodu vojne policije obično prosljeđivana preko Blagojevića i Nikolića, oni su naređenja vodu vojne policije mogli izdavati i direktno. Svjedok PW-075, T. 11310–11311 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine). Svjedok PW-075 je izjavio da je Janković dobijao naređenja i od Popovića. Svjedok PW-075, T. 11275 (djelimično zatvorena sjednica)

134. Pored redovnih policijskih poslova i zadataka, vod vojne policije je bio zadužen i za dežurstvo na mostu preko rijeke Drine, te za obezbjeđenje ljudstva za posade na kontrolnom punktu u Žutom Mostu, kao i na drugim kontrolnim punktovima duž granica nasuprot srebreničkoj enklavi.⁴³⁴ Svi ratni zarobljenici koje je zarobila Bratunačka brigada i koji su u tu brigadu dovedeni bili su takođe pod kontrolom voda vojne policije,⁴³⁵ koji je učestvovao u obezbjeđenju objekata za njihovo privremeno zatočavanje.⁴³⁶

135. Pripadnici vojne policije nosili su zelene maskirne uniforme Bratunačke brigade i bijele oprtače koji su se vidjeli iznad opasača na njihovom struku.⁴³⁷ Na lijevom rukavu uniformi bile su oznake i trake i na njima se nalazilo ime brigade.⁴³⁸

2. Rogatička brigada

136. Štab Rogatičke brigade⁴³⁹ nalazio se u Rogatici.⁴⁴⁰ I njen IKM i jedan od brigadnih centara veze nalazili su se u hotelu "Borike", koji je od Komande Rogatičke brigade bio udaljen 18 kilometara.⁴⁴¹ Oko 150 metara istočno od hotela "Borike" bio je jedan objekat poznat pod nazivom vila "Borike", u kojem su kadrovi VRS-a, uključujući i Mladića,⁴⁴² noćili tokom perioda u kojem je

(15. mart 2011. godine).

⁴³⁴ Momir Nikolić, T. 12254 (4. april 2011. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3797–3798 (8. novembar 2006. godine).

⁴³⁵ Momir Nikolić, T. 12254–12255, 12259–12260 (4. april 2011. godine).

⁴³⁶ Momir Nikolić, T. 12261, 12263–12264 (4. april 2011. godine); DP P01297, str. 21–22. Nikolić je izjavio da bi naređenje o sprovođenju zarobljenih bosanskih Muslimana izdala jedinica u čijem je sastavu bila vojna policija, da bi to naređenje izvršio komandir voda vojne policije, te da bi lokacije na koje bi zarobljenici bili odvedeni odredila Komanda korpusa. Momir Nikolić, T. 12263 (4. april 2011. godine).

⁴³⁷ Mile Janjić, T. 8845, 8852–8853 (13. decembar 2010. godine).

⁴³⁸ Mile Janjić, T. 8845, 8852 (13. decembar 2010. godine). Momir Nikolić je Miletu Janjiću i drugim pripadnicima vojne policije naredio da na rukave stave oznake vojne policije, da ponesu lično naoružanje i upute se u hotel "Fontana" u Bratuncu. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9759 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 8836 (13. decembar 2010. godine). Janjić je objasnio da su jedinice vojne policije nosile te oznake kada su bile angažovane na policijskim poslovima. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9759. On je rekao da su se oznake vojne policije nosile na nadlaktici, ispod ramena, i da su, osim naznake pripadnosti Bratunačkoj brigadi, sadržale i naziv njihove jedinice. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9759 (24. maj 2004. godine).

⁴³⁹ Đoko Razdoljac, T. 8232 (30. novembar 2010. godine) (koji je rekao da je 1. laka podrinjska brigada obično nazivana Rogatičkom brigadom); DP P02473, str. 23; DP P02471, str. 108. Prije nego što je potčinjena Drinskom korpusu, ta brigada je tokom prve dvije godine sukoba bila pod komandom Sarajevsko-romanijskog korpusa. Đoko Razdoljac, T. 8269 (30. novembar 2010. godine).

⁴⁴⁰ Zoran Čarkić, T. 12785–12786 (14. april 2011. godine); DP P00104, str. 10, 17; DP P00468, str. 3. Kodni nazivi za Rogatičku brigadu bili su "Domar" i "Bošut". DP P00763.

⁴⁴¹ Zoran Čarkić, T. 12721, 12742–12745 (13. april 2011. godine); DP P02173; DP P02174; Đoko Razdoljac, T. 8242 (30. novembar 2010. godine); Danko Gojković, DP P00496, PT. 10718–10719 (27. april 2007. godine). Čarkić je u svom svjedočenju izjavio da oznaka "IKM Borike" koja se nalazi u DP P00104 na str. 12 nije tačna i da se, u stvari, radilo o komandnom mjestu 3. bataljona brigade, koje se nalazilo u područnoj osnovnoj školi u Sjeverskom. Zoran Čarkić, T. 12742–12745 (13. april 2011. godine), T. 12869 (14. april 2011. godine); DP P00104, str. 12. V. takođe Đoko Razdoljac, T. 8232–8233 (30. novembar 2010. godine) (oznaka "IKM" koja se pojavljuje u DP P00491 bila je "istureno komandno mjesto" u školskoj zgradi u selu Sjeversko); DP P00491.

⁴⁴² Na pitanje da li je optuženi u bilo koje vrijeme tokom operacije u Žepi prenočio u vili, Razdoljac je odgovorio: "Pa, moguće je da je i general Tolimir prespavao koju veče tu. Ne znam tačno. [...] Ja ne znam da li je. Mogao je da prespava i koju veče i u Rogatici, u komandi. Da li je on boravio koju veče u rovu na Bokšanici, to ne znam. Da li je on išao na Glavni štab, to ne znam." Đoko Razdoljac, T. 8244–8245 (30. novembar 2010. godine).

izvedena operacija u Žepi.⁴⁴³ Vila “Borike”, hotel “Borike” i škola u Sjeverskom, gdje se nalazilo komandno mjesto 3. bataljona te brigade⁴⁴⁴ bili su povezani s glavnim centrom veze na Borikama.⁴⁴⁵

137. Godine 1995. komandant Rogatičke brigade bio je major ili potpukovnik Rajko Kušić.⁴⁴⁶ Njemu su, pored ostalih, bili neposredno potčinjeni kapetan Zoran Čarkić, načelnik Odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove, i Đoko Razdoljac, pomoćnik za pozadinu.⁴⁴⁷ Danko Gojković je bio teleprinterista u vodu veze te brigade.⁴⁴⁸ Bataljon vojne policije iz sastava te brigade vršio je obezbjeđenje zatvora Rasadnik u Rogatici.⁴⁴⁹

138. Kao načelnik Odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove, Čarkić je bio zadužen za prikupljanje podataka o ABiH, koje bi, potom, prosljeđivao svom komandantu, Kušiću.⁴⁵⁰ Kušić bi zatim prosljedio te podatke optuženom kad bi se ovaj našao u zoni odgovornosti Rogatičke brigade, uključujući tu i planinu Bokšanicu, gdje je bio posmatrački položaj OP-2 UNPROFOR-a.⁴⁵¹ U stručnom komandnom lancu, Čarkić je bio potčinjen Popoviću i Kosoriću u Drinskom korpusu.⁴⁵²

⁴⁴³ Đoko Razdoljac, T. 8242–8243 (30. novembar 2010. godine); DP P01433. Svi oni koji su bili na Bokšanici po potrebi su išli u vilu “Borike” na sastanke ili da bi tamo prenoćili. Đoko Razdoljac, T. 8242, 8244 (30. novembar 2010. godine).

⁴⁴⁴ Zoran Čarkić, T. 12742–12745 (13. april 2011. godine), T. 12869 (14. april 2011. godine); DP P00104, str. 12.

⁴⁴⁵ Đoko Razdoljac, T. 8246–8247 (30. novembar 2010. godine). Jedan od centara veze Rogatičke brigade takođe je bio u vili “Borike”. Zoran Čarkić, T. 12721 (13. april 2011. godine); Đoko Razdoljac, T. 8246 (30. novembar 2010. godine).

⁴⁴⁶ Đoko Razdoljac, T. 8228 (30. novembar 2010. godine) (gdje je u svom svjedočenju izjavio da je Kušić bio “major ili možda potpukovnik”); Zoran Čarkić, T. 12719 (13. april 2011. godine) (gdje je u svom svjedočenju izjavio da je Kušić bio potpukovnik); Hamdija Torlak, T. 4292, 4294 (23. avgust 2010. godine) (gdje je u svom svjedočenju izjavio da je Kušić bio pukovnik ili potpukovnik); DP P02176 (Izvještaj od 10. avgusta 1995. godine koji je potpisao Beara i koji ukazuje na to da je Kušić bio major); DP P02471, str. 108. Torlak je Kušića na video-snimku identifikovao kao potpukovnika. Hamdija Torlak, T. 4438 (25. avgust 2010. godine); DP P00740, 00:43:10.

⁴⁴⁷ Đoko Razdoljac, T. 8228–8229 (30. novembar 2010. godine); Zoran Čarkić, T. 12716–12717 (13. april 2011. godine).

⁴⁴⁸ Danko Gojković, DP P00496, PT. 10714 (27. april 2007. godine); DP P00468, str. 3–4. Vod veze te brigade nalazio se na oko 50 do 70 metara od Komande. Danko Gojković, DP P00496, PT. 10718 (27. april 2007. godine). Postojao je još jedan teleprinterista koji se zvao Desimir Žižović, s nadimkom Žiža. Danko Gojković, T. 2805–2806, 2811, 2820 (16. juni 2010. godine), T. 2886, 2901 (17. juni 2010. godine); Đoko Razdoljac, T. 8231–8232 (30. novembar 2010. godine); DP P00123; DP P00471; DP P00489. Gojković je u svom svjedočenju izjavio da bi inicijali “D.ZZ” na kraju dokaznog predmeta P00123 mogli biti Žižini inicijali. Danko Gojković, T. 2806–2807 (16. juni 2010. godine); DP P00123 (Izvještaj od 13. jula 1995. godine koji je Tolimir poslao iz Komande Rogatičke brigade, u kojem je na vrhu upisano “Žiža”, a na kraju “D.Ž”). V., na primjer, DP P00124; DP P00128; DP P00129; DP P00488.

⁴⁴⁹ Hamdija Torlak, T. 4497–4498 (26. avgust 2010. godine), T. 4780 (1. septembar 2010. godine).

⁴⁵⁰ Zoran Čarkić, T. 12821 (14. april 2011. godine).

⁴⁵¹ Zoran Čarkić, T. 12720 (13. april 2011. godine), T. 12811 (14. april 2011. godine). U vezi s posmatračkim položajem OP- 2 UNPROFOR-a na Bokšanici, v. takođe dolje, par. 604.

⁴⁵² Zoran Čarkić, T. 12715–12716 (13. april 2011. godine). V. gore, par. 126–127.

139. Rogatička brigada je vezu s Drinskim korpusom, Glavnim štabom VRS-a i komandama svojih bataljona održavala putem radio-relejnih i induktorskih sredstava veze.⁴⁵³ Na linijama fronta postojala su i žična sredstva veze koja su bila povezana s centrom veze.⁴⁵⁴

3. Zvornička brigada

140. Zona odgovornosti Zvorničke brigade pokrivala je najsjeverniji kraj odbrane Drinskog korpusa, uključujući Snagovo, Zvornik, Karakaj i Kozluk.⁴⁵⁵ U julu 1995. godine Komanda Zvorničke brigade nalazila se u kasarni u preduzeću “Standard” u Karakaju (njen kodni naziv bio je “Palma”),⁴⁵⁶ na nekoliko kilometara udaljenosti od Zvornika.⁴⁵⁷ IKM Zvorničke brigade bio je u selu Kitovnice (dalje u tekstu: IKM u Kitovnicama), koje leži na približno 15 kilometara udaljenosti od kasarne u preduzeću “Standard”.⁴⁵⁸

141. U julu 1995. godine, kada je dobila zadatak da brani dio fronta nasuprot 2. korpusu ABiH,⁴⁵⁹ Zvornička brigada je imala više od 5.000 vojnika,⁴⁶⁰ a njen komandant bio je potpukovnik Vinko Pandurević.⁴⁶¹ Njegov zamjenik i načelnik štaba bio je major Dragan Obrenović.⁴⁶² Tokom

⁴⁵³ Zoran Čarkić, T. 12872 (14. april 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15248–15249 (12. septembar 2007. godine) (koji je rekao da je, dok se nalazio u sektoru Sjeverskog, koje je u blizini sela Borike, imao telefonsku vezu putem radio-uređaja pod nazivom “RIU1”). Žična sredstva veze korištena su samo za najkraće udaljenosti na kojima je funkcionisala indukcija, dok su radio-relejna sredstva veze korištena za komunikaciju između komandi bataljona te brigade, komandi brigada, IKM-a na Borikama i Drinskog korpusa; za komunikaciju između bataljona i jedinica u njihovom sastavu postojali su samo mobilni radio-uređaji. Zoran Čarkić, T. 12875 (14. april 2011. godine).

⁴⁵⁴ Zoran Čarkić, T. 12872 (14. april 2011. godine).

⁴⁵⁵ DP P00104, str. 6. V. takođe DP P02287. Kada je 2. juna 1992. godine formirana, Zvornička brigada je imala naziv 1. laka zvornička pješadijska brigada. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16057–16058 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11671 (8. juli 2004. godine).

⁴⁵⁶ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11721 (8. juli 2004. godine); DP P00763; činjenica o kojoj je presuđeno br. 141.

⁴⁵⁷ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11011, 11088 (7. maj 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15422 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine). U vezi s rasporedom komande, v. DP P02313; DP P02314. Zvornička brigada je imala i tri kasarne: jednu u preduzeću “Standard”, jednu na Omladinskom šetalištu, preko puta “Glinice” u Karakaju, te objekte kasarne u Kozluku. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16138 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15786 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

⁴⁵⁸ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11013 (7. maj 2007. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10167 (17. april 2007. godine); DP P01234; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15787 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15422 (14. juni 2011. godine). V. takođe DP P02396; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16101 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine).

⁴⁵⁹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16088 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine). Dijelovi fronta koje su držale Šekovička brigada i Vlasenička brigada takođe su bili nasuprot linijama 2. korpusa ABiH, budući da je 2. korpus bio veći od tih jedinica VRS-a. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16088 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine).

⁴⁶⁰ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16411–16412 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine); DP P02376; DP P01240.

⁴⁶¹ Lazar Ristić, T. 9288 (2. februar 2011. godine); Mihajlo Galić, DP P01106, PT. 10494–10495, 10519 (25. april 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11674 (8. juli 2004. godine); DP P02473, str. 24; DP P02471, str. 109. Kao komandant, Pandurević je snosio “punu” odgovornost za rad Komande brigade i potčinjenih komandi, kao i za stanje morala, bezbjednosti, borbene gotovosti, obučenosti i pravilnog rada. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16796–16797 (zatvorena sjednica) (23. oktobar 2007. godine), PT. 15747, 15749 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); DP D00148, str. 37, par. 115.

prve polovine jula 1995. godine, zajedno s grupom uglavnom elitnih jedinica Zvorničke brigade, Pandurević je upućen na teren u Srebrenicu i Žepu.⁴⁶³ Za vrijeme Pandurevićevog odsustva, Obrenović je, kao načelnik štaba, *de facto* komandovao Zvorničkom brigadom; iako je mogao da izdaje naređenja “u duhu komandantovog naređenja”, on nije mogao da samostalno izdaje naređenja jer bi to dovelo do haosa; imao je pravo da izdaje zadatke jedinicama u skladu s vojnim pravilima.⁴⁶⁴

142. Na čelu rodova i službi brigade bila su tri pomoćnika komandanta: Sreten Milošević, načelnik pozadinskog organa, koji je tada imao čin kapetana, zatim potporučnik Drago Nikolić, načelnik organa bezbjednosti (dalje u tekstu: organ bezbjednosti Zvorničke brigade), i major Nenad Simić, načelnik organa za moral, vjerske i pravne poslove.⁴⁶⁵ Kao članovi “uže komande” i Pandurevićevi potčinjeni, ti pojedinci su, zajedno s Obrenovićem, planirali aktivnosti brigade.⁴⁶⁶

143. Štab,⁴⁶⁷ na čijem je čelu bio Obrenović, činio je više od 50% Komande Zvorničke brigade.⁴⁶⁸ Major Miodrag Dragutinović bio je pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove; major Milan Galić je bio pomoćnik načelnika štaba za popunu i personalne poslove; kapetan Duško Vukotić je bio pomoćnik načelnika štaba za obavještajne poslove i izviđačka dejstva.⁴⁶⁹ Ovi pomoćnici načelnika štaba bili su po rangu iznad ostalih starješina štaba,⁴⁷⁰

⁴⁶² Lazar Ristić, T. 9288 (2. februar 2011. godine); Milanko Jovičić, DP P01701, PT. 11482 (14. maj 2007. godine); Mihajlo Galić, DP P01106, PT. 10494, 10519 (25. april 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11675, 11687 (8. juli 2004. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15749–15750 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), PT. 15924 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12939 (20. juni 2007. godine); DP P02473, str. 24; DP P02471, str. 109.

⁴⁶³ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11687 (8. juli 2004. godine).

⁴⁶⁴ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11687 (8. juli 2004. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16156–16157 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15921 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine), PT. 16188 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine); Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12939 (20. juni 2007. godine), PT. 12994 (21. juni 2007. godine).

⁴⁶⁵ Lazar Ristić, T. 9243 (1. februar 2011. godine); svjedok PW-060, DP 01658 (povjerljivo), PT. 6526 (djelimično zatvorena sjednica) (30. januar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11673–11675 (8. juli 2004. godine); Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10338 (23. april 2007. godine). V. takođe svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7562 (22. februar 2007. godine); svjedok PW-059, DP P01943, PT. 9906 (3. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15753, 15760–15761 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). Načelnik Saobraćajne službe bio je vodnik Radislav Pantić. Svjedok PW-061, DP P01671 (povjerljivo), PT. 7550 (djelimično zatvorena sjednica) (22. februar 2007. godine); Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21000 (5. februar 2008. godine).

⁴⁶⁶ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11675 (8. juli 2004. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16617 (zatvorena sjednica) (19. oktobar 2007. godine).

⁴⁶⁷ DP P02288, str. 37, par. 116; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15746–15747 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

⁴⁶⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15749–15750 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

⁴⁶⁹ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11676 (8. juli 2004. godine); Mihajlo Galić, DP P01106, PT. 10493–10494, 10519 (25. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15754–15755 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), T. 17045 (zatvorena sjednica) (29. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15594 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine).

⁴⁷⁰ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11675, 11678 (8. juli 2004. godine).

uključujući majora Dragana Jokića, načelnika inženjerije, kapetana prve klase Milisava Petrovića, načelnika veze, i majora ili kapetana Miodraga Maksimovića, načelnika artiljerije.⁴⁷¹

144. U sastavu Zvorničke brigade 1995. godine bili su sljedeći pješadijski bataljoni: 1. bataljon, poznat i kao bataljon Lokanj–Pilica, kojim je komandovao Milan Stanojević,⁴⁷² 2. bataljon, kojim je komandovao rezervni poručnik Srećko Aćimović,⁴⁷³ 3. bataljon, kojim je komandovao Branko (sin Miloša) Studen,⁴⁷⁴ 4. bataljon, kojim je komandovao Pero Vidaković ili Budaković, a zamjenik mu je bio Lazar Ristić,⁴⁷⁵ 5. bataljon, kojim je komandovao Vladan (sin Borisava) Matić,⁴⁷⁶ 6. bataljon, kojim je komandovao kapetan prve klase Ostoja Stanišić, a zamjenik mu je bio Marko Milošević,⁴⁷⁷ 7. bataljon, kojim je komandovao Drago (sin Jove) Beatović,⁴⁷⁸ i 8. bataljon, kojim je komandovao kapetan prve klase Radika Petrović, pri čemu je taj bataljon istovremeno bio 4. bataljon Bratunačke brigade.⁴⁷⁹ Postojao je i “bataljon R”, ili rezervni bataljon, koji je bio razmješten u sektoru Planinci–Crni vrh.⁴⁸⁰

145. Zvornička brigada je u svom sastavu imala i druge jedinice, među kojima je bio i jedan manevarski bataljon, poznat i pod nazivima Podrinjski odred ili “Vukovi sa Drine”, a njime je

⁴⁷¹ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11678–11679 (8. juli 2004. godine); Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5595 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14433 (29. avgust 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15750 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). PT. 16147 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴⁷² Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11314 (10. maj 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15808 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), PT. 16094 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02392; DP P01240 str. 2; DP P01239 str. 1; DP P02471, str. 109. Oficir bezbjednosti u 1. bataljonu bio je Slavko Perić, čiji je nadimak bio kapetan Muderiz. Rajko Babić, DP P01635, PT.10218–10219 (18. april 2007. godine).

⁴⁷³ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12930–12931, 12933 (20. juni 2007. godine), PT. 13035–13036 (21. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9595 (8. februar 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16097–16099 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02394; DP P01240, str. 2; DP P01239, str. 1; DP P02473, str. 26; DP P02471, str. 109.

⁴⁷⁴ DP P01240, str. 2; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16100 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02395; DP P01239, str. 1; DP P02473, str. 26; DP P02471, str. 109.

⁴⁷⁵ Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10035, 10037–10038 (16. april 2007. godine); Lazar Ristić, T. 9238, 9242 (1. februar 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16102 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02397; DP P01240, str. 2.

⁴⁷⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16096–16097 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02393; DP P01240, str. 2; DP P01239, str. 1; DP P02473, str. 26; DP P02471, str. 109.

⁴⁷⁷ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11594, 11603 (16. maj 2007. godine); Marko Milošević, DP P01102, PT. 13299 (26. juni 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16100 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02396; DP P01240, str. 2; DP P01239, str. 1; DP P02473, str. 26; DP P02471, str. 109.

⁴⁷⁸ DP P02398; DP P02473, str. 26; DP P01240, str. 2; DP P01239, str. 1.

⁴⁷⁹ DP P02473, str. 26; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16441–16442 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine) (komandant korpusa naredio je da se 8. bataljon premjesti u sastav Bratunačke brigade kao 4. bataljon), PT. 16502 (zatvorena sjednica) (17. oktobar 2007. godine).

⁴⁸⁰ Milenko Tomić, DP P01710, PT. 20998 (5. februar 2008. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16105–16106 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine) (ova jedinica je mobilisana samo kada je postojala neka posebna potreba ili hitna situacija za koju je bilo potrebno dodatno ljudstvo); DP P02399; DP P01239 str. 2.

komandovao major Milan Jolović zvani Legenda.⁴⁸¹ Štabu su bili pridodati inženjerska četa, četa vojne policije, četa veze, oklopno-mehanizovana četa i laki protivvazdušni divizion.⁴⁸²

146. Organom bezbjednosti Zvorničke brigade⁴⁸³ rukovodio je Drago Nikolić,⁴⁸⁴ koji je bio neposredno potčinjen Pandureviću.⁴⁸⁵ Milorad Trbić je bio pomoćnik načelnika za bezbjednost i zamjenik Drage Nikolića.⁴⁸⁶ U stručnom komandnom lancu, Drago Nikolić i Milorad Trbić bili su potčinjeni Popoviću.⁴⁸⁷ Drago Nikolić je u okviru svojih dužnosti nadzirao četvu vojne policije Zvorničke brigade.⁴⁸⁸ Bio je ovlašten i da pokreće istrage i potpisuje krivične prijave protiv vojnika, koje je sačinila Služba za suzbijanje kriminaliteta Zvorničke brigade.⁴⁸⁹

147. Poručnik Miomir Jasikovac bio je komandir čete vojne policije Zvorničke brigade, a zamjenik mu je bio vodnik Aco Kostić.⁴⁹⁰ Jasikovac je bio potčinjen Dragi Nikoliću i naređenja je dobijao ili od Pandurevića ili od Drage Nikolića.⁴⁹¹ Vojna policija, koja je bila stacionirana u

⁴⁸¹ Momir Nikolić, T. 12351 (5. april 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15808–15809 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), PT. 16130 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine), PT. 16415 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15439–15440 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); DP P01240, str. 2. V. takođe svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6437 (djelimično zatvorena sjednica), 6440 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine). Pripadnici te jedinice na rukavima su nosili crvene trake i oznake. Erin Gallagher, T. 6666–6667 (21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 12.

⁴⁸² DP P02471, str. 109; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15742 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), PT. 16130 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁴⁸³ DP P02288 (povjerljivo), str. 38, par. 122; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 17126–17127 (zatvorena sjednica) (30. oktobar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15752–15753 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11682–11683 (8. juli 2004. godine).

⁴⁸⁴ Na nivou bataljona, organi bezbjednosti i organi za obavještajne poslove radili su i jedne i druge poslove. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15755 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

⁴⁸⁵ DP D00203, str. 10, par. 16; DP D00202, str. 7, par. 6; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15758 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15767 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); DP P02379. U skladu s Pravilom službe organa bezbjednosti, Drago Nikolić je davao prijedloge Pandureviću u vezi s korištenjem vojne policije i bio je odgovoran za njenu borbenu gotovost. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15759–15760 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine), PT. 16705–16706 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15592–15594 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine); DP D00203, str. 11, par. 23.

⁴⁸⁶ Lazar Ristić, T. 9243–9244 (1. februar 2011. godine). V. takođe svjedok PW-059, DP P01943, PT. 9906 (3. april 2007. godine).

⁴⁸⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15768, 15770 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine).

⁴⁸⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15753, 15759 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine). V. takođe DP P02379. On je takođe izdavao naređenja vojnoj policiji. Mihajlo Galić, T. 16028–16029, 16047, 16054 (4. juli 2011. godine). Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10422–10423 (24. april 2007. godine).

⁴⁸⁹ Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10421 (24. april 2007. godine).

⁴⁹⁰ Svjedok PW-060, DP P01658 (povjerljivo), PT. 6526 (djelimično zatvorena sjednica), 6595–6596 (djelimično zatvorena sjednica) (30. januar 2007. godine); svjedok PW-059, DP P01943, PT. 9905 (3. april 2007. godine); Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10447–10448 (24. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15759 (zatvorena sjednica) (25. septembar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15491 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine); DP P01240, str. 2; DP P02473, str. 25; DP P02471, str. 109.

⁴⁹¹ Svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6440–6441 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16239–16240 (zatvorena sjednica) (11. oktobar 2007. godine), PT. 16705–16706 (zatvorena sjednica) (22. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15595 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine). V. takođe DP P02379.

kasarni u preduzeću “Standard” u Karakaju,⁴⁹² bila je zadužena za pratnju, obezbjeđenje objekata, kontrolnih punktova, ratnih zarobljenika ili vojnika VRS-a koji su bili u pritvoru zbog krivičnih djela koja su bila predmet istrage.⁴⁹³ Pripadnici vojne policije imali su uniforme s oznakama vojne policije na ramenima i bijele opasače.⁴⁹⁴

148. Inženjerska četa, čiji je štab bio u Karakaju,⁴⁹⁵ bila je podijeljena na sljedeće vodove: pionirski vod, vod za puteve i mostove, poznat i pod nazivom putno-mosni vod,⁴⁹⁶ ili vod za utvrđivanje, kao i za inženjerske radove.⁴⁹⁷ Zadaci inženjerske čete obuhvatali su zaprečavanje, gradnju utvrda i sve poslove koji su zahtijevali korištenje građevinske mehanizacije.⁴⁹⁸ Komandir čete bio je major Dragan Jevtić, a njegov zamjenik Slavko Bogičević.⁴⁹⁹ Jevtić je naređenja dobijao telefonom ili lično od načelnika inženjerije Jokića, koji je zadatke dobijao od Komande Zvorničke brigade.⁵⁰⁰

D. Snage MUP-a

149. Tokom perioda na koji se odnosi Optužnica, pod kontrolom VRS-a su djelovale razne jedinice policije RS-a.⁵⁰¹ Na čelu s Tomislavom Kovačem, zamjenikom ministra unutrašnjih poslova,⁵⁰² te jedinice su bile klasifikovane u dvije konkretne vrste: jedinice opštinske policije

⁴⁹² Svjedok PW-060, DP 01658 (povjerljivo), PT. 6526 (djelimično zatvorena sjednica) (30 januar 2007. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11011 (7. maj 2007. godine).

⁴⁹³ Nebojša Jeremić, T. 6931 (28. oktobar 2010. godine); svjedok PW-060, DP P01658 (povjerljivo), PT. 6526 (djelimično zatvorena sjednica) (30. januar 2007. godine), PT. 6440 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine).

⁴⁹⁴ Svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6438–6439 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine). V. takođe Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14442 (29. avgust 2007. godine).

⁴⁹⁵ Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5593–5594 (3. decembar 2003. godine); Ostoja Stanojević, DP P01697, BT. 5676 (4. decembar 2003. godine). V. takođe Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14432–14433 (29. avgust 2007. godine).

⁴⁹⁶ U julu 1995. godine, putno-mosni vod imao je nekoliko kamiona, jedan buldožer tipa “75” i jednu mašinu “Skip” koju su takođe nazivali rovokopač, a radilo se o maloj građevinskoj mašini nalik na traktor. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14437–14438 (29. avgust 2007. godine). Budući da putno-mosni vod nije imao nikakvu veću mehanizaciju, kada bi Zvorničkoj brigadi trebale veće građevinske mašine, onda bi vod takve mašine izuzeo od raznih građevinskih preduzeća. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14438 (29. avgust 2007. godine). U julu 1995. godine inženjerska četa je često mobilisala i koristila “skip” jer je on bio neophodan za opravku puteva i kopanje kanala; “skip” je držan u skladištu u bazi u Karakaju. Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5596 (3. decembar 2003. godine).

⁴⁹⁷ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14436 (29. avgust 2007. godine) (koji je rekao da je u julu 1995. godine stariji vodnik Damjan Lazarević bio komandir putno-mosnog voda koji je u svom sastavu imao 10 do 12 ljudi); Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5594 (3. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5363 (1. decembar 2003. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11679 (8. juli 2004. godine).

⁴⁹⁸ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11679–11680 (8. juli 2004. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5360 (1. decembar 2003. godine).

⁴⁹⁹ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5363, 5365 (1. decembar 2003. godine); Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5595, 5601 (3. decembar 2003. godine); Ostoja Stanojević, DP P01697, BT. 5675–5676 (4. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14433–14434 (29. avgust 2007. godine); DP P01240, str. 2.

⁵⁰⁰ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14434–14435, 14437 (29. avgust 2007. godine). V. takođe Ostoja Stanojević, DP P01697, BT. 5676–5677 (4. decembar 2003. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16161 (zatvorena sjednica) (10. oktobar 2007. godine).

⁵⁰¹ DP P02473, str. 30.

⁵⁰² V., na primjer, DP P01615; DP P02516; DP P02605; Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10797 (1. maj 2007.

(Posebne jedinice policije, dalje u tekstu: PJP) i odrede specijalne policije Specijalne brigade policije (dalje u tekstu: SBP)⁵⁰³

1. Prepotčinjavanje jedinica MUP-a VRS-u

150. U skladu sa članom 13 “Zakona o ministarstvima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja” (dalje u tekstu: Zakon o ministarstvima),⁵⁰⁴ jedinice policije su učestvovala u borbenim dejstvima na osnovu naređenja koja izdaju vrhovni komandant oružanih snaga, Karadžić, i ministar unutrašnjih poslova, pri čemu potonji “rukovodi jedinicama policije preko Štaba komande policijskih snaga Ministarstva”.⁵⁰⁵ Nadalje, članom 14 Zakona o ministarstvima, pored ostalog, predviđeno je da vrhovni komandant oružanih snaga upućuje jedinice policije na borbena dejstva i da te jedinice djeluju pod komandom određenog komandanta MUP-a u čijoj zoni odgovornosti izvršavaju borbene zadatke za vrijeme dok su prepotčinjeni VRS-u.⁵⁰⁶ U skladu s tim zakonom, snage policije mogle su biti korištene samo za borbeni zadatak koji je “unapred određen od strane vrhovnog komandanta ili ministra unutrašnjih poslova.”⁵⁰⁷ Na osnovu Karadžićevog

godine).

⁵⁰³ DP P02473, str. 30. V. takođe DP P01609; svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8663 (12. mart 2007. godine).

⁵⁰⁴ Ukaz o tom Zakonu izdao je Karadžić i on je objavljen u *Službenom glasniku RS-a* od 29. novembra 1994. godine. DP P01249, str. 12.

⁵⁰⁵ DP P01249, str. 12; DP P02419, str. 1; Milomir Savčić, T. 15887 (22. juni 2011. godine). V. takođe DP P01609; svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8665–8666 (12. mart 2007. godine).

⁵⁰⁶ DP P01249, str. 12; DP P02419, str. 2; Richard Butler, T. 16585–16589, 16590–16593 (13. juli 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15288 (12. septembar 2007. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 144, 145. Savčić je u svom svjedočenju izjavio da depeša Komande Drinskog korpusa od 20. maja 1995. godine u vezi s angažovanjem snaga 65. zaštitnog puka i MUP-a predstavlja primjer načina na koji su jedinice MUP-a bile prepotčinjavane nekoj jedinici, korpusu ili nekoj drugoj formaciji VRS-a. DP P02431; Milomir Savčić, T. 15783–15785 (21. juni 2011. godine). S tim u vezi, Vijeće ima u vidu svjedočenje Petra Škrbića, koji je izjavio da nije bilo prepotčinjavanja civilne policije tokom perioda relevantnog za ovaj predmet budući da je civilna policija bila prepotčinjena VRS-u samo za vrijeme ratnog stanja, a ratno stanje na cijeloj teritoriji RS-a proglašeno je tek u oktobru 1995. godine. Petar Škrbić, T. 18528 (30. januar 2012. godine), T. 18625, 18627, 18636 (31. januar 2012. godine). Pojedinačnih proglašavanja ratnog stanja bilo je početkom 1995. godine u zoni odgovornosti Sarajevsko-romanijskog korpusa, a zatim u zoni odgovornosti 2. krajiškog korpusa i 14. jula 1995. godine u opštini Srebrenica-Skelani. DP P02869; Petar Škrbić, T. 18528 (30. januar 2012. godine), T. 18627 (31. januar 2012. godine), T. 18781–18782 (2. februar 2012. godine). Međutim, Škrbić je tokom unakrsnog ispitivanja priznao da je VRS zahtijevao proglašenje ratnog stanja još od početka rata 1992. godine. Petar Škrbić, T. 18782 (2. februar 2012. godine). U stvari, ima dokaza da su tokom borbenih dejstava usmjerenih protiv Srebrenice u julu 1995. godine borbene jedinice MUP-a, koje su se sastojale od 2. odreda iz Šekovića, 1. čete PJP zborničkog SJB-a i Jahorinskih regruta, bile prepotčinjene VRS-u. DP P01335, str. 1–3 (Borovčaninov izvještaj od 5. septembra 1995. godine, gdje se navodi da su jedinice MUP-a kojima je komandovao Borovčanin dobijale naređenja od Mladića); DP P02516 (Kovačevo naređenje od 10. jula 1995. godine, u kojem on na osnovu jednog Karadžićevog naređenja daje instrukciju komandantu jedinice MUP-a Borovčaninu da mora “[s]tupiti u vezu sa načelnikom štaba korpusa, generalom Krstićem” po dolasku na područje Srebrenice 11. jula 1995. godine); DP P01615. V. takođe Petar Škrbić, T. 18768–18770 (2. februar 2012. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15287 (12. septembar 2007. godine) (koji je rekao da su jedinice SBP-a bile u više navrata prepotčinjene višoj komandi VRS-a). Na osnovu toga i na osnovu gorepomenutih zakonskih odredbi, Vijeće se uvjerilo da su snage MUP-a bile prepotčinjene VRS-u tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.

⁵⁰⁷ DP P01249, str. 12; Richard Butler, T. 16592–16593 (13. juli 2011. godine).

naređenja od 22. aprila 1995. godine, VRS je “preciznije i konkretnije” definisao angažovanje i upotrebu jedinica MUP-a RS u borbenim dejstvima u sastavu VRS-a.⁵⁰⁸

2. SBP

151. SBP je prvobitno bio odred za specijalne poslove i zadatke⁵⁰⁹ koji je radio na unutrašnjim bezbjednosnim operacijama, kao što su “sprečavanja narušavanja javnog reda i mira” i “talačke situacije”.⁵¹⁰ Za vrijeme rata, SBP je funkcionisao kao borbena brigada.⁵¹¹

152. U julu 1995. godine SBP se sastojao od devet odreda, koji su bili razmješteni širom RS-a.⁵¹² Štab SBP-a bio je u Janji.⁵¹³ U julu, pukovnik ili general-major Goran Sarić⁵¹⁴ je bio komandant SBP-a, a pukovnik Ljubomir Borovčanin mu je bio zamjenik.⁵¹⁵ Sarić je za svoj rad odgovarao ministru unutrašnjih poslova ili zamjeniku ministra unutrašnjih poslova.⁵¹⁶ Duško Jević zvani Staljin bio je pomoćnik komandanta za operativno-nastavne poslove⁵¹⁷ i njegove dužnosti su obuhvatale obučavanje jedinice dezertera u “Centru za obuku na Jahorini”.⁵¹⁸ Za vrijeme rata, jedinice iz sastava SBP-a su u više navrata bile prepotčinjene višoj komandi VRS-a.⁵¹⁹

⁵⁰⁸ DP P02419, str. 1.

⁵⁰⁹ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10794 (1. maj 2007. godine). V. takođe Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10851 (2. maj 2007. godine).

⁵¹⁰ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10791 (1. maj 2007. godine).

⁵¹¹ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8571 (9. mart 2007. godine).

⁵¹² Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8570 (9. mart 2007. godine). V. takođe Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10797–10798 (1. maj 2007. godine), PT. 10906–10907 (3. maj 2007. godine); Milenko Pepić, DP P01628, T. 13538–13539 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13459 (28. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12880 (19. juni 2007. godine).

⁵¹³ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8570–8571 (9. mart 2007. godine) (Janja je selo udaljeno 12 kilometara od Bijeljine).

⁵¹⁴ Kako tvrdi Đurić, u policijskim snagama nisu postojali činovi, već samo razlike u funkcijama; kada je uveden sistem činova, Sarić je prvo imao čin pukovnika, a potom je unaprijeđen u čin general-majora, a Borovčanin je imao čin pukovnika. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10904–10906 (3. maj 2007. godine).

⁵¹⁵ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10797 (1. maj 2007. godine), PT. 10837–10838, 10850–10851 (2. maj 2007. godine), PT. 10904–10905 (3. maj 2007. godine); DP P01623; DP P01622, str. 10; DP P01621; DP P00991, 02:27:53–02:27:55; Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13539–13540 (9. juli 2007. godine). V. takođe Erin Gallagher, T. 6682, 6715 (21. oktobar 2010. godine), DP P00624, str. 46, 77. Đurić je izjavio da Borovčanin u julu 1995. godine nije mogao imati čin potpukovnika zato što taj čin uopšte nije postojao u policijskim snagama. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10851 (2. maj 2007. godine).

⁵¹⁶ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8572 (9. mart 2007. godine).

⁵¹⁷ Svjedok PW-052, DP P01597 (povjerljivo), PT. 8567 (djelimično zatvorena sjednica), 8569 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine), PT. 8647 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2007. godine). V. takođe DP P01335, str. 2; Erin Gallagher, T. 6683 (21. oktobar 2010. godine), DP P00624, str. 47.

⁵¹⁸ Svjedok PW-052, DP P01597 (povjerljivo), PT. 8567–8568 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine). Oznake su služile samo da pokažu razlike u funkcijama koje su obavljali pripadnici MUP-a. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10848–10852 (2. maj 2007. godine), PT. 10902–10905 (3. maj 2007. godine); DP P01622, str. 10.

⁵¹⁹ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15286–15287 (12. septembar 2007. godine). V., na primjer, DP P02516 (Naređenje koje je Tomislav Kovač 10. jula 1995. godine izdao jedinicama MUP-a, u kojem im je naložio sljedeće: “Komandant jedinice je dužan po dolasku na određite stupiti u vezu sa načelnikom štaba korpusa, generalom Krstićem.”); DP P01615 (isti dokument kao i DP P02516).

3. Drugi odred iz Šekovića

153. Komandant 2. odreda iz Šekovića, kao jednog od devet odreda, do sredine juna 1995. godine bio je Miloš Stupar, a zatim ga je na tom položaju zamijenio Rade Čturić zvani Oficir.⁵²⁰ Njegovi neposredni pretpostavljeni bili su Sarić i Borovčanin.⁵²¹ Štab te jedinice bio je u hotelu “Lovnica” u Šekovićima.⁵²²

154. Za vrijeme rata, 2. odred, koji je u svom sastavu imao tri voda,⁵²³ bio je uglavnom angažovan na borbenim zadacima.⁵²⁴ U julu 1995. godine pripadnici tog odreda nosili su maskirne uniforme — kombinezone zelene i smeđe boje — a neki su imali dvodijelne uniforme.⁵²⁵ Na lijevom rukavu ispod ramena imali su oznake na kojima je pisalo “Specijalna brigada”, a ispod toga “policije”, zatim je tu bio jedan broj, a u sredini zastava sa grbom na kojem je bio dvoglavi orao.⁵²⁶

4. Jahorinski regruti

155. SBP je imao centar za obuku na planini Jahorini koji se nazivao Centar za obuku Jahorina.⁵²⁷ Taj Centar je osnovao MUP RS-a⁵²⁸ i u njemu su se nalazile grupe vojnih obveznika, od kojih su neki imali iskustva u borbi, kao i grupe dezertera (dalje u tekstu: Jahorinski regruti).⁵²⁹ Oni su bili razmješteni u SBP po cijeloj teritoriji RS-a,⁵³⁰ ali nisu bili profesionalni pripadnici SBP-a.⁵³¹ Uniforme su im se razlikovale od onih koje su nosili pripadnici SBP-a.⁵³² Budući da nisu bili

⁵²⁰ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13538–13539 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13458–13459 (28. juni 2007. godine).

⁵²¹ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13539 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13459, 13463 (28. juni 2007. godine).

⁵²² Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13538 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13458 (28. juni 2007. godine).

⁵²³ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13540, 13544 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13459–13460 (28. juni 2007. godine). Marko Aleksić je bio komandir 1. voda, Jelenko Lukić je bio komandir 2. voda, kojim je poslije komandovao Čturić, dok je 3. vodom, poznatim pod nazivom vod Skelani, komandovao Milenko Trifunović zvani Čop. Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13540–13541 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13460, 13489–13490 (28. juni 2007. godine). Čelić je procijenio da je vod Skelani imao 20 do 25 pripadnika. Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13493–13494 (28. juni 2007. godine).

⁵²⁴ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13543 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13462 (28. juni 2007. godine).

⁵²⁵ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13541 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13462 (28. juni 2007. godine). Dvodijelne uniforme su takođe bile maskirne i sivomaslinaste. Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13501 (28. juni 2007. godine). Uniforme koje su nosili pripadnici odreda nisu uključivale bijele opasače. Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13501 (28. juni 2007. godine).

⁵²⁶ Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13462 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, DP P01628, T. 13541–13542 (9. juli 2007. godine). Odred je imao jedan autobus, dva kamiona, jedno ili dva putnička vozila, jedan ili dva tenka T-55, jednu “pragu” i jedno borbeno oklopno vozilo poznato pod nazivom BOV. Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13542 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13461 (28. juni 2007. godine).

⁵²⁷ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8570 (9. mart 2007. godine), PT. 8648–8649 (12. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10792–10794 (1. maj 2007. godine), PT. 10843–10844 (2. maj 2007. godine).

⁵²⁸ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10843 (2. maj 2007. godine).

⁵²⁹ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8571 (9. mart 2007. godine).

⁵³⁰ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8649–8650 (12. mart 2007. godine).

⁵³¹ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10845–10846 (2. maj 2007. godine) (gdje je u svom svjedočenju izjavio da oni iz tog razloga nisu imali takve oznake); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8650 (gdje je objasnio da su regruti, da

profesionalni pripadnici policije, nisu imali službene legitimacije MUP-a niti su od MUP-a primali platu.⁵³³

156. Duško Jević je bio direktor Centra za obuku Jahorina⁵³⁴ i za svoj rad je odgovarao Tomislavu Kovaču, zamjeniku ministra unutrašnjih poslova.⁵³⁵ Majora Mendeljeva Đurića zvanog Mane⁵³⁶ Komanda SBP-a u Bijeljini rasporedila je da služi kao komandir 1. čete Centra za obuku Jahorina.⁵³⁷

5. CJB

157. Čete PJP-a sastojale su se uglavnom od opštinskih policajaca iz jednog policijskog rejona i formirane su u okviru MUP-a.⁵³⁸ U julu 1995. godine, pod komandom zborničkog Centra javne bezbjednosti (dalje u tekstu: CJB), na čijem je čelu bio potpukovnik ili pukovnik Dragomir Vasić,⁵³⁹ bilo je šest četa PJP-a koje su činile bataljon PJP-a.⁵⁴⁰ Osnovne funkcije PJP-ova bile su vezane za provođenje zakona i javnu bezbjednost.⁵⁴¹ PJP-ovi, koji su bili organizovani u okviru MUP-a i nadzirani putem CJB-ova, "čuvali su što se zauzme",⁵⁴² što znači da su praktično držali zaposjednute linije.⁵⁴³ PJP-ovi su bili potčinjeni VRS-u i povremeno su bili angažovani u borbenim dejstvima, kada bi se za to ukazala potreba.⁵⁴⁴

bi postali profesionalni pripadnici policije, morali da završe kurs ili akademiju; međutim, Jahorinski regruti su pohađali samo vojni dio obuke, tako da nisu bili profesionalni pripadnici policije).

⁵³² Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10847 (2. maj 2007. godine).

⁵³³ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8650–8651 (12. mart 2007. godine). V. takođe Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10845 (2. maj 2007. godine). Svjedok PW-052 je izjavio da ne zna ko je plaćao Jahorinske regrute, ali je rekao: "[j]edino je moglo plaćati ih [...] Ministarstvo unutrašnjih poslova." Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8651 (12. mart 2007. godine).

⁵³⁴ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10793–10794 (1. maj 2007. godine).

⁵³⁵ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10797 (1. maj 2007. godine).

⁵³⁶ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10797 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-052, DP P01597 (povjerljivo), PT. 8568 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine). V. dolje, par. 262. Mendeljev Đurić zvani Mane nije ista osoba kao zamjenik Dragomira Vasića iz zborničkog CJB-a, Mane Đurić. V. Richard Butler, T. 16668, 16680 (14. juli 2011. godine).

⁵³⁷ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10792–10793, 10796 (1. maj 2007. godine), PT. 10838 (2. maj 2007. godine), PT. 10904–10905 (3. maj 2007. godine). V. takođe DP P01335, str. 2.

⁵³⁸ Richard Butler, T. 16587–16588 (13. juli 2011. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4081–4084 (16. novembar 2006. godine).

⁵³⁹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15870 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine), PT. 16515 (zatvorena sjednica) (17. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15429–15430 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9203 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine); svjedok PW-063, T. 6491–6492 (19. oktobar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12418–12419 (6. april 2011. godine); DP P01259a; DP P02057; DP P02531, DP P02524 (sve dokumente je potpisao lično Dragomir Vasić).

⁵⁴⁰ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12903–12904 (19. juni 2007. godine). Svi policajci iz opštinskih policijskih stanica potčinjenih zborničkom CJB-u bili su pripadnici jedne od šest četa PJP-a. Dobrisav Stanojević, T. 7962 (23. novembar 2010. godine).

⁵⁴¹ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8571–8572 (9. mart 2007. godine).

⁵⁴² Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4083 (16. novembar 2006. godine).

⁵⁴³ Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4089 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine).

⁵⁴⁴ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12873 (19. juni 2007. godine). V. takođe svjedok PW-054, DP P02053, PT.

158. 1. četa PJP-a, kojom je komandovao Radomir Pantić zvani Rašo,⁵⁴⁵ u svom je sastavu imala oko 60 uglavnom mlađih policajaca iz policijskih stanica u Zvorniku, Milićima, Vlasenici, Šekovićima, Bratuncu i Skelanima.⁵⁴⁶ Ta četa je često upućivana na teren, zajedno s jedinicama SBP-a i pod njihovom komandom.⁵⁴⁷ Pripadnici 1. čete PJP-a na terenu su nosili zelene maskirne uniforme s oznakama koje su pokazivale da su pripadnici 1. čete zvorničkog CJB-a.⁵⁴⁸ Za vrijeme obavljanja redovnih poslova civilne policije, pripadnici te jedinice nosili su plave maskirne uniforme.⁵⁴⁹

4089–4090 (17. novembar 2006. godine); Richard Butler, T. 16475 (12. juli 2011. godine).

⁵⁴⁵ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12867 (19. juni 2007. godine).

⁵⁴⁶ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12867, 12903–12904 (19. juni 2007. godine). PJP je bio podijeljen na tri voda. Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12867, 12904 (19. juni 2007. godine). Dobrisav Stanojević je bio pripadnik 3. voda, kojim je komandovao Dušan Micić. Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12867 (19. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, T. 7962–7963 (23. novembar 2010. godine).

⁵⁴⁷ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12904 (19. juni 2007. godine). Pripadnicima 1. čete PJP-a izdato je naoružanje, pancirni prsluci, uniforme i kompleti pripadajuće municije, a neki od njih su imali i ručne bombe. Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12869 (19. juni 2007. godine).

⁵⁴⁸ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12868–12869 (19. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, T. 7962 (23. novembar 2010. godine).

⁵⁴⁹ Dobrisav Stanojević, T. 7962 (23. novembar 2010. godine).

IV. DOGAĐAJI KOJI SU PRETHODILI NAPADU NA SREBRENICU I ŽEPU

A. Period od 1991. do 1994.

1. Izbijanje rata

(a) Period od 1991. do 1992. godine: raspad bivše Jugoslavije

159. U razdoblju od 1945. do 1990. godine, u šest republika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije⁵⁵⁰ vladali su relativno mirni međuetnički odnosi.⁵⁵¹ Do 1991. godine Bosna i Hercegovina (dalje u tekstu: BiH) je od svih republika bila najmultinacionalnija, s približno 44% Muslimana, 31% Srba i 17% Hrvata.⁵⁵² Kada je 15. oktobra 1991. godine Republika Bosna i Hercegovina proglasila suverenost,⁵⁵³ došlo je do bujanja nacionalizma i borbe za teritorijalnu kontrolu između ove tri glavne etničke grupe u BiH.⁵⁵⁴

(b) Period od 1992. do 1993. godine: sukob u Srebrenici

160. Srebrenica se nalazi u dolini rijeke Drine, u BiH, na udaljenosti od petnaestak kilometara od granice sa Srbijom.⁵⁵⁵ Godine 1991. opština Srebrenica je brojala 37.000 stanovnika, od kojih su 73% činili Muslimani, a 25% Srbi, dok su preostalih dva posto činile druge etničke grupe.⁵⁵⁶ Svjedoci bosanski Muslimani rekli su da su prije rata bili zadovoljni životom.⁵⁵⁷ Mnogi stanovnici

⁵⁵⁰ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 1 (tih šest nezavisnih republika bile su Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Srbija i Slovenija). Detaljnije o raspadu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije v. u *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i Presuda, 7. maj 1997. godine, par. 53–126.

⁵⁵¹ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 3. V., na primjer, Manojlo Milovanović, T. 14280 (18. maj 2011. godine); Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 7.

⁵⁵² DP D00122, str. 9; činjenica o kojoj je presuđeno br. 2. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14281 (18. maj 2011. godine) (koji je u svjedočenju rekao da su različite etničke grupe bile uglavnom "grupisane": Muslimani su bili većina u centralnoj Bosni – oko Sarajeva i Zenice, kao i na području između Doboja i Sarajeva, Hrvati su prevashodno živjeli u perifernim dijelovima centralne Bosne (u Lašvanskoj dolini, na planini Vlašiću, kao i u Travniku i Bugojnu), a Srbi uglavnom u Krajini, istočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini).

⁵⁵³ Činjenice o kojima je presuđeno br. 7, 8. Evropska zajednica priznala je Republiku Bosnu i Hercegovinu 6. aprila 1992., a Sjedinjene Države učinile su to narednog dana. DP D00122, str. 9; činjenica o kojoj je presuđeno br. 8. Slovenija i Hrvatska proglasile su nezavisnost u junu 1991. godine. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 5. Makedonija je nezavisnost proglasila u septembru 1991. godine. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 6.

⁵⁵⁴ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 8.

⁵⁵⁵ DP D00122, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 9. Grad Srebrenica prostire se na površini od jednog kilometra u širinu i dva kilometra u dužinu. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 10.

⁵⁵⁶ DP D00122, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 12.

⁵⁵⁷ Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 3; Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. juni 2000. godine), str. 3; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 3; Hana Mehmedović. DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2, 6.

te oblasti bili su imućni poljoprivrednici i vlasnici firmi u maloj privredi, a opština se, sa svojih nekoliko fabrika i rudnika, smatrala jednom od najprosperitetnijih u sjeveroistočnoj Bosni.⁵⁵⁸

161. Po izbijanju sukoba u BiH, regija srednjeg Podrinja – koja obuhvata Srebrenicu – postala je strateški značajna.⁵⁵⁹ Tokom nekoliko sedmica početkom 1992. godine srpske paravojne formacije držale su grad Srebrenicu pod kontrolom;⁵⁶⁰ međutim, najkasnije u maju 1992. godine grupa boraca bosanskih Muslimana je pod vođstvom Namera Orića, komandanta 28. divizije 2. korpusa ABiH u Srebrenici,⁵⁶¹ pokušala da ponovo zauzme grad.⁵⁶² U periodu od aprila do juna 1992. godine bosanski Srbi su napadali sela u istočnoj BiH,⁵⁶³ ljudi su ubijani i odvođeni.⁵⁶⁴ U tom periodu mnogi bosanski Muslimani pobjegli su iz svojih domova.⁵⁶⁵

(c) Maj 1992. godine: šest strateških ciljeva

162. Dana 12. maja 1992. godine, Karadžić, Mladić, Milovanović i optuženi prisustvovali su 16. sjednici Narodne skupštine srpskog naroda u BiH, kojom je predsjedavao Momčilo Krajišnik, predsjednik Skupštine.⁵⁶⁶ Skupština je na toj sjednici raspravljala o "Odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda",⁵⁶⁷ u kojoj je izloženo šest strateških ciljeva, uključujući sljedeće:

1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice [...]⁵⁶⁸

⁵⁵⁸ V., na primjer, Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 3–4; Mejra Mešanović, DP P01525 (19. juni 2000. godine), str. 3–4; Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. juni 2000. godine), str. 3; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 3–4; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 6. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 11.

⁵⁵⁹ Ovo je bilo strateško područje za bosanske Srbe, pošto je povezivalo dva glavna područja RS-a –Krajinu i južnije dijelove Hercegovine, gdje su živjeli bosanski Srbi. Richard Butler, T. 16306 (8. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 13.

⁵⁶⁰ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 14.

⁵⁶¹ Richard Butler, T. 16549 (13. juli 2011. godine). V. takođe DP D00005; Mevludin Orić, T. 848 (25. mart 2010. godine).

⁵⁶² Činjenica o kojoj je presuđeno br. 15. Tokom nekoliko narednih mjeseci Naser Orić i njegovi ljudi izveli su niz napada. *Ibid.*

⁵⁶³ Mirsada Malagić, T. 10009, 10015–10016 (16. februar 2011. godine); Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004.), str. 2. Krajem maja 1992. godine, Srebrenica je najvećim dijelom bila napuštena, spaljena i opljačkana. Mirsada Malagić, T. 10010 (16. februar 2011. godine). VRS je nastavio sa preuzimanjem vlasti u Krivačama, Rijeci, Podžepnju, Brložniku, Stoboranu, Gođenju i jednom broju sela u opštini Rogatica, kao što su Laže i Vrtoče. Hamdija Torlak, T. 4251–4252 (23. avgust 2010. godine).

⁵⁶⁴ Mirsada Malagić, T. 10015–10016 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9833 (14. februar 2011. godine).

⁵⁶⁵ Hamdija Torlak, T. 4251, 4264 (23. avgust 2010. godine); Mirsada Malagić, T. 10009–10010, 10015–10016 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-073, T. 615 (12. mart 2010. godine).

⁵⁶⁶ DP P02477; Manojlo Milovanović, T. 14276–14277 (18. maj 2011. godine) (u kojem se navodi da je to prvi sastanak u čijem radu su učestvovali političko vođstvo RS-a i predstavnici Glavnog štaba VRS-a).

⁵⁶⁷ DP P00022; DP P02477, str. 13–14; Richard Butler, T. 16301–16302 (7. juli 2011. godine); DP P02475, str. 9–10; Manojlo Milovanović, T. 14276–14277 (18. maj 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 16.

⁵⁶⁸ DP P00022; Richard Butler, T. 16305 (8. juli 2011. godine). V. takođe DP P02477, str. 13; DP P02752. Milovanović je rekao da je ovaj cilj zacrtan 9. januara 1992. godine, kada je donesena odluka o osnivanju RS-a i da je ta odluka trebala biti provedena u bivšim "srpskim autonomnim oblastima" Krajine, Posavine i Semberije, Sarajevsko–romanijske visoravni i Hercegovine na kojima je živjelo pretežno srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine. Manojlo Milovanović, T. 14279–14281 (18. maj 2011. godine).

3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država [...]⁵⁶⁹

5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti [...]⁵⁷⁰

Skupština je takođe jednoglasno usvojila odluku o osnivanju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine.⁵⁷¹ Dana 12. avgusta 1992. godine na 19. sjednici Narodne skupštine Srpska Republika BiH promijenila je naziv u Republika Srpska,⁵⁷² a vojska u VRS.⁵⁷³

163. Dana 2. septembra 1992. godine Mladić je sazvaio sastanak u Bijeljini, kojem su prisustvovala političke i vojne ličnosti, među kojima su bili Karadžić, Krajišnik i general Milan Gvero, koji je bio pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za moral, vjerska i pravna pitanja.⁵⁷⁴ Krajišnik je na tom sastanku izložio šest strateških ciljeva.⁵⁷⁵ Ti ciljevi su konačno objavljeni u *Službenom glasniku srpskog naroda* u BiH, 26. novembra 1993. godine.⁵⁷⁶

(d) 19. novembar 1992. godine: Direktiva op. br. 4

164. Radi ostvarivanja ciljeva rukovodstva RS-a, u različitim trenucima tokom oružanog sukoba izdato je ukupno devet "strateških direktiva".⁵⁷⁷ Dana 19. novembra 1992. godine Mladić je svim korpusima izdao Direktivu op. br. 4, koju je sastavio Milovanović.⁵⁷⁸ U Direktivi op. br. 4 Drinskom korpusu je naređeno sljedeće:

[...] braniti Višegrad (brana), Zvornik i koridor, a ostalim snagama na širem prostoru Podrinja iznurivati neprijatelja. Nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim

⁵⁶⁹ DP P00022; Richard Butler, T. 16304–16306 (8. juli 2011. godine). V. takođe DP P02477, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 16. V. takođe DP P02880, str. 160. Ovo područje, poznato pod nazivom "donje Podrinje", obuhvatalo je područje na zapadnoj obali Drine, od Srebrenice do Zvornika. T. 16304 (8. juli 2011. godine), T. 16456–16457 (11. juli 2011. godine).

⁵⁷⁰ DP P00022. V. takođe DP P02477, str. 14.

⁵⁷¹ DP P02477, str. 2, 57–58; DP P02475, str. 9. U Analizi borbene gotovosti VRS-a u 1992. godini koju je napravio Glavni štab navodi se sljedeće: "Pravovremeno definisani i postavljeni strateški ciljevi našeg rata Glavnom štabu Vojske Republike Srpske, Komandama i jedinicama, dali su opštu orijentaciju na osnovu koje smo planirali operacije i združene bojeve." DP P02880, str. 159. V. gore, par. 97.

⁵⁷² Odluka o osnivanju Republike Srpske donesena je već 9. januara 1992. godine; u nju su trebale ući oblasti s pretežno srpskim stanovništvom, uključujući samoproglašene srpske autonomne oblasti Krajinu, Posavinu, Semberiju, Sarajevsko-romanijsku visoravan i Hercegovinu. Manojlo Milovanović, T. 14279 (18. maj 2011. godine).

⁵⁷³ DP D00261, str. 1.

⁵⁷⁴ DP P02752; Novica Simić, DP P02756, PT. 28649–28654 (21. novembar 2008. godine).

⁵⁷⁵ DP P02752; Novica Simić, DP P02756, PT. 28651–28654 (21. novembar 2008. godine).

⁵⁷⁶ DP P00022; Richard Butler, T. 16301–16302 (7. juli 2011. godine), T. 16878–16879 (20. juli 2011. godine). Optuženi tvrdi da Skupština nije donijela odluku o tim ciljevima i da su oni u *Službenom glasniku* objavljeni "greškom". Završni podnesak optuženog, par. 366, 374. Vijeće zaključuje da, iako strateški ciljevi možda nisu zvanično usvojeni 12. maja 1992. godine, oni zapravo odslikavaju ciljeve rukovodstva RS-a; iz zapisnika se ne vidi da su ti ciljevi osporavani. Što je još značajnije, ti ciljevi korišteni su kasnije prilikom sastavljanja direktiva VRS-a. V. Richard Butler, T. 16886–16890 (20. juli 2011. godine). V. takođe dolje, par. 186–192.

⁵⁷⁷ Richard Butler, T. 16455 (11. juli 2011. godine), T. 16892, 16923–16924 (20. juli 2011. godine).

⁵⁷⁸ DP P02495; Richard Butler, T. 16454–16455 (11. juli 2011. godine).

stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaje - uništiti ih.⁵⁷⁹

165. Dana 24. novembra 1992. godine, nastojeći da provede šira naređenja Direktive op. br. 4, komandant Drinskog korpusa Milenko Živanović uputio je Komandi Zvorničke brigade odluku o daljnjim operacijama; pozivajući se na Direktivu op. br. 4, naredio je napad kojim će se "muslimansko stanovništvo prisiliti da napusti prostor Cerska, Žepa, Srebrenica i Goražde".⁵⁸⁰

2. Uspostavljanje međunarodnog nadzora

(a) Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u BiH (UNPROFOR)

166. Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u BiH (dalje u tekstu: UNPROFOR), osnovane Rezolucijom 743 Savjeta bezbjednosti UN-a od 21. februara 1992. godine,⁵⁸¹ imale su sjedište u Sarajevu.⁵⁸² Povećano prisustvo UNPROFOR-a u BiH prvi put se osjetilo s uspostavljanjem "zaštićenih zona" u proljeće 1993. godine.⁵⁸³ Te jedinice su tamo upućene kako bi svojim prisustvom spriječile neprijateljska dejstva zaraćenih strana, omogućile i pomogle podjelu humanitarne pomoći i demilitarizovale enklavu.⁵⁸⁴

167. UNPROFOR je paralelno imao civilni komandni lanac i vojni komandni lanac, a oni su bili odvojeni.⁵⁸⁵ Tokom 1995. godine oba komandna lanca su odgovarala najvišoj komandi – Zaštitnim snagama Ujedinjenih nacija u Zagrebu (dalje u tekstu: UNPF).⁵⁸⁶ U UNPF-u je civilnu vlast UN-a predstavljao Yasushi Akashi kao specijalni predstavnik generalnog sekretara,⁵⁸⁷ dok je general Bernard Janvier imao najviši položaj u vojnoj komandnoj strukturi.⁵⁸⁸ Godine 1995. vojni

⁵⁷⁹ DP P02495, str. 5; Richard Butler, T. 16456–16458 (11. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 18.

⁵⁸⁰ DP P02434, str. 1; Richard Butler, T. 16458–16460 (11. juli 2011. godine). Cerska, Žepa, Srebrenica i Goražde su dijelovi većih regija, Birčanske i Podrinjske, koje se pominju u Direktivi op. br. 4. Richard Butler, T. 16459 (11. juli 2011. godine). Lazić je u svjedočenju rekao da Drinski korpus nije imao neophodne snage i mogućnosti da izvrši te zadatke, te su oni odloženi do 1995. godine. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21830 (5. juni 2008. godine).

⁵⁸¹ DP D00122, str. 8.

⁵⁸² Rupert Smith, DP P02086, PT. 17464–17465 (5. novembar 2007. godine). V. takođe Louis Fortin, T. 3068 (23. juni 2010. godine). Štab UNPROFOR-a se ponekad naziva "Komandom BiH", pošto se tako zvao od svog osnivanja do negdje neposredno prije jula 1995. godine, kad je sjedište UN-a misiji promijenilo naziv. Louis Fortin, T. 3067–3068 (23. juni 2010. godine).

⁵⁸³ DP D00122, str. 20. U to vrijeme Savjet bezbjednosti je pozvao generalnog sekretara da "odmah preduzme korake da se poveća prisustvo UNPROFOR-a u Srebrenici i okolini". Činjenica o kojoj je presuđeno br. 30.

⁵⁸⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2435 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17470 (5. novembar 2007. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1489 (28. mart 2000. godine); Evert Rave, T. 6779 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 832 (20. mart 2000. godine). Njihove dužnosti su uključivale pomaganje i zaštitu nevladinih organizacija, Ljekara bez granica i Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice (dalje u tekstu: UNHCR). Evert Rave, T. 6779 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 832 (20. mart 2000. godine).

⁵⁸⁵ Rupert Smith, T. 11574–11575 (21. mart 2011. godine), T. 11679–11680 (23. mart 2011. godine).

⁵⁸⁶ Louis Fortin, T. 3086 (23. juni 2010. godine).

⁵⁸⁷ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17465 (5. novembar 2007. godine).

⁵⁸⁸ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17465 (5. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3067–3068 (23. juni 2010. godine).

komandant UNPROFOR-a bio je general Rupert Smith.⁵⁸⁹ Približno od marta 1995. do septembra 1995. godine brigadni general Cornelis Nicolai bio je Smithov načelnik štaba UNPROFOR-a.⁵⁹⁰

168. UNPROFOR je bio podijeljen u tri sektora – Sektor Jug, Sektor Sjeveroistok i Sektor Sarajevo.⁵⁹¹ Sektor Sjeveroistok je bio odgovoran za srebreničku enklavu.⁵⁹² Sektor Sarajevo je bio odgovoran za Sarajevo, kao i za enklave Žepa i Goražde.⁵⁹³ U tom sektoru David Harland je bio oficir za civilne poslove;⁵⁹⁴ brigadni general Hervé Gobilliard je bio vojni komandant i odgovarao je Smithu.⁵⁹⁵ Od maja 1995. godine pukovnik Louis Fortin je bio Gobilliardov vojni pomoćnik.⁵⁹⁶

(i) Nizozemski bataljon (Srebrenica)

169. U januaru 1995. godine, Nizozemski bataljon UNPROFOR-a (dalje u tekstu: Nizozemski bataljon) stigao je kao smjena u srebreničku enklavu.⁵⁹⁷ Štab Nizozemskog bataljona bio je smješten u Potočarima (dalje u tekstu: baza UN-a),⁵⁹⁸ a pet kilometara južno, u gradu Srebrenici,

⁵⁸⁹ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17462, 17464 (5. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3068 (23. juni 2010. godine). Antonio Pedauye je bio šef civilne misije u periodu od jula do avgusta 1995. godine. Rupert Smith, T. 11574–11575 (21. mart 2011. godine).

⁵⁹⁰ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17467, 17609 (5. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3069 (23. juni 2010. godine). Kao načelnik štaba, Nicolai je vodio svakodnevne operativne poslove UNPROFOR-a. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18447 (29. novembar 2007. godine).

⁵⁹¹ V. Louis Fortin, T. 3067 (23. juni 2010. godine). Vijeće napominje da je Fortin u svom svjedočenju na ovom suđenju pominjao "Sektor Sjeverozapad", a ne "Sektor Sjeveroistok"; na osnovu njegovog ranijeg svjedočenja o ovoj temi, kao i cjelokupnih dokaza, Vijeće zaključuje da se zapravo radi o "Sektoru Sjeveroistok". V., na primjer, Louis Fortin, DP P00586 (povjerljivo), PT. 18311–18312 (djelimično zatvorena sjednica) (27. novembar 2007. godine). V. takođe DP D00055, str. 23.

⁵⁹² DP D00020, str. 11-12; Pieter Boering, DP P01461, PT. 1891 (19. septembar 2006. godine); Robert Smith, DP P02086, PT. 17637 (7. novembar 2007. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2633–2634 (18. oktobar 2006. godine). V. takođe Louis Fortin, T. 3070 (23. juni 2010. godine).

⁵⁹³ Louis Fortin, T. 3067 (23. juni 2010. godine); Rupert Smith, T. 11596 (22. mart 2011. godine). Sektor Sarajevo je bio smješten u zgradi PTT-a u Sarajevu. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17467 (5. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3068 (23. juni 2010. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18244 (26. novembar 2007. godine).

⁵⁹⁴ Rupert Smith, T. 11575 (21. mart 2011. godine), T. 11596 (22. mart 2011. godine); Louis Fortin, T. 3226 (24. juni 2010. godine). Zadatak oficira za civilne poslove bio je da daje savjete o političkim, humanitarnim, diplomatskim i medijskim pitanjima; oficir za civilne poslove služio je kao "kontakt osoba za vojni lanac UNPROFOR-a u vezi sa svim mogućim pitanjima" i bio je u kontaktu s političkim faktorima UN-a. Edward Joseph, DP P01949, PT. 14145 (22. avgust 2007. godine); Edward Joseph, T. 10756–10757 (3. mart 2011. godine).

⁵⁹⁵ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17467–17468 (5. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3068 (23. juni 2010. godine). General s najvišim činom, najčešće Gobilliard, preuzimao bi komandu kad bi Smith bio odsutan. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18447–18448 (29. novembar 2007. godine).

⁵⁹⁶ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18244 (26. novembar 2007. godine).

⁵⁹⁷ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 37; Robert Franken, T. 3389 (30. juni 2010. godine). Franken je u svjedočenju rekao da se u vrijeme upućivanja na teren, u januaru 1995. godine, Nizozemski bataljon sastojao od 318 vojnika, ali da je zbog ograničavanja slobode kretanja od strane VRS-a do jula 1995. godine u Nizozemskom bataljonu u srebreničkoj enklavi ostalo samo 147 vojnika. Robert Franken, DP P00598, PT. 2449–2450 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP D00122, str. 55 (gdje je zabilježeno da je od 600 pripadnika Nizozemskog bataljona upućenih u zaštićenu zonu Srebrenica u januaru 1995. godine njih oko 300 bilo iz pješadije); činjenica o kojoj je presuđeno br. 35. (Pripadnici mirovnih snaga imali su pješadijsko naoružanje, a u jednom trenutku ih nije bilo više od 600 (manje snage nego što su prvobitno zatražene)). Nizozemski bataljon je pripadao Sektoru Sjeveroistok. V. gore, par. 168.

⁵⁹⁸ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17479–17480 (5. novembar 2007. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1870 (19. septembar 2006. godine).

bio je i jedan manji komandni centar (dalje u tekstu: baza čete Bravo Nizozemskog bataljona).⁵⁹⁹ Komandant Nizozemskog bataljona bio je potpukovnik Thomas Karremans,⁶⁰⁰ a zamjenik komandanta bio je major Robert Franken.⁶⁰¹ Nizozemski bataljon je imao 12 posmatračkih položaja,⁶⁰² koji su se nalazili na demarkacionoj liniji UN-a.⁶⁰³

(ii) Ukrajinska četa (Žepa)

170. Kad je žepska enklava proglašena "zaštićenom zonom", u enklavu je upućena jedna jedinica Ukrajinske čete UNPROFOR-a (dalje u tekstu: Ukrajinska četa).⁶⁰⁴ Štab Ukrajinske čete je bio smješten u zgradi osnovne škole u Žepi,⁶⁰⁵ a komandir čete je bio pukovnik Sejmon Dudnjik.⁶⁰⁶ U Žepi je bilo devet posmatračkih položaja.⁶⁰⁷

(iii) Izvjешtavanje u UNPROFOR-u i kontakti

171. Komandanti sektora UNPROFOR-a svakodnevno su podnosili izvještaje Štabu u Sarajevu,⁶⁰⁸ a jedan opšti izvještaj – koji je odobravao Smith – slat je UNPF-u.⁶⁰⁹ Taj izvještaj bazirao se na informacijama o incidentima koje su oficiri UNPROFOR-a na terenu dostavljali svojim komandantima.⁶¹⁰ Izvjешtaji UNPROFOR-a takođe su se oslanjali na neslužbenu direktnu

⁵⁹⁹ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 36.

⁶⁰⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2435–2436 (16. oktobar 2006. godine).

⁶⁰¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2435 (16. oktobar 2006. godine).

⁶⁰² Činjenica o kojoj je presuđeno br. 38. Veći dio vremena bosanski Srbi i bosanski Muslimani takođe su držali grupe svojih vojnika na položajima u blizini tih punktova kako bi ih pokrivali. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 39.

⁶⁰³ Robert Franken, T. 3330 (30. juni 2010. godine).

⁶⁰⁴ Louis Fortin, T. 3070 (23. juni 2010. godine); Louis Fortin, DP P00586 (povjerljivo), PT. 18267 (djelimično zatvorena sjednica) (27. novembar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4256 (23. avgust 2010. godine). Ukrajinska četa brojala je 600 pripadnika raspoređenih u tri čete, od kojih su druge dvije bile u Sarajevu i Goraždu, pri čemu je oko 80 vojnika bilo raspoređeno u enklavu u Žepi. Louis Fortin, T. 3070 (23. juni 2010. godine); Louis Fortin, DP P00586 (povjerljivo), PT. 18267 (djelimično zatvorena sjednica) (27. novembar 2007. godine). Ukrajinska četa je bila dio Sektora Sarajevo. V. gore, par. 168.

⁶⁰⁵ Hamdija Torlak, T. 4273 (23. avgust 2010. godine).

⁶⁰⁶ Hamdija Torlak, T. 4274 (23. avgust 2010. godine), T. 4585 (30. avgust 2010. godine).

⁶⁰⁷ DP D00050, str. 9. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4273 (23. avgust 2010. godine).

⁶⁰⁸ Cornelis Nicolai, T. 3977 (17. avgust 2010. godine). Ta informacija je sastavljena na osnovu izvještaja koje su pripadnici UNPROFOR-a slali iz svojih sektora odgovornosti. Cornelis Nicolai, T. 4142 (18. avgust 2010. godine).

⁶⁰⁹ Cornelis Nicolai, T. 3980 (17. avgust 2010. godine). Nicolai je primao izvještaje o situaciji na kojima su se bazirali brifinzi za Smitha i druge članove štaba. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18582 (30. novembar 2007. godine). V., na primjer, DP P00675. Izvjешtaji vojnih posmatrača UN-a dopunjavali su izvještaje UNPROFOR-a. Cornelis Nicolai, T. 3873 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18583 (30. novembar 2007. godine). Svako jutro i večer Smith je predsjedavao sastankom članova štaba i načelnika odsjeka, koji su usmeno podnosili dnevne izvještaje; na taj način, dvaput na dan "svako bi dobio sve aktuelne informacije". Cornelis Nicolai, T. 3979–3980 (17. avgust 2010. godine). Predstavnici Vojno-posmatračke misije UN-a, UNHCR-a i MKCK-a prisustvovali su sastancima UNPROFOR-a i podnosili izvještaje. Cornelis Nicolai, T. 3873 (12. juli 2010. godine), T. 3977–3978 (17. avgust 2010. godine).

⁶¹⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2672, 2674–2675 (18. oktobar 2006. godine).

komunikaciju između Nicolaija i Karremansa,⁶¹¹ na saznanja komandnih mjesta taktičke avijacije i na direktne kontakte kako s VRS tako i s ABiH.⁶¹²

172. Na političkom nivou predstavnici UNPROFOR-a su se sastajali s raznim civilnim i vojnim vođama bosanskim Muslimana i bosanskih Srba.⁶¹³ UNPROFOR je takođe bio u kontaktu s članovima Glavnog štaba VRS-a, najčešće sa Milovanovićem; u odsustvu Milovanovića omogućavan im je kontakt s Mladićem, optuženim ili Gverom.⁶¹⁴

(b) Vojnoposmatračka misija UN-a

173. Nezavisno od UNPROFOR-a,⁶¹⁵ vojni posmatrači Ujedinjenih nacija u Srebrenici (dalje u tekstu: vojni posmatrači UN-a) imali su zadatak da prate eventualna kršenja sporazuma o demilitarizaciji i da, ako bude potrebno, iniciraju eventualni sastanak zaraćenih strana.⁶¹⁶ Vojni posmatrači UN-a su takođe služili kao posrednici između zaraćenih strana i UNPROFOR-a, čiji je zadatak bio provođenje sporazuma o prekidu vatre.⁶¹⁷ Nastojali su osigurati da oružje predato u zaštićenoj zoni tamo i oстане⁶¹⁸ i dogovarali su odobrenja za izlazak ili ulazak u enklavu za druge agencije UN-a i nevladine organizacije.⁶¹⁹ Položaj vojnih posmatrača UN-a je smatran neutralnim⁶²⁰ i oni nisu bili naoružani.⁶²¹ Do juna 1995. godine samo tri oficira Vojnoposmatračke misije UN-a ostala su u srebreničkoj enklavi, a početkom jula 1995. godine ostala su samo dvojica, od kojih je jedan bio potpukovnik Joseph Kingori.⁶²²

⁶¹¹ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18458 (29. novembar 2007. godine). V. takođe Louis Fortin, DP P00587, PT. 18249–18250 (26. novembar 2007. godine).

⁶¹² Louis Fortin, DP P00587, PT. 18250 (26. novembar 2007. godine).

⁶¹³ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17469–17470 (5. novembar 2007. godine). V., na primjer, DP P01430; DP P02091.

⁶¹⁴ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18448 (29. novembar 2007. godine). Dana 8. i 9. jula 1995. godine, Nicolaijev glavni kontakt u VRS-u bio je optuženi; nakon 10. ili 11. jula 1995. godine, tu ulogu dobio je Gvero. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18450 (29. novembar 2007. godine), PT. 18550 (30. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 3941–3942 (13. juli 2010. godine). I optuženi i Gvero su smatrani posrednicima između UNPROFOR-a i Mladića. Cornelis Nicolai, T. 3941–3942 (13. juli 2010. godine).

⁶¹⁵ Joseph Kingori, T. 5405–5406, 5408–5409 (15. septembar 2010. godine).

⁶¹⁶ DP P00992, str. 4; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19156 (12. decembar 2007. godine); Joseph Kingori, T. 5374 (14. septembar 2010. godine). Premda je Rezolucijom 743 Savjeta bezbjednosti UN-a od 21. februara 1992. godine bilo predviđeno da vojni posmatrači UN-a patroliraju određenim ograničenim područjima u BiH, do toga nije došlo pošto je za to bilo potrebno da se prethodno demilitarizuju zaštićena područja u Hrvatskoj. DP D00122, str. 9.

⁶¹⁷ DP P00992, str. 4; Joseph Kingori, T. 5371 (14. septembar 2010. godine).

⁶¹⁸ Joseph Kingori, T. 5374 (14. septembar 2010. godine). Zadatak vojnih posmatrača UN-a nije bio da plijene pješađijsko naoružanje koje eventualno nađu u enklavi već da izvještavaju o takvim incidentima. Joseph Kingori, T. 5424 (15. septembar 2010. godine).

⁶¹⁹ Joseph Kingori, T. 5374 (14. septembar 2010. godine).

⁶²⁰ DP P00992, str. 4; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19512 (11. januar 2008. godine).

⁶²¹ Joseph Kingori, T. 5374–5375 (14. septembar 2010. godine).

⁶²² Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19172 (13. decembar 2007. godine); Joseph Kingori, T. 5645 (20. septembar 2010. godine).

3. Vojna i humanitarna situacijama u enklavama

(a) Napad na Kravicu i protivnapad

174. Dana 7. januara 1993. godine, na pravoslavni Božić, borci bosanski Muslimani kojima je komandovao Orić napali su srpsko selo Kravice, što je imalo za posljedicu mnogo žrtava.⁶²³ To je dovelo do protivnapada VRS-a, koji je na kraju osvojio sela Konjević-Polje i Cersku, presjekao vezu između Srebrenice i Žepe, i sveo srebreničku enklavu na 150 kvadratnih kilometara.⁶²⁴ Usljed toga, velika grupa bosanskih Muslimana pobjegla je u grad Srebrenicu, tako da se broj stanovnika popeo čak na 50.000 do 60.000 ljudi.⁶²⁵ Prilikom napredovanja ka Srebrenici VRS je prekinuo dovod vode u grad; takođe, zbog akutne nestašice hrane, lijekova i drugih osnovnih potrepština, uslovi za život bili su užasni.⁶²⁶

175. Dana 11. marta 1993. godine tadašnji komandant UNPROFOR-a Philippe Morillon posjetio je Srebrenicu i velikom broju uspaničenih okupljenih ljudi saopštio da je grad pod zaštitom UN-a.⁶²⁷ Dok je on odlazio iz enklave, VRS je granatirao igralište gdje su se ljudi okupili da proslave Morillonovo proglašenje zaštićene zone.⁶²⁸ Bio je veliki broj ubijenih ili ranjenih.⁶²⁹

(b) Proglašenje enklava Srebrenice, Žepe i Goražda "zaštićenim zonama" UN-a

176. Dana 16. aprila 1993. godine Savjet bezbjednosti UN-a usvojio je Rezoluciju 819, kojom je objavio da "sve strane i drugi na koje se to odnosi tretiraju Srebrenicu i njenu okolinu kao

⁶²³ DP D00122, str. 13; svjedok PW-063, T. 6500–6503 (19. oktobar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12540–12541 (11. april 2011. godine); Božo Momčilović, T. 9803–9808 (14. februar 2011. godine); DP D00160, str. 2; činjenica o kojoj je presuđeno br. 20. Napad na Kravicu uslijedio je odmah pošto su borci bosanski Muslimani izvršili napad na selo Bjelovac u opštini Bratunac, u kojem je poginulo oko 100 ljudi, uglavnom civila. Momir Nikolić, T. 12540–12541 (11. april 2011. godine); svjedok PW-063, T. 6499–6500 (19. oktobar 2010. godine).

⁶²⁴ DP D00122, str. 13; DP P02473, str. 18; Richard Butler, T. 16462–16463 (11. juli 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9841, 9844 (14. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 20. V. takođe svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3931–3933 (15. novembar 2006. godine). Prije toga enklava je proširena tako da je uključivala Cersku zapadno od Srebrenice i dostigla je najveći opseg od 900 kvadratnih kilometara, DP D00122, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 19.

⁶²⁵ DP D00122, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 21. V. takođe Mirsada Malagić, T. 10011 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9844 (14. februar 2011. godine). Početkom 1993. godine, u Srebrenici je bilo bosanskih Muslimana iz nekoliko susjednih opština, kao što su Vlasenica, Zvornik, Bratunac i Goražde. Svjedok PW-022, T. 1103 (14. april 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3930 (15. novembar 2006. godine).

⁶²⁶ DP D00122, str. 13–14; svjedok PW-022, T. 1106 (14. april 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3930–3931 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-013, T. 9844 (14. februar 2011. godine); svjedok PW-073, T. 616 (12. mart 2010. godine); Hamdija Torlak, T. 4253 (23. avgust 2010. godine); Richard Butler, T. 16463 (11. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 22.

⁶²⁷ DP D00122, str. 13–14; Richard Butler, T. 16463 (11. juli 2011. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3933 (15. novembar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 23. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 29.

⁶²⁸ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3934–3937 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-013, T. 9844–9853 (14. februar 2011. godine).

⁶²⁹ DP P01814, str. 2; svjedok PW-013, T. 9847–9848 (14. februar 2011. godine); svjedok PW-022, T. 1118–1119 (14. april 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3936 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 4054 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

'bezbjedno područje' na kojem ne smije biti oružanih napada niti bilo kakvog drugog neprijateljskog čina" i kojim je pozvao "paravojne jedinice bosanskih Srba odmah prekinu oružane napade na Srebrenicu i da se odmah povuku sa područja koja okružuju Srebrenicu".⁶³⁰ Takođe je pozvao generalnog sekretara da "odmah preduzme korake da se poveća prisustvo UNPROFOR-a u Srebrenici i okolini".⁶³¹ Po usvajanju Rezolucije 819, na dan 18. aprila 1993. godine VRS i ABiH potpisale su sporazum o demilitarizaciji Srebrenice.⁶³² Istog dana prva grupa snaga UNPROFOR-a stigla je u Srebrenicu.⁶³³ U Srebrenicu je postepeno počela stizati humanitarna pomoć putem isporuka iz vazduha i konvoja Visokog komesarijata UN-a za izbjeglice (dalje u tekstu: UNHCR).⁶³⁴ Do kraja aprila 1993. godine UNHCR je iz Srebrenice u Tuzlu evakuisao otprilike 8.000 do 9.000 bosanskih Muslimana.⁶³⁵ Međutim, muslimanske vlasti su se protivile evakuacijama tvrdeći da one doprinose "etničkom čišćenju" teritorije.⁶³⁶

177. Dana 6. maja 1993. godine Savjet bezbjednosti UN-a je usvojio Rezoluciju 824, kojom je i Žepu i Goražde proglasio "zaštićenim zonama".⁶³⁷

4. Prekid neprijateljstava i demilitarizacija

(a) Prekid vatre i demilitarizacija

178. Dana 8. maja 1993. godine komandant Glavnog štaba VRS-a Mladić i komandant ABiH general Sefer Halilović sklopili su sporazum o prekidu vatre i demilitarizaciji Srebrenice i Žepe,

⁶³⁰ DP P02134, str. 2. V. takođe Richard Butler, T. 16463–16464 (11. juli 2011. godine), T. 16892–16893 (20. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 26. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 25 (u Rezoluciji 819 je dalje navedeno da se "osuđuj[u] i odbacuj[u] smišljene akcije bosanskih Srba da prisilno isele civilno stanovništvo iz Srebrenice i okoline [...] u okviru sveobuhvatne gnusne kampanje etničkog čišćenja.").

⁶³¹ DP P02134, str. 2; DP D00122, str. 14; činjenica o kojoj je presuđeno br. 30. U aprilu 1993. godine, oko 170 pripadnika UNPROFOR-a raspoređeno je na područje Srebrenice. DP D00122, str. 19.

⁶³² DP P02121. V. takođe DP D00122, str. 20; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17641–17643 (7. novembar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 31.

⁶³³ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 33. V. takođe Richard Butler, T. 16893 (20. juli 2011. godine). Smjene su podrazumijevale da otprilike svakih šest mjeseci stižu nove jedinice. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 34.

⁶³⁴ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3933 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-073, T. 616 (12. mart 2010. godine). Bosanski Srbi često bi uzeli robu iz kamiona prije nego što bi im dozvolili da nastave put. Svjedok PW-073, T. 611, 643 (12. mart 2010. godine). V. dolje, par. 193-204. Jedinice ABiH u Srebrenici izvodile su vojna dejstva kako bi povratile sela bosanskih Muslimana "u potraži za hranom". Svjedok PW-071, T. 6204–6205 (zatvorena sjednica) (6. oktobar 2010. godine) (svjedok PW-071 je rekao da su jedinice odlazile s "ratnim plijenom" kao što je hrana, konji, meci i zaprege).

⁶³⁵ DP D00122, str. 14; Richard Butler, T. 16463 (11. juli 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9844 (14. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 24.

⁶³⁶ DP D00122, str. 14; Richard Butler, T. 16463 (11. juli 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9844 (14. februar 2011. godine), T. 9932–9933 (15. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 24.

⁶³⁷ DP P02135; DP D00114. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 26. Prema Butlerovim riječima, iz Borbene zapovijesti Glavnog štaba od 1. maja 1993. za "oslobođenje Žepe i Goražda" vidi se da je VRS imao plan "da raseli i pohvata vojnike i civile Muslimane u Žepi i Goraždu" pošto je očekivao da će ta područja biti proglašena zaštićenim zonama ubrzo poslije Srebrenice. Richard Butler, T. 16464–16465 (11. juli 2011. godine); DP P02497. Torlak je u svjedočenju rekao da su ta dejstva obustavljena kada je Žepa proglašena zaštićenom zonom. Hamdija Torlak, T. 4254 (23. avgust 2010. godine).

koji je pozivao na razoružavanje enklava pod nadzorom UNPROFOR-a.⁶³⁸ U pregovorima o demilitarizaciji enklava utvrđene su demarkacione linije između VRS-a i ABiH, iako se strane nisu mogle složiti u vezi sa preciznim granicama izvan urbanog centra Srebrenice.⁶³⁹

179. Početkom ili sredinom maja 1993. godine provedena je demilitarizacija i UNPROFOR je uveo zabranu nošenja oružja u enklavama.⁶⁴⁰ UNPROFOR je vodio spisak teškog naoružanja zaplijenjenog na položajima VRS-a⁶⁴¹ i ono je čuvano u bazi čete Bravo Nizozemskog bataljona.⁶⁴² Međutim, Nizozemskom bataljonu je bilo teško da kontroliše lako naoružanje poput pištolja.⁶⁴³

(b) Kršenja sporazuma o demilitarizaciji

180. Uprkos ovim početnim naporima, demilitarizacija nikad nije u potpunosti provedena.⁶⁴⁴ Premda je Halilović odmah po potpisivanju sporazuma o prekidu vatre naredio snagama ABiH da se povuku iz demilitarizovanih zona, takođe im je naredio da ispravno naoružanje ne predaju UNPROFOR-u.⁶⁴⁵ ABiH je iz srebreničke enklave izvodila vojne operacije,⁶⁴⁶ a civili bosanski

⁶³⁸ DP D00021. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17643–17647 (7. novembar 2007. godine); Richard Butler, T. 16929–16930 (20. juli 2011. godine), T. 17085–17090 (22. avgust 2011. godine); Joseph Kingori, T. 5411 (15. septembar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12545–12546 (11. april 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4274 (23. avgust 2010. godine).

⁶³⁹ Joseph Kingori, T. 5437 (15. septembar 2010. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 32. Iako je formirana komisija koja je trebala postići sporazum o granici, strane u sukobu su odbijale razgovarati jedna s drugom, pa je linija UN-a *de facto* prihvaćena kao granica. Robert Franken, T. 3330–3331 (30. juni 2010. godine).

⁶⁴⁰ Hamdija Torlak, T. 4274–4275 (23. avgust 2010. godine).

⁶⁴¹ Osman Salkić, T. 7860 (22. novembar 2010. godine). Za razliku od VRS-a, ABiH je imala vrlo malo teškog naoružanja. Louis Fortin, T. 3110, 3120 (23. juni 2010. godine).

⁶⁴² Evert Rave, DP P01004, KT. 833–834 (20. mart 2000. godine), KT. 931, 943–944 (21. mart 2000. godine). Rupert Smith, T. 11546 (21. mart 2011. godine); Joseph Kingori, T. 5386–5387 (14. septembar 2010. godine).

⁶⁴³ Joseph Kingori, T. 5387 (14. septembar 2010. godine). Franken je rekao da je bilo teško razoružati bilo koga ko je nosio pušku pošto Nizozemski bataljon nije bio ovlašten da ulazi u kuće kako bi vidio da li u njima ima naoružanja; za vršenje pretresa pozivana je lokalna policija. Robert Franken, T. 3384 (30. juni 2010. godine), T. 3412 (1. juli 2010. godine). Nizozemski bataljon je od svojih patrola često dobijao informacije da su u enklavi viđeni naoružani muškarci; po prijemu takve informacije, oni bi pokušali da ih razoružaju. Evert Rave, T. 6783–6785 (26. oktobar 2010. godine), T. 6832–6833 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 834 (20. mart 2000. godine), KT. 931 (21. mart 2000. godine).

⁶⁴⁴ Evert Rave, T. 6778–6780, 6782–6785 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 919, 932 (21. mart 2000. godine); Momir Nikolić, T. 12310–12311 (5. april 2011. godine), T. 12549 (11. april 2011. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21754 (4. juni 2008. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17646–17652 (7. novembar 2007. godine); Manojlo Milovanović, T. 14368 (19. maj 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 44. Milovanović je smatrao da UNPROFOR laže o tome da su enklave demilitarizovane i to je naveo kao razlog za nepovjerenje Glavnog štaba prema UNPROFOR-u. Manojlo Milovanović, T. 14319–14320 (18. maj 2011. godine). Milovanović je u svjedočenju rekao da se naoružavanje i organizovanje bosanskih Muslimana u enklavama odvijalo s punim znanjem UNPROFOR-a. Manojlo Milovanović, T. 14368–14370, 14376 (19. maj 2011. godine). Smith je istakao da UNPROFOR demilitarizaciju nije shvatao kao svoj zadatak već kao nešto što strane među sobom trebaju riješiti; UNPROFOR je tu imao ulogu posmatrača. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17769–17772 (9. novembar 2007. godine).

⁶⁴⁵ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 46. V. takođe Evert Rave, T. 6835 (27. oktobar 2010. godine); DP D00126, str. 3–4; DP D00123. U skladu s tim, ABiH je predala samo oko 300 komada oružja, koje je bilo uglavnom staro i neispravno, kao i nešto malo teškog naoružanja. DP D00122, str. 20. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 46.

⁶⁴⁶ Richard Butler, T. 16925–16927 (20. juli 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12549 (11. april 2011. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28656 (21. novembar 2008. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 43.

Muslimani i pripadnici snaga ABiH izlazili su iz enklava Srebrenica i Žepa i ulazili u njih.⁶⁴⁷ Posljedica je bila da je VRS oko obje enklave držao vojne snage kako bi odbio napade.⁶⁴⁸ U skladu sa sporazumom, VRS je trebao ukloniti svoje naoružanje postavljeno u položaj za napad; međutim, bacači raketa, protivavionski topovi i artiljerijska oruđa VRS-a stajali su okrenuti prema srebreničkoj enklavi i VRS je bio potpuno naoružan.⁶⁴⁹ Jedinice VRS-a bile su prisutne čak i unutar enklave, daleko iza linije prekida vatre.⁶⁵⁰ Momir Nikolić je u svjedočenju rekao da je tadašnji komandant Bratunačke brigade Slavko Ognjenović naredio da se "prema enklavi preduzima sve ono što je zabranjeno" kako bi se bosanskim Muslimanima u Srebrenici život učinio nesnosnim i kako bi oni otišli što prije.⁶⁵¹

(c) Trajni cilj "srpskog Podrinja"

181. Dana 4. jula 1994. godine Ognjenović je pripadnicima brigade uputio informaciju o stanju u srebreničkoj enklavi.⁶⁵² Oslanjajući se na formulacije iz Direktive op. br. 4, Ognjenović je napisao sljedeće:

Moramo ostvariti konačni cilj – da Podrinje bude u cijelosti srpsko. Enklave Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojnički poražene. Vojsku RS moramo neprekidno opremati, obučavati, disciplinovati i pripremati za izvršenje tog odlučujućeg zadatka – protjerivanja muslimana iz enklave Srebrenica. Oko enklave Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućim privremeni opstanak u enklavi, da bi što prije oranizovano masovno napustila enklavu, shvatajući da mu u njoj nema opstanka.⁶⁵³

182. Dana 24. jula 1994. godine komandant Drinskog korpusa Živanović je podređenim jedinicama izdao jedno naređenje u kojem se pozvao na referisanje Mladiću 1. jula 1994. godine.⁶⁵⁴ Konstatujući da ABiH i UNPROFOR nisu proveli dogovoreni sporazum o demilitarizaciji i da i nadalje napadaju vojnike VRS-a i civile bosanske Srbe, Živanović je naveo da su komanda i jedinice brigade morali preduzeti mjere da se ta dejstva spriječe i da se enklave svedu na područje predviđeno sporazumom.⁶⁵⁵ Prema riječima Momira Nikolića, to naređenje je imalo za cilj svođenje

⁶⁴⁷ Momir Nikolić, T. 12547 (11. april 2011. godine). ABiH je prisvojila barem jedan dio humanitarne pomoći koji je stizao u enklavu. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 47.

⁶⁴⁸ Richard Butler, T. 16892, 16925–16926 (20. juli 2011. godine). V. DP D00300, str. 5 (Direktiva op. br. 6, u kojoj se navodi sljedeće: "Drinski korpus: delom snaga držati u blokadi neprijateljske snage u enklavama Žepa, Srebrenica i Goražde."). Direktivu op. br. 6 sastavio je Miletić, a izdao Karadžić 11. novembra 1993. godine. U njoj se ponavljaju dijelovi Direktive op. br. 4, među kojima i onaj u kojem se kaže da treba "stvoriti objektivne uslove za ostvarivanje strategijskih ciljeva rata Vojske Republike Srpske". DP D00300, str. 3.

⁶⁴⁹ Joseph Kingori, T. 5402 (15. septembar 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19374–19375 (10. januar 2008. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 40.

Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19342 (10. januar 2008. godine).

⁶⁵¹ Momir Nikolić, T. 12278 (4. april 2011. godine).

⁶⁵² DP P02158. V. takođe Momir Nikolić, T. 12273 (4. april 2011. godine).

⁶⁵³ DP P02158, str. 3. V. takođe Momir Nikolić, T. 12276–12277 (4. april 2011. godine); Richard Butler, T. 16468–16469, 16479 (12. juli 2011. godine).

⁶⁵⁴ DP P02159, str. 1. V. takođe Momir Nikolić, T. 12298–12299 (5. april 2011. godine).

⁶⁵⁵ DP P02159, str. 5. V. takođe Momir Nikolić, T. 12303–12305 (5. april 2011. godine). Naređenje takođe obuhvata uputstvo za postavljanje mina oko enklave, kao i za zidanje zida od kamena ili pregrade od drveta tako da enklava

borbene gotovosti Nizozemskog bataljona na minimum, tako da se on onesposobi za vršenje svojih dužnosti; vršenje pritiska na srebreničku enklavu da bi iz nje otišlo što više ljudi; i kompletnu blokadu ili fizičko zatvaranje enklave kako bi se "stvorilo jedno haotično stanje u kome je život nemoguć, jednostavno neprimjeren ljudima".⁶⁵⁶

(d) Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava

183. Dana 31. decembra 1994. godine, u prisustvu UNPROFOR-a, predsjednik BiH Alija Izetbegović, komandant ABiH Rasim Delić, Karadžić i Mladić potpisali su, između ostalih, Sporazum o potpunom prekidu neprijateljstava (dalje u tekstu: SOPN, takođe poznat i kao Carterov sporazum⁶⁵⁷).⁶⁵⁸ On je trebao stupiti na snagu 1. januara 1995. godine na početni period od četiri mjeseca.⁶⁵⁹ U skladu sa SOPN-om, UNPROFOR bi nadgledao prekid neprijateljstava putem Centralne zajedničke komisije.⁶⁶⁰ Bilo je predviđeno da komisijom predsjedava UNPROFOR, a da u njenom sastavu budu predstavnici zaraćenih strana.⁶⁶¹ Kako je bilo predviđeno SOPN-om, Centralna zajednička komisija održala je svoj prvi sastanak na sarajevskom aerodromu⁶⁶² 1. januara 1995. godine.⁶⁶³ Bili su prisutni predstavnici svih strana potpisnica sporazuma, uključujući optuženog, koji je bio predstavnik VRS-a.⁶⁶⁴ Optuženi je u istom svojstvu redovno prisustvovao kasnijim sastancima.⁶⁶⁵ Potčinjeni u organima bezbjednosti obavještavani su o sporazumima postignutim na tim sastancima i primali su naređenja za njihovo provođenje.⁶⁶⁶

bude potpuno opasana ili ograđena, a bosanskim Muslimanima onemogućen izlazak iz enklave. DP P02159, str. 4. V. takođe Momir Nikolić, T. 12302–12303 (5. april 2011. godine).

⁶⁵⁶ Momir Nikolić, T. 12305 (5. april 2011. godine). Kad je riječ o zatvaranju enklave, koje bi se moglo shvatiti kao kontradiktorno naređenju za stvaranje uslova za odlazak ljudi, Živanović je htio reći da je treba zatvoriti u smislu da ljudi iz nje ne mogu odlaziti organizovano, preko borbenih položaja Bratunačke brigade, pošto se dobro znalo da se pojedinci ne mogu spriječiti da odlaze drugim putnim pravcima. Momir Nikolić, T. 12305–12306 (5. april 2011. godine).

⁶⁵⁷ Rupert Smith, T. 11540–11541 (21. mart 2011. godine).

⁶⁵⁸ DP P01011. V. takođe Milenko Todorović, T. 13133–13134 (20. april 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14347–14351 (19. maj 2011. godine); DP D00256.

⁶⁵⁹ DP P01011, str. 1.

⁶⁶⁰ DP P01011, str. 1; Slavko Kralj, T. 18274 (23. januar 2012. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17468, 17511 (5. novembar 2007. godine). Centralne zajedničke komisije formirane su i na nivou korpusa, kako bi se omogućila direktna saradnja VRS-a i ABiH. Slavko Kralj, T. 18274 (23. januar 2012. godine); Milenko Todorović, T. 13112–13113 (20. april 2011. godine). V., na primjer, DP D00251. Pripadnici Specijalnih snaga Velike Britanije angažovani su kao posmatrači Zajedničke komisije radi praćenja i obavještavanja Zajedničke komisije o tome koliko se uspješno provodi SOPN; odgovarali su komandantu UNPROFOR-a. Rupert Smith, T. 11820 (24. mart 2011. godine); Thomas Dibb, T. 4898–4900 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16273 (15. oktobar 2007. godine).

⁶⁶¹ Slavko Kralj, T. 18274–18275 (23. januar 2012. godine).

⁶⁶² DP P01011, str. 1.

⁶⁶³ DP D00249, str. 2.

⁶⁶⁴ DP D00249, str. 2.

⁶⁶⁵ Manojlo Milovanović, T. 14314–14317, 14346–14347 (18. maj 2011. godine). V., na primjer, DP D00250; DP D00225; DP D00255. Optuženi je takođe primao izvještaje od komisija na nivou korpusa. V., na primjer, DP D00251.

⁶⁶⁶ Milenko Todorović, T. 13110–13112 (20. april 2011. godine). V., na primjer, DP D00225.

B. Godina 1995.

1. Kršenja SOPN-a

184. Po potpisivanju SOPN-a, ABiH je počela ponovo da snabdijeva i reorganizuje svoje snage za ofanzivu koju je planirala započeti u proljeće 1995. godine.⁶⁶⁷ U cijeloj prvoj polovini 1995. godine u srebreničku i žepsku enklavu stizalo je oružje, vojna oprema, uniforme i municija.⁶⁶⁸ ABiH, čije su snage bile prisutne u srebreničkoj enklavi u posebno velikom broju,⁶⁶⁹ nastavila je s izviđačkim i diverzantskim dejstvima protiv VRS-a.⁶⁷⁰

185. Činjenica da se ABiH nije pridržavala sporazuma o demilitarizaciji predstavljala je stalni izvor nezadovoljstva za VRS, o čemu je on redovno obavještavao UNPROFOR.⁶⁷¹ Iako se VRS na početku pridržavao SOPN-a,⁶⁷² od februara do prvih dana aprila 1995. godine Smithu je postajalo sve jasnije da ni jedna ni druga zaraćena strana nemaju namjeru da poštuju sporazum o prekidu vatre i da će SOPN doživjeti neuspjeh.⁶⁷³

2. Direktive op. br. 7 i 7/1

(a) Direktiva op. br. 7

186. Nakon referisanja o borbenoj gotovosti u januaru 1995. godine,⁶⁷⁴ Karadžić je 8. marta 1995. godine izdao Direktivu za dalja dejstva op. br. 7 (dalje u tekstu: Direktiva op. br. 7), upućenu

⁶⁶⁷ Richard Butler, T. 17055–17057, 17069–17073 (22. avgust 2011. godine); DP D00304. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14348–14350, 14352–14357, 14410 (19. maj 2011. godine).

⁶⁶⁸ DP D00357; DP P00958; DP P00959; DP D00067; DP P00984, str. 3–4; Robert Franken, T. 3417 (1. juli 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12575 (11. april 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 47. Materijal je u žepsku enklavu isporučivan vazdušnim putem uprkos tome što je to bila zona zabrane letenja, sve dok 7. maja 1995. godine nije oboren jedan helikopter, DP D00063, str. 9–10; Hamdija Torlak, T. 4276, 4279 (23. avgust 2010. godine), T. 4572 (30. avgust 2010. godine). V. takođe Osman Salkić, T. 7863 (22. novembar 2010. godine); DP D00358; DP D00282; DP D00016.

⁶⁶⁹ Momir Nikolić, T. 12556–12557 (11. april 2011. godine). U demilitarizovanim zonama bile su 280.–284. jedinica ABiH, kao i jedan brdski bataljon i druge jedinice. Momir Nikolić, T. 12577–12578 (11. april 2011. godine); DP D00207, str. 1. Godine 1995., snagama ABiH u srebreničkoj enklavi komandovao je Orić. Momir Nikolić, T. 12585 (11. april 2011. godine).

⁶⁷⁰ Momir Nikolić, T. 12561, 12563–12564 (11. april 2011. godine); svjedok PW-057, T. 15682 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine). V., na primjer, DP D00205 (zahtjev komande Drinskog korpusa UNPROFOR–u od 20. marta 1995. godine u kojem se od UNPROFOR–a traži da spriječi ABiH da izvodi daljnje borbene operacije iz srebreničke enklave); DP D00283 (obavještajni izvještaj MUP–a RS-a od 22. maja 1995. godine, u kojem se pominju aktuelna izviđačko-zasjedna dejstva).

⁶⁷¹ Momir Nikolić, T. 12270 (4. april 2011. godine), T. 12549, 12553, 12560 (11. april 2011. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17770 (9. novembar 2007. godine). V., na primjer, DP D00196.

⁶⁷² Manojlo Milovanović, T. 14350 (19. maj 2011. godine). V. takođe DP D00265 (iz kojeg se vidi provođenje tih sporazuma od strane VRS–a).

⁶⁷³ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17471 (5. novembar 2007. godine), PT. 17653–17654 (7. novembar 2007. godine). V. takođe DP P02117, str. 3.

⁶⁷⁴ Ljubomir Obradović, T. 11993 (29. mart 2011. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28659–28660 (21. novembar 2008. godine).

korpusima, Ratnom vazduhoplovstvu i protivvazdušnoj odbrani i Centru vojnih škola VRS-a.⁶⁷⁵ Kao i u drugim direktivama, Direktiva op. br. 7 odražavala je "strateške ciljeve" koje jedinice VRS-a treba da provedu u narednom periodu.⁶⁷⁶ Svaki sektor Glavnog štaba VRS-a dao je značajan doprinos sastavljanju Direktive op. br. 7.⁶⁷⁷

187. U Direktivi op. br. 7, koja se vodila kao državna tajna, dat je osvrt na tadašnju međunarodnu i političku situaciju i izložen je stav VRS-a po pitanju SOPN-a.⁶⁷⁸ Takođe su detaljno objašnjeni "verovatni cilj i namere" zaraćenih strana u bivšoj Jugoslaviji, uključujući ABiH.⁶⁷⁹ Na kraju su navedeni zadaci i smjernice za jedinice VRS-a.⁶⁸⁰

188. Posebna pažnja u Direktivi op. br. 7 posvećena je enklavama Srebrenica i Žepa, konkretno, Drinski korpus trebao je "što prije izvršiti fizičko odvajanje Srebrenice i Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava".⁶⁸¹ Drinskom korpusu je takođe naredeno sljedeće: "[...] planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti,

⁶⁷⁵ DP P01214; Novica Simić, DP P02756, PT. 28511–28515 (19. novembar 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 11992 (29. mart 2011. godine), T. 12008–12009 (30. mart 2011. godine); Richard Butler, T. 16478–16479 (12. jul 2011. godine), T. 17277–17278 (25. avgust 2011. godine), T. 17451–17452 (31. avgust 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 60. Direktivu op. br. 7 sastavio je Miletić primjenjujući "potpuni metod". Ljubomir Obradović, T. 11992–11993 (29. mart 2011. godine). V. takođe DP P02880, str. 8 (gdje se objašnjava proces izrade direktiva). Iako je izdata 8. marta 1995. godine, neke jedinice su je dobile tek 17. marta 1995. godine V., na primjer, DP P01214; Novica Simić, DP P02756, PT. 28513–28515 (19. novembar 2008. godine). V. takođe Mirko Trivić, T. 8607 (7. decembar 2010. godine). Kako nižim komandnim nivoima za izvođenje svakodnevnih operacija nije trebala Direktiva op. br. 7, mnogi su za ovu konkretnu Direktivu saznali tek kasnije. Milomir Savčić, T. 15936, 15969 (23. juni 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18499–18500 (26. januar 2012. godine). V. takođe Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21808 (5. juni 2008. godine); Ljubomir Obradović, T. 11996 (29. mart 2011. godine), T. 12012–12013 (30. mart 2011. godine). Salapura je u svjedočenju rekao da je Mladić za operacije planirane na tom nivou rekao da su one bile tajne i da ih je planirao uži krug starješina. Petar Salapura, T. 13497 (2. maj 2011. godine).

⁶⁷⁶ V. dolje, par. 99-100. Butler je u svjedočenju rekao da je za razliku od Direktive op. br. 4, Direktivu op. br. 7 potpisao Karadžić, jer su do 1995. godine politička tijela počela igrati značajniju ulogu u usmjeravanju ratnih napora. Richard Butler, T. 16478–16479 (12. juli 2011. godine).

⁶⁷⁷ Ljubomir Obradović, T. 11996 (29. mart 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 17278–17279 (25. avgust 2011. godine). Obavještajna uprava je najvjerojatnije učestvovala u sastavljanju tački 1 i 2, pod naslovom "Osnovne karakteristike međunarodne vojno-političke situacije" i "Hrvatsko-muslimanske koalicione snage". Ljubomir Obradović, T. 12000–12001 (29. mart 2011. godine); DP P01214, str. 2–3. Savčić je potvrdio da su obavještajno-bezbjednosni organi bili zaduženi da sastave tačku 1 Direktive 7. Milomir Savčić, T. 15935–15936 (23. juni 2011. godine). V. takođe Petar Salapura, T. 13497 (2. maj 2011. godine). Optuženi tvrdi da nema pouzdanih dokaza o tome kako su utvrđeni zadaci Drinskog korpusa navedeni u Direktivi op. br. 7. Završni podnesak optuženog, par. 381. V. takođe Završnu riječ optuženog, T. 19466–19467 (22. avgust 2012. godine). Vijeće zaključuje da nema dokaza o tome ko je tačno definisao koji zadatak. Savčić je rekao da je teoretski "logično da bi pomoćnici komandanta trebali da imaju predstavu o cjelini." Milomir Savčić, T. 15970 (23. juni 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 12047–12048 (30. mart 2011. godine) (koji je rekao sljedeće: "Načelnici sektora, odnosno pomoćnici komandanata bi trebalo da imaju direktivu, da znaju sadržaj.")

⁶⁷⁸ DP P01214, str. 2–3.

⁶⁷⁹ DP P01214, str. 3–7.

⁶⁸⁰ DP P01214, str. 7–14.

⁶⁸¹ DP P01214, str. 10; Richard Butler, T. 16479–16480 (12. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 61.

nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi".⁶⁸²

Ovo je uključivalo ograničavanje snabdijevanja enklava:

Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja..⁶⁸³

Direktiva op. br. 7 je takođe predviđala izradu planova za "operaciju pod nazivom 'Jadar', sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga" u enklavama Srebrenica i Žepa i "definitivnog oslobađanja Podrinja" u slučaju da snage UNPROFOR-a napuste enklave.⁶⁸⁴

189. Ciljevi Direktive op. br. 7 ostvarivani su putem Zapovesti op. br. 7, koju je podređenim jedinicama 20. marta 1995. godine izdao komandant Drinskog korpusa Živanović⁶⁸⁵, a u kojoj je naredio sljedeće:

[Š]to pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice i Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.⁶⁸⁶

190. Direktiva op. br. 7 je nadalje provođena kroz operaciju "Spreča-95"⁶⁸⁷ i naređenja VRS-a koja su uslijedila.⁶⁸⁸

⁶⁸² DP P01214, str. 10; Richard Butler, T. 16480 (12. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 62.

⁶⁸³ DP P01214, str. 14; Richard Butler, T. 16483–16485 (12. juli 2011. godine). V. takođe Ljubomir Obradović, T. 12013–12015 (30. mart 2011. godine).

⁶⁸⁴ DP P01214, str. 11; Richard Butler, T. 16481 (12. juli 2011. godine). To je bio cilj vlade i vojske RS-a tokom perioda od preko dvije godine prije marta 1995. godine, Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21825 (5. jun 2008. godine).

⁶⁸⁵ DP P02719; Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21811 (5. juni 2008. godine). Zadaci korpusa su od riječi do riječi prepisani iz Direktive op. br. 7. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21852–21853 (5. juni 2008. godine); DP P02719, str. 6. Formulacije slične onima u Zapovesti op. br. 7 javljaju se i u izvještaju Bratunačke brigade od 4. jula 1994. godine. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21852 (5. juni 2008. godine); DP P02158, str. 3 ("[Vojsku RS] moramo neprekidno opreмати, obučavati, disciplinovati i pripremati za izvršenje tog odlučujućeg zadatka – protjerivanja muslimana iz enklave Srebrenica. Oko enklave Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućnim privremeni opstanak u enklavi, da bi što prije organizovano masovno napustil[o] enklavu shvatajući da mu u njoj nema opstanka."). V. takođe Richard Butler, T. 16468–16470 (12. juli 2011. godine).

⁶⁸⁶ DP P02719, str. 6; Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21796, 21811 (5. juni 2008. godine).

⁶⁸⁷ Novica Simić, DP P02756, PT. 28518 (19. novembar 2008. godine); DP P01214, str. 10; DP P02763; DP P02766. S izvođenjem operacije počelo se i prije nego što su Direktiva op. br. 7 i samo naređenje primljeni. Novica Simić, DP P02756, PT. 28517–28518 (19. novembar 2008. godine), PT. 28696 (24. novembar 2008. godine). Premda je operaciju isplanirao Istočnobosanski korpus, komandovanje njome na kraju je preuzeo Glavni štab. Novica Simić, DP P02756, PT. 28528 (20. novembar 2008. godine), PT. 28700 (24. novembar 2008. godine). Glavni cilj je bio neutralisanje snaga ABiH koje su napadale refej na Majevidi. Novica Simić, DP P02756, PT. 28507 (19. novembar 2008. godine), PT. 28542–28543 (20. novembar 2008. godine); DP P02764; DP P02772. Ratni zarobljenici trebali su biti sprovedeni u sabirni centar u Batkoviću, u sklopu operacije "Spreča-95". Novica Simić, DP P02756, PT. 28692–28694 (24. novembar 2008. godine); DP P02755, str. 5.

⁶⁸⁸ V. dolje, par. 207, 215-218.

(b) Direktiva op. br. 7/1

191. Nakon što je izdata Direktiva op. br. 7, Mladić je 31. marta 1995. godine izdao Direktivu za dalja dejstva op. br. 7/1 (dalje u tekstu: Direktiva op. br. 7/1),⁶⁸⁹ za koju je većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključila da je ona trebala da predstavlja razradu i dopunu Direktive op. br. 7 jer su u njoj precizirani vojni zadaci svakog korpusa ponaosob, uključujući Drinski korpus.⁶⁹⁰ Međutim, u Direktivi op. br. 7/1 nije sadržana formulacija o "[stvaranju] uslov[a] totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u [obje enklave]".⁶⁹¹

192. Direktivom op. br. 7/1 naređeno je provođenje operacije "Sadejstvo-95" kao odgovor na "grubo narušavanje" SOPN-a od strane ABiH.⁶⁹² Osnovni ciljevi ove direktive bili su da vojne snage "nanesu neprijatelju što veće gubitke, povrate ugled VRS u narodu i svetu i prisile neprijatelja na pregovarački proces i prekid rata na dostignutim linijama".⁶⁹³ Premda planirana, operacija "Sadejstvo-95" u stvarnosti nikad nije izvedena.⁶⁹⁴

3. Ograničavanje kretanja konvoja i pogoršavanje humanitarne situacije(a) Osnivanje Državnog komiteta za saradnju

193. Ubrzo po izdavanju Direktive op. br. 7, 14. marta 1995. godine, u *Službenom glasniku* je objavljena Karadžićeva odluka o osnivanju Državnog komiteta za saradnju s Ujedinjenim nacijama i međunarodnim humanitarnim organizacijama (dalje u tekstu: Državni komitet).⁶⁹⁵ Tom odlukom je Nikola Koljević, potpredsjednik RS-a, imenovan za predsjednika Državnog komiteta, a pukovnik

⁶⁸⁹ DP P01199.

⁶⁹⁰ Richard Butler, T. 16478–16479, 16485 (12. juli 2011. godine). V. takođe Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11929–11930 (22. maj 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 66. Stav optuženog je bio da Direktiva op. br. 7/1 nije dopuna Direktive op. br. 7, već je zamjenjuje; Vijeće se ovim argumentom detaljnije bavi prilikom donošenja zaključaka kasnije u ovoj Presudi. V. dolje, par. 1012.

⁶⁹¹ V. DP P01199. V. takođe Richard Butler, T. 16485–16486 (12. juli 2011. godine), T. 17269–17276 (25. avgust 2011. godine). Prema Butlerovim riječima, u Direktivi op. br. 7/1 ne koriste se formulacije iz Direktive op. br. 7 u vezi sa stvaranjem nepodnošljivih uslova za život u enklavi, pošto "neki od opštih zadataka ne mogu da se prenesu kao vojna naređenja". Richard Butler, T. 16486 (12. juli 2011. godine).

⁶⁹² DP P01199, str. 2. V. takođe Novica Simić, DP P02756, PT. 28505–28507 (19. novembar 2008. godine) (koji je naveo da je "Sadejstvo-95" bila strategijska operacija, a ona se "izvodi sa strategijskim snagama i sa strategijskim ciljem i njome rukovodi strategijska komanda, u ovom slučaju, Glavni štab ili Vrhovna komanda"); DP P01214, str. 10 (U Direktivi op. br. 7 piše i sljedeće: "[...] do polovine marta izvršiti sve neophodne pripreme i planiranje strategijske operacije Sadejstvo-95").

⁶⁹³ DP P01199, str. 3.

⁶⁹⁴ Novica Simić, DP P02756, PT. 28506–28507, 28514–28515 (19. novembar 2008. godine); DP P02754 (koji objašnjava da dejstva nisu izvedena zbog razvoja događaja u drugim dijelovima BiH); Petar Salapura, T. 13510–13516 (2. maj 2011. godine); DP P02196; DP P02197 (koji objašnjava da dejstva nisu izvedena zbog toga što se nije raspolagalo dovoljnim snagama).

⁶⁹⁵ DP P00689.

Miloš Đurđić za koordinatora za odnose Državnog komiteta s Ministarstvom odbrane i VRS-om.⁶⁹⁶ Od tog trenutka zahtjevi za prolaz konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a odobravani su po drugačijem postupku od onog za humanitarne konvoje.⁶⁹⁷ Glavni štab VRS-a trebao je zadržati kontrolu nad izdavanjem odobrenja konvojima za popunu zaliha UNPROFOR-a,⁶⁹⁸ dok je Državni komitet trebao izdavati dozvole konvojima humanitarne pomoći.⁶⁹⁹ Uprkos promjenama u postupku odobravanja zahtjeva za prolazak konvoja, VRS je zadržao kontrolu nad osiguranjem njihovog bezbjednog prolaska i kontrolisao robu koju su oni prevozili.⁷⁰⁰ Tokom cijele 1995. godine konačnu odluku o prolasku konvoja je "imala vojska, Mladić, na kontrolnim punktovima".⁷⁰¹

(b) Postupak odobravanja zahtjeva za prolaz konvoja

194. Zahtjevi za odobrenje prolaska konvoja UNPROFOR-a upućivani su telefaksom Odjeljenju za civilne poslove Glavnog štaba VRS-a na Palama i u njima je navođen broj vozila, ruta kojom će ići i sadržaj tereta konvoja.⁷⁰² Tamo bi zahtjev bio obrađen i uz uvodnu napomenu Đurđića prosljeđen komandantu Mladiću na odobrenje.⁷⁰³ Zahtjev bi pregledali ili Mladić ili Milovanović,

⁶⁹⁶ DP P00689, str. 3. Kao koordinator, Đurđić je imao dužnost da obavještava komandante o zahtjevima za prolaz konvoja i zastupa interese VRS-a u Državnom komitetu. Slavko Kralj, T. 18436–18437 (25. januar 2012. godine), T. 18451–18452 (26. januar 2012. godine).

⁶⁹⁷ Slavko Kralj, T. 18379–18380, 18435 (25. januar 2012. godine). Konvoji UNPROFOR-a bili su naoružani konvoji koji su snabdijevali jedino jedinice UNPROFOR-a, dok su humanitarni konvoji bili konvoji Međunarodnog Crvenog krsta (dalje u tekstu: MKCK), UNHCR-a, Ljekara bez granica ili drugih organizacija koji su dostavljali potrepštine za civilno stanovništvo. Richard Butler, T. 17121 (23. avgust 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18373 (24. januar 2012. godine), T. 18378 (25. januar 2012. godine); Manojlo Milovanović, T. 14337–14338 (19. maj 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12318–12319 (5. april 2011. godine); Cornelis Nicolai, T. 4015 (17. avgust 2010. godine). Barem do 1994. godine, Glavni štab VRS-a je izdavao dozvole za sve konvoje, a optuženi je primao i obrađivao zahtjeve koji su stizali od komande UNPROFOR-a. Manojlo Milovanović, T. 14210–14211 (17. maj 2011. godine). V. takođe Slavko Kralj, T. 18376–18377, 18391 (25. januar 2012. godine), T. 18457 (26. januar 2012. godine); DP D00303.

⁶⁹⁸ Postupak odobravanja zahtjeva za prolaz konvoja sadržan je u sporazumu o Principima slobode kretanja, koji su 31. januara 1995. godine potpisali optuženi u ime VRS-a i brigadni general J. W. Brinkman u ime UNPROFOR-a. DP D00077; Slavko Kralj, T. 18278–18280 (23. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 17131–17134 (23. avgust 2011. godine). Tim sporazumom Centralna zajednička komisija željela je elaborirati član 5 SOPN-a. Slavko Kralj, T. 18280 (23. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 17132, 17140 (23. avgust 2011. godine); DP D00250. V. takođe DP P01011, str. 1–2. V. gore, par. 183.

⁶⁹⁹ DP P00689, str. 2; Slavko Kralj, T. 18379, 18435 (25. januar 2012. godine), T. 18450–18451, 18453 (26. januar 2012. godine).

⁷⁰⁰ Manojlo Milovanović, T. 14336–14340 (19. maj 2011. godine); DP P00689, str. 3; Slavko Kralj, T. 18384–18385 (25. januar 2012. godine), T. 18453–18454 (26. januar 2012. godine).

⁷⁰¹ Manojlo Milovanović, T. 14213 (17. maj 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16492 (12. juli 2011. godine), T. 17242–17245 (25. avgust 2011. godine). Prema Smithovoj ocjeni, početkom marta 1995. godine, "Mladić je itekako imao kontrolu" nad dotokom zaliha u enklavu. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17482–17483 (5. novembar 2007. godine). V. DP P02091, str. 1–2.

⁷⁰² Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18452–18453 (29. novembar 2007. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1894 (19. septembar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3033 (26. oktobar 2006. godine); Slavko Kralj, T. 18279–18280 (23. januar 2012. godine), T. 18379 (25. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 16488–16489 (12. juli 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12022 (30. mart 2011. godine). Nizozemski bataljon je preko svog komandnog lanca svoje zahtjeve upućivao Sarajevu, i dalje glavnoj logističkoj bazi u Zagrebu. Robert Franken, DP P00598, PT. 2442–2443 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2637 (18. oktobar 2006. godine).

⁷⁰³ Ljubomir Obradović, T. 12022 (30. mart 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18280 (23. januar 2012. godine), T. 18420 (25. januar 2012. godine).

koji bi se ponekad konsultovali s optuženim ili sa Gverom.⁷⁰⁴ Da su oni konsultovani vidi se iz bilješki pisanih rukom na nekoliko dokumenata kojima se traži savjet od "Gvere" i "Toše", što je nadimak optuženog.⁷⁰⁵ Na nekoliko zahtjeva za prolaz konvoja napisana je riječ "ne", pored koje stoji paraf optuženog, što znači da određeni konvoj s robom i/ili određeni nisu odobreni.⁷⁰⁶ Milovanović je objasnio da se u vezi sa svakim zahtjevom za prolaz konvoja primljenim od UNPROFOR-a konsultovao s optuženim jer je on "[...] u neku ruku, bi[o] veza Glavnog štaba sa UNPROFOR-om".⁷⁰⁷ Isto tako, kad se nije mogao konsultovati s Milovanovićem, Đurđić se konsultovao s optuženim.⁷⁰⁸ Međutim, konačnu riječ u vezi sa svim zahtjevima UNPROFOR-a imao je Mladić.⁷⁰⁹ Za humanitarne konvoje same dozvole izdavala je Državna komisija, ali je VRS uticao na proces odlučivanja, pri čemu je informacije o svim pristiglim zahtjevima dobijao od Đurđića.⁷¹⁰

195. Kad bi VRS dao dozvolu za prolaz konvoja UNPROFOR-a, Odjeljenje za civilne poslove bi o tome obavijestilo UNPROFOR.⁷¹¹ Istovremeno, Glavni štab VRS-a je za sve odobrene konvoje, bilo UNPROFOR-ove bilo humanitarne, izdavao detaljna uputstva jedinicama i kontrolnim

⁷⁰⁴ Slavko Kralj, T. 18421–18423 (25. januar 2012. godine); Manojlo Milovanović, T. 14212–14213 (17. maj 2011. godine), T. 14291 (18. maj 2011. godine).

⁷⁰⁵ Ljubomir Obradović, T. 12031–12037 (30. mart 2011. godine); Manojlo Milovanović, T. 14291 (18. maj 2011. godine). V., na primjer, DP P02148; DP P02149, str. 2; DP D00253; DP P02233, str. 80, 82 (bilješka pisana rukom na b/h/s, str. 44, 46). V. takođe Slavko Kralj, T. 18498–18499 (26. januar 2012. godine). Iz nekih dokumenata se vidi da je Mladić prvobitno odbijao zahtjeve, ali da ih je na kraju, nakon što bi se konsultovao s optuženim, odobravao. Slavko Kralj, T. 18423–18424 (25. januar 2012. godine). V., na primjer, DP D00329; DP D00330.

⁷⁰⁶ V. DP P02233 (Informativni izvještaj Tužilaštva u kojem je sadržano više dokumenata VRS-a u vezi sa zahtjevima za prolaz konvoja UN-a, označenih od strane Milovanovića na sastanku na kojem je on identifikovao parafe i potpise na tim dokumentima – paraf je označen sa "M.M.", Mladićev sa "R.M.", paraf optuženog sa "Z.T." i Miloša Đurđića sa "M.Dj."; Vijeće konstatuje da se riječ "ne" uz paraf optuženog pojavljuje na sljedećim stranicama: 7–17, 27, 55, 57, 101, 110); Manojlo Milovanović, T. 14287–14297 (18. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12024–12027, 12031–12037 (30. mart 2011. godine); Richard Butler, T. 16515–16516 (12. juli 2011. godine). V. takođe DP D00253; DP P02504–P02507; DP P02144 (Obradović je označio DP P02145 radi identifikacije Mladićevog parafa i parafa optuženog); DP P02146 (Obradović je označio DP P02145 radi identifikacije Mladićevog parafa i parafa optuženog); DP P02148 (Obradović je označio DP P02149 radi identifikacije Mladićevog parafa i komentara optuženog). Iako je po inicijalima shvatio da se radi o parafu optuženog, Butler je precizirao da na osnovu rukopisa ne može zaključiti ko je autor bilješki uz parafe. Richard Butler, T. 16517–16518 (12. juli 2011. godine).

⁷⁰⁷ Manojlo Milovanović, T. 14301 (18. maj 2011. godine). V. takođe Slavko Kralj, T. 18425 (25. januar 2012. godine). Optuženi je uvid u zahtjeve za konvoje imao i zahvaljujući svojoj ulozi u Centralnoj zajedničkoj komisiji, koja je razmatrala koja se vrsta robe može prevoziti i u kojoj količini. Slavko Kralj, T. 18421 (25. januar 2012. godine).

⁷⁰⁸ Slavko Kralj, T. 18446–18448 (26. januar 2012. godine); DP P02859.

⁷⁰⁹ Manojlo Milovanović, T. 14212–14213 (17. maj 2011. godine).

⁷¹⁰ Slavko Kralj, T. 18398–18399 (25. januar 2012. godine), T. 18451–18454 (26. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 16492 (12. juli 2011. godine), T. 17161–17162 (23. avgust 2011. godine), T. 17245–17249 (24. avgust 2011. godine), T. 17455 (31. avgust 2011. godine); DP D00308. Butler je rekao da je Koljević kao potpredsjednik RS-a morao biti među onima koji su vidjeli Direktivu op. br. 7 i morao je znati za ciljeve zacrtane u njoj. Richard Butler, T. 17455–17456 (31. avgust 2011. godine).

⁷¹¹ Slavko Kralj, T. 18280, 18302 (23. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 16489 (12. juli 2011. godine). V., na primjer, DP D00327. V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2444 (16. oktobar 2006. godine). Odobrenje je obično stizalo neposredno pred polazak konvoja i dodatna ograničenja su ponekad uvedena tek nakon davanja dozvole. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18453 (29. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 4014 (17. avgust 2010. godine).

punktovima na teritoriji RS-a, koji su nadgledali puteve kojima su konvoji trebali proći.⁷¹² VRS je vodio detaljnu evidenciju za svu robu za koju je podnesen zahtjev, a koja je prešla preko kontrolnog punkta i bila dostupna u enklavi.⁷¹³

(c) Ograničenja kretanja konvoja

196. Već 1993. godine VRS je imao stalno naređenje da spriječi prolaz ili kretanje konvoja koji nisu imali dozvolu;⁷¹⁴ međutim, poslije marta 1995. godine ograničenja su pooštrena i sve manje konvoja stizalo je u istočne enklave Srebrenica, Žepa i Goražde.⁷¹⁵ Često su zahtjevi za konvoje samo djelimično odobravani, sa strogim ograničenjima u pogledu broja vozila ili količine i vrste dozvoljenog tereta.⁷¹⁶ Sva vozila koja su se kretala morala su preći preko kontrolnih punktova VRS-a, na kojima su pripadnici brigade vojne policije s instrukcijama Glavnog štaba VRS-a⁷¹⁷ provjeravali da li je sva roba s tovarnog lista zaista tu.⁷¹⁸ U kontrolisanju konvoja učestvovali su i

⁷¹² Momir Nikolić, T. 12319 (5. april 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12022, 12051 (30. mart 2011. godine); svjedok PW-057, T. 15653–15654, 15607 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18280 (23. januar 2012. godine), T. 18389 (25. januar 2012. godine), T. 18454–18455 (26. januar 2012. godine); Richard Butler, T. 16489 (12. juli 2011. godine). Mnogi dokazni predmeti svjedoče o tome da je postojala procedura obavještanja podređenih jedinica i kontrolnih punktova o tome za koju robu je dato odobrenje, a za koju nije, uključujući, hranu, gorivo, građevinski, školski i sanitetski materijal. V., na primjer, DP P02150; DP P02861; DP P02089; DP P02503; DP P02411; DP P02562–P02569; DP P02410; DP P02571; Richard Butler, T. 16869–16871 (19. juli 2011. godine). U nekim dokumentima Glavnog štaba VRS-a upućenim podređenim jedinicama može se pročitati "odobrili smo" ili "nismo odobrili" u vezi sa zahtjevima za humanitarne konvoje; prema Butlerovim riječima ovo govori o stalnoj kontroli svih konvoja na terenu. Richard Butler, T. 16501 (12. juli 2011. godine), T. 17460–17461 (31. avgust 2011. godine) DP P02575, str. 4; DP P02860, str. 1.

⁷¹³ Momir Nikolić, T. 12324–12325 (5. april 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18286–18288 (23. januar 2012. godine), T. 18392–18395 (25. januar 2012. godine), T. 18482–18483 (26. januar 2012. godine). V., na primjer, DP P02212, str. 3–4, 13–15, 21–23, 29; DP D00209. Iscrpna obavještajna saznanja prikupljena su o sve tri istočne enklave. Petar Salapura, T. 13815–13816 (5. maj 2011. godine). Posebno je Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove nadgledao konvoje kako bi saznao da li je neka roba možda preusmjerena k ABiH. Ljubomir Obradović, T. 12026 (30. mart 2011. godine); Richard Butler, T. 16486–16488, 16492–16493, 16515–16517 (12. juli 2011. godine). V., na primjer, DP P02500.

⁷¹⁴ V., na primjer, DP D00337 (Naređenje Milovanovića od 9. aprila 1993. godine da se na teritoriju RS-a ne smije ulaziti ni preko nje kretati bez pismenog obavještenja od strane Glavnog štaba VRS-a); DP D00303, str. 2 (Naređenje Milovanovića od 31. avgusta 1994. godine o tome da se linija razgraničenja ne smije preći bez pismenog obavještenja od strane Glavnog štaba VRS-a); Slavko Kralj, T. 18369–18372 (24. januar 2012. godine).

⁷¹⁵ Cornelis Nicolai, T. 3861–3862 (12. juli 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938 (15. novembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2105–2106 (5. april 2000. godine); svjedok PW-013, T. 9866–9867 (14. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 49; Johannes Rutten, DP P02629, PT. 5230–5232 (7. decembar 2006. godine). Oficiri UNPROFOR-a su vjerovali da ograničenja predstavljaju namjerno "stezanje obruča" oko istočnih enklava. Rupert Smith, T. 11541–11542 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17472, 17484 (5. novembar 2007. godine). V. također Evert Rave, T. 6909 (28. oktobar 2010. godine).

⁷¹⁶ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18452–18453 (29. novembar 2007. godine).

⁷¹⁷ Momir Nikolić, T. 12321–12322, 12324 (5. april 2011. godine); svjedok PW-057, T. 15653–15655 (16. juni 2011. godine); Zoran Carkić, T. 12811 (14. april 2011. godine).

⁷¹⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2444 (16. oktobar 2006. godine); Richard Butler, T. 17130–17131, 17143 (23. avgust 2011. godine); Milorad Birčaković, T. 9187–9188 (1. februar 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12319–12320 (5. april 2011. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2173 (5. april 2000. godine). Kako je mnogo robe nestajalo u toku transporta, po dolasku konvoja u enklavu predavao se ispravljeni tovarni list. Robert Franken, DP P00598, PT. 2444–2445 (16. oktobar 2006. godine).

bezbjednosni organi.⁷¹⁹ Tokom maja i juna 1995. godine konvoji su često zadržavani na tim kontrolnim punktovima, blokirani na putu ili u potpunosti odbijani.⁷²⁰

(d) Posljedice tih ograničenja

(i) Srebrenička enklava

197. U periodu od aprila do jula 1995. godine konvojima koji su išli u srebreničku enklavu nametana su ozbiljna ograničenja.⁷²¹ U danima uoči napada na srebreničku enklavu, usmena naređenja kojima je ograničavan ili sprečavan ulazak konvoja ponekad su stizala i nakon što je za njih već bilo izdato pismeno odobrenje.⁷²² Kad bi konvoji i stigli, u njima bi često nedostajalo prijeko potrebne robe.⁷²³ Zalihe UNPROFOR-a bile su smanjene,⁷²⁴ a svima koji su živjeli u enklavi nedostajalo je hrane, lijekova, struje i vode.⁷²⁵ Sve veće nestašice dovele su do porasta šverca i oživljavanja crne berze.⁷²⁶

⁷¹⁹ V. DP P02162 (dokument Glavnog štaba od 2. aprila 1995. godine, upućen komandama Drinskog, Sarajevsko-romanijskog i Istočnobosanskog korpusa, s bilješkom pisanom rukom, u kojoj se navodi da "[n]lijedan" konvoj ni ekipa MKCK-a i Ljekara bez granica ne može ući u Srebrenicu bez "mog odobrenja i prisustva", a u potpisu je Momir Nikolić); DP P02164 (odobrenje Glavnog štaba za konvoj, s datumom od 15. juna 1995. godine, u kojem se navodi da oficiri za bezbjednost moraju prisustvovati detaljnim kontrolama, što znači da je jedan oficir iz organa bezbjednosti morao biti prisutan prilikom svake inspekcije); DP P02165 (odobrenje za konvoj sa sljedećom bilješkom Momira Nikolića pisanom rukom: "Pregled konvoja izvršiti u prisustvu načelnika bezbjednosti 1. blpbr").

⁷²⁰ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18454, 18456–18457 (29. novembar 2007. godine); Momir Nikolić, T. 12322 (5. april 2011. godine); Cornelis Nicolai, T. 3861 (12. juli 2010. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17816 (9. novembar 2007. godine). Konvoji UNHCR-a su se ponekad vraćali s kontrolnih punktova zbog zahtjeva VRS-a ili iz nekih drugih razloga. Robert Franken, DP P00598, PT. 2691–2692 (18. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3563 (6. juli 2010. godine). V. takođe Slavko Kralj, T. 18281–18282 (23. januar 2012. godine). Nizozemski bataljon je nazivao "terorom nad konvojima" ograničenja koja je nametao VRS. Robert Franken, T. 3521, 3526 (6. juli 2010. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2450 (16. oktobar 2006. godine).

⁷²¹ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4807–4808 (29. novembar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3035 (26. oktobar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 12323–12324, 12345–12346 (5. april 2011. godine). Momir Nikolić je svjedočio o više dokumenata VRS-a iz kojih se vidi da su poslije marta 1995. godine konvojima nametana ograničenja. Momir Nikolić, T. 12332–12334, 12336–12338, 12342 (5. april 2011. godine), T. 12363–12364, 12433–12436 (6. april 2011. godine). V., na primjer, DP P02162–P02166; DP P02167, str. 17; DP P02168.

⁷²² Momir Nikolić, T. 12321–12322, 12324 (5. april 2011. godine).

⁷²³ DP P02501, str. 2; DP P02502, str. 2; Richard Butler, T. 16497–16499 (12. juli 2011. godine); svjedok PW-073, T. 643 (12. mart 2010. godine); DP P00992, str. 4; Joseph Kingori, T. 5473, 5480–5481 (16. septembar 2010. godine). Iz kontingenta humanitarne pomoći koji je stizao u enklave neke zalihe i namirnice izdvajane su za ABiH, a za tu praksu znao je i VRS. DP D00080; Richard Butler, T. 17214 (24. avgust 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18292–18295, 18299 (23. januar 2012. godine); svjedok PW-071, T. 6259 (zatvorena sjednica) (6. oktobar 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 4042 (16. novembar 2006. godine); DP D00073, str. 2–3. V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2538 (17. oktobar 2006. godine), PT. 2642 (18. oktobar 2006. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19387 (10. januar 2008. godine); Joseph Kingori, T. 5479–5480 (16. septembar 2010. godine). UNPROFOR je vjerovao da je neka roba nedostajala zbog "manjkave organizacije" na polazištu. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17817–17818 (9. novembar 2007. godine).

⁷²⁴ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1893 (19. septembar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 3858 (12. juli 2010. godine); DP P00711, str. 4; činjenica o kojoj je presuđeno br. 52. O tim problemima s konvojima i zalihama za enklave redovno je obavještavan štab UNPF-a, kao i sjedište UN-a u New Yorku. Cornelis Nicolai, T. 3863, 3870–3871 (12. juli 2010. godine). V., na primjer, DP P00714; DP P00715, str. 2; DP P02111, str. 2–6.

⁷²⁵ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1891–1893 (19. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 5234 (7. decembar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 12327–12328 (5. april 2011. godine); svjedok PW-071, T. 6038–6039 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938 (15.

198. Iako je humanitarna pomoć stizala još od samog uspostavljanja zaštićenih zona 1993. godine,⁷²⁷ vojni posmatrač UN–a oficir Kingori rekao je u svom svjedočenju da "nikad u Srebrenici nije bilo dovoljno hrane, nikad".⁷²⁸ Kako su se zalihe hrane i tokom 1995. godine sve više smanjivale, neizvjesnost u vezi s tim hoće li biti hrane stvarala je strah među stanovništvom.⁷²⁹ Mnogi bosanski Muslimani u srebreničkoj enklavi bili su primorani da mole za hranu,⁷³⁰ a neki su pretraživali deponije smeća Nizozemskog bataljona.⁷³¹ Mnogi su u potrazi za hranom odlazili u Žepu opasnim putem na kojem su bile postavljene mine.⁷³² Neki ljudi su u potrazi za hranom odlazili u okolne šume.⁷³³

199. Osim nestašice hrane, vladala je i nestašica najosnovnijih potrepština, a nije bilo ni dovoljno osoblja za bolnicu u Srebrenici.⁷³⁴ Iako je Nizozemski bataljon pružao medicinsku pomoć jednom dijelu lokalnog stanovništva srebreničke enklave,⁷³⁵ bilo je nekoliko perioda kad su morali prestati s pružanjem te pomoći jer im je nedostajalo materijala ili oprema nije bila ispravna.⁷³⁶ Najkasnije

novembar 2006. godine); svjedok PW-022, T. 1127–1128, 1161 (14. april 2010. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 52.

⁷²⁶ V., na primjer, Robert Franken, T. 3536–3537, 3544 (6. juli 2010. godine); Joseph Kingori, T. 5466 (15. septembar 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19195–19197 (13. decembar 2007. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1891 (19. septembar 2006. godine); svjedok PW-071, T. 6249, 6255–6256 (zatvorena sjednica) (6. oktobar 2010. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17704–17706 (8. novembar 2007. godine); Zoran Čarkić, T. 12810–12811 (14. april 2011. godine); DP P00620; DP P00595, str. 4.

⁷²⁷ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3933 (15. novembar 2006. godine); Meho Džebo, T. 14794 (30. maj 2011. godine).

⁷²⁸ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19196 (13. decembar 2007. godine). V. takođe Pieter Boering, DP P01461, PT. 1891 (19. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2106 (5. april 2000. godine); DP P00710, str. 3 (iz kojeg se vidi koja je količina hrane bila neophodna za enklave i to da su se isporuke smanjivale). Isporuke hrane u martu i aprilu 1995. godine nisu bile dovoljne, a poslije aprila svježa hrana više nije dostavljana u srebreničku enklavu. Cornelis Nicolai, T. 3855–3857 (12. juli 2010. godine); DP P00710, str. 1, 3. V. takođe Eelco Koster, DP P01483, PT. 3035 (26. oktobar 2006. godine). Procjene su bile da će bez dostave svježih zaliha gotovo polovina stanovništva Srebrenice sredinom juna ostati bez hrane. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 53.

⁷²⁹ Svjedok PW-071, T. 6038–6039 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine). Svjedok PW-071 je naveo da su ograničenja, pogotovo kad su trajala više godina, predstavljala "oblik psihološkog pritiska na ljude koji žive u Srebrenici, to je bio oblik da ljudi sami žele da napuste Srebrenicu". Svjedok PW-071, T. 6039–6040 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine).

⁷³⁰ Svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3305 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938 (15. novembar 2006. godine).

⁷³¹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2106–2107 (5. april 2000. godine); DP P02643 (fotografija koju je snimio Rutten, na kojoj se vidi kako lokalno stanovništvo prekopava po smeću u potrazi za nečim jestivim).

⁷³² Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, T. 1161 (14. april 2010. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 4–5; svjedok PW-073, T. 616–617, 641–642 (12. mart 2010. godine); svjedok PW-013, T. 9866–9867 (14. februar 2011. godine).

⁷³³ Svjedok PW-022, T. 1127–1128 (14. april 2010. godine). V. takođe svjedok PW-071, T. 6039 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine).

⁷³⁴ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3941–3942 (15. novembar 2006. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1892 (19. septembar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 4004–4005 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁷³⁵ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17659–17661 (7. novembar 2007. godine).

⁷³⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2643–2644 (18. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 3866 (12. juli 2010. godine); DP P02577; DP P00620, str. 2–3.

početkom marta 1995. godine UNHCR je izvijestio o nestašici osnovnih sljedovanja koja su donošena u enklavu, pa i o nedostatku osnovnog sanitetskog materijala.⁷³⁷

200. Zaliha goriva je takođe ponestajalo; poslije jednog konvoja za popunu zaliha krajem februara ili početkom marta 1995. godine, konvojima s gorivom ulazak u srebreničku enklavu više nije dozvoljen sve do juna.⁷³⁸ Nestašica goriva je u mjesecima prije jula bila tako ekstremna da Nizozemski bataljon svoje patrole nije mogao obavljati motornim vozilima,⁷³⁹ već je patrolirao enklavom na magarcima⁷⁴⁰ ili pješke.⁷⁴¹ Oskudne zalihe goriva onemogućavale su UNPROFOR-u da kuha hranu, a uticale su i na rad njegove zdravstvene stanice i na prečišćavanje pijaće vode.⁷⁴² Poslije nekog vremena Nizozemski bataljon više nije koristio gorivo ni za grijanje u zgradama.⁷⁴³

201. Godine 1995. VRS je kategorički odbijao zahtjeve Nizozemskog bataljona za popunu zaliha municije, rezervnih dijelova za vozila i aparata za radio-vezu.⁷⁴⁴ Usljed toga, Nizozemski bataljon je bio nedovoljno naoružan.⁷⁴⁵ Franken je u svjedočenju rekao da je operativna spremnost sistema naoružanja bataljona bila ravna "nuli".⁷⁴⁶ Početkom juna 1995. godine Nizozemski bataljon je

⁷³⁷ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17479–17481 (5. novembar 2007. godine).

⁷³⁸ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3034–3035 (26. oktobar 2006. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2445 (16. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18456 (29. novembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-071, T. 6041 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine).

⁷³⁹ Richard Butler, T. 16484 (12. juli 2011. godine). V., na primjer, DP P00710, str. 2. Nizozemskom bataljonu je za patroliranje bilo potrebno između 8.000 i 9.000 litara dnevno, ali je on svoju potrošnju morao ograničiti na 250 litara dnevno, zbog čega se patrole nisu mogle obavljati vozilima. Robert Franken, DP P00598, PT. 2447 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2658 (18. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3542–3543 (6. juli 2010. godine). UNPROFOR je u srebreničkoj enklavi uspijevao dobiti nešto goriva od UNHCR–a, ali su u martu i aprilu 1995. godine zalihe goriva istrošene čak i u slučaju UNHCR–a i Ljekara bez granica. Cornelis Nicolai, T. 3863–3864 (12. juli 2010. godine), T. 4021–4022 (17. avgust 2010. godine). Eelco Koster, DP P01483, PT. 3097 (26. oktobar 2006. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2639, 2658 (18. oktobar 2006. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12325 (5. april 2011. godine).

⁷⁴⁰ Johannes Rutten, T. 17837 (12. septembar 2011. godine).

⁷⁴¹ Cornelis Nicolai, T. 3855 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18459 (29. novembar 2007. godine); Vincent Egbers, DP P01142, PT. 2860 (20. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 54.

⁷⁴² Robert Franken, DP P00598, PT. 2447 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2643 (18. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3542–3543 (6. juli 2010. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 3863 (12. juli 2010. godine); DP P00713, str. 3.

⁷⁴³ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18459 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁴⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2443–2444 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3033–3034 (26. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 3872 (12. juli 2010. godine). Više svjedoka je reklo da je na snazi bio embargo na uvoz oružja i municije zbog bojazni u RS-u da se ti materijali, kao i gorivo dostavljaju ABiH. V., na primjer, Slavko Kralj, T. 18281 (23. januar 2012. godine) (na snazi je bio embargo na uvoz naoružanja i municije zbog bojazni u RS-u); Manojlo Milovanović, T. 14342 (19. maj 2011. godine). Postoje dokazi da je ABiH u razdoblju od 1993. do 1995. godine stvarno dobila od konvoja neke od ovih stavki. DP D00078; DP D00198; DP D00199; DP D00214; DP P02126; Richard Butler, T. 17201–17205 (24. avgust 2011. godine).

⁷⁴⁵ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 5235, 5237–5238 (7. decembar 2006. godine). Zalihe Nizozemskog bataljona su već početkom 1995. godina bile jadne. Robert Franken, T. 3524–3525 (6. juli 2010. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2666 (18. oktobar 2006. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17480–17481 (5. novembar 2007. godine).

⁷⁴⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2447–2449 (16. oktobar 2006. godine).

došao do tačke gdje više nije bio operativno sposoban da ostvari svoju misiju, da izvodi bilo kakve akcije ni da "odgovori na sve gore situacije koje slijede".⁷⁴⁷

(ii) Žepska enklava

202. U žepskoj enklavi rezerve hrane potrajale su 1995. godine znatno duže,⁷⁴⁸ ali su se drastično smanjile kad su konvoji s hranom prestali stizati, nekih mjesec dana prije ofanzive.⁷⁴⁹ Stalni problem s nedostatkom goriva u žepskoj enklavi⁷⁵⁰ dodatno je otežavao snabdijevanje svježom hranom pošto UNPROFOR nije mogao koristiti generatore za rashladne sisteme.⁷⁵¹ Budući da je situacija postajala sve teža, neki bosanski Muslimani su tražili način da napuste Žepu.⁷⁵²

(e) Prijeteća humanitarna kriza

203. Ograničenja za prolazak konvoja nisu samo umanjila borbenu gotovost UNPROFOR-a, već su se negativno odrazila i na humanitarnu situaciju u enklavama.⁷⁵³ Od marta 1995. godine pa sve do pada enklava predstavnici UNPROFOR-a sastajali su se s VRS-om i političkim rukovodstvom RS-a – odnosno s Karadžićem, Mladićem, Koljevićem i optuženim⁷⁵⁴ – i uvijek su se žalili na rastuće teškoće izazvane nedostatkom potrepština.⁷⁵⁵

⁷⁴⁷ DP P00620; Cornelis Nicolai, T. 3864–3867 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18459 (29. novembar 2007. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2455 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Vincent Egbers, DP P01142, PT. 2904 (20. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18531 (30. novembar 2007. godine). U maju 1995. godine, Karremans je poslao svoj prvi izvještaj o tome da je nemogućnost popune zaliha ozbiljno ugrozila operativnu sposobnost Nizozemskog bataljona. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18459 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁴⁸ Meho Džebo, T. 14793–14794 (30. maj 2011. godine). V. takođe svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938, 4041 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, T. 1128–1129 (14. april 2010. godine); svjedok PW-013, T. 9865 (14. februar 2011. godine); Zoran Čarkić, T. 12810, 12858–12859 (14. april 2011. godine); DP D00212.

⁷⁴⁹ Meho Džebo, T. 14794 (30. maj 2011. godine); Cornelis Nicolai, T. 3860–3862 (12. juli 2010. godine); DP P00712, str. 1 (iz kojeg se vidi da su zalihe hrane u enklavi Goražde bile na kritičnom nivou). V. takođe DP P00580, str. 5.

⁷⁵⁰ DP P00716, str. 5 (izvještaj UNPROFOR-a od 24. juna 1995. godine u kojem se navodi da u Žepu tokom posljednjih 16 sedmica nije stigao nijedan konvoj s gorivom); Cornelis Nicolai, T. 3874 (12. juli 2010. godine); Robert Franken, T. 3544 (6. juli 2010. godine); Hamdija Torlak, T. 4494 (26. avgust 2010. godine). VRS je konfiskovao gorivo od konvoja koji su stizali u Žepu. DP P02570.

⁷⁵¹ DP P00713, str. 3; Cornelis Nicolai, T. 3863 (12. juli 2010. godine). U aprilu 1995. godine, Ukrajinska četa je kuhala na drva, a za osvjetljenje je koristila svijeće. DP P00710, str. 2.

⁷⁵² Hamdija Torlak, T. 4602–4606 (30. avgust 2010. godine); DP D00099. ABiH je nastojala ograničiti mogućnost takvih odlazaka iz žepske enklave. Hamdija Torlak, T. 4606–4608 (30. avgust 2010. godine); DP D00100.

⁷⁵³ Momir Nikolić, T. 12326–12328 (5. april 2011. godine); Richard Butler, T. 16484–16485 (12. juli 2011. godine).

⁷⁵⁴ Optuženi bi često prisustvovao tim sastancima s Mladićem. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17476 (5. novembar 2007. godine). V., na primjer, DP P01430, str. 1.

⁷⁵⁵ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17474–17478, 17481, 17485, 17488, 17492–17493, 17495–17496, 17499–17500, 17505 (5. novembar 2007. godine), PT. 17630–17631 (7. novembar 2007. godine); DP D00193, str. 5. V., na primjer, DP P01430, str. 1 (6. mart 1995. godine: sastanak s Mladićem na Jahorini, na kojem su bili prisutni i optuženi i Koljević, održan pošto je Smith prethodnog dana Mladića pozvao telefonom i zatražio popunu zaliha snaga Nizozemskog bataljona u srebreničkoj enklavi; Mladić je zaprijetio blokadom svih enklava ukoliko se ne ukinu sankcije); DP P02091 (7. mart 1995. godine: sastanak s Mladićem na kojem je on ponovio da mu enklave "predstavljaju probleme" i da će on "onemogućiti da one nastave da [mu] budu [...] problem"; Mladić je zaprijetio da će ograničiti snabdijevanje enklava hranom, na šta mu je Smith rekao da bi takav postupak u očima

204. Ocjenjuje se da je početkom jula 1995. godine u srebreničkoj enklavi bilo 42.000 ljudi, a u žepskoj između 6.500 i 10.000 ljudi.⁷⁵⁶ Te enklave, bez hrane, bez vode, s oskudnim zalihama sanitetskog materijala, zahvatila je humanitarna katastrofa ogromnih razmjera.⁷⁵⁷

4. Stalni vojni napadi

(a) Neuspjeh sporazuma o prekidu vatre: "početak kraja"

205. Uporedo s pogoršanjem humanitarne situacije početkom aprila 1995. godine propao je sporazum o prekidu vatre i to je, prema Smithovim riječima, bio "početak kraja".⁷⁵⁸ Na sastanku UNPROFOR-a i Karadžića 5. aprila 1995. godine Karadžić je naveo da je donesena odluka da se započne kontraofanziva.⁷⁵⁹ Kako je april odmicao, nijedna zaraćena strana više nije bila voljna da produži prvobitni SOPN.⁷⁶⁰

206. U aprilu i maju 1995. godine VRS je osoblje UN-a još češće uzimao za metu, a UNPROFOR-u su ruke bile još više vezane jer su mogućnosti za prolaz do istočnih enklava i njihovo snabdijevanje bile uskraćene.⁷⁶¹ Kako se stanje stalno pogoršavalo, VRS-u⁷⁶² i ABiH⁷⁶³ je na sastancima početkom maja zapriječeno vazдушnim udarima NATO-a.

međunarodne zajednice predstavljao napad na enklave); DP P02092, str. 1 (5. april 1995. godine: sastanak s Karadžićem i Zameticom; Karadžić je iznio opšti stav da UNPROFOR snabdijeva "bošnjačke branioc" i da on neće omogućiti prolaz humanitarne pomoći dok se bosanski Srbi drže pod blokadom); DP P02093, str. 3 (20. april 1995. godine: sastanak s Koljevićem, Krajišnikom i Gverom; Gvero je naveo da oni prate potrošnju goriva UNPROFOR-a i optužio ih je da snabdijevaju gorivom ABiH u srebreničkoj enklavi); DP P02094, str. 3 (30. april 1995. godine: sastanak s Karadžićem, Koljevićem, Krajišnikom, Buhom i optuženim; Karadžić je rekao da oni humanitarne konvoje i konvoje UNPROFOR-a smatraju komercijalnim konvojima bosanskih Muslimana, te da se bosanski Srbi nalaze pod "dvostrukim ograničenjima, sankcijama" i da zato UNPROFOR može da očekuje još ograničenja); DP P02110, str. 1–2 (9. maj 1995. godine: sastanak s Karadžićem, na kojem je on potvrdio da je VRS UN-u uveo sankcije; Smith je Karadžiću rekao da je situacija s gorivom postala "tako ozbiljna, da on uskoro s tim pitanjem neće imati ništa."); DP P00742, str. 1 (21. maj 1995. godine: sastanak s Karadžićem; Smith je još jednom objasnio štetan uticaj uskraćivanja prolaza do istočnih enklava i njihovog snabdijevanja). Nizozemski bataljon je izdao upozorenja i organima na nivou korpusa. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1898–1899 (19. septembar 2006. godine).

⁷⁵⁶ DP P00966, str. 1; DP P00992, str. 4; Joseph Kingori, T. 5455–5456 (15. septembar 2010. godine). V. dolje, par. 599.

⁷⁵⁷ Robert Franken, T. 3568–3569 (6. juli 2010. godine); Richard Butler, T. 17468–17469 (31. avgust 2011. godine). V. takođe DP P00966; DP P00620, str. 2; DP P02579, str. 2; D00122, str. 56; činjenica o kojoj je presuđeno br. 64.

⁷⁵⁸ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17489–17490 (5. novembar 2007. godine).

⁷⁵⁹ DP P02092, str. 2. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17489 (5. novembar 2007. godine). U to vrijeme Nizozemski bataljon primijetio je gomilanje snaga bosanskih Srba na tim područjima, s mlađim vojnicima, koji su imali nove puške i kompletne uniforme. Činjenice o kojima je presuđeno br. 58, 59.

⁷⁶⁰ DP P02093, str. 1–2; DP P02094, str. 1–3; DP P02095, str. 1–2.

⁷⁶¹ DP P02093, str. 3; DP P00742, str. 1; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17505–17506 (5. novembar 2007. godine); Robert Franken, T. 3336 (30. juni 2010. godine). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2440–2441 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1897–1898 (19. septembar 2006. godine).

⁷⁶² DP P02110, str. 1 (gdje se prepričava sastanak UNPROFOR-a s Karadžićem, na kojem je Smith objasnio da su vazdušni udari NATO-a preporučeni zbog napada snaga bosanskih Srba 7. i 8. maja 1995. godine na civilne dijelove Sarajeva); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17502 (5. novembar 2007. godine). Karadžić mu je na to zaprijetio da će se, u slučaju da se NATO upotrijebi protiv VRS-a, UN smatrati "neprijatelj[m]". Rupert Smith,

207. Dana 15. maja 1995. godine tadašnji zamjenik komandanta Drinskog korpusa Radislav Krstić izdao je podređenim jedinicama naređenje "Stabilizovanje odbrane oko enklava Žepa i Srebrenica i stvaranje uslova za oslobađanje enklava, naređenje".⁷⁶⁴ U tom naređenju Krstić iznosi ocjenu da ABiH planira niz ofanzivnih dejstava sa prostora Tuzle, Kladnja i Kalesije, kao i iz srebreničke i žepske enklave, s ciljem presijecanja teritorije pod kontrolom VRS-a, povezivanja enklava i izlaska na rijeku Drinu.⁷⁶⁵ Krstić nadalje napominje da se jedinice ABiH za ta dejstava pripremaju uz intenzivne izviđačko-diverzantske aktivnosti.⁷⁶⁶ Narednog dana Krstić je izvijestio Glavni štab VRS-a o tome da jedinice Drinskog korpusa nastavljaju s obrambenim pripremama oko enklava Srebrenica i Žepa "u duhu Vašeg naređenja", odnosno Direktive op. br. 7.⁷⁶⁷ Međutim, kako je naveo, zbog nedostatka snaga "[z]a sada nismo u mogućnosti realizovati vaše naređenje o potpunom zatvaranju enklava".⁷⁶⁸

(b) Vazdušni udari NATO-a i napadi VRS-a

208. Zbog toga što je VRS kršio rezolucije Savjeta bezbjednosti 824 i 836 i druge sporazume,⁷⁶⁹ 25. i 26. maja 1995. godine na zahtjev UNPROFOR-a NATO je izvršio vazdušne udare na mete na teritoriji koju je kontrolisao VRS.⁷⁷⁰ VRS je uzvratio granatiranjem praktično svih enklava, uključujući Srebrenicu i Žepu, i uzimanjem 300 talaca, među kojima je bilo osoblje UN-a.⁷⁷¹ U granatiranju je poginula najmanje jedna devetogodišnja djevojčica u Bučinovićima,⁷⁷² a bilo je

DP P02086, PT. 17502 (5. novembar 2007. godine); DP P02110, str. 1.

⁷⁶³ Cornelis Nicolai, T. 3987 (17. avgust 2010. godine) (koji govori o upozorenju izdatom ABiH da bi oni mogli biti izloženi vazdušnim napadima NATO u slučaju da počnu s provokacijama).

⁷⁶⁴ DP P01217.

⁷⁶⁵ DP P01217, str. 1. V. takođe Momir Nikolić, T. 12567–12569 (11. april 2011. godine).

⁷⁶⁶ DP P01217, str. 1. V. takođe Momir Nikolić, T. 12567–12569 (11. april 2011. godine).

⁷⁶⁷ DP P02509, str. 1; Richard Butler, T. 16526–16527 (12. juli 2011. godine). V. takođe DP P01218, str. 1. Butler je rekao da se taj izvještaj odnosi pozivanje na "fizičko odvajanje" enklava u Direktivi op. br. 7. Richard Butler, T. 16527–16529 (12. juli 2011. godine).

⁷⁶⁸ DP P02509, str. 1; Richard Butler, T. 16526–16527 (12. juli 2011. godine). V. takođe DP P01218, str. 1.

⁷⁶⁹ Cornelis Nicolai, T. 3914–3915 (13. juli 2010. godine), T. 4064 (18. avgust 2010. godine); Rupert Smith, T. 11547–11548 (21. mart 2011. godine), T. 11788 (24. mart 2011. godine).

⁷⁷⁰ DP D00020, str. 16; Rupert Smith, T. 11547–11548 (21. mart 2011. godine), T. 11809 (24. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17508–17509 (5. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 3914–3915 (13. juli 2010. godine).

⁷⁷¹ Rupert Smith, DP P2086, PT. 17509 (5. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11548 (21. mart 2011. godine), T. 11915–11917 (28. mart 2011. godine); Cornelis Nicolai, T. 3915 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18479, 18492 (29. novembar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4286 (23. avgust 2010. godine), T. 4839 (2. septembar 2010. godine); Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21857–21858 (5. juni 2008. godine). V. takođe DP P02729, str. 1 (Vojska Republike Srpske "je adekvatno odgovorila dejstvima po izabranim ciljevima"); DP P02722 (Bratunačka brigada "otvoril[a] vatru po Srebrenici"); DP P02723 (na grad Srebrenicu ispaljene su dvije granate); DP P02140 (preporuka Glavnog štaba VRS-a da se taoci stave na područje potencijalnih vazdušnih napada NATO-a); DP P02510 (Milovanovićevo naređenje da se zarobljeni pripadnici UNPROFOR-a stave na mjesta koja su predstavljala potencijalne mete NATO-a); DP P02783 (Karadžićevo naređenje za oslobađanje zarobljenih pripadnika UNPROFOR-a); DP P02784 (Mladićevo naređenje za oslobađanje zarobljenih pripadnika UNPROFOR-a); DP P02785 (spisak oslobođenih pripadnika UNPROFOR-a); činjenica o kojoj je presuđeno br. 69 (Bratunačka brigada je takođe otvorila vatru na Srebrenicu 25. maja 1995. godine).

⁷⁷² Alma Gabeljić, DP P01520 (24. maj 2004.), str. 4, 8 (uključujući dokument označen slovom "B": neovjerena potvrda o smrti Jasne Gabeljić); DP P00956, str. 2.

mного ranjenih.⁷⁷³ Taoci iz redova UNPROFOR-a odvedeni su na mjesta koja su bila potencijalne mete vazdušnih udara NATO-a kako bi se UN "ucijenio",⁷⁷⁴ što je dovelo do obustavljanja vazdušnih udara.⁷⁷⁵

(c) Zauzimanje posmatračkog položaja OP Echo od strane VRS-a

209. Posmatrački položaj OP Echo Nizozemskog bataljona u Zelenom Jadru, na raskrsnici puta koji je vodio iz Srebrenice i puteva koji su vodili ka Milićima i Skelanima, nalazio se na mjestu koje je odgovaralo VRS-u.⁷⁷⁶ Poslije upornih zahtjeva UNPROFOR-u da se premjesti ili da napusti taj položaj,⁷⁷⁷ komandant Drinskog korpusa Živanović izdao je naređenje za njegovo zauzimanje.⁷⁷⁸ Prema planu, 3. juna 1995. godine oko 40 vojnika VRS-a uz podršku jednog tenka napalo je i osvojilo posmatrački položaj OP Echo i primoralo Nizozemski bataljon da se povuče s tog položaja.⁷⁷⁹ Izvještavajući o tom incidentu komandant Nizozemskog bataljona Thomas Karremans izrazio je ozbiljnu zabrinutost za približno 3.000 bosanskih Muslimana koji su se sklonili nedaleko od nekadašnjeg posmatračkog mjesta na obodu grada Srebrenice, u objektima Švedskog projekta izgradnje smještaja za izbjeglice.⁷⁸⁰ Iako je VRS u početku poricao da je izvršio napad na taj

⁷⁷³ Alma Gabeljić, DP P01520 (24. maj 2004.), str. 4, 7 (uključujući dokument označen slovom "A": neovjerena potvrda o zdravstvenom stanju Alme Gabeljić). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4834–4835 (2. septembar 2010. godine); DP P00756.

⁷⁷⁴ Cornelis Nicolai, T. 3915 (13. juli 2010. godine).

⁷⁷⁵ Cornelis Nicolai, T. 3915 (13. juli 2010. godine).

⁷⁷⁶ Momir Nikolić, T. 12348 (5. april 2011. godine); Robert Franken, P00598, PT. 2454–2455 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16535–16537 (12. juli 2011. godine); DP P02511, str. 1; P02473, str. 20–21. Nikolić je rekao da je zauzimanje ovog posmatračkog položaja trebalo omogućiti VRS-u da ubaci svoje snage na tom potezu i da još više odvoji te dvije enklave. Momir Nikolić, T. 12353 (5. april 2011. godine).

⁷⁷⁷ Komanda Drinskog korpusa vjerovala je da se taj posmatrački položaj u Zelenom Jadru nalazi van enklave i tražila je da bude pomaknut 300-400 metara unutar srebreničke enklave. Momir Nikolić, T. 12348–12349 (5. april 2011. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19372–19373 (10. januar 2008. godine). V. takođe DP D00206, str. 5.

⁷⁷⁸ DP P00625; Momir Nikolić, T. 12349–12350 (5. april 2011. godine); Richard Butler, T. 16539–16540 (12. juli 2011. godine). Zvornička brigada je učestvovala u zauzimanju posmatračkog položaja zajedno s jednim odredom Vukova sa Drine, kojim je komandovao Jolović zvan Legenda i 3. pješadijskim bataljonom Bratunačke brigade. Momir Nikolić, T. 12351 (5. april 2011. godine). V. takođe DP P00625.

⁷⁷⁹ DP P02199; DP P00620, str. 3–4; DP D00020, str. 16–17; DP D00122, str. 53; Robert Franken, DP P00598, PT. 2452–2454 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3331–3335 (30. jun 2010. godine); Evert Rave, T. 6904–6908 (28. oktobar 2010. godine); Richard Butler, T. 16529, 16540–16543 (12. juli 2011. godine); Cornelis Nicolai, T. 3867 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18460 (29. novembar 2007. godine). V. takođe DP P02167, str. 3 (analiza borbene gotovosti Bratunačkog bataljona u prvoj polovini 1995. godine, u kojoj se navodi sljedeće: "U skladu sa tim izvodili smo aktivna b/d Jadar-95 od 31.05. do 05. 06. 1995. godine."). Nikolić je naveo da se operacija "Jadar-95" najvjerovatnije odnosila na preuzimanje posmatračkog položaja OP Echo, jer je to bila jedina operacija u Jadru za koju je on znao. Momir Nikolić, T. 12357–12358 (5. april 2011. godine). Kasnije su na tom području formirana dva nova posmatračka položaja – OP Sierra i OP Uniform. Robert Franken, DP P00598, PT. 2453–2454 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP P00620, str. 2.

⁷⁸⁰ DP P00620, str. 2; Robert Franken, DP P00598, PT. 2455 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Robert Franken, T. 3337–3338 (30. juni 2010. godine); Cornelis Nicolai, T. 3867–3868 (12. juli 2010. godine). Švedski projekt izgradnje smještaja za izbjeglice, koji se ponekad pominje pod skraćenicom "SSP", bio je privremeni projekt izgradnje objekata koji je finansirala vlada Švedske radi smještaja oko 4.000 izbjeglica. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1898 (19. septembar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 3868 (12. juli 2010. godine); Richard Butler, T. 16506 (12. juli 2012. godine). Objekti su bili na nekih 800 metara zapadno od posmatračkog položaja OP Echo u jugoistočnom dijelu enklave. Robert Franken, T. 3338 (30. juni 2010. godine).

posmatrački položaj, tvrdeći da nije upotrijebio oružje,⁷⁸¹ kasnije u julu 1995. godine Živanović je priznao "izgonjenje UNPROFOR-a oružjem".⁷⁸²

(d) Gomilanje snaga i intenziviranje vojnih dejstava

210. U junu 1995. godine broj vojnika VRS-a je porastao i srebrenička enklava je sa svih strana bila u okruženju snaga VRS-a.⁷⁸³ Ojačale su i snage ABiH.⁷⁸⁴ I VRS⁷⁸⁵ i ABiH⁷⁸⁶ sve više su ograničavali kretanje pripadnika Nizozemskog bataljona i vojnih posmatrača UN-a. Vojnici ABiH stacionirani u srebreničkoj enklavi redovno su izvodili napade izvan granica enklave, gađajući ciljeve na teritoriji koju je kontrolisao VRS.⁷⁸⁷ VRS je uzvraćao otvaranjem minobacačke i snajperske vatre po srebreničkoj i žepskoj enklavi;⁷⁸⁸ nekad bi ta vatra bila usmjerena na civile i civilne objekte.⁷⁸⁹

⁷⁸¹ DP P00620, str. 2; Cornelis Nicolai, T. 3867 (12. juli 2010. godine).

⁷⁸² DP P02798, Disc 3, 00:35:32–00:37:33, str. 58–59.

⁷⁸³ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2169–2170 (5. april 2000. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18460 (29. novembar 2007. godine).

⁷⁸⁴ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19374 (10. januar 2008. godine). Već u maju 1995. godine, pojavilo se mnogo više vojnika ABiH, u borbenim uniformama i s još više naoružanja. Robert Franken, DP P00598, PT. 2438 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2537 (17. oktobar 2006. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1491 (28. mart 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2174 (5. april 2000. godine); Vincent Egbers, DP P01142, PT. 2862–2863 (20. oktobar 2006. godine). V. takođe Pieter Boering, DP P01461, PT. 2038 (22. septembar 2006. godine), PT. 2170 (26. septembar 2006. godine); svjedok PW-057, T. 15614–15615 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine).

⁷⁸⁵ Robert Franken, DP P00598, PT. 2441 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken T. 3410–3411 (1. juli 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19342 (10. januar 2008. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 45, 56. Počevši od marta 1995. godine, VRS je pripadnicima Nizozemskog bataljona na odsustvu odbijao dozvole za povratak na mjesto gdje su bili stacionirani, što je značajno umanjilo brojnost snaga UNPROFOR-a u srebreničkoj enklavi i njihovu efikasnost. Johannes Rutten, DP P02629, PT. 5235 (7. decembar 2006. godine); Cornelis Nicolai, T. 3859–3860 (12. juli 2010. godine), T. 3991 (17. avgust 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18458 (29. novembar 2007. godine); DP P00707. V. Richard Butler, T. 16519 (12. juli 2011. godine), T. 17462–17463 (31. avgust 2011. godine); DP P02507; DP P02569. Uslijed uskraćivanja dozvola od strane VRS-a, broj vojnika u enklavi se sa 600–650 na kraju smanjio na 147. Robert Franken, DP P00598, PT. 2450 (16. oktobar 2006. godine).

⁷⁸⁶ Cornelis Nicolai, T. 4085–4087, 4095–4096 (18. avgust 2010. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2441 (16. oktobar 2006. godine); Richard Butler, T. 17034–17035 (22. avgust 2011. godine); DP P00585, str. 78. U "Trouglu bandera" ograničenja su bila oštra i prije januara 1995. godine. Robert Franken, T. 3382, 3389–3393 (30. juni 2010. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2441 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2601–2602 (17. oktobar 2006. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19346 (10. januar 2008. godine); Vincent Egbers, T. 7202–7204, 7207–7209 (2. novembar 2010. godine); Pieter Boering, T. 9032 (16. decembar 2010. godine); DP D00066. V. takođe DP D00065 (mapa na kojoj je označen "Trougao bandera"). S početkom jula 1995. godine ABiH je postavljala sve više kontrolnih punktova na kojima je sama blokirala i kontrolisala konvoje. Cornelis Nicolai, T. 4095–4097 (18. avgust 2010. godine).

⁷⁸⁷ Cornelis Nicolai, T. 3876–3877 (12. juli 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12269 (4. april 2011. godine). V. takođe DP D00191, str. 1; DP D00053; DP P02096; DP D00062; DP D00052; Hamdija Torlak, T. 4593–4599 (30. avgust 2010. godine); svjedok PW-057, T. 15625–15626 (zatvorena sjednica) (16. juni 2011. godine); Evert Rave, T. 6794–6795 (26. oktobar 2010. godine); Zoran Čarkić, T. 12825–12826 (14. april 2011. godine). Krajem maja 1995. godine, punktovi za prikupljanje oružja više nisu bili po nadzorom UNPROFOR-a. Rupert Smith, T. 11546 (21. mart 2011. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18303, 18306–18307 (27. novembar 2007. godine). Nizozemski bataljon je prestao s naoružanim patroliranjem po naseljima u enklavi. Robert Franken, T. 3412 (1. juli 2010. godine). V. takođe DP D00020, str. 16.

⁷⁸⁸ Cornelis Nicolai, T. 3876 (12. juli 2010. godine), T. 4072 (18. avgust 2010. godine); Hamdija Torlak, T. 4285–4286 (23. avgust 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12307–12311, 12316–12318 (5. april 2011. godine), T. 12361

211. Tokom noći s 23. na 24. juni 1995. godine⁷⁹⁰ pripadnici 10. diverzantskog odreda i jedna jedinica Bratunačke brigade ušli su u srebreničku enklavu kako bi izveli diverzantske akcije na području Vidikovca.⁷⁹¹ Mladić je tu operaciju naredio na zahtjev Krstića, tadašnjeg načelnika štaba Drinskog korpusa.⁷⁹² Isplanirali su je potporučnik Milorad Pelemiš, komandant 10. diverzantskog odreda, potpukovnik Vujadin Popović, načelnik bezbjednosti u Drinskom korpusu, major Pavle Golić, obavještajni oficir u Drinskom korpusu, i Petar Salapura, načelnik Uprave za obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a.⁷⁹³ Vijeće napominje da, iako je Momir Nikolić naveo da je Salapura

(6. april 2011. godine); DP P02159, str. 4 (Naređenje komande Drinskog korpusa od 24. jula 1994. godine, kojim se od svih komandi brigade zahtijeva da obezbijede obuku snajperista); DP P02160, str. 1–3 (izvještaj Bratunačke brigade od 10. jula 1994. godine, koji sadrži popis stanja snajperske opreme); DP P02161 (dokument ABiH od 3. jula 1995. godine, u kojem se navodi "posebno intenzivno otvaranje snajperske vatre" iz zone odgovornosti bataljona Bratunačke brigade); DP P02167, str. 7 (dokument Bratunačke brigade od 4. jula 1995. godine, u kojem se daje analiza borbene gotovosti u periodu od 1. januara 1995. do 30. juna 1995. godine i pominje obuka za snajperiste); činjenica o kojoj je presuđeno br. 68.

⁷⁸⁹ Momir Nikolić, T. 12269–12270 (4. april 2011. godine), T. 12310–12311 (5. april 2011. godine) (koji je naveo sljedeće: "Veliki broj tih snajperisanja se izvodio napamet, bez ikakvog cilja, bez ičega, jednostavno građani su i oni koji su možda i trebali da budu građani, oni koji su nosili oružje, ali su česta meta bili i civili koji su radili u poljima, odnosno kopali, orali, pokrivali kuću, itd."); Cornelis Nicolai, T. 3876 (12. juli 2010. godine) (koji je naveo da su srpske snage odgovarale na neprijateljska dejstva ABiH, ali da pritom "nažalost, za metu nisu uvijek uzimani vojnici koji su izveli ta neprijateljska dejstva, već se uzvraćalo akcijama usmjerenim protiv civilnog stanovništva, na primjer, granatiranjem dijelova neke zaštićene zone"); Hamdija Torlak, T. 4285–4286 (23. avgust 2010. godine) (koji je naveo da je na području Žepe bilo sela i da na područjima granatiranim iz odmazde najvećim dijelom nije bilo vojnih meta); Robert Franken, DP P00598, PT. 2441 (16. oktobar 2006. godine) (koji je naveo da su u Srebrenici "više puta" u granatiranju ranjeni civili); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19366–19369 (10. januar 2008. godine), PT. 19475–19476 (11. januar 2008. godine) (koji je naveo da su u "Troughu bandera" napadani obični seljaci i da se po načinu na koji se enklava granatirala vidjelo da "je ono definitivno bilo usmjereno protiv njenih stanovnika", koji su uglavnom bili civili); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1895–1896 (19. septembar 2006. godine) (koji je naveo da je Nizozemski bataljon uočio da se u Srebrenici granatiraju domovi bosanskih Muslimana). V. takođe DP P00986, str. 1; DP P02161. Uslijed ovih granatiranja Muslimansko stanovništvo selilo se s perifernih područja enklava u Potočare i Srebrenicu. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1895–1896, 1898 (19. septembar 2006. godine). Momir Nikolić je u svjedočenju rekao da je on zatražio da se pritvore i kazne vojnici VRS-a koji su otvarali snajpersku vatru na mete koje su bile "nešto što nije cilj snajperisanja." Momir Nikolić, T.12314 (5. april 2011. godine).

⁷⁹⁰ Iako su strane u postupku navele da se sljedeći incident dogodio 23. juna, Vijeće na osnovu ukupnih dokaza zaključuje da je napad zapravo izvršen u ranim jutarnjim časovima 24. juna 1995. godine, između 02:00 i 04:00 sata. V., na primjer, DP P00986, str. 2 (u kojem se navodi da je napad izvršen 24. juna 1995. godine); DP P00961, str. 1 (u kojem se navodi da je 24. juni 1995. godine bio "normalan dan sa jednim značajnim događajem tokom noći"); Momir Nikolić, T. 12354–12357 (5. april 2011. godine) (koji je potvrdio napad opisan u DP P00986 i naveo da je on izvršen "u rano jutro, u 02:30 sati."); Petar Salapura, T. 13531–13534 (2. maj 2011. godine) (koji je naveo da je napad izvršen oko 04:00 sata ujutru). V. takođe Petar Salapura, T. 13547 (2. maj 2011. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19476 (11. januar 2008. godine).

⁷⁹¹ Momir Nikolić, T. 12354–12357 (5. april 2011. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10396–10397 (4. maj 2007. godine) (Vijeće ima u vidu da se u Erdemovićevom svjedočenju u predmetu *Popović i drugi* govori o ovoj operaciji i kaže da je ona izvršena u martu 1995. godine. Međutim, s obzirom na to da Erdemović u vezi s ovim događajem pominje pojedinosti kao što su dolazak pripadnika 10. diverzantskog odreda i Bratunačke brigade u enklavi kroz kop rudnika, ispaljivanje nekoliko projektila iz ručnih bacača i brzo povlačenje, Vijeće smatra da on govori o istoj operaciji o kojoj govori i Momir Nikolić, a ona je izvršena u junu 1995. godine). V. takođe DP P00961; Richard Butler, T. 16545 (12. juli 2011. godine); Joseph Kingori, DP P00950, T. 19476 (11. januar 2008. godine); DP P02512, str. 4. "Crvene beretke" 3. pješadijskog bataljona Bratunačke brigade učestvovala su u toj operaciji. Momir Nikolić, T. 12355 (5. april 2011. godine). Salapura je naveo da je cilj operacije bio pokazati moć, suzbiti provokacije sa zaštićenih područja i izvršiti pritisak na UNPROFOR u vezi s demilitarizovanom zonom. Petar Salapura, T. 13531–13532 (2. maj 2011. godine), T. 13839–13840 (9. maj 2011. godine).

⁷⁹² Petar Salapura, T. 13524–13526 (2. maj 2011. godine), T. 13663 (4. maj 2011. godine).

⁷⁹³ Petar Salapura, T. 13524–13525 (2. maj 2011. godine).

"lično rukovodio" tom operacijom,⁷⁹⁴ sam Salapura je u svjedočenju rekao da je operacijom komandovao Pelemiš, a da je njom na terenu rukovodio Golić ili potpukovnik Svetozar Kosorić, načelnik za obavještajne poslove Drinskog korpusa.⁷⁹⁵ Vijeće konstatuje da su, svaka u svom svojstvu, sve ove osobe odigrale značajnu ulogu u toj operaciji.⁷⁹⁶ U ranim jutarnjim satima te jedinice su ušle u enklavu kroz kop rudnika, ispalile projekte iz ručnih bacača i brzo se povukle kroz taj isti kop na teritoriju pod kontrolom VRS-a.⁷⁹⁷ U tom napadu ranjeno je nekoliko bosanskih Muslimana, a jedna žena je ubijena.⁷⁹⁸ Dana 25. juna 1995. godine optuženi je izvijestio jedinice VRS-a, uključujući obavještajno-bezbjednosne organe korpusa, da je ABiH proturila "dezinformaciju" da je VRS izvršio diverzantski napad na civilne objekte.⁷⁹⁹

212. Dana 26. juna 1995. godine UNPROFOR je odgovorio na pismene pritužbe obje zaraćene strane apelujući na njih da obuzdaju svoje snage i uzdrže se od izvođenja napada.⁸⁰⁰ Istoga dana ABiH je izvršila napad na pravcu ka Žepi i zapalila srpsko selo Višnjica u opštini Milići, pri čemu je poginulo i ranjeno nekoliko bosanskih Srba, među kojima je bilo i civila;⁸⁰¹ ABiH je izvršila i druge napade, uključujući napad na komandno mjesto Glavnog štaba VRS-a.⁸⁰² VRS je na operacije ABiH u Žepi⁸⁰³ odgovorio žestokim granatiranjem u periodu koji je prethodio padu enklave.⁸⁰⁴ Dana 27. i 30. juna 1995. godine VRS je napad preusmjerio na UNPROFOR i otvorio minobacačku vatru na posmatračke položaje u Žepi i na bazu u središnjem dijelu enklave.⁸⁰⁵ I Ukrajinskoj četi je zapriječeno daljnjim napadima u slučaju da UNPROFOR ne ode odatle.⁸⁰⁶

⁷⁹⁴ Momir Nikolić, T. 12354–12355 (5. april 2011. godine).

⁷⁹⁵ Petar Salapura, T. 13534–13536 (2. maj 2011. godine); DP P02200 (Salapurino naređenje od 21. juna 1995. godine, u kojem stoji da će "za prikupljanje podataka, planiranje i izvršavanje zadataka" biti odgovoran komandant 10. diverzantskog odreda i načelnik obavještajnog odjeljenja Drinskog korpusa.). Momir Nikolić je takođe naveo da je vidio Pelemiša u Bratuncu. Momir Nikolić, T. 12354–12355 (5. april 2011. godine).

⁷⁹⁶ Petar Salapura, T. 13534–13536 (2. maj 2011. godine).

⁷⁹⁷ Momir Nikolić, T. 12355–12356 (5. april 2011. godine). Salapura je rekao da je meta bila policijska stanica, ali da se ona nije vidjela zbog mraka i magle. Petar Salapura, T. 13532 (2. maj 2011. godine), T. 13839–13840 (9. maj 2011. godine).

⁷⁹⁸ Momir Nikolić, T. 12356–12357 (5. april 2011. godine); DP P00986, str. 2; DP P00961, str. 2.

⁷⁹⁹ DP P02512, str. 4.

⁸⁰⁰ DP P00708; DP P00709; Cornelis Nicolai, T. 3875, 3877 (12. juli 2010. godine).

⁸⁰¹ DP D00062, str. 2; DP P02127, str. 1; DP P02741, str. 1; činjenica o kojoj je presuđeno br. 71. V. takođe Rupert Smith, T. 11581–11582 (21. mart 2011. godine); Momir Nikolić, T. 12573 (11. april 2011. godine); DP D00238, str. 5.

⁸⁰² Milomar Savčić, DP P02418, PT. 15243–15244 (12. septembar 2007. godine). V. takođe DP P00986.

⁸⁰³ Hamdija Torlak, T. 4277–4280 (23. avgust 2010. godine), T. 4593–4600 (30. avgust 2010. godine); DP D00053, str. 1.

⁸⁰⁴ Hamdija Torlak, T. 4286 (23. avgust 2010. godine); Esmā Palić, T. 13288 (26. april 2011. godine); Meho Džebo, T. 14794–14795 (30. maj 2011. godine).

⁸⁰⁵ DP P00583, str. 1, 4; DP P00580, str. 3.

⁸⁰⁶ DP P00583, str. 4; DP P00580, str. 3. V. takođe Edward Joseph, T. 10774–10776 (3. mart 2011. godine).

V. DOGAĐAJI U SREBRENICI U JULU 1995. GODINE I NJIHOVE POSLJEDICE

A. Napad na Srebrenicu i kretanje stanovništva Srebrenice (6.–11. juli)

1. Pripreme za operaciju

213. Tokom posjete predsjednika i vrhovnog komandanta RS-a Radovana Karadžića Komandi Drinskog korpusa u Vlasenici krajem juna 1995. godine⁸⁰⁷ pukovnik Radislav Krstić, načelnik štaba Drinskog korpusa, dobio je zadatak da "id[e] na Srebrenicu".⁸⁰⁸ Bilo je neuobičajeno da Karadžić zaobiđe Glavni štab VRS-a i naređenja izdaje direktno vojnicima, budući da je opšte pravilo bilo da se poštuje komandni lanac.⁸⁰⁹ Karadžić je zatražio da pripreme za izvršavanje zadatka budu "što kraće moguće", a Krstić je procijenio da će one trajati tri do pet dana.⁸¹⁰

214. Nekih pola sata do sat po Karadžićevom odlasku održan je sastanak cjelokupne Komande Drinskog korpusa, na kojem je Krstić objasnio zadatak.⁸¹¹ Pripreme su počele odmah.⁸¹² Krstić je izradio nacrt i tekst plana i trebao je da komanduje operacijom kodnog naziva "Krivaja 95".⁸¹³

2. Naređenja za operaciju "Krivaja 95" (2. juli)

215. Tadašnji komandant Drinskog korpusa general-major Milenko Živanović izdao je 2. jula 1995. godine dva naređenja za operaciju "Krivaja 95", u kojima se iznosi plan napada na enklavu i naređuje raznim jedinicama Drinskog korpusa da pređu u stanje borbene gotovosti.⁸¹⁴

⁸⁰⁷ Vijeće napominje da svjedok nije naveo precizan datum.

⁸⁰⁸ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21727 (4. juni 2008. godine) i PT. 21862 (5. juni 2008. godine).

⁸⁰⁹ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21745 (4. juni 2008. godine). Lazić je rekao da su bili dozvoljeni izuzeci od tog pravila, ali da je tako nešto tokom rata vidio samo tada. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21745-21746 (4. juni 2008. godine).

⁸¹⁰ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21727 (4. juni 2008. godine) i PT. 21862 (5. juni 2008. godine). Krstić je obavijestio Karadžića da Drinskom korpusu nedostaje municije, goriva i hrane, a Karadžić je obećao da će mu sve biti dostavljeno ako podnese zahtjev. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21866 (5. juni 2008. godine).

⁸¹¹ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21728 (4. juni 2008. godine).

⁸¹² Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21727-21728 (4. juni 2008. godine). PT. 21863 (5. juni 2008. godine).

⁸¹³ Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21731 (4. juni 2008. godine) i PT. 21863 (5. juni 2008. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 72 i 75.

⁸¹⁴ DP P01200; DP P01202; činjenica o kojoj je presuđeno br. 72. Prema riječima Momira Nikolića, napad je trebao da bude izvršen u dvije faze: napad na enklavu, nakon koga bi uslijedilo "nasilno premještanje cjelokupnog muslimanskog stanovništva Srebrenice". Momir Nikolić, T. 12683-12685 (12. april 2011. godine). V. takođe DP P01443 (mapa koju je potpisao Živanović, a odobrio Mladić, i koja predstavlja odluku o aktivnim borbenim dejstvima s oznakama "vojna tajna, strogo poverljivo, Krivaja 95").

216. Prvo naređenje je bilo pripremno naređenje.⁸¹⁵ U njemu je pisalo da je ABiH pokrenula ofanzivu širokih razmjera u više pravaca s ciljem zauzimanja teritorije RS-a i povezivanja enklava Srebrenica i Žepa s teritorijom pod kontrolom ABiH.⁸¹⁶ U naređenju se od Komande Drinskog korpusa tražilo da obezbijedi snage za intervenciju, za odbijanje napada ABiH i za izvođenje aktivnih borbenih dejstava.⁸¹⁷ Svim jedinicama je naređeno da budu "spremne za izvođenje aktivnih borbenih dejstava i prelazak iz odbrane u napad sa celokupnim snagama u svojim zonama odgovornosti".⁸¹⁸

217. Drugo naređenje je bila zapovijest za aktivna borbena dejstva u kojoj se navodi "zadatak da [...] izvodi ofanzivna dejstva [...] da što prije razdvoji enklave Žepa i Srebrenica i suzi ih na gradsko područje", i to na osnovu direktiva op. br. 7 i 7/1.⁸¹⁹ Shodno toj zapovijesti, "snage za aktivnu odbranu na frontu i snage za aktivna dejstva za presecanje i sužavanje enklava" trebale su "iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Srebrenica i Žepa, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava".⁸²⁰ Organi bezbjednosti i vojna policija dobili su zaduženje da odrede "rejone prikupljanja i obezbeđenja ratnih zarobljenika i ratnog plijena".⁸²¹ S tim u vezi, u zapovijesti je snagama naloženo da se prilikom postupanja s ratnim zarobljenicima i civilnim stanovništvom moraju "u svemu [...] pridržavati Ženevske konvencije".⁸²² Kopija drugog naređenja poslata je u Glavni štab VRS-a.⁸²³

⁸¹⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16408 (zatvorena sjednica) (16. oktobar 2007. godine); DP P01200, str. 1.

⁸¹⁶ DP P01200, str. 1–2.

⁸¹⁷ DP P01200, str. 2.

⁸¹⁸ DP P01200, str. 3.

⁸¹⁹ DP P01202, str. 3. Živanović je očekivao da će 28. divizija izvoditi ofanzivne akcije i s prostora izvan enklave i iz same enklave jer je VRS smatrao da je glavni cilj ABiH "spajanj[e] enklava sa centralnim dijelom teritorije bivše BiH koju drže muslimanske snage". DP P01202, str. 1. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 77. Zadatak sužavanja enklava na njihovo gradsko područje povezan je s činjenicom da u doba njihovog uspostavljanja same granice enklava nisu nikad jasno definisane. Pozicija bosanskih Srba bila je da su te granice, u stvari, granice gradskih područja. Richard Butler, T. 16555 (13. juli 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 76 (Inicijalni plan operacije "Krivaja 95" nije uključivao zauzimanje grada Srebrenice. Komanda VRS-a procijenila je da u tom trenutku ne postoje pravi uslovi za zauzimanje grada Srebrenice.).

⁸²⁰ DP P01202, str. 3. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 78.

⁸²¹ DP P01202, str. 7. Prema Butlerovim riječima, to je bilo u skladu s "utvrđenim pravilima" VRS-a i podrazumijevalo je da oficiri za bezbjednost u brigadama u saradnji s vojnom policijom pronađu i odrede lokacije na kojim bi držali ratne zarobljenike zarobljene tokom operacije, a da pojedinsti o tome prosljede potčinjenim jedinicama. Richard Butler, T. 16559–16560 (13. juli 2011. godine).

⁸²² DP P01202, str. 7. Mirko Trivić, komandant 2. romanijske brigade, rekao je da su učesnici operacije "Krivaja 95" dobili uputstvo da izbjegavaju sukobe s osobljem UN-a i civilima. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11795 i 11884-11886 (21. maj 2007. godine).

⁸²³ DP P01202, str. 10.

218. Pored toga, u drugom naređenju su data uputstva za konkretna dejstva predviđena za razne angažovane jedinice.⁸²⁴ Komandanti su 5. jula dobili zadatke i konkretne zapovijesti.⁸²⁵ Određeno je da se sa stanjem borbene gotovosti počne 6. jula 1995. godine u 04:00 sata.⁸²⁶

3. Početak borbenih dejstava VRS-a prema Srebrenici (6. juli)

219. U redovnom izvještaju o situaciji Glavnog štaba VRS-a od 6. jula 1995. godine izvještava se o početku borbenih dejstava VRS-a prema Srebrenici.⁸²⁷ U izvještaju se navodi da su jedinice Drinskog korpusa izvršile "priprema[u] i grupisanje snaga za aktivna b/d prema enklavama Srebrenica i Žepa".⁸²⁸ Vojni napad na Srebrenicu počeo je u ranim jutarnjim satima, s aktivnostima visokog intenziteta uglavnom u južnom, istočnom i sjevernom dijelu enklave.⁸²⁹ VRS je granatirao prema sljedećem obrascu: najprije bi ispalio najmanje 50 projektila, pa stao, da bi zatim nastavio.⁸³⁰ Ukupno je zabilježeno najmanje 250 artiljerijskih i minobacačkih projektila.⁸³¹ Pored toga, napadnuta je baza UN-a u Potočarima, trougao "Bandera", kao i razni posmatrački položaji, a Nizozemski bataljon je izvijestio da je oko 03:00 sata nedaleko od njihove baze u Potočarima palo šest raketa kalibra 120mm.⁸³² Granatiranje područja oko Potočara nastavilo se do 16:00 sati.⁸³³ Uprkos žestokom granatiranju, broj žrtava nije bio velik.⁸³⁴

⁸²⁴ DP P01202, str. 3–5 (u kome se izdaju naređenja 1. bataljonu Zvorničke brigade, 2. bataljonu koji se trebao formirati od dijelova snaga Birčanske brigade i 2. romanijske brigade i sadejstvovati s jednom četom bataljona Skelani, zatim dijelu Bratunačke brigade, Rogatičkoj brigadi u sadejstvu s 1. bataljonom Bratunačke brigade, Miličkoj brigadi, kao i rezervnim snagama MUP-a jačine dvije do tri čete u sadejstvu s jednom četom iz sastava Vlaseničke brigade). V. takođe DP P01081, str. 1 (naređenje kojim je formirana taktička grupa pod komandom Vinka Pandurevića); Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11798–11799 (18. maj 2007. godine). Pored toga, Trivić je formirao jednu taktičku grupu i za njenog komandanta postavio Ljubu Erića. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11798–11800 (18. maj 2007. godine). V. takođe DP P02513, str. 3 (izvještaj od 2. jula 1995. godine, koji je Glavni štab podnio predsjedniku RS-a i u kome je navedeno da se slobodne snage pripremaju za predstojeća aktivna borbena dejstva).

⁸²⁵ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11801 (18. maj 2007. godine).

⁸²⁶ DP P01202, str. 3; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11809–11810 (18. maj 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 84.

⁸²⁷ DP P02514. V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2456 (16. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je napad na srebreničku enklavu počeo 6. jula 1995. godine otvaranjem žestoke vatre na okruženje posmatračkog položaja OP Foxtrot); činjenica o kojoj je presuđeno br. 85; DP P00621, str. 1; Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004. godine), str. 4.

⁸²⁸ DP P02514, str. 4.

⁸²⁹ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19172–19173 (13. decembar 2007. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2457 (16. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18578–18579 (30. novembar 2007. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 842 (20. mart 2000. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10042 (16. april 2007. godine); DP P00675, str. 1; DP P00676, str. 2.

⁸³⁰ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19173 (13. decembar 2007. godine).

⁸³¹ DP P00675, str. 1; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19177–19179 (13. decembar 2007. godine).

⁸³² DP P00675, str. 1 (Vijeće pretpostavlja da se izraz "sjedište Nizozemskog bataljona" odnosi na bazu UN-a u Potočarima.). V. gore, par. 169. V. takođe DP P00676, str. 2 (u kome se navodi da je baza UN-a nedaleko od Potočara tog dana gađana više puta, a posmatrački položaj OP Foxtrot pogodilo je nekoliko tenkovskih granata); Evert Rave, DP P01004, KT. 841 (20. mart 2000. godine). V. takođe DP P00094, str. 8 (mapa srebreničke enklave s lokacijama posmatračkih položaja); Jean-René Ruez, T. 912–913 (29. mart 2010. godine).

⁸³³ DP P00675, str. 1.

⁸³⁴ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19176 (13. decembar 2007. godine); DP P00675, str. 1–2. V. takođe DP P00676,

4. Granatiranje Srebrenice i Potočara od strane VRS-a (7. i 9. juli)

220. Granatiranje se nastavilo ujutro 7. jula prema obrascu od prethodnog dana, pri čemu su gađani i isti ciljevi, Srebrenica i Potočari.⁸³⁵ VRS je otvarao neselektivnu vatru po zaštićenoj zoni i direktno gađao objekte UN-a, usmrтивši nekoliko civila.⁸³⁶ Pijaca je pogođena više puta, a prema Kingorijevom svjedočenju, u gradu Srebrenici gađane su i bolnica i zgrada PTT-a, premda nisu pogođene.⁸³⁷ Međutim, uprkos napetom stanju u Srebrenici i Potočarima, ukupan intenzitet vojnih aktivnosti bio je prilično nizak u poređenju s prethodnim danom.⁸³⁸

221. Dana 8. jula granatiranje je počelo u 08:00 sati i bilo je više usredsređeno na gusto naseljena područja Srebrenice i Potočara.⁸³⁹ Kad je južna odbrambena linija enklave počela da pada, oko 4.000 bosanskih Muslimana, koji su živjeli u obližnjim objektima Švedskog projekta izgradnje smještaja za "izbjeglice", pobjeglo je na sjever, u grad Srebrenicu.⁸⁴⁰

222. U danima poslije 6. jula, uslijed napredovanja VRS-a, jedan za drugim palo je pet posmatračkih položaja Nizozemskog bataljona u južnom dijelu enklave.⁸⁴¹ Dana 8. jula, pošto je

str. 2.

⁸³⁵ DP P00677, str. 1; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19181 (13. decembar 2007. godine). Dana 7. jula, na grad Srebrenicu palo je više od 200 granata. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19188 (13. decembar 2007. godine).

⁸³⁶ DP P00684, str. 2 (UNPROFOR-ovo upozorenje bosanskim Srbima od 9. jula, u kome se navodi da je VRS 7. jula nastavio s napadima na srebreničku enklavu otvarajući neselektivnu vatru po zaštićenoj zoni i da je direktno gađao objekte UN-a i usmrтивši nekoliko civila); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18477 (29. novembar 2007. godine), PT. 18534 (30. novembar 2007. godine) (koji je, nakon što mu je pročitao dio DP P00684 o civilima usmrćenim 7. jula, rekao da je u to vrijeme zaista dobio informacije o civilima poginulim u minobacačkoj ili pješađijskoj vatri VRS-a, ali da nije znao tačan broj stradalih); DP P00677, str. 2 (izvještaj vojnih posmatrača UN-a od 7. jula, u kome se navodi da VRS, po svemu sudeći, stalno pojačava ofanzivu i da se čini da se, bez obzira na svoje namjere, sve više usredsređuje na civilne ciljeve u gradu Srebrenici i u Potočarima). V. takođe svjedok PW-071, T. 6042 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine) (koji je rekao da je škola u Srebrenici tog dana morala biti zatvorena zbog žestokog granatiranja). Do 7. jula mnogi civili su ranjeni, a u ofanzivi je ubijeno približno četvoro civila. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19190 (13. decembar 2007. godine); DP P00967, str. 2.

⁸³⁷ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19181–19183 (13. decembar 2007. godine) (koji je rekao da je zaključio da je bolnica bila cilj paljbe na osnovu toga što su je granate promašile samo "za dlaku", a granate ispaljivane na zgradu PTT-a padale su odmah "na drugu stranu rijeke [Drine]").

⁸³⁸ DP P00967, str. 2; Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18539 (30. novembar 2007. godine); DP P00677, str. 1. Kingori je rekao da je tog drugog dana palo "definitivno više od 200" granata. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19188 (13. decembar 2007. godine).

⁸³⁹ DP P00968, str. 1. Prema izvještaju ABiH od 8. jula 1995. godine, neprijateljski tenk "cjelodnevno razara gradsko središte Srebrenice". DP P02581, str. 1. Kingori se sjetio da granatiranje nikad nije bilo žešće nego tog dana. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19191 (13. decembar 2007. godine).

⁸⁴⁰ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19220–19221 (13. decembar 2007. godine); DP P00969, str. 1; činjenica o kojoj je presuđeno br. 95. Dana 8. jula u 22:40 sata, vojni posmatrači UN-a vidjeli su kako rijeka ljudi pristiže iz naselja švedskog projekta izgradnje smještaja za izbjeglice pored Srebrenice. *Ibid.* V. takođe Pieter Boering, DP P01461, PT. 1898 (19. septembar 2006. godine); DP P00621, str. 2. Svjedok PW-071 je takođe rekao da je u periodu od 7. do 10. jula istjerano ukupno 3.000 ili 4.000 ljudi i da je većina njih prošla ulicom u kojoj je živio svjedok PW-071. Svjedok PW-071, T. 6043–6044 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine). V. gore, par. 209 i 780.

⁸⁴¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2461–2462 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 90 (vojnici na posmatračkim položajima lišeni su slobode i morali su predati svoju opremu); činjenicu o kojoj je presuđeno br. 91 (neki od nizozemskih vojnika povukli su se u enklavu nakon što su njihovi položaji napadnuti, dok su se posade drugih posmatračkih položaja predale bosanskim Srbima); činjenicu o kojoj je presuđeno br. 92 (zarobljeni vojnici Nizozemskog bataljona odvedeni su u Bratunac i Miliće); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1924 (19. septembar 2006. godine). Vojnici ABiH pokušali su da spriječe povlačenje Nizozemskog bataljona s

posmatrački položaj OP Foxtrot bio izložen sve žešćoj vatri i nekoliko puta pogoden,⁸⁴² pripadnici Nizozemskog bataljona dobili su odobrenje za povlačenje.⁸⁴³ Tokom povlačenja, jedan vojnik ABiH pucao je na oklopni transporter i pogodio artiljerca Nizozemskog bataljona, vojnika Raviva Van Renssena, smrtno ga ranivši.⁸⁴⁴ Nicolai je nazvao optuženog da uloži protest zbog napadâ na posmatrački položaj OP Foxtrot i infiltracije VRS-a u enklavu, i insistirao je da VRS povuče svoje snage iza dogovorenih linija prekida vatre.⁸⁴⁵ Optuženi je odgovorio da je ABiH u posjedu šest oklopnih transportera UNPROFOR-a na području Srebrenice i od Nizozemskog bataljona zatražio da snagama ABiH smjesta oduzme sve teško naoružanje, naročito oklopne transportere.⁸⁴⁶ Optuženi i Nicolai su se dogovorili da će ovaj drugi dostaviti spisak tačnih lokacija posmatračkih položaja kako bi se ubuduće spriječilo da se na oklopne transportere UN-a otvara vatra.⁸⁴⁷ Živanović je IKM-u Drinskog korpusa i Glavnom štabu VRS-a poslao hitan telegram u kome ih je obavijestio o protestu UNPROFOR-a i odgovoru VRS-a.⁸⁴⁸

223. VRS je sa svojim dejstvima nastavio 9. jula, nakon što je zauzeo nekoliko posmatračkih položaja u jugoistočnom dijelu srebreničke enklave.⁸⁴⁹ Osim toga, posmatrački položaj OP Mike, koji se nalazio na sjeveru enklave, našao se pod minobacačkom i direktnom vatrom, nakon čega je

posmatračkih položaja. Cornelis Nicolai, T. 3878 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18463 (29. novembar 2007. godine); Evert Rave, T. 6838, 6871–6874 (27. oktobar 2010. godine), T. 6902 (28. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 843–844 (20. mart 2000. godine), KT. 921–922 i 934–935 (21. mart 2000. godine); DP D00020, str. 20. Posmatrački položaji OP Sierra i OP Uniform takođe su pali 8. jula u 18:40 sati nakon što su ih opkolile snage VRS-a i naredile im da se predaju. DP P00621, str. 1. V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2461 (16. oktobar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 843–844 (20. mart 2000. godine).

⁸⁴² Robert Franken, DP P00598, PT. 2459–2460 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3342 (30. juni 2010. godine); Cornelis Nicolai, T. 3878 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18462–18463, 18466 i 18474 (29. novembar 2007. godine); DP P00679; DP P00706; DP P00621, str. 1. Po Frankenovom mišljenju, vatra otvorena na posmatrački položaj OP Foxtrot nikako nije mogla biti slučajna, budući da se tenk T-55 nalazio na samo 150 do 200 metara od tog posmatračkog položaja. Robert Franken, T. 3349 (30. juni 2010. godine).

⁸⁴³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2460 (16. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18463 (29. novembar 2007. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 843 (20. mart 2000. godine).

⁸⁴⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2460 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3478 (1. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, T. 3878–3879 (12. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18463 (29. novembar 2007. godine); DP P00706, str. 1; Vincentius Egbers, T. 7107, 7128 (1. novembar 2010. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18363 (28. novembar 2007. godine); DP P00684, str. 2; DP P00621, str. 1. Međutim, v. Evert Rave, T. 6838, 6871–6874 (27. oktobar 2010. godine), T. 6902 (28. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 843–844 (20. mart 2000. godine), KT. 921–922 i 934–935 (21. mart 2010. godine) (koji je rekao da je Van Renssena iz vatrenog oružja ubio jedan civil muslimanske nacionalnosti koji je pokušao da blokira oklopni transporter). V. takođe DP P02515, str. 1–2.

⁸⁴⁵ Cornelis Nicolai, T. 3881–3882 (12. juli 2010. godine) (koji je potvrdio da je s optuženim vodio taj razgovor); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18464–18466 (29. novembar 2007. godine); DP P00306 (povjerljivo). Prema navodima u DP P00314 (povjerljivo), osoba "X" koja se pominje u DP P00306 (povjerljivo) je "general Tolomir". V. takođe DP P00697.

⁸⁴⁶ DP P00786; DP P00306 (povjerljivo); Cornelis Nicolai, T. 3882 (12. juli 2010. godine); DP D00069.

⁸⁴⁷ DP P00786; Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18466 (29. novembar 2007. godine). V. takođe DP P00309 (povjerljivo), str. 3. Nicolai od optuženog nije očekivao da zaustavi napade, već je želio da optuženi prosljedi poruku Mladiću, koji je mogao da ih zaustavi. Cornelis Nicolai, T. 3892–3893 (13. juli 2010. godine).

⁸⁴⁸ DP D00069.

⁸⁴⁹ DP P00621, str. 2.

njegov komandant dobio dozvolu za povlačenje.⁸⁵⁰ Istog dana vojni posmatrači UN-a stacionirani u zgradi PTT-a u gradu Srebrenici otišli su u bazu UN-a u Potočarima jer je tamo bilo bezbjednije.⁸⁵¹ Granatiranje Srebrenice ponovo je počelo 9. jula u 08:00 sati, a cijela enklava je bila okružena raznim artiljerijskim položajima, višecijevnim bacačima raketa i minobacačkim položajima VRS-a.⁸⁵² Do popodnevni sati, više od 70% eksplozija zabilježeno je u centru enklave.⁸⁵³ Tada je postalo jasno da VRS napada demilitarizovanu zonu i da Srebrenica svakog časa može da padne budući da je VRS bio četiri kilometra duboko u enklavu, zaustavivši se samo jedan kilometar ispred samog grada Srebrenice.⁸⁵⁴ U svom dopisu od 9. jula, upućenom Aliji Izetbegoviću i Rasimu Deliću, Osman Suljić, koji je 1995. godine bio predsjednik Predsjedništva opštine Srebrenica,⁸⁵⁵ kaže da je tog dana u 18:00 sati VRS ušao u Srebrenicu i da ABiH više nije u stanju da spriječi ulazak trupa VRS-a u grad.⁸⁵⁶ Takođe kaže da "vlada haosa i panika te je na civilnim organima vlasti ostao posljednji nepopularan korak na spašavanju stanovništva", a to je da se stupi u pregovore s VRS-om radi otvaranja koridora za odlazak stanovništva na najbližu slobodnu teritoriju.⁸⁵⁷

224. Nicolai je 9. jula vodio nekoliko telefonskih razgovora s optuženim, pored ostalog u vezi sa stalnom infiltracijom VRS-a u demilitarizovanu zonu.⁸⁵⁸ Nakon prvog razgovora u 12:30 sati,⁸⁵⁹ Nicolai je u 17:50 sati, dok su se snage VRS-a i nadalje infiltrirale u enklavu, ponovo izrazio zabrinutost UNPROFOR-a zbog sve gore situacije.⁸⁶⁰ Nicolai je od optuženog zatražio da se snagama VRS-a naredi da se povuku na granice enklave, inače će UNPROFOR biti primoran da

⁸⁵⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2461 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1017 (10. juli 2003. godine).

⁸⁵¹ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19215–19217 (13. decembar 2007. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 847–849 (20. mart 2000. godine).

⁸⁵² Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18473–18474 i 18480 (29. novembar 2007. godine); DP P00969, str. 1.

⁸⁵³ DP P00970.

⁸⁵⁴ Cornelis Nicolai, T. 3905–3906 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18474 (29. novembar 2007. godine); DP P00969, str. 1; DP P00680; činjenica o kojoj je presuđeno br. 96. V. takođe DP P00699; DP P00700. Momir Nikolić je rekao da je jedan od ciljeva napada na Srebrenicu bio sam grad Srebrenica, koji je bio pun ljudi. Momir Nikolić, T. 12370 (6. april 2011. godine). V. takođe DP P02582, str. 1.

⁸⁵⁵ Svjedok PW-071, T. 6232 (zatvorena sjednica) (6. oktobar 2010. godine).

⁸⁵⁶ DP P00990.

⁸⁵⁷ DP P00900. V. takođe Joseph Kingori, T. 5531–5534 (16. septembar 2010. godine) (koji je u tom pogledu rekao da je, iako nije znao za postojanje plana da se stupi u pregovore s VRS-om, jedino što se tada još moglo uraditi bila evakuacija, budući da je Srebrenica napadnuta i morala su se tražiti alternativna rješenja za spašavanje stanovništva).

⁸⁵⁸ Cornelis Nicolai, T. 3902–3906, 3919 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18468–18469 (29. novembar 2007. godine); DP P00310 (povjerljivo); DP P00311 (povjerljivo); DP P00313 (povjerljivo); DP P00680; DP P00682; DP P00683; DP P00698; Ex P00699; DP P00700; DP P00702.

⁸⁵⁹ DP P00682; DP P00698. Tokom tog razgovora, Nicolai je oko 12:30 sati obavijestio optuženog da su snage VRS-a blokirale konvoj s posmrtnim ostacima Van Renssena, a optuženi, koji nije znao za tu blokadu, izrazio je saučešće. Međutim, optuženi je obećao da će svojim vojnicima narediti da dozvole prolazak konvoja. Kasnije istog dana konvoj s posmrtnim ostacima Van Renssena je propušten. *Ibid.* V. takođe Stefanie Frease, T. 5110–5125 (8. septembar 2010. godine).

⁸⁶⁰ Cornelis Nicolai, T. 3905–3906 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18469 (29. novembar 2007. godine); DP P00680; DP P00699; DP P00700.

primijeni druga sredstva i prisili VRS na povlačenje.⁸⁶¹ Optuženi je na to odgovorio da ne vjeruje Nicolaijevim tvrdnjama u vezi s napredovanjem snaga VRS-a u enklavu i kazao da cilj VRS-a nije UN i da se na UN neće otvarati vatra; međutim, obećao je da će provjeriti navedene informacije.⁸⁶² Optuženi je u 19:30 sati obavijestio Nicolaija da je njegove bojazni proslijedio svojim potčinjenim komandantima i dodao da VRS nema nikakvih problema ni s UNPROFOR-om ni s civilnim stanovništvom.⁸⁶³ Optuženi je takođe rekao da jedini problem za VRS predstavljaju ofanzivna dejstva koja ABiH preduzima iz demilitarizovane zone u nastojanju da spoji srebreničku i žepsku enklavu.⁸⁶⁴

225. U tom posljednjem razgovoru Nicolai je obavijestio optuženog da bi se, u slučaju da se VRS ne povuče iz demilitarizovane zone, moglo desiti da UNPROFOR bude prisiljen da upotrijebi podršku iz vazduha.⁸⁶⁵ S tim u vezi, Nicolai je naglasio optuženom da je VRS u dovoljno navrata upozoren i da su "direktni napadi na zaštićenu zonu [tada već] prevazišli okvire njihove samoodbrane."⁸⁶⁶

5. Proširenje opsega prvobitnih naređenja za operaciju "Krivaja 95" i drugi događaji (9. juli)

226. U kasnim satima 9. jula 1995. godine Karadžić je izdao dodatno naređenje kojim je proširio opseg prvobitnih naređenja za operaciju "Krivaja 95" i dao zeleno svjetlo VRS-u da zauzme grad Srebrenicu.⁸⁶⁷ Optuženi je o toj promjeni plana izvijestio putem hitnog telegrama upućenog IKM-u Drinskog korpusa, kao i Gveri i Krstiću lično, kako bi se informisale jedinice koje su se borile u

⁸⁶¹ Cornelis Nicolai, T. 3905–3906 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18469 (29. novembar 2007. godine); DP P00680; DP P00699; DP P00700; DP P00311 (povjerljivo). V. takođe Stefanie Frease, T. 5127–5129 (8. septembar 2010. godine).

⁸⁶² Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18470 (29. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 3906, 3912 (13. juli 2010. godine); DP P00311 (povjerljivo), str. 2; DP P00680; DP P00699; DP P00700.

⁸⁶³ Cornelis Nicolai, T. 3919 (13. juli 2010. godine); DP P00313 (povjerljivo), str. 2; DP P00683, str. 1; DP P00702. V. takođe DP D00085 (u kome optuženi o tom razgovoru obavještava Komandu Drinskog korpusa (general Krstića lično) i Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, i u kome zahtijeva da se posebna pažnja posveti zaštiti pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva).

⁸⁶⁴ DP P00683, str. 1.

⁸⁶⁵ DP P00683; Cornelis Nicolai, T. 3920 (13. juli 2010. godine). V. takođe DP P00313 (povjerljivo), str. 2. Tokom tog telefonskog razgovora optuženi je ponovio da ABiH nije oduzeto sve teško naoružanje i da ona i dalje koristi šest oklopnih transportera koje je dobila ili oduzela UNPROFOR-u. DP P00313 (povjerljivo), str. 2; DP P00683, str. 2; Cornelis Nicolai, T. 3922 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18475 (29. novembar 2007. godine).

⁸⁶⁶ Cornelis Nicolai, T. 3921 (13. juli 2010. godine); DP P00313 (povjerljivo), str. 2; DP P00683, str. 1–2. Energično upozorenje da se VRS treba povući podržali su i komandant snaga UNPROFOR-a, general Janvier, i g. Akashi. DP P00683, str. 1. V. takođe DP P00684, str. 2 (pismeno upozorenje UNPROFOR-a upućeno VRS-u, izdato kasnije istog dana, u 22:20 sata).

⁸⁶⁷ DP D00041 (telegram od 9. jula u 23:50 sata, s kucanim potpisom optuženog, u kome se pored ostalog navodi da je Karadžić saglasan "da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice, razoružanja muslimanskih terorističkih bandi i potpune demilitarizacije enklave Srebrenica"). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 97. U vezi s napadom na Srebrenicu i njenim zauzimanjem u julu 1995. godine Momir Nikolić je ponovio ono što je već rekao na suđenju u predmetu *Popović i drugi*, to jest: "Vi možete to da tumačite kako god hoćete, ali cilj snaga VRS-a je bio da se enklava Srebrenica isprazni od Muslimana. Da li je on postignut na ovaj ili onaj način, sasvim je svejedno. Enklava Srebrenica je ispražnjena od Muslimana i to je bio krajnji cilj. I taj krajnji cilj niko ne može da negira." Momir Nikolić, T. 12683–12684 (12. april 2011. godine).

okolini Srebrenice.⁸⁶⁸ Istog dana Nizozemski bataljon je dobio naređenje Komande UNPROFOR-a u Sarajevu da grad Srebrenicu brani svim vojnim sredstvima.⁸⁶⁹ Franken je na to izdao pismeno "zeleno"⁸⁷⁰ naređenje kapetanu Groenu, komandiru čete Bravo u Srebrenici,⁸⁷¹ u kome je naložio zauzimanje blokadnih položaja na južnoj ivici Srebrenice kako bi se spriječio ulazak VRS-a u grad.⁸⁷² Od tog trenutka Nizozemski bataljon je odstupio od pravila vatrenog djelovanja, koja upotrebu sile ograničavaju na samoodbranu, i dopustio mogućnost ulaska u oružani sukob s VRS-om.⁸⁷³

227. U toku večeri, UNPROFOR je Mladiću u štab VRS-a na Palama poslao upozorenje koje su odobrili Janvier i Gobilliard i u kome je stajalo da će NATO pružiti blisku vazдушnu podršku ukoliko VRS napadne blokadne položaje Nizozemskog bataljona.⁸⁷⁴ Prije slanja tog upozorenja na Pale, Janvier je uzalud pokušavao da stupi u kontakt s Mladićem kako bi mu lično prenio upozorenje, ali mu nije pošlo za rukom da razgovara s njim, već s optuženim.⁸⁷⁵ Optuženi ga je uvjeravao da je VRS u veoma dobrim odnosima sa svim pripadnicima UNPROFOR-a i s civilnim stanovništvom, bosanskim Muslimanima, i da će "učiniti sve da se ide ka smirivanju situacije i iznalaženju razumnog rešenja".⁸⁷⁶

6. Situacija u Srebrenici 10. jula 1995. godine

228. Dana 10. jula 1995. godine Nizozemski bataljon je od VRS-a putem radio-veze dobio ultimatum da će VRS početi da razoružava bosanske Muslimane ukoliko to ne uradi Nizozemski

⁸⁶⁸ DP D00041 (u tom uputstvu se takođe pominje pružanje odgovarajuće zaštite civilnom muslimanskom stanovništvu, UNPROFOR-u i ratnim zarobljenicima, u skladu sa Ženevskim konvencijama). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 98.

⁸⁶⁹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2462 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3452 (1. juli 2010. godine).

⁸⁷⁰ Franken je objasnio da se izrazom "zelena" operacija željelo istaći to da je, za razliku od postupanja u uobičajenoj "plavoj" operaciji, Groen "mogao odmah da koristi sva sredstva da bi izvršio to naređenje, bez ikakvih ograničenja koja nameće UN, [i] da postupi kao pripadnik regularne vojske, a ne kao pripadnik UN-ovih snaga". Robert Franken, DP P00598, PT. 2464-2465 (16. oktobar 2006. godine).

⁸⁷¹ Robert Franken, T. 3351 (30. juni 2010. godine).

⁸⁷² DP P00601; Robert Franken, DP P00598, PT. 2462 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3473 (1. juli 2010. godine), T. 3497 (6. juli 2010. godine). Egbers je rekao da mu je Groen naložio da koristi sva sredstva kako bi spriječio dalje napredovanje bosanskih Srba. Vincentius Egbers, T. 7161 (2. novembar 2010. godine). Prema Smithovim riječima, svrha blokadnih položaja bila je da se zacrta jasna linija koja će predstavljati ne samo odbrambenu liniju na tom potezu nego će biti i jasan znak da će se UN angažovati u odbrani enklave kako bi se osigurala bezbjednost civilnog stanovništva u njoj ukoliko VRS nastavi napad. Rupert Smith, T. 11899–11901 i 11903–11904 (28. mart 2011. godine). Egbers je rekao da je između blokadnih položaja zacrtana hipotetička linija kao upozorenje VRS-u da će se koristiti vazдушna podrška ako VRS pređe tu liniju. Vincentius Egbers, T. 7165–7176 (2. novembar 2010. godine), T. 7494–7497 (9. novembar 2010. godine); DP P01336 (s Egbersovim oznakama). V. takođe DP P02133, str. 3.

⁸⁷³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2606 (17. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3453, 3475 (1. juli 2010. godine).

⁸⁷⁴ DP P00684; Cornelis Nicolai, T. 3917, 3926–3927 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18471 i 18476-18478 (29. novembar 2007. godine). V. takođe Joseph Kingori, T. 5517 (16. septembar 2010. godine).

⁸⁷⁵ Cornelis Nicolai, T. 3917–3918 (13. juli 2010. godine); DP P00293 (povjerljivo). V. takođe DP P00312 (povjerljivo); DP P00314 (povjerljivo).

⁸⁷⁶ DP P00293, str. 2–3 (povjerljivo). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 3928–3929, 3939 (13. juli 2010. godine).

bataljon.⁸⁷⁷ VRS je takođe naveo da se Nizozemskom bataljonu, vojnicima ABiH i civilnom stanovništvu dozvoljava da u roku od 48 sati, počev od 06:00 sati 11. jula, napuste Srebrenicu preko posmatračkog položaja OP Papa na Žutom Mostu u sjevernom dijelu enklave, pod uslovom da ostave opremu i naoružanje.⁸⁷⁸ UN je na to odgovorio tako što je naredio VRS-u da se 11. jula u 06:00 sati počne povlačiti na granice enklave inače će svi ciljevi VRS-a u enklavi i oko nje biti izloženi masovnim vazдушnim udarima.⁸⁷⁹

229. Do otprilike 06:30 sati 10. jula Nizozemski bataljon je zauzeo blokadne položaje na putu prema Srebrenici kako bi poslao jasan signal da će se od tog trenutka angažovati na odbrani enklave.⁸⁸⁰ Budući da su snage VRS-a nastavile s napadima na Nizozemski bataljon, da bi na kraju napale i jedan blokadni položaj, Nizozemski bataljon je zatražio vazдушnu podršku NATO-a, ali tokom 10. jula nikakva pomoć nije stigla.⁸⁸¹ U telefonskom razgovoru sa Janvierom, vođenom 10. jula ujutro, Mladić je rekao da su bosanski Muslimani vršili napade na civile i da VRS sada čini sve da situaciju održe pod kontrolom i da ne dođe do njene eskalacije.⁸⁸²

⁸⁷⁷ DP P00602, str. 1; Robert Franken, T. 3351–3353 (30. juni 2010. godine) i T. 3434 (1. juli 2010. godine).

⁸⁷⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2474–2475 i 2477–2478 (16. oktobar 2006. godine); DP P00602, str. 1. DP P00974, str. 3.

⁸⁷⁹ DP P00602, str. 1–2; Robert Franken, DP P00598, PT. 2477 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3352 (30. juni 2010. godine). Franken je tekst ultimatumu prosljedio Groenu. Robert Franken, DP P00598, PT. 2475 (16. oktobar 2006. godine). UN je naredio povlačenje VRS-a na "Morillonove linije", odnosno granice demilitarizovane zone uspostavljene Morillonovim sporazumom od 8. maja 1993. godine. DP P00684, str. 2; Robert Franken, DP P00598, PT. 2477 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP D00065; Robert Franken, T. 3400–3401 (30. juni 2010. godine).

⁸⁸⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2471 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2543–2544 (17. oktobar 2006. godine); DP P00684, str. 2 (u kome piše da je napad na zaštićenu zonu "neprihvatljiv i predstavlja tešku eskalaciju sukoba" i da je Nizozemski bataljon stoga "dobio naređenje da postavi blokadni položaj južno od grada"). V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 849–850 (20. mart 2000. godine). Nizozemski bataljon je planirao postavljanje četiri blokadna položaja, ali plan se morao promijeniti zbog vatre VRS-a. Položaji su u DP P00605 označeni pomoću tri paralelne linije ucrtane između posmatračkih položaja OP U i OP G. Robert Franken, DP P00598, PT. 2471 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2542–2544 (17. oktobar 2006. godine).

⁸⁸¹ Cornelis Nicolai, T. 3936 i 3938 (13. juli 2010. godine), T. 4160–4161 i 4164–4165 (19. avgust 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18482–18483 (29. novembar 2007. godine) i PT. 18563 (30. novembar 2007. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2471–2472 (16. oktobar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 850–851 (20. mart 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 109. Masivni vazdušni udari nisu zatraženi jer bi dobijanje odgovarajućeg odobrenja dugo trajalo i jer je prevladalo mišljenje da bliska vazдушna podrška predstavlja reakciju koja je srazmjernija i koja će dovoljno zastrašiti VRS da ga natjera na povlačenje. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18484 (29. novembar 2007. godine). Uveče 10. jula Nicolai, kome nije polazilo za rukom da prosljedi poruku nijednom generalu ni višem oficiru u Glavnom štabu VRS-a, obavijestio je telefonistu na centrali da je zbog napada bosanskih Srba na Srebrenicu zatražio blisku vazдушnu podršku. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18484 (29. novembar 2007. godine); DP P00685; DP P00705. Boering i Karremans razmatrali su upotrebu vazдушnih udara i vazdušne podrške na sastanku s vođama ABiH održanom u zgradi PTT-a u Srebrenici. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1923 i 1926 (19. septembar 2006. godine); Evert Rave, T. 6850–6851 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 853 (20. mart 2000. godine). V. takođe Robert Franken, T. 3482 (1. juli 2010. godine) i T. 3494 (6. juli 2010. godine). Egbers je rekao da mu je naređeno da ode na položaj Bravo 1 dana 10. jula u 07:00 sati, budući da se očekivao vazdušni udar NATO-a, ali da taj udar nije izvršen. Vincentius Egbers, T. 7160 i 7177 (2. novembar 2010. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2938–2940 (20. oktobar 2006. godine). Rezolucijama Savjeta bezbjednosti UN-a 824 i 836 UNPROFOR je dobio zeleno svjetlo da koristi vazдушnu podršku u slučaju napada na lokalno stanovništvo ili na snage UNPROFOR-a. Cornelis Nicolai, T. 4165 (19. avgust 2010. godine).

⁸⁸² DP P00319 (povjerljivo), str. 1; DP P00759. VRS je 10. jula izdao izjavu za štampu u kojoj je naveo da njegova

230. Dana 10. jula situacija u gradu Srebrenici bila je napeta i na ulicama se okupilo mnoštvo stanovnika, od kojih su neki bili naoružani.⁸⁸³ U 11:00 sati dvije teške granate pale su u neposrednu blizinu bolnice.⁸⁸⁴ Vojni posmatrači UN-a su do 12:30 sati zabilježili više od 100 detonacija.⁸⁸⁵ Pod žestokom minobacačkom vatrom našla se i baza čete Bravo Nizozemskog bataljona, blizu koje je udarila jedna minobacačka "granata".⁸⁸⁶ U večernjim satima 10. jula u dnevnom izvještaju o situaciji vojnih posmatrača UN-a navedeno je da bi moglo doći do masakra ukoliko se nastavi postepeno pogoršavanje situacije u Srebrenici, što bi moglo dovesti do pogoršanja odnosa s lokalnim stanovništvom i gubitka povjerenja prema UN-u u BiH.⁸⁸⁷ Kasnije te noći, na pijaci u gradu Srebrenici okupilo se 1.500 naoružanih muškaraca, nakon čega Nizozemski bataljon više nije zabilježio prisustvo 28. divizije ABiH u Srebrenici.⁸⁸⁸ Ne samo što je te noći iz enklave počela da odlazi ABiH, već su i vojno sposobni muškarci iz Srebrenice kroz šumu krenuli ka selima Jaglići i Šušnjari sjeverozapadno od Srebrenice.⁸⁸⁹

231. U telefonskom razgovoru optuženog i Janviera, vođenom u 20:10 sati, Janvier je ponovo zatražio da VRS prekine napad na snage UN-a na jugu i da se povuče na položaje na kojima je bio prije 9. jula.⁸⁹⁰ Optuženi je obećao da će stupiti u kontakt s komandantom VRS-a na dotičnoj lokaciji i izdati naređenje da se napad zaustavi.⁸⁹¹ Nekih sat vremena kasnije, u jednom drugom telefonskom razgovoru, optuženi je rekao Janvieru da je izdao naređenje da se napad zaustavi i

borbena dejstva nikako nisu usmjerena protiv civilnog stanovništva i pripadnika UNPROFOR-a. DP P00691, str. 2 (izjava za štampu pod naslovom "Srebrenica – muslimanski ratni džoker", koju je potpisao Gvero). V. takođe Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18484–18485 (29. novembar 2007. godine) (koji je rekao da je tvrdnja iznesena u DP P00691 da borbena dejstva VRS-a ni na koji način nisu usmjerena ni protiv civilnog stanovništva ni protiv pripadnika UNPROFOR-a, potpuno netačna). U dopisu koji je 10. jula uputio Smithu Mladić je takođe rekao da dejstva VRS-a u enklavi Srebrenica nisu usmjerena ni protiv civilnog stanovništva ni protiv pripadnika UNPROFOR-a. DP D00185, str. 2.

⁸⁸³ Evert Rave, DP P01004, KT. 851–852 (20. mart 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 100. V. takođe Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004. godine), str. 4 (koji je rekao da su dva sela u neposrednoj blizini Srebrenice—Pusmulići i Stupina—pala u ruke snaga VRS-a i da se opsada intenzivira).

⁸⁸⁴ DP P00973, str. 3; DP P00989. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 102 (VRS je 10. jula granatama pogodio bolnicu u koju se sklonilo 2.000 civila i šestoro njih je ubijeno.) U izvještaju vojnih posmatrača UN-a od 10. jula napominje se da VRS, po svemu sudeći, sada gađa bolnicu i njeno okruženje. DP P00973, str. 3; DP P00989. Kingori je rekao da na područjima koja je gađao VRS, kao što su pijaca i bolnica, nije bilo vojnika i da prisustvo ono malo vojnika ABiH u gradu Srebrenici nije opravdavalo tako žestoko granatiranje. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19223 (13. decembar 2007. godine); Joseph Kingori, T. 5535 (16. septembar 2010. godine).

⁸⁸⁵ DP P00973, str. 3; DP P00989. Franken je rekao da je standardni postupak predviđao da se izvještava o pojedinostima granatiranja, ali da je 10. jula on naredio četi Bravo da prestane brojati detonacije kad njihov broj dosegne 160 do 200. Robert Franken, DP P00598, PT. 2473 (16. oktobar 2006. godine).

⁸⁸⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2473 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2551 (17. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1932 (19. septembar 2006. godine). V. takođe Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2107–2108 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4829–4830 (30. novembar 2006. godine).

⁸⁸⁷ DP P00973, str. 1. Rave je rekao da ga je u noći 10. jula jedan oficir Nizozemskog bataljona obavijestio da je VRS već započeo s "čišćenjem kuća" u južnom dijelu enklave i da oni "ulaze u kuće, pucaju i spaljuju kuće". Evert Rave, DP P01004, KT. 854 (20. mart 2000. godine). V. takođe svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6080 (17. decembar 2003. godine) (koji je rekao da je VRS 10. jula već ušao u južni dio Srebrenice).

⁸⁸⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2584 (17. oktobar 2006. godine) i PT. 2646 (18. oktobar 2006. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18527 (30. novembar 2007. godine).

⁸⁸⁹ V. dolje, par. 237–240.

⁸⁹⁰ DP P00775; DP P00315 (povjerljivo). V. takođe Stefanie Frease, T. 5131–5132 (8. septembar 2010. godine).

⁸⁹¹ DP P00775; DP P00315 (povjerljivo). V. takođe Stefanie Frease, T. 5131–5132 (8. septembar 2010. godine).

naveo je da je s kontrolnog punkta UN-a otvorena vatra na VRS nakon što su odgovarajuće komande izdate preko radio-mreže bosanskih Muslimana.⁸⁹² Janvier je ponovio svoje zahtjeve za prekid napada VRS-a i povlačenje na položaje od 9. jula kako bi se izbjegli vazdušni udari NATO-a.⁸⁹³ U zadnjem razgovoru sa Janvierom, vođenom te večeri u 22:30 sata, optuženi je rekao da je sve poruke prenio Mladiću, koji je "uticao" na smirivanje situacije.⁸⁹⁴

232. Istog tog dana odlučeno je da će se negdje 11. juna sa sarajevskog fronta u srebrenički sektor kao samostalna jedinica poslati odred u čiji će sastav ući dijelovi snaga MUP-a RS-a.⁸⁹⁵ U sastav te jedinice ušli su 2. odred iz Šekovića, 1. četa PJP-a Centra javne bezbjednosti u Zvorniku, mješovita četa združenih snaga MUP-a Republike Srpske Krajine, Srbije i RS-a, kao i jedna četa iz Centra za obuku na Jahorini.⁸⁹⁶

7. Kretanje bosanskih Muslimana (10. i 11. juli)

233. Dana 10. i 11. jula 1995. godine bosanski Muslimani su, u očajničkom pokušaju da dobiju zaštitu, u velikim grupama stigli u grad Srebrenicu i priključili se hiljadama ljudi okupljenih oko baze čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, da bi naposljetku silom ušli u nju.⁸⁹⁷ Situacija se dodatno pogoršala kada su 11. jula oko podneva u krug baze udarile minobacačke granate i ranile nekoliko ljudi.⁸⁹⁸ Poslije tog granatiranja bosanski Muslimani su uz pomoć vojnika Nizozemskog bataljona počeli da odlaze iz Srebrenice u pravcu Potočara, prema sjeveru.⁸⁹⁹ Na putu prema bazi

⁸⁹² DP P00316 (povjerljivo), str. 1–3; DP P00776.

⁸⁹³ DP P00776.

⁸⁹⁴ DP P00294 (povjerljivo), str. 2. Međutim, v. DP P02517, str. 1 (naređenje od 10. jula, upućeno Komandi Drinskog korpusa i 65. zaštitnom puku, u kome Mladić pominje uspjehe postignute na srebreničkom frontu, što je u protivrječnosti s obećanjima koja je dao UNPROFOR-u).

⁸⁹⁵ DP P02516.

⁸⁹⁶ DP P02516. Borovčanin je postavljen na položaj komandanta jedinica MUP-a i naloženo mu je da stupi u vezu s načelnikom štaba Korpusa, Krstićem. *Ibid.*

⁸⁹⁷ Robert Franken, DP P00598, PT. 2479–2480 (16. oktobar 2006. godine); Evert Rave, T. 6743 (26. oktobar 2010. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1931, 1938 (19. septembar 2006. godine); svjedok PW-071, T. 6057 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine) (koji je rekao da su ljudi bili u panici i da su naprosto željeli da pobjegnu); činjenice o kojima je presuđeno br. 101 i 103.

⁸⁹⁸ Evert Rave, T. 6743–6744 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 857 (20. mart 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 104. V. takođe Mirsada Malagić, T. 10019–10020 (16. februar 2011. godine) (koja je taj prizor opisala kao "opšti kaos, opšti metež", posvuda su udarale granate, žene i djeca su se sklanjali u obližnje zgrade, granate su padale usred mnoštva ljudi, ubijajući ih i ranjavajući).

⁸⁹⁹ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1931–1932 (19. septembar 2006. godine); DP P00974, str. 1; Jean-René Ruez, T. 912–913 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 9 (mapa koja prikazuje kretanje ljudi iz Srebrenice u bazu UN-a u Potočarima); činjenica o kojoj je presuđeno br. 105. Postoje dokazi da su bosanski Muslimani krenuli iz Srebrenice u Potočare na inicijativu UN-a. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2879 (20. oktobar 2006. godine); Evert Rave, T. 6858 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 923 (21. mart 2010. godine); Mirsada Malagić, T. 10021 (16. februar 2011. godine) (koja je rekla da bosanski Muslimani nisu razumjeli šta im govore vojnici Nizozemskog bataljona, ali da su ih vojnici pokretima ruku usmjeravali prema Potočarima); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4883 (30. novembar 2006. godine). Takođe postoje dokazi da bosanski Muslimani nisu imali drugog izbora nego da odu u Potočare. Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1041 (10. juli 2003. godine) (koji je rekao da bosanski Muslimani u Potočare nisu došli svojevrijedno, već zato što im ništa drugo nije preostalo); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1248 (24. mart 2000. godine) (koji je rekao da su bosanski Muslimani morali da napuste svoje domove jer su svi koji su ostali u Srebrenici na kraju bili "isto tako mrtvi");

UN-a u Potočarima vodili su ih pripadnici Nizozemskog bataljona.⁹⁰⁰ Usput su s obje strane puta padale granate, što je izazvalo paniku među bosanskim Muslimanima.⁹⁰¹ Uveče 10. jula pripadnici 28. divizije ABiH su u jednom trenutku zaustavili neke bosanske Muslimane i rekli im da se vrate u grad Srebrenicu.⁹⁰² No, 11. jula 28. divizija nije bila prisutna, pa izbjegli bosanski Muslimani nisu zaustavljani.⁹⁰³

8. Pad srebreničke enklave (11. juli)

234. Do 11. jula 1995. godine ujutro 28. divizija ABiH nestala je iz grada Srebrenice.⁹⁰⁴ Dok se ABiH dodatno povukla sa položaja koji su se nalazili uz položaje Nizozemskog bataljona, VRS je, jedan po jedan, zauzimao preostale posmatračke položaje,⁹⁰⁵ s izuzetkom posmatračkih položaja OP Alpha, OP Charlie, OP Delta i OP Papa, na kojima je Nizozemski bataljon zadržao pozicije.⁹⁰⁶

svjedok PW-071, T. 6062 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine) (koji je rekao da se nijedan bosanski Muslimani ne bi usudio da ostane u Srebrenici), T. 8188–8190 (zatvorena sjednica) (29. novembar 2010. godine); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3599 (6. novembar 2006. godine) (koji je rekao da su ljudi odlazili iz Srebrenice jer su shvatili da će svi biti ubijeni); svjedok PW-073, T. 618 (12. mart 2010. godine) (koji je rekao da se u Srebrenici nije moglo ostati).

⁹⁰⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2480 (16. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je naredio Groenu da se povuče iz Srebrenice i kolonu bosanskih Muslimana vodi u pravcu sjevera sa začelja, kako bi ostao između civila i snaga bosanskih Srba, kao i da je Nizozemski bataljon po dolasku u Potočare dobio naređenje da zauzme položaje na južnom rubu i nastavi da blokira eventualno nadiranje VRS-a); Mirsada Malagić, T. 10021 (16. februar 2011. godine). V. takođe DP P00678 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a od 11. jula 1995. godine u 16:00 sati, u kome se navodi da je četa Bravo otišla iz svoje baze i krenula za Potočare). Iz Potočara su poslali kamioni Nizozemskog bataljona da bi pomogli u prijevozu bosanskih Muslimana. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2113 i 2181 (5. april 2000. godine). Egbers je lično u svom oklopnom transporteru prevezao dvadesetak ljudi. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2882-2883 (20. oktobar 2006. godine).

⁹⁰¹ Svjedok PW-071, T. 6061 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine) (koji je rekao da su granate padale s obje strane kolone i izazvale paniku); Mirsada Malagić, T. 10021–10022 (16. februar 2011. godine) (koja je rekla da je put bio užasan i da su granate padale čas s jedne, čas s druge strane i da su ranjenici i starci bili prisiljeni da ostanu na putu jer niko nije mogao da im pomogne); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3599 i 3632–3633 (6. novembar 2006. godine) (koji je rekao da se neprestano granatiralo, da su mnogi ljudi zvali upomoć, ali da se niko nije osvrtao na druge i pomagao im, jer je svako gledao svoja posla u nastojanju da se dokopa Potočara i spasi se); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1329–1330 (27. mart 2000. godine); Evert Rave, T. 6745 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 858–859 (20. mart 2000. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2481 (16. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je Nizozemski bataljon pokušao da pronađe alternativnu rutu kako ljudi ne bi bili direktno na nišanu srpske artiljerije); činjenica o kojoj je presuđeno br. 434. Momir Nikolić je rekao da se na meti 2. bataljona Bratunačke brigade našla sama kolona civila dok se kretala prema Potočarima. Momir Nikolić, T. 12370–12371 (6. april 2011. godine). Međutim, v. Robert Franken, DP P00598, PT. 2611 (17. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da su snage bosanskih Srba mogle pobiti sve civile u koloni, samo da su to željele); Vincentius Egbers, T. 7120 (1. novembar 2010. godine) (koji je rekao da je svrha granatiranja bila da kolonu tjera da nastavi prema Potočarima); Evert Rave, T. 6745–6746 (26. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 858–859 (20. mart 2000. godine) (koji je rekao da je svrha granatiranja, po svemu sudeći, bila da bosanske Muslimane tjera da se nastave kretati putem prema Potočarima, kako bi se mogla zauzeti cijela Srebrenica).

⁹⁰² Robert Franken, DP P00598, PT. 2583-2584 (17. oktobar 2006. godine).

⁹⁰³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2583-2584 (17. oktobar 2006. godine).

⁹⁰⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2479 (16. oktobar 2006. godine).

⁹⁰⁵ Robert Franken, DP P00598, PT. 2478 (16. oktobar 2006. godine). U većini slučajeva vojnici Nizozemskog bataljona morali su predati oružje malog kalibra i na kraju su odvedeni u Bratunac, gdje su držani kao ratni zarobljenici. Robert Franken, DP P00598, PT. 2479 (16. oktobar 2006. godine). V. dolje, par. 246.

⁹⁰⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2478-2479 (16. oktobar 2006. godine).

235. Zahtjevi Nizozemskog bataljona za vazдушnu podršku NATO-a radi odbrane Srebrenice nisu urodili plodom sve do otprilike 14:30 sati, kad je NATO bombardovao tenkove VRS-a koji su napredovali prema gradu.⁹⁰⁷ Franken je tada od VRS-a dobio poruku da se bliska vazдушna podrška smjesta mora obustaviti inače će VRS granatirati bazu UN-a, uključujući područja na koja su se sklonili bosanski Muslimani, i pobiti zarobljene vojnike Nizozemskog bataljona.⁹⁰⁸ Franken nije pretjerano ozbiljno shvatio prijetnju o ubijanju vojnika Nizozemskog bataljona, mada je smatrao da postoji mogućnost da se oni koriste kao živi štitovi, kao što se desilo u drugim krajevima BiH.⁹⁰⁹ Međutim, drugu prijetnju je shvatio veoma ozbiljno.⁹¹⁰ Ubrzo poslije toga područje oko autobuske stanice gađano je minobacačkim granatama, a područje Potočara kompletnim punjenjem višecjevne bacača raketa, uslijed čega su stradali neki od ljudi koji su se tamo sklonili.⁹¹¹ Gvero je tog popodneva u telefonskom razgovoru zaprijetio Nicolaiju da će Nicolai, ukoliko ne dođe do prekida vazdušne podrške, biti smatran odgovornim za sve što se ubuduće dogodi, kao i za sudbinu Nizozemskog bataljona i civilnog stanovništva Srebrenice.⁹¹² Takođe je rekao da VRS ne gađa ni

⁹⁰⁷ Robert Franken, T. 3471 (1. juli 2010. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 109. Franken je kasnije čuo da su avioni tog dana u 06:00 sati već bili u vazduhu, ali je njihov zadatak ipak obustavljen, pa su se morali vratiti u svoje vazdušne baze iz kojih su krenuli. Robert Franken, T. 3471 i 3480 (1. juli 2010. godine). Međutim, dva aviona tipa F-16 kasnije su pružila blisku vazdušnu podršku. Robert Franken, T. 3471 i 3480 (1. juli 2010. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2485 (16. oktobar 2006. godine). Trivić je rekao da su vazdušni udari NATO-a izvedeni oko 14:00 sati na jednoj čistini i da su pogođena neka komandna vozila sa sredstvima veze i borbena vozila koja su se kretala tom čistinom. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11832 (21. maj 2007. godine), PT. 11971–11972 (23. maj 2007. godine); Mirko Trivić, T. 8708–8709 (10. decembar 2010. godine). Avioni NATO-a pokušali su bombardovati i artiljerijske položaje VRS-a iznad grada, no tu su operaciju morali prekinuti zbog slabe vidljivosti. Činjenica o kojoj je presuđeno br. 110. V. takođe Mevludin Orić, T. 800–801 (22. mart 2010. godine) (koji je rekao da je 11. jula 1995. godine popodne vidio vazdušne udare NATO-a). Nicolai je rekao da vazdušni udari NATO-a zbog broja letjelica i terena nisu bili efikasni i nisu zaustavili napredovanje VRS-a. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18486 (29. novembar 2007. godine).

⁹⁰⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2485 (16. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 111. V. takođe svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6081–6082 (17. decembar 2003. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18486–18487 i 18513–18517 (29. novembar 2007. godine). Poruku je prenio jedan zarobljeni vojnik Nizozemskog bataljona sredstvima veze iz oklopnog transportera Nizozemskog bataljona, koji je VRS držao u Bratuncu. Robert Franken, DP P00598, PT. 2485 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1928–1929 (19. septembar 2006. godine).

⁹⁰⁹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2485–2486 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2611 (17. oktobar 2006. godine).

⁹¹⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2486 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2611 (17. oktobar 2006. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18492 (29. novembar 2007. godine).

⁹¹¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2486 (16. oktobar 2006. godine).

⁹¹² DP P00692; DP P00327 (povjerljivo); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18486–18487, 18489–18492 i 18509–18517 (29. novembar 2007. godine). V. takođe DP P00678 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a, u kome se navodi da je grad Srebrenica u rukama VRS-a i da najnoviji ultimatum VRS-a glasi da će se, ukoliko se vazdušni udari nastave, VRS bombardovati sve unutar enklave, uključujući UNPROFOR i druge organizacije UN-a); Robert Franken, DP P00598, PT. 2485 (16. oktobar 2006. godine). Kasnije, u 18:10 sati, Gobilliard je obavio drugi razgovor s Gverom i tom prilikom ga je obavijestio da iznad Srebrenice više nema aviona, mada će mu oni i dalje stajati na raspolaganju ukoliko mu ponovo budu potrebni u odbrambene svrhe. Gvero je ponovio da VRS nije napao ni UNPROFOR ni civile, obećao je da će učiniti sve kako bi situaciju u Srebrenici držao pod kontrolom i predložio je da se sutradan ujutro ponovo čuju telefonom. DP P00581, str. 1–2; Louis Fortin, DP P00587, PT. 18252–18255 (26. novembar 2007. godine) i PT. 18393 (28. novembar 2007. godine).

položaje UN-a, ni civilno stanovništvo.⁹¹³ Komanda UNPROFOR-a naredila je prekid vazdušne podrške zbog rizika od daljih žrtava.⁹¹⁴

236. Tokom 11. jula 10. diverzantski odred ušao je u grad Srebrenicu; nisu naišli ni na kakav otpor i samo su zatekli otprilike dvije stotine civila koji su izašli iz kuća nakon što su pozvani da to učine.⁹¹⁵ Kasnije tog popodneva Mladić, Živanović, Krstić i drugi oficiri VRS-a trijumfalno su prošetali ulicama opustjele Srebrenice, gdje su ih dočekali razni vojnici, uključujući pripadnike 10. diverzantskog odreda, "Vukova sa Drine" i 2. romanijske brigade.⁹¹⁶

9. Formiranje kolone u noći 11. jula i sastav kolone

237. Poslije pada enklave 11. jula 1995. godine popodne izdato je "naređenje" kojim se stanovništvo pozivalo da ode iz Srebrenice i koje su raznosili kuriri.⁹¹⁷ Osim toga, "naređenje" se među stanovništvom širilo od usta do usta,⁹¹⁸ međutim, stanovnici ga nisu shvatili kao obavezu, ali su ipak sami odlučili da odu, smatrajući da bi bilo previše opasno da ostanu.⁹¹⁹

⁹¹³ DP P00692; DP P00327 (povjerljivo).

⁹¹⁴ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18261 (27. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18487 (29. novembar 2007. godine) i PT. 18589–18591 (30. novembar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 111.

⁹¹⁵ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10943–10946 i 10953 (4. maj 2007. godine); Dragan Todorović, DP P02588, PT. 14002 (21. avgust 2007. godine). Ono malo preostalih civila pozvano je da izađe iz kuća, nakon čega su svi poslani prema fudbalskom igralištu na drugom kraju grada Srebrenice. Dražen Erdemović, T. 1927-1928 (17. maj 2010. godine).

⁹¹⁶ Erin Gallagher, T. 6665–6668 (21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 11–17; DP P02798, disk 1, 00:24:30–00:33:15, str. 7–12; Dragomir Pećanac, T. 18073–18074 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 113. Mladić je u Srebrenicu ušao u koloni od tri vozila, pri čemu je jedno bilo "praga", a Mladić je bio u prvom vozilu. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10948 (4. maj 2007. godine). U centru Srebrenice Mladić je rekao: "Evo nas, 11. jula 1995. godine, u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog velikoga praznika srpskog poklanjamo srpskom narodu ovaj grad. I napokon, došao je trenutak da se, posle bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru." DP P02798, disk 1, 00:30:36-00:31:00, str. 11. V. takođe DP P01443 (mapa koju je potpisao Živanović, a odobrio Mladić, s oznakama "vojna tajna, strogo poverljivo, Krivaja 95", s prekrizenom srebreničkom enklavom i riječima koje je rukom dopisao Mladić: "Dovršeno – To je bilo i sada je srpsko! 12.07.1995. godine – potpisao Mladić"); Mirko Trivić, T. 8761 (10. decembar 2010. godine) (koji je rekao da je Srebrenica prekrizena na mapi kao znak da je 12. jula 1995. godine enklava prestala da postoji i da je posao završen).

⁹¹⁷ Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 4; svjedok PW-005, T. 2214–2217 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7080 (8. februar 2007. godine); Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 4; svjedok PW-015, T. 1353–1355 (26. april 2010. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2943 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, T. 9380 (3. februar 2011. godine). Svjedok PW-004 je rekao da su odluku za odlazak donijeli ljudi koji su bili "na vlasti", tj. "opštinski funkcioneri". Svjedok PW-004, DP P00460, PT. 3211 (30. oktobar 2006. godine); svjedok PW-004, T. 2736 (15. juni 2010. godine). Nekima nije bilo jasno ko je izdao to naređenje. Svjedok PW-016, T. 9380 (3. februar 2011. godine). Svjedok PW-015 je rekao da je neko morao "dati neko obavještenje da narod mora da krene odatle, da izađe, da napusti Srebrenicu". U svom ranijem svjedočenju u predmetu *Krstić* on je rekao da je naređenja dobio od civilnih struktura. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2943 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1351–1352 (26. april 2010. godine).

⁹¹⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17303–17304 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-016, T. 9380 (3. februar 2011. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3048 (14. april 2000. godine); svjedok PW-005, T. 2214–2217 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7080 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-008, T. 8882 i 8889–8891 (14. decembar 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 117.

⁹¹⁹ Svjedok PW-014, T. 17744–17747 (8. septembar 2011. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3507–3509 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6972 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-008, T. 8889–8890 (14. decembar 2010. godine). V. takođe svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3239 (23. maj 2000.

238. I dok se većina žena, djece i staraca, kao i neki vojno sposobni muškarci, uputila prema bazi UN-a u Potočarima kako bi zatražila zaštitu UNPROFOR-a,⁹²⁰ vojno sposobni muškarci su krenuli kroz šumu prema selima Jagličići i Šušnjari sjeverozapadno od Srebrenice.⁹²¹ U to vrijeme, muškarci koji su krenuli prema Jagličićima i Šušnjarima djelimično su već išli u neorganizovanim grupama ili kolonama.⁹²²

239. Oni koji su krenuli prema Jagličićima i Šušnjarima stigli su tamo 11. jula u večernjim satima.⁹²³ Oko 22:00 sata, članovi Komande 28. divizije ABiH i predstavnici opštinskih vlasti bosanskih Muslimana sastali su se u "Seadovoj kući" u Šušnjarima i odlučili da se formira kolona i krene prema Tuzli.⁹²⁴ Ta odluka je prenesena usmenim putem i proširila se među onima koji su se okupili.⁹²⁵

godine); svjedok PW-071, T. 6061–6062 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine) i T. 8181 (zatvorena sjednica) (29. novembar 2010. godine).

⁹²⁰ V. gore, par. 233.

⁹²¹ Svjedok PW-004, T. 2716–2717 (djelimično zatvorena sjednica) (15. juni 2010. godine) (koji je rekao da su shvatili da Nizozemski bataljon ne može pomoći muškarcima niti ih spasiti); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3239 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da su u Potočarima mogli očekivati samo smrt jer im UNPROFOR nije pružao nikakvu zaštitu); Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 (koja je rekla da se njen suprug nije usudio da pođe s njom jer se bojao); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3016 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da se nije usudio da ode u Potočare jer se bojao da će biti ubijen); svjedok PW-014, T. 17745 (8. septembar 2011. godine) (koji je rekao da bi njegov odlazak u Potočare značio sigurnu smrt); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3507–3509 (2. novembar 2006. godine) (koji je rekao da su se bojali jer su mislili da snage bosanskih Srba žele da ih sve pobiju). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 108; Richard Butler, T. 16613 (13. juli 2011. godine); Evert Rave, T. 6860–6861 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 924 (21. mart 2010. godine); Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 3; DP P01176 (mapa na kojoj se vidi pravac kojim se kretala kolona).

⁹²² Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7082 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6972 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3507–3508 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3945–3950 (15. novembar 2006. godine).

⁹²³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 871–872 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3241 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-005, T. 2219 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7082 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 521–522 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3017 (14. april 2000. godine).

⁹²⁴ Mevludin Orić, T. 802–803 (22. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 871–872 (28. avgust 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 118. Šušnjari su odabrani za mjesto okupljanja jer su bili dobro zaštićeni od granatiranja i pogleda s okolnih brada. Mevludin Orić, DP P00069, PT. 872 (28. avgust 2006. godine). Naređenje je izdao Ramiz Bećirović, koji je zamjenjivao Nasera Orića. Mevludin Orić, T. 802–804 (22. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 1049–1051 i 1077 (30. avgust 2006. godine); Richard Butler, T. 16549 (13. juli 2011. godine). Organizovanje kolone trajalo je gotovo cijele noći. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1382 (21. juli 2003. godine).

⁹²⁵ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 1077 (30. avgust 2006. godine); svjedok PW-015, T. 1362 (26. april 2010. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3017 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2945 (14. april 2000. godine).

240. Kolona je u noći 11. jula i tokom 12. jula krenula prema Tuzli.⁹²⁶ Sastojala se od otprilike 10.000 do 16.000 ljudi⁹²⁷ i bila je duga nekoliko kilometara.⁹²⁸ U koloni su pretežno bili vojno sposobni muškarci starosti između 16 i 65 godina i samo mali broj žena, djece i staraca.⁹²⁹ Ne zna se tačan broj muškaraca u koloni koji su bili naoružani.⁹³⁰ Naoružani ljudi bili su među nenaoružanima kako bi se starali za bezbjednost, ali koncentracija naoružanih je u prednjem dijelu kolone bila veća.⁹³¹ Veoma veliki broj njih je bio obučen u civilnu odjeću.⁹³² Prisutna je bila i

⁹²⁶ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1382–1383 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3189 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7082–7083 (8. februar 2007. godine); Salih Mehmedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 2–3; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3017 (14. april 2000. godine); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3240–3241 (23. maj 2000. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 874–875 (28. avgust 2006. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 119 i 124; DP P00104, str. 7 (mapa s putnim pravcem kolone bosanskih Muslimana, označenim strelicama crvene boje). Ljudi iz kolone imali su utisak da kolona nije bila dobro organizovana. Svjedok PW-004, T. 2737 (15. juni 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 1079 (30. avgust 2006. godine); Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3241–3242 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da grupu nije niko predvodio, ali uz napomenu da su tu bili "načelnik opštine i drugi ljudi koji su vodili kod civilnih vlasti" i "teritorijalna odbrana").

⁹²⁷ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 872 (28. avgust 2006. godine) (koji je rekao da se u Šušnjarima okupilo oko 15.000 ljudi); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3017 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da se u Jagličima okupila ogromna masa od oko 10.000–15.000 ljudi); Momir Nikolić, T. 12590 (11. april 2011. godine) (koji je rekao da je u koloni bilo 15.000 do 16.000 ljudi); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3240 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da je u Šušnjarima u koloni bilo oko 12.000 do 15.000 ljudi kada je on tamo stigao); svjedok PW-007, T. 520–521 (11. mart 2010. godine) (koji je rekao da se, prema procjenama, u Šušnjarima okupilo najmanje 15.000 ljudi); Salih Mehmedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 2 (koji je svjedočio o ogromnom mnoštvu od 10.000 do 12.000 ljudi); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2944 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da se u Šušnjarima okupilo oko 13.000 do 15.000 bosanskih Muslimana); Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11847–11848 (21. maj 2007. godine) (koji je rekao da je, prema procjenama iznesenim na obavještajnim brifinzima VRS-a, nekoliko hiljada bosanskih Muslimana pokušavalo da se probije do teritorije pod kontrolom ABiH). V. takođe Richard Butler, T. 16657 i 16670–16671 (14. juli 2011. godine); Ratko Škrbić, T. 18974 (8. februar 2012. godine).

⁹²⁸ Svjedok PW-022, T. 1144 (14. april 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3951 (15. novembar 2006. godine) (koji je procijenio da je kolona bila duga nekoliko kilometara); svjedok PW-015, T. 1362 (26. april 2010. godine) (koji je rekao da je kolona bila duga između sedam i deset kilometara). V. takođe svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3348 (31. oktobar 2006. godine).

⁹²⁹ Osman Salkić, T. 7880–7881 (22. novembar 2010. godine); svjedok PW-015, T. 1363 (26. april 2010. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2944 (14. april 2000. godine); svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3189 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3510 (2. novembar 2006. godine); DP P00991, 00:33:16–00:36:46. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 125 i 126.

⁹³⁰ Svjedok PW-004, DP P00460, PT. 3259 (20. oktobar 2006. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2944 (14. april 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 120; Ratko Škrbić, T. 18974 (8. februar 2012. godine); Osman Salkić, T. 7866 i 7878 (22. novembar 2010. godine) (koji je rekao da je oko 1.000 od 3.000 muškaraca iz prve grupe u koloni koji su bili u izvidnici bilo naoružano puškama). Kad su mu pokazani inserti video-snimka, Salkić je rekao da je u njima vidio da je u drugim dijelovima kolone naoružan bio samo jedan od petorice ili šestorice ljudi. Osman Salkić, T. 7889–7890 (22. novembar 2010. godine); DP P00991, 00:13:57–00:14:51 i 00:33:18–00:35:05. Upor. svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7033–7034 (7. februar 2007. godine) (koji je rekao da je u koloni bio "veliki broj" pripadnika ABiH i da je "značajan broj" bio naoružan raznim oružjem). Primijećene su i lovačke puške i automatske i poluautomatske puške. Svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3512 (2. novembar 2006. godine); Mevludin Orić, T. 867 (25. mart 2010. godine). Svjedočeci o karakteru snaga ABiH u Srebrenici, Butler je rekao da je 28. divizija ABiH imala više ljudi nego raspoloživog naoružanja u jedinicama i da se stoga naoružanje predavalo onoj grupi vojnika koja je bila na dužnosti. Butler je takođe rekao da su, prema tome, bile tri kategorije muškaraca bosanskih Muslimana: naoružani pripadnici ABiH, nenaoružani pripadnici ABiH i vojno sposobni muškarci koji ni na koji način nisu bili povezani s vojskom. Richard Butler, T. 16637–16638 (14. juli 2011. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12576–12578 (11. april 2011. godine). Prema procjeni VRS-a, 28. divizija ABiH u Srebrenici u to vrijeme je imala 10.000 naoružanih vojnika, a prema procjenama Nizozemskog bataljona, radilo se o 3.000 do 4.000 ljudi. Milenko Lazić, DP P02733, PT. 21735 (4. juni 2008. godine); Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11881 (21. maj 2007. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2164 (5. april 2000. godine). V. takođe DP P01202, str. 1–2; DP D00207.

⁹³¹ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3241–3242 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-007, T. 524 (11. mart 2010.

sanitetska podrška.⁹³³ Najprije je krenula izvidnica, kao i stručnjaci za mine i eksplozivna sredstva.⁹³⁴ Kolona se kretala putem označenim komadima papira kako bi se izbjegle nagazne mine.⁹³⁵

B. Potočari

1. Humanitarna situacija u Potočarima (11.–13. juli)

241. Dana 11. jula 1995. godine, nakon pada Srebrenice,⁹³⁶ veliki priliv bosanskih Muslimana – uglavnom žena, djece i staraca – izazvao je haos⁹³⁷ u Potočarima jer su oni došli prestrašeni, tražeći pomoć Nizozemskog bataljona.⁹³⁸ Vojnici Nizozemskog bataljona najprije su ih poslali u veliki autobuski depo ispred baze.⁹³⁹ Počele su pristizati veće grupe, pa im je Nizozemski bataljon dozvolio da uđu u bazu kroz rupu u ogradi⁹⁴⁰ i rekao im da se tu sklone.⁹⁴¹ Kad više nisu mogli primiti nove ljude, ulaz u bazu UN-a je zatvoren.⁹⁴² Oni koji su ostali iz tog mnoštva i oni koji su nadalje stizali⁹⁴³ okupljali su se u obližnjim fabrikama,⁹⁴⁴ a mnogi su noć provodili pod vedrim

godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1383 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3348 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-014, DP P02237 (povjerljivo), PT. 3574 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006. godine); Osman Salkić, T. 7866, 7878 i 7889–7890 (22. novembar 2010. godine).

⁹³² Svjedok PW-004, DP P00460, PT. 3259 (30. oktobar 2006. godine); DP P00991, 00:33:16–00:36:46.

⁹³³ Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 4025–4027 i 4056–4057 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine).

⁹³⁴ Mevludin Orić, T. 805–806 (22. mart 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 4027 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine); Osman Salkić, T. 7878 (22. novembar 2010. godine). Svjedok PW-008 je rekao da je čuo da je ispred kolone išla stoka kako bi aktivirala mine. Svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3384 (31. oktobar 2006. godine).

⁹³⁵ Svjedok PW-014, DP P02237 (povjerljivo), PT. 3574–3575 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006. godine).

⁹³⁶ V. gore, par. 235–237.

⁹³⁷ Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6082 (17. decembar 2003. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3102 (26. oktobar 2006. godine).

⁹³⁸ V., na primjer, DP P01485, str. 2 i 4; Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10807–10808 (2. maj 2007. godine); Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 2; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 2; Mevlinda Bektić, DP P01534 (16. juni 2000. godine), str. 1–2; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 2; svjedok PW-005, T. 2215 (31. maj 2010. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 433 i 442.

⁹³⁹ DP P01485, str. 3; svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1248–1249 (24. mart 2000. godine). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2483 (16. oktobar 2006. godine); DP P00616; Jean-René Ruez, T. 914 i 962–963 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 10; DP P01344 (u kome je Tomasz Blaszczyk brojem 1 označio depo preduzeća "Ekspres bus", brojem 2 cinkaru, brojem 3 plavu zgradu, brojem 4 zgradu "Ferosa", brojem 5 plavu fabriku, a brojem 6 "bijelu kuću". DP P01344; Tomasz Blaszczyk, T. 7576–7578 (10. novembar 2010. godine); DP P00083, 00:00:37–00:01:07 (video-insert o Potočarima s komentarima Jean-Renéa Rueza, T. 962–963 (29. mart 2010. godine)).

⁹⁴⁰ Rupa je napravljena zbog bezbjednijeg ulaska, s obzirom na to da je ranije na glavnu kapiju otvorena vatra. DP P01485, str. 3; Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2108 i 2110–2111 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 17808 (12. septembar 2011. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1508 (28. mart 2000. godine).

⁹⁴¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2484 (16. oktobar 2006. godine).

⁹⁴² Eelco Koster, DP P01483, PT. 3101 (26. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2113 (5. april 2000. godine); Mirsada Malagić, T. 10023 (16. februar 2011. godine).

⁹⁴³ Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 4; svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3600 (6. novembar 2006. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10805 i 10807–10808 (2. maj 2007. godine) (koji je svjedočio o civilima koji su stigli 12. jula).

⁹⁴⁴ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17304 i 17306–17307 (1. novembar 2007. godine); Mirsada Malagić, T. 10023

neбом.⁹⁴⁵ Do kraja 12. jula 1995. godine u bazi i oko nje okupilo se oko 25.000–30.000 bosanskih Muslimana.⁹⁴⁶

242. Humanitarna situacija u Potočarima u periodu od 11. do 13. jula 1995. godine bila je neopisiva i rapidno se pogoršavala.⁹⁴⁷ Usred nepodnošljive vrućine⁹⁴⁸ bilo je veoma malo vode i hrane za to veliko mnoštvo ljudi.⁹⁴⁹ Vladala je dramatična nestašica sanitetskog materijala za one kojima je bila potrebna ljekarska pomoć.⁹⁵⁰ Higijenska situacija je opisana kao "katastrofalna".⁹⁵¹ Prema riječima zamjenika komandanta Nizozemskog bataljona, majora Roberta Frankena, bosanski Muslimani su djelovali potpuno iscrpljeno, letargično, "kao da za njih svijet više ne postoji".⁹⁵²

243. Istovremeno, bosanski Muslimani u Potočarima bili su u stalnom strahu. Područje oko Potočara je u izvjesnoj mjeri granatirano 11. jula 1995. godine uveče,⁹⁵³ a zatim je došlo do relativnog smirivanja situacije.⁹⁵⁴ Međutim, s obzirom na uznemirenost, mnogi nisu mogli da

(16. februar 2011. godine); svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3309 (31. oktobar 2006. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2485 (16. oktobar 2006. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1020 (10. juli 2003. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 435.

⁹⁴⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 5–6 i 63–64; Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 2; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 4; Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1021 (10. juli 2003. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6083 (17. decembar 2003. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 435.

⁹⁴⁶ DP P00678 (prema procjeni od 11. jula 1995. godine, njih 20.000, s tendencijom rasta); DP P00589, str. 3 (prema procjeni, 25.000 raseljenih lica do kraja 11. jula); DP P01335, str. 2 (prema procjeni, njih 25.000–28.000 u Potočarima 12. jula); DP P02238, str. 1 (prema procjeni, njih 25.000–30.000); DP P02526 (prema procjeni, njih 30.000, a trebalo je stići još 8.000); Momir Nikolić, T. 12614 (12. april 2011. godine) (prema procjeni, 30.000 ljudi prije nego što su ih počeli prevoziti 12. jula); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 5 (prema procjeni, preko 30.000 ljudi); DP P02069, str. 2 (prema procjeni, njih oko 30.000–35.000 do kraja 12. jula). V. takođe Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2113 (5. april 2000. godine) (koji je rekao da je do kasnog popodneva 11. jula u bazu stiglo već 4.000–5.000 ljudi); DP P01485, str. 4–5 (prema procjeni, njih 4.000–5.000 u bazi UN-a, a ispred baze njih oko 15.000); činjenica o kojoj je presuđeno br. 111 (u Potočare je pobjeglo 20.000–30.000 ljudi); činjenica o kojoj je presuđeno br. 435 (prema procjeni, 20.000–25.000 ljudi do kraja 11. jula); činjenica o kojoj je presuđeno br. 437 (prema procjeni, 20.000–30.000 izbjeglica ispred baze UNPROFOR-a).

⁹⁴⁷ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1254 (24. mart 2000. godine); DP P02526; Robert Franken, DP P00598, PT. 2511 (16. oktobar 2006. godine); DP P00608, str. 2; DP P00979.

⁹⁴⁸ Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1510 (28. mart 2000. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9772 (24. maj 2004. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2511 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 436.

⁹⁴⁹ DP P02577; Robert Franken, DP P00598, PT. 2511 (16. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3113 (27. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 6; svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1510 (28. mart 2000. godine); DP P00974, str. 4; DP P00609, str. 4; DP P00608, str. 2; Pieter Boering, DP P01461, PT. 1939–1940 (21. septembar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 436.

⁹⁵⁰ DP P02577; Robert Franken, DP P00598, PT. 2511 (16. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 5 i 12; DP P00974, str. 4; DP P00609, str. 4; činjenica o kojoj je presuđeno br. 438.

⁹⁵¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2511 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP P00608, str. 2; činjenica o kojoj je presuđeno br. 438.

⁹⁵² Robert Franken, DP P00598, PT. 2489 (16. oktobar 2006. godine).

⁹⁵³ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3044–3045 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 6; Mirsada Malagić, T. 10024 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 5–6 i 51–52; svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1249–1250 (24. mart 2000. godine); Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 2; DP P00975; DP P00608, str. 1.

⁹⁵⁴ Svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3309 (31. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3102 (26. oktobar 2006. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 7; Mirsada Malagić, T. 10023 (16. februar 2011. godine).

spavaju.⁹⁵⁵ Strah se povećao kad su u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine u grad stigle snage bosanskih Srba, koje su zastrašivale bosanske Muslimane.⁹⁵⁶ Pripadnici snaga bosanskih Srba 12. jula su odvodili muškarce tokom cijelog dana⁹⁵⁷ i čuli su se jauci i zvuci batinanja.⁹⁵⁸ Neki od tih muškaraca nikad se nisu vratili.⁹⁵⁹

244. Noć s 12. na 13. juli 1995. godine opisana je kao "pakao".⁹⁶⁰ Masa budnih čula je krike, stenjanje i vrištanje brojnih ljudi.⁹⁶¹ Pucnji su se prolamali kroz noć, a pripadnici snaga bosanskih Srba nastavili su da odvođe muškarce i dječake, bosanske Muslimane.⁹⁶² Pričalo se da su i 12. i 13. jula 1995. godine snage bosanskih Srba ubijale muškarce bosanske Muslimane.⁹⁶³ Uslovi su bili tako strašni da su neki od onih koji su se sklonili u Potočare počinili samoubistvo ili pokušali da to urade.⁹⁶⁴ Do jutarnjih sati 13. jula svi su očajnički željeli otići iz Potočara.⁹⁶⁵

⁹⁵⁵ Svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3309 (31. oktobar 2006. godine); Mirsada Malagić, T. 10024 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1250 (24. mart 2000. godine).

⁹⁵⁶ V. dolje, par. 262-267.

⁹⁵⁷ Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 4; Mirsada Malagić, T. 10026–10029 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3310–3311 (31. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 443.

⁹⁵⁸ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 7–8; Mirsada Malagić, T. 10032 (16. februar 2011. godine); Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 4.

⁹⁵⁹ Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 3; svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3310–3311 (31. oktobar 2006. godine); Mirsada Malagić, T. 10029 (16. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 443.

⁹⁶⁰ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 7–8 i 64–65 (citata na str. 8). V. takođe Mirsada Malagić, T. 10031–10032 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3311 (31. oktobar 2006. godine).

⁹⁶¹ Mirsada Malagić, T. 10032 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1254 (24. mart 2000. godine); Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 5; svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3311 (31. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 443.

⁹⁶² Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 7; Mirsada Malagić, T. 10031–10032 (16. februar 2011. godine); Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 5; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 4 (koja je dodala da su se neki plašili da će mlađe žene biti odvedene i silovane); činjenica o kojoj je presuđeno br. 443.

⁹⁶³ V., na primjer, Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012–2013 (22. septembar 2006. godine) (izvještaj o muškarcima koji su odvođeni iza "bijele kuće" i zvuku ispaljenih metaka); Mirsada Malagić, T. 10032 (16. februar 2011. godine) (izvještaj o šestoro ubijene djece u obližnjem kukuruzištu); Mevlinda Bektić, DP P01534 (16. juni 2000. godine), str. 4 (izvještaj o užasnim zvucima koji su dolazili iz obližnje kuće i o krvi na prozorima). V. takođe svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17871–17873 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine) (izvještaj o preko deset muških leševa na različitim lokacijama u Potočarima nekoliko dana nakon pada Srebrenice); činjenica o kojoj je presuđeno br. 439 ("Izbjegli bosanski Muslimani koji su se sklonili u bazu ili oko nje bili su 12. i 13. jula 1995. godine, po dolasku srpskih snaga u Potočare, podvrgnuti kampanji terora koja se sastojala od prijetnji, vrijeđanja, pljačkanja i spaljivanja obližnjih kuća, batinanja, silovanja i ubistava").

⁹⁶⁴ Mirsada Malagić, T. 10032–10033 (16. februar 2011. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3069–3071 i 3095 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 15; Robert Franken, DP P00598, PT. 2511–2512 (16. oktobar 2006. godine). U bazi je bilo nekoliko smrtnih slučajeva i Nizozemski bataljon je pokušao da vodi evidenciju mrtvih. Eelco Koster, DP P01483, PT. 3069–3071 (26. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 444.

⁹⁶⁵ Mirsada Malagić, T. 10033 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9316 (23. mart 2007. godine); Rupert Smith, T. 11828–11829 (24. mart 2011. godine); DP P00589, str. 2.

2. Sastanci u hotelu "Fontana" (11.–12. juli)

245. U svjetlu tih događaja u Potočarima 11. jula uveče i 12. jula ujutro u hotelu "Fontana" u Bratuncu održana su tri sastanka.⁹⁶⁶ Svrha tih sastanaka, o kojim će više riječi biti dolje u tekstu, bila je da se razgovara o sudbini muslimanskog stanovništva, koje je tada već bilo okupljeno u bazi UN-a u Potočarima i oko nje.⁹⁶⁷

246. Oko 20:00 sati 11. jula 1995. godine oficiri VRS-a i Nizozemskog bataljona održali su prvi sastanak.⁹⁶⁸ U ime VRS-a prisutni su bili tadašnji general-pukovnik Mladić, general-major Milenko Živanović, pukovnik Radoslav Janković,⁹⁶⁹ potpukovnik Svetozar Kosorić i major Momir Nikolić, koji je bio zadužen za obezbjeđenje hotela "Fontana".⁹⁷⁰ Predstavnici Nizozemskog bataljona bili su potpukovnik Thomas Karremans, major Pieter Boering i štabni narednik Evert Rave.⁹⁷¹ Prisutna je bila i snimateljska ekipa, kao i UN-ov prevodilac Petar Ušćumlić.⁹⁷² Po dolasku u hotel, oficiri Nizozemskog bataljona vidjeli su da je nekoliko njihovih vojnika, koji su se ranije povukli s posmatračkih položaja u sektoru Zeleni Jadar i predali snagama bosanskih Srba,⁹⁷³ zatočeno u jednoj hotelskoj sobi.⁹⁷⁴ Vojnici su rekli Boeringu da se ne smiju slobodno kretati i da se osjećaju ugroženo, ali da su zbrinuti.⁹⁷⁵

⁹⁶⁶ V. činjenice o kojima je presuđeno br. 156, 168 i 180.

⁹⁶⁷ V. činjenica o kojoj je presuđeno br. 159.

⁹⁶⁸ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1941 (21. septembar 2006. godine); Richard Butler, T. 16668–16669 (14. juli 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 156. Mladić je Karremansu rekao da je sastanak zatražio Karremans, ali prema Raveovim riječima, Mladić je Karremansu naredio da dođe u hotel "Fontana". DP P02798, disk 1, 00:42:55, str. 17; Evert Rave, DP P01004, KT. 860, 881 (20. mart 2000. godine).

⁹⁶⁹ Vijeće napominje da je 8. jula 1995. godine ili približno tog datuma Radoslav Janković od Momira Nikolića preuzeo dužnosti oficira za vezu s UNPROFOR-om. V. gore, fusnota 428.

⁹⁷⁰ Evert Rave, DP P01004, KT. 862–863 (20. mart 2000. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1942–1943 (21. septembar 2006. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 161 i 162. Momir Nikolić je rekao da je dobio zadatak da se za vrijeme sastanka stara o obezbjeđenju hotela "Fontana" zajedno s komandantom vojne policije Bratunačke brigade, vodnikom Mirkom Jankovićem, kao i da je, mada nije bio direktan učesnik sastanka, bio dovoljno blizu da vidi šta se događa i čuje šta se govori. Momir Nikolić, T. 12371–12373 i 12376 (6. april 2011. godine).

⁹⁷¹ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1941 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 860 i 862 (20. mart 2000. godine); Momir Nikolić, T. 12372 (6. april 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 157.

⁹⁷² Evert Rave, DP P01004, KT. 862–863 (20. mart 2000. godine) (koji je rekao da su sastanku prisustvovali i drugi civili, ali da ih on nije poznao). Prije tog sastanka, kad je Mladić prvi put vidio Petra Ušćumlića i čuo samo njegovo prezime, vikao je na njega i izbacio ga jer je mislio da je Ušćumlić bosanski Musliman. Momir Nikolić, T. 12372 (6. april 2011. godine).

⁹⁷³ DP P02515, str. 1. V. takođe Evert Rave, T. 6774–6776 (26. oktobar 2010. godine) (koji je rekao da su vojnici zarobljeni 10. jula 1995. godine); DP P00994, str. 5.

⁹⁷⁴ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1942 (21. septembar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 158. Prema riječima Richarda Butlera, u to vrijeme je u hotelu "Fontana" bilo zatočeno ukupno oko 20–25 ili više vojnika Nizozemskog bataljona. Richard Butler, T. 16570 (13. juli 2011. godine).

⁹⁷⁵ Pieter Boering, T. 9008–9009 (15. decembar 2010. godine).

247. Mladić, koji je vodio sastanak,⁹⁷⁶ vodio je razgovor prijeteći i dominantno.⁹⁷⁷ Nепrestano je ispitivao Karremansa ko je naredio vazdušne udare i pucao na vojnike VRS-a,⁹⁷⁸ i vikao je na njega.⁹⁷⁹ Mladić je rekao da će se, ukoliko vojnici VRS-a ponovo budu izloženi vazdušnim udarima, vojnici Nizozemskog bataljona zatočeni u hotelu "Fontana" naći u opasnosti⁹⁸⁰ i da će VRS granatirati bazu UN-a u Potočarima, gdje su se izbjeglice već počele okupljati.⁹⁸¹ Rekao je Karremansu da ne želi da se oficiri Nizozemskog bataljona vrate kući u mrtvačkim sanducima⁹⁸² i od Nizozemskog bataljona je zatražio potpunu saradnju ako ne žele "da [život] ostav[e] ovde".⁹⁸³ Mladić je takođe rekao Karremansu da i Nizozemski bataljon i muslimansko stanovništvo mogu "izaći svi, ostati svi ili umreti svi".⁹⁸⁴ O sudbini muslimanskog stanovništva u Potočarima trebalo je razgovarati u kontekstu takve zastrašujuće atmosfere.

248. Karremans je na sastanku rekao da je s načelnikom štaba UNPROFOR-a brigadnim generalom Nicolajem, kao i s "državnim vlastima" u Sarajevu razgovarao "o zahtjevu u ime stanovništva".⁹⁸⁵ Rekao je da Komanda UNPROFOR-a u Sarajevu smatra da je enklava izgubljena;⁹⁸⁶ da mu je naređeno da vodi brigu o "izbjeglicama" u Potočarima;⁹⁸⁷ da treba pregovarati i pitati koji su uslovi za povlačenje vojnika Nizozemskog bataljona i tih "izbjeglica";⁹⁸⁸ kao i da mu je Komanda rekla da upita VRS da li bi mogao da pomaže pri povlačenju.⁹⁸⁹ Karremans je objasnio da su bosanski Muslimani u Potočarima bolesni, umorni i veoma uplašeni⁹⁹⁰ i od VRS-a zatražio humanitarnu podršku, jer i samom Nizozemskom bataljonu nedostaju

⁹⁷⁶ Evert Rave, T. 6749–6750 (26. oktobar 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 160.

⁹⁷⁷ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1945–1946 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, T. 6749–6750 (26. oktobar 2010. godine). Evert Rave, T. 6917 i 6919 (28. oktobar 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 160.

⁹⁷⁸ DP P02798, disk 1, 00:33:26, 00:35:29, 00:36:04, 00:38:25 i 00:39:10, str. 13–15. V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 866 (20. mart 2000. godine).

⁹⁷⁹ DP P02798, disk 1, 00:39:10, 00:39:31, 00:39:41 i 00:40:06. str. 15–16.

⁹⁸⁰ DP P02798, disk 1, 00:47:48, str. 19. V. takođe DP P00678 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a od 11. jula 1995. godine, u kome se govori o prijetnji VRS-a da će bombardovati UNPROFOR i druge organizacije UN-a ako se nastave vazdušni udari NATO-a); DP P00622, str. 1. Zbog te prijetnje UN je smjesta prekinuo s korištenjem vazdušnih udara, odrekavši se tako bilo kakve mogućnosti da brani enklavu. Richard Butler, T. 16574–16575 i 16577 (13. juli 2011. godine).

⁹⁸¹ Evert Rave, T. 6749–6750 (26. oktobar 2010. godine) (koji je rekao da je "negdje tokom sastanka"—što nije zabilježeno na snimku—Mladić pripremio da će VRS, ukoliko dođe do novih vazdušnih udara, otvoriti vatru na bazu UN-a i izbjeglice, kao i na vojnike Nizozemskog bataljona zatočene u hotelu "Fontana"). V. takođe DP P00608, str. 4 (telefaks od 12. jula, u kome Karremans svoje nadređene u UNPROFOR-u izvještava o razgovorima održanim na tri sastanka u hotelu "Fontana").

⁹⁸² DP P02798, disk 1, 01:00:54, str. 26.

⁹⁸³ DP P02798, disk 1, 00:59:59–0:00:22, str. 26.

⁹⁸⁴ DP P02798, disk 1, 01:01:38, str. 27. V. Evert Rave, T. 6917–6919 (28. oktobar 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 164.

⁹⁸⁵ DP P02798, disk 1, 00:43:00, str. 17.

⁹⁸⁶ DP P02798, disk 1, 00:43:49, str. 17.

⁹⁸⁷ DP P02798, disk 1, 00:44:04, str. 17.

⁹⁸⁸ DP P02798, disk 1, 00:44:30–00:44:42, str. 17.

⁹⁸⁹ DP P02798, disk 1, 00:44:43, str. 17.

⁹⁹⁰ DP P02798, disk 1, 00:45:30, str. 18.

resursi.⁹⁹¹ Obavijestio je Mladića o osamdesetak ranjenih bosanskih Muslimana u bazi UN-a u Potočarima.⁹⁹²

249. Mladić je kazao da operacije VRS-a nisu usmjerene protiv vojnika UNPROFOR-a i muslimanskog stanovništva.⁹⁹³ Rekao je: "Želim da vam pomognem"⁹⁹⁴ i pitao je Karremansa da li može da organizuje autobuse UNPROFOR-a za "evakuaciju" bosanskih Muslimana, na šta je ovaj odgovorio da se to može srediti.⁹⁹⁵ Mladić je onda Karremansu rekao da je spreman da prihvati ranjene bosanske Muslimane na liječenje u Bratunac.⁹⁹⁶ Mladić je zatim rekao Karremansu da dovede predstavnike muslimanskog stanovništva i ABiH⁹⁹⁷ na drugi sastanak koji će se održati kasnije, 11. jula 1995. godine uveče, kako bi se obavile pripreme da se "na miran način" riješi "problem civilnog stanovništva, vaših vojnika i muslimanske vojske".⁹⁹⁸ Mladić je oficirima Nizozemskog bataljona dozvolio da razgovaraju sa svojim vojnicima zatočenim u hotelu.⁹⁹⁹

250. Kao što je Mladić tražio,¹⁰⁰⁰ drugi sastanak je održan 11. jula 1995. godine, s početkom oko 23:00 sata.¹⁰⁰¹ I tim sastankom je predsjedavao Mladić.¹⁰⁰² S njim u pratnji bili su Radoslav Janković, Kosorić, a ovaj put i general-major Radoslav Krstić, koji je došao umjesto Živanovića; za obezbjeđenje je bio zadužen Momir Nikolić.¹⁰⁰³ Karremans je i na taj sastanak došao s Boeringom i Raveom.¹⁰⁰⁴ U svojstvu nezvaničnog predstavnika muslimanskog stanovništva, s Nizozemskim bataljonom je na sastanak došao Nesib Mandžić, koji je tada bio nastavnik u Srebrenici¹⁰⁰⁵ i koga su

⁹⁹¹ DP P02798, disk 1, 00:45:37–00:46:12, str. 18.

⁹⁹² DP P002798, disk 1, 01:06:08–01:06:47, str. 29–30.

⁹⁹³ DP P02798, disk 1, 00:59:37 i 01:00:23, str. 26. Prema Raveovim riječima, Mladić je na tom sastanku takođe rekao da vođe ABiH neće imati nikakvih problema ako se predaju i da će se s njima postupati kao sa ratnim zarobljenicima. Evert Rave, DP P01004, KT. 866 (20. mart 2000. godine).

⁹⁹⁴ DP P02798, disk 1, 01:00:34 i 01:04:45, str. 26.

⁹⁹⁵ DP P02798, disk 1, 01:10:05–01:10:23, str. 32; Evert Rave, DP P01004, KT. 867 (20. mart 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 178.

⁹⁹⁶ DP P002789, disk 1, 01:06:48–01:06:51, str. 30.

⁹⁹⁷ DP P02798, disk 1, 01:01:17–01:01:22 i 01:01:54–01:02:05, str. 26–27; Evert Rave, DP P01004, KT. 866–867 (20. mart 2000. godine).

⁹⁹⁸ DP P02798, disk 1, 01:02:34–01:02:47, str. 27.

⁹⁹⁹ DP P02798, disk 1, 01:12:14, str. 33. No, zatočenim vojnicima Nizozemskog bataljona ipak nije bilo dozvoljeno da napuste hotel. Evert Rave, T. 6911 (28. oktobar 2010. godine); Richard Butler, T. 16571 (13. juli 2011. godine).

¹⁰⁰⁰ DP P02798, disk 1, 01:09:51, str. 32.

¹⁰⁰¹ Momir Nikolić, T. 12657 (12. april 2011. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1951 (21. septembar 2006. godine); Richard Butler, T. 16617 (13. juli 2011. godine) i T. 16669 (14. juli 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 168.

Evert Rave, DP P01004, KT. 885 (21. mart 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 169.

¹⁰⁰² Evert Rave, DP P01004, KT. 884 (21. mart 2000. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1951–1952 (21. septembar 2006. godine). V. takođe DP P01133; DP P01134; DP P01135; DP P01390. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 169 i 170. V. takođe Momir Nikolić, T. 12371–12373 (6. april 2011. godine) (koji je bio zadužen za obezbjeđenje prilikom drugog sastanka u hotelu "Fontana").

¹⁰⁰⁴ Evert Rave, DP P01004, KT. 883 (21. mart 2000. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1951 (21. septembar 2006. godine). V. takođe DP P01131; DP P01132.

¹⁰⁰⁵ Dokazi ukazuju na to da je 1992. godine Mandžić bio član Patriotske lige, grupe koja je osnovana 1991. godine i od koje je u januaru 1993. godine formirana Žepka brigada. DP D000119 (povjerljivo), str. 1; Dragan Todorović, T. 17548–17549 (1. septembar 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12128–12129 (31. mart 2011. godine);

Karremans i Boering pronašli u mnoštvu bosanskih Muslimana u Potočarima.¹⁰⁰⁶ Prisutan je bio i prevodilac UN-a.¹⁰⁰⁷

251. Jedno kraće vrijeme na samom početku sastanka čulo se skičanje svinje koju kolju.¹⁰⁰⁸ Neko iz obezbjeđenja bosanskih Srba razgrnuo je zavjese i otvorio prozor dok se to dešavalo, da bi ga zatvorio kad je svinja prestala da skiči.¹⁰⁰⁹ Kosorić i drugi bosanski Srbi prisutni na sastanku smijuljili su se dok je svinja skičala; Rave je stekao utisak da je to klanje bilo pripremljeno.¹⁰¹⁰ Rave je klanje svinje shvatio kao namjeru da se zastraše bosanski Muslimani.¹⁰¹¹

252. Karremans je na tom sastanku ponovio da se situacija u bazi UN-a u Potočarima pogoršava¹⁰¹² i objasnio je da su bosanskim Muslimanima koji su se tamo okupili do 11. jula uveče – a prema njegovoj procjeni bilo ih je između 15.000 i 20.000,¹⁰¹³ većinom žena, djece i staraca¹⁰¹⁴ - prijeko potrebni hrana i lijekovi.¹⁰¹⁵ Razgovaralo se i o potrebi evakuacije ranjenih.¹⁰¹⁶ Dok je Karremans govorio, Mladić je svojim potčinjenima naredio da na sto stave polomljenu tablu skinutu

svjedok PW-013, T. 9969 (16. februar 2011. godine). Mandžić je izašao iz ABiH u proljeće 1993. godine i počeo se baviti politikom u Srebrenici. DP D00119 (povjerljivo), str. 3–4.

¹⁰⁰⁶ Evert Rave, DP P01004, KT. 883 (21. mart 2000. godine) (koji je rekao da su Mandžića poznavali jer su ga nekoliko puta posjetili u srednjoj školi u Srebrenici i smatrali su da će biti dobar predstavnik). Zabilježeno je da je Karremans izjavio da je bilo teško pronaći predstavnika bosanskih Muslimana, pa su bili zadovoljni što su pronašli g. Mandžića. V. DP P02798, disk 1, 01:12:42, str. 34. Boering je rekao da im nije pošlo za rukom da u masi ljudi u Potočarima pronađu nekog komandanta ABiH, pa je on predložio jednog nastavnika kog je sreo ranije u nekoliko navrata. DP P01465, str. 8. U izjavi koju je u oktobru 1995. godine dao tužilaštvu, Rutten je rekao da je, počev od marta 1995. godine, svake sedmice razgovarao s "bosanskohercegovačkim vođama" Mandžićem i Šabanovićem kada bi patrolirao po enklavi. Mandžića je opisao kao "bosanskohercegovačkog vođu zaduženog za sjeverni dio enklave". DP P02634, str. 2. V. takođe DP P00608, str. 4 (telefaks od 12. jula, u kome Karremans svoje nadređene u UNPROFOR-u izvještava o razgovorima na tri sastanka održana hotelu "Fontana" i u kome, pored ostalog, kaže da je, na Mladićev zahtjev da drugom sastanku treba da prisustvuje predstavnik "izbjeglica", on "pronašao jednog, mada taj nije zvanični predstavnik"). V. takođe DP D00119 (povjerljivo), str. 8. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 172.

¹⁰⁰⁷ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1953–1954 (21. septembar 2006. godine); DP P00965. Prisutna je bila i snimateljska ekipa i nekoliko drugih civila. Rave je u jednom od civila prepoznao Ljubislava Simića, bivšeg Mandžićevog kolegu i gradonačelnika Bratunca. Evert Rave, DP P01004, KT. 884 (21. mart 2000. godine). Boering je rekao da su bila prisutna dvojica ili trojica civila koji su radili za policiju ili organe vlasti u Bratuncu. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1952 (21. septembar 2006. godine).

¹⁰⁰⁸ DP P02798, disk 1, 01:14:22–01:14:47, str. 34; svjedok PW-071, T. 6074 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1953 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 885 (21. mart 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 173.

¹⁰⁰⁹ Evert Rave, DP P01004, KT. 885–886 (21. mart 2000. godine).

¹⁰¹⁰ Evert Rave, T. 6752–6753 (26. oktobar 2010. godine). Postoje dokazi da je 10. jula 1995. godine odobreno "da za potrebe vojnika UN smeštenih u hotelu u Bratuncu, zakoljete i isporučite svinju". DP D00037. Rave je izrazio sumnju u to da su ratni zarobljenici u hotelu "Fontana" mogli da naručuju hranu po želji. Evert Rave, T. 6771 (26. oktobar 2010. godine).

¹⁰¹¹ Evert Rave, T. 6753 i 6756–6757 (26. oktobar 2010. godine). V. takođe svjedok PW-071 i T. 6077 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine).

¹⁰¹² DP P02798 disk 1, 01:15:16, str. 35. Karremans je Mladiću rekao da su ti ljudi neuhranjeni, da su mnogi bolesni i da je tamo sve puno prljavštine i buha. V. DP P02798, disk 1, 01:15:16–01:15:50 i 01:16:13–01:16:35, str. 35.

¹⁰¹³ DP P02798, disk 1, 01:14:05, str. 34.

¹⁰¹⁴ DP P02798, disk 1, 01:15:53, str. 35.

¹⁰¹⁵ DP P02798, disk 1, 01:18:22–01:18:33, str. 36.

¹⁰¹⁶ DP P02798, disk 1, 01:21:08–01:21:19, str. 38; Evert Rave, T. 6891–6893 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 888 (21. mart 2000. godine).

sa zgrade Skupštine opštine Srebrenica i rekao da ju je lično donio iz Srebrenice ranije tog dana.¹⁰¹⁷ To je protumačeno kao namjera da se demorališu predstavnici bosanskih Muslimana, jer je tabla bila simbol pada Srebrenice.¹⁰¹⁸

253. Karremans je zatim objasnio da je pokušavao da organizuje autobuse kod UNHCR-a, civilnih organa vlasti,¹⁰¹⁹ kao i kod sopstvenog vojnog rukovodstva, ali da još ne zna šta je trenutno moguće.¹⁰²⁰ Takođe je rekao da Nizozemski bataljon nema dovoljno goriva.¹⁰²¹ Rekao je Mladiću da Nizozemski bataljon upravo pokušava da utvrdi koji je tačan broj bosanskih Muslimana u bazi UN-a i gdje bi oni željeli da odu¹⁰²² i naveo je da će Nizozemski bataljon izraditi plan da se najprije obavi "evakuacija" bolesnih i starijih.¹⁰²³

254. Potom je riječ dobio Mandžić, koji je naglasio da on nije zvanični predstavnik vlasti bosanskih Muslimana¹⁰²⁴ i da se nije pripremio za sastanak.¹⁰²⁵ Objasnio je da u Potočarima ima mnogo više bosanskih Muslimana nego što je prvobitno procijenjeno i da se očekuje da će u toku noći stići još ljudi, ne samo iz Srebrenice, već i iz drugih opština; pitao je da li je na višem nivou postignut dogovor o planiranoj evakuaciji.¹⁰²⁶ Mladić je Mandžiću rekao da vojnici ABiH moraju da polože oružje i da onima koji to urade "garantuj[e] život"¹⁰²⁷ i ponovio je da cilj njihovog dejstva nije ni muslimansko stanovništvo, ni međunarodne humanitarne organizacije, ni UNPROFOR.¹⁰²⁸ Zatim je od bosanskih Muslimana zatražio jasan stav o tome da li žele da "opstan[u], ostan[u] ili nestan[u]"¹⁰²⁹ i rekao da očekuje da sljedećeg jutra, 12. jula 1995. godine, u 10:00 sati dođe zvanična delegacija bosanskih Muslimana kako bi se razgovaralo o njihovom "izbavljenj[u]" iz srebreničke enklave.¹⁰³⁰ Mladić je kazao da će narediti da se do tada zaustave dejstva.¹⁰³¹ Razgovaralo se o distribuciji hrane i lijekova i vremenskom rasporedu za prijevoz muslimanskog

¹⁰¹⁷ DP P02798, disk 1, 01:20:12, str. 37; 01:22:22–1:22:55, str. 37–38. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 174. Tabla je stavljena na sto pred Mandžića. DP P02798, disk 1, 01:31:01, str. 38; DP P01136.

¹⁰¹⁸ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1960 (21. septembar 2006. godine). Boering je rekao da je to značilo da bosansko stanovništvo "više ne vlada [svojim] gradom". *Ibid.* V. takođe Dodatak C: povjerljivi dodatak.

¹⁰¹⁹ DP P02798, disk 1, 01:26:28, str. 40.

¹⁰²⁰ DP P02798, disk 1, 01:27:25–01:27:40, str. 40–41.

¹⁰²¹ DP P02798, disk 1, 01:24:38, str. 39. Karremans je rekao da Nizozemskom bataljonu gorivo nije dostavljeno od 16. februara 1995. godine i da ima još samo oko 4.000–5.000 litara goriva. *Ibid.*

¹⁰²² DP P02798, disk 1, 01:26:56 i 01:27:47, str. 40–41.

¹⁰²³ DP P02798, disk 1, 01:28:32–01:27:33, str. 41.

¹⁰²⁴ DP P02798, disk 1, 01:30:36, str. 42.

¹⁰²⁵ DP P02798, disk 1, 01:32:37, str. 42.

¹⁰²⁶ DP P02798, disk 1, 01:30:39–01:33:17, str. 42.

¹⁰²⁷ DP P02798, disk 1, 01:33:28, str. 42. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 176.

¹⁰²⁸ DP P02798, disk 1, 01:33:59 i 01:34:22, str. 42.

¹⁰²⁹ DP P02798, disk 1, 01:34:49–01:35:04, str. 43. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 176.

¹⁰³⁰ DP P02798, disk 1, 01:35:06–01:35:35, str. 43. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 179.

¹⁰³¹ DP P02798, disk 1, 01:35:46, str. 43.

stanovništva iz Potočara, ali nije donesena nikakva konačna odluka.¹⁰³² Mladić je rekao da će VRS nastaviti s granatiranjem ako se njegovi zahtjevi ne ispune.¹⁰³³

255. Pretkraj sastanka Mladić je Mandžiću rekao da je sudbina muslimanskog stanovništva u Mandžićevim rukama, i to "ne samo na ovom prostoru".¹⁰³⁴ Premda je Mandžić više puta naglasio da je on za predstavnika izabran igrom slučaja,¹⁰³⁵ Mladić je Mandžiću rekao: "To je vaš problem. Dovedite ljude koji mogu obezbediti predaju oružja i spasite vaš narod od uništenja."¹⁰³⁶ Mandžić je poslije sastanka bio veoma nervozan i Franken mu je pomogao u pokušaju da stupi u vezu s jednim članom vlade BiH, ali to im nije pošlo za rukom.¹⁰³⁷

256. U ranim jutarnjim satima sljedećeg dana, 12. jula, Mandžić je iz mnoštva ljudi u Potočarima uspio da izabere još dva nezvanična predstavnika muslimanskog stanovništva, Čamilu Omanović i Ibru Nuhanovića, da s njim pođu na treći sastanak u hotel "Fontana".¹⁰³⁸

257. Vijeće je čulo svjedočenje da je Momir Nikolić, načelnik za obavještajno-bezbjednosne poslove Bratunačke brigade, prije početka tog trećeg sastanka bio u prilici da razgovara s Popovićem i Kosorićem, načelnicima za bezbjednosne, odnosno obavještajne poslove u Drinskom korpusu; Popović im je rekao da je već postignut dogovor da će žene, djeca i starci biti "evakuisani" u Kladanj, a vojno sposobni muškarci odvojeni i privremeno zatočeni u opštini Bratunac.¹⁰³⁹ Na Nikolićevo pitanje šta će se dogoditi tim muškarcima, Popović je odgovorio da "balije sve treba pobiti".¹⁰⁴⁰ Nikolić, Popović i Kosorić takođe su razgovarali o mogućim objektima za zatvaranje¹⁰⁴¹ i lokacijama za pogubljenje.¹⁰⁴²

¹⁰³² Evert Rave, T. 6891–6892 (27. oktobar 2010. godine).

¹⁰³³ DP P00608, str. 5 (telefaks od 12. jula, u kome Karremans svoje nadređene u UNPROFOR-u izvještava o razgovorima na tri sastanka održana hotelu "Fontana").

¹⁰³⁴ DP P02798, disk 1, 01:36:37–01:36:51 i 01:37:48, str. 43. V. takođe Evert Rave, T. 6760 (26. oktobar 2010. godine).

¹⁰³⁵ DP P02798, disk 1, 01:37:18, str. 43. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 177 (Mandžić je Mladiću rekao da nije u njegovoj moći da obaveže ABiH da bilo šta uradi i da nije ovlašten da pregovara u ime civilnog stanovništva).

¹⁰³⁶ DP P02798, disk 1, 01:37:23–01:37:32, str. 43.

¹⁰³⁷ Robert Franken, DP P00598, PT. 2487 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2558 (17. oktobar 2006. godine).

¹⁰³⁸ Evert Rave, DP P01004, KT. 890 (21. mart 2000. godine). V. takođe Pieter Boering, DP P01461, PT. 1968 (21. septembar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 185.

¹⁰³⁹ Momir Nikolić, T. 12377 (6. april 2011. godine).

¹⁰⁴⁰ Momir Nikolić, T. 12377–12378 (6. april 2011. godine).

¹⁰⁴¹ Momir Nikolić, T. 12378 (6. april 2011. godine) (koji je rekao da su objekti koji su razmatrani bili zgrada Osnovne škole "Vuk Karadžić", fiskulturna sala te škole, hangar, kao i zgrada srednje škole "Đuro Pucar Stari" i da je te objekte predložio on lično jer su bili u tom kraju i jer ih je mogao obezbjeđivati manji broj ljudi).

¹⁰⁴² Momir Nikolić, T. 12379 (6. april 2011. godine) (koji je rekao da su pomenute lokacije bile rudnik "Sase" i "Cigлана", fabrika opeke, i istakao da na tim lokacijama niko nije pogubljen i da se ne sjeća ko ih je prvi predložio).

258. Treći sastanak održan je istog jutra s početkom u 10:00 sati.¹⁰⁴³ U Mladićevoj pratnji bili su Radoslav Janković, Krstić, Kosorić, Popović, kao i Miroslav Deronjić, komesar za civilna pitanja u Srebrenici, Ljubisav Simić, predsjednik Skupštine opštine Bratunac, Srbislav Davidović, predsjednik Izvršnog odbora opštine Bratunac, i Dragomir Vasić, načelnik CJB-a Zvornik.¹⁰⁴⁴ Kosorić je naveden kao osoba odgovorna za prijevoz bosanskih Muslimana u Potočarima.¹⁰⁴⁵ Mladić je jednog od učesnika predstavio kao čovjeka "odgovornog za provjeru svih izbjeglih muškaraca kako bi se utvrdilo ima li među njima odgovornih za ratne zločine ili krivična djela".¹⁰⁴⁶ Predstavnicima Nizozemskog bataljona bili su Karremans i Boering.¹⁰⁴⁷ Uz Nesiba Mandžića, i Čamila Omanović i Ibro Nuhanović, koji su pretraženi prije ulaska u hotel,¹⁰⁴⁸ također su prisustvovali sastanku.¹⁰⁴⁹

259. Na početku sastanka Mladić je, aludirajući na svoje obraćanje Nesibu Mandžiću na drugom sastanku, rekao prisutnima: "Sinoć sam rekao gospodinu: 'Možete opstati ili nestati'".¹⁰⁵⁰ Kuriri VRS-a, koji su ulazili i izlazili iz prostorije u kojoj se održavao sastanak, djelovali su napeto.¹⁰⁵¹ Za vrijeme sastanka pored hotela su prolazili tenkovi i čula se pucnjava.¹⁰⁵² Predstavnicima bosanskih Muslimana bili su preplašeni i nervozni.¹⁰⁵³

¹⁰⁴³ Momir Nikolić, T. 12376–12377 (6. april 2011. godine); svjedok PW-071, T. 6087 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine); Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6286 (20. januar 2004. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9202 (22. mart 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 180.

¹⁰⁴⁴ Svjedok PW-071, T. 6083–6086 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine), T. 6102–6103 (zatvorena sjednica) (5. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 39–40. V. takođe DP P00028. V. takođe Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6195 (19. januar 2004. godine), BT. 6286 (20. januar 2004. godine); svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9203–9204 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine). V. takođe DP P02525, str. 1. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 182 i 183. Vijeće napominje da je Boering rekao da su tom sastanku prisustvovali i Radoslav Janković i Momir Nikolić. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1968–1969 (21. septembar 2006. godine). Na stop-fotografijama učesnika tog trećeg sastanka u hotelu "Fontana" zabilježeno je da je Radoslav Janković bio na sastanku. DP P00624, str. 40. Vijeće napominje da je sam Momir Nikolić rekao da nije bio učesnik tog sastanka. Momir Nikolić, T. 12381–12382 (6. april 2011. godine).

¹⁰⁴⁵ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1949, 1972 (21. septembar 2006. godine); DP P00991, 01:42:51 i 01:45:07.

¹⁰⁴⁶ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1969 (21. septembar 2006. godine). Boering je objasnio da je taj čovjek bio "iz civilnih struktura vlasti", ali mu se nije sjećao imena. Pieter Boering, DP P01461, PT. 1969–1973 (21. septembar 2006. godine). Vijeće napominje da su na tom trećem sastanku u hotelu "Fontana" bila tri predstavnika civilnih vlasti. Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9202–9203 (22. mart 2007. godine).

¹⁰⁴⁷ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1968 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 893 (21. mart 2000. godine). V. takođe svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9203 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine); DP P02525, str. 1.

¹⁰⁴⁸ Momir Nikolić, T. 12376 (6. april 2011. godine). V. takođe DP P02798, disk 3, 00:05:45–00:06:33, str. 48.

¹⁰⁴⁹ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1968 (21. septembar 2006. godine). V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 893 (21. mart 2000. godine); svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9203 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine); DP P00624, str. 38; DP P02525, str. 1; činjenica o kojoj je presuđeno br. 185.

¹⁰⁵⁰ DP P02798, disk 3, 00:10:11–00:10:18, str. 50. V. takođe svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9345–9346 (23. mart 2007. godine); svjedok PW-063, T. 6614 (djelimično zatvorena sjednica) (20. oktobar 2010. godine).

¹⁰⁵¹ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1974–1975 (21. septembar 2006. godine).

¹⁰⁵² Pieter Boering, DP P01461, PT. 1975 (21. septembar 2006. godine).

¹⁰⁵³ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak.

260. I taj sastanak je vodio Mladić,¹⁰⁵⁴ koji je ponovio svoj zahtjev da svi naoružani muškarci predaju oružje VRS-u.¹⁰⁵⁵ Rekao je da će, ukoliko se njegov zahtjev ispuni, civilno stanovništvo moći "da id[e] tamo gde žel[i]" ili da ostane.¹⁰⁵⁶ Mladić je na tom sastanku takođe rekao da će vojno sposobni muškarci u dobi između 16 i 60 godina biti podvrgnuti provjeri kako bi se ustanovilo ima li među njima ratnih zločinaca.¹⁰⁵⁷ Rekao je da će obezbijediti vozila za prijevoz onih koji žele otići iz baze.¹⁰⁵⁸ Takođe je rekao da neko drugi treba da obezbijedi potrebno gorivo¹⁰⁵⁹ i predložio je da UNPROFOR stavi na raspolaganje četiri ili pet cisterni goriva za vozila za prijevoz bosanskih Muslimana.¹⁰⁶⁰ Karremans je rekao da mu je nizozemsko Ministarstvo odbrane naredilo da pruži svu potrebnu pomoć.¹⁰⁶¹ Zatim je zatražio sastanak s predstavnicima rukovodstva RS-a,¹⁰⁶² ali Mladić je odgovorio da on to ne može organizovati.¹⁰⁶³

261. Nakon tog posljednjeg sastanka u hotelu "Fontana", održanog 12. jula ujutro, Karremans i Boeing su se vratili u Potočare oko 12:00 sati i održali kratke konsultacije.¹⁰⁶⁴ Nisu imali utisak da su postignuti konkretni dogovori budući da i dalje nije bilo jasno ko će obaviti prijevoz bosanskih Muslimana, ko će dati gorivo i kako će se tačno pružiti podrška civilnom stanovništvu.¹⁰⁶⁵ Pored toga, i dalje je postojala zabrinutost oko pitanja šta podrazumijeva "provjera" vojno sposobnih muškaraca.¹⁰⁶⁶ Karremans je Boeringu i Frankenu naredio da se vrate u hotel "Fontana" i zatraže da

¹⁰⁵⁴ Svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9204 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine).

¹⁰⁵⁵ DP P02798, disk 3, 00:10:21–00:10:34, str. 50–51. V. takođe svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9298 (23. mart 2007. godine).

¹⁰⁵⁶ DP P02798, disk 3, 00:10:37–00:10:51, str. 51.

¹⁰⁵⁷ Pieter Boeing, DP P01451, PT. 1969, 1974–1975 (21. septembar 2006. godine); Robert Franken, T. 3355 (30. juni 2010. godine) (koji je naveo da je to čuo od Karremansa); svjedok PW-063, T. 6612 (djelimično zatvorena sjednica) (20. oktobar 2010. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16635–16636 (14. juli 2011. godine). Vijeće ima u vidu svjedočenje Miroslava Deronjića, koji je naveo da mu je Karadžić rekao da učesnicima sastanka prenese posebno naređenje da bi trebalo "zadržati" one za koje postoji mogućnost da se dokaže da su ratni zločinci, a mogli bi iskoristiti priliku da se sakriju ili pridruže civilima. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6159 (19. januar 2004. godine). *Ibid.* V. Dodatak C: povjerljivi dodatak. Vijeće ne isključuje činjenicu da je bilo i drugih učesnika sastanka koji su razgovarali o pitanju provjere ratnih zločinaca i prihvata svjedočenja Boeringa, Frankena i svjedoka PW-063 u tom smislu.

¹⁰⁵⁸ DP P02798, disk 3, 00:11:43, str. 51. Vijeće ima u vidu da je Mladić na tom sastanku rekao da bosanski Muslimani treba da "idu na stadion" i da će jedan predstavnik VRS-a biti s narodom "da ga ukrcava". DP P02798, disk 3, 00:12:44–0:12:56, str. 51. Predstavnici bosanskih Muslimana su pominjanje stadiona shvatili kao psihološko zastrašivanje, jer su u aprilu i maju 1992. godine na toj lokaciji ubijani muslimanski civili; te riječi su Čamilu Omanović toliko pogodile da je kasnije pokušala da se objesi. Svjedok PW-071, T. 6087–6089 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine), T. 6110–6111 (zatvorena sjednica) (5. oktobar 2010. godine).

¹⁰⁵⁹ DP P02798, disk 3, 00:11:42–00:11:48, str. 51.

¹⁰⁶⁰ DP P02798, disk 3, 00:11:54, str. 51. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 189. Kako se detaljnije objašnjava dolje u tekstu, Vijeće konstatuje da je, dok je treći sastanak u hotelu "Fontana" bio u toku, VRS već radio na organizovanju autobusa, kao i na nabavljanju goriva. V. gore, par. 269-271.

¹⁰⁶¹ DP P02798, disk 3, 00:13:20–00:13:43, str. 51–52. Mladić je Karremansu zahvalio na toj ponudi (DP P02798, disk 3, 00:13:44, str. 52) i prihvatio je (DP P02798, disk 3, 00:14:02–00:14:11, str. 52).

¹⁰⁶² DP P02798, disk 3, 00:14:21–00:14:36, str. 52.

¹⁰⁶³ DP P02798, disk 3, 00:14:45, str. 52.

¹⁰⁶⁴ Pieter Boeing, DP P01461, PT. 1976 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 894 (21. mart 2000. godine).

¹⁰⁶⁵ Pieter Boeing, DP P01461, PT. 1975–1976 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 893-894 (21. mart 2000. godine).

¹⁰⁶⁶ Pieter Boeing, DP P01461, PT. 1974 (21. septembar 2006. godine).

se to razjasni.¹⁰⁶⁷ Tamo im je Momir Nikolić, koji je bio s Kosorićem, rekao da je o svemu već postignut dogovor, da se gube i da je prijevoz bosanskih Muslimana u Potočarima već počeo.¹⁰⁶⁸ Iznenadeni tom informacijom,¹⁰⁶⁹ Franken i Boering odvezli su se nazad u bazu i vidjeli kako se nekoliko autobusa kreće iz pravca Bratunca prema Potočarima,¹⁰⁷⁰ dok ih je nekoliko bilo parkirano ispred baze.¹⁰⁷¹ Prijevoz bosanskih Muslimana već je bio u toku.¹⁰⁷²

3. Snage bosanskih Srba preuzimaju kontrolu nad Potočarima (12. juli)

262. U skladu s naređenjem koje je 11. jula 1995. godine Mladić izdao Borovčaninu, zamjeniku komandanta Specijalne brigade policije MUP-a RS-a,¹⁰⁷³ Borovčanin i jedinice združenih snaga policije krenule su na Potočare u ranim jutarnjim satima 12. jula 1995. godine, nakon što su zauzele posmatrački položaj OP Papa na Žutom Mostu.¹⁰⁷⁴ Združene snage policije sastojale su se od 1. čete PJP-a iz Zvornika¹⁰⁷⁵ i Jahorinskih regruta, predvođenih pomoćnikom komandanta Specijalne brigade policije Duškom Jevićem zvanim Staljin i komandrom čete Mendeljevom Đurićem zvanim Mane.¹⁰⁷⁶ U izvještaju Dragomira Vasića, načelnika CJB-a Zvornik, od 12. jula 1995. godine potvrđuje se ta akcija i, pored ostalog, navodi da združene snage policije "napreduju prema Potočarima u cilju zarobljavanja UNPROFOR-a i okruženja cijelog civilnog stanovništva te čišćenju terena od neprijateljskih grupa."¹⁰⁷⁷

263. Pored Jahorinskih regruta i 1. čete PJP-a iz Zvornika, u periodu od 12. do 13. jula 1995. godine u Potočarima i okolini u toj operaciji su učestvovala brojne druge snage bosanskih Srba, uključujući pripadnike vojne policije Bratunačke brigade,¹⁰⁷⁸ SJB-a Bratunac,¹⁰⁷⁹ 10. diverzantskog

¹⁰⁶⁷ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1976 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 894 (21. mart 2000. godine).

¹⁰⁶⁸ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1976 (21. septembar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 894 (21. mart 2000. godine).

¹⁰⁶⁹ Evert Rave, DP P01004, KT. 895 (21. mart 2000. godine).

¹⁰⁷⁰ Pieter Boering, DP P01461, PT. 1976 (21. septembar 2006. godine).

¹⁰⁷¹ Evert Rave, DP P01004, KT. 895 (21. mart 2000. godine). V. takođe svjedok PW-071, T. 6090 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine).

¹⁰⁷² V. dolje, par. 275.

¹⁰⁷³ V. gore, par. 152.

¹⁰⁷⁴ DP P01335, str. 2 (Borovčanin navodi da mu je Mladić naredio da u ranim jutarnjim satima 12. jula 1995. godine krene u napad i nabraja razne angažovane jedinice; on takođe kaže da "pripadnici UN (Holandani) nisu reagovali" na preuzimanje kontrolnog punkta); DP P02238, str. 1; DP P00018, str. 13; Robert Franken, DP P00598, PT. 2588 (17. oktobar 2006. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16667–16669 (14. juli 2011. godine).

¹⁰⁷⁵ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8580 (9. mart 2007. godine); DP P01335, str. 2.

¹⁰⁷⁶ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10804–10807 (2. maj 2007. godine); DP P01335, str. 2; svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8580–8581 (9. mart 2007. godine) (koji je pomenuo "jedinic[u] dezertera"); činjenica o kojoj je presuđeno br. 520; Richard Butler, T. 16667–16668 (14. juli 2011. godine). V. gore, par. 156.

¹⁰⁷⁷ DP P02524; DP P02238, str. 1; Richard Butler, T. 16625–16626 (13. juli 2011. godine), T. 16658–16659 i 16667 (14. juli 2011. godine). V. takođe DP P01335, str. 2.

¹⁰⁷⁸ Momir Nikolić, T. 12385 i 12395 (6. april 2011. godine); Zlatan Čelanović, T. 3648 (7. juli 2010. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8593 (9. mart 2007. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 514 i 515.

¹⁰⁷⁹ Momir Nikolić, T. 12385 (6. april 2011. godine).

odreda,¹⁰⁸⁰ bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka,¹⁰⁸¹ oficire Resora državne bezbjednosti,¹⁰⁸² kao i oficire jedinice Drinskog korpusa.¹⁰⁸³ Pored njih, bilo je i drugih pripadnika MUP-a i vojne policije.¹⁰⁸⁴

264. Istovremeno s održavanjem trećeg sastanka u hotelu "Fontana", snage bosanskih Srba već u jutarnjim satima stigle su u Potočare.¹⁰⁸⁵ Svi su bili u uniformama i nadirali su sa sjevera, iz pravca posmatračkog položaja OP Papa i Bratunca.¹⁰⁸⁶ U Potočarima se čulo granatiranje i pucanje iz pješadijskog naoružanja,¹⁰⁸⁷ a vojnici u maskirnim uniformama palili su kuće, hambare i plastove sijena u obližnjim gradovima.¹⁰⁸⁸ Bosanski Muslimani su bježali iz kuća koje su gorjele.¹⁰⁸⁹ Kada je masa ljudi u Potočarima vidjela snage bosanskih Srba, zavladao je panika.¹⁰⁹⁰

265. Kad su pripadnici snaga bosanskih Srba stigli u Potočare, kretali su se zajedno s masom, ali na njenim ivicama.¹⁰⁹¹ Vojnici Nizozemskog bataljona bili su brojčano mnogo slabiji.¹⁰⁹² Kada je oficir Nizozemskog bataljona poručnik Johannes Rutten rekao pripadnicima snaga bosanskih Srba da ne prelaze područje omeđeno crveno-bijelom trakom jer je to teritorija UN-a, oni su se nasmijali i prekoračili na drugu stranu trake.¹⁰⁹³ Od ljudi u bazi UN-a, u prvom redu od muškaraca, tražili su

¹⁰⁸⁰ Momir Nikolić, T. 12385 (6. april 2011. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10960 (4. maj 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 521.

¹⁰⁸¹ Momir Nikolić, T. 12385 (6. april 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 521.

¹⁰⁸² Richard Butler, T. 16644 (14. juli 2011. godine).

¹⁰⁸³ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 512.

¹⁰⁸⁴ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11838 (21. maj 2007. godine) (koji je identifikovao i vojne i civilne policajce); Mirsada Malagić, T. 10027–10028 (16. februar 2011. godine) (koja je identifikovala Milisava Gavrića iz SUP-a u Srebrenici); svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3602 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8581 (9. mart 2007. godine) (koji je identifikovao Vasu Mijovića iz srpskog MUP-a). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 519 ("Identifikovani su srpski vojni policajci u plavim uniformama sa crnim opasačima, koji su vozili policijska vozila.")

¹⁰⁸⁵ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9765–9767 i 9770 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8580–8581 (9. mart 2007. godine); DP P02157, str. 20. V. gore, par. 258.

¹⁰⁸⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2489–2490 (16. oktobar 2006. godine) ("prave" i jednake uniforme); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1023 (10. juli 2003. godine) (nisu bili obučeni kao redovna vojska, već u "sve tipove maskirnih uniformi"); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19245 (13. decembar 2007. godine) (malo drugačiji od redovnih vojnika VRS-a jer su bili obučeni u crno); činjenica o kojoj je presuđeno br. 446. V. takođe Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4835–4836 (30. novembar 2006. godine).

¹⁰⁸⁷ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1023 (10. juli 2003. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2115 (5. april 2000. godine).

¹⁰⁸⁸ Mirsada Malagić, T. 10024–10025 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3601 (6. novembar 2006. godine). Oni koji su kasnije prolazili tim područjem vidjeli su spaljene kuće. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10806 (2. maj 2007. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 439 i 441.

¹⁰⁸⁹ Mirsada Malagić, T. 10024 (16. februar 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 442.

¹⁰⁹⁰ Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 4; svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3601 (6. novembar 2006. godine); DP P01485, str. 7; Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2117 (5. april 2000. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1023–1024 (10. juli 2003. godine).

¹⁰⁹¹ Svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3601, 3605 (6. novembar 2006. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9770 (24. maj 2004. godine).

¹⁰⁹² DP P01485, str. 10, 17. U Potočarima je 11. i 12. jula 1995. godine bilo oko 150–200 vojnika Nizozemskog bataljona. Eelco Koster, DP P01483, PT. 3127 (27. oktobar 2006. godine), DP P01485, str. 6.

¹⁰⁹³ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2117 (5. april 2000. godine). V. takođe DP P01485, str. 8.

da im pokažu legitimacije.¹⁰⁹⁴ Neki od njih su pretraživali masu ljudi uz pomoć njemačkih ovčara.¹⁰⁹⁵ Pripadnici snaga bosanskih Srba zastrašivali su bosanske Muslimane vičući na njih, psujući ih i vrijeđajući ih, a neki su im govorili "Ovo vam je sve uradio vaš Alija."¹⁰⁹⁶ Do 13:00 sati 12. jula, snage bosanskih Srba preuzele su kontrolu nad Potočarima.¹⁰⁹⁷

266. Dok su bili u Potočarima, pripadnici VRS-a razoružali su vojnike Nizozemskog bataljona koji su patrolirali i oduzeli im lične stvari.¹⁰⁹⁸ Nizozemski bataljon je poslao nove vojnike kako bi spriječili daljnje incidente te vrste, ali vojnici VRS-a su ih iskoristili kao živi štit dok su razmjenjivali vatru s vojnicima na položajima na brdu.¹⁰⁹⁹ Kad je vatra utihnula, pripadnici vojske bosanskih Srba nastavili su da oduzimaju opremu Nizozemskog bataljona.¹¹⁰⁰ Rutten je izvijestio Momira Nikolića o tom incidentu, ali taj izvještaj nije izazvao gotovo nikakvu reakciju.¹¹⁰¹

267. Kasnije tog dana Rutten i drugi vojnici Nizozemskog bataljona pod njegovom komandom su, pod prijetnjom oružjem, bili prisiljeni da predaju još naoružanja, uključujući uređaje za vezu i prsluke.¹¹⁰² Oko 11 vojnika Nizozemskog bataljona, uključujući Ruttena, i jedan ljekar uzeti su za taoce i nekoliko sati su bili zatočeni pokraj jednog malog mosta kod autobuske garaže.¹¹⁰³ Bili su

¹⁰⁹⁴ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1251–1252 (24. mart 2000. godine). U bazu UN-a odvedena je jedna delegacija da traži "ratne zločince". Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6084 (17. decembar 2003. godine). Momir Nikolić je, uz pratnju vojnika UN-a, otišao u bazu UN-a da procijeni stanje tamo okupljenih bosanskih Muslimana. Eelco Koster, DP P01483, PT. 3071-3072 (26. oktobar 2006. godine).

¹⁰⁹⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 7; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 4; DP P00608, str. 3. V. takođe DP P01485, str. 10; DP P01145, str. 4.

¹⁰⁹⁶ Mirsada Malagić, T. 10026 (16. februar 2011. godine). Svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3601–3602 (6. novembar 2006. godine); DP P01485, str. 8. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 439. Vijeće napominje da je Mile Janjić poricao da je čuo za incidente zlostavljanja bosanskih Muslimana od strane snaga bosanskih Srba ili da ih je vidio. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9783 i 9796–9797 (24. maj 2004. godine), BT. 9831-9832 (25. maj 2004. godine). Kad mu je pokazan video-insert na kome je zabilježeno zlostavljanje muškaraca, bosanskih Muslimana, on je rekao da su se takvi incidenti možda i događali, ali on nije ništa čuo ni vidio. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9831-9832 (25. maj 2004. godine). Isto tako, svjedok PW-063 rekao je da je doduše primijetio da je stanje bilo veoma haotično, ali da niko nije maltretirao bosanske Muslimane u Potočarima. Svjedok PW-063, T. 6517 (19. oktobar 2010. godine). S obzirom na svjedočenja bosanskih Muslimana i pripadnikâ UNPROFOR-a na koja se poziva u ovoj fusnoti i u odjeljku o humanitarnoj situaciji u Potočarima (11.-13. jula) gore (v. gore, poglavlje V. B. 1.), Vijeće ocjenjuje da svjedočenje Janjića i svjedoka PW-063 o tom pitanju nije vjerodostojno.

¹⁰⁹⁷ DP P02238, str. 1; Richard Butler, T. 16658–16659 (14. juli 2011. godine).

¹⁰⁹⁸ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2118 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3051-3052 (26. oktobar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1510 (28. mart 2000. godine).

¹⁰⁹⁹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2118–2119 i 2191 (5. april 2000. godine). Kad je to vidio, Rutten je u bosanske Srbe uperio oružje i zatražio da se vojnici Nizozemskog bataljona puste, i oni su pušteni. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2119 (5. april 2000. godine).

¹¹⁰⁰ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2119 (5. april 2000. godine).

¹¹⁰¹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2119–2120 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4891-4892 (30. novembar 2006. godine).

¹¹⁰² Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4920–4922 (4. decembar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3052–3053 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 12; Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2120-2122 (5. april 2000. godine). Muslimanski civili vidjeli su kako pripadnici snaga bosanskih Srba uzimaju uniforme UNPROFOR-a i nose ih na sebi. Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 2; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 3 i 5.

¹¹⁰³ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2122-2123 (5. april 2000. godine). Rutten je slovom A obilježio mjesto gdje su ih držali zatočene. DP P02648; Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4816 (29. novembar 2006. godine).

pod nadzorom dvojice pripadnika jedinice specijalne policije.¹¹⁰⁴ Rutten je o tom incidentu izvijestio kapetana Maneta – Mendeljeva Đurića – koji je najprije odbio da ga sasluša, ali je kasnije njemu i ostalim vojnicima Nizozemskog bataljona dozvolio da se vrate u bazu UN-a.¹¹⁰⁵

4. Prijevoz bosanskih Muslimana iz Potočara (12.–18. juli)

(a) Obezbjeđivanje goriva i autobusa

268. Kao što je detaljnije opisano u prethodnom odjeljku, do 12. jula 1995. godine u bazi UN-a u Potočarima okupilo se oko 25.000–30.000 bosanskih Muslimana, uglavnom žena, djece i staraca.¹¹⁰⁶ O njihovoj sudbini razgovaralo se u hotelu "Fontana" u Bratuncu 11. i 12. jula 1995. godine.¹¹⁰⁷

269. Potkraj 11. jula 1995. godine Mladić je izdao naređenje za mobilizaciju autobusa, koje je preko Glavnog štaba usmenim putem proslijeđeno Petru Škrbiću,¹¹⁰⁸ pomoćniku komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove u Glavnom štabu.¹¹⁰⁹ Škrbić je smjesta preduzeo korake da nabavi autobuse i gorivo potrebne da se izvrši to naređenje, pa je u ranim jutarnjim satima 12. jula Ministarstvu odbrane podnio hitan zahtjev za mobilizaciju najmanje 50 autobusa koji trebaju biti poslani na sportski stadion u Bratuncu do 14:30 sati tog dana, u skladu s Mladićevim naređenjem.¹¹¹⁰ Ministarstvo odbrane je opet zahtjev Glavnog štaba proslijeđilo potčinjenim sekretarijatima Ministarstva odbrane.¹¹¹¹

270. I Drinski korpus je u skladu s Mladićevim naređenjem preduzeo slične korake. Tog jutra u 07:35 sati presretnut je razgovor tadašnjeg načelnika štaba Drinskog korpusa Krstića¹¹¹² s načelnikom Saobraćajne službe Drinskog korpusa Krsmanovićem o obezbjeđivanju tih autobusa,

¹¹⁰⁴ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2122 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4810 (29. novembar 2006. godine). Vijeće napominje da su ta dvojica bili pripadnici specijalnih snaga policije ("*specijalni*"), ali nije u mogućnosti da utvrdi kojoj su konkretnoj jedinici pripadali.

¹¹⁰⁵ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2123–2124 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4939 (4. decembar 2006. godine). Eelco Koster je opisao kako su ga upoznali s Mikijem i Manetom 12. jula uveče i kako mu je oficir Nizozemskog bataljona Van Duijn rekao da su ta dvojica trenutno glavni. On je tu dvojicu identifikovao na video-snimku. Eelco Koster, DP P01483, PT. 3053–3054 (26. oktobar 2006. godine); DP P00991, 02:26:11 i 02:26:29.

¹¹⁰⁶ V. gore, par. 241.

¹¹⁰⁷ V. gore, poglavlje V. B. 2.

¹¹⁰⁸ Petar Škrbić, T. 18581–18583 (30. januar 2012. godine), T. 18730–18731 (2. februar 2012. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16620 (13. juli 2011. godine).

¹¹⁰⁹ Petar Škrbić, T. 18523 i 18575–18576 (30. januar 2012. godine).

¹¹¹⁰ Petar Škrbić, T. 18575–18577 i 18580–18582 (30. januar 2012. godine); DP P02520.

¹¹¹¹ Petar Škrbić, T. 18586–18591 i 18594–18597 (31. januar 2012. godine), DP D00342; DP D00343; DP D00345 (proslijeđilo Ministarstvo odbrane RS-a Sekretarijatu Ministarstva odbrane u Zvorniku); DP D00346 (proslijeđilo Ministarstvo odbrane RS-a Sekretarijatu Ministarstva odbrane u Bijeljini). V. takođe Richard Butler, T. 16621–16622 (13. juli 2011. godine); DP P02522 (odgovor na Škrbićev zahtjev, DP P02520); činjenica o kojoj je presuđeno br. 454.

¹¹¹² Komanda Drinskog korpusa pretrpjela je izmjene s 12. na 13. juli 1995. godine. Komandanta Živanovića zamijenio je načelnik štaba Drinskog korpusa, Radoslav Krstić. V. gore, par. 125.

što pokazuje da se Mladićevo naređenje izvršavalo putem komandnog lanca.¹¹¹³ Otprilike sat vremena poslije tog presretnutog razgovora Drinski korpus je potčinjenim brigadama izdao uputstvo da obezbijede sve raspoložive minibusu u vlasništvu svojih jedinica i stave ih na raspolaganje Drinskom korpusu 12. jula 1995. godine, kao i da ih pošalju na sportski stadion u Bratuncu najkasnije do 16:30 sati tog dana.¹¹¹⁴ Ubrzo poslije toga, Komanda Zvorničke brigade primila je naređenje Komande Drinskog korpusa da u Konjević-Polje pošalje saobraćajno odjeljenje radi regulisanja saobraćaja.¹¹¹⁵

271. Do 10:00 sati 12. jula Komanda Drinskog korpusa je u skladu s Mladićevim naređenjem podnijela izvještaj Glavnom štabu i informisala ga da je uspjela da obezbijedi autobuse iz raznih opština.¹¹¹⁶ Međutim, postoje dokazi da se VRS susretao s poteškoćama zbog nedostatka goriva potrebnog za planiranu operaciju prijevoza bosanskih Muslimana,¹¹¹⁷ zbog čega je Živanović tog jutra Glavnom štabu morao da pošalje hitan dopis i zatraži odobrenje za dodatnih 10.000 litara dizela i 2.000 litara benzina.¹¹¹⁸ Frankenu, kog je Karremans oko podneva izvijestio o razgovorima vođenim tog jutra na trećem sastanku u hotelu "Fontana", rečeno je da je postignut dogovor da Nizozemski bataljon obezbijedi gorivo za prijevoz.¹¹¹⁹ Međutim, Nizozemski bataljon nije imao količinu neophodnu za prijevoz; naposljetku je VRS Nizozemskom bataljonu dostavio potrebno gorivo, zatraživši naknadu troškova po okončanju operacije.¹¹²⁰

¹¹¹³ Richard Butler, T. 16614–16616 (13. juli 2011. godine). U presretnutom razgovoru Krstić kaže Krsmanoviću da do "17:00 časova" na stadion u Bratuncu treba poslati ukupno 50 autobusa s Pala i iz Višegrada, Rogatice, Sokoca, Han-Pijeska, Vlasenice, Milića, Bratunca i Zvornika. DP P00244.

¹¹¹⁴ Richard Butler, T. 16617–16618 (13. juli 2011. godine); DP P02282. Prema pečatu na dokumentu, on je primljen 12. jula u "08:35 časova". V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 452.

¹¹¹⁵ DP P01122, str. 1 (redovni borbeni izvještaj komandanta Zvorničke brigade Pandurevića od 12. jula 1995. godine, u kome je potvrđeno da je naređenje Drinskog korpusa izvršeno). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15823 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

¹¹¹⁶ DP P02521 (prema pečatu, dokument je primljen u 10:00 sati). Opštine iz kojih je, prema tom dokumentu, trebalo poslati autobuse su Pale, Sokolac, Višegrad, Rogatica, Han-Pijesak, Milići, Šekovići, Bratunac i Zvornik. To su iste one opštine koje je naveo Krstić u svom usmenom naređenju Krsmanoviću, zabilježenom u razgovoru presretnutom ranije tog jutra, u 07:35 sati. V. DP P00244.

¹¹¹⁷ V. DP P01539b (razgovor Krsmanovića i nepoznatog sagovornika, presretnut 12. jula 1995. godine u 09:22 sati). Govoreći o tom presretnutom razgovoru, Butler je rekao da zbog embarga na uvoz goriva i drugih potreština iz SRJ u RS, Drinski korpus nije imao dovoljne količine goriva. Richard Butler, T. 16617–16618 (13. juli 2011. godine). V. takođe DP P00245 (razgovor dva nepoznata sagovornika, presretnut 12. jula u 12:20 sati, o problemu nedostatka goriva). Butler je rekao da je "Miletić" o kome se govori u presretnutom razgovoru bio načelnik za operativne poslove u Glavnom štabu i dodao je da to što je Miletić bio uključen u nabavku potrebnog goriva nije samo logično s obzirom na njegovu funkciju u Glavnom štabu nego da takođe znači da su najviši ešaloni Glavnog štaba bili svjesni pomenutog problema. Richard Butler, T. 16622–16623 (13. juli 2011. godine).

¹¹¹⁸ DP P02521. Prema pečatu na dopisu, dopis je primljen 12. jula 1995. godine u "10:00 časova" i obrađen u "10:20 časova". Zahtjev je podnesen "[s]hodno naređenju komandanta GŠ VRS o obezbeđenju 50 autobusa za evakuaciju iz enklave Srebrenica". *Ibid.*

¹¹¹⁹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2492 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2568 (17. oktobar 2006. godine); Johannes Ruten, DP P02629, PT. 4942 (4. decembar 2006. godine). Franken je rekao da njemu nije bio jasno da li je taj dogovor s VRS-om postigao Karremans ili Smith. Robert Franken, DP P00598, PT. 2568 (17. oktobar 2007. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12660 (12. april 2011. godine).

¹¹²⁰ Robert Franken, DP P00598, PT. 2569–2570 (17. oktobar 2006. godine).

272. Na sastanku u štabu Bratunačke brigade, održanom 12. jula 1995. godine uveče, Mladić je u telefonskom razgovoru od nepoznate osobe zatražio da nabavi gorivo, a VRS će organizovati obezbjeđivanje dodatnih autobusa kako bi se prijevoz mogao nastaviti sljedećeg dana, 13. jula 1995. godine.¹¹²¹ Autobuse korištene za prijevoz bosanskih Muslimana iz Potočara 12. i 13. jula 1995. godine obezbijedio je isključivo VRS.¹¹²²

273. Problem s gorivom bio je aktuelan i 13. jula 1995. godine.¹¹²³ Tog dana, zbog dejstava VRS-a u pravcu Žepe, snage MUP-a koje su bile prepotčinjene VRS-u u svrhu operacije protiv Srebrenice¹¹²⁴ od Mladića su dobile zadatak da nastave s prijevozom oko 15.000 preostalih bosanskih Muslimana iz Potočara u Kladanj; u tu svrhu, Dragomir Vasić, načelnik CJB-a Zvornik, podnio je hitan zahtjev da se MUP-u izda 10 tona benzina.¹¹²⁵

274. Vijeće ukazuje na svjedočenje Petra Škrbića da je on znao, kada je od Mladića dobio naređenje za mobilizaciju autobusa koje je trebalo poslati u Bratunac, da je namjena autobusa "evakuacija" ljudi, ali nije znao koji ljudi trebaju biti prevezeni.¹¹²⁶ Živanović je u dopisu poslatom 12. jula oko 10:00 sati obavijestio Glavni štab da su, prema naređenju, autobusi nabavljeni, napomenuvši da je krajnje odredište tih autobusa njima "za sada" nepoznato.¹¹²⁷ Međutim, Vijeće konstatuje da je odluka da će muslimansko stanovništvo biti prevezeno u Kladanj donesena i prije nego što je Živanović Glavnom štabu poslao svoj dopis.¹¹²⁸ VRS je u skladu s tom odlukom preduzeo mjere da se obezbijedi prolaznost puteva za Kladanj i da se uklone mine i druge prepreke na putu iz Potočara.¹¹²⁹

¹¹²¹ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11845–11846 (21. maj 2007. godine) i PT. 11980 (23. maj 2007. godine); Petar Škrbić, T. 18596–18597 (31. januar 2012. godine); DP D00346.

¹¹²² Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19252–19253 (13. decembar 2007. godine); DP P00992, str. 11. Kingori je naveo da je Mladiću rekao da će UN poslati autobuse po bosanske Muslimane u Potočarima, ali Mladić mu je odgovorio da njima ne treba pomoć UN-a jer je on sâm organizovao prijevoz. *Ibid.* Kingori je takođe rekao da nije vidio da se za transport tih ljudi iz Potočara koristi ijedno drugo vozilo – ni vozilo ABiH, ni vozilo UNPROFOR-a. Joseph Kingori, T. 5596 (20. septembar 2010. godine). Vijeće ovdje napominje da je Miroslav Deronjić, imenovan za civilnog komesara grada Srebrenice 11. jula 1995. godine poslije pada enklave, rekao da je od Karadžića zatražio da putem sredstava javnog informisanja uputi apel za dostavu vozila i da je pozvao susjedne opštine i razne pojedince da pošalju autobuse. Deronjić je mislio da je on taj koji treba da organizuje konvoje i autobuse, ali je kasnije saznao da je to već urađeno. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6199 (19. januar 2004. godine).

¹¹²³ V. gore, par. 272.

¹¹²⁴ V. gore, par. 262.

¹¹²⁵ DP P02531.

¹¹²⁶ Petar Škrbić, T. 18734–18735 (2. februar 2012. godine).

¹¹²⁷ Richard Butler, T. 16620–16621 (13. juli 2011. godine); DP P02521.

¹¹²⁸ V. gore, par. 257. V. takođe Richard Butler, T. 16638–16639 (14. juli 2011. godine); DP P02525.

¹¹²⁹ DP P00241 (presretnuti razgovor Mladića i nepoznatog sagovornika o uklanjanju mina i prepreka na putu za Kladanj); DP P01566a (razgovor Krstića i Sobota, oficira za pozadinu u štabu Drinskog korpusa, presretnut 12. jula 1995. godine u 13:05 sati, u kome ova dvojica, prema Butlerovom mišljenju, razgovaraju o ruti konvoja od Potočara do Kladnja); Richard Butler, T. 16642–16644, 16646–16647 (14. juli 2011. godine).

(b) Proces ukrcavanja i odvajanje muškaraca

275. U ranim popodnevnim satima 12. jula 1995. godine pred bazu UN-a u Potočarima iz pravca Bratunca počeli su da pristižu autobusi i kamioni.¹¹³⁰ Svjedočenje nekoliko oficira Nizozemskog bataljona i vojnog posmatrača UN-a Kingorija ukazuje na to da je prijevoz muslimanskog civilnog stanovništva počeo iznenada.¹¹³¹ Situacija je bila haotična.¹¹³² Oficirima Nizozemskog bataljona na terenu nije bilo sasvim jasno koja će biti njihova uloga u procesu prijevoza.¹¹³³ Osim toga, u toj ranoj fazi procesa prijevoza nije im bilo jasno kuda će bosanski Muslimani biti odvedeni.¹¹³⁴ VRS je uz podršku MUP-a organizovao operaciju prijevoza i bio za nju zadužen.¹¹³⁵ Momir Nikolić je ranije od Radoslava Jankovića, oficira za obavještajne poslove u Glavnom štabu, dobio naređenje da obezbijedi efikasno provođenje te operacije.¹¹³⁶ Do tada je u Potočarima već bilo prisutno nekoliko jedinica VRS-a i MUP-a, a dolazile su i nove snage; među njima su bili pripadnici vojne policije Bratunačke brigade i 65. zaštitnog puka Glavnog štaba.¹¹³⁷ Nizozemski bataljon nije mogao da fizički zaštititi i kontroliše bosanske Muslimane u Potočarima jer na terenu nisu imali dovoljno

¹¹³⁰ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2008 (22. septembar 2006. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19253 (13. decembar 2007. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2719–2720 (18. oktobar 2006. godine); DP P01145, str. 4; Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4887–4888 (30. novembar 2006. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1025 (10. juli 2003. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6084 (17. decembar 2003. godine). V. takođe Mile Janjić, DP P01096, BT. 9845 (25. maj 2004. godine); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3606 (6. novembar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 461.

¹¹³¹ Evert Rave, DP P01004, KT. 894–895 (21. mart 2000. godine); Evert Rave, T. 6892 (27. oktobar 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19253 (13. decembar 2007. godine); DP P00992, str. 11. V. takođe svjedok PW-071, T. 6090 (zatvorena sjednica) (30. septembar 2010. godine). V. takođe gore, par. 261.

¹¹³² Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6085 (17. decembar 2003. godine); Momir Nikolić, T. 12673 (12. april 2011. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 897 (21. mart 2000. godine).

¹¹³³ V., na primjer, Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2803 (19. oktobar 2006. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6085 (17. decembar 2003. godine). Vijeće napominje da je na video-snimku trećeg sastanka u hotelu "Fontana", održanog 12. jula 1995. godine u 10:00 sati, zabilježeno kako Karremansu nudi pomoć Nizozemskog bataljona jer je nizozemsko Ministarstvo odbrane Karremansu naredilo da "pruži svu potrebnu pomoć". DP P02798, disk 3, 00:13:20, str. 51. Zabilježeno je kako Mladić tu ponudu prihvata. DP P02798, disk 3, 00:14:02, str. 52. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 188.

¹¹³⁴ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2720 (18. oktobar 2006. godine), PT. 2804–2806 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7194–7195 (2. novembar 2010. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6084 (17. decembar 2003. godine).

¹¹³⁵ Evert Rave, T. 6892 (27. oktobar 2010. godine); DP P01143, str. 3; svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1514–1515 (28. mart 2000. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12661 (12. april 2011. godine); DP P01335, str. 2–3 (izvještaj Ljubiše Borovčanina od 5. septembra 1995. godine o aktivnostima policijskih snaga pod njegovom komandom, u kome se govori o operaciji prijevoza u Kladanj civilnog stanovništva okupljenog u Potočarima i kaže da je "posao [...] rađen u organizaciji" VRS-a, a snage MUP-a su obavljale zadatke podrške, kao što su regulisanje saobraćaja i održavanje javnog reda i mira); svjedok PW-017, T. 723 (18. mart 2010. godine). Vijeće takođe napominje da je pukovnik Lazar Aćamović, u svojstvu pomoćnika komandanta Drinskog korpusa za pozadinu bio zadužen za logističku podršku operacije. Robert Franken, DP P00597, PT. 2492 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2619–2620 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹³⁶ Momir Nikolić, T. 12379–12380 (6. april 2011. godine) (koji je rekao da mu je naređeno da pomogne "da se ova operacija izvede do kraja kako treba"). Momir Nikolić je u svom sporazumu o izjašnjanju o krivici naveo da je Radoslav Janković od njega tražio da "koordinira" prijevoz žena i djece i odvajanje vojno sposobnih muškaraca (DP P02157, str. 20). On je na svom suđenju rekao da riječ "koordinacija" ne bi trebalo tumačiti u vojnom smislu jer bi to navodilo na zaključak da je on imao stvarna komandna ovlaštenja, što nije bio slučaj. Momir Nikolić, T. 12379 i 12383 (6. april 2011. godine). Vijeće napominje da je svjedok PW-003 u svom svjedočenju Momira Nikolića nazvao "komandantom" na osnovu toga što je "on bio taj koji je tamo organizovao stvari". Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6097 i 6100 (17. decembar 2003. godine).

¹¹³⁷ V. gore, par. 262–263.

ljudi.¹¹³⁸ Između bosanskih Muslimana išli su naoružani vojnici VRS-a i pripadnici MUP-a i psovali ih, rugali im se, vikali na njih i izazivali paniku.¹¹³⁹ Jedan srpski vojnik vikao je na grupu bosanskih Muslimana i rekao: "Vaša je Turska, najbolje bi vam bilo da idete u Tursku."¹¹⁴⁰ Kada je prijevoz u Potočarima započeo, tu su bili prisutni oficiri VRS-a, među kojima Mladić, Krstić, Radoslav Janković, načelnici za bezbjednosne, odnosno obavještajne poslove u Drinskom korpusu Popović i Kosorić, Momir Nikolić, Krsmanović i Aćamović, pripadnici 10. diverzantskog odreda i "Vukova sa Drine", kao i oficir MUP-a Borovčanin i komandanti specijalne policije Mendeljev Đurić zvani Mane i Duško Jević zvani Staljin.¹¹⁴¹ Momir Nikolić je rekao "da su rijetke starješine iz Komande Glavnog štaba i iz Komande Drinskog korpusa, iz brigada, da su rijetki oficiri koji nisu bili prisutni tog 12. u Potočarima. Znači bili su, ja mogu slobodno da kažem, svi su bili prisutni u Potočarima i svi su željeli to da vide."¹¹⁴²

276. Otprilike u isto vrijeme kad su oko baze UN-a počeli da pristižu autobusi, Mladić se obratio mnoštvu ljudi i rekao im da će stići 30 autobusa da one koji to žele prevezu u Kladanj, odakle će "preći na teritoriju koju kontrolišu Alijine snage", da ne treba da paničare i da im niko neće nauditi, i da "[s]vi koji žele da ostanu mogu da ostanu".¹¹⁴³ Jedna srpska snimateljska ekipa snimila je kako

¹¹³⁸ Momir Nikolić, T. 12615 (12. april 2011. godine); DP P00622, str. 2. V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 905-908 (21. mart 2000. godine).

¹¹³⁹ V., na primjer, svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3601 i 3620 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); Mirsada Malagić, T. 10026 (16. februar 2011. godine); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3601, 3605 i 3620 (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3311 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1256 (24. mart 2000. godine). V. takođe DP P01485, str. 8; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2; činjenica o kojoj je presuđeno br. 447. U izvještaju koji je 12. jula 1995. godine podnio svojim pretpostavljenim u MUP-u, načelnik zborničkog CJB-a Dragomir Vasić navodi da združene snage policije napreduju prema Potočarima "u cilju zarobljavanja UNPROFOR-a i okruženja cijelog civilnog stanovništva te čišćenju terena od neprijateljskih grupa". V. DP P02524, str. 1. Vijeće napominje da je Mendeljev Đurić, komandant 1. čete Jahorinskih regruta MUP-a, rekao da je pripadnike svoje jedinice rasporedio oko civila radi zaštite, kako civilima niko ne bi mogao da se približi. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10807-10808 (2. maj 2007. godine). Sudija Flügge izražava neslaganje u vezi s pouzdanošću tog dijela Đurićevog iskaza i smatra da je njegov prikaz tih događaja motivisan interesom da umanjí svoju ulogu u njima. Njegov prikaz događaja je u suprotnosti s činjenicom da ne postoje dokazi da je ijedan pripadnik njegove jedinice postupao u skladu s njegovim navodnim naređenjem. Pored toga, njegovo svjedočenje je pobijeno onim što je Vasić u svom izvještaju naveo kao razlog za ulazak združenih snaga policije u Potočare, to jest da se, između ostalog, zarobe pripadnici UNPROFOR-a i opkoli cijelo stanovništvo.

¹¹⁴⁰ Svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3601 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine).

¹¹⁴¹ Momir Nikolić, T. 12384, 12386–12387 i 12389–12390 (6. april 2011. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8581 (9. mart 2007. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9770–9771 i 9781 (24. maj 2004. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 2008 (22. septembar 2006. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10809 (2. maj 2007. godine) i T. 10892 (3. maj 2007. godine); DP P01145, str. 4; Evert Rave, DP P01004, KT. 901–902 (21. mart 2000. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19275 (14. decembar 2007. godine); DP P00992, str. 11. V. takođe Richard Butler, T. 16667–16668 (14. juli 2011. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 515, 520 i 522.

¹¹⁴² Momir Nikolić, T. 12386 i 12388–12389 (6. april 2011. godine).

¹¹⁴³ V. DP P02798, 00:24:41–00:25:15 i 00:28:09–00:28:48, str. 55–56. V. takođe Pieter Boering, DP P01461, PT. 2008 (22. septembar 2006. godine); DP P01485, str. 9–10; Mirsada Malagić, T. 10034 (16. februar 2011. godine); Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 3; svjedok PW-071, T. 6114–6115 (zatvorena sjednica) (5. oktobar 2010. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9772 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8581 (9. mart 2007. godine).

vojnici VRS-a dijele slatkiše djeci¹¹⁴⁴ i vodu i hljeb bosanskim Muslimanima.¹¹⁴⁵ Poručniku Eelcu Kosteru, oficiru Nizozemskog bataljona, njegov prevodilac je rekao da su pripadnici VRS-a, dok su dijelili hljeb, vikali na ljude, ismijavali ih i nazivali ih pogrđnim imenima.¹¹⁴⁶ Čim je kamera isključena, VRS je masi ljudi prestao da dijeli slatkiše, hljeb i vodu, a nešto od toga je i uzeo natrag.¹¹⁴⁷ Povrh toga, nešto prije Mladićevog obraćanja mnoštvu, u presretnutom razgovoru je zabilježeno kako Mladić kaže da će svi stanovnici, bosanski Muslimani, biti odvezeni iz Potočara, željeli to oni ili ne.¹¹⁴⁸

277. Po dolasku autobusa u bazu UN-a, mnogi bosanski Muslimani su pitali prema njima u nadi da će biti odvezeni na sigurno, a drugi su oklijevali i povukli su se na začelje mase ljudi kako bi posmatrali razvoj događaja.¹¹⁴⁹ Duž puta koji je vodio prema autobusima bili su postrojani vojnici VRS-a.¹¹⁵⁰ Vojnici Nizozemskog bataljona nastojali su da pomognu mnoštvu bosanskih Muslimana, koji su pokušavali da se ukrcaju u autobuse svi odjednom,¹¹⁵¹ tako što su odredili jedno

¹¹⁴⁴ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19247 (13. decembar 2007. godine) (koji taj postupak vojnikâ VRS-a opisuje kao "glumu"); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1520 (28. mart 2000. godine). V. takođe Mirsada Malagić, T. 10034 (16. februar 2011. godine).

¹¹⁴⁵ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2125–2126 (5. april 2000. godine); DP P01485, str. 8–9; Pieter Boering, DP P01461, PT. 2008 (22. septembar 2006. godine); DP P00992, str. 11; svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7868 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 8–9; DP P00609, str. 4; DP P01265; DP P02798, disk 3, 00:20:32–00:21:14 (vojnici VRS-a dijele slatkiše djeci), str. 54; 00:21:16–00:23:41 (vojnici VRS-a dijele hljeb masi ljudi), str. 54; Mile Janjić, DP P01096, BT. 9821 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-063, T. 6518 (19. oktobar 2010. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9207–9208 (22. mart 2007. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8581–8582 (9. mart 2007. godine); Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6423 (22. januar 2004. godine).

¹¹⁴⁶ DP P01485, str., 8–9.

¹¹⁴⁷ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2125–2127 (5. april 2000. godine) (koji je rekao da smatra da je ta scena snimljena u okviru medijske kampanje, budući da ne odražava stvaran tok događaja); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1521 (28. mart 2000. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12387 i 12392–12393 (6. april 2011. godine). Vijeće napominje da dokazi u vidu dokumenata i svjedočenja bosanskih Muslimana pokazuju da je tih dana vladala velika oskudica hrane i vode za ljude u Potočarima. V. gore, par. 242. Vijeće, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da slika koju je VRS namjeravao da prikaže pomoću snimka nastalog 12. jula nije odgovarala stvarnoj situaciji na terenu i da je snimak napravljen u propagandne svrhe. Stoga većina članova Vijeća neće uzeti u obzir iskaz Miroslava Deronjića da je on lično dostavljao hranu i vodu muslimanskom stanovništvu tokom dva dana koliko je ono bilo okupljeno u Potočarima. V. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6200 (19. januar 2004. godine).

¹¹⁴⁸ U 12:40 sati presretnut je razgovor dvojice sagovornika, osobe X, koja je bila u Panorami (šifra za sjedište Glavnog štaba) i osobe Y, i u tom razgovoru osoba Y kaže da oni počinju s evakuacijom onih koji žele da krenu prema Kladnju, da će im obezbijediti hranu i vodu, a da oni koji to ne žele mogu sami da odluče gdje žele da idu. V. DP P01565a. Međutim, samo deset minuta nakon tog presretnutog razgovora, presretnut je jedan drugi razgovor u kome je zabilježeno kako Mladić nepoznatom sagovorniku kaže: "I evakuisaćemo sve, ko hoće i ko neće". V. DP P00241.

¹¹⁴⁹ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3089 (26. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4888 (30. novembar 2006. godine); Johannes, Rutten, T. 17856 (12. septembar 2011. godine); Evert Rave, T. 6892–6893 (27. oktobar 2010. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 897 (21. mart 2000. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2651–2652 (18. oktobar 2006. godine). Paul Groenewegen, T. 1171–1172 (15. april 2010. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1025 (10. juli 2003. godine). V. takođe Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10809–10810 (2. maj 2007. godine). V. takođe DP D00324, str. 21–22; činjenica o kojoj je presuđeno br. 463.

¹¹⁵⁰ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17308–17310 (1. novembar 2007. godine) (koji je te ljude opisao kao "vojnike" u tamnozelenim šarenim maskirnim uniformama).

¹¹⁵¹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2147 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3094–3095 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 10. V. takođe Mile Janjić, DP P01096, BT. 9772 (24. maj 2004. godine), BT. 9830–9831 (25. maj 2004. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, T.10810 (2. maj 2007. godine).

područje na koje su mogli smjestiti grupe bosanskih Muslimana, a zatim ih usmjeriti prema autobusima.¹¹⁵² Mladić, koji je bio na mjestu događaja, ignorisao je to područje.¹¹⁵³ Kosteru, koji je o tim događajima izvještavao svog komandanta, rečeno je da Mladića pošalje Karremansu, koji je u to vrijeme bio u bazi UN-a.¹¹⁵⁴ Mladić je odbio i rekao da je on glavni i da je za vojnike Nizozemskog bataljona najbolje da sarađuju.¹¹⁵⁵ Rekao je Kingoriju da će bosanski Muslimani biti odvedeni u Tuzlu "da se tamo pridruže svojoj braći".¹¹⁵⁶

278. Ponekad bi pripadnici snaga bosanskih Srba gurali bosanske Muslimane i vikali na njih da uđu u autobuse.¹¹⁵⁷ Do povremene primjene prekomjerne sile dolazilo je sve dok je trajalo ukrcavanje u autobuse, i 12. i 13. jula.¹¹⁵⁸ U autobuse je ukrcavano toliko ljudi da su unutra svi bili stisnuti jedan uz drugog; bilo je vruće, a civilima usput nije davana ni voda ni hrana.¹¹⁵⁹ Radoslav Janković je odredio 10–15 pripadnika vojne policije Bratunačke brigade, uključujući Mileta Janjića, da prebrojavaju ljude koji se ukrcavaju u autobuse.¹¹⁶⁰ Janjić je te podatke prenio Jankoviću.¹¹⁶¹

¹¹⁵² Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2184 (5. april 2000. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1024–1025 (10. juli 2003. godine) (koji je rekao da je to područje trebalo da bude tampon-zona koja bi razdvajala snage bosanskih Srba i bosanske Muslimane); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3073 (26. oktobar 2006. godine); svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1256 (24. mart 2000. godine) (koji je rekao da su ispred barikade koju je postavio UN bili postrojani vojnici UN-a u dva reda, držeći jedni druge za ruke kako bi spriječili nekontrolisani prolazak); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17307–17308 (1. novembar 2007. godine), PT. 17376–17377 (2. novembar 2007. godine). Vijeće napominje da su dva svjedoka, svjedok PW-052 i svjedok PW-011, vidjela kako su u nekoliko navrata vojnici Nizozemskog bataljona prepleli ruke s pripadnicima snaga bosanskih Srba kako bi kontrolisali prolazak ljudi u autobuse. Svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3620 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-011, DP P01513, PT. 3630–3631 i 3638 (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8679 (12. mart 2007. godine).

¹¹⁵³ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3088–3089 (26. oktobar 2006. godine); DP P 01485, str. 9.

¹¹⁵⁴ DP P01485, str. 9.

¹¹⁵⁵ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3048 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 9.

¹¹⁵⁶ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19253 (13. decembar 2007. godine) i PT. 19444–19445 (13. januar 2008. godine).

¹¹⁵⁷ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4822 (30. novembar 2006. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2651–2652 (18. oktobar 2006. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1025–1026 (10. juli 2003. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3088–3089 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 10. V. takođe svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8724 (13. mart 2007. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1520–1521 (28. mart 2000. godine).

¹¹⁵⁸ Paul Groenewegen, T. 1172 (15. april 2010. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1520 (28. mart 2000. godine); DP P02157, str. 21; činjenica o kojoj je presuđeno br. 464.

¹¹⁵⁹ Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1520–1521 (28. mart 2000. godine).

¹¹⁶⁰ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9756, 9766–9769, 9773–9775, 9793–9794 i 9797–9798 (24. maj 2004. godine) i BT. 9841 (25. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17942–17944 (20. novembar 2007. godine); Mile Janjić, T. 8841–8842 (13. decembar 2010. godine). Janjić je rekao da mu je Momir Nikolić dao uputstvo da se 12. jula 1995. godine javi pukovniku Jankoviću; Mile Janjić, DP P01096, BT. 9766 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17927–17928 (20. novembar 2007. godine).

¹¹⁶¹ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9766–9768 i 9774–9775 (24. maj 2004. godine). I pripadnik MUP-a Milisav Ilić dobio je zadatak da prebrojava ljude koji se ukrcavaju u autobuse, nezavisno od Janjića. Janjić nije znao ko je naredio Iliću da obavi taj zadatak ni kome je Ilić odgovarao. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9776 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17946–17947 (20. novembar 2007. godine). Janjić i Ilić su nakon prvog dana prijevoza održali sastanak s Jankovićem, na kome im je Janković rekao da pažljivije prebrojavaju ljude koji odlaze. Janjić je iz toga zaključio da je i Radoslav Janković dobijao informacije direktno od Ilića. Mile Janjić, T. 8843–8844 i 8852–8853 (13. decembar 2010. godine). Do kraja 12. jula, prvog dana prijevoza, Janjić je izbrojao da se u autobuse koji su otišli za Kladanj ukrcalo "9.000 i par stotina" bosanskih Muslimana. Mile Janjić, DP

279. Boering se sjetio susreta Mladića i šefice Ljekara bez granica do kog je došlo 12. jula, kad je ukrcavanje tek počelo; šefica Ljekara bez granica željela se uvjeriti da će najprije biti evakuisani ranjeni i bolesni, ali ju je Mladić upozorio da gleda svoja posla.¹¹⁶²

280. Nakon što je 12. jula iz Potočara krenuo prvi konvoj u kome su uglavnom bili žene, djeca i starci,¹¹⁶³ snage bosanskih Srba su sistematski¹¹⁶⁴ odvajale muškarce od mnoštva.¹¹⁶⁵ Prilikom tog odvajanja bilo je prisutno i nekoliko visokih oficira VRS-a i MUP-a, uključujući Mladića i Borovčanina.¹¹⁶⁶ Sudeći po dokazima, u odvajanju su direktno učestvovali vojnici VRS-a, uključujući pripadnike vojne policije Drinskog korpusa i Bratunačke brigade, dijelove 10. diverzantskog odreda, dijelove bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka, "Vukove sa Drine", kao i pripadnike MUP-a.¹¹⁶⁷ Na upit Nizozemskog bataljona o toj proceduri oficiri VRS-a, uključujući Mladića, rekli su da je njen cilj da se utvrdi da li među muškarcima u masi ljudi ima osumnjičenih

P01096, T. 9775–9776 (24. maj 2004. godine). V. dolje, par. 282.

¹¹⁶² Pieter Boering, T. 8981 (15. decembar 2010. godine).

¹¹⁶³ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2010 (22. septembar 2006. godine). Momir Nikolić je rekao da je nekim vojno sposobnim muškarcima zaista bilo dozvoljeno da se ukrcaju u autobuse u prvom konvoju, ali da je to bilo u propagandne svrhe; to se snimalo kako bi se međunarodnoj zajednici pokazalo da se ne dešava ništa loše. Momir Nikolić, T. 12387 i 12392–12393 (6. april 2011. godine) i T. 12635 (11. april 2011. godine). V. takođe DP P02157, str. 21. Nikolić je dodao da je nekoliko vojno sposobnih muškaraca koji su se uspjeli ukrcati u autobuse u tom prvom konvoju, u stvari, izvedeno iz autobusa i zatočeno na kontrolnim punktovima u Kravici, Konjević-Polju i, prije svega, Tišici, neposredno prije prelaska na teritoriju pod kontrolom ABiH. Momir Nikolić, T. 12393 (6. april 2011. godine). V. takođe DP P02157, str. 21.

¹¹⁶⁴ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6224 (20. januar 2004. godine) (koji je rekao da je tek kasnije shvatio da se odvajanje muškaraca u Potočarima odvijalo sistematski, dakle da su iz konvoja izvedeni svi muškarci). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 487 (vojno sposobni muškarci koji su pobjegli u Potočare sistematski su odvajani od ostalih izbjeglica); činjenica o kojoj je presuđeno br. 490 (pripadnici vojske bosanskih Srba sistematski su odvajali vojno sposobne muškarce). Osim toga, zaključak Vijeća da je odvajanje muškaraca provedeno sistematski potkrijepljuje i ogromna većina iskaza pripadnika Nizozemskog bataljona, pripadnika snaga VRS-a prisutnih na mjestu događaja, kao i bosanskih Muslimana koji su prisustvovali procesu odvajanja i čiji su iskazi u tom pogledu svi međusobno dosljedni. V. dolje, fusnota 1165.

¹¹⁶⁵ Johannes Ruten, DP P02638, KT. 2126 (5. april 2000. godine); Johannes Ruten, DP P02629, PT. 4813 (29. novembar 2006. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1511 (28. mart 2000. godine); Joseph Kingori, T. 5504 (16. septembar 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19251–19252 i 19254 (13. decembar 2007. godine); DP P00992, str. 11; Robert Franken, DP P00598, PT. 2496–2497 (16. oktobar 2006. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 898–899 (21. mart 2000. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1026 (10. juli 2003. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6085 (17. decembar 2003. godine); DP P01485, str. 18. V. takođe Mile Janjić, DP P01096, BT. 9780–9781 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 8845–8846 (13. decembar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12635–12636 (12. april 2011. godine); DP P02069, str. 2 (Popovićev izvještaj od 12. jula, u kome piše: "Muškarce od 17–60 godina izdvajamo i ne transportujemo"). Postupak odvajanja potvrdilo je i nekoliko bosanskih Muslimana. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1257–1258 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17309 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-071, T. 6114–6115 (zatvorena sjednica) (5. oktobar 2010. godine); Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 2; Nura Efendić, DP P01528 (21. juni 2000. godine), str. 2 i 4; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 4; Mirsada Malagić, T. 10036–10037 (16. februar 2011. godine); Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 3; Mejra Mešanović, DP P01525 (19. juni 2000. godine), str. 3; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 5; svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3608 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 2–3; svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3312 (31. oktobar 2006. godine).

¹¹⁶⁶ Momir Nikolić, T. 12386 (6. april 2011. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19252 (13. decembar 2007. godine).

¹¹⁶⁷ DP P02157, str. 20; Mile Janjić, DP P01096, BT. 9780–9781 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, T. 8844–8846 (13. decembar 2010. godine). V. takođe, na primjer, svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17308–17311 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 46–47.

za ratne zločine.¹¹⁶⁸ Primijećeno je kako se odvajaju dječaci između 12 i 15 godina starosti, kao i starci koji su jedva mogli da hodaju.¹¹⁶⁹ Pripadnik vojnih posmatrača UN-a Kingori i oficir Nizozemskog bataljona Koster protestovali su i pokušali su da intervenišu kad su vidjeli da se odvajaju dječaci; mada je time u jednom broju slučajeva odvajanje spriječeno, dječaci su i nadalje odvajani.¹¹⁷⁰ Muškarci koji su odvajani bili su u civilnoj odjeći i većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe,¹¹⁷¹ zaključuje da oni nisu odvajani zbog toga što se sumnjalo da su ratni zločinci.¹¹⁷² Odvajanje muškaraca se provodilo cijelog dana 12. i 13. jula.¹¹⁷³ Taj proces je izazivao osjećaj straha kod bosanskih Muslimana koji su još čekali da budu prevezeni¹¹⁷⁴ i osjećaj tuge kod onih koji su bili odvojeni od muških članova porodice.¹¹⁷⁵ Snage bosanskih Srba su odvojene muškarce kasnije zatočile na nekoliko lokacija oko baze UN-a, prije svega u "bijelu kuću".¹¹⁷⁶

(c) Prijevoz žena, djece i staraca u Kladanj

281. Dana 12. jula 1995. godine oko 14:00 sati,¹¹⁷⁷ kad su žene, djeca i starci počeli da se ukrcavaju u autobuse i kamione koji su prvi stigli, Franken je zadužio nekoliko oficira Nizozemskog bataljona da budu u pratnji konvojima.¹¹⁷⁸ Prvi konvoj se sastojao od 10 do 14

¹¹⁶⁸ Evert Rave, DP P01004, KT. 899–900 (21. mart 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4853–4855 (30. novembar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 17868 (12. septembar 2011. godine). Jedan vojnik VRS-a rekao je vojnom posmatraču UN-a Kingoriju da muškarce odvajaju jer će ih prevoziti odvojeno, a drugi vojnik VRS-a mu je rekao da će muškarce odvesti u Bijeljino da ih razmijene za ratne zarobljenike, bosanske Srbe. DP P00992, str. 11. Međutim, iz razgovora s drugim vojnicima VRS-a Kingori je shvatio da je cilj odvajanja da se pronađu vojnici i odvedu negdje drugdje. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19252 (13. decembar 2007. godine). V. takođe DP D00324, str. 16, 19.

¹¹⁶⁹ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4853–4854 (30. novembar 2006. godine). V. takođe Samila Šalčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 2; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 2; Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 2–3. V. takođe DP D00324, str. 16 i 18. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 490.

¹¹⁷⁰ DP P00992, str. 11; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19254–19255 (13. decembar 2007. godine). V. takođe DP P01485, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 492.

¹¹⁷¹ V. Izdvojeno suprotno i izdvojeno saglasno mišljenje sudije Prisce Matimbe Nyambe, par. 40.

¹¹⁷² Evert Rave, DP P01004, KT. 932 (21. mart 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 491. V. takođe dolje, par. 1068.

¹¹⁷³ V., na primjer, Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1029 (10. juli 2003. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9797–9798 (24. maj 2004. godine). V. takođe DP P01485, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 493.

¹¹⁷⁴ Evert Rave, DP P01004, KT. 905–906 (21. mart 2000. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19251–19252 (13. decembar 2007. godine).

¹¹⁷⁵ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19251–19252 (13. decembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 73–74; Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 2–3.

¹¹⁷⁶ V. dolje, par. 285.

¹¹⁷⁷ V., na primjer, DP P01335, str. 2–3; Momir Nikolić, T. 12387 (6. april 2011. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17307 (1. novembar 2007. godine). V. takođe DP P02528, str. 1 (u redovnom borbenom izvještaju Bratunačke brigade od 12. jula 1995. godine, podnesenom Komandi Drinskog korpusa, s potpisom Vidoja Blagojevića i vremenskom odrednicom 16:30 sati, navodi se, pored ostalog, da je u toku prijevoz "turskog stanovništva" iz Potočara prema Kladnju).

¹¹⁷⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2494 (16. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2720 (18. oktobar 2006. godine), PT. 2895 i 2921 (20. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7192 (2. novembar 2010. godine); Pieter Boering, DPP01461, PT. 2019–2020 (22. septembar 2006. godine) i PT. 2158 (25. septembar 2006. godine). V. takođe Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4904 (30. novembar 2006. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6087–6088 (17. decembar 2003. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 898, 901 (21. mart 2000. godine). Jedan od civilnih predstavnika Muslimana rekao je Raveu da su mu predstavnici vlade BiH

autobusa i nekoliko kamiona.¹¹⁷⁹ Pratila su ga dva vozila UN-a, jedno sprijeda i jedno otpozadi.¹¹⁸⁰ Prvi konvoj je vodio Kosorić.¹¹⁸¹

282. Konvoji s vozilima koji su prevozili žene, djecu i starce kretali su se u pravcu Kladnja kroz Bratunac, Glogovu, Kravicu, Sandiće, Miliće, Magliće i Vlasenicu, a krajnje odredište im je bilo u Tišći, na području Luka.¹¹⁸² Ponekad su autobusi usput zaustavljani i pripadnici snaga bosanskih Srba ulazili su u njih, tražili muškarce ili zahtijevali novac.¹¹⁸³ Kad bi stigli na područje Luka, bosanski Muslimani su izlazili iz autobusa i pješke nastavljali put do graničnog punkta teritorije RS-a u Kladnju.¹¹⁸⁴ Iz Kladnja su bosanski Muslimani autobusima prevoženi u izbjeglički logor u Dubravama, nedaleko od Tuzle.¹¹⁸⁵ U Tuzli su ih dočekivali oficiri UNPROFOR-a.¹¹⁸⁶ Thomas

rekli da autobusi ne bi smjeli da krenu bez pratnje UN-a jer su sumnjali u iskrenost Mladićevih garancija za bezbjednost. Evert Rave, DP P01004, KT. 907 (21. mart 2000. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16649–16650 (14. juli 2011. godine).

¹¹⁷⁹ V. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2803–2804 (19. oktobar 2006. godine) (po čijoj je procijeni bilo 12 do 14 autobusa); DP P01148, str. 11; Pieter Boering, DP P01461, PT. 2020 (22. septembar 2006. godine) (po čijoj je procijeni bilo desetak autobusa i oko šest kamiona); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6088 (17. decembar 2003. godine) (po čijoj je procijeni bilo osam autobusa).

¹¹⁸⁰ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2720 (18. oktobar 2006. godine) i PT. 2804 (19. oktobar 2006. godine); DP P01147, str. 2; DP P01148, str. 11. Pieter Boering je rekao da je prema prvobitnom planu bilo predviđeno da u svakom autobusu kao pratnja bude barem jedan ili dva vojnika Nizozemskog bataljona, ali da se to nije ostvarilo. Pieter Boering, DP P01461, PT. 2010 (22. septembar 2006. godine). Evert Rave je rekao da su autobusi bili prepuni, pa oficiri Nizozemskog bataljona nisu mogli da se ukrcaju. Evert Rave, DP P01004, KT. 898 (21. mart 2000. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 468 i 469.

¹¹⁸¹ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2020 (22. septembar 2006. godine) (koji je pomenuo oficira VRS-a po imenu "Kosavić" ili "Kosarić", za koga je smatrao da je "na neki način organizator svih tih događaja"); Pieter Boering, T. 8976–8977 (15. decembar 2010. godine). Boering je na fotografiji učesnika trećeg sastanka u hotelu "Fontana" identifikovao oficira VRS-a koji je vodio prvi konvoj. Pieter Boering, T. 8980 (15. decembar 2010. godine); DP P00624, str. 37. Vijeće napominje da je čovjek koga je Boering identifikovao bio načelnik za bezbjednosne poslove Drinskog korpusa, Svetozar Kosorić. Boering je takođe rekao da je Kosorić bio "pokretačka snaga" zbog koje je konvoj mogao da prolazi kroz kontrolne punktove na putu za Kladanj. Pieter Boering, T. 8979 (15. decembar 2010. godine).

¹¹⁸² Pieter Boering, DP P01461, PT. 2021 (22. septembar 2006. godine); Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 2 i 6; Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 2; Mejra Mešanović, DP P01525 (19. juni 2000. godine), str. 2. Nekoliko svjedoka je opisalo isti putni pravac, ali je reklo da je krajnje odredište bilo "u Lukama" ili "na području Luka". Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6088 (17. decembar 2003. godine). V. takođe svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8586 (9. mart 2007. godine), svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1258–1259 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-017, T. 672 (18. mart 2010. godine); DP P00054 (svjedok PW-017 označio je na mapi putni pravac svog autobusa). V. takođe Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2753 (19. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da su se konvoji 13. jula kretali istim putnim pravcem). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 459, 462, 476 i 479.

¹¹⁸³ V., na primjer, Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. juni 2000. godine), str. 2–3; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 2 i 5.

¹¹⁸⁴ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2022 i 2025 (22. septembar 2006. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6088 (17. decembar 2003. godine). V. takođe Nura Efendić, DP P01528 (21. juni 2000. godine), str. 2 i 4; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 6; Mirsada Malagić, T. 10039 (16. februar 2011. godine); Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 2; Mejra Mešanović, DP P01525 (19. juni 2000. godine), str. 2; Erin Gallagher, T. 6694–6695 (21. oktobar 2010. godine). Od mjesta gdje su ostavljeni na području Luka bosanski Muslimani morali su hodati otprilike pet do sedam kilometara do "slobodne teritorije". Erin Gallagher, T. 6695 (21. oktobar 2010. godine); Richard Butler, T. 16646–16647 (14. juli 2011. godine) (koji je svjedočio o DP P01566a); činjenica o kojoj je presuđeno br. 477.

¹¹⁸⁵ Nura Efendić, DP P01528 (21. juni 2000. godine), str. 2 i 4. V. takođe Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 5; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 6 (koja je navela da su ih u Kladnju dočekali "Bošnjaci" i da su zatim odvedeni u Dubrave); Thomas Dobb, T. 4895–4897 (6. septembar 2010. godine). Nema informacija o tome ko je bosanske Muslimane prevezao iz Kladnja u Tuzlu.

Dibb, koji se obratio mnoštvu bosanskih Muslimana koji su pristizali, opisao ih je kao fizički iscrpljene i vrlo zabrinute za muške članove svojih porodica, koji nisu bili s njima.¹¹⁸⁷ Do kraja 12. jula 1995. godine iz Potočara je prevezeno preko 9.000 žena, djece i staraca muslimanske nacionalnosti.¹¹⁸⁸ Bosanski Muslimani koji su ostali u bazi UN-a u noći s 12. na 13. juli bili su uglavnom oni koji nisu željeli da se ukrcaju u autobuse.¹¹⁸⁹

283. Oko 07:00 sati sljedećeg jutra, 13. jula 1995. godine, prijevoz žena, djece i staraca u Kladanj je nastavljen¹¹⁹⁰ i trajao je do ranih večernjih sati.¹¹⁹¹ Dokumentarni i drugi dokazi pokazuju da su 13. jula 1995. godine snage MUP-a počele da preuzimaju važniju ulogu u procesu prijevoza, kad se VRS više angažovao u dejstvima prema Žepi.¹¹⁹²

284. I 12. i 13. jula, dok su autobusi prolazili kroz Bratunac, civili bosanski Srbi rugali su se bosanskim Muslimanima u autobusima, psovali su ih, bacali su kamenje na autobuse i slavili njihov odlazak.¹¹⁹³ Premda su neki od prvih konvoja 12. jula uspješno sprovedeni prema Kladnju,¹¹⁹⁴ poslije toga, i 12. i 13. jula, pripadnici Nizozemskog bataljona u pratnji počeli su da se suočavaju sa

¹¹⁸⁶ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16269 (15. oktobar 2007. godine).

¹¹⁸⁷ Thomas Dibb, T. 4895–4896 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16269 (15. oktobar 2007. godine).

¹¹⁸⁸ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9775-9776 i 9787-9788 (24. maj 2004. godine). Janjić je procijenio da je u svakom autobusu bilo oko 70 ljudi, uzimajući u obzir činjenicu da je, pored 52 do 54 sjedišta, u prolazu moglo da stoji oko 15 do 30 ljudi. On je na početku brojao svaku osobu koja bi ušla u autobus, ali gužva je uskoro bila tako velika da je predložio Radoslavu Jankoviću da ne broje ljude, već vozila. Mile Janjić, DP P01094, PT. 17942-17944 (20. novembar 2007. godine). Janjić je izračunao da je u svakom kamionu koji je odlazio iz Potočara bilo prosječno oko 170 ljudi. Mile Janjić, T. 8843 (13. decembar 2010. godine). V. takođe DP P02531 (izvještaj od 13. jula 1995. godine, u kome Dragomir Vasić, načelnik CJB-a Zvornik, navodi da se tog dana u Kladanj mora prevesti još 15.000 bosanskih Muslimana). Janjićeva procjena i broj ljudi naveden u Vasićevom izvještaju odgovaraju ukupnom broju bosanskih Muslimana koji su, prema ranijim zaključcima Vijeća, stigli u Potočare do 12. jula 1995. godine.

¹¹⁸⁹ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1028 (10. juli 2003. godine).

¹¹⁹⁰ V., na primjer, DP P00992, str. 12; Evert Rave, DP P01004, KT. 908 (21. mart 2000. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1027-1028 (10. juli 2003. godine). V. takođe DP P01485, str. 12–13; Mile Janjić, DP P01096, BT. 9793–9794 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8607–8608 (9. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10815-10816 (2. maj 2007. godine).

¹¹⁹¹ Evert Rave, DP P01004, KT. 915 (21. mart 2000. godine); Robert Franken, DP P00598, PT. 2504 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 478.

¹¹⁹² V. DP P02531; DP P02238, str. 1. V. takođe Richard Butler, T. 16660 (14. juli 2011. godine). V. takođe svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8587 (9. mart 2007. godine). Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, već je utvrdila u par. 262 gore da su razne jedinice MUP-a pod Borovčaninovom komandom – uključujući 1. četu Jahorinskih regruta – stigle u Potočare 12. jula ujutro i aktivno učestvovala u operaciji prijevoza koju je organizovao VRS. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 473.

¹¹⁹³ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2720–2721 (18. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je, dok su autobusi odlazili iz Bratunca, mnoštvo "ljudi" slavilo, pilo, urlalo, vikalo i bacalo kamenje na autobuse koji su prolazili kroz grad), PT. 2753 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7507 (9. novembar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12388 (6. april 2011. godine). Momir Nikolić je rekao da su mnogi bosanski Srbi koji su izgubili porodicu i/ili imovinu osjećali mržnju ili netrpeljivost prema bosanskim Muslimanima. Momir Nikolić, T. 12635 (12. april 2011. godine). V. takođe Nura Efendić, DP P01528 (21. juni 2000. godine), str. 4. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 475.

¹¹⁹⁴ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2747–2748 i 2756 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7090 (1. novembar 2010. godine). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2494 (16. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je, nakon odlaska prvih konvoja, od pakistanskog bataljona UN-a s područja Kladnja dobio informacije koje su potvrdile dolazak tih konvoja). Franken je te informacije dobio u vrijeme dok su njegove snage još bile u pratnji autobusa. *Ibid.*

šikaniranjem od strane snaga bosanskih Srba raspoređenih duž puta za Kladanj;¹¹⁹⁵ zaustavljeni su, a u nekim slučajevima oduzimana su im vozila, oružje, municija i druga oprema, pa čak i odjeća.¹¹⁹⁶ Nekima su prijetili oružjem.¹¹⁹⁷ Stoga su mnogi autobusi i kamioni nastavili put bez pratnje.¹¹⁹⁸ Neki oficiri Nizozemskog bataljona kojima je pošlo za rukom da sprovedu prve konvoje u Kladanj zaustavljeni su u Novoj Kasabi pri povratku u Potočare.¹¹⁹⁹ Mada je većina konvoja za Kladanj krenula bez pratnje, žene, djeca i starci koji su u ta dva dana prevoženi iz Potočara naposljetku su ipak stigli u Tuzlu, na teritoriju pod kontrolom ABiH.¹²⁰⁰

(d) Muškarci zatočeni u "bijeloj kući" i njihov kasniji prijevoz u Bratunac

285. Muškarci koji su 12. i 13. jula 1995. godine odvojeni od žena, djece i staraca poslani su od strane snaga bosanskih Srba¹²⁰¹ u nekoliko praznih kuća u blizini baze UN-a,¹²⁰² u prvom redu u

¹¹⁹⁵ Svjedok PW-052, DP P01597 (povjerljivo), PT. 8600–8601 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine) (koji je rekao da je na putu Bratunac–Konjević-Polje bilo raspoređeno 170 pripadnika 1. čete Jahorinskih regruta); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2721 (18. oktobar 2006. godine), PT. 2753 (19. oktobar 2006. godine) (koji je govorio o tome kako su se pripadnici vojske bosanskih Srba po odlasku autobusa iz Bratunca okupljali oko tog puta, kao i duž puta za Novu Kasabu i Miliće).

¹¹⁹⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2495–2496 (16. oktobar 2006. godine) (Franken je pretpostavljao da je to šikaniranje bilo naredeno, budući da je vršeno na organizovan način i da je počelo iznenada nakon što su prvi konvoji već prošli); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2721 i 2723–2724 (18. oktobar 2006. godine), PT. 2753 i 2767 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7083 (1. novembar 2010. godine). Egbers je u svjedočenju rekao da stvari nisu oduzimate samo pripadnicima UN-a u pratnji, već i drugim oficirima Nizozemskog bataljona i smatrao je da se tu radilo o koordiniranoj akciji VRS-a. Vincentius Egbers, T. 7096–7097 (1. novembar 2010. godine). V. takođe Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2154–2156 (5. april 2000. godine). Rave je rekao da je, zbog krađe vozila Nizozemskog bataljona koja su bila u pratnji, Karremans ili Franken postavio četiri mobilna kontrolna punkta na put kako bi se pratilo da li autobusi prolaze. Evert Rave, DP P01004, KT. 910–911 i 940–941 (21. mart 2000. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 467, 469 i 470.

¹¹⁹⁷ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2154–2155 (5. april 2000. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6098–6099 (17. decembar 2003. godine) (koji je svjedočio o konvoju s četiri ili pet autobusa, koji je krenuo iz Potočara 13. jula 1995. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 471.

¹¹⁹⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2494–2495 (16. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2767 (19. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2156 (5. april 2000. godine). V. takođe DP P01485, str. 10.

¹¹⁹⁹ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2756–2757 i 2765–2766 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7189, 7192 (2. novembar 2010. godine); DP P01145, str. 5–6; DP P01146, str. 2; DP P01147, str. 6. V. dolje, par. 340.

¹²⁰⁰ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2186–2187 i 2197–2198 (5. april 2000. godine) (koji je rekao da su kasnije čuli i vidjeli da su žene i djeca iz Srebrenice stigli u Tuzlu); Joseph Kingori, DP P01949, T. 14151–14152 (22. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je 12. i 13. jula u roku od 24 sata u Tuzlu stiglo 20.000 osoba, pretežno bosanskih Muslimanki); Thomas Dibb, T. 4895–4896 (6. septembar 2010. godine). V. takođe DP P00748, str. 1 (šifrovani telegram od 19. jula 1995. godine, u kome Akashi izvještava Annana da broj raseljenih lica koja su do 19. jula stigla u Tuzlu i koja su tamo smještene u razne prihvatne centre iznosi oko 25.000).

¹²⁰¹ Svjedok PW-023 je rekao da su ljudi koji su muškarce slali u "bijelu kuću" bili pripadnici istih snaga koje su ih odvajale. Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17310 (1. novembar 2007. godine). Međutim, svjedokinja PW-011 je rekla da ljudi koji su njenog brata poslali u "bijelu kuću" nisu bili isti oni koji su ga izdvojili iz mnoštva. Svjedokinja PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3608 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). Vijeće konstatuje da su pripadnici snaga koje su učestvovalе u odvajanju bili izmiješani s pripadnicima snaga koje su slale i zatvarale muškarce u "bijelu kuću" i da iskazi svjedoka PW-023 i svjedokinje PW-011 u tom pogledu nisu kontradiktorni. Vijeće podsjeća na svoj gore izneseni zaključak da su se snage koje su učestvovalе u odvajanju muškaraca sastojale od dijelova VRS-a i dijelova MUP-a. V. gore, par. 280.

¹²⁰² Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4815–4816 (29. novembar 2006. godine) i PT. 5263–5264 (7. decembar 2006. godine).

jednu nedovršenu zgradu odmah ispred baze, zvanu "bijela kuća".¹²⁰³ Snage bosanskih Srba naredile su muškarcima da prije ulaska u "bijelu kuću" ostave lične stvari,¹²⁰⁴ uključujući lične isprave i novac.¹²⁰⁵ Pred kućom su stražarili pripadnici snaga bosanskih Srba.¹²⁰⁶ Momir Nikolić je u svjedočenju rekao da su te odvojene muškarce maltretirali, tukli i psovali.¹²⁰⁷ Muškarci bosanski Muslimani najprije su okupljeni u samoj kući.¹²⁰⁸ Kako se kuća punila, oni su izlazili u dvorište i na balkon.¹²⁰⁹ Do 13. jula popodne broj zatočenih muškaraca se povećao i "bijela kuća" je bila prepuna muškaraca bosanskih Muslimana.¹²¹⁰ Uslovi u "bijeloj kući" su bili loši; kuća je bila pretrpana i nije bilo dovoljno vazduha i vode za te ljude.¹²¹¹

¹²⁰³ V., na primjer, Robert Franken, DP P00598, PT. 2497 (16. oktobar 2006. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6085 (17. decembar 2003. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 898–899 (21. mart 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2129–2130 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4815–4816 (29. novembar 2006. godine), PT. 5214–5215 i 5217 (7. decembar 2006. godine); DP P02632; DP P02633; DP P00992, str. 11; Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012 (22. septembar 2006. godine); DP P01478; svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1512 (28. mart 2000. godine); DP P01498. V. takođe na primjer, svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3612, 3616–3617 i 3650–3652 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); DP P01514; DP P01515; svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17310–17311 (1. novembar 2007. godine) i PT. 17378 (2. novembar 2007. godine); svjedok PW-017, T. 670–671 (18. mart 2010. godine); DP P00053 (povjerljivo); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 66–67. V. takođe Jean-René Ruez, T. 916 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 12; Tomasz Blaszczyk, T. 7578 (10. novembar 2010. godine); DP P01344. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 495.

¹²⁰⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2497 (16. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2132 i 2134 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4893 (30. novembar 2006. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19251 (13. decembar 2007. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 899 (21. mart 2000. godine). V. takođe svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3611 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7551 (10. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 16–17. Vijeće ovdje napominje da je Mile Janjić u svjedočenju rekao da nije vidio da iko izdaje naređenje u tom smislu. On je pretpostavljao da je muškarcima rečeno da svoj prtljag ostave napolju zbog sigurnosti i bezbjednosti Mladića i svih drugih prisutnih policajaca i oficira. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9783–9784 (24. maj 2004. godine). S obzirom na događaje opisane niže u ovom odjeljku (v. dolje, par. 286–289), većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da to nije bio razlog iz kog je tim muškarcima rečeno da svoje stvari ostave ispred "bijele kuće".

¹²⁰⁵ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2132, 2134 i 2195 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4893 (30. novembar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 17872 (12. septembar 2011. godine); Joseph Kingori, T. 5355 (14. septembar 2010. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 494, 496–498 i 501.

¹²⁰⁶ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012 (22. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2132 (5. april 2000. godine). Rutten opisuje vojnike koje je vidio u "bijeloj kući" i oko nje kao vojnike "vojske bosanskih Srba", koji su svi bili u zelenim maskirnim uniformama. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2152–2153 (5. april 2000. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17311 (1. novembar 2007. godine) (koji je naveo da su neki od tih vojnika noževima prijetili muškarcima bosanskim Muslimanima, govoreći im da će ih zaklati, dok su neki drugi vojnici onima koji su prijetili muškarcima bosanskim Muslimanima govorili da ih ostave na miru i ne diraju ih).

¹²⁰⁷ Momir Nikolić, T. 12386–12387 (6. april 2011. godine).

¹²⁰⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17311 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 9–10. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7558 (10. novembar 2010. godine); DP P01339.

¹²⁰⁹ V. svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17312 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-017, T. 670–671 (18. mart 2010. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9782 i 9797–9798 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17944 (20. novembar 2007. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4971–4972 (4. decembar 2006. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 916–918 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 13. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 502.

¹²¹⁰ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2150 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4862–4863 (30. novembar 2006. godine) (koji je procijenio da ih je u to vrijeme bilo oko 300); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17944–17945 (20. novembar 2007. godine) (koji je procijenio da je do 13. jula tamo bilo zatočeno od dva do tri puta više muškaraca bosanskih Muslimana nego 12. jula).

¹²¹¹ Joseph Kingori, T. 5354 (14. septembar 2010. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19250 (13. decembar

286. Tokom 12. jula Nizozemski bataljon počeo je da dobija informacije da su bosanski Muslimani izloženi maltretiranju u "bijeloj kući".¹²¹² Dana 12. i 13. jula nekoliko oficira Nizozemskog bataljona i vojni posmatrač UN-a Kingori otišli su do te kuće da pokušaju procijeniti situaciju.¹²¹³ Oni koji su uspjeli da uđu u kući su vidjeli muškarce, bosanske Muslimane, uključujući dječake starosti između 12 i 14 godina,¹²¹⁴ kao i starije muškarce,¹²¹⁵ koji su djelovali veoma preplašeno.¹²¹⁶ Tih dana su i u kući i ispred nje primijećene hrpe ličnih karata.¹²¹⁷ Jedan bosanski Musliman je na stepeništu bio obješen za jednu ruku, a stopala su mu bila nekoliko centimetara iznad tla.¹²¹⁸ Rutten je vidio da je nekoliko muškaraca smješteno u odvojene prostorije, ali nije mu dozvoljeno da u njih uđe.¹²¹⁹ Boering, Rutten i Kingori rekli su u svjedočenju da im je, kad su u više navrata ušli u kuću, pod prijetnjom oružjem naređeno da odu.¹²²⁰ Franken je Radoslavu Jankoviću prigovorio zbog postupanja s ljudima u "bijeloj kući", ali uzalud.¹²²¹

287. Dana 12. jula Boering je ispred "bijele kuće" vidio nekoliko vojnika VRS-a, uključujući Mladićevog tjelohranitelja, koji mu je, dok je odlazio iza zgrade, rekao da "obradi pažnju na to šta

2007. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4863 (30. novembar 2006. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17311 (1. novembar 2007. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16636 (14. juli 2011. godine).

¹²¹² Robert Franken, DP P00598, PT. 2497-2499 (16. oktobar 2006. godine).

¹²¹³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2497-2499 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6086 (17. decembar 2003. godine).

¹²¹⁴ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2135 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, T. 17874 (12. septembar 2011. godine). V. takođe gore, par. 280.

¹²¹⁵ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17313 (1. novembar 2007. godine).

¹²¹⁶ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2150 (5. april 2000. godine) (koji je rekao da se u "bijeloj kući" mogao osjetiti "miris smrti"); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2750-2751 (19. oktobar 2006. godine). Egbers je pokušao da komunicira s tim ljudima i kaže im da će biti odvedeni na sigurno u Kladanj. Oni mu nisu vjerovali i prešli su kažiprstom desne ruke preko grla, slijeva nadesno, signalizirajući Egbersu da misle da će biti ubijeni. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2751-2752 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7082-7083 (1. novembar 2010. godine).

¹²¹⁷ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012 (22. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2132 i 2149 (5. april 2000. godine). Rutten je u dijelu kuće u kome nije bilo muškaraca bosanskih Muslimana vidio fotografije muškaraca uredno poslagane po podu, kaučima i krevetima i zaključio da je to najvjerojatnije urađeno jer su tražili nekog konkretnog čovjeka. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2132-2133 i 2137 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4897-4898 (30. novembar 2006. godine).

¹²¹⁸ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2134 (5. april 2000. godine). Rutten je jednog vojnika VRS-a zamolio da spusti tog muškarca. *Ibid.* V. takođe Robert Franken, T. 3366 (30. juni 2010. godine). Franken je rekao da je nekolicinu bosanskih Muslimana zadesila ista sudbina i da su pripadnici Nizozemskog bataljona koji su uspjeli da uđu u "bijelu kuću" presjekli konopce nekih od tih ljudi kako bi ih mogli spustiti na tlo. V. takođe Robert Franken, T. 3366 (30. juni 2010. godine).

¹²¹⁹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2134 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4853, 4857 i 4860 (30. novembar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 17868 (12. septembar 2011. godine). Rutten je rekao da pretpostavlja da je u "bijeloj kući" vršeno ispitivanje. Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4857-4858 (30. novembar 2006. godine). Vijeće napominje da je svjedok PW-073 rekao da je zarobljenicima nakon zatvaranja u "bijelu kuću" rečeno da će ih ispitivati, a zatim odvesti u Tuzlu. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 10.

¹²²⁰ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012 (22. septembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2133-2134 (5. april 2000. godine). Rutten je rekao da mu je jedan pripadnik vojske bosanskih Srba u zelenoj maskirnoj uniformi stavio cijev vatrenog oružja u usta i prisilio ga da izađe iz kuće. *Ibid.* Joseph Kingori, T. 5576 (20. septembar 2010. godine); DP P00992, str. 9. Kingoriju nisu dozvolili da uđe u "bijelu kuću" i prijetili mu da će na njega pucati ako se usudi da uđe. *Ibid.* V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 504.

¹²²¹ Robert Franken, T. 3365-3367 (30. juni 2010. godine). Boering je izvjestio Frankena o svojim zapažanjima vezanim za odvajanje muškaraca. Pieter Boering, DP P01461, PT. 2082 (22. septembar 2006. godine).

radimo"; drugi vojnici VRS-a, koji su sa sobom vodili pse, spriječili su Boeringa da prati te ljude.¹²²² On je nedugo zatim čuo pucnjeve iza zgrade.¹²²³

288. U noći 12. jula Frankenu se obratio Ibro Nuhanović, jedan od civilnih predstavnika bosanskih Muslimana okupljenih u Potočarima, s molbom da Nizozemski bataljon pokuša zaustaviti "evakuaciju" jer je strahovao za sudbinu tih muškaraca.¹²²⁴ Pošto je i dalje dobijao informacije o sve gorjoj situaciji u "bijeloj kući", Franken je neke od predstavnika bosanskih Muslimana koji su prisustvovali sastancima u hotelu "Fontana"¹²²⁵ zamolio da popišu imena muškaraca koji su još ostali u bazi UN-a, s namjerom da taj spisak proslijedi svojim pretpostavljenima u Nizozemskoj i zatraži da se on objavi, u nadi da će se s tim ljudima postupati bolje nakon što se objavi njihov identitet.¹²²⁶ Kad su predstavnici bosanskih Muslimana pokušali da obave taj zadatak, VRS ih je zastrašivao.¹²²⁷ Muškarci bosanski Muslimani plašili su se da će biti dovedeni u još veću opasnost ako navedu svoja imena,¹²²⁸ zbog čega su predstavnici bosanskih Muslimana uspjeli da ubijede samo mali broj muškaraca da se potpiše.¹²²⁹ Naposljetku je sastavljen spisak s imenima samo 251 od otprilike 1.000 do 2.000¹²³⁰ muškaraca bosanskih Muslimana prisutnih u bazi UN-a i oko nje.¹²³¹

¹²²² Pieter Boering, DP P01461, PT. 2012-2013 (22. septembar 2006. godine).

¹²²³ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2013 i 2016 (22. septembar 2006. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 559 i 560. Vijeće dolje u tekstu, u par. 305-309, iznosi svoje zaključke o situaciono uslovljenom ubijanju do kog je tih dana navodno došlo u Potočarima.

¹²²⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2504 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 905-907 (21. mart 2000. godine). Predstavnici bosanskih Muslimana smatrali su da UN nije u stanju da ih zaštiti jer Mladić diktira tok događaja, a UN ne drži stvari pod kontrolom. Evert Rave, DP P01004, KT. 905 (21. mart 2000. godine).

¹²²⁵ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak.

¹²²⁶ Robert Franken, DP P00598, PT. 2500-2502 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP P01485, str. 18-19; činjenica o kojoj je presuđeno br. 448.

¹²²⁷ Robert Franken, DP P00598, PT. 2501-2502 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3368 (30. juni 2010. godine).

¹²²⁸ V. činjenica o kojoj je presuđeno br. 451.

¹²²⁹ Evert Rave, DP P01004, KT. 914 (21. mart 2000. godine); V. Dodatak C: povjerljivi dodatak.

¹²³⁰ Mile Janjić, jedan od pripadnika bratunačke vojne policije, kome je Radoslav Janković dao zadatak da prebrojava bosanske Muslimane koji se ukrcavaju u autobuse, rekao je da je 12. jula izbrojao 10 do 15 autobusa punih muškaraca i da je u svakom od tih autobusa bilo oko 70 muškaraca. Mile Janjić, DP P01094, PT. 17941-17942 i 17944 (20. novembar 2007. godine). Takođe je rekao da je drugog dana, 13. jula, odvojeno znatno više muškaraca nego dan ranije. Mile Janjić, DP P01094, PT. 17945 (20. novembar 2007. godine). Janjićeva procjena broja muškaraca odvezenih iz Potočara ide u prilog zaključku da je u Potočarima bilo između 1.000 i 2.000 muškaraca. Vijeće napominje da je Momir Nikolić u svom sporazumu o izjašnjanju o krivici takođe procijenio da je među mnoštvom bosanskih Muslimana okupljenih u Potočarima bilo otprilike 1.000 do 2.000 vojno sposobnih muškaraca. V. DP P02157, str. 19. Momir Nikolić je u ovom predmetu potvrdio – kako je Vijeće već konstatovalo – da je nekim muškarcima pošlo za rukom da se ukrcaju u autobuse u prvom konvoju 12. jula, nakon čega je takođe potvrdio da je 12. i 13. jula odvojeno 600 do 700 muškaraca, kao što mu je sugerisao optuženi. Momir Nikolić, T. 12636 (12. april 2011. godine). Vijeće takođe napominje da je Rave procijenio da je u vrijeme kad je počela evakuacija u Potočarima bilo oko 600 muškaraca bosanskih Muslimana. Međutim, Rave je dodao da nije siguran u pogledu tog broja i da se radi o "nagađanju". Evert Rave, DP P01004, KT. 937-938 (21. mart 2000. godine). U izjavi datoj nizozemskom parlamentarnom Odboru za istragu o Srebrenici, pripadnik Nizozemskog bataljona Leendert van Duijn rekao je da je u Potočarima bilo oko 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana. DP D00324, str. 13. Pored toga, Groenewegen je rekao da je vidio kako se samo 13. jula odvajaju nekoliko stotina

289. Kako 12. tako i 13. jula pred "bijelu kuću" su stizali autobusi koje je organizovao VRS¹²³² da bi odvozili muškarce bosanske Muslimane iz Potočara.¹²³³ Korištena je sila da bi se ljudi ugurali u autobuse.¹²³⁴ Nije im bilo dozvoljeno da ponese svoje stvari.¹²³⁵ Ljudi su bili uplašeni, neki su pokušavali da pobjegnu i vikali su da ne žele da uđu u autobuse,¹²³⁶ dok su drugi bili mirni i djelovali su preplašeno.¹²³⁷ U autobuse su zajedno s muškarcima bosanskim Muslimanima ušli Jahorinski regruti MUP-a i nekoliko pripadnika vojne policije i krenuli su s njima.¹²³⁸ Rave je vidio kako je muškarcima bosanskim Muslimanima u jednom od autobusa naređeno da sjednu i pognu

muškaraca. Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1031 (10. juli 2003. godine). Imajući u vidu sve pomenute iskaze i pridajući posebnu težinu svjedočenju Mileta Janjića, koji je bio lično uključen u prebrojavanje muškaraca i koji, povrh toga, nema motiv da Vijeću predoči netačne informacije u tom pogledu, Vijeće zaključuje da je 12. i 13. jula u Potočarima bilo između 1.000 i 2.000 muškaraca bosanskih Muslimana. Zaključak Vijeća o konačnom broju odvojenih muškaraca iznosi se dolje u tekstu. V. dolje, par. 293.

- ¹²³¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2502 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2683 (18. oktobar 2006. godine). DP P00600 sadrži spisak imena tih ljudi. Na zadnjoj stranici se navodi da je ukupan broj potpisa 239, ali Franken je objasnio da je pogrešno izbrojao i da je kasnije utvrdio da se na spisku nalazi 251 ime. *Ibid.* V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 450. Franken je obavijestio Radoslava Jankovića o tom spisku i poslao ga sigurnim kanalom u Tuzlu i Sarajevo, i jednom i drugom štabu UN-a, kao i nizozemskom Kriznom štabu u Haagu, a original je ponio sa sobom kad je evakuisan u Zagreb. Robert Franken, DP P00598, PT. 2503 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Evert Rave, DP P01004, KT. 914 (21. mart 2000. godine) (koji je rekao da je taj spisak telefaksom poslat u Tuzlu kako bi se moglo utvrditi da li su dotični muškarci tamo stigli). Vijeće ovdje napominje da spisak sadrži i ime starijeg sina Mirsade Malagić, Elvira Malagića, koga je ona posljednji put vidjela u kamionu koji su vozili pripadnici UNPROFOR-a i koji je krenuo prema Potočarima nakon pada Srebrenice. V. Mirsada Malagić, T. 10022 i 10041 (16. februar 2011. godine).
- ¹²³² Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2150-2151 (5. april 2000. godine). Rutten je odbacio tezu da su autobusi pred "bijelu kuću" stigli po zahtjevu Nizozemskog bataljona upućenog snagama bosanskih Srba i rekao da su dolazak autobusa očito unaprijed organizovale snage bosanskih Srba, koje su kontrolisale situaciju. Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4865-4868 (30. novembar 2006. godine) i PT. 4975 (4. decembar 2006. godine). Rutten je došao do zaključka da su pripadnici vojske bosanskih Srba već u vrijeme kad im je Nizozemski bataljon uputio zahtjev imali plan da te muškarce odvezu iz "bijele kuće". Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4975 (4. decembar 2006. godine).
- ¹²³³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2498 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2751 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7192-7193 (2. novembar 2010. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2128 i 2130 (5. april 2000. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 900 i 912-913 (21. mart 2000. godine); Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1031-1032 (10. juli 2003. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6087 (17. decembar 2003. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17313-17314 (1. novembar 2007. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 9-10; svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3617 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9784-9785 (24. maj 2004. godine) i BT. 9844-9845 (25. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17944 (20. novembar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 508.
- ¹²³⁴ Evert Rave, DP P01004, KT. 901 (21. mart 2000. godine); Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19255-19256 (13. decembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3617-3618 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine). Vijeće napominje da je Mile Janjić rekao da ne zna ko im je naredio da se ukrcaju u autobuse. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9786 (24. maj 2004. godine).
- ¹²³⁵ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19256 (13. decembar 2007. godine); svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3618 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine).
- ¹²³⁶ Evert Rave, DP P01004, KT. 901 (21. mart 2000. godine). Kingori je čuo kako grupa muškaraca koju su ukrcajali u autobus više da misli da će biti pobijeni. Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19256-19257 (13. decembar 2007. godine).
- ¹²³⁷ Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6090 (17. decembar 2003. godine).
- ¹²³⁸ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9804-9805 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17934 (20. novembar 2007. godine); Janjić je rekao da se pripadnici specijalne policije nisu vratili ispražnjenim autobusima u Potočare, ali pripadnici vojne policije jesu. Mile Janjić, DP P01096, BT. 9805 (24. maj 2004. godine). V. takođe svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6091 (17. decembar 2003. godine).

glavu.¹²³⁹ Svjedok PW-003 je vidio kako jednog bosanskog Muslimana žestoko tuku u jednom od autobusa.¹²⁴⁰ Autobusi su otišli u pravcu Bratunca.¹²⁴¹

290. Kao što je uradio i u slučaju autobusa sa ženama i djecom koji su otišli iz Potočara,¹²⁴² Franken je jednom oficiru Nizozemskog bataljona naredio da prati prve autobuse s muškarcima, koji su krenuli 12. jula.¹²⁴³ Pratlju su u Bratuncu zaustavili pripadnici snaga bosanskih Srba,¹²⁴⁴ a Nizozemski bataljon nije dobio nikakve informacije o tome šta se desilo tim muškarcima.¹²⁴⁵ Jednako bezuspješni bili su i kasniji pokušaji Nizozemskog bataljona da sazna šta se dogodilo s ljudima koji su prevoženi iz "bijeke kuće" u pravcu Bratunca.¹²⁴⁶

291. Do ranih večernjih sati 13. jula 1995. godine svi bosanski Muslimani – osim ranjenih i bolesnih – odvezeni su iz Potočara.¹²⁴⁷ U bazi i duž puta ostala je razbacana odjeća, obuća i svežnji s ličnim stvarima.¹²⁴⁸ U kasnim večernjim satima 13. jula i ranim jutarnjim satima 14. jula snage bosanskih Srba spalile su te lične stvari i lične isprave koje su muškarci bosanski Muslimani morali da ostave.¹²⁴⁹

292. Vijeće smatra da prikaz događaja koji su iznijeli Đurić i svjedok PW-052 nije uvjerljiv, naročito u pogledu odvajanja muškaraca i njihovog zatvaranja u "bijelu kuću". Za razliku od najvećeg broja iskaza drugih svjedoka o kojim je riječi bilo gore, Đurić i svjedok PW-052 tvrdili su da, po njihovim saznanjima, nije bilo odvajanja muškaraca i da ne znaju ni za kakve pritvorske

¹²³⁹ Evert Rave, DP P01004, KT. 901 (21. mart 2000. godine).

¹²⁴⁰ Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6086–6087 (17. decembar 2003. godine) (koji je svjedočio o 12. julu 1995. godine). Međutim, svjedok PW-003 je rekao da je to bio jedini slučaj nasilja nad muškarcima bosanskim Muslimanima koje je on vidio. Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6087 (17. decembar 2003. godine).

¹²⁴¹ Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6091–6093 (17. decembar 2003. godine) (svjedok PW-003 je rekao da je 13. jula bio u pratnji dva autobusa i da su se ti autobusi kretali u pravcu Bratunca, ali da, kad su stigli do neke raskrsnice, nisu skrenuli prema zapadu kao autobusi u kojim su bile žene, djeca i starci (putni pravac je označen u DP P01510, str. 1), već su produžili pravo).

¹²⁴² V. gore, par. 281.

¹²⁴³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2498 (16. oktobar 2006. godine). Franken misli da je ta pratnja ili zaustavljena na posmatračkom položaju OP Papa i blokirana tenkom ili ljudstvom, ili da je konvoj izgubila u Bratuncu. *Ibid.* V. takođe Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2130–2131 (5. april 2000. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT 6088–6090 (17. decembar 2003. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6090 (17. decembar 2003. godine).

¹²⁴⁴ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2131 (5. april 2000. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 901 i 942 (21. mart 2000. godine).

¹²⁴⁵ Evert Rave, DP P01004, KT. 933 (21. mart 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2131 (5. april 2000. godine).

¹²⁴⁶ Svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6093–6099 (17. decembar 2003. godine); DP P01510. V. takođe Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2151 (5. april 2000. godine).

¹²⁴⁷ Evert Rave, DP P01004, KT. 915 (21. mart 2000. godine); DP P01485, str. 13–14.

¹²⁴⁸ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3095 (26. oktobar 2006. godine). V. takođe Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10874 (2. maj 2007. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7651 (11. novembar 2010. godine); DP P01349, 00:25:45–00:25:50.

¹²⁴⁹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2135–2136 (5. april 2000. godine). Rutten je identifikovao fotografiju koju je sam snimio, koja prikazuje predmete koji gore ispred "bijeke kuće". Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2136 (5. april 2000. godine); DP P02642; Robert Franken, DP P00598, PT. 2512–2513 (16. oktobar 2006. godine); DP P00599; svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1542 (29. mart 2000. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 499 i 510.

objekte u bazi UN-a.¹²⁵⁰ Vijeće smatra da je na njihov prikaz događaja uticalo to što su svoju umiješanost u te događaje, odnosno generalno umiješanost MUP-a, pokušali da svedu na minimum. Stoga se Vijeće oslonilo isključivo na one dijelove njihovog svjedočenja koji su potkrijepljeni iskazima drugih, po ocjeni Vijeća vjerodostojnijih svjedoka.

293. Vijeće zaključuje da je najmanje 1.000¹²⁵¹ bosanskih Muslimana odvojeno, zatočeno u "bijelu kuću" i prevezeno u Bratunac 12. i 13. jula,¹²⁵² gdje su privremeno smješteni u zgrade i autobuse.¹²⁵³ Mnogi svjedoci koji su u Potočarima odvojeni od svojih muških rođaka više ih nisu vidjeli žive.¹²⁵⁴ Vijeće takođe zaključuje da su snage bosanskih Srba djelovale koordinirano kad su odvajale muškarce bosanske Muslimane, slale ih u "bijelu kuću", zatvarale i odvozile u pravcu Bratunca. Kao što je konstatovano gore, te snage su se sastojale od redovnih vojnika VRS-a, pripadnika vojne policije Drinskog korpusa i Bratunačke brigade, 65. zaštitnog puka i 10. diverzantskog odreda Glavnog štaba, kao i od pripadnika specijalnih jedinica policije MUP-a, kao što su Jahorinski regruti.¹²⁵⁵ U "bijeloj kući" su 12. i 13. jula u nekoliko navrata viđeni viši oficiri VRS-a i MUP-a, uključujući Mladića, Radoslava Jankovića, Popovića, Krstića i Momira Nikolića.¹²⁵⁶

(e) Prijevoz ranjenika

294. Kad je muslimansko stanovništvo pobjeglo iz Srebrenice poslije pada enklave 11. jula 1995. godine, Nizozemski bataljon je preveo ranjene bosanske Muslimane iz bolnice u Srebrenici u bazu UN-a u Potočarima.¹²⁵⁷ Do kraja 11. jula u bazu je dovedeno 35 težih ranjenika; zalihe sanitetskog materijala Nizozemskog bataljona bile su oskudne i, uprkos pomoći Ljekara bez

¹²⁵⁰ Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10816–10817 (2. maj 2007. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8588 i 8619 (9. mart 2007. godine).

¹²⁵¹ Mile Janjić, DP P01094, PT. 17941-17942 i 17944-19745 (20. novembar 2007. godine). V. gore, par. 288, fusnota 1230. Procijenjeni broj od približno 1.000 muškaraca uglavnom odgovara ukupnom broju muškaraca koji se vode kao nestali, a zadnji put su viđeni 12. i 13. jula 1995. godine u Potočarima. V. DP P01776, str. 15–18.

¹²⁵² V. gore, par. 289. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 508–509.

¹²⁵³ V. dolje, par. 384–385.

¹²⁵⁴ V., na primjer, svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3620–3622 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar 2006. godine); svjedok PW-012, DP P01518, PT. 3312–3313 (31. oktobar 2006. godine); Hana Mehmedović, DP P01533 (17. juni 2000. godine), str. 5; Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 2; Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 2–3; Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 2–3; Mirsada Malagić, T. 10036–10037, 10041 (16. februar 2011. godine).

¹²⁵⁵ V. gore, par. 280, 289 i 293.

¹²⁵⁶ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19252 (13. decembar 2007. godine); Evert Rave, DP P01004, KT. 899 (21. mart 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2150–2151 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4822–4824 (30. novembar 2006. godine), PT. 5211–5212 i 5223–5227 (7. decembar 2006. godine); DP P02630; DP P02631 (fotografije Popovića koga je Rutten identifikovao kao muškarca koga je vidio u "bijeloj kući"). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17314 (1. novembar 2007. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9787 (24. maj 2004. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 500, 506 i 515.

¹²⁵⁷ Robert Franken, DP P00598, PT. 2480 (16. oktobar 2006. godine); Pieter Boering, DP P01461, PT. 1931 (19. septembar 2006. godine); Evert Rave, T. 6858–6859 (27. oktobar 2010. godine).

granica, oni nisu bili u mogućnosti da svima pruže pomoć.¹²⁵⁸ Govoreći o ukupnom broju ranjenika dovedenih u bazu UN-a, Franken je u svjedočenju rekao da ih je bilo "oko 114".¹²⁵⁹

295. O sudbini ranjenika razgovaralo se na sastancima održanim u hotelu "Fontana" 11. jula uveče.¹²⁶⁰ Mladić je rekao da je VRS spreman da prihvati ranjene bosanske Muslimane u Bratuncu,¹²⁶¹ gdje su Ljekari bez granica organizovali ispostavu kako mogli da ih smjeste.¹²⁶²

296. Dana 12. jula Nicolai je nazvao general-potpukovnika Gveru, pomoćnika komandanta za moral, vjerska i pravna pitanja,¹²⁶³ kako bi razgovarao o prijevozu ranjenika i predložio da se u tu svrhu koriste helikopteri.¹²⁶⁴ Gvero je Nicolaiju rekao da upotreba helikoptera ne dolazi u obzir jer bi ona mogla predstavljati bezbjednosni rizik, kao i da bi prijevoz trebalo obaviti kopnenim putem.¹²⁶⁵

297. U popodnevnim satima 13. jula Kingori se sa ekipom Ljekara bez granica vratio u Srebrenicu da pokupe neke od bolesnika koji su bili ostavljeni u bolnici.¹²⁶⁶ Vojnici VRS-a su mu rekli da će ti ljudi biti ubijeni ako ne budu odvedeni.¹²⁶⁷ Kingori i Ljekari bez granica odveli su šest preostalih osoba koje su zatekli u bolnici i psihijatrijskoj klinici u bazu UN-a u Potočarima.¹²⁶⁸

298. Do kraja 13. jula, kad je okončan prijevoz žena, djece i starijih bosanskih Muslimana u Kladanj, a muškaraca bosanskih Muslimana u Bratunac,¹²⁶⁹ delegacija oficira VRS-a, uključujući Momira Nikolića i pukovnika Aćamovića, obišla je bazu da se uvjeri da u njoj više nema "muslimanskih vojnika".¹²⁷⁰ Kingori je u svjedočenju rekao da je uz pomoć Ljekara bez granica

¹²⁵⁸ V. DP P00974 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a od 11. jula 1995. godine), str. 4 (u kome se izvještava da u bazi ima 35 teško ranjenih i "bezbroj" lakše ranjenih ljudi).

¹²⁵⁹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2551 i 2610 (17. oktobar 2006. godine). Vijeće napominje da se u dopisu u vezi sa situacijom u Srebrenici, koji je Akashi 12. jula 1995. godine uputio Annanu, procjenjuje da u bazi UN-a u Potočarima ima 60-70 ranjenika. V. DP P00608, str. 2. U pečatu na dopisu kao vremenska odrednica navodi se 12. juli, 13:22 sati.

¹²⁶⁰ V. gore, par. 246-249.

¹²⁶¹ V. gore, par. 249.

¹²⁶² V. DP P00608, str. 2.

¹²⁶³ V. gore, par. 83 i 85.

¹²⁶⁴ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18495 (29. novembar 2007. godine) i PT. 18553-18554 (30. novembar 2007. godine); DP P00693.

¹²⁶⁵ Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18495 (29. novembar 2007. godine) i PT. 18553-18555 (30. novembar 2007. godine); DP P00693.

¹²⁶⁶ DP P00992, str. 12; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19268 (14. decembar 2007. godine). V. takođe DP P00979.

¹²⁶⁷ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19269-19270 (14. decembar 2007. godine).

¹²⁶⁸ DP P00992, str. 12; Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19269-19270 (14. decembar 2007. godine). V. takođe DP P00979.

¹²⁶⁹ V. gore, par. 291.

¹²⁷⁰ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19270-19271 (14. decembar 2007. godine). DP P00992, str. 12-13. V. takođe DP P00978.

sastavljen spisak ranjenika.¹²⁷¹ Do večeri 13. jula u bolnicu u Bratuncu prevezeno je 59 pacijenata iz baze UN-a.¹²⁷²

299. Dana 15. jula u Beogradu je održan sastanak kome su, pored ostalih, prisustvovali specijalni predstavnik generalnog sekretara Jasuši Akaši, predstavnik Evropske unije pri UN-ovoj Međunarodnoj komisiji za bivšu Jugoslaviju Carl Bildt, ambasador Thorvald Stoltenberg, komandant Komande UNPROFOR-a za BiH Rupert Smith, zatim predsjednik Srbije Slobodan Milošević i Mladić.¹²⁷³ Na dnevnom redu je, između ostalog, bilo pitanje pristupa UNHCR-a i MKCK-a području Srebrenice, kao i evakuacija ranjenika iz Potočara i Bratunca u organizaciji UNPROFOR-a.¹²⁷⁴ Odlučeno je da se Gvero 16. jula sastane s predstavnicima UNHCR-a da dodatno razmotre pitanja o kojim je bilo riječi na ovom sastanku.¹²⁷⁵

300. Nicolai je u svjedočenju rekao da je 15. jula postignut dogovor da se pošalje konvoj za medicinsku evakuaciju radi evakuisanja preostalih ranjenika iz Potočara i teže ranjenih osoba koje su do tog trenutka već bile prebačene u bolnicu u Bratuncu.¹²⁷⁶ Međutim, Nicolai je rekao da je na taj konvoj za medicinsku evakuaciju otvorena vatra kad je stigao do granice sa srpskom teritorijom, pa je bio prisiljen da se vrati.¹²⁷⁷ Dana 16. jula Nicolai je telefonom razgovarao s pukovnikom VRS-a Markovićem o tom incidentu i zatražio je da se konvoj propusti u skladu s dogovorom ili da se UNPROFOR obavijesti kada konvoj može da nastavi put.¹²⁷⁸ Marković je rekao Nicolaiju da se Gvero sastaje s predstavnicima UNHCR-a povodom tog pitanja i da im se Nicolai ponovo obrati u vezi s tim tek kad se postigne sporazum.¹²⁷⁹

¹²⁷¹ Joseph Kingori, T. 5360, 5365–5366 (14. septembar 2010. godine). V. DP P01002. V. takođe DP P00626.

¹²⁷² V. DP P00979 (u kome je riječ o 59 ranjenika koji čekaju da budu prebačeni u bolnicu u Bratuncu); DP P00626 (u kome je riječ o 57 ranjenika smještenih u bolnicu u Bratuncu). U izvještaju od 13. jula 1995. godine upućenom Komandi Drinskog korpusa i Odjeljenju za bezbjednosne poslove Radoslav Janković s IKM-a Drinskog korpusa u Bratuncu navodi da je u bolnicu "naknadno" prebačeno još 18 ranjenika, od kojih je pet-šest na samrti. On takođe navodi da je u bolnici u Bratuncu na zahtjev bolničkog osoblja ostao "doktor iz UNPROFOR-a", da bi se uvjerio u adekvatan tretman pacijenata, ali da on, Radoslav Janković, namjerava da ga "sutra udalj[i] pod izgovorom da im njegova pomoć nije neophodna". DP P00626. Butler je rekao da ta izjava Radoslava Jankovića navodi na zaključak da on nije želio da nizozemski ili drugi međunarodni posmatrači budu u poziciji da vide i prate šta se dešava s ranjenim zarobljenicima koji su tamo držani. Richard Butler, T. 16706 (14. juli 2011. godine).

¹²⁷³ V. DP P02097, str. 1; DP D00003, str. 1. V. takođe Rupert Smith, T. 11533–11534 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17525 i 17530–17531 (6. novembar 2007. godine). V. takođe DP D00193 (14. avgust 1996. godine), str. 17.

¹²⁷⁴ V. DP P02097, str. 2. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17532–17533 (6. novembar 2007. godine); DP D00193, str. 17.

¹²⁷⁵ V. DP P02097, str. 3. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17533 (6. novembar 2007. godine).

¹²⁷⁶ Cornelis Nicolai, DP P00674, T. 18497–18498 (29. novembar 2007. godine); DP P00686 (bilješke o telefonskom razgovoru koji su Nicolai i Marković vodili 16. jula i koji se ticao dogovora postignutog dan ranije u vezi s konvojem za medicinsku evakuaciju radi evakuisanja ranjenika u Tuzlu).

¹²⁷⁷ Cornelis Nicolai, DP P00674, T. 18497–18498 (29. novembar 2007. godine); DP P00686.

¹²⁷⁸ V. DP P00686.

¹²⁷⁹ Cornelis Nicolai, DP P00674, T. 18498–18499 (29. novembar 2007. godine); DP P00686.

301. Kako bi se opet razgovaralo o evakuaciji ranjenika koji su trebali biti evakuisani konvojem za medicinsku evakuaciju na koji je otvorena vatra pa je bio prisiljen da se vrati, sljedećeg dana, 17. jula, u bazi UN-a u Potočarima održan je sastanak kome je prisustvovala delegacija oficira Nizozemskog bataljona, uključujući Frankena, zatim pripadnici vojnih posmatrača UN-a, delegacija VRS-a, uključujući Radoslava Jankovića, Keserovića¹²⁸⁰ i Momira Nikolića, kao i nekoliko predstavnika srpskih civilnih vlasti, uključujući komesara za civilna pitanja u Srebrenici Miroslava Deronjića.¹²⁸¹ Odlučeno je da će ranjenici biti predati MKCK-u, koji će provesti evakuaciju.¹²⁸² Međutim, Momir Nikolić je insistirao da se prije te predaje ranjenici provjere da se utvrdi da li među njima ima vojnika ABiH.¹²⁸³ To je učinjeno u prisustvu predstavnika MKCK-a i odjeljenja za obezbjeđenje Nizozemskog bataljona.¹²⁸⁴ U izjavi za štampu MKCK-a od 18. jula navodi se da je u operaciji izvedenoj 17. i 18. jula evakuisano ukupno 88 "ranjenih" osoba iz Bratunca i Potočara u Tuzlu.¹²⁸⁵ U izjavi za štampu se takođe navodi da za 23 ranjena muškarca bosanska Muslimana nije izdato odobrenje za odlazak jer su smatrani ratnim zarobljenicima.¹²⁸⁶

(f) Izjava o tome kako se odvijao prijevoz, koju je predočio Radoslav Janković

302. Odmah nakon što je Momir Nikolić otišao sa sastanka održanog 17. jula u bazi UN-a kako bi obavio provjeru ranjenika,¹²⁸⁷ Radoslav Janković je onima koji su ostali predočio izjavu koja je imala za cilj da zabilježi dogovor postignut na sastanku održanom 12. jula 1995. godine u hotelu "Fontana" u vezi s prijevozom muslimanskog stanovništva iz Potočara.¹²⁸⁸ Izjavu je 16. jula sačinio Miroslav Deronjić,¹²⁸⁹ ali ju je formulisao kao da su je sastavile civilne vlasti bosanskih

¹²⁸⁰ Kao što se detaljnije razmatra drugdje u Presudi, Keserović je ranije tog dana Radoslavu Jankoviću prenio uputstvo optuženog da Janković treba da pazi na evakuaciju ranjenih iz bratunačkog Doma zdravlja, koju provodi MKCK. V. takođe Dragomir Keserović, T. 13957 i 13976–13977 (11. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 14148–14149 (16. maj 2011. godine).

¹²⁸¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2514–2516 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3361 (30. juni 2010. godine); Dragomir Keserović, T. 13976–13977 (11. maj 2011. godine). V. takođe DP P00982 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a od 17. jula 1995. godine), str. 1. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 483.

¹²⁸² Robert Franken, DP P00598, PT. 2515–2516 (16. oktobar 2006. godine). V. takođe DP P00982 (izvještaj o situaciji vojnih posmatrača UN-a od 17. jula 1995. godine), str. 1; Momir Nikolić, T. 12646 (12. april 2011. godine). V. takođe Dragomir Keserović, T. 13981 (11. maj 2011. godine).

¹²⁸³ Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3361 (30. juni 2010. godine); DP P00992, str. 14. V. takođe DP P00982, str. 1.

¹²⁸⁴ Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3361 (30. juni 2010. godine). V. takođe DP P00982, str. 1.

¹²⁸⁵ DP P02223 (u kome se navodi da je operacija provedena u dogovoru s generalom Milanom Gverom). Vijeće napominje da su Keserović i Radoslav Janković ostali u bratunačkom Domu zdravlja sve dok MKCK nije okončao evakuaciju. Dragomir Keserović, T. 13979 (11. maj 2011. godine).

¹²⁸⁶ DP P02223. V. takođe DP P02168.

¹²⁸⁷ Robert Franken, T. 3361 (30. juni 2010. godine).

¹²⁸⁸ Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3363 (30. juni 2010. godine). Franken je rekao da je Janković mahao dokumentom "na hrvatskom jeziku". Franken je od svojih prevodilaca tražio da dokument prevedu na engleski. Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine); DP P000628. V. takođe Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6205 (19. januar 2004. godine).

¹²⁸⁹ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6225, 6227 (20. januar 2004. godine).

Muslimana.¹²⁹⁰ Janković je zatražio da dođe Nesib Mandžić – koji je prisustvovao drugom i trećem sastanku u hotelu "Fontana" – kako bi je potpisao.¹²⁹¹ Franken, od kog je takođe zatraženo da izjavu potpiše, rekao je u svjedočenju da je njegov potpis trebao da posluži kao dokaz da Mandžić nije bio prisiljen da potpiše izjavu.¹²⁹² Izjavu su potpisali Franken, Mandžić i Deronjić.¹²⁹³ U njoj se, pored ostalog navodi da, "zavisno od želje svakog pojedinca", muslimansko stanovništvo može ostati u enklavi ili iseliti, da oni koji žele iseliti mogu izabrati gdje žele da odu, kao i da je "evakuacija" izvršena "sa srpske strane potpuno korektno".¹²⁹⁴ U izjavi piše da su stanovnici navodno odlučili da isele iz enklave i da budu "evakuisani" u Kladanj.¹²⁹⁵ Prema izjavi, VRS se pridržavao dogovora postignutih u hotelu "Fontana" i "svih propisa Ženevske konvencije i međunarodnog ratnog prava".¹²⁹⁶ Franken je u svjedočenju rekao da je taj tekst "besmislen"; svoje potpisivanje izjave vidio je kao uslov da se dozvoli da ranjenici budu valjano evakuisani.¹²⁹⁷ Poslije fraze u tekstu izjave o tome da je prijevoz stanovništva izvršen u skladu sa Ženevskim konvencijama, Franken je rukom dopisao "što se tiče konvoja praćenih od strane snaga UN".¹²⁹⁸ Pored toga, Franken je izrazio sumnju u deklarativnu mogućnost izbora muslimanskog stanovništva da ostane u enklavi, budući da "realno gledano, nisu mogli da ostanu".¹²⁹⁹

303. Deronjić je u svjedočenju rekao da je tu izjavu sačinio s namjerom da dobije "potvrdu za ono što je bilo konkretno moje zaduženje, a to je transport civila".¹³⁰⁰ Međutim, priznao je da je u vrijeme dok ju je sačinjavao bio svjestan toga da su muškarci bosanski Muslimani bili odvojeni u Potočarima, kao i da je znao za ubijanje do kojeg je došlo u školi, pored puta za Konjević-Polje i u Kravici; međutim, nije smatrao potrebnim da to uvrsti u izjavu.¹³⁰¹ Mada je ustrajao u tvrdnji da je muslimansko stanovništvo "u velikoj mjeri" prebačeno u pravcu Kladnja "na korektan način",¹³⁰² iznio je mišljenje da su uslovi na terenu poslije pada Srebrenice, odnosno njenom zauzimanju od strane VRS-a, bili takvi da stanovništvo u stvari nije imalo mogućnost da ostane u enklavi.¹³⁰³

¹²⁹⁰ V. DP P00028.

¹²⁹¹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine).

¹²⁹² Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine).

¹²⁹³ V. DP P00028, str. 2.

¹²⁹⁴ DP P00028, str. 1.

¹²⁹⁵ DP P00028, str. 1.

¹²⁹⁶ DP P00028, str. 1–2. V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2516 (16. oktobar 2006. godine).

¹²⁹⁷ Robert Franken, T. 3364 (30. juni 2010. godine).

¹²⁹⁸ Robert Franken, T. 3364 (30. juni 2010. godine); DP P00028, str. 2. V. takođe DP P00628 (prevod DP P00028, koji je Nizozemski bataljon sačinio na terenu, s Frankenovim rukom dopisanim tekstom).

¹²⁹⁹ Robert Franken, DP P00598, PT. 2517 (16. oktobar 2006. godine).

¹³⁰⁰ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6219 (20. januar 2004. godine).

¹³⁰¹ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6219, 6225-6227 (20. januar 2004. godine).

¹³⁰² Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6206 (19. januar 2004. godine).

¹³⁰³ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6217-6219 (20. januar 2004. godine). On je dodao da ne bi bilo moguće zaštititi bosanske Muslimane koji su odlučili da ostanu u enklavi. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6220 (20. januar 2004. godine).

Pitanje da li se prijevoz muslimanskog stanovništva iz Potočara može okvalifikovati kao krivično djelo u smislu Optužnice biće podrobnije razmotreno drugdje u Presudi.¹³⁰⁴

(g) Zaključak

304. Do 13. jula 1995. godine uveče približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana koji su se sklonili u Potočare poslije pada Srebrenice – izuzev ranjenika – odvezeno je iz baze UN-a u okviru operacije koju je organizovalo rukovodstvo VRS-a, uz pomoć MUP-a.¹³⁰⁵ U toj operaciji prijevoza učestvovala su razne jedinice VRS-a i MUP-a prisutne u Potočarima. Momir Nikolić je koordinirao i nadgledao taj proces, uključujući odvajanje i zatvaranje muškaraca bosanskih Muslimana.¹³⁰⁶ Operacija je izvedena u prisustvu viših starješina VRS-a, uključujući Mladića, Popovića, Krstića, Kosorića i Radoslava Jankovića, kao i komandanta snaga MUP-a Borovčanina.¹³⁰⁷

5. Ubijanje (13.–14. juli)

(a) Tijela devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađena nedaleko od baze UN-a¹³⁰⁸

305. Dana 13. jula 1995. godine Rutten, Koster i štabni narednik Nizozemskog bataljona Van Schaik istražili su glasine potekle od bosanskih Muslimana u Potočarima da je u blizini baze UN-a viđeno osam ili devet tijela.¹³⁰⁹ Pronašli su devet tijela na jednom polju u blizini potoka na području brda Budak, oko 500 metara od baze.¹³¹⁰ Na molbu da identifikuju mjesto na kojem su pronašli tijela i Rutten i Koster su označili istu lokaciju na fotografijama Potočara snimljenim iz vazduha.¹³¹¹ Rutten je fotografisao tijela, ali film nije uspješno razvijen.¹³¹² Van Schaik je pokupio nekoliko ličnih isprava,¹³¹³ ali ih je po Ruttenovom naređenju bacio kad su snage bosanskih Srba na

¹³⁰⁴ V. dolje, poglavlje VII. F.

¹³⁰⁵ V. gore, par. 275 i 291.

¹³⁰⁶ V. gore, par. 275.

¹³⁰⁷ V. gore, par. 275, 280 i 293.

¹³⁰⁸ U Optužnici se navodi da su 13. jula u šumi nedaleko od baze UN-a u Potočarima, s budačke strane glavnog puta, pronađena tijela devet ustrijeljenih muškaraca, bosanskih Muslimana. Optužnica, par. 22.1(a).

¹³⁰⁹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2138 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4906–4907 (30. novembar 2006. godine), PT. 4965 (4. decembar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3026 (25. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 14.

¹³¹⁰ Johannes Rutten, T. 17825 (12. septembar 2011. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2139–2140 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3076–3077 (26. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 14.

¹³¹¹ Johannes Rutten, T. 17825–17827 (12. septembar 2011. godine); DP D00321 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je Rutten pokazao gdje je vidio tih devet tijela); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027–3029 (25. oktobar 2006. godine), PT. 3074–3075 (26. oktobar 2006. godine); DP P01486 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je Koster označio lokaciju tih devet tijela); DP P01490 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je Koster označio put kojim je išao do tih devet tijela). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2505–2509 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2572 (17. oktobar 2006. godine); DP P00616 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je Franken označio približno mjesto na kome je, prema Kosterovom izvještaju, pronađeno tih devet tijela).

¹³¹² Johannes Rutten, T. 17818 (12. septembar 2011. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4981–4982 (4. decembar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 i 2148 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3032–3033, 3082 (26. oktobar 2006. godine).

¹³¹³ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4916–4917 (4. decembar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3033 i

njih otvorile vatru.¹³¹⁴ Rutten je obavijestio Komandu Nizozemskog bataljona o pronalasku tih tijela.¹³¹⁵ Rutten je u svjedočenju rekao da se zbog ograničenja kretanja nametnutog Nizozemskom bataljonu nije mogla provesti dodatna istraga.¹³¹⁶

306. Jedan drugi vojnik Nizozemskog bataljona, svjedok PW-002, rekao je u svjedočenju da je, nakon što je čuo slične glasine, i on pronašao devet tijela nedaleko od baze UN-a, a kad je zamoljen da na fotografijama snimljenim iz vazduha identifikuje mjesto na kome ih je pronašao, on je označio istu lokaciju kao i Rutten i Koster.¹³¹⁷ Svjedok PW-002 je rekao da je ta tijela vidio 12. jula.¹³¹⁸ Međutim, takođe je rekao da ih je vidio drugog dana prijevoza bosanskih Muslimana iz Potočara,¹³¹⁹ a utvrđeno je da je to bilo 13. jula.¹³²⁰ Vijeće smatra da je, bez obzira na zbrku oko datuma, svjedok PW-002 vidio istih onih devet tijela koja je vidio i Rutten i Koster.

307. Tijela su pripadala muškarcima u civilnoj odjeći.¹³²¹ Imala su strijelne rane na leđima.¹³²² Izgledalo je da su te rane bile nanesene nedavno.¹³²³ Koster i Rutten su mislili da su ti ljudi

3080-3082 (26. oktobar 2006. godine).

¹³¹⁴ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140–2141 (5. april 2000. godine); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4917 (4. decembar 2006. godine); Johannes Rutten, T. 17812 i 17817 (12. septembar 2011. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3033 (26. oktobar 2006. godine).

¹³¹⁵ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4965–4966 (4. decembar 2006. godine). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2505–2509 (16. oktobar 2006. godine); DP P00616; Evert Rave, DP P01004, KT. 908-909 (21. mart 2000. godine).

¹³¹⁶ Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4879 (30. novembar 2006. godine). V. takođe Robert Franken, DP P00598, PT. 2653 (18. oktobar 2006. godine).

¹³¹⁷ Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1528 (28. mart 2000. godine); DP P01499 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je svjedok PW-002 označio gdje je fotografisao tijela); svjedok PW-002, DP P01493, PT. 3173–3174 (27. oktobar 2006. godine); DP P01496 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je svjedok PW-002 označio lokaciju devet tijela). Pored toga, svjedočenje svjedoka PW-002 o polu tih devet tijela, njihovoj odjeći i prirodi njihovih rana slično je svjedočenju Ruttena i Koster o istim pitanjima. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 (5. april 2000. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1539 (29. mart 2000. godine); svjedok PW-002, DP P01493, PT. 3147 (27. oktobar 2006. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027 (25. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 14. Svjedok PW-002 snimio je tri fotografije tih tijela, ali njihov kvalitet je loš. Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1531–1536 (28. mart 2000. godine); DP P01500 (fotografija jednog tijela); DP P01501 (fotografija tri tijela); DP P01502 (fotografija dva tijela).

¹³¹⁸ Svjedok PW-002, DP P01492 (povjerljivo), PT. 3150 (djelimično zatvorena sjednica) (27. oktobar 2006. godine); svjedok PW-002, DP P01493, PT. 3157 (27. oktobar 2006. godine).

¹³¹⁹ Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1528–1530, 1532–1533 (28. mart 2000. godine); svjedok PW-002, DP P01493, PT. 3157 (27. oktobar 2006. godine). Po povratku u bazu UN-a, svjedok PW-002 nije podnio izvještaj o tim tijelima, ali kolega koji je bio s njim podnio je službeni izvještaj o tome u razgovoru s komandantom Nizozemskog bataljona. Svjedok PW-002, DP P01492 (povjerljivo), PT. 3151–3152 (djelimično zatvorena sjednica) (27. oktobar 2006. godine).

¹³²⁰ V. gore, par. 283 i 291.

¹³²¹ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 (5. april 2000. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1539 (29. mart 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3026 (25. oktobar 2006. godine). Prema Ruttenovim riječima, ustrijeljeni ljudi bili su stari između 45 i 55 godina, ali svjedok PW-002 je u svjedočenju rekao da su bili stari između otprilike 15 i 45 godina. Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 (5. april 2000. godine); svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1539 (29. mart 2000. godine).

¹³²² Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 (5. april 2000. godine); Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027 (25. oktobar 2006. godine); DP P01485, str. 14; svjedok PW-002, DP P01493, PT. 3147 (27. oktobar 2006. godine). Koster je u svjedočenju rekao da su sve rane bile u srednjem dijelu leđa i da se činilo da su sve nanesene na istoj visini. Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027 (25. oktobar 2006. godine).

¹³²³ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027 (25. oktobar 2006. godine); Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2140 (5. april 2000. godine).

ustrijeljeni na mjestu gdje su ih oni našli.¹³²⁴ Prema riječima svjedoka PW-002, neke od žrtava su imale mrlje od krvi na potiljku, kao i na leđima.¹³²⁵ Izvedeni su dokazi dobijeni ekshumacijama dvije male grobnice u Potočarima, u kojim je bilo ukupno 11 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici,¹³²⁶ ali oni ne dokazuju da su te žrtve bile na mjestu ili u blizini mjesta u Potočarima na kome je pronađeno onih devet tijela.¹³²⁷

308. Premda dokazi pokazuju da su sva pronađena tijela bila tijela muškaraca u civilnoj odjeći i da su imala strijelne rane na leđima, gotovo ništa se ne zna o okolnostima njihove smrti. Stoga većina članova Vijeća,¹³²⁸ uz suprotno mišljenje sudije Flüggea,¹³²⁹ smatra da Vijeću nije predočeno dovoljno pouzdanih dokaza da bi se ubijanje te devetorice muškaraca u Potočarima moglo van razumne sumnje povezati sa snagama bosanskih Srba.

(b) Jedan bosanski Musliman¹³³⁰

309. U neko doba 13. jula vojnik Nizozemskog bataljona Paul Groenewegen¹³³¹ vidio je kako grupa vojnika VRS-a uzima jednog nenaoružanog bosanskog Muslimana koji se opirao, kako ga prislanja uza zid jedne kuće s licem prema zidu i kako mu puca u glavu s razdaljine od oko tri metra.¹³³² Taj čovjek je bio u civilnoj odjeći.¹³³³ Pao je odmah nakon što je ustrijeljen.¹³³⁴ U to

¹³²⁴ Eelco Koster, DP P01483, PT. 3027 (25. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da su bosanski Muslimani, po svemu sudeći, bili postrojeni i da su stajali jedan do drugog kad su ubijeni); Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4812 (29. novembar 2006. godine) (koji je rekao da nije bilo dokaza da su tijela pomjerana, već da su ti ljudi ustrijeljeni na tom mjestu).

¹³²⁵ Svjedok PW-002, DP P01497, KT. 1539 (29. mart 2000. godine).

¹³²⁶ Dušan Janc, T. 1817–1819 i 1857 (14. maj 2010. godine); DP P00200; DP P00201; DP P00202; DP P00170, str. 33.

¹³²⁷ U izvještaju bosanskih vlasti o ekshumaciji jedne od dvije grobnice ta grobnica se opisuje kao njiva u Potočarima u vlasništvu Osme Šahinovića i navode se njene koordinate, ali nema dokaza da je to blizu mjesta u Potočarima na kojem je pronađeno devet tijela. DP P00201, str. 1.

¹³²⁸ Sudija Mindua i sudija Nyambe Presudi su priložili izdvojena saglasna mišljenja.

¹³²⁹ Sudija Flügge ima suprotno mišljenje i smatra da jedini razuman zaključak koji se može izvući iz tih dokaza jeste taj da su tu devetoricu muškaraca ubile snage bosanskih Srba. U relevantno vrijeme ni na tom mjestu ni oko njega nisu bili prisutni vojnici ABiH ni bilo kakvi naoružani civili. Mjesto na kojem su pronađena tijela bilo je pod kontrolom snaga VRS-a koje su u Potočare ušle 12. jula ujutro i razoružale pripadnike Nizozemskog bataljona. Pored toga, Rutten i Koster, čije iskaze sudija Flügge smatra potpuno pouzdanim i vjerodostojnim, rekli su da su im pripadnici vojske bosanskih Srba prijetili kad su ih vidjeli na mjestu na kojem su pronađena tijela. To jasno pokazuje da su imali razlog da kriju smrt tih devet muškaraca bosanskih Muslimana. Povrh toga, to što ni Rutten ni Koster nisu obavili istragu tog incidenta ne navodi sudiju Flüggea na drugačiji zaključak, budući da UNPROFOR nije imao mandat da djeluje kao istražno tijelo.

¹³³⁰ U Optužnici se navodi da je 13. jula jedan muškarac bosanski Musliman odveden iza neke zgrade u blizini "bijeke kuće" i pogubljen po kratkom postupku. Optužnica, par. 22.1.b.

¹³³¹ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1014-1015 (10. juli 2003. godine). Groenewegen je bio vojnik u četi Charlie Nizozemskog bataljona. *Ibid.*

¹³³² Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1032-1035, 1044 (10. juli 2003. godine). Na suđenju u ovom predmetu, Groenewegen je objasnio da je pod "srpskim vojnicima" koje je pomenuo na suđenju u predmetu *Blagojević i Jokić* podrazumijevao "ljude koji su došli van enklave, koji nisu svi bili u jednakim uniformama, već su bili u maskirnim uniformama raznih vrsta", a da ih je Nizozemski bataljon često nazivao "VBS", dakle "vojskom bosanskih Srba". Paul Groenewegen, T. 1169–1170 (15. april 2010. godine). Na osnovu toga, Vijeće zaključuje da su to bili vojnici VRS-a.

¹³³³ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1034 (10. juli 2003. godine).

vrijeme Groenewegen je bio udaljen oko 30 metara od mjesta na kome je ustrijeljen taj čovjek.¹³³⁵ Sutradan ujutro podnio je izvještaj o onom što je vidio.¹³³⁶ Vijeće zaključuje da su u incidentu koji je vidio Groenewegen vojnici VRS-a ubili jednog bosanskog Muslimana.

(c) Škola u selu Luke u blizini Tišće¹³³⁷

310. Dana 13. jula 1995. godine svjedok PW-017, bosanski Musliman, uspio je da se ukrca u jedan od autobusa u bazi UN-a u Potočarima zajedno sa svojom porodicom.¹³³⁸ Autobus u koji se ukrcao svjedok PW-017 krenuo je u pravcu Bratunca i nastavio put prema Vlasenici kroz sela Glogova, Kravica, Konjević-Polje, Nova Kasaba, Milići, Tišća i Luke, gdje mu je bilo konačno odredište.¹³³⁹ Svjedok PW-017 sakrio bi se iza žena i djece kad god bi usput u autobus ušli vojnici VRS-a da traže muškarce.¹³⁴⁰ Po dolasku u Luke, vozač je bosanskim Muslimanima rekao da moraju izaći iz autobusa i pješke nastaviti put¹³⁴¹ prema Kladnju.¹³⁴²

¹³³⁴ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1035 (10. juli 2003. godine).

¹³³⁵ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1035 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 1173–1174 (15. april 2010. godine); DP P00099 (fotografija Potočara snimljena iz vazduha, na kojoj je Groenewegen označio mjesto na kome je vidio kako je ustrijeljen taj muškarac).

¹³³⁶ Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1036 (10. juli 2003. godine); Paul Groenewegen, T. 1204 (15. april 2010. godine). Franken je rekao da je komandir čete Charlie podnio izvještaj da je jedan od njegovih vojnika vidio kako dvojica vojnika VRS-a pucaju u jednog bosanskog Muslimana. Robert Franken, DP P00598, PT. 2506 (16. oktobar 2006. godine), PT. 2573, 2589 i 2620 (17. oktobar 2006. godine); Robert Franken, T. 3360 (30. juni 2010. godine). Franken je rekao da je čuo da je to pogubljenje izvršeno istočno od autobuske stanice. Robert Franken, DP P00598, PT. 2506 (16. oktobar 2006. godine) i PT. 2621–2622 (17. oktobar 2006. godine); DP P00616 (fotografija snimljena iz vazduha, na kojoj je Franken označio to mjesto). Premda se Frankenov iskaz u vezi s mjestom događaja razlikuje od Groenewegenovog, između dva prikaza događaja postoji velika sličnost, pa Vijeće zaključuje da oba svjedoka govore o istom incidentu.

¹³³⁷ U Optužnici se navodi da su cijelog dana 13. jula 1995. godine iz konvoja koji je na područje Luka stigao iz Potočara pripadnici Vlaseničke brigade Drinskog korpusa VRS-a tražili i odvajali neke od preostalih muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana, kao i nekoliko bosanskih Muslimanki. Navodi se da je ta grupa bila prisiljena da pješke ode do obližnje škole u Lukama, gdje su maltretirani i fizički napadani, i da su uveče 13. jula 1995. godine ili približno u to vrijeme i tokom dana 14. jula 1995. godine pripadnici VRS-a i/ili MUP-a ukrcali 25 muškaraca bosanskih Muslimana iz škole u Lukama u kamion, odvezli ih na jedan obližnji pašnjak na osami i po kratkom postupku pogubili vatrom iz automatskog oružja. V. Optužnica, par. 21.5.

¹³³⁸ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1255–1258 (24. mart 2000. godine). Vijeće podsjeća na svoj zaključak iz prethodnog odjeljka da su u prvom konvoju autobusa koji je krenuo iz Potočara bile uglavnom žene, djeca i starci, ali i manji broj muškaraca. Većina sudija Vijeća takođe podsjeća na svjedočenje Momira Nikolića, i prihvata ga, da je nekim muškarcima bilo dozvoljeno da se ukrcaju u autobuse jer je ukrcavanje snimano, pa se to dopustilo u propagandne svrhe. Momir Nikolić je rekao da su ti muškarci kasnije iskrcani iz autobusa na raznim lokacijama na putu prema Kladnju, uključujući Tišću. V. gore, fusnota 1163.

¹³³⁹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1258–1259 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-017, T. 672 (18. mart 2010. godine); DP P00054 (svjedok PW-017 je na toj mapi označio putni pravac svog autobusa).

¹³⁴⁰ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1257–1258, 1260 (24. mart 2000. godine).

¹³⁴¹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1259, 1260–1261 (24. mart 2000. godine).

¹³⁴² Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1259 i 1260–1261 (24. mart 2000. godine). Svjedok PW-017 je naveo da im je vozač rekao da put moraju nastaviti pješke jer su "u blizini vaši i vi ćete brzo stići do njih". Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1261 (24. mart 2000. godine). Kao što je zaključeno drugdje u ovoj Presudi, konvoji autobusa, u kojim su bile uglavnom žene, djeca i starci, 12. i 13. jula su krenuli prema području Luka, gdje su iskrcani i odakle su mnogi morali pješke da pređu tu zadnju dionicu puta do teritorije pod kontrolom ABiH u Kladnju. V. gore, par. 282.

311. Svjedok PW-017 je krenuo, ali ga je zaustavio jedan vojnik VRS-a koji ga je poslao u obližnju školu u Lukama.¹³⁴³ Iskazi nekoliko drugih svjedoka potkrepljuju činjenicu da su muškarci na tom mjestu izdvojeni.¹³⁴⁴ Po dolasku u školu oko 10:00 sati tog jutra, svjedoku PW-017 su svezane ruke i on je sjeo na livadu pred zgradom škole, gdje je u toku dana doveden još otprilike 21 bosanski Musliman, starosti između 20 i 60 godina.¹³⁴⁵

312. Dok je sjedio na livadi, svjedok PW-017 je vidio kako jedan vojnik VRS-a, koga su zvali "Željko", šalje i prima naređenja putem poljskog telefona postavljenog uz stepenice koje su vodile u školu u Lukama.¹³⁴⁶ Vojnici VRS-a pretresli su muškarce bosanske Muslimane okupljene na livadi ispred škole i uzeli im dragocjenosti a, kad je pala noć, uveli su ih u jednu učionicu škole u Lukama.¹³⁴⁷ Kasnije te večeri u školu je stigla grupa od desetak ljudi u kombinezonima i s maramama, koji nisu pripadali onim snagama koje je svjedok PW-017 viđao tokom dana.¹³⁴⁸ Svjedok PW-017 je čuo kako vojnik koji je čuvao učionicu razgovara s nekim od tih ljudi i pita ih

¹³⁴³ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1261–1263 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-017, T. 673–675 (18. mart 2010. godine); DP P00055 (u kome se vidi put ispred škole u Lukama i područje iza škole u Lukama). V. takođe Jean-René Ruez, T. 921–922 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 24–26. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 247 i 248. Svjedok PW-017 je rekao da je vojnik koji ga je poslao u školu to naređenje dobio od nekog "majora". Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1261–1263 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-017, T. 673 (18. mart 2010. godine). Vijeće konstatuje da je "major" o kome govori svjedok PW-017 major Sarkić, koga Boering opisuje kao "oficira za vezu" Milićke brigade, koji je tamo bio po naređenju Drinskog korpusa. Pieter Boering, DP P01461, PT. 2022-2023 (22. septembar 2006. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 252 i 253.

¹³⁴⁴ Pieter Boering, DP P01461, PT. 2022–2023 (22. septembar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 12393 (6. april 2011. godine); Erin Gallagher, T. 6694 (21. oktobar 2010. godine). I Boering je isto tako vidio kako grupa vojnika VRS-a u Tišći odvaja nekih 10 do 15 muškaraca koji su odvedeni u pravcu šume po naređenju majora Sarkića. Pieter Boering, DP P01461, PT. 2022-2023 (22. septembar 2006. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 243 i 244.

¹³⁴⁵ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1268-1269 (24. mart 2000. godine). Svjedok PW-017 je prepoznao "šir[e] područj[e], prednji dio škole". Svjedok PW-017, T. 675–676 (18. mart 2010. godine); DP P00056.

¹³⁴⁶ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1270 (24. mart 2000. godine) (Svjedok PW-017 čuo je kako "Željko" kaže "Razumijem. Da. Prenijeću. U redu je. Sve ide dobro."); svjedok PW-017, T. 675 (18. mart 2010. godine); DP P00056. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 249. Svjedok PW-017 vidio je nekoliko drugih vojnika VRS-a dok je sjedio na livadi. Jedan od tih vojnika je rekao da je "Stanimir" iz Vlasenice. Svjedok PW-017 je takođe prepoznao jednog vojnika čije je ime, kako je svjedok kasnije potvrdio, Savo Ristanović. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1271-1275 (24. mart 2000. godine). Stanimir je svjedoka PW-017 pitao da li poznaje vojnika po imenu Spomenko Garić; svjedok PW-017 je potvrdio da poznaje tog čovjeka jer je s njim radio u rudniku boksita. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1274 (24. mart 2000. godine). Stanimir je svjedoku PW-017 rekao da je Garić komandant vojnog "interventnog voda specijalaca", da je "uspješan u izvođenju diverzantskih akcija", da je trenutno u Kravici "po zadatku", ali da će kasnije te večeri doći u školu u Lukama. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1276–1277 (24. mart 2000. godine). Svjedok PW-017 je rekao da je kasnije te večeri Garić zaista došao i da su on i svjedok PW-017 nakratko razgovarali prije nego što je Garić ponovo otišao. On na Gariću nije vidio nikakve oznake jer je bio mrak, a u učionici nije bilo svjetla. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1283-1284 (24. mart 2000. godine).

¹³⁴⁷ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1280-1282 (24. mart 2000. godine).

¹³⁴⁸ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1283, 1285 i 1287–1288 (24. mart 2000. godine). Svjedok PW-017 je mislio da ta grupa pripada grupi vojnika koji su se vratili iz Kravice zbog toga što su bili u istim uniformama – imali su kombinezone i marama – kao i Spomenko Garić koga je on poznavao i s kim je nakratko razgovarao. Svjedok PW-017 je takođe rekao da su marama bile različitih boja, a neke su bile vezane pozadi onako kako su ih "nosili ti njihovi specijalci, interventni, odnosno diverzanti". Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1287-1288 (24. mart 2000. godine).

kako su "prošli" u Kravici.¹³⁴⁹ Svjedok PW-017 je čuo kako drugi vojnici VRS-a odgovaraju da su "rasturili [...] balije".¹³⁵⁰ Zatim je ta grupa vojnika VRS-a ušla u učionicu i počela da ispituje muškarce bosanske Muslimane, a pitali su ih koliko su "Srba" ubili i gdje je "Naser".¹³⁵¹ Tokom tog ispitivanja zatočenike su tukli po glavi puškama i metalnom palicom koju je jedan stariji bosanski Musliman koristio kao štap za hodanje.¹³⁵² Svjedoka PW-017 su udarali u lice – i još uvijek ima ožiljke od te povrede¹³⁵³ – kao i nogom u grudi.¹³⁵⁴ Tukli su ih oko pola sata i većina muškaraca je bila oblivena krvlju.¹³⁵⁵ Poslije batinanja ta grupa vojnika je otišla.¹³⁵⁶

313. Oko ponoći su vojnici koji su tokom dana bili u školi naredili da se 22 muškarca bosanska Muslimana ukrcaju u jedan vojni kamion.¹³⁵⁷ Ruke su im i dalje bile vezane na leđima.¹³⁵⁸ Kamion je krenuo u pravcu Vlasenice, ali prije nego što je došao do grada, skrenuo je na neki makadamski put.¹³⁵⁹ Kada je kamion stigao do jednog potoka, jedan od vojnika pokucao je na krov vozačke kabine i rekao vozaču: "Ne tu, vozi ih gore gdje su prije ljude vozili".¹³⁶⁰ Kamion je krenuo prema raslinjem obrasloj livadi kod Rašića-gaja; vojnici u pratnji kamiona su sišli, otvorili prednji dio kamiona i odmah počeli da pucaju na muškarce bosanske Muslimane.¹³⁶¹ Neki od onih koji su bili žestoko pretučeni u školi i koji su ležali na podu kamiona izvučeni su i ustrijeljeni kratkim rafalima.¹³⁶² Dvojica su pokušala da pobjegnu i ustrijeljeni su dok su bježali od kamiona.¹³⁶³ Svjedok PW-017 je skočio s kamiona na stranu suprotnu od one gdje su stajali vojnici.¹³⁶⁴ Čuo je kako jedan od vojnika VRS-a govori: "Pobježe, mater mu balijsku", na šta su oni odmah otvorili vatru u njegovom pravcu.¹³⁶⁵ Svjedok PW-017 je čuo kako meci udaraju u grmlje oko njega i držao se što je bliže mogao tlu.¹³⁶⁶ Domogao se obližnje šume, a sve vrijeme čuo je hlice ispaljivane u

¹³⁴⁹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1285 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁰ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1285 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵¹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1285 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵² Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1285-1286 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵³ Svjedok PW-017, T. 677 (18. mart 2010. godine); DP P00057 (povjerljivo). Svjedok PW-017 je rekao da je jedan od vojnika nosio zastavu skinutu s džamije; vojnici su pitali muškarce bosanske Muslimane kakva je to zastava, a kad je svjedok PW-017 odgovorio tom vojniku, udaren je metalnom palicom iznad oka. Svjedok PW-017, P02883, KT. 1286 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁴ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1285 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁵ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1287 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁶ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1288 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁷ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1289–1291 (24. mart 2000. godine); svjedok PW-017, T. 676 (18. mart 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 250.

¹³⁵⁸ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1293 (24. mart 2000. godine).

¹³⁵⁹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1292-1293 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁰ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1293-1294 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶¹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1295-1296 (24. mart 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 250. Svjedok PW-017 sjetio se nekoliko muškaraca koji su bili s njim u kamionu i koji su ubijeni u Rašića-gaju. Za dvojicu muškaraca je naveo ime i prezime, i to za Azema Bocića iz Kutjevca i za Abdula Kadira. Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1301-1302 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶² Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1296 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶³ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1296 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁴ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1297 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁵ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1297 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁶ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1297 (24. mart 2000. godine).

njegovom pravcu.¹³⁶⁷ Otkotrljao se niz padinu i do zore se sakrivao iza neke stijene.¹³⁶⁸ Poslije toga je lutao okolo približno sedmicu dana, kad je sreo nekoliko muškaraca u sličnom položaju; dana 27. jula 1995. godine on i ti ljudi konačno su se dokopali teritorije pod kontrolom ABiH.¹³⁶⁹

314. Na osnovu gorenavedenog, Vijeće zaključuje da su 13. jula 1995. godine vojnici VRS-a ispitivali i tukli približno 22 muškarca bosanska Muslimana zatočena u školi u Lukama. Kad je pala noć, vojnici VRS-a su ih ukrkali u kamion, odvezli na neku livadu kod Rašića-gaja nedaleko od Vlasenice i ubili ih 14. jula 1995. godine u ranim jutarnjim satima.

C. Područje Bratunca (12.–14. juli)

1. Vojno dejstvovanje po koloni i razvoj događaja u vezi s kolonom (12. i 13. juli)

315. U jutarnjim satima 12. jula kolona koja je krenula iz Šušnjara¹³⁷⁰ granatirana je na području Buljima.¹³⁷¹ Uveče je kod Kamenice postavljena velika zasjeda¹³⁷² u kojoj je mnogo ljudi ubijeno¹³⁷³ ili odvojeno od kolone.¹³⁷⁴

316. Postoje dokazi da su 12. jula oko 03:00 sata ili još ranije ekipe za prisluškivanje RS-a došle do informacije o kretanju "već[ih] neprijateljsk[ih] snag[a]" i da su nedugo zatim snage bosanskih Srba shvatile da dijelovi 28. divizije ABiH pokušavaju proboj iz srebreničke enklave.¹³⁷⁵ Od ranih jutarnjih sati tog dana među snagama bosanskih Srba prosljeđivani su obavještajni podaci o

¹³⁶⁷ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1297-1298 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁸ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1298 (24. mart 2000. godine).

¹³⁶⁹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1299-1301 (24. mart 2000. godine).

¹³⁷⁰ V. gore, par. 237-240.

¹³⁷¹ Svjedok PW-015, T. 1376 (26. april 2010. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7083 i 7136 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-005, T. 2221-2225 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3243 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3512 (2. novembar 2006. godine).

¹³⁷² Jean-René Ruez, T. 963-966 (29. mart 2010. godine); DP P00081; DP P00085; Mevludin Orić, T. 810 (22. mart 2010. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2946 i 3004 (14. april 2000. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7083 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-005, T. 2235 i 2237 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-018, T. 10845 (7. mart 2011. godine); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3242-3243 (23. maj 2000. godine); Osman Salkić, T. 7868 (22. novembar 2010. godine); Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004. godine), str. 4.

¹³⁷³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 877 i 906-907 (28. avgust 2006. godine) (koji je rekao da misli da je ubijeno više od stotinu ljudi i da su mnogi ranjeni); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7083-7084 i 7136 (8. februar 2007. godine) (koji je rekao da je u Kamenici ubijeno više ljudi nego u Buljimu i da se nisu mogli izbrojati mrtvi i ranjeni koji su tamo "ležal[i] k'o ljesa"); Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004. godine), str. 4 (koji je rekao da je vidio da je u toj zasjedi ubijeno oko 15-20 muškaraca). V. takođe svjedok PW-015, T. 1376 i 1403 (26. april 2010. godine); svjedok PW-018, T. 10845 (7. mart 2011. godine); svjedok PW-005, T. 2239 (31. maj 2010. godine).

¹³⁷⁴ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 877, 880 i 906-907 (28. avgust 2006. godine) (koji je rekao da su nakon napada kod Kamenice mnogi ljudi pobjegli prema Siljkovićima i Kravici, gdje su ih zarobile snage bosanskih Srba); DP P00073 (mapa na kojoj je Orić identifikovao Šušnjare, Siljkoviće, Kravicu, Sandiće i Kamenicu); svjedok PW-015, T. 1403 (26. april 2010. godine) (koji je rekao da je zbog zasjede kod Kameničkog brda kolona razbijena na manje grupe); Osman Salkić, T. 7868 (22. novembar 2010. godine) (koji je rekao da je nakon zasjede kod Kamenice kolona presječena na dva dijela). V. takođe svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7083-7084 i 7133-7134 (8. februar 2007. godine).

¹³⁷⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15812 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

kretanju kolone.¹³⁷⁶ Zato su 2. odred Specijalne brigade policije RS-a iz Šekovića,¹³⁷⁷ 1. četa PJP-a Zvornik¹³⁷⁸ i Jahorinski regruti¹³⁷⁹ raspoređeni na obezbjeđivanje puta Konjević-Polje–Bratunac kako bi zaustavili napredovanje bosanskih Muslimana.¹³⁸⁰ Tamo je tog dana bio i VRS.¹³⁸¹ Ti pripadnici snaga bosanskih Srba do večernjih sati 12. jula kao podršku su dobili protivavionski top "praga" i borbeno oklopno vozilo koje ima montiran protivavionski top.¹³⁸²

317. Dana 12. jula 1995. godine oko 21:00 sat¹³⁸³ u Štabu Bratunačke brigade održan je sastanak kome su na početku, pored ostalih, prisustvovali Pandurević, Krstić i Trivić;¹³⁸⁴ sat vremena kasnije stigao je Mladić.¹³⁸⁵ Na sastanku su pripadnici nekih jedinica i brigada, uključujući Bratunačku i Milićku brigadu, koje su bile stacionirane na prostoru zone odbrane Drinskog korpusa, dobili zadatak da obezbjeđuju put Bratunac–Konjević-Polje–Milići, zajedno sa snagama MUP-a.¹³⁸⁶

¹³⁷⁶ DP P01537a (razgovor presretnut 12. jula u 06:03 sati, u kome se pominje kolona iz Jaglića); DP P01227d (razgovor presretnut 12. jula u 06:58 sati, u kome jedan učesnik izvještava o poziciji kolone); DP P01228b (razgovor presretnut 12. jula u 07:55 sati, u kome jedan pripadnik VRS-a kaže: "U Raince je počela pristizati veća kolona turskih grupa"); DP P00660a, str. 1 (razgovor presretnut 12. jula u 16:40 sati, u kome Obrenović kaže da su bosanski Muslimani u Bokčinom Potoku, odnosno Lolićima). V. takođe DP P02530; DP P02529; DP P01215, str. 3–4; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11844–11845 i 11847–11848 (21. maj 2007. godine) i PT. 11984–11989 (23. maj 2007. godine).

¹³⁷⁷ DP P01335, str. 3; Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13549 i 13551–13552 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13468 (28. juni 2007. godine). Mladić je Borovčaninu naredio da pripadnike Specijalne brigade policije rasporedi na put Kravica–Konjević-Polje i tako zaustavi napredovanje kolone. DP P01335, str. 3; DP P02238, str. 1–2.

¹³⁷⁸ DP P01335, str. 3; Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12880–12881 (19. juni 2007. godine); Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13552 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13470–13471 (28. juni 2007. godine); DP P00660a, str. 1 (razgovor presretnut 12. jula u 16:40 sati, u kome Obrenović kaže da je civilna policija postavila zasjedu na putu Konjević-Polje–Hrnčići).

¹³⁷⁹ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8581, 8585, 8599, 8600–8602 (djelimično zatvorena sjednica) i 8603–8604 (9. mart 2007. godine); Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10812–10813, 10819 i 10865–10870 (2. maj 2007. godine); DP P01335, str. 3.

¹³⁸⁰ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13549 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13468–13471 (28. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12880–12881 i 12883 (19. juni 2007. godine); DP P01335, str. 3; Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10812–10813 i 10866 (2. maj 2007. godine).

¹³⁸¹ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12880 (19. juni 2007. godine), PT. 12917 (20. juni 2007. godine) (koji je rekao da misli da je s njegove desne strane bilo vojnika VRS-a dok je bio raspoređen u Sandićima duž puta Bratunac–Konjević-Polje); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13470–13471 (28. juni 2007. godine) (koji je rekao da je znao za prisustvo policije ili snaga VRS-a duž puta Bratunac–Konjević-Polje na području Kravice i u pravcu Konjević-Polja); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2722–2723 (18. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je duž puta iz Bratunca vidio velik broj do zuba naoružanih pripadnika pješadije i vozila na kojim je bio amblem s ogromnom glavom vuka, što je, po njegovom sudu, bila oznaka "Vukova sa Drine").

¹³⁸² DP P01335, str. 3; Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12882 (19. juni 2007. godine); Richard Butler, T. 16671 (14. juli 2011. godine). V. takođe Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13483 (28. juni 2007. godine).

¹³⁸³ Na suđenju u predmetu *Popović i drugi* Trivićev iskaz doveden je u pitanje u pogledu datuma sastanka, ali on je ostao pri iskazu da je sastanak održan 12. jula 1995. godine jer je tako pisalo u njegovim bilješkama (DP P01444, str. 25–28). Takođe se sjetio da je na taj sastanak došao po povratku s Jahorine. V. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11976–11979 i 11982–11983 (23. maj 2007. godine). Trivić je objasnio da je bilješke pisao za vrijeme sastanaka. Trivić je bilješke obično dopunjavao uveče, prije spavanja, kako bi se podsjetio šta se dešavalo određenog dana. Mirko Trivić, T. 8622–8623 (9. decembar 2010. godine).

¹³⁸⁴ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11837–11840 (21. maj 2007. godine) i PT. 11974–11975 (23. maj 2007. godine).

¹³⁸⁵ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11841 (21. maj 2007. godine). Razgovaralo se o raspoređivanju snaga koje su osvojile Srebrenicu. V. dolje, par. 206.

¹³⁸⁶ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11844 (21. maj 2007. godine) i PT. 11985 (23. maj 2007. godine). Trivić se ne sjeća ko je izdao odgovarajuće naređenje, ali taj zadatak je na kraju zadao komandant operacije, general Krstić.

318. Pripadnici Specijalne brigade policije i 1. čete PJP-a Zvornik bili su cijele noći 12. jula na putu Konjević-Polje–Bratunac,¹³⁸⁷ a 13. jula stigli su, kao pojačanje, drugi pripadnici PJP-a Zvornik i Jahorinski regruti.¹³⁸⁸ Sve u svemu, prisustvo snaga bosanskih Srba duž puta od Bratunca preko Konjević-Polja do Milića bilo je 13. jula veće nego 12. jula.¹³⁸⁹

319. Tokom noći s 12. na 13. juli nastavljeni su napadi na ljude iz kolone na području puta Bratunac–Konjević-Polje.¹³⁹⁰ Tokom tog perioda snage bosanskih Srba pozivale su bosanske Muslimane iz kolone na predaju.¹³⁹¹ Mnogi su se tome odazvali i predali se,¹³⁹² ali neki su radije počinili samoubistvo nego da se predaju.¹³⁹³ Drugi su se predali jer ih je smirilo to što su vidjeli vozila UN-a koja su, u stvari, prisvojile snage bosanskih Srba,¹³⁹⁴ a neki su se predali jer su mislili

Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11845 (21. maj 2007. godine).

¹³⁸⁷ DP P02238, str. 2; Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13594 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13472 (28. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12883-12886 (19. juni 2007. godine). Vojna policija je na putu Bratunac–Konjević-Polje bila prisutna i 13. jula. Momir Nikolić, T. 12398–12405 (6. april 2011. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3817–3822 (djelimično zatvorena sjednica) i 3829–3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3822-3824 (8. novembar 2006. godine). Đurić je rekao da su u kasnim popodnevnim satima 13. jula na put Bratunac–Konjević-Polje ponovo raspoređeni pripadnici 1. čete Jahorinskih regruta. Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10819 (2. maj 2007. godine).

¹³⁸⁸ DP P01335, str. 3 (izvještaj u kome je Borovčanin naveo da su 13. jula, zbog komplikovanja situacije uzrokovanog napredovanjem formacija bosanskih Muslimana koje su uspjele da se probiju prema Cerskoj, angažovane i 5. četa PJP-a Zvornik i 2. četa Jahorinskih regruta MUP-a).

¹³⁸⁹ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2755 (19. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je 13. jula, dok je pratio konvoj autobusa iz Potočara za Kladanj, vidio "stotine vojnika" na putu za Miliće i da ih je bilo više nego prethodnog dana).

¹³⁹⁰ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7039–7040 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2946 (14. april 2000. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 884 (28. avgust 2006. godine). Na video-snimku Zorana Petrovića vidi se kako se 13. jula popodne s puta Bratunac–Konjević-Polje otvara vatra iz protivavionskih topova na "pragi" i borbenom oklopnom vozilu. Thomas Blaszczyk, T. 7604–7605 (11. novembar 2010. godine); DP P01349, 00:12:12–00:16:24. Pripadnici snaga bosanskih Srba stacioniranih duž puta Bratunac-Konjević-Polje rekli su u svjedočenju da je 12. i 13. jula bilo sporadične pucnjave i granatiranja. Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12883 (19. juni 2007. godine); Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13554 (9. juli 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13483 (28. juni 2007. godine).

¹³⁹¹ Momir Nikolić, T. 12403–12404 (6. april 2011. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3821 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3896–3897 (9. novembar 2006. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13474-13475 (28. juni 2007. godine); Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13553–13554 (9. juli 2007. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3958 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2946 i 3007–3008 (14. april 2000. godine); svjedok PW-007, T. 522–523 (11. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 884–885 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1384 i 1386 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-014, T. 17741 (8. septembar 2011. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3516 (2. novembar 2006. godine).

¹³⁹² Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3958 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2948 (14. april 2000. godine).

¹³⁹³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2946–2947, 2998 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1379 (26. april 2010. godine).

¹³⁹⁴ Momir Nikolić, T. 12403–12404 (6. april 2011. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 884–885 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 3002 (14. april 2000. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3516 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-014, T. 17741–17743 (8. septembar 2011. godine). V. takođe Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2759 i 2768 (19. oktobar 2006. godine) (koji je naveo da mu je jedan vojnik Nizozemskog bataljona rekao da je 13. jula ujutro morao da ide kroz šumu u oklopnom transporteru UN-a koji je vozio jedan bosanski Srbin, da se identifikuje kao pripadnik mirovnih snaga UN-a i poziva bosanske Muslimane da izađu jer im se ništa neće desiti).

da im ništa drugo ne preostaje.¹³⁹⁵ Dana 13. jula duž puta Bratunac–Konjević-Polje zarobljene su hiljade bosanskih Muslimana.¹³⁹⁶

320. Ranije, u popodnevnim satima 12. jula, bataljon vojne policije 65. zaštitnog puka patrolirao je na području Nove Kasabe i Jele.¹³⁹⁷ Bataljon vojne policije, čija je baza bila u Novoj Kasabi, u to vrijeme se sastojao od dvadesetak vojnika i oficira.¹³⁹⁸ Poslije zarobljavanja otprilike trojice bosanskih Muslimana 13. jula u 06:30 ili 07:00 sati,¹³⁹⁹ Zoran Malinić, komandant bataljona vojne policije,¹⁴⁰⁰ od Komande puka zatražio je pojačanje.¹⁴⁰¹ Zato je oko 09:00 sati ili još i ranije stigao jedan vod 67. puka veze i oklopna četa koja se sastojala od oklopnih transportera i približno 30 do 50 ljudi.¹⁴⁰² Po dolasku te oklopne čete sužen je prolaz kojim je mogla da napreduje kolona bosanskih Muslimana.¹⁴⁰³ U razgovoru presretnutom u 10:15 sati, Beara je rekao da je u Konjević-Polju "400 [...] balija" i izdao uputstva u vezi sa zarobljenicima na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi.¹⁴⁰⁴ Tokom jutra na području Nove Kasabe zarobljene su stotine bosanskih Muslimana.¹⁴⁰⁵ Do 14:45 sati na tom prostoru su se i dalje vodile borbe, a bosanski Muslimani su se i dalje predavali.¹⁴⁰⁶

¹³⁹⁵ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6973 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3349-3350 (31. oktobar 2006. godine).

¹³⁹⁶ Momir Nikolić, T. 12403–12404 (6. april 2011. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2948 (14. april 2000. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3831 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); DP P02798, disk 2, 00:27:40–00:28:11, str. 83; činjenica o kojoj je presuđeno br. 540.

¹³⁹⁷ DP P00660a, str. 2; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15991–15992 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15449 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15309–15310 (8. juni 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 532 (snage bosanskih Srba izvršile su artiljerijski napad na kolonu koja je prelazila preko asfaltiranog puta na području između Konjević-Polja i Nove Kasabe).

¹³⁹⁸ Zoran Malinić, T. 15309–15310 (8. juni 2011. godine). Savčić je rekao da je 13. jula ujutro Malinić na raspolaganju imao samo 15 ljudi u rejonu Nova Kasaba. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15250 (12. septembar 2007. godine). Dragomir Keserović je rekao da mu je 17. jula Malinić rekao da jedinica vojne policije kod Nove Kasabe ima 100 do 150 pripadnika. Dragomir Keserović, T. 13964–13965 (11. maj 2011. godine). Vijeće u pogledu ovog pitanja daje prednost svjedočenju Malinića i Savčića jer su on bili mnogo bolje upoznati s bataljonom vojne policije 65. zaštitnog puka.

¹³⁹⁹ Zoran Malinić, T. 15313–15315 (8. juni 2011. godine) i T. 15331 (9. juni 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249 i 15251 (12. septembar 2007. godine). Postoje dokazi da su neki bosanski Muslimani iz kolone zarobljeni 12. jula na području Nove Kasabe. Vincentius Egbers, T. 7094 (1. novembar 2010. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2724-2726 (18. oktobar 2006. godine).

¹⁴⁰⁰ Zoran Malinić, T. 15300, 15305 (8. juni 2011. godine).

¹⁴⁰¹ Zoran Malinić, T. 15316–15317 (8. juni 2011. godine). Upor. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249-15252 (12. septembar 2007. godine).

¹⁴⁰² Zoran Malinić, T. 15318–15320 (8. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15252, 15256 i 15259 (12. septembar 2007. godine).

¹⁴⁰³ Zoran Malinić, T. 15320 (8. juni 2011. godine).

¹⁴⁰⁴ DP P00663a; DP P00663b (povjerljivo), str. 1–2; Zoran Malinić, T. 15321–15324 (8. juni 2011. godine) i T. 15331–15332 (9. juni 2011. godine).

¹⁴⁰⁵ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3190–3193 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da je 13. jula ujutro, kad je bio između Nove Kasabe i Konjević-Polja, vidio kako je VRS opkolio grupu od oko 2.000 do 3.000 ljudi iz kolone i ubio između 200 i 300 ljudi iz te grupe, ali većina ljudi iz grupe je zarobljena i prisiljena da ode prema putu između Nove Kasabe i Konjević-Polja); DP P01176 (u kome se vidi pravac kojim je išao svjedok PW-018).

¹⁴⁰⁶ DP P00526a, str. 1–2; Zoran Malinić, T. 15360–15362 (9. juni 2011. godine).

321. Uprkos tome što je 13. jula zarobljen tako mnogo bosanskih Muslimana iz kolone, njih oko 3.000 do 4.000 uspjelo je da pređe preko puta Bratunac–Konjević-Polje–Milići i nastavi u pravcu Cerske.¹⁴⁰⁷

2. Zatočavanje duž puta Bratunac–Konjević-Polje–Milići

(a) Konjević-Polje

322. Ujutro 13. jula Momir Nikolić je rekao Dušku Jeviću da stupi u kontakt sa snagama MUP-a raspoređenim na putu Bratunac–Konjević-Polje i kaže im da svi tamo zarobljeni ljudi trebaju biti okupljeni u Konjević-Polju, a zatim prebačeni u Bratunac u objekte predviđene za njihovo zatočavanje.¹⁴⁰⁸

323. U toku tog jutra tridesetak muškaraca bosanskih Muslimana, uključujući četiri-pet ranjenika, predalo se nedaleko od Konjević-Polja pripadnicima snaga bosanskih Srba.¹⁴⁰⁹ Nakon što je stigla do puta Bratunac–Konjević-Polje, ta grupa je naišla na oko 300 drugih bosanskih Muslimana koji su se ranije predali kod Konjević-Polja, uključujući dvadesetak ranjenika.¹⁴¹⁰ Zarobljenim bosanskim Muslimanima rečeno je da ostave svoje ranjenike na raskrsnici puteva Bratunac–Konjević-Polje i Nova Kasaba–Konjević-Polje, a zatim su zatvoreni u jednu zgradu kod te raskrsnice.¹⁴¹¹ Dobili su vode, ali nedovoljno.¹⁴¹² Nakon što su bosanski Muslimani u toj zgradi proveli dvadesetak minuta, stigla su tri-četiri kamiona s ceradom i naređeno im je da se ukrcaju u kamione, koji su zatim krenuli u pravcu Nove Kasabe.¹⁴¹³

324. Osim toga, tokom jutra 13. jula, neki drugi muškarci bosanski Muslimani, koji su ranije zarobljeni ili su se predali pripadnicima snaga bosanskih Srba, zatvoreni su u jednu manju zgradu u blizini jedne škole na području Konjević-Polja, koju su čuvali tamo stacionirani pripadnici MUP-a.¹⁴¹⁴ Jedan pripadnik MUP-a sproveo je te zarobljenike preko livade u zgradu koju su čuvala

¹⁴⁰⁷ DP P01335, str. 3 (Borovčaninov izvještaj od 5. septembra 1995. godine, u kome on procjenjuje da je dionicom između Nove Kasabe i Konjević-Polja, na putu prema Cerskoj i dalje prema Sapni i Crnom Vrh, uspjelo da pređe 3.000 do 4.000 "neprijateljskih vojnika"); činjenica o kojoj je presuđeno br. 533; Zoran Malinić, T. 15313, 15315 (8. juni 2011. godine) i T. 15331 (9. juni 2011. godine); Richard Butler, T. 16671–16672 (14. juli 2011. godine). V. takođe DP P02529.

¹⁴⁰⁸ Momir Nikolić, T. 12397–12398 (6. april 2011. godine). Duško Jević je bio pomoćnik komandanta za operativno-nastavne poslove u Specijalnoj brigadi policije. Svjedok PW-052, DP P01597 (povjerljivo), PT. 8567 (djelimično zatvorena sjednica) (9. mart 2007. godine).

¹⁴⁰⁹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2948 (14. april 2000. godine).

¹⁴¹⁰ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2948 (14. april 2000. godine).

¹⁴¹¹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2949 (14. april 2000. godine).

¹⁴¹² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2949 (14. april 2000. godine).

¹⁴¹³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2949–2950 (14. april 2000. godine). V. takođe dolje, par. 335–341.

¹⁴¹⁴ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3243–3251 i 3253–3254 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, DP P00441 (povjerljivo), KT. 3251–3253 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine).

četvorica pripadnika snaga bosanskih Srba, i oni su tamo ispitivani.¹⁴¹⁵ Nešto kasnije ta grupa bosanskih Muslimana odvedena je u obližnju praznu kuću i tamo je zatvorena zajedno s nekoliko drugih zarobljenih bosanskih Muslimana, uključujući jednog 14 ili 15 godina starog dječaka koga su tukli dok je tamo bio zatočen.¹⁴¹⁶ U toku tog dana u tu kuću su dovedena još trojica muškaraca bosanskih Muslimana.¹⁴¹⁷ Jedan pripadnik MUP-a ušao je u prostoriju u kojoj je bila zatvorena ta grupa i četvoricu njih, uključujući dječaka, odveo u zgradu na raskrsnici u Konjević-Polju.¹⁴¹⁸

325. Nakon što su ušli u zgradu, pripadnici snaga bosanskih Srba tukli su 12 zarobljenika kundacima pušaka, a zatim je jedan pripadnik bratunačkog MUP-a naredio zarobljenicima¹⁴¹⁹ da skinu odjeću i postroje se uza zid, gdje su ih opet tukli.¹⁴²⁰ U jednom trenutku u zgradu je ušao jedan bosanski Srbin koji je rekao da će ti zarobljenici biti razmijenjeni, na šta je pomenuti pripadnik bratunačkog MUP-a odgovorio da neće doći ni do kakve razmjene jer on namjerava da pobije te zarobljenike.¹⁴²¹ Potom je zarobljenim bosanskim Muslimanima naređeno da se obuku, pa su odvedeni u drugu prostoriju, gdje su ih oni koji su ih zarobili ponovo tukli.¹⁴²² Zatim su ih odveli na obalu rijeke Jadar, gdje su ih ubili iz vatrenog oružja.¹⁴²³

326. Tokom popodneva 13. jula putem iz Sandića za Konjević-Polje kretale su se grupe pripadnika MUP-a i zarobljenika, a i u samom Konjević-Polju bilo je mnogo zarobljenika.¹⁴²⁴ Bosanski Muslimani okupljali su se na raskrsnici u Konjević-Polju, a pripadnici vojske bosanskih Srba slali su ih u jednu obližnju zgradu.¹⁴²⁵

327. Tokom večeri 13. jula snage bosanskih Srba raspoređene na putu za Konjević-Polje zarobile su još muškaraca bosanskih Muslimana, ili su im se oni predali, pa su i oni zatvoreni u zgradu na raskrsnici u Konjević-Polju.¹⁴²⁶ Kasnije te noći ti zarobljenici, koje su čuvali pripadnici vojne

¹⁴¹⁵ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3254-3261 (23. maj 2000. godine).

¹⁴¹⁶ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3262-3264 (23. maj 2000. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 935 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 36–37.

¹⁴¹⁷ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3263-3264 (23. maj 2000. godine).

¹⁴¹⁸ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3264 i 3269 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2717–2718 (djelimično zatvorena sjednica) (15. juni 2010. godine); DP P00462. V. takođe Jean-René Ruez, T. 935–937 (29. mart 2010. godine), DP P00094, str. 38–39.

¹⁴¹⁹ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3268–3270 i 3274 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, DP P00441 (povjerljivo), KT. 3267–3268 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine). V. takođe Momir Nikolić, T. 12408 (6. april 2011. godine).

¹⁴²⁰ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3269-3270 i 3274 (23. maj 2000. godine).

¹⁴²¹ Svjedok PW-004, T. 2740–2741 (15. juni 2010. godine); svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3270 i 3285-3286 (23. maj 2000. godine).

¹⁴²² Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3270-3271 (23. maj 2000. godine).

¹⁴²³ V. dolje, par. 345-348.

¹⁴²⁴ Momir Nikolić, T. 12403–12404 (6. april 2011. godine).

¹⁴²⁵ Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3824-3825 (8. novembar 2006. godine). Svjedok PW-075 je rekao da misli da su bosanski Muslimani koji su bili u zgradi na raskrsnici prebačeni u Bratunac. *Ibid.*

¹⁴²⁶ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 885–889 (28. avgust 2006. godine); Mevludin Orić, T. 810–811 (22. mart 2010. godine).

policije, ukrcani su u autobuse.¹⁴²⁷ Autobusi su zatim krenuli i zaustavili se nakratko nedaleko od sela Kravica, gdje su ukrcani drugi zarobljeni bosanski Muslimani, a potom su nastavili put prema školi "Vuk Karadžić" u Bratuncu.¹⁴²⁸ Momir Nikolić je 13. jula bio uvjeren da će svi koji su bili zarobljeni na putu za Konjević-Polje biti odvedeni u Bratunac i pobijeni, bez obzira na to što se zarobljenicima govorilo da će biti razmijenjeni.¹⁴²⁹ U jednom trenutku, kad je u Konjević-Polju bio Mladić, Nikolić ga je pitao šta će se desiti sa zarobljenicima, na šta Mladić nije ništa rekao, već je dlanom ruke okrenutim prema dolje prešao preko grudi, slijeva nadesno,¹⁴³⁰ što je, prema Nikolićevom shvatanju, značilo da će zarobljenici biti ubijeni.¹⁴³¹

(b) Livada u Sandićima¹⁴³²

328. Prije svega, Vijeće napominje da je tužilaštvo u jednom podnesku izjavilo da nisu izvedeni dokazi u prilog njegovim navodima iz Optužnice da su pripadnici snaga Centra za obuku na Jahorini ubili 10–15 muškaraca na livadi u Sandićima.¹⁴³³ Vijeće je prihvatilo izjavu iz tog podneska i obavijestilo optuženog da se u toku svog dokaznog postupka ne mora baviti tim konkretnim navodom vezanim za ubijanje.¹⁴³⁴ Stoga, Vijeće razmatra dokaze u vezi s događajima na livadi u Sandićima samo u onom dijelu u kojem se oni odnose na premještanje i zatočavanje bosanskih Muslimana.

329. Cijelog dana 13. jula 1995. godine muškarci bosanski Muslimani izlazili su iz šuma i silazili s brda, pa su raspoređivani u grupe blizu puta Konjević-Polje–Bratunac,¹⁴³⁵ gdje su ih čuvali pripadnici snaga bosanskih Srba koji su im naredili da svoje rance stave na gomilu i/ili da predaju

¹⁴²⁷ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 890–894 (28. avgust 2006. godine) i PT. 1123 (31. avgust 2006. godine) (koji je naveo da je osoblje koje je ušlo u autobus nosilo plave pancirne prsluke bez rukava preko uniformi koje su na rukavima imale okrugle oznake sa slovima "VP", što je skraćenica za vojnu policiju).

¹⁴²⁸ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 897–898 i 908 (28. avgust 2006. godine). V. takođe dolje, par. 382–383.

¹⁴²⁹ Momir Nikolić, T. 12398–12399 i 12406–12407 (6. april 2011. godine).

¹⁴³⁰ Momir Nikolić, T. 12400–12401 (6. april 2011. godine). Mladić se obratio zarobljenicima u Konjević-Polju i samo kratko im je rekao da će biti prebačeni i da ne treba da brinu. Momir Nikolić, T. 12400 (6. april 2011. godine).

¹⁴³¹ Momir Nikolić, T. 12405–12406 (6. april 2011. godine).

¹⁴³² U Optužnici se navodi da su cijelog dana 13. jula 1995. godine snage MUP-a, kojima je komandovao i rukovodio Ljubomir Borovčanin i koje su se sastojale od dijelova 2. odreda Specijalne policije RS-a iz Šekovića, od dijelova 1. čete PJP-a opštinske policije Zvornik i od jedinice policajaca RS-a iz Centra za obuku na Jahorini, zarobljavale bosanske Muslimane i pritvarale ih. Zarobljenike su sve do kasnog popodneva ili rane večeri držali na livadi u Sandićima, nekih 12 kilometara zapadno od Bratunca, duž puta Bratunac–Konjević-Polje, a potom su ih s livade odveli na razna mjesta, između ostalog, i u škole na području Bratunca i u skladište u Kravici. Optužnica, par. 21.4.1.

¹⁴³³ Podnesak tužilaštva u vezi s paragrafima 21.4.1 i 49 Optužnice, 11. oktobar 2011. godine, par. 1.

¹⁴³⁴ T. 17973–17974 (5. decembar 2011. godine).

¹⁴³⁵ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6973–6974 (6. februar 2007. godine) i PT. 7052–7054 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7085–7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3517 i 3543 (2. novembar 2006. godine); DP P00991, 02:51:35–02:51:38; svjedok PW-007, T. 523–525 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1384–1388 (21. juli 2003. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 938 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 41; Erin Gallagher, T. 6962 (28. oktobar 2010. godine); Tomasz Blaszczyk, T. 7632–7633 i 7635 (11. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 56 i 58.

sve dragocjenosti.¹⁴³⁶ Oni su zatim zatočeni na livadi u Sandićima – na prostranoj livadi prekoputa jedne izgorjele kuće.¹⁴³⁷

330. Tokom 13. jula tamo je zatočeno oko 1.000–2.000 bosanskih Muslimana.¹⁴³⁸ Među njima je bilo i nekoliko žena i djece.¹⁴³⁹ Zarobljenike, postrojene u vrste ili razvrstane u grupe, čuvali su naoružani pripadnici snaga bosanskih Srba.¹⁴⁴⁰ Neki pripadnici snaga bosanskih Srba koji su čuvali

¹⁴³⁶ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6973–6974 (6. februar 2007. godine) i PT. 7052–7054 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7085 i 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3518, 3523–3525, 3532–3533 i 3545–3546 (2. novembar 2006. godine); DP P00991, 02:51:35–02:51:38; svjedok PW-007, T. 524–525 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1384–1388 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3352 i 3366–3367 (31. oktobar 2006. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 237. Neki od ljudi iz kolone koji su se kasnije predali bili su u uniformama. Dobrisav Stanojević, T. 7976 (23. novembar 2010. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13478 (28. juni 2007. godine). V. takođe DP P00991, 02:51:35–02:51:50. Jednom mladom bosanskom Muslimanu u maskirnoj majici kratkih rukava naređeno je da skine majicu, nakon čega je odveden u jednu od kuća, dok je ostatak grupe nastavio put. To je snimljeno kamerom. Tom mladiću se gubi svaki trag. Svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3521, 3529–3530 i 3534 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-014, DP P02237 (povjerljivo), PT. 3518–3519, 3521 (djelimično zatvorena sjednica) i 3544 (djelimično zatvorena sjednica) (2. novembar 2006. godine); DP P02623; DP P00991, 02:51:55–02:52:11.

¹⁴³⁷ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7085–7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6973 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 525 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1389 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3523–3524, 3527–3530 i 3534 (2. novembar 2006. godine); DP P02627; DP P02628; svjedok PW-014, DP P02237 (povjerljivo), PT. 3538 (djelimično zatvorena sjednica) (2. novembar 2006. godine); DP P00991, 02:37:42–02:38:44; Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12885 i 12901 (19. juni 2007. godine); DP P01277; Dobrisav Stanojević, T. 7976 (23. novembar 2010. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7629–7630 (11. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 54–55; Jean-René Ruez, T. 937 i 940–947 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 42–48; DP P00079; DP P00991, 02:39:52–02:40:10. Kad je riječ o livadi, Vijeće napominje da je svjedok PW-005 čuo od jednog drugog zarobljenog bosanskog Muslimana da se livada nalazi kod Lolića. Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7086 i 7110–7111 (8. februar 2007. godine). S obzirom na to da većina svjedoka tvrdi da se livada nalazila na području Sandića i s obzirom na relevantne dokaze u vidu dokumenata i audio-vizuelnog materijala, Vijeće zaključuje da je mjesto na kome su ti zarobljenici držani, i koje se vidi u DP P00991, 02:37:42–02:38:44, bila livada kod Sandića.

¹⁴³⁸ Vijeće napominje da je prema procjeni iz činjenice o kojoj je presuđeno br. 236 na livadi u Sandićima bilo zatočeno 1.000–4.000 ljudi. Međutim, mnogi svjedoci su naveli da je ukupan broj zatočenika bio oko 1.000–2.000. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1386 i 1391 (21. juli 2003. godine) (po čijoj procjeni se radilo o 2.000 ljudi); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3352 (31. oktobar 2006. godine) (koji je rekao da je tamo bilo hiljadu ili dvije hiljade bosanskih Muslimana); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7086 (8. februar 2007. godine) (koji je rekao da su drugi zarobljenici procijenili da je bilo 2.000 ljudi, mada sâm svjedok PW-005 u to vrijeme nije pokušao da to izračuna); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6975 (6. februar 2007. godine) i PT. 7051–7052 (7. februar 2007. godine) (po čijoj procjeni se radilo o ukupno 1.500–2.000 ljudi); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3524 (2. novembar 2006. godine), PT. 3557–3560 (3. novembar 2006. godine) (koji je procijenio da je na livadi kad je on tamo stigao oko 15:00 sati bilo 900–1.000 ljudi, i koji je rekao da se u popodnevrim satima taj broj povećao, mada neznatno); DP P00991, 02:38:58. Međutim, v. svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17890 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine) (po čijoj je procjeni oko podneva, kad je on tamo bio, na livadi bilo 200 ljudi, premda je na odlasku vidio kako dolaze novi zarobljenici); Zoran Petrović, T. 14493 (23. maj 2011. godine) (po čijoj je procjeni na tom području bilo stotinjak zarobljenika kad je on tuda prolazio automobilom). Vijeće je mišljenja da te razlike u procjenama proističu dijelom iz toga što su razni ljudi na livadi bili u različito vrijeme, a dijelom iz nepreciznosti koja je svojstvena procjenjivanju broja ljudi. S obzirom na ukupne dokaze, Vijeće zaključuje da je ukupan broj zarobljenih i zatočenih ljudi iznosio oko 1.000–2.000.

¹⁴³⁹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6976 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 525 (11. mart 2010. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7635–7641 (11. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 58; DP P01349, 00:23:19 i 00:23:49.

¹⁴⁴⁰ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088–7089 (8. februar 2007. godine) (koji je rekao da je pored tenka stajao jedan čovjek u "civilnoj uniformi"); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6973–6974 (6. februar 2007. godine) (koji je rekao da je većina stražara bila u šarenim maskirnim uniformama), PT. 7054 (7. februar 2007. godine) (koji je rekao da je na livadu stigla jedna druga grupa vojnika u crnim uniformama); svjedok PW-007, T. 525–526 (11. mart 2010. godine) (koji je naveo da je jedan od tih stražara bio mladi vojnik s crnom maramom oko glave, koji je, po svemu sudeći, bio glavni i govorio je novopridošlim ljudima da će sutradan biti razmijenjeni, kao i da su neki

zarobljenike bili su iz 1. čete PJP-a.¹⁴⁴¹ U to vrijeme na prostoru livade u Sandićima bili su i pripadnici 2. odreda iz Šekovića i Jahorinskih regruta, kao i Borovčanin.¹⁴⁴² Na livadi, odnosno u njenom okruženju bio je i jedan oklopni transporter UN-a,¹⁴⁴³ dva tenka i jedna "praga".¹⁴⁴⁴

331. Niko od zarobljenika nije dobio ni hranu ni ljekarsku pomoć.¹⁴⁴⁵ Ranjenici su odvedeni u jednu kuću pored livade, odakle se nisu vratili.¹⁴⁴⁶ Nekoliko zarobljenika, uključujući djecu, dobili su dozvolu da odu po vodu i donesu je drugim zarobljenicima.¹⁴⁴⁷ Zbog velike vrućine na livadi, nekoliko puta je došla cisterna i zarobljenike prskala vodom.¹⁴⁴⁸ Vijeće konstatuje da neki zarobljenici tokom zatočeništva nisu maltretirani,¹⁴⁴⁹ ali da su neki drugi zarobljenici odvojeni i da se nisu vratili ili da su ih stražari maltretirali.¹⁴⁵⁰

od tih stražara, zvani "arkanovci", imali novije uniforme); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3525–3526 (2. novembar 2006. godine) (koji je naveo da su neki vojnici VRS-a na sebi imali maskirne zelene i smeđe neprobojne prsluke kakve je nosio UNPROFOR); svjedok PW-014, DP P02237 (povjerljivo), PT. 3566 (djelimično zatvorena sjednica) (3. novembar 2006. godine) (koji je naveo da je bilo tri vrste uniformi); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1386–1387 i 1391–1392 (21. juli 2003. godine) (koji je rekao da je on predao vojnicima u šarenim sivomaslinastim uniformama, da su nešto kasnije na livadu stigli neki vojnici u plavim maskirnim uniformama, kao i da se zarobljenicima kasnije obratio jedan "srpski" vojnik u jednodijelnoj zelenoj maskirnoj uniformi, s crnom maramom oko glave); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3367–3368 (31. oktobar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 12403–12404 (6. april 2011. godine). V. takođe DP P00624, str. 83; DP P02799, str. 109.

¹⁴⁴¹ Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12897–12898 (19. juni 2007. godine); Dobrisav Stanojević, T. 7967–7968 i 7973–7974 (23. novembar 2010. godine); DP P00624, str. 79, 98 i 102. Stanojević je rekao da su zarobljenike čuvale njegove jedinice i druge jedinice. Dobrisav Stanojević, T. 7975 (23. novembar 2010. godine). V. takođe DP P02799, str. 105–107, 114–116, 123–124, 126 i 128.

¹⁴⁴² Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12894 (19. juni 2007. godine) (koji je naveo da je prilično siguran da je čovjek koji se vidi u DP P00624 na str. 80 jedan policajac iz Skelana s nadimkom "Čop", koji je bio pripadnik odreda Specijalne brigade policije iz Šekovića) i 12896 (koji je identifikovao svog kolegu iz 1. čete PJP-a i još jednog iz Specijalne brigade policije); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13470, 13477, 13489–13490 i 13503 (28. juni 2007. godine); DP P00624, str. 80–81 i 101; DP P02799, str. 106–107, 111–119 i 125; Zoran Petrović, T. 14493–14494 (23. maj 2011. godine).

¹⁴⁴³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6978 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 525 (11. mart 2010. godine). V. takođe svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3524–3525 (2. novembar 2006. godine) (koji je naveo da je prije nego što se predao vidio oklopni transporter UN-a, ali da ga po svom dolasku na livadu više nije vidio).

¹⁴⁴⁴ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6986 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1387 i 1389–1390 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3524 (2. novembar 2006. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7589–7590 (10. novembar 2010. godine) i T. 7601–7602 (11. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 28; DP P00624, str. 84 i 95–96.

¹⁴⁴⁵ Svjedok PW-007, T. 554 (11. mart 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 239.

¹⁴⁴⁶ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6975 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 554 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1397 (21. juli 2003. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 943–944 (29. mart 2010); DP P00078; činjenica o kojoj je presuđeno br. 240.

¹⁴⁴⁷ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6974 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3533–3534 (2. novembar 2006. godine). Nekim zarobljenicima je ponuđen gutljaj žestokog pića ili cigareta. Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 554 (11. mart 2010. godine).

¹⁴⁴⁸ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7047–7048 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7871 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17886 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁴⁴⁹ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02796 (povjerljivo), PT. 7044–7045 (djelimično zatvorena sjednica) (7. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7054 (7.

332. Kasnije tog popodneva na asfaltiranom putu u blizini livade u Sandićima zaustavio se konvoj autobusa i kamiona s bosanskim Muslimanima, ženama i djecom koji je išao iz Potočara prema Tuzli; ženama i djeci, kao i muškarcima koji su djelovali kao da su mlađi od 18 godina, a prethodno su bili zatočeni na livadi, dozvoljeno je da odu tim autobusima i kamionima.¹⁴⁵¹

333. Nešto kasnije, u popodnevrim satima 13. jula, stigao je Mladić i zarobljenicima obećao da će biti razmijenjeni, da će se vratiti svojim porodicama koje su bezbjedno stigle u Tuzlu, odnosno da će biti odvedeni gdje god žele.¹⁴⁵² Mladić je otišao pet-deset minuta kasnije.¹⁴⁵³

334. U toku tog popodneva jedan broj zarobljenika prevezen je s livade u Sandićima u skladište u Kravici.¹⁴⁵⁴ Ostali zarobljenici su ukrncani u autobuse, kamione i šlepere koji su stigli iz pravca Konjević-Polja.¹⁴⁵⁵ Vozila puna zarobljenika, koja su čuvali pripadnici snaga bosanskih Srba, krenula su prema gradu Bratuncu.¹⁴⁵⁶

(c) Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi

335. Cijelog dana 13. jula 1995. godine na fudbalsko igralište u Novoj Kasabi (dalje u tekstu: igralište) dovođeni su neki od preostalih bosanskih Muslimana koji su se predali snagama

februar 2007. godine); svjedok PW-066, DP P01735 (povjerljivo), PT. 17891 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁴⁵⁰ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6974–6976 i 6980 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7088–7090 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3530–3535 (2. novembar 2006. godine); svjedok PW-007, T. 526 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1396–1397 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3368 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-008, T. 8873 (14. decembar 2010. godine).

¹⁴⁵¹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6976–6978 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 525–526 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1388 i 1393 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, T. 8903–8904 (14. decembar 2010. godine); Zoran Petrović, T. 14493–14494 (23. maj 2011. godine). Svjedok PW-014 je naveo da se uvukao u jedan od tih autobusa dok je išao po vodu, sakrio pod neke vreće i ostao u autobusu kad je autobus otišao s livade. Svjedok PW-014, DP P02617, PT. 3535 (2. novembar 2006. godine). Pripadnici snaga bosanskih Srba u autobuse nisu puštali one koji su po njihovoj procjeni djelovali dovoljno odraslo da mogu nositi oružje, već su ih slali natrag na livadu. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6977 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 526 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1393 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, T. 8904 (14. decembar 2010. godine).

¹⁴⁵² Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7089–7090 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6977–6978 (6. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 527 (11. mart 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 238; svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8586 (9. mart 2007. godine), PT. 8641–8642 (12. mart 2007. godine) (Svjedok PW-052 je najprije naveo da je vidio kako se Mladić obraća zarobljenicima 12. jula, a kasnije je rekao da nije siguran za datum. S obzirom na kretanje svjedoka PW-052 u tom periodu, Vijeće je uvjeren da je svjedok PW-052 to vidio 13. jula 1995. godine.) S Mladićem je došlo nekoliko vojnika ili uniformisanih pripadnika pratnje i nekoliko novinara koji su kamerama ili fotoaparatima snimali zarobljenike. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6977 (6. februar 2007. godine).

¹⁴⁵³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6977 (6. februar 2007. godine).

¹⁴⁵⁴ V. dolje, par. 353–376.

¹⁴⁵⁵ Svjedok PW-007, T. 527–528 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1397 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3368 (31. oktobar 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 241 (Tridesetak muškaraca je odvezeno kamionom s lopatama i pijucima i oni više nisu viđeni.).

¹⁴⁵⁶ Svjedok PW-007, T. 528 (11. mart 2010. godine). Iza konvoja je išao plavi policijski automobil marke folkswagen golf, a zarobljenicima je zapriječeno da ne iskaču iz vozilâ. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1398 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3370–3371 (31. oktobar 2006. godine).

bosanskih Srba.¹⁴⁵⁷ Jedna grupa u kojoj je bilo oko 300 bosanskih Muslimana najprije se predala snagama bosanskih Srba¹⁴⁵⁸ na potezu Bratunac–Nova Kasaba–Konjević-Polje, a zatim je civilnim kamionima prevezena na igralište.¹⁴⁵⁹ Jedna druga grupa od 11 bosanskih Muslimana zarobljenih od strane pripadnika snaga bosanskih Srba prvo je zatvorena u osnovnu školu u Novoj Kasabi,¹⁴⁶⁰ koja je korištena kao štab bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka,¹⁴⁶¹ a zatim je natjerana da pješke ode na igralište.¹⁴⁶² Putem Konjević-Polje–Nova Kasaba i iz šume tamo su pješke stigli i drugi muškarci bosanski Muslimani iz pravca Konjević-Polja.¹⁴⁶³

336. Zarobljenici su morali ostaviti sve svoje stvari na ulazu u igralište,¹⁴⁶⁴ na kome ih je dočekalo oko 15 do 20 naoružanih vojnika.¹⁴⁶⁵ Tamo je zatočeno između 1.500 i 3.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, i svi su sjedili u redovima,¹⁴⁶⁶ a čuvali su ih pripadnici bataljona

¹⁴⁵⁷ DP P01156; DP P00094, str. 33; DP P00858; DP P00113; DP D00028. Nekoliko svjedoka identifikovalo je fudbalsko igralište u Novoj Kasabi. V., na primjer, svjedok PW-015, T. 1326–1327 i 1383–1386 (26. april 2010. godine); Zoran Malinić, T. 15349–15351 (9. juni 2011. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2725–2726 (18. oktobar 2006. godine).

¹⁴⁵⁸ Svjedok PW-015 je rekao da su pripadnici snaga bosanskih Srba bili su tamnoplavim maskirnim uniformama i dodao je da ne zna da li su uniforme bile svjetlije ili tamnije boje. Takođe je rekao da ne zna koja je razlika između policijskih maskirnih uniformi i vojnih maskirnih uniformi. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2948–2949 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁵⁹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2945–2946 i 2948–2952 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1325–1329 i 1403 (26. april 2010. godine); DP P00113. V. takođe gore, par. 323.

¹⁴⁶⁰ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3017–3019 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁶¹ Zoran Malinić, T. 15312 (8. juni 2011. godine); DP P01157; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11860–11861 (21. maj 2007. godine) i PT. 12002 (23. maj 2007. godine); Petar Salapura, T. 13579–13580 (3. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13963–13964 (11. maj 2011. godine); Vincentius Egbers, DP P01142, T. 2758 (19. oktobar 2006. godine); DP P01157; Jean-René Ruez, T. 923 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 28–29.

¹⁴⁶² Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3020–3022 (14. april 2000. godine). Zgrada škole je od igrališta bila udaljena nekoliko stotina metara. Tomasz Blaszczyk, T. 3735 (8. juli 2010. godine).

¹⁴⁶³ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3023–3024 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁶⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2950 i 2952 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1325 i 1327–1328 (26. april 2010. godine); DP P00113; činjenica o kojoj je presuđeno br. 542.

¹⁴⁶⁵ Svjedok PW-015, T. 1325, 1327–1328 i 1383 (26. april 2010. godine); DP P00113.

¹⁴⁶⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2950–2952 (14. april 2000. godine) (prema čijoj procjeni je bilo "od 2.500 do 3.000" ljudi); svjedok PW-015, T. 1325–1326 i 1382–1383 (26. april 2010. godine) (prema čijoj procjeni je bilo "najmanje 2.000", odnosno "2.000 do 3.000" ljudi); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3022–3023 (14. april 2000. godine) (prema čijoj procjeni je bilo 1.500 do 2.000 ljudi); svjedok PW-016, T. 9411 (3. februar 2011. godine) (koji je naveo da je među zarobljenicima bilo i dječaka); Zoran Malinić, T. 15349–15351 i 15396–15397 (9. juni 2011. godine) (koji je na osnovu dimenzija igrališta procijenio da je 13. jula u 14:00 sati na igralištu bilo do 300–400 zarobljenika i da je kasnije, kad su zarobljenike autobusima odvozili s igrališta, njihov broj dosegao 1.000 do 1.200); DP P00858; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11859–11860 (21. maj 2007. godine) (koji je 13. jula vidio veliku grupu ljudi koji su sjedili); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249–15252 i 15259 (12. septembar 2007. godine) (koji je naveo da mu je Malinić 13. jula ujutro rekao da je tamo nekoliko zarobljenika, ali da ga je Malinić tog dana ponovo nazvao i rekao mu da "gotovo neprekidno nailaze veće grupe ljudi", kao i da je kasnije 13. jula njihov broj porastao na 1.200); Dragomir Keserović, T. 13966 i 14101 (11. maj 2011. godine) (koji je naveo da je 17. jula 1995. godine Malinić rekao da je u noći s 12. na 13. juli i tokom 13. jula na igralištu bilo između 2.500 i 3.000 zarobljenika); Petar Salapura, T. 13579, 13592 (3. maj 2011. godine) (koji je rekao da je 13. jula 1995. godine krenuo u Han-Pijesak i najprije se zaustavio u "Konjević-Polju", gdje je vidio nekakav stadion na kome je "bilo dosta zarobljenika" i da je poslije 13:00 ili 14:00 sati ponovo prošao kraj tog mjesta, na kome je tada bilo oko 500 zarobljenika); DP P02205 (u razgovoru presretnutom 13. jula 1995. godine u 10:15 sati pomenuto je da su Malinić i Salapura na igralištu, na kome je "oko 500 uhićenih"); Robert Franken, DP P00598, PT. 2509–2510 (16. oktobar 2006. godine) (koji je naveo da su nakon 13. jula posade posmatračkog položaja OP Alpha izvijestile da su na fudbalskom igralištu uz put sjeverno od enklave uočile velike grupe ljudi koji su klečali s rukama na potiljku); činjenica o kojoj je presuđeno br. 541 (procjenjuje se da je na igralištu bilo zatočeno 1.500 do 3.000

vojne policije.¹⁴⁶⁷ Naoružani vojnici, kojih je takođe bilo po cijelom igralištu, psovali su zarobljenike naređujući im.¹⁴⁶⁸ I pukovnik Petar Salapura, načelnik Uprave za obavještajne poslove u Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove,¹⁴⁶⁹ bio je u blizini igrališta.¹⁴⁷⁰ Na putu pokraj igrališta bilo je nekoliko oklopnih transportera i jedno borbeno vozilo.¹⁴⁷¹

337. Popodne 13. jula na igralište je stigao Mladić u sivomaslinastom oklopnom transporteru.¹⁴⁷² Vrijeđao je i psovao zarobljenike, govoreći im da će "videti da li ćemo vas u Krajinu kod Fikreta Abdića ili [...] u Batkoviće [...] u logor".¹⁴⁷³ Rekao je da će im dati hrane i vode.¹⁴⁷⁴ Međutim, premda su, prema nekim svjedočenjima, zarobljenici dobili hrane i vode,¹⁴⁷⁵ količina hrane i vode koju su dobili nije bila dovoljna.¹⁴⁷⁶ Mladić je takođe rekao da specijalne jedinice sa psima pokrivaju šumu kako bi zaustavili svakog ko pokuša da prijeđe preko puta Nova Kasaba–Konjević-Polje.¹⁴⁷⁷ U tom trenutku je jedan zarobljeni bosanski Musliman ustao i vojnici VRS-a su ga udarali

ljudi zarobljenih iz kolone). Vijeće konstatuje da su svi svjedoci govorili o zarobljenicima na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi. Vijeće takođe napominje da postoje dokazi da je određeni broj bosanskih Muslimana bio zatočen na igralištu cijelog dana 12. jula 1995. godine. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2724–2725 (18. oktobar 2006. godine), PT. 2748–2749 (19. oktobar 2006. godine) i PT. 2865 (20. oktobar 2006. godine); DP P01147, str. 2; Vincentius Egbers, T. 7089–7090, 7094 (1. novembar 2010. godine) i T. 7190 (2. novembar 2010. godine); DP P01302; DP P01145, str. 4–5.

¹⁴⁶⁷ Zoran Malinić, T. 15351–15354 (9. juni 2011. godine); DP P02277; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11860–11861 (21. maj 2007. godine) i PT. 12002 (23. maj 2007. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249–15250 (12. septembar 2007. godine); V. takođe svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2950–2952 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1325, 1328 i 1383 (26. april 2010. godine); DP P00113; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3021–3022 (14. april 2000. godine); DP P00125; Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2725–2726 (18. oktobar 2006. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 923–924 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 30–32; DP P00077.

¹⁴⁶⁸ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2952 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1325–1326 (26. april 2010. godine). Prema Malinićevim riječima, na igralištu je bila i sanitetska stanica za pružanje prve pomoći. Zoran Malinić, T. 15353–15354 (9. juni 2011. godine); DP P02277. V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15252–15253 (12. septembar 2007. godine).

¹⁴⁶⁹ V. gore, par. 103–104.

¹⁴⁷⁰ Petar Salapura, T. 13579 i 13592 (3. maj 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15341–15342 (9. juni 2011. godine); DP P02205.

¹⁴⁷¹ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3022–3023 (14. april 2000. godine); Zoran Malinić, T. 15351–15352 (9. juni 2011. godine); DP P02277.

¹⁴⁷² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2953 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024 (14. april 2000. godine); Dragomir Keserović, T. 13966 (11. maj 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15378 (9. juni 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 547.

¹⁴⁷³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2953–2954 (14. april 2000. godine). V. takođe svjedok PW-015, T. 1386 (26. april 2010. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁷⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2953 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1386 (26. april 2010. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁷⁵ Zoran Malinić, T. 15382–15383 (9. juni 2011. godine) (koji je rekao da, koliko on zna, nije dolazilo do zlostavljanja zarobljenika, da su zarobljenici dobijali vodu i da je za njih naručena hrana posredstvom načelnika opštine Milići); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15252–15253 (12. septembar 2007. godine) (koji je rekao da mu je Malinić rekao da je od Komande Milićke brigade zatražio hljeb i druge namirnice za zarobljenike).

¹⁴⁷⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2955 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da zarobljenici nisu dobili hrane i vode).

¹⁴⁷⁷ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2992 (14. april 2000. godine). Jedan kameraman je snimao Mladića i zarobljenike. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024–3025 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, T. 9400 (3. februar 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15387–15389 (9. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15253–15257 (12. septembar 2007. godine).

nogama i kundacima pušaka, a zatim ga je jedan vojnik ustrijelio iz pištolja i ubio, ali Mladić na to nije reagovao.¹⁴⁷⁸ S igrališta se Mladić kasnije zaputio prema Konjević-Polju.¹⁴⁷⁹

338. Malinić je svojim vojnicima naredio da popišu zarobljenike u skladu s pravilima vojne policije, pa su popisani gotovo svi zarobljenici.¹⁴⁸⁰ Nekoliko dana kasnije Malinić je Dragomiru Keseroviću, načelniku Odjeljenja vojne policije u Glavnom štabu VRS-a,¹⁴⁸¹ rekao da je Beara Maliniću izdao ili prosljedio naređenje da zarobljenike odvede na igralište i popiše ih,¹⁴⁸² što je on i radio sve dok mu Mladić nije rekao da prestane jer nema potrebe za popisivanjem budući da će zarobljenici biti prebačeni u Tuzlu.¹⁴⁸³ U razgovoru presretnutom 13. jula 1995. godine u 11:25 sati zabilježeno je da je Beara poslao četiri autobusa, dva kamiona i jedan šleper u Kasabu za prijevoz zarobljenih Muslimana koji će "biti otpremljeni u logor u s. Batkovići gdje će se izvršiti 'selekcija' na ratne zločince i obične vojnike". Prema Butlerovim riječima, istragom nije dokazano da je tog dana u sabirni centar u Batkovićima stigao ijedan ratni zarobljenik muslimanske nacionalnosti.¹⁴⁸⁴

339. Po Mladićevom odlasku, zarobljenicima je naređeno da se ukrcaju u kamione i autobuse.¹⁴⁸⁵ S igrališta su otišli u ranim večernjim satima, pod pratnjom pripadnika bataljona vojne policije,¹⁴⁸⁶

¹⁴⁷⁸ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024 (14. april 2000. godine). V. takođe Zoran Malinić, T. 15383 i 15397 (9. juni 2011. godine) (koji je rekao da je jednom neko ubijen, i to kad je jedan zarobljenik napao vojnika bataljona vojne policije).

¹⁴⁷⁹ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3025 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da je Mladić otišao s igrališta kad su "spiskovi [zarobljenika] završeni").

¹⁴⁸⁰ Zoran Malinić, T. 15376–15379 (9. juni 2011. godine). Spiskovi su naposljetku predati Komandi puka. Zoran Malinić, T. 15397 (9. juni 2011. godine). Savčić je naveo da ga je 13. jula ujutro Malinić nazvao zbog zarobljenika i da mu je Savčić rekao da sa zarobljenicima postupa u skladu s pravilima vojne policije, da ih smjesti u adekvatne objekte i stavi pod svoju zaštitu. Savčić je takođe potvrdio da je, u slučaju da je ratni zarobljenik bio u rukama neke od jedinica vojne policije prepotčinjenih Drinskom korpusu, ta jedinica morala da postupa u skladu sa zapoviješću Drinskog korpusa od 13. jula 1995. godine (DP P01202). Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249–15252 i 15293–15297 (12. septembar 2007. godine); DP P01202, str. 7; DP P01600, str. 2. Kad mu je pokazan DP P00526a (razgovor presretnut 13. jula 1995. godine u 14:45 sati), iz koga se može zaključiti da je Malinić taj koji je nazvao Savčića, Malinić je rekao da se ne sjeća da li je on nazvao Savčića, ali da je moguće da su 13. jula nekoliko puta razgovarali telefonom. Zoran Malinić, T. 15361–15362 (9. juni 2011. godine). Svjedočenje svjedoka PW-016 o popisivanju zarobljenika razlikovalo se od Malinićevog. Prema riječima svjedoka PW-016, Mladić je taj koji je vojnicima naredio da popišu zarobljenike, a prema Malinićevim riječima, to popisivanje prekinuo je Mladić kad je stigao. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3024 (14. april 2000. godine); Zoran Malinić, T. 15376–15379 (9. juni 2011. godine). U pogledu tog pitanja, Vijeće prihvata Malinićevo svjedočenje jer je on bio direktan učesnik tog procesa.

¹⁴⁸¹ V. gore, par. 105-109.

¹⁴⁸² Dragomir Keserović, T. 13966–13968 (11. maj 2011. godine), T. 14081 (12. maj 2011. godine), T. 14092 i 14133–14137 (16. maj 2011. godine); DP P02221, str. 82. Keserović je naveo da je ili 16. ili 17. jula 1995. godine od optuženog čuo da je Beara negdje u zoni odgovornosti Drinskog korpusa. Dragomir Keserović, T. 13968 (11. maj 2011. godine).

¹⁴⁸³ Dragomir Keserović, T. 13966 (11. maj 2011. godine), T. 14092 i 14139 (16. maj 2011. godine). Malinić je rekao da se ne sjeća da li je o tome izvjestio Keserovića. Zoran Malinić, T. 15378–15379 (9. juni 2011. godine).

¹⁴⁸⁴ Richard Butler, T. 16714 (18. juli 2011. godine); DP P02537.

¹⁴⁸⁵ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2954–2955 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3025, 3027 i 3049 (14. april 2000. godine).

¹⁴⁸⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2955 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3025 i 3027–3028 (14. april 2000. godine); Dragomir Keserović, T. 13967 (11. maj 2011. godine) i T. 14093 (16. maj 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15397 (9. juni 2011. godine). Keserović je naveo da su pripadnici bataljona vojne policije zadatak da prebace zarobljenike dobili od Mladića. Dragomir Keserović, T. 14100 (16. maj 2011. godine).

a prevezeni su ili u skladište u Kravici¹⁴⁸⁷ ili u grad Bratunac.¹⁴⁸⁸ Kad se 13. jula prema Potočarima vraćao zadnji konvoj koji je pod pratnjom prevezio žene i djecu, bosanske Muslimane, u Kladanj, igralište je bilo prazno, a na njemu je bio samo leš jednog muškarca i gomila ličnih stvari koje su gorjele.¹⁴⁸⁹

340. Pripadnici bataljona vojne policije kod igrališta su zaustavili i u svoj Štab odveli oko 13 oficira Nizozemskog bataljona, uključujući poručnika Vincentiusa Egbersa, koji su se vraćali iz Kladanja, nakon što su 13. jula sproveli konvoj autobusa iz Potočara.¹⁴⁹⁰ Oduzeti su im i automobili i oprema.¹⁴⁹¹ U Štabu se Egbers zbog toga požalio Maliniću, a on je rekao da će morati da stupi u kontakt s Bearom, koji će organizovati bezbjedan povratak oficira Nizozemskog bataljona u Potočare.¹⁴⁹² Beara je ujutro 14. jula 1995. godine luksuznim automobilom stigao u štab.¹⁴⁹³ Egbers je Beari uručio pismenu žalbu i zatražio od njega da oficire Nizozemskog bataljona odvede u bazu UN-a u Potočarima.¹⁴⁹⁴ Malinić ih je nakon toga oklopnim transporterom vojne policije prevezao u Potočare.¹⁴⁹⁵

341. Dok je Egbers bio u Novoj Kasabi, vidio je da je u nekakvoj maloj kući ispred Štaba bataljona vojne policije zatočeno 20-30 muškaraca i dječaka bosanskih Muslimana.¹⁴⁹⁶ On je cijele

¹⁴⁸⁷ V. dolje, par. 353-376.

¹⁴⁸⁸ V. dolje, par. 382-385.

¹⁴⁸⁹ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 546. V. takođe svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2954 (14. april 2000. godine) (koji je naveo da je zarobljenicima, kad su na ulazu pokušavali da pakupe svoje torbe, rečeno da im više neće trebati); Dragomir Keserović, T. 14135 (16. maj 2011. godine) (koji je rekao da je od Malinića saznao da su nekim zarobljenicima oduzete lične isprave).

¹⁴⁹⁰ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2756–2759 i 2824 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7192 (2. novembar 2010. godine); DP P01145, str. 5; Zoran Malinić, T. 15357 (9. juni 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249 (12. septembar 2007. godine).

¹⁴⁹¹ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2757–2760 i 2768 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7096–7097 (1. novembar 2010. godine) i T. 7192 (2. novembar 2010. godine); Zoran Malinić, T. 15357 (9. juni 2011. godine).

¹⁴⁹² Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2757–2760, 2784–2789, 2799–2800 i 2824 (19. oktobar 2006. godine); DP P01145, str. 6; DP P01146, str. 2–3. Malinić je rekao da je svog pretpostavljenog, potpukovnika Jovu Jazića, informisao o prisustvu oficira Nizozemskog bataljona i da je Jazić "verovatno informaciju prosledio Komandi Glavnog štaba". Zoran Malinić, T. 15357–15360 (9. juni 2011. godine).

¹⁴⁹³ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2776, 2778 i 2824 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7085–7086 (1. novembar 2010. godine); DP P01164, str. 3. Egbers je Bearu opisao kao "visokog čovjeka sijede kose, s držanjem pukovnika. Bio je u maskirnoj uniformi s oznakama čina pukovnika." Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2776 (19. oktobar 2006. godine). Egbersov opis Beare osporavan je u iscrpnom unakrsnom ispitivanju u predmetu *Popović i drugi*. V. Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2819–2831 (19. oktobar 2006. godine); DP P01145, str. 7; DP P01146, str. 3; DP P01155, str. 2. Malinić je rekao da nije "sto posto siguran" da je Beara bio u Štabu, ali da postoji "velika verovatnoća" da jeste. Zoran Malinić, T. 15360 (9. juni 2011. godine). Na osnovu tih iskaza, Vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da je Beara 14. jula 1995. godine ujutro bio u Štabu.

¹⁴⁹⁴ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2779 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7086 (1. novembar 2010. godine).

¹⁴⁹⁵ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2778–2779 (19. oktobar 2006. godine); Zoran Malinić, T. 15358–15359 (9. juni 2011. godine) (koji je naveo da je Egbers otišao kad je dobio odobrenje svoje Komande – komande u Splitu ili one u Potočarima – da smije otići).

¹⁴⁹⁶ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2773–2775 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7092–7093 (1. novembar 2010. godine); DP P01303.

večeri 13. jula čuo pucnjeve koji su dolazili iz okoline Štaba.¹⁴⁹⁷ Sljedećeg jutra on i njegov kolega otišli su u tu kuću i vidjeli su da su zarobljenici još živi.¹⁴⁹⁸ Iz kuće su izvedena dva dječaka i postavljena kao živi štit od bosanskih Muslimana koji su otvarali vatru na Štab.¹⁴⁹⁹

3. Ubijanje na području Bratunca (13.–14. juli)

(a) Štab Bratunačke brigade¹⁵⁰⁰

342. Dana 13. jula 1995. godine oko 10:00 sati¹⁵⁰¹ pripadnici specijalnih snaga, odnosno "specijalci",¹⁵⁰² doveli su u Štab Bratunačke brigade¹⁵⁰³ sljedeće zarobljene bosanske Muslimane: Nazifa Avdića,¹⁵⁰⁴ Muniba Dedića,¹⁵⁰⁵ Aziza Husića,¹⁵⁰⁶ Muju Husića¹⁵⁰⁷ i Hasiba Ibiševića.¹⁵⁰⁸ Zlatan Čelanović, pravnik koji je bio referent za pravne poslove, vjerska pitanja i moral u Bratunačkoj brigadi,¹⁵⁰⁹ prišao je vojnicima i rekao im da legitimišu zarobljene bosanske Muslimane.¹⁵¹⁰ To je bilo nakon razgovora Čelanovića i Beare u noći 12. jula ili ujutro 13. jula, kad je Beara rekao Čelanoviću "da bi bilo dobro da [Čelanović] izvrš[i] legitimisanje lica" i uporedi imena ljudi dovedenih u zgradu vojne policije u Bratuncu s imenima onih za koje se sumnjalo da su

¹⁴⁹⁷ Vincentius Egbers, DP P01142, T. 2773–2775 (19. oktobar 2006. godine).

¹⁴⁹⁸ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2774–2775 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7092–7093 (1. novembar 2010. godine); DP P01303.

¹⁴⁹⁹ Vincentius Egbers, DP P01142, T. 2775 (19. oktobar 2006. godine).

¹⁵⁰⁰ U Optužnici se navodi da su 13. jula 1995. godine snage MUP-a zarobile šest muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice. U skladu s naređenjem Ljubiše Beare, ta šestorica zarobljenika predata su pripadnicima bezbjednosti Bratunačke brigade, koji su ih ispitivali u Štabu Bratunačke brigade. Ti ljudi su zatim priključeni drugim zarobljenim Muslimanima u Bratuncu, nakon čega su ih nepoznata lica pogubila po kratkom postupku. U Optužnici se navode lični podaci te šestorice. Optužnica, par. 21.1.

¹⁵⁰¹ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6628 (31. januar 2007. godine).

¹⁵⁰² Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6632 i 6645 (31. januar 2007. godine). Vojnici su na sebi imali nove kombinezone s modernim opasačima; neki su bili u šarenim maskirnim uniformama, a neki u crnim ili tamnoplavim kombinezonima ili borbenim uniformama. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6645, 6647 i 6671 (31. januar 2007. godine); DP P00646, str. 4. Te vojnike su zvali "specijalcima" i to je, zajedno s njihovim uniformama novog tipa, Čelanovića navelo na zaključak da su oni bili pripadnici elitnih specijalnih snaga VRS-a ili specijalne jedinice vojne policije. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6632–6633 i 6645 (31. januar 2007. godine).

¹⁵⁰³ Štab Bratunačke brigade bio je u zgradi fabrike "Kaolin" u Bratuncu. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6628 (31. januar 2007. godine).

¹⁵⁰⁴ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6658 (31. januar 2007. godine); DP P00640. U Optužnici piše: "Zazif Avdić, od oca Rame, rođen 15. septembra 1954.", Optužnica, par. 22.1(a). Međutim, Vijeće napominje da je u rukom pisanim bilješkama s ispitivanja koje je sačinio Zlatan Čelanović naveden "Nazif Avdić", a ime njegovog oca i datum rođenja isti su kao i u Optužnici. Vijeće smatra da se radi o istoj osobi i da je njeno ime, ono iz Optužnice, pogrešno napisano.

¹⁵⁰⁵ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6658 (31. januar 2007. godine); DP P00640. U Optužnici piše: "Munib Dedić, od oca Emina, rođen 26. aprila 1956.", Optužnica, par. 22.1(b). Vijeće napominje da u rukom pisanim bilješkama s ispitivanja koje je sačinio Zlatan Čelanović piše da je Munib Dedić, od oca Emina, rođen "26. aprila 1966." Vijeće smatra da se radi o istoj osobi.

¹⁵⁰⁶ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6658 (31. januar 2007. godine); DP P00640.

¹⁵⁰⁷ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6655 (31. januar 2007. godine); DP P00638.

¹⁵⁰⁸ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6659 (31. januar 2007. godine); DP P00641. Hasib Ibišević je 11. jula 1995. godine umakao iz Srebrenice i pobjegao kroz šumu. Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 3–5.

¹⁵⁰⁹ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6626, 6630 i 6684 (31. januar 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 3650–3651 (7. juli 2010. godine); DP P00646, str. 2.

¹⁵¹⁰ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6632 (31. januar 2007. godine).

"griješili" prema srpskom narodu.¹⁵¹¹ Shodno tom uputstvu, Čelanović je razgovarao sa svom petoricom zarobljenih bosanskih Muslimana ponaosob, ispred svoje kancelarije u Štabu Bratunačke brigade.¹⁵¹²

343. Rešid Sinanović, bosanski Musliman iz kolone, predao se snagama bosanskih Srba 13. jula 1995. godine ujutro.¹⁵¹³ Nešto poslije 10:00 sati 13. jula Momir Nikolić¹⁵¹⁴ i još jedan policajac doveli su Sinanovića u Čelanovićeve kancelariju na ispitivanje o njegovom navodnom učešću u ratnim zločinima.¹⁵¹⁵ Nikolić je onda otišao.¹⁵¹⁶ Sinanović je ispitivan otprilike dva sata.¹⁵¹⁷

344. Nakon tih razgovora "specijalci" su svu šestoricu muškaraca¹⁵¹⁸ odveli u školu "Vuk Karadžić" i tamo ih zatvorili.¹⁵¹⁹ Petorica od te šestorice¹⁵²⁰ kasnije su identifikovana na osnovu posmrtnih ostataka iz grobnica povezanih s osobama nestalim u vezi s događajima u Srebrenici.¹⁵²¹ Vijeće zaključuje da su, kao što se navodi u Optužnici, ta šestorica predata pripadnicima

¹⁵¹¹ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6630-6632 (31. januar 2007. godine). Čelanović je to shvatio kao naređenje. V. Zlatan Čelanović, T. 3615–3616 (7. juli 2010. godine).

¹⁵¹² Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6637 i 6644–6645 (31. januar 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 3615–3616 (7. juli 2010. godine). Čelanović je za petoricu zarobljenih bosanskih Muslimana rekao sljedeće: "Vjerovatno se vidi da to nisu bili vojnici, već civili, ili neki od njih". Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6637 (31. januar 2007. godine).

¹⁵¹³ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6671 (31. januar 2007. godine); DP P00639; svjedok PW-063, T. 6528–6529 (19. oktobar 2010. godine).

¹⁵¹⁴ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6629 (31. januar 2007. godine).

¹⁵¹⁵ Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3827 (8. novembar 2006. godine); Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6628 i 6633–6635 (31. januar 2007. godine); Momir Nikolić, T. 12401–12402 (6. april 2011. godine). Upor. svjedok PW-063, T. 6528–6529 (19. oktobar 2010. godine) (koji je naveo da mu je rečeno da je Sinanovića u Štab Bratunačke brigade sproveo policajac po imenu Mirko Perić).

¹⁵¹⁶ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6634 (31. januar 2007. godine).

¹⁵¹⁷ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6636, 6697 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9224 (22. mart 2007. godine).

¹⁵¹⁸ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6645 i 6697 (31. januar 2007. godine). Čelanović je obavijestio pripadnike specijalnih snaga da je i Sinanović zarobljenik i oni su ušli u Čelanovićeve kancelariju i odveli Sinanovića. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6697 (31. januar 2007. godine).

¹⁵¹⁹ Vijeće je taj zaključak izvelo na osnovu toga što su se "specijalci" najprije raspitivali kako da dođu do osnovne škole, na osnovu toga što je "specijalcima" trebalo tako malo vremena da tu šestoricu zarobljenika prebace i vrate se, kao i na osnovu toga što su tada u školi "Vuk Karadžić" i oko nje držani i drugi zarobljeni bosanski Muslimani. V. Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6632 i 6645 (31. januar 2007. godine). V. takođe dolje, par. 382-385. Vijeće takođe napominje da se nazivi "osnovna škola 'Vuk Karadžić'" i "škola 'Branko Radičević'" često upotrebljavaju naizmjenično. V., na primjer, Zlatan Čelanović DP P00637, PT. 6639 i 6690 (31. januar 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 3606 i 3640–3642 (7. juli 2010. godine). Osnovna škola koja se prije rata zvala "Vuk Karadžić" i u čijem su kompleksu, između ostalog, bile fiskulturna sala i neko skladište ili hangar, tokom rata je preimenovana u školu "Branko Radičević", a jedna druga škola dobila je ime "Vuk Karadžić". Zlatan Čelanović, T. 3641–3642 (7. juli 2010. godine); svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7916 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17867–17868 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9221 (22. mart 2007. godine). Stoga se svaki put kad se u ovoj Presudi pominje škola "Vuk Karadžić" podrazumijeva škola koja je ranije nosila to ime i koja je u DP P01044 označena kao "Vuk Karadžić". Ta škola je bila pored zgrade opštine. Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9221 (22. mart 2007. godine).

¹⁵²⁰ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak.

¹⁵²¹ DP P01940 (povjerljivo); DP P01777 (povjerljivo), str. 25, 45, 89–91 i 190. Postoje dokazi da je Rešid Sinanović pobjegao ili da je pušten iz pritvora VRS-a, da je preplivao Drinu i prešao na teritoriju Srbije, gdje je 15. jula 1995. godine bio na bolničkom liječenju zbog strijelne rane, kao i da se zatim nekako ponovo našao pod nadzorom VRS-a. DP P00642, str. 3; DP P01253, str. 2; DP P01254; svjedok PW-063, T. 6556–6557, 6568–6575 i 6580–6582 (20. oktobar 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12402–12403 (6. april 2011. godine).

Bratunačke brigade, koji su ih ispitivali u Štabu Bratunačke brigade i držali zatočene zajedno s drugim bosanskim Muslimanima u Bratuncu, kao i da je jedini razuman zaključak taj da su ih snage bosanskih Srba kasnije ubile.

(b) Rijeka Jadar¹⁵²²

345. Dana 13. jula 1995. godine, negdje između 09:00 sati i podneva,¹⁵²³ u skladištu kod raskrsnice u Konjević-Polju¹⁵²⁴ četiri pripadnika policije bosanskih Srba naoružana automatskim puškama ukrcala su 16 zarobljenih bosanskih Muslimana iz kolone, uključujući jednog dječaka starog otprilike 15 godina,¹⁵²⁵ u jedan autobus; radilo se o istoj četvorici pripadnika policije bosanskih Srba, uključujući Nenada Deronjića, koji su ranije maltretirali zarobljenike.¹⁵²⁶ Dva policajca su se ukrcala u autobus sprijeda, a dva otpozadi.¹⁵²⁷ Autobus se kretao u pravcu sjevera otprilike tri do pet kilometara,¹⁵²⁸ a zatim se zaustavio kraj puta i zarobljenici su izašli i postrojili se uz neku ogradu.¹⁵²⁹ Pomenuta četvorica pripadnika policije bosanskih Srba izašla su iz autobusa, a autobus je otišao.¹⁵³⁰

346. Policajci su naredili zarobljenicima da siđu do obale rijeke Jadar, 15 do 30 metara niže.¹⁵³¹ Poslije kratke pauze, tokom koje su zarobljenici, postrojeni u vrstu, čekali uz obalu rijeke, policajci su na njih otvorili vatru.¹⁵³² I dok su drugi zarobljeni bosanski Muslimani padali oko svjedoka PW-004, on je s leđa pogođen u predjelu kuka¹⁵³³ i bacio se u rijeku.¹⁵³⁴ Na njega je pucano dok ga je voda nosila nizvodno, ali policajci zbog terena nisu mogli da ga prate.¹⁵³⁵

¹⁵²² U Optužnici se navodi da je 13. jula 1995. godine oko 11:00 sati malo odjeljenje vojnika u čijem je sastavu bio najmanje jedan policajac iz Bratunca (iz MUP-a Bratunac), radeći zajedno s pojedincima i jedinicama VRS-a i/ili MUP-a, zarobilo približno 16 bosanskih Muslimana iz kolone muškaraca u povlačenju iz srebreničke enklave, prevezlo ih iz Konjević-Polja na jedno mjesto na osami na obali Jadra i po kratkom postupku pogubilo petnaestoricu. Jedan, koga su samo ranili, uspio je pobjeći. Optužnica, par. 21.2.

¹⁵²³ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3286–3287 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, DP P00460, PT. 3277 (30. oktobar 2006. godine).

¹⁵²⁴ Svjedok PW-004, T. 2717 (djelimično zatvorena sjednica) (15. juni 2010. godine); DP P00462.

¹⁵²⁵ V. gore, par. 322-327.

¹⁵²⁶ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3272 (23. maj 2000. godine). Vozačica autobusa imala je na sebi bijelu majicu kratkih rukava i šorc. Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3271-3272 (23. maj 2000. godine). V. takođe gore, par. 322-327.

¹⁵²⁷ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3272 i 3274 (23. maj 2000. godine).

¹⁵²⁸ Svjedok PW-004, T. 2717 (djelimično zatvorena sjednica) (15. juni 2010. godine); DP P00443. V. Jean-René Ruez, T. 957 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 74–75.

¹⁵²⁹ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3275 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2719 i 2721 (15. juni 2010. godine). Jean-René Ruez, T. 959–960 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 78.

¹⁵³⁰ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3276 (23. maj 2000. godine).

¹⁵³¹ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3276 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2718–2719 i 2721 (15. juni 2010. godine); DP P00463.

¹⁵³² Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3276–3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2721 (15. juni 2010. godine).

¹⁵³³ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2720–2721 (15. juni 2010. godine); DP P00448; DP P00464.

¹⁵³⁴ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2719 i 2721 (15. juni 2010. godine).

347. U okviru istrage koju je tužilaštvo počelo provoditi u februaru 1996. godine, Jean-René Ruez i drugi istražitelji pretraživali su teren na identifikovanom mjestu pogubljenja na obali rijeke Jadar, tražeći čahure metaka i druge forenzičke dokaze.¹⁵³⁶ Nisu ništa našli; Ruez je rekao da je forenzičke dokaze možda odnijela rijeka.¹⁵³⁷

348. Vijeće napominje da je svjedok PW-004 jedini svjedok koji je u ovom predmetu svjedočio o ubijanju na lokalitetu rijeke Jadar. Ustaljena je sudska praksa da se svjedočenje samo jednog svjedoka po pitanju neke materijalne činjenice prihvata bez potrebe da se to svjedočenje potkrijepi.¹⁵³⁸ Optuženi je svjedoka PW-004 podvrgao unakrsnom ispitivanju. Vijeće je posmatralo držanje i karakter svjedoka u sudnici. Nisu ustanovljene nikakve suštinske nepodudarnosti između ranijeg svjedočenja svjedoka PW-004 i njegovog svjedočenja u ovom predmetu. Nakon što je pažljivo ocijenilo i odmjerilo svjedočenje svjedoka PW-004, Vijeće zaključuje da su 13. jula 1995. godine četvorica pripadnika policije bosanskih Srba, uključujući barem jednog pripadnika bratunačkog MUP-a, Nenada Deronjića, pogubila 15 zarobljenih bosanskih Muslimana, uključujući jednog petnaestogodišnjeg dječaka, na jednom mjestu na osami na obali Jadra.

(c) Dolina Cerske¹⁵³⁹

349. Dana 13. jula 1995. godine oko 14:00 sati viđena su dva-tri autobusa, a iza njih jedan oklopni transporter i jedan rovokopač s kašikom, koji su se u pravcu Cerske kretali putem kroz dolinu Cerske,¹⁵⁴⁰ dakle u zoni odgovornosti Drinskog korpusa, odnosno ili Milićke brigade ili Vlaseničke brigade.¹⁵⁴¹ Čula se paljba iz pješadijskog oružja i mitraljeza, koja je trajala oko pola

godine); DP P00094, str. 78–80.

¹⁵³⁵ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2721–2722 (15. juni 2010. godine). Svjedok PW-004 je naposljetku uspio da se izvuče iz rijeke na neku livadu. Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3278 (23. maj 2000. godine). Dana 14. jula 1995. godine naišao je na druge muškarce bosanske Muslimane i do 16. jula 1995. godine probio se do Nezuka. Svjedok PW-004, DP P00460, PT. 3277–3279 (30. oktobar 2006. godine); svjedok PW-004, T. 2741–2742 (15. juni 2010. godine).

¹⁵³⁶ Jean-René Ruez, T. 915 i 960 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 79–80.

¹⁵³⁷ Jean-René Ruez, T. 960 (29. mart 2010. godine). U vrijeme provođenja istrage, vodostaj se promijenio od događaja 13. jula 1995. godine. Svjedok PW-004, T. 2719 (15. juni 2010. godine), koji je komentarisao DP P00094, str. 79.

¹⁵³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 65; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 62; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 492 i 506; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 154.

¹⁵³⁹ U Optužnici se navodi da su negdje između 13. i 17. jula 1995. godine pripadnici VRS-a i/ili MUP-a prevezli oko 150 muškaraca bosanskih Muslimana na jedno mjesto uz neasfaltirani put u dolini Cerske, udaljeno oko tri (3) kilometra od Konjević-Polja, pogubili ih po kratkom postupku i uz pomoć teške mehanizacije zatrpali zemljom. Optužnica, par. 21.3.

¹⁵⁴⁰ Jean-René Ruez, T. 948–950 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 50–54; činjenica o kojoj je presuđeno br. 214.

¹⁵⁴¹ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 224.

sata.¹⁵⁴² Autobusi su se vratili istim putem, a iza njih je išao oklopni transporter, a poslije nekog vremena i rovokopač.¹⁵⁴³

350. Vijeće napominje da se saznanja o okolnostima pogubljenja bosanskih Muslimana u dolini Cerske zasnivaju isključivo na činjenicama o kojima je presuđeno, ali da su potkrijepljena forenzičkim dokazima. U periodu od 7. do 18. jula 1996. godine¹⁵⁴⁴ na jugozapadnoj strani nasipa duž puta kroz dolinu Cerske¹⁵⁴⁵ istražitelji tužilaštva i forenzički antropolozi organizacije Ljekari za ljudska prava otkrili su i ekshumirali masovnu grobnicu.¹⁵⁴⁶ U grobnici su bili posmrtni ostaci 150 muškaraca;¹⁵⁴⁷ obdukcijom je utvrđeno da je 149 tih žrtava umrlo od posljedica strijelnih rana.¹⁵⁴⁸ Na sjeveroistočnoj strani puta pronađene su hrpe čahura, koje se podudaraju s onima pronađenim uz tijela, što je istražitelje i vještake navelo na zaključak da su žrtve bile postrojene na vrhu nasipa na jugozapadnoj strani i strijeljane sa suprotne strane puta.¹⁵⁴⁹ Tijela su ili pala ili su skotrljana s nasipa, nakon čega su prekrivena zemljom koja se podudara sa zemljom iskopanom pomoću

¹⁵⁴² Činjenica o kojoj je presuđeno br. 215.

¹⁵⁴³ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 216.

¹⁵⁴⁴ William Haglund, DP P01306, PT. 8905 (15. mart 2007. godine); DP P01071, str. 11; DP P01825, str. 24 i 37. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 217.

¹⁵⁴⁵ William Haglund, DP P01359, KT. 3733 (29. maj 2000. godine); William Haglund, T. 9111 (31. januar 2011. godine); DP P01071, str. 8 i 11; Jean-René Ruez, T. 950–951 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 55–57. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 217.

¹⁵⁴⁶ Jean-René Ruez, T. 951–952 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 58–61; DP P01071, str. 8 i 11; DP P01825, str. 37. Vijeće koristi izraz "grobnica" za svako mjesto na kome su odložena tijela, bez obzira na to da li su tijela pokopana u raku u tradicionalnom smislu riječi. V. William Haglund, DP P01359, KT. 3737 (29. maj 2000. godine); Dean Manning, T. 10201 (22. februar 2011. godine).

¹⁵⁴⁷ William Haglund, DP P01359, KT. 3734 (29. maj 2000. godine); DP P01071, str. 8–9, 21 i 51; William Haglund, DP P01306, PT. 8910 (15. mart 2007. godine); DP P01825, str. 37; činjenica o kojoj je presuđeno br. 219. Prosječna starost žrtava kretala se u rasponu od 14 do 50 godina, mada su dvije najmlađe žrtve bile između 11 i 15 godina starosti. William Haglund, DP P01359, KT. 3734 (29. maj 2000. godine); DP P01071, str. 53; DP P01313, str. 3; činjenica o kojoj je presuđeno br. 220.

¹⁵⁴⁸ William Haglund, DP P01359, KT. 3734 (29. maj 2000. godine); DP P01071, str. 10 i 61–62; DP P01825, str. 37; činjenica o kojoj je presuđeno br. 219. Uzrok smrti jedne osobe nije utvrđen. DP P01071, str. 62. Haglund je na suđenju u predmetu *Popović i drugi* rekao da je "147" žrtava umrlo od strijelnih rana. William Haglund, DP P01306, PT. 8910 (15. mart 2007. godine). Vijeće smatra da je svjedok nenamjerno iznio pogrešan broj jer je broj osoba naveden u njegovom izvještaju 149. Mnogima su nanesene višestruke strijelne rane koje odgovaraju "rafalu" metaka manjeg kalibra i velike brzine ispaljenih iz automatskog ili poluautomatskog oružja, nakon čega im je pucano u glavu. William Haglund, DP P01359, KT. 3734 (29. maj 2000. godine); DP P01313, str. 3. Optuženi je doveo u pitanje Haglundov izvještaj (DP P01071) i Manningov izvještaj (DP P01825) ukazujući na navodne nepodudarnosti između tih izvještaja u pogledu ličnih isprava pronađenih na lokalitetu u dolini Cerske. U DP P01071 kao predmeti koji mogu pomoći kod identifikacije tijela CSK-142 navedeni su "karta vojna naređenja" i vozačka dozvola, dok je kao predmet za identifikaciju tog tijela u DP P01825 navedena samo vozačka dozvola. Manning je rekao da je on u svojim izvještajima navodio samo "upotrebljive lične isprave", a da je dotični dokument do 1998. godine možda već bio oštećen. Druga navodna nepodudarnost tiče se tijela CSK-65, za koje se u DP P01071 navodi "lična karta vojna", a u DP P01825 samo "lična karta". Manning je rekao da njegov izvještaj predstavlja samo rezime čitljivih informacija, a ne kompletan spisak svih dokumenata, upotrebljivih u svrhu naučne analize. Dean Manning, T. 10270–10280 (23. februar 2011. godine) i T. 10325–10327 (24. februar 2011. godine); DP P01071, str. 65; DP P01825, str. 98; DP P01933. Vijeće smatra da te nedosljednosti nisu značajne i da konstatacije ne čine nepouzdanim.

¹⁵⁴⁹ William Haglund, DP P01359, KT. 3734–3735 (29. maj 2000. godine); William Haglund, T. 9111 (31. januar 2011. godine); DP P01071, str. 9; Dean Manning, DP P01819, PT. 18975 (10. decembar 2007. godine); DP P01825, str. 37; Jean-René Ruez, T. 953 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 63.

mehanizacije sa sjeveroistočne strane puta.¹⁵⁵⁰ Tlo s obje strane puta prekopano je na taj način negdje u periodu od 5. do 27. jula 1995. godine.¹⁵⁵¹ Forenzički dokazi ukazuju na to da grobnica nije prekopavana od pokopavanja sve dok je istražitelji nisu pronašli i ekshumirali.¹⁵⁵² U grobnici su pronađene i ligature, od kojih su neke bile oko ručnih zglobova ili ruku vezanih na leđima.¹⁵⁵³ Većina tijela je bila u civilnoj odjeći.¹⁵⁵⁴

351. Analizom DNK identifikovano je 149 ekshumiranih tijela; svi su vođeni kao nestali ili mrtvi nakon pada Srebrenice.¹⁵⁵⁵

352. Vijeće zaključuje da je 150 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, prevezeno putem kroz dolinu Cerske i pogubljeno na nasipu na jugozapadnoj strani puta, negdje 13. jula 1995. godine. S obzirom na kontekst tih događaja, kao i na ljudstvo i opremu koji bi bili potrebni za jedan takav poduhvat, Vijeće zaključuje da su te bosanske Muslimane ubili nepoznati pripadnici snaga bosanskih Srba.

(d) Skladište u Kravici i s njim povezana operacija pokopavanja¹⁵⁵⁶

353. Skladište u Kravici je jednospratnica smještena uz put Bratunac–Konjević-Polje i udaljena oko jedan kilometar od livade u Sandićima.¹⁵⁵⁷

¹⁵⁵⁰ William Haglund, T. 9111–9112 (31. januar 2011. godine); William Haglund, DP P01359, KT. 3735 (29. maj 2000. godine); Jean-René Ruez, T. 952–953 (29. mart 2010. godine); DP P01825, str. 37; činjenica o kojoj je presuđeno br. 218.

¹⁵⁵¹ Jean-René Ruez, T. 952–953 (29. mart 2010. godine); Dean Manning, T. 10344 (24. februar 2011. godine); DP P00094, str. 62; DP P01836; DP P01825, str. 36.

¹⁵⁵² Jean-René Ruez, T. 953–954 (29. mart 2010. godine); Dušan Janc, T. 1847 (14. maj 2010. godine); Dean Manning, T. 10171 (22. februar 2011. godine).

¹⁵⁵³ William Haglund, DP P01359, KT. 3734 i 3737 (29. maj 2000. godine); DP P01071, str. 9 (pronađeno je 48 žičanih ligatura uz 38 tijela); DP P01825, str. 22; činjenica o kojoj je presuđeno br. 222. V. takođe William Haglund, DP P01306, PT. 8910 (15. mart 2007. godine). Obdukcijama je takođe utvrđeno da je način smrti svih 150 žrtava "ubistvo". DP P01071, str. 62.

¹⁵⁵⁴ William Haglund, DP P01359, KT. 3766–3767 (29. maj 2000. godine); DP P01071, str. 9; DP P01313, str. 3 (i predmeti od vrijednosti i lični predmeti pronađeni u odjeći bili su pretežno civilnog karaktera); DP P01825, str. 37–38; činjenica o kojoj je presuđeno br. 221. Premda je optuženi pronašao manje nepodudarnosti između izvještajâ forenzičkih antropologa i izvještajâ istražitelja tužilaštva u pogledu ličnih isprava pronađenih na lokalitetu u dolini Cerske, Vijeće je uvjeren da su te razlike odraz različite namjene i područjâ ekspertize autorâ.

¹⁵⁵⁵ Dušan Janc, T. 1778–1779 i 1790 (14. maj 2010. godine); Dušan Janc, T. 2022–2025 (18. maj 2010. godine); DP P00167 (povjerljivo), str. 3–11; DP P00170, str. 2 i 8; DP P01940 (povjerljivo). Vijeće napominje da je prema činjenici o kojoj je presuđeno br. 223, preuzetoj iz predmeta *Krstić*, identifikovano devet tih tijela i da se radi o licima koja su se vodila kao nestala nakon zauzimanja Srebrenice. Broj od 149 identifikovanih osoba zasniva se na ažuriranim podacima iz februara 2010. godine, dobijenim analizom DNK koja je još u toku. DP P00170, str. 2 i 5. Stoga se Vijeće uvjerilo da je dosad identifikovano 149 osoba s lokaliteta u dolini Cerske.

¹⁵⁵⁶ U Optužnici se navodi da su 13. jula 1995. godine snage Specijalne policije MUP-a, u čijem su sastavu bili dijelovi 2. odreda Specijalne policije RS-a iz Šekovića, dijelovi 1. čete PJP-a opštinske policije Zvornik i jedinica policajaca RS-a iz Centra za obuku na Jahorini, kojim je rukovodio i komandovao Ljubomir Borovčanin, zarobile stotine muškaraca muslimanske nacionalnosti iz Srebrenice i zatvorile ih u veliko skladište u selu Kravica. Kasnije tog dana snage bosanskih Srba, kojim je rukovodio i komandovao Ljubomir Borovčanin, po kratkom postupku su pogubile više od 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana zatočenih u tom skladištu u Kravici, koristeći automatsko oružje, ručne bombe i drugo naoružanje. Jedno vrijeme tokom pogubljenja, u skladištu je bio lično Ljubomir Borovčanin. Dana 14. jula 1995. godine, pod nadzorom Ljubiše Beare, tijela žrtava su uz pomoć teške mehanizacije prebačena u dvije masovne grobnice u Glogovi i Ravnicama. Optužnica, par. 21.4.

(i) Ubijanje

354. Tokom popodneva 13. jula snage bosanskih Srba odvojile su vojno sposobne ljude od zarobljenika s livade u Sandićima i naredile im da se ukrcaju u dva autobusa.¹⁵⁵⁸ Kad su autobusi bili krcati, krenuli su na kratak put do skladišta u Kravici.¹⁵⁵⁹ Zarobljenici su stigli prije 14:00 sati¹⁵⁶⁰ i naređeno im je da što brže istrče iz autobusa i uđu u skladište.¹⁵⁶¹ Pripadnici snaga bosanskih Srba naredili su im da predaju sav novac i dragocjenosti i donijeli su im vode, premda nedovoljno.¹⁵⁶²

355. Nakon što su ta dva autobusa krenula s livade u Sandićima,¹⁵⁶³ pripadnici snaga bosanskih Srba sproveli su kolonu od oko 600 do 800 zarobljenika s livade, putem Bratunac–Konjević-Polje u pravcu sela Kravica.¹⁵⁶⁴ Kolona zarobljenika ušla je u skladište u Kravici negdje između 15:00 i 17:00 sati.¹⁵⁶⁵ Nakon što su ušli, skladište je bilo prepuno zarobljenika koji su sjedili rame uz rame.¹⁵⁶⁶

356. Oko 16:30 sati Ljubomir Borovčanin, zamjenik komandanta Specijalne brigade policije,¹⁵⁶⁷ naredio je Radetu Čturiću, komandantu 2. odreda Specijalne brigade policije iz Šekovića,¹⁵⁶⁸ da zaustavi saobraćaj oko Kravice.¹⁵⁶⁹ Čturić je zatim preko radio-uređaja nazvao Pepića, pripadnika

¹⁵⁵⁷ Jean-René Ruez, T. 968–969 (29. mart 2010. godine); Tomasz Blaszczyk, T. 3765–3766 (9. juli 2010. godine); DP P00094, str. 90–93.

¹⁵⁵⁸ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6978–6980 (6. februar 2007. godine) i PT. 7056 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁵⁹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6978–6981 (6. februar 2007. godine).

¹⁵⁶⁰ Jean-René Ruez, T. 971 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 96; svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6982–6984 (6. februar 2007. godine) i PT. 6987–6988 (6. februar 2007. godine); DP P02793. Na fotografiji skladišta u Kravici, snimljenoj 13. jula u 14:00 sati iz vazduha, pored skladišta se vide dva autobusa. Mjesta na kome se autobusi nalaze na fotografiji i na crtežu svjedoka PW-006 podudaraju se. *Ibid.* Iz toga proizlazi da su autobusi s livade u Sandićima stigli prije 14:00 sati.

¹⁵⁶¹ Svjedok PW-006, DP P02797 i 6987–6988 (7. februar 2007. godine); DP P02794.

¹⁵⁶² Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6990–6992 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁶³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6987 i 6989–6990 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁶⁴ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7090–7091, 7094 i 7112–7113 (8. februar 2007. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13477–13478 i 13503 (28. juni 2007. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 225 i 242; svjedok PW-018, T. 10866 (7. mart 2011. godine). Premda je svjedok PW-018 rekao da se kolona putem Konjević-Polje–Bratunac kretala između 09:00 i 10:00 sati, iskazi druga tri svjedoka ukazuju na to da se to dešavalo u popodnevni satima. Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13503 (28. juni 2007. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7123 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6981 (6. februar 2007. godine) i 6989–6990 (7. februar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 225. Vijeće stoga zaključuje da je kolona s livade u Sandićima u skladište u Kravici stigla u popodnevni satima.

¹⁵⁶⁵ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7123 (8. februar 2007. godine). Prema riječima svjedoka PW-006, koji je u jednom od dva autobusa odvezen u skladište u Kravici, nakon što su zarobljenici iz ta dva autobusa ušli u skladište, u periodu od približno dva sata stiglo je još zarobljenika. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6989–6990 (7. februar 2007. godine). U nedostatku dokaza da su u Kravicu dovedeni i neki drugi zarobljeni bosanski Muslimani, Vijeće zaključuje da su ti drugi zarobljenici o kojim je svjedočio svjedok PW-006 bili iz kolone koja se sastojala od približno 600 do 800 zarobljenika sprovedenih s livade u Sandićima, pristiglih u skladište u Kravici poslije dva pomenuta autobusa.

¹⁵⁶⁶ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6990 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁶⁷ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13539 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶⁸ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13538–13539 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁶⁹ Tomasz Blaszczyk, T. 7611–7613 (11. novembar 2010. godine); Zoran Petrović, T. 14476–14478 (23. maj 2011.

2. odreda iz Šekovića, koji je bio kod Žutog Mosta nedaleko od Kravice, i naredio mu da zaustavi konvoj autobusa sa ženama i djecom, bosanskim Muslimanima, što je ovaj i uradio.¹⁵⁷⁰

357. Svjedok PW-006, koji je bio zarobljen u skladištu u Kravici, rekao je u svjedočenju da su se bosanski Srbi na straži u jednom trenutku uzbunili i razljutili i da je napolju došlo do žestoke paljbe, koja je trajala nekih pola sata.¹⁵⁷¹ Tokom te paljbe pripadnici snaga bosanskih Srba ulazili su u skladište i izlazili iz njega, a djelovali su uspaničareno, vikali su na zarobljenike i govorili da su ih napali bosanski Muslimani.¹⁵⁷²

358. Istovremeno, nakon što je Pepić zaustavio konvoj, čuo je tu žestoku pucnjavu iz pravca Kravice.¹⁵⁷³ Čuo je i kako Čuturić radio-uređajem obavještava Borovčanina da je neko ubijen.¹⁵⁷⁴ Kasnije se Čuturić, koji je imao zavoj na jednoj ruci, zaustavio na Pepićevom položaju dok je išao prema Bratuncu.¹⁵⁷⁵ Čuturić je Pepiću objasnio da je jedan zarobljeni bosanski Musliman iz skladišta u Kravici uzeo pušku od jednog pripadnika 3. voda 2. odreda iz Šekovića po imenu Krsto i ubio ga, a da je Čuturić opekao ruku kad je zgrabio cijev puške.¹⁵⁷⁶ Čuturić je Pepiću rekao da se puca po bosanskim Muslimanima i Pepić je tada još čuo pucnjavu.¹⁵⁷⁷ Kasnije tog popodneva ispred skladišta se mogla vidjeti gomila od približno 50 tijela.¹⁵⁷⁸ U bolničkom protokolu bratunačkog Doma zdravlja zabilježeno je da je Čuturić zadobio opekotine na desnoj šaci i prstima, a u rubrike "datum ranjavanja" i "mjesto ranjavanja" upisano je 17:40 sati, odnosno Kravica; sljedeća zabilješka u bolničkom protokolu odnosi se na Krstu Dragičevića, za koga se navodi da je pripadnik Specijalne policije u Skelanima, a u rubriku "datum ranjavanja" i "mjesto ranjavanja"

godine); DP P01347, str. 10–11; DP P01349, 00:16:32–00:16:54; Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13532, 13539 i 13555–13559 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷⁰ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13538, 13556–13557 i 13559–13560 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷¹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6992–6995 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷² Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6993–6994 i 6998–6999 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁷³ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13560–13561 i 13558 (9. juli 2007. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7613 i 7617 (11. novembar 2010. godine).

¹⁵⁷⁴ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13560–13561 i 13558 (9. juli 2007. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 7613 i 7617 (11. novembar 2010. godine).

¹⁵⁷⁵ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13561 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷⁶ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13562 (9. juli 2007. godine). V. takođe svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9364 (23. mart 2007. godine) i PT. 9529 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13426–13427 i 13447 (28. april 2011. godine) (koji je rekao da mu je 13. jula uveče jedan policajac s opekotinom na ruci ispričao da je jedan bosanski Musliman nekom drugom policajcu oteo pušku, pucao na njega i ubio ga, poslije čega je on zgrabio cijev puške i tako opekao ruku).

¹⁵⁷⁷ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13562–13565 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁷⁸ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3025–3027 (14. april 2000. godine); svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9359–9361 (23. mart 2007. godine) i PT. 9520–9525 (27. mart 2007. godine) (koji je rekao da je ispred skladišta u Kravici vidio gomilu na kojoj je bilo najviše 50 leševa i da je nedaleko od ulaza u skladište vidio jednog čovjeka u zelenoj maskirnoj uniformi kako naređuje petorici muškaraca da legnu potrbuške i kako svakom od njih puca u leđa); Jean-René Ruez, T. 977–980 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 115–122; DP P02236; Tomasz Blaszczyk, T. 7643–7644 (11. novembar 2010. godine); DP P01251, str. 60; DP P01250, 00:18:07–00:18:09.

upisano je 19:00 sati, odnosno Kravica, dok dijagnoza nije sasvim čitljiva, ali izgleda da piše "preminuo".¹⁵⁷⁹

359. Vijeće konstatuje da je jedan zarobljeni bosanski Musliman ubio Krstu Dragičevića, što je dovelo do toga da Čturić zadobije opekotine na ruci, kao i da su se zbog tog incidenta bosanski Srbi na straži uzbunili i razljutili, pa su mnogi zarobljeni bosanski Muslimani ubijeni ispred skladišta, kao što je opisao svjedok PW-006. Vijeće ne prihvata ni tvrdnju tužilaštva da je pucnjava koju je čuo svjedok PW-006 kad su se stražari uzbunili i razljutili u stvari dolazila iz skladišta u Kravici ni tvrdnju da su stražari lagali kad su rekli da bosanski Muslimani napadaju.¹⁵⁸⁰ Svjedok PW-006 iznosi veoma konkretan opis onog što je čuo i vidio,¹⁵⁸¹ a taj opis je potkrijepljen dokazima o incidentu u kojem je Čturić zadobio opekotine i dokazima o gomili tijela ispred skladišta.¹⁵⁸² Vijeće konstatuje da je svjedok PW-005, koji je također bio zarobljen u skladištu, primijetio da je paljba u skladištu počela u trenutku kad je ušao jedan zarobljenik koji nije imao mjesta da sjedne,¹⁵⁸³ ali to se podudara s pucnjavom do koje je prethodno došlo ispred skladišta.

360. U jednom trenutku pripadnici snaga bosanskih Srba počeli su da pucaju po prepunom skladištu.¹⁵⁸⁴ Gađali su skladište sa nekoliko vrsta oružja, uključujući mitraljeze, ručne bombe i tromblone.¹⁵⁸⁵ Pucanje je trajalo do noći, uz povremene prekide, tokom kojih se čulo kako ranjenici jauču i dozivaju neka imena.¹⁵⁸⁶ Te noći pripadnici snaga bosanskih Srba smijali su se i razgovarali ispred skladišta.¹⁵⁸⁷

¹⁵⁷⁹ DP P01042 (povjerljivo), str. 2; svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9530–9531 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13426–13430 (28. april 2011. godine); Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13598-13599 i 13604-13608 (9. juli 2007. godine). Vijeće napominje da se "datum ranjavanja" naveden za Čturića i Dragičevića po svemu sudeći ne podudara s dokazima da je Dragičević ubijen te večeri, neposredno prije nego što je Čturić zadobio opekotine na ruci. Vijeće također napominje da upitnik iza riječi "preminuo" predstavlja zabilješku prevodioca tog dokumenta kojom je on naznačio da pretpostavlja, ali da nije siguran da to stoji u originalnoj rukom pisanoj zabilješci. Svjedok PW-064, T. 13429–13430 (28. april 2011. godine). S obzirom na svjedočenje o incidentu u kome je Dragičević ubijen, a Čturić opekao ruku, Vijeće zaključuje da vrijeme upisano u rubriku "datum ranjavanja" vjerovatno predstavlja vrijeme prijema u bratunački Dom zdravlja i da je Dragičevićeva dijagnoza, u originalni dokument upisana rukom, ispravno prevedena riječju "preminuo".

¹⁵⁸⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 572.

¹⁵⁸¹ V. gore, par. 357.

¹⁵⁸² V. gore, par. 358.

¹⁵⁸³ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7095 i 7123 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁸⁴ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6999 i 7061 (7. februar 2007. godine). Svjedok PW-005 i svjedok PW-006, koji su preživjeli to ubijanje, dali su različit iskaz u pogledu početka pucnjave u skladištu. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6999 i 7061 (7. februar 2007. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7095 i 7123 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁸⁵ Svjedok PW-005, T. 2210 (31. maj 2010. godine); svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7095 i 7123 (8. februar 2007. godine). Čelić je čuo detonacije ručnih bombi i pucnjavu iz pravca Kravice koja je bila glasnija, žešća i dugotrajnija u poređenju s pucnjavom koju je čuo da dolazi iz šume i smatrao je da je posrijedi strijeljanje zarobljenika. Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13478-13480 (28. juni 2007. godine).

¹⁵⁸⁶ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7000 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁸⁷ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7095 (8. februar 2007. godine).

361. Pepić je zadržao konvoj, a Borovčanin je prošao pored skladišta dok je trajala paljba.¹⁵⁸⁸ Čturić se kasnije vratio na Pepićev položaj iz pravca Bratunca i negdje u kasnim popodnevnim satima, kad se pucnjava stišala, naredio je Pepiću da propusti konvoj.¹⁵⁸⁹ Kasnije te noći Čturić je rekao Pepiću da će neko "morati odgovarati za to što se desilo u zemljoradničkoj zadruzi u Kravici, kad-tad".¹⁵⁹⁰

362. Pogubljenja u skladištu nastavila su se tokom jutarnjih sati 14. jula, kada su pripadnici snaga bosanskih Srba izvikivali uputstva za pružanje pomoći ranjenim zarobljenicima i govorili da je došao Crveni krst i da će svi ranjenici biti prebačeni u bolnicu na liječenje.¹⁵⁹¹ Oni koji su se odazvali pozivima da svi nepovrijeđeni ili ranjeni ljudi izađu iz skladišta ustrijeljeni su i ubijeni, a vojnici su im psovali "tursku majku" i "islamsko pleme".¹⁵⁹² Dok su ranjeni zarobljenici izlazili iz skladišta, jedan vojnik im je naredio da pjevaju srpske pjesme; zatim se, nakon nekih pola sata, začula rafalna paljba i pjevanje je prestalo.¹⁵⁹³ Tokom tog vremena i dalje se pucalo i u jednom trenutku neko je povikao da je jedan zarobljenik još živ i da ga treba ubiti, nakon čega je uslijedio zvuk pojedinačnih pucnjeva.¹⁵⁹⁴ U ranim večernjim satima 14. jula jedan od preživjelih zarobljenika u skladištu ustao je da nešto popije, ali je na njega otvorena vatra i on je ubijen.¹⁵⁹⁵

363. Dana 13. jula Pepić je prošao kraj skladišta na putu za Konjević-Polje i vidio je mnoštvo rupa od metaka na spoljašnjim zidovima skladišta.¹⁵⁹⁶ Na fotografijama koje je tužilaštvo snimilo u okviru svoje istrage vide se oštećenja od metaka i ručnih bombi u skladištu, kao i sigurnosna ručka ručne bombe i neeksplozivna ručna bomba pronađena ispred skladišta.¹⁵⁹⁷ Takođe je bilo dokaznog materijala u vidu ljudske kose i krvi na zidovima skladišta, a pronađen je i znatan broj tragova metaka i iznutra i spolja, materijal vezan za ručne bombe, kao i ostaci ljudskih kostura.¹⁵⁹⁸

(ii) Pripreme za operaciju pokopavanja

364. Negdje poslije 21:00 sat 13. jula svjedok PW-064 primio je telefonski poziv iz opštine Bratunac; rečeno mu je da ode do Beare u kancelariju SDS-a.¹⁵⁹⁹ Beara, koji je s još dva oficira bio

¹⁵⁸⁸ Zoran Petrović T. 14472–14473 (23. maj 2011. godine); Erin Gallagher, T. 6966 (28. oktobar 2010. godine); Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13566 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁸⁹ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13566-13567 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁹⁰ Milenko Pepić, DP P01628, PT. 13577-13578 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁹¹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7005 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁹² Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7096-7097 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁹³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7005–7006 (7. februar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 230.

¹⁵⁹⁴ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7006 (7. februar 2007. godine).

¹⁵⁹⁵ Svjedok PW-005, DP P00261, PT. 7096 (8. februar 2007. godine).

¹⁵⁹⁶ DP P01631; Milenko Pepić, DP P01628, PT 13573–13574 (9. juli 2007. godine).

¹⁵⁹⁷ Jean-René Ruez, T. 971–974 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 98–103. V. takođe DP P02591, str. 7–11; činjenica o kojoj je presuđeno br. 235.

¹⁵⁹⁸ Dean Manning, DP P01819, PT. 18979-18980 (10. decembar 2007. godine).

¹⁵⁹⁹ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9362, 9366 i 9370 (23. mart 2007. godine), PT. 9434, 9449 i 9459–9460 (26.

u Deronjićevoj kancelariji, raspitivao se kod svjedoka PW-064 o raspoloživoj mehanizaciji i zaposlenicima komunalnog preduzeća u Bratuncu i rekao da ih treba poslati u opštinu Milići da pokopaju tijela mnogih ljudi koji će umrijeti.¹⁶⁰⁰ Približno u isto vrijeme i svjedok PW-066 je pozvan u kancelariju SDS-a,¹⁶⁰¹ gdje je bio Deronjić, tadašnji komesar za civilna pitanja Srpske opštine Srebrenica,¹⁶⁰² zajedno s dvojicom nepoznatih oficira u maskirnim uniformama.¹⁶⁰³ Deronjić je rekao da je u skladištu u Kravici ubijeno mnogo zarobljenika i da se oni moraju pokopati.¹⁶⁰⁴ Dogovoreno je da će pripadnici bratunačke Civilne zaštite narednog dana ujutro biti poslati u Kravicu da utovaruju leševe kako bi leševi mogli biti prevezeni u rudnik boksita u Rupovom Brdu kod Milića, a da će ona dvojica oficira obezbijediti vozila za prijevoz.¹⁶⁰⁵

365. Dana 14. jula 1995. godine oko 01:00 ili 01:30 sat svjedok PW-064 primio je drugi telefonski poziv, kad mu je rečeno da će dobiti daljnje instrukcije u kancelariji SDS-a, gdje mu je Beara naredio da zajedno s jednim pripadnikom vojne policije ode i pronađe mjesto za pokopavanje

mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13431 (28. april 2011. godine). Pored toga, u kancelariji sekretarice sjedila su dvojica pripadnika vojne policije. Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9365 (23. mart 2007. godine) i PT. 9459–9460 (26. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13431 (28. april 2011. godine). Deronjić tom prilikom nije bio u svojoj kancelariji. Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9433–9434 (26. mart 2007. godine).

¹⁶⁰⁰ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9367–9369 (23. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13431 (28. april 2011. godine).

¹⁶⁰¹ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7873 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

¹⁶⁰² Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6137 (19. januar 2004. godine); DP P00023, str. 1; svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7869 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 115.

¹⁶⁰³ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7873 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Svjedok PW-066 nije mogao da kaže da li su oni bili u sivomaslinastim maskirnim uniformama VRS-a ili u plavim maskirnim uniformama civilne policije. Svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17908–17909 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁶⁰⁴ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7873 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17909 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine).

¹⁶⁰⁵ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7873–7874 i 7888 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Vlada RS-a formirala je jedinice Civilne zaštite na nacionalnom, regionalnom i opštinskom nivou. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7863 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Na opštinskom nivou, komandir jedinice Civilne zaštite bio je predsjednik Izvršnog odbora opštine Bratunac, koji je mogao da izdaje naređenja jedinici Civilne zaštite. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7863–7864 i 7875 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Jedan zaposlenik Ministarstva odbrane vršio je dužnost načelnika štaba jedinice Civilne zaštite, bilo je i osoblje zaduženog za zadatke kao što su asanacija, sanitetska pomoć, veterinarska zaštita, protivpožarna zaštita, a postojala je i jedinica radne obaveze priključena bratunačkoj opštinskoj službi i raspoređena na razne logističke zadatke tokom cijelog rata. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7863–7864 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Jedinica radne obaveze na raspolaganju je imala traktor, vozilo lada, pogrebna kola i razne motorne alate. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7866 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Jedinica asanacije bila je priključena komunalnom preduzeću "Rad", a bila je zadužena za prijevoz ranjenih vojnika iz raznih bolnica u Srbiju i iz Srbije i za pokopavanje tijela ubijenih ljudi u pojedinačne i masovne grobnice. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7864–7865 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Za obavljanje tih zadataka jedinica asanacije je na raspolaganju imala traktor, terensko vozilo FAP, mali rovokopač skip i vozilo za odvoženje otpada. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7866 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Jedinica asanacije mogla je takođe od Ministarstva odbrane zatražiti mobilizaciju opreme u vlasništvu državnih preduzeća, na primjer utovarivača marke ULT. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7867 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine). Dragan Mirković, komandir jedinice asanacije, bio je direktor komunalnog preduzeća, a ujedno i član štaba Civilne zaštite. Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7866 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

tijela.¹⁶⁰⁶ Približno u isto vrijeme svjedok PW-066 je ponovo pozvan u kancelariju SDS-a, gdje su ga očekivali Deronjić, Momir Nikolić i ona dva oficira koje je sreo ranije, koji su mu rekli da se direktor rudnika boksita protivi da se tamo obavi pokopavanje i da umjesto toga pripadnici bratunačke Civilne zaštite sutradan ujutro trebaju obaviti pokopavanje u Glogovi.¹⁶⁰⁷

366. Dana 14. jula 1995. godine oko 09:30 sati svjedok PW-063 primio je poziv da se javi u kancelariju SDS-a, gdje su bili Beara¹⁶⁰⁸ i ona dva uniformisana oficira.¹⁶⁰⁹ Ta dvojica raspitivala su se o raspoloživosti građevinske mehanizacije u opštini Bratunac i dogovoreno je da im na raspolaganju bude utovarivač marke ULT u vlasništvu lokalne Ciglane.¹⁶¹⁰

(iii) Pokopavanje u Ravnicama

367. Neka tijela iz skladišta u Kravici bačena su niz nasip pokraj puta za Hodžiće, a taj lokalitet je poznat pod zajedničkim nazivom Ravnice 1 i 2.¹⁶¹¹ U Ravnicama je pronađen materijal iz skladišta pomiješan s tijelima, što pokazuje da postoji direktna fizička veza sa skladištem u Kravici.¹⁶¹² Pored toga, u skladištu u Kravici pronađene su dvije lične isprave na ime dvije osobe identifikovane analizom DNK na lokalitetu Ravnice 2.¹⁶¹³ Većina žrtava izvađenih iz grobnica na lokalitetu Ravnice umrla je od posljedica strijelnih rana u predjelu glave ili trupa.¹⁶¹⁴ Najmanje 14 tih žrtava imalo je 17 godina ili manje.¹⁶¹⁵ Nema dokaza da je lokalitet Ravnice neovlašteno prekopavan.¹⁶¹⁶

¹⁶⁰⁶ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9369–9370 (23. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13432 (28. april 2011. godine).

¹⁶⁰⁷ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7876–7877 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

¹⁶⁰⁸ Vijeće napominje da je Deronjić naveo da je 14. jula ujutro saznao da Beara traži Ciglanu kako bi tamo zatvorio neke zarobljenike. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6275 (20. januar 2004. godine). V. takođe gore, par. 257.

¹⁶⁰⁹ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9230-9231 (22. mart 2007. godine). Dok je Beara sjedio u prvoj kancelariji, dvojica oficira su sjedila u drugoj, u koju je Beara poslao svjedoka PW-063 po njegovom dolasku. Svjedok PW-063 nije poznavao dvojicu oficira, ali misli da je jedan bio pukovnik, a drugi potpukovnik. Svjedok PW-063 je rekao da oni nisu bili pripadnici Bratunačke brigade. Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9231 i 9233-9234 (22. mart 2007. godine).

¹⁶¹⁰ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9232 (22. mart 2007. godine) (koji je rekao da je ULT građevinska mašina). Svjedok PW-063 je pretpostavljao da je mehanizacija bila potrebna zbog onog što se "desilo u Kravici". Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9236 i 9238 (22. mart 2007. godine). Na suđenju u predmetu *Popović i drugi* svjedok PW-063 je rekao da u svojoj ranijoj izjavi datoj tužilaštvu nije pomenuo ni upotrebu opreme za pokopavanje ni sastanke kojim je prisustvovao Beara 14. jula 1995. godine i to zato što ga za to nisu konkretno pitali, odnosno zato što tada možda nije razumio pitanje istražitelja. Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9253–9256 (22. mart 2007. godine); DP P00868, str. 14–15. S obzirom na cjelokupno svjedočenje koje je svjedok PW-063 dao ranije u drugim predmetima i u ovom predmetu, te s obzirom na njegovo objašnjenje razloga iz kog nije razgovarao s istražiteljem o toj temi, Vijeće se uvjerilo da je svjedočenje svjedoka PW-063 o tom pitanju dosljedno i da su sastanci na dotičnu temu zaista održani 14. jula 1995. godine.

¹⁶¹¹ Dean Manning, T. 10169–10170, 10192 i 10199–10200 (22. februar 2011. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 19111-19112 (12. decembar 2007. godine).

¹⁶¹² Dean Manning, T. 10169–10170 (22. februar 2011. godine).

¹⁶¹³ DP P00170, str. 13.

¹⁶¹⁴ DP P00896, str. 25; DP P00919, str. 6–11.

¹⁶¹⁵ DP P00919, str. 11.

¹⁶¹⁶ Dean Manning, T. 10170–10171 i 10199–10200 (22. februar 2011. godine).

368. Zaključno s februarom 2010. godine analizom DNK utvrđen je identitet 31 žrtve s lokaliteta Ravnice 1 i 172 žrtve s lokaliteta Ravnice 2, povezane s događajima u Srebrenici.¹⁶¹⁷

(iv) Pokopavanje na lokalitetu Glogova i ponovno pokopavanje na lokalitetima Zeleni Jadar, Budak i Blječeva

369. Ujutro 14. jula pripadnici bratunačke jedinice Civilne zaštite otišli su u Glogovu da iskopaju grobnicu.¹⁶¹⁸ Ostala tijela iz skladišta u Kravici odvezena su kamionima na grobne lokalitete u Glogovi.¹⁶¹⁹ U pokopavanju na lokalitetu Glogova učestvovali su komunalno preduzeće "Rad", Civilna zaštita i pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade.¹⁶²⁰ Radovi na grobnom lokalitetu u Glogovi trajali su nekoliko dana.¹⁶²¹

370. Dvije velike primarne grobnice smještene šest kilometara istočno od Kravice, odnosno sedam kilometara zapadno od Bratunca tokom ekshumacija su dobile naziv Glogova 1 i 2 i ustanovljeno je da se svaka sastojala od po nekoliko manjih grobnica.¹⁶²² Na lokalitetima Glogova 1 i 2 s tijelima je bio pomiješan materijal iz skladišta u Kravici, što pokazuje da postoji direktna fizička veza sa skladištem u Kravici.¹⁶²³ Na osnovu forenzičkih dokaza utvrđeno je da je većina žrtava ekshumiranih iz grobnica na lokalitetu Glogova imala strijelne rane.¹⁶²⁴ U grobnici su pronađeni komadi ručnih bombi i šrapneli.¹⁶²⁵ Međutim, znatan broj žrtava pokopanih na lokalitetu Glogova nije ubijen u skladištu u Kravici: neki su prebačeni iz grada Bratunca, u prvom redu s prostora oko škole "Vuk Karadžić", neki s puta Bratunac–Konjević-Polje, a bilo je i nekih koje su vlasti u Srbiji zarobile i vratile u RS.¹⁶²⁶ Iz toga proizlazi da nisu svi oni koji su ponovo pokopani u

¹⁶¹⁷ DP P00170, str. 13–14.

¹⁶¹⁸ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7879 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

¹⁶¹⁹ Ostoja Stanojević, DP P01697, BT. 5688–5691 (4. decembar 2003. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 232. Radnici komunalnog preduzeća "Rad" dva ili tri dana sakupljali su tijela koja su prebačena na grobne lokalitete Glogova. Svjedok PW-064, T. 13433–13435 (28. april 2011. godine).

¹⁶²⁰ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9371–9372 (23. mart 2007. godine) i PT. 9391 (26. mart 2007. godine); svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7879 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 234.

¹⁶²¹ Svjedok PW-064, T. 13439 i 13463 (28. april 2011. godine); svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9391 (26. mart 2007. godine); svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7912 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

¹⁶²² Jean-René Ruez, T. 1046 (30. mart 2010. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 19113 (12. decembar 2007. godine); DP P00873, str. 4–6; DP P01834; DP P00919, str. 12; svjedok PW-064, T. 13433–13435 (28. april 2011. godine); DP P02194 (fotografija Glogove, snimljena 17. jula iz vazduha, na kojoj je svjedok PW-064 pokazao mjesto na kojem su iskopane grobnice).

¹⁶²³ Dean Manning, T. 10170 (22. februar 2011. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 18980 (10. decembar 2007. godine); Michael Hedley, T. 17575–17577, 17580 i 17590–17596 (5. septembar 2011. godine); DP P02591, str. 13–21; DP P02592; Richard Wright, DP P00869, PT. 7440–7441 (20. februar 2007. godine), PT. 7474–7475 (21. februar 2007. godine); DP P00873, str. 19–20 i 38; DP P00937, str. 13; činjenica o kojoj je presuđeno br. 381.

¹⁶²⁴ DP P00919, str. 22. Na više od jedne trećine tijela s lokaliteta Glogova 1 bilo je rana od eksplozije. DP P00919, str. 13; činjenice o kojima je presuđeno br. 379.

¹⁶²⁵ DP P00873, str. 17; činjenica o kojoj je presuđeno br. 382.

¹⁶²⁶ Jean-René Ruez, T. 1045 (30. mart 2010. godine); Dušan Janc, T. 1827–1828 (14. maj 2010. godine); svjedok PW-064, T. 13438–13439 i 13442–13447 (28. april 2011. godine); svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9372 (23. mart 2007. godine), PT. 9388–9391 (26. mart 2007. godine).

sekundarne grobnice povezane s lokalitetom Glogova ubijeni u skladištu u Kravici. Svjedok PW-064 je bio mišljenja da je većina žrtava pokopanih na lokalitetu Glogova ubijena u Kravici jer su vozila kojim su ta tijela dovezena došla iz pravca Kravice,¹⁶²⁷ ali on se na tom lokalitetu zadržao samo kratko.¹⁶²⁸

371. Zaključno s februarom 2010. godine analizom DNK utvrđen je identitet 224 žrtve povezane s događajima u Srebrenici s lokaliteta Glogova 1 i 169 žrtava s lokaliteta Glogova 2, dakle ukupno 393 žrtve povezane s događajima u Srebrenici s lokaliteta Glogova 1 i Glogova 2.¹⁶²⁹

372. Negdje u septembru 1995. godine Glavni štab VRS-a pokrenuo je operaciju s ciljem da se tijela prvobitno pokopana na lokalitetima Glogova 1 i 2 prebace s tih lokaliteta i ponovo pokopaju na nekom drugom mjestu.¹⁶³⁰ Stoga će Vijeće sada razmotriti forenzičke dokaze kojima se utvrđuje veza između primarnih grobnica na lokalitetu Glogova, o kojim je već bilo riječi, i sekundarnih grobnica na lokalitetima Zeleni Jadar, Budak i Blječeva.

373. Kao i u slučaju grobnica na lokalitetu Glogova, u grobnicama poznatim kao Zeleni Jadar 5 i 6 pronađen je materijal iz skladišta u Kravici, što pokazuje da postoji direktna fizička veza sa skladištem.¹⁶³¹ Takođe, na osnovu DNK utvrđene su veze između dvije grobnice na lokalitetu Glogova i lokalitetâ Zeleni Jadar 5 i 6.¹⁶³² Povrh toga, na osnovu DNK utvrđene su veze između dvije grobnice na lokalitetu Glogova i drugih grobnica, naime onih nazvanih Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3 i 4, Budak 1 i 2 i Blječeva 1, 2 i 3.¹⁶³³

374. Stoga Vijeće zaključuje da su tijela s lokaliteta Glogova prebačena u sljedeće sekundarne grobnice: Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5 i 6, kao i Budak 1 i 2 i Blječeva 1, 2 i 3.¹⁶³⁴

375. Zaključno s februarom 2010. godine analizom DNK utvrđen je identitet 22 žrtve s lokaliteta Zeleni Jadar 1A, povezane s događajima u Srebrenici, 22 žrtve s lokaliteta Zeleni Jadar 1B, 19 žrtava s lokaliteta Zeleni Jadar 2, 30 žrtava s lokaliteta Zeleni Jadar 3, 64 žrtve s lokaliteta Zeleni Jadar 4, 164 žrtve s lokaliteta Zeleni Jadar 5, 120 žrtava s lokaliteta Zeleni Jadar 6, 53 žrtve s

¹⁶²⁷ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9392-9393 (26. mart 2007. godine).

¹⁶²⁸ Svjedok PW-064, T. 13439 (28. april 2011. godine).

¹⁶²⁹ DP P00170, str. 11–12.

¹⁶³⁰ V. dolje, par. 558-565.

¹⁶³¹ Dean Manning, T. 10170 (22. februar 2011. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7440 (20. februar 2007. godine); Christopher Lawrence, DP P00920, PT. 7537 (21. februar 2007. godine); Dean Manning, DP P01819, PT 18980 (10. decembar 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 374.

¹⁶³² DP P00170, str. 48–49. Konkretno, posmrtni ostaci 13 osoba bili su i na lokalitetu Glogova 1 i na lokalitetu Zeleni Jadar 5, posmrtni ostaci tri osobe bili su i na lokalitetu Glogova 1 i na lokalitetu Zeleni Jadar 6, a posmrtni ostaci jedne osobe bili su i na lokalitetu Glogova 2 i na lokalitetu Zeleni Jadar 5. *Ibid.*

¹⁶³³ DP P00170, str. 48–49. Uzorak DNK iz zuba pronađenog u skladištu u Kravici odgovarao je uzorku iz kostiju izvađenih na lokalitetu Zeleni Jadar 2. DP P00170, str. 27.

¹⁶³⁴ Činjenica o kojoj je presuđeno br. 377.

lokaliteta Budak 1, 49 žrtava s lokaliteta Budak 2, 49 žrtava s lokaliteta Blječeva 1, 81 žrtve s lokaliteta Blječeva 2 i 65 žrtava s lokaliteta Blječeva 3, dakle ukupno 738 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici.¹⁶³⁵ Zajedno s 393 identifikovane osobe s lokaliteta Glogova 1 i 2,¹⁶³⁶ ukupan broj žrtava povezanih s događajima u Srebrenici, koje su ekshumirane na lokalitetu Glogova i iz s njim povezanih sekundarnih grobnica, iznosi 1.131.

(v) Zaključak

376. Vijeće zaključuje da su u skladištu u Kravici ubijene sve 203 žrtve povezane s događajima u Srebrenici koje su ekshumirane iz grobnica na lokalitetu Ravnice, kao i veliki ali neutvrđen broj od ukupno 1.131 žrtve povezane s događajima u Srebrenici, koje su ekshumirane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i iz svih s njima povezanih sekundarnih grobnica. Procjenu svjedoka PW-006 da je u skladištu u Kravici bilo približno 2.500–3.000 ljudi Vijeće smatra pretjeranom,¹⁶³⁷ ali prihvata Čelićevu okvirnu procjenu da je u koloni zarobljenika koja je pješke išla od livade u Sandićima do skladišta bilo otprilike 600 do 800 ljudi¹⁶³⁸ i napominje da su tamo takođe otišla dva autobusa sa zarobljenicima.¹⁶³⁹ Naposljetku, Vijeće van svake razumne sumnje zaključuje da su 13. i 14. jula 1995. godine pripadnici snaga bosanskih Srba u skladištu u Kravici ubili između 600 i 1.000 bosanskih Muslimana.¹⁶⁴⁰

(e) Samoposluga u Kravici¹⁶⁴¹

377. Dana 13. jula, negdje između 17:00 i 18:00 sati, kamion u koji je svjedoku PW-015 naređeno da se ukrca napunio se i krenuo sa 119 bosanskih Muslimana s fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi u pravcu Konjević-Polja.¹⁶⁴² Kamion je na raskrsnici u Konjević-Polju skrenuo desno prema Bratuncu i zaustavio se nedaleko od samoposluge u Kravici.¹⁶⁴³ Iza tog kamiona išla su još najmanje dva kamiona.¹⁶⁴⁴ Kad se smračilo, pripadnici snaga bosanskih Srba u maskirnim uniformama koji su čuvali kamione počeli su kundacima pušaka udarati zarobljenike kroz

¹⁶³⁵ DP P00170, str. 40.

¹⁶³⁶ V. gore, par. 371.

¹⁶³⁷ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6990 (7. februar 2007. godine).

¹⁶³⁸ Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13477 (28. juni 2007. godine).

¹⁶³⁹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 6978-6981 (6. februar 2007. godine).

¹⁶⁴⁰ V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 226. Vijeće je do broja od 600 do 1.000 žrtava došlo tako što je manjem broju raspona koji je iznio Čelić dodalo broj zarobljenika iz dva kasnije pristigla autobusa.

¹⁶⁴¹ U Optužnici se navodi da su tokom noći s 13. na 14. juli snage bosanskih Srba tukle i po kratkom postupku pogubile muškarce bosanske Muslimane koji su se predali, ili bili zarobljeni dok su se kretali u koloni, ili bili odvojeni u Potočarima, a kasnije zatočeni u kamionima nedaleko od samoposluge u Kravici. Optužnica, 22.3.

¹⁶⁴² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2954–2956 (14. april 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 545. V. takođe gore, par. 335-341.

¹⁶⁴³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2956 (14. april 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 545.

¹⁶⁴⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2956 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1396–1397 (26. april 2010. godine).

ceradu.¹⁶⁴⁵ Tražili su ljude iz pojedinih sela oko Srebrenice, kao što su Glogova i Osmac, a svjedok PW-015 je vidio kako iz kamiona izvlače petoricu zarobljenika nakon što su ovi rekli ko su.¹⁶⁴⁶ Ti zarobljenici se nisu vratili.¹⁶⁴⁷

378. Zarobljenici su bili žedni i tražili su vode.¹⁶⁴⁸ Jedan pripadnik snaga bosanskih Srba stavio je jednom zarobljenom bosanskom Muslimanu cijev pištolja u usta, a zatim mu opsovao "balijsku majku".¹⁶⁴⁹ Nešto kasnije zarobljenici su opet počeli vikati i tražiti vode.¹⁶⁵⁰ Pili su vlastitu mokraću zbog užasne vrućine.¹⁶⁵¹

379. Zarobljeni bosanski Muslimani noć su proveli u kamionu, a tokom noći iz kamiona je jedan po jedan izvedeno pet ljudi koji se nisu vratili.¹⁶⁵² Tokom cijele noći svjedok PW-015 čuo je vriske, jauke, dozivanje upomoć i rafale.¹⁶⁵³ Svjedok PW-015 čuo je kako ljudi viču i mole da ih ne tuku i ne ubiju.¹⁶⁵⁴ Pripadnici snaga bosanskih Srba sve vrijeme su stražarili oko kamionâ.¹⁶⁵⁵

380. Maltretiranje zarobljenika nastavilo se 14. jula.¹⁶⁵⁶ Zarobljenici su ostali u kamionima cijeli dan, a negdje između 14:00 i 15:00 sati kamioni su krenuli preko Konjević-Polja u pravcu Zvornika.¹⁶⁵⁷

381. Vijeće napominje da je svjedok PW-015 jedini svjedok koji je u ovom predmetu svjedočio o ubijanju kod samoposluge u Kravici. Kao što je već rečeno, ustaljena je sudska praksa da se svjedočenje samo jednog svjedoka po pitanju neke materijalne činjenice prihvati bez potrebe da se to svjedočenje potkrijepi.¹⁶⁵⁸ Svjedočenje svjedoka PW-015 uvršteno je u spis na osnovu pravila 92bis(C), a optuženi je svjedoka podvrgao unakrsnom ispitivanju. Vijeće je posmatralo držanje i karakter svjedoka u sudnici. Nisu ustanovljene nikakve nepodudarnosti između njegovog ranijeg svjedočenja u predmetu *Krstić* i njegovog svjedočenja u ovom predmetu. Nakon što je pažljivo ocijenilo i odmjerilo njegovo svjedočenje, Vijeće zaključuje da su u noći s 13. na 14. juli pripadnici

¹⁶⁴⁵ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 i 2960 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁴⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁴⁷ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁴⁸ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2960 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁴⁹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2960 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁰ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵¹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 i 2999 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2957 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁵ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2999 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2961 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁷ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2961-2962 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-015 vidio je kako u vozačkoj kabini kamiona koji je išao iza kamiona u kojem je on bio sjede dva pripadnika snaga bosanskih Srba naoružana puškama. Zarobljenicima je ranije u Kravici rečeno da će, ukoliko neko pokuša da iskoči iz kamiona, deset od njih biti ubijeno. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2962 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁵⁸ V. gore, fusnota 1538.

snaga bosanskih Srba tukli i pogubili najmanje petoricu muškaraca bosanskih Muslimana zatočenih u kamionima nedaleko od samoposluge u Kravici.

(f) Grad Bratunac (12.–14. juli)

(i) Zatočavanje

382. Tokom 12. i 13. jula 1995. godine muškarci bosanski Muslimani koji su odvojeni u Potočarima prevezeni su u Bratunac,¹⁶⁵⁹ a 13. jula 1995. godine i veliki broj onih iz kolone koji su se predali ili su zarobljeni prebačen je s mjesta na kojim su bili zatočeni duž puta Milići–Konjević–Polje–Bratunac u Bratunac, gdje su zatvoreni zajedno sa zarobljenicima prebačenim iz Potočara.¹⁶⁶⁰

383. Svi ti zarobljeni bosanski Muslimani odvedeni u Bratunac zatočeni su u objekte i vozila parkirana po cijelom gradu.¹⁶⁶¹ Neki zarobljenici su zatočeni u zgrade u kompleksu škole "Vuk Karadžić":¹⁶⁶² u samu školu "Vuk Karadžić",¹⁶⁶³ u zgradu iza škole poznatu kao hangar ili skladište,¹⁶⁶⁴ kao i u obližnju zgradu poznatu pod nazivom stara škola ili tehnička škola.¹⁶⁶⁵ Pored toga, do 13. jula uveče u gradu Bratuncu je bilo mnoštvo autobusa i kamiona prepunih zarobljenika,¹⁶⁶⁶ a bili su parkirani na nekoliko mjesta, između ostalog kod garaže preduzeća "Vihor",¹⁶⁶⁷ ispred zgrade opštine Bratunac i pored nje,¹⁶⁶⁸ ispred bratunačkog stadiona i na samom

¹⁶⁵⁹ V. gore, par. 293.

¹⁶⁶⁰ V. gore, par. 327.

¹⁶⁶¹ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); Jean-René Ruez, T. 980–981 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 123; Tomasz Blaszczyk, T. 3765–3766 (9. juli 2010. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 565–568.

¹⁶⁶² Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7916 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17867–17868 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine). V. takođe DP P00094, str. 124.

¹⁶⁶³ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9805–9806 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić, DP P01094, PT. 17930–17931 i 17934 (20. novembar 2007. godine); svjedok PW-073, T. 622 (12. mart 2010. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9218 (22. mart 2007. godine); DP P01045; svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 9–11. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3765 (9. juli 2010. godine); Jean-René Ruez, T. 981–982 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 125.

¹⁶⁶⁴ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17315–17316, 17318 i 17330 (1. novembar 2007. godine), PT. 17379 (2. novembar 2007. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3765 (9. juli 2010. godine); Jean-René Ruez, T. 918 i 981–982 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 15, 17 i 124–125.

¹⁶⁶⁵ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); DP P00050; DP P01045. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3765 (9. juli 2010. godine); Jean-René Ruez, T. 918 i 981–982 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 15 i 124–125.

¹⁶⁶⁶ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6638 (31. januar 2007. godine); Momir Nikolić, T. 12638 (12. april 2011. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9809 (24. maj 2004. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 982 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 125.

¹⁶⁶⁷ Svjedok PW-007, T. 528 (11. mart 2010. godine); DP P01044.

¹⁶⁶⁸ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9809 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-064, T. 13437, 13462 (28. april 2011. godine); svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9494 i 9513 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-063, T. 6544–6545 (19. oktobar 2010. godine); svjedok PW-063, DP P00866 (povjerljivo), PT. 9212–9813 (djelimično zatvorena sjednica) (22. mart 2007. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9213 i 9215 (22. mart 2007. godine).

stadionu,¹⁶⁶⁹ kao i u kompleksu škole "Vuk Karadžić".¹⁶⁷⁰ Bratunačka brigada, uz pomoć svoje vojne policije, bila je zadužena za obezbjeđenje zarobljenika smještenih u školskoj zgradi i u vozilima u Bratuncu.¹⁶⁷¹

a. Bosanski Muslimani prevezeni iz Potočara

384. Bosanski Muslimani koji su 12. jula dovezeni iz Potočara zatočeni su u kompleks škole "Vuk Karadžić", gdje su ih čuvali pripadnici snaga bosanskih Srba.¹⁶⁷² Kada su zarobljenici stigli u taj kompleks, neki su bili prisiljeni da prije ulaska u školske zgrade napolju ostave sve svoje stvari, koje im više nisu vraćene.¹⁶⁷³ Pripadnici snaga bosanskih Srba kasnije su oduzeli lične stvari i onima kojim je isprva bilo dozvoljeno da ih unesu u školske zgrade.¹⁶⁷⁴

385. Dok su bili zatočeni u školskim zgradama, zarobljenici nisu dobijali hrane niti im je pružana ljekarska pomoć¹⁶⁷⁵ i vode su dobili premalo.¹⁶⁷⁶ Neki zarobljenici su pretučeni od strane pripadnika snaga bosanskih Srba, u koje su bili uključeni pripadnici vojne policije Bratunačke brigade,¹⁶⁷⁷ i to i u školi i izvan škole.¹⁶⁷⁸ Počevši od 13. jula uveče zarobljenici zatočeni u školskom kompleksu odvoženi su autobusima u Orahovac.¹⁶⁷⁹

b. Bosanski Muslimani prevezeni s raznih mjesta zatočenja duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići

¹⁶⁶⁹ Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6641–6643 i 6652 (31. januar 2007. godine); DP P00653; svjedok PW-063, T. 6544–6545 (19. oktobar 2010. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9215 (22. mart 2007. godine).

¹⁶⁷⁰ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3027–3028 (14. april 2000. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6093 i 6096 (17. decembar 2003. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 908 (28. avgust 2006. godine); Mile Janjić, DP P01096, BT. 9809–9810 (24. maj 2004. godine); svjedok PW-063, T. 6544–6545 (19. oktobar 2010. godine); svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9215 (22. mart 2007. godine); Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6638–6639 i 6690–6694 (31. januar 2007. godine). Premda je Čelanović tu školu nazivao školom "Branko Radičević", Vijeće konstatuje da je škola nakon rata promijenila ime i da je Čelanović koristio novo ime. V. svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7916 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); v. takođe gore, fusnota 1519.

¹⁶⁷¹ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3834–3836 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). Svjedok PW-075 je objasnio da jedinica vojne policije nije bila zadužena za čuvanje zarobljenika, jer je to bila dužnost vojne jedinice, već je bila zadužena da zarobljene bosanske Muslimane štiti od civilnog stanovništva, bosanskih Srba. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3907–3908 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine).

¹⁶⁷² Svjedok PW-073, T. 622 (12. mart 2010. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 9–12 i 82; Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6653 i 6690 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17315–17316, 17318–17319 i 17327–17330 (1. novembar 2007. godine), PT. 17379 (2. novembar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 570.

Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 10–11 i 81.

¹⁶⁷⁴ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17326 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁷⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 20.

¹⁶⁷⁶ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 20; svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17319 (1. novembar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 567.

¹⁶⁷⁷ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9804 i 9807 (24. maj 2004. godine).

¹⁶⁷⁸ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 11, 19–20; svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320–17321 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁷⁹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17327–17328 (1. novembar 2007. godine).

386. Zarobljeni bosanski Muslimani koji su 13. jula u civilnim šleperima prevezeni s livade u Sandićima zatočeni su ispred garaže preduzeća "Vihor".¹⁶⁸⁰ Tamo su držani cijele noći u pretrpanom prostoru, bez dovoljno vode.¹⁶⁸¹

387. Drugi zarobljeni bosanski Muslimani, koji su prije toga bili zatočeni u Novoj Kasabi¹⁶⁸² i u zgradi na raskrsnici u Konjević-Polju,¹⁶⁸³ autobusima su prevezeni u kompleks škole "Vuk Karadžić",¹⁶⁸⁴ gdje su im pripadnici vojne policije Bratunačke brigade koji su ih čuvali rekli da će preko noći ostati u autobusima jer u školi više nema mjesta.¹⁶⁸⁵ Zarobljenici su ostali u autobusima parkiranim oko kompleksa škole "Vuk Karadžić" u noći s 13. na 14. juli, a i nadalje su ih čuvali vojnici VRS-a.¹⁶⁸⁶ Nisu dobili vode, a neki su se od vrućine onesvijestili.¹⁶⁸⁷

388. Nekoliko predstavnika VRS-a i lokalnih civilnih vlasti prisutnih u gradu Bratuncu tokom tog perioda izrazilo je zabrinutost zbog velikog broja zarobljenika i bezbjednosti kako stražara, tako i zatočenika.¹⁶⁸⁸ Zatočeni bosanski Muslimani smješteni su u školu koja je već korištena za zatočavanje tokom 1992. godine, kad je pobijeno mnogo bosanskih Muslimana.¹⁶⁸⁹ Moguće je da je to ponovno zatočavanje u sličnim okolnostima izazvalo utisak da će se tolerisati slični postupci.¹⁶⁹⁰

¹⁶⁸⁰ Svjedok PW-007, T. 528–529 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1397–1399 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3368–3371 (31. oktobar 2006. godine). Mada svjedok PW-008 nije znao na kojoj lokaciji u Bratuncu je bio zatočen, Vijeće ukazuje na to da su se prebacivanje svjedoka PW-008 s livade u Sandićima, njegovo zatočavanje u Bratuncu i njegov odlazak iz Bratunca odvijali pod sličnim okolnostima kao i u slučaju svjedoka PW-007, koji je rekao da je od jednog drugog zarobljenika saznao da ih drže kod 'Vihorov[ih] garaža[a]'. Stoga Vijeće zaključuje da je svjedok PW-008 bio među zarobljenicima zatočenim u kamionima parkiranim kod garaža preduzeća "Vihor".

¹⁶⁸¹ Svjedok PW-007, T. 531–532 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1399 (21. juli 2003. godine).

¹⁶⁸² Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3027 (14. april 2000. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3765–3766 (9. juli 2010. godine).

¹⁶⁸³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 897–898, 908–909 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁸⁴ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3833 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine).

¹⁶⁸⁵ Mevludin Orić, DP P00069, 908–909 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-003, DP P01509, BT. 6093, 6096 (17. decembar 2003. godine). V. takođe Mile Janjić, DP P01096, BT. 9807–9810 (24. maj 2004. godine) (koji je rekao da su pripadnici vojne policije Bratunačke brigade dobili zadatak da čuvaju autobuse parkirane oko kompleksa škole "Vuk Karadžić").

¹⁶⁸⁶ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 908–910 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3027–3029 (14. april 2000. godine).

¹⁶⁸⁷ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3030 (14. april 2000. godine). Najmanje jedanput se desilo da su jednog zarobljenika tukli kundakom puške. Mevludin Orić, DP P00069, PT. 914 (28. avgust 2006. godine).

¹⁶⁸⁸ V., na primjer, Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6639–6640, 6650 (31. januar 2007. godine); Zlatan Čelanović, T. 3610 (7. juli 2010. godine) (koji je izrazio bojazan zbog velikog broja zarobljenika i relativno malog broja stražara); Momir Nikolić, T. 12388 (6. april 2011. godine) (koji je opisao kako su autobusi sa zatočenim bosanskim Muslimanima kamenovani dok su prolazili kroz Bratunac); Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6437 (22. januar 2004. godine) (koji je govorio o bojaznima u pogledu bezbjednosti u gradu Bratuncu); svjedok PW-064, DP P01030 (povjerljivo), PT. 9554 (djelimično zatvorena sjednica) (27. mart 2007. godine) (koji je govorio o zabrinutosti u pogledu situacije u Bratuncu i okolini).

¹⁶⁸⁹ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9248 i 9272–9273 (22. mart 2007. godine); Momir Nikolić, T. 12398–12399 (6. april 2011. godine).

¹⁶⁹⁰ V., na primjer, Momir Nikolić, T. 12398 (6. april 2011. godine).

Jedan pripadnik snaga bosanskih Srba koji je u to vrijeme bio tamo složio se da je u gradu Bratuncu tada vladala atmosfera mržnje.¹⁶⁹¹

(ii) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni iz hangara¹⁶⁹²

389. Tokom noći 12. jula 1995. godine vojnici su prilazili bosanskim Muslimanima zatočenim u hangaru iza škole "Vuk Karadžić" i tražili od ljudi iz određenih sela poput Glogove da se jave.¹⁶⁹³ Vojnici bi uperili lampe u one koji bi se javili, rekli im da im torbe više neće trebati i odveli ih napolje.¹⁶⁹⁴ Nakon što su ti zatočeni odvedeni napolje, svjedok PW-023, jedan od preostalih zatočenika, čuo je zvuke tupih udaraca, jauke i krike, nakon čega bi uslijedili komentari poput: "Aj", gotov je, vucite ga tamo dalje."¹⁶⁹⁵ Vojnici bi se zatim vraćali unutra, izdvajali druge zatočenike i odvodili ih napolje.¹⁶⁹⁶ Sutradan se to nastavilo i svjedok PW-023 je vidio da su vojnici, po svemu sudeći, izdvajali muškarce koji su naoko bili u dobroj formi, a ne one nemoćne.¹⁶⁹⁷ Te noći su u hangar dovedena još dva zarobljenika – Ibran Mustafić i Hamed Efendić.¹⁶⁹⁸ Ibran Mustafić je izveden napolje, nakon čega se čulo svađanje i vika; međutim, on je preživio.¹⁶⁹⁹ Hamed Efendić je izveden napolje, ali nakon toga su se čuli pucnji, a zatim je neko rekao nešto poput: "Vucite ga, mrtav je, gotov je, vuci ga tamo".¹⁷⁰⁰

390. Tokom noći 12. jula 1995. godine napolje je ukupno odvedeno približno 40 ljudi i nijedan se nije vratio.¹⁷⁰¹ Nekoliko zarobljenika je pretučeno, a njihove povrede su pokazane drugim zatočenicima.¹⁷⁰² Do 13. jula 1995. godine ujutro petorica zatočenika su umrla, a ostali su iznijeli

¹⁶⁹¹ Zlatan Čelanović, T. 3648–3649 (7. juli 2010. godine).

¹⁶⁹² U Optužnici se navodi da je 12. jula, počev od 22:00 sata, i tokom 13. jula iz hangara iza škole "Vuk Karadžić" u Bratuncu odvedeno više od 50 muškaraca bosanskih Muslimana i pogubljeno po kratkom postupku. Optužnica, par. 22.2(a).

¹⁶⁹³ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17318-17319 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁴ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17319-17320 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁵ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁶ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁷ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17321 (1. novembar 2007. godine).

¹⁶⁹⁹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17321 (1. novembar 2007. godine), PT. 17385-17387 (2. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁰ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17321 (1. novembar 2007. godine), PT. 17388 (2. novembar 2007. godine); svjedok PW-023, T. 748 (22. mart 2010. godine). Svjedok PW-023 misli da je to bio jedini put da se čula paljba u noći 12. jula. Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17321 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰¹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320 (1. novembar 2007. godine), PT. 17385, 17388 i 17389 (2. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰² Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320-17321 (1. novembar 2007. godine).

njihova tijela.¹⁷⁰³ Kad su se vratili, rekli su svjedoku PW-023 da se hrpa leševa¹⁷⁰⁴ nalazi iza hangara.¹⁷⁰⁵

391. Tokom jutra 13. jula 1995. godine vojnici su izdvojili grupu od deset zatočenika iz hangara i izveli ih napolje da rade nešto u vezi s kamionima i autobusima koji su upravo stigli.¹⁷⁰⁶ Zatim se moglo čuti kako kamioni ili autobusi kreću, a tih deset zatočenika nije se vratilo.¹⁷⁰⁷ To se ponovilo popodne, kad su odvedena druga deseterica.¹⁷⁰⁸ Tokom cijelog dana vojnici su naređivali i pojedinačnim zatočenicima da izađu, a kasnije bi svjedok PW-023 čuo udarac i kako neko pada, i taj čovjek se više ne bi vratio u hangar.¹⁷⁰⁹

392. Svjedoku PW-023 je bilo dozvoljeno da ode u WC i na povratku iz WC-a vidio je kako iz grupe koja je čekala pred WC-om izdvajaju jednog čovjeka koji je morao hodati između dva reda vojnika dok ga jedan od tih vojnika nije udario u glavu i/ili trup željeznom šipkom, nakon čega je on pao potrbuške.¹⁷¹⁰ Jedan drugi vojnik je tog čovjeka tako snažno udario u leđa sjekirom da se namučio da mu je izvadi iz leđa.¹⁷¹¹ Taj čovjek nije kriknuo, nije pustio ni glasa.¹⁷¹² Osim pomenute dvije grupe od po deset muškaraca, prema procjeni svjedoka PW-023, 13. jula 1995. godine iz hangara je nestalo 40 zatočenika.¹⁷¹³

393. Premda Vijeće prihvata da su neki od zatočenika odvedenih napolje možda preživjeli, ipak zaključuje da su vojnici VRS-a 12. i 13. jula 1995. godine ubili mnoge od zatočenika odvedenih iz hangara iza škole "Vuk Karadžić".

(iii) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni iz prikolice šlepera u gradu Bratuncu¹⁷¹⁴

394. Tokom noći 13. jula vojnici VRS-a počeli su da ispituju bosanske Muslimane zatočene u prikolici šlepera parkiranoj nedaleko od "Vihorovih garaža" ima li ljudi iz selâ u okolini Srebrenice.¹⁷¹⁵ Vojnici VRS-a odvodili bi one koji su potvrdno odgovarali, nakon čega bi svjedok

¹⁷⁰³ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17320-17322 (1. novembar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 573.

¹⁷⁰⁴ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak.

¹⁷⁰⁵ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17322 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁶ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17322 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁷ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17322 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17323 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷⁰⁹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17322-17323 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷¹⁰ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17323 (1. novembar 2007. godine) i PT. 17387 (2. novembar 2007. godine).

¹⁷¹¹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17323 (1. novembar 2007. godine) i PT. 17387 (2. novembar 2007. godine).

¹⁷¹² Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17323 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷¹³ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17324 (1. novembar 2007. godine).

¹⁷¹⁴ U Optužnici se navodi da su 13. jula oko 21:30 sati dvojica muškaraca bosanskih Muslimana skinuta s kamiona u gradu Bratuncu, odvedena do obližnje garaže i pogubljena po kratkom postupku. Optužnica, par. 22.2(b).

¹⁷¹⁵ Svjedok PW-007, T. 528-529 (11. mart 2010. godine). Izraz "Vihorove garaže" vjerovatno se odnosi na garaže Transportnog preduzeća "Vihor" iz Bratunca. Richard Butler, T. 17207 (24. avgust 2011. godine); Jean-René Ruez, T. 982 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 123 i 125.

PW-007, koji je bio zatočen u kamionu, čuo snažan udarac, jauke i pucanj, a zatim bi nastupila tišina.¹⁷¹⁶ To se ponavljalo cijele noći i niko od odvedenih nije se vratio.¹⁷¹⁷ Ujutro 14. jula svjedok PW-007 je čuo kako pripadnici vojske bosanskih Srba viču: "Ne dajte civilima gore u tu ulicu".¹⁷¹⁸

395. Vijeće zaključuje da su vojnici VRS-a u noći 13. jula ubili određen broj bosanskih Muslimana zatočenih u prikolici šlepera u gradu Bratuncu. Vijeće napominje da uprkos njegovom zaključku da su pripadnici VRS-a ubijali ljude zatočene u kamionu nema dokaza za konkretan incident naveden u paragrafu 22.2(b) Optužnice.

(iv) "Mentalno zaostali" muškarac, bosanski Musliman, izveden iz autobusa parkiranog ispred škole "Vuk Karadžić"

396. U noći 13. jula jedan čovjek zatočen u autobusu parkiranom ispred škole "Vuk Karadžić", za koga su drugi zatočenici rekli da nije bio "sasvim normalan", da je bio "lud", zaspao je uprkos zabrani.¹⁷¹⁹ Jedan vojni policajac ušao je u autobus i čovjeka koji je spavao udario u rame.¹⁷²⁰ Čovjek je uzvratio, udarivši tog vojnog policajca.¹⁷²¹ Dvojica ili trojica vojnih policajaca izvukla su tog zatočenika iz autobusa i odvela ga prema školi "Vuk Karadžić".¹⁷²² Mevludin Orić, koji je bio u autobusu, zatim je začuo kratak rafal i slab jauk zatočenika, nakon čega je neko rekao: "Vucite ga u školu."¹⁷²³

397. Vijeće zaključuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba u noći 13. jula 1995. godine ubili tog čovjeka.

(v) Muškarci, bosanski Muslimani, odvedeni na neki drugi način iz škole "Vuk Karadžić" i s prostora oko nje¹⁷²⁴

398. Tokom dana i noći 13. jula vojnici u maskirnim uniformama odveli su šest ili sedam muškaraca, bosanskih Muslimana, iz jedne prostorije u školi "Vuk Karadžić", u kojoj je bilo zatočeno približno 150 do 200 bosanskih Muslimana.¹⁷²⁵ Svjedok PW-073, jedan od zatočenika iz

¹⁷¹⁶ Svjedok PW-007, T. 530 (11. mart 2010. godine).

¹⁷¹⁷ Svjedok PW-007, T. 530 (11. mart 2010. godine).

¹⁷¹⁸ Svjedok PW-007, T. 530 (11. mart 2010. godine).

¹⁷¹⁹ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 911 (28. avgust 2006. godine), PT. 1072 (30. avgust 2006. godine).

¹⁷²⁰ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 911 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷²¹ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 911–912 (28. avgust 2006. godine), PT. 1071-1072 (30. avgust 2006. godine).

¹⁷²² Mevludin Orić, DP P00069, PT. 911–913 (28. avgust 2006. godine), PT. 1072 (30. avgust 2006. godine).

¹⁷²³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 913 (28. avgust 2006. godine), PT. 1072 (30. avgust 2006. godine). Pripadnici vojne policije, kao i nekoliko drugih vojnika koji su bili u blizini, bili su okrenuti leđima Mevludinu Oriću; on zato nije mogao da kaže ko je ispalio te hlice, mada ih je ispalio neko iz te grupe. Mevludin Orić, DP P00069, PT. 913-914 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷²⁴ U Optužnici se navodi da su od večeri 13. jula do 15. jula ujutro pripadnici VRS-a i/ili MUP-a bez prestanka vršili pogubljenja muškaraca bosanskih Muslimana u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje. Optužnica, par. 22.2(d).

¹⁷²⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 10–12, 18–19 i 53.

škole, potom je začuo jauke i krike, a nakon toga i rafale iz automata, poslije čega su krici utihnuli, a odvedeni ljudi se nisu vratili.¹⁷²⁶ Svjedok PW-073 je takođe vidio kako neki "policajac" u plavoj uniformi s bijelim opasačem nogom udara jednog zatočenika i tuče ga crijevom, a zatim i kundakom puške.¹⁷²⁷ Pretučeni zatočenik isprva je ostao s drugim zatočenicima, ali je kasnije odveden napolje i više se nije vratio.¹⁷²⁸ Iskaz svjedoka PW-073 ukazuje na to da su muškarci odvođeni i iz drugih prostorija i ubijani napolju.¹⁷²⁹

399. Tokom noći 13. jula nepoznata lica odvela su četvoricu ili petoricu zatočenika iz autobusa parkiranog kod škole "Vuk Karadžić" i oni se više nisu vratili.¹⁷³⁰ Jedan bosanski Srbin po imenu "Ilija"¹⁷³¹ ušao je u autobus i prozivao ljude poimenice, a jedan zatočenik je onda ustao i Ilija ga je izveo iz autobusa.¹⁷³² Ilija je ulazio i u druge autobuse, izvodio zatočenike i odvodio ih u školu.¹⁷³³ Ilija je takođe sproveo nekoliko zatočenika iz dvorišta blizu škole u samu školu.¹⁷³⁴ Iliji su pomagala još dvojica.¹⁷³⁵ Nijedan od tih zatočenika više se nije vratio.¹⁷³⁶ Tokom te noći Mevludin Orić je čuo krike i zapomaganje iz škole, obično nakon što bi zatočenici bili odvedeni iz autobusa u školu.¹⁷³⁷ Osim toga, iz škole su se cijele noći čuli i rafali.¹⁷³⁸ U noći 13. jula Mile Janjić, vojni policajac koji je čuvao autobuse parkirane oko 100 do 150 metara od škole "Vuk Karadžić", čuo je povike kojim su se zatočenici pozivali na otpor.¹⁷³⁹ Zatim je iz pravca škole začuo rafalnu paljbu iz automatskog oružja, nakon čega su povici utihnuli.¹⁷⁴⁰

400. Dragan Mirković, direktor bratunačkog komunalnog preduzeća, i Ljupko Ilić iz bratunačke Civilne zaštite bili su uključeni u sakupljanje i prevoženje tijela s prostora oko škole "Vuk Karadžić" do masovne grobnice na lokalitetu Glogova, koje je počelo 14. jula.¹⁷⁴¹ Dok je

¹⁷²⁶ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 17–19 i 53–54.

¹⁷²⁷ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 11. Svjedok PW-073 nije znao da li se radilo o pripadniku vojne ili civilne policije. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 12.

¹⁷²⁸ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 11.

¹⁷²⁹ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 18 i 53–54.

¹⁷³⁰ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3029 (14. april 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 571. Svjedok PW-016 je rekao da se oni nisu usuđivali gledati ko odvodi te muškarce, već su glave držali pognute. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3029 (14. april 2000. godine).

¹⁷³¹ Mevludin Orić je tog čovjeka na osnovu njegovog izgleda identifikovao kao "Iliju", Srbina iz Spata, koga je poznao od prije rata. Mevludin Orić, DP P00069, PT. 917-918 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷³² Mevludin Orić, DP P00069, PT. 915 (28. avgust 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 571.

¹⁷³³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 915 (28. avgust 2006. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 571.

¹⁷³⁴ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 915-916 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷³⁵ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 916-917 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷³⁶ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 915, 917 i 919 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷³⁷ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 918-919 (28. avgust 2006. godine).

¹⁷³⁸ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 918–919 (28. avgust 2006. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3029 (14. april 2000. godine).

¹⁷³⁹ Mile Janjić. DP P01096, BT. 9756 i 9809–9812 (24. maj 2004. godine); Mile Janjić. DP P01094, PT. 18002 (20. novembar 2007. godine); Mile Janjić, T. 8852 (13. decembar 2010. godine).

¹⁷⁴⁰ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9811-9812 (24. maj 2004. godine).

¹⁷⁴¹ Svjedok PW-063, T. 6618–6619 (20. oktobar 2010. godine).

učestvovao u tome, svjedok PW-064 je vidio pet-šest tijela ispred škole "Vuk Karadžić",¹⁷⁴² a 14. jula ujutro mu je vozač zadužen za prevoženje tijela rekao da ih ima "prilično više".¹⁷⁴³ Svjedok PW-066, koji je isto tako učestvovao u toj aktivnosti, sopstvenim očima je vidio približno 40 do 60 tijela na podu učionice u školi "Vuk Karadžić".¹⁷⁴⁴ Svjedok PW-064 procjenjuje da je tokom 14. i 15. jula 1995. godine na prostoru oko škole "Vuk Karadžić" ukupno sakupljeno približno onoliko tijela koliko je moglo stati u jedan kamion.¹⁷⁴⁵ Ta tijela su 16. jula 1995. godine pokopana u masovnoj grobnici na lokalitetu Glogova.¹⁷⁴⁶

401. S obzirom na ukupne dokaze,¹⁷⁴⁷ Vijeće zaključuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba u periodu od 12. do 14. jula 1995. godine ubili otprilike 45 do 65 bosanskih Muslimana zatočenih u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje.

(g) Pripreme za operaciju ubijanja na području Zvornika, obavljene 13. i 14. jula 1995. godine u Bratuncu

402. Dana 13. jula 1995. godine oko 18:00 sati Momir Nikolić se, shodno uputstvima koja je dobio u Štabu Bratunačke brigade, sastao s Bearom u centru grada Bratunca.¹⁷⁴⁸ Beara mu je naredio da ode u Zvornik i obavijesti Dragu Nikolića, načelnika za bezbjednosne poslove Zvorničke brigade, da bosanske Muslimane zatočene u Bratuncu treba prebaciti u Zvornik i da treba da obezbijedi objekte u koje će oni biti privremeno zatvoreni.¹⁷⁴⁹ Beara je takođe rekao da će zatočenici biti ubijeni poslije zatočenja u Zvorniku.¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴² Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9390–9391 (26. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13437–13438 i 13446 (28. april 2011. godine). Svjedok PW-064 je označio tačnu lokaciju tih pet-šest tijela u DP P01045. Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9390 (26. mart 2007. godine).

¹⁷⁴³ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9391 i 9431 (26. mart 2007. godine), PT. 9544 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13438 i 13446 (28. april 2011. godine). Svjedok PW-064 je rekao da nikad nije čuo ni za kakva druga tijela u gradu Bratuncu osim onih kod škole "Vuk Karadžić", ali da su neka tijela pokupljena i s lokacija van samog grada Bratunca. Svjedok PW-064, T. 13453 (28. april 2011. godine).

¹⁷⁴⁴ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7883 i 7917 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine); svjedok PW-066, DP P01734 (povjerljivo), PT. 17852 (zatvorena sjednica) (19. novembar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 575.

¹⁷⁴⁵ Svjedok PW-064, T. 13438–13440 (28. april 2011. godine).

¹⁷⁴⁶ Svjedok PW-064, DP P01031, PT. 9538–9539 (27. mart 2007. godine); svjedok PW-064, T. 13438–13439 (28. april 2011. godine).

¹⁷⁴⁷ Vijeće ima u vidu da neki svjedoci iz VRS-a prisutni na tom području u periodu od 12. do 14. jula negiraju da su vidjeli navodne slučajeve maltretiranja ili ubijanja u školi "Vuk Karadžić", odnosno čuli za njih. V., na primjer, Mile Janjić, DP P01096, BT. 9852 (25. maj 2004. godine); Zlatan Čelanović, DP P00637, PT. 6674–6676 (31. januar 2007. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3834–3836 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). Međutim, s obzirom na težinu dokaza o suprotnom, Vijeće se uvjerilo da se u različito vrijeme i na raznim mjestima u školi "Vuk Karadžić" i oko nje jesu desili opisani događaji. Štaviše, vjerovatno je da nije svako ko je dotičnih večeri bio na tom prostoru vidio dokaze da je izvršeno ubijanje, odnosno čuo za njih.

¹⁷⁴⁸ Momir Nikolić, T. 12409–12410 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁴⁹ Momir Nikolić, T. 12410–12411, 12413 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁰ Momir Nikolić, T. 12411 (6. april 2011. godine).

403. Momir Nikolić se oko ponoći vratio iz Zvornika i otišao u hotel "Fontana" u Bratuncu, gdje se sastao s Bearom i obavijestio ga da je njegovo naređenje prenio Dragi Nikoliću na IKM-u Zvorničke brigade.¹⁷⁵¹ Beara i Nikolić su zatim otišli u kancelariju SDS-a jer je Beara imao sastanak s Deronjićem i Dragomirom Vasićem, načelnikom zvorničkog CJB-a.¹⁷⁵² U to vrijeme je u centru grada Bratunca vladao haos; tamo su bili parkirani autobusi s bosanskim Muslimanima, koji su zarobljeni na potezu Bratunac–Konjević-Polje–Nova Kasaba i dovedeni u Bratunac.¹⁷⁵³ Beara, Deronjić i Vasić su na sastanku otvoreno razgovarali o operaciji ubijanja.¹⁷⁵⁴ Beara i Deronjić su se sporili oko statusa zatočenika i svaki je navodio protivrječna uputstva koja je dobio od svog pretpostavljenog – Beara od Mladića, a Deronjić od Karadžića.¹⁷⁵⁵ Beara je insistirao na tome da zatočenici ostanu u Bratuncu, a Deronjić je zahtijevao da se uklone iz Bratunca.¹⁷⁵⁶ Prema Nikolićevim riječima, "tada se već apsolutno znalo da će svi oni koji su zarobljeni biti ubijeni" i jedino nerazjašnjeno pitanje bilo je gdje će biti pobijeni, u Bratuncu ili u Zvorniku.¹⁷⁵⁷ Beara i Deronjić su se na koncu složili da će sutradan svi zatočenici biti prebačeni u Zvornik.¹⁷⁵⁸

404. Vijeće napominje da je i Deronjić, čije je svjedočenje uvršteno u spis u predmetu *Blagojević i Jokić* na osnovu pravila 92*quater*, svjedočio o sastanku s Bearom održanom 13. jula 1995. godine na sličnu temu.¹⁷⁵⁹ Prema Deronjićevim riječima, Beara mu je rekao da će pobiti sve zarobljene bosanske Muslimane zatočene u školama i autobusima u Bratuncu i da ima "naređenj[a] odozgo".¹⁷⁶⁰ Deronjić je Beari rekao da ima Karadžićevo naređenje da ubijanja ne smije biti.¹⁷⁶¹ Deronjić Bearu nije pitao ko mu je izdao to naređenje, ali je na osnovu ranijeg razgovora s Karadžićem i informacija koje je dobio od Beare pretpostavljao da je Beara "Karadžićev izaslanik"

¹⁷⁵¹ Momir Nikolić, T. 12412–12414 (6. april 2011. godine) (koji je rekao da je te večeri dežurni oficir na IKM-u bio Drago Nikolić, koji je Momiru Nikoliću rekao da će stupiti u kontakt s kasarnom u preduzeću "Standard" u vezi s tim naređenjem). Na povratku u Bratunac, Momir Nikolić je vidio kako se prema Zvorniku kreću dva do četiri autobusa. Momir Nikolić, T. 12414 (6. april 2011. godine). V. takođe dolje, par. 405.

¹⁷⁵² Momir Nikolić, T. 12415, 12418 (6. april 2011. godine). V. takođe gore, par. 157.

¹⁷⁵³ Momir Nikolić, T. 12414–12415 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁴ Momir Nikolić, T. 12415–12417, 12419–12420 (6. april 2011. godine). Nikolić je sjedio ispred te prostorije čija su vrata bila otvorena, pa je čuo njihov razgovor. Momir Nikolić, T. 12417 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁵ Momir Nikolić, T. 12415–12416 i 12418–12423 (6. april 2011. godine) i T. 12643 i 12647 (12. april 2011. godine). V. takođe Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6444–6445 (22. januar 2004. godine).

¹⁷⁵⁶ Momir Nikolić, T. 12416–12420 i 12423 (6. april 2011. godine). V. takođe DP P01544b (povjerljivo). Po Nikolićevom shvatanju, Beara je "u svoj toj gužvi" izmijenio naređenje. Momir Nikolić, T. 12420 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁷ Momir Nikolić, T. 12419, 12424–12425 (6. april 2011. godine). Nikolić je naveo da "niko od pomenute trojice, više za nikoga od njih nije bilo upitno, upitna sudbina, to da li će oni biti pobijeni ili neće. Znači, to je pitanje koje je, o kome se uopšte nije razgovaralo. Znači, sudbina tih ljudi je tog već 14. posle pola noći bila jasna." Momir Nikolić, T. 12419 i 12421–12422 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁸ Momir Nikolić, T. 12416 i 12421–12424 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁵⁹ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6225, 6274 i 6277 (20. januar 2004. godine).

¹⁷⁶⁰ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6226 i 6274 (20. januar 2004. godine) i BT. 6445–6447 (22. januar 2004. godine). V. takođe svjedok PW-065, DP P01351, PT. 7941–7944 (28. februar 2007. godine); svjedok PW-065, T. 7776–7777 (17. novembar 2010. godine).

¹⁷⁶¹ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6274 i 6277 (20. januar 2004. godine).

jer je Karadžić još ranije obavijestio Deronjića da će doći neko s instrukcijama.¹⁷⁶² Deronjićevo svjedočenje o tom sastanku je na suđenju u predmetu *Blagojević i Jokić* u velikoj mjeri osporavano.¹⁷⁶³ Nakon što je procijenilo Deronjićevo svjedočenje uvršteno na osnovu pravila *92quater*, Vijeće zaključuje da su njegov i Nikolićev iskaz o tom sastanku, uprkos određenim razlikama, u suštini slični. Stoga Vijeće prihvata Deronjićevo svjedočenje u dijelu u kojem ono potkrepljuje Nikolićevo svjedočenje i zaključuje da je u kasnim večernjim satima 13. jula i ranim jutarnjim satima 14. jula 1995. godine održan sastanak na kome su Deronjić i Beara razgovarali o operaciji ubijanja.

D. Zvorničko područje (13. -19. juli)

1. Period koji je prethodio događajima u Zvorniku (13.–14. juli)

405. Momir Nikolić je 13. jula, otprilike sat i petnaest minuta nakon što je otišao iz Štaba Bratunačke brigade, došao u kasarnu u preduzeću "Standard" da Dragi Nikoliću prenese Bearino naređenje.¹⁷⁶⁴ Kada je dežurni oficir Zvorničke brigade obavijestio Momira Nikolića da Drago Nikolić trenutno obavlja dužnost dežurnog oficira na IKM-u u Kitovnicama i kada je jedan drugi oficir ponudio da pomogne, Momir Nikolić je to odbio rekavši da naređenje može prenijeti samo Dragi Nikoliću lično.¹⁷⁶⁵ U pratnji tri policajca Momir Nikolić se potom odvezao na IKM u Kitovnicama, a vožnja je trajala otprilike 35 minuta.¹⁷⁶⁶ Po dolasku na IKM u Kitovnicama Momir Nikolić je Dragi Nikoliću prenio Bearino naređenje.¹⁷⁶⁷ Drago Nikolić je odgovorio da je dežuran, ali da će pozvati svoju komandu i onda odlučiti šta treba uraditi.¹⁷⁶⁸ Taj razgovor je trajao pet do 10 minuta, a potom je Momir Nikolić krenuo natrag u Bratunac.¹⁷⁶⁹

406. Između 19:00 i 20:00 sati majora Dragana Obrenovića, načelnika štaba Zvorničke brigade,¹⁷⁷⁰ telefonom je pozvao Drago Nikolić.¹⁷⁷¹ Nakon što je rekao da ga je prije toga telefonom

¹⁷⁶² Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6444-6447 i 6461-6462 (22. januar 2004. godine). Deronjić je istakao da, premda bi logično objašnjenje bilo da je Beara ta naređenja dobio od Mladića, on u ovom slučaju nije došao do tog zaključka zbog toga što ga je Karadžić obavijestio: "Doći će čovjek da [mu] daje puna uputstva". Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6465 (22. januar 2004. godine). Deronjić je rekao da se sastanak završio 14. jula 1995. godine oko 03:00 sata. Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6450 (22. januar 2004. godine).

¹⁷⁶³ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6440-6451 i 6465 (22. januar 2004. godine); Miroslav Deronjić, DP P00020 (povjerljivo), BT. 6140 (zatvorena sjednica) (19. januar 2004. godine), BT. 6476-6478 (djelimično zatvorena sjednica) (22. januar 2004. godine).

¹⁷⁶⁴ V. gore, par. 402. Momir Nikolić, T. 12411-12412 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁶⁵ Momir Nikolić, T. 12412-12413 (6. april 2011. godine). Iako je Momir Nikolić govorio o IKM-u "Zvorničke brigade", Vijeće primjećuje da se IKM Zvorničke brigade nalazio u selu Kitovnice. V. *ibid.* V. takođe gore, par. 140.

¹⁷⁶⁶ Momir Nikolić, T. 12413 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁶⁷ Momir Nikolić, T. 12413 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁶⁸ Momir Nikolić, T. 12413 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁶⁹ Momir Nikolić, T. 12413-12414 (6. april 2011. godine).

¹⁷⁷⁰ V. gore, par. 141.

¹⁷⁷¹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15830 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

pozvao Popović, Drago Nikolić je zamolio Obrenovića da ga razriješi dužnosti na IKM-u u Kitovnicama i zatražio je pomoć poručnika Miomira Jasikovca, komandira čete vojne policije Zvorničke brigade,¹⁷⁷² kao i najmanje jedan vod kako bi se Popoviću pomoglo da izvrši zadatak, odnosno da odvede veliki broj zarobljenika iz Bratunca u Zvornik i pogubi ih.¹⁷⁷³ Obrenović se prećutno saglasio s koracima koje je izložio Drago Nikolić i naredio je Jasikovcu da se vrati u Zvornik.¹⁷⁷⁴ Kada je Jasikovac za sat vremena stigao u Štab Zvorničke brigade,¹⁷⁷⁵ Obrenović mu je naredio da skupi četiri – pet pripadnika vojne policije i sačeka dalja naređenja od Drage Nikolića.¹⁷⁷⁶ Jasikovac je potom skupio grupu pripadnika vojne policije Zvorničke brigade.¹⁷⁷⁷

407. U toku noći 13. jula 1995. godine počeo je prijevoz svih zarobljenika koji su u velikom broju dovedeni u Bratunac.¹⁷⁷⁸ Momir Nikolić je te noći, prilikom povratka u Bratunac, vidio dva do četiri autobusa koja su išla u pravcu Zvornika.¹⁷⁷⁹

408. Popović i Beara su u kasarnu u preduzeću "Standard" stigli 14. jula 1995. godine otprilike u 07:00 sati, u isto vrijeme kada se Milorad Birčaković, vozač u Zvorničkoj brigadi, javio na posao.¹⁷⁸⁰ U skladu s naređenjem Milorada Trbića, pomoćnika načelnika bezbjednosti Zvorničke brigade i zamjenika Drage Nikolića,¹⁷⁸¹ Milorad Birčaković je oko 07:30 ili 08:00 sati krenuo iz kasarne u preduzeću "Standard" u plavozelenom opel rekordu da doveze Dragu Nikolića sa IKM-a

¹⁷⁷² V. gore, par. 147.

¹⁷⁷³ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15830–15832 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). Popović je takođe rekao Dragi Nikoliću da će poslati nekoga na IKM da usmeno prenese informacije u vezi s operacijom. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15830–15831 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). Vijeće primjećuje da iz dokaza nije potpuno jasno šta se desilo prije, a šta kasnije – da li poziv Drage Nikolića Obrenoviću ili dolazak Momira Nikolića na IKM. Iako informacije koje je prenio Drago Nikolić ukazuju na to da je, u vrijeme kada je razgovarao s Obrenovićem, Nikolić i dalje čekao dolazak osobe koju je poslao Popović, Momir Nikolić je rekao da je po prijemu Bearinog naređenja Drago Nikolić odgovorio da je dežuran, ali da će pozvati svoju komandu. V. gore, par. 405. Međutim, Vijeće smatra da je redosljed tih događaja uglavnom irelevantan i da je moguće da je Nikolić drugi put pozvao telefonom Komandu ili da je propustio da pomene dolazak Momira Nikolića kada je razgovarao s Obrenovićem. Bez obzira na to, Vijeće se uvjerilo da je Drago Nikolić bio oslobođen dužnosti i da je Jasikovac stavljen na raspolaganje Dragi Nikoliću.

¹⁷⁷⁴ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15832, 15836 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). Dana 13. jula 1995. godine oko 22:00 ili 23:00 sata, Mihajlo Galić je dobio naređenje da ode na IKM u Kitovnicama i na dužnosti zamjeni Dragu Nikolića. Mihajlo Galić, DP P01106, PT. 10495 (25. april 2007. godine). Kada je Galić stigao na IKM, nije vidio Nikolića, iako je, prema pravilima, Nikolić trebao biti prisutan kada stigne zamjena. Mihajlo Galić, DP P01106, PT. 10497–10498 (25. april 2007. godine).

¹⁷⁷⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15837 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

¹⁷⁷⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15837 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

¹⁷⁷⁷ Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10743, 10744 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01658 (povjerljivo), PT. 6550 (djelimično zatvorena sjednica) (30. januar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 271. Tu grupu pripadnika vojne policije činili su Dragoje Ivanović, Goran Bogdanović, Čedo Jović, Stanoje Birčaković i Milomir Simić. Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14540 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10744, 10765 (1. maj 2007. godine).

¹⁷⁷⁸ Jean-René Ruez, T. 983 (29. mart 2010. godine).

¹⁷⁷⁹ Momir Nikolić, T. 12414 (6. april 2011. godine). Vijeće primjećuje da Nikolićevo svjedočenje o prisustvu autobusa na putu potkrepljuje Ruezov iskaz da je prijevoz zarobljenika počeo u noći 13. jula 1995. godine. V. gore, fusnote 1751, 1778.

¹⁷⁸⁰ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11088, 11102 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁸¹ V. gore, par. 146.

u Kitovnicama kako bi on mogao da prisustvuje sastanku s Bearom i Popovićem u kasarni u preduzeću "Standard".¹⁷⁸² Birčaković se vratio s Nikolićem otprilike 30 minuta kasnije¹⁷⁸³ i Nikolić je ušao u svoj ured da bi se sastao s Bearom i Popovićem.¹⁷⁸⁴ Nakon 15–20 minuta,¹⁷⁸⁵ Nikolić je izgledao ljut kad je izašao sa sastanka¹⁷⁸⁶ i rekao Birčakoviću da je upravo saznao da će doći neki ljudi radi razmjene i da Birčaković treba da ga odveze u hotel "Vidikovac".¹⁷⁸⁷

409. Nakon sastanka u kasarni u preduzeću "Standard", Popović je lično naredio jednom pripadniku vojne policije Bratunačke brigade da oklopni transporter UN-a odveze na raskrnicu kod autobuse stanice i parkira ga tako da bude okrenut ka Konjević-Polju.¹⁷⁸⁸ Neko vrijeme nakon što je taj oficir s nekoliko kolega stigao na raskrnicu da sačeka dalja uputstva, Popović se pojavio u tamnoplavom folksvagenu golf,¹⁷⁸⁹ a konvoj autobusa i kamiona, dug otprilike dva kilometra,¹⁷⁹⁰ počeo je da se formira iza oklopnog transportera.¹⁷⁹¹

410. Dok su stajali, zarobljenici u autobusima i kamionima u konvoju su dobili vodu pošto je bilo prilično vruće, ali to nije bilo dovoljno da ovima utoli žeđ.¹⁷⁹² Dok je konvoj stajao, jedan od zarobljenika koji je bio u istom autobusu kao i svjedok PW-073 umro je, dok je drugi zarobljenik,

¹⁷⁸² Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11013–11015 (7. maj 2007. godine), PT. 11089 (8. maj 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 9212 (1. februar 2011. godine).

¹⁷⁸³ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11014 (7. maj 2007. godine), PT. 11090 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁸⁴ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11015 (7. maj 2007. godine).

¹⁷⁸⁵ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11015 (7. maj 2007. godine), PT. 11094 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁸⁶ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11015 (8. maj 2007. godine), PT. 11120 (8. maj 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 9211–9212 (1. februar 2011. godine).

¹⁷⁸⁷ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11015, 11017 (7. maj 2007. godine), PT. 11120 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁸⁸ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3837–3838 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). Vijeće primjećuje da je taj pripadnik vojne policije naređenje dobio lično od Popovića. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3837–3838 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine). Vijeće stoga zaključuje, na osnovu vremena formiranja ovog konvoja autobusa, da je Popović morao prenijeti naređenje tom pripadniku vojne policije nakon završetka ranog jutarnjeg sastanka s Bearom i Dragom Nikolićem u kasarni u preduzeću "Standard".

¹⁷⁸⁹ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3817–3818 (djelimično zatvorena sjednica). PT. 3838–3839 (djelimično zatvorena sjednica), PT. 3841 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine).

¹⁷⁹⁰ Momir Nikolić, T. 12639 (12. april 2011. godine). Pogled s mjesta na kom se nalazio drugi svjedok bio je ograničeniji. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3842 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine) (koji je rekao da se konvoj protezao iza okuke na putu). V. takođe svjedok PW-075, T. 11331 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine). Pogled s mjesta na kojem su se nalazili zarobljenici bio je takođe ograničen bilo zbog prepreka, bilo zato što su ga zaklanjali naoružani stražari; kada je svjedok PW-008 uspio da proviri napolje kroz nepokriveni dio kamiona u kojem se nalazio, vozač autobusa je u njega uperio pušku i rekao mu da sjedne, a prije nego što je konvoj krenuo, jedan vojnik je zadnji dio kamiona zatvorio ceradom. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1400 (21. juli 2003. godine). V. takođe svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2962 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da su dva vojnika s puškama sjedila u kabini kamiona koji je bio iza njegovog kamiona).

¹⁷⁹¹ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3840 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, T. 11331 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine). V. takođe svjedok PW-007, T. 531 (11. mart 2010. godine) (koji je rekao da su se kamioni zaustavili na kraju Bratunca, gdje su vojnici rekli da "čeka[ju] UNPROFOR"); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1399 (21. juli 2003. godine) (koji je naveo da su ostali putnici u njegovom kamionu vidjeli oklopno vozilo UNPROFOR-a).

¹⁷⁹² Svjedok PW-007, T. 531 (11. mart 2010. godine) (koji je rekao da su, kada se konvoj zaustavio na izlazu iz Bratunca, zarobljenici dobili malo vode); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1399 (21. juli 2003. godine) (koji je rekao da su, kada se konvoj zaustavio na izlazu iz Bratunca, zarobljenici dobili malo vode). Tada nisu dobili hranu. Svjedok PW-007, T. 555 (11. mart 2010. godine).

koji je pokušao da pobjegne kada su mu dozvolili da izađe iz autobusa da bi mokrio, ustrijeljen iz vatrenog oružja.¹⁷⁹³ Popović je tada naredio vozaču oklopnog transportera da vozi za njim i poveo je konvoj najprije kroz Konjević-Polje, a zatim je skrenuo desno u pravcu Zvornika, pa preko Zvornika u pravcu Bijeljine.¹⁷⁹⁴ U svaki od autobusa moglo je da stane po 40 do 50 ljudi.¹⁷⁹⁵

411. Kolona je iz Konjević-Polja skrenula ka Zvorniku i prošla kroz Jošanicu, gdje su neki putnici počeli vikati da se ispred hotela "Vidikovac" nalazi jedan oklopni transporter UN-a, koji se priključio koloni.¹⁷⁹⁶ U međuvremenu, Birčaković je kolima odvezao Dragu Nikolića u hotel "Vidikovac",¹⁷⁹⁷ gdje je Nikoliću naređeno da sačeka dolazak autobusa.¹⁷⁹⁸ Prvi autobusi su pred hotel stigli otprilike pet minuta poslije Nikolićevog i Birčakovićevog dolaska.¹⁷⁹⁹ Put je krivudao i Birčakoviću je to zaklanjalo vidno polje, ali je vidio najmanje pet do deset autobusa.¹⁸⁰⁰ Nikolić je Birčakoviću naložio da se ukrca u prvi autobus, a zatim se odvezao kolima.¹⁸⁰¹ Birčaković je u autobusu naišao na četiri-pet osoba za koje je naveo da su bili pripadnici "civiln[e] policij[e]" koji su nosili plave uniforme, kao i na muškarce, bosanske Muslimane.¹⁸⁰²

412. Kolona je prošla kroz Divič i krenula ka Zvorniku i Karakaju.¹⁸⁰³ Predvođen Popovićem,¹⁸⁰⁴ prvi dio konvoja nastavio je u pravcu Tuzle da bi napokon skrenuo desno na uzani asfaltni put i stigao u školu u Grbavcima.¹⁸⁰⁵ Ostali kamioni u konvoju nastavili su prema školi u Petkovicima.¹⁸⁰⁶ Konvoj je nastavio da se kreće tokom cijelog dana 14. jula 1995. godine.¹⁸⁰⁷

¹⁷⁹³ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 21–23, 96.

¹⁷⁹⁴ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3843 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, T. 11332 (djelimično zatvorena sjednica) (15. mart 2011. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1400 (21. juli 2003. godine) (koji je rekao da je konvoj, nakon što je otprilike dva sata stajao na izlazu iz Bratunca, ponovo krenuo oko 22:00 sata); svjedok PW-007, T. 532–533 (11. mart 2010. godine).

¹⁷⁹⁵ Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3850 (9. novembar 2006. godine).

¹⁷⁹⁶ Svjedok PW-007, T. 533 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1400–1401 (21. juli 2003. godine) (koji je rekao da je konvoj prošao najprije Konjević-Polje i Drinjaču, a zatim krenuo u pravcu Zvornika).

¹⁷⁹⁷ Hotel "Vidikovac" se nalazi otprilike dva kilometra od Zvornika u pravcu Sarajeva. Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11017 (7. maj 2007. godine).

¹⁷⁹⁸ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11017 (7. maj 2007. godine), PT. 11121 (8. maj 2007. godine).

¹⁷⁹⁹ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11018 (7. maj 2007. godine).

¹⁸⁰⁰ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11018 (7. maj 2007. godine).

¹⁸⁰¹ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11018 (7. maj 2007. godine), PT. 11121, 11150 (8. maj 2007. godine).

¹⁸⁰² Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11019, 11055 (7. maj 2007. godine), PT. 11122, 11149–11150 (8. maj 2007. godine).

¹⁸⁰³ Svjedok PW-007, T. 533 (11. mart 2010. godine). Drugog dana na stražarskoj dužnosti, a to je bio ili 14. ili 15. juli, Nebojša Jeremić, pripadnik čete vojne policije, nalazio se na glavnoj kapiji kasarne u preduzeću "Standard" u Karakaju kada je vidio kako autobusi sa "zarobljenim bosanskim Muslimanima" s pognutim glavama, rukama na potiljku i pod stražom vojnika VRS-a dolaze iz pravca Zvornika i nastavljaju ka Bijeljini. Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10423–10425 (24. april 2007. godine); Nebojša Jeremić, DP P01282, PT. 26085–26087, 26100 (23. septembar 2008. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 319.

¹⁸⁰⁴ Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3903 (9. novembar 2006. godine).

¹⁸⁰⁵ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3843–3844 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-007, T. 534 (11. mart 2010. godine) (koji je rekao da je konvoj skrenuo odmah desno s glavnog puta na sporedni put i nastavio do osnovne škole u Orahovcu); Jean-René Ruez, T. 983 (29. mart 2010. godine) (koji je rekao da je prva grupa autobusa otišla u pravcu sjevera, ka Zvorniku, i dovezla zarobljenike u školu u Orahovcu, koja se zvala Grbavci). Razdaljina između Bratunca i škole u Grbavcima iznosila je otprilike 50

2. Zatočavanje i ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana (13.–17. juli)(a) Orahovac kod Lažeta (13.–15. juli)

413. Orahovac je selo koje se nalazi sjeverozapadno od Zvornika, južno i malo zapadno od Petkovaca.¹⁸⁰⁸ Škola u Grbavcima nalazi se kod Orahovca,¹⁸⁰⁹ otprilike 12 do 13 kilometara od kasarne u preduzeću "Standard" u Karakaju.¹⁸¹⁰

(i) Zatočavanje – škola u Grbavcima (13.–14. juli)¹⁸¹¹

414. Po dolasku u školu u Grbavcima u noći 13. jula, Jasikovac je pripadnicima vojne policije rekao da će im zadatak biti obezbjeđenje zarobljenika čiji se dolazak u školu očekuje.¹⁸¹² Prema Jasikovčevim riječima, zarobljenici su trebali da "najvjerojatnije" idu za Tuzlu sljedećeg dana.¹⁸¹³ Kada je počeo da pada mrak, stigao je konvoj autobusa,¹⁸¹⁴ na čijem čelu je bio najmanje jedan oklopni transporter UN-a koji je vozio vojnik VRS-a,¹⁸¹⁵ u pratnji jednog ili dva džipa mercedes

kilometara i ta vožnja je trajala oko sat i po. Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3903 (9. novembar 2006. godine). V. dolje, par.413.

¹⁸⁰⁶ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2963–2964 (14. april 2000. godine). V. dolje, par. 440.

¹⁸⁰⁷ Momir Nikolić, T. 12416–12417 (6. april 2011. godine), T. 12643 (12. april 2011. godine) (koji je naveo da su svi zarobljenici iz Bratunca prevezeni u opštinu Zvornik, u zonu odgovornosti Zvorničke brigade, 14. jula 1995. godine).

¹⁸⁰⁸ DP P02400; DP P00094, str. 126; Jean-René Ruez, T. 983 (29. mart 2010. godine). Područje Orahovca nalazilo se u zoni odgovornosti 4. bataljona Zvorničke brigade. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16102 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02397. V. takođe DP P02473, str. 69; činjenica o kojoj je presuđeno br. 270.

¹⁸⁰⁹ DP P02400; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16128 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 983–984 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 127.

¹⁸¹⁰ Svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6445 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine).

¹⁸¹¹ U Optužnici se navodi da su u kasnim večernjim satima 13. jula i tokom dana 14. jula 1995., Drago Nikolić i Milorad Trbić, radeći zajedno s pripadnicima čete vojne policije Zvorničke brigade i vodom vojne policije Bratunačke brigade, pod nadzorom Vujadina Popovića i Ljubiše Beare i po naređenjima nadređene komande, uključujući naređenja zamjenika komandanta Zvorničke brigade Dragana Obrenovića, organizovali i omogućili prijevoz stotina bosanskih Muslimana iz Bratunca i okoline u školu u Grbavcima u Orahovcu. Dana 14. jula, u prisustvu i pod nadzorom Drage Nikolića i Milorada Trbića lično, pripadnici VRS-a, zajedno s pripadnicima čete vojne policije Zvorničke brigade, čuvali su bosanske Muslimane zatočene u školi i stavili su im poveze na oči, a najmanje dvojicu zarobljenika Muslimana izdvojili su i pogubili po kratkom postupku vatrom iz automatskog oružja. Optužnica, par. 21.6.

¹⁸¹² Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10766 (1. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14540–14541 (30. avgust 2007. godine). Na spisku u pregledu angažovanja ljudstva vojne policije Zvorničke brigade u koloni za 14. juli nalazi se slovo "T" u redovima u kojima se nalaze imena Jasikovca i još petorice pripadnika vojne policije koju je on okupio 13. jula. DP P01754, str. 3, 5. V. gore, fusnota 1777. To znači da su oni tog dana bili na terenu. DP P01754, str. 8. Međutim, stručnjak za forenzičku analizu dokumenata rekao je u svom iskazu da se pored imena Jasikovca i još petorice ljudi prvobitno nalazilo slovo "O", koje je označavalo Orahovac. Jan de Koeijer, T. 17637–17643 (5. septembar 2011. godine), T. 17648–17650 (6. septembar 2011. godine); DP P02595: DP P02596, str. 1, 3, 6. Vijeće konstatuje da je spisak falsifikovan kako bi se prikrilo prisustvo Jasikovca i pripadnika vojne policije Zvorničke brigade u Orahovcu 14. jula.

¹⁸¹³ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14541 (30. avgust 2007. godine). Jasikovac je takođe rekao policajcima da "ni dlaka s glave ne sme da fali zatvorenima". Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14561 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸¹⁴ Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10745–10746 (1. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14541 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸¹⁵ Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10745 (1. maj 2007. godine).

PUH vojne policije.¹⁸¹⁶ U jednom od džipova bio je "neko od većih" oficira VRS-a u maskirnoj uniformi, koji je pričao s Jasikovcem i izgledao kao glavni.¹⁸¹⁷

415. Kada su se zarobljenici iskrkali iz autobusa, Jasikovac im je naredio da uđu u fiskulturnu salu.¹⁸¹⁸ Policajci koji su takođe bili u autobusima sproveli su zarobljenike unutra, a pripadnici vojne policije Zvorničke Brigade čuvali su ulaz u fiskulturnu salu.¹⁸¹⁹ Do 02:00 ili 03:00 sata, kada su svi zarobljenici ušli, fiskulturna sala je bila otprilike dopola puna i u njoj je bilo oko 350 zarobljenika.¹⁸²⁰

416. Jasikovac i Drago Nikolić su pripadnike vojne policije rasporedili na razne lokacije oko škole, gdje je trebalo da provedu noć.¹⁸²¹ Negdje tokom noći zarobljenicima je obezbijedena voda.¹⁸²² Svjedok PW-060 i Ivanović, koji su obojica bili pripadnici čete vojne policije Zvorničke Brigade i koji su bili u školi, rekli su u svjedočenju da nisu vidjeli da su zarobljenici maltretirani u noći s 13. na 14. jula 1995. godine.¹⁸²³

417. U jutarnjim satima 14. jula 1995. godine Drago Nikolić je u zelenom opel karavanu došao u školu u Grbavcima.¹⁸²⁴ Ubrzo poslije toga stiglo je 20 do 40 vojnika VRS-a,¹⁸²⁵ koji su došli da

¹⁸¹⁶ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14541–14542 (30. avgust 2007. godine). Vozila PUH korištena su za prijevoz visokih oficira VRS-a. Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10753 (1. maj 2007. godine).

¹⁸¹⁷ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14542, 14546 (30. avgust 2007. godine). Ivanović, pripadnik vojne policije Zvorničke brigade, nije poznao tog oficira, ali je rekao da je imao oko 50 godina i da je bio visok 175–180 centimetara. Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14546 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸¹⁸ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14543 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10746 (1. maj 2007. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17328 (1. novembar 2007. godine).

¹⁸¹⁹ Svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6446, 6449, 6475–6476 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14543 (30. avgust 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6531 (30. januar 2007. godine).

¹⁸²⁰ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14571–14572 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸²¹ Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6532–6533 (30. januar 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14564 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸²² Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14544 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10747 (1. maj 2007. godine).

¹⁸²³ Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6533–6534 (30. januar 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14543–14544 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸²⁴ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11014, 11022 (7. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14544, 14551–14552 (30. avgust 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 285.

¹⁸²⁵ U jednom trenutku tokom dana tog 14. jula, vršilac dužnosti komandanta 4. bataljona Zvorničke brigade Lazar Ristić poslao je još 10 vojnika koji su bili pod njegovom komandom u Orahovac, u skladu sa zahtjevom Milorada Trbića. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10037, 10068 (16. april 2007. godine). U toku tog poslijepodneva Ristića je telefonom pozvao jedan od vojnika i upozorio ga da je od grupe zatraženo da učestvuje u pogubljenjima. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10072 (16. april 2007. godine). Iako je Ristić rekao da je poslije toga otišao u školu i dozvolio svojim ljudima da odu, drugi dokazi koji su Vijeću predloženi ukazuju na to da je Ristić rekao drugima da su njegovi ljudi ostali u školi u Grbavcima i da se on vratio u jedinicu. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10072–10076 (16. april 2007. godine); Lazar Ristić, T. 9282 (2. februar 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15887–15888 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (koji je rekao da je od Lazara Ristića čuo da je Drago Nikolić spriječio Ristića da povuče sedam-osam vojnika koje je Ristić poslao u školu). Vijeće je mišljenja da je Ristić imao motiv da svoj doprinos događajima tog dana što više umanjí, tako da pridaje veću težinu svjedočenju svjedoka PW-057 u vezi s ovim konkretnim pitanjem.

zamijene Jasikovca i pripadnike vojne policije.¹⁸²⁶ Međutim, Nikolić je naredio Jasikovcu i pripadnicima vojne policije da ostanu u blizini.¹⁸²⁷

418. Između 10:00 sati i podneva¹⁸²⁸ konvoj koji je predvodio Popović, iza kojeg je išlo najmanje deset autobusa¹⁸²⁹ s novim zarobljenicima i pripadnicima MUP-a iz Zvornika, stigao je u školu.¹⁸³⁰ Kada su se zarobljenici iskricali, natjerani su da trčeći uđu u školsku zgradu,¹⁸³¹ a pratili su ih civilni policajci iz autobusa.¹⁸³² Zarobljenicima je takođe naređeno da svoje lične stvari i nešto odjeće ostave napolju i da uđu u fiskulturnu salu koja je bila dugačka otprilike 16 metara, a široka 12 metara.¹⁸³³

419. Oko 100 mještana, od kojih su neki bili naoružani, okupilo se kod škole, komentarišući da "[s]ve [zarobljenike] treba pobiti".¹⁸³⁴ Nekoliko pripadnika vojne policije dobilo je zadatak da stoje na putu i tako ih spriječe da priđu fiskulturnoj sali u kojoj su držani zarobljenici.¹⁸³⁵

420. Kako su pristizali novi autobusi, u fiskulturnu salu su ulazili novi zarobljenici sve dok ona nije postala toliko puna da više nije bilo mjesta na patosu.¹⁸³⁶ Zarobljenici su natjerani da sjednu na

¹⁸²⁶ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14544 (30. avgust 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10747 (1. maj 2007. godine). V. takođe Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10747, 10767 (1. maj 2007. godine) (koji je rekao da su "vojnici" koji su došli imali maskirne kombinezone, ali ne može da se sjeti da li su bili pripadnici VRS-a, MUP-a ili civilni policajci); svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6535 (30. januar 2007. godine).

¹⁸²⁷ Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14544 (30. avgust 2007. godine).

¹⁸²⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17333 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 944 (29. avgust 2006. godine).

¹⁸²⁹ Svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3849–3850 (9. novembar 2006. godine) (koji je rekao da je u konvoju bilo najmanje 10 autobusa). V. takođe Mevludin Orić, DP P00069, PT. 933–934, 937–938, 944 (29. avgust 2006. godine) (koji je naveo da je konvoj od šest autobusa i četiri kamiona stigao 14. jula 1995. godine oko podne); svjedok PW-007, T. 533–534 (11. mart 2010. godine) (koji je rekao da je konvoj autobusa predvođen oklopnim vozilom s oznakama UN-a stigao u školu); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6449 (29. januar 2007. godine) (koji je procijenio da je bilo "desetak i više" autobusa).

¹⁸³⁰ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3837–3844 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine) (koji je rekao da je konvoj – koji je Popović predvodio u svom plavom folksvaguenu golf – stigao u školu). V. takođe svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6449, 6475–6476 (29. januar 2007. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11085, 11122, 11149–11150 (8. maj 2007. godine).

¹⁸³¹ Svjedok PW-007, T. 534–535 (11. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 937 (29. avgust 2006. godine).

¹⁸³² Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6476 (29. januar 2007. godine). Međutim, civilni policajci nisu ostali u školi u Grbavcima da čuvaju zarobljenike. *Ibid.* Autobusi su, nakon što su ispražnjeni, takođe otišli. Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6531 (30. januar 2007. godine).

¹⁸³³ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 937–939, 941 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-007, T. 534–535, 579 (11. mart 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 274. Hrpa odjeće i jedna štaka primijećeni su ispred glavnog ulaza u fiskulturnu salu. Tanacko Tanić, T. 7998–7999 (23. novembar 2010. godine); DP P01382; Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10336 (23. april 2007. godine).

¹⁸³⁴ Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6448, 6450–6451, 6467–6468 (29. januar 2007. godine).

¹⁸³⁵ Tanacko Tanić, T. 8000 (23. novembar 2010. godine); Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10337 (23. april 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6547 (30. januar 2007. godine).

¹⁸³⁶ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17332–17333 (1. novembar 2007. godine) (koji je naveo da su na početku uslovi u fiskulturnoj sali bili "fini", ali da su ljudi stalno ulazili sve dok više nije bilo mjesta na patosu); svjedok PW-023, T. 770 (22. mart 2010. godine) (koji je naveo da su zarobljenici bili "nagurani ko sardine u konzervi"); svjedok PW-007, T. 538 (11. mart 2010. godine) (koji je naveo da je fiskulturna sala bila tako puna da "nijesi mogo baciti jedno drvece da padne, da bi palo dole na, na, na patos"). V. takođe svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6450 (29. januar 2007. godine).

pod, s koljenima savijenim tako da dodiruju grudi, i zapriječeno im je da će biti pobijeni ako to ne učine.¹⁸³⁷ Prema procjeni jednog broja svjedoka, unutra je ukupno bilo od 1.000 do 2.500 zarobljenika.¹⁸³⁸

421. U fiskulturnoj sali je postalo tako vruće da su zarobljenici počeli da se žale, a stariji zarobljenici da se onesvješćuju.¹⁸³⁹ Stražari su pucali u zid kako bi ih utišali.¹⁸⁴⁰ Odabrano je nekoliko zarobljenika da donesu vodu ostalima, ali vode nije bilo dovoljno za sve.¹⁸⁴¹ Nisu obezbijeđeni ni hrana ni ljekarska njega, a jedini sanitarni uslovi sastojali su se od kofe u koju su zarobljenici mogli vršiti nuždu.¹⁸⁴²

422. Najmanje dva zarobljenika izvedena su iz fiskulturne sale, a poslije njihovog izlaska zarobljenici u sali čuli bi pucnje, krike, a zatim tišinu.¹⁸⁴³ Zarobljenici koji su izvedeni nisu se vratili u fiskulturnu salu,¹⁸⁴⁴ a u toku poslijepodneva u uglu dvorišta, bliže ogradi i putu, primijećena su dva leša.¹⁸⁴⁵

423. U ranim poslijepodnevrim satima 14. jula 1995. godine¹⁸⁴⁶ veliki broj vojnika, uključujući pripadnike vojne policije,¹⁸⁴⁷ nalazio se u školskom dvorištu ispred fiskulturne sale, na školskom igralištu i na putu ispred škole.¹⁸⁴⁸ Pomoćnik komandanta za pozadinu Zvorničke Brigade, tadašnji kapetan Sreten Milošević, i Drago Nikolić stajali su u školskom dvorištu kod glavne kapije, ispred

¹⁸³⁷ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 943 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-007, T. 536 (11. mart 2010. godine).
¹⁸³⁸ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17338, 17352 (1. novembar 2007. godine) (koji je procijenio da je u fiskulturnoj sali, kada je napunjena, bilo otprilike 2.500 zarobljenika); svjedok PW-023, T. 769–770 (22. mart 2010. godine) (isto); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 943 (29. avgust 2006. godine) (koji je procijenio da je u fiskulturnoj sali, kada je napunjena, bilo preko 2.000 zarobljenika); svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6478–6479 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine) (koji je procijenio da je u fiskulturnoj sali, kada je napunjena, bilo otprilike 1.000 zarobljenika). V. takođe Tanacko Tanić, T. 8048 (24. novembar 2010. godine) (koji je naveo da je čuo da je u fiskulturnoj sali, kada je napunjena, bilo 1.200 zarobljenika).
¹⁸³⁹ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 944 (29. avgust 2006. godine).
¹⁸⁴⁰ Svjedok PW-007, T. 538 (11. mart 2010. godine); DP P00094, str. 130–133; Jean-René Ruez, T. 983–985 (29. mart 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 275.
¹⁸⁴¹ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 944–945 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-007, T. 536 (11. mart 2010. godine).
¹⁸⁴² Svjedok PW-007, T. 555 (11. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 945 (29. avgust 2006. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17333–17335 (1. novembar 2007. godine).
¹⁸⁴³ Svjedok PW-007, T. 537 (11. mart 2010. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17333–17334 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 945–946 (29. avgust 2006. godine), PT. 1006 (30. avgust 2006. godine).
¹⁸⁴⁴ Svjedok PW-007, T. 537 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17334 (1. novembar 2007. godine).
¹⁸⁴⁵ Tanacko Tanić, T. 7995 (23. novembar 2010. godine), T. 8032 (24. novembar 2010. godine); DP P01381 (fotografija kompleksa škole u Grbavcima, na kojoj je mjesto na kojem su se nalazila tijela označeno brojem 6); Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10336 (23. april 2007. godine).
¹⁸⁴⁶ Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10334 (23. april 2007. godine).
¹⁸⁴⁷ Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10335 (23. april 2007. godine). Jedan od policajaca bio je iz dobojske policije. *Ibid.*
¹⁸⁴⁸ Tanacko Tanić, T. 8004 (23. novembar 2010. godine); Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10334–10335 (23. april 2007. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10074 (16. april 2007. godine).

fiskulturne sale.¹⁸⁴⁹ Od drugih pripadnika VRS-a koji su 14. jula 1995. godine u poslijepodnevnim satima viđeni u školi bili su Trbić,¹⁸⁵⁰ Jasikovac,¹⁸⁵¹ Popović¹⁸⁵² i Beara.¹⁸⁵³

424. Poslije nekoliko sati stigla je delegacija oficira i na ulazu u fiskulturnu salu primijećen je Mladić.¹⁸⁵⁴ Zarobljenicima je rečeno da se pripreme za odlazak u sabirni centar u Batkoviću tako što će se u sjedećem položaju kretati ka vratima na desnoj strani fiskulturne sale, koja su vodila u nekakvu svlačionicu.¹⁸⁵⁵ Dok su zarobljenici prolazili kroz tu prostoriju u obliku slova "L", druga dva zarobljenika su im stavljala poveze na oči, a dobijali su i vode, a zatim su izlazili kroz jedna druga vrata kako bi se ukrcali u "tamiće" koji su čekali napolju.¹⁸⁵⁶

(ii) Ubijanje – Orahovac (14. juli)¹⁸⁵⁷

¹⁸⁴⁹ Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10337–10338 (23. april 2007. godine); Tanacko Tanić, T. 7998 (23. novembar 2010. godine); svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7564–7565 (22. februar 2007. godine). V. gore, par. 192. V. takođe Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10748–10750, 10767 (1. maj 2007. godine); DP P01663.

¹⁸⁵⁰ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11021, 11027 (7. maj 2007. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10075 (16. april 2007. godine); DP P01758.

¹⁸⁵¹ Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10748 (1. maj 2007. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11021 (7. maj 2007. godine); Lazar Ristić, T. 9250 (1. februar 2011. godine); DP P01755.

¹⁸⁵² Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11024–11025, 11057–11058 (7. maj 2007. godine), PT. 11079, 11082 (8. maj 2007. godine); Tanacko Tanić, DP P01178, PT. 10337 (23. april 2007. godine); Tanacko Tanić, T. 7998 (23. novembar 2010. godine); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3844 (djelimično zatvorena sjednica) (8. novembar 2006. godine); svjedok PW-075, DP P02066, PT. 3849–3851 (9. novembar 2006. godine).

¹⁸⁵³ Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6536–6538, 6602–6603 (30. januar 2007. godine) (koji je rekao da je 14. jula u poslijepodnevnim satima vidio jednog visokog, sjedokosog višeg oficira s naočarima, koji je nosio uniformu VRS-a na kojoj nije bilo oznaka Zvorničke brigade i koji je poznavao oficire iz Zvorničke brigade, zbog čega je zaključio da taj oficir nije bio iz Zvorničke brigade); Marko Milošević, DP P01102, PT. 13319 (26. juni 2007. godine) (koji je rekao da je, kada je 15. jula sreo Bearu u školi u Petkovicima, primijetio da ima oko 60 godina i da mu je kosa sijeda); DP P01459, str. 45 (zabilješka u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade sačinjena 14. jula 1995. godine u 15:00 sati, koja glasi da "Dolazi puk. Beara da se Orovoc Petkovci Ročević Pilica"). Vijeće smatra da se ta zabilješka u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade zapravo odnosi na Orahovac, te se, na osnovu svih gorepomenutih dokaza, a posebno činjenice da je Beara kasnije viđen u školi u Petkovicima 14. jula 1995. godine poslijepodne, Vijeće uvjerilo da je on bio u školi u Grbavcima barem jednom prilikom u poslijepodnevnim satima 14. jula 1995. godine. Dragoje Ivanović se sjetio da je u večernjim satima 13. jula i jutarnjim satima 14. jula u školi u Grbavcima vidio jednog višeg oficira koji je imao oko 50 godina, a bio je visok 175-180 centimetara. Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14542, 14546 (30. avgust 2007. godine). Ivanovićev iskaz nije dovoljno precizan da bi Vijeće moglo da utvrdi da li je i on mislio na Bearu.

¹⁸⁵⁴ Svjedok PW-007, T. 573–574 (11. mart 2010. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 947 (29. avgust 2006. godine), PT. 995–996, 1003–1004 (30. avgust 2006. godine).

¹⁸⁵⁵ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 947–948 (29. avgust 2006. godine). V. takođe svjedok PW-007, T. 537, 574 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17334 (1. novembar 2007. godine); DP P00062; DP P00064.

¹⁸⁵⁶ Svjedok PW-007, T. 537, 540 (11. mart 2010. godine); DP P00043; DP P00044; Mevludin Orić, DP P00069, PT. 947, 949 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17335 (1. novembar 2007. godine); DP P00066; DP P00067; svjedok PW-023, T. 746–748 (22. mart 2010. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11026 (7. maj 2007. godine). V. takođe Stanoje Birčaković, DP P01662 (1. maj 2007. godine), PT. 10753–10754.

¹⁸⁵⁷ U Optužnici se navodi da su u ranim poslijepodnevnim satima 14. jula 1995. godine, pripadnici Zvorničke brigade, pod nadzorom Drage Nikolića i Milorada Trbića, prevezli muškarce i dječake, bosanske Muslimane, iz škole u Grbavcima u Orahovcu na jednu obližnju poljanu, gdje su ih pripadnici VRS-a, među kojima i pripadnici 4. bataljona Zvorničke brigade, pogubili po kratkom postupku. Drago Nikolić je u nekoliko navrata pratio kamione na putu do mjesta pogubljenja i nazad. Ubijeno je približno 1.000 bosanskih Muslimana. Optužnica, par. 21.6.

425. Nekoliko sati po dolasku zarobljenike su počeli izvoditi iz fiskulturne sale.¹⁸⁵⁸ Zarobljenici su, vezanih ruku i uz pomoć dva pripadnika vojne policije, jednog ili dvojice vojnika i vozača, u grupama od po 20 do 25 ukrcavani u kamione parkirane na izlazu iz fiskulturne sale.¹⁸⁵⁹ Nakon što bi se napunili, kamioni su izlazili iz školskog dvorišta i skretali desno u pravcu Tuzle.¹⁸⁶⁰ Ubrzo poslije toga vraćali bi se prazni i ponavljali postupak sve dok negdje u sumrak fiskulturna sala nije ostala prazna.¹⁸⁶¹

426. Iako su prvi kamioni napustili školu bez pratnje, Jasikovac je ubrzo rekao Birčakoviću da u opel rekordu prati kamione do jedne česme, a zatim da se vrati u školu.¹⁸⁶² Nikolić je takođe viđen kako ulazi u vojni automobil, karavan metalik sive boje i odvozi se u pravcu u kojem su otišli kamioni.¹⁸⁶³ Nakon što su otprilike pet minuta išli tim putem, kamioni su skrenuli lijevo i nastavili pored česme uz makadamski put.¹⁸⁶⁴ U Orahovcu su postojale dvije lokacije na kojima je vršeno ubijanje: kamioni su do jedne stizali tako što su vozili ispod željezničke pruge,¹⁸⁶⁵ dok se drugi lokalitet na kojoj je vršeno ubijanje nalazila bliže putu.¹⁸⁶⁶

¹⁸⁵⁸ Svjedok PW-007, T. 539 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6453 (29. januar 2007. godine). V. takođe Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10754 (1. maj 2007. godine) (prema čijoj procjeni su zarobljenici počeli napuštati fiskulturnu salu između 10:00 i 11:30 sati).

¹⁸⁵⁹ Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6454 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6458–6459 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6539–6540 (30. januar 2007. godine); svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7571, 7579 (22. februar 2007. godine), PT. 7682–7683 (23. februar 2007. godine) (koji je rekao da su pripadnici vojne policije i vojnici formirali špalir, dok su drugi pripadnici vojne policije odvodili zarobljenike ka kamionu koji je čekao); DP P01674; DP P01676; Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11025–11026 (7. maj 2007. godine).

¹⁸⁶⁰ DP P02400; svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6455 (29. januar 2007. godine) (koji je rekao da je kamion skrenuo desno u pravcu Tuzle); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11026 (7. maj 2007. godine) (koji je rekao da su kamioni otišli u pravcu Križevića). V. takođe svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6539 (30. januar 2007. godine) (koji je rekao da su kamioni, nakon što su otišli iz škole, skrenuli desno u pravcu suprotnom od Zvornika); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14549 (30. avgust 2007. godine) (koji je naveo da se "put primijeti, [civilni su] – odvoženi prema liniji razdvajanja").

¹⁸⁶¹ Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6539–6540 (30. januar 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6455 (29. januar 2007. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11025–11026 (7. maj 2007. godine).

¹⁸⁶² Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11022–11023, 11026–11027 (7. maj 2007. godine); DP P01753.

¹⁸⁶³ Svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6540 (30. januar 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01658 (povjerljivo), PT. 6614 (djelimično zatvorena sjednica) (30. januar 2007. godine). Vijeće primjećuje da je svjedok PW-060, iako je prvobitno ispričao da je u više navrata Nikolića vidio kako se odvozi u karavanu, kasnije priznao da je moguće da je Birčaković lično vozio karavan, mada je tvrdio da je siguran da je Nikolića u više navrata vidio u karavanu u toku tog dana. Svjedok PW-060, DP P01658, PT. 6540, 6607, 6612, 6614 (30. januar 2007. godine).

¹⁸⁶⁴ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 955 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-007, T. 541 (11. mart 2010. godine); Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11027 (7. maj 2007. godine); Milorad Birčaković, T. 9190 (1. februar 2011. godine); DP P01753 (fotografija snimljena iz vazduha na kojoj strelica pokazuje pravac u kojem su kamioni skrenuli i nastavili pored česme).

¹⁸⁶⁵ Jean-René Ruez, T. 987–988 (29. mart 2010. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17336 (1. novembar 2007. godine) (koji je rekao da je kamion koji je vozio skrenuo na jedan pašnjak, gdje je svjedok PW-023 vidio mnoštvo leševa prije nego što je nastavio do dalje lokacije, na kojoj je vidio još leševa).

¹⁸⁶⁶ Jean-René Ruez, T. 987–988 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 139 (fotografija koja prikazuje lokacije oba mjesta ubijanja u Orahovcu). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 281.

427. Pod nadzorom Drage Nikolića, zarobljenici su se iskricali iz kamiona.¹⁸⁶⁷ Jedan visoki "potpukovnik ili pukovnik", s brkovima i u oficirskoj uniformi s oznakama čina i s pištoljem, takođe je bio prisutan i davao je naređenja.¹⁸⁶⁸

428. Čim su kamioni koji su dovezli zarobljenike otišli, po zarobljenicima je sleđa otvorena rafalna paljba.¹⁸⁶⁹ Kada je pucnjava prestala, jedan vojnik, bosanski Srbin, išao je između leševa koji su ležali na zemlji i pucao im u glavu.¹⁸⁷⁰ Vojnici, bosanski Srbi, psovali su ranjene i ponekad ih puštali da se neko vrijeme muče prije nego što bi ih ubili.¹⁸⁷¹ Takođe su pucali na preživjele koji bi pokušali da pobjegnu.¹⁸⁷² Iako se na osnovu dokaza kojima Vijeće raspolaže ne može nedvosmisleno utvrditi iz koje vojne jedinice su bili vojnici koji su pucali, izgleda da je glavni bio jedan pripadnik 4. bataljona Zvorničke brigade,¹⁸⁷³ Gojko Simić.¹⁸⁷⁴

429. Kamioni su stizali otprilike svakih četiri-pet minuta.¹⁸⁷⁵ U jednom trenutku, jedan dječak star otprilike pet-šest godina ustao je s gomile tijela i pošao prema vojnicima, uzvikujući: "Babo,

¹⁸⁶⁷ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7589–7590 (22. februar 2007. godine); svjedok PW-007, T. 541–542 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17336 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 955 (29. avgust 2006. godine). Na osnovu svjedočenja svjedoka PW-060 da je vidio Dragu Nikolića kako odlazi u sivom karavanu koji je pratio kamione i svjedočenja svjedoka PW-061 da je Drago Nikolić nadgledao iskrčavanje zarobljenika iz kamiona, Vijeće se uvjerilo da je Drago Nikolić bio prisutan na mjestu ubijanja u Orahovcu 14. jula 1995. godine. Svjedok PW-057 je rekao da je jedna starija osoba koja je 15. jula stajala ispred Komande 4. bataljona spomenula da je čula da je Drago Nikolić učestvovao u strijeljanju u Orahovcu. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15888–15889 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Međutim, ovi brojni dokazi iz druge ruke nisu dovoljni da bi se izveo zaključak da je Drago Nikolić stvarno učestvovao u strijeljanju u Orahovcu. Svjedok PW-067 je rekao da je prilikom posjete Ročeviću jednog dana sredinom jula 1995. godine vidio da je školsko igralište puno autobusa i da je tamo bilo i vojnika i da su mu ljudi u selu rekli da tamo ubijaju ljude iz Srebrenice i da se često mogla čuti rafalna paljba. Svjedok PW-067 je takođe rekao da je kasnije tog poslijepodneva u kasarni u preduzeću "Standard" sreo jednog oficira za koga je shvatio da se zove "Drago Nikolić", da je on došao s lokacije na kojoj su ljudi ubijani i da je rekao da je lično ubijao ljude jer su drugi odbili da to urade. Svjedok PW-067, DP P00001a, MT. 21040–21043, 21091–21093 (22. maj 2003. godine); svjedok PW-067, DP P00001 (povjerljivo), MT. 21043–21044, 21093–21096 (djelimično zatvorena sjednica) (22. maj 2003. godine). Vijeće konstatuje da je oficir kojeg je svjedok PW-067 sreo u kasarni u preduzeću "Standard" bio Drago Nikolić, načelnik bezbjednosti Zvorničke brigade. Imajući u vidu svjedočenje svjedoka PW-067 o njegovoj ranijoj posjeti školi u Ročeviću, Drago Nikolić je možda govorio o ubijanju u Kozluku 15. jula, ali je ubijanje tog dana vršeno i kod brane u Petkovcima. Svjedočenje svjedoka PW-067, koji je bio svjedok na osnovu pravila 92 *quater*, ne omogućava Vijeću da zaključi da je Drago Nikolić lično ubijao zarobljenike u Orahovcu ili na bilo kojoj drugoj lokaciji na kojoj su zarobljenici ubijani.

¹⁸⁶⁸ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581, 7586, 7589–7590 (22. februar 2007. godine). Svjedok PW-061 je pretpostavio da je taj čovjek imao viši čin od Nikolića zato što je izdavao naređenja ne samo pripadnicima Zvorničke brigade, već svima. *Ibid.*

¹⁸⁶⁹ Svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17336 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 955–956 (29. avgust 2006. godine).

¹⁸⁷⁰ Svjedok PW-007, T. 542 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7586 (22. februar 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 280.

¹⁸⁷¹ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 957 (29. avgust 2006. godine).

¹⁸⁷² Mevludin Orić, DP P00069, PT. 958 (29. avgust 2006. godine); svjedok PW-007, T. 549 (11. mart 2010. godine).

¹⁸⁷³ Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10063 (16. april 2007. godine).

¹⁸⁷⁴ Svjedok PW-007, T. 548 (11. mart 2010. godine). Svjedok PW-007 je prepoznao jednog od nekoliko vojnika okupljenih oko rovokopača kao svog kolegu Gojka Simića, koga je poznao 15 godina. Svjedok PW-007, T. 543 (11. mart 2010. godine). Svjedok PW-007 je rekao da je, iako nije vidio Simićevo lice, siguran da je to bio glas njegovog kolege zato što je on imao vrlo specifičan glas. Svjedok PW-007, T. 543–544 (11. mart 2010. godine).

¹⁸⁷⁵ Mevludin Orić, DP P00069, PT. 961–962 (29. avgust 2006. godine). V. dolje, par. 433.

gdje si?"¹⁸⁷⁶ Bio je u stanju šoka, prekriven tamnim krvavim mrljama i tkivom utrobe drugih ljudi.¹⁸⁷⁷ Vojnici su spustili puške i ukočili se.¹⁸⁷⁸

430. Visoki "potpukovnik ili pukovnik" s brkovima okrenuo se vojnicima i pitao ih šta čekaju, rekavši im "završavajte to".¹⁸⁷⁹ Vojnici su odgovorili da "potpukovnik ili pukovnik" ima oružje i da uradi to sam, pošto oni ne mogu.¹⁸⁸⁰ "Potpukovnik ili pukovnik" je onda naredio vojnicima da odvedu dječaka u kamion i da ga dovezu natrag sa sljedećom "turom" koju je trebalo dovršiti.¹⁸⁸¹ Međutim, dječak je odveden u bolnicu u Zvorniku, gdje su mu povrede sanirane.¹⁸⁸²

431. Postoji jedan broj svjedočenja koja ukazuju na to da je Popović 14. jula poslijepodne bio u školi u Grbavcima.¹⁸⁸³ On je imao čin potpukovnika¹⁸⁸⁴ i u julu 1995. godine je nosio brkove.¹⁸⁸⁵ Na osnovu tih dokaza Vijeće zaključuje da je visoki "potpukovnik ili pukovnik" s brkovima koji je davao naređenja nakon što su se zarobljenici iskrcali i koji je vojnicima rekao da "završe [...]" s dječakom bio Popović.

432. Postupak iskrcavanja i otvaranja vatre ponavljan je iznova sa svakom sljedećom grupom zarobljenika sve dok nije pao mrak.¹⁸⁸⁶ Tokom cijelog poslijepodneva i večeri vojnici i policajci u školi u Grbavcima slušali su rafalnu paljbu koja je dolazila iz pravca u kojem su zarobljenici odvedeni.¹⁸⁸⁷ Poslije jedne od povratnih vožnji neko je čuo razgovor pripadnika vojne policije i

¹⁸⁷⁶ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581–7582 (22. februar 2007. godine).

¹⁸⁷⁷ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581–7582, 7591 (22. februar 2007. godine).

¹⁸⁷⁸ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581 (22. februar 2007. godine).

¹⁸⁷⁹ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581–7582 (22. februar 2007. godine).

¹⁸⁸⁰ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7582 (22. februar 2007. godine).

¹⁸⁸¹ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7582 (22. februar 2007. godine). Međutim, kada su dječaka odveli do kamiona, on se počeo otimati i nije htio da uđe u kamion. Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7582 (22. februar 2007. godine), PT. 7658–7659 (23. februar 2007. godine). Svjedoku PW-061 je u tom trenutku dozvoljeno da interveniše i on je odveo dječaka u bolnicu u Zvorniku, gdje je znao da će dijete biti evidentirano, pa stoga i bezbjedno. Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7582–7584 (22. februar 2007. godine), PT. 7658–7659 (23. februar 2007. godine).

¹⁸⁸² Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7582–7584 (22. februar 2007. godine), PT. 7658–7659 (23. februar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-021, DP P00102, PT. 7747–7751 (26. februar 2006. godine); DP P01675 (povjerljivo). V. Dodatak C: Povjerljivi Dodatak.

¹⁸⁸³ V. gore, par. 423.

¹⁸⁸⁴ V. gore, par. 126.

¹⁸⁸⁵ Erin Gallagher, T. 6668–6669 (21. oktobar 2010. godine); DP P00624, str. 19.

¹⁸⁸⁶ Svjedok PW-007, T. 542–543 (11. mart 2010. godine). Prema procjeni svjedoka PW-007, ubijanje je definitivno trajalo do 23:00 sata jer "još je, kad [...] se smrklo, dugo [...] trajalo". Svjedok PW-007, T. 543 (11. mart 2010. godine). V. takođe svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17336–17337 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 959 (29. avgust 2006. godine), PT. 1124 (31. avgust 2006. godine).

¹⁸⁸⁷ Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6455 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-060, DP P01659, PT. 6541 (30. januar 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, PT. 10755–10756 (1. maj 2007. godine). V. takođe Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14550 (30. avgust 2007. godine). Birčaković je takođe čuo pucnje iz pušaka dok je pratio kamione. Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11037 (7. maj 2007. godine).

drugih muškaraca u uniformama iz Zvorničke brigade koji su pratili kamion, u kojem je rečeno da su zarobljenici pogubljeni.¹⁸⁸⁸

(iii) Pokopavanje – Orahovac (14.-15. juli)¹⁸⁸⁹

433. Tokom jutra 14. jula, Dragan Jokić, načelnik inženjerije Zvorničke brigade, naredio je Cvijetinu Ristanoviću, pripadniku inženjerijske čete Zvorničke brigade,¹⁸⁹⁰ da odveze jedan rovokopač sa stražnjom kašikom u Orahovac.¹⁸⁹¹ Ristanović i još nekoliko ljudi ukrcali su u kamion rovokopač koji je pripadao zvorničkom preduzeću za puteve i otišli u Orahovac, zaustavivši se usput nakratko kod škole, a zatim su nastavili do česme koja je bila otprilike 500 do 1.000 metara dalje na putu.¹⁸⁹² U ranim poslijepodnevnim satima Slavko Bogičević, zamjenik komandira inženjerijske čete Zvorničke brigade,¹⁸⁹³ rekao je Ristanoviću da odveze rovokopač na livadu ispod podvožnjaka pruge Živnice–Zvornik i da na prostoru obilježenom s četiri drvena koca iskopa jamu.¹⁸⁹⁴ Dok je kopao jamu, Ristanoviću su u nekoliko navrata naredili da zaustavi mašinu, da se vrati prema podvožnjaku i tamo stoji okrenut leđima jami. Tada bi čuo kako se približava kamion, a zatim bi uslijedila rafalna paljba. Kada se vraćao do rovokopača da nastavi kopanje, Ristanović je krajičkom oka u jami vidio leševe u civilnoj odjeći.¹⁸⁹⁵ Prije nego što je Ristanović završio s kopanjem jame, oko 16:00 sati,¹⁸⁹⁶ došao je da ga zamijeni kolega iz inženjerijske čete Zvorničke brigade Milovan Miladinović.¹⁸⁹⁷ Dok je išao do česme da se umije, Ristanović je krajičkom oka vidio još leševa.¹⁸⁹⁸

¹⁸⁸⁸ Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6455–6456 (29. januar 2007. godine).

¹⁸⁸⁹ U paragrafu 21.6 Optužnice navodi se da su 14.-15. jula 1995. godine, pripadnici inženjerijske čete Zvorničke brigade koristili tešku mehanizaciju da pokopaju žrtve u masovne grobnice na mjestu pogubljenja.

¹⁸⁹⁰ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5360 (1. decembar 2003. godine).

¹⁸⁹¹ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5363–5366 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01682, PT. 13625–13626 (10. juli 2007. godine); DP P01685 (Putni radni list Zvorničke brigade za rovokopač "Torpedo" (C-3117), od 1. jula 1995. godine do 31. jula 1995. godine), str. 1–2; Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14451 (29. avgust 2007. godine). Evidentirano je da je i drugi rovokopač "Torpedo" 14. jula 1995. godine proveo pet sati na "kopanj[uj] rova" u Orahovcu, a da je kamion TAM 75 obavio dvije vožnje do Orahovca 14. jula 1995. godine. DP P01686 (Putni radni list Zvorničke brigade za rovokopač "Torpedo" (reg. broj C-3117), od 1. jula 1995. godine do 31. jula 1995. godine), str. 2; DP P01684 (Putni radni list Zvorničke brigade za TAM 75 (M-5264), od 1. jula 1995. do 31. jula 1995. godine), str. 2. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 292. Nakon što je pao mrak 14. jula 1995. godine, jedan utovarivač ULT takođe je zastao ispred škole u Grbavcima na otprilike pet do deset minuta, a zatim nastavio do mjesta ubijanja. Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11041 (7. maj 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 964–966 (29. avgust 2006. godine); DP P00070.

¹⁸⁹² Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5366–5367, 5369–5370 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01682, PT. 13620, 13625 (10. juli 2007. godine).

¹⁸⁹³ V. gore, par. 148.

¹⁸⁹⁴ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5370–5372 (1. decembar 2003. godine).

¹⁸⁹⁵ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5373–5375 (1. decembar 2003. godine).

¹⁸⁹⁶ Cvijetin Ristanović, DP P01682, PT. 13621–13622 (10. juli 2007. godine).

¹⁸⁹⁷ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5375–5377, 5409 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01682, PT. 13622 (10. juli 2007. godine).

¹⁸⁹⁸ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5376–5377 (1. decembar 2003. godine).

434. Kada su se vodnik Damjan Lazarević, komandir putno-mosnog voda inženjerske čete Zvorničke brigade,¹⁸⁹⁹ Ristanović i još dvojica-trojica vojnika 15. jula vratili do česme,¹⁹⁰⁰ Ristanović je otišao do svoje mašine od prethodnog dana i u njoj se odvezao ispod podvožnjaka, gdje je bila obilježena druga grobnica.¹⁹⁰¹ Međutim, ubrzo nakon što je Ristanović počeo s kopanjem, prekinuo je crijevo za vodu, zbog čega je morao da obustavi kopanje, pa su mu rekli da ide na treću, neobilježenu lokaciju, gdje je vidio još leševa.¹⁹⁰² Za to vrijeme, radnici komunalnog preduzeća u Zvorniku utovarili su leševe na jedan ULT-220 i odvezli ih do masovne grobnice koju je iskopao rovokopač sa stražnjom kašikom.¹⁹⁰³ Krajem septembra 1995. godine tijela koja su prvobitno bila pokopana u Orahovcu odvezena su sa te lokacije i pokopana na drugom mjestu,¹⁹⁰⁴ što pokazuju forenzički dokazi o kojima će biti riječi u nastavku.

(iv) Forenzički dokazi

a. Primarne grobnice

435. Snimci iz vazduha pokazuju da su grobnice u Lažetama, koje se sastoje od manje grobnice Lažete 1 i veće grobnice Lažete 2,¹⁹⁰⁵ iskopane između 5. i 27. jula 1995. godine, kao i da su ponovo prekopavane između 7. i 27. septembra 1995. godine.¹⁹⁰⁶ Grobnice Lažete nalazile su se blizu sela Orahovac, kada se ide putem od škole u Grbavcima.¹⁹⁰⁷ Lažete 1 je bila primarna

¹⁸⁹⁹ V. gore, fusnota 497.

¹⁹⁰⁰ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5382–5383 (1. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14439–14442, 14450 (29. avgust 2007. godine).

¹⁹⁰¹ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5385, 5403 (1. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14445 (29. avgust 2007. godine). V. takođe DP P01652, str. 15 (gdje je evidentiran "rad BGH-700" i "rad ULT 220" u Orahovcu 15. jula 1995. godine). Kamion TAM 75 od prethodnog dana takođe je napravio četiri vožnje do Orahovca 15. jula 1995. godine. DP P01684 (Putni radni list Zvorničke brigade za TAM 75 (M-5264), od 1. jula 1995. do 31. jula 1995.), str. 2.

¹⁹⁰² Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5385–5386 (1. decembar 2003. godine). Otprilike 20 do 30 leševa, na kojima je bila i maskirna i civilna odjeća, ležalo je po putu koji je išao ispod podvožnjaka iz pravca česme, a jedan broj leševa bio je razbacan niže niz put, kada se prođe prijelaz. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14442–14444, 14453–14454 (29. avgust 2007. godine); DP P01648 (na fotografiji je prostor na kojem je Lazarević vidio tijela obilježen brojem "1", punkt za opskrbu vodom slovom "x", a prostor na kojem je Lazarević vidio još tijela obilježen je brojem "2"; Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5383–5384, 5386 (1. decembar 2003. godine) (koji je rekao da je kod česme vidio tijela na putu koji ide ispod podvožnjaka, gdje se kasnije vratio da kopa).

¹⁹⁰³ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14446–14450 (29. avgust 2007. godine); DP P01647 (fotografija utovarivača ULT-220). Utovarivač ULT-220 je samohodna građevinska mašina s točkovima i s kašikom za utovarivanje s prednje strane i koristi se uglavnom za utovar građevinskog materijala, ali se takođe može koristiti za iskopavanja manjih razmjera na ravnoj površini, mada ne može duboko da kopa. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14446–14447 (29. avgust 2007. godine). V. takođe Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14469–14471 (29. avgust 2007. godine); DP P01652, str. 15 (gdje je evidentiran "rad ULT-a 220 u Orahovcu" 15. jula 1995. godine); DP P01655, str. 2 (gdje je evidentirano da je ULT-220 korišten za kopanje rovova pet sati u Orahovcu 15. jula 1995. godine). Takođe je evidentirano da su BGH-700, kao i ULT 220, radili 16. jula u Orahovcu. DP P01652, str. 16 (gdje je evidentiran "rad BGH-700" i "rad ULT 220" u Orahovcu 16. jula 1995. godine).

¹⁹⁰⁴ V. dolje, par. 563-565.

¹⁹⁰⁵ DP P00896, str. 7; Fredy Peccerelli, T. 8457 (6. decembar 2010. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 390.

¹⁹⁰⁶ Dean Manning, DP P01819, PT. 18937–18938 (10. decembar 2007. godine); DP P01851. V. takođe dolje, fusnota 2492.

¹⁹⁰⁷ Fredy Peccerelli, T. 8456–8457 (6. decembar 2010. godine).

prekopavana grobnica¹⁹⁰⁸ u kojoj je bila vodovodna cijev koja je presječena kada je grobnica prvobitno bila kopana.¹⁹⁰⁹ Od otprilike 130 pojedinačnih tijela koja su 2000. godine ekshumirana iz grobnice Lažete 1, sva su bila muškog pola¹⁹¹⁰ i, mada je većina njih bila u odjeći kada je pronađena, nijedno nije imalo vojnu uniformu.¹⁹¹¹ Ni kod jednog od tijela u grobnici Lažete 1 nije pronađeno oružje ili municija.¹⁹¹² U grobnici Lažete 1, 89 osoba je imalo poveze za oči,¹⁹¹³ a isti je bio slučaj i sa dvije lobanje koje su odvojeno pronađene.¹⁹¹⁴ Kod dvije osobe čija su tijela pronađena u grobnici Lažete 1 ruke su bile vezane na leđima.¹⁹¹⁵ Sve osobe u grobnici Lažete 1 pogođene su više puta puščanim mecima velike brzine,¹⁹¹⁶ većina njih sleđa.¹⁹¹⁷ Utvrđeno je da su strijelne rane bile uzrok smrti 97 posto osoba čija su tijela pronađena.¹⁹¹⁸

436. Na lokalitetu Lažete 2 ekshumirane su tri grobnice.¹⁹¹⁹ Prilikom prve ekshumacije na lokalitetu Lažete 2 obrađene su dvije zasebne skupine grobova, označene kao Lažete 2A i Lažete 2B,¹⁹²⁰ iz kojih su izvađeni posmrtni ostaci ukupno 165 osoba muškog pola.¹⁹²¹ Uz tijela je

¹⁹⁰⁸ Fredy Peccerelli, T. 8460, 8493–8494 (6. decembar 2010. godine) (koji je rekao da tragovi zubaca mašine pronađeni na zidovima grobnice Lažete 1 potkrepljuju zaključak da je to bila primarna prekopavana grobnica). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 391. V. takođe dolje, par.564.

¹⁹⁰⁹ DP P00935, str. 13, fig. 19; Fredy Peccerelli, T. 8458–8459 (6. decembar 2010. godine).

¹⁹¹⁰ DP P00896, str. 7. V. takođe DP P00938, str. 7; Fredy Peccerelli, DP P00934, PT. 8785–8786 (13. mart 2007. godine) (gdje se potvrđuje da je najmanji broj osoba koje su predstavnici MKSJ-a ekshumirali sa lokaliteta Lažete 1 bio 131, a ne 129); činjenica o kojoj je presuđeno br. 392.

¹⁹¹¹ DP P00896, str. 8. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 392.

¹⁹¹² DP P00896, str. 8.

¹⁹¹³ DP P00896, str. 8. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 393. Na nekoliko poveza za oči pronađene su nedvosmislene rupe od metaka. DP P00896, str. 8. Nekoliko svjedoka je doista u svjedočenjima reklo da su zarobljenicima bili stavljeni povezi za oči prije nego što bi bili odvedeni na mjesto ubijanja. Svjedok PW-007, T. 540 (11. mart 2010. godine); svjedok PW-023, DP P00060, PT. 17335 (1. novembar 2007. godine); Mevludin Orić, DP P00069, PT. 948–949, 952 (29. avgust 2006. godine).

¹⁹¹⁴ DP P00896, str. 13.

¹⁹¹⁵ DP P00896, str. 9.

¹⁹¹⁶ DP P00896, str. 9–10, 12. Štaviše, pretragom površinskog sloja izvršenom prije ekshumacije pronađeno je 456 čahura koje su vjerovatno ispaljene iz puške kalašnjikov kalibra 7,62. Fredy Peccerelli, T. 8460–8462 (6. decembar 2010. godine). V. takođe DP P00935, str. 11.

¹⁹¹⁷ DP P00896, str. 11.

¹⁹¹⁸ DP P00896, str. 13.

¹⁹¹⁹ Tim MKSJ-a/Ljekara za ljudska prava prvi put je vršio ekshumacije na lokalitetu Lažete 2 1996. godine, kada je izvađena većina tijela, kao i ponovo 2000. godine. DP P00896, str. 1, 14; Fredy Peccerelli, DP P00934, PT. 8753 (13. mart 2007. godine); Fredy Peccerelli, T. 8468 (6. decembar 2010. godine). V. takođe DP P01328; DP P01329; DP P01330; činjenica o kojoj je presuđeno br. 395. Međutim, prvobitno ekshumiranje 1996. godine obustavljeno je iz bezbjednosnih razloga, pri čemu je lokalitet Lažete 2 ponovo pregledan tek 2000. godine, kada je ekshumacije preuzeo Fredy Peccerelli. William Haglund, DP P01306, PT. 8911–8912 (15. mart 2007. godine); Fredy Peccerelli, T. 8467–8468, 8474–8475 (6. decembar 2010. godine).

¹⁹²⁰ William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine); DP P01328. Lažete 2A je bila neprekopavana primarna grobnica i u njoj se nalazilo 112 gotovo kompletnih tijela osoba muškog pola. William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine); William Haglund, DP P01359, KT. 3746, 3750 (29. maj 2000. godine); DP P01072, str. 54. Lažete 2B je bila primarna prekopavana grobnica u kojoj su se nalazile 52 osobe. William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine); DP P01072, str. 54. Sa površine Lažete 2B izvađen je još jedan skup skeletnih ostataka, te se ukupan broj individualnih ostataka izvađenih iz grobnica Lažete 2A i 2B popeo na 165. William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine); William Haglund, DP P01359, KT. 3750 (29. maj 2000. godine); DP P01072, str. 54.

¹⁹²¹ William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine); William Haglund, DP P01359, KT. 3750 (29. maj 2000. godine).

pronađeno oko 104 poveza za oči.¹⁹²² Utvrđeno je da su strijelne rane bile uzrok smrti u 95 odsto slučajeva.¹⁹²³ Druga ekshumacija označena je imenom Lažete 2C kako bi se razlikovala od ekshumacije na prethodne dvije grobnice.¹⁹²⁴ Lažete 2C je bila primarna prekopavana grobnica, ali se u njoj još nalazilo 17 tijela i 25 dijelova tijela,¹⁹²⁵ koja su sva pripadala osobama muškog pola.¹⁹²⁶ Osam tijela je pronađeno s povezima za oči, a iako je na svima, osim jednog, pronađena odjeća, ona nije bila vojnog tipa.¹⁹²⁷ Na svim tijelima u grobnici Lažete 2C, osim jednog, bilo je tragova strijelnih rana nanesenih puščanim mecima velike brzine, a uzrok smrti većine bile su strijelne rane.¹⁹²⁸

b. Sekundarne grobnice

437. Forenzički dokazi povezani s grobnicama Lažete 1 i 2 pronađeni su na lokalitetima Hodžički put 3, 4 i 5, za koje je prilikom ekshumacije koju su izvršili predstavnici Međunarodnog suda utvrđeno da predstavljaju sekundarne grobnice.¹⁹²⁹ Sva tijela ekshumirana iz te tri grobnice kojima se mogao utvrditi pol pripadala su osobama muškog pola,¹⁹³⁰ a ogromna većina onih za koje se mogao utvrditi uzrok smrti umrla je od strijelnih rana.¹⁹³¹ Nijedno od tijela pronađenih u bilo kojoj od tih grobnica nije imalo vojnu uniformu i nije pronađeno s oružjem,¹⁹³² a povezi za oči pronađeni su u sve tri grobnice.¹⁹³³ Dokazi na osnovu analize DNK takođe povezuju još četiri

¹⁹²² DP P01072, str. 61; William Haglund, DP P01359, KT. 3750 (29. maj 2000. godine). V. takođe DP P01825 str. 24.

¹⁹²³ William Haglund, DP P01359, KT. 3750 (29. maj 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 396.

¹⁹²⁴ DP P00896, str. 14.

¹⁹²⁵ DP P00896, str. 14. Prisustvo dijelova tijela odražava činjenicu da su Lažete 2C i Lažete 1, "neovlašteno prekopavane". DP P00896, str. 1, 14. V. takođe DP P00939, str. 4; Fredy Peccerelli, DP P00934, PT. 8753 (13. mart 2007. godine); Fredy Peccerelli, T. 8473 (6. decembar 2010. godine). Tijela u grobnici Lažete 2C pronađena su i s jedne i s druge strane grobnice Lažete 2A, kao i između grobnica Lažete 2A i 2B. DP P00939, str. 17. V. takođe Fredy Peccerelli, T. 8473 (6. decembar 2010. godine).

¹⁹²⁶ DP P00896, str. 14.

¹⁹²⁷ DP P00896, str. 14.

¹⁹²⁸ DP P00896, str. 14–15.

¹⁹²⁹ DP P00872, str. 23–24; DP P01821, str. 10. V. takođe DP P01863; činjenica o kojoj je presuđeno br. 400. V. takođe dolje, par. 564. Lokaliteti Hodžički put 3, 4 i 5 bili su sekundarne grobnice koje su ekshumirali Dean Manning i njegov tim. Christopher Lawrence, DP P00931, KT. 3979 (31. maj 2000. godine); Dean Manning, T. 10173 (22. februar 2011. godine); DP P00926; DP P00927; DP P00928. Oljušteni krečnjak i glatke crne stijene na lokalitetima Hodžići 3 i 4 pronađeni su i u grobnicama Lažete, a u Hodžićima 5 nalazili su se dijelovi crne plastične cijevi koji su pronađeni i u grobnicama na lokalitetu Lažete. DP P00872, str. 23–24. V. takođe DP P01821, str. 10 (izjava dr Tonyja Browna, koji je konstatovao da mineralogija, sadržaj polena/spora, litologija klastičnih fragmenata i nečistoća, kao što je presječena vodovodna cijev, ukazuju na to da grobnice Hodžički put 3, 4 i 5 potiču od Lažeta).

¹⁹³⁰ DP P00926, str. 2, 8; DP P00927, str. 10; DP P00928, str. 2, 7, 8.

¹⁹³¹ DP P00926, str. 2, 18 (uzrok smrti 80 posto kompletnih tijela na lokalitetu Hodžići 3 bile su strijelne rane); DP P00927, str. 3 (uzrok smrti 75 posto gotovo kompletnih tijela na lokalitetu Hodžići put 4 bile su strijelne rane); DP P00928, str. 2, 21 (uzrok smrti 88 posto relativno kompletnih tijela na lokalitetu Hodžići put 5 bile su strijelne rane).

¹⁹³² DP P00926, str. 2, 18; DP P00927, str. 2, 23; DP P00928, str. 2, 21.

¹⁹³³ DP P00926, str. 2, 15 (u grobnici Hodžići put 3 nalazilo se 16 poveza za oči); DP P00927, str. 2, 17 (u grobnici Hodžići put 4 nalazio se 41 poveza za oči i jedna moguća ligatura); DP P00928, str. 2, 15, 17–19 (u grobnici Hodžići put 5 nalazio se 31 poveza za oči).

sekundarne grobnice duž Hodžićkog puta – Hodžićki put 1, 2, 6 i 7 – s grobnicama Lažete 1, odnosno Lažete 2.¹⁹³⁴

(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Grbavcima i ubijanju u Orahovcu

438. Zaključno s februarom 2010. godine, dokazi izvedeni na osnovu analize DNK omogućili su identifikaciju 118 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Lažete 1, 182 žrtve povezane s događajima u Srebrenici na lokalitetu Lažete 2, 90 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 1, 102 žrtve povezane s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 2, 39 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 3, 69 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 4, 54 žrtve povezane s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 5, 65 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 6 i 111 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici na lokalitetu Hodžićki put 7.¹⁹³⁵ Prema tome, iz grobnica vezanih s ubijanjem u Orahovcu izvađeno je ukupno 830 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici.¹⁹³⁶ Na osnovu svih gorenavedenih dokaza,¹⁹³⁷ Vijeće konstatuje da je 13. i 14. jula 1995. godine u školi u Grbavcima kod Orahovca bilo zatočeno između 830 i 2.500 muškaraca bosanskih Muslimana, koji su potom ubijeni na obližnjoj poljani.

439. Vijeće takođe ima u vidu prisustvo i znatno učešće dijelova Zvorničke brigade, uključujući njenu četvu vojne policije, u događajima u školi u Grbavcima, kao i prisustvo Popovića, Drage Nikolića, Trbića i Jasikovca. Pripadnici voda vojne policije Bratunačke brigade takođe su bili prisutni. Pored toga, na mjestu na kojem je vršeno ubijanje bili su prisutni Drago Nikolić i barem još jedan pripadnik Zvorničke brigade, a pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade učestvovali su u procesu pokopavanja.

(b) Petkovci (14.-16. juli)

440. Selo Petkovci nalazi se manje od 10 kilometara zapadno od puta Zvornik–Bijeljina, pri čemu je skretanje za Petkovce odmah iza Karakaja, prema sjeveru.¹⁹³⁸ Komanda 6. bataljona Zvorničke brigade bila je u staroj školi u Petkovcima,¹⁹³⁹ otprilike 600 do 800 metara od nove

¹⁹³⁴ DP P00170, str. 48; DP P10863.

¹⁹³⁵ DP P00170, str. 41.

¹⁹³⁶ DP P00170, str. 2–3, 41.

¹⁹³⁷ Za procjenu broja zarobljenika zatočenih u školi u Grbavcima, v. gore, par. 420.

¹⁹³⁸ DP P00094, str. 160; DP P02396; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16100–16101 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine).

¹⁹³⁹ Ostoja Stanišić, T. 6284 (7. oktobar 2010. godine); Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11594 (16. maj 2007. godine).

"škole u Petkovicima",¹⁹⁴⁰ koja je bila udaljena otprilike 70 do 80 metara od glavnog puta za Petkovce.¹⁹⁴¹ Brana Crveni mulj u Petkovicima,¹⁹⁴² ili "brana u Petkovicima", nalazi se otprilike dva do tri kilometra sjeveroistočno od Komande 6. bataljona u Petkovicima, u podnožju jezera s otpadnom vodom iz obližnje fabrike glinice.¹⁹⁴³

(i) Zatočavanje i situaciono uslovljeno ubijanje – škola u Petkovicima (14. juli)¹⁹⁴⁴

441. Dana 14. jula 1995. godine, između 10:00 i 12:00 sati, zamjenika komandanta 6. bataljona Zvorničke brigade Marka Miloševića telefonom je pozvao dežurni oficir Zvorničke brigade Dragan Jokić¹⁹⁴⁵ i obavijestio ga da će otprilike dva sata kasnije jedna grupa zarobljenika, bosanskih Muslimana, biti dovedena u školu u Petkovicima i da će "zajedno s njima doći obezbjeđenje".¹⁹⁴⁶ Kada se komandant bataljona, kapetan prve klase Ostoja Stanišić, otprilike dva sata kasnije vratio u Komandu, Milošević ga je obavijestio o tom pozivu.¹⁹⁴⁷

442. Dragan Jokić je zatim telefonom pozvao Stanišića i naložio mu da obavijesti Bearu da treba da se javi "Komandi".¹⁹⁴⁸ Jokić je Stanišiću rekao da će Beara biti negdje oko škole u Petkovicima.¹⁹⁴⁹ Kasno poslijepodne Stanišić je poslao Marka Miloševića u školu u Petkovicima da Beari prenese naređenje.¹⁹⁵⁰ Milošević je sreo Dragu Nikolića na raskrsnici udaljenoj otprilike 70 do 80 metara od škole¹⁹⁵¹ i Nikolić mu je pokazao Bearu kako bi Milošević mogao da mu prenese

¹⁹⁴⁰ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13318 (26. juni 2007. godine); Marko Milošević, T. 6366–6367 (8. oktobar 2010. godine); DP P01138; Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11595–11596, 11606 (16. maj 2007. godine); DP P01086.

¹⁹⁴¹ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13304, 13345–13347 (26. juni 2007. godine); DP P01103.

¹⁹⁴² Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine), PT. 16100–16101 (zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02396.

¹⁹⁴³ DP P00094, str. 160; Jean-René Ruez, T. 998 (29. mart 2010. godine); Marko Milošević, T. 6368–6370 (8. oktobar 2010. godine); DP P01139.

¹⁹⁴⁴ U Optužnici se navodi da su 14. jula i u ranim jutarnjim satima 15. jula 1995. godine pripadnici VRS-a i/ili MUP-a, pod nadzorom Vujadina Popovića, Ljubiše Beare, Drage Nikolića i Milorada Trbića, prevezli približno 1.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, s mjesta zatočenja u Bratuncu i okolini u školu u Petkovicima, gdje su ih pripadnici VRS-a i/ili MUP-a udarali, tukli, napadali i na druge načine zlostavljali. Mnogi muškarci i dječaci, bosanski Muslimani zatočeni u školi u Petkovicima, ubijeni su prije nego što su ostali prevezani do brane kod Petkovaca kako bi bili pogubljeni po kratkom postupku. Dana 14. jula 1995. godine Drago Nikolić je bio u školi u Petkovicima, gdje je učestvovao u organizaciji obezbjeđenja mjesta, kao i u rukovođenju i nadziranju pripadnika VRS-a i/ili MUP-a koji su čuvali zarobljenike. Optužnica, par. 21.7, 22.8.

¹⁹⁴⁵ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11600–11601 (16. maj 2007. godine). V. takođe gore, par.144.

¹⁹⁴⁶ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13300–13301, 13336, 13342 (26. juni 2007. godine).

¹⁹⁴⁷ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13300–13301, 13326 (26. juni 2007. godine); Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11600–11601 (16. maj 2007. godine). V. takođe gore, par. 144.

¹⁹⁴⁸ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11601, 11604 (16. maj 2007. godine).

¹⁹⁴⁹ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11604 (16. maj 2007. godine).

¹⁹⁵⁰ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11604 (16. maj 2007. godine); Marko Milošević, DP P01102, PT. 13302–13303 (26. juni 2007. godine).

¹⁹⁵¹ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13303–13304, 13336–13337 (26. juni 2007. godine). Četvorica-petorica pripadnika vojne policije u maskirnim uniformama i s bijelim oprtačima bili su takođe prisutni, a Milošević je primijetio da je plavi folkswagen golf III bio parkiran blizu Beare i Nikolića. Marko Milošević, DP P01102, PT. 13304–13305 (26. juni 2007. godine); DP P01138.

poruku.¹⁹⁵² Milošević je prišao Beari, prenio mu poruku i u roku od 30 minuta vratio se u Komandu bataljona.¹⁹⁵³

443. Tog poslijepodneva, konvoj vozila predvođen barem jednim oklopnim transporterom UN-a stigao je u školu u Petkovcima iz Bratunca, preko Zvornika, pošto je skrenuo lijevo odmah iza Karakaja.¹⁹⁵⁴ Po dolasku neki zarobljenici su držani u prenatrpanim kamionima i po sat vremena.¹⁹⁵⁵ Zarobljenici su zapomagali tražeći vodu, a jedan čovjek je popio sopstvenu mokraću.¹⁹⁵⁶

444. Zarobljenicima je naređeno da izađu iz kamiona i stave ruke na potiljak i da, uzvikujući prosrpske parole, trče ka ulazu u školu.¹⁹⁵⁷ Čuli su se sporadični pucnji, a vojnici VRS-a formirali su špalir kako bi zarobljenike, dok su trčali između njih, tukli, udarali nogama ili šamarali.¹⁹⁵⁸ Zarobljenike su, dok su se penjali stepeništem u zgradi, tjerali da ponavljaju prosrpske parole kao što su "Ovo je srpska zemlja bila oduvijek i biće" i "Srebrenica je bila srpska oduvijek i biće".¹⁹⁵⁹

445. Zarobljenicima su naredili da uđu u učionice na oba sprata škole,¹⁹⁶⁰ koje su poslije toga bile pretrpane, nepodnošljivo vrole i užasno zagušljive.¹⁹⁶¹ Zarobljenicima nije dozvoljeno da koriste WC, tako da su bili natopljeni mokraćom, i nije im dozvoljeno da utole žeđ.¹⁹⁶² Na pokušaj jednog zarobljenika da otvori prozor kako bi ublažio vrućinu odgovoreno je otvaranjem vatre.¹⁹⁶³

¹⁹⁵² Marko Milošević, DP P01102, PT. 13303–13304 (26. juni 2007. godine). V. takođe DP P01459 (bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade), str. 45 (zabilješka od 14. jula u 15:00 sati glasi: "Dolazi puk. Beara da se Orovoc Petkovci Roćević Pilica").

¹⁹⁵³ Marko Milošević, DP P01102, PT. 13303, 13318 (26. juni 2007. godine). Milošević je samo kratko nešto rekao Beari, a Beara nije odgovorio. Milošević je rekao da je poruka koju je prenio bila da se Beara javi "brigadi". Marko Milošević, DP P01102, PT. 13303, 13305, 13319 (26. juni 2007. godine).

¹⁹⁵⁴ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1399–1401 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2962–2964 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1330–1331 (26. april 2010. godine); DP P00115; DP P01083.

¹⁹⁵⁵ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1402 (21. juli 2003. godine). V. takođe svjedok PW-008, DP P01448 (povjerljivo), PT. 3362 (djelimično zatvorena sjednica) (31. oktobar 2006. godine). Po dolasku u školu tog poslijepodneva, Milošević je vidio da su kamioni i autobusi bili parkirani niz put idući od raskrsnice, kao i da su vojnici u maskirnim uniformama i sivomaslinastim uniformama stražarili u školi. Marko Milošević, DP P01102, PT. 13304, 13305 (26. juni 2007. godine).

¹⁹⁵⁶ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1402 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁵⁷ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2965 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da je zarobljenicima naređeno da iskoče iz kamiona i trčeći uđu u školu s rukama na potiljku, uzvikujući "Živjela Srpska Republika" i "Srebrenica je srpska"); svjedok PW-015, T. 1330–1331 (26. april 2010. godine); DP P00115; svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1402–1404 (21. juli 2003. godine) (koji je rekao da su vojnici zarobljenike natjerali da u školu ulaze jedan po jedan kako bi mogli da ih tuku na ulazu); DP P01452.

¹⁹⁵⁸ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2964–2965 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁵⁹ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1404–1405 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁶⁰ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2995 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1404–1406 (21. juli 2003. godine); DP P01454 (fotografija koja prikazuje hodnik na spratu škole u Petkovcima); DP P01453 (fotografija koja prikazuje stepenište koje vodi do hodnika na spratu škole u Petkovcima).

¹⁹⁶¹ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1405–1407 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3359 (31. oktobar 2006. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2966 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1342 (26. april 2010. godine).

¹⁹⁶² Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1406 (21. juli 2003. godine). Svjedok PW-015 je vidio krv i mokraću na podu barem jedne učionice. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2968 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁶³ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1407 (21. juli 2003. godine).

Vojnici su u više navrata ulazili u učionice da od zarobljenika traže novac, prijeteći da će ih ubiti ako im u roku od 15-20 minuta ne bude predat određeni iznos.¹⁹⁶⁴

446. Vojnici su takođe ulazili u učionicu da pitaju da li tu ima zarobljenika iz izvjesnih sela na području Srebrenice.¹⁹⁶⁵ Muškarci koji bi dizanjem ruke potvrdno odgovorili izvođeni su napolje i više se nisu vratili; zarobljenici koji su ostali u učionici čuli su kako ih vojnici tuku.¹⁹⁶⁶ Kada je pao mrak, mogla se čuti pucnjava oko zgrade, koja je potrajala otprilike do ponoći.¹⁹⁶⁷ Vojnici su prozivali zarobljenike u grupama od dva do pet, a poslije njihovog izlaska iz učionica uslijedila bi rafalna paljba.¹⁹⁶⁸

(ii) Ubijanje – brana u Petkovicima (15. juli)¹⁹⁶⁹

447. Negdje iza ponoći zarobljenicima je naređeno da u malim grupama izlaze iz učionica.¹⁹⁷⁰ Dok su izlazili iz učionica, zarobljenici su zaustavljani u hodniku ispred i naređivano im je da se svuku,¹⁹⁷¹ a zatim su im vezivane ruke.¹⁹⁷² Bosi i vezanih ruku, zarobljenici su silazili niz stepenište, hodajući preko i oko mrtvih tijela u hodnicima i napolju dok su napuštali zgradu škole u Petkovicima.¹⁹⁷³

448. Zarobljenike su natrpali u kamione ispred škole; ukrcavanje je trajalo sve dok zarobljenici više nisu mogli sjediti uprkos tome što su im to naređivali.¹⁹⁷⁴ Kada su kamioni krenuli, vozili su se desetak minuta¹⁹⁷⁵ najprije asfaltnim putem, a zatim neravnim makadamskim putem.¹⁹⁷⁶ Poslije 15-

¹⁹⁶⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2966–2967 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1407 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁶⁵ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1407 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁶⁶ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1407–1408 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁶⁷ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1408 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁶⁸ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1408 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2967–2968 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁶⁹ U Optužnici se navodi da su uveče 14. jula i u ranim jutarnjim satima 15. jula 1995. godine, ili približno tih datuma, pripadnici Zvorničke brigade VRS-a, uključujući vozače i kamione iz 6. pješadijskog bataljona, prevezli preživjele iz grupe od približno 1.000 bosanskih Muslimana iz škole u Petkovicima do jednog mjesta ispod brane kod Petkovaca. Pripadnici VRS-a i/ili MUP-a okupili su zarobljenike ispod brane i po kratkom postupku pogubili ih automatskim oružjem. Optužnica, par. 21.8.

¹⁹⁷⁰ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1408–1409 (21. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2968, 2970 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷¹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2968 (14. april 2000. godine); svjedok PW-015, T. 1333 (26. april 2010. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1409 (21. juli 2003. godine). U hodniku je bila hrpa odjeće i prikupljenih dokumenata. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2968–2969 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷² Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1409–1410, 1415 (21. juli 2003. godine).

¹⁹⁷³ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2969–2970 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1409, 1415–1416 (22. juli 2003. godine). Čovjek koji je svjedoku PW-015 vezao ruke ošamario ga je i opsovao mu "balijsku majku". Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2969 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷⁴ Svjedok PW-008, T. 8877 (14. decembar 2010. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2970 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-015 je procijenio da je u kamionu s njim bilo više od 100 muškaraca, bosanskih Muslimana. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2974 (14. april 2000. godine). Vojnici su takođe pucali u kamione dok su zarobljenici bili u njima. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1416 (22. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2970–2971 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁷⁵ Svjedok PW-008, T. 8877 (14. decembar 2010. godine).

20 minuta, kamioni su se zaustavili na platou ispred brane u Petkovicima¹⁹⁷⁷ i zarobljenici su začuli viku i rafalnu paljbu u blizini.¹⁹⁷⁸

449. Zarobljenike su skidali s kamiona u grupama od pet do 10 i naređivali im da formiraju vrstu.¹⁹⁷⁹ Jedna grupa vojnika VRS-a u uniformama i s crnim fantomkama preko lica uperila je puške u zarobljenike i naredila im da legnu.¹⁹⁸⁰ Vojnici VRS-a su zatim s udaljenosti od sedam do 10 metara pucali zarobljenicima u leđa i glavu.¹⁹⁸¹ Kasnije dovedeni zarobljenici padali su preko ranije ubijenih zarobljenika.¹⁹⁸² Jedan od njih se samo pretvarao da je mrtav i posmatrao je kako ubijaju druge zarobljenike oko njega.¹⁹⁸³ Vojnici VRS-a su provjeravali da li ima preživjelih tako što su nogama udarali one koji su ležali na zemlji,¹⁹⁸⁴ a jedan vojnik je vikao da svakom ko je još topao treba ispaliti metak u glavu.¹⁹⁸⁵

450. Pristizali su novi zarobljenici i vojnici su ih tjerali da stanu u vrstu između mrtvih, a zatim su pucali u njih.¹⁹⁸⁶ Prije nego što je počela jedna runda pucnjave, vojnik, bosanski Srbin, naredio je jednom starcu da "govori Alahu ekber"; starac je poslušao, a potom je počela paljba.¹⁹⁸⁷ Ubijanje je trajalo tokom cijele noći, uz zvuke jake rafalne paljbe i buku traktora s prikolicom.¹⁹⁸⁸

(iii) Pokopavanje – brana u Petkovicima (15. juli)¹⁹⁸⁹

-
- ¹⁹⁷⁶ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1416 (22. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2974 (14. april 2000. godine).
- ¹⁹⁷⁷ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2974–2975 (14. april 2000. godine); Jean-René Ruez, T. 998 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 174; svjedok PW-008, DP P01449, PT. 3338–3339 (31. oktobar 2006. godine); DP P01455.
- ¹⁹⁷⁸ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2974–2975 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1416–1417 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁷⁹ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1416–1417 (22. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2975 (14. april 2000. godine).
- ¹⁹⁸⁰ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2975 (14. april 2000. godine) (koji je rekao, između ostalog, da su vojnici "imali na glavi nekakve – da li su čarape – nešto ... nešto su crno imali na licu, tako da im se uopšte lice nije vidilo"); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1418 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁸¹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2975–2976 (14. april 2000. godine).
- ¹⁹⁸² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2976 (14. april 2000. godine).
- ¹⁹⁸³ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1419 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁸⁴ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2976–2977 (14. april 2000. godine). Jedan od vojnika je nogom udario svjedoka PW-015 i zaključio da je mrtav. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2976–2977 (14. april 2000. godine).
- ¹⁹⁸⁵ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1419–1420 (22. juli 2003. godine). Čovjek koji je ležao desno od svjedoka PW-008 bio je ranjen i jaukao je od bolova tako da je vojnik došao, prekoračio svjedoka PW-008 i iz neposredne blizine pucao tom čovjeku u glavu. Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1420 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁸⁶ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1418–1419 (22. juli 2003. godine); svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2975 (14. april 2000. godine); DP P00117; Jean-René Ruez, T. 999–1000 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 176.
- ¹⁹⁸⁷ Svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1419 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁸⁸ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2979–2980 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1422 (22. juli 2003. godine).
- ¹⁹⁸⁹ U Optužnici se navodi da su 15. jula 1995. godine ujutro, pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade VRS-a, radeći zajedno s drugim pojedincima i jedinicama, pomoću rovokopača i druge teške mehanizacije zakopavali žrtve dok su pogubljenja i dalje trajala. Optužnica, par. 21.8.

451. U jutarnjim satima 15. jula, narandžasti utovarivač ULT 160 i buldožer katerpillar 7 koji su pripadali inženjerskoj četi Zvorničke brigade stigli su na mjesto ubijanja da pakuje tijela i stave ih na traktor s prikolicom.¹⁹⁹⁰ Natovaren tijelima, traktor bi krenuo, a potom skrenuo iza brane u Petkovicima i u roku od sat vremena se vraćao da ga utovarivač ULT ponovo napuni.¹⁹⁹¹ Tokom tog perioda i nadalje se čula pucnjava.¹⁹⁹²

452. Tog istog dana, 15. jula, zamjenik komandanta 6. bataljona Zvorničke brigade Ostoja Stanišić odobrio je upotrebu kamiona TAM 80 radi pomoći prilikom uklanjanja tijela iz škole u Petkovicima.¹⁹⁹³ Osim toga, putni radni list za kamion TAM 80 Zvorničke brigade pokazuje da je 15. jula unijeto šest zabilješki za vožnje obavljene između Petkovaca i brane u Petkovicima.¹⁹⁹⁴ Vijeće stoga konstatuje da su vozač i kamion iz 6. bataljona Zvorničke brigade 15. jula 1995. godine obavili šest vožnji između škole u Petkovicima i brane u Petkovicima.

453. Krajem septembra 1995. godine, tijela koja su prvobitno bila pokopana kod brane u Petkovicima odvezena su sa te lokacije i ponovo pokopana na drugom mjestu,¹⁹⁹⁵ kao što pokazuju forenzički dokazi o kojima će biti riječi u nastavku.

(iv) Forenzički dokazi

a. Primarna grobnica

454. Snimci iz vazduha pokazuju da je zemlja oko brane u Petkovicima prvi put prekopavana između 5. i 27. jula, a zatim ponovo između 7. i 27. septembra 1995. godine.¹⁹⁹⁶ Iako je brana u Petkovicima, kada su tu predstavnici MKSJ-a ekshumirali grobnicu u aprilu 1998. godine, prvobitno

¹⁹⁹⁰ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2981–2982, 2984 (14. april 2000. godine); svjedok PW-008, DP P01450, BT. 1423 (22. juli 2003. godine); DP P01652, str. 15. Svjedok PW-015 je opisao traktor kao "onaj traktor, sa velikim točkovima [...] pozadi, naprijed manji, [i] prikolica". Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2981 (14. april 2000. godine). Buldožer katerpillar 7 bio je isključen i parkiran na licu mjesta. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2983–2984 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁹¹ Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2981–2982 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-015 je mislio da su tijela bacana negdje u blizini brane u Petkovicima. Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2982 (14. april 2000. godine); DP P00119. V. takođe Jean-René Ruez, T. 1003–1005 (30. mart 2010. godine) (koji objašnjava da se zbog toga što su preživjeli rekli da je traktor 15. jula pokupio neka tijela i odvezao ih, ali da preživjeli nisu mogli vidjeti kuda su tijela odnijeta, pretpostavilo da plato ispred same brane nije bio prvobitna lokacija pokopavanja, ali da nije bilo moguće pretraživati samu branu zbog toksičnosti hemikalija koje ona sadrži). V. dolje, par. 454–456.

¹⁹⁹² Svjedok PW-015, DP P00110, KT. 2981 (14. april 2000. godine).

¹⁹⁹³ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11610–11611 (16. maj 2007. godine).

¹⁹⁹⁴ DP P01084. Ostoja Stanišić je rekao da nije moguće da kamion TAM 80 napravi turu u Petkovicima, kao i druge ture evidentirane u DP P01084. Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11615–11616 (16. maj 2007. godine). Pretresno vijeće smatra da je Stanišić, zbog toga što je bio umiješan u proces dodjeljivanja kamiona TAM 80 15. jula 1995. godine, imao razloga da tvrdi da je nemoguće da je kamion TAM 80 korišćen u vezi s događajima u školi u Petkovicima, te Pretresno vijeće zbog toga pridaje manju težinu Stanišićevom svjedočenju u vezi s tim.

¹⁹⁹⁵ V. dolje, par. 563–565.

¹⁹⁹⁶ DP P01855; Dean Manning, DP P01819, PT. 18934, 18935 (10. decembar 2007. godine); DP P01825, str. 65; Jean-René Ruez, T. 999 (29. mart 2010. godine); DP P00094, str. 175. V. takođe dolje, par. 564. V. takođe Richard Wright, T. 5657 (21. septembar 2010. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7446 (21. februar 2007. godine).

smatrana primarnom neprekopavanom grobnicom,¹⁹⁹⁷ činjenica da su u grobnici bili prisutni tragovi zubaca mašina i da su se u njoj nalazili samo u velikoj mjeri razglobljeni dijelovi tijela, potkrepljuje zaključak da je to u stvari primarna prekopavana grobnica.¹⁹⁹⁸

455. Iako su u grobnici kod brane u Petkovicima pronađena malobrojna cijela tijela koja su bila netaknuta, na njima se nalazio znatan broj strijelnih rana.¹⁹⁹⁹ Prilikom prekopavanja površinskog sloja grobnice kod brane u Petkovicima pronađena su 464 fragmenta lobanja i 211 čahura, što je patologe navelo na zaključak da je jednom broju osoba pucano u glavu na toj lokaciji.²⁰⁰⁰

456. Osim toga, u slučajevima kada je bilo moguće utvrditi pol posmrtnih ostataka u grobnici kod brane u Petkovicima, utvrđeno je da se radilo o osobama muškog pola.²⁰⁰¹

b. Sekundarne grobnice

457. Na osnovu forenzičkih dokaza utvrđeno je da je pet sekundarnih grobnica – Liplje 1, 2, 3, 4 i 7 – duž puta Snagovo–Liplje povezano s primarnom grobnicom kod brane u Petkovicima.²⁰⁰² Jednu od njih – Liplje 2 –predstavnicima MKSJ-a ekshumirali su od 7. do 25. aprila 1998. godine.²⁰⁰³ Snimci iz vazduha pokazuju da je ona iskopana prije 2. oktobra 1995. godine.²⁰⁰⁴ Forenzički antropolozi su procijenili da se u grobnici Liplje 2 nalaze razglobljeni dijelovi tijela najmanje 192 osobe.²⁰⁰⁵ Za sve osobe čiji je pol bilo moguće utvrditi, utvrđeno je da su bile muškarci.²⁰⁰⁶ U grobnici su pronađene i ligature, od kojih su neke bile vezane za ruke ili podlaktice.²⁰⁰⁷

¹⁹⁹⁷ Richard Wright, DP P00874, KT. 3653 (26. maj 2000. godine); Richard Wright, T. 5656–5657 (21. septembar 2010. godine).

¹⁹⁹⁸ Richard Wright, DP P00874, KT. 3653–3655 (26. maj 2000. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7445–7446 (21. februar 2007. godine); Richard Wright, T. 5656–5657 (21. septembar 2010. godine); DP P00872, str. 8. V. takođe Christopher Lawrence, DP P00931, KT. 3978–3979 (31. maj 2000. godine). Taj zaključak potkrepljuju snimci iz vazduha koje je dostavio glavni istražitelj Jean-René Ruez. Richard Wright, DP P00869, PT. 7446 (21. februar 2007. godine); Richard Wright, T. 5657 (21. septembar 2010. godine).

¹⁹⁹⁹ Christopher Lawrence, T. 7375–7377 (8. novembar 2010. godine); DP P00923, str. 2.

²⁰⁰⁰ DP P00923, str. 2, 9, 22. V. takođe Jean-René Ruez, T. 1004–1006 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 181, 184–188.

²⁰⁰¹ DP P00923, str. 2. Za jednu od osoba čiji su posmrtni ostaci izvađeni utvrđeno je da je bila starosti od 13 do 18 godina. *Ibid.*

²⁰⁰² DP P00170, str. 49; DP P01874; DP P01918. V. takođe dolje, par. 564. Zbog toga što je grobnica Liplje 2 sadržala istu vrstu krečnjaka koji je pronađen kod brane u Petkovicima, a koji se prirodno ne javlja na području grobnice Liplje 2, primarna grobnica kod brane u Petkovicima može se dovesti u vezu sa sekundarnom grobnicom Liplje 2. Dean Manning, T. 10173 (22. februar 2011. godine); Richard Wright, DP P00874, KT. 3652, 3658 (26. maj 2000. godine); DP P00872, str. 20–21. Ligature od konopa slične onima koje su pronađene u grobnicama Liplje 2 i Čančarski put 3 pronađene su i u grobnici kod brane u Petkovicima. DP P00923, str. 2.

²⁰⁰³ DP P00930, str. 3.

²⁰⁰⁴ DP P01825, str. 69.

²⁰⁰⁵ Richard Wright, DP P00874, KT. 3659–3660 (26. maj 2000. godine); DP P00872, str. 11; DP P00930, str. 2, 8.

²⁰⁰⁶ DP P00930, str. 2, 10. Procjenjuje se da je jedna od osoba čiji su ostaci izvađeni bila starosti od 8 do 13 godina. *Ibid.*

²⁰⁰⁷ DP P00930, str. 2, 16–17. Vijeće primjećuje da se te ligature podudaraju s korištenjem ligatura koje su opisali svjedok PW-015 i svjedok PW-008. V. gore, par. 447.

(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Petkocima i ubijanju kod brane u Petkocima

458. Na osnovu analize DNK-a 18 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici identifikovano je u grobnici kod brane u Petkocima, 157 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici u grobnici Liplje 1, 173 žrtve povezane s događajima u Srebrenici u grobnici Liplje 2, 57 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici u grobnici Liplje 3, 288 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici u grobnici 4, i 116 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici u grobnici Liplje 7.²⁰⁰⁸ Prema tome, ukupno 809 osoba koje su se nakon pada Srebrenice vodile kao nestale identifikovano je u grobnicama povezanim s mjestom ubijanja kod brane u Petkocima.²⁰⁰⁹ Kako je Vijeće ranije navelo, preživjeli su vidjeli traktor kako 15. jula skuplja tijela s platoa, ali nisu vidjeli kuda su ta tijela odnesena.²⁰¹⁰ Osim toga, hemijski uslovi su spriječili forenzičke timove da ispituju šta se nalazi u brani.²⁰¹¹ Vijeće stoga primjećuje da možda ima još tijela muškaraca, bosanskih Muslimana, ubijenih kod brane u Petkocima koja nisu ekshumirana ni iz primarne grobnice kod brane u Petkocima ni iz bilo koje druge sekundarne grobnice. U zaključku, Vijeće konstatuje da su vojnici VRS-a 15. jula 1995. godine u Petkocima ubili najmanje 809 muškaraca, bosanskih Muslimana.

(c) Škola u Ročeviću i Kozluk (14.-16. juli)

459. Selo Kozluk je u neposrednoj blizini zapadne obale Drine,²⁰¹² desetak kilometara sjeverno od Karakaja.²⁰¹³ Selo Ročević je otprilike pet kilometara dalje ka sjeveru, pomalo i ka istoku, takođe na zapadnoj obali Drine.²⁰¹⁴ Škola u Ročeviću nalazi se nedaleko od raskrsnice puta Zvornik–Bijeljina i puta koji vodi ka Dolini.²⁰¹⁵ Komanda 2. bataljona Zvorničke brigade bila je u Malešiću, udaljenom otprilike 12 do 14 kilometara od Ročevića.²⁰¹⁶

(i) Zatočavanja – škola u Ročeviću (14.-15. juli)²⁰¹⁷

²⁰⁰⁸ DP P00170, str. 41.

²⁰⁰⁹ DP P00094, str. 257 (koji pokazuje od LP-1 do LP-4 duž puta Snagovo-Liplje); DP P00170, str. 41. Podatak o 809 osoba odnosi se na ukupan broj osoba koje su identifikovane zaključno s februarom 2010. godine. DP P00170, str. 2–3.

²⁰¹⁰ V. gore, par., fusnota 1991.

²⁰¹¹ Jean-René Ruez, T. 1003–1004 (30. mart 2010. godine).

²⁰¹² Dean Manning, DP P01819, PT. 18933 (10. decembar 2007. godine); DP P01857.

²⁰¹³ DP P00094, str. 189.

²⁰¹⁴ Jean-René Ruez, T. 1011 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 189.

²⁰¹⁵ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9920–9921 (3. april 2007. godine), PT. 9985 (4. april 2007. godine); DP P01946; Mile Janjić, DP P01094, PT. 17950–17951 (20. novembar 2007. godine).

²⁰¹⁶ Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18174, 18180 (26. novembar 2007. godine); Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12931 (20. juni 2007. godine).

²⁰¹⁷ U Optužnici se navodi da su 14. i 15. jula 1995. godine pripadnici VRS-a i/ili MUP-a zatočili više od 1.000 muškaraca bosanskih Muslimana u školu u Ročeviću, nedaleko od Zvornika. Dana 15. jula oko škole je ležalo nekoliko leševa. Dana 15. jula Drago Nikolić i Trbić otišli su u školu u Ročeviću kako bi nadzirali pripadnike VRS-a zadužene za čuvanje zarobljenika. Optužnica, par. 21.8.1.

460. U ranim večernjim satima 14. jula²⁰¹⁸ pripadnici voda vojne policije Bratunačke brigade, kao i "Zeničke čete"²⁰¹⁹ Bratunačke brigade, dobili su zadatak da čuvaju školu u Ročeviću,²⁰²⁰ koja je bila puna zarobljenika, bosanskih Muslimana.²⁰²¹ Komandant 2. bataljona Zvorničke brigade, rezervni oficir s činom poručnika Srećko Aćimović,²⁰²² saznao je za činjenicu da se zarobljenici drže u fiskulturnoj sali u školi u Ročeviću 14. jula 1995. godine oko 21:30 sati i odmah je krenuo u školu u Ročeviću da provede istragu.²⁰²³ Kada je Aćimović stigao, zarobljenici su zapomagali da dobiju vodu i tražili su da idu u WC.²⁰²⁴ U školskom dvorištu su stajali razbarušeni vojnici,²⁰²⁵ koji su izgledali kao da su pijani ili drogirani.²⁰²⁶

461. Aćimović je poslije otprilike 30 minuta otišao iz škole u Ročeviću kako bi o situaciji obavijestio Komandu Zvorničke brigade.²⁰²⁷ Kada je preko telefona dobio Zvorničku brigadu, dežurni oficir ga je obavijestio da ni Obrenović ni potpukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade,²⁰²⁸ nisu tu, ali da je upravo stigao Popović.²⁰²⁹ Aćimović je onda razgovarao s

²⁰¹⁸ Iako Janjić nije bio siguran da li su se događaji koje je opisao odigrali 14. ili 15. jula 1995. godine, Vijeće primjećuje da je na osnovu dokaza o kojima će dolje biti riječi utvrđeno da je većina zarobljenika već bila ubijena do 15. jula uveče, tako da u to vrijeme škola nije mogla biti "puna" zarobljenika. V. dolje, par. 471-475. Na osnovu toga Vijeće zaključuje da su Janjić i njegove kolege otišli u školu u Ročeviću uveče 14. jula 1995. godine.

²⁰¹⁹ Janjić je rekao da se izraz "Zenička četa" koristio za ljude koji su 1992. godine došli iz Zenice i da su oni bili pripadnici i 1. i 2. bataljona Bratunačke brigade. Mile Janjić, DP P01094, PT. 17951–17952 (20. novembar 2007. godine).

²⁰²⁰ Mile Janjić, DP P01094, PT. 17948–17953 (20. novembar 2007. godine). Janjić je rekao da su on i još oko sedam pripadnika vojne policije Bratunačke brigade krenuli iz policijske stanice u Bratuncu oko 19:00 sati i da su se odvezli u pravcu Kravice, Konjević-Polja i Zvornika, da bi na kraju skrenuli lijevo odmah iza table za Ročević, a zatim su nastavili još nekoliko metara i zaustavili se kod neke škole, ispred koje je bio parkiran oklopni transporter UN-a. Mile Janjić, DP P01094, PT.-17948–17951, 17998–17999 (20. novembar 2007. godine).

²⁰²¹ Mile Janjić, DP P01094, PT. 17953 (20. novembar 2007. godine).

²⁰²² V. gore, par. 144.

²⁰²³ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12934–12935, 12941, 12943 (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9550, 9577–9578 (8. februar 2011. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13366 (26. juni 2007. godine).

²⁰²⁴ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12936–12937 (20. juni 2007. godine).

²⁰²⁵ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12936 (20. juni 2007. godine). Aćimović je tvrdio da zarobljenike nisu čuvali pripadnici Zvorničke brigade, ali da je čuo glasine – iz nepouzdanog izvora – da su to bili "stražari iz Bratunca i Višegrada". Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 13033 (21. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13366 (26. juni 2007. godine).

²⁰²⁶ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12936 (20. juni 2007. godine), PT. 13008–13009 (21. juni 2007. godine); Dragan Jović, DP P01703, PT. 18072 (21. novembar 2007. godine) (koji je naveo da je jedan mladi vojnik iz 2. bataljona, koji je u Komandu 2. bataljona brigade došao veče pred pogubljenje, rekao da su vojnici u školi u Ročeviću koji su čuvali zarobljenike bili pijani); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13366–13367 (26. juni 2007. godine) (koji je rekao da je Aćimović kasnije ispričao Lazareviću da su se nepoznati vojnici koje je vidio u školi u Ročeviću "nenormalno ponašali", da su ubili nekoliko zarobljenika i ranili jednu mještanku); Mitar Lazarević, T. 8520 (6. decembar 2010. godine). Ti ljudi u školi prijetili su čak i Aćimoviću kada ih je pitao ko im je komandant. Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12936 (20. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13367–13368 (26. juni 2007. godine).

²⁰²⁷ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12937 (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9578 (8. februar 2011. godine).

²⁰²⁸ V. gore, par. 141.

²⁰²⁹ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12937, 12939–12940 (20. juni 2007. godine), PT. 13007–13008 (21. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9554–9555 (8. februar 2011. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13372–13373 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8523 (6. decembar 2010. godine). Aćimović je rekao dežurnom oficiru da komandantu brigade ili načelniku štaba, ako bude razgovarao bilo s kojim od njih, kaže šta se dešava u školi u Ročeviću i da kontaktiraju Aćimovića. Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12939 (20. juni 2007. godine).

Popovićem i obavijestio ga je o situaciji u školi u Ročeviću.²⁰³⁰ Popović je rekao Aćimoviću da "ne dramatižuje" i da će zarobljenici sljedećeg jutra biti razmijenjeni.²⁰³¹ Aćimović je tu informaciju prenio predsjedniku mjesne zajednice Ročević i vojnicima u školi.²⁰³² Aćimović i predsjednik su zajedno uspjeli da ubijede vojnike da zarobljenicima daju vodu i da im dozvole da koriste WC.²⁰³³

462. Aćimović je ponovo pokušao da stupi u kontakt ili s Pandurevićem ili s Obrenovićem 15. jula između 23:30 i 00:15 sati, ali je dežurni oficir Zvorničke brigade ponovo rekao da nije moguće s njima stupiti u kontakt.²⁰³⁴ Otprilike u 01:00 sat iz Zvorničke brigade je stigao telegram u kojem je pisalo da u Ročević treba poslati grupu ljudi iz 2. bataljona "za pogubljenje zatvorenika".²⁰³⁵ Nakon što je konsultovao Vuju Lazarevića, pomoćnika komandanta za moral i vjerska pitanja bataljona, i Mitra Lazarevića, referenta za opšte poslove, i nakon što su se dogovorili da bataljon neće dati ljude u tu svrhu, Aćimović je poslao telegram Zvorničkoj brigadi u kojem je odgovorio da 2. bataljon nema ljudi na raspolaganju.²⁰³⁶

463. Otprilike sat kasnije primljen je još jedan telegram s istim naređenjem.²⁰³⁷ Pošto se ponovo konsultovao s Vujom i Mitrom Lazarevićem i nakon što su odlučili da ne šalju ljude u tu svrhu, Aćimović i njegova dvojica saradnika poslali su drugi telegram u kojem su ponovili da nemaju dovoljno ljudstva za izvršenje naređenja.²⁰³⁸ Otprilike deset minuta kasnije, oko 02:30 sati,

²⁰³⁰ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12940 (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9554, 9558–9559 (8. februar 2011. godine). Aćimović je rekao Popoviću da vojnici ubijaju zarobljenike ispred škole u Ročeviću, da je u blizini ranjena jedna žena, da on nema kontrolu nad situacijom i da bi moglo da dođe do "opšte katastrofe i tragedije". Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12940 (20. juni 2007. godine). Aćimović je takođe rekao Popoviću da su ljudi koji čuvaju zarobljenike pod uticajem droga ili alkohola i da se nenormalno ponašaju. Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 13008–13009 (21. juni 2007. godine).

²⁰³¹ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12940 (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9555–9556, 9558–9559, 9579, 9582 (8. februar 2011. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13373 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8523 (6. decembar 2010. godine).

²⁰³² Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12942 (20. juni 2007. godine), PT. 13009 (22. juni 2007. godine).

²⁰³³ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12942 (20. juni 2007. godine), PT. 13010 (21. juni 2007. godine).

²⁰³⁴ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12943, 13140 (20. juni 2007. godine).

²⁰³⁵ Srećko Aćimović, T. 9551 (8. februar 2011. godine); Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12945–12946 (20. juni 2007. godine), PT. 13020 (21. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13375 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8525 (6. decembar 2010. godine). Budući da je telegram bio šifrovan, niko nije mogao da ga pročita prije nego što ga je vezista dešifrovao; tada je cijeli bataljon znao za sadržinu. Mitar Lazarević, DP P01440 (povjerljivo), PT. 13375 (27. juni 2007. godine).

²⁰³⁶ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12946–12947 (20. juni 2007. godine), PT. 13011 (21. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13375–13376 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8525 (6. decembar 2010. godine). V. takođe Dragan Jović, DP P01703, PT. 18086 (21. novembar 2007. godine). Aćimović je rekao da on jednostavno ne bi dozvolio sebi i svojim saradnicima da učestvuje "u takvoj nekoj suludoj [...] ideji". Srećko Aćimović, T. 9590 (8. februar 2011. godine).

²⁰³⁷ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12947–12948 (20. juni 2007. godine).

²⁰³⁸ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12948–12950 (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, T. 9550 (8. februar 2011. godine). Vijeće primjećuje da je Mitar Lazarević rekao da je primljen samo jedan telegram od Zvorničke brigade i da je poslat samo jedan odgovor u kojem se odbija slanje ljudi iz 2. bataljona. Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13405 (27. juni 2007. godine). Međutim, Vijeće smatra da je nebitno da li je primljen ili poslat jedan ili dva telegrama. Za razliku od toga, od ključne važnosti je to što je nakon tog telegrama ili tih telegrama uslijedio telefonski poziv iz Zvorničke brigade, koji je prethodio Aćimovićevom odlasku u školu u Ročevićima 15. jula ujutru. V. dolje, par. 464-465. Osim toga, Vijeće primjećuje da svjedočenje Mitra Lazarevića potkrepljuje iskaz Srećka Aćimovića u vezi s telefonskim pozivom iz Zvorničke brigade, mada Lazarević nije znao s kim je

Aćimovića je telefonom pozvao Drago Nikolić.²⁰³⁹ Nikolić je rekao Aćimoviću da je naređenje došlo "odozgo" i da se mora izvršiti.²⁰⁴⁰ Nikolić je Aćimoviću postavio ultimatum da uradi sve što je moguće i da pošalje ljude do 07:00 sati i rekao mu je da će se ponovo čuti otprilike u to vrijeme.²⁰⁴¹

464. Nikolić je ponovo pozvao telefonom 15. jula u 07:00 ili 08:00 sati da pita da li je Aćimović izvršio naređenje.²⁰⁴² Nikolić je rekao da, ako Aćimović ne može da skupi grupu ljudi, onda on i njegovi saradnici moraju sami da izvrše zadatak, i naredio je Aćimoviću da ga otprilike dva sata kasnije sačeka u školi u Ročeviću.²⁰⁴³

465. Kada je Aćimović došao u školu u Ročeviću u 09:00 ili 10:00 sati, vidio je najmanje desetak leševa na travi.²⁰⁴⁴ Otprilike 25 do 30 pripadnika vojne policije VRS-a stajalo je ispred fiskulturne sale, kao i iza škole.²⁰⁴⁵ Aćimović je takođe sreo Popovića,²⁰⁴⁶ koji mu je naložio da ode u jednu od kancelarija na prvom spratu.²⁰⁴⁷ Popović je vikao na Aćimovića i tražio da mu ovaj kaže zašto nije doveo svoje ljude, zaprijetivši mu da će odgovarati za neizvršenje naređenja.²⁰⁴⁸ Popović je nastavio da vrši pritisak na Aćimovića da pronade ljude voljne da učestvuju u ubijanju.²⁰⁴⁹ Takođe ga je pitao za lokacije koje bi bile prikladne za ubijanje zarobljenika.²⁰⁵⁰

466. Vijeću su Srećko Aćimović i Dragan Jović predočili oprečne iskaze u vezi s eventualnom ulogom koju su njih dvojica imala u omogućavanju regrutacije dodatnih vozača i ljudi voljnih da

konkretno razgovarao Aćimović. Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13377–13378 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8529 (6. decembar 2010. godine).

²⁰³⁹ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12949–12951 (20. juni 2007. godine), PT. 13046 (21. juni 2007. godine). V. gore, par.146.

²⁰⁴⁰ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12950–12951 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴¹ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12951 (20. juni 2007. godine). V. takođe Mitar Lazarević, DP P01441, PT. 13377–13378 (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8529 (6. decembar 2010. godine).

²⁰⁴² Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12951–12952 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴³ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12952, 12953–12956 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴⁴ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12957–12958 (20. juni 2007. godine). V. takođe svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6461–6462 (29. januar 2007. godine).

²⁰⁴⁵ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18053, 18083 (21. novembar 2007. godine). Ti ljudi nisu bili pripadnici Zvorničke brigade, ali je Jović čuo da su možda bili iz Bratunačke brigade. *Ibid.* Vijeće primjećuje da bi to bilo u skladu s činjenicom da su pripadnici voda vojne policije Bratunačke brigade, kao i pripadnici "Zeničke" čete Bratunačke brigade, dobili zadatak da čuvaju školu u Ročeviću tokom noći 14. jula 1995. godine. V. gore, par. 460.

²⁰⁴⁶ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12957–12958 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴⁷ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12958 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴⁸ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12958–12959 (20. juni 2007. godine). V. takođe Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12964–12965 (20. juni 2007. godine).

²⁰⁴⁹ Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12959–12960 (20. juni 2007. godine). Dragan Jović je rekao da ga je Aćimović poslao da se raspita da li izvjesni "Drašković", čiji je brat ranije bio ubijen u ratu, želi da učestvuje u pogubljenjima, ali je rekao da Drašković nije želio da dođe i da ga nisu prisiljavali na to. Dragan Jović, DP P01703, PT. 18056–18057, 18092 (21. novembar 2007. godine). Međutim, Vijeće primjećuje da je izvjesni Vukašin Drašković kasnije bio u kamionu sa svjedokom PW-001 koji je išao za Kozluk. Svjedok PW-001, T. 8790, 8797 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁵⁰ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 13117 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine).

pucaju u zarobljenike.²⁰⁵¹ Vijeće smatra da su ta pitanja uglavnom od perifernog značaja za tezu protiv optuženog, mada ima u vidu da mnogi svjedoci koji su učestvovali u zatočavanju i ubijanju imaju razloga da umanje sopstveni doprinos tim događajima i učešće u njima. Vijeće je mišljenja da takav poriv ne mora obavezno kompromitovati cijelo svjedočenje tih svjedoka, ali s oprezom razmatra njihovo svjedočenje po drugim pitanjima. Uprkos tome, Vijeće smatra da nepodudarnosti između Aćimovićevih i Jovićevih izjava u vezi s tim kome treba pripisati odgovornost nije potrebno razrješavati u kontekstu ovog predmeta.

467. Popović je takođe pozvao telefonom dežurnog oficira Zvorničke brigade i tražio da se u Ročević hitno pošalju vozila i "jednog od one dvojice koji su bili ... ili koji se nalaze u Petkovicima ili Orahovcu".²⁰⁵² Otprilike 30 do 40 minuta kasnije stigao je jedan jedini kamion, koji je vozio pripadnike 2. bataljona.²⁰⁵³ Ljut zbog toga što je poslat samo jedan kamion, Popović je rekao "da se to mora odradit' tu, nedaleko od škole, da... da se to pobije u Ročeviću".²⁰⁵⁴ Popović je naredio Aćimoviću da pozove vozače šest ili sedam civilnih vozila i naredi im da dovezu svoje kamione u školu u Ročeviću.²⁰⁵⁵

²⁰⁵¹ V., na primjer, Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12969 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine); Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 13105 (22. juni 2007. godine) (koji je rekao da, kada mu je Popović "rekao da uzme telefon i da pozove te vozače sa vozilima da dođu [...] u školu", on se pretvarao da je obavio taj telefonski razgovor, ali ga nije obavio, ili ga je obavio, ali je u svakom slučaju rekao Popoviću da ti vozači nisu dostupni); Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 13120–13121 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine) (koji je negirao da je poslao Jovića da rekvirira civilni kamion, da je otišao s Jovićem da uzme taj kamion nakon što sam Jović nije uspio da to uradi, da je poslao Jovića da pokupi jednog sedamnaestogodišnjaka kako bi ovaj učestvovao u pogubljenjima i da je rekao Joviću da svoju pušku da tom sedamnaestogodišnjaku kako bi ovaj kasnije mogao da učestvuje u pogubljenjima). Up. Dragan Jović, DP P01703, PT. 18060–18061 (21. novembar 2007. godine) (koji je rekao da ga je Aćimović poslao da rekvirira civilni kamion i da je Aćimović išao s njim da uzme taj kamion nakon što sam Jović nije uspio da to uradi). Vijeće primjećuje da je Dragan Jović bio nedosljedan o tome da li je on predložio Popoviću da se kontaktira Đorđe ili Đoko Nikolić. Dragan Jović, DP P01703, PT. 18077, 18084 (21. novembar 2007. godine) (koji je prvo priznao da je "jednom" predložio da bi se mogao upotrijebiti Đoko Nikolić, ali je potom promijenio mišljenje i postavio pitanje kako je mogao znati gdje se bilo ko nalazi u tim okolnostima). Up. Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12969–12970 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

²⁰⁵² Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12965–12966 (20. juni 2007. godine), PT. 12986 (21. juni 2007. godine). Milorad Trbić je kasnije rekao Aćimoviću da je Popović vjerovatno mislio na njega ili Jasikovca, komandira čete vojne policije Zvorničke brigade, ali da je Jasikovac taj koji je zapravo otišao u Ročević. Srećko Aćimović, DP P01773, PT. 12987–12988 (21. juni 2007. godine). Vijeće primjećuje da su i Jasikovac i Trbić viđeni kod škole u Ročeviću 15. jula 1995. godine u toku dana. V. dolje, par. 469–470. Uzimajući u obzir dokaze o njihovom prisustvu, kao i Aćimovićevu svjedočenje, Vijeće se uvjerilo da je Popović mislio na Jasikovca i Trbića kada je razgovarao s dežurnim oficijom Zvorničke brigade.

²⁰⁵³ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12967 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine), PT. 12983 (djelimično zatvorena sjednica) (21. juni 2007. godine), PT. 13155 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine); Dragan Jović, DP P01703, PT. 18058, 18059 (21. novembar 2007. godine).

²⁰⁵⁴ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12968–12969 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

²⁰⁵⁵ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12969 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

468. Kada je jedan vozač stigao u školu u Ročeviću s kamionetom TAM,²⁰⁵⁶ Popović je ponovo bio uzrujan jer je kamion bio mali i u njega nije moglo da stane više od 15 ljudi.²⁰⁵⁷ Aćimovićev vozač Dragan Jović je na kraju nabavio drugi kamion od jednog civila.²⁰⁵⁸

469. Za to vrijeme, Jasikovac i jedan broj pripadnika vojne policije Zvorničke brigade došli su iz kasarne u preduzeću "Standard" u školu u Ročeviću radi obezbjeđenja objekta i zarobljenika, a usput su se zaustavili da pokupe još pripadnika čete vojne policije Zvorničke brigade koji su bili stacionirani na mostu u Karakaju.²⁰⁵⁹ Procjenjuje da je u to vrijeme u fiskulturnoj sali škole, koju su čuvali pripadnici Zvorničke brigade, bilo držano 1.000 zarobljenika.²⁰⁶⁰ Nekolicina pripadnika vojne policije dobila je zadatak da obezbijedi ulaz u školu i spriječi razgnjevljene civile, bosanske Srbe, da priđu zarobljenicima.²⁰⁶¹ Dva pripadnika vojne policije formirala su kontrolni punkt na kojem su provjeravala vozila i ljude koji su se približavali, dok su drugi vojnici VRS-a sprečavali civile da uđu u dvorište i u školu i svete se zarobljenicima, bosanskim Muslimanima.²⁰⁶²

470. Jedno od vozila koje je prošlo kontrolni punkt zaustavilo se kod stadiona pored škole i jedan pripadnik vojne policije rekao je svjedoku PW-059 da su stigli Trbić i Drago Nikolić.²⁰⁶³ Svjedok PW-059 je kasnije vidio Trbića direktno prekoputa kontrolnog punkta u školskom dvorištu.²⁰⁶⁴ Svjedok PW-059 je kasnije tog dana takođe čuo od jednog pripadnika vojne policije da su im Trbić

²⁰⁵⁶ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12970 (djelimično zatvorena sjednica), PT. 12972 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

²⁰⁵⁷ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12972 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

²⁰⁵⁸ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18048, 18060–18061 (21. novembar 2007. godine).

²⁰⁵⁹ Svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6460 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6461 (29. januar 2007. godine); Stanoje Birčaković, DP P01662, T. 10759–10760 (1. maj 2007. godine); Dragoje Ivanović, DP P01667, PT. 14553 (30. avgust 2007. godine). Tužilaštvo tvrdi da je pregled angažovanja ljudstva čete vojne policije Zvorničke brigade prepravljen kako bi se prikrila činjenica da je sedam pripadnika vojne policije bilo 15. jula 1995. godine u Ročeviću. Završni podnesak tužilaštva (povjerljivo), par. 680 (gdje se upućuje na DP P01754). Vijeće je čulo svjedočenje stručnjaka za forenzičku analizu dokumenata, koji je pregledao Pregled angažovanja ljudstva i zaključio da je slovo "R" zaista prepravljeno u slovo "T" u koloni 15 u DP P01754, str. 3. Jan de Koeijer, T. 17641–17643 (5. septembar 2011. godine); DP P02594; DP P02595; DP P02596, str. 2. Vijeće smatra da svjedočenje više pripadnika čete vojne policije Zvorničke brigade da su bili prisutni u školi u Ročeviću, kao i svjedočenje Milorada Birčakovića da je 15. jula odveo Miomira Jasikovca u školu u Ročeviću, dovoljno potkrepljuje tvrdnju da je Pregled angažovanja ljudstva izmijenjen kako bi se prikrilo prisustvo pripadnika čete vojne policije Zvorničke brigade u školi u Ročeviću 15. jula 1995. godine. Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11046–11047 (7. maj 2007. godine); DP P01748 (Putni radni list za opel rekord P-4528), str. 4 (gdje je ubilježeno pet vožnji opel rekorda u Ročević 15. jula 1995. godine, tokom kojih su prevezena četiri putnika).

²⁰⁶⁰ Svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6461–6462 (29. januar 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01656 (povjerljivo), PT. 6479 (djelimično zatvorena sjednica) (29. januar 2007. godine).

²⁰⁶¹ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9909–9913, 9920–9922 (3. april 2007. godine), PT. 9993 (4. april 2007. godine); svjedok PW-059, T. 10511 (djelimično zatvorena sjednica) (28. februar 2011. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6461 (29. januar 2007. godine). V. takođe DP P01948.

²⁰⁶² Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9911, 9922 (3. april 2007. godine), PT. 9993 (4. april 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6462, 6487 (29. januar 2007. godine).

²⁰⁶³ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9923, 9925 (3. april 2007. godine).

²⁰⁶⁴ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9960–9961 (4. april 2007. godine).

i Drago Nikolić rekli da se sve mora držati "pod kontrolom".²⁰⁶⁵ Nakon što su izdata ta naređenja, vozilo je ponovo prošlo kroz kontrolni punkt i nastavilo ka glavnom putu.²⁰⁶⁶ Iako je svjedok PW-059 u svjedočenju rekao da nije lično vidio Dragu Nikolića,²⁰⁶⁷ Vijeće primjećuje da on tog dana nije vidio ni Birčakovića, Nikolićevog vozača,²⁰⁶⁸ iako je Birčaković zaista bio tamo.²⁰⁶⁹ Vijeće stoga ne smatra da je svjedočenje svjedoka PW-059 presudno za utvrđivanje toga da li je Drago Nikolić zaista bio tamo. Umjesto toga, Vijeće ima u vidu da je svjedok PW-059 čuo da su stigli i Trbić i Drago Nikolić i da su obojica poručila da se sve mora držati "pod kontrolom". Vijeće takođe primjećuje da je Birčaković prepoznao Nikolićev potpis u jednom redu putnog radnog naloga za vozilo, koji se odnosio na pet vožnji opel rekorda do Ročevića 15. jula 1995. godine.²⁰⁷⁰ Kada se to konkretno razmotri u vezi s činjenicom da je Drago Nikolić naredio Aćimoviću da ga sačeka u školi u Ročeviću 15. jula 1995. godine,²⁰⁷¹ Vijeće se uvjerilo da je Drago Nikolić 15. jula 1995. godine bio prisutan u školi u Ročeviću.

(ii) Ubijanje - Kozluk (15. juli)²⁰⁷²

471. Ubrzo iza podneva jedan vojnik je ušao u ured u kom su bili Aćimović i Popović, zajedno s jednim mladićem u civilnoj odjeći, koji je imao otprilike 17-18 godina, a javio se kao "dobrovoljac" da učestvuje u ubijanju.²⁰⁷³ Taj mladić nije bio pripadnik nijedne jedinice Zvorničke brigade i Aćimović ga nikada prije toga nije vidio.²⁰⁷⁴ Popović je naredio tom mladiću da pronađe druge dobrovoljce i mladić je izašao iz ureda.²⁰⁷⁵

472. Prijevoz zarobljenika od škole do mjesta ubijanja počeo je oko 14:00 ili 15:00 sati.²⁰⁷⁶ Aćimović je naredio Veljku Ivanoviću, vozaču u 2. bataljonu, da kamion doveze u rikverc blizu

²⁰⁶⁵ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9923 (3. april 2007. godine).

²⁰⁶⁶ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9923–9924 (3. april 2007. godine).

²⁰⁶⁷ Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9960–9961 (4. april 2007. godine).

²⁰⁶⁸ Svjedok PW-059, DP P01943 (povjerljivo), PT. 9995–9996 (djelimično zatvorena sjednica) (4. april 2007. godine); svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9996–9997 (4. april 2007. godine).

²⁰⁶⁹ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11046–11047 (7. maj 2007. godine); DP P01748 (Putni radni list za opel rekord P-4528), str. 4 (gdje je ubilježeno pet vožnji opel rekorda u Ročević 15. jula 1995. godine, tokom kojih su prevezena četiri putnika).

²⁰⁷⁰ DP P01748, str. 4; Milorad Birčaković, T. 9192 (1. februar 2011. godine).

²⁰⁷¹ V. gore, par. 464.

²⁰⁷² U Optužnici se navodi da su 15. jula 1995. godine, pripadnici VRS-a i/ili MUP-a, pod nadzorom Vujadina Popovića i Ljubiše Beare, odveli i prevezli više od 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, zatočenih u školi u Ročeviću 14. i 15. jula 1995. godine na jedno mjesto na obali Drine kod Kozluka i po kratkom postupku ih 15. jula pogubili automatskim oružjem. Optužnica, par. 21.8.1, 21.10.

²⁰⁷³ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12971 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine); svjedok PW-001, T. 8790 (djelimično zatvorena sjednica), T. 8794, 8796 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁷⁴ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12971 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine), PT. 13118 (djelimično zatvorena sjednica) (22. juni 2007. godine).

²⁰⁷⁵ Srećko Aćimović, DP P01772 (povjerljivo), PT. 12971–12972 (djelimično zatvorena sjednica) (20. juni 2007. godine).

²⁰⁷⁶ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18063 (21. novembar 2007. godine).

vrata fiskulturne sale.²⁰⁷⁷ Otvorena su zadnja vrata kamiona i tri sanduka municije koja je Ivanović donio istovarena su i stavljena u jedno putničko vozilo.²⁰⁷⁸ Dok su vojnici VRS-a držali mitraljeze uperene prema ulazu u fiskulturnu salu,²⁰⁷⁹ "polumrtvi" zarobljenici, vezanih ruku i s povezima za oči, izlazili su iz škole.²⁰⁸⁰ Ukrcavali su se u kamione hodajući preko dasaka koje su postavljene kao svojevrsna rampa koja je vodila ka stražnjem dijelu.²⁰⁸¹ Oni koji nisu mogli držati ravnotežu su uvođeni u kamione.²⁰⁸² Osim jednog dječaka, niko nije tražio da bude pošteđen.²⁰⁸³

473. Po Aćimovićevom nalogu, Dragan Jović i Veljko Jovanović su kamion u kojem su bili zarobljenici, mladić koji se dobrovoljno javio i trojica-četvorica pripadnika vojne policije,²⁰⁸⁴ odvezli do čistine iznad Drine na kojoj je bila velika šljunčara u Kozluku.²⁰⁸⁵ Kada se kamion primakao koliko je mogao prići s obzirom na raslinje na tom mjestu, zarobljenici su iskrčani.²⁰⁸⁶ Strijelci su se rasporedili duž obje strane jame.²⁰⁸⁷ Svi su imali raznobojne uniforme i fantomke, a

²⁰⁷⁷ Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18174–18175, 18177 (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁷⁸ Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18177 (26. novembar 2007. godine); Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18182 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Veljko Ivanović je rekao da mu je "trećeg dana" oko 11:00 sati Pantić u kasarni u preduzeću "Standard" naredio da utovari tri sanduka sa po 1.000 komada municije i da ide u Ročević. Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18177 (26. novembar 2007. godine). Na osnovu Aćimovićevog i Jovićevog svjedočenja da je Ivanović bio u školi u Ročeviću istog dana kada su i oni bili tamo, Vijeće se uvjerilo da je taj "treći dan" zapravo bio 15. juli 1995. godine. Srećko Aćimović, DP P01772, PT. 12983 (djelimično zatvorena sjednica) (21. juni 2007. godine); Dragan Jović, DP P01703, PT. 18058, 18059 (21. novembar 2007. godine). V. takođe Mitar Lazarević, DP P01440 (povjerljivo), PT. 13380–13381 (djelimično zatvorena sjednica), PT. 13410 (djelimično zatvorena sjednica) (27. juni 2007. godine); Mitar Lazarević, T. 8532–8533 (djelimično zatvorena sjednica) (6. decembar 2010. godine).

²⁰⁷⁹ Svjedok PW-001, T. 8794 (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁸⁰ Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18182, 18218 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁸¹ Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18177 (26. novembar 2007. godine); Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18182 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine); svjedok PW-058, DP P01657, PT. 6464 (29. januar 2007. godine).

²⁰⁸² Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18182 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁸³ Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18190, 18218 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Veljko Ivanović je kasnije saznao da dječak jeste izveden iz Ivanovićevog kamiona, ali je kasnije ubijen. Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18190 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁸⁴ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18083 (21. novembar 2007. godine); svjedok PW-001, T. 8797–8798 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁸⁵ Veljko Ivanović, DP P01708, PT. 18177–18178, 18223 (26. novembar 2007. godine); Dragan Jović, DP P01703, PT. 18058–18059, 18082 (21. novembar 2007. godine); svjedok PW-001, T. 8791 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁸⁶ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18059–18060, 18067 (21. novembar 2007. godine). Vozila nisu mogla da priđu samoj šljunčari zato što je ona bila zarasla u raslinje. Dragan Jović, DP P01703, PT. 18067 (21. novembar 2007. godine).

²⁰⁸⁷ Svjedok PW-001, T. 8801–8802 (13. decembar 2010. godine) (koji je rekao da je s obje strane jame bilo po pedesetak strijelaca); Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18190–18191, 18195 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine) (koji je procijenio da je "do osam" ljudi pucalo u zarobljenike i rekao da su oni nosili fantomke). Ivanović je rekao da misli da su ljudi koji su pucali u zarobljenike pripadali 6. bataljonu. Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18193 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Međutim, Vijeće primjećuje da njegov iskaz o identitetu osoba koje su pucale predstavlja glasinu iz druge ruke i da se zasniva na spekulacijama, a osim toga je i prilično haotičan. Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18191–18193, 18209, 18210 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Vijeće stoga nije u mogućnosti da konstatuje koja je konkretno jedinica izvršila ubijanje.

neki su imali i bijele oprtače, što je ukazivalo na to da su pripadnici vojne policije.²⁰⁸⁸ Nijedan oficir ni komandant nije bio prisutan.²⁰⁸⁹

474. Kako su zarobljenici izlazili iz kamiona i padali prema jami, strijelci su pucali u njih s obje strane.²⁰⁹⁰ Zbog neorganizovane i improvizovane prirode unakrsne vatre, kao i nestručnosti strijelaca, činilo se kao da bi strijelci na kraju mogli pogoditi jedni druge.²⁰⁹¹ Ranjeni zarobljenici bježali su u Drinu, hvatajući se za grmlje.²⁰⁹² Kada su zarobljenici počeli odbijati da izađu iz kamiona,²⁰⁹³ onom mladom dobrovoljcu je naređeno da se popne u kamion i natjera ih da izađu, ali su ga oni odgurnuli, tako da je jedva izbjegao da i sâm upadne u jamu.²⁰⁹⁴

475. Poslije prve vožnje s Ivanovićem, Jović je dva ili tri puta prevezao zarobljenike u Kozluk.²⁰⁹⁵ Do tog vremena na mjesto ubijanja stiglo je još pripadnika VRS-a, uključujući pripadnike vojne policije.²⁰⁹⁶ Ivanović je takođe obavio još tri–četiri vožnje od škole u Ročeviću do Kozluka i nazad.²⁰⁹⁷

(iii) Pokopavanje - Kozluk (16. juli)²⁰⁹⁸

476. U ranim jutarnjim satima 16. jula 1995. godine Damjanu Lazareviću je rečeno da ode u Kozluk kako bi pokopao leševe pogubljenih.²⁰⁹⁹ Otprilike u to isto vrijeme, Dragan Jokić je naredio Milošu Mitroviću i Nikoli Rikanoviću, dvojici pripadnika inženjerske čete Zvorničke brigade, da

²⁰⁸⁸ Svjedok PW-001, T. 8802, 8804–8805 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine); Dragan Jović, DP P01703, PT. 18060 (21. novembar 2007. godine); Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18191, 18195 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine). Svjedok PW-001 je rekao da je vidio da je jedan pripadnik čete vojne policije Zvorničke brigade, koji se zvao Milomir i nosio maskirnu uniformu s bijelim oprtačima i pušku, prisutan na mjestu ubijanja, ali dokazi ne dozvoljavaju da se izvede zaključak o tome da li je on i pucao. Svjedok PW-001, T. 8805–8808 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁸⁹ Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18222 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁹⁰ Svjedok PW-001, T. 8801, 8813 (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁹¹ Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18222 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁹² Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18189 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁹³ Svjedok PW-001, T. 8813 (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁹⁴ Svjedok PW-001, T. 8791, 8803–8804 (djelimično zatvorena sjednica) (13. decembar 2010. godine).

²⁰⁹⁵ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18061–18062 (21. novembar 2007. godine). Kamion koji je vozio Jović bio je manji i u njega je moglo da stane "možda" desetak zarobljenika, kao i vojnika koji su ih obezbjeđivali. Dragan Jović, DP P01703, PT. 18061 (21. novembar 2007. godine).

²⁰⁹⁶ Dragan Jović, DP P01703, PT. 18065, 18084 (21. novembar 2007. godine).

²⁰⁹⁷ Veljko Ivanović, DP P01707 (povjerljivo), PT. 18191 (djelimično zatvorena sjednica) (26. novembar 2007. godine).

²⁰⁹⁸ U Optužnici se navodi da su 16. jula 1995. godine vojnici VRS-a iz inženjerske čete Zvorničke brigade, radeći zajedno s drugim pojedincima i jedinicama, pokopali u obližnju masovnu grobnicu leševa žrtava pogubljenja u Kozluku. Optužnica, par. 21.10.

²⁰⁹⁹ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14454–14455 (29. avgust 2007. godine). V. takođe DP P01684, str. 2 (gdje je zabilježeno da je kamion TAM 75 Zvorničke brigade obavio dvije vožnje do Kozluka 16. jula 1995. godine); Jean-René Ruez, T. 1014 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 196.

uzmu rovokopač koji se zvao "skip" ili "torpedo" i odu u fabriku mineralne vode "Vitinka" u Kozluku; Jokić je rekao da će im se Lazarević pridružiti negdje usput.²¹⁰⁰ Kada su Mitrović i Rikanović stigli, Lazarević ih je jednom stazom odveo do Drine. Staza se završavala ispred gomile tijela u stanju raspadanja, na kojima je bila civilna odjeća i koja su ležala u šljunčari, otprilike 20 do 30 metara od rijeke.²¹⁰¹

477. Hidraulični sistem rovokopača se pokvario i nije bio dovoljno jak da završi prekrivanje tijela zemljom,²¹⁰² pa je pozvan civil Rade Bošković da dovrši taj posao mašinom ULT-220 koja je pripadala kamenolomu u Jošanici.²¹⁰³ Zadatak je završen u roku od sat i po od Boškovićevog dolaska, pa su Lazarević i Mitrović takođe napustili šljunčaru.²¹⁰⁴ Krajem septembra 1995. godine tijela koja su prvobitno pokopana u Kozluku odvezena su sa te lokacije i ponovo su pokopana na drugom mjestu,²¹⁰⁵ što pokazuju forenzički dokazi o kojima će dolje biti riječi.

(iv) Forenzički dokazi

478. Snimci iz vazduha pokazuju da je grobnica u Kozluku, koja je obuhvatala tri lokaliteta sa ljudskim posmrtnim ostacima,²¹⁰⁶ prvi put napravljena između 5. i 17. jula 1995. godine.²¹⁰⁷ Ona je prekopana između 7. septembra i 27. septembra 1995. godine²¹⁰⁸ i, mada su neka od tijela izvađena, glavni dio grobnice ostao je neprekopan sve do 1999. godine, kada je počela ekshumacija predvođena predstavnicima MKSJ-a.²¹⁰⁹ U cijeloj grobnici pronađene su i čahure,²¹¹⁰ a otprilike 89

²¹⁰⁰ Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5590, 5594, 5603–5604, 5606–5610 (3. decembar 2003. godine), BT. 5620 (4. decembar 2003. godine); DP P00871, str. 5. U putnom radnom nalogu Zvorničke brigade za rovokopač torpedo koji je pripadao preduzeću "Birač holding" zabilježeno je da je 16. jula 1995. godine bio na "kopanju rova u Kozluku". DP P01654, str. 2.

²¹⁰¹ Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5604–5606 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14456–14457 (29. avgust 2007. godine). Bilo je takođe prisutno nekoliko maskiranih mladića s maskirnom bojom na licu, koje Lazarević nije prepoznao. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14457 (29. avgust 2007. godine).

²¹⁰² Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5606, 5608–5609 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14457, 14478 (29. avgust 2007. godine).

²¹⁰³ Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5606–5607, 5609–5610 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14457–14459 (29. avgust 2007. godine), PT. 14522 (30. avgust 2007. godine).

²¹⁰⁴ Miloš Mitrović, DP P01693, BT. 5610 (3. decembar 2003. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14458–14459 (29. avgust 2007. godine).

²¹⁰⁵ V. dolje, par. 563–565.

²¹⁰⁶ DP P00894, str. 6. Ta tri lokaliteta označena su sa KK1, KK2 i KK3. DP P00894, str. 6. Iz KK2 je pomoću teške mehanizacije, koja je ostavila za sobom tragove zubaca, izvađen neutvrđen broj tijela, kao i otprilike 49 dijelova tijela u zemlji neposredno pored lokacije na kojoj se nalazilo 18 nedirnutih tijela. Richard Wright, DP P00874, KT. 3678 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7508–7509 (21. februar 2007. godine); Richard Wright, T. 5709, 5711, 5714, 5715 (21. septembar 2010. godine); DP P00871, str. 6, 11–12; DP P00870; DP P00891, DP P01015. Pomoću mehanizacije je izvađen neutvrđen broj tijela i iz KK3, gdje su ostali tragovi još 156 dijelova tijela i 270 nedirnutih tijela. DP P00871, str. 6. Na gornjem sloju te mase tijela u KK3 bilo je znakova premještanja. DP P00871, str. 12. Tri relativno kompletna tijela izvađena su i iz KK1; ekstenzivno ogoljavanje i kopanje je pokazalo da tamo nema drugih posmrtnih ostataka, tako da je forenzički antropolog zaključio da su ta tri tijela ostala poslije prekopavanja grobnice na lokalitetu KK2. DP P00871, str. 11.

²¹⁰⁷ Dean Manning, DP P01819, PT. 18933 (10. decembar 2007. godine); DP P01858.

²¹⁰⁸ V. gore, par. 564.

²¹⁰⁹ Richard Wright, DP P00874, KT. 3701 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7456 (21.

posto kompletnih ili pretežno kompletnih tijela izvađenih iz ove grobnice imalo je strijelne rane nanesene puščanim mecima velike brzine.²¹¹¹ Za tijela kojima je bilo moguće utvrditi pol utvrđeno je da su pripadala muškarcima starim od 8 do 85 godina.²¹¹² Ligature su nađene uz otprilike 40 posto tijela,²¹¹³ dok je oko 16 posto imalo poveze za oči.²¹¹⁴ Na osnovu analize DNK-a, među posmrtnim ostacima izvađenim iz primarne grobnice u Kozluku identifikovano je ukupno 336 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici koje su se vodile kao nestale.²¹¹⁵

479. Dvije sekundarne grobnice koje se nalaze duž Čančarskog puta – Čančarski put 1 i Čančarski put 3 – povezane su s primarnom grobnicom u Kozluku na osnovu polomljenog stakla i drugog materijala koji su pronađeni na oba lokaliteta.²¹¹⁶ Grobnica Čančarski put 1 samo je sondirana, tako da nisu dostupne informacije o analizi DNK-a posmrtnih ostataka iz nje.²¹¹⁷ Grobnice na lokalitetima Čančarski put 2, 3, 7 i 13 povezane su s Kozlukom na osnovu analize DNK: 118 osoba nestalih iz Srebrenice identifikovano je na lokalitetu Čančarski put 2, 138 na lokalitetu Čančarski put 3, 108 na lokalitetu Čančarski put 7 i 61 na lokalitetu Čančarski put 13.²¹¹⁸

480. Prema tome, na osnovu analize DNK-a utvrđeno je da je 761 osoba koja se vodila kao nestala nakon pada Srebrenice bila u primarnoj grobnici u Kozluku, a da su sekundarne grobnice na Čančarskom putu povezane s njom.

(v) Zaključci o zatočavanju u školi u Ročeviću i ubijanju u Kozluku

februar 2007. godine). Na tim lokalitetima su nađeni posmrtni ostaci koji su, prema riječima antropologa, bili ostaci najmanje 340 osoba. DP P00894, str. 6.

²¹¹⁰ Richard Wright, DP P00874, KT. 3688, 3702 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, DP P00869, PT. 7507 (21. februar 2007. godine); Richard Wright, T. 5713 (21. septembar 2010. godine). Na osnovu činjenice da je položaj udova bio uredan i da su meci bili zariveni u tlo ispod tijela, forenzički antropolog je zaključio da su osobe čiji su posmrtni ostaci pronađeni na obodu KK3 pogubljene na tom mjestu. Richard Wright, DP P00869, PT. 7507 (21. februar 2007. godine); DP P00871, str. 11–12.

²¹¹¹ John Clark, DP P00897, KT. 3915–3917 (30. maj 2000. godine); DP P00894, str. 6, 8–10. Iz analize izgleda proističe da je većina tih ljudi ustrijeljena s leđa. Činjenica da su u svako od tijela u prosjeku ispaljena dva do tri metka navela je forenzičkog patologa na zaključak da povrede nisu nanesene tako što su te osobe zasute dugotrajnom nasumičnom rafalnom paljbom. John Clark, DP P00897, KT. 3917 (30. maj 2000. godine); DP P00894, str. 8.

²¹¹² John Clark, DP P00897, KT. 3912 (30. maj 2000. godine); DP P00894, str. 6.

²¹¹³ Richard Wright, DP P00874, KT. 3717 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, T. 5716 (21. septembar 2010. godine); DP P00871, str. 13; John Clark, DP P00897, KT. 3914–3915 (30. maj 2000. godine). Vijeće primjećuje da se to podudara sa svjedočenjem Veljka Ivanovića, koji je rekao da su zarobljenicima ruke bile vezane kada su ukrcani u kamione u školi u Ročeviću. V. gore, par. 472.

²¹¹⁴ Richard Wright, DP P00874, KT. 3681 (29. maj 2000. godine); Richard Wright, T. 5716 (21. septembar 2010. godine); DP P00871, str. 13.

²¹¹⁵ DP P00170, str. 41.

²¹¹⁶ Dean Manning, T. 10173–10174 (22. februar 2011. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 18976 (10. decembar 2007. godine); DP P00871, str. 15. V. takođe DP P00094, str. 194. Primarna masovna grobnica u Kozluku bila je na deponiji za otpad na području pored Drine i u samoj grobnici i oko nje bila je znatna količina polomljenog zelenog stakla i naljepnica fabrike za flaširanje "Vitinka", koja je bila otprilike kilometar od grobnice u Kozluku. Dean Manning, DP P01819, PT. 18976–18977 (10. decembar 2007. godine); DP P01911, str. 25, 36.

²¹¹⁷ DP P00170, str. 3; DP P00871, str. 15.

²¹¹⁸ DP P00170, str. 3–4, 40–41, 48, 75. V. takođe DP P01882.

481. Na osnovu svih gorenavedenih dokaza Vijeće konstatuje da je između 14. i 15. jula 1995. godine više od 761 muškarca, bosanskih Muslimana, bilo zatočeno u školi u Ročeviću i da su ih snage bosanskih Srba nakon toga ubile na bivšoj deponiji otpadaka fabrike mineralne vode "Vitinka" kod Kozluka, na obližnjoj čistini iznad Drine.

482. Vijeće takođe ima u vidu prisustvo raznih jedinica Zvorničke brigade i njihovo znatno učešće u događajima na mjestu zatočenja u školi u Ročeviću i na mjestu ubijanja u Kozluku. Te jedinice su bile četa vojne policije Zvorničke brigade i inženjerska četa Zvorničke brigade. Pripadnici voda vojne policije Bratunačke brigade takođe su bili prisutni u školi u Ročeviću.

(d) Zatočavanje – škola u Kuli (14.-15. juli)²¹¹⁹

483. Dana 14. jula 1995. godine naoružani vojnici VRS-a prevezli su bosanske Muslimane koji su držani u Bratuncu do škole²¹²⁰ u Kuli, zaseoku sela Pilice.²¹²¹ Pilica se nalazi sjeverno od Zvornika, u zoni odgovornosti 1. bataljona Zvorničke brigade.²¹²² Nekoliko autobusa sa zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, vozilo ih je iz Bratunca.²¹²³ Tog istog dana rano ujutro,

²¹¹⁹ U Optužnici se navodi da su 14. jula 1995. godine ili približno tog datuma pripadnici VRS-a i/ili MUP-a, pod nadzorom Vujadina Popovića i Ljubiše Beare, prevezli približno 1.200 muškaraca, bosanskih Muslimana, sa mjesta zatočenja u Bratuncu do škole u selu Kula, u blizini Pilice. Dana 14. i 15. jula 1995. ili približno tih datuma vojnici VRS-a su automatskim oružjem po kratkom postupku pogubili mnoge od muškaraca, bosanskih Muslimana, zatočenih u školi u Kuli. Dana 14. i 15. jula 1995., ili približno tih datuma, Drago Nikolić je učestvovao u organizaciji obezbjeđenja tog mjesta i nadgledanju i nadziranju pripadnika Zvorničke brigade i vojne policije Bratunačke brigade koji su čuvali zarobljenike. Optužnica, par. 21.9.

²¹²⁰ Škola je bila poznata pod nazivom "Nikola Tesla", a često je nazivana škola u "Kuli", i sastojala se od velike zgrade na dva sprata i velike fiskulturne sale. Jean-René Ruez, T. 1015–1016, (30. mart 2010. godine), T. 1673 (4. maj 2010. godine); DP P00094, str. 202–205; Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11319 (10. maj 2007. godine). V. takođe Rajko Babić, DP P01635, PT. 10213 (18. april 2007. godine). V. takođe DP P01763 (snimak iz vazduha područja oko škole u Pilici).

²¹²¹ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3029–3032 (14. april 2000. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 21–23; svjedok PW-073, T. 624–625 (12. mart 2010. godine). Vijeće primjećuje da je svjedok PW-073 dao nejasan iskaz o tačnoj lokaciji na kojoj je bio zatočen, naizmjenično navodeći da je to bila škola, odnosno dom kulture. V., na primjer, svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 23, 110; svjedok PW-073, T. 624–625, 625–628 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2010. godine). Svjedok PW-073 je rekao da je zgrada u kojoj je bio zatočen imala dva sprata i da je s mjesta zatočenja prevezen na mjesto ubijanja. Svjedok PW-073, T. 627–628 (12. mart 2010. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 31–33. Imajući u vidu da dio Doma kulture u Pilici, u kojem su zarobljenici bili zatočeni, ima samo jedan sprat i imajući u vidu odsustvo bilo kakvih dokaza da su zarobljenici iz Doma kulture u Pilici prevezeni na ekonomiju u Branjevu, Vijeće se uvjerilo da svjedok PW-073 nije mogao biti zatočen u Domu kulture u Pilici i da je u stvari bio zatočen u školi u Kuli. Vijeće takođe primjećuje da je svjedok PW-073 ocijenio da je na lokaciju zatočavanja došao 15. jula i da je tamo ostao dvije noći. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 24, 26. Nakon što je uporedilo ovo svjedočenje s iskazima drugih svjedoka o događajima na ekonomiji Branjevo 16. jula, uključujući iskaze Dražena Erdemovića i Rajka Babića, Vijeće se uvjerilo da je svjedok PW-073 zapravo stigao u školu u Kuli 14. jula, zajedno sa zarobljenicima iz drugih autobusa, i da se njegov iskaz u kojem pominje "17. juli" zapravo odnosi na događaje koji su se desili 16. jula, kada su zarobljenici izvedeni iz škole i prevezeni na Vojnu ekonomiju Branjevo. V. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10214–10221 (18. april 2007. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10962–10964 (4. maj 2007. godine).

²¹²² Richard Butler, T. 16813 (19. juli 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 319; DP P00104, str. 5; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16094–16095 (djelimično zatvorena sjednica) (9. oktobar 2007. godine); DP P02392 (kružićem je obilježeno selo Pilica).

²¹²³ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3029–3032 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-073 je takođe vidio dva brata, koja je uspio da navede po imenu, "u tom putu od Srebrenice do Pilice", koji su "izvedeni" i "nema, nisu

Komanda Zvorničke brigade poslala je telegram 1. bataljonu i naložila mu da pripremi školu u Kuli za dolazak 100 do 200 muškaraca iz Srebrenice, kao i da obezbijedi ulaze u školu kada oni budu tamo smješteni.²¹²⁴ Shodno tome, otprilike 12 pripadnika 1. bataljona, koji su bili pod komandom oficira bezbjednosti Slavka Perića zvanog kapetan Muderiz, otišlo je u školu da sačeka dolazak zarobljenika.²¹²⁵

484. Otprilike u 14:00 sati autobusi sa zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, počeli su da stižu u školu.²¹²⁶ Vojnici koji nisu bili iz 1. bataljona stigli su autobusima zajedno sa zarobljenicima i naredili su im da idu u fiskulturnu salu i učionice na drugom spratu škole.²¹²⁷ Bosanski Muslimani zatočeni u školi nosili su civilnu odjeću i među njima je bilo osoba koje nisu bile vojno sposobne, uključujući dječake od 15-16 godina, kao i starce koji su imali oko 80 godina.²¹²⁸ Na osnovu dokaza u vezi s brojem autobusa koji su 14. jula došli u školu,²¹²⁹ kao i dokaza o broju bosanskih Muslimana prevezenih na Vojnu ekonomiju Branjevo, kao što će biti riječi kasnije u ovom odjeljku,²¹³⁰ Vijeće konstatuje da je u školi u Kuli bilo zatočeno najmanje 1.000 bosanskih Muslimana. Zarobljenike su u školi obezbjeđivali pripadnici 1. bataljona Zvorničke brigade.²¹³¹

došli". Svjedok PW-073, T. 633 (12. mart 2010. godine). Ta dva čovjeka prijavljena su kao nestala 11. jula 1995. godine. Njihovi posmrtni ostaci su kasnije ekshumirani iz grobnica u Kamenici. V. DP P01940 (povjerljivo). Vijeće primjećuje da je "Kamenica" alternativni naziv za sekundarne grobnice u "Čančarima", od kojih su mnoge povezane s primarnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo, kao što je razmotreno u odjeljku o forenzičkim nalazima dolje, u par. 506-507. Thomas Parsons, T. 10403 (24. februar 2011. godine).

²¹²⁴ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10213–10220 (18. april 2007. godine). U telegramu je bilo navedeno da će zarobljenici provesti noć u školi i da će sljedećeg dana biti razmijenjeni u Tuzli. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10215–10217 (18. april 2007. godine).

²¹²⁵ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10217–10220 (18. april 2007. godine).

²¹²⁶ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10221–10222 (18. april 2007. godine).

²¹²⁷ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10222–10227 (18. april 2007. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3031–3032 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-016 je rekao da su u autobusu u kojem je on bio bila i dva vojnika, ali da to nisu bili oni isti vojnici koje je vidio u Bratuncu, gdje je ranije bio zatočen. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3031 (14. april 2000. godine). Babić je znao da ti vojnici nisu bili iz 1. bataljona, ali nije znao iz koje su jedinice. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10223 (18. april 2007. godine).

²¹²⁸ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10250 (18. april 2007. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 24–25; svjedok PW-073, T. 628 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2010. godine). V. takođe Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11322 (10. maj 2007. godine) (koji je rekao da su zarobljenici koje je 16. jula vidio u školi, sudeći po odjeći, bili civili).

²¹²⁹ Nakon tih događaja, seljani koji su živjeli u kućama oko škole rekli su Rajku Babiću da je bilo ukupno šest autobusa "koji su dovezli te Muslimane" u školu. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10236 (18. april 2007. godine). Svjedok PW-016 je procijenio da je ka školi išlo četiri-pet autobusa, pored onog u kojem je on bio. Svjedok PW-016, DP P01762, T. 3032 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-073 je rekao da je u Pilicu stiglo sedam autobusa punih zarobljenika. PW-073, T. 624–625 (12. mart 2010. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 12.

²¹³⁰ Dražen Erdemović je ocijenio da je 16. jula 1995. godine na vojnu ekonomiju Branjevo stiglo od 15 do 20 autobusa i na osnovu toga je ocijenio da je tog dana na vojnoj ekonomiji Branjevo ubijeno od 1.000 do 1.200 osoba. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10983 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1881 (17. maj 2010. godine). V. takođe dolje, par. 489-490, 495.

²¹³¹ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10213–10220 (18. april 2007. godine). V. takođe svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3031, 3039 (14. april 2000. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 25–26.

485. Kako je pristizalo sve više muškaraca, bosanskih Muslimana, fiskulturna sala i učionice su postale prenatrpane.²¹³² Uslovi u školi u Kuli bili su loši.²¹³³ Zarobljenici u fiskulturnoj sali tražili su da budu pušteni napolje po vodu i u WC.²¹³⁴ Svjedok PW-073, koji je držan u jednoj od učionica na drugom spratu škole,²¹³⁵ rekao je da su oni koji su izlazili iz učionice udarani kundacima i da su drugi onda mokrili tamo gdje su bili iz straha da će biti premlaćeni na putu do WC-a.²¹³⁶ Nijednom od muškaraca u školi nije pružena ljekarska njega, a nije bilo ni dovoljno vode.²¹³⁷

486. Dana 15. jula Perić je poslao još ljudi iz 1. bataljona u školu, tako da je tamo bilo prisutno ukupno 40 do 50 vojnika.²¹³⁸ Tokom cijelog tog dana vojnici su ulazili u školu i zarobljenicima, bosanskim Muslimanima, oduzimali nakit, satove i novac, prijeteci da će ih ubiti ako ne predaju 10.000 njemačkih maraka.²¹³⁹ Školu je 15. jula obišao i Jasikovac,²¹⁴⁰ kao i jedan čovjek koga su drugi oslovljavali sa "potpukovniče ili pukovniče" i koji je nosio maskirnu uniformu.²¹⁴¹ Jedan od pripadnika 1. bataljona čuo je komentar tog "potpukovnika ili pukovnika", za koji je shvatio da znači da će bosanski Muslimani biti prevezeni iz škole i ubijeni.²¹⁴²

²¹³² Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3031–3032 (14. april 2000. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 24–25; svjedok PW-073, T. 627 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2010. godine); Rajko Babić, DP P01635, PT. 10223 (18. april 2007. godine). Kada u fiskulturnu salu više nije mogao da se smjesti nijedan zarobljenik, vojnik koji je zarobljenike usmjeravao u školu rekao je drugim vojnicima napolju da više ne uvode civile unutra, te su neki zarobljenici ostali napolju u autobusima. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10224, 10236 (18. april 2007. godine).

²¹³³ Rajko Babić je rekao da je napolju bilo vruće i da nije bilo ventilacije. Neki zarobljenici su se onesvijestili. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10224, 10226 (18. april 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 321.

²¹³⁴ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10225 (18. april 2007. godine).

²¹³⁵ Svjedok PW-073, T. 627 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2010. godine); Rajko Babić, DP P01635, PT. 10226–10227 (18. april 2007. godine). Kada je fiskulturna sala postala prepuna, zarobljenici su se razmijelili po hodniku i stepeništu koje je vodilo na drugi sprat škole, a vojnik koji je došao u jednom od autobusa usmjeravao je dalje zarobljenike u učionice na drugom spratu. *Ibid.*

²¹³⁶ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 24. Oni koji su izašli iz prostorije morali su na putu do WC-a i nazad da prođu kroz špalir od pet-šest vojnika, koji su ih kundacima udarali u rebra. Svjedok PW-073, T. 627–628 (djelimično zatvorena sjednica) (12. mart 2010. godine).

²¹³⁷ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3036–3037 (14. april 2000. godine) (koji je svjedočio o noći s 14. na 15. juli).

²¹³⁸ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10233 (18. april 2007. godine). Vojnici koji su već bili u školi ostali su tamo i nisu bili zamijenjeni. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10233 (18. april 2007. godine). U zabilješci u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade za 15. juli 1995. godine evidentiran je zahtjev 1. bataljona za naftu i benzin "za odvoz ljudstva na Kulu" i za 10 sanduka municije kalibra 7,62 mm. DP P00014, str. 143. U vezi s identitetom vojnika koji su bili u školi, Vijeće primjećuje da je svjedok PW-073 rekao da dok je bio zatočen u školi nije vidio nijednog pripadnika vojne policije, nije vidio ni vojnike s beretkama, a nije uspio vidjeti ni činove ili oznake ni na jednom od vojnika koji su čuvali zarobljenike u školi. On je samo vidio "obično [...] šareno vojno odijelo". Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 30.

²¹³⁹ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3037–3038 (14. april 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 322.

²¹⁴⁰ Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11045 (7. maj 2007. godine). Birčaković, koji je bio Jasikovčev vozač, ostao je napolju dok je Jasikovac otišao u školu da izvrši "inspekciju". Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11046 (7. maj 2007. godine).

²¹⁴¹ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10237, 10240 (18. april 2007. godine). Babić nije znao kako se zvao taj oficir i nije se sjećao da li su s njim došli i drugi vojnici, ali se sjetio da je oficir bio visok, krupne građe, bez brade i brkova, s naprijed prorijeđenom i začušljanom plavom kosom, i da je nosio maskirnu uniformu. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10237–10238, 10239–10241 (18. april 2007. godine).

²¹⁴² Rajko Babić, DP P01635, PT. 10239–10240 (18. april 2007. godine).

487. Vojnici su nekolicinu zarobljenika, bosanskih Muslimana, dok su bili zatočeni, izveli iz škole.²¹⁴³ Neke su tukli.²¹⁴⁴ Zarobljenici u školi čuli su krike i jauke, onda bi uslijedila rafalna paljba, pa bi nastupila tišina.²¹⁴⁵ U jednom trenutku svjedok PW-016, kojem su dozvolili da pod stražom jednog vojnika donese vodu s izvora iza škole, čuo je kako se neki autobus približava školi s prednje strane, zatim kako ljudi dozivaju upomoć, a potom pucnjavu iz pravca iz koga je čuo da dolazi autobus.²¹⁴⁶ U jutarnjim satima 16. jula viđeno je devet tijela u civilnoj odjeći pedesetak metara od škole.²¹⁴⁷

488. Na osnovu gorenavedenih dokaza, Vijeće zaključuje da su snage bosanskih Srba pucale iz vatrenog oružja i ubile najmanje devet zarobljenika koji su bili zatočeni u školi u Kuli od 14. do 16. jula 1995. godine, kao i da je jedan broj zarobljenika umro uslijed loših uslova zatočenja.²¹⁴⁸

(e) Ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici (16. juli)

(i) Prijevoz zatočenika iz škole u Kuli (16. juli)²¹⁴⁹

²¹⁴³ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 23; svjedok PW-016, DP P01762, PT. 3038–3039 (14. april 2000. godine) (koji je svjedočio o noći s 15. na 16. juli 1995. godine). Svjedok PW-016 ne navodi eksplicitno ko je izveo zarobljenike iz fiskulturne sale tokom noći. *Ibid.* Međutim, Vijeće iskaz koji on daje u vezi s ovim aspektom dok je bio zatočen u školi razmatra u kontekstu drugih postupaka koje su vojnici preduzimali tokom cijelog dana 15. jula 1995. godine. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 577.

²¹⁴⁴ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 23. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 577.

²¹⁴⁵ Svjedok PW-073 je rekao da su u raznim vremenskim razmacima tokom cijelog perioda njegovog zatočenja zarobljenici u grupama od po četiri-pet izvođeni napolje. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 23–24, 27–29, 54. Svjedok PW-016 je rekao da su ljude izvodili iz škole u noći 15. jula, ali da nakon što su ti ljudi izvedeni nije čuo nikakve zvuke. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3039 (14. april 2000. godine). Rajko Babić je rekao da je, iako se pucnjava oko škole mogla čuti svakoga dana, blizu škole bio jedan broj "prodavnica" u koje su vojnici odlazili i pili do kasno u noć, a potom bi, nakon što bi se napili, pucali u vazduh. Prema Babićevim riječima, nije bilo neuobičajeno da se čuju pucnji. On je takođe rekao da se pucnji nisu čuli u samoj školi. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10230 (18. april 2007. godine). Iako Vijeće prihvata da su vojnici na području škole možda pucali u vazduh, ono takođe prihvata kao uvjerljiv iskaz svjedoka PW-073 da je, nakon što bi zarobljenici bili izvedeni iz škole, čuo krike, za kojima bi uslijedili pucnji, a zatim bi nastupila tišina.

²¹⁴⁶ Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3033, 3036 (14. april 2000. godine) (koji je svjedočio o noći s 14. na 15. juli 1995. godine). Svjedok PW-016 je čuo pucnjavu koja je trajala od pet do 10 minuta, ali mu je naređeno da se odmah vrati u fiskulturnu salu, tako da nije mogao vidjeti šta se dogodilo jer je tada bio mrak. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3035–3036, 3050 (14. april 2000. godine). Međutim, tragovi na fasadi škole, kao i čahure pronađene u blizini škole, ukazuju na to da je na tom području bilo pucnjave. Jean-René Ruez, T. 1016–1018 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 203, 206, 208, 209–212. Osim toga, Rajko Babić je potvrdio da je u večernjim satima 14.-15. jula nekim zarobljenicima dozvoljeno da u pratnji stražara odu i donesu vodu s izvora blizu škole. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10227–10228 (18. april 2007. godine). Vijeće primjećuje da su, iako je Rajko Babić takođe rekao da se u noći s 14. na 15. juli u školi ništa značajno nije dogodilo osim nestanka struje, zarobljenici bili mirni, prozori otvoreni, da je bilo povjetarca i da su zarobljenici bili zahvalni vojnicima što im je lijepo, taj iskaz je u suprotnosti s drugim dokazima koji su Vijeću predloženi, a koje ono smatra uvjerljivijim. Rajko Babić, DP P01635, PT. 10230–10231 (18. april 2007. godine). Vijeće se stoga neće osloniti na ovaj aspekt Babićevog svjedočenja.

²¹⁴⁷ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11323–11324, 11344 (10. maj 2007. godine). Pored toga, Milorad Birčaković je vidio tijelo jednog mrtvog čovjeka koji je, prema riječima jednog mještanina, skočio s jednog od prozora na školi. Milorad Birčaković, DP P01746, PT. 11046 (7. maj 2007. godine).

²¹⁴⁸ Dva ili tri zarobljenika su izdahnula u noći s 14. na 15. juli zbog nedostatka vazduha, a njihova tijela su iznijeli drugi zarobljenici. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3036 (14. april 2000. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 321.

²¹⁴⁹ U Optužnici se navodi da su ujutro 16. jula 1995. godine, pripadnici VRS-a, pod nadzorom Vujadina Popovića i

489. U jutarnjim satima 16. jula 1995. godine vojnici VRS-a počeli su bosanske Muslimane zatočene u školi u Kuli da usmjeravaju ka izlazu iz škole.²¹⁵⁰ Pripadnicima radnog voda Lokanjsko-piličkog bataljona Zvorničke brigade, kojima je komandant Radivoje Lakić naredio da tog jutra odu u školu, nepoznati vojnici u školi rekli su da zarobljenike utovaruju u autobuse "da ih voze".²¹⁵¹ Pripadnici radnog voda su obezbjeđivali vrata škole kako bi spriječili da ljudi koji su bili u njoj pobjegnu.²¹⁵² Zarobljenici, bosanski Muslimani, izlazili su iz škole u grupama po osam; ruke im je vezivala sljedeća grupa zarobljenika, a nekim zarobljenicima su stavljeni povezi za oči prije nego što bi ih vojnici sproveli do autobusa poredanih ispred škole.²¹⁵³ Dok se to odvijalo, nekoliko naoružanih vojnika psovalo je zarobljenike i tuklo ih kundacima.²¹⁵⁴ U svaki od autobusa ušla su jedan do dva vojnika²¹⁵⁵ i zarobljenike su prevezli na Vojnu ekonomiju Branjevo.²¹⁵⁶ Vojnici koji

Ljubiše Beare, prevezli autobusima iz škole u Kuli preostale ljude iz grupe od približno 1.200 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, na Vojnu ekonomiju Branjevo, vojni objekat Zvorničke brigade. Optužnica, par. 21.11.

²¹⁵⁰ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10234–10235 (18. april 2007. godine). Iako Rajko Babić nije 16. jula 1995. godine otišao u školu, događaje u školi mogao je posmatrati s terase svoje kuće koja je bila nedaleko odatle i, prema njegovoj procjeni, proces izvođenja zarobljenika iz škole počeo je prije podneva, oko 10:00 ili 11:00 sati. *Ibid.* U jutarnjim satima 16. jula, vojnici, bosanski Srbi, ušli su u školu i rekli da svi mladići, jedan po jedan, izađu iz fiskulturne sale da bi bili razmijenjeni, nakon čega je svjedok PW-016 izašao iz škole. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3039–3040 (14. april 2000. godine). Svjedok PW-073 je rekao da su vojnici došli u školu i rekli zarobljenicima da oni koji imaju novac mogu da idu u Sarajevo, a nakon što su ti ljudi s novcem otišli, onima koji su ostali rečeno je da će biti odvezeni u Tuzlu. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 26–27.

²¹⁵¹ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11314–11315, 11319–11322, 11324 (10. maj 2007. godine).

²¹⁵² Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11320–11322, 11324 (10. maj 2007. godine).

²¹⁵³ Rajko Babić, DP P01635, PT. 10234–10236 (18. april 2007. godine). Rajko Babić je vidio tri bosanska Muslimana kako stoje jedan pored drugog okrenuti prema zidu škole, ali zbog zida nije mogao vidjeti šta se dalje dogodilo. Kasnije je čuo da su zarobljenici izvođeni iz škole u grupama po osam i da su, dok su vojnici stražarili, tjerani da se okrenu prema zidu, a zatim bi im ruke vezivalo osam zarobljenika koji bi dolazili poslije njih. Babić je vidio zadnji dio autobusa parkiranog kod škole. *Ibid.* V. takođe Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11320–11322 (10. maj 2007. godine); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3040 (14. april 2000. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 26–27, 29, 31.

²¹⁵⁴ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 29, 59. Svjedok PW-073 opisao je te vojnike kao četiri "oficira" u laganoj odjeći, s raskopčanim košuljama, kao i s automatskim puškama. *Ibid.*

²¹⁵⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo) str. 29, 31.

²¹⁵⁶ Autobusi puni bosanskih Muslimana žurno su napuštali školu i ubrzo nakon toga se vraćali prazni. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 26. Vijeće primjećuje da je u presretnutom razgovoru vođenom 16. jula u 13:58 sati između dežurnog oficira u Komandi Drinskog korpusa i dežurnog oficira u Komandi Zvorničke brigade zabilježeno da je ovaj drugi prenio Popovićev hitni zahtjev za 500 litara goriva "ili će mu stati pos'o koji odrađuje". DP P00846 (povjerljivo), str. 1. Dežurni oficir Zvorničke brigade je potom, putem telefoniste na centrali, spojen s jednim od obavještajnih oficira u Komandi Drinskog korpusa, majorom Golićem, kojem je ponovio Popovićev zahtjev da se odmah pošalje 500 litara goriva. U presretnutom razgovoru zabilježeno je da rezervoar s gorivom iz auto-bataljona treba da ode u selo Pilicu. DP P00846 (povjerljivo), str. 2. V. takođe DP P01459, str. 85. Imajući konkretno u vidu da se škola u Kuli nalazi u selu Pilica, Vijeće prihvata iskaz Richarda Butlera da je ovo gorivo bilo namijenjeno za obezbjeđenje prijevoza muškaraca, bosanskih Muslimana, iz škole u Kuli na Vojnu ekonomiju Branjevo. Richard Butler, T. 16751–16752 (18. juli 2011. godine), T. 16815–16822, 16828–16831 (19. juli 2011. godine); DP P02548; DP P02549. V. takođe Stefanie Frease, T. 5047–5048 (7. septembar 2010. godine); DP P01860 (gdje je kružićem crvene boje označena lokacija Vojne ekonomije Branjevo). Presretnuti razgovori otkrivaju da je Popović još bio na području Zvornika 16. jula uveče i 17. jula oko podneva. DP P02550; DP P02863 (povjerljivo); DP P00651; DP P00378a; DP P00378b (povjerljivo); DP P00379a; DP P00379b (povjerljivo); DP P02553. U presretnutim razgovorima vođenim 16. jula u 21:16 sati i 17. jula u 16:22 sata Popović govori o završetku "posla". Imajući u vidu njegove postupke u periodu od 13. do 16. jula, taj "posao" je mogao biti operacija ubijanja na području Zvornika, ali nema dovoljno dokaza da bi Vijeće moglo izvesti takav zaključak. DP P02550; DP P02863 (povjerljivo); DP P02553.

su bili u školi naredili su pripadnicima radnog voda da devet tijela viđenih ispred škole utovare na traktorsku prikolicu, koju je odvezao jedan neidentifikovani muškarac.²¹⁵⁷

490. Na osnovu dokaza koji su mu predloženi,²¹⁵⁸ Vijeće prihvata mogućnost da jedan broj bosanskih Muslimana koji su prvobitno držani u školi u Kuli možda nije stigao na Vojnu ekonomiju Branjevo. Međutim, imajući u vidu dokaze koji su detaljnije razmotreni gore i dolje u tekstu, Vijeće konstatuje da je, osim malog broja ljudi koji su možda razmijenjeni ili prevezeni na neko drugo mjesto, ogromna većina zarobljenika, bosanskih Muslimana, držanih u školi u Kuli prevezena 16. jula 1995. godine u jutarnjim satima na Vojnu ekonomiju Branjevo.

(ii) Ubijanje - Vojna ekonomija Branjevo (16. juli)

491. Tog istog jutra, Brano Gojković, jedan od pripadnika Vlaseničkog voda 10. diverzantskog odreda,²¹⁵⁹ prenio je drugima naređenje komandanta Milorada Pelemiša da se pripreme za raspoređivanje u Zvornik.²¹⁶⁰ Za taj zadatak odabrano je osam vojnika te jedinice.²¹⁶¹ Na putu od

²¹⁵⁷ Jevto Bogdanović, DP P01669, T. 11323–11324, 11339, 11344 (10. maj 2007. godine).

²¹⁵⁸ Vijeće primjećuje da su i svjedok PW-073 i svjedok PW-016 rekli da su mlađi zarobljenici držani u školi u Kuli izvedeni iz škole radi razmjene i da se to možda dogodilo istog jutra kad su zarobljenici prevezeni na Vojnu ekonomiju Branjevo. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 25, 54–55, 109; Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3039–3040 (14. april 2000. godine). U vezi s tim, Vijeće takođe ima u vidu iskaz Novice Simića, komandanta Istočnobosanskog korpusa, koji je rekao da je jednu četvu vojne policije pod komandom majora Dragiše Vulina poslao u Pilicu ubrzo nakon pada Srebrenice da "sebi zarob[e]" nekoliko ljudi radi razmjene zarobljenika s ABiH i da je Vulin, po povratku, obavijestio Simića da je bilo ljudi zatočenih u "fiskulturnoj sali u Pilici" i da ih je on ukrcao na kamione i u autobus i prevezao u Batković. Prema Simićevim riječima, tog dana je u Batković prevezeno oko 90 zarobljenika. Novica Simić, DP P02756, PT. 28565–28569 (20. novembar 2008. godine), PT. 28638–28644 (21. novembar 2008. godine), PT. 28710–28713, 28721–28722, 28734 (24. novembar 2008. godine). Nebojša Jeremić, pripadnik Službe Zvorničke brigade za suzbijanje kriminaliteta, rekao je da je u jednom trenutku poslije pada Srebrenice iz svoje kancelarije u kasarni u preduzeću "Standard" vidio kako vojnici iz, kako je mislio, Bijeljinske brigade stižu u kamionima s oko 80 do 100 zarobljenika, bosanskih Muslimana. Jeremić je mislio da su ti zarobljenici pokupljeni iz zatočeničkog objekta Zvorničke brigade i čuo je da je trebalo da idu u sabirni centar Batković. Nebojša Jeremić, T. 6948–6950 (28. oktobar 2010. godine); Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10446 (24. april 2007. godine). Osim toga, Vijeće ima u vidu iskaz Jefte Bogdanovića da su zarobljenici iz škole u Kuli odvedeni u "dom u Pilici", na lokaciju koju je Vijeće u cijeloj Presudi navodilo kao Dom kulture u Pilici. Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11323 (10. maj 2007. godine). V. dolje, par. 496–500. Vijeću su predloženi dokazi da su, zbog prenatrpanosti škole u Kuli, neki zarobljenici možda autobusom prebačeni iz škole u Kuli u Dom kulture u Pilici. Richard Butler, T. 16723 (18. juli 2011. godine). Međutim, nije jasno kog dana se to možda dogodilo i na koliko zarobljenika se to možda odnosilo.

²¹⁵⁹ Dražen Erdemović, T. 1912–1913 (17. maj 2010. godine).

²¹⁶⁰ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10962–10964 (4. maj 2007. godine).

²¹⁶¹ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10962 (4. maj 2007. godine). Tih osam vojnika bili su Dražen Erdemović, Aleksander Cvetković, Brano Gojković, Marko Boskić, izvjesni Golijan, Zoran Goronja, Franc Kos i Stanko Savanović. Erdemović je rekao da je Gojković rekao pripadnicima voda da mu je komandir Pelemiš naredio da pripremi ljude, te je Erdemović zbog toga pretpostavio da je Pelemiš ispričao Gojkoviću koja je suština zadatka, na osnovu čega je Erdemović zaključio da je Gojković bio zadužen za to. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10962–10963 (4. maj 2007. godine), PT. 11005 (7. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1916 (17. maj 2010. godine). V. takođe Dragan Todorović, DP P02588, PT. 14028–14029, 14038–14045 (21. avgust 2007. godine). Vijeće ima u vidu iskaz Dragana Todorovića da su se 15. jula Dragomir Pećanac i jedan broj pripadnika 10. diverzantskog odreda, konkretno Franc Kos, Gojković, Selanović, Boris Popov, Marko Boskić i Dražen Erdemović u crnom kombiju odvezli iz baze u Dragaševcu kod Vlasenice. Takođe su otišla i vozila Pećanca i Popovića, mada Todoroviću nije bilo jasno ko je vozio Popovićevo vozilo. On je rekao da ne zna gdje su ti ljudi otišli tog dana. Kada se Todorović te večeri vratio u bazu, vidio je kombi u kojem je tog dana ta grupa otišla i pretpostavio je da su se vratili u bazu u Dragaševcu. On nijednog od tih ljudi nije vidio ujutru 16. jula 1995.

baze voda do Zvornika²¹⁶² vojnici su se zaustavili kod stražarske kućice vojne policije blizu izlaza iz kasarne u preduzeću "Standard".²¹⁶³ Tu su im se priključili jedan "potpukovnik" i dva pripadnika vojne policije,²¹⁶⁴ koji su ušli u opel kadet maslinasto-zelene boje i pripadnike 10. diverzantskog odreda odvezli na poljoprivredno dobro koje je bilo na pola puta između Zvornika i Bijeljine,²¹⁶⁵ koje je Erdemović identifikovao kao Vojnu ekonomiju Branjevo,²¹⁶⁶ komad zemljišta koji je u vrijeme tih događaja bio pod direktnom nadležnošću i kontrolom 1. bataljona Zvorničke brigade.²¹⁶⁷ Nakon razgovora potpukovnika i jednog oficira u "vojn[oj] uniform[i]",²¹⁶⁸ potpukovnik i Gojković su pripadnicima 10. diverzantskog odreda rekli da će autobusi s "civilima iz Srebrenice", bosanskim Muslimanima, stići uskoro i da ti civili treba da budu "ubijeni tog dana".²¹⁶⁹ Taj potpukovnik i ona dvojica pripadnika vojne policije otišli su baš kada je prvi autobus s bosanskim Muslimanima stizao na Vojnu ekonomiju Branjevo.²¹⁷⁰

492. Po dolasku autobusa s bosanskim Muslimanima,²¹⁷¹ vojnici koji su se okupili oko autobusa naredili su im da izađu i psovali su ih.²¹⁷² Govoreći o tim vojnicima, svjedok PW-073 je rekao da

godine. Njemu nije bilo poznato da li su oni tog dana možda otišli na neki zadatak, ali ih nije vidio kada se te večeri vratio u bazu u Dragaševcu. V. Dragan Todorović, DP P02588, PT. 14028–14029, 14038–14045 (21. avgust 2007. godine).

²¹⁶² Štab Vlaseničkog voda bio je u Dragaševcu, selu udaljenom oko četiri-pet kilometara od Vlasenice. Dragan Todorović, DP P02588, T. 13992 (21. avgust 2007. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10960–10962 (4. maj 2007. godine).

²¹⁶³ Stražarska kućica bila je na kapiji kompleksa koji se sastojao od nekoliko zgrada. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10964–10965 (4. maj 2007. godine); DP P00221. Vijeće primjećuje da je stražarska kućica opisana u DP P00221 ona ista stražarska kućica koja je opisana u DP P01287, za koju je jedan pripadnik vojne policije rekao da je bila ispred kasarne u preduzeću "Standard". V. Nebojša Jeremić, DP P01282, PT. 26084–26085 (23. septembar 2008. godine).

²¹⁶⁴ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10964–10970, 10980–10981 (4. maj 2007. godine); DP P00220. Na osnovu pretpostavke da se Štab Drinskog korpusa nalazi u Zvorniku, Erdemović je mislio da su ti ljudi bili pripadnici vojne policije Drinskog korpusa. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10967 (4. maj 2007. godine). Međutim, Vijeće primjećuje da je na osnovu drugih dokaza utvrđeno da je Štab Drinskog korpusa zapravo bio u Vlasenici. Richard Butler, T. 16814 (19. juli 2011. godine), T. 16934–15935 (20. juli 2011. godine).

²¹⁶⁵ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10966–10970 (4. maj 2007. godine).

²¹⁶⁶ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10966–10967, 10978–10979 (4. maj 2007. godine); DP P00223.

²¹⁶⁷ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11317 (10. maj 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 334. Poljoprivredno zemljište koje se nalazilo u neposrednoj blizini kuće Radivoja Lakića sastojalo se od tri-četiri hektara zemlje koja je korištena u vojne svrhe. Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11314, 11317, 11336 (10. maj 2007. godine); DP P01670. V. takođe DP P00090.

²¹⁶⁸ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10969–10970 (4. maj 2007. godine). U jednospratnoj kancelarijskoj zgradi na Vojnoj ekonomiji Branjevo u kojoj je taj razgovor vođen bilo je četiri-pet ljudi u vojnoj uniformi. *Ibid.*

²¹⁶⁹ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10969–10971 (4. maj 2007. godine). Erdemović je rekao da mu je taj prijedlog djelovao "nevjerovatno" i da je, nakon razmjene riječi među vojnicima, Gojković rekao sljedeće: "Ako ti misliš da [...] oni ne bi pucali na tebe, daj mi svoju pušku i ti stani s njima." Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10971 (4. maj 2007. godine).

²¹⁷⁰ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10971 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10978–10979 (4. maj 2007. godine); DP P00223 (snimak iz vazduha Vojne ekonomije Branjevo na kojem je svjedok označio, između ostalog, mjesto gdje su stigli autobusi s bosanskim Muslimanima).

²¹⁷¹ Svjedok PW-073 je ocijenio da su autobusi sa zarobljenicima iz škole u Kuli prešli samo dva i po kilometra, a onda se zaustavili na lokaciji na kojoj su zarobljenici mogli čuti rafalnu paljbu. Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 31, 33. Svjedok PW-016 je rekao da je autobus u koji je on ušao kod škole u Kuli vozio natrag istim putem kojim su se vozili do škole i da se zaustavio na livadi. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3040 (14. april 2000. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1018 (30. mart 2010. godine), T. 1673 (4. maj 2010. godine); DP P00094, str. 213.

"[t]ek onda vidiš smrt očima".²¹⁷³ Tri ili četiri vojnika povela su bosanske Muslimane stazom ka jednoj poljani,²¹⁷⁴ a svjedok PW-073 je, prije nego što su stigli do mjesta ubijanja, duž staze vidio leševe bosanskih Muslimana koji su bili ubijeni.²¹⁷⁵ Kada su došli do poljane, vojnici su bosanskim Muslimanima naredili da stanu, okrenu im se leđima i legnu.²¹⁷⁶

493. Po Gojkovićevom naređenju²¹⁷⁷ vojnici su iz automata počeli pucati na bosanske Muslimane.²¹⁷⁸ Jedan od vojnika je predložio da se koristi mitraljez kako bi se ubrzalo ubijanje; nakon što je mitraljez upotrijebljen za dvije grupe od 10 bosanskih Muslimana, vojnici su počeli da se svađaju budući da je mitraljez samo ranjavao bosanske Muslimane, koji su onda preklinjali da ih neko ubije.²¹⁷⁹ Poslije prve runde otvaranja rafalne paljbe, vojnici su pitali ima li preživjelih.²¹⁸⁰ Onima koji bi se javili pucali su u glavu.²¹⁸¹

494. U ranim poslijepodnevima, osam do deset vojnika iz Bratunca, od kojih je većina nosila uniforme VRS-a, priključila se osmorici pripadnika 10. diverzantskog odreda.²¹⁸² Neki od vojnika iz Bratunca poznavali su neke bosanske Muslimane i zlostavljali su ih psujući, udarajući ih, šutirajući i tukući ih kundacima, kao i metalnim šipkama koje su pronašli na ekonomiji.²¹⁸³ Vojnici su tog dana tokom cijelog poslijepodneva nastavili da dovode zarobljenike u grupama na poljanu.²¹⁸⁴ Ubijanje bosanskih Muslimana trajalo je od oko 10:00 sati do 15:00 ili 16:00 sata 16.

²¹⁷² Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 32. Govoreći o prvom autobusu koji je stigao na Vojnu ekonomiju Branjevo, Dražen Erdemović je rekao da su u njemu, pored zarobljenika i vozača, bila i dvojica policajaca u uniformama VRS-a. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10971 (4. maj 2007. godine).

²¹⁷³ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 32.

²¹⁷⁴ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 32–33; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3040, 3043 (14. april 2000. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10971–10972 (4. maj 2007. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1019–1020 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 215, 217.

²¹⁷⁵ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 32; Jean-René Ruez, T. 1019–1020 (30. mart 2010. godine).

²¹⁷⁶ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 33–34; Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10971–10972 (4. maj 2007. godine).

²¹⁷⁷ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10972 (4. maj 2007. godine). Budući da su vozači autobusa "mogli da budu svjedoci", Gojković je naredio svakom od njih da ubije najmanje jednu osobu i za to im je bila data puška. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10973 (4. maj 2007. godine).

²¹⁷⁸ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10972, 10978–10978 (4. maj 2007. godine); DP P00223 (snimak iz vazduha Vojne ekonomije Branjevo na kojem je Erdemović označio, između ostalog, mjesto gdje je pucano na zarobljenike); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 33–34; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3040–3041, 3042–3043 (14. april 2000. godine); DP P01764. U ubijanju je učestvovalo desetak vojnika. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3043 (14. april 2000. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 25–26. V. takođe Jean-René Ruez, T. 1019–1020 (30. mart 2010. godine); DP P00088.

²¹⁷⁹ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10973 (4. maj 2007. godine). V. takođe svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 34.

²¹⁸⁰ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 34.

²¹⁸¹ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 34. Pucnjava je trajala sve dok vojnicima nije naređeno da pucaju u svakog pojedinačnog čovjeka. Svjedok PW-016 je čuo nekoga kako kaže da ne treba ljudima da pucaju u glavu "jer mozak pršće", već da im pucaju u leđa. Takođe je čuo jednog čovjeka kako moli da ga ubiju, a vojnike kako kažu da ga treba pustiti da pati i da će ga ubiti kasnije. Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3041–3042 (14. april 2000. godine).

²¹⁸² Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10974–10975 (4. maj 2007. godine).

²¹⁸³ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10974–10975 (4. maj 2007. godine).

²¹⁸⁴ Svjedok PW-016 je rekao da su zarobljenike dovodili na poljanu do popodneva, "možda četiri sata". Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3042–3043 (14. april 2000. godine). Vijeće takođe ima u vidu iskaz svjedoka PW-106 da je,

jula 1995. godine.²¹⁸⁵ Neposredno prije posljednjeg otvaranja vatre potpukovnik i dva pripadnika vojne policije vratili su se na ekonomiju,²¹⁸⁶ a do tada su bosanske Muslimane iz posljednjeg autobusa ubijali vojnici iz Bratunca.²¹⁸⁷

495. Na osnovu iskaza očevica Dražena Erdemovića, koji je procijenio da je tog dana na Vojnu ekonomiju Branjevo stiglo od 15 do 20 autobusa,²¹⁸⁸ i svjedoka PW-073, koji je procijenio da je poslije pucnjave na poljani ležalo između 1.000 i 1.500 tijela,²¹⁸⁹ Vijeće konstatuje da su pripadnici 10. diverzantskog odreda i vojnici VRS-a iz Bratunca ustrijelili i ubili otprilike 1.000-1.500 bosanskih Muslimana na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²¹⁹⁰

(iii) Ubijanje – Dom kulture u Pilici (16. juli)²¹⁹¹

496. U poslijepodnevnom satima 16. jula 1995. godine potpukovnik koji je naredio pripadnicima 10. diverzantskog odreda da pogube bosanske Muslimane koji su tog dana autobusima stizali na Vojnu ekonomiju Branjevo naredio je vojnicima koji su učestvovali u tim pogubljenjima²¹⁹² da odu u Dom kulture u Pilici²¹⁹³ kako bi pogubili 500 zarobljenika, bosanskih Muslimana, koji su tamo

dok je u večernjim satima 16. jula 1995. godine ležao među tijelima na mjestu pogubljenja, stiglo jedno vozilo koje je istreslo nešto, a da je on kasnije te noći vidio da su to tijela, odnosno da su "to bili ljudi pobijeni koji su dovučeni tamo". Svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3044 (14. april 2000. godine). Vijeću nije jasno da li se ovdje radi o premještanju tijela s poljane na neku centralnu lokaciju ili je riječ o tijelima osoba ubijenih na nekom drugom mjestu i donesenih na Vojnu ekonomiju Branjevo 16. jula uveče.

²¹⁸⁵ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10972, 10975 (4. maj 2007. godine).

²¹⁸⁶ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10975 (4. maj 2007. godine).

²¹⁸⁷ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10975 (4. maj 2007. godine). Na dvije stop-fotografije sa video-snimka sa suđenja za Srebrenicu Erdemović je prepoznao jednog od vojnika iz Bratunca koji je nosio povež na glavi i koji je učestvovao u ubijanju na Vojnoj ekonomiji Branjevo, ali nije znao njegovo ime. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10976–10977 (4. maj 2007. godine); DP P00222; DP P00224. Tog čovjeka je kasnije identifikovao Dobrisav Stanojević kao Radenka Tomića, čiji je nadimak bio Gargija, koji je tada bio pripadnik Bratunačke brigade. Dobrisav Stanojević, DP P01264, PT. 12888, 12890, 12898–12899 (19. juni 2007. godine); DP P01272. Erdemović nije vidio da je Tomić ikada izdao neko naređenje, ali je on "uvijek bio tu kad se nešto dešavalo", te je Erdemović stoga stekao utisak da je on vođa grupe vojnika iz Bratunca. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10992 (4. maj 2007. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16788 (18. juli 2011. godine); DP P02471, str. 55.

²¹⁸⁸ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10983 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1881 (17. maj 2010. godine).

²¹⁸⁹ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 36.

²¹⁹⁰ Dokazi razmotreni u paragrafima 496-500 ukazuju na to da su među izvršiocima ubijanja u Domu bili vojnici iz Bratunca koji su ranije učestvovali u ubijanju na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Dalji dokazi pokazuju da su ti vojnici bili pripadnici Bratunačke brigade. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 343.

²¹⁹¹ U paragrafu 21.12 Optužnice navodi se da su 16. jula 1995. godine pripadnici VRS-a koji su prethodno učestvovali u pogubljenjima na Vojnoj ekonomiji Branjevo otišli su do obližnjeg sela Pilica, gdje su, zajedno s drugim pripadnicima VRS-a i/ili MUP-a i pod nadzorom Vujadina Popovića i Ljubiše Beare, automatskim oružjem po kratkom postupku pogubili približno 500 muškaraca u zgradi Doma kulture u Pilici.

²¹⁹² V. gore, par. 495.

²¹⁹³ Dom kulture u Pilici je sala u jednoj jednospratnici kojoj je pridodata dvospratna upravna zgrada koja se nalazi u zoni 1. bataljona Zvorničke brigade. Richard Butler, T. 16813 (19. juli 2011. godine); Novica Simić, DP P02756, PT. 28570 (20. novembar 2008. godine); Jean-René Ruez, T. 1031, 1034–1035 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 228, 231. V. takođe DP P00091. Ona je prije rata korištena kao sala mjesne zajednice. Dean Manning, DP P01819, PT. 18982 (10. decembar 2007. godine). Iako je ta zgrada navođena i kao "Dom u Pilici" ili "Dom kulture", Vijeće će je u cijeloj Presudi zvati Dom kulture u Pilici. Uprkos činjenici da je Dom kulture u Pilici bio usred sela, po čemu se razlikovao od drugih zatočeničkih objekata i mjesta ubijanja koja je birao VRS, on je ipak

držani.²¹⁹⁴ Erdemović i još nekolicina pripadnika 10. diverzantskog odreda odbili su da izvrše to naređenje, ali su se vojnici iz Bratunca, koji su u toku dana stigli na Vojnu ekonomiju Branjevo i koji su tamo učestvovali u pogubljenjima, dobrovoljno javili da idu.²¹⁹⁵ Ti vojnici su krenuli u Dom kulture u Pilici zajedno s potpukovnikom i dvojicom pripadnika vojne policije.²¹⁹⁶ Brano Gojković je rekao Draženu Erdemoviću i nekolicini pripadnika njegove jedinice koji su odbili da nastave s ubijanjima da odu da se nađu s potpukovnikom u kafani prekoputa Doma kulture u Pilici.²¹⁹⁷

497. Prije nego što je napustio Vojnu ekonomiju Branjevo, Dražen Erdemović je čuo pucnje i eksplozije ručnih bombi koji su dolazili iz pravca Doma kulture u Pilici. Pucnje i eksplozije iz tog pravca čuo je i kada je stigao u kafanu.²¹⁹⁸ Erdemović u Domu kulture nije vidio vojnike, ali je vidio da oko sporednog ulaza leže leševi.²¹⁹⁹ Takođe je primijetio jedan kontrolni punkt policije MUP-a između kafane i Doma kulture u Pilici, na kojem su bila dva ili tri policajca u plavim maskirnim uniformama²²⁰⁰ s automatima i pištoljima.²²⁰¹

498. Dokazi pokazuju da je na zarobljenike u Domu kulture u Pilici pucano iz kabine u gornjem dijelu zgrade u kojoj je bio filmski projektor.²²⁰² Vojnici su takođe ulazili u salu kroz glavna vrata sa strane zgrade i pucali na zarobljenike koji su pokušali da se sklone u zadnjem dijelu sale i ispod pozornice.²²⁰³ Na zarobljenike u tom dijelu bačene su i bombe.²²⁰⁴ Jedan pripadnik radnog voda

izabran za zatočenički objekat jer su svi drugi raspoloživi objekti u zoni Drinskog korpusa do 16. jula 1995. godine već bili puni. Jean-René Ruez, T. 1032 (30. mart 2010. godine). V. takođe DP P00094, str. 228; Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10984 (4. maj 2007. godine).

²¹⁹⁴ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10982 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemovic, T. 1882, 1937 (17. maj 2010. godine). Potpukovnik je rekao Erdemoviću i njegovim kolegama da zarobljenici u Domu kulture u Pilici pokušavaju da razvale vrata i pobjegnu s te lokacije, tako da "treba da id[u] tu i da strelja[ju] te ljude". Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10982 (4. maj 2007. godine).

²¹⁹⁵ Dražen Erdemovic, T. 1882, 1936 (17. maj 2010. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10982 (4. maj 2007. godine).

²¹⁹⁶ Dražen Erdemović, T. 1882 (17. maj 2010. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10982–10983 (4. maj 2007. godine).

²¹⁹⁷ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10984 (4. maj 2007. godine); Jean-René Ruez, T. 1031 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 227.

²¹⁹⁸ Dražen Erdemović, T. 1881, 1882, 1937 (17. maj 2010. godine); DP P00215, PT. 10984 (4. maj 2007. godine).

²¹⁹⁹ Dražen Erdemović, T. 1937 (17. maj 2010. godine); DP P00215, PT. 10984–10985 (4. maj 2007. godine).

²²⁰⁰ Budući da su pripadnici MUP-a nosili plave maskirne uniforme, Vijeće smatra da su civilni policajci o kojima je govorio Erdemović zapravo bili pripadnici MUP-a, a ne vojne policije. Mile Janjić, T. 8852–8853 (13. decembar 2010. godine); Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10984 (4. maj 2007. godine).

²²⁰¹ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10984–10985 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1881 (17. maj 2010. godine).

²²⁰² Jean-René Ruez, T. 1034–1036 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 234; DP P01829, str. 8. Na osnovu predočenih forenzičkih dokaza, Vijeće smatra da su zarobljenici, bosanski Muslimani, bili zatočeni samo u sali Doma kulture u Pilici, te se stoga svako spominjanje Doma kulture u Pilici u ovoj presudi kao mjesta zatočavanja i ubijanja odnosi isključivo na tu salu. V. Jean-René Ruez, T. 1034–1036 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 230–239. V. takođe DP P01829, str. 1–16.

²²⁰³ Jean-René Ruez, T. 1035 (30. mart 2010. godine). I stražnji dio sale i pozornica bili su najudaljenija mjesta u odnosu na kabinu u kojoj je bio projektor. Mrlje od krvi pronađene u stražnjem dijelu Doma kulture u Pilici ukazuju na to da su se zarobljenici penjali stepeništem i pokušavali se skloniti u stražnjem dijelu te prostorije. Jean-René Ruez, T. 1035–1036 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 234, 238–239.

²²⁰⁴ Jean-René Ruez, T. 1036 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 239.

Zvorničke brigade, koji je pomagao u iznošenju tijela iz Doma kulture u Pilici sljedećeg dana, rekao je da je vidio ogromnu gomilu leševa u civilnoj odjeći kako leže "jedan na drugome tamo, povaljani".²²⁰⁵ Među leševima muškaraca pronađena su i tijela dvije žene.²²⁰⁶

499. Erdemović, Gojković i drugi pripadnici 10. diverzantskog odreda bili su u kafani prekoputa Doma kulture u Pilici zajedno s potpukovnikom kada je jedan od vojnika iz Bratunca koji je učestvovao u ubijanju ušao u kafanu i rekao potpukovniku da je "sve završeno".²²⁰⁷

500. Na osnovu gore razmotrenih dokaza Vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba – u čijem sastavu su se nalazili ili koje su isključivo bile sačinjene od vojnika iz Bratunca – ubile oko 500 muškaraca, bosanskih Muslimana, 16. jula 1995. godine u Domu kulture u Pilici.²²⁰⁸ Koliko je poznato, nema preživjelih sa te lokacije.²²⁰⁹

(iv) Pokopavanje zatočenika, bosanskih Muslimana, ubijenih na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici (17. juli)²²¹⁰

501. U ranim jutarnjim satima 17. jula zamjenik komandira inženjerske čete Zvorničke brigade Slavko Bogičević²²¹¹ i četni starješina Vojislav Sekanić rekli su Damjanu Lazareviću da ide na Vojnu ekonomiju Branjevo, gdje treba "da se iskopa jama da se to pokupi i da se zagrne".²²¹² Lazarević je na Vojnu ekonomiju Branjevo stigao oko 08:00 ili 09:00 sati.²²¹³ Ubrzo poslije toga stigli su jedan rovokopač BGH-700²²¹⁴ i utovarivač ULT-220²²¹⁵ kojima su upravljali vojnici iz

²²⁰⁵ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11330–11332 (10. maj 2007. godine).

²²⁰⁶ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11330 (10. maj 2007. godine).

²²⁰⁷ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10985 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1868 (17. maj 2010. godine); DP P00222. Erdemović je tog vojnika prepoznao kao jednog od vojnika iz Bratunca koji su 16. jula 1995. godine učestvovali u ubijanju na Vojnoj ekonomiji Branjevo. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10976–10977, 10985–10986 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1868 (17. maj 2010. godine); DP P00222. V. takođe gore, fusnota 2187.

²²⁰⁸ V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 342, 343.

²²⁰⁹ Jean-René Ruez, T. 1031 (30. mart 2010. godine).

²²¹⁰ U Optužnici se navodi da su 17. jula 1995. godine, pripadnici VRS-a iz inženjerske čete Zvorničke brigade pokopali stotine žrtava pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo koje je izvršeno prethodnog dana u obližnju masovnu grobnicu. Optužnica, par. 21.11. U Optužnici se dalje navodi da su 17. jula 1995. godine pripadnici VRS-a iz bataljona "R" Zvorničke brigade odnijeli leševe žrtava iz Doma kulture u Pilici i prevezli ih na Vojnu ekonomiju Branjevo, gdje su i njih istog dana pokopali pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade. Optužnica, par. 21.12.

²²¹¹ V. gore, par. 148.

²²¹² Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14435, 14459 (29. avgust 2007. godine). Lazareviću je rečeno da ide u Branjevo "da se uradi pos'o k'o i ovo [prethodno]", pri čemu se mislilo na njegove zadatke u Kozluku i Orahovcu 15., odnosno 16. jula. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14442–14459 (29. avgust 2007. godine). Na snimku Branjeva koji je napravljen iz vazduha Lazarević je sa "X" označio mjesto na kome su se nalazili svinjci, gdje je trebalo da se iskopa jama "da se [tijela] zagrne", a kružićem je označio lokaciju na kojoj su pokopana tijela. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14463–14465 (29. avgust 2007. godine); DP P01649; DP P01650. V. takođe Jean-René Ruez, T. 1043–1044 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 249.

²²¹³ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14460 (29. avgust 2007. godine).

²²¹⁴ Lazarević je za BGH rekao da je to građevinska mašina na gusjenicama i s kašikom s prednje strane koja se koristi za kopanje i koja se može okretati u svim pravcima. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14445 (29. avgust 2007. godine); DP P01646.

Lazarevićevog voda.²²¹⁶ Jedan od vojnika je rovokopačem BGH-700 iskopao rupu otprilike 100 metara od livade gdje su bila tijela.²²¹⁷ Uz pomoć radnika lokalnog komunalnog preduzeća, koji su poslani na Vojnu ekonomiju Branjevo u tu svrhu,²²¹⁸ utovarivač ULT je potom prikupio tijela.²²¹⁹ Na ekonomiji je bila i jedna grupa starijih civila koji su iznajmljivali objekte na ekonomiji i radili na njoj,²²²⁰ kao i dva-tri pripadnika "pozadinskog" bataljona Zvorničke brigade, koji su stigli s grupom iz komunalnog preduzeća.²²²¹

502. Takođe 17. jula 1995. godine Radivoje Lakić je naredio dvanaestorici pripadnika radnog voda Zvorničke brigade da idu u Dom kulture u Pilici i tijela koja su bila tamo utovare u dva kamiona bila parkirana ispred Doma.²²²² U međuvremenu, vojnici su obezbjeđivali to područje kako bi spriječili mještane da ulaze.²²²³ U to isto vrijeme, Radislav Pantić je naredio Milenku Tomiću, vozaču koji je periodično bio određivan da radi za VRS i koji je u tu svrhu²²²⁴ pripojen "bataljonu R" u kasarni u preduzeću "Standard" da vozi za Pilicu, a zatim za Kulu, gdje je trebalo da

²²¹⁵ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14460, 14472, 14479–14480 (29. avgust 2007. godine); Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5389–5390, 5400–5401 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović DP P01682, PT. 13625 (10. juli 2007. godine); DP P01652, str. 17 (zabilješka u Knjizi dnevnih zapovijesti Zvorničke brigade koja nosi datum 17. juli i, između ostalog, sadrži naređenje za "Rad BGH-700 u Branjevu" i "Rad ULT-a 220 u Branjevu" i "Prevoz BGH-700 sa plato prikolicom u Branjevo"); DP P01655, str. 1–2 (Putni radni list Zvorničke brigade za utovarivač ULT-220, u kojem je evidentirano da je 17. jula uzeo 100, a potom još 70 litara goriva za "iskop rova u Branjevu", a zabilježeno je i da je tog dana provedeno 8,5 sati u Branjevu). Vijeće primjećuje da je Lazarević, nakon što je svjedočio u vezi sa DP P01655, razjasnio da konkretni utovarivač ULT-220 opisan u DP P01655 nije onaj koji je zapravo korišten u Branjevu 17. jula; umjesto toga tamo je bio utovarivač ULT-220 koji je bio vlasništvo "kamenoloma Jošanica". Damjan Lazarević, DP P01642, T. 14480–14481 (29. avgust 2007. godine). Iako je Cvijetin Ristanović rekao da je on 17. jula upravljao mašinom "G-700" na Vojnoj ekonomiji Branjevo, on je kasnije potvrdio da je, kada je rekao G-700, zapravo mislio na BGH-700. Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5389–5390 (1. decembar 2003. godine); Cvijetin Ristanović DP P01682, PT. 13625 (10. juli 2007. godine). V. također Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5400–5401 (1. decembar 2003. godine).

²²¹⁶ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14461, 14446 (29. avgust 2007. godine).

²²¹⁷ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5392–5393 (1. decembar 2003. godine).

²²¹⁸ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14459, 14461–11462 (29. avgust 2007. godine).

²²¹⁹ Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5394–5395 (1. decembar 2003. godine). Dok je Ristanović kopao jamu, došao je jedan "utovarivač žute boje" koji je on opisao kao vozilo sa četiri točka, koje naprijed ima veliku "utovarnu lopatu, kašiku" i kabinu za vozača, i krenuo ka tijelima, mada je Ristanović rekao da nije mogao vidjeti šta mašina radi sa tijelima. Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5394–5395 (1. decembar 2003. godine). Vijeće se uvjerilo, na osnovu dokumentarnih dokaza u vezi s vozilima prisutnim 17. jula na Vojnoj ekonomiji Branjevo, da je "utovarivač" o kojem je govorio Ristanović zapravo bio ULT-220 i da je korišten da se pokupe tijela na livadi kako bi bila pokopana u jami koju je iskopao Ristanović. V. gore, fusnota 1903.

²²²⁰ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14460–14461 (29. avgust 2007. godine). V. također Cvijetin Ristanović, DP P01689, BT. 5391–5392 (1. decembar 2003. godine).

²²²¹ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14462 (29. avgust 2007. godine). "Pozadinski" bataljon činili su stariji ljudi koji nisu trebali da idu na linije fronta, već su ostajali u pozadini i obavljali razne zadatke. *Ibid.*

²²²² Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11314, 11326–11329 (10. maj 2007. godine). Dana 17. jula, dok su putovali od Vojne ekonomije Branjevo do Doma kulture u Pilici, pripadnici radnog voda vidjeli su kako sa strane pored puta leži deset tijela u civilnoj odjeći koja su izgledala kao ubijena iz vatrenog oružja. Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11315–11316, 11327, 11339 (10. maj 2007. godine). Sljedećeg dana su se vratili na tu lokaciju da utovare ta tijela, ali njih više nije bilo. Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11340 (10. maj 2007. godine).

²²²³ Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11328 (10. maj 2007. godine).

²²²⁴ Milenko Tomić, DP P01710, PT. 20997–20999 (5. februar 2008. godine). Iako Tomić nije znao šta označava slovo "R", on je rekao da je, kad god je bio potreban VRS-u, morao da se javi u kasarnu "R-bataljona". Milenko Tomić, DP P01710, PT. 20998–20999 (5. februar 2008. godine).

ide "po vojsku".²²²⁵ Na putu za Pilicu Tomić je naišao na jednog vojnika u uniformi stare JNA bez oznaka i čina, koji mu je rekao da se javi ispred Doma kulture u Pilici, pa je Tomić krenuo za njim tamo.²²²⁶ Tomić je zatim odvezao dva kamiona puna tijela iz Doma kulture u Pilici na Vojnu ekonomiju Branjevo,²²²⁷ udaljenu oko tri kilometra od Doma kulture u Pilici.²²²⁸

503. Dokazi pokazuju da su tijela pokupljena iz Doma kulture u Pilici 17. jula pokopana na Vojnoj ekonomiji Branjevo zajedno s tijelima onih koji su na ekonomiji pobijeni 16. jula 1995. godine.²²²⁹ Pokopavanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo vršeno je tokom cijelog dana 17. jula 1995. godine i potrajalo do večeri.²²³⁰ Krajem septembra 1995. godine tijela koja su prvobitno bila pokopana na Vojnoj ekonomiji Branjevo odvezena su s te lokacije i ponovo pokopana na drugom mjestu,²²³¹ kako pokazuju forenzički dokazi o kojima će biti riječi dolje.

(v) Forenzički dokazi

504. Grobnica na Vojnoj ekonomiji Branjevo,²²³² poznata i kao grobnica u Pilici, bila je jedna od četiri grobnice povezane sa zauzimanjem Srebrenice čiju su ekshumaciju vršili predstavnici MKSJ-

²²²⁵ Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21000–21003, 21023 (5. februar 2008. godine). Zabilješka od 17. jula u putnom radnom listu za kamion TAM-130 pokazuje da je vozilo obavilo vožnju na relaciji: "Zvornik–Pilica–Kula–Pilica–Zvornik". Tomić je pored te zabilješke prepoznao svoj rukopis, kao i Pantićev potpis. Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21009–21013 (5. februar 2008. godine); DP P01714. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 344; Jean-René Ruez, T. 1036 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 240.

²²²⁶ Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21001, 21003, 21007 (5. februar 2008. godine). Taj čovjek je rekao Tomiću da vozilo parkira pored sporednog ulaza u Dom kulture u Pilici. Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21007 (5. februar 2008. godine); DP P01711.

²²²⁷ Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21001–21002 (5. februar 2008. godine). Tomić je rekao da je, nakon što je istovario drugi tovar tijela iz kamiona na Vojnu ekonomiju Branjevo, vidio da naokolo leži nekoliko leševa. Nakon što je drugi put kamionom istovario tijela, Tomić je dobio dozvolu da se vrati u Zvornik. Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21002–21003, 21005–21006 (5. februar 2008. godine); DP P01714 (Putni radni list za njegov kamion TAM 130 za koji je navedena vožnja "Zvornik–Pilica–Kula–Pilica–Zvornik", što je on i potvrdio). Vijeće primjećuje da je Jevto Bogdanović rekao da su dva žuta "kiperaša", koji su korišteni za prijevoz šljunka i sličnih vrsta tereta, bila parkirana ispred Doma kulture u Pilici i da su on i drugi pripadnici radnog voda Zvorničke brigade utovarili tijela u njih. Jevto Bogdanović, DP P01669, PT. 11329 (10. maj 2007. godine). Međutim, Milenko Tomić je rekao da je on bio jedini vozač kamiona koji je tog dana poslat u Pilicu iz kasarne u preduzeću "Standard", a za kamion TAM 130 koji je vozio rekao je da je to bilo teretno vozilo dugačko šest metara, široko 2,3 metra, s ceradom. Milenko Tomić, DP P01710, PT. 21009–21010, 21023 (5. februar 2008. godine). Vijeće ne isključuje mogućnost da je nekoliko različitih vozila bilo angažovano za prijevoz 500 tijela iz Doma kulture u Pilici na Vojnu ekonomiju Branjevo 17. jula 1995. godine, ali ne može izvesti precizan zaključak u vezi s tim koliko drugih kamiona je bilo prisutno ili ko ih je možda vozio.

²²²⁸ V. činjenica o kojoj je presuđeno br. 344.

²²²⁹ Jean-René Ruez, T. 1036 (30. mart 2010. godine); Dušan Janc, T. 1748 (13. maj 2010. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 344.

²²³⁰ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14463, 14483 (29. avgust 2007. godine) (koji je rekao da je te večeri s Branjeva otišao oko 19:00 ili 20:00 sati i da su u to vrijeme još uvijek neka tijela bila nepokopana); svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3044–3045 (14. april 2000. godine) (koji je rekao da je, nakon što je preživio pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo, uspio da se sakrije ispod obližnjeg mosta i tamo ostane tokom cijelog sljedećeg dana, 17. jula, i da je cijelog dana slušao neprekidnu buku mašina kako dolaze na mjesto pogubljenja i odlaze s njega). V. takođe Dean Manning, T. 10333–10339 (24. februar 2011. godine); DP P01931; DP P01921; činjenica o kojoj je presuđeno br. 426.

²²³¹ V. dolje, par. 563–565.

²²³² Grobnica na Vojnoj ekonomiji Branjevo bila je poznata i kao grobnica u "Pilici", mada će Vijeće u cijeloj diskusiji koristiti prvi termin.

a u septembru 1996. godine.²²³³ Forenzički dokazi su pokazali da je to bila primarna grobnica²²³⁴ i da je, prije ekshumacija koje je izvršio MKSJ, prekopavana.²²³⁵ Na osnovu analize DNK-a i drugih vrsta analiza koje su izvršili MKNL, Ljekari za ljudska prava i/ili MKCK, dosad je identifikovano 137 osoba koje su vođene kao nestale nakon pada Srebrenice.²²³⁶

505. U slučajevima kada je bilo moguće utvrditi pol tijela, utvrđeno je da se radi o muškarcima starosti od 15 do 61 godinu.²²³⁷ Sve te osobe, osim jedne, nosile su civilnu odjeću.²²³⁸ Predmeti vjerskog karaktera koji su ukazivali na to da se radi o osobama muslimanske vjeroispovijesti pronađeni su kod pet muškaraca.²²³⁹ U grobnici su pronađene ukupno 83 ligature, od kojih je 76 još uvijek bilo pričvršćeno oko ručnih zglobova i ruku tijela, dok je još sedam ligatura na druge načine bilo pričvršćeno za tijela.²²⁴⁰ Pronađena su i dva poveza za oči od tkanine.²²⁴¹ U slučajevima kada je bilo moguće utvrditi uzrok smrti, utvrđeno je da su to bile strijelne rane.²²⁴² Zaključeno je da je način smrti svih tih osoba bilo ubistvo,²²⁴³ a da je od trenutka kada je nastupila smrt proteklo najmanje godinu dana.²²⁴⁴

²²³³ Jose-Pablo Baraybar, DP P01067, KT. 3810 (30. maj 2000. godine); DP P01073, str. 1. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 355, 357. Ove ekshumacije izvršene su zajedno s timom Ljekara za ljudska prava. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 427.

²²³⁴ DP P01073, str. 10. Grobnica na Vojnoj ekonomiji Branjevo bila je veličine 28 metara sa otprilike šest metara, a gotovo tri metra duboka u najdubljem dijelu. Tijela pronađena u grobnici zauzimala su samo 14 posto dna grobnice, na njenom najudaljenijem kraju. William Haglund, DP P01359, KT. 3751–3752, 3757 (29. maj 2000. godine); William Haglund, DP P01306, PT. 8908 (15. mart 2007. godine); William Haglund, T. 9114 (31. januar 2011. godine); Dean Manning, T. 10174 (22. februar 2011. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1042–1044 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 248.

²²³⁵ DP P00170, str. 10. Primarna masovna grobnica je prekopavana u velikoj mjeri. Dean Manning, T. 10174 (22. februar 2011. godine). V. takođe Jean-René Ruez, T. 1044 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 249; DP P01073, str. 77–78; činjenica o kojoj je presuđeno br. 357.

²²³⁶ DP P00170, str. 10. V. takođe DP P01940 (povjerljivo).

²²³⁷ DP P01073, str. 55; William Haglund, DP P01359, KT. 3754 (29. maj 2000. godine); DP P01825, str. 43. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 428.

²²³⁸ DP P01073, str. 61. Jedna od tih osoba nosila je vojničke pantalone, ali nisu primijećene nikakve vojne oznake. *Ibid.*

²²³⁹ DP P01073, str. 64, 81; DP P01825, str. 100.

²²⁴⁰ DP P01825, str. 44, 120–121. V. takođe DP P01916, str. 12; DP P01912, str. 1–85. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 429.

²²⁴¹ DP P01825, str. 44, 131; DP P01916, str. 12; DP P01912, str. 1–2. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 429.

²²⁴² DP P01073, str. 62–63. Haglund je konstatovao da je, od otprilike 115 posmrtnih ostataka koji su obuhvatali lobanju i vrat, 85 imalo strijelne rane na glavi i vratu; od tih osoba, 65 je imalo strijelne rane na glavi i na vratu, ali i na drugim dijelovima tijela, a 16 je imalo samo rane na glavi ili na vratu. DP P01073, str. 63. V. takođe činjenice o kojima je presuđeno 428, 430.

²²⁴³ DP P01073, str. 62–63. U izvještaju se, osim toga, navodi da raspodjela, broj i ugao hitaca, kao i ostale karakteristike rana, pokazuju da bi se moglo raditi i o "rafalnoj" vatri, uz dodatne rane od metaka. DP P01073, str. 63.

²²⁴⁴ DP P01073 (Haglundov izvještaj iz 1998. godine), str. 80–81. Haglund je u svom izvještaju naveo da zbog više faktora procjena vremena nastupanja smrti nije pouzdana, ali da je samo na osnovu stanja tkiva i relativnog izostanka prirodnog razglobljavanja pregledanih posmrtnih ostataka, uvjerljiva procjena da je protekla najmanje jedna godina, ali se ne može isključiti mogućnost da je riječ i o dužem periodu. *Ibid.*

506. Na osnovu analize DNK i drugih vrsta forenzičkih dokaza utvrđeno je da je svih devet sekundarnih grobnica, Čančarski put 4-12,²²⁴⁵ koje su se nalazile duž Čančarskog puta, povezano s primarnom masovnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²²⁴⁶ Ligature su pronađene u svih devet relevantnih sekundarnih grobnica osim jedne, a povezi za oči pronađeni su na posmrtnim ostacima u šest od tih devet grobnica.²²⁴⁷

507. Iako su grobnice Čančarski put 4, 5 i 6 ranije bile povezivane s mjestom ubijanja u Kozluku na osnovu toga što je u svakoj od njih pronađeno zeleno staklo, na osnovu rezultata analize DNK-a dobijenih od MKNL-a u februaru 2010. godine utvrđeno je da su to zapravo sekundarne grobnice povezane s Vojnom ekonomijom u Branjevu.²²⁴⁸ Osim toga, na lokalitetu Čančarski put 7, koji je prvobitno bio povezivan s primarnom grobnicom u Kozluku, bili su posmrtni ostaci jedne osobe čiji je DNK pronađen i na lokalitetu Čančarski put 11, koji je prvobitno povezivan s Vojnom ekonomijom Branjevo.²²⁴⁹ Janc je tu činjenicu pripisao mogućoj kontaminaciji do koje je došlo usljed korištenja istog prevoznog sredstva za prijevoz tijela na obje lokacije.²²⁵⁰ Shodno tome, Vijeće zaključuje da lokalitet Čančarski put 7, iako je preko te DNK veze s lokalitetom Čančarski put 11 doveden u vezu s Vojnom ekonomijom Branjevo, ni u jednom drugom aspektu nije povezan s primarnom grobnicom u Branjevu, već s primarnom grobnicom u Kozluku.²²⁵¹ Iako do danas još nisu dostupne informacije o testiranju DNK-a posmrtnih ostataka na lokalitetu Čančarski put 8,²²⁵² ta grobnica je povezana s primarnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo zbog toga što su dijelovi tijela jedne osobe čije su lične isprave i vozačka dozvola pronađeni na lokalitetu Čančarski put 8 ranije identifikovani u grobnici na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²²⁵³

(vi) Zaključci o zatočavanju u školi u Kuli i ubijanju u Domu kulture u Pilici i na Vojnoj ekonomiji Branjevo

²²⁴⁵ Jean-René Ruez, T. 1050 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 261; DP P00170, str. 74, 75, 81; Dušan Janc, T. 1849–1853 (14. maj 2010. godine).

²²⁴⁶ Jean-René Ruez, T. 1049–1050 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 259, 261. V. takođe DP P00170, str. 74, 75, 81; Dean Manning, T. 10174 (22. februar 2011. godine).

²²⁴⁷ DP P00170, str. 15. U Jancovom izvještaju navodi se ukupan broj od 340 ligatura i 60 poveza za oči pronađenih u svih 13 sekundarnih grobnica otkrivenih duž Čančarskog puta, od kojih su neke bile povezane s drugim primarnim grobnicama. Ligature su pronađene u svim grobnicama osim grobnice Čančarski put 4, dok su povezi za oči pronađeni u grobnicama Čančarski put 5, 6, 7, 8, 9, 10 i 13. *Ibid.*

²²⁴⁸ Dušan Janc, T. 1793–1795 (14. maj 2010. godine); DP P00170, str. 40–41.

²²⁴⁹ DP P00170, str. 49, 81.

²²⁵⁰ Dušan Janc, T. 1853 (14. maj 2010. godine).

²²⁵¹ Zaključak Vijeća dodatno potkrepljuje činjenica da prilikom izračunavanja ukupnog broja identifikovanih osoba za primarnu grobnicu na Vojnoj ekonomiji Branjevo i povezane sekundarne grobnice Janc nije uračunao identifikovane osobe iz grobnice Čančarski put 7, koje su umjesto toga povezane s ubijanjem u Kozluku. V. DP P00170, str. 41.

²²⁵² DP P00170, str. 18.

²²⁵³ Dušan Janc, T. 1852–1853 (14. maj 2010. godine); DP P00170, str. 18.

508. Na osnovu dokaza dobijenih analizom DNK-a povezanih s primarnom grobnicom na Vojnoj ekonomiji Branjevo i s njom povezanih sekundarnih grobnica utvrđeno je da je identifikovano 1.656 osoba koje su 16., odnosno 17. jula 1995. godine ubijene na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici.²²⁵⁴ Taj ukupni broj sastoji se iz sljedećih komponenti: 137 osoba iz primarne grobnice na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 178 osoba s lokaliteta Čančarski put 4, 288 osoba s lokaliteta Čančarski put 5, 158 osoba s lokaliteta Čančarski put 6, 210 osoba s lokaliteta Čančarski put 9, 379 osoba s lokaliteta Čančarski put 10, 140 osoba s lokaliteta Čančarski put 11 i 166 osoba s lokaliteta Čančarski put 12.²²⁵⁵ Taj broj potkrepljuje i podudara se s nalazom Vijeća da je otprilike 1.000 do 1.500 bosanskih Muslimana 16. jula ubijeno na Vojnoj ekonomiji Branjevo, a da je još 500 bosanskih Muslimana ubijeno tog istog dana u Domu kulture u Pilici.²²⁵⁶

E. Događaji poslije 16. jula u vezi s kolonom i ljudima u njoj

1. Otvaranje koridora za prolaz kolone

(a) Pregovori o otvaranju koridora

509. Dana 14. jula 1995. godine 28. divizija ABiH napala je snage bosanskih Srba u Gligorovićima, gdje su jedinice VRS-a bile udružene s jednom četom MUP-a.²²⁵⁷ Uslijedila je borba tokom koje je zarobljen kapetan MUP-a Janković.²²⁵⁸ Koristeći Jankovićev radio-uređaj, 28. divizija je zatražila "da ih propuste".²²⁵⁹ Napadi su nastavljeni tokom cijelog 15. jula²²⁶⁰ i snage bosanskih Srba su raspoređene na područje Zvornika sa zadatkom da blokiraju dolazak kolone u kojoj je, prema procjeni, bilo 3.500 do 4.000 boraca "neprijateljskih snaga".²²⁶¹

510. Dana 15. jula oko podneva Obrenović, Borovčanin, Vasić i još nekoliko civilnih policajaca sastali su se u kasarni u preduzeću "Standard".²²⁶² Tu su se policijske starješine načelno dogovorile

²²⁵⁴ DP P00170, str. 41.

²²⁵⁵ DP P00170, str. 41.

²²⁵⁶ V. gore, par. 495-500.

²²⁵⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15864 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²²⁵⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15864 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²²⁵⁹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15864 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²²⁶⁰ Lazar Ristić, T. 9296–9297 (2. februar 2011. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10146–10147 (17. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15868 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine); DP P01335, str. 4. Ristić pretpostavlja da je cilj tih akcija bio da se preuzme kontrola nad rovovima bosanskih Srba koje je ABiH označila kao budući koridor koji bi se mogao otvoriti za prolazak kolone. Lazar Ristić, T. 9296–9297 (2. februar 2011. godine).

²²⁶¹ Richard Butler, T. 16675–16676 (14. juli 2011. godine). V. DP P01335, str. 4. V. takođe DP P00011 (u kojem se upozorava da se približava kolona dugačka dva-tri kilometra i traže pojačanja); DP P02333 (naređenje za povratak jedinica Zvorničke brigade i odreda Podrinjskih specijalnih snaga); DP P02283 (u kojem se izvještava o nedovoljnim snagama u rejonu sela Kamenice); DP P01589b (povjerljivo); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16002 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine).

²²⁶² Svjedok PW-057, T. 15430 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16523–16524 (zatvorena sjednica) (17. oktobar 2007. godine). Svjedok PW-057 nije bio siguran da li je Đurić bio prisutan. *Ibid.*

da se otvori koridor kako bi se koloni omogućilo da prođe.²²⁶³ Zahtjev za odobrenje upućen je Miletiću u Glavnom štabu, ali je on taj zahtjev odbio i naredio da se nastave dejstva protiv kolone.²²⁶⁴ Vasić je pokušao da razgovara s jednim savjetnikom u MUP-u, ali je i on to odbio i naložio da "nađ[e] tamo vojsku, dign[e] avijaciju i to uništ[i]".²²⁶⁵ Ova grupa je potom pokušala da stupi u kontakt s Krstićem, koji im je rekao da ne brinu jer dolazi Pandurević.²²⁶⁶

511. Kada je Pandurević stigao, zatražio je informacije o lokaciji 28. divizije i o opštoj situaciji u jedinicama duž tog pravca.²²⁶⁷ Uprkos izvještajima o "ogromnim snagama",²²⁶⁸ Pandurević je takođe odbio prijedlog da se koloni dozvoli da prođe²²⁶⁹ i počeo je da pravi planove za upućivanje i vojnih i policijskih jedinica u Zvornik.²²⁷⁰

(b) Otvaranje koridora (16.-17. juli 1995. godine)

512. Od 15. jula uveče do ranog jutra 16. jula vođene su žestoke borbe.²²⁷¹ Tokom tog perioda, Šemso Muminović, jedan od oficira 24. ili 25. divizije 2. korpusa ABiH, bio je u kontaktu s Pandurevićem i pregovarao je o koridoru kojim bi se omogućio prolaz koloni.²²⁷² Dana 16. jula oko

²²⁶³ Richard Butler, T. 16676 (14. juli 2011. godine). V. takođe DP P01335, str. 4. Butler je objasnio da je navod u izvještaju "[o]snovna zamisao nije nam se 'dopala'" bio Borovčaninov način da kaže da se ne slažu s konačnom odlukom donesenom tog dana da se napadne kolona. Richard Butler, T. 16676–16677 (14. juli 2011. godine).

²²⁶⁴ Svjedok PW-057, T. 15431 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15873–15874 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). Taj zahtjev je upućen Glavnom štabu zbog toga što na nivou Korpusa niko nije bio dostupan. Svjedok PW-057, T. 15431 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15873 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²²⁶⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15874–15875 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, T. 15431–15432 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine).

²²⁶⁶ Svjedok PW-057, T. 15432 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15875–15876 (zatvorena sjednica) (26. septembar 2007. godine).

²²⁶⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15883 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Richard Butler, T. 16676 (14. juli 2011. godine).

²²⁶⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15883 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁶⁹ Svjedok PW-057, T. 15438–15439 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15883 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁷⁰ Svjedok PW-057, T. 15439–15440 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15883–15884 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁷¹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15890–15891 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Snage ABiH napale su i "praktično opkolile" 4. bataljon, odsjekavši put koji su koristili za prilaz, kao i njihovu žičnu i bežičnu komunikaciju. Dana 16. jula oko 03:00 ili 04:00 sata, 28. divizija je napravila proboj kroz bateriju 4. bataljona samohotki, zaplijenivši tri samohotke i okrenuvši ih protiv VRS-a, što je dovelo do eskalacije borbi. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15890–15891 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); DP P00375b (povjerljivo). Ristić je bio u sastavu jedinice koju je 2. korpus ABiH napao 16. jula oko 04:30 sati. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10097 (16. april 2007. godine). V. takođe Lazar Ristić, T. 9311 (2. februar 2011. godine). Stanišić je prijavio napad na lijevi bok 6. bataljona; istovremeno, 28. divizija je preduzimala napad iz pravca Srebrenice tako da je povremeno njegova jedinica bivala uhvaćena u unakrsnu vatru iz pravca Motovske Kose i Nezuka. Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11713 (17. maj 2007. godine). Obje strane su pretrpjele gubitke. Svjedok PW-057, T. 15441–15442 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16677–16679 (14. juli 2011. godine); DP P01335, str. 5; činjenica o kojoj je presuđeno br. 526.

²²⁷² Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15893 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine), PT. 16545–16546 (zatvorena sjednica) (18. oktobar 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15506–15507 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine); Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10150–10151 (17. april 2007. godine) (Ristić je

10:00 sati ABiH je zatražila prekid vatre²²⁷³ i borbe su obustavljene na oko sat vremena.²²⁷⁴ Jedan operativac iz 28. divizije prišao je liniji fronta bosanskih Srba i zatražio otvaranje koridora.²²⁷⁵ Obje strane su se dogovorile o prekidu vatre, ali kada su se vratile na svoje položaje, 28. divizija je krenula u još žesti napad.²²⁷⁶ Na kraju, Pandurević se dogovorio s Muminovićem da se preostalom dijelu naoružane kolone dozvoli da slobodno prođe preko linija fronta na teritoriju koju je držala ABiH.²²⁷⁷

513. Koridor je otvoren 16. jula 1995. godine otprilike u 13:00 ili 14:00 sati.²²⁷⁸ Kolona bosanskih Muslimana, za koju se navodi da je bila široka jedan kilometar²²⁷⁹ i dugačka od jedan do tri kilometra, prošla je od Potočana do Baljkovice, preko Jeremića brda u pravcu Nezuka.²²⁸⁰ U koloni su bili i naoružani i nenaoružani ljudi, muškarci i žene.²²⁸¹ "Neprekidna" kolona mogla se vidjeti sve dok nije pao mrak.²²⁸² Nitko ih nije ometao dok su prolazili.²²⁸³

514. Pandurević je početnu informaciju o koloni prenio 16. jula u 13:55 sati,²²⁸⁴ ali je jedno vrijeme izbjegavao da obavijesti pretpostavljenu komandu.²²⁸⁵ Kada je Živanoviću prenesena

samo čuo komunikaciju 16. jula). V. takođe DP P01241, str. 13; Stephanie Frease, T. 5234–5235 (13. septembar 2010. godine). Pandurević je najprije ponudio da dozvoli civilima da prođu, a da se ostali predaju, ali je to komandant ABiH strane odbio. DP P00013, str. 1.

²²⁷³ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15891 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁷⁴ Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11713 (17. maj 2007. godine).

²²⁷⁵ Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10155–10156 (17. april 2007. godine); Lazar Ristić, T. 9305–9306 (2. februar 2011. godine). Ovaj zahtjev je prenesen Pandureviću, koji se raspitivao o snagama ABiH. Operativac je naveo da ima 7.000 vojnika, od toga 3.000 naoružanih. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15892 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Svjedočeći u ovom predmetu svjedok PW-057 rekao je da je operativac naveo broj od oko 10.000 (dvije kolone od po 4.000-5.000 ljudi); svjedok PW-057 misli da taj broj nije preuveličan. Svjedok PW-057, T. 15442–15443 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine).

²²⁷⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15892 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁷⁷ DP P01335, str. 5; Richard Butler, T. 16677–16679 (14. juli 2011. godine) (koji je rekao da ta odluka nije bila humanitarni gest već se zasnivala na opsegu borbenih dejstava do kojih je došlo 15.-16. jula 1995. godine i gubitaka koje je pretrpio VRS). V. takođe Dragomir Keserović, T. 14003 (11. maj 2011. godine) (koji je naveo da je zbog velikih gubitaka komandant brigade odlučio da otvori koridor i dozvoli im prolaz za Tuzlu).

²²⁷⁸ Lazar Ristić, T. 9305 (2. februar 2011. godine); svjedok PW-057, T. 15441 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine). V. takođe Srećko Aćimović, T. 9609 (8. februar 2011. godine). Dogovoreno je da koridor ostane otvoren 24 sata. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10157 (17. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15895, 15901, 15904 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). V. takođe DP P00832 (povjerljivo). Da bi napravili koridor i propustili kolonu, 2. i 3. vod 1. čete napustili su svoje rovove i otišli u rovove 2. čete blizu Poljana. Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10157 (17. april 2007. godine).

²²⁷⁹ Lazar Ristić, T. 9307 (2. februar 2011. godine).

²²⁸⁰ Lazar Ristić, T. 9301–9302 (2. februar 2011. godine); Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11713–11714 (17. maj 2007. godine); svjedok PW-057, T. 15425 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine).

²²⁸¹ Svjedok PW-057, T. 15493–15494 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine). V. takođe Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10198–10199 (18. april 2007. godine); Lazar Ristić, T. 9306 (2. februar 2011. godine). Kolona se razdvojila u dvije odvojene kolone poslije borbi na Džafinom Kamenu, od kojih je svaka imala po 4.000 do 5.000 ljudi i na njenom čelu su bile najbolje borbene jedinice, a s bokova su ih obezbjeđivale borbene jedinice, pa je bila poznata kao "borbena kolona". Svjedok PW-057, T. 15493–15495 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine). Po nekim procjenama, u toj grupi je bilo od 7.000 do 10.000 ljudi, a više od polovine njih bili su naoružani. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15897 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁸² Svjedok PW-057, T. 15493–15494 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15896 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁸³ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15896–15897 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁸⁴ DP P00832 (povjerljivo). V. takođe DP P00350b (povjerljivo); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT.

informacija o prolasku kolone, on je jedinicama snaga bosanskih Srba naložio da idu u brda iznad Zvornika i pokušaju da je zaustave.²²⁸⁶ Konačno, 16. jula u 20:00 sati Pandurević je Drinskom korpusu poslao detaljan izvještaj o otvaranju koridora.²²⁸⁷

515. Sljedećeg dana Muminović je zatražio da koridor ostane otvoren još 24 sata, ali je Pandurević pristao na samo još četiri sata – do 18:00 sati 17. jula.²²⁸⁸ Koridor je zatvoren 17. jula u 17:00 sati²²⁸⁹ i linije odbrane ponovo su uspostavljene.²²⁹⁰

516. U večernjim satima 17. jula trojica pukovnika iz Glavnog štaba VRS-a – pukovnik Sladojević, pukovnik Trkulja i pukovnik Stanković – razgovarali su s Pandurevićem u Parlogu²²⁹¹ o otvaranju koridora.²²⁹² Uprkos tome što je postupio suprotno naređenju, Pandurević nikada nije kažnjen za tu odluku.²²⁹³

2. Pretres terena se nastavlja

517. Tokom prvih tri-četiri dana poslije zatvaranja koridora 17. jula snage bosanskih Srba su intenzivno pretraživale tu teritoriju kako bi je "očistil[e] od tih zaostalih grupa" i smanjile opasnost po sebe.²²⁹⁴ Dana 16. jula 1995. godine Mladić je rekao Keseroviću da ide u zonu odgovornosti Bratunačke brigade kako bi preuzeo komandu nad jedinicama koje su vršile blokadu i pretres terena između Bratunca i sela Bešići iznad pravca Srebrenica-Konjević-Polje-Nova Kasaba; Keserović je

16013–16015 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine).

²²⁸⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16546–16547 (zatvorena sjednica) (18. oktobar 2007. godine).

²²⁸⁶ Svjedok PW-057, T. 15427 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine).

²²⁸⁷ DP P01089.

²²⁸⁸ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15904 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Tog istog dana Pandurević je zatražio da Muminović razmijeni ili oslobodi zarobljenike, uključujući kapetana policije Jankovića, ali Janković nije oslobođen. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15901 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Ostali zarobljenici su oslobođeni putem razmjene. Lazar Ristić, T. 9305 (2. februar 2011. godine).

²²⁸⁹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15904 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). V. takođe Ostoja Stanišić, DP P01074, PT. 11714 (17. maj 2007. godine). Svjedok PW-057 nije znao koliko je bosanskih Muslimana ostalo zarobljeno iza linija bosanskih Srba kada je koridor zatvoren. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15905 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁹⁰ Lazar Ristić, DP P01233, PT. 10157 (17. april 2007. godine).

²²⁹¹ Cijela dolina u kojoj su vođene borbe mogla se vidjeti iz Parloga. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15910 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²²⁹² Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15910–15912 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); DP P02217. Te ljude je poslao Mladić. DP P02217 (naređenje s Mladićevim odštampanim potpisom u vezi sa Sladojevićevim, Trkuljinim i Stankovićevim zadatkom).

²²⁹³ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16659 (zatvorena sjednica) (19. oktobar 2007. godine).

²²⁹⁴ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15905 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11734–11735 (8. juli 2004. godine); DP P02186 (u kojem se izvještava da su vodovi vojne policije uspješno "odbili sve napade neprijatelja sa fronta" i izvršili "blokadu i pretres terena"); činjenica o kojoj je presuđeno br. 556. Milenko Todorović je rekao da je DP P02186 "nestručno" sačinjen i upućuje na 35 ljudi prepotčinjenih Zvorničkoj brigadi 16. jula 1995. godine radi izvršenja borbenih operacija. Milenko Todorović, T. 13208–13210 (21. april 2011. godine).

trebalo da ubrza taj proces kako bi se on završio u roku od jednog ili dva dana.²²⁹⁵ Shodno tome, izdata su daljnja naređenja VRS-a i MUP-a.²²⁹⁶

518. U jutarnjim satima 17. jula 1995. godine jedinice VRS-a i MUP-a sastale su se kod Štaba Bratunačke brigade u Bratuncu.²²⁹⁷ Teritorija na kojoj je trebalo izvršiti pretres podijeljena je²²⁹⁸ i izdato je naređenje da se traže ubijeni ili ranjeni vojnici VRS-a i da se pazi na "neprijateljske" vojnike.²²⁹⁹ Te jedinice su bile opremljene za razminiranje, a neke policijske jedinice imale su i pse tragače.²³⁰⁰ Operacijom je komandovao kapetan Mićo Gavrić.²³⁰¹ Naređenja su izvršena²³⁰² i do kraja prve večeri predalo se 200 bosanskih Muslimana, među kojima i četvero djece.²³⁰³

519. Čišćenje je trajalo nekoliko dana,²³⁰⁴ a borbe s preostalim bosanskim Muslimanima nastavile su se gotovo svakodnevno do otprilike 28. ili 29. jula.²³⁰⁵ Neke jedinice su uzimale zarobljenike, dok druge to nisu činile već su jednostavno pucale na sve što su vidjele;²³⁰⁶ neki vojnici su se jednostavno "htjeli osvetiti".²³⁰⁷

²²⁹⁵ Dragomir Keserović, T. 13925 (10. maj 2011. godine), T. 13942–13945, 13959 (11. maj 2011. godine); DP P00126, par. 3. Mladić je kasnije izmijenio naređenje i naložio Keseroviću samo da preispita situaciju i da ga o tome izvijesti. Dragomir Keserović, T. 14059–14060 (12. maj 2011. godine). V. takođe DP P02218; Dragomir Keserović, T. 13962 (11. maj 2011. godine). Pretres je ranije vršen u zonama Bratunačke brigade, Skelanskog bataljona i Miličke brigade na osnovu Krstićevog naređenja. DP P02536. V. takođe DP P01605; Dragomir Keserović, T. 13958–13959 (11. maj 2011. godine); DP P01602; DP P02057; DP P01604, str. 1; činjenice o kojima je presuđeno br. 148–150.

²²⁹⁶ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11734 (8. juli 2004. godine) (koji je rekao da je od Pandurevića dobio usmeno naređenje da ujutru ide na IKM radi daljih uputstava); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8631–8632 (12. mart 2007. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 556 (Na sastanku održanom 16. jula u Štabu Bratunačke brigade, dio snaga MUP-a angažovan je radi pretresa terena između Srebrenice i Konjević-Polja.).

²²⁹⁷ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8631, 8633 (12. mart 2007. godine), PT. 8699 (13. mart 2007. godine).

²²⁹⁸ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8631 (12. mart 2007. godine).

²²⁹⁹ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11734 (8. juli 2004. godine); svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8634 (12. mart 2007. godine).

²³⁰⁰ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8631 (12. mart 2007. godine).

²³⁰¹ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8699 (13. mart 2007. godine). V. takođe DP P02543.

²³⁰² Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8634 (12. mart 2007. godine); Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11734 (8. juli 2004. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 557 (Ujutro 17. jula počeo je pretres terena u Kravici i nastavio se prema Konjević-Polju.)

²³⁰³ Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8634 (12. mart 2007. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 558. Djeca su povjerena na brigu Gavriću, a ostali su odvezeni u pravcu Konjević-Polja. Svjedok PW-052, DP P01598, PT. 8634 (12. mart 2007. godine).

²³⁰⁴ Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11735 (8. juli 2004. godine).

²³⁰⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15905, (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine), PT. 16023 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). V. takođe Ljubo Bojanović, DP P00008 (povjerljivo), BT. 11742 (8. juli 2004. godine); DP P02556, str. 1; DP P00014, str. 164; DP P02534; DP P00015c, str. 1; DP P00850a, str. 1; DP P02699, str. 1; DP P02845, str. 1–2; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16021 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁰⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15908 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Neki zarobljenici su upotrijebljeni za razmjenu za zarobljenike, bosanske Srbe. Ljubo Bojanović, DP P00008a, BT. 11742–11743 (8. juli 2004. godine). Dana 20. ili 21. jula Pandurević je izdao naređenje u kojem je insistirao na potpunosti i pravilnoj proceduri, što je dovelo do toga da su imali "malo više zarobljenika nego prethodno". Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15909 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁰⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15909 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

3. Ubijanje na području Zvornika(a) Kod Nezuka

520. Dana 18. jula 1995. godine otprilike 500 bosanskih Muslimana iz kolone koja je otišla iz Srebrenice okupilo se u Baljkovici kod Nezuka.²³⁰⁸ Međutim, kada su vojnici VRS-a počeli pucati na tom području i pozivati ih da se predaju, jedna grupa od desetak ljudi, uključujući svjedoka PW-018, odvojila se od ostalih i otišla u šumu.²³⁰⁹

521. Vojnici VRS-a su tu grupu zarobili 19. jula 1995. godine između 12:00 i 12:30 sati na području oko Baljkovice; tome su prethodili pozivi na predaju i žestoka pucnjava iznad njihovih glava.²³¹⁰ Svjedok PW-018 je u svjedočenju rekao da je većina vojnika koji su ga zarobili imala oznake na uniformama na kojima je pisalo "Krajišnici" ili nešto slično²³¹¹ i da misli da su neki od njih imali oznake na kojima je bila riječ "Drinski" ili slova "Dri".²³¹² Dokumentarni dokazi pokazuju da je 16. motorizovana brigada 1. krajiškog korpusa bila raspoređena da pomogne Zvorničkoj brigadi u relevantno vrijeme u širem rejonu Baljkovice.²³¹³ Na osnovu toga Vijeće se uvjerilo da su vojnici koje je svjedok PW-018 vidio da imaju oznake na kojima je pisalo

²³⁰⁸ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3194–3195 (23. maj 2000. godine); DP P01176; DP P01966. Svjedok PW-018 napustio je Srebrenicu u koloni 12. jula 1995. godine u 02:00 ili 03:00 sata. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3188–3189 (23. maj 2000. godine).

²³⁰⁹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3195–3196 (23. maj 2000. godine). Kada je zamoljen da navede imena osoba koje su s njim bile 19. jula 1995. godine, svjedok PW-018 je naveo devet imena. Svjedok PW-018, T. 10811–10814 (djelimično zatvorena sjednica) (3. mart 2011. godine). U predmetu *Krstić*, svjedok PW-018 je naveo da je on bio u grupi od desetak ljudi. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3195, 3196 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-018, DP P01172 (povjerljivo), KT. 3210 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine).

²³¹⁰ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3196–3197 (23. maj 2000. godine); DP P01176.

²³¹¹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3205–3206, 3222–3225 (23. maj 2000. godine). Svjedok PW-018 je rekao da su vojnici na lijevom rukavu imali oznaku koja je bila pretežno žute boje, mada je možda bilo i drugih boja, i da je ta oznaka bila u obliku kruga i na njoj je pisalo "Krajišnici" ili nešto slično. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3205 (23. maj 2000. godine).

²³¹² Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3206, 3222–3225 (23. maj 2000. godine).

²³¹³ DP P02554, str. 1 (Izveštaj iz Glavnog štaba VRS-a od 15. jula 1995. godine, koji je potpisao general-major Radivoje Miletić, u kojem se navodi da će "komanda 1. /?Krajiškog/ k[orpusa] [...] uputiti jedinicu pešadijske čete u toku 16.07.1995. godine" u cilju pomoći "1. zpr za razbijanje i uništenje odbeglih muslimanskih grupa u širem rejonu Kamenice"); DP P02555, str. 1 (dopis koji je kao odgovor na DP P02554 poslat iz Komande 1. Krajiške brigade od 16. jula 1995. godine koji je potpisao potpukovnik Momir Talić, u kojem se nalaže da 16. krajiška motorizovana brigada uputi jednu pješadijsku četvu na područje Zvornika 16. jula najkasnije do 14:00 sati); DP P00835, str. 1 (Vanredni borbeni izvještaj Zvorničke brigade od 18. jula 1995. godine koji je potpisao potpukovnik Vinko Pandurević, u kojem se, između ostalog, izvještava da su snage VRS-a zajedno s "četom iz 16. krajiške brigade" "vršile blokadu i pretres terena u širem rejonu Crni vrh-Pandurica-Križevići, kao i potpuno obezbeđenje stare i nove komunikacije Zvornik-Crni vrh"); DP P02556, str. 1 (Redovni borbeni izvještaj Zvorničke brigade od 19. jula 1995. godine, koji je potpisao potpukovnik Vinko Pandurević, u kojem se navodi da su sve raspoložive jedinice, među kojima i "četa iz 16. krajiške /brigade/", organizovane "radi blokiranja i uništavanja" zaostalih muslimanskih snaga); DP P02152, str. 1 (naređenje Glavnog štaba VRS-a od 21. jula 1995. godine, koje je potpisao Radivoje Miletić, u kojem se upućuje na "16. kmtbr /krajišku motorizovanu brigadu/, koja je bila angažovana u sastavu 1. zpr /Zvornička pješadijska brigada/ za pretres terena, blokadu i uništenje razbijenih muslimanskih snaga iz Srebrenice u širem rejonu planine Udrč u vremenu od 16.07. do 20.07.1995. godine"); DP P00014, str. 151 (zabilješka u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade od 16. jula u 18:30 sati, gdje se navodi da je stigla jedinica iz 16. krajiške brigade). V. takođe Richard Butler, T. 16854–16857 (19. juli 2011. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 348.

"Krajišnici" ili nešto slično bili iz 16. motorizovane brigade 1. krajiškog korpusa. Međutim, Vijeće ne može zaključiti van razumne sumnje da su oni koji su nosili oznake na kojima je pisalo "Drinski" ili sa slovima "Dri" pripadali toj jedinici.

522. Svjedok PW-018 je u svjedočenju rekao da su svi zarobljeni bosanski Muslimani bili "malo ud[a]reni" od strane vojnika VRS-a, ali da su vojnici VRS-a njega najviše tukli jer je na sebi imao zelenu košulju, pa su govorili da je on "pravi alijanovac".²³¹⁴ Svjedoka PW-018 i druge koji su bili s njim natjerali su da legnu potrbuške.²³¹⁵ Ubrzo po njihovom zarobljavanju došao je jedan čovjek koga su ostali vojnici VRS-a zvali "Stari".²³¹⁶ Svjedoku PW-018 činilo se da je on glavni;²³¹⁷ taj čovjek je naredio bosanskim Muslimanima da predaju sve lične isprave, dragocjenosti i novac.²³¹⁸ Zatim su svi jedan po jedan ispitivani.²³¹⁹

523. Prvo su ispitivali jednog dječaka starog 15 ili 16 godina.²³²⁰ Posle ispitivanja, Stari je naredio jednom vojniku s automatom da ga odvede.²³²¹ Poslije toga začuo se pucanj, a potom se vojnik vratio.²³²² Druga osoba koja je ispitivana bio je još jedan dječak koji je od djetinjstva bio hendikepiran.²³²³ Nakon što je taj dječak ispitan, Stari je ponovo naredio vojniku da ga odvede.²³²⁴ Kada su ga odveli, svjedok PW-018 je začuo još jedan pucanj.²³²⁵ Poslije toga ispitivan je svjedok PW-018.²³²⁶ Stari je ponovo naredio vojniku da ga odvede.²³²⁷ Svjedoku PW-018 trebalo je vremena da ustane zbog batina koje je dobio.²³²⁸ Dok ga je vojnik odvodio, svjedok PW-018 je vidio još jednog ustrijeljenog muškarca koji je bio mrtav.²³²⁹ Vojnik je pucao svjedoku PW-018 u

²³¹⁴ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3197 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-018, T. 10803 (3. mart 2011. godine). "Balija" je pogrdan izraz za Muslimana. V. dolje, par. 863.

²³¹⁵ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3197–3198 (23. maj 2000. godine).

²³¹⁶ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198 (23. maj 2000. godine) (koji je naveo da "Stari" znači "star čovjek").

²³¹⁷ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3202 (23. maj 2000. godine). Po dolasku, Stari je preko radio-odašiljača dao uputstva "da se završi" s grupom od 500 muškaraca, bosanskih Muslimana, u šumi. Svjedok PW-018, KT. 3198, 3203 (23. maj 2000. godine).

²³¹⁸ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198 (23. maj 2000. godine).

²³¹⁹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198 (23. maj 2000. godine). Ispitivanje se uglavnom odnosilo na vojne snage kojima su raspolagali bosanski Muslimani iz Srebrenice. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198–3199 (23. maj 2000. godine).

²³²⁰ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198–3199 (23. maj 2000. godine).

²³²¹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da je dječak odveden otprilike četiri do šest metara od drugih bosanskih Muslimana).

²³²² Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199 (23. maj 2000. godine).

²³²³ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199 (23. maj 2000. godine).

²³²⁴ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199 (23. maj 2000. godine). Vojnik koji je s puškom stajao iza dječaka rekao je: "Ja ne bih sada", što je svjedok PW-018 shvatio da znači da je taj vojnik odbio "komandantu naređenje"; Stari je onda rekao jednom drugom vojniku da odvede dječaka i dječak je odveden otprilike tri metra dalje od grupe bosanskih Muslimana. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199–3200 (23. maj 2000. godine).

²³²⁵ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199–3200 (23. maj 2000. godine).

²³²⁶ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3200 (23. maj 2000. godine).

²³²⁷ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3200 (23. maj 2000. godine).

²³²⁸ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3200 (23. maj 2000. godine).

²³²⁹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3200 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da je po boji kože vidio da je taj čovjek mrtav). Vijeću nije jasno da li je taj čovjek bio jedan od dječaka ili neko drugi.

lijevo rame iz automata i on je pao na zemlju.²³³⁰ Nakon što je pogođen, svjedok PW-018 je ležao samo metar i po do dva metra od vojnika VRS-a, ali je uspio da ne pokaže da je živ uprkos tome što je krvario i što su mu mravi ušli u usta.²³³¹ Dok je ležao na zemlji, svjedok PW-018 je bio svjestan da je vojnik odveo još jednog muškarca i u njega pucao tri ili četiri metra dalje od njega.²³³² Svjedok PW-018 je takođe čuo "još više tih pucnjeva, još više tih priča".²³³³

524. Kada je pao mrak, nakon što su vojnici VRS-a otišli, svjedok PW-018 je vidio da je sam i počeo je da doziva kako bi provjerio da li je još neko živ, ali se niko nije javio.²³³⁴ Pregledao je osobu pored sebe i zaključio da je mrtva.²³³⁵ Zaključio je da je blizu teritorije koju drži ABiH i na kraju je uspio da dođe do Nezuka.²³³⁶

525. Kada je od njega zatraženo da navede imena onih koji su s njim zarobljeni 19. jula 1995. godine, svjedok PW-018 je naveo imena osam muškaraca i opisao još jednog čije ime nije znao.²³³⁷ Jedan od onih čije je ime svjedok PW-018 naveo takođe je preživio strijeljanje.²³³⁸ Još dvojica se nalaze na najnovijem spisku nestalih ili mrtvih iz Srebrenice, kao mjesto njihovog nestanka navodi se Baljkovica kod Nezuka,²³³⁹ ali oni nisu identifikovani na osnovu analize DNK-a.²³⁴⁰ Od ostalih, trojica su identifikovana među površinskim posmrtnim ostacima na Križevačkim njivama,²³⁴¹ jedan među površinskim posmrtnim ostacima na Tisovoj kosi²³⁴² a slijedeći prilikom ekshumacija u grobnici u Brežanima na Brežljaku.²³⁴³ Iako se sve te lokacije nalaze na području Baljkovice,²³⁴⁴ koja je blizu Nezuka,²³⁴⁵ različite lokacije ukazuju na to da te identifikovane osobe možda nisu ubijene tokom incidenta koji je opisao svjedok PW-018. Prema tome, iako Vijeće prihvata iskaz

²³³⁰ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3200–3201 (23. maj 2000. godine). Svjedok PW-018 je liječen od 20. jula do 12. avgusta 1995. godine zbog povrede lijeve ključne kosti koju je izazvao metak ispaljen iz vatrenog oružja. DP P01175 (povjerljivo).

²³³¹ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3201 (23. maj 2000. godine).

²³³² Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3201–3202 (23. maj 2000. godine).

²³³³ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3202 (23. maj 2000. godine).

²³³⁴ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3201, 3206–3207 (23. maj 2000. godine).

²³³⁵ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3207 (23. maj 2000. godine) (koji je rekao da nije imao snage da pregleda ostala tijela).

²³³⁶ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3207 (23. maj 2000. godine); DP P01176; svjedok PW-018, T. 10806–10809 (3. mart 2011. godine). Prije nego što je zarobljen, svjedok PW-018 je vidio liniju odbrane za koju je pretpostavio da predstavlja liniju razdvajanja VRS-a i ABiH, kao i džamiju s minaretom koja nije bila uništena, pa prema tome, po njegovim riječima, nije mogla biti na teritoriji pod kontrolom VRS-a. Džamija koju je vidio bila je u Nezuku, gdje je on na kraju stigao. Svjedok PW-018, T. 10806–10809 (3. mart 2011. godine).

²³³⁷ Svjedok PW-018, T. 10811–10814 (djelimično zatvorena sjednica) (3. mart 2011. godine).

²³³⁸ Svjedok PW-018, DP P01172 (povjerljivo), KT. 3210–3211 (djelimično zatvorena sjednica) (23. maj 2000. godine).

²³³⁹ DP P01966.

²³⁴⁰ DP P01777 (povjerljivo), str. 46, 131.

²³⁴¹ DP P01940 (povjerljivo).

²³⁴² DP P00167 (povjerljivo), str. 407.

²³⁴³ DP P00167 (povjerljivo), str. 359.

²³⁴⁴ Križevačke njive i Tisova kosa na području Baljkovice sadrže površinske ostatke. DP P00170, str. 43–45. Brežljak se nalazi blizu sela Križeviči, koje je takođe na području Baljkovice. DP P00170, str. 34, 44.

²³⁴⁵ DP P01966.

svjedoka PW-018 o ubijanju koje je preživio, ono nije u mogućnosti da utvrdi tačan broj osoba ubijenih tokom tog incidenta. Međutim, Vijeće ipak konstatuje da su dvije osobe ustrijeljene iz vatrenog oružja prije svjedoka PW-018 i jedna osoba ustrijeljena poslije njega ubijene tokom incidenta koji on opisuje.²³⁴⁶

526. Svjedok PW-018 ne navodi da li su ljudi odgovorni za ova ubijanja na uniformama imali oznake na kojima je pisalo "Krajišnici" ili se tu nalazila riječ "Drinski" ili slova "Dri".²³⁴⁷ Vijeće stoga nije u mogućnosti da utvrdi da li su vojnici 16. motorizovane brigade 1. krajiškog korpusa izvršili to ubijanje, mada oni jesu učestvovali u zarobljavanju svjedoka PW-018 i drugih bosanskih Muslimana.

527. Vijeće zaključuje da su vojnici VRS-a 19. jula 1995. godine ubili najmanje trojicu muškaraca, bosanskih Muslimana, koje su zarobili kod Nezuka.

(b) Pacijenti, bosanski Muslimani, izvedeni iz bolnice u Milićima

528. Dana 13. jula 1995. godine u bolnicu u Milićima primljeno je 14 bosanskih Muslimana.²³⁴⁸ Sljedećeg dana, dr Gavrić, direktor bolnice u Zvorniku,²³⁴⁹ postupajući po naređenju VRS-a, otišao je u bolnicu u Milićima, preuzeo tih 11 bosanskih Muslimana i odveo ih u zvorničku bolnicu.²³⁵⁰ Svi oni su imali povrede, a neki od njih su bili i teško ranjeni.²³⁵¹ U zvorničku bolnicu su stigli s medicinskom dokumentacijom iz bolnice u Milićima;²³⁵² po dolasku, dr Gavrić je pacijente predao

²³⁴⁶ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3198–3202 (23. maj 2000. godine).

²³⁴⁷ Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3199–3201 (23. maj 2000. godine). Up. Svjedok PW-018, DP P01173, KT. 3205 (23. maj 2000. godine).

²³⁴⁸ Richard Butler, T. 16685–16686, 16689–16690 (14. juli 2011. godine); DP P02533 (povjerljivo). Imena tih 14 bosanskih Muslimana nalaze se u bolničkom protokolu s imenima pacijenata i među njima su imena 11 osoba koje se navode u paragrafu 21.15 Optužnice. DP P02533 (povjerljivo), str. 1–2; Optužnica, par. 21.15. V. takođe DP P01731 (povjerljivo); DP P02474.

²³⁴⁹ Jugoslav Gavrić, T. 8397 (2. decembar 2010. godine); DP P01170, str. 2.

²³⁵⁰ Jugoslav Gavrić, T. 8400–8404, 8409 (2. decembar 2010. godine); DP P01169; Jugoslav Gavrić, DP P01168, PT. 9114–9115, 9123–9125 (21. mart 2007. godine); DP P01170, str. 2; DP P01731 (povjerljivo); Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9035–9036 (20. mart 2007. godine); Richard Butler, T. 16685–16689 (14. juli 2011. godine); DP P01542a (povjerljivo); DP P02532, str. 2. Dokumenti sadržani u DP P01731 (povjerljivo) odnose se na 11 pacijenata koji su otpušteni iz bolnice u Milićima 14. jula 1995. godine. Dr Novaković je potvrdio da se ta medicinska dokumentacija odnosi na bosanske Muslimane koji su dovedeni u zvorničku bolnicu. Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9036 (20. mart 2007. godine); DP P01732, str. 2. Međutim, u protokolu s hirurškog odjela zvorničke bolnice ne navode se imena ranjenih bosanskih Muslimana iz bolnice u Milićima. V. DP P01438 (povjerljivo). Gavrić ne objašnjava jasno zašto je to tako, ali navodi da je moguće, ako je pacijent primljen tokom noći kao hitan slučaj, da podaci ne budu odmah uneseni u protokol. Jugoslav Gavrić, T. 8411–8412 (2. decembar 2010. godine). V. takođe DP P02474, str. 3. Na osnovu ukupnih dokaza, Vijeće stoga konstatuje da je 11 bosanskih Muslimana, čiji su podaci evidentirani u DP P01731 (povjerljivo), 14. jula primljeni u bolnicu u Zvorniku. Podaci iz dokumentacije o 11 pacijenata otpuštenih iz bolnice u Milićima odgovaraju podacima navedenim u paragrafu 21.15 Optužnice, izuzev sitne nepodudarnosti u godini rođenja Izeta Halilovića i nekoliko manjih razlika kada je riječ o mjestu rođenja. DP P01731 (povjerljivo).

²³⁵¹ Jugoslav Gavrić, T. 8408–8409 (2. decembar 2010. godine) (koji je rekao da su neki imali povrede opasne po život); DP P01731 (povjerljivo).

²³⁵² Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9035–9038 (20. mart 2007. godine); DP P01732, str. 2; DP P01731 (povjerljivo).

na njegu dr Lazareviću na hirurškom odjelu.²³⁵³ Dok su bili u zvorničkoj bolnici, sve vrijeme su bili pod stražom.²³⁵⁴ Jedan od njih, Aziz Bećirović, preminuo je 16. jula 1995. godine.²³⁵⁵

529. Otprilike 20. jula 1995. godine ostalih deset bosanskih Muslimana prebačeno je u kasarnu u preduzeću "Standard".²³⁵⁶ Oni su bili smješteni u ambulanti odvojeno od ranjenih vojnika, bosanskih Srba.²³⁵⁷ Dan poslije njihovog dolaska Obrenović je obavijestio medicinski tim da oni treba da budu razmijenjeni.²³⁵⁸ Naredio je da im se ništa ružno ne smije desiti i da se o njima mora dobro voditi briga.²³⁵⁹ Njih su čuvali pripadnici vojne policije Zvorničke brigade.²³⁶⁰ Nakon što su prebačeni u kasarnu u preduzeću "Standard", ljekari iz zvorničke bolnice nastavili su da ih liječe svakodnevno.²³⁶¹

530. U presretnutom razgovoru vođenom 23. jula u 08:00 sati Pandurević je zatražio uputstva u vezi s tim šta da radi sa zarobljenicima koji su uhvaćeni, uključujući one ranjene.²³⁶² Zatim, u drugom presretnutom razgovoru vođenom pet minuta kasnije, jedna neidentifikovana osoba prenijela je poruku za Pandurevića da će Popović doći tog dana u 17:00 sati u kasarnu u preduzeću "Standard" u vezi s onim o čemu je govorio.²³⁶³ Imajući u vidu putni radni list,²³⁶⁴ Vijeće konstatuje

²³⁵³ Jugoslav Gavrić, DP P01168, PT. 9115–9116 (21. mart 2007. godine); Jugoslav Gavrić, T. 8409, 8411 (2. decembar 2010. godine); DP P01170, str. 2. Novaković je naveo da je dr Lazarević rekao da će bosanski Muslimani biti liječeni na hirurškom odjelu dok ne budu razmijenjeni. Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9036, 9094 (20. mart 2007. godine). Oni su smješteni na odjel ginekologije. DP P01732, str. 2.

²³⁵⁴ DP P01732, str. 2. V. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁵⁵ Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9039 (20. mart 2007. godine); DP P01732, str. 2; DP P00014, str. 144. Njegovo stanje je bilo kritično i imao je teške povrede na licu. Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9039 (20. mart 2007. godine); DP P01732, str. 2; DP P01731 (povjerljivo), str. 34.

²³⁵⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15912–15913 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); DP P01732, str. 3; Zoran Begović, DP P01638, PT. 9148–9149 (21. mart 2007. godine); DP P01640, str. 2. Dr Begović, načelnik sanitetske službe Zvorničke brigade, rekao je da rane koje su imali bosanski Muslimani nisu bile opasne po život. Zoran Begović, DP P01638, PT. 9146 (21. mart 2007. godine).

²³⁵⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15913–15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); DP P01732, str. 3.

²³⁵⁸ Zoran Begović, DP P01638, PT. 9134 (21. mart 2007. godine); DP P01640, str. 3.

²³⁵⁹ Zoran Begović, DP P01638, PT. 9134, 9143 (21. mart 2007. godine).

²³⁶⁰ Zoran Begović, DP P01638, PT. 9140 (21. mart 2007. godine); Zoran Begović, DP P01640, str. 3; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Begović je rekao da su bosanski Muslimani bili smješteni na neko mjesto koje su obezbjeđivali vojni policajci. Zoran Begović, DP P01638, PT. 9140 (21. mart 2007. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (koji je rekao da je "jedan policajac" vršio obezbjeđenje). Begović je takođe rekao da su vojni policajci Zvorničke brigade bili "odmah pored" mjesta na kojem su bili smješteni ranjeni bosanski Muslimani. DP P01640, str. 3, 7.

²³⁶¹ DP P01732, str. 3.

²³⁶² DP P00850a; Richard Butler, T. 16694–16696 (14. juli 2011. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15914 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine) (koji je naveo da je nekoliko dana poslije njihovog dolaska Pandurević poslao zahtjev "pretpostavljenoj komandi" da riješi problem ranjenih bosanskih Muslimana, objasnivši da brigada nema mogućnosti da brine o njima ili da ih čuva).

²³⁶³ Richard Butler, T. 16696–16698 (14. juli 2011. godine); DP P00851b. U presretnutom razgovoru vođenom 23. jula u 08:05 sati, jedna neidentifikovana osoba kaže: "Ovo što samo ja i Vinko malopre razgovarali, doći će do 17:00 tu kod vas, stići će šef ppuk. Popović i prenijeće šta treba uraditi o poslu što smo razgovarali." DP P00851b. Poruka Pandureviću da će Popović doći 23. jula u 17:00 sati zabilježena je u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade. Richard Butler, T. 16699–16700 (14. juli 2011. godine); DP P00014, str. 177. V. takođe svjedok PW-057,

da Popović jeste otišao u kasarnu u preduzeću "Standard" 23. jula da rješava pitanje uhvaćenih zarobljenika.

531. Jednog ranog jutra, nakon što su u kasarni u preduzeću "Standard" proveli pet do sedam dana, ranjenici su odvezeni iz ambulante.²³⁶⁵ Koliko je dr Begoviću poznato, odvedeni su bez pratnje medicinskog osoblja, tehničara ili ljekara iz zborničke bolnice.²³⁶⁶ Nakon što su bosanski Muslimani odvezeni iz ambulante, Pandurević je rekao Obrenoviću da je Popović došao s Mladićevim naređenjem da se oni "likvidiraju" i da su "izuzeti od Drage Nikolića i odveženi".²³⁶⁷

532. Deset ranjenih bosanskih Muslimana koji su odvedeni iz kasarne u preduzeću "Standard" nalazi se na najnovijem spisku osoba koje su se vodile kao nestale ili poginule poslije zauzimanja Srebrenice, ali njihovi posmrtni ostaci nisu pronađeni.²³⁶⁸

533. Imajući u vidu okolnosti vezane za njihov nestanak, Vijeće konstatuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba negdje poslije 23. jula 1995. godine ubili Mensura Salkića, Behajju Kurtića, Izeta Halilovića, Behudina Lolića, Husu Salihovića, Vahdeta Suljića, Remziju Ibiševića, Muju Bečića, Sulejmana Begovića i Mehmedaliju Hamzabegovića, koji su svi bili bosanski Muslimani i koji su liječeni u kasarni u preduzeću "Standard".

(c) Kod Snagova

534. Jedinica PJP-a iz Ugljevika, koju je činilo oko 14 ljudi, raspoređena je na područje Snagova otprilike tokom perioda od 14. do 22. jula 1995. godine.²³⁶⁹ Otprilike 22. jula 1995. godine²³⁷⁰ ta

DP P02279 (povjerljivo), PT. 15915 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁶⁴ Richard Butler, T. 16700–16701 (14. juli 2011. godine); DP P02535, str. 4 (Putni radni list za vozilo golf koje je očigledno dodijeljeno Popoviću sadržao je zabilješku "Vlasenica-Zvornik-Vlasenica" za 23. juli).

²³⁶⁵ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15915 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); Zoran Begović, DP P01638, PT. 9134–9135 (21. mart 2007. godine); DP P01640, str. 3. Jednog dana kada je dr Novaković otišao u kasarnu u preduzeću "Standard" da obiđe bosanske Muslimane, jedan vojnik mu je rekao da su oni odvedeni na razmjenu. Radivoje Novaković, DP P01730, PT. 9094 (20. mart 2007. godine); DP P01732, str. 3. Dr Begović misli da su ti bosanski Muslimani odvedeni jednog jutra, oko 05:00 sati, na razmjenu u Bijeljini. Zoran Begović, DP P01638, PT. 9134–9135 (21. mart 2007. godine); DP P01640, str. 3.

²³⁶⁶ Zoran Begović, DP P01638, PT. 9135 (21. mart 2007. godine); Zoran Begović, DP P01640, str. 3. Begović je naveo da je odlazak pacijenata, bosanskih Muslimana, bez medicinske pratnje suprotan standardnoj praksi i da je s njima trebalo da ide i njihova medicinska dokumentacija, ali to nije urađeno. Zoran Begović, DP P01638, PT. 9147–9148 (21. mart 2007. godine).

²³⁶⁷ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15915–15916 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁶⁸ DP P01777 (povjerljivo), str. 29, 33, 66, 68, 92, 113, 115, 177, 182, 202; DP P01940 (povjerljivo). Informacije o najnovijem spisku osoba koje su se vodile kao nestale ili mrtve poslije zauzimanja Srebrenice podudaraju se s imenima i datumima rođenja svake pojedinačne žrtve navedene u paragrafu 21.15 Optužnice, izuzev neznatne razlike u datumu rođenja Mehmedalije Hamzabegovića. DP P01777 (povjerljivo), str. 68. V. takođe DP P02474, str. 2–3.

²³⁶⁹ Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4078–4079 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine), PT. 4093–4094 (djelimično zatvorena sjednica), 4097 (djelimično zatvorena sjednica), 4102–4104 (djelimično zatvorena sjednica), 4106–4107 (djelimično zatvorena sjednica), 4155–4157 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4081 (16. novembar 2006. godine); DP P02058 (povjerljivo). Svjedok PW-054 je rekao da je komandant rekao jedinici PJP-a da ide na područje Snagova

jedinica PJP-a zarobila je grupu bosanskih Muslimana.²³⁷¹ U toj grupi je bilo sedam muškaraca koji su izvedeni iz kolone koja se povlačila iz srebreničke enklave.²³⁷²

535. Ta grupa je, prije nego što je zarobljena, provela 11 dana u šumi;²³⁷³ u tom trenutku u grupi je bilo šest ljudi jer je tog jutra jedan otišao da izvidi teren i nije se vratio.²³⁷⁴ U trenutku zarobljavanja jedan od njih je pobjegao.²³⁷⁵ Pripadnici PJP-a su ostaloj petorici vezali ruke iza leđa.²³⁷⁶ U koloni su ih sproveli do jednog mjesta udaljenog oko 200 metara odatle, gdje su ih bacili

radi "čišćenja terena" i da "[n]i muha ne smije izaći" i da je on protumačio da to znači ubijanje. Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo) PT. 4094 (djelimično zatvorena sjednica), 4097 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). Dana 23. septembar 2004. godine svjedok PW-054 dao je izjavu koja je sadržala isti navod, ali je nekoliko dana kasnije, 29. septembra 2004. godine, dao još jednu izjavu u kojoj je negirao da je njegov komandant izdao takvo naređenje. Međutim, tokom svjedočenja je tvrdio da je to negiranje bilo neistinito i da je to uradio zbog pritisaka u vidu prijetnji i obećanja. Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4141–4145 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, T. 11199–11200, 11200–11207 (djelimično zatvorena sjednica) (14. mart 2011. godine); DP P02060 (povjerljivo), str. 3–4; DP P02061 (povjerljivo), str. 4. Imajući u vidu ovu nepodudarnost, Vijeće ne može da izvede zaključak u vezi s prirodom naređenja koje je izdao komandant svjedoka PW-054. Svjedok PW-054 je takođe rekao da je, poslije incidenta o kom se govori u paragrafu 21.15.1 Optužnice, njegov komandant bio ljut na njega zbog toga što nije uradio ono što je naređeno i da je zbog toga postao žrtva. Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4124–4127 (djelimično zatvorena sjednica), 4133–4134 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine). Budući da se ovaj dokaz odnosi na navodno naređenje koje je izdao komandant svjedoka PW-054 i da se tiče događaja poslije onih koji se navode u Optužnici, Vijeće mu pripisuje malu dokaznu vrijednost.

²³⁷⁰ Svjedok PW-022, T. 1154 (14. april 2010. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4108 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4155 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); DP P02058 (povjerljivo). Svjedok PW-022 je rekao da se "dobro" sjeća da je zarobljen 22. jula. Svjedok PW-022, T. 1154 (14. april 2010. godine). Svjedočenje svjedoka PW-054 i relevantni dokument MUP-a manje su precizni, ali se načelno podudaraju s ovim. Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4108 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4102–4104 (djelimično zatvorena sjednica), 4155 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); DP P02058 (povjerljivo) (pismo iz CJB Bijeljina sa spiskovima policajaca koji su bili na zadatku na području CJB Zvornik između konkretnih datuma u julu 1995. godine).

²³⁷¹ Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4081 (16. novembar 2006. godine), PT. 4111–4112 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3963–3965 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-054 naveo je da su pripadnici PJP-a nosili "smb./sivomaslinaste/" uniforme. Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4112 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 je za pripadnike snaga bosanskih Srba rekao da su to bili naoružani "vojnici" koji su nosili uniforme. Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3964 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3968 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine). On je takođe rekao da je na njihovima oznakama i aplikacijama pisalo "Vojna policija" i naziv grada Ugljevika. Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3968–3969 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine). Kasnije tokom unakrsnog ispitivanja, on je naveo da nije siguran da li su to bili civilni ili vojni policajci. Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3996 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

²³⁷² Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3958–3961 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4113 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 naveo je imena pet od šest ostalih s kojima je bio. Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3959–3961 (15. novembar 2006. godine).

²³⁷³ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3963 (15. novembar 2006. godine).

²³⁷⁴ Svjedok PW-022, T. 1154 (14. april 2010. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3963–3964 (15. novembar 2006. godine).

²³⁷⁵ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3966 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 je rekao da je čovjek koji je pobjegao u trenutku zarobljavanja "uspeo da se baci u jedan obližnji žbunj". *Ibid.*

²³⁷⁶ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3964–3965 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-054 je rekao da je vidio tri bosanska Muslimana, ali da su drugi pripadnici PJP-a vidjeli četiri. Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4113 (17. novembar 2006. godine). Budući da kontakti svjedoka PW-022 s ovom grupom nisu bili ograničeni samo na trenutak zarobljavanja i da je on bio u mogućnosti da pruži konkretnije informacije o bosanskim Muslimanima koji su zarobljeni, Vijeće će se osloniti na njegovo svjedočenje o ovom pitanju. Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3959–3961, 3963–3964, 3966 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3964–3965 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

na zemlju i 20 do 30 minuta tukli kundacima, udarali nogama i vrijeđali.²³⁷⁷ Zatim su ih pretresli.²³⁷⁸ Jedan od bosanskih Muslimana koji kod sebe nije imao nikakve lične isprave ni stvari rekao im je pogrešan datum rođenja kako bi se predstavio kao maloljetnik.²³⁷⁹ Jedan pripadnik PJP-a određen je da sve vrijeme bude uz njega zato što su vjerovali da je maloljetan.²³⁸⁰

536. Nakon zarobljavanja bosanskih Muslimana, na lice mjesta stigli su drugi pripadnici snaga bosanskih Srba koji su nosili iste sivomaslinaste uniforme kao i pripadnici PJP-a.²³⁸¹ Onaj pripadnik PJP-a koji je određen da bude uz bosanskog Muslimana koji se predstavio kao maloljetan, odvojio ga je od ostalih iz grupe²³⁸² a jedan od pripadnika snaga bosanskih Srba koji su došli na lice mjesta pucao je iz vatrenog oružja ostalima u glavu.²³⁸³ Pripadnici PJP-a su na početku kontrolisali ostale bosanske Muslimane uz pomoć lisica.²³⁸⁴ On je s pripadnicima PJP-a proveo dva dana i dvije noći i oni su mu davali hranu.²³⁸⁵ Zatim je autobusom s ostalim pripadnicima PJP-a prebačen u SJB Ugljevik,²³⁸⁶ gdje ga je jedan čovjek u maskirnoj uniformi tukao i šamarao 10-15 minuta tokom ispitivanja.²³⁸⁷ Zatim je u policijskom automobilu prebačen u sabirni centar u Batkoviću.²³⁸⁸

²³⁷⁷ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3964–3967 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 je rekao da su "počeli jaući, počela je krv na nos, plač". Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3966 (15. novembar 2006. godine). Iskaz svjedoka PW-022 o premlaćivanju i vrijeđanju koji su trajali 20 do 30 minuta predodčen je svjedoku PW-054, ali je on rekao da to "ne odgovara" onome što je on vidio. Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4231–4232 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine). Međutim, Vijeće prihvata iskaz svjedoka PW-022 o ovom događaju. Svjedok PW-054 je rekao da su bosanski Muslimani molili da budu pošteđeni. Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4113 (17. novembar 2006. godine).

²³⁷⁸ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3966–3967 (15. novembar 2006. godine).

²³⁷⁹ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3966–3967 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3968 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

²³⁸⁰ Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3969 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4114 (17. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 je naveo prezime tog pripadnika snaga bosanskih Srba. Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3969 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine). I svjedok PW-054 je naveo ime bosanskog Muslimana za koga se vjerovalo da je bio maloljetan. Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4114–4116 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4117–4118 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine).

²³⁸¹ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3966 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4112 (17. novembar 2006. godine), PT. 4171, 4179 (20. novembar 2006. godine).

²³⁸² Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3969–3970 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4114 (17. novembar 2006. godine).

²³⁸³ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3969–3970 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4114–4115 (17. novembar 2006. godine), PT. 4171–4172 (20. novembar 2006. godine).

²³⁸⁴ Svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4115 (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4121 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3970 (15. novembar 2006. godine).

²³⁸⁵ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3970 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4121–4122 (djelimično zatvorena sjednica), (17. novembar 2006. godine), PT. 4185 (djelimično zatvorena sjednica) (20. novembar 2006. godine); svjedok PW-054, DP P02054, PT. 4183–4184 (20. novembar 2006. godine).

²³⁸⁶ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3973 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3974 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); Svjedok PW-054, DP P02053 (povjerljivo), PT. 4123–4124 (djelimično zatvorena sjednica) (17. novembar 2006. godine).

²³⁸⁷ Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3975 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

²³⁸⁸ Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3975 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

537. Poznata su imena svih osim jednog od onih koji su bili u grupi bosanskih Muslimana neposredno prije trenutka zarobljavanja.²³⁸⁹ Od njih, trojica su na najnovijem spisku osoba koje su se vodile kao nestale ili poginule poslije zauzimanja Srebrenice, a jedan od njih povezan je s posmrtnim ostacima iz grobnice u Snagovu.²³⁹⁰

538. Vijeće zaključuje da su 22. jula 1995. godine ili približno tog datuma na području Snagova pripadnici snaga bosanskih Srba²³⁹¹ zarobili pet muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su izvedeni iz kolone i da su četvoricu njih ubili.

(d) Četvorica bosanskih Muslimana koja su preživjela događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo

539. U danima poslije pada Srebrenice dva vojnika VRS-a, Neško Đokić i njegov sin Slobodan, uhapšeni su zbog toga što su pomagali neprijatelju.²³⁹² Prilikom ispitivanja, sin Slobodan je rekao da su on i njegov otac dali hranu i odjeću četvorici bosanskih Muslimana i da su pokušali da im pomognu da pređu na teritoriju koju je držala ABiH.²³⁹³ Te bosanske Muslimane zarobili su pripadnici 1. bataljona Zvorničke brigade.²³⁹⁴ To su bili Almir Halilović, Sakib Kivirić, Emin Mustafić i Fuad Đozić²³⁹⁵ i oni su preživjeli ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²³⁹⁶

540. Nebojša Jeremić i Čedo Jović, koji su bili pripadnici Službe za suzbijanje kriminaliteta vojne policije Zvorničke brigade, uzeli su izjave od te četvorice bosanskih Muslimana 23. i 26. jula 1995. godine.²³⁹⁷ Dana 25. jula 1995. godine Drago Nikolić, načelnik bezbjednosti, potpisao je

godine).

²³⁸⁹ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3959–3961, 3963–3964 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3965 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine).

²³⁹⁰ DP P01777 (povjerljivo), str. 75–76, 118.

²³⁹¹ Vijeće se nije uvjerilo van razumne sumnje da su izvršioi bili pripadnici snaga MUP-a, kako se navodi u paragrafu 21.15.1 Optužnice.

²³⁹² Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10426–10427, 10435 (24. april 2007. godine); svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15916 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁹³ Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10428 (24. april 2007. godine). V. takođe DP P01295, str. 1; DP P01299, str. 1; DP P01296, str. 1; DP P01291, str. 1; DP P01292, str. 1; DP P01293, str. 1; DP P01294, str. 1–2.

²³⁹⁴ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15916 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁹⁵ Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10431–10433 (24. april 2007. godine). V. takođe DP P01291; DP P01292; DP P01293; DP P01294.

²³⁹⁶ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 36–37; svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15916–15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine); DP P01777 (povjerljivo), str. 50, 64, 109, 147. Svjedok PW-073 opisuje drugu četvoricu muškaraca koji su preživjeli ubijanje na Vojnoj ekonomiji Branjevo i taj opis se podudara s podacima o četvorici bosanskih Muslimana koje je zarobio 1. bataljon Zvorničke brigade. Svjedok PW-073 je rekao da su izgledali kao da imaju od 16 do 25 godina, kao i da je kasnije čuo da su zarobljeni i odvedeni u Zvornik. Jedan od njih mu je rekao da je iz sela "Jagonje". Svjedok PW-073, DP P00049, PT. 1205–1206 (6. septembar 2006. godine). Ta četvorica bosanskih Muslimana evidentirana su na najnovijem spisku osoba koje suse vodile kao nestale ili mrtve poslije zauzimanja Srebrenice i za njih se navodi da su bili stari od 15 do 31 godinu, a jedan od njih, Sakib Kivirić, rođen je u "Jagodnji". DP P01777 (povjerljivo), str. 50, 64, 109, 147; Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10432 (24. april 2007. godine); DP P01291, str. 1. Pored toga, Drago Nikolić je rekao da su oni došli s mjesta pogubljena u Pilici. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15916–15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²³⁹⁷ Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10417, 10430–10433 (24. april 2007. godine). V. takođe DP P01291; DP P01292; DP P01293; DP P01294.

rješenje kojim je naredio da se Nešku i Slobodanu Đokiću odredi pritvor u trajanju od tri dana zbog toga što su pronašli "četiri uhapšena neprijateljska vojnika" i nisu ih prijavili.²³⁹⁸ Drago Nikolić je obavijestio Vinka Pandurevića da je saznao da su ta četvorica bosanskih Muslimana, koja su držana u zatočeničkom objektu Zvorničke brigade, "pobjegli sa nekog od tih mjesta iz Pilice gdje je ranije bilo to strijeljanje".²³⁹⁹ Pandurević je na to odgovorio zamolivši Nikolića da ostane poslije referisanja.²⁴⁰⁰ Dan-dva kasnije, ta četvorica bosanskih Muslimana su jednostavno "nestal[a]".²⁴⁰¹

541. Almir Halilović, Sakib Kivirić, Emin Mustafić i Fuad Đozić nalaze se na najnovijem spisku osoba koje su se vodile kao nestale ili poginule poslije zauzimanja Srebrenice, ali njihovi posmrtni ostaci nisu identifikovani.²⁴⁰² Imajući u vidu događaje poslije pada Srebrenice i okolnosti njihovog nestanka, Vijeće konstatuje da su ih pripadnici snaga bosanskih Srba ubili 26. jula 1995. godine ili neposredno poslije tog datuma.

4. Druga djela ubijanja

(a) Bišina

542. Dana 23. jula 1995. godine svjedok PW-068 vozio je minibus kako bi pokupio pet pripadnika 10. diverzantskog odreda iz Dragaševca kod Vlasenice, po naređenju Momira Amovića, načelnika za transport Drinskog korpusa.²⁴⁰³ Kada je svjedok PW-068 pokupio pripadnike 10. diverzantskog odreda, oni su mu naložili da vozi u Bišinu.²⁴⁰⁴ Potom ih je odvezao u Komandu bataljona Šekovičke brigade u Bišini, gdje su ostavili minibus.²⁴⁰⁵ Poslije nekoliko sati, pripadnici

²³⁹⁸ Nebojša Jeremić, DP P01280, PT. 10435–10436 (24. april 2007. godine); DP P01290.

²³⁹⁹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15916–15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²⁴⁰⁰ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²⁴⁰¹ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15917 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²⁴⁰² DP P01777 (povjerljivo), str. 50, 64, 109, 147.

²⁴⁰³ Svjedok PW-068, T. 1694 (13. maj 2010. godine); svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 10, 34–38, 39; svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 10–12, 14. Svjedok PW-068 je rekao da su ljudi koji su pokupljeni "možda" bili iz 10. diverzantskog odreda. Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 38. Oni su imali puške i nosili crne kape i maskirne uniforme "neke kafene tamno, raznih boja, nešto kao zelena, tamno zelena, kao lišće neko". Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 47, 54. Svjedok PW-068 rekao je da je čuo da su među vojnicima koje je pokupio bili jedan Musliman, jedan Hrvat i tri-četiri Srbina. Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo), str. 38. U 10. diverzantskom odreda bilo je Hrvata i Muslimana. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10933–10934 (4. maj 2007. godine). Vlasenički vod 10. diverzantskog odreda bio je stacioniran u Dragaševcu. Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10931–10932, 10933–10934, 10960–10961 (4. maj 2007. godine); Dragan Todorović, DP P02588, PT. 13992 (21. avgust 2007. godine). Na osnovu ukupnih dokaza, Vijeće konstatuje da su muškarci koje je svjedok PW-068 pokupio bili vojnici iz 10. diverzantskog odreda. Svjedok PW-068 nije precizirao koliko je vojnika pokupio u Dragaševcu. Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo), str. 38. Međutim, na osnovu svjedočenja svjedoka PW-074, Vijeće konstatuje da je on pokupio pet ljudi. Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 10, 11–12, 14.

²⁴⁰⁴ Svjedok PW-068, T. 1694 (13. maj 2010. godine).

²⁴⁰⁵ Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 33–34, 40–41, 58–60; svjedok PW-068, T. 1695 (13. maj 2010. godine).

10. diverzantskog odreda su se vratili i svjedok PW-068 ih je vratio u Dragaševac.²⁴⁰⁶ Za vožnju koju je svjedok PW-068 obavio do Bišine i natrag opštu nadležnost imao je Popović.²⁴⁰⁷

543. Tog istog dana²⁴⁰⁸ Ratko Vujović, komandant bataljona vojne policije Drinskog korpusa, naredio je trojici pripadnika bataljona vojne policije da uzmu kamion i pakuje neke zarobljenike, bosanske Muslimane, iz zatvora Sušica radi razmjene.²⁴⁰⁹ Nakon što su zarobljenici ukrcani u kamion u zatvoru Sušica, krenuli su za Šekoviće.²⁴¹⁰ Još jedan kamion i jedno putničko vozilo formirali su kolonu s njima.²⁴¹¹ Kolona se zaustavila kod jednog restorana između Tišće i Šekovića, gdje je jedna vojna jedinica ukrcala nove zarobljenike.²⁴¹² U tom trenutku vozilo koje je vozio svjedok PW-068, u kojem su se nalazili vojnici 10. diverzantskog odreda, priključilo se koloni.²⁴¹³ Kada je kolona stigla u Bišinu, Popović je bio tamo.²⁴¹⁴

544. Pripadnicima bataljona vojne policije naređeno je da se rasporede oko kamiona kako bi vršili obezbjeđenje.²⁴¹⁵ Zatim su petorica vojnika iz 10. diverzantskog odreda izvela petoricu zarobljenika iz kamiona, odvela ih tridesetak metara odatle i pobila ih iz vatrenog oružja.²⁴¹⁶ Taj postupak je brzo ponovljen: zarobljenici su izvođeni u grupama od po pet i ubijani su iz vatrenog oružja.²⁴¹⁷ Odmah nakon što je završeno s ubijanjem, ta petorica vojnika su otišla, a dovezena je

²⁴⁰⁶ Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 49, 59–61; svjedok PW-068, T. 1695 (13. maj 2010. godine).

²⁴⁰⁷ Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 39–40; DP P00157 (povjerljivo), str. 2. Svjedok PW-068 je objasnio da, iako je Popovićevo ime bilo upisano u putnom radnom listu za vozilo za taj dan, osoba koja mu je direktno dala naređenje nije bio potpukovnik Popović, a da je Momir Amović naložio svjedoku PW-068 da u putni radni list upiše Popovićevo ime kako bi Popović mogao da ga kasnije odobri. Svjedok PW-068, DP P00155 (povjerljivo) (15. mart 2008. godine), str. 39–40. Kathryn Barr, vještak grafolog, rekla je da postoje jaki dokazi da je Popović potpisao putni radni list za vozilo za taj dan. Kathryn Barr, T. 10905–10906 (7. mart 2011. godine); DP P01969, str. 3–5. Na osnovu dokaza, Vijeće se uvjerilo da je opštu nadležnost za vožnju koju je obavio svjedok PW-068 imao Popović.

²⁴⁰⁸ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9, 16, 18–19; DP P00634 (povjerljivo), str. 2. Svjedok PW-074 je naveo da zabilješka u putnom radnom listu za vozilo za 23. juli 1995. godine odgovara vožnji koja je obavljena tog dana. Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9, 16–19; DP P00634 (povjerljivo), str. 2.

²⁴⁰⁹ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 5–6, 9.

²⁴¹⁰ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9. Putni radni list za vozilo pokazuje da je u kamionu bilo 15 ljudi. DP P00634 (povjerljivo), str. 2.

²⁴¹¹ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9.

²⁴¹² Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9–10.

²⁴¹³ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 9–10, 11–12, 14. Svjedok PW-074 je rekao da su ta petorica muškaraca djelovala kao grupa i da su neki od njih imali oznake 10. diverzantskog odreda. Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 14. Vijeće konstatuje da su petorica ljudi koje je svjedok PW-074 rekao da je vidio bili petorica pripadnika 10. diverzantskog odreda koje je svjedok PW-068 pokupio i odveo u Bišinu. V. gore, par. 542.

²⁴¹⁴ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 11, 14.

²⁴¹⁵ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 11.

²⁴¹⁶ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 11–12.

²⁴¹⁷ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 12.

građevinska mašina da iskopa jamu za tijela.²⁴¹⁸ Popović je bio najviši oficir koji je bio prisutan dok je vršeno ubijanje i on je organizovao pokopavanje tijela.²⁴¹⁹

545. Od 20. maja do 7. juna 2006. godine ekshumirana je grobnica u Bišini i tamo su identifikovana 54 bosanska Muslimana iz Srebrenice, uključujući jednog koji se zvao Himzo Mujić.²⁴²⁰ Telefonski razgovori presretnuti 24. jula 1995. godine pokazuju da je u vrijeme ubijanja Himzo Mujić odveden iz zatvora Sušica i da je Popović znao za to gdje se on tada nalazi i šta mu se dogodilo.²⁴²¹ Na osnovu dokaza o događajima iz jula 1995. godine i na osnovu onoga što je kasnije pronađeno u grobnici, kao i karike koju Himzo Mujić predstavlja a koja povezuje te dvije stvari, Vijeće konstatuje da se u grobnici ekshumiranoj u Bišini 2006. godine nalaze tijela onih koje su vojnici 10. diverzantskog odreda ubili 23. jula 1995. godine.

546. Vijeće zaključuje da su vojnici 10. diverzantskog odreda, djelujući pod Popovićevim nadzorom, 23. jula 1995. godine ubili jedan broj bosanskih Muslimana u Bišini. U paragrafu 21.15.2 Optužnice navodi se da je broj ubijenih u Bišini bio "približno 39 muškaraca". Međutim, Vijeće konstatuje da su u Bišini ubijena 54 bosanska Muslimana. Vijeće ipak smatra da taj broj, iako je veći od broja navedenog u paragrafu 21.15.2 Optužnice, izlazi iz okvira navoda u tom paragrafu, pa stoga ne predstavlja dio teze protiv optuženog.

(b) Kod Trnova

547. Jedinica "Škorpioni" bila je stacionirana u Đeletovcima, koji su bili u tadašnjoj takozvanoj Republici Srpskoj Krajini.²⁴²² Tokom ljeta 1995. godine jedinica je iz Đeletovaca raspoređena u

²⁴¹⁸ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 12–13.

²⁴¹⁹ Svjedok PW-074, DP P00629 (povjerljivo), str. 12–14, 24, 37.

²⁴²⁰ DP P00170, str. 31–32; Dušan Janc, T. 1764–1766 (djelimično zatvorena sjednica) (13. maj 2010. godine), T. 1770–1771 (djelimično zatvorena sjednica) (14. maj 2010. godine); DP P00169 (povjerljivo), str. 2; DP P00167 (povjerljivo), str. 339–341; DP P01940 (povjerljivo). V. takođe Dušan Janc, T. 1771–1772 (14. maj 2010. godine); DP P00163, str. 17, 64; DP P00162a, str. 2. U grobnici je bilo 18 ligatura i 4 poveza za oči. DP P00170, str. 31. Zaključno s februarom 2010. godine, na ekshumacijama u Bišini identifikovano je ukupno 39 srebreničkih žrtava. DP P00170, str. 2–3, 32; DP P00167 (povjerljivo), str. 339–341. Međutim, na osnovu najnovijih podataka o uparivanju uzoraka DNK koji obuhvataju period do novembra 2010. godine, identifikovano je još 15 osoba iz grobnice u Bišini i za svih tih 15 osoba je MKNL izdao izvještaje o uparivanju u aprilu, maju i junu 2010. godine. DP P01940 (povjerljivo). Up. Thomas Parsons, T. 10397–10398 (24. februar 2011. godine).

²⁴²¹ DP P00162a (presretnuti telefonski razgovor od 24. jula 1995. godine u 11:32 sati, u kojem "Kane" u Han-Pijesku kaže da Himzo Mujić, koji je u zatvoru i koji se nada da će biti razmijenjen, želi da razgovara s "Jovičićem" za kojeg je nekada radio, a kasnije u razgovoru pominje se Popović); DP P00664b (povjerljivo) (presretnuti telefonski razgovor od 24. jula 1995. godine u 12:50 sati, u kojem neidentifikovani govornik kaže da "Kanetu" treba prenijeti da Himzo Mujić nije više u zatvoru i da Popović "jedini zna gdje je on odavde otišao i šta je sa njim bilo".) Nikodin Jovičić, koji je tada bio zamjenik komandira SJB Han-Pijesak, rekao je da misli da je on taj "Jovičić" koji se spominje u razgovoru zabilježenom u DP P00162a. On je takođe naveo da se komandir SJB Han-Pijesak zvao Goran Kanostrevac, zvani "Kane", ali da se ne sjeća nikakvog razgovora s njim o Himzi Mujiću. Nikodin Jovičić, DP P00161 (17. mart 2008. godine), str. 2–3; Nikodin Jovičić, T. 1711 (13. maj 2010. godine). Imajući u vidu Jovičićevo svjedočenje, Vijeće konstatuje da je "Kane" iz DP P00162a i DP P00664b zapravo Goran Kanostrevac.

²⁴²² Svjedok PW-078, T. 15661 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); Slobodan Stojković, T. 8315–8316 (1.

Trnovo,²⁴²³ gdje je djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba.²⁴²⁴ U to vrijeme, komandant jedinice bio je Slobodan Medić zvani Boca.²⁴²⁵

548. Poslije pada Srebrenice, dok je jedinica "Škorpioni" bila raspoređena u Trnovu, Medić je preko svog komandnog lanca dobio naređenje da obezbijedi vozila koja treba da odu za Srebrenicu, tako da je zbog toga šestoricu bosanskih Muslimana koji su kasnije ubijeni pokupio autobus.²⁴²⁶

549. Medić je naredio Slobodanu Stojkoviću, pripadniku "Škorpiona", da snimi ubijanje šestorice bosanskih Muslimana.²⁴²⁷ Stojković je potvrdio da je snimio video-snimak na kojem se vidi to

decembar 2010. godine). Đeletovci nisu daleko od granice s Republikom Srbije. Svjedok PW-078, T. 15664 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine). Danas se nalaze u Republici Hrvatskoj. Slobodan Stojković, T. 8316 (1. decembar 2010. godine). Svjedok PW-078 je rekao da je komandant jedinice "Škorpioni" dobijao naređenja od Milovana Milovanovića zvanog Mrgud, za koga je rekao da je bio ministar policije Srpske Republike Krajine. Svjedok PW-078, T. 15676, 15706–15708 (zatvorena sjednica), 15723–15729 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine). Janc je rekao da je jedinica "Škorpioni" bila dio MUP-a Republike Srbije. Dušan Janc, T. 7044–7045, 7047–7048 (29. oktobar 2010. godine). V. takođe Dušan Janc, T. 7848–7850 (17. novembar 2010. godine); DP P01371 (povjerljivo), str. 6–7. Međutim, svjedok PW-078 nije bio siguran da li je ta jedinica bila dio MUP-a ili vojske. Svjedok PW-078, T. 15728–15729 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine). U presudi Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu od 10. aprila 2007. godine, u vezi s događajima koji se navode u paragrafu 21.16 Optužnice, konstatovano je da je jedinica "Škorpioni" jedno vrijeme bila dio MUP-a Srpske Republike Krajine, ali da je u vrijeme kada je bila raspoređena u Trnovu djelovala u sklopu vojske. DP P01437, str. 3, 125, 127. U izvještaju Ljubiše Borovčanina, zamjenika komandanta Brigade specijalne policije RS-a, od 1. jula 1995. godine govori se o borbenoj grupi koja je uključivala pripadnike "'Škorpija' (MUP Srbije)". Dušan Janc, T. 5803–5805 (23. septembar 2010. godine); DP P01025, str. 1. Dana 10. jula 1995. godine MUP RS-a naredio je povlačenje čete "zduženih snaga MUP-a RSK-a, Srbije i Republike Srpske sa trnovskog ratišta". DP D00129; Dušan Janc, T. 7044–7045 (29. oktobar 2010. godine), T. 7353–7356 (4. novembar 2010. godine). U daljem izvještaju Borovčanina koji obuhvata period od 12. do 20. jula 1995. godine ne spominje se MUP Republike Srbije, ali se spominje "MUP RSK". DP D00130, str. 1; Dušan Janc, T. 7054–7055 (29. oktobar 2010. godine), T. 7335–7342 (4. novembar 2010. godine). Imajući u vidu svjedočenje svjedoka PW-078, DP P01437 i činjenicu da su se Đeletovci nalazili u Republici Srpskoj Krajini, Vijeće konstatuje da je jedinica "Škorpioni" bila dio aparata bezbjednosti Republike Srpske Krajine; međutim, DP P01025 ukazuje na to da je jedinica, u vrijeme kada je bila raspoređena u Trnovu, možda organizaciono na neki način bila povezana i sa MUP-om Srbije.

²⁴²³ Svjedok PW-078, T. 15664 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); Slobodan Stojković, T. 8315–8316, 8321, 8323–8328 (1. decembar 2010. godine).

²⁴²⁴ Svjedok PW-078, T. 15665, 15677, 15723 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); Slobodan Stojković, T. 8322 (1. decembar 2010. godine); DP D00130, str. 1. V. takođe DP P01025. Svjedok PW-078 je u jednom trenutku rekao da je u vrijeme kada je jedinica "Škorpioni" bila raspoređena u BiH, njen komandant bio potčinjen nekome u VRS-u, ali je kasnije rekao da nije potpuno siguran u to i da ne zna kakav je bio tačno odnos sa snagama bosanskih Srba. Svjedok PW-078, T. 15677, 15723 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine). U jednom Borovčaninovom izvještaju se ukazuje na to da je jedinica "Škorpioni", tokom svog angažovanja u srebreničkoj operaciji u julu 1995. godine, bila pod kontrolom Ministarstva unutrašnjih poslova RS-a. DP D00130, str. 1. V. takođe DP P02516.

²⁴²⁵ Slobodan Stojković, T. 8319 (1. decembar 2010. godine).

²⁴²⁶ Svjedok PW-078, T. 15693–15702, 15712 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); DP P02416 (povjerljivo), str. 3. Svjedok PW-078 je ranije rekao da su pripadnici jedinice "Škorpioni" vozili autobus i kamion do Srebrenice i nazad, odvozeći zarobljene bosanske Muslimane na razne lokacije na kojima je trebalo da budu ubijeni. Svjedok PW-078, T. 15693 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); DP P01371 (povjerljivo), str. 11. Svjedok PW-078 je korigovao tu izjavu i rekao da ne zna koliko je takvih vožnji obavljeno. Svjedok PW-078, T. 15693–15695, 15712 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine); DP P02416 (povjerljivo), str. 3. Janc je rekao da ne zna gdje su tačno žrtve bile zarobljene i da nema podataka o tome kojim su putem dovezene na područje Trnova. Dušan Janc, T. 7327–7328 (4. novembar 2010. godine). Janc je takođe rekao da, osim tijela šest bosanskih Muslimana, oko Trnova nisu pronađena druga tijela povezana s događajima u Srebrenici. Dušan Janc, T. 7036 (29. oktobar 2010. godine).

²⁴²⁷ Slobodan Stojković, T. 8314, 8341–8343, 8381 (1. decembar 2010. godine); DP P01437, str. 27. Stojković je video-kameru dobio od jednog drugog pripadnika jedinice, Duška Kosanovića, nakon što se vratio u Đeletovce. Slobodan Stojković, T. 8340 (1. decembar 2010. godine); svjedok PW-078, T. 15669 (zatvorena sjednica) (20.

ubijanje.²⁴²⁸ Tokom cijelog video-snimka čuje se kako pripadnici "Škorpiona", uključujući njihovog komandanta Slobodana Medića, vrijeđaju bosanske Muslimane.²⁴²⁹ Bosanski Muslimani se najprije mogu vidjeti u kamionu; na njima se vide tragovi batinanja i ruke su im vezane.²⁴³⁰ Dok su bili u kamionu, jedan pripadnik "Škorpiona" je jednog od njih nogom udario u glavu.²⁴³¹ Bosanskim Muslimanima je zatim naredeno da potrbuške legnu na zemlju, s rukama vezanim na leđima.²⁴³² Pripadnici jedinice su ih potom odveli na polje blizu nekih kuća²⁴³³ i najprije su iz vatrenog oružja ubili njih četvoricu.²⁴³⁴ Ostala dvojica su natjerani da prenesu tijela ubijenih,²⁴³⁵ a zatim su pripadnici jedinice ubili i njih.²⁴³⁶

550. Šestorica muškaraca i dječaka navedenih u paragrafu 21.16 Optužnice – Azmir Alispahić, Safet Fejzić, Smajil Ibrahimović, Sidik Salkić, Juso Delić i Dino Salihović – identifikovani su na osnovu analize DNK-a posmrtnih ostataka pronađenih u Gođinjskim barama kod Trnova,²⁴³⁷ gdje je izvršeno to ubijanje.²⁴³⁸ Svih tih šest osoba vodile su se kao nestale ili poginule poslije pada Srebrenice.²⁴³⁹ Rođaci su identifikovali četvoricu od te šestorice na insertima s tog video-snimka.²⁴⁴⁰

juni 2011. godine). Kada se Stojković nakon ubijanja vratio u Deletovce, video-kameru i video-traku sa snimkom ubijanja vratio je Dušku Kosanoviću. Napravljene su kopije te video-trake i konačno je jedna predata tužilaštvu. Slobodan Stojković, T. 8381–8382 (1. decembar 2010. godine); svjedok PW-078, T. 15679–15686 (zatvorena sjednica) (20. juni 2011. godine). V. takođe Dušan Janc, T. 5807, 5819–5820 (djelimično zatvorena sjednica) (23. septembar 2010. godine), T. 7296–7302, 7321 (djelimično zatvorena sjednica), 7322–7328 (4. novembar 2010. godine), T. 7845–7850 (17. novembar 2010. godine), T. 8116–8124 (djelimično zatvorena sjednica) (25. novembar 2010. godine); DP P01023. Janc je rekao da, uprkos prekidima, video-traka predstavlja u cijelosti sve ono što je tada snimljeno i da su to potvrdili drugi svjedoci. Dušan Janc, T. 7032 (29. oktobar 2010. godine).

²⁴²⁸ Slobodan Stojković, T. 8361–8362 (1. decembar 2010. godine); DP P01024.

²⁴²⁹ DP P01024. V., na primjer, DP P01024, 00:02:13–00:04:03 (gdje se vide pripadnici jedinice "Škorpioni" kako vrijeđaju bosanske Muslimane dok oni leže na zemlji). V. takođe Slobodan Stojković, T. 8374–8378 (1. decembar 2010. godine).

²⁴³⁰ Slobodan Stojković, T. 8361–8363, 8378 (1. decembar 2010. godine); DP P01024, 00:00:00–00:00:21.

²⁴³¹ Slobodan Stojković, T. 8361–8262 (1. decembar 2010. godine); DP P01024, 00:00:18–00:00:20.

²⁴³² Slobodan Stojković, T. 8363 (1. decembar 2010. godine); DP P01024, 00:01:55–00:02:16.

²⁴³³ DP P01024, 00:09:16–00:10:37. V. takođe Dušan Janc, T. 5828–5832, 5849–5854 (23. septembar 2010. godine); DP P01137; DP P01027.

²⁴³⁴ DP P01024, 00:10:58–00:11:32.

²⁴³⁵ DP P01024, 00:13:06–00:16:23.

²⁴³⁶ DP P01024, 00:16:54–00:18:23.

²⁴³⁷ Dušan Janc, T. 5844–5847, 5847 (djelimično zatvorena sjednica), 5848 (23. septembar 2010. godine); DP P01026; DP P01940 (povjerljivo); DP P00167 (povjerljivo), str. 376–377; DP P00170, str. 38.

²⁴³⁸ Dušan Janc, T. 5841–5842 (23. septembar 2010. godine); DP P00170, str. 38. Fizičke karakteristike mjesta ubijanja, kako je prikazano na video-snimku, odgovaraju karakteristikama mjesta ekshumacija. Dušan Janc, T. 5827–5836, 5841–5842, 5849–5854 (23. septembar 2010. godine); DP P01137; DP P01027; DP P01024.

²⁴³⁹ Dušan Janc, T. 5846 (23. septembar 2010. godine), T. 7034–7035 (29. oktobar 2010. godine); DP P01940 (povjerljivo); DP P01777 (povjerljivo), str. 21, 46, 56, 95, 176, 183; Osman Salkić, DP P01373 (4. decembar 2004. godine), str. 4.

²⁴⁴⁰ Dušan Janc, T. 5845–5846, 5848 (23. septembar 2010. godine). Osman Salkić je identifikovao svog zeta/šurjaka Azmira Alispahića i svog rođaka Sidika Salkića. Osman Salkić, T. 7869–7874 (22. novembar 2010. godine); Osman Salkić, DP P01373 (22. novembar 2010. godine), str. 2, 5; DP P01374; DP P01375; DP P01376; DP P01377; DP P01378. V. takođe Dušan Janc, T. 5845–5846 (23. septembar 2010. godine). Salkić je bio s Alispahićem u koloni koja se kretala ka Tuzli kada je počelo žestoko granatiranje i kada su se razdvojili. Osman Salkić, T. 7869 (22. novembar 2010. godine); Osman Salkić, DP P01373 (22. novembar 2010. godine), str. 4;

551. Vijeće konstatuje da su poslije pada Srebrenice pripadnici jedinice "Škorpioni", koja je tada djelovala pod komandom snaga bosanskih Srba, kod grada Trnova po kratkom postupku ubili šest muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice.

F. Zatočavanje u Batkoviću

552. Sabirni centar Batković bio je otprilike na 10 do 15 kilometara od Bijeljine.²⁴⁴¹ U njemu su držani ratni zarobljenici ABiH koje su zarobile jedinice Istočnobosanskog korpusa.²⁴⁴² Obezbjedenje sabirnog centra Batković povjereno je dijelu bataljona vojne policije Istočnobosanskog korpusa.²⁴⁴³ Ta jedinica vojne policije bila je prepotčinjena komandantu Centra, kapetanu ili majoru Đoki Pajiću,²⁴⁴⁴ koji je bio direktno odgovoran komandantu Istočnobosanskog korpusa Novici Simiću.²⁴⁴⁵ Za pozadinske potrebe jedinice bio je zadužen komandant bataljona vojne policije, kapetan, a kasnije major Dragiša Vulin.²⁴⁴⁶

553. Po dolasku u Batković ratni zarobljenici su evidentirani i kontaktiran je MKCK kako bi učestvovao u procesu evidentiranja.²⁴⁴⁷ Ratne zarobljenike su zatim ispitali pripadnici Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Istočnobosanskog korpusa²⁴⁴⁸ u skladu s uputstvima koja je Popović dostavio potčinjenim "[načelnicima] organa za OB poslove" raznih brigada Drinskog korpusa.²⁴⁴⁹

Dušan Janc, T. 5846 (23. septembar 2010. godine). Safeta Fejića je identifikovala njegova sestra. Dušan Janc, T. 5846–5847 (23. septembar 2010. godine). Smajila Ibrahimovića je identifikovala njegova supruga. Dušan Janc, T. 5845 (23. septembar 2010. godine).

²⁴⁴¹ Milenko Todorović, T. 12940 (18. april 2011. godine). U vezi s tlocrtom centra, v. Milenko Todorović, T. 12954–12956 (18. april 2011. godine); DP P02180.

²⁴⁴² Ljubomir Mitrović, T. 15166 (6. juni 2011. godine). Centar je bio pod upravom Komisije za razmjenu ratnih zarobljenika Istočnobosanskog korpusa (dalje u tekstu: Komisija za razmjenu); predsjednik Komisije je bio direktno odgovoran komandantu Istočnobosanskog korpusa. Ljubomir Mitrović, T. 15157 (6. juni 2011. godine). Vijeće koristi u ovom kontekstu izraz "ratni zarobljenici ABiH" da bi pokazalo da je Centar korišten za držanje vojnika, bosanskih Muslimana, kao zarobljenika za razmjenu.

²⁴⁴³ Milenko Todorović, T. 12949–12951 (18. april 2011. godine), T. 13041 (19. april 2011. godine).

²⁴⁴⁴ Milenko Todorović, T. 12950 (18. april 2011. godine), T. 13083–13084 (20. april 2011. godine); DP P02183, str. 18, 20. Todorović je izrazio određenu sumnju u pogledu toga da li je u julu i avgustu 1995. godine komandant zapravo bio Đoko Pajić, rekavši da je to mogao biti i Gojko Cekić. Đoko Pajić je došao umjesto Gojka Cekića, kada je Cekić prebačen na dužnost na drugo mjesto. Milenko Todorović, T. 13084, 13086 (20. april 2011. godine).
²⁴⁴⁵ Milenko Todorović, T. 12930 (18. april 2011. godine), T. 13083, 13086 (20. april 2011. godine).

²⁴⁴⁶ Milenko Todorović, T. 12929–12930 (18. april 2011. godine), T. 13041–13042 (19. april 2011. godine).

²⁴⁴⁷ Milenko Todorović, T. 12958, 12988 (18. april 2011. godine), T. 13088, 13150 (20. april 2011. godine); DP D00228 (povjerljivo), str. 9 (gdje se ukazuje na to da je bosanske Muslimane evidentirao MKCK). V. takođe svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 45.

²⁴⁴⁸ Milenko Todorović, T. 12959 (18. april 2011. godine). Pripadnici Odjeljenja za bezbjednosne poslove takođe su učestvovali u obavljanju razgovora s ratnim zarobljenicima. Milenko Todorović, T. 12959, 12966 (18. april 2011. godine); DP P01970, str. 2.

²⁴⁴⁹ Milenko Todorović, T. 12963, 12968 (18. april 2011. godine); DP P01970, str. 1. Milenko Todorović, načelnik bezbjednosti Istočnobosanskog korpusa, prenio je to uputstvo potčinjenim organima bezbjednosti. Milenko Todorović, T. 12967–12974 (18. april 2011. godine); DP P02181.

554. Dana 12. jula 1995. godine²⁴⁵⁰ Milenko Todorović, načelnik za bezbjednost Istočnobosanskog korpusa, dobio je od optuženog informaciju da Komanda Istočnobosanskog korpusa pripremi smještaj u sabirnom centru Batković za otprilike 1.000 do 1.300 vojnika ABiH koji su trebali stići tokom narednih nekoliko dana.²⁴⁵¹ Todorović je to naređenje odmah prenio Simiću, koji je preduzeo daljnje korake za pripreme.²⁴⁵²

555. Budući da ratni zarobljenici, bosanski Muslimani, nisu stigli, Simić je rekao Todoroviću da provjeri kod optuženog kada će stići.²⁴⁵³ Optuženi mu je rekao sljedeće: "Prekinite dalje pripreme za prihvata. Odustaje se od toga zadatka."²⁴⁵⁴ Ljubomir Mitrović, predsjednik Komisije Istočnobosanskog korpusa za razmjenu zarobljenika i tijela, rekao je u svjedočenju da je, kada ratni zarobljenici, bosanski Muslimani, nisu stigli, pozvao predsjednika Komisije za razmjenu ratnih zarobljenika Drinskog korpusa, koji mu je rekao sljedeće: "Ništa od onog nećeš dobiti."²⁴⁵⁵ Na osnovu te poruke Mitrović je zaključio da se "nešto [...] loše dešava".²⁴⁵⁶

556. Evidencija ukazuje na to da su 22 bosanska Muslimana čija se imena nalaze na "Sprovednom listu" odvedena 18. jula 1995. godine u sabirni centar Batković.²⁴⁵⁷ Osim toga, 144

²⁴⁵⁰ V. dolje, par. 931, fusnota 3709.

²⁴⁵¹ Milenko Todorović, T. 12933–12934, 12938–12939 (18. april 2011. godine) (koji je procijenio da ih je bilo otprilike 1.000 do 1.200); Ljubomir Mitrović, T. 15174 (7. juni 2011. godine) (koji je procijenio da ih je bilo "oko 1.300"). V. takođe DP P02183, str. 37 (u razgovoru s predstavnicima tužilaštva vođenom 2. februara 2010. godine, Milenko Todorović je rekao sljedeće: "Tačne brojke se, ne bih se izjašnjavao, prihvatom i 1.000 i 1.200 i 1.300, [...] nemam nikakvih beleznica svojih ili, ili nekakvih dokumenata").

²⁴⁵² Milenko Todorović, T. 12934, 12938–12940 (18. april 2011. godine), T. 13133–13134 (20. april 2011. godine); DP P02183, str. 35–36. Dvije zgrade Centra trebalo je da budu upotrijebljene za smještaj 1.000 do 1.200 zarobljenika ABiH čiji se dolazak očekivao; u jednom hangaru je već bilo smješteno oko 20 do 30 zarobljenika ABiH s područja Bihaća. Budući da je broj očekivanih ratnih zarobljenika – 1.000 do 1.200 – bio veći od kapaciteta Centra, morale su da se preduzmu pripreme. Milenko Todorović, T. 12940, 12954, 12956–12957 (18. april 2011. godine); DP P02180; DP P01970. Mitrović je rekao da je tada već oko 40 do 60 ratnih zarobljenika, bosanskih Muslimana, držano u hangaru u sabirnom centru Batković. U hangar se moglo smjestiti do 800 zarobljenika, tako da je odvojeno morao da se pripremi još jedan hangar. Ljubomir Mitrović, T. 15183 (7. juni 2011. godine). Rođaci ratnih zarobljenika, bosanskih Srba, čekali su na dolazak 1.300 zarobljenika jer njihov dolazak bi značio da je 1. krajiški korpus mogao izvršiti razmjenu za ratne zarobljenike, bosanske Srbe, zatočene u Tuzli i Zenici. Ljubomir Mitrović, T. 15184 (7. juni 2011. godine).

²⁴⁵³ Milenko Todorović, T. 12942 (18. april 2011. godine); DP P02183, str. 37–38.

²⁴⁵⁴ Milenko Todorović, T. 12942 (18. april 2011. godine); DP P02183, str. 38. Todorović je rekao da je mogao da prepozna da je to bio optuženi zato što su njih dvojica tijesno sarađivala, tako da mu je glas optuženog bio poznat. Milenko Todorović, T. 12944 (18. april 2011. godine).

²⁴⁵⁵ Ljubomir Mitrović, T. 15174–15175 (7. juni 2011. godine) (komandantovo ime je bilo Slavko). Mitrović je rekao da se komandant vjerovatno ovako uvijeno izrazio zato što je razgovarao s Mitrovićem preko otvorene telefonske linije. Ljubomir Mitrović, T. 15175, 15184 (7. juni 2011. godine).

²⁴⁵⁶ Ljubomir Mitrović, T. 15185 (7. juni 2011. godine). Mitrović je rekao da tada, u julu 1995. godine, nije znao ni za kakvo pogubljenje nekoliko hiljada bosanskih muškaraca i dječaka koji su bili zarobljeni. Ljubomir Mitrović, T. 15209 (7. juni 2011. godine).

²⁴⁵⁷ DP P02185 (povjerljivo). Imena na tom spisku (DP P02185) odgovaraju imenima na spisku osoba koji je 18. jula 1995. godine stigao u sabirni centar Batković. DP D00228 (povjerljivo), str. 2, 4, 6–8. V. takođe Milenko Todorović, T. 13201–13207 (21. april 2011. godine). Mitrović je rekao da ga je Todorović obavijestio da je grupa od "dvadeset ranjenika" otprilike u to vrijeme prebačena iz Srebrenice u sabirni centar u Batkoviću, ali nije mogao potvrditi da li je to bila ista grupa i kada je tačno stigla. Ljubomir Mitrović, T. 15175, 15179 (7. juni 2011. godine), T. 15273–15276 (8. juni 2011. godine); DP P02168. V. takođe Richard Butler, T. 16706–16707 (14. juli 2011. godine). Za detaljnije razmatranje u vezi sa DP P02168, v. dolje, par. 964.

muškarca, bosanska Muslimana, prebačena su u sabirni centar Batković od 23. do 26. jula 1995. godine,²⁴⁵⁸ uključujući 34 vojnika ABiH iz Srebrenice koji su se 26. jula 1995. godine predali Drinskom korpusu.²⁴⁵⁹

557. Sve u svemu, od 18. jula do 22. decembra 1995. godine u sabirni centar Batković prebačen je 171 muškarac, bosanski Musliman.²⁴⁶⁰ Evidencija pokazuje da su neki ratni zarobljenici razmijenjeni u tom vremenskom periodu,²⁴⁶¹ pri čemu je do posljednje razmjene svih preostalih zatočenika došlo 24. decembra 1995. godine ili otprilike tog datuma.²⁴⁶² Poslije toga sabirni centar Batković je zatvoren.²⁴⁶³

G. Operacija ponovnog pokopavanja (septembar i oktobar 1995. godine)

558. Vijeće podsjeća na svoje ranije konstatacije da su žrtve ubijanja, između ostalih, u skladištu u Kravici, Orahovcu, kod brane u Petkovcima, u Kozluku, na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici bile pokopane u primarnim grobnicama, a da su kasnije iskopane i ponovo pokopane u sekundarnim grobnicama, proces koji je obuhvatio septembar i oktobar 1995. godine.²⁴⁶⁴

²⁴⁵⁸ DP D00228 (povjerljivo), str. 2–8. Dana 20. jula 1995. godine vojna policija Bratunačke brigade izvijestila je da je srpska policija vratila Bratunačkoj brigadi dva bosanska Muslimana koji su prešli u Srbiju i da su oni pritvoreni. Momir Nikolić je rekao da su, budući da Bratunačka brigada nije imala zatvor, prebačeni u sabirne centre ili u Vlasenici, Knežini, ili u Batkoviću. DP P00018, str. 19; Momir Nikolić, T. 12439–12440 (6. april 2011. godine).

²⁴⁵⁹ DP D00227, str. 2. Todorović je potvrdio da su 34 bosanska Muslimana koji se pominju u DP D00227 odvedeni u sabirni centar Batković na osnovu dogovora između komandanta Istočnobosanskog korpusa Novice Simića i Pandurevića. Milenko Todorović, T. 13144–13145 (20. april 2011. godine). U razgovoru presretnutom 23. jula zabilježeno je kako se Pandurević raspituje da li može poslati jednu grupu ratnih zarobljenika u Batković radi potencijalne razmjene. DP P00850a. V. takođe DP P02534 (borbeni izvještaj koji je Pandurević sačinio 22. jula, u kojem se traže uputstva gdje da se pošalje 40 ratnih zarobljenika koje su zarobile jedinice Zvorničke brigade). Vijeće primjećuje da u DP P00850a piše "Matković", ali na osnovu svjedočenja svjedoka PW-057, smatra da je Pandurević mislio na "Batković". Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 16023 (zatvorena sjednica) (28. septembar 2007. godine).

²⁴⁶⁰ DP D00228 (povjerljivo) (gdje se navodi da su dva bosanska Muslimana umrla u zatočenju). V. takođe Milenko Todorović, T. 13145 (20. april 2011. godine) (koji je naveo da je otprilike 160 do 180 bosanskih Muslimana došlo u Batković): Ljubomir Mitrović, T. 15208 (7. juni 2011. godine) (Mitorović je rekao da je stiglo 168 bosanskih Muslimana). Vijeće smatra da su ova dva svjedoka dala procjenu broja zarobljenika i da ona nije u suprotnosti s brojem koji je naveden na spisku razmijenjenih zarobljenika.

²⁴⁶¹ DP D00228 (povjerljivo). Vijeće primjećuje da se u jednoj zabilješci navodi da je jedan ratni zarobljenik stigao u sabirni centar Batković 18. jula 1995. godine, a da je razmijenjen 10. jula 1995. godine, ali je Todorović rekao da to mora da je štamparska greška u dokumentu i da se vjerovatno radilo o 10. avgustu ili septembru 1995. godine. Milenko Todorović, T. 13147–13149 (20. april 2011. godine), T. 13189–13190 (21. april 2011. godine); DP D00228 (povjerljivo). Dana 3. septembra 1995. godine optuženi je poslao telegram komandantima obavještajno-bezbjednosnih organa potčinjenih korpusa, u kojem je izvijestio o razmjeni zarobljenika. DP P02250, str. 2. Za detaljno razmatranje u vezi s učešćem optuženog, vidi dolje, par. 1004.

²⁴⁶² DP D00228 (povjerljivo) (gdje se navodi da su razmjene zarobljenika izvršene 12. septembra, 7. oktobra i 24. decembra 1995. godine); Milenko Todorović, T. 13147–13149 (20. april 2011. godine); Ljubomir Mitrović, T. 15210 (7. juni 2011. godine) (koji je naveo da on misli da je razmjena po principu "svi za sve" izvršena 25. decembra 1995. godine). V. takođe svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 3975 (djelimično zatvorena sjednica) (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3980 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 45, 61, 105.

²⁴⁶³ Ljubomir Mitrović, T. 15210 (7. juni 2011. godine).

²⁴⁶⁴ Momir Nikolić, T. 12429 (6. april 2011. godine). V. takođe činjenice o kojima je presuđeno br. 350, 351. Otprilike mjesec dana poslije njegovog povratka s terena krajem oktobra 1995. godine, svjedok PW-057 je od Drage

559. Negdje u septembru 1995. godine Glavni štab VRS-a naredio je operaciju iskopavanja iz grobnica i premještanja tijela koja su bila pokopana u Glogovi.²⁴⁶⁵ U vezi s tim zahtjeve su uputile i civilne vlasti u Bratuncu.²⁴⁶⁶ Tu operaciju su nadgledali i koordinirali elementi organa bezbjednosti na svim nivoima VRS-a.²⁴⁶⁷

560. Popović je naređenje u vezi s tom operacijom, koja je bila poznata kao "asanacija",²⁴⁶⁸ prenio Momiru Nikoliću,²⁴⁶⁹ a Nikolić je često viđan s Bearom.²⁴⁷⁰ Iako je prvobitno namjeravano da operacija bude tajna, uskoro je postalo nemoguće zadržati je u tajnosti jer su u njoj učestvovali civilni, vojni i policijski organi vlasti.²⁴⁷¹ Po prijemu zahtjeva civilnih vlasti Bratunca, na sastanku održanom u zgradi opštine Bratunac, dogovoreno je da civilne vlasti izvrše sve neophodne logističke pripreme za operaciju.²⁴⁷² Predsjednik opštine Bratunac i predsjedavajući Izvršnog odbora, na primjer, dali su uvjerenja da su preduzeća u Bratuncu i Srebrenici koja posjeduju građevinsku mehanizaciju stavila mašine na raspolaganje za operaciju.²⁴⁷³ Negdje u septembru ili oktobru 1995. godine²⁴⁷⁴ Deronjić je obezbijedio pomoć pripadnika jedinica Civilne zaštite Bratunca, koji su se jedne večeri oko 21:00 ili 22:00 sata javili Momiru Nikoliću u Komandi

Nikolića čuo da je većina tijela uklonjena iz prvobitnih grobnica i prenesena na razne lokacije. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15926–15927 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Ta informacija je bila u skladu s glasinama koje je svjedok PW-057 čuo tokom prethodnog mjeseca. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15927 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²⁴⁶⁵ Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3864–3867 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine); Momir Nikolić, T. 12427–12428 (6. april 2011. godine).

²⁴⁶⁶ Momir Nikolić, T. 12427–12429 (6. april 2011. godine).

²⁴⁶⁷ V. dolje, par. 560, 562-563.

²⁴⁶⁸ Momir Nikolić, T. 12429 (6. april 2011. godine); DP P01219, str. 11 (u kojem je zabilježeno da su 16. oktobra 1995. godine obavještajno-bezbjednosne snage Bratunačke brigade bile angažovane na zadacima "asanacije", koje je izdao Glavni štab VRS-a); DP P02473, str. 122–123. Iako je "asanacija" izraz koji se načelno odnosi na uklanjanje leševa ljudi ili životinja pronađenih na područjima na kojima su vođene borbene operacije, Momir Nikolić je rekao da je taj izraz upotrijebio za ovu operaciju ponovnog pokopavanja, što obično ne bi bilo obuhvaćeno uobičajenim značenjem tog izraza. Momir Nikolić, T. 12430–12432 (6. april 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 372.

²⁴⁶⁹ Momir Nikolić, T. 12428 (6. april 2011. godine). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 352 (koji je naveo da je Momir Nikolić dobio zadatak da organizuje operaciju u okviru Bratunačke brigade); svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo) PT. 3863–3865 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine).

²⁴⁷⁰ Iako nije mogao da objasni na osnovu čega je stekao utisak da je Beara bio zadužen za ovu operaciju, svjedok PW-075 je rekao da je bio upoznat s tim da je Beara učestvovao u njoj zato što je znao da Momir Nikolić dobija naređenja od svojih pretpostavljenih u Upravi za bezbjednost. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3864–3867 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine). Međutim, svjedok PW-075 je samo mogao nagađati da je od Momira Nikolića čuo da je Beara učestvovao i nije se sjećao da li mu je Beara lično izdao bilo kakvo naređenje. Svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3867–3868 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine). Shodno tome, Vijeće ne može da konstatuje da je Beara bio zadužen za operaciju ponovnog pokopavanja, ali se uvjerilo da je učestvovao u njoj.

²⁴⁷¹ Momir Nikolić, T. 12432 (6. april 2011. godine).

²⁴⁷² Momir Nikolić, T. 12428–12429 (6. april 2011. godine).

²⁴⁷³ Momir Nikolić, T. 12429 (6. april 2011. godine). Razni drugi civilni organi i preduzeća učestvovali su u toj operaciji, uključujući načelnika SJB Bratunac, komunalno preduzeće Bratunac, preduzeće "Ciglane" s mehanizacijom iz rudnika Sase, kao i preduzeće "Radnik". Momir Nikolić, T. 12428–12429 (6. april 2011. godine).

²⁴⁷⁴ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7886 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

Bratunačke brigade, a zatim su nekoliko noći radili po cijelu noć.²⁴⁷⁵ Policajci iz CJB-a Bratunac i 5. inženjerski bataljon Drinskog korpusa također su učestvovali u toj operaciji,²⁴⁷⁶ dok su pripadnici voda vojne policije Bratunačke brigade vršili obezbjeđenje i preusmjeravali saobraćaj na tom području.²⁴⁷⁷

561. Na snimcima iz vazduha predočenim Vijeću vidi se prednji utovarivač na lokalitetu grobnica u Glogovi, a također se vidi da je zemlja tamo prekopavana 30. oktobra 1995. godine ili prije tog datuma,²⁴⁷⁸ dok druga serija snimaka iz vazduha pokazuje da je zemlja prekopavana na šest lokaliteta duž puta Zeleni Jadar od 24. avgusta do 23. oktobra 1995. godine.²⁴⁷⁹ Dalji snimci iz vazduha ukazuju na to da je tih šest lokaliteta zapečaćeno krajem oktobra 1995. godine.²⁴⁸⁰ Osim toga, kako je Vijeće već primijetilo, na osnovu forenzičkih dokaza utvrđena je veza između dvije primarne grobnice u Glogovi i šest sekundarnih grobnica u Zelenom Jadru, kao i između grobnica u Glogovi i višestrukih sekundarnih grobnica u Budaku i Blječevi.²⁴⁸¹

562. U međuvremenu, Glavni štab VRS-a je 14. septembra 1995. godine poslao hitno naređenje, s Mladićevim otkucanim potpisom, Komandi Drinskog korpusa i Sektoru za pozadinu Glavnog štaba, kao i Zvorničkoj brigadi u cilju informisanja.²⁴⁸² U naređenju se prenosi da je Mladić odobrio pet tona dizel-goriva D-2 za izvršenje inženjerskih radova u zoni odgovornosti Drinskog korpusa i da je naredio Sektoru za pozadinu pri Glavnom štabu da gorivo isporuči Trbiću u kasarni Zvorničke

²⁴⁷⁵ Svjedok PW-066, DP P01738 (povjerljivo), BT. 7886–7887, 7927–7929 (zatvorena sjednica) (20. april 2004. godine).

²⁴⁷⁶ Momir Nikolić, T. 12428–12429 (6. april 2011. godine). V. gore, fusnota 402.

²⁴⁷⁷ Momir Nikolić, T. 12428 (6. april 2011. godine). V. također svjedok PW-075, DP P02065 (povjerljivo), PT. 3863–3864 (djelimično zatvorena sjednica) (9. novembar 2006. godine) (koji je rekao da je vojna policija iz Bratunca imala jednu patrolu koja je obezbjeđivala put od Bratunca do Srebrenice).

²⁴⁷⁸ DP P01833 (snimak iz vazduha koji pokazuje prvo prekopavanje prije 27. jula 1995. godine i drugo prekopavanje prije 20. oktobra 1995. godine); DP P01834 (snimak iz vazduha koji pokazuje prekopavanje prije 30. oktobra 1995. godine); Dean Manning, T. 10175–10178 (22. februar 2011. godine); Dean Manning, DP P01819, PT. 19149–19150 (12. decembar 2007. godine); DP P01820 (snimak iz vazduha na kojem je Manning obilježio tragove vozila vidljive 30. oktobra 1995).

²⁴⁷⁹ Dean Manning, DP P01819, PT. 18939–18942 (10. decembar 2007. godine); Dean Manning, T. 10178–10180 (22. februar 2011. godine); DP P01840 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojava prekopavane zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 1 između 7. septembra i 2. oktobra 1995. godine); DP P01842 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojava prekopavane zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 2 od 24. avgusta do 2. oktobra 1995. godine); DP P01841 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojava prekopavane zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 3 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01846 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojava prekopavane zemlje kod grobnica Zeleni Jadar 4 i 5 od 7. septembra do 12. oktobra 1995. godine); DP P01848 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojava prekopavane zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 6 od 7. do 27. septembra 1995. godine).

²⁴⁸⁰ Dean Manning, DP P01819, PT. 18939–18941 (10. decembar 2007. godine); Dean Manning, T. 10180 (22. februar 2011. godine); DP P01841 (snimak iz vazduha koji pokazuje da je do daljeg premještanja zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 1 od 18. do 20. oktobra 1995. godine); DP P01843 (snimak iz vazduha koji pokazuje grobnicu Zeleni Jadar 2 od do 20. do 23. oktobra 1995. godine DP P01845 (snimak iz vazduha koji pokazuje da je grobnica Zeleni Jadar 3 zapečaćena do 20. oktobra 1995. godine); DP P01847 (snimak iz vazduha koji pokazuje da su grobnice Zeleni Jadar 4 i 5 zapečaćene do 18. oktobra 1995. godine); DP P01849 (snimci iz vazduha koji pokazuju da je do daljeg premještanja zemlje kod grobnice Zeleni Jadar 6 došlo od 12. do 18. oktobra 1995. godine).

²⁴⁸¹ V. gore, par. 373-374.

²⁴⁸² DP P02281.

brigade u preduzeću "Standard".²⁴⁸³ U kasnijem hitnom naređenju, koje takođe nosi datum 14. septembar 1995. godine, po ovlaštenju načelnika Sektora za pozadinu Drinskog korpusa pukovnika Žarka Ljuboječića, Komandi 35. pozadinske baze naloženo je da izda 5.000 litara goriva Komandi Drinskog korpusa i navedeno je da će to gorivo preuzeti predstavnik Drinskog korpusa.²⁴⁸⁴ Kopija ovog drugog naređenja proslijeđena je i Zvorničkoj brigadi.²⁴⁸⁵ Zbunjen zbog naizgled prevelike količine goriva, Obrenović je o tom naređenju obavijestio Pandurevića, koji je provjerio u Komandi Drinskog korpusa i utvrdio da će "Popović i ti njegovi" organizovati ponovno pokopavanje i da je gorivo potrebno u te svrhe.²⁴⁸⁶

563. Dio operacije ponovnog pokopavanja koji je vršen u zoni odgovornosti Zvorničke brigade takođe je koordinirao Trbić.²⁴⁸⁷ Vrlo malo ljudi je bilo upoznato s njenim tačnim pojedinostima.²⁴⁸⁸ Koristeći mašine BGH i ULT,²⁴⁸⁹ pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade i drugi pripadnici Zvorničke brigade iskopavali su primarne grobnice tokom nekoliko noći, uglavnom pod okriljem noći.²⁴⁹⁰ Razni veliki kamioni, uključujući neke iz inženjerske čete, kao i od privatnih osoba, korišteni su da se tijela prevezu iz primarnih grobnica.²⁴⁹¹

²⁴⁸³ DP P02281. Iako se u DP P02281 upućuje na "kapetana Milorada Trpića", Vijeće se na osnovu dokaza koji su mu predočeni uvjerilo da je to štamparska greška i da je bilo naređeno da se gorivo isporuči kapetanu Miloradu Trbiću, pomoćniku Drage Nikolića. V. gore, par. 146, svjedok PW-057, T. 15453 (zatvorena sjednica) (14. juni 2011. godine) (koji je rekao da je Trbić bio zamjenik Drage Nikolića i da misli da se to naređenje odnosilo na Trbića); Richard Butler, T. 16864 (19. juli 2011. godine). V. takođe svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15922 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine).

²⁴⁸⁴ DP P02559.

²⁴⁸⁵ DP P02559. Iz zabilješke u bilježnici dežurnog oficira Zvorničke brigade vidi se da su primljena oba naređenja od Glavnog štaba, a zabilješka sadrži i napomenu koja glasi "predati Pantiću". DP P01119, str. 115.

²⁴⁸⁶ Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15921–15922, 15926 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). Popović je takođe viđen kako nosi veliku mapu na stepeništu u kasarni u preduzeću "Standard" 26. septembra 1995. godine, raspituje se da li su Pandurević i Nikolić gore, a zatim nastavlja da se penje stepeništem. Svjedok PW-057, DP P02279 (povjerljivo), PT. 15926 (zatvorena sjednica) (27. septembar 2007. godine). V. takođe DP P00571a; DP P00571b (povjerljivo) (gdje je zabilježen razgovor vođen 22. septembra 1995. godine u 18:44 sati, u kojem se Popović raspituje kod nekog "Mihalića", koga Popović naziva "Nidžo", da li je gorivo stiglo, a "Nidžo" odgovara da Trbić "radi"). Vijeće primjećuje da u jednom drugom zabilježenom razgovoru Popović koristi ime "Nidžo" za Dragu Nikolića. DP P00498 (povjerljivo). Vijeće se stoga uvjerilo da su u razgovoru vođenom 22. septembra 1995. godine učestvovali Drago Nikolić i Vujadin Popović, načelnici za bezbjednost Zvorničke brigade, odnosno Drinskog korpusa.

²⁴⁸⁷ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14488 (29. avgust 2007. godine), PT. 14510 (30. avgust 2007. godine). Sam Lazarević je naređenje primio od Dragana Jokića preko Slavka Bogičevića, zamjenika komandanta inženjerske čete Zvorničke brigade, da on i još nekoliko ljudi iz Zvorničke brigade, uključujući kolege operatere iz inženjerske čete, treba da pomognu u iskopavanju i ponovnom pokopavanju tijela na drugoj lokaciji. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14435, 14468, 14484 (29. avgust 2007. godine). Međutim, Lazarević je zaključio da je Trbić bio taj koji je koordinirao operaciju jer se Trbić raspitivao o tome što je urađeno za svaki posao nakon što bi on bio završen. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14488–14490 (29. avgust 2007. godine), PT. 14508 (30. avgust 2007. godine).

²⁴⁸⁸ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14511 (30. avgust 2007. godine).

²⁴⁸⁹ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14529 (30. avgust 2007. godine).

²⁴⁹⁰ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14484 (29. avgust 2007. godine), PT. 14510 (30. avgust 2007. godine). V. takođe Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14523 (30. avgust 2007. godine) (koji je naveo da su Rade Bosković, Cvijetin Ristanović i još jedna osoba s prezimenom Miladinović, za koga misli da mu je ime bilo Milovan, učestvovali u operaciji ponovnog pokopavanja). Zadatak inženjerske čete Zvorničke brigade bio je da vrši samo iskopavanje, a ne i ponovno pokopavanje tijela, a iskopavanje u kojem je Lazarević učestvovao u Glogovi,

564. Snimci iz vazduha pokazuju pojavu prekopavane zemlje na lokalitetima grobnica u Lažetama,²⁴⁹² kod brane u Petkovicima,²⁴⁹³ u Kozluku²⁴⁹⁴ i na Vojnoj ekonomiji Branjevo u periodu od 7. do 27. septembra 1995. godine.²⁴⁹⁵ Na drugoj seriji snimaka iz vazduha vidi se da se povećao broj slučajeva prekopavane zemlje na desetinama lokaliteta duž Hodžićkog puta,²⁴⁹⁶ puta Snagovo-Liplje²⁴⁹⁷ i Čančarskog puta tokom tog istog perioda.²⁴⁹⁸ Pored toga, kako je Vijeće već primijetilo, forenzički dokazi povezuju primarnu grobnicu u Lažetama sa sedam sekundarnih grobnica duž Hodžićkog puta,²⁴⁹⁹ primarne grobnice kod brane u Petkovicima s pet sekundarnih grobnica duž puta Snagovo-Liplje,²⁵⁰⁰ primarne grobnice u Kozluku s pet sekundarnih grobnica duž Čančarskog puta²⁵⁰¹ i primarnu grobnicu na Vojnoj ekonomiji Branjevo s devet grobnica duž Čančarskog puta.²⁵⁰²

565. Na osnovu gorenavedenih dokaza, Vijeće konstatuje da su tokom septembra i oktobra 1995. godine, po naredjenju Glavnog štaba VRS-a, tijela ubijenih tokom jula 1995. godine u zonama

Kozluku i na Branjevu trajalo je pet-šest dana. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14469, 14486–14487 (29. avgust 2007. godine), PT. 14510 (30. avgust 2007. godine). V. takođe Richard Wright, DP P00874, KT. 3721 (29. maj 2000. godine) (koji je rekao da je zaključio da je pokopavanje u Kozluku i ponovno pokopavanje u sekundarnim grobnicama obavljeno tokom vrlo kratkog vremenskog perioda).

²⁴⁹¹ Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14485 (29. avgust 2007. godine), PT. 14527 (30. avgust 2007. godine). Kamioni su imali nosivost od oko 12 kubnih metara. Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14528 (30. avgust 2007. godine).

²⁴⁹² Dean Manning, DP P01819, PT. 18938 (10. decembar 2007. godine); DP P01852; DP P01853 (oba snimka iz vazduha pokazuju pojavu prekopavane zemlje kod grobnica Lažete 1 i 2 od 7. do 27. septembra 1995. godine).

²⁴⁹³ Dean Manning, DP P01819, PT. 18935 (10. decembar 2007. godine); DP P01856 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojavu prekopavane zemlje kod grobnice kod brane u Petkovicima od 7. do 27. septembra 1995. godine).

²⁴⁹⁴ Dean Manning, DP P01819, PT. 18933–18934 (10. decembar 2007. godine); DP P01859 (snimak iz vazduha koji pokazuje pojavu prekopavane zemlje kod grobnice u Kozluku od 7. do 27. septembra 1995. godine).

²⁴⁹⁵ Dean Manning, DP P01819, PT. 18937 (10. decembar 2007. godine); DP P01645 (snimak iz vazduha koji pokazuje grobnicu na ekonomiji Branjevo tokom prekopavanja 27. septembra 1995. godine); Damjan Lazarević, DP P01642, PT. 14532–14533 (30. avgust 2007. godine); DP P01651 (isti snimak iz vazduha na kojem je Damjan Lazarević označio gdje su bile parkirane mašine za iskopavanje tokom procesa ponovnog pokopavanja). V. takođe DP P02473, str. 122 (gdje se govori o ponovnim pokopavanjima u Lažetama, Petkovicima i Kozluku).

²⁴⁹⁶ DP P01864 i DP P01865 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojavu prekopavane zemlje kod grobnice Hodžićki put 2 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01866 i DP P01867 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojavu prekopavane zemlje kod grobnice Hodžićki put 3 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01868 i DP P01869 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojava prekopavane zemlje kod grobnica Hodžićki put 4 i 5 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01870 i DP P01871 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojava prekopavane zemlje kod grobnice Hodžićki put 6 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01872 i DP P01873 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojava prekopavane zemlje kod grobnice Hodžićki put 7 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine).

²⁴⁹⁷ DP P01876, DP P01877 i DP P01878 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojava prekopavane zemlje kod grobnica Liplje 1, 2 i 3 od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine); DP P01879 i DP P01880 (snimci iz vazduha koji pokazuju pojava prekopavane zemlje kod grobnice Liplje 4. od 7. septembra do 2. oktobra 1995. godine).

²⁴⁹⁸ Parovi i kompleti snimaka iz vazduha dokumentuju pojava prekopavane zemlje na 12 lokaliteta duž Čančarskog puta od 7. septembra 1995. do 2. oktobra 1995. godine. DP P01883 i DP P01884 (Čančarski put 1); DP P01885 i DP P01886 (Čančarski put 2); DP P01887 i DP P01888 (Čančarski put 3); DP P01889 i DP P01890 (Čančarski put 4 i 5); DP P01891 i DP P01892 (Čančarski put 6); DP P01894 (Čančarski put 7); DP P01895 (Čančarski put 8); DP P01896, DP P01897, i DP P01898 (Čančarski put 9); DP P01899, DP P01900 i DP P01901 (Čančarski put 10); DP P01902, DP P01903 i DP P01904 (Čančarski put 11); DP P01905, DP P01906 i DP P01907 (Čančarski put 12).

²⁴⁹⁹ V. gore, par. 437.

²⁵⁰⁰ V. gore, par. 457.

²⁵⁰¹ V. gore, par. 479.

²⁵⁰² V. gore, par. 506-507.

odgovornosti Bratunačke i Zvorničke brigade izvađena iz prvobitnih grobnica i ponovo pokopana u sekundarnim grobnicama. Tu operaciju su izvršili organi bezbjednosti Glavnog štaba, Drinskog korpusa, Bratunačke brigade i Zvorničke brigade. Momir Nikolić i Trbić koordinirali su aktivnosti ponovnog pokopavanja na području Bratunca, odnosno Zvornika, a Popović se starao o opštem nadzoru. Beara je takođe učestvovao o tome, ali dokazi ne dopuštaju da se izvede zaključak o konkretnoj prirodi njegovog učešća.

H. Izračunavanje ukupnog broja bosanskih Muslimana ubijenih poslije pada Srebrenice

1. Uvod

566. Ovaj odjeljak ima dvostruku svrhu: prvo, da se izračuna ukupan broj bosanskih Muslimana za koje je u ranijim odjeljcima ovog poglavlja konstatovano da su ih ubili pripadnici snaga bosanskih Srba na konkretnim lokalitetima navedenim u Optužnici; i, drugo, da se utvrdi koliko su još bosanskih Muslimana pripadnici snaga bosanskih Srba ubili izvan borbe, u okolnostima koje nisu precizno navedene u Optužnici. Nakon što utvrdi ta dva zbira, Vijeće će izvesti zaključak o ukupnom broju bosanskih Muslimana koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe poslije pada Srebrenice.

567. Prilikom ove analize Vijeće neće uzimati u obzir one bosanske Muslimane koji su umrli poslije pada Srebrenice ne samo od posljedica borbenih dejstava, već i iz drugih razloga kao što su samoubistvo, mine i međusobni obračuni bosanskih Muslimana.²⁵⁰³

2. Ukupan broj bosanskih Muslimana za koje je zaključeno da su ih ubile snage bosanskih Srba u konkretnim okolnostima navedenim u Optužnici

568. U ranijim odjeljcima ovog poglavlja Vijeće je razmotrilo navode o ubijanju sadržane u paragrafima 21.1-22.4 i konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile sljedeće osobe:

(a) Područje Potočara

- jedan bosanski Musliman u Potočarima;²⁵⁰⁴

²⁵⁰³ Vijeće će ispitati navod optuženog da je veliki broj onih iz kolone koji su pokušali da se probiju iz srebreničke enklave "poginuo [...] kako u borbenim dejstvima, tako i od mina, u međusobnim obračunima i drugim situacijama". Završni podnesak optuženog, par. 314–319.

²⁵⁰⁴ V. gore, par. 309.

(b) Područje Bratunca

- šest bosanskih Muslimana koji su ispitivani u štabu Bratunačke brigade;²⁵⁰⁵
- 15 bosanskih Muslimana sa lokacije na rijeci Jadar;²⁵⁰⁶
- 150 bosanskih Muslimana sa lokacije u dolini Cerske;²⁵⁰⁷
- od 600 do 1.000 bosanskih Muslimana iz skladišta u Kravici;²⁵⁰⁸
- pet bosanskih Muslimana iz samoposluge u Kravici;²⁵⁰⁹
- mnogo bosanskih Muslimana izvedenih iz hangara iza škole "Vuk Karadžić";²⁵¹⁰
- jedan broj bosanskih Muslimana izvedenih iz prikolice kamiona u gradu Bratuncu;²⁵¹¹
- jedan bosanski Musliman izveden iz autobusa kod škole "Vuk Karadžić";²⁵¹²
- otprilike 45 do 65 bosanskih Muslimana koji su držani u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje;²⁵¹³

(c) Područje Zvornika

- od 830 do 2.500 muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su bili zatočeni u školi u Grbavcima, u Orahovcu;²⁵¹⁴
- najmanje 809 bosanskih Muslimana s lokacije u Petkocima;²⁵¹⁵
- najmanje 761 bosanski Musliman s lokacije u Kozluku;²⁵¹⁶
- najmanje devet bosanskih Muslimana s lokacije škole u Kuli;²⁵¹⁷

²⁵⁰⁵ V. gore, par. 344.

²⁵⁰⁶ V. gore, par. 348.

²⁵⁰⁷ V. gore, par. 352.

²⁵⁰⁸ V. gore, par. 376.

²⁵⁰⁹ V. gore, par. 381.

²⁵¹⁰ V. gore, par. 393.

²⁵¹¹ V. gore, par. 395.

²⁵¹² V. gore, par. 397.

²⁵¹³ V. gore, par. 401.

²⁵¹⁴ V. gore, par. 483.

²⁵¹⁵ V. gore, par. 458.

²⁵¹⁶ V. gore, par. 481.

²⁵¹⁷ V. gore, par. 488.

- najmanje 1.656 bosanskih Muslimana s lokacija Vojne ekonomije Branjevo i Doma kulture u Pilici;²⁵¹⁸
- najmanje tri bosanska Muslimana s lokacije Nezuk;²⁵¹⁹
- 10 bosanskih Muslimana odvedenih iz bolnice u Milićima;²⁵²⁰
- četiri bosanska Muslimana s lokacije blizu Snagova;²⁵²¹
- četiri bosanska Muslimana koja su preživjela događaje na lokaciji Vojne ekonomije Branjevo;²⁵²²

(d) Ostalo

- 54 bosanska Muslimana s lokacije Bišina;²⁵²³
- šest bosanskih Muslimana s lokacije kod Trnova;²⁵²⁴
- otprilike 22 bosanska Muslimana koja su bila zatočena u školi u selu Luke kod Tišće.²⁵²⁵

569. Ove konstatacije poslužile su kao osnova za izračunavanje ukupnog broja bosanskih Muslimana ubijenih u konkretnim okolnostima koje se navode u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice. Prilikom tog proračuna u obzir su uzeti sljedeći faktori:

- Za neke incidente navedene u Optužnici Vijeće nije moglo da utvrdi ni tačan broj ubijenih ni približan broj kad je riječ o rasponu.²⁵²⁶ Vijeće stoga nije uračunalo te slučajeve ubijanja pri izračunavanju ukupnog broja ubijenih.
- U slučajevima kada je Vijeće konstatovalo raspon broja žrtava, uzimalo je najmanji broj ljudi za koje vjeruje van razumne sumnje da su ih ubile snage bosanskih Srba.²⁵²⁷

²⁵¹⁸ V. gore, par. 508.

²⁵¹⁹ V. gore, par. 527.

²⁵²⁰ V. gore, par. 533.

²⁵²¹ V. gore, par. 538.

²⁵²² V. gore, par. 541.

²⁵²³ V. gore, par. 546.

²⁵²⁴ V. gore, par. 551.

²⁵²⁵ V. gore, par. 314.

²⁵²⁶ V. gore, par. 393. (Vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba ubile mnogo bosanskih Muslimana izvedenih iz hangara iza škole "Vuk Karadžić" i jedan broj bosanskih Muslimana izvedenih iz prikolice kamiona parkiranog u gradu Bratuncu, ali dokazi ne dozvoljavaju da se izvede zaključak o konkretnom broju ubijenih.)

²⁵²⁷ V., na primjer, gore, par. 376. (Vijeće je konstatovalo da je u skladištu u Kravici ubijeno između 600 i 1.000

- Vijeće je konstatovalo da su otprilike 22 muškarca, bosanska Muslimana, zatočena u školi u selu Luke kasnije ubijena u jutarnjim satima 14. jula 1995. godine.²⁵²⁸ Svjedok PW-017 je u svjedočenju rekao da su vojnici VRS-a izbrojali 22 muškarca u kamionu koji je vozio do lokacije ubijanja.²⁵²⁹ Vijeće zaključuje da je, budući da je samo svjedok PW-017 preživio, tom prilikom ubijen najmanje 21 muškarac, bosanski Musliman.
- Od šest bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni nakon što su ispitivani u Štabu Bratunačke brigade,²⁵³⁰ trojica su pronađena u grobnicama s tijelima ljudi ubijenih u Kozluku, a dvojica su pronađena u grobnicama s tijelima ljudi ubijenih na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici.²⁵³¹ Ta petorica stoga nisu uračunata u broj ubijenih poslije ispitivanja u Štabu Bratunačke brigade kako bi se izbjeglo dvostruko računanje.²⁵³²
- U paragrafu 21.15.2 Optužnice navodi se da je broj ljudi ubijenih u Bišini bio "približno 39". Međutim, Vijeće je konstatovalo da su u Bišini ubijena 54 bosanska Muslimana, ali je smatralo da zbog toga što je taj broj veći od broja navedenog u paragrafu 21.15.2 Optužnice to izlazi iz okvira navoda u tom paragrafu, tako da ne predstavlja dio teze protiv optuženog.²⁵³³ Pri izračunavanju ukupnog broja ubijenih Vijeće će stoga smatrati da je broj žrtava u Bišini bio 39.

570. Na osnovu gorenavedenog Vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana u konkretnim okolnostima koje se navode u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice. Tabela 1. dolje pokazuje kako se došlo do tog broja.

TABELA 1: TABELA KOJA POKAZUJE OSNOV ZA IZRAČUNAVANJE UKUPNOG BROJA BOSANSKIH MUSLIMANA UBIJENIH U KONKRETNIM OKOLNOSTIMA KOJE SE NAVODE U PARAGRAFIMA 22.1-22-4 OPTUŽNICE

bosanski Musliman u Potočarima	1
bosanski Muslimani ispitivani u Štabu Bratunačke brigade	1
lokalitet na rijeci Jadar	15
lokalitet u dolini Cerske	150
skladište u Kravici	600
samoposluga u Kravici	5

bosanskih Muslimana.)

²⁵²⁸ V. gore, par. 314.

²⁵²⁹ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1291 (24. mart 2000. godine).

²⁵³⁰ V. gore, par. 344.

²⁵³¹ DP P01940 (povjerljivo). V. takođe, gore, par. 344.

²⁵³² V. gore, par. 501-507.

²⁵³³ V. gore, par. 546.

bosanski Musliman izveden iz autobusa kod škole "Vuk Karadžić"	1
bosanski Muslimani koji su držani u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje	45
škola u Grbavcima, u Orahovcu	830
lokalitet Petkovci	809
lokalitet Kozluk	761
lokalitet škola u Kuli	9
lokacije Vojna ekonomija Branjevo i Dom kulture u Pilici	1.656
lokalitet Nezuk	3
bosanski Muslimani odvedeni iz bolnice u Milićima	10
lokalitet kod Snagova	4
bosanski Muslimani koji su preživjeli događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo	4
lokalitet Bišina	39
lokalitet kod Trnova	6
bosanski Muslimani držani u školi u selu Luke kod Tišće	21
UKUPAN BROJ LJUDI ZA KOJE JE KONSTATOVANO DA SU UBIJENI, KAO ŠTO SE NAVODI U PARAGRAFIMA 21.1-22.4 OPTUŽNICE	4.970

571. Vijeće naglašava da broj od 4.970 ljudi predstavlja umjerenu procjenu najmanjeg broja ubijenih, iz raznih razloga, od kojih je na neke već ukazivano: u slučajevima kada je bilo moguće samo navesti raspon brojeva, uziman je niži broj, a u nekim slučajevima nije bila moguća brojčana procjena broja ubijenih. Pored toga, posljednjih godina se povećava broj žrtava identifikovanih među posmrtnim ostacima iskopanim iz grobnica²⁵³⁴ i nema razloga za pretpostavku da se ta tendencija neće nastaviti. Stoga je stvarni broj bosanskih Muslimana ubijenih u konkretnim okolnostima koje se navode u paragrafima 21.1-22.4 najvjerojatnije znatno veći od 4.970.

3. Ukupan broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici

572. Tužilaštvo navodi ukupan broj od 7.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, za koje tvrdi da su ubijeni po kratkom postupku kao posljedica provođenja UZP-a ubistva svih vojno

²⁵³⁴ V., na primjer, DP P01776, str. 28 (Tabela "Pregled napretka u identifikovanju nestalih iz Srebrenice (na osnovu DNK)", koja pokazuje da je MKNL 12. februara 2000. godine identifikovao 68 osoba nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, 16. novembra 2005. godine – 2.591 osobu, 11. januara 2008. godine – 4.263 osobe i 9. aprila 2009. godine – 5.555 osoba). Pregledom dokumentacije koju su dostavili MKNL u februaru 2010. godine i vlasti BiH utvrđeno je da su identifikovani posmrtni ostaci najmanje 5.741 osobe koja se vodila kao nestala poslije pada Srebrenice i Žepe. DP P00170, str. 2.

sposobnih muškaraca Muslimana iz Srebrenice.²⁵³⁵ Da bi Vijeće ocijenilo ovaj navod, ono će najprije utvrditi ukupan broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.

573. Zaključci u vezi s brojem ubijenih sami po sebi manje su precizni ako počivaju prevashodno na demografskom sastavu stanovništva Srebrenice prije njenog pada, procjenama veličine 28. divizije i procjenama broja njenih pripadnika koji je stigao u Tuzlu,²⁵³⁶ budući da ti faktori ne sadrže dokaze koji se odnose na relevantne pojedince i njihova veza s okolnostima smrti bosanskih Muslimana u Srebrenici manje je direktna.

574. Optuženi tvrdi da, ako se broj ljudi o kojima je Svjetska zdravstvena organizacija (dalje u tekstu: SZO) imala informacije na području Tuzlansko-podrinjskog kantona 29. jula - 34.341 osoba - oduzme od broja osoba koje su se u Srebrenici nalazile u januaru 1995. godine - 37.555 osoba - "teza od 7.000 ubijenih (strijeljanih) je jednostavno neodrživa".²⁵³⁷ Vijeće ne prihvata tu tvrdnju. Prvo, brojčani podaci na kojima on počiva su približni. U dokumentu SZO-a eksplicitno se to kaže. Vrijednost podataka o stanovništvu Srebrenice u januaru 1995. godine ograničena je činjenicom da se oni odnose na period šest mjeseci prije pada enklave,²⁵³⁸ kao i teškim uslovima koji su u to vrijeme postojali. Drugo, odsustvo podataka o pojedincima umanjuje korisnost brojčanih podataka u svrhu detaljne demografske analize.²⁵³⁹ Treće, optuženi u svom pristupu ignoriše znatan broj svjedočenja o okolnostima ubijanja i relevantne forenzičke i druge analize provedene u vezi s tijelima koja su iskopana, a koje Vijeće smatra pouzdanim.²⁵⁴⁰

575. Većina članova Vijeća se uvjerila da najprecizniji i najpouzdaniji metod izračunavanja broja bosanskih Muslimana ubijenih nakon pada Srebrenice podrazumijeva analizu broja osoba koje su se vodile kao nestale, identifikacije osoba u grobnicama povezanim s događajima u Srebrenici i

²⁵³⁵ Optužnica, par. 28.

²⁵³⁶ Ratko Škrbić je uzeo u obzir demografsku sliku Srebrenice prije njenog pada, procjene veličine 28. divizije i broj pripadnika u koloni koja je stigla u Tuzlu kako bi ocijenio da li je ubijeno više od 7.000 vojno sposobnih muškaraca koji su pripadali 28. diviziji. Ratko Škrbić, T. 18827–18837, 18847–18855 (6. februar 2012). Njegovo svjedočenje o ovom pitanju u svakom slučaju nema veliku dokaznu vrijednost zato što u velikoj mjeri počiva na njegovom izvještaju "Kretanje stanovništva Srebrenice", koje Vijeće većinom glasova nije prihvatilo, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe i uz izdvojeno mišljenje sudije Mindua. Odluka u vezi s prihvatanjem izvještaja vještaka Ratka Škrbića s izdvojenim mišljenjem sudije Mindue i suprotnim mišljenjem sudije Nyambe, 22. mart 2012.

²⁵³⁷ Završni podnesak optuženog, par. 306–307. V. takođe DP P02873, str. 4 (dokument iz tuzlanskog ureda SZO-a od 29. jula 1995. godine, gdje se navodi procjena da je 34.341 "osoba nedavno raseljena iz Srebrenice u Tuzlansko-podrinjski kanton"); DP D00117 (dokument od 11. januara 1995. godine koji je dostavio Opštinski štab civilne zaštite, Opština Srebrenica, u kojem se daje pregled stanovništva koje je brojalo ukupno 36.051 stanovnika).

²⁵³⁸ Helge Brunborg, T. 10141 (17. februar 2011. godine).

²⁵³⁹ Helge Brunborg, T. 10141 (17. februar 2011. godine) (koji je rekao da ne vidi relevantnost podataka o broju stanovnika Srebrenice u januaru 1995. godine, koji su navedeni u DP D00117, zato što oni ne sadrže spisak s imenima i datumom rođenja); Ewa Tabeau, T. 11516–11517 (17. mart 2011. godine) (koja je rekla da su brojevi navedeni u DP D00117 "neupotrebljivi" za analizu koju je ona planirala da uradi zato što se u njima ne navodi starost i pol osoba, tako da se oni ne mogu povezati s pojedinačnim žrtvama).

²⁵⁴⁰ V. gore, par. 49–62, 67–70..

forenzičke i druge dokaze o okolnostima koje su dovele do smrti osoba koje su ekshumirane iz tih grobnica.

576. Najnoviji izvještaj o ljudima nestalim u vezi s događajima u Srebrenici jeste Objedinjeni izvještaj iz 2009. godine.²⁵⁴¹ On se zasniva na informacijama koje su dostavili MKCK, MKNL, Ljekari za ljudska prava i vlasti Bosne i Hercegovine.²⁵⁴² Popis i birački spiskovi takođe su korišteni radi međusobnog upoređivanja podataka.²⁵⁴³ Osobe povezane s događajima u Srebrenici koje su se vodile kao nestale definisane su kao osobe nestale u kontekstu pada srebreničke enklave 11. jula 1995. godine.²⁵⁴⁴

577. U Objedinjenom izvještaju iz 2009. godine navodi se da je ukupan broj nestalih i mrtvih osoba u vezi s padom Srebrenice 7.905.²⁵⁴⁵ Tu je uključeno 213 osoba koje je MKNL identifikovao u grobnicama povezanim s događajima u Srebrenici, ali koje nisu prijavljene kao nestale MKCK-u ili Ljekarima za ljudska prava.²⁵⁴⁶ Pored tih 7.905 nestalih osoba bilo je još 294 tijela s jedinstvenim DNK profilima koji se nisu mogli povezati ni sa kim.²⁵⁴⁷ Pitanje koje će sljedeće biti razmotreno jeste koliko su tih nestalih osoba snage bosanskih Srba ubile van borbi.

4. Identifikacija ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici

578. MKNL je započeo svoju aktivnost u BiH 2000. godine²⁵⁴⁸ time što je s pronađenih posmrtnih ostataka uzimao uzorke DNK i upoređivao ih s uzorcima krvi članova porodica osoba nestalih u vezi s događajima u Srebrenici.²⁵⁴⁹ Putem tog procesa upoređivanja DNK-a identifikovani su posmrtni ostaci osoba koje su se vodile kao nestale u kontekstu pada

²⁵⁴¹ V. gore, par. 50.

²⁵⁴² V. gore, par. 50-51.

²⁵⁴³ V. gore, par. 51.

²⁵⁴⁴ V. gore, par. 51.

²⁵⁴⁵ DP P01776, str. 28, 30. Zaključno s 30. novembrom 2007. godine moglo se doći do procjene da je ukupan broj ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici iznosio 8.100, na osnovu podataka o uparivanju DNK i broja referentnih uzoraka DNK za osobe koje su se vodile kao nestale uslijed pada Srebrenice. DP P02004 (povjerljivo); Thomas Parsons, DP P01936, PT. 20878 (1. februar 2008. godine). Od ukupnog broja ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, 3.162 osobe (ili 41,1 posto) nestale su iz Potočara ili u šumi. Još 2.340 osoba (30,4 posto) nestalo je sa tri lokacije: iz Kravice, Konjević-Polja i Kamenice. DP P01776, str. 16. Najmanje 85,6 posto bilo je muslimanske nacionalnosti, a 13,4 posto nepoznate nacionalnosti. DP P01776, str. 18. Ogromna većina nestalih koje je bilo moguće povezati s osobama s popisa izvršenog 1991. godine bili su u to vrijeme stanovnici pet opština: Srebrenice, Bratunca, Zvornika, Vlasenice i Han-Pijeska. DP P01776, str. 23–24.

²⁵⁴⁶ Helge Brunborg, T. 9641–9644 (9. februar 2011. godine); DP P01776, str. 28–30. Neke nestale osobe nisu prijavljene MKCK-u, između ostalog i zbog toga što su pobijene cijele porodice, tako da nije ostao niko da podnese prijavu, a u drugim slučajevima članovi porodica nisu mogli ili nisu bili voljni da te prijave podnesu. Helge Brunborg, T. 9643 (9. februar 2011. godine).

²⁵⁴⁷ Helge Brunborg, T. 9643 (9. februar 2011. godine); DP P01777 (povjerljivo), str. 4. Brunborg je rekao da se ti DNK profili bez imena ne mogu povezati ni sa jednom osobom zato što ih vjerovatno članovi porodica nisu prijavili kao nestale, bilo zato što je cijela porodica pobijena ili zato što, iz medicinskih ili političkih ili moralnih ili nekih drugih razloga – kao što je boravište u nekoj udaljenoj zemlji – nisu došli da daju krv. Helge Brunborg, T. 9726 (10. februar 2011. godine).

²⁵⁴⁸ V. gore, par. 56.

²⁵⁴⁹ V. gore, par. 56.

Srebrenice.²⁵⁵⁰ Izraz "identifikovane osobe" odnosi se na posmrtno ostatke ekshumirane iz grobnica na teritoriji Srebrenice i susjednih opština u istočnoj Bosni za koje postoje izvještaji o uparivanju DNK-a.²⁵⁵¹

579. Posmrtni ostaci najmanje 5.274 identifikovane žrtve ekshumirani su iz masovnih grobnica i iz drugih grobnica na području Srebrenice, uključujući lokacije na površini zemlje, a kasnije su identifikovani putem analize DNK-a.²⁵⁵² Te 5.274 identifikovane osobe čine 66,7 posto ukupnog broja ljudi nestalih u vezi s događajima u Srebrenici, koji je iznosio 7.905.²⁵⁵³

580. Dana 21. aprila 2010. godine Dušan Janc je dostavio izvještaj koji sadrži nešto ažurnije podatke o identifikaciji od Objedinjenog izvještaja iz 2009. godine.²⁵⁵⁴ On pokazuje da su u gotovo svim slučajevima pomoću analize DNK izvršene identifikacije 5.769 srebreničkih žrtava na osnovu posmrtnih ostataka u grobnicama,²⁵⁵⁵ 688 srebreničkih žrtava kao površinskih posmrtnih ostataka na područjima kroz koja je prolazila kolona²⁵⁵⁶ i 76 osoba iz kategorije koju je Janc nazvao "Ostalo".²⁵⁵⁷ Prema tome, ukupan broj srebreničkih žrtava koje su identifikovane u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine bio je 6.533.²⁵⁵⁸

581. Između 4.970 bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni u konkretnim okolnostima navedenim u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice i 6.533 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine, postoji značajno preklapanje. Konkretno, od 6.533 identifikovane srebreničke žrtve, njih 4.850 korištene su na neki način u ranijim odjeljcima ovog poglavlja kao osnov za sljedeće zaključke o broju osoba koje su ubile snage bosanskih Srba: 149 dolini Cerske,²⁵⁵⁹ 600 u skladištu u Kravici,²⁵⁶⁰ 830 u Orahovcu,²⁵⁶¹ 809

²⁵⁵⁰ V. gore, par. 56.

²⁵⁵¹ V. gore, par. 56.

²⁵⁵² DP P01776, str. 30.

²⁵⁵³ DP P01776, str. 30.

²⁵⁵⁴ DP P00170 (Istraga o Srebrenici: Dopunjeni rezime forenzičkog dokaznog materijala – ekshumacija grobnica i otkrivanje površinskih ostataka u vezi sa Srebrenicom i Žepom – april 2010.) (Jancov izvještaj iz aprila 2010. godine). Pod izrazom "srebrenička žrtva" Janc podrazumijeva osobu evidentiranu kao nestalu poslije pada Srebrenice. V. DP P00170, str. 2; Dusan Janc, T. 14677 (26. maj 2011. godine).

²⁵⁵⁵ DP P00170, str. 3–5. Janc konstatuje da je u grobnicama, na osnovu identifikacije putem analize DNK-a i drugih analiza, bilo 5.777 žrtava iz Srebrenice i Žepe. Samo se grobnica Vragolovi, u kojoj je bilo osam identifikovanih osoba, odnosila na žrtve iz Žepe. Sve ostale grobnice, u kojima je bilo 5.769 identifikovanih osoba, bile su povezane sa Srebrenicom. *Ibid.*

²⁵⁵⁶ DP P00170, str. 43–46.

²⁵⁵⁷ DP P00170, str. 37–39. Kategorija "Ostalo" sastoji se od 18 identifikovanih osoba čiji su posmrtni ostaci pronađeni u Srbiji; 14 kao površinski ostaci u Kozluku, šest na lokalitetu Godinjske bare, dok 38 nije klasifikovano. *Ibid.*

²⁵⁵⁸ To je zbir od 5.769 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici koje su identifikovane u grobnicama, 688 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici identifikovanih kao površinski ostaci i 76 ostalih.

²⁵⁵⁹ Vijeće primjećuje da je u grobnici Cerska identifikovano 149 srebreničkih žrtava, ali je konstatovalo da je tamo, na osnovu antropoloških dokaza, ubijeno 150 bosanskih Muslimana. V. gore, par. 349-352.

²⁵⁶⁰ Zbir od 600 bosanskih Muslimana za koje je utvrđeno da su ubijeni u skladištu u Kravici sastoji se od 31 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetu Ravnice 1, 172 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetu

u Petkovicima,²⁵⁶² 761 kod Kozluka,²⁵⁶³ 1.656 na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici,²⁵⁶⁴ 39 u Bišini²⁵⁶⁵ i šest kod Trnova.²⁵⁶⁶ Drugim riječima, konstatovano je da su snage bosanskih Srba, u konkretnim okolnostima navedenim u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice, ubile 4.850 od 6.533 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine. Preostale 1.683 žrtve od 6.533 identifikovane srebreničke žrtve, prema tome, nisu korištene kao osnova za zaključke u ranijim odjeljcima.

582. Isto tako, jedan broj osoba za koje je u ranijim odjeljcima konstatovano da su ubijene nije uključen u broj od 6.533 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine zbog toga što se tim žrtvama znaju imena, ali nisu bile identifikovane ni u jednoj grobnici. To su jedna od pet osoba ubijenih u Štabu Bratunačke brigade, svih deset pacijenata, bosanskih Muslimana, odvedenih iz bolnice u Milićima,²⁵⁶⁷ tri od četiri osobe ubijene kod Snagova²⁵⁶⁸ i sva četiri bosanska Muslimana koja su preživjela događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo.²⁵⁶⁹

5. Dodatne srebreničke žrtve koje su ubile snage bosanskih Srba

583. Vijeće će sada razmotriti koliko su žrtava snage bosanskih Srba ubile izvan borbe, od 1.683 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine, a koje nisu bile osnova ni za jedan od zaključaka u ranijim odjeljcima.

Ravnice 2 i velikog broja onih koji su identifikovani na lokalitetima Glogova 1 i 2 i Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5 i 6, Budak 1 i 2 i Blječeva 1, 2 i 3. V. gore, par. 367-376.

²⁵⁶¹ Zbir od 830 bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni u Orahovcu sastoji se od 118 srebreničkih žrtava na lokalitetu Lažete 1, 182 žrtve na lokalitetu Lažete 2, 90 žrtava na lokalitetu Hodžički put 1, 102 žrtve na lokalitetu Hodžički put 2, 39 žrtava na lokalitetu Hodžički put 3, 69 žrtava na lokalitetu Hodžički put 4, 54 žrtve na lokalitetu Hodžički put 5, 65 žrtava na lokalitetu Hodžički put 6 i 111 žrtava na lokalitetu Hodžički put 7. V. gore, par. 438.

²⁵⁶² Zbir od 809 bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni u Petkovicima sastoji se od 18 srebreničkih žrtava iz grobnice kod brane u Petkovicima, 150 žrtava iz grobnice Liplje 1, 173 žrtve iz grobnice Liplje 2, 57 žrtava iz grobnice Liplje 3, 288 žrtava iz grobnice Liplje 4 i 116 žrtava iz grobnice liplje 7. V. gore, par. 458.

²⁵⁶³ Zbir od 761 bosanskog Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni kod Kozluka sastoji se od 336 srebreničkih žrtava identifikovanih u Kozluku, 118 žrtava identifikovanih na lokalitetu Čanačarski put 2, 138 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 3, 108 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 7 i 61 žrtve na lokalitetu Čanačarski put 13. V. gore, par. 478-480.

²⁵⁶⁴ Zbir od 1.656 bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici sastoji se od 137 srebreničkih žrtava identifikovanih u primarnoj grobnici na Vojnoj ekonomiji Branjevo, 178 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 4, 288 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 5, 158 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 6, 210 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 9, 379 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 10, 140 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 11 i 166 žrtava na lokalitetu Čanačarski put 12. V. gore, par. 504-508.

²⁵⁶⁵ Trideset devet bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni u Bišini sastoji se od trideset devet srebreničkih žrtava identifikovanih u grobnici u Bišini. V. gore, par. 545-546.

²⁵⁶⁶ Šest bosanskih Muslimana za koje je konstatovano da su ubijeni zapravo čine šest srebreničkih žrtava identifikovanih u Godinjskim barama. V. gore, par.550-551.

²⁵⁶⁷ V. gore, par. 528-533.

²⁵⁶⁸ V. gore, par. 534-538.

²⁵⁶⁹ V. gore, par. 539-541.

(a) Srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2; Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5 i 6, Budak 1 i 2 i Blječeva 1, 2 i 3

584. Vijeće je konstatovalo da su sve srebreničke žrtve pronađene na lokalitetu Ravnice 1, kojih je bilo 31, i sve žrtve pronađene na lokalitetu Ravnice 2, kojih je bilo 172, ubijene u skladištu u Kravici, ali da su samo neke od 1.131 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u svim sekundarnim grobnicama povezanim s lokalitetima Glogova 1 i 2²⁵⁷⁰ ubijene u skladištu u Kravici.²⁵⁷¹ Budući da je Vijeće konstatovalo da su snage bosanskih Srba u skladištu u Kravici ubile najmanje 600 bosanskih Muslimana, iz toga proističe da se najmanje 397 žrtava od 1.131 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u svim povezanim sekundarnim grobnicama može povezati s ubijanjem u skladištu u Kravici. Sada se mora razmotriti pitanje koliko su žrtava od preostale 734 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u povezanim sekundarnim grobnicama snage bosanskih Srba ubile van borbe.

585. Vijeće je konstatovalo da se među osobama pokopanim na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u svim povezanim sekundarnim grobnicama nalaze ne samo one ubijene u skladištu u Kravici, već i neke prebačene iz grada Bratunca – konkretno, s prostora blizu škole "Vuk Karadžić" – zatim neke s puta Bratunac-Konjević-Polje,²⁵⁷² kao i neke koje su zarobile vlasti u Srbiji i vratile ih u RS.²⁵⁷³ Osim toga, imajući u vidu okolnosti koje su vladale u Konjević-Polju, gradu Bratuncu i duž puta Bratunac-Konjević-Polje neposredno prije pokopavanja,²⁵⁷⁴ Vijeće konstatuje da su tijela izvađena sa tih lokaliteta pripadala onim bosanskim Muslimanima koje su snage bosanskih Srba ubile izvan borbe. Vijeće zaključuje da su snage bosanskih Srba ubile izvan borbe sve srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u svim povezanim sekundarnim grobnicama, kojih je bilo 1.131.

(b) Druge srebreničke žrtve identifikovane u Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine

586. U prethodnom odjeljku, Vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba izvan borbe ubile 734 od 1.683 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje u Jancovom izvještaju iz

²⁵⁷⁰ Zeleni Jadar 1A, 1B, 2, 3, 4, 5, i 6; Budak 1 i 2; i Blječeva 1, 2, i 3. DP P00170, str. 40.

²⁵⁷¹ V. gore, par. 376.

²⁵⁷² Dušan Janc je naveo da su osobe čija su tijela pronađena na putu Konjević-Polje-Bratunac možda ubijene u borbi. Dušan Janc, T. 14683–14685 (26. maj 2011. godine). Međutim, Vijeće se uvjerilo da su to bila tijela bosanskih Muslimana koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe. Dokazi u vezi s vojnom akcijom protiv kolone i samoubistva nekih osoba iz kolone ne ukazuju na to da je do smrti ijedne od tih osoba zapravo došlo na putu Konjević-Polje-Bratunac. V. gore, par. 315-321. Osim toga, pretres puta Konjević-Polje-Bratunac vršen je samo dva-tri metra od puta zbog opasnosti od mina. Svjedok PW-064, T. 13442 (28. april 2011. godine). Ruez je rekao da, iako "niko ne može da isključi mogućnost da je neko želio da izvrši samoubistvo", ljudi koji su otišli na put Konjević-Polje-Bratunac otišli su tamo da se predaju. Jean-René Ruez, T. 1045 (30. mart 2010. godine).

²⁵⁷³ V. gore, par. 370.

²⁵⁷⁴ V. gore, par. 322-341, 382-401.

aprila 2010. godine, koje nisu eksplicitno poslužile kao osnova za bilo kakve zaključke u vezi s paragrafima 21.1-22.4 Optužnice. Tako preostaje 949 srebreničkih žrtava, koje se sastoje od još 191 identifikovane žrtve u grobnicama, 688 identifikovanih površinskih posmrtnih ostataka i 70 od 76 srebreničkih žrtava identifikovanih u okviru kategorije koju je Janc nazvao "Ostalo".²⁵⁷⁵

587. Od 191 identifikovane srebreničke žrtve ekshumirane iz grobnica dostupni su dokazi na osnovu kojih Vijeće zaključuje da su sljedeće identifikovane osobe ubijene izvan borbe:

- 33 identifikovane žrtve u Novoj Kasabi 1996.;²⁵⁷⁶
- 51 žrtva u Novoj Kasabi 1999.;
- devet žrtava u Konjević-Polju 1; i
- tri žrtve u Konjević-Polju 2.²⁵⁷⁷

588. To čini ukupno 96 identifikovanih srebreničkih žrtava. Dokazi ne dopuštaju da se izvedu zaključci u vezi s načinom na koji je umrlo preostalih 95 žrtava.²⁵⁷⁸ Imajući u vidu lokacije

²⁵⁷⁵ DP P00170, str. 3–5, 37–39, 43–46. Šest od 76 osoba koje je Janc svrstao u kategoriju "Ostalo" jesu šest osoba koje su pronađene kao površinski ostaci u Godinjskim barama i koje su bile žrtve ubijanja kod Trnova, navedenog u paragrafu 21.16 Optužnice. DP P00170, str. 38.

²⁵⁷⁶ DP P01320, str. 8 (Izveštaj Williama Haglunda o forenzičkoj istrazi četiri grobnice na području Nove Kasabe u Bosni i Hercegovini); William Haglund, DP P01359, KT. 3738–3742 (29. maj 2000. godine). Ekshumacija na lokalitetu Nova Kasaba 1996 obavljena je u julu 1996. godine i stanje u kojem su bila ekshumirana tijela odgovaralo je stanju u kojem bi bila tijela pokopana godinu dana. DP P01320, str. 9. Od 33 pronađene žrtve, 27 je imalo ruke vezane na leđima. DP P01320, str. 9, 58; William Haglund, DP P01359, KT. 3740 (29. maj 2000. godine); William Haglund, DP P01306, PT. 8910 (15. mart 2007. godine). Neki od njih su bili u klečećem ili polusjedećem položaju kada su ustrijeljeni iz vatrenog oružja. DP P01320, str. 9, 35, 58; William Haglund, DP P01359, KT. 3740–3741 (29. maj 2000. godine); William Haglund, DP P01306, PT. 8911 (15. mart 2007. godine). Uzrok smrti 32 od 33 žrtve bila je jedna ili više strijelnih rana, a uzrok smrti jedne žrtve bila je masivna povreda glave. DP P01320, str. 9, 51–54, 59; William Haglund, DP P01359, KT. 3740 (29. maj 2000. godine).

²⁵⁷⁷ Lokaliteti Nova Kasaba 1999 i Konjević-Polje 1 i 2 iskopavani su 1999. godine zajedno s grobnicama u Kozluku i Glogovi. Rezultati iskopavanja navedeni su u DP P00894 ("Aktivnosti Međunarodnog suda u Bosni i Hercegovini tokom 1999. godine – Izveštaj glavnog patologa", dr John Clark) i DP P01060 ("Izveštaj o ekshumaciji masovnih grobnica u istočnoj Bosni, avgust–oktobar 1999.", Jose Pablo Baraybar). Ogromna većina osoba u svim tim grobnicama ustrijeljena je puščanim mecima velike brzine, većinom jednom ili dvaput, ali ponekad čak i osam puta. Najčešće su se povrede nalazile na trupu žrtava; a razlike između grobnica "ne skrivaju ubjedljive i jednoobrazne dokaze o tome da su stotine ljudi strijeljane i pokopane u masovne grobnice". DP P00894, str. 25. Za sve grobnice je karakterističan opšti obrazac da su žrtve bile namjerno gađane i da su im nanesene povrede tipične za pogubljenje. John Clark, DP P00897, KT. 3969–3971 (31. maj 2000. godine). Najčešći tipovi smrtonosnih povreda nanesenih u borbi izazvan je eksplozijama i gelerima, dok su povrede koje su zadobile osobe u grobnicama bile povrede nanesene mecima, od kojih je većina ušla straga. DP P00894, str. 25; John Clark, DP P00897, KT. 3940–3941 (31. maj 2000. godine). Osim toga, prosječan broj strijelnih rana po osobi ubijenoj u borbi obično je mnogo veći od prosječnog broja od dvije do tri strijelne rane koje su ustanovljene kod ovih osoba. DP P00894, str. 18; John Clark, DP P00897, KT. 3932, 3940–3941 (31. maj 2000. godine); John Clark, DP P00892, PT. 7368 (20. februar 2007. godine). Dokazi pronađeni u svakoj od ovih grobnica podudaraju se s nalazom da su neke osobe čija su tijela izvađena ubijene dok su bile u grobnicama. DP P01060, str. 4, 5, 12, 18, 23, 29. Jose Baraybar, DP P01067, KT. 3821, 3826, 3835, 3861–3862, 3867 (30. maj 2000. godine). Pored toga, grobnica NK 08, jedna od četiri grobnice koje čine lokalitet Nova Kasaba 1999, u kojoj su pronađene 33 osobe, sadržala je materijal koji odgovara pretpostavci da je mjesto pogubljenja bilo u blizini. DP P01060, str. 4, 18; Jose Baraybar, DP P01067, KT. 3828–3830 (30. maj 2000. godine).

grobница, Vijeće smatra da je vrlo vjerovatno da su ih snage bosanskih Srba ubile nakon zarobljavanja, a ne u borbi, ali u odsustvu odgovarajućih dokaza u vezi sa stanjem u kojem su tijela izvađena, Vijeće ne može van razumne sumnje da konstatuje da je to bio slučaj.

589. Ukupno 688 srebreničkih žrtava identifikovano je kao površinski posmrtni ostaci,²⁵⁷⁹ iako je stvaran broj površinskih posmrtnih ostataka najvjerovatnije veći.²⁵⁸⁰ Lokacije površinskih posmrtnih ostataka koji su pronađeni podudaraju se s pravcem kojim je išla kolona koja je krenula iz Jaglića i Šušnjara.²⁵⁸¹ Neki od njih su možda ubijeni u borbi, a neki su možda izvršili samoubistvo.²⁵⁸² Vijeće, prema tome, ne može konstatovati da su snage bosanskih Srba van borbe ubile srebreničke žrtve koje su pronađene kao površinski posmrtni ostaci.

590. Vijeće ne konstatuje da su snage bosanskih Srba ubile van borbe 76 srebreničkih žrtava iz Jancove kategorije "Ostalo", uz izuzetak šest žrtava koje su pronađene kao površinski posmrtni ostaci u Godinjskim barama, koje su bili žrtve ubijanja kod Trnova.²⁵⁸³

591. Od 1.683 identifikovane srebreničke žrtve na koje se upućuje, koje nisu eksplicitno poslužile kao osnova za bilo kakav zaključak u vezi s navodima u paragrafima 21.1-22.4 Optužnice, Vijeće konstatuje da su snage bosanskih Srba ubile izvan borbe ukupno 830 srebreničkih žrtava (to jest, 734 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u povezanim sekundarnim grobnicama i 96 identifikovanih srebreničkih žrtava na drugim grobnim lokalitetima).

²⁵⁷⁸ Tih 95 identifikovanih srebreničkih žrtava čini 17 žrtava iz grobnice Sandići, 12 žrtava iz vlaseničke Jelovačke česme, 11 žrtava iz Mršića, šest žrtava iz Potočara 2006, pet iz Potočara 2007, tri iz bolnice u Srebrenici, pet iz Nove Kasabe 2001, pet iz Kaldrmica, pet iz Brežljaka, četiri iz Motovske kose, devet žrtava iz Križevića, dvije žrtve iz Divića i po jedna žrtva iz Nove Kasabe (pojedinačna) (oznaka lokaliteta: N.KAS-4), Nove Kasabe (pojedinačna) (oznaka lokaliteta: N.KAS-5), Kaldrmice (pojedinačna), Pusbilića (pojedinačna), Šehera (pojedinačna), Šeher – Osmaka (oznaka lokaliteta: SEH-2/1), Šeher – Osmaka (oznaka lokaliteta: SEH-2/3), Šeher – Osmaka (oznaka lokaliteta: SEH-3/1), Kruševog dola – Vukotinog stana (pojedinačna), Biljaće – Bratunca i Kazana – Srebrenice. DP P00170, str. 4–5.

²⁵⁷⁹ DP P00170, str. 43–46.

²⁵⁸⁰ Richard Butler, T. 17405 (29. avgust 2011. godine) (koji je rekao da je teško izračunati ukupan broj površinskih ostataka s obzirom na široko područje kojim je kolona prošla i na činjenicu da su neki dijelovi bili minirani i da ni sada nisu pristupačni).

²⁵⁸¹ DP P00170, str. 43.

²⁵⁸² Dušan Janc, T. 14677–14682, 14717 (26. maj 2011. godine).

²⁵⁸³ DP P00170, str. 37–39. Od preostalih 70 žrtava iz kategorije "Ostalo", 18 žrtava je pronađeno u Srbiji, 14 kao površinski ostaci na obali Drine, nekoliko stotina metara od primarne masovne grobnice u Kozluku, a još 38 na neklasifikovanim lokacijama. *Ibid.* Osobe pronađene u Srbiji možda ipak nisu ubile snage bosanskih Srba. Vijeće smatra da je vrlo vjerovatno da su osobe koje su pronađene kao površinski ostaci kod masovne grobnice u Kozluku ubile snage bosanskih Srba van borbe, ali pošto nisu dostupni dokazi u vezi sa stanjem tih tijela ni okolnostima u kojima su žrtve umrle, Vijeće ne konstatuje da je to tačno. U Jancovom izvještaju iz aprila 2010. godine navodi se da nije moguće utvrditi da li je 38 srebreničkih žrtava pronađenih na neklasifikovanim lokacijama ekshumirano iz grobnica ili pronađeno na površini budući da nema dokumentacije. DP P00170, str. 39. Vijeće stoga ne može da izvede zaključak u vezi s okolnostima pod kojima su te osobe umrle.

6. Broj bosanskih Muslimana koji su poginuli zbog borbi, samoubistava i iz drugih razloga

592. Vijeću su predočeni dokazi da je jedan broj bosanskih Muslimana poginuo kao posljedica borbenih dejstava, samoubistava, nagaznih mina i iz drugih razloga. Na video-snimku na kojem govore ljudi iz kolone, navodi se da je tokom prodora ubijeno oko 2.000 do 3.000 ljudi.²⁵⁸⁴ U izvještaju Ureda za civilne poslove UNPROFOR-a od 17. jula 1995. godine navodi se da su ljudi koji su iz Srebrenice došli u vazduhoplovnu bazu u Tuzli rekli da je do 3.000 osoba koje su napustile Srebrenicu poginulo usput, uglavnom od mina i u borbama s VRS-om, a da se u drugim izvještajima navodi da je od 2.000 do 3.000 ljudi odvedeno na stadion u Bratuncu ili njegovoj okolini, gdje su podijeljeni u dvije grupe, jednu s pripadnicima vojske, a drugu s civilima.²⁵⁸⁵

593. Vijeće smatra da procjene date na video-snimku i u izvještaju UNPROFOR-a treba primiti s oprezom jer su one date neposredno poslije pada Srebrenice, kada su još bile nepotpune informacije o ukupnom slijedu događaja koji su uticali na kolonu. Osim toga, pojedinci iz kolone bili su u mogućnosti da daju samo grubu procjenu broja osoba koje su poginule u vojnim dejstvima snaga bosanskih Srba.²⁵⁸⁶

594. Demografski i forenzički dokazi prikupljeni u ovom odjeljku, zajedno s mnoštvom svjedočenja koja govore o brojnim konkretnim epizodama koje su dovele do ubijanja, pružaju mnogo čvršću osnovu za zaključke o tome šta se dogodilo s ljudima nestalim u vezi s događajima u Srebrenici. Vijeće konstatuje da se smrt nekih od njih može pripisati borbama, a nekih pojedinačnim slučajevima samoubistava i drugim uzrocima,²⁵⁸⁷ ali većina članova Vijeća smatra da su ti slučajevi bili u velikoj manjini.²⁵⁸⁸

7. Ukupan broj srebreničkih žrtava koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe

595. Sada će biti napravljen proračun ukupnog broja srebreničkih žrtava koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe. Zbog činjenice da je obuhvaćeno i 830 srebreničkih žrtava koje nisu eksplicitno poslužile kao osnova za bilo kakav zaključak o broju ubijenih, kako je navedeno u

²⁵⁸⁴ DP D00280, 00:12:09–00:12:30, 00:17:00–00:17:57, str. 1; Ratko Škrbić, T. 18965–18967, 18972 (8. februar 2012). V. takođe DP D00122, str. 86.

²⁵⁸⁵ DP P00588, str. 2.

²⁵⁸⁶ Dušan Janc, T. 14708–14709, 14711–14712, 14715 (26. maj 2011. godine); DP D00268, str. 2; DP D00269, str. 2; DP D00270, str. 1; DP D00271, str. 1.

²⁵⁸⁷ DP D00280, 00:17:00–00:17:57, 00:33:02–00:33:48, str. 1–2; Richard Butler, T. 17398, 17408 (29. avgust 2011. godine). V. takođe gore, par. 315–321 za oznaku lokaliteta. Butler je rekao da je bilo izvještaja o ubijanju u koloni u vidu samoubistava, a možda i ubijanja teško ranjenih vojnika za koje se nije očekivalo da će preživjeti. Richard Butler, T. 17608 (29. avgust 2011. godine). Takođe ima nekih dokaza o međusobnim obračunima ljudi iz kolone. Svjedok PW-063, T. 6525 (19. oktobar 2010. godine); Predrag Čelić, DP P01633, PT. 13504 (28. juni 2007. godine).

²⁵⁸⁸ Sudija Nyambe smatra da Vijeću nisu predočeni dokazi na osnovu kojih bi moglo zaključiti da su ti smrtni slučajevi bili u manjini kada se radi o licima nestalim u vezi s događajima u Srebrenici.

paragrafima 21.1-22.4 Optužnice, neophodno je izvršiti korekcije kako bi se izbjeglo njihovo dvostruko uračunavanje. Dodatne 734 srebreničke žrtve identifikovane na lokalitetima Glogova 1 i 2 i u svim povezanim sekundarnim grobnicama koje nisu ubijene u skladištu u Kravici obuhvataju i osobe prebačene iz grada Bratunca, konkretno s prostora blizu škole "Vuk Karadžić". Stoga se prilikom izračunavanja neće uzimati u obzir pet srebreničkih žrtava u samoposluzi u Kravici, jedan bosanski Musliman izveden iz autobusa kod škole "Vuk Karadžić" i 45 bosanskih Muslimana koji su držani u školi "Vuk Karadžić" i ispred nje.

596. Imajući u vidu te faktore, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, izračunala je da je ukupan broj bosanskih Muslimana koje su snage bosanskih Srba ubile van borbe, neposredno poslije pada Srebrenice, bio najmanje 5.749.²⁵⁸⁹ Osnova za ovaj zaključak navodi se u Tabeli 2. dolje.

TABELA 2: TABELA KOJA POKAZUJE OSNOVU ZA IZRAČUNAVANJE UKUPNOG BROJA BOSANSKIH MUSLIMANA KOJE SU SNAGE BOSANSKIH SRBA UBILE VAN BORBE POSLIJE PADA SREBRENICE

KAKO SE NAVODI U PARAGRAFIMA 21.1–22.4 OPTUŽNICE	
bosanski Musliman u Potočarima	1
bosanski Muslimani ispitivani u štabu Bratunačke brigade	1
lokalitet kod rijeke Jadar	15
lokalitet dolina Cerske	150
skladište u Kravici	600
škola u Grbavcima u Orahovcu	830
lokalitet Petkovci	809
lokalitet Kozluk	761
lokalitet škola u Kuli	9
Vojna ekonomija Branjevo i Dom kulture u Pilici	1.656
lokalitet Nezuk	3
bosanski Muslimani odvedeni iz bolnice u Milićima	10
lokalitet kod Snagova	4
bosanski Muslimani koji su preživjeli događaje na Vojnoj	4

²⁵⁸⁹ V. gore, fusnota 2587. Iako se sudija Nyambe slaže s tim da je 5.749 srebreničkih žrtava izgubilo život, ona se ne slaže s tvrdnjom da su ih sve pobili vojnici, bosanski Srbi, pošto taj broj možda obuhvata osobe koje su počinile samoubistvo ili su poginule u borbama ili na neki drugi način. Stoga u broj za koji ona smatra definitivnim za one koje su pobile snage bosanskih Srba spadaju oni koji su povezani s ligaturama i povezima za oči, kao i oni pobijeni u skladištu u Kravici; međutim, po njenom mišljenju, moglo bi ih biti više.

ekonomiji Branjevo	
lokalitet Bišina	39
lokalitet kod Trnova	6
bosanski Muslimani držani u školi u selu Luke kod Tišće	21
OSTALI IDENTIFIKOVANI U JANCOVOM IZVJEŠTAJU IZ APRILA 2010. GODINE	
Ostali identifikovani na lokalitet Glogova 1 i 2 i u povezanim sekundarnim grobnicama	734
Ostali identifikovani na raznim drugim lokalitetima grobnica	96
UKUPAN BROJ OSOBA ZA KOJE JE UTVRĐENO DA SU UBIJENE	5.749

597. Treba istaći da broj od 5.749 žrtava predstavlja najmanji broj ubijenih i da se može očekivati da je stvarni broj znatno veći. To je djelimično zato što su informacije o broju nestalih nekompletne, a djelimično zato što proces ekshumacije i identifikacije nije završen. Osim toga, većina članova Vijeća ponovo napominje da je izračunavala ukupan broj ubijenih s priličnom suzdržanošću. U tom cilju, u slučajevima kada nije mogla da utvrdi ni tačan broj ubijenih ni približan broj kad je riječ o rasponu, većina članova Vijeća te slučajeve ubijanja nije uzimala u obzir pri izračunavanju ukupnog broja ubijenih. Isto tako, u slučajevima kada je većina članova Vijeća utvrđivala raspon broja žrtava, uzimala je u obzir najmanji broj ljudi za koje je van razumne sumnje smatrala da su ih ubile snage bosanskih Srba.

VI. DOGAĐAJI U ŽEPI U JULU 1995. GODINE I PERIOD NEPOSREDNO POSLIJE NJIH

A. Vojna dejstva protiv Žepe i pregovori (period od početka jula do 24. jula 1995. godine)

1. Geografski položaj i opštinska organizacija žepske enklave

598. Žepska enklava se nalazila pored rijeke Drine u istočnoj BiH.²⁵⁹⁰ Centar Žepe je u jednoj udolini, na nadmorskoj visini od 500-600 metara.²⁵⁹¹ Sjeverno od Žepe je planina visine preko 1.500 metara, a južno zaravan na nadmorskoj visini od približno 1.000 metara.²⁵⁹² Centar Žepe nalazi se dvadesetak kilometara od grada Srebrenice vazdušnom linijom, i neko vrijeme su se ove

²⁵⁹⁰ Hamdija Torlak, T. 4254 (23. avgust 2010. godine); DP P00107; DP P00104, str. 11 (mapa Žepe i obavještajni podaci VRS-a o ABiH i UNPROFOR-u); DP P00762 (mapa Žepe i okoline na kojoj je, između ostalog, prikazan Štitkov Do).

²⁵⁹¹ Hamdija Torlak, T. 4254-4255 (23. avgust 2010. godine).

²⁵⁹² Hamdija Torlak, T. 4255 (23. avgust 2010. godine).

dvije enklave graničile.²⁵⁹³ Zahvaljujući geografskim karakteristikama Žepe – njenim jasnim prirodnim granicama i prirodno definisanim ulazima u nju – Žepa se mogla kontrolisati i tenkovi nisu mogli lako ući.²⁵⁹⁴

599. Prije rata Žepa je prema službenim podacima bila selo s manje od 3.000 stanovnika.²⁵⁹⁵ Međutim, do jula 1995. godine broj stanovnika na području Žepe porastao je na između 6.500 i 10.000 zbog dolaska bosanskih Muslimana iz drugih opština istočne BiH, kao što su Han-Pijesak, Višegrad, Rogatica i Vlasenica.²⁵⁹⁶ Za vrijeme sukoba stanovništvo Žepe činili su isključivo bosanski Muslimani.²⁵⁹⁷ U to vrijeme život u opštini Žepa ograničavalo je Ratno predsjedništvo,²⁵⁹⁸ u kojem su bili Mehmed Hajrić, predsjednik opštine i predsjednik Ratnog predsjedništva,²⁵⁹⁹ Hamdija Torlak, predsjednik Izvršnog odbora,²⁶⁰⁰ pukovnik Avdo Palić, komandant Žepske brigade ABiH, koja je imala bazu u Žepi i odatle izvodila dejstva,²⁶⁰¹ Amir Imamović, koji se nalazio na čelu jedinice Civilne zaštite,²⁶⁰² i Hurem Sahić, koji se nalazio na čelu jedinice civilne policije.²⁶⁰³

²⁵⁹³ DP P00104, str. 5–6, 10; Hamdija Torlak, T. 4255 (23. avgust 2010. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4510–4511, 4513–4514 (26. avgust 2010. godine); DP D00086; DP D00087.

²⁵⁹⁴ Hamdija Torlak, T. 4344 (24. avgust 2010. godine). V. takođe Milimir Savčić, DP P02418, PT. 15331 (13. septembar 2007. godine).

²⁵⁹⁵ DP P00580, str. 3.

²⁵⁹⁶ Hamdija Torlak, T. 4260, 4263 (23. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je u julu 1995. godine u Žepi živjelo približno 7.000 ljudi); Hamdija Torlak, T. 4602 (30. avgust 2010. godine); DP P00580, str. 3 (u kojem se navodi da se u Žepi nalazi otprilike 10.000 ljudi); Esma Palić, T. 13284 (26. april 2011. godine) (koja je ocijenila da se prije pada Žepe u julu 1995. godine tamo nalazilo oko 8.000 ljudi); DP P00595, str. 6 (u kojem se navodi da je u vrijeme napada 9. jula 1995. godine u Žepi živjelo približno 6.500 ljudi). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4280, 4307–4308 (23. avgust 2010. godine) (koji je takođe rekao da je u julu 1995. godine u žepskoj enklavi bilo približno 1.200 vojno sposobnih muškaraca, od kojih se njih oko 600 smatralo borcima i bilo naoružano).

²⁵⁹⁷ Esma Palić, T. 13282–13283 (26. april 2011. godine) (koja je rekla da su svi, izuzev dvije nastavnice, bili bosanski Muslimani); Hamdija Torlak, T. 4307 (23. avgust 2010. godine) (koji je rekao da jedna žena nije bila Muslimanka).

²⁵⁹⁸ Ratno predsjedništvo je formirano u skladu sa zakonima preuzetim iz SFRJ. Hamdija Torlak, T. 4257 (23. avgust 2010. godine).

²⁵⁹⁹ Predsjednik Ratnog predsjedništva bio je najvažnija ličnost u datom gradu ili na datom području i bio je odgovoran za koordinaciju rada Izvršnog odbora, civilne policije i civilne zaštite. Takođe je bio odgovoran za kontakte s međunarodnim organizacijama i UNPROFOR-om. Hamdija Torlak, T. 4258–4259, 4266 (23. avgust 2010. godine), T. 4541, 4551 (30. avgust 2010. godine). Predsjednik Ratnog predsjedništva se takođe smatrao predsjednikom opštine Žepa. Hamdija Torlak, T. 4259 (23. avgust 2010. godine). Hajrić je obavljao i funkciju hodže, tj. vjerskog službenika koji ima vodeću ulogu u džamiji i obavlja vjersku službu. Hamdija Torlak, T. 4258 (23. avgust 2010. godine).

²⁶⁰⁰ Izvršni odbor je bio odgovoran za civilno stanovništvo, za organizaciju školstva, zdravstva, smještaja i raspodjelu humanitarne pomoći. Torlak je bio predsjednik Izvršnog odbora od maja 1993. godine do aprila 1995. godine. Hamdija Torlak, T. 4256, 4257, 4260 (23. avgust 2010. godine). Predsjednik Izvršnog odbora je takođe smatran zamjenikom predsjednika opštine. Hamdija Torlak, T. 4259 (23. avgust 2010. godine).

²⁶⁰¹ Palić je bio komandant 1. lake ili 285. žepske brigade (dalje u tekstu: Žepska brigada) "u sastavu" 28. divizije koja se nalazila u Žepi. Kako je Torlak shvatao situaciju, on je bio direktno podređen Naseru Oriću, komandantu 28. divizije. Hamdija Torlak, T. 4261, 4267–4268 (23. avgust 2010. godine).

²⁶⁰² Zadatak Civilne zaštite bio je da pruža pomoć stanovništvu, posebno u izgradnji kućica za stanovanje. Hamdija Torlak, T. 4260–4261 (23. avgust 2010. godine).

²⁶⁰³ Hamdija Torlak, T. 4257–4261 (23. avgust 2010. godine). Tokom cijeloga rata, Hurem Sahić je bio na čelu jedinice civilne policije, koja je predstavljala zasebnu organizacionu jedinicu u okviru Ratnog predsjedništva. Hamdija Torlak, T. 4261 (23. avgust 2010. godine).

2. Vojna dejstva protiv Žepe (početak jula)

600. Početkom jula 1995. godine počeo je napad VRS-a na Žepu, u kojem je došlo do ranjavanja civila i razaranja preko 30 kuća u okolnim selima.²⁶⁰⁴ Već 27. juna, VRS je otvorio minobacačku vatru na većinu posmatračkih položaja UNPROFOR-a oko Žepe²⁶⁰⁵ i Rajko Kušić, komandant Rogatičke brigade, čiji su se pripadnici nalazili na linijama pred Žepom,²⁶⁰⁶ upozorio je da će se s napadima nastaviti sve dok UNPROFOR ne pristane da u potpunosti napusti enklavu.²⁶⁰⁷ Nakon tog ultimatum VRS-a je nastavio da napada više posmatračkih položaja UNPROFOR-a u žepskoj enklavi.²⁶⁰⁸

601. Dana 8. jula 1995. godine UNPROFOR je pripadnicima ABiH predao 127 komada oružja koje je zaplijenjeno u skladu sa Sporazumom o demilitarizaciji od 8. maja 1993. godine i koje je s vojnog stanovišta bilo beznačajno.²⁶⁰⁹

602. Dana 10. jula zbog uspjeha napada VRS-a na Srebrenicu, a “u cilju zatvaranja enklave Žepa i popravljavanja taktičkog položaja naših snaga oko enklave” Mladić je izdao naređenje Drinskom korpusu i 65. zaštitnom puku da protiv Žepe preduzmu vojnu akciju 12. jula 1995. godine.²⁶¹⁰ Takođe, na sastanku održanom ujutro 12. jula u štabu Bratunačke brigade, kojem su, pored ostalih, prisustvovali Pandurević i Trivić,²⁶¹¹ Mladić je naredio Krstiću da pripremi operaciju za “oslobađanje” Žepe.²⁶¹²

²⁶⁰⁴ DP P02103. V. takođe DP P00580, str. 2 (u kojem se navodi da je sporadična artiljerijska, minobacačka i mitraljeska vatra otvarana posebno na grad Žepu).

²⁶⁰⁵ V. gore, par. 170.

²⁶⁰⁶ V. gore, par. 137; Hamdija Torlak, T. 4293–4294 (23. avgust 2010. godine). V. takođe Edward Joseph, T. 10775–10776 (3. mart 2011. godine).

²⁶⁰⁷ DP P00583, str. 1, 4. Gađana je i baza čete UNPROFOR-a u centru Žepe; DP P00583, str. 4.

²⁶⁰⁸ DP P00580, str. 3. Početkom sedmice čiji je posljednji dan bila subota 15. juli, VRS je pokušao otjerati UNPROFOR s posmatračkog položaja OP–9, koji se nalazio na južnom kraju enklave, i napao je posmatračke položaje OP–1, OP–2 i OP–3, koji su se nalazili u njenom jugozapadnom dijelu. *Ibid.* V. takođe DP P00104, str. 13 (u kojem su zaokruživanjem brojeva označene lokacije više posmatračkih položaja u Žepi).

²⁶⁰⁹ DP P00580, str. 2.

²⁶¹⁰ DP P02517, str. 1–2.

²⁶¹¹ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11837–11841 (21. maj 2007. godine), PT. 11974–11975 (23. maj 2007. godine). V. gore, par. 317.

²⁶¹² Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11841–11842 (21. maj 2007. godine). Pandurević i Trivić su predložili da se vojnici koji su bili angažovani u Srebrenici odmore i zamijene drugim vojnicima, ali Mladić je to odbio. Međutim, Mladić je pristao da se sutradan, prije početka operacije u Žepi, obrati vojnicima kako bi im podigao moral. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11842–11843 (21. maj 2007. godine). V. takođe DP P01444, str. 28. Ujutro 13. jula 1995. godine, između 10:00 i 11:00 sati, Mladić se odista obratio vojnicima na području Jahorine. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11853–11854 (21. maj 2007. godine). V. takođe DP P01444, str. 28 (U Trivićeovom dnevniku može se pročitati i sljedeće: “Sutra do 08.00 č. da gen. Krstić pripremi odluku za oslobađanje Žepe!” Vijeće napominje da u engleskom prijevodu, umjesto “Krstić” kao u originalu na b/h/s-u, piše “Kostić”. Dana 13. jula 1995. godine Krstić je izdao naređenje za napad na Žepu. Vidi dolje, par. 612.

603. Nakon pada Srebrenice, u Žepi je zavladao panika. Mediji RS-a javljali su da će i Žepa odmah biti zauzeta, Mladić je očekivao da se jedinice ABiH predaju u roku od 48 sati.²⁶¹³ Zbog haosa koji je zbog toga zavladao među civilnim stanovništvom Žepe, Avdo Palić je zatražio da UNPROFOR zaštiti civilno stanovništvo i zaprijetio ubijanjem vojnika UNPROFOR-a “ako ne urade ništa da pomognu da se žepački džep odbrani”.²⁶¹⁴

3. Prvi sastanak VRS-a i bosanskih Muslimana na Bokšanici (13. juli)

604. Tokom cijelog jula 1995. godine VRS i bosanski Muslimani održavali su sastanke na Bokšanici.²⁶¹⁵ Na Bokšanici, na južnoj strani žepske enklave, nalazio se posmatrački položaj OP-2 UNPROFOR-a.²⁶¹⁶

605. Oko podne 13. jula, na “ponudu” VRS-a da se pregovara o “evakuaciji” civilnog stanovništva Žepe, na Bokšanici je održan prvi sastanak između dva predstavnika Ratnog predsjedništva, Muje Omanovića i Hamdije Torlaka, i dva predstavnika VRS-a, optuženog i Kušića.²⁶¹⁷ Paliću je poziv na sastanak prenio pukovnik Sejmon Dudnjik, komandir Ukrajinske čete,²⁶¹⁸ 12. jula 1995. godine.²⁶¹⁹ Palić je tokom noći stalno odgađao sastanak, zbog konsultacija s političkim rukovodstvom BiH u Sarajevu koje su još bile u toku.²⁶²⁰

606. Nakon što su preko Dudnjika primili taj poziv, članovi Ratnog predsjedništva sastali su se da razmotre zahtjev i pritom su najprije pokušali uspostaviti kontakt s predsjednikom BiH Alijom Izetbegovićem i komandantom ABiH Rasimom Delićem, jer bez njihovog odobrenja predstavnici lokalnih vlasti u načelu nisu smjeli voditi pregovore. Međutim, koliko se Torlak sjeća, na kraju su samostalno odlučili da će, bez obzira na njihov stav, otići na razgovore, pošto se radilo o njihovoj sudbini.²⁶²¹ Za odlazak na sastanak izabrani su Omanović i Torlak, koji su vozilom UNPROFOR-a prevezeni na Bokšanicu.²⁶²²

²⁶¹³ DP P00580, str. 2. V. takođe Esmā Palić, T. 13288, 13292 (26. april 2011. godine) (koja je rekla da je to što je Srebrenica pala automatski značilo da će pasti i Žepa, da su stanovnici Žepe bili “vrlo svjesni toga” i da je iz tog razloga “nastao pakao”); svjedok PW-013, T. 9868 (14. februar 2011. godine) (koji je rekao da su ljudi bili veoma uplašeni i u panici da bi snage bosanskih Srba mogle ući u Žepu i sve ih pobiti, uključujući žene i djecu).

²⁶¹⁴ DP P00580, str. 2; Esmā Palić, T. 13308 (27. april 2011. godine).

²⁶¹⁵ V. dolje, poglavlje VI. A. 3., poglavlje VI. A. 5., poglavlje VI. A. 8.

²⁶¹⁶ Hamdija Torlak, T. 4292 (23. avgust 2010. godine); DP P00104, str. 12–13 (mape na kojima je obilježeno mjesto posmatračkog položaja OP–2, koje se naziva “kontrolnim punktom Bokšanica”). Taj posmatrački položaj nalazio se na tadašnjoj granici žepske enklave. Hamdija Torlak, T. 4292 (23. avgust 2010. godine).

²⁶¹⁷ Hamdija Torlak, T. 4289–4292 (23. avgust 2010. godine).

²⁶¹⁸ V. gore, par. 170.

²⁶¹⁹ Hamdija Torlak, T. 4289–4290 (23. avgust 2010. godine).

²⁶²⁰ VRS je počeo vjerovati da rukovodstvo u Sarajevu ima negativan uticaj na odluke Ratnog predsjedništva Žepe, jer ih upozorava da ne povjeruju propagandi bosanskih Srba i govori im da će ih međunarodna zajednica adekvatno zaštititi. DP P00127, str. 1; DP P00144, str. 1.

²⁶²¹ Hamdija Torlak, T. 4289–4291, 4296–4297, 4306–4307 (23. avgust 2010. godine), T. 4615–4616 (30. avgust 2010. godine). V. takođe Louis Fortin, T. 3077 (23. juni 2010. godine); DP P00596, str. 2; DP P00127, str. 1; DP

607. Prema Torlakovim riječima, optuženi je na početku sastanka rekao nešto u sljedećem smislu:

Srebrenica je pala. Sad je na redu Žepa. To možemo napraviti na dva načina. Ja vam nudim da svi izađete iz Žepe, evakuišete se, sjednete u autobuse, i odete.²⁶²³

608. Predstavnici bosanskih Muslimana istakli su da su ovlašteni da mirnim putem riješe problem Žepe uz sljedeće garancije:

1. Da im se omogući da u roku tri dana izvrše konsultacije sa stanovništvom Žepe i rukovodstvom u Sarajevu o odluci da isele iz Žepe u željenom pravcu;
2. Da im se omogući iseljenje svog civilnog i vojnog sposobnog stanovništva;
3. Da se evakuacija iz Žepe vrši uz prisustvo UNPROFOR-a, UNHCR-a, MKCK, i vojnih posmatrača;
4. Da im rukovodstvo RS i GŠVRS garantiraju bezbjedan transport preko teritorije;
5. Da im se omogući ostanak na teritoriji – licima koja izraze želju.²⁶²⁴

609. Vojska Republike Srpske je odbila zahtjev za davanje prve garancije i zatražila da se sve neophodne konsultacije okončaju do 15:00 sati toga dana, kad mora da počne “evakuacija”.²⁶²⁵ Jedina alternativa “evakuaciji” Žepe koju im je optuženi iznio bila je upotreba vojne sile protiv enklave.²⁶²⁶ Vojska Republike Srpske je garantovala “evakuaciju” sveg civilnog i “vojno sposobnog” stanovništva²⁶²⁷ koje preda svoje naoružanje, kao i bezbjednost civila koji odluče ostati i prihvatiti vlast RS-a.²⁶²⁸ Odista, optuženi na sastanku nije vidio nikakav problem u tome ako muškarci žele otići zajedno sa svojim porodicama ili ako ljudi, pod uslovom da prihvate vlast RS-a, izaberu ostati u Žepi.²⁶²⁹ Vojska Republike Srpske je zahtijevala da vojno sposobni bosanski Muslimani budu popisani i razmijenjeni za ratne zarobljenike bosanske Srbe.²⁶³⁰ Optuženi je

P00144, str. 1.

²⁶²² Hamdija Torlak, T. 4290, 4292, 4293 (23. avgust 2010. godine). Enver Hadžihasanović, načelnik štaba ABiH, uputio je 13. jula u 10:50 dopis predsjedniku Ratnog predsjedništva, u kojem ga savjetuje protiv održavanja pregovora u Žepi i navodi da Žepa treba nastaviti da pruža organizovani otpor. Međutim, Torlak ovaj odgovor nije primio prije nego što je krenuo na Bokšanicu. Hamdija Torlak, T. 4296–4297, 4306–4307 (23. avgust 2010. godine), T. 4653–4654 (31. avgust 2010. godine); DP P00734, str. 1. V. takođe DP P00595, str. 7; DP P00491.

²⁶²³ Hamdija Torlak, T. 4294 (23. avgust 2010. godine).

²⁶²⁴ DP P00491, str. 2.

²⁶²⁵ DP P00491, str. 2.

²⁶²⁶ Hamdija Torlak, T. 4294, 4307 (23. avgust 2010. godine), T. 4842 (2. septembar 2010. godine); DP P00491, str. 2 (u kojem se navodi da je VRS dao do znanja da je alternativa evakuaciji u 15:00 sati primjena vojne sile).

²⁶²⁷ Vijeće napominje da su izrazi “vojno sposobni muškarci” i “muškarci vojne dobi”, premda imaju različita značenja, često u svedočenjima korišteni naizmjenično. Vijeće će stoga u najvećem broju slučajeva upotrijebiti onaj izraz koji je upotrijebio i svjedok.

²⁶²⁸ DP P00491, str. 2.

²⁶²⁹ Hamdija Torlak, T. 4294 (23. avgust 2010. godine); DP P00491, str. 2. Najprije je deset porodica htjelo ostati, što je optuženi prihvatio ne postavljajući nikakve uslove. O tih deset porodica se zatim razgovaralo na sastanku 19. jula, ali su sve one na kraju napustile enklavu. Hamdija Torlak, T. 4648–4651 (31. avgust 2010. godine).

²⁶³⁰ DP P00491, str. 2. Prema riječima optuženog, taj zahtjev “je bio taktički potez da bi se u ponovljenom razgovoru

upozorio da će VRS, u slučaju da ABiH nastavi odgađati rok za “evakuaciju”, zatražiti da zadrži dio vojno sposobnih muškaraca.²⁶³¹

610. Pošto Torlak i Omanović nisu bili ovlašteni da donose odluke, dogovoreno je da će oni te zahtjeve prenijeti drugim članovima Ratnog predsjedništva, a odgovor poslati po Dudnjiku.²⁶³² Torlak i Omanović su se onda vratili u Žepu, gdje je održan sastanak sa svim članovima Ratnog predsjedništva i odlučeno da se ne prihvati prijedlog optuženog, uglavnom iz straha za živote vojno sposobnih muškaraca.²⁶³³ Dudnjik je o toj odluci obavijestio VRS.²⁶³⁴

611. Prije nego što je obaviješten o toj odluci, optuženi je 13. jula Mladiću i Krstiću poslao izvještaj o aktuelnoj situaciji u žepskoj enklavi, u kojem je naveo da VRS planira da počne s borbenim dejstvima ukoliko ABiH odbije evakuaciju i predaju naoružanja pod već utvrđenim uslovima.²⁶³⁵ On je predložio da se angažuju snage sa srebreničkog ratišta kako bi Žepa bila osvojena u roku od 21 sata i kako bi se izbjegla “osuda i reakcija međunarodne javnosti”.²⁶³⁶ Optuženi je dodao i to da vjeruje da se to može ostvariti planskim i organizovanim dejstvima, pošto je VRS svojim dosadašnjim aktivnostima u potpunosti dezorganizovao sistem bosanskih Muslimana i civili su se već počeli okupljati oko kontrolnih punktova i baza UNPROFOR-a.²⁶³⁷

4. Napad na Žepu (period od 14. do 19. jula)

612. Po odbijanju prijedloga VRS-a 14. jula 1995. godine, vojna operacija protiv Žepe počela je granatiranjem.²⁶³⁸ Naređenje za napad izdato je u Zapovijesti “Stupčanica 95”, koja je sadržala detaljan plan operacije s ciljevima i zadacima za svaku pojedinačnu jedinicu koja je trebala biti

²⁶³¹ kojeg su uslovljavali konsultacijama sa rukovodstvom u Sarajevu, odbili eventualni kontra-argument”. *Ibid.*
 DP P00491, str. 3. Bosanski Muslimani su zatražili da se rok od 13. jula u 15:00 sati odgodi za podne narednog dana, ali VRS im nije dozvolio promjenu roka. DP P00491, str. 2–3. V. takođe DP P00596, str. 2.

²⁶³² Hamdija Torlak, T. 4294–4295 (23. avgust 2010. godine).

²⁶³³ Hamdija Torlak, T. 4340 (24. avgust 2010. godine).

²⁶³⁴ Hamdija Torlak, T. 4340 (24. avgust 2010. godine), T. 4656 (31. avgust 2010. godine).

²⁶³⁵ DP P00145, str. 2; DP P00123, str. 2.

²⁶³⁶ DP P00145, str. 2; DP P00123, str. 2–3.

²⁶³⁷ DP P00145, str. 2; DP P00123, str. 2–3.

²⁶³⁸ DP P00580, str. 2; Hamdija Torlak, T. 4341 (24. avgust 2010. godine), T. 4845 (2. septembar 2010. godine) V. takođe DP P01603, str. 2 (Krstićev izvještaj od 14. jula, u kojem se, između ostalog, navodi da će dio snaga VRS-a u cilju oslobađanje žepske enklave blokirati tu enklavu i primorati neprijatelja da se preda). Nešto prije početka napada, VRS je od UNPROFOR-a zatražio da evakuiše svoje posmatračke položaje u zaštićenju zoni, jer će tog dana napad na nju početi u 14:00 sati. DP P00580, str. 2. Međutim, Ukrajinska četa je ostala na svom položaju, a nešto poslije 15:00 sati, pod komandom Krstića, počela je vojna operacija protiv Žepe. DP P00580, str. 2; DP P00124, str. 2; DP P00146, str. 2. (izvještaj od 14. jula 1995. godine, upućen, između ostalog, Drinskom korpusu i Krstiću lično, u kojem optuženi izvještava da su jedinice Rogatičke brigade i elementi 65. zaštitnog puka u stanju borbene gotovosti od 8:00 sati). V. takođe Mirko Trivić, T. 8583 (7. decembar 2010. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16708 (14. juli 2011. godine). Torlak je rekao da su napadi počeli već 13. jula uveče. Hamdija Torlak, T. 4341 (24. avgust 2010. godine), T. 4845 (2. septembar 2010. godine). Međutim, ovdje prikupljeni dokazi upućuju na to da su napadi počeli narednog dana.

angažovana u žepskoj enklavi.²⁶³⁹ Vojska Republike Srpske je granatirala centar Žepe i okolna sela i uspjela ostvariti punu kontrolu nad posmatračkim položajem OP-2 na Bokšanici.²⁶⁴⁰ Vojska Republike Srpske je takođe napadala iz pravca Rogatice, na jugu, i Gođenja, na jugozapadnoj strani enklave.²⁶⁴¹ Dudnjik i VRS su postigli sporazum prema kojem se VRS trebao suzdržati od napada na položaje UNPROFOR-a, pod uslovom da UNPROFOR ne otvara vatru na borbene formacije VRS-a.²⁶⁴² Dudnjik je takođe zatražio da njegove tadašnje pozicije ostanu tamo gdje jesu, a zauzvrat je obećao da će VRS-u dostavljati podatke o “aktivnostima neprijatelja” i da neće tražiti vazдушnu podršku NATO-a.²⁶⁴³

613. Prvog dana napada VRS-a na Žepu, 14. jula, Ratno predsjedništvo je donijelo odluku o “opštoj mobilizaciji” stanovništva na teritoriji opštine Žepa.²⁶⁴⁴ U toj odluci Ratno predsjedništvo je naredilo da se “[s]va raspoloživa sredstva stavljaju [...] u funkciju odbrane”, da se “[s]vo radno sposobno stanovništvo stavlja [...] na raspolaganje štabu CZ opštine Žepa” i da se sve vojno sposobno stanovništvo stavlja na raspolaganje ABiH.²⁶⁴⁵ Hajrić je Izetbegovića lično izvijestio od tome da je 15. jula provedena opšta mobilizacija.²⁶⁴⁶ Palić je rukovodio organizacijom oružanog otpora ABiH u Žepi.²⁶⁴⁷

²⁶³⁹ DP P01225, str. 1 (u kojem se naređuje da sve snage bosanskih Srba budu u stanju borbene gotovosti u 8:00 sati 14. jula 1995. godine). U Zapovijesti “Stupčanica 95”, koju je Krstić uputio IKM-u Drinskog korpusa i raznim komandama VRS-a, dalje se precizira da civili bosanski Muslimani i UNPROFOR nisu cilj dejstava, već da ih treba okupiti i obezbjeđivati stražom, dok naoružane grupe bosanskih Muslimana treba razbiti i uništiti. U napadu na Žepu učestvovali su, između ostalog, 1. milička laka pješadijska brigada, Bratunačka brigada, 1. vlasenička laka pješadijska brigada, 5. podrinjska laka pješadijska brigada i Zvornička brigada. DP P01225, str. 4.

²⁶⁴⁰ Hamdija Torlak, T. 4342 (24. avgust 2010. godine); DP P00492, str. 1; DP P00124, str. 2 (u kojem optuženi izvještava o tome da je posmatrački položaj OP-2 sada pod kontrolom VRS-a i da tim aktivnostima planiraju “vršiti kontrolu rada i izvještavanja UNPROFORA prema pretpostavljenima”); DP P00129, str. 1–2; DP P00149, str. 1–2. Istoga dana, saznajući da je Mladić naredio napad na enklavu, Smith je Mladiću uputio protestno pismo u kojem ga podsjeća na to da je Žepa zaštićena zona i će napad na nju predstavljati kršenje rezolucija 836 i 1004 Savjeta bezbjednosti UN-a. Smith je zatražio maksimalnu suzdržanost u pogledu napada na enklavu i naveo da će se osjećati slobodnim predložiti vazдушnu podršku NATO-a kako bi ispunio svoje obaveze. DP P02087. V. takođe Rupert Smith, T. 11577 (21. mart 2011. godine), T. 11799 (24. mart 2011. godine), T. 11901–11904 (28. mart 2011. godine); DP P02133, str. 3; DP P02135.

²⁶⁴¹ Hamdija Torlak, T. 4343 (24. avgust 2010. godine); DP D00050, str. 20 (koji je rekao da je UNPROFOR primio izvještaje o žestokim borbama između zaraćenih strana u okolini posmatračkog položaja OP-1 na Brezovoj Ravni).

²⁶⁴² DP P00492, str. 1 (u kojem piše da je jedan takav sporazum postignut s komandantom UNPROFOR-a na posmatračkom položaju OP-2). Komandant UNPROFOR-a na OP-2 bio je Dudnjik. Hamdija Torlak, T. 4273–4274 (23. avgust 2010. godine), T. 4585 (30. avgust 2010. godine). V. gore, par. 170. Bosanski Muslimani napali su posmatračke položaje UNPROFOR-a OP-1, OP-5, OP-7 i OP-8. Louis Fortin, DP P00587, PT. 18369 (28. novembar 2007. godine); DP D00050, str. 20. V. takođe DP P00129, str. 1, DP P00149, str. 1 (u kojem se navodi 10 posmatračkih položaja UNPROFOR-a u Žepi i njenoj okolini, kao i njihov tačan položaj). V. takođe DP P00104, str. 13 (mapa na kojoj je prikazano gdje su se nalazili posmatrački položaji).

²⁶⁴³ DP P00492, str. 1.

²⁶⁴⁴ DP D00102. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4656–4663 (31. avgust 2010. godine).

²⁶⁴⁵ DP D00102.

²⁶⁴⁶ DP D00103.

²⁶⁴⁷ Hamdija Torlak, T. 4342 (24. avgust 2010. godine); DP P00124, str. 1; DP P00146, str. 1.

614. Dana 15. jula Odjeljenje za civilne poslove UNPROFOR-a je u jednom izvještaju o situaciji, upućenom na mnoge adrese u UNPROFOR-u, javilo da će Žepa pasti u najskorije vrijeme i da će bosanski Srbi premjestiti stanovništvo, kao što su to učinili sa stanovništvom Srebrenice.²⁶⁴⁸ VRS je nastavio granatirati Žepu i okolinu posmatračkih položaja, što je uključivalo i artiljerijske i minobacačke napade.²⁶⁴⁹ Tokom tog perioda, narod Žepe, preplašen događajima u Srebrenici, sklonio se ili u Šitkov Do ili na Žepsku planinu.²⁶⁵⁰

615. Dana 17. jula optuženi je s IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama izvijestio o razgovoru Kušića i Palića radio-vezom.²⁶⁵¹ Optuženi je u svom izvještaju zabilježio da se iz tog razgovora Kušića i Palića vidjelo sljedeće:

1. Da [Palić] ne smije donijeti odluku o iseljavanju bez konsultacije sa Sarajevom. Da mu je zabranjeno da vrši iseljavanje iz Žepe.
2. Da mu je iz Sarajeva obećano da će se 18.07.1995 god. situacija povoljno rešiti u Žepi.
3. Da održava razgovore sa Komandom UN-a u Sarajevu.
4. Da je preuzeo svu borbenu tehniku UN-a i da je koristi u borbena dejstva.²⁶⁵²

Prema izvještaju optuženog, Kušić je od Palića ponovo zatražio da ovaj razoruža svoju vojsku, preda naoružanje i počne evakuaciju civila, što je Palić odbio.²⁶⁵³ Optuženi je takođe izvijestio da VRS nije prihvatio ni Palićeve zahtjeve da komandant UNPROFOR-a dođe u Žepu i da se odmah uspostavi prekid vatre.²⁶⁵⁴ Stoga su se borbe nastavile.²⁶⁵⁵

²⁶⁴⁸ DP P00580, str. 2.

²⁶⁴⁹ DP P02107 (izvještaj o situaciji UNPROFOR-a od 16. jula, u kojem se preciziraju vrijeme i trajanje napada VRS-a). U dopisu upućenom Glavnom štabu VRS-a 17. jula 1995. godine, Krstić je pisao da neprijateljske snage pružaju jak otpor i da ima utisak da ABiH u borbi koristi naoružanje UNPROFOR-a. Snage VRS-a koje su učestvovalе u napadu uspjele su stići do linije Kozlova Glava – Ljubomišlje – Brložnik – Kličevac – Stublić do 21:00 sat 17. jula. Krstić je obavijestio Glavni štab da je odlučio na toj novoj dostignutoj liniji srediti borbeni poredak i energično produžiti napad, te osvojiti Žepu što je prije moguće. DP D00156. Dana 17. ili 18. jula 1995. godine, granatirana je i porodična kuća Palićevih. Esmā Palić, T. 13289 (26. april 2011. godine). Kuća je pogođena s otprilike pet granata. Esmā Palić, T. 13290 (26. april 2011. godine); DP P02192. Palić tog dana nije bio sa svojom porodicom, ali je čuo kad su izdali naređjenje “[g]lađaj kuću punice od glavnoga.” Njegova supruga Esmā Palić vjeruje da je on tu informaciju dobio zahvaljujući presretanju radio-veza VRS-a. Esmā Palić, T. 13290 (26. april 2011. godine).

²⁶⁵⁰ Esmā Palić, T. 13302–13303 (26. april 2011. godine), T. 13306–13308 (27. april 2011. godine) (koja je rekla da je nastao kaos i da su žene, mala djeca i starci otišli da se sklone u brda, da s njima nisu išli vojnici niti vojno sposobni muškarci i da su jedino Amir Imamović, predsjednik Civilne zaštite Žepe, i Hamdija Torlak, civilni član Ratnog predsjedništva, nekoliko puta došli u Šitkov Do); Nesib Salić, T. 13231–13233 (21. april 2011. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4350, 4375 (24. avgust 2010. godine); Milomir Savčić, P02418, PT. 15332 (13. septembar 2007. godine); DP P00124, str. 1; DP P00146, str. 1.

²⁶⁵¹ DP P02207.

²⁶⁵² DP P02207.

²⁶⁵³ DP P02207.

²⁶⁵⁴ DP P02207.

²⁶⁵⁵ Hamdija Torlak, T. 4343 (24. avgust 2010. godine).

616. Dana 19. jula 1995. godine, dok je Brezova ravan još bila pod kontrolom ABiH – što je s odbrambenog stanovišta bila važna tačka na putu između Žepe i Bokšanice – VRS je iznenada zaustavio napad jer se ušlo u nove “pregovore”.²⁶⁵⁶ Oko podne, u restoranu “Jela” u Han-Kramu, sastali su se Mladić, optuženi, oficir za vezu VRS-a potpukovnik Milenko Indić²⁶⁵⁷ i Smith.²⁶⁵⁸ Na kraju sastanka obje strane su potpisale sporazum, kojim je bilo obuhvaćeno i pitanje slobode kretanja za UNHCR i UNPROFOR u Srebrenici i Žepi.²⁶⁵⁹ UNPROFOR-u je bilo jasno da je Mladić došao s jasnom namjerom da se potpiše sporazum, a ne da stvarno pregovara, i nijedna od strana tome nije pridavala ozbiljniji značaj, pošto su razgovori prevashodno smatrani dijelom stalnog dijaloga.²⁶⁶⁰ U vezi sa Žepom Mladić je rekao da je ta enklava praktično pala 19. jula oko 13:30 sati.²⁶⁶¹ Međutim, istina je bila da je ABiH i dalje kontrolisala Žepu i najveći dio enklave, ali da je VRS bio prodro u enklavu iz pravca jugozapada i nalazio se na oko 1,5 kilometar od samog grada Žepe.²⁶⁶² Mladić je nadalje obavijestio Smitha o sastanku koji je za nešto kasnije istog dana zakazao s Dudnjikom i predstavnicima bosanskih Muslimana kako bi se dogovorili o “evakuacij[i] izbjeglica” iz Žepe.²⁶⁶³

5. Sastanci na Bokšanici nakon prestanka granatiranja od strane VRS-a (19. i 20. juli)

617. Dana 19. jula 1995. godine, istog dana kad su se, kao što je navedeno gore u tekstu, Mladić, optuženi, Smith i drugi sastali u restoranu “Jela” u Han-Kramu, Palić je primio još jedan “poziv” za

²⁶⁵⁶ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11868 (21. maj 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4343, 4368 (24. avgust 2010. godine), T. 4692 (31. avgust 2010. godine) (koji je rekao da su najednom “[...]napadi stali. Tog 19. nije bilo granatiranja. Jedna nestvarna tišina”).

²⁶⁵⁷ Indić je bio oficir Sarajevsko-romanijskog korpusa. Louis Fortin, DP P00586 (povjerljivo), PT. 18276 (djelimično zatvorena sjednica) (27. novembar 2007. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18284 (27. novembar 2007. godine). V. takođe Thomas Dibb, T. 4876–4877 (2. septembar 2010. godine).

²⁶⁵⁸ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17534 (6. novembar 2007. godine); DP P01977, str. 2. Potpukovnik James Baxter i David Wood iz UNPROFOR-a takođe su prisustvovali tom sastanku. Emma Sayer, T. 10970 (8. mart 2011. godine); David Wood, T. 11091–11092, 11095–11096 (10. mart 2011. godine); DP P00104, str. 12 (mapa na kojoj se vidi gdje se nalazio restoran “Jela” nedaleko od Han-Pijeska). Na tom sastanku sticao se utisak da su optuženi i Mladić vrlo bliski i da poštuju jedan drugog. David Wood, T. 11092 (10. mart 2011. godine). Na sastanku, optuženi je u jednom trenutku prekinuo proces sastavljanja sporazuma, pošto je želio da se naprave neke manje izmjene. Smith je rekao Mladiću da bi za optuženog u Britanskoj vojsci odgovarao izraz “vojno govance”, koji se koristi za profesionalnog oficira koji insistira na perfekcionizmu. Mladić se nasmijao na sav glas i, podigavši desnu ruku ka plafonu, rekao da mu je optuženi kao desna ruka. Zatim je obgrlio Indićeovu glavu i pomilovao je, rekavši da mu je Indić kao mali prst na nozi, čime je htio istaći razliku između značaja optuženog i značaja Indića. David Wood, T. 11092 (10. mart 2011. godine).

²⁶⁵⁹ David Wood, T. 11097 (10. mart 2011. godine); DP P01977, str. 2, 5–6; DP P00603.

²⁶⁶⁰ David Wood, T. 11098–11099 (10. mart 2011. godine); DP P01977, str. 2–4. Kao i u nekoliko ranijih prilika, Smith je iskoristio ovaj sastanak da se raspita o onih 2.000 muškaraca koliko se ocjenjivalo da je iz Srebrenice odvedeno u Bratunac, a o kojima se i dalje ništa nije znalo. Mladić je odgovorio da je Srebrenica “korektno odrađena”, ali je priznao da su se dogodili neki “neprijemljeni minorni ekscesi”. Rupert Smith, T. 11557 (21. mart 2011. godine). V. takođe Emma Sayer, T. 10967 (8. mart 2011. godine).

²⁶⁶¹ DP P01977, str. 4.

²⁶⁶² DP P01960, str. 2. V. takođe DP P02098, str. 1–2 (u kojem se napominje da je i rukovodstvo BiH u Sarajevu poreklo da se Žepa već predala.)

²⁶⁶³ DP P01977, str. 4.

nastavak pregovora na Bokšanici.²⁶⁶⁴ Ratno predsjedništvo je odlučilo da umjesto Palića sastanku prisustvuju Torlak i Benjamin Kulovac²⁶⁶⁵.²⁶⁶⁶ Tog popodneva na Bokšanici su ih dočekali Mladić, optuženi, Dudnjik i drugi.²⁶⁶⁷ Prije sastanka, članovi Ratnog predsjedništva interno su odlučili da pokušaju postići dogovor s VRS-om o “evakuaciji civilnog stanovništva”, međutim, u vezi s ABiH i vojno sposobnim muškarcima stvari su bile manje jasne.²⁶⁶⁸ Torlak je u svjedočenju rekao da su oni zapravo “trebali da vid[e] kako to u tom trenutku vidi srpska strana”, posebno zato što su linije odbrane u Žepi i dalje bile stabilne i nijedna od ključnih tačaka još nije pala.²⁶⁶⁹ Mladić je onda izdiktirao da prvo treba evakuisati ranjenike, a zatim žene, djecu i starce, i da će se VRS pobrinuti za logistiku transporta, uključujući autobuse, kamione i gorivo.²⁶⁷⁰ Početak “evakuacije” predviđen je za 10:00 sati sljedećeg jutra.²⁶⁷¹

²⁶⁶⁴ Hamdija Torlak, T. 4343, 4345–4346 (24. avgust 2010. godine). Torlak i Palić otišli su u štab UNPROFOR-a u Žepi, gdje su radio-vezom razgovarali s Mladićem, koji se nalazio na Bokšanici, i dogovoreno je da se pregovori nastave na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici. Hamdija Torlak, T. 4346 (24. avgust 2010. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:04:45–00:18:08, str. 111-115 (gdje su zabilježene Mladićeve riječi tokom tog razgovora). Za vrijeme tog razgovora radio-vezom Mladić je zaprijetio da je to posljednja prilika za ABiH da pregovara s VRS-om i rekao da su, ukoliko ABiH to odbije, “potpisali u tom slučaju smrtnu presudu svima koji su na teritoriji koju kontroliš[u].” DP P02798, Disk br. 4, 00:10:00–00:10:10, str. 113.

²⁶⁶⁵ Benjamin Kulovac je bio prvi predsjednik Ratnog predsjedništva 1993. godine. Hamdija Torlak, T. 4257–4259, 4266 (23. avgust 2010. godine), T. 4541 (30. avgust 2010. godine).

²⁶⁶⁶ Hamdija Torlak, T. 4346 (24. avgust 2010. godine). Torlak je rekao da misli da Palić nije prisustvovao tom sastanku jer se plašio za sopstvenu bezbjednost. Hamdija Torlak, T. 4462 (26. avgust 2010. godine). I ovog puta su do posmatračkog položaja OP-2 otišli vozilom UNPROFOR-a. Hamdija Torlak, T. 4346 (24. avgust 2010. godine).

²⁶⁶⁷ Hamdija Torlak, T. 4346–4347 (24. avgust 2010. godine). V. takođe DP P02798, Disk br. 4, 00:24:34–00:35:47, str. 118-124 (video-snimak sastanka). Na ovom video-snimku Torlak, u bijeloj košulji s kratkim rukavima, sjedi desno od Kulovca, koji ima bradu. Hamdija Torlak, T. 4353–4354 (djelimično zatvorena sjednica) (24. avgust 2010. godine). DP P02798, Disk br. 4, 00:24:41, optuženi sjedi leđima okrenut prema kameri, s vojničkom kapom na glavi. Hamdija Torlak, T. 4363 (24. avgust 2010. godine). DP P02798, Disk br. 4, 00:35:02, Dudnjik je u sredini kadra. Hamdija Torlak, T. 4369 (24. avgust 2010. godine). DP P02798, Disk br. 4, 00:35:19, prvi čovjek u uniformi slijeva je Mladić, sljedeća osoba je optuženi i zatim jedan oficir VRS-a za kojeg je Torlak mislio da je pukovnik Kosorić. Hamdija Torlak, T. 4369 (24. avgust 2010. godine).

²⁶⁶⁸ Hamdija Torlak, T. 4691–4693, 4697 (31. avgust 2010. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:27:13–00:28:05, str. 119. Premda je Ratno predsjedništvo u vezi s pregovorima često kontaktiralo političko rukovodstvo BiH u Sarajevu, smatralo je da ne dobija jasne odgovore i da je prepušteno samo sebi. Hamdija Torlak, T. 4343–4344 (24. avgust 2010. godine), T. 4685–4686 (31. avgust 2010. godine). Dana 18. jula 1995. godine predsjednik BiH Alija Izetbegović uputio je pismo komandantu ABiH Rasimu Deliću, u kojem kaže da se mora pripremiti plan (koji bi bio rezervna opcija) za povlačenje iz Žepe, kao i da povlačenje treba da organizuje Palić, šumskim putevima. DP D00106. U sličnom pismu od 19. jula 1995. godine upućenom predsjedniku Ratnog predsjedništva Mehmedu Hajriću, Izetbegović predlaže plan za izmještanje što više civila, dok vojska treba da pruži otpor. DP D00054. Međutim, Ratno predsjedništvo je situaciju na terenu ocijenjivalo mnogo drugačije od Sarajeva, te je odlučilo da samo donosi odluke. Hamdija Torlak, T. 4707–4710 (31. avgust 2010. godine).

²⁶⁶⁹ Hamdija Torlak, T. 4693, 4697 (31. avgust 2010. godine).

²⁶⁷⁰ DP P02798, Disk br. 4, 00:27:13–00:29:13, str. 119-120; Hamdija Torlak, T. 4347, 4370 (24. avgust 2010. godine). Pitanje deset porodica koje su željele da ostanu ponovo je razmatrano na drugom sastanku; međutim, one su naposljetku odlučile da ne ostanu. DP D00108; Hamdija Torlak, T. 4648–4651 (31. avgust 2010. godine); DP P02098, str. 1.

²⁶⁷¹ DP P02798, Disk br. 4, 00:28:47–00:29:30, str. 119-120; Hamdija Torlak, T. 4347, 4370–4371 (24. avgust 2010. godine); DP P02098, str. 1. Prvi konvoj s ranjenicima i bolesnicima planiran je za 10:00 sati 20. jula 1995. godine, dok je konvoj sa ženama i djecom bio planiran za 14:00 sati istog dana. DP D00058, str. 2. V. takođe DP P01435, str. 1 (naređenje za prijevoz stanovništva i izvlačenje ratnog plijena, koje je Mladić 19. jula 1995. godine izdao Komandi 27. pozadinske brigade i Komandi Drinskog korpusa i u kojem se navodi da će VRS obezbijediti jedan autobus za prijevoz bolesnih i ranjenih za 20. juli 1995. godine u 10:00 sati, kao i 50 autobusa za prijevoz žena i

618. Iako predstavnici bosanskih Muslimana nisu bili ovlašteni da pregovaraju u ime ABiH, Mladić im je postavio zahtjeve da svi vojno sposobni muškarci predaju oružje UNPROFOR-u i budu popisani od strane MKCK-a ili UNPROFOR-a, kao i da se obavi razmjena “svi za sve”.²⁶⁷² Uslov za Sporazum bio je da vojnici ABiH koji su se još uvijek nalazili u enklavi prihvate te uslove.²⁶⁷³ Međutim, bosanski Muslimani su i dalje strahovali za sudbinu vojno sposobnih muškaraca.²⁶⁷⁴ Svi su bili uvjereni da onaj koga zarobe snage bosanskih Srba neće ostati živ i muškarci iz Žepe su strahovali za svoje živote.²⁶⁷⁵

619. Poslije sastanka, Ratno predsjedništvo i ABiH prenijeli su političkom rukovodstvu BiH u Sarajevu Mladićeve zahtjeve i zatražili dozvolu da razmijene vojno sposobne muškarce iz Žepe za 400 vojnika bosanskih Srba zatočenih širom teritorije BiH, kao i za to da organizuju prijevoz civilnog stanovništva helikopterima, s izuzetkom ranjenika, bolesnika i staraca.²⁶⁷⁶

620. U ranim jutarnjim satima 20. jula Smith je od Mladića primio dopis u kojem se navodi da se Žepa predala i da su predstavnici bosanskih Muslimana prihvatili uslove VRS-a.²⁶⁷⁷ Takođe, Mladić je za potrebe transporta zatražio 50 kamiona za prijevoz stanovništva Žepe i pet kamiona s gorivom za Ukrajinsku četvu.²⁶⁷⁸

621. Vojska Republike Srpske je tog dana u Žepi koristila razglas, preko kojeg je pozivala stanovništvo da se preda.²⁶⁷⁹

622. Istog dana, 20. jula, Edward Joseph i njegov kolega Viktor Bezruchenko iz UNPROFOR-a upućeni su na posmatrački položaj OP-2 na Bokšanići, gdje su se sastali s Mladićem, nekim

djece u 13:00 sati istog dana); DP P01436 (hitni zahtjev Krstića za mobilizaciju motornih vozila, 19. juli 1995. godine).

²⁶⁷² Hamdija Torlak, T. 4347, 4370 (24. avgust 2010. godine), T. 4692 (31. avgust 2010. godine), T. 4805 (2. septembar 2010. godine).

²⁶⁷³ DP P02098, str. 1; DP P00757, str. 1.

²⁶⁷⁴ Hamdija Torlak, T. 4370–4371 (24. avgust 2010. godine). V. takođe Louis Fortin, T. 3300, 3316 (29. juni 2010. godine) (koji je rekao da je sporazum o razmjeni “svi za sve” bilo teško postići zbog ljudi odvedenih iz Srebrenice o kojima se ništa nije znalo, što je predstavljalo veliki problem za Bošnjake); činjenica o kojoj je presuđeno br. 581; činjenica o kojoj je presuđeno br. 582.

²⁶⁷⁵ Hamdija Torlak, T. 4348–4351 (24. avgust 2010. godine).

²⁶⁷⁶ Hamdija Torlak, T. 4347–4348, 4369–4371 (24. avgust 2010. godine), T. 4489–4491 (26. avgust 2010. godine), T. 4729 (1. septembar 2010. godine); DP D00058, str. 2 (dopis koji je Ratno predsjedništvo Žepe uputilo vlastima u Sarajevu, u kojem se, između ostalog, navodi da pitanja u vezi sa Žepom moraju biti riješena s RS-om do sutradan u 06:00 sati uz posredovanje generala Smitha, kao i to da se radi o sudbini 7.000 ljudi iz Žepe, uključujući 2.000 vojno sposobnih muškaraca).

²⁶⁷⁷ DP P02098, str. 3; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17537 (6. novembar 2007. godine).

²⁶⁷⁸ DP P02098, str. 3. V. takođe DP P00562a (povjerljivo); DP P00562b (povjerljivo); DP P01435.

²⁶⁷⁹ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14162 (23. avgust 2007. godine) (koji je rekao da se preko razglasa neprestano našto govorilo i da je to bila VRS-ova akcija psihološkog pritiska). V. takođe Esma Palić, T. 13291 (26. april 2011. godine). Dana 15. jula optuženi je izdao naređenje da se u garnizon u Rogatici prebaci vozilo s razglasnim sistemom snage 5.000 W najkasnije do 15:00 sati 16. jula 1995. godine. DP P00479.

vojnima VRS-a i predstavnicima UNHCR-a i MKCK-a.²⁶⁸⁰ Na tom sastanku Mladić je ponovio uslove VRS-a za evakuaciju iz enklave.²⁶⁸¹ Oni su obuhvatali sporazum za razmjenu zarobljenika po principu “svi za sve” širom BiH, evakuaciju ranjenika, mladih, staraca i žena, kao i predaju i popisivanje svih muškaraca starih između 18 i 55 godina kao ratnih zarobljenika u prisustvu MKCK-a i UNPROFOR-a.²⁶⁸² Mladić je naveo da će, ako ABiH ne prihvati njegove uslove, to veče u 19:00 sati njegove snage nastaviti napad na enklavu.²⁶⁸³

6. Sastanci o razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve” (Sarajevo, 20. i 21. juli)

623. U drugoj polovini jula 1995. godine na sarajevskom aerodromu održano je nekoliko sastanaka o razmjeni zarobljenika.²⁶⁸⁴ Dana 20. jula vođeni su razgovori između Amora Mašovića, predsjednika Državne komisije BiH za razmjenu ratnih zarobljenika, i ovlaštenih predstavnika VRS-a, na čelu s Indićem.²⁶⁸⁵ Obje strane su se dogovorile da se obavi razmjena po principu “svi za sve”, koja bi obuhvatala oslobađanje svih vojnika ABiH zatočenih u zatvorima i logorima bosanskih Srba, uključujući i neke nove zarobljenike iz Srebrenice, i “evakuaciju cjelokupnog stanovništva Žepe koje to želi”.²⁶⁸⁶ Međutim, zbog nekih neriješenih pitanja ovaj sporazum nije potpisan: naime, bosanski Muslimani su od VRS-a tražili spisak muškaraca zarobljenih u nedavnom napadu bosanskih Srba na Srebrenicu, što je VRS uslovio poštovanjem sporazuma o evakuaciji postignutog s predstavnicima bosanskih Muslimana 19. jula 1995. godine.²⁶⁸⁷ Dogovoreno je da se s pregovorima nastavi sutradan u 11:00 sati, kako bi finalizovali sporazum.²⁶⁸⁸

624. Nastavak sastanka predviđen za 21. juli 1995. godine na sarajevskom aerodromu propao je zato što su bosanski Srbi odbili da daju imena zarobljenih prilikom osvajanja Srebrenice.²⁶⁸⁹ U večernjim časovima 21. jula Odjeljenje za civilne poslove UNPROFOR-a imalo je utisak da su pregovori u vezi sa Žepom na mrtvoj tački iz sljedećih razloga: VRS je želio potpunu kapitulaciju snaga ABiH u Žepi, ali zauzvrat nije bio spreman dati gotovo ništa; VRS nije htio pregovarati o eventualnom dogovoru s ABiH u enklavi i odbio je posredovanje UNPROFOR-a ili bilo koga drugog; rukovodstvo bosanskih Muslimana u Sarajevu htjelo je da ABiH nastavi s borbenim

²⁶⁸⁰ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14154–14155 (22. avgust 2007. godine), PT. 14160 (23. avgust 2007. godine); DP P00757, str. 1.

²⁶⁸¹ DP P00757, str. 1.

²⁶⁸² DP P00757, str. 1–2.

²⁶⁸³ DP P00757, str. 2.

²⁶⁸⁴ V. dolje, par. 624, 634–638.

²⁶⁸⁵ DP D00057, str. 1.

²⁶⁸⁶ DP D00057, str. 2.

²⁶⁸⁷ DP P01953, str. 3; DP P00757, str. 1. Po svemu sudeći, VRS je polazio od toga da će se pregovori o evakuaciji Žepe odnositi na sve osobe, uključujući i vojnike, dok je ABiH razumio da se pregovori odnose samo na ranjivo stanovništvo. DP P01960, str. 2.

²⁶⁸⁸ DP D00057, str. 1; DP P00757, str. 1.

²⁶⁸⁹ DP P02108, str. 23; Edward Joseph, T. 10544 (28. februar 2011. godine).

dejtstvima i nije bilo spremno “da ovjeri srpsko osvajanje sporazumom”; stanovništvo Žepe našlo se između dvije vatre – očajnički su željeli sporazum, “premda još uvijek nisu bili do te mjere očajni da bi prkosili Sarajevu”.²⁶⁹⁰ Odjeljenje za civilne poslove UNPROFOR–a smatralo je da je malo vjerovatno da će evakuacija iz Žepe početi u narednih dan–dva i upozorilo je da bi VRS sad mogao pojačati vojni pritisak na enklavu kako bi prisilio lokalnog vojnog komandanta da prihvati njegove uslove.²⁶⁹¹

7. Nastavak napada VRS-a na Žepu (period od 20. do 24. jula)

625. Najkasnije 20. jula civilno stanovništvo “s južne strane [rijeke]” već se premjestilo na “Žepsku planinu”, a VRS je počeo opkoljavati cijelu visoravan.²⁶⁹² Ratno predsjedništvo Žepe nije počelo evakuaciju predviđenu za 19. juli, pošto pitanje vojno sposobnih muškaraca nije bilo riješeno.²⁶⁹³ VRS je ovo opet protumačio kao da odbijaju da se predaju i vojni napadi su nastavljeni 20. jula 1995. godine.²⁶⁹⁴ Napadi su postajali sve žešći i granatiranje Žepe se intenziviralo sve do 24. jula, a pritom je najviše gađan centar enklave, uključujući bazu UNPROFOR-a.²⁶⁹⁵ I linije odbrane, posebno vrh Brezova ravan, koji je imao veliki značaj, bile su meta žestokog granatiranja s jugozapadne strane enklave.²⁶⁹⁶

626. Dana 21. jula optuženi, koji se tad nalazio u Rogatici,²⁶⁹⁷ predložio je sljedeće u izvještaju koji je u vezi sa situacijom u Žepi uputio lično Miletiću, u Glavnom štabu:

Mišljenja smo da je povoljnije obavljanje direktnih pregovora nakon nanošenja gubitaka neprijateljskoj živoj sili. Molimo da nam se dodijele sredstva za razbijanje neprijateljske odbrane u rejonu Brezova ravan i Purtići. Najpogodnije bi bilo njihovo uništenje upotrebom hemijskih sredstava, ili aerosolnih mina i bombi. Upotrebom ovih sredstava [?ubrzali] bi pad Žepe i predaju Muslimana. Nastavićemo borbena dejstva uz upotrebu oruđa za neposredna gađanja radi prodora na navedenim pravcima. Mišljenja smo da bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravaca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na bržu predaju.²⁶⁹⁸

²⁶⁹⁰ DP P02108, str. 24.

²⁶⁹¹ DP P02108, str. 24.

²⁶⁹² Hamdija Torlak, T. 4372, 4379 (24. avgust 2010. godine). V. gore, par. 598, 614.

²⁶⁹³ Hamdija Torlak, T. 4369–4371 (24. avgust 2010. godine).

²⁶⁹⁴ Hamdija Torlak, T. 4348, 4352 (24. avgust 2010. godine); DP P01958. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4749 (1. septembar 2010. godine). 2. romanijska brigada, kojom je komandovao Mirko Trivić, dobila je naređenje da ponovo počne s borbenim dejstvima i nastavi operaciju u Žepi. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11795 (18. maj 2007. godine), PT. 11863, 11868 (21. maj 2007. godine). U Žepu je 20. ili 21. jula 1995. godine stigao i 10. diverzantski odred i zauzeo položaj na jednoj uzvišici iznad Žepe. Dragan Todorović, T.17541–17543 (1. septembar 2011. godine).

²⁶⁹⁵ U centru Žepe nije bilo vojnih ciljeva. Hamdija Torlak, T. 4377 (24. avgust 2010. godine). V. Hamdija Torlak, T. 4846 (2. septembar 2010. godine).

²⁶⁹⁶ Hamdija Torlak, T. 4377 (24. avgust 2010. godine).

²⁶⁹⁷ V. gore, par. 124, 136.

²⁶⁹⁸ DP P00488. Služba za jezičke i konferencijske usluge Sekretarijata potvrdila je u memorandumu od 15. septembra 2011. godine da je sintagma “hemijska sredstva” u gore navedenom odlomku iz DP P00488 ispravno prevedena na engleski kao *chemical weapons* i da bi drugi mogući prijevod bio *chemical agents*. V. takođe Ljubomir Obradović, T. 12089 (31. mart 2011. godine); Milomir Savčić, T. 15894–15895 (22. juni 2011. godine); Milomir

627. Kasnije istog dana, 21. jula 1995. godine, Pozadinski sektor Glavnog štaba VRS-a izdao je naređenje da se Krstiću, na IKM-u Drinskog korpusa, posredno, doture tri vrste sredstava.²⁶⁹⁹ Radilo se o (1) hemijskim tromblonskim minama SKD M-83, (2) hemijskim tromblonskim minama SKE M-83 i (3) specijalnim ručnim bombama M79 AG-1.²⁷⁰⁰

628. Onda su, ujutro 24. jula 1995. godine, napadi VRS-a urodili plodom – pala je Brezova ravan, uzvisina od ključnog značaja za odbranu, što je omogućilo VRS-u da uspostavi nove linije na jedva 500-600 metara od centra Žepe vazdušnom linijom.²⁷⁰¹ Atmosfera u Žepi je stoga bila napeta, a ljudi uplašeni i na ivici panike.²⁷⁰²

8. Sastanak VRS-a i bosanskih Muslimana na Bokšanici (24. juli)

629. Nakon što je VRS 24. jula uspostavio nove linije, u Žepi su prestala neprijateljstva i Ratno predsjedništvo je preko UNPROFOR-a stigao novi “poziv” od Mladića za sastanak na Bokšanici.²⁷⁰³ Ovog puta Torlak je na Bokšanicu otišao sam, u kasnim popodnevrim satima, vozilom UNPROFOR-a.²⁷⁰⁴ Na Bokšanici su ga čekali Mladić, optuženi, Kušić i Dudnjik.²⁷⁰⁵ Mladić je bio vrlo ljut i odmah je Torlaku uručio “sporazum” o razoružavanju vojske i evakuaciji civilnog stanovništva (dalje u tekstu: Sporazum od 24. jula 1995. godine).²⁷⁰⁶ Iako Torlak nije bio ovlašten da zastupa vojsku niti da se bavi vojnim pitanjima, smatrao je da nema izbora nego da potpiše taj dokument kako bi, u skladu s ciljem Ratnog predsjedništva, civilno stanovništvo bilo evakuisano.²⁷⁰⁷ Torlak je postupao u strahu i pod pritiskom, i naziv “Sporazum” doživljavao je kao eufemizam, pošto su bosanski Muslimani zapravo kapitulirali i nisu bili u položaju da postavljaju nikakve uslove sa svoje strane.²⁷⁰⁸ Štaviše, Torlak je u svjedočenju rekao da bi on potpisao bilo šta

Savčić, P02418, PT. 15371–15372 (13. septembar 2007. godine). Optuženi je 21. jula 1995. godine pokazao izvjesno interesovanje za “potpunu” demilitarizaciju za koju su plan sačinili Ed Joseph i David Harland, službenici Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a. DP P01953, str. 3; Edward Joseph, DP P01949, PT. 14268 (24. avgust 2007. godine); Edward Joseph, T. 10699, 10705, 10735 (2. mart 2011. godine); Louis Fortin, DP P00586 (povjerljivo), PT. 18319 (djelimično zatvorena sjednica) (27. novembar 2007. godine); DP P00585, str. 146. U vezi s tom opcijom Harland je od početka sumnjao u iskrenost Srba. DP P02108, str. 12.

²⁶⁹⁹ DP P02155; Ljubomir Obradović, T. 12073 (30. mart 2011. godine).

²⁷⁰⁰ DP P02155, str. 1; Ljubomir Obradović, T. 12092–12099 (31. mart 2011. godine) (koji je rekao da naoružanje navedeno u DP P02155 uključuje suzavac, koji nije smrtonosan i koji policija koristi za suzbijanje nereda).

²⁷⁰¹ Hamdija Torlak, T. 4373 (24. avgust 2010. godine); Milomir Savčić, P02418, PT. 15280 (12. septembar 2007. godine).

²⁷⁰² Hamdija Torlak, T. 4373 (24. avgust 2010. godine).

²⁷⁰³ Hamdija Torlak, T. 4373 (24. avgust 2010. godine); Rupert Smith, T. 11717–11718, 11722–11723 (23. mart 2011. godine).

²⁷⁰⁴ Hamdija Torlak, T. 4374 (24. avgust 2010. godine). Kulovac nije htio ići na taj sastanak jer se bojao za svoju sigurnost. Hamdija Torlak, T. 4374, 4378 (24. avgust 2010. godine), T. 4473 (26. avgust 2010. godine).

²⁷⁰⁵ Hamdija Torlak, T. 4373–4374 (24. avgust 2010. godine). DP P02798, Disk br. 4, 00:35:49–00:36:39, str. 125.

²⁷⁰⁶ Hamdija Torlak, T. 4374–4375 (24. avgust 2010. godine), T. 4382 (25. avgust 2010. godine); DP D00051.

²⁷⁰⁷ Hamdija Torlak, T. 4375 (24. avgust 2010. godine), T. 4382 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁰⁸ Hamdija Torlak, T. 4378 (24. avgust 2010. godine), T. 4396–4397 (25. avgust 2010. godine) (koji je rekao sljedeće: “Prvo da kažem o svojim osjećajima. Naravno i ja sam bio poprilično rastresen, da ne kažem uplašen, mada je strah već bio eliminisan iz mojih - emocija.”). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17549–17550 (6.

što bi osiguralo da evakuacija počne.²⁷⁰⁹ Na sastanku uopšte nije bilo riječi o povratku stanovništva bosanskih Muslimana u Žepu, odnosno o slobodnom izboru mjesta življenja.²⁷¹⁰

630. Dana 24. jula 1995. godine u 18:30 sati Sporazum su potpisali Mladić, Kušić, Dudnjik i Torlak, i njime je utvrđeno sljedeće:

1. Da se odmah uspostavi prekid vatre između strana u sukobu.
2. Da Avdo Palić izda naređenje svojim vojnicima da se povuku sa linija odbrane i zbjegova zajedno sa stanovništvom i centre naseljenih mjesta – sela i da ne pokušavaju da se ilegalno prebacuju preko teritorije Republike Srpske.
3. Da se civilno stanovništvo i vojno sposobno stanovništvo Žepe okupi oko baze UNPROFOR u Žepi, što će biti znak za [VRS] da su jedinice pod komandom Avde Palića prihvatile primirje i da ga neće zloupotrebjavati.
5. [broj tačke sporazuma kao u originalu] Da Avdo Palić otpočne sa razoružavanjem svojih jedinica i da se svo naoružanje predaje predstavniku VRS u bazi UNPROFOR-a u Žepi.
6. Da Avdo Palić označi sva minirana područja i da se njihovo razminiranje izvrši uz prisustvo zajedničke komisije i UNPROFOR-a.
7. Da se civilnom stanovništvu Žepe u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine i dodatnim Protokolima iz 1977. godine omogući sloboda izbora mjesta boravka - [...], dok traju ratni sukobi.
8. Da se vojno sposobno stanovništvo Žepe evidentira i smjesti u prihvatni centar koji će biti pod kontrolom MKCK sve do oslobođenja svih zarobljenih pripadnika VRS i Srba koji se nalaze u zatvorima na teritoriji pod kontrolom vojske kojom komanduje Rasim Delić.
9. Da MKCK iz prihvatnih centara preveze vojno sposobno stanovništvo Žepe na teritoriju pod kontrolom vojske Rasima Delića, istovremeno kada budu oslobođeni i na teritoriju Republike Srpske preveženi svi zarobljeni pripadnici VRS i Srbi koji se nalaze u zatvorima na teritoriji pod kontrolom vojske kojom komanduje Rasim Delić.
10. Da UNPROFOR, MKCK, UNHCR i druge međunarodne humanitarne organizacije u saradnji sa vojskom Republike Srpske omoguće transport iz Žepe civilnog stanovništva na teritoriju pod kontrolom vojske Rasima Delića ili treće zemlje u skladu sa njihovim izborom i Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine.
11. Sporazum stupa na snagu odmah nakon potpisivanja.²⁷¹¹

631. Prema mišljenju UNPROFOR-a, provođenje Sporazuma od 24. jula 1995. godine zavisilo je od toga da li će se održati prekid vatre, od toga hoće li borci ABiH u Žepi položiti oružje i prihvatiti

novembar 2007. godine) (koji je rekao da se Torlak morao naći “između čekića i nakovnja” i da je za njega u tim okolnostima najlakše rješenje bilo da potpiše dokument koju su stavili pred njega); Esma Palić, T. 13308 (27. april 2011. godine) (koja je rekla da je Hamdija Torlak jedno veče došao u Štitkov Do i da je, teško uzdahnuvši, rekao da je morao potpisati predaju Žepe).

²⁷⁰⁹ Hamdija Torlak, T. 4375, 4378 (24. avgust 2010. godine), T. 4382 (25. avgust 2010. godine); DP D00051, str. 2.

²⁷¹⁰ Hamdija Torlak, T. 4388–4389, 4396 (25. avgust 2010. godine) (koji je rekao: “Pa gledajte, to je bio – ratne aktivnosti”, odnosno, osvajanje teritorija je bilo u toku, pa se stoga nije ni razgovaralo o nekakvom povratku).

²⁷¹¹ DP D00051, str. 1–2 (potpisana verzija sporazuma). Torlak je na verziji na b/h/s-u prepoznao svoj potpis u desnom donjem uglu. Hamdija Torlak, T. 4383 (25. avgust 2010. godine). V. takođe DP P00495, str. 1–2 (nepotpisana verzija sporazuma).

status zarobljenika, kao i od toga hoće li bosanska vlada prihvatiti uslove za razmjenu zarobljenika.²⁷¹² UNPROFOR nije smatrao da je Sporazum od 24. jula 1995. godine zaista na snazi, pošto je on mogao biti validan ili izvršen jedino ako ga prihvate sve strane koje trebaju učestvovati u njegovom provođenju.²⁷¹³

632. Nakon potpisivanja Mladić je rekao da će optuženi i Palić organizovati prijevoz u centru Žepe.²⁷¹⁴ Mladić je optuženom rekao sljedeće: “Spremi se Tošo, ideš u Žepu, da organizuješ transport. Autobusi dolaze.” Potom je Mladić naredio da dođu autobusi, a optuženi je otišao i organizovao prijevoz za bosanske Muslimane.²⁷¹⁵ Mladić je insistirao na tome da Torlak dođe na Bokšanicu čim počne evakuacija, kako bi garantovao bezbjednost optuženog dok ovaj u Žepi organizuje evakuaciju.²⁷¹⁶

633. Po Torlakovom povratku u Žepu, i Ratno predsjedništvo u Žepi i političko i vojno rukovodstvo u Sarajevu obaviješteni su o tome šta je potpisano.²⁷¹⁷ Bili su saglasni s evakuacijom civila, ali nisu jasno rekli šta bi bilo rješenje za vojno sposobne muškarce.²⁷¹⁸

B. Sudbina bosanskih Muslimana iz Žepe i događaji s tim u vezi počevši od 25. jula 1995. godine

1. Daljnji sastanci o razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve” (Sarajevo, period od 25. do 27. jula)

634. U rano jutro 25. jula optuženi, koji se tad nalazio u Rogatici,²⁷¹⁹ poslao je obavijest “n/l gen. Gvere ili gen. Miletića” u Glavnom štabu o sljedećem: “Muslimani u Žepi su prihvatili sporazum i pristali na status ratnih zarobljenika sve dok se ne izvrši razmjena svih naših ratnih

²⁷¹² DP P01979, str. 1; Hamdija Torlak, T. 4751 (1. septembar 2010. godine) (koji je rekao da on sa stanovništva bosanske vlade nije imao *de jure* nadležnost ili ovlaštenja, ali da su stvari *de facto* stajale drugačije); Edward Joseph, T. 10575–10576 (28. februar 2011. godine). V. takođe DP P00585, str. 149 (u kojem se navodi da bosanska vlada smatra da civil koji je bio na razgovoru sa Srbima ne znači “ništa” i da ona sa Srbima razgovara posredstvom UNPROFOR-a); Hamdija Torlak, T. 4763 (1. septembar 2010. godine) (koji je rekao da iz toga kako je sporazum sročen proizlazi da ga je trebao potpisati Palić, kao glavni komandant snaga bosanskih Muslimana u Žepi).

²⁷¹³ Louis Fortin, T. 3146 (24. juni 2010. godine) (koji je rekao da bosanska vlada nije bila saglasna i da UNPROFOR nije mogao pružiti garancije predviđene Sporazumom od 24. jula 1995. godine). V. takođe DP P01979, str. 1; Rupert Smith, T. 11689–11692 (23. mart 2011. godine) (koji potvrđuje da nema sumnje da je Torlak sve to vrijeme bio u kontaktu s Avdom Palićem, ali navodi da su njih dvojica podijelili komandna zaduženja – Torlak je zastupao interese civilne zajednice, uključujući žene i djecu, dok je Palić zastupao muškarce vojne dobi).

²⁷¹⁴ Hamdija Torlak, T. 4386–4388 (25. avgust 2010. godine).

²⁷¹⁵ DP P02807, str. 3. V. takođe DP P00359a; DP P00359b (povjerljivo), str. 1–2.

²⁷¹⁶ Hamdija Torlak, T. 4387–4388 (25. avgust 2010. godine). Mladić je ovaj zahtjev postavio zato što centar Žepe u to vrijeme nije bio pod kontrolom VRS-a. Hamdija Torlak, T. 4388 (25. avgust 2010. godine).

²⁷¹⁷ Hamdija Torlak, T. 4375 (24. avgust 2010. godine), T. 4490–4491 (26. avgust 2010. godine), T. 4762 (1. septembar 2010. godine).

²⁷¹⁸ Hamdija Torlak, T. 4375–4376 (24. avgust 2010. godine), T. 4762 (1. septembar 2010. godine).

²⁷¹⁹ V. gore, par. 124, 136.

zarobljenika”.²⁷²⁰ Istakao je da postoji opasnost da bi UNPROFOR u Žepu mogao poslati nekog generala “po sličnom scenariju” kao u proljeće 1993. godine, kad je general Morillon došao u Srebrenicu.²⁷²¹ Pored toga, u vezi s pregovorima o razmjeni zarobljenika upozorio je na činjenicu da su bosanski Muslimani već pokrenuli “proble[m] zarobljenih iz Srebrenice” i da bi ga mogli iskoristiti.²⁷²²

635. Nakon neuspjeha sastanaka na sarajevskom aerodromu o razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve”,²⁷²³ bosanski Srbi inicirali su nove sastanke za nastavak razgovora o tom pitanju, od kojih je prvi bio predviđen za 25. juli.²⁷²⁴ Kad je Mašović obavijestio UNPROFOR o predstojećem sastanku, Harland je pozvao Hasana Muratovića, ministra u vladi BiH zaduženog za odnose s UN-om, da ga pita je li bosanska vlada spremna prihvatiti Sporazum od 24. jula 1995. godine.²⁷²⁵ Muratović mu je odgovorio da vlada BiH ne zna da postoji neki sporazum i da će prihvatiti jedino evakuaciju koju bi proveo UNPROFOR, da se ne bi ponovila Srebrenica.²⁷²⁶ Na sastanku od 25. jula postignut je provizorni sporazum o evakuaciji stanovništva i razmjeni ratnih zarobljenika,²⁷²⁷ koji je obuhvatao sljedeće:

1. Zahtjev da UNPROFOR evakuiše sve – uključujući i vojnike – iz Žepe i pruži potrebno obezbeđenje; i
2. Zahtjev da UNPROFOR organizuje razmjenu svih ratnih zarobljenika koje drže obje strane (između 500 i 1.000 ljudi).²⁷²⁸

I na ovom sastanku postavljeno je pitanje nestalih muškaraca zarobljenih u Srebrenici, ali je VRS i dalje odbijao da dostavi spisak tih zarobljenika, uprkos tome što su bosanski Muslimani na tome insistirali.²⁷²⁹

636. Optuženi je istog dana lično obaviješten od strane potpukovnika Jovice Karanovića, oficira za obavještajne poslove u Glavnom štabu VRS-a,²⁷³⁰ da će vlada BiH prihvatiti predloženi sporazum sa sastanka na sarajevskom aerodromu od 25. jula, “u celosti [...], pod uslovom da se i

²⁷²⁰ DP P00494, str. 1.

²⁷²¹ DP P00494, str. 2. V. gore, par. 175.

²⁷²² DP P00494, str. 1.

²⁷²³ V. gore, par. 623–624.

²⁷²⁴ DP P02108, str. 37, 41.

²⁷²⁵ DP P02108, str. 38; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17469 (5. novembar 2007. godine).

²⁷²⁶ DP P02108, str. 37–38.

²⁷²⁷ DP P02108, str. 37–38, 41.

²⁷²⁸ DP P02108, str. 41. Formalni pismeni sporazum očekivao se 26. jula 1995. godine. Međutim, pregovori na sarajevskom aerodromu o razmjeni zarobljenika sutradan su nastavljeni bez značajnog napretka. DP P02108, str. 41, 56. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4491–4493 (26. avgust 2010. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17552 (6. novembar 2007. godine) (koji je rekao da je o tom pitanju dalje razgovarao s Mladićem uveče 26. jula).

²⁷²⁹ DP P02108, str. 41.

²⁷³⁰ Richard Butler, T. 16530 (12. juli 2011. godine).

civili i vojno-sposobni muškarci iz enklave Žepa zajedno evakušu” i da je vlada BiH spremna obezbijediti razmjenu zarobljenika po principu “svi za sve”.²⁷³¹

637. Na sljedećem sastanku, koji je počeo nešto prije ponoći 25. jula u zgradi Predsjedništva, Izetbegović je obavijestio Smitha da vlada BiH pristaje razmijeniti 500 ratnih zarobljenika koje drži ABiH za 2.000 muškaraca iz Žepe, ali je izrazio bojazni u vezi s tim hoće li Mladić ispuniti svoje obaveze iz sporazuma.²⁷³² Smith je obećao da će Mladiću ili nekom drugom s odgovarajućim ovlaštenjima prenijeti ponudu vlade BiH da se na sarajevskom aerodromu održi još jedan sastanak radi razgovora o pitanju ratnih zarobljenika.²⁷³³

638. Dana 27. jula 1995. godine, nakon što je Palić još jednom, po posljednji put, urgirao kod bosanske vlade da pristane na predloženu razmjenu ratnih zarobljenika, pregovori na sarajevskom aerodromu su nastavljeni.²⁷³⁴ Međutim, ni jedna ni druga strana nisu odustajale od svojih prijašnjih stavova, odnosno, dok je VRS insistirao da se “muškarci iz Žepe” prvo moraju predati, pa tek onda biti oslobođeni u skladu s razmjenom po principu “svi za sve”, predstavnici bosanskih Muslimana tražili su da muškarci budu evakuisani a da prethodno ne padnu u ruke bosanskih Srba.²⁷³⁵

2. Prijevoz civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe (period od 25. do 27. jula)

639. U periodu koji je prethodio padu žepske enklave, stanovništvo Žepe, uključujući vojno sposobne muškarce i dio ranjenih, pobjeglo je na okolna brda.²⁷³⁶ Kad se pročula vijest o Sporazumu od 24. jula 1995. godine, civili bosanski Muslimani počeli su se vraćati u centar Žepe kako bi bili evakuisani.²⁷³⁷ Istog dana Izetbegović se obratio Savjetu bezbjednosti UN-a i zatražio

²⁷³¹ DP P00493, str. 1.

²⁷³² DP P01979, str. 3–4; Emma Sayer, T. 10974, 10993 (8. mart 2011. godine), T. 11059–11060 (9. mart 2011. godine).

²⁷³³ DP P01979, str. 4.

²⁷³⁴ DP P01956, str. 1; DP P01980, str. 1; DP D00171. Palić je naglasio da je više od pola muškaraca koji se kriju po brdima nenaoružano i da su im izgledi za proboj nikakvi. DP D00171. V. takođe DP D00055, str. 30.

²⁷³⁵ DP P01956, str. 1; DP P01980, str. 1. Optuženi je znao da se nastavljaju pregovori na aerodromu. Edward Joseph, T. 10559–10560 (28. februar 2011. godine). Optuženi je rekao Josephu da će bosanski Srbi prihvatiti aranžman prema kojem bi, u sklopu razmjene po principu “svi za sve” o kojoj se pregovaralo na sarajevskom aerodromu, UNPROFOR vojnike ABiH koji se nalaze u brdima prebacio na teritoriju pod kontrolom ABiH. DP P02108, str. 62.

²⁷³⁶ Meho Džebo, T. 14801 (30. maj 2011. godine); Nesib Salić, T. 13237–13238, 13240–13241, 13248 (26. april 2011. godine); DP P02189, označeno brojem 2; svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7014 (7. februar 2007. godine); Esma Palić, T. 13310 (27. april 2011. godine); DP D00110 (Izetbegovićevo pismo Savjetu bezbjednosti UN-a, u kojem on navodi sljedeće: “Zbog neprekidnog granatiranja, stanovništvo je napustilo grad i nalazi se u zbjegu u susjednim šumama”).

²⁷³⁷ Esma Palić, T. 13310 (27. april 2011. godine); Nesib Salić, T. 13238 (26. april 2011. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16284–16285 (15. oktobar 2007. godine). Većina vojno sposobnih muškaraca, uključujući pripadnike ABiH, u to vrijeme se i dalje nalazila po brdima. V. DP P02108, str. 45 (izvještaj Harlanda u kojem se navodi da su 25. jula, vojno sposobni Bošnjaci i dalje bili po brdima i da su “čekali na garancije da će im biti dopušteno da pobjegnu”); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14202 (23. avgust 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4422 (25. avgust 2010. godine), T. 4809 (2. septembar 2010. godine). U Žepi u to vrijeme nije bilo pripadnika ABiH. Meho Džebo, T. 14803 (30. maj 2011. godine).

od njega da naredi bezbjednu evakuaciju žena, djece, bolesnih i ranjenih iz Žepe, pod zaštitom UNPROFOR-a.²⁷³⁸

640. VRS je za prijevoz organizovao autobuse i kamione.²⁷³⁹ Prema jednom presretnutom razgovoru od 25. jula, optuženi i “ostali” naručili su “za tenkiranje 1.000 litara najmanje dizela i 300-400 litara benzina da bi se nesmetano radilo”.²⁷⁴⁰ Premda nije postignut sporazum o sudbini vojno sposobnih muškaraca iz Žepe, prijevoz civila bosanskih Muslimana iz Žepe počeo je istog dana kad je optuženi naručio gorivo, tj. 25. jula 1995. godine,²⁷⁴¹ i trajao je do 27. jula 1995. godine.²⁷⁴²

641. Shodno Mladićevom naređenju,²⁷⁴³ optuženi je bio na terenu u Žepi tokom sva tri dana evakuacije; on je, poslije Mladića, bio najviši oficir VRS-a koji je prisustvovao toj operaciji prijevoza ljudi.²⁷⁴⁴ Po Smithovom mišljenju, optuženi general Tolimir je “očigledno igrao značajnu ulogu u Žepi i izgleda da je bio zadužen za [...] izlazak civila iz džepa”.²⁷⁴⁵ Ujutro 25. jula optuženi je stigao u bazu UNPROFOR-a u centru Žepe u pratnji oficira ili običnih vojnika.²⁷⁴⁶ Odmah se sastao s Palićem i tokom evakuacije je više puta viđen s njim u centru Žepe.²⁷⁴⁷ Osim što je bio u Žepi, optuženi je bio i u zoni odgovornosti Rogatičke brigade i njenoj okolini, uključujući IKM u Borikama.²⁷⁴⁸

642. Major Dragomir Pećanac, koji je u julu 1995. godine radio u Upravi za obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a,²⁷⁴⁹ takođe se tih dana nalazio u Žepi.²⁷⁵⁰ Pećančeva uloga u Žepi bila je

²⁷³⁸ DP D00110. V. takođe DP D00055, str. 27.

²⁷³⁹ Đoko Razdoljac, T. 8285-8286 (30. novembar 2010. godine); DP P01435, str. 1-2; Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16286 (15. oktobar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4411 (25. avgust 2010. godine); DP D00055, str. 28.

²⁷⁴⁰ DP P00568a; DP P00568b (povjerljivo) (navodi se datum 25. juli 1995. godine).

²⁷⁴¹ Hamdija Torlak, T. 4391-4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine); Esmā Palić, T. 13312 (27. april 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17552 (6. novembar 2007. godine); DP 02798, 00:36:39-00:38:17.

²⁷⁴² Hamdija Torlak, T. 4402, 4413 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁴³ V. gore, par. 632.

²⁷⁴⁴ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17553 (6. novembar 2007. godine), PT. 17730 (8. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11585-11587 (21. mart 2011. godine), T. 11730 (23. mart 2011. godine); DP D00193, str. 6; Edward Joseph, DP P01949, PT. 14200 (23. avgust 2007. godine); Meho Džebo, T. 14801 (30. maj 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4391 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine); DP D00175, str. 2. V. takođe DP P02798, Disk br. 4, 00:38:11-00:38:17 (video-snimci koji prikazuju optuženog u Žepi 25. jula). Pećanac je rekao da je Mladić zadužio optuženog da organizuje “Turke” za prijevoz Muslimana u Žepi. Dragomir Pećanac, T. 18188 (17. januar 2012. godine). V. takođe DP P00359a. Da je optuženi imao vlast na terenu pokazuje i činjenica da je tog prvog dana on dao dozvolu za prijevoz ranjenika iz Žepe u Sarajevo. Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16283 (15. oktobar 2007. godine); v. takođe DP P00367a; DP P00577a, str. 3. V. takođe dolje, par. 652.

²⁷⁴⁵ Rupert Smith, DP D00193 (14. avgust 1996. godine), str. 19.

²⁷⁴⁶ Hamdija Torlak, T. 4376 (24. avgust 2010. godine), T. 4391 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁴⁷ Hamdija Torlak, T. 4392 (25. avgust 2010. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:38:11-00:38:17 (video-snimak na kojem se optuženi rukuje s Palićem); Hamdija Torlak, T. 4420-4421 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁴⁸ DP P00494; DP P00484, P00476; DP P00477; v. dolje, par. 979-989.

²⁷⁴⁹ V. gore, par. 115.

²⁷⁵⁰ Meho Džebo, T. 14801 (30. maj 2011. godine).

dvostruka – da služi kao tjelohranitelj Mladiću i da pomaže da se prijevoz obavi, tako što će bosanske Muslimane lično sprovođiti do autobusa.²⁷⁵¹ UNPROFOR, dva tima MKCK-a i jedan tim posmatrača Zajedničke komisije stigli su u grad 25. jula da pomognu oko ukrcavanja ljudi.²⁷⁵² Da bi pomogli u ovoj operaciji, u Žepi su tih dana bili i Palić i Torlak, kao predstavnici vojnih odnosno civilnih vlasti bosanskih Muslimana.²⁷⁵³

643. Civili su na početku operacije prijevoza pokazivali oprez u vezi s tim da li da pođu ili ne, sve dok nisu saznali da konvoji na odredište, u Kladanj,²⁷⁵⁴ redovno bezbjedno stižu.²⁷⁵⁵ Posmatrač Zajedničke komisije David Wood, major UNPROFOR-a,²⁷⁵⁶ rekao je u svjedočenju da nijednom za vrijeme prijevoza nije vidio fizičko nasilje nad stanovnicima Žepe, ali da jeste primijetio da u enklavi vlada atmosfera tjeskobe i straha.²⁷⁵⁷ Bosanski Muslimani bili su uplašeni i umorni,²⁷⁵⁸ mnogi od njih nisu znali šta je s članovima njihovih porodica koji su, u danima prije početka prijevoza, pobjegli u brda ili u šume.²⁷⁵⁹ Optuženi, koji je, po svemu sudeći, davao instrukcije pripadnicima VRS-a koji su ukrcavali civile, bosanske Muslimane, u autobuse,²⁷⁶⁰ viđen je kako je maše pištoljem po vazduhu,²⁷⁶¹ a pritom je “dobro znao šta radi”.²⁷⁶² Pored toga, VRS se s jednog

²⁷⁵¹ Meho Džebo, T. 14807 (30. maj 2011. godine); Dragomir Pećanac, T. 18189 (djelimično zatvorena sjednica) (17. januar 2012. godine).

²⁷⁵² DP P02108, str. 46 (Harlandov izvještaj komandi UNPROFOR-a o tome da je u enklavu upućeno dodatnih 150 pripadnika UNPROFOR-a kao pojačanje za 79 Ukrajinaca koji su se tamo već nalazili i da su tamo takođe prisutni Odjeljenje za civilne poslove UNPROFOR-a, tim posmatrača Zajedničke komisije i dva tima MKCK-a). V. takođe DP D00055, str. 29. V. takođe Louis Fortin, DP P00587, T. 18277 (27. novembar 2007. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17628-17629 (7. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11590 (21. mart 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4391–4392 (25. avgust 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16275–16276 (15. oktobar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14806–14807 (30. maj 2011. godine). UNHCR nije učestvovao u “evakuaciji”, pošto nije želio da se stvori utisak da pomaže “etničko čišćenje”, a istog se pribojavao i MKCK. V. Edward Joseph, DP P01949, T. 14175–14176 (23. avgust 2007. godine). Thomas Dibb, oficir UNPROFOR-a koji je radio sa Smithom, rekao je da, iako MKCK nije bio prisutan u Žepi prvog dana prijevoza, MKCK nije aktivno učestvovao niti popisivao ljude. Prema Dibbovim riječima, MKCK nije bio prisutan 26. jula ni narednih dana prijevoza. Thomas Dibb, T. 4932 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16266 (15. oktobar 2007. godine). V. gore poglavlje IV. 2. (a). Posmatrači Zajedničke komisije bili su pripadnici Britanskih specijalnih snaga, i bili su raspoređeni širom BiH radi održavanja veza. Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16273 (15. oktobar 2007. godine).

²⁷⁵³ DP P02798, Disk br. 4, 00:37:34-00:37:36 (na kojem je prikazan Avdo Palić u centru Žepe 25. jula); Hamdija Torlak, T. 4391–4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine) (koji je svjedočio o “evakuaciji” 25. jula). V. takođe Rupert Smith, T. 11590–11591 (21. mart 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4418–4421 (25. avgust 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16281 (15. oktobar 2007. godine); Thomas Dibb, T. 4906 (6. septembar 2010. godine).

²⁷⁵⁴ Hamdija Torlak, T. 4412 (25. avgust 2010. godine). V. dolje, par. 645 (o ruti i krajnjem odredištu autobusa).

²⁷⁵⁵ Hamdija Torlak, T. 4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4704–4705 (31. avgust 2010. godine).

²⁷⁵⁶ David Wood, T. 11086 (10. mart 2011. godine).

²⁷⁵⁷ David Wood, T. 11104 (10. mart 2011. godine).

²⁷⁵⁸ Hamdija Torlak, T. 4704–4705 (31. avgust 2010. godine); Meho Džebo, T. 14804 (30. maj 2011. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16285 (15. oktobar 2007. godine) (koji je za civile koje je vidio u Žepi rekao da su bili “iscrpljeni”).

²⁷⁵⁹ Esma Palić, T. 13311–13312 (27. april 2011. godine).

²⁷⁶⁰ Wood je rekao da je optuženi, kako mu se činilo, sedmorici, osmorici ili devetorici naoružanih srpskih policajaca energično davao instrukcije za ukrcavanje civila bosanskih Muslimana u autobuse. Kad je o ovome dodatno ispitivan, Wood je priznao da ne može sa sigurnošću da tvrdi da li su oni kojima je optuženi davao instrukcije bili policajci ili vojnici VRS-a. David Wood, T. 11104–11105, 11146–11147, 11168–11170 (10. mart 2011. godine).

²⁷⁶¹ David Wood, T. 11104 (10. mart 2011. godine). Wood je rekao da on, koji je i sam vojnik, kad bi nadgledao

obližnjeg brda preko megafona obraćao bosanskim Muslimanima.²⁷⁶³ Esma Palić se sjeća kako su jednom poručili sljedeće: “Narode Žepe, govori vam Ratko Mladić. [...] U Žepi ne možete ostati. Uzmite bijele zastavice i krenite prema Brezovoj Ravni, gdje vas čekaju autobusi.”²⁷⁶⁴ Povrh toga, među dijelom civila počele su kružiti priče o onome što se dogodilo nakon pada srebreničke enklave,²⁷⁶⁵ iako stravične razmjere tih događaja još uvijek nisu bile poznate.²⁷⁶⁶

644. Nekoliko osoba, među kojima Imamović, Hajrić, Joseph i Thomas Dibb,²⁷⁶⁷ pokušalo je popisati ljude koji su tog dana odlazili autobusima, kako bi osigurali da oni koji tim autobusima odu iz Žepe stignu na određište.²⁷⁶⁸ Uprkos tome, putnici iz najmanje jednog konvoja koji je 25. jula krenuo iz Žepe nisu bili popisani.²⁷⁶⁹ Povrh toga, iako je namjera UNPROFOR-a bila da u svakom autobusu iz Žepe bude najmanje po jedan vojnik UNPROFOR-a kao pratnja,²⁷⁷⁰ u nekoliko vozila punih civila, bosanskih Muslimana, nije bilo nijednog vojnika UNPROFOR-a.²⁷⁷¹

645. Napustivši enklavu, autobusi su prešli Bokšanicu, pa zatim nastavili kroz Borike, Rogaticu, Podromaniju, Han-Pijesak i Vlasenicu u pravcu Kladnja, gdje su se civili, bosanski Muslimani, iskrcali i zatim prepješčili preostalih nekoliko kilometara do teritorije pod kontrolom ABiH.²⁷⁷²

ukrcavanje žena i djece u autobuse, uopšte ne bi imao razloga da vadi pištolj. David Wood, T. 11107–11108 (10. mart 2011. godine). Pored toga, rekao je da bi jedini razlog iz kojeg je optuženi vadio pištolj mogao biti taj da zastraši stanovništvo. David Wood, T. 11127–11128 (10. mart 2011. godine).

²⁷⁶² David Wood, T. 11115 (10. mart 2011. godine).

²⁷⁶³ Esma Palić, T. 13291 (26. april 2011. godine).

²⁷⁶⁴ Esma Palić, T. 13291 (26. april 2011. godine) (koja je takođe rekla da je ovo uznemirilo stanovništvo i izazivalo paniku).

²⁷⁶⁵ Meho Džebo, T. 14804 (30. maj 2011. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16286 (15. oktobar 2007. godine).

²⁷⁶⁶ Meho Džebo, T. 14804 (30. maj 2011. godine).

²⁷⁶⁷ Thomas Dibb je početkom aprila 1995. godine dodijeljen Smithu kao prevodilac i oficir za vezu s VRS-om. Thomas Dibb, T. 4872 (2. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16266 (15. oktobar 2007. godine).

²⁷⁶⁸ Hamdija Torlak, T. 4392, 4412 (25. avgust 2010. godine), T. 4474 (26. avgust 2010. godine), T. 4705–4706 (31. avgust 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16287–16288, 16291 (15. oktobar 2007. godine); Thomas Dibb, T. 4913, 4938 (6. septembar 2010. godine); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14184, 14186 (23. avgust 2007. godine) (koji je rekao da je on s Viktorom Bezruchenkom zapisao imena ljudi zato da bi utvrdio da li odlaze sopstvenom voljom ili ne); DP P02798, Disk br. 4, 00:37:39–00:38:07 (video-snimak na kojem Hajrić drži parče papira dok stoji pored grupe civila koja se ukrcava u autobus); DP D00175, str. 1 (u kojem se navodi da su službenici za političke i humanitarne poslove UNPROFOR-a, koliko su mogli, pokušali popisati civile koji odlaze).

²⁷⁶⁹ Esma Palić, T. 13367 (27. april 2011. godine).

²⁷⁷⁰ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18277 (27. novembar 2007. godine); Louis Fortin, T. 3244 (29. juni 2010. godine). Fortin je u nekom trenutku u toku dana primjetio da u jednom vozilu koje je prolazilo kroz kontrolni punkt u Rogatici nema vojnika UNPROFOR-a. Fortin je tom kamionu blokirao put i zatražio da se ukrca jedan vojnik UN-a. Iako je VRS najprije protestovao i prijetio Fortinu, naposljetku je jednom vojniku iz Ukrajinske čete dozvoljeno da se popne u to vozilo. Fortin je znao da je na hiljade muškaraca i dječaka Bošnjaka nestalo poslije pada Srebrenice i cilj mu je bio da osigura da nikog ne izvedu iz vozila. Louis Fortin, DP P00587, PT. 18278 (27. novembar 2007. godine).

²⁷⁷¹ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18278 (27. novembar 2007. godine). Dana 25. jula 1995. godine o ovome je postignut daljnji sporazum na sastanku Smitha i Mladića. DP P01979, str. 3. Mladić je takođe dozvolio jednom timu CNN-a da uđe u Žepu i vidi kako se stvari odvijaju. V. takođe Rupert Smith, T. 11731 (23. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17552 (6. novembar 2007. godine).

²⁷⁷² Hamdija Torlak, T. 4412 (25. avgust 2010. godine); Ramiz Dumanjić, T. 17941 (29. septembar 2011. godine); Esma Palić, T. 13318–13319 (27. april 2011. godine); svjedok PW-013, T. 9881, 9894–9895 (15. februar 2011. godine).

Procjenjuje se da je do 25. jula iz Žepe prevezeno između 1.200 i 1.400 civila bosanskih Muslimana.²⁷⁷³

646. Uveče 25. jula Esma Palić se ukrcala u autobus iz posljednjeg konvoja koji je tog dana ošao iz Žepe.²⁷⁷⁴ Zajedno s optuženim, njen suprug Avdo Palić pratio je ovaj konvoj u vozilu optuženog.²⁷⁷⁵ Stigavši u Kladanj, Palić se oprostio od supruge i vratio u Žepu zajedno s optuženim.²⁷⁷⁶ Esma Palić je tada posljednji put vidjela svog supruga,²⁷⁷⁷ iako joj je dva dana nakon toga, 27. jula, on preko radio-mreže poručio da se u Žepu vratio bezbjedno.²⁷⁷⁸ Na putu za Žepu te večeri, Palić se nakratko sastao s Mladićem na Bokšanici.²⁷⁷⁹ Tom prilikom Mladić je ponovio svoj raniji zahtjev²⁷⁸⁰ da Torlak ode na Bokšanicu i tamo ostane “kao sigurnost” za optuženog dok ovaj koordinira evakuaciju civila bosanskih Muslimana u centru Žepe.²⁷⁸¹ Sutradan, 26. jula ujutro, Palić je Torlaku rekao da se prethodne večeri vidio s Mladićem i prenio mu Mladićev zahtjev da Torlak ode na Bokšanicu, čime bi se garantovala sigurnost optuženog dok se ovaj bude nalazio u Žepi.²⁷⁸² Prilikom tog razgovora Torlak je Palića vidio posljednji put.²⁷⁸³ Torlak je zatim s jednim od konvoja i otišao na Bokšanicu,²⁷⁸⁴ gdje je najveći dio vremena proveo s Mladićem.²⁷⁸⁵ Torlak je noć 26. jula proveo u prostoriji koju su vojnici UNPROFOR-a koristili kao spavaonicu.²⁷⁸⁶

647. Prijevoz civila bosanskih Muslimana iz Žepe u Kladanj nastavio se 26. jula 1995. godine.²⁷⁸⁷ Optuženi i Pećanac ponovo su bili u Žepi.²⁷⁸⁸ Tog jutra se u centru grada okupilo mnogo

godine).

²⁷⁷³ DP D00175, str. 2; DP P02108, str. 45 (u kojem se pominje ukupno 21 autobus). V. također Hamdija Torlak, T. 4392, 4414–4415 (25. avgust 2010. godine). Torlak je rekao da su stanovnici Žepe bili oprezni i da je zato relativno mali broj njih prevezen tog prvog dana. Hamdija Torlak, T. 4704–4705 (31. avgust 2010. godine). Torlak je također objasnio da su se bosanski Muslimani, osim u autobuse, u gradu Žepi ukrcavali i u otvorene kamione. Ti kamioni su odlazili na Bokšanicu, gdje bi civili bili premješteni u autobuse koji su ih tamo čekali pošto im je bilo teško voziti putevima koji vode u enklavu. Hamdija Torlak, T. 4412–4413 (25. avgust 2011. godine).

²⁷⁷⁴ Esma Palić, T. 13312, 13364 (27. april 2011. godine). Iako je Esma Palić rekla da je krenula 24. jula, dokazi pokazuju da je prijevoz civila bosanskih Muslimana iz Žepe počeo tek 25. jula 1995. godine. V. gore, par. 640.

²⁷⁷⁵ Esma Palić, T. 13312–13313, 13316 (27. april 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4402–4403, 4415–4416 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine). Palić je u Rogatici ušao u autobus kojim je putovala njegova supruga i ostao je u njemu sve do Kladnja. Esma Palić, T. 13316–13317 (27. april 2011. godine). V. također Hamdija Torlak, T. 4415–4416 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine).

²⁷⁷⁶ Esma Palić, T. 13321–13322 (27. april 2011. godine). Na pitanje sudije zašto Avdo Palić nije ostao sa svojom suprugom sve dok nisu stigli do teritorije pod kontrolom ABiH, već se vratio u Žepu, objasnila je da je to bilo pitanje časti i da Avdo Palić nije mogao za sobom ostaviti ljude s kojima je toliko puta prije toga branio Žepu. Esma Palić, T. 13321 (27. april 2011. godine).

²⁷⁷⁷ Esma Palić, T. 13318 (27. april 2011. godine).

²⁷⁷⁸ Esma Palić, T. 13322 (27. april 2011. godine).

²⁷⁷⁹ Hamdija Torlak, T. 4402–4403, 4407 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁸⁰ V. gore, par. 632.

²⁷⁸¹ Hamdija Torlak, T. 4402–4403, 4407, 4423 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine).

²⁷⁸² Hamdija Torlak, T. 4402–4403, 4407, 4423 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine).

²⁷⁸³ Hamdija Torlak, T. 4402–4403 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine).

²⁷⁸⁴ Hamdija Torlak, T. 4403, 4406 (25. avgust 2010. godine).

²⁷⁸⁵ Hamdija Torlak, T. 4423–4424 (25. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je, iako “nominalno” jeste bio kod UNPROFOR-a, sve vrijeme bio s “najvećim vojnim vrhom” VRS-a).

²⁷⁸⁶ Hamdija Torlak, T. 4423 (25. avgust 2010. godine), T. 4465–4466 (26. avgust 2010. godine).

²⁷⁸⁷ DP D00175, str. 1.

više ljudi nego prethodnog dana i bilo im je veoma stalo do toga da napuste enklavu.²⁷⁸⁹ Do tad su već ljudi znali više o događajima u Srebrenici bili su vrlo uznemireni.²⁷⁹⁰ Joseph je “bio uvjeren da su [žene s kojima je razgovarao] bile potpuno prestravljene i zastrašene, brinule su se da je vrlo neizvjesno hoće li preživjeti ako ostanu u gradu.”²⁷⁹¹ Jedna žena mu je rekla da ne želi otići, ali da ne može ni ostati, jer nema nikog da je zaštititi; onda je zaplakala, pa su na to i druge žene počele plakati.²⁷⁹² Joseph je takođe rekao da, iako civili bosanski Muslimani nisu “fizički” prisiljavani da se ukrcaju u vozila, “ni o kakvoj slobodnoj volji tu više nije bilo riječi i [...] ovi ljudi osjećali su da su pod pritiskom. Zato su odlazili.”²⁷⁹³ On je dodao sljedeće:

U užem smislu, ovaj izvještaj [DP D00175, str. 1], u kojem se navodi da oni nisu silom primorani da odu, mogao bi značiti da im niko nije držao bajonet uperen u leđa, ali sveukupno prisustvo srpskih snaga, činjenica da više nisu imali baš nikakvu odbranu i da su se nalazili pod kontrolom srpskih snaga izazivali su kod njih krajnju zabrinutost i strah.²⁷⁹⁴

I Dibb je istakao da su snage VRS-a bile svuda prisutne, i rekao da je rat u Bosni bio posebno brutalan i da se civili nisu plašili samih borbi, već onoga šta će se dogoditi kad borbe stanu.²⁷⁹⁵ Dibb je smatrao da je razlog iz kojeg su svi civili iz Žepe željeli napustiti enklavu bio taj što su snage VRS-a opkolile i zatim osvojile Žepu i što su počele kružiti priče o onome što se dogodilo u Srebrenici.²⁷⁹⁶ On je rekao sljedeće:

[T]eško je reći da su ljudi imali slobodnog izbora hoće li ostati ili otići. Vjerujem da nisu imali izbora. Odlazili su jer su vjerovali da će tako biti bezbjedni.²⁷⁹⁷

Isto tako, i Džebo je na pitanje tužilaštva da li su on i njegova porodica mislili da imaju izbora hoće li ostati u Žepi odgovorio da ljudi nisu ni pomišljali na ostanak, pošto se nisu osjećali bezbjedno i bili su nepovjerljivi.²⁷⁹⁸ Na kraju, Esmā Palić rekla je sljedeće:

²⁷⁸⁸ V. gore, par. 641–642. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4421 (25. avgust 2010. godine) (koji je rekao da misli da je optuženog vidio u centru Žepe 26. jula 1995. godine).

²⁷⁸⁹ Hamdija Torlak, T. 4607 (30. avgust 2010. godine) (koji je rekao da civilno stanovništvo tad već htjelo otići iz enklave jer su bili pod opsadom), T. 4705 (31. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je 26. jula većina civilnog stanovništva Žepe došla u centar grada, pošto su čuli da su konvoji od prethodnog dana bezbjedno stigli na odredište).

²⁷⁹⁰ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14185 (23. avgust 2007. godine).

²⁷⁹¹ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14184 (23. avgust 2007. godine).

²⁷⁹² Edward Joseph, DP P01949, PT. 14184 (23. avgust 2007. godine); Edward Joseph, T. 10634–10637 (1. mart 2011. godine).

²⁷⁹³ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14290 (24. avgust 2007. godine). Miletićeva odbrana je na kraju iznijela tezu da je VRS, sporazumom postignutim 24. jula 1995. godine, “naposljetku pokazao spremnost da dozvoli ljudima da ostanu u Žepi”. Joseph je rekao da tu mogućnost ne može isključiti.

²⁷⁹⁴ Edward Joseph, T. 10635 (1. mart 2011. godine).

²⁷⁹⁵ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16311 (15. oktobar 2007. godine); Thomas Dibb, T. 4934–4935 (6. septembar 2010. godine).

²⁷⁹⁶ Thomas Dibb, T. 4935 (6. septembar 2010. godine). V. takođe Rupert Smith, T. 11670 (22. mart 2011. godine), T. 11730–11731 (23. mart 2011. godine) (koji je rekao da su ljudi poželjeli otići iz enklave jedino zbog toga što je slomljena odbrana enklave i zbog prisustva naoružane vojske bosanskih Srba u njoj. Prema Smithovim riječima “evakuacija” stanovništva iz enklave bila je posljedica napada VRS-a i iskustva sa Srebrenicom); Esmā Palić, T. 13320 (27. april 2011. godine) (koja je rekla da bi civili, da su ostali, sigurno bili ubijeni, pošto je VRS to područje htio učiniti “etnički čistom srpskom teritorijom”).

²⁷⁹⁷ Thomas Dibb, T. 4935 (6. septembar 2010. godine).

Ne, to nije bio ničiji izbor. To je bila odluka Ratka Mladića i [...] njegovog aparata koji je imao, ljudskog, mislim. Između ostalih, dio tog njegovog aparata je bio ovde prisutni Zdravko Tolimir. Znači, oni su odlučivali o našim životima, o tome da moramo otići, na koji način. Sva priča o izboru je, za ono vrijeme, apsurd. Jer, definitivno, za cijeli rat mi nismo imali nikakva izbora. I mogu vam reći dvije stvari, ako me već pitate. Da me je neko pitao da ostanem u Žepi i da moj muž bude siguran cijeli život, ja bih ostala, iako nisam živjela u Žepi. Također vam mogu reći da u Žepi su živjeli ljudi, porodice, generacijama. I te porodice nikada ni u primisli nisu imale da odu. To su pravi domoroci, koji nikada nisu razmišljali da odu iz Žepe i da ostave svoja imanja. Ti ljudi su morali otići. Nikada i nigdje oni nisu uspjeli da se adaptiraju i asimiliraju u nove društvene prilike, ali jednostavno su morali otići.²⁷⁹⁹

648. Na video-snimku od 26. jula vidi se da su Mladić, Gvero, Kušić, Krstić i kapetan Zoran Čarkić, načelnik Odjeljenja za obavještajne i bezbjednosne poslove Rogatičke brigade, bili na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici.²⁸⁰⁰ Na snimku se takođe vidi kako Mladić na Bokšanici ulazi u mnoge od autobusa sa civilima bosanskim Muslimanima koji su odlazili iz Žepe, predstavlja im se i kaže kako će biti bezbjedno prevezeni u Kladanj; u nekoliko autobusa rekao je civilima, bosanskim Muslimanima, da im poklanja život.²⁸⁰¹ U jednom od autobusa Mladić je civilima, bosanskim Muslimanima, rekao sljedeće: “Mogli ste vi svi da živite ovdje, niko vas ne bi dirao da se vaši nisu laćali naših života i ulazili u naša sela”.²⁸⁰² U jednom drugom autobusu, upitavši najprije ima li u njemu vojno sposobnih muškaraca, rekao je: “Idite svojim, ali ću vas i tamo naći”.²⁸⁰³ Kasnije, prilikom jednog zaustavljanja cijelog konvoja u Han-Pijesku, u taj isti autobus ušao je jedan mladić koji je ošamario jednog putnika i rekao: “Ovo treba sve pobiti.”²⁸⁰⁴

649. Približno 4.000 civila bosanskih Muslimana prevezeno je iz Žepe do kraja 26. jula.²⁸⁰⁵ Mada je optuženi htio da se nastavi s prijevozom i nabavi još vozila, Dibb je optuženog ubijedio da “evakuaciju” nastave sutradan.²⁸⁰⁶ Na kraju tog dana, približno 400 uplašanih civila, bosanskih Muslimana, ostalo je u enklavi čekajući da bude prevezeno.²⁸⁰⁷ Prevezeni su iz Žepe sutradan, 27. jula, takođe u prisustvu optuženog.²⁸⁰⁸

²⁷⁹⁸ Meho Džebo, T. 14805 (30. maj 2011. godine).

²⁷⁹⁹ Esma Palić, T. 13319 (27. april 2011. godine).

²⁸⁰⁰ DP P02798, Disk br. 4, 00:38:46, 00:39:53 (Gvero); 00:40:51 (Krstić), 00:43:44 (Kušić), 00:46:29–00:46:34 (Čarkić sasvim desno, i Mladić, treći slijeva od Čarkića); Hamdija Torlak, T. 4435–4436, 4440 (25. avgust 2010. godine).

²⁸⁰¹ V. DP P02798, Disk br. 4, 00:46:44–00:58:30. Na primjer, “Svima vam opraštam i poklanjam život... Sljedeći put nema oprostaja.” (DP P02798, Disk br. 4, 00:54:33–00:54:41, str. 136–137). V. takođe Zoran Čarkić, T. 12747–12748 (13. april 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4424 (25. avgust 2010. godine).

²⁸⁰² DP P02798, Disk br. 4, 00:55:06–00:55:19, str. 137.

²⁸⁰³ Ramiz Dumanjić, T. 17939, 17943 (29. septembar 2011. godine).

²⁸⁰⁴ Ramiz Dumanjić, T. 17941 (29. septembar 2011. godine). Policija bosanskih Srba je kasnije stigla i otjerala tog čovjeka, te dozvolila autobusu da nastavi put. *Ibid.*

²⁸⁰⁵ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16288–16289 (15. oktobar 2007. godine); DP D00175, str. 2 (Prema ocjeni UN-a od 26. jula, ukupan broj onih koji su otišli ili čekali da odu ili se krili po brdima iznosio je između 4.300 i 5.100 osoba).

²⁸⁰⁶ Thomas Dibb, DP D00112 (28. decembar 1996. godine), str. 4.

²⁸⁰⁷ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16288–16289 (15. oktobar 2007. godine) (koji je takođe rekao da ih je pustio da spavaju u dvorištu džamije dok su stražu nad njima čuvali francuski vojnici).

²⁸⁰⁸ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16288, 16290–16291 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T.

3. Prijevoz bolesnih i ranjenih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe (period od 25. do 27. jula)

650. Uporedo s “evakuacijom” civilnog stanovništva, organizovan je i proveden prijevoz bolesnih i ranjenih muškaraca Bosanskih Muslimana iz Žepe. Dana 25. jula, na zahtjev UNPROFOR-a, Smith, Wood, Mladić i Gvero sastali su se u restoranu “Jela” u Han-Kramu radi razmatranja situacije u Žepi.²⁸⁰⁹ Poslije ovog sastanka Mladić i Smith su nastavili ocjenjivati situaciju i na kasnijem sastanku tog popodneva na Bokšanici razgovarali o početku evakuacije ranjenika.²⁸¹⁰ Smith i Mladić su se dogovorili da evakuacija ranjenika, odnosno “slučajeva za [medicinsku] evakuaciju” treba da počne odmah vozilima bosanskih Srba.²⁸¹¹ I optuženi se u tom trenutku nalazio na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici, ali se istog popodneva vratio u centar Žepe.²⁸¹²

651. Uveče 25. jula Smith, Mladić i Torlak sastali su se kako bi razgovarali o detaljima “evakuacije”.²⁸¹³ Razgovaralo se i o dva međusobno povezana pitanja – odlasku muškaraca vojne dobi iz Žepe i planiranoj razmjeni ratnih zarobljenika – i Torlak je rekao da će odlazak muškaraca vojne dobi predstavljati najveći problem za provođenje Sporazuma od 24. jula.²⁸¹⁴ Torlak i Ratno predsjedništvo bili su za to da se prijevoz iz enklave obavi helikopterima UNPROFOR-a direktno

4402, 4413 (25. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je prijevoz okončan najkasnije 27. jula 1995. godine). V. gore, par. 641.

²⁸⁰⁹ Emma Sayer, DP P01974, PT. 21081–21082 (6. februar 2008. godine); Emma Sayer, T. 10963, 10972 (8. mart 2011. godine); DP P01978, str. 1; David Wood, T. 11099 (10. mart 2011. godine); DP P01979, str. 2. V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17544 (6. novembar 2007. godine); DP D00193, str. 18; DP D00055, str. 27; DP P01978, str. 1; Emma Sayer, DP P01974, PT. 21081 (6. februar 2008. godine). Smith je postavio pitanje jesu li potpisnici Sporazuma od 24. jula 1995. godine bili ovlašteni da ga potpišu i jesu li imali kontrolu nad pripadnicima ABiH u Žepi. Mladić je jasno dao do znanja da ne namjerava razgovarati s bosanskom vladom i da je uvjeren da će potpisnici sporazuma dati sve od sebe da izmjeste stanovništvo. DP P01979, str. 2.

²⁸¹⁰ DP P01979, str. 1; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17544–17545 (6. novembar 2007. godine); DP D00193, str. 18.

²⁸¹¹ DP P02108, str. 42. V. takođe DP P01979, str. 2. UNPROFOR je izvijestio da su se tom na sastanku Mladić i Smith takođe dogovorili da “evakuacija civila” počne sutradan, 26. jula. DP P02108, str. 42. Međutim, prijevoz civila počeo je već 25. jula. V. gore, par. 640.

²⁸¹² Emma Sayer, T. 10980 (8. mart 2011. godine); David Wood, T. 11101 (10. mart 2011. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16283 (15. oktobar 2007. godine); DP D00112, str. 3.

²⁸¹³ DP P01979, str. 3; Emma Sayer, DP P01974, PT. 21082–21085 (6. februar 2008. godine); Emma Sayer, T. 10975–10976 (8. mart 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4392 (25. avgust 2010. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17546–17547, 17549 (6. novembar 2007. godine) (koji je rekao da su se s Mladićem sastali na mjestu s kojeg se pruža pogled na dolinu Žepe i da je “tu bio jedan ukrajinski oklopni transporter, obojen u bijelo [...] i mnogo snaga bosanskih Srba”); DP P01979, str. 2, par. 7 (u kojem se navodi da je Mladić helikopterom stigao na posmatrački položaj OP-2 radi sastanka sa Smithom 25. jula 1995. godine u 16:00 sati), str. 3 (rezime sastanka koji su Mladić, Smith i Torlak održali 25. jula 1996. godine u 19:50 sati, vjerovatno na posmatračkom položaju OP-2, budući da je Mladić predložio Smithu da se sutradan ponovo sastanu na OP-2, v. par. 11).

²⁸¹⁴ DP P01979, str. 3. Torlak nije znao koji je stav bosanske vlade u vezi s razmjenom ratnih zarobljenika. Međutim, znao je da Ratno predsjedništvo nema namjeru predati vojno sposobne muškarce VRS-u. Hamdija Torlak, T. 4393 (25. avgust 2010. godine); Emma Sayer, T. 11009–11011 (9. mart 2011. godine). Smith i Mladić su se na ovom sastanku takođe dogovorili da autobuse koji prevoze civile u Kladanj prati osoblje UNPROFOR-a. Mladić je takođe dao dozvolu da tim CNN-a uđe u Žepu i vidi kako se postupa u datoj situaciji. DP P01979, str. 3. V. takođe Rupert Smith, T. 11731 (23. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17552 (6. novembar 2007. godine).

na teritoriju pod kontrolom ABiH da se ne bi ponovila Srebrenica.²⁸¹⁵ Međutim, Mladić je insistirao na tome da je jedina mogućnost za odlazak iz enklave putem do Brezove Ravni.²⁸¹⁶

652. U skladu s dogovorom Mladića i Smitha, a s odobrenjem optuženog, prvi sanitetski konvoj koji se sastojao od vozila UNPROFOR-a počeo je s prijevozom bolesnih i ranjenih iz Žepe 25. jula 1995. godine.²⁸¹⁷ Dana 26. jula, drugog dana “evakuacije”, jedan vojni ljekar, bosanski Srbin, i jedan francuski ljekar UNPROFOR-a pregledali su preostale ranjene bosanske Muslimane kako bi ocijenili ozbiljnost povreda,²⁸¹⁸ nakon čega je ranjenike popisao MKCK.²⁸¹⁹ Francuski ljekar UNPROFOR-a i predstavnik MKCK-a izdvojili su teško ranjene muškarce i oni su zasebno evakuisani istoga dana,²⁸²⁰ dok je dvanaest lakše ranjenih ostalo u Žepi.²⁸²¹ U Žepi je bio i Palić, koji je s VRS-om vodio pregovore o “evakuaciji”.²⁸²²

653. Dana 27. jula optuženi je dao saglasnost da grupa od dvanaest lakše ranjenih muškaraca koji nisu bili evakuisani prethodnih dana krene zajedno s posljednjim konvojem civila.²⁸²³ Iz brige za sigurnost ovih ranjenih muškaraca vojne dobi Joseph je izdao naređenje da jedan vojnik UNPROFOR-a krene zajedno s ranjenima i da još jedan vojnik prati autobus.²⁸²⁴ Hajrić i

²⁸¹⁵ Hamdija Torlak, T. 4393 (25. avgust 2010. godine); Emma Sayer, T. 11073 (9. mart 2011. godine). Za vrijeme ovog sastanka Torlak je rekao Smithu i Mladiću da niko ne želi ostati u Žepi i da bi svi htjeli otići iz straha za svoju bezbjednost. DP P01979, str. 3. V. takođe DP P02108, str. 42 (u kojem se izvještava da će, u slučaju neuspjeha pregovora o razmjeni, muškarci vojne dobi iz Žepe biti ubijeni ili zarobljeni); Emma Sayer, T. 10976 (8. mart 2011. godine) (koja je rekla da je bilo jasno da bi svi muškarci vojne dobi bili u smrtnoj opasnosti ukoliko bi ostali u enklavi i sjećala se da je na Torlakovom licu mogla pročitati šok i nevjericu kad ga je Smith upitao da li ima ljudi koji bi željeli ostati u enklavi).

²⁸¹⁶ Hamdija Torlak, T. 4393 (25. avgust 2010. godine); Emma Sayer, T. 11079 (9. mart 2001. godine).

²⁸¹⁷ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16283 (15. oktobar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4394 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine); DP P01979, str. 2; DP P01978, str. 1. V. takođe DP P00367a; DP P00577a, str. 3.

²⁸¹⁸ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14186–14187, 14191–14192 (23. avgust 2007. godine).

²⁸¹⁹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14806 (30. maj 2011. godine). Svjedok PW-006 je rekao da je MKCK ranjenicima saopštio da su oni sad ratni zarobljenici, da su dobili legitimacije, kao i da je bilo vojnika VRS-a koji su ih maltretirali i govorili im da su Srbi i da su postali od Srba. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019 (8. februar 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02796 (povjerljivo), PT. 7146 (djelimično zatvorena sjednica) (8. februar 2007. godine). Svjedok PW-006 je ispričao da je Palić ranjenicima rekao da unište te legitimacije. Iako su neki ljudi postupili u skladu s tom instrukcijom, svjedok PW-006 je svoju zadržao. Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019, 7021 (7. februar 2007. godine). Uloga MKCK-a svela se na evakuaciju ranjenih. Edward Joseph, DP P01949, PT. 14234 (23. avgust 2007. godine). Svjedokinja Sayer je rekla da misli da se MKCK uglavnom bavio popisivanjem ranjenika, posmatranjem i ocjenjivanjem. Emma Sayer, T. 10980 (8. mart 2011. godine). Dibb je imao utisak da MKCK nije htio biti uključen u sam proces evakuacije. Thomas Dibb, T. 4931 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16281, 16283, 16304 (15. oktobar 2007. godine).

²⁸²⁰ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14186–14187 (23. avgust 2007. godine).

²⁸²¹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019 (7. februar 2007. godine).

²⁸²² Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019 (7. februar 2007. godine); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14189 (23. avgust 2007. godine).

²⁸²³ Edward Joseph, T. 10614 (1. mart 2011. godine); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14192 (23. avgust 2007. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7019–7022 (7. februar 2007. godine); DP D00173, str. 3; Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16291 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Meho Džebo, T. 14807 (30. maj 2011. godine).

²⁸²⁴ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14192 (23. avgust 2007. godine); DP D00173, str. 4. V. takođe svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7024 (7. februar 2007. godine).

Imamović, koji su popisivali ljude koji su ulazili u autobuse takođe su napustili Žepu s posljednjim konvojem.²⁸²⁵

4. Hapšenje i zatočavanje ratnih zarobljenika i vođa bosanskih Muslimana

654. Taj posljednji konvoj u kojem su zajedno bili i civili i ranjenici i koji je krenuo u pravcu Rogatice i Kladnja zaustavljen je na posmatračkom mjestu OP-2 na Bokšanici 27. jula 1995. godine i ranjenicima su pomoć ukazali francuski ljekari u svojim oklopnim vozilima.²⁸²⁶ Poslije izvjesnog vremena Kušić i još neki iz pratnje ušli su u autobus i pitali gdje je Avdo Palić.²⁸²⁷ Pošto su putnici samo ćutali, Kušić je odgovorio: “Eno vam ga u Žepi. Ustr'o se. Ja sam vam ga ubio.”²⁸²⁸ Torlak, koji se od 26. jula nalazio na posmatračkom mjestu OP-s na Bokšanici, dočekaio je Hajrića i Imamovića, koji su stigli s posljednjim konvojem iz Žepe.²⁸²⁹ Rečeno im je da konvoj neće moći dalje sve dok se u Žepi “borci i vojno-sposobno stanovništvo” ne predaju.²⁸³⁰

655. Torlak, Hajrić i Imamović su se onda sastali s Mladićem i Smithom, i Mladić ih je podsjetio da se moraju pridržavati Sporazuma od 24. jula 1995. godine.²⁸³¹ Atmosfera je bila napeta.²⁸³² Na kraju sastanka Torlak, Hajrić i Imamović potpisali su “sporazum o kapitulaciji” (dalje u tekstu: Sporazum od 27. jula 1995. godine) koji je pripremio VRS i koji su potpisali i Mladić i Kušić.²⁸³³ On je sadržao sljedeće:

1. Svi vojno sposobni muškarci od 18. do 55. godina će predati oružje predstavnicima Vojske Republike Srpske u prisustvu UNPROFOR-a u bazi UNPROFOR-a u Žepi;

2. Sve vojno sposobne muškarce će registrovati MKCK i iste će čuvati snage VRS u prisustvu UNPROFOR-a u Žepi do postizanja sporazuma o razmjeni;

²⁸²⁵ Hamdija Torlak, T. 4402 (25. avgust 2010. godine), T. 4473–4474 (26. avgust 2010. godine).

²⁸²⁶ Meho Džebo, T. 14807–14808 (30. maj 2011. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7022 (7. februar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4473 (26. avgust 2010. godine).

²⁸²⁷ Meho Džebo, T. 14808 (30. maj 2011. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7022–7023 (7. februar 2007. godine).

²⁸²⁸ Meho Džebo, T. 14808 (30. maj 2011. godine). V. takođe svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7022–7023 (7. februar 2007. godine).

²⁸²⁹ Hamdija Torlak, T. 4402, 4407 (25. avgust 2010. godine), T. 4465–4466, 4473–4474 (26. avgust 2010. godine).

²⁸³⁰ Hamdija Torlak, T. 4474, 4476 (26. avgust 2010. godine). V. takođe Meho Džebo, T. 14883 (31. maj 2011. godine). Džebo je kasnije od Imamovića i Hajrića čuo da su bosanski Srbi čak zaprijetili da će pobiti sve u tom posljednjem konvoju ne budu li ispunjeni njihovi zahtjevi. Meho Džebo, T. 14809 (30. maj 2011. godine).

²⁸³¹ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17553 (6. novembar 2007. godine); Emma Sayer, DP P01974, PT. 21085 (6. februar 2008. godine) (koja je rekla da je ona prisustvovala i tom sastanku); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18282–18284 (27. novembar 2007. godine) (koji je rekao da je uz Mladića bio i optuženi, a da su Germain i Baxter iz UNPROFOR-a i Indić iz VRS-a takođe bili prisutni); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14201 (23. avgust 2007. godine); DP P01980, str. 1; DP P01956, str. 2; Hamdija Torlak, T. 4476 (26. avgust 2010. godine) V. takođe Meho Džebo, T. 14883 (31. maj 2011. godine); DP D00055, str. 31.

²⁸³² Hamdija Torlak, T. 4474–4476 (26. avgust 2010. godine).

²⁸³³ DP P00736; DP P01980, str. 1; DP P01956, str. 2; Hamdija Torlak, T. 4474, 4478, T. 4483 (djelimično zatvorena sjednica) (26. avgust 2010. godine). Iako je ime Sejmona Dudnjika otkucano na Sporazumu, on ga nije potpisao. DP P00736, str. 2; Hamdija Torlak, T. 4485 (djelimično zatvorena sjednica) (26. avgust 2010. godine).

3. Svi [registrovani] vojno sposobni muškarci [...] će poslije postizanja sporazuma o razmjeni ratnih zarobljenika biti sigurno u pratnji UNPROFOR-a evakuisani na teritoriju po slobodnom izboru.²⁸³⁴

656. Pod pritiskom, vođe bosanskih Muslimana potpisale su sporazum, jer je posljednji konvoj bio presretnut i nije mu dozvoljeno da nastavi sve dok oni ne prihvate kapitulaciju.²⁸³⁵ Kasnije je Smith ocijenio da je taj sporazum mogao biti potpisan jedino pod pritiskom, budući da je u tom trenutku Žepa u potpunosti bila u rukama VRS-a.²⁸³⁶ Uprkos tome što je Torlak rekao Mladiću da Sporazum od 27. jula 1995. godine ne može biti pravosnažan pošto niko nema ovlaštenje da provede kapitulaciju,²⁸³⁷ Mladić je rekao da će oni koji ne predaju oružje do 18:00 sati biti “likvidirani”.²⁸³⁸ Smith je na tom sastanku objasnio da je malo vjerovatno da će vlada BiH prihvatiti sporazum, jer nije učestvovala u njegovom sastavljanju.²⁸³⁹ Mladić je postao osoran i “prezirno” je odvratio da je Muratović imao dovoljno prilike da se sastane s Mladićem na posmatračkom položaju OP–2, ali da je to sistematski odbijao.²⁸⁴⁰ Smith je potom naglasio da UNPROFOR ne može biti uključen u Sporazum od 27. jula 1995 godine kao učesnik.²⁸⁴¹

657. Nekih sat vremena nakon ovog sastanka, Torlak i Imamović su poslani u dva različita autobusa u posljednjem konvoju iz Žepe, koji je u međuvremenu čekao na Bokšanici.²⁸⁴² Hajrića su bosanski Srbi poslali na Žepsku planinu, da ubijedi vojnike da se predaju.²⁸⁴³ Saopštio im je da će oni koji su učestvovali u zločinima biti sudski gonjeni, a da će ostali nesmetano moći napustiti područje.²⁸⁴⁴ Kad se nešto prije ponoći vratio na posmatrački položaj OP–2, Hajrić je prenio da su vojnici na brdima kategorički odbili da se predaju.²⁸⁴⁵ Optuženi je jednom depešom lično informisan o tome da se prisluškivanjem radio–veza ABiH na dan 27. jula došlo do podatka da ABiH očekuje da će nakon evakuacije civila evakuisati pripadnike svoje Žepske brigade i da će 24. divizija 2. korpusa ABiH biti spremna da interveniše u slučaju da tokom evakuacije bude incidenata.²⁸⁴⁶

²⁸³⁴ DP P00736, str. 1; DP P01980, str. 1.

²⁸³⁵ Hamdija Torlak, T. 4478 (26. avgust 2010. godine).

²⁸³⁶ Rupert Smith, T. 11695 (23. mart 2011. godine).

²⁸³⁷ Hamdija Torlak, T. 4474, 4476 (26. avgust 2010. godine). V. također Rupert Smith, DP P02086, PT. 17553–17554 (6. novembar 2007. godine).

²⁸³⁸ DP P01980, str. 1; Emma Sayer, T. 10983–10984 (8. mart 2011. godine); Emma Sayer, DP P01974, PT. 21085 (6. februar 2008. godine) (koja se sjeća da je Mladić upotrebio upravo riječ “likvidirani”); DP P01956, str. 2.

²⁸³⁹ DP P01980, str. 1; Emma Sayer, T. 10983 (8. mart 2011. godine).

²⁸⁴⁰ DP P01980, str. 1; Emma Sayer, T. 10983 (8. mart 2011. godine).

²⁸⁴¹ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17555–17556 (6. novembar 2007. godine); DP P01980, str. 1.

²⁸⁴² Hamdija Torlak, T. 4474–4475 (26. avgust 2010. godine).

²⁸⁴³ Hamdija Torlak, T. 4774, 4777 (1. septembar 2010. godine); Meho Džebo, T. 14808–14809 (30. maj 2011. godine).

²⁸⁴⁴ Meho Džebo, T. 14809 (30. maj 2011. godine).

²⁸⁴⁵ Meho Džebo, T. 14809 (30. maj 2011. godine), T. 14883 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁴⁶ DP P00483, str. 2.

658. Oko 21:00 ili 22:00 sata u noći 27. jula Torlak i Imamović iskrcani su iz autobusa u kojima su čekali na Bokšanici i odvedeni su u bazu UNPROFOR-a na posmatračkom položaju OP-2, gdje su im vojnici VRS-a rekli da su uhapšeni i da imaju status ratnih zarobljenika.²⁸⁴⁷ Obojici vođa iz Žepe stavili su lisice i odvezli ih u hotel “Borike”, gdje ih je čuvalo nekoliko pripadnika VP VRS-a.²⁸⁴⁸

659. Nakon što su Torlak i Imamović iskrcani s autobusa, posljednjem konvoju je dozvoljeno da nastavi ka Kladnju.²⁸⁴⁹ Prilikom zaustavljanja u Lukama, u blizini Tišće, jedan vojni policajac s bijelim opasačem iz pratnje optuženog ušao je u autobus u kojem se nalazilo 12 lakše ranjenih muškaraca i pitao ima li ranjenika.²⁸⁵⁰ Kad su mu odgovorili potvrdno,²⁸⁵¹ taj vojni policajac je izašao iz autobusa i uzeo od optuženog, koji je stajao kraj autobusa, jedan papir formata A4 i onda je prozvao tih 12 ranjenih muškaraca.²⁸⁵² Taj vojni policajac je potom ranjenim muškarcima naredio da izađu iz autobusa i prijeđu u drugi autobus koji je stajao okrenut u suprotnom pravcu.²⁸⁵³ Ranjenicima se zatim priključilo 28 muškaraca starije dobi, koji su iskrcani s autobusa koji su putovali u noći 26. jula i koji su u Lukama već proveli jednu noć.²⁸⁵⁴ Autobus s ranjenicima i starcima se zatim odvezao do zatvora Rasadnik nedaleko od Rogatice.²⁸⁵⁵

660. O izdvajanju tih 40 osoba (12 ranjenika i 28 staraca) raspravljalo se na sastanku između optuženog i Gobilliarda na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici, kasno popodne narednog dana, 28. jula.²⁸⁵⁶ Gobilliard je izrazio zgražanje zbog ovog incidenta.²⁸⁵⁷ Optuženi mu je objasnio

²⁸⁴⁷ Hamdija Torlak, T. 4474–4475 (26. avgust 2010. godine); Meho Džebo, T. 14808–14809 (30. maj 2011. godine). Torlak je razumio da je uhapšen zato što nije obezbijedio razoružavanje ABiH predviđeno Sporazumom od 24. jula 1995. godine. Hamdija Torlak, T. 4778–4779 (1. septembar 2010. godine).

²⁸⁴⁸ Hamdija Torlak, T. 4475–4476 (26. avgust 2010. godine). V. takođe DP P00104, str. 12 (mapa na kojoj se vidi gdje se nalaze Žepa, posmatrački položaj OP-2 i Borike). Tom hapšenju su prisustvovali i vojnici UNPROFOR-a. Hamdija Torlak, T. 4475, 4494 (26. avgust 2010. godine).

²⁸⁴⁹ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7023 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14811 (30. maj 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4475 (26. avgust 2010. godine) (koji je rekao da je čuo kad je naredeno da konvoj krene za Kladanj, da se motori pale i autobusi kreću). Dibb je rekao da je optuženi, uprkos UNPROFOR-ovom protivljenju, spriječio Hajrića da ode. Thomas Dibb, T. 4913 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16291, 16297 (15. oktobar 2007. godine).

²⁸⁵⁰ Meho Džebo, T. 14812 (30. maj 2011. godine).

²⁸⁵¹ Meho Džebo, T. 14812 (30. maj 2011. godine).

²⁸⁵² Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7023–7024 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14811–14812 (30. maj 2011. godine) (koji je rekao da je na tom spisku bilo 13 imena, ali da je jedna od tih osoba evakuisana dan prije), T. 14855 (31. maj 2011. godine). Takođe je bilo izvještaja da je tokom tog zaustavljanja muškarcima, bosanskim Muslimanima, oduzet novac. Optuženi je naredio istragu o tom incidentu. DP P01434, str. 5–6.

²⁸⁵³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7024 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14812 (30. maj 2011. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4803 (2. septembar 2010. godine); DP P02108, str. 63.

²⁸⁵⁴ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7024 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14812–14813 (30. maj 2011. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4803 (2. septembar 2010. godine); DP P02108, str. 63.

²⁸⁵⁵ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7024 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14813–14814 (30. maj 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4495 (26. avgust 2010. godine).

²⁸⁵⁶ DP P00582, str. 1; Louis Fortin, T. 3080–3081 (23. juni 2010. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18288–18289 (27. novembar 2007. godine), PT. 18401 (28. novembar 2007. godine). Louis Fortin je takođe bio prisutan i nakon sastanka je sastavio bilješke pisane rukom. *Ibid.*

²⁸⁵⁷ DP P00582, str. 1.

da su ti civili zapravo bili vojno sposobni muškarci koji su lagali koliko imaju godina kako bi pobjegli iz Žepe.²⁸⁵⁸ Optuženi je znao imena tih osoba pošto je imao spisak svih muškaraca vojne dobi iz Žepe i uporedio ga je s listom osoba u konvojima.²⁸⁵⁹

661. Na sastanku su optuženi i Gobilliard nadalje razgovarali o broju ljudi za koje se ocjenjuje da su i dalje u Žepi.²⁸⁶⁰ Optuženi je u više navrata nudio svoje lične garancije da su pristupi “evakuaciji” preostalih civila, ali je naglašavao i to da prema njegovim saznanjima u Žepi više nema civila.²⁸⁶¹ Optuženi je UN-u ponudio mogućnost da pošalje vozila po preostale civile bosanske Muslimane i vojnike u brdima; međutim, iz straha da se Srebrenica ne ponovi, UNPROFOR nije mislio da je to dobra ideja sve dok se ne postigne globalni sporazum.²⁸⁶² Ubrzo nakon sastanka VRS je uhapsio Hajrića²⁸⁶³ i odveo ga u hotel “Borike”.²⁸⁶⁴

662. Dana 27. jula, nakon što su uhapšeni Torlak, Imamović i Hajrić i nakon što je obavljen prijevoz ljudi iz Žepe, Palić, jedini preostali pripadnik ABiH, ostao je u bazi UNPROFOR-a u Žepi.²⁸⁶⁵ Kad je iz Žepe 27. jula otišao i posljednji konvoj, u bazu UNPROFOR-a došla su dva vojnika VRS-a i odvela ga.²⁸⁶⁶

663. Dana 28. jula 40 staraca i ranjenika dovezeno je autobusom u zatvor Rasadnik u dolini Rogatice,²⁸⁶⁷ gdje su ih pretresli.²⁸⁶⁸ Optuženi, koji je bio prisutan neko kraće vrijeme, rekao je

²⁸⁵⁸ DP P00582, str. 2 (optuženi je dalje objasnio da će ti zatočenici biti držani u zatvoru Rasadnik u Rogatici, gdje ih je trebao popisati MKCK, a potom razmijenjeni u skladu sa sporazumom o razmjeni ratnih zarobljenika koji je trebalo postići).

²⁸⁵⁹ DP P00582, str. 2.

²⁸⁶⁰ DP P00582, str. 3.

²⁸⁶¹ DP P00582, str. 3.

²⁸⁶² DP P00582, str. 3–4; Louis Fortin, T. 3082–3083 (23. juni 2010. godine).

²⁸⁶³ DP P00582, str. 4; Louis Fortin, DP P00587, PT. 18293 (27. novembar 2007. godine) (koji je rekao da nije bio svjedok tog hapšenja, pošto se ono dogodilo nakon sastanka, ali da je kasnije o tome obavješten, pa je taj incident mogao uključiti u svoje bilješke).

²⁸⁶⁴ Hamdija Torlak, T. 4495 (26. avgust 2010. godine).

²⁸⁶⁵ Meho Džebo, T. 14807 (30. maj 2011. godine). U Žepi, Torlak je Palića vidio posljednji put kad je odlazio iz Žepe za Bokšanicu 26. jula. Hamdija Torlak, T. 4402–4403 (25. avgust 2010. godine), T. 4803 (2. septembar 2010. godine). V. takođe svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7018 (7. februar 2007. godine) (koji je rekao da je Palića vidio u Žepi ujutro 26. jula). Palić je ostao sam u malom šatoru podignutom ispred škole u bazi UN-a. Meho Džebo, T. 14807 (30. maj 2011. godine). V. takođe DP P02252; Meho Džebo, T. 14837 (31. maj 2011. godine) (broj 3 označava mjesto na kojem je Džebo posljednji put vidio Palića).

²⁸⁶⁶ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14197–14199 (23. avgust 2007. godine). V. takođe Dragomir Pećanac, T. 18191, 18196 (djelimično zatvorena sjednica) (17. januar 2012. godine); Hamdija Torlak, T. 4801 (2. septembar 2010. godine). Joseph je rekao da je ponašanje ta dva vojnika VRS-a bilo agresivno. Joseph i Bezruchenko, obojica svjedoci tog incidenta, strahovali su za Palićevu sudbinu. Pokušali su da prate vozilo u kojem su odvezli Palića, ali su ga poslije nekog vremena izgubili. Takođe su pokušali doći do informacija na posmatračkom položaju OP-2, ali bezuspješno. Edward Joseph, DP P01949, PT. 14197–14199 (23. avgust 2007. godine).

²⁸⁶⁷ Zatvor Rasadnik nalazio se u krugu poljoprivredne zadruge Rasadnik u južnom dijelu Rogatice. Meho Džebo, T. 14813 (30. maj 2011. godine). V. takođe Zoran Čarkić, T. 12755 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine); DP P00104, str. 12 (mapa na kojoj se vidi lokacija zatvora Rasadnik, označeno kao “zatvor u Rogatici”).

²⁸⁶⁸ Meho Džebo, T. 14813 (30. maj 2011. godine). Optuženi je naredio da se oduzeti predmeti popišu i vrate ovim ljudima po njihovom oslobađanju. Meho Džebo, T. 14814 (30. maj 2011. godine), T. 14855 (31. maj 2011. godine).

zarobljenicima da će ostati u zatočeništvu dok se ne postigne sporazum o razmjeni ratnih zarobljenika.²⁸⁶⁹ Naredio je da se zarobljeni ranjenici i starci drže u odvojenim prostorijama.²⁸⁷⁰ Zoran Čarkić, jedan od podređenih optuženog, obavljao je razgovore sa zarobljenicima.²⁸⁷¹

664. Noću su zarobljenike tukli policajci koji su u noćnoj smjeni odmjenjivali zatvorske čuvare.²⁸⁷² Poslije desetak dana, zarobljenici su dobili svoje radne obaveze i manje su ih tukli.²⁸⁷³ U jednoj odvojenoj sobi – prozvanoj “zloglasna” soba – držali su neke druge zarobljenike koje su tukli i mučili veći dio vremena.²⁸⁷⁴ Dana 15. januara 1996. godine svi zarobljenici iz zatvora Rasadnik koji u međuvremenu nisu bili odvedeni premješteni su u zatvor u Kuli nedaleko od sarajevskog aerodroma i razmijenjeni četiri dana kasnije.²⁸⁷⁵

665. Nakon što su vođe iz Žepe Torlak i Imamović u noći 27. jula na Bokšanici izvedeni svaki iz svog autobusa, nekoliko su dana boravili u odvojenim sobama u hotelu “Borike” – gdje je držan i Hajrić²⁸⁷⁶ – a stražu nad njima čuvali su pripadnici Vojne policije VRS-a.²⁸⁷⁷ Ova trojica predstavnika iz Žepe – Torlak, Imamović i Hajrić – odvedeni su 30. jula ili približno tog datuma u zatvor Rasadnik, gdje su držani u jednoj trećoj prostoriji, odvojeno od drugih zarobljenika.²⁸⁷⁸

²⁸⁶⁹ Meho Džebo, T. 14813–14814 (30. maj 2011. godine). Optuženi je objasnio da su bosanski Srbi u načelu bili saglasni s njihovom evakuacijom, ali samo pod uslovom da se oslobodi 48 vojnika VRS-a na aerodromu “Dubrava” u blizini Tuzle. Meho Džebo, T. 14813 (30. maj 2011. godine), T. 14881–14882 (31. maj 2011. godine). Zatvorski objekat bio je otvoren za posjete MKCK-a. Đoko Razdoljac, T. 8278 (30. novembar 2010. godine).

²⁸⁷⁰ Meho Džebo, T. 14814 (30. maj 2011. godine). Džebo se ne sjeća da je poslije toga vidio optuženog u zatvoru Rogatica. Meho Džebo, T. 14860 (31. maj 2011. godine). Ranjenicima su stavljeni zavoji, a MKCK ih je posjetio i popisao 30. jula 1995. godine. Meho Džebo, T. 14829 (31. maj 2011. godine); DP D00211; DP P01434, str. 4–5. MKCK ih je ponovo obišao 21. avgusta, 23. oktobra i 27. oktobra 1995. godine. DP P02253.

²⁸⁷¹ Meho Džebo, T. 14820 (30. maj 2011. godine).

²⁸⁷² Meho Džebo, T. 14816–14817 (30. maj 2011. godine), T. 14831 (31. maj 2011. godine). Kad su izvođeni ili kad su išli u WC, zarobljenici su primoravani da pjevaju srpske pjesme. Meho Džebo, T. 14828, 14831 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁷³ Meho Džebo, T. 14817 (30. maj 2011. godine), T. 14831 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁷⁴ Meho Džebo, T. 14818 (30. maj 2011. godine), T. 14841 (31. maj 2011. godine). U januaru 1996. godine Džebo je vidio trojicu muškaraca koji su bili među zarobljenicima u toj sobi – Jasmina Kulovca, Envera Krasića i Kadriju Sulejmanovića. Od jednog od njih saznao je da su Mujo Hodžić i Mujo Paraganlija proveli deset dana u “zloglasnoj” sobi i da su zatim odvedeni. Meho Džebo, T. 14818 (30. maj 2011. godine), T. 14841–14842, 14863 (31. maj 2011. godine). Ostali zarobljenici iz “zloglasne” sobe nisu vraćeni među druge zarobljenike sve do 11. januara 1996. godine, kad ih je popisao MKCK. Meho Džebo, T. 14840–14841 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁷⁵ Meho Džebo, T. 14848 (31. maj 2011. godine); svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7025 (7. februar 2007. godine); Ramiz Dumanjić, T. 17948 (29. septembar 2011. godine).

²⁸⁷⁶ V. gore, par. 658, 988, fusnota 2849.

²⁸⁷⁷ Hamdija Torlak, T. 4475–4476, 4494–4495 (26. avgust 2010. godine); DP P00104, str. 12 (mapa na kojoj se vidi hotel “Borike”, nadomak posmatračkog položaja OP–2 na Bokšanici).

²⁸⁷⁸ Hamdija Torlak, T. 4401 (25. avgust 2010. godine), T. 4495 (26. avgust 2010. godine), T. 4779–4780 (1. septembar 2010. godine); Meho Džebo, T. 14818 (30. maj 2011. godine), T. 14826 (31. maj 2011. godine), DP P01434, (izvještaj VRS-a od 30. jula u kojem se navode imena 44 ratna zarobljenika, uključujući Hajrića, Torlaka i Imamovića). Kad su stigli, MKCK ih je popisao i dopušteno im je da kontaktiraju svoje porodice. Hamdija Torlak, T. 4495–4496 (26. avgust 2010. godine), T. 4780 (1. septembar 2010. godine), T. 4798 (2. septembar 2010. godine). Hajriću je bilo dozvoljeno da se moli pet puta na dan. DP P01434, str. 5; Meho Džebo, T. 14827 (31. maj 2011. godine).

Hajrić, Imamović i Torlak ostali su u istoj prostoriji u zatvoru Rasadnik najviše dvije sedmice.²⁸⁷⁹ Imamović i Hajrić su odatle odvedeni sredinom avgusta i više se nikad nisu vratili.²⁸⁸⁰ Torlak je na kraju, u januaru 1996. godine, razmijenjen s preostalim zarobljenicima.²⁸⁸¹ Pretpostavlja da ga nisu ubili zbog toga što se pojavljuje na brojnim video-snimcima pregovora vođenih s Mladićem.²⁸⁸²

666. Što se tiče “muškaraca vojne dobi” iz Žepe, Vijeću su predloženi dokazi da se oni do 8:00 sati 28. jula 1995. godine još uvijek nisu bili predali i da su nastavili da se kriju po brdima.²⁸⁸³ Kad je Joseph tog jutra pitao Mladića gdje je Palić, Mladić mu je odgovorio da je Palić mrtav.²⁸⁸⁴ Kad ga je kasno popodne Gobilliard pitao je li Palić uistinu mrtav, optuženi mu je odgovorio da tu informaciju ne može potvrditi i da je moguće da se radi o propagandi.²⁸⁸⁵

667. Vojni posmatrači UN-a su u svom dnevnom Izvještaju o situaciji podnesenom Glavnom štabu izvijestili da je 29. jula u Žepi i oko Žepe bilo intenzivnog granatiranja, odnosno da su zabilježene 23 eksplozije i da je ispaljeno četiri do pet mina iz minobacača.²⁸⁸⁶

668. Takođe 29. jula Muratović je preko UNPROFOR-a zatražio sastanak s VRS-om na sarajevskom aerodromu kako bi se pregovori o razmjeni po principu “svi za sve” nastavili “na višem nivou”.²⁸⁸⁷ Međutim, nešto prije samog sastanka VRS je otkazao svoje prisustvo insistirajući na tome da bosanski Muslimani moraju prihvatiti Sporazum od 24. jula 1995. godine, nakon čega će VRS možda biti spreman da dalje razgovara o sudbini muškaraca bosanskih Muslimana iz Žepe.²⁸⁸⁸

669. Tokom kasnijeg razgovora između Mladića i Josepha, Mladić je rekao da VRS planira da uhapsi jedan broj vojnika bosanskih Muslimana koje smatra “ratnim zločincima”, bez obzira na to kakav sporazum bude postignut.²⁸⁸⁹ Joseph je bio zabrinut zbog toga što bi neki muškarci bosanski Muslimani bili u smrtnoj opasnosti ako bi pali pod Mladićevu kontrolu, pošto bi VRS imao

²⁸⁷⁹ Meho Džebo, T. 14827 (31. maj 2011. godine). Hajrić i Imamović su takođe proveli nekoliko dana u “zloglasnoj” sobi, gdje su ih tukli. Meho Džebo, T. 14841–14842, 14865 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁸⁰ Hamdija Torlak, T. 4401 (25. avgust 2010. godine), T. 4496 (26. avgust 2010. godine), T. 4790 (1. septembar 2010. godine); Meho Džebo, T. 14863 (31. maj 2011. godine).

²⁸⁸¹ Meho Džebo, T. 14818 (30. maj 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4799–4800, 4803–4804 (2. septembar 2010. godine).

²⁸⁸² Hamdija Torlak, T. 4408–4409 (25. avgust 2010. godine).

²⁸⁸³ DP P01980, str. 2.

²⁸⁸⁴ DP P02108, str. 62; Edward Joseph, DP P01949, PT. 14207 (23. avgust 2007. godine).

²⁸⁸⁵ DP P00582, str. 5; Louis Fortin, DP P00587, PT. 18294–18295 (27. novembar 2007. godine).

²⁸⁸⁶ DP P00753, str. 3. U izvještaju vojnih posmatrača UN-a za 30. juli 1995. godine ne pominje se da je otvarana vatra. *Ibid.*

²⁸⁸⁷ DP P02108, str. 66. V. takođe DP P02108, str. 68 (pismeni prijedlog za zakazivanje tog sastanka, koji je sastavio Muratović).

²⁸⁸⁸ DP P02108, str. 66. VRS je takođe naveo da su oni bili zainteresovani za razmjene izvjesnog broja ratnih zarobljenika iz raznih dijelova zemlje po principu “jedan za jedan”. *Ibid.*

²⁸⁸⁹ Edward Joseph, T. 10560–10563 (28. februar 2011. godine); DP P02108, str. 67.

odriješene ruke da odluči koga će smatrati “ratnim zločincem” i kome će dozvoliti da ode, a kome neće.²⁸⁹⁰

670. Istog dana, na sarajevskom aerodromu održan je još jedan sastanak VRS-a, kojeg je zastupao Indić, i bosanskih Muslimana; međutim, u vezi s razmjenom zarobljenika nije bilo značajnijeg napretka.²⁸⁹¹ U izvještaju UNPROFOR-a od 29. jula navodi se da je optuženi rekao Gobilliardu da će se muškarci bosanski Muslimani iz Žepe moći evakuisati odmah ako bosanski Muslimani prihvate razmjenu zarobljenika po principu “svi za sve”.²⁸⁹² Uprkos njegovom uvjerenju, Joseph je i dalje strahovao za konačnu bezbjednost tih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe.²⁸⁹³

671. U svom izvještaju od 29. jula optuženi navodi da borbena dejstva protiv Žepske brigade treba nastaviti sve dok bosanski Muslimani na obave dogovorenu razmjenu i ne izvrše obaveze iz Sporazuma od 24. jula 1995. godine.²⁸⁹⁴ Optuženi je jedinicama VRS-a takođe izdao instrukcije da osobe koje zarobe prije prestanka borbenih dejstava ne evidentiraju, ne prijavljuju međunarodnim organizacijama i čuvaju za razmjenu u slučaju da bosanski Muslimani ne izvrše obaveze iz sporazuma ili se probiju iz okruženja.²⁸⁹⁵

672. Pećanac je dopisom od 29. jula obavijestio optuženog lično o tome da je on na sastanku tog jutra, između ostalog, rekao UNPROFOR-u da je od Hajrića i Imamovića 27. jula dobio uvjerenja da u žepskoj enklavi više nema civila.²⁸⁹⁶ Takođe ga je obavijestio da ima neprovjerene podatke o tome da se dio snaga Žepske brigade ABiH pokušava probiti na desnu obalu Drine, vjerovatno u namjeri da se preda snagama MUP-a Srbije.²⁸⁹⁷

673. Dana 31. jula pregovori o Žepi i razmjeni zarobljenika po principu “svi za sve” prekinuti su.²⁸⁹⁸ Do tad su se svi članovi Komande VRS-a, uključujući Mladića, optuženog, Gveru i Milovanovića, preselili u Banju Luku, i činilo se da se Mladić više bavio događajima na jugozapadu zemlje “i da Žepa za njega gotovo i nije više tema”.²⁸⁹⁹ Na posljednjem sastanku tog dana između Smitha, Mladića i Gvere u motelu “Balkana” u Mrkonjić Gradu, nedaleko od Banje Luke, Mladić je stavio na znanje da je “evakuacija” civilnog stanovništva iz Žepe okončana i tvrdio je da su se

²⁸⁹⁰ Edward Joseph, T. 10561–10563 (28. februar 2011. godine).

²⁸⁹¹ DP P02108, str. 71.

²⁸⁹² Edward Joseph, T. 10563–10566 (28. februar 2011. godine); DP P02108, str. 72.

²⁸⁹³ Edward Joseph, T. 10563, 10565 (28. februar 2011. godine).

²⁸⁹⁴ DP P00122, str. 2; DP P00152.

²⁸⁹⁵ DP P00122, str. 2; DP P00152.

²⁸⁹⁶ DP P00486, str. 1–2.

²⁸⁹⁷ DP P00486, str. 1–2.

²⁸⁹⁸ DP P02108, str. 76.

²⁸⁹⁹ DP P02108, str. 76–77; Rupert Smith, T. 11566 (21. mart 2011. godine).

vojnici bosanski Muslimani počeli probijati u tri pravca, južno prema Goraždu, zapadno prema Kladnju i preko rijeke u Srbiju.²⁹⁰⁰

674. Odista, vojno sposobni muškarci iz Žepe se nisu predali, već su se krili po brdima oko Žepe i bježali ili preko teritorije RS-a u Kladanj ili preko Drine u Srbiju.²⁹⁰¹ Vojno sposobni muškarci iz Žepe koji su bježali prema Drini preplivali su rijeku ili je prelazili splavovima od drveta ili automobilskih guma koje su sami pravili od materijala pronađenog na obali.²⁹⁰² Umjesto za odlazak sa svojim porodicama, iz straha za sopstvene živote odlučivali su se za bjekstvo, posebno nakon što se pročulo šta se dogodilo u Srebrenici.²⁹⁰³

²⁹⁰⁰ Rupert Smith, T. 11567 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17557–17560 (6. novembar 2007. godine); DP P01981; DP P02108, str. 76–77. V. takođe Emma Sayer, DP P01974, PT. 21090 (6. februar 2008. godine); Emma Sayer, T. 10987 (8. mart 2011. godine).

²⁹⁰¹ Hamdija Torlak, T. 4728 (1. septembar 2010. godine) (koji govori o “vojs[ci]”), T. 4809–4811 (2. septembar 2010. godine) (koji govori o “svi[m] vojno sposobni[m] muškar[ci]ma”); svjedok PW-005, T. 2249 (31. maj 2010. godine); Meho Džebo, T. 14885, 14908 (31. maj 2011. godine) (koji govori o “pripadnici[ma] Armije” i “pripadnicima Armije BiH”); DP D00111 (spisak muškaraca koji su prešli u Srbiju i bili zarobljeni); Hamdija Torlak, T. 4794–4795 (2. septembar 2010. godine) (koji je rekao da su muškarci navedeni u DP D00111 bili muškarci iz Žepe koji su odbili predati oružje). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17560, 17582 (6. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11567–11568 (21. mart 2011. godine), T. 11596, 11599–11600, 11602, 11606–11607 (22. mart 2011. godine); Richard Butler, T. 16857–16858 (19. juli 2011. godine); Mirko Trivić, T. 8600 (7. decembar 2010. godine), Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11997 (23. maj 2007. godine) (koji je potvrdio da se dio Žepске brigade ABiH organizovano povukao preplivavši rijeku Drinu, a da su drugi dijelovi otišli u pravcu Kladnja); DP P00755 (borbeni izvještaj koji je 8. avgusta sastavio Kušić, komandant Rogatičke brigade, u kojem on obavještava Komandu Drinskog korpusa o likvidaciji pet bosanskih Muslimana koji su se “posle pada Žepe” kretali područjem zapadno od Žepe, kao i jednog “ustaše [...] bez oružja”, rodom iz Srebrenice, koji je rekao da je zaostao za ostalima). U svom Završnom podnesku tužilaštvo je tvrdilo da je ubijanje pet bosanskih Muslimana iz Žepe i dvadesetčetvorogodišnjeg muškarca iz Srebrenice bila prirodna i predvidljiva posljedica i UZP–a prisilnog uklanjanja i UZP–a ubistva, mada ni jedan ni drugi navod nije iznesen u Optužnici. Završni podnesak tužilaštva, par. 797, 800–801. Vijeće ima u vidu paragrafe 22.1–22.4 Optužnice, u kojima se navode konkretni incidenti situaciono uslovljenog ubijanja, za koje se kaže da je predstavljalo prirodnu i predvidljivu posljedicu dva pomenuta UZP–a, međutim, ništa u tekstu tih paragrafa ne ukazuje na to da je pored incidenata opisanih u tim paragrafima bilo i drugih incidenata situaciono uslovljenog ubijanja. Vijeće smatra da nije ispravno tumačenje da ti paragrafi sadrže samo primjere incidenata i optuženi bi s pravom mogao postaviti pitanje zašto incidenti ubijanja navedeni u DP P00755 nisu bili predmet jednog dodatnog paragrafa Optužnice, paragrafa 22.5, ukoliko je namjera bila da i oni uđu u okvir teze protiv njega. Štetni učinak manjkave optužnice može se “ispraviti” samo ako tužilaštvo optuženom pruži jasne, pravovremene i dosljedne informacije koje otklanjaju nedoumice ili razjašnjavaju nejasnoće, čime se kompenzuje to što optužnica nije sadržala adekvatne informacije o optužbama. Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 163. Međutim, Vijeće zaključuje da u tu svrhu nije dovoljna činjenica da se ovi incidenti ubijanja takođe pominju u paragrafu 189 i fusnoti 303 Pretpretresnog podneska tužilaštva, budući da problem s ovim konkretnim incidentima nije nikakva dvosmislenost ili nejasnoća u Optužnici, već činjenica da oni njome uopšte nisu ni obuhvaćeni. Iz navedenih razloga, Vijeće neće smatrati da spomenuti incidenti navodnog ubijanja iz DP P00755 ulaze u okvir teze protiv optuženog. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4821 (2. septembar 2010. godine) (koji je rekao da je i on čuo da je grupa od 12 do 14 boraca iz Žepe zarobljena i ubijena). Dana 1. avgusta 1995. godine Čarkić je izvijestio da se nekoliko muškaraca iz Žepe 31. jula predalo Vojsci Jugoslavije i MUP–u, a da su ostali popisani u Crnom Potoku, i da su, po svemu sudeći, pokušali prijeći Drinu. DP P02606, str. 2.

²⁹⁰² Svjedok PW-013, T. 9870–9873 (14. februar 2011. godine), T. 9878–9879, 9882–9883 (15. februar 2011. godine), T. 9981 (16. februar 2011. godine); DP P01815 (mapa na kojoj je svjedok PW-013 u sudnici označio mjesto na kojem je prešao Drinu); Nesib Salić, T. 13242–13248, 13264 (26. april 2011. godine). Sam Salić je u julu 1995. godine napunio tek 15 godina. Nesib Salić, T. 13233 (21. april 2011. godine), T. 13239, 13247–13249 (26. april 2011. godine); DP P02189 (mapa na kojoj je Salić u sudnici označio put kojim su muškarci stigli do Drine i prešli rijeku). V. takođe DP P02557, str. 4.

²⁹⁰³ Svjedok PW-013, T. 9886–9887 (15. februar 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4821 (2. septembar 2010. godine) (koji je rekao da su se ti muškarci plašili da “ne završe, znači, ubistvom, bez saslušanja, suđenja i bilo čega.”);

675. Na osnovu nekoliko presretnutih razgovora Vijeće zaključuje da je VRS pokušao uvjeriti organe vlasti u Srbiji da mu predaju muškarce bosanske Muslimane koji su preko Drine bježali u Srbiju.²⁹⁰⁴ Dana 1. avgusta presretnut je razgovor između izvjesnog “Steve” iz Glavnog štaba VRS-a i izvjesnog “Jevtića” u Srbiji, o muškarcima bosanskim Muslimanima koji su prešli Drinu. Stevo je rekao Jevtiću, koji je tad bio u Srbiji “to [muškarce] što ti ufatiš, da ih naši pokupe živa”.²⁹⁰⁵ Sveto je zatim Jevtića spojio s Bearom i Beara je rekao da će se sastati s Jevtićem.²⁹⁰⁶ Kasnije tog dana, Beara, koji se tad nalazio u Srbiji, žalio se Stevi u jednom presretnutom razgovoru da oni ne mogu spriječiti “gomilu paketa” da prelazi na teritoriju Srbije, pošto pripadnici MKCK-a i UNHCR-a snimaju i popisuju bosanske Muslimane.²⁹⁰⁷ Beara je predložio da se zahtijeva da “ih MKCK doprati kod nas i da ovde budu razmjenjeni”, pošto “[m]i nismo nameravali da ih ubijamo [...] nego da ih menjamo”.²⁹⁰⁸ Sutradan, 2. avgusta, Krstić je naredio Popoviću da sa Svetozarom Kosorićem, koji je bio na čelu Odjeljenja za obavještajne poslove Drinskog korpusa, ode preko Drine u Bajinu Baštu u Srbiji, da srede da muškarci bosanski Muslimani iz Žepe budu vraćeni.²⁹⁰⁹ Nešto kasnije istog dana, Krstić je Popoviću eksplicitno rekao: “I hoću da mi vratiš Turke ovamo”.²⁹¹⁰ Popović je obavijestio Bearu da u tom trenutku organi vlasti u Srbiji drže 500–600 muškaraca bosanskih Muslimana i da nikom ne dozvoljavaju pristup.²⁹¹¹

676. Dana 2. avgusta u selu Žepa nije više bilo nikoga, ako se izuzme nekoliko vojnika VRS-a koji su ostali kako bi pljačkali i palili kuće po enklavi i okolnim selima.²⁹¹² Pripadnici VRS-a takođe su digli u vazduh džamiju u centru Žepe.²⁹¹³

Rupert Smith, T. 11597 (22. mart 2011. godine) (koji je rekao da je postojala velika vjerovatnoća, posebno zato što je u to vrijeme postajalo jasno da nestali muškarci iz Srebrenice nisu živi, da će i muškarci iz Žepe koji nisu pobjegli biti zarobljeni ili ubijeni).

²⁹⁰⁴ DP P00345 (povjerljivo); DP P00346 (povjerljivo); DP P00347 (povjerljivo); DP P00528a; DP P00529a; DP P00529c.

²⁹⁰⁵ DP P00345 (povjerljivo), str. 1–2. Iz jednog presretnutog razgovora između Steve i Beare kasnije tog dana vidi se da je osoba po imenu “Stevo” bila iz Glavnog štaba VRS-a. DP P00346 (povjerljivo), str. 1.

²⁹⁰⁶ DP P00345 (povjerljivo), str. 3.

²⁹⁰⁷ DP P00346 (povjerljivo), str. 1.

²⁹⁰⁸ DP P00346 (povjerljivo), str. 2. V. takođe DP P00347 (povjerljivo).

²⁹⁰⁹ DP P00528a; Richard Butler, T. 16860–16861 (19. juli 2011. godine).

²⁹¹⁰ DP P00529a; DP P00529c; Richard Butler, T. 16861–16862 (19. juli 2011. godine).

²⁹¹¹ DP P00529a; DP P00529c; Richard Butler, T. 16861–16862 (19. juli 2011. godine). Krstić je Popoviću naredio sljedeće: “Da mi vratiš Turke [...] to su naši Turci”. Kad mu je Popović rekao da im MUP Srbije ne dozvoljava pristup tim osobama, Krstić je odgovorio: “Ja ću okrenuti cevi prema njima”. *Ibid.*

²⁹¹² DP P02108, str. 79. V. takođe Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16284, 16292, 16348, 16350–16351, 16354, 16316 (15. oktobar 2007. godine); DP P02178, str. 2, 4, 6 (fotografije snimljene iz vazduha na kojima se vide razaranja u Žepi i na okolnim područjima); Ramiz Dumanjić, T. 17940 (29. septembar 2011. godine) (koji je rekao da je “srpska vojska”, kad je on odlazio iz Žepe, palila kuće); Đoko Razdoljac, T. 8265–8266 (30. novembar 2010. godine); Meho Džebo, T. 14834, 14836–14839 (31. maj 2011. godine) (koji je rekao da su, kad se njegova porodica vratila 2001. godine, sve privatne kuće u susjedstvu, osim jedne, bili zapaljane, a da ne zna da su Muslimani, kako bi bili evakuisani, palili sopstvenu imovinu, prije nego što su otišli u julu 1995. godine); Esmā Palić, T. 13324–13325 (27. april 2011. godine) (koja je takođe rekla da je, kad se nakon osam godina vratila u Žepu, zatekla sljedeći prizor: “[S]vi su imali porušenu kuću. Jednostavno za neka naselja uopšte više nije bilo traga da su postojala”). V. takođe svjedočenje Mirka Trivića, koji je rekao da je njegova jedinica palila sijeno ili

5. Mjesta gdje je držan Avdo Palić i njegov nestanak (juli–septembar 1995. godine)

677. Kad je Palić odveden iz baze UNPROFOR-a, on je u nekom trenutku poslije 27. jula doveden u hotel “Borike”.²⁹¹⁴ Međutim, Palić je od trenutka kad je zatočen “imao poseban status” i Čarkić je naredio da mu se obezbijedi maksimalna sigurnost.²⁹¹⁵ Da bi obezbijedio takav stupanj zaštite, Čarkić je Palića 29. ili 30. jula 1995. godine premestio iz hotela “Borike” u svoj sopstveni stan u Rogatici.²⁹¹⁶ Optuženi je dao ovlaštenje za slanje izvještaja od 30. jula o tome da se Palić, za koga se koristi kodirano ime “Atlantida” i navodi da “puca od zdravlja”, nalazi “na sigurnom mjestu i na drugoj lokaciji”, u skladu s “naređenjem i [...] instrukcijama” optuženog.²⁹¹⁷ Palića je u

kolibe radi davanja dimnih signala o napredovanju snaga. To je bilo slično davanju dimnih signala i to je nalagala priroda terena. Takođe je rekao da je Krstić od njegove jedinice tražio da postupa odgovornije, jer je nekoliko kuća spaljeno. Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11906–11907 (22. maj 2007. godine); Mirko Trivić, T. 8734–8736, 8740 (10. decembar 2010. godine). DP P00749, str. 1 (memorandum Davida Harlanda u kojem on prenosi podatke koje je 26. jula primio od pukovnika Baxtera da su mnoge od kuća na brdima koje su bile u plamenu *po svemu sudeći* zapalili bosanski Muslimani koji su odlazili (naglasak dodat)). Vijeće podsjeća na svjedočenje Thomasa Dibba da je potpuno “nezamislivo” da bi bosanski Muslimani palili sopstvene kuće u gradu Žepi, jer su se u vrijeme kad se to počelo događati tamo nalazile “snage bosanskih Srba, [...] grčki plaćenici i drugi”. Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16350–16351 (15. oktobar 2007. godine). Do 3. avgusta, UNPROFOR i francuske snage koje su stigle kao pojačanje već su se bili povukli iz Žepe, tako da u enklavi više nije bilo međunarodnog prisustva. Druge organizacije, poput UNHCR-a i MKCK-a nastavile su djelovati iz svojih baza na Palama. DP P02108, str. 83–85, 87; Rupert Smith, T. 11573–11576 (21. mart 2011. godine).

²⁹¹³ Đoko Razdoljac, T. 8263–8266, T. 8269–8270 (30. novembar 2010. godine) (koji je rekao da se nalazio u Žepi sa svojom jedinicom, Rogatičkom brigadom, kad je glavna džamija dignuta u vazduh; pošto Rogatička brigada nije imala stručnjake za eksplozive, pet ili šest uniformisanih vojnika VRS-a, koje je nazvao “minerima”, došlo je u Žepu da digne džamiju u vazduh); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16297–16298 (15. oktobar 2007. godine); Hamdija Torlak, T. 4390–4391 (25. avgust 2010. godine), T. 4498 (26. avgust 2010. godine); DP P02192 (fotografija snimljena iz vazduha 27. jula 1995. godine na kojoj se vidi glavna džamija u Žepi); DP P02799, str. 162 (stop-fotografija iz DP P02798, Disk br. 4, 00:37:53, na kojoj se vidi da je 25. jula 1995. godine džamija u Žepi još uvijek bila tu); DP P02178, str. 6 (fotografija snimljena iz vazduha 24. avgusta 1995. godine, na kojoj se vide razaranja u Žepi, uključujući džamiju).

²⁹¹⁴ Hamdija Torlak, T. 4801–4802 (2. septembar 2010. godine) (koji je rekao da je moguće da su Palića držali u hotelu “Borike”); Zoran Čarkić, T. 12763 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine). U depeši CJB-a Sarajevo od 29. jula potvrđuje se da Palić ima status ratnog zarobljenika i savjetuje da MUP postigne dogovor s Glavnim štabom VRS-a o daljnjem postupanju s njim. DP P02801. U jednoj kasnijoj depeši CJB-a Sarajevo iz avgusta 1995. godine navodi se da je protiv Palića i drugih podnesena krivična prijava kojom se optužuju da su organizatori, naredbodavci i učesnici napada na kolonu VRS-a u klancu u Žepi, da su ubili dvojicu teško ranjenih vojnika VRS-a i okrutno postupali prema preživjelim ratnim zarobljenicima, pripadnicima VRS-a. DP P02802, str. 1. Iz jednog izvještaja optuženog od 28. jula vidi se da je Palić ispitivan o tome gdje su postavljene mine. DP P00150. Nakon što je Esmā Palić obavijestila MKCK da je Palić nestao, MKCK joj je javio da je Mladić rekao da je on pokušao pobjeći kroz šumu i da je bježeći vjerovatno smrtno stradao. Esmā Palić, T. 13326 (27. april 2011. godine).

²⁹¹⁵ Zoran Čarkić, T. 12754–12755 (djelimično zatvorena sjednica), 12758–12759 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine), T. 12902 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). Čarkić je rekao da je razlog za ovo naređenje i za upotrebu kodiranog imena za Palića bio taj što mu je stalno prijetila opasnost od odmazde zbog njegove uloge u napadu na Zlovrh. Zoran Čarkić, T. 12756 (djelimično zatvorena sjednica), 12759 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine). Palićevo ime je znao samo onaj ko je trebao da ga zna, odnosno komandanti i organi bezbjednosti. Zoran Čarkić, T. 12756 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine).

²⁹¹⁶ Zoran Čarkić, T. 12754, 12763 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine), T. 12782 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). V. takođe DP P01434, str. 4–5; Milenko Todorović, T. 13002–13004 (19. april 2011. godine).

²⁹¹⁷ DP P01434, str. 3. “Atlantida” je bilo Palićevo kodirano ime, a smještaj koji se pominje u ovom izvještaju je Čarkićev stan. Zoran Čarkić, T. 12754 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine). V. takođe Milenko Todorović, T. 13002–13004 (19. april 2011. godine).

Čarkićevom stanu posjetio Beara, koji mu je rekao da se s obzirom na njegov visoki status planira vrlo značajna razmjena.²⁹¹⁸

678. Palića su u Čarkićevom stanu držali desetak dana.²⁹¹⁹ Dana 10. avgusta 1995. godine Čarkić je od Beare dobio naređenje da Palića u tajnosti preveze do vojnog zatvora Mlin u Bijeljini.²⁹²⁰

679. Dana 5. septembra 1995. godine u 01:00 sat ujutro, Pećanac²⁹²¹ je pokupio Palića iz zatvora u Bijeljini.²⁹²² Te noći Palić je odveden u Han-Pijesak.²⁹²³

6. Identifikacija tijela Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića

680. Analizom DNK utvrđeno je da se posmrtni ostaci Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avde Palića nalaze među posmrtnim ostacima devet tijela ekshumiranih 12. novembra 2001. iz jedne grobnice u Vragolovima, nedaleko od Rogatice.²⁹²⁴ Obdukcijски izvještaji pokazuju da su sva

²⁹¹⁸ Zoran Čarkić, T. 12759–12760 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine). V. takođe Esmā Palić, T. 13331 (djelimično zatvorena sjednica) (27. april 2011. godine), T. 13415 (28. april 2011. godine). Dalje je ispitivan od strane MUP-a u Rogatici, Službe državne bjezbednosti Sokolac. Zoran Čarkić, T. 12892 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine).

²⁹¹⁹ Zoran Čarkić, T. 12754 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine), T. 12782 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). MKCK nije obišao Palića dok je ovaj boravio u Čarkićevom stanu. Zoran Čarkić, T. 12760 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine).

²⁹²⁰ Zoran Čarkić, T. 12890–12891 (djelimično zatvorena sjednica), 12894 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine); DP P02176 (naređenje o Palićevom prebacivanju u vojni zatvor Mlin, koje je 10. avgusta izdao i potpisao Beara). Uprkos tome što u DP P02176 stoji “u toku noći 10/11.06.1995. godine”, iz konteksta je jasno da se moralo raditi o noći 10. na 11. avgust. Milenko Todorović, T. 13001 (19. april 2011. godine); Zoran Čarkić, T. 12782 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4802 (2. septembar 2010. godine); Esmā Palić, T. 13326–13327, 13329 (27. april 2011. godine). Čarkić je Palića predao nekim pripadnicima organa bezbjednosti u Bijeljini. Zoran Čarkić, T. 12896–12897 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). U naređenju Beara traži da o izvršenju zadatka bude lično informisan telefonom. DP P02176, str. 1.

²⁹²¹ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak; DP P02182.

²⁹²² DP P02182 (potvrda, koju je potpisao Pećanac, o premještanju Palića iz zatvora u Bijeljini 5. septembra 1995. godine u 01:00 sat ujutro); DP P02183, str. 16, 78–82; Milenko Todorović, T. 13002–13004 (19. april 2011. godine). V. takođe Esmā Palić, T. 13330 (27. april 2011. godine). Milanu Saviću, koji je bio zatvorski čuvar u Bijeljini, bilo je sumnjivo što se zatvorenik odvodi usred noći, pa je pozvao pukovnika Milenka Todorovića, koji se nalazio na čelu Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Istočnobosanskog korpusa, i obavijestio ga da Pećanac odbija potpisati za Palića. Milenko Todorović T. 13002–13004 (19. april 2011. godine). V. gore, fusnota 218. Todorović je rekao da je Savić najprije pozvao dežurnog oficira u Todorovićevom Odjeljenju, koji je onda provjerio kod Glavnog štaba da li je Pećanac ovlašten da preuzme Palića. Iako je preuzimanje potvrđeno, Savić je pozvao Todorovića da provjeri još jednom, pošto je Pećanac odbijao potpisati potvrdu. Milenko Todorović, T. 13003, 13006, 13008 (19. april 2011. godine). Prema Todorovićevim riječima, Savić je dao slušalicu Pećancu i Todorović mu je rekao da, ako želi odvesti Palića, mora potpisati knjigu evidencije, nakon čega je Pećanac potpisao i odveo Palića. Milenko Todorović, T. 13002–13006, 13008 (19. april 2011. godine).

²⁹²³ V. Dodatak C: povjerljivi dodatak. V. takođe Hamdija Torlak, T. 4801–4802 (2. septembar 2010. godine) (koji je rekao da je najnovija verzija glasina koje su među bosanskim Muslimanima kružile o Palićevom posljednjem boravištu i sudbini bila da su ga držali na nekoliko mjesta, najprije u Borikama, zatim u Bijeljini i kasnije u Rogatici ili Han-Pijesku, gdje se veruje da je ubijen početkom septembra); Esmā Palić, T. 13330 (27. april 2011. godine) (koja je rekla da je saznala da je Pećanac Avdu Palića, pokupivši ga iz zatvora u Bijeljini u noći 5. septembra, predao “pukovniku Jovi Mariću, komandantu vazduhoplovnih...tih nekih...jedinica”, koji u vrijeme kad je Esmā Palić došla od svih tih saznanja više nije bio među živima, tako da on tu tvrdnju nije mogao ni potvrditi ni poreći. Sljedeće što je saznala je da su joj supruga pronašli u masovnoj grobnici).

²⁹²⁴ DP P00170, str. 36; DP P01940 (povjerljivo); Dušan Janc, T. 1806, 1808–1814 (14. maj 2010. godine); DP P00181 (povjerljivo); DP P00183 (povjerljivo); DP P00185 (povjerljivo); DP P00191 (povjerljivo); DP P00104,

tri tijela imala frakture od projektila, da je smrt bila nasilna i uzrokovana povredama glave ili lobanje.²⁹²⁵ Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da su snage bosanskih Srba ubile Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avdu Palića, nakon što su ih danima držale u zatočeništvu.

VII. PRAVNI ZAKLJUČCI

A. Opšti uslovi za primjenu člana 3 i člana 5 Statuta

1. Član 3

(a) Mjerodavno pravo

681. Član 3 Statuta daje nadležnost za sva teška krivična djela kažnjiva prema međunarodnom humanitarnom pravu koja nisu obuhvaćena članom 2, 4 ili 5.²⁹²⁶ Članom 3 obuhvaćena je široka kategorija krivičnih djela,²⁹²⁷ uključujući ubistvo kao kršenje zakona ili običaja ratovanja, za koje se optuženi tereti po tački 5 Optužnice.²⁹²⁸ Ta optužba zasniva se na zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine (dalje u tekstu: zajednički član 3).²⁹²⁹

str. 12 (mapa na kojoj se vidi masovna grobnica u Vragolovima kod Rogatice). Što se tiče posmrtnih ostataka Avde Palića, MKNL je 2001. godine dobio uzorak kosti iz grobnice Vragolovi, s bar kodom 9100507, koji je kao anonimno predat laboratoriji u Tuzli iste godine. Nakon toga, 2002. godine, napravljen je profil DNK, koji je trebao omogućiti uparivanje DNK. Međutim, uslijed neobičnog sticaja okolnosti – tehničke ljudske greške pri unošenju naziva uzorka u jedan instrument i neočekivanog problema sa softverom pri dobijanju podataka od tog instrumenta – profil DNK je u bazu podataka MKNL-a za upoređivanje unesen u neispravnom obliku, što je onemogućilo njegovo uparivanje. To je dovelo do kašnjenja u njegovom uparivanju, te je on uparen tek 2009. godine, kad je MKNL, pod Parsonsovim rukovodstvom, proveo kompletan tehnički pregled svih do tada neuparenih DNK-profila iz ranih perioda rada MKNL-a. Zahvaljujući tome, MKNL je došao do novih osam parova, kao i do para za Palića. MKNL je referentne uzorke članova porodice za Palića uzeo tek 2005. godine, tako da se uparivanje njegovog DNK-profila kosti do te godine i nije moglo napraviti. Osim toga, tim renomiranih međunarodnih stručnjaka obavio je detaljnu nezavisnu istragu o uzroku kašnjenja Palićeve identifikacije i zaključio da nema indicija da su gorenavedene greške MKNL-a bile namjerne. Zaključio je da je sistem bio osmišljen tako da osigura nepristrasnost i onemogućiti manipulacije, i smatrao je da je MKNL učinio *bona fide* napore da te greške budu u potpunosti razjašnjene. Tim stručnjaka je takođe zaključio da je sistem od 2001. godine stalno usavršavan i da su standardi koje MKNL sada koristi krajnje profesionalni, da su na međunarodnom nivou stručnosti i da MKNL ima jedan od najefikasnijih sistema uparivanja DNK na svijetu. Thomas Parsons, T. 10459–10471 (25. februar 2011. godine); DP D00170 (Sveobuhvatni nezavisni pregled tehničkih procedura vezanih za postupke MKNL-a koji se odnose na DNK). Premda Vijeće ima u vidu ljudske i tehničke greške MKNL-a u identifikaciji posmrtnih ostataka Avde Palića, ono smatra da nijedna od tih grešaka ne dovodi u pitanje valjanost uparivanja DNK izvršenog 2009. godine. Vijeće smatra da Parsonsovo svjedočenje, u kombinaciji s izvještajem tima nezavisnih stručnjaka, u dovoljnoj mjeri dokazuje da uzorak kosti iz grobnice Vragolovi s bar kodom 9100507 odgovara DNK-u Avde Palića.

²⁹²⁵ DP P00182; DP P00184; DP P00186; DP P00187, str. 4. Za ostale osobe u grobnici takođe je utvrđeno da su umrle nasilnom smrću. Dušan Janc, T. 1809 (14. maj 2010. godine).

²⁹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 91.

²⁹²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 739; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 87.

²⁹²⁸ Optužnica, par. 33.

²⁹²⁹ Ženevska konvencija I za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, 12. avgust 1949. godine; Ženevska konvencija II za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, 12. avgust 1949. godine; Ženevska konvencija III o postupanju s ratnim zarobljenicima, 12. avgust 1949.

682. Da bi se primijenio član 3, moraju biti zadovoljena dva kumulativna preliminarna uslova. Konkretno, mora postojati oružani sukob i neksus između tog sukoba i navodnog krivičnog djela.²⁹³⁰ Oružani sukob "postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države".²⁹³¹ Nebitno je da li je sukob bio međunarodnog ili nemeđunarodnog karaktera.²⁹³²

683. Što se tiče traženog neksusa između navodnog krivičnog djela i sukoba, Žalbeno veće je zauzelo sljedeći stav:

Ne traži se uzročno-posljedična veza između oružanog sukoba i počinjenja zločina, ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo na sposobnost počinioca da počinji zločin, njegovu odluku da ga počinji, način počinjenja zločina ili cilj s kojim je počinjen.²⁹³³

Stoga se ne traži da je navodno krivično djelo bilo počinjeno u vrijeme kada su se vodile borbe i na mjestu gdje su se vodile borbe.²⁹³⁴ Za zaključak da su djela izvršioca bila u bliskoj vezi s oružanim sukobom dovoljno je zaključiti da je on djelovao "u službi oružanog sukoba ili pod okriljem oružanog sukoba".²⁹³⁵

684. Da bi se neko krivično gonio za neko krivično djelo na osnovu člana 3, potrebno je, osim preliminarnih uslova, ispuniti četiri kriterijuma iz Odluke o nadležnosti u predmetu *Tadić* (dalje u tekstu: četiri kriterijuma iz predmeta *Tadić*).

- i. kršenje mora predstavljati povredu pravila međunarodnog humanitarnog prava;
- ii. pravilo mora biti dio običajnog prava ili, ako spada u ugovorno pravo, ugovor nesumnjivo mora biti obavezujući za strane u vrijeme činjenja krivičnog djela za koje se optuženi tereti i ne smije biti u suprotnosti s imperativnim normama međunarodnog prava, odnosno iz njih izuzet;
- iii. kršenje mora biti teško;

²⁹³⁰ godine; Ženevska konvencija IV o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata, 12. avgust 1949. godine. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 55; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67–70.

²⁹³¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70.

²⁹³² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 137. V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1525; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 740.

²⁹³³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 58. V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1527; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 741.

²⁹³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 57. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 342.

²⁹³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 58. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 741.

iv. kršenje pravila mora, u skladu s običajnim pravom ili na osnovu konvencionog prava, povlačiti individualnu krivičnu odgovornost osobe koja ga je prekršila.²⁹³⁶

Žalbeno vijeće zauzelo je stav da, ako su kršenja zajedničkog člana 3 teška, automatski su ispunjena sva četiri kriterijuma iz predmeta *Tadić*.²⁹³⁷

685. Budući da je svrha zajedničkog člana 3 da se osobama koje su se zatekle u oružanom sukobu, ali ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima, pruži minimum garancija,²⁹³⁸ potrebno je ustanoviti i to da žrtve ubistva nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima u vrijeme kada je počinjen zločin.²⁹³⁹ Takve žrtve uključuju i "pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rane, lišenja slobode ili iz bilo kojeg drugog uzroka".²⁹⁴⁰ Osim toga, potrebno je ustanoviti da je "osoba koja je počinila zločin za koji se tereti na osnovu zajedničkog člana 3 znala ili je trebalo da bude svjesna da, u vrijeme kad je taj zločin počinjen, žrtva nije aktivno učestvovala u neprijateljstvima".²⁹⁴¹

(b) Zaključci

686. Na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu Vijeće se uvjerilo da je po proglašenju nezavisnosti Republike BiH počeo oružani sukob, koji se u proljeće 1992. godine, kada su se vodile borbe između snaga Republike BiH i snaga RS-a, proširio na istočnu BiH.²⁹⁴² Premda su u aprilu i maju 1993. i januaru 1995. godine sklopljeni sporazumi o prekidu vatre, nijedan prekid vatre nije efikasno proveden.²⁹⁴³ U svjetlu dokaza o stalnim vojnim akcijama i napadima tokom 1995. godine²⁹⁴⁴ Vijeće konstatuje da je oružani sukob postojao u periodu na koji se odnosi Optužnica, konkretno, od 8. marta do 1. novembra 1995. godine. Kao što je navedeno gore u tekstu, za potrebe člana 3 nije potrebno da Vijeće pravi razliku između unutrašnjeg i međunarodnog sukoba.²⁹⁴⁵

687. Osim toga, Vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile hiljade bosanskih Muslimana u incidentima koji se navode u Optužnici,²⁹⁴⁶ a iz dokaza proizlazi da su te žrtve ubijene

²⁹³⁶ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 66.

²⁹³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 68.

²⁹³⁸ *Ibid.*

²⁹³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 66; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 420, 423.

²⁹⁴⁰ Zajednički član 3(1).

²⁹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 66, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 118–121.

²⁹⁴² V. gore, par. 159, 161.

²⁹⁴³ V. gore, par. 176–180, 183–185.

²⁹⁴⁴ V. gore, poglavlje IV. B. 4., poglavlje V., poglavlje VI., poglavlje V., poglavlje VI.

²⁹⁴⁵ V. gore, par. 682.

²⁹⁴⁶ V. gore, par. 566–597.

u akcijama koje su bile u neposrednoj vezi sa sukobom koji je bio u toku,²⁹⁴⁷ čime je zadovoljen uslov postojanja neksusa iz člana 3. Vijeće je konstatovalo da te žrtve u vrijeme kada su ubijene nisu aktivno učestvovala u neprijateljstvima i da su osobe odgovorne za njihovu smrt to znale.²⁹⁴⁸ Ta djela ubijanja predstavljaju teška kršenja zajedničkog člana 3.²⁹⁴⁹ Vijeće se stoga uvjerilo da su ispunjena četiri kriterijuma iz predmeta *Tadić*.²⁹⁵⁰

688. Prema tome, Vijeće konstatuje da su zadovoljeni statutarni uslovi za postojanje krivičnih djela za koje se optuženi tereti po članu 3.

2. Član 5

(a) Mjerodavno pravo

689. Optuženi se u pet tačaka Optužnice tereti za zločine protiv čovječnosti po članu 5, konkretno, za istrebljivanje (tačka 3 Optužnice), ubistvo (tačka 4 Optužnice), progone (tačka 6 Optužnice), prisilno premještanje koje predstavlja nehumana djela (tačka 7 Optužnice) i za deportaciju (tačka 8 Optužnice).

690. Član 5 Međunarodnom sudu daje nadležnost da krivično goni osobe odgovorne za krivična djela navedena u tom članu "kada su počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog bilo unutrašnjeg karaktera, i usmjerena protiv civilnog stanovništva".

691. Uslov da su krivična djela bila počinjena u oružanom sukobu preduslov je za vršenje nadležnosti svojstven za Međunarodni sud,²⁹⁵¹ koji je zadovoljen kada je dokazano postojanje oružanog sukoba i neksusa između navodnog krivičnog djela i tog oružanog sukoba.²⁹⁵² Kriterijum za postojanje oružanog sukoba istovjetan je onom koji se koristi u kontekstu člana 3.²⁹⁵³ Oružani

²⁹⁴⁷ V. gore, poglavlje V., poglavlje VI.

²⁹⁴⁸ V. gore, poglavlje V., poglavlje VI. B. 4., poglavlje VI. B. 5., poglavlje VI. B. 6.

²⁹⁴⁹ V. gore, par. 681, fusnota 2929. U zajedničkom članu 3(1)(a) se kaže:

Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima, podrazumijevajući tu i pripadnike oružanih snaga koji su položili oružje i lica onesposobljena za borbu uslijed bolesti, rane, lišenja slobode ili iz bilo kojeg drugog uzroka, postupat će se, u svakoj prilici, čovječno, bez ikakve nepovoljne diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, vjeri ili uvjerenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kome drugom sličnom mjerilu. U tom cilju zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mjestu, prema gore navedenim licima sljedeći postupci: povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubistva, sakaćenja, svireposti i mučenja.

²⁹⁵⁰ V. gore, par. 684.

²⁹⁵¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 141 (Žalbena vijeće je primijetilo da je opšteprihvaćeno pravilo međunarodnog običajnog prava da zločini protiv čovječnosti ne moraju da budu vezani za međunarodni oružani sukob i da je Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija unijevši taj uslov u član 5 možda dao užu definiciju tog krivičnog djela nego što je to neophodno u skladu sa međunarodnim običajnim pravom). V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83.

²⁹⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 239. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 750.

²⁹⁵³ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 141.

sukob postoji svuda gdje se pribjeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.²⁹⁵⁴ Postojanje nekusa ustanovljeno je kada su djela optuženog prostorno, kao i vremenski, povezana s tim oružanim sukobom.²⁹⁵⁵

692. Osim toga, za zločin protiv čovječnosti potrebno je ustanoviti postojanje pet pravnih obilježja: (1) mora postojati napad; (2) napad mora biti usmjeren protiv nekog civilnog stanovništva; (3) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski; (4) djela optuženih moraju biti sastavni dio napada; i (5) optuženi mora znati da njegova djela čine dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁹⁵⁶

(i) Mora postojati napad

693. "Napad na civilno stanovništvo" i "oružani sukob" dva su različita pojma.²⁹⁵⁷ U kontekstu zločina protiv čovječnosti, pojam "napad" nije ograničen na upotrebu oružane sile, već obuhvata svaki oblik zlostavljanja civilnog stanovništva.²⁹⁵⁸ Napad ne mora nužno biti dio oružanog sukoba; on zapravo može prethoditi oružanom sukobu, može trajati duže od tog sukoba ili se nastavljati tokom sukoba.²⁹⁵⁹ Iz prakse ovog Međunarodnog suda jasno je da je nevažno da li je druga strana u sukobu izvršila sličan napad.²⁹⁶⁰

(ii) Napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva

694. Traži se da je napad bio usmjeren protiv nekog civilnog stanovništva kao primarnog cilja napada.²⁹⁶¹ Žalbeno vijeće zauzelo je stav da su pri ocjeni da li je civilno stanovništvo bilo primarni cilj napada, relevantni faktori, između ostalog, sljedeći: "sredstv[a] i metod[e] korišćen[e] tokom napada, broj[...] žrtava, diskriminatorni[...] karakter[...] napada, prirod[u] zločina počinjenih tokom

²⁹⁵⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 1674; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 141.

²⁹⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 249, 251; Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 80; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 1700; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1587; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 750.

²⁹⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 85; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248, 251; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 751.

²⁹⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 251.

²⁹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 82; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 752; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 1702; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1589.

²⁹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 752.

²⁹⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 87; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 765.

²⁹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91–92.

napada, otpor[...] koji je tada pružen napadaču i pitanje[...] u kojoj meri se napadačka sila pridržavala ili je pokušala da se pridržava mera predostrožnosti propisanih ratnim pravom".²⁹⁶²

695. Žalbeno vijeće zauzelo je stav da je definicija civila, koja se može naći u članu 50 Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija,²⁹⁶³ izraz međunarodnog običajnog prava i kao takva relevantna za razmatranja u vezi sa zločinima protiv čovječnosti.²⁹⁶⁴ Prema primjenjivoj definiciji, civil je, dakle, svaka osoba koja ne ulazi u konkretno definisane kategorije iz člana 4(A) Ženevske konvencije III²⁹⁶⁵ ili člana 43 Dopunskog protokola I.²⁹⁶⁶ Tim članovima je, ako se tumače zajedno, utvrđeno da su pripadnici oružanih snaga, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga, "borci" i ne mogu polagati pravo na civilni status;²⁹⁶⁷ kao i to da pripadnik oružanih snaga ne može imati civilni status samo zato što u relevantno vrijeme nije bio

²⁹⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 30; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91.

²⁹⁶³ Član 50 Dopunskog protokola I predviđa sljedeće:

- (1) Civil je svako lice koje ne pripada jednoj od kategorija lica navedenih u članu 4.A(1), (2), (3) i (6) III konvencije i u članu 43. ovog protokola. U slučaju sumnje da li je neko lice civil, to lice će se smatrati za civila.
- (2) Pod civilnim stanovništvom podrazumijevaju se sva lica koja su civili.
- (3) Prisustvo među civilnim stanovništvom lica koja nisu obuhvaćena definicijom civila ne lišava stanovništvo njegovog civilnog karaktera.

²⁹⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 292 (u kojoj se citira Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 110).

²⁹⁶⁵ Član 4(A) Ženevske konvencije III predviđa da su ratni zarobljenici, u smislu Konvencije, lica koja pripadaju jednoj od sljedećih kategorija, a pala su pod vlast neprijatelja:

- (1) pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu, kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga;
- (2) pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumijevajući tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji djeluju izvan ili u okviru svoje sopstvene teritorije, čak i da je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevajući tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju sljedeće uslove: (a) da na čelu imaju lica odgovorno za svoje potčinjene; (b) da imaju određen znak za razlikovanje i koji se može uočiti na odstojanju; (c) da otvoreno nose oružje; (d) da se, pri svojim dejstvima, pridržavaju ratnih zakona i običaja;
- (3) pripadnici redovnih oružanih snaga koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti koju nije priznala Sila pod čijom se vlašću nalaze [...];
- (6) stanovništvo neokupirane teritorije koje se, uslijed približavanja neprijatelja, dobrovoljno diže na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi a koje nije imalo vremena da se organizuje kao redovna oružana sila, ako ono otvoreno nosi oružje i ako poštuje ratne zakone i običaje.

²⁹⁶⁶ Član 43 Dopunskog protokola I predviđa sljedeće:

- (1) oružane snage strane u sukobu se sastoje od svih organizovanih oružanih snaga, grupa i jedinica, stavljenih pod komandu koja je odgovorna toj strani za rukovođenje svojim potčinjenima, čak kada je ta strana zastupljena vladom ili nekom vlašću koju protivnička strana ne priznaje. Ovakve oružane snage podliježu internom sistemu discipline koji obezbjeđuje, između ostalog, poštovanje pravila međunarodnog prava koja se primjenjuju u oružanim sukobima;
- (2) pripadnici oružanih snaga strane u sukobu (osim medicinskog osoblja i sveštenika obuhvaćenih članom 33 III konvencije) su borci, što znači da imaju pravo da direktno učestvuju u neprijateljstvima;
- (3) kad god strana u sukobu uključi paramilitarnu organizaciju ili oružanu službu za održavanje reda u svoje oružane snage, ona je dužna da o tome obavijesti druge strane u sukobu.

²⁹⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 50. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para 113.

naoružan ili nije učestvovao u borbi.²⁹⁶⁸ Naposlijetku, uvriježeno je da se osobe van borbenog stroja ne smatraju civilima.²⁹⁶⁹ "U slučaju sumnje da li je neko lice civil, to lice će se smatrati za civila."²⁹⁷⁰

696. Da bi se neko stanovništvo moglo okvalifikovati kao "civilno" ono mora da bude pretežno civilnog karaktera.²⁹⁷¹ Upotreba riječi "stanovništvo" u ovom kontekstu ne znači da je nužno napadnuto cijelo stanovništvo neke geografske cjeline u kojoj je došlo do napada.²⁹⁷² Zapravo je dovoljno pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da je Vijeće uvjeren da je napad za metu doista imao civilno stanovništvo, "a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca".²⁹⁷³ Nadalje, prisustvo među civilnim stanovništvom lica koja nisu obuhvaćena definicijom civila ne lišava stanovništvo njegovog civilnog karaktera.²⁹⁷⁴

697. Za zločine protiv čovječnosti ne traži se da žrtve krivičnih djela u osnovi budu civili niti je to njihovo obilježje.²⁹⁷⁵ Žalbeno vijeće je zauzelo stav da "[u] skladu sa članom 5 Statuta, lice van borbenog stroja može, dakle, biti žrtva dela koje predstavlja zločin protiv čovečnosti, pod uslovom da su ispunjeni svi drugi nužni uslovi, konkretno, da to delo čini deo rasprostranjenog ili sistematskog napada protiv bilo kog civilnog stanovništva".²⁹⁷⁶ Prema tome, status žrtava može biti relevantan za utvrđivanje da li je civilno stanovništvo bilo primarni cilj napada.²⁹⁷⁷

(iii) Napad mora biti rasprostranjen ili sistematski

698. Uslov da je napad u kojem su počinjeni navodni zločini bio rasprostranjen ili sistematski alternativne je prirode.²⁹⁷⁸ Izraz "rasprostranjen" odnosi se na velike razmjere napada i veliki broj

²⁹⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para 114.

²⁹⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 302; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 144.

²⁹⁷⁰ V. gore, fusnota 2963.

²⁹⁷¹ Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1591; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 754; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 638.

²⁹⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 90, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 424.

²⁹⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 90–91. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 30; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 247; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 95; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 105.

²⁹⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 113.

²⁹⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 32; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 307.

²⁹⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 36, u kojoj se citira Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 313.

²⁹⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 30.

²⁹⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 93; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1590; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 648.

žrtava.²⁹⁷⁹ Izraz "sistematski" odnosi se na organizovani karakter djela povezanih s napadom i malu vjerovatnoću da su ona počinjena nasumično.²⁹⁸⁰ Dokaz da je iza napada stajao neki plan ili politika može poslužiti kao dokaz da je napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva, odnosno da je bio rasprostranjen ili sistematski, ali postojanje plana ili politike nije pravno obilježje iz člana 5.²⁹⁸¹ Kao zločin protiv čovječnosti može se okvalifikovati samo jedno djelo ili ograničen broj djela, pod uslovom da nisu izolovani ili nasumični i da su ostvarena sva druga obilježja.²⁹⁸²

(iv) Djela optuženog moraju biti dio napada

699. Da bi se neko navodno krivično djelo okvalifikovalo kao zločin protiv čovječnosti, djela optuženog moraju biti dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.²⁹⁸³ U sudskoj praksi to se obično naziva uslovom postojanja nekusa.²⁹⁸⁴ Međutim, djela optuženog ne moraju biti počinjena usred tog napada.²⁹⁸⁵ Nekus može postojati i u okolnostima u kojima krivično djelo nije u potpunosti vremenski i geografski povezano s napadom.²⁹⁸⁶ Krivično djelo za koje se utvrdi da je izolovano djelo ne može se smatrati zločinom protiv čovječnosti.²⁹⁸⁷ Prema riječima Žalbenog vijeća, "zločin će se smatrati 'izoliranim djelom' ako je, s obzirom na kontekst i okolnosti pod kojima je počinjen, bio toliko udaljen od napada da se ne može razumno zaključiti da je bio sastavni dio napada".²⁹⁸⁸ Ocjenu o tome da li su djela optuženog bila dio napada treba donositi za svaki slučaj pojedinačno.²⁹⁸⁹

(v) Uslov postojanja mens rea: optuženi mora znati da njegova djela čine dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva

700. Tražena mens rea za zločin protiv čovječnosti sastoji se od dva elementa. Optuženi mora imati traženu namjeru da počini krivično djelo u osnovi i znati da je došlo do napada na civilno

²⁹⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 648.

²⁹⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

²⁹⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 98, 101. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 120.

²⁹⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 96. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

²⁹⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99–100. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41.

²⁹⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99, 101; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 757.

²⁹⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 100. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41.

²⁹⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99, 101. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41.

²⁹⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 550.

²⁹⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 100; Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 649; Odluka na osnovu pravila 61 u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 30.

²⁹⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 41.

stanovništvo, kao i da su njegova djela dio tog napada.²⁹⁹⁰ Motivi optuženog nevažni su.²⁹⁹¹ Zločin protiv čovječnosti može se počinuti i iz potpuno ličnih razloga²⁹⁹² i nije nužno da optuženi dijeli svrhu ili cilj napada.²⁹⁹³ Nevažno je da li je optuženi imao namjeru da njegova djela budu usmjerena protiv ciljanog stanovništva ili samo protiv njegove žrtve.²⁹⁹⁴ Napad, a ne djela optuženog, mora biti usmjeren protiv ciljanog stanovništva i dovoljno je da optuženi zna da su njegova djela dio tog napada.²⁹⁹⁵ Dokazi da je optuženi neka djela počinio isključivo iz ličnih razloga mogu upućivati na to da on nije bio svjestan da njegova djela čine dio napada, što je pak pretpostavka koja se može pobijati.²⁹⁹⁶

(b) Zaključci

701. Na osnovu činjeničnih zaključaka u ovoj presudi²⁹⁹⁷ Vijeće se uvjerilo da je u periodu na koji se odnosi Optužnica postojao napad koji je bio u dovoljnoj mjeri povezan s oružanim sukobom koji je bio u toku.²⁹⁹⁸ Taj jedan napad obuhvatao je nekoliko međusobno povezanih komponenti,²⁹⁹⁹ konkretno, vojna dejstva protiv obje enklave koja su prethodila njihovom padu, ograničenja dostave humanitarne pomoći, uklanjanje žena, djece i staraca te ubijanje muškaraca.

702. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da su već 1992. godine značajne ličnosti u rukovodstvu RS-a radile na razdvajanju stanovništva BiH različitih nacionalnosti.³⁰⁰⁰ U naredne tri godine taj cilj se razvio u niz akcija u cilju iskorjenjivanja cjelokupnog stanovništva bosanskih Muslimana iz tih istočnih enklava BiH.³⁰⁰¹

703. Do početka 1993. godine 50.000 do 60.000 bosanskih Muslimana u srebreničkoj enklavi našlo se u uslovima opsade od strane VRS-a.³⁰⁰² S obzirom na to, Savjet bezbjednosti Ujedinjenih

²⁹⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 102. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248.

²⁹⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 250–252.

²⁹⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248, 252.

²⁹⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 103.

²⁹⁹⁴ *Ibid.*

²⁹⁹⁵ *Ibid.*

²⁹⁹⁶ *Ibid.*

²⁹⁹⁷ V. gore, poglavlje IV., poglavlje V., poglavlje VI.

²⁹⁹⁸ V. gore, par. 686.

²⁹⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 570–578 (u kojoj se opisuje napad koji se sastojao od nekoliko elemenata).

³⁰⁰⁰ V. gore, par. 162–163.

³⁰⁰¹ V. gore, par. 164–165, 174–175.

³⁰⁰² V. gore, par. 174.

nacija proglasio je u aprilu 1993. godine srebreničku enklavu "zaštićenom zonom" u kojoj "ne smije biti oružanih napada niti bilo kakvog drugog neprijateljskog čina".³⁰⁰³ U maju 1993. godine Ujedinjene nacije ustanovile su da je i drugim područjima "potrebna bezbednost";³⁰⁰⁴ stoga su slične mjere zaštite odobrene enklavama Žepa i Goražde. Proglašenje "zaštićenih zona" prethodilo je sporazumima o demilitarizaciji i nije zavisilo od razoružavanja.³⁰⁰⁵ Uprkos kršenjima od strane obje zaraćene strane,³⁰⁰⁶ oznaka statusa "zaštićena zona" održala se do perioda na koji se odnosi Optužnica i tokom njega.

704. Optuženi tvrdi da je ABiH kršenjima sporazuma o demilitarizaciji počinila materijalne povrede u smislu člana 60 Dopunskog protokola i da su enklave zbog toga izgubile zaštitu koju su imale kao demilitarizovane zone.³⁰⁰⁷ S obzirom na to, on tvrdi da VRS više nije bio dužan da prema enklavama postupa kao prema zaštićenim zonama i da je "ima[o] [...] pravo da [ih] napadne".³⁰⁰⁸ Međutim, UN je proglasio "zaštićene zone" nezavisno od toga da li strane poštuju sporazum o demilitarizaciji; zaštićene zone stvorene su u skladu s Glavom VII Povelje Ujedinjenih nacija³⁰⁰⁹ i proglašene su prije kasnijih sporazuma o demilitarizaciji VRS-a i ABiH i nezavisno od njih.³⁰¹⁰ To što ABiH nije poštovala kasnije sporazume o prekidu vatre ili to što su u enklavama možda postojali vojni ciljevi nije moglo poslužiti kao osnova za napad VRS-a na područja koje je UN proglasio "zaštićenim zonama". Nadalje, snage bosanskih Srba pri izvođenju manevara nisu preduzimale stvarne mjere predostrožnosti radi bezbjednosti civilnog stanovništva, što im je i dalje bila dužnost prema međunarodnom pravu i članu 60(7) Dopunskog protokola I.³⁰¹¹

705. Zapravo, Direktiva op. br. 7 bila je usmjerena konkretno protiv zaštićenog stanovništva i pozivala je na stvaranje "uslova totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi".³⁰¹² Imajući u vidu da je VRS bio detaljno upoznat sa situacijom u enklavama,³⁰¹³ većina članova Vijeća konstatuje da se ta konkretna formulacija iz Direktive op. br. 7, "mještani u Srebrenici i Žepi", nužno odnosi na pretežno civilno muslimansko

³⁰⁰³ V. gore, par. 176.

³⁰⁰⁴ DP P02135, str. 1.

³⁰⁰⁵ V. gore, par. 176–179. V. takođe DP D00122, str. 18–20.

³⁰⁰⁶ V. gore, par. 180–182, 184–192, 205–212.

³⁰⁰⁷ Završna riječ optuženog, T. 19488–19489 (22. avgust 2012. godine). V. takođe Završna riječ optuženog, T. 19489–19497 (22. avgust 2012. godine); Završni podnesak optuženog, par. 410.

³⁰⁰⁸ Završna riječ optuženog, T. 19490 (22. avgust 2012. godine).

³⁰⁰⁹ DP P02134, str. 2; DP P02135, str. 2.

³⁰¹⁰ V. gore, par. 176–179, 183.

³⁰¹¹ Član 60(7) Dopunskog protokola I predviđa sljedeće:

Ako jedna strana u sukobu učini materijalnu povredu odredaba st. 3. ili 6, druga strana će biti oslobođena svojih obaveza iz sporazuma kojim se zoni daje status demilitarizovane zone. U tom slučaju zona gubi svoj status, ali će i dalje uživati zaštitu obezbjeđenu drugim odredbama ovog protokola i drugim pravilima međunarodnog prava koji se primjenjuju u oružanom sukobu (naglasak dodat).

³⁰¹² V. gore, par. 188.

³⁰¹³ V. gore, par. 195.

stanovništvo, većinu kojeg su ranije vojne akcije VRS-a natjerale da zađe dublje u enklave i njihove sve uže dijelove.³⁰¹⁴ U mjesecima poslije izdavanja Direktive op. br. 7 vojne akcije VRS-a bile su usmjerene protiv enklava Srebrenica i Žepa.³⁰¹⁵ Mjere odmazde VRS-a zbog akcija ABiH i bombardovanja od strane NATO-a bile su usmjerene protiv civila, bosanskih Muslimana.³⁰¹⁶ Na meti VRS-a bile su i jedinice UNPROFOR-a stacionirane u enklavama,³⁰¹⁷ odnosno mirovne snage koje su trebale pomoći civilnom stanovništvu.³⁰¹⁸ Konvojem humanitarne pomoći i konvojem za snabdijevanje UNPROFOR-a nametnuta su velika ograničenja, što je, u skladu s očekivanjima, stvorilo probleme stanovništvu i dovelo do neefikasnosti mirovnih snaga.³⁰¹⁹

706. Optuženi tvrdi da je VRS na operacije snaga ABiH preduzete u cilju spajanja teritorija enklava mogao odgovoriti isključivo napadima snaga bosanskih Srba na Srebrenicu i Žepu, uključujući napad "Krivaja 95"; konkretno: "[d]a VRS nije izvršila napad na Srebrenicu i Žepu u narednim mjesecima, bila bi suočena sa ofanzivnim dejstvima na više frontova".³⁰²⁰ U prilog toj tvrdnji optuženi se poziva na dokazni predmet P01202, u kojem Živanović izdaje naređenja za vojni odgovor na izvještaje o planovima ABiH da spoji enklave.³⁰²¹ Premda dokazi u ovom predmetu doista pokazuju da je u vrijeme tih napada u enklavama bilo jedinica ABiH,³⁰²² to ne opravdava napade snaga bosanskih Srba na stanovništvo za koje se znalo da je pretežno civilnog karaktera.³⁰²³ Na primjer, u Živanovićevom naređenju, dokazni predmet P01202, VRS se direktno poziva da izvrši napad kako bi se "stvor[ili] uslovi za eliminisanje enklava" u skladu s Direktivom op. br. 7;³⁰²⁴ ostvarenje tog cilja moralo se odraziti na hiljade civila, bosanskih Muslimana, koji su živjeli u tim enklavama. Prema tome, snage bosanskih Srba u svojim akcijama nisu ciljale konkretno ABiH, nego su redovno djelovale protiv cjelokupnog stanovništva bosanskih Muslimana u enklavama Srebrenica i Žepa.³⁰²⁵

707. Počevši od 2. jula 1995. godine operacijom "Krivaja 95" pokrenut je niz vojnih akcija kako bi se stvorili uslovi za eliminisanje enklava Srebrenica i Žepa, za koje se znalo da su naseljene civilima.³⁰²⁶ Iz naređenja za postupanje u skladu sa Ženevskim konvencijama u vezi s operacijom

³⁰¹⁴ V. gore, par. 161, 174. Za daljnju diskusiju u vezi s direktivama op. br. 7 i 7/1, v. dolje, par. 1010–1015.

³⁰¹⁵ V. gore, par. 205–212.

³⁰¹⁶ V. gore, par. 207–208, 210–212.

³⁰¹⁷ V. gore, par. 206, 209–210, 212.

³⁰¹⁸ V. gore, par. 166.

³⁰¹⁹ V. gore, par. 196–204.

³⁰²⁰ Završna riječ optuženog, T. 19488–19489 (22. avgust 2012. godine). V. takođe Završna riječ optuženog, T. 19489–19497 (22. avgust 2012. godine); Završni podnesak optuženog, par. 410.

³⁰²¹ Završna riječ optuženog, T. 19490 (22. avgust 2012. godine).

³⁰²² V. gore, par. 180, 182, 184, 207, 210, 224, 230, 233.

³⁰²³ V., na primjer, gore, par. 207–208, 210–212.

³⁰²⁴ V. gore, par. 217.

³⁰²⁵ V., na primjer, gore, par. 207–208, 210–212.

³⁰²⁶ V. gore, par. 215–218.

"Krivaja 95" jasno je da je VRS znao za civilnu komponentu stanovništva;³⁰²⁷ uprkos tome, intenzivno granatiranje gusto naseljene zaštićene zone Srebrenica koje je uslijedilo bilo je neselektivno i dovelo je do smrti više civila.³⁰²⁸ Napadi koji su uslijedili u periodu od 7. do 10. jula prisilili su civilno stanovništvo, žene, djecu i starce bosanske Muslimane, da se sklone prvo u gradu Srebrenici, a potom u Potočarima.³⁰²⁹ Kada su se bosanski Muslimani 11. jula 1995. godine okupili u bazi UN-a u Potočarima i oko nje,³⁰³⁰ snage bosanskih Srba dobro su znale za njihovu prisutnost i tešku situaciju.³⁰³¹ Bez obzira na to, snage bosanskih Srba vršile su pritisak sve dok ženama, djeci i starcima okupljenim u Potočarima nije preostalo ništa drugo nego da se ukrcaju u autobuse koji su ih odvezli u Kladanj.³⁰³²

708. Meta su bili i muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, pri čemu su snage bosanskih Srba uložile neznatan ili nikakav napor da se napravi razlika između civila i boraca. U Potočarima je muško stanovništvo, među kojima je bilo onih od samo 12 godina i onih u poodmaklim godinama, odvojeno od mase i poslato u zatočeničke centre,³⁰³³ a najmanje jedan od njih ubijen je već u Potočarima.³⁰³⁴ Još mnogo više muškaraca i dječaka zarobljeno je iz kolone koja je krenula iz Šušnjara.³⁰³⁵ Te osobe stradale su u brznoj seriji incidenata sistematskog ubijanja koja se odvila u sklopu koordinirane akcije bosanskih Srba.³⁰³⁶ Dječaci i mnogi od muškaraca odvedenih iz Potočara i iz kolone bili su civili i nikad nisu učestvovali u oružanoj borbi. Ostali muškarci bili su van borbenog stroja po zarobljavanju ili predaji iz kolone. Optuženi tvrdi da osobe van borbenog stroja ne mogu biti žrtve zločina protiv čovječnosti,³⁰³⁷ međutim, takav stav je u suprotnosti s jasnom sudskom praksom koja je izložena u Drugostepenoj presudi u predmetu *Martić* i koju je Žalbeno vijeće ponovilo u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*.³⁰³⁸ Sve dok su krivična djela dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, članom 5 ne zahtijeva se dokazivanje da su konkretne žrtve bile civili. U ovom predmetu ubistvo tih muškaraca čini suštinski dio napada usmjerenog protiv stanovništva enklava Srebrenica i Žepa, bosanskih Muslimana.

³⁰²⁷ V. gore, par. 217.

³⁰²⁸ V. gore, par. 220.

³⁰²⁹ V. gore, par. 221, 233, 237–238.

³⁰³⁰ V. gore, par. 241.

³⁰³¹ V. gore, par. 245–249, 252–254.

³⁰³² V. gore, par. 262–265, 275–278, 281–284, 304.

³⁰³³ V. gore, par. 282, 286.

³⁰³⁴ V. gore, par. 309.

³⁰³⁵ V. gore, par. 315–320.

³⁰³⁶ V. gore, poglavlje V.

³⁰³⁷ Završni podnesak optuženog, par. 73.

³⁰³⁸ V. gore, par. 697, fusnota 2976.

709. Tokom cijelog jula snage bosanskih Srba nastavile su napad brojnim vojnim akcijama protiv žepske enklave, kojima su terorisale stanovništvo, bosanske Muslimane.³⁰³⁹ U periodu od 25. do 27. jula 1995. godine grupa od približno 4.400 ljudi savladanih tim napadima, koju su činili uglavnom žene, djeca i starci, metodično je uklonjena iz Žepe autobusima koje je organizovao VRS. Istovremeno, muškarci su bježali iz straha za svoje živote.³⁰⁴⁰

710. Na osnovu svega rečenog Vijeće se uvjerilo da je postojao napad u smislu člana 5, koji je primarno bio usmjeren protiv civilnog stanovništva enklava Srebrenica i Žepa, bosanskih Muslimana. Taj napad bio je rasprostranjen, u njemu su na brojnim lokacijama ubijene hiljade bosanskih Muslimana,³⁰⁴¹ a desetine hiljada protjerane su s tog područja.³⁰⁴² Pošto je taj napad izvršen koordiniranim akcijama snaga bosanskih Srba u kratkom vremenu, uglavnom u julu 1995. godine,³⁰⁴³ Vijeće takođe konstatuje da su ustanovljena krivična djela bila sistematska. S obzirom na te zaključke, Vijeće se uvjerilo da su ostvarena prva tri obilježja zločina protiv čovječnosti iz člana 5, napad je bio rasprostranjen ili sistematski i bio je usmjeren protiv nekog civilnog stanovništva.

711. O druga dva obilježja potrebna za zaključak o postojanju krivičnih djela iz člana 5, neksusu između djela optuženog i napada i znanju optuženog o krivičnim djelima počinjenim u kontekstu napada, govoriće se detaljno u dijelu Presude u kojem se govori o individualnoj krivičnoj odgovornosti optuženog.³⁰⁴⁴

B. Ubistvo

1. Optužbe

712. Optuženi se u Optužnici tereti za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja i zločin protiv čovječnosti, kažnjive prema članovima 3 i 5(a) Statuta, počinjeno na način i sredstvima navedenim u paragrafima 21, 22 i 23.1.³⁰⁴⁵ Navodi po kojima se optuženi tereti obuhvataju masovno i sistematsko ubijanje,³⁰⁴⁶ kao i "situaciono uslovljeno" ubijanje muškaraca i dječaka,

³⁰³⁹ V. gore, par. 600, 612, 614–615, 625.

³⁰⁴⁰ V. gore, par. 639–653, 672–676.

³⁰⁴¹ V. gore, par. 566–597.

³⁰⁴² V. gore, par. 304, 649.

³⁰⁴³ V. gore, poglavlje IV., poglavlje V., poglavlje VI.

³⁰⁴⁴ V. dolje, par. 1177–1179.

³⁰⁴⁵ Optužnica, str. 20.

³⁰⁴⁶ Optužnica, par. 21.

bosanskih Muslimana, iz Srebrenice³⁰⁴⁷ i ciljana ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana u Žepi.³⁰⁴⁸

2. Mjerodavno pravo

713. Definiciju ubistva, koja proizlazi iz sudske prakse, čine sljedeća tri obilježja: smrt žrtve, to da je smrt žrtve prouzrokovao optuženi i *mens rea*.³⁰⁴⁹

714. Obilježja ubistva ista su, bilo da se njime tereti po članu 3 bilo po članu 5(a), jedino što je za svaku od tih odredbi potrebno zadovoljiti odgovarajuće opšte uslove.³⁰⁵⁰

715. *Actus reus* ubistva je smrt žrtve koja je nastupila kao posljedica djela ili propusta optuženog ili jedne ili više osoba za koje je optuženi krivično odgovoran.³⁰⁵¹ Optužba za ubistvo može se smatrati dokazanom kada je ponašanje optuženog ili jedne ili više osoba za koje je on krivično odgovoran bitno doprinijelo smrti žrtve.³⁰⁵² Da bi ustanovilo smrt žrtve, tužilaštvo ne mora da dokaže da je pronađeno tijelo te osobe.³⁰⁵³ Smrt žrtve može se dokazati i posrednim dokazima, pod uslovom da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz tih dokaza taj da je žrtva mrtva.³⁰⁵⁴

716. Za *mens rea* ubistva traži se namjera optuženog ili jedne ili više osoba za koje je on krivično odgovoran da se žrtva liši života ili da se hotimično nanese teške tjelesne povrede za koje je izvršilac razumno mogao znati da mogu da dovedu do smrti.³⁰⁵⁵ Već je konstatovano da nehat i grubi nehat nisu komponenta indirektna namjere.³⁰⁵⁶

3. Zaključci

717. Pretresno vijeće razmotriće sada svoje prethodne zaključke u vezi s konkretnim navodima o ubistvu za koje se optuženi tereti u Optužnici.

³⁰⁴⁷ Optužnica, par. 22.

³⁰⁴⁸ Optužnica, par. 23.1.

³⁰⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 787. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 37.

³⁰⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 787; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 136.

³⁰⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 261; Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 787.

³⁰⁵² Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 380–382; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 424; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 137.

³⁰⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 789; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 904; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević* par. 1708.

³⁰⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 260; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 789; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 904.

³⁰⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez* par. 36; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 422; Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 102. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1708.

³⁰⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević* par. 1708.

718. Vijeće je već konstatovalo da su poslije pada Srebrenice snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana u specifičnim spletovima okolnosti o kojima se govori u paragrafima 21 i 22 Optužnice.³⁰⁵⁷ Vijeće je, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, također konstatovalo da su poslije pada Žepe snage bosanskih Srba ubile Mehmeda Hajrića, Amira Imamovića i Avdu Palića, kao što je navedeno u paragrafu 23.1 Optužnice.³⁰⁵⁸ Vijeće će sada preći na pitanje da li to ubijanje koje su počinile snage bosanskih Srba predstavlja krivično djelo ubistva

719. Vijeće primjećuje da su 4.970 žrtava povezanih s događajima u Srebrenici i tri žrtve povezane s događajima u Žepi prije nego što su ubijene provele duže vrijeme pod nadzorom snaga bosanskih Srba.

720. Samo u vezi s ubijanjem jednog od bosanskih Muslimana saslušanih u Štabu Bratunačke brigade,³⁰⁵⁹ deset bosanskih Muslimana koji su odvedeni iz bolnice u Milićima³⁰⁶⁰ i četiri bosanska Muslimana koji su preživjeli pogubljenja na Vojnoj ekonomiji Branjevo³⁰⁶¹ nema neposrednih dokaza o okolnostima ubijanja. U vezi s tim slučajevima ubijanja Vijeće je na osnovu konteksta i događaja koji im prethodili izvelo zaključak da je i to ubijanje bilo namjerno. Za sve druge slučajeve postoje neposredni dokazi o okolnostima ubijanja zasnovani na svjedočenju očevidaca ili sudskomedicinskim dokazima, i jedini zaključak koji se razumno može izvesti iz tih dokaza je da je to ubijanje bilo namjerno.

721. S obzirom na te okolnosti, kontekst i događaje koji su prethodili ubijanju, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana poslije pada Srebrenice i tri bosanska Muslimana poslije pada Žepe. O odgovornosti optuženog za te zločine govori se u poglavlju VIII.

C. Istrebljivanje

1. Optužbe

722. Optuženi se u Optužnici tereti za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, kažnjivo prema članu 5(b) Statuta, učešćem u ubistvima koja su detaljno opisana u paragrafima 21, 22 i 23.1.³⁰⁶² Navodi po kojima se optuženi tereti obuhvataju masovno i sistematsko ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice,³⁰⁶³ "situaciono uslovljeno" ubijanje muškaraca i

³⁰⁵⁷ V. gore, par. 570–571. V. Optužnica, par. 21–22.

³⁰⁵⁸ V. gore, par. 680. V. Optužnica, par. 23.1.

³⁰⁵⁹ V. gore, par. 342–344.

³⁰⁶⁰ V. gore, par. 528–533.

³⁰⁶¹ V. gore, par. 539–541.

³⁰⁶² Optužnica, str. 19.

³⁰⁶³ Optužnica, par. 21.

dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice,³⁰⁶⁴ i ciljana ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana u Žepi.³⁰⁶⁵

2. Mjerodavno pravo

723. Istrebljivanje se može definisati pomoću *actus reus* i *mens rea* istrebljivanja kao djelo lišavanja života u velikim razmjerama s namjerom lišavanja života u velikim razmjerama ili namjerom sistematskog nametanja velikom broju ljudi životnih uslova koji će dovesti do njihove smrti.³⁰⁶⁶

724. Krivično djelo istrebljivanja ima ista osnovna obilježja kao krivično djelo ubistva.³⁰⁶⁷ Međutim, ono se od ubistva razlikuje po tome što je to djelo lišavanja života u velikim razmjerama.³⁰⁶⁸ *Actus reus* istrebljivanja uključuje svako djelo, propust ili kombinaciju činjenja i nečinjenja koji neposredno ili posredno doprinose lišavanju života velikog broja osoba.³⁰⁶⁹ Izraz "u velikim razmjerama" ne podrazumijeva minimalni broj žrtava.³⁰⁷⁰ Ne traži se da se žrtve istrebljivanja mogu poimence navesti. Dovoljno je da su počinjena djela masovnog ubijanja.³⁰⁷¹ Za krivično djelo istrebljivanja ne traži se da se ustanovi postojanje "opsežne zamisli kolektivnog ubistva" ili upoznatosti s takvom zamisli.³⁰⁷²

725. Da li je zadovoljen uslov postojanja masovnih razmjera utvrđuje se na pojedinačnoj osnovi u svjetlu dokazanog kažnjivog ponašanja i svih relevantnih faktora.³⁰⁷³ Optužba za istrebljivanje može se dokazati "zbirom odvojenih i nepovezanih događaja, odnosno na agregatnoj osnovi".³⁰⁷⁴ Dodatni faktor je gustina naseljenosti na konkretnom području. Pretresno vijeće u predmetu *Lukić i*

³⁰⁶⁴ Optužnica, par. 22.

³⁰⁶⁵ Optužnica, par. 23.1.

³⁰⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259–260; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 522.

³⁰⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 106; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 799; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 716; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 571. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Sesay i drugi*, par. 130.

³⁰⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259–260; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 189; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 516.

³⁰⁶⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 573; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 189. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Setako*, par. 480.

³⁰⁷⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 107; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Rukundo*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 516.

³⁰⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 259, fusnota 552; Drugostepena presuda u predmetu *Rukundo*, par. 185–186; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 521–522; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 64.

³⁰⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 258–259; Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 107. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Duch*, par. 337.

³⁰⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 107; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 800; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 573; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 640. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Duch*, par. 336.

³⁰⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brdanin*, par. 391; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 63.

Lukić navelo je da to znači "dok na gušće naseljenom području prag za potvrđivanje istrebljivanja može biti viši, na rjeđe naseljenom području neće biti neprimjereno da se istrebljivanje potvrdi na osnovu nižeg praga, to jest, na osnovu manjeg broja žrtava".³⁰⁷⁵

726. Za *mens rea* istrebljivanja traži se namjera optuženog ili jedne ili više osoba za koje je optuženi krivično odgovoran da, svojim djelom ili propustom, liše života u masovnim razmjerama ili da velikom broju ljudi nametnu takve životne uslove koji će dovesti do njihove smrti.³⁰⁷⁶ Kao što se vidi iz *actus reus*, za *mens rea* istrebljivanja ne traži se namjera ubijanja nekog minimalnog broja žrtava.³⁰⁷⁷ Osim toga, za razliku od krivičnog djela genocida, ne traži se da su optuženi ili jedna ili više osoba za koje je on krivično odgovoran imali namjeru da unište grupu ili dio grupe kojoj žrtve pripadaju.³⁰⁷⁸

3. Zaključci

727. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana poslije pada Srebrenice u konkretnim spletovima okolnosti o kojima se govori u paragrafima 21–22 Optužnice i tri bosanska Muslimana poslije pada Žepe, kao što se navodi u paragrafu 23.1 Optužnice.³⁰⁷⁹ Vijeće primjećuje da su velika većina tih žrtava bili muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, koji su činili znatan dio muslimanskog stanovništva u Srebrenici i njenoj okolini.

728. Ubistva muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, koji su odvojeni u Potočarima ili su zarobljeni iz kolone, izvršena su u kratkom vremenu, organizovano i koordinirano: prva ubistva izvršena su u Potočarima, u blizini Tišće i na području Bratunca 13. i 14. jula;³⁰⁸⁰ veliki broj zarobljenika odveden je 12. i 13. jula iz Potočara i s puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići u Bratunac, a odande na lokacije na području Zvornika, gdje su u periodu od 13. do 16. jula snage bosanskih Srba ubile više od četiri hiljade muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, na pet lokaliteta i u sličnim okolnostima³⁰⁸¹ i, naposljetku, ubistava bosanskih Muslimana zarobljenih iz

³⁰⁷⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 938. S druge strane, sudija Van Den Wyngaert nije se složila i iznijela je suprotno mišljenje da "same razmjere ubijanja ostaju najvažniji faktor za utvrđivanje da li je incident masovnog ubijanja 'traženi prag masovnosti' za krivično djelo istrebljivanja". V. Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1117.

³⁰⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić* par. 259–260; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 801; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 522.

³⁰⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 260; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 801; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 716.

³⁰⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 801; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 227.

³⁰⁷⁹ V. gore, par. 721.

³⁰⁸⁰ V. gore, par. 309–314, 342–381, 389–404.

³⁰⁸¹ V. gore, par. 413–508. Snage bosanskih Srba ubile su najmanje 830 bosanskih Muslimana 14. jula u školi u Grbavcima, 809 bosanskih Muslimana 15. jula u Petkovicima, 761 bosanskog Muslimana 15. jula u Kozluku i 1.656 bosanskih Muslimana 16. jula na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici.

kolone nastavila su se još nekoliko sedmica poslije 16. jula u istočnoj BiH.³⁰⁸² U jednom trenutku u drugoj polovini avgusta tri istaknuta bosanska Muslimana ubijena su u okolnostima iz kojih se vidi da su bili meta zbog svojih vodećih položaja u žepskoj enklavi prije njenog pada.³⁰⁸³

729. Jedini razuman zaključak koji Vijeće može donijeti na osnovu dokaza jeste da je postojala jedinstvena smišljena i organizovana operacija ubijanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, velikih razmjera. Počinjeno je masovno ubijanje tako da je, prema tome, ispunjen uslov za *actus reus* istrebljivanja. S obzirom na karakter operacije ubijanja, koja je bila jedinstvena i cjelovita, postojala je i namjera lišavanja života u velikim razmjerama, čime je zadovoljen i uslov za *mens rea*. Prema tome, Vijeće konstatuje da je počinjeno krivično djelo istrebljivanja. O odgovornosti optuženog za te zločine govori se u poglavlju VIII.

D. Genocid

1. Optužbe

730. Optuženi se u Optužnici, po članu 4(3)(a) Statuta, tereti za genocid s namjerom da uništi dio muslimanskog naroda u Bosni kao nacionalne, etničke ili vjerske grupe, pri čemu je taj dio činilo stanovništvo, bosanski Muslimani, iz istočne Bosne i to konkretno iz enklava Srebrenica, Žepa i Goražde.³⁰⁸⁴ U Optužnici se konkretno navode djela ubistva pogubljenjem po kratkom postupku, što je uključivalo planirana i situaciono uslovljena pogubljenja, kao i predvidljiva ciljana pogubljenja pojedinaca po kratkom postupku³⁰⁸⁵ i nanošenje teške tjelesne i duševne povrede stanovnicima Srebrenice i Žepe, bosanskim Muslimanima, muškog i ženskog pola, između ostalog odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica; prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova i ubistvom vojno sposobnih muškaraca.³⁰⁸⁶

731. U Optužnici se optuženi nadalje tereti za uništavanje žena i djece i navodi se da je zbog njihovog prisilnog premještanja iz Srebrenice i Žepe, odvajanja muškaraca u Potočarima i pogubljenja muškaraca iz Srebrenice optuženi znao da se stvaraju uslovi koji će doprinijeti zatiranju cjelokupnog muslimanskog stanovništva istočne Bosne, između ostalog tako što je tom stanovništvu onemogućen normalan život i reprodukcija.³⁰⁸⁷

³⁰⁸² V. gore, par. 520–565.

³⁰⁸³ V. gore, par. 654–680, 718–721.

³⁰⁸⁴ Optužnica, par. 10.

³⁰⁸⁵ Optužnica, par. 10(a).

³⁰⁸⁶ Optužnica, par. 10(b).

³⁰⁸⁷ Optužnica, par. 24.

732. S obzirom na to, od djela u osnovi nabrojanih u členu 4(2), optuženi se u Optužnici tereti za djela sadržana u členu 4(2)(a),³⁰⁸⁸ (b),³⁰⁸⁹ (c)³⁰⁹⁰ i (d)³⁰⁹¹.

2. Mjerodavno pravo

733. Definicija krivičnog djela genocida iz člana 4(2) i (3) odraz je definicije genocida u članovima II i III Konvencije o genocidu. Opšte je prihvaćeno da te odredbe Konvencije o genocidu čine dio međunarodnog običajnog prava na nivou *jus cogens*,³⁰⁹² i, u vrijeme kad su počinjena djela navedena u Optužnici, genocid, kako je definisan u Statutu, bio je po međunarodnom običajnom pravu krivično djelo koje podliježe kazni.³⁰⁹³

734. U členu 4(2) navode se sljedeća djela u osnovi koja predstavljaju genocid kada su počinjena s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa:

- (a) ubijanje pripadnika te grupe;
- (b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima te grupe;
- (c) smišljeno nametanje pripadnicima te grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- (d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar te grupe;
- (e) prisilno premještanje djece te grupe u drugu grupu.

(a) Grupa

735. Članom 4, koji odgovara Konvenciji o genocidu, štiti se neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa. Ta grupa pominje se u svakom od djela u osnovi tako da se, prema tome, prisustvo takve grupe traži za svako konstitutivno obilježje krivičnog djela genocida. Premda se u Konvenciji o genocidu ne navode kriterijumi za utvrđivanje postojanja grupe,³⁰⁹⁴ praksa Međunarodnog suda kaže da se postojanje grupe utvrđuje od slučaja do slučaja, rukovodeći se kako objektivnim tako i subjektivnim kriterijumima.³⁰⁹⁵ Grupa mora imati određen, zaseban identitet i moraju je definisati

³⁰⁸⁸ Optužnica, par. 10(a).

³⁰⁸⁹ Optužnica, par. 10(b).

³⁰⁹⁰ Optužnica, par. 24; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 330–331.

³⁰⁹¹ Optužnica, par. 24; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 332.

³⁰⁹² Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 60; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 541; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 500; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 680; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 639. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 88.

³⁰⁹³ V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 807; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 541; Presuda MSP-a o Bosni, par. 142, 161.

³⁰⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 555.

³⁰⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 683–684 (u kojoj je konstatovano da se relevantna grupa može definisati pomoću "subjektivnog kriterijuma stigmatizacije grupe, naročito od strane počinitelja zločina, a na osnovu percepcije o nacionalnim, etničkim, rasnim ili vjerskim obilježjima te grupe", ali i da se pri definisanju relevantne zaštićene grupe treba takođe rukovoditi objektivnim kriterijumima zato što sam subjektivni kriterijum

zajedničke karakteristike umjesto odsustva takvih karakteristika.³⁰⁹⁶ Relevantnu zaštićenu grupu nije dovoljno definisati u negativnom smislu.³⁰⁹⁷

(b) Djela u osnovi

(i) Ubijanje pripadnika grupe

736. Obilježja ubijanja istovjetna su obilježjima ubistva i već su opisana u odjeljku Ubistvo, odnosno odjeljku B poglavlja VII, i stoga se neće ovdje ponovno iznositi.³⁰⁹⁸

(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe

737. Član 4(2)(b) odnosi se na namjerno djelo ili propust kojima se pripadnicima ciljane grupe nanosi "teška tjelesna ili duševna povreda".³⁰⁹⁹ Kao što je to slučaj s članom 4(2)(a), za djela iz člana 4(2)(b) traži se dokaz o posljedici.³¹⁰⁰ Premda izraz "teška tjelesna ili duševna povreda" nije definisan u Statutu, smatra se da, između ostalog, znači djela mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja, seksualnog nasilja uključujući silovanje, premlaćivanje, prijetnje smrću, te generalno povrede kojima je ozbiljno narušeno zdravlje, prouzrokovana nakaznost ili teška ozljeda pripadnika grupe.³¹⁰¹

738. Težinu tjelesne ili duševne povrede nanesene pripadnicima grupe treba utvrđivati od slučaja do slučaja, pri čemu treba na odgovarajući način uzeti u obzir konkretne okolnosti svakog predmeta.³¹⁰² Ta povreda mora biti toliko teška da doprinosi ili je počinjena s ciljem da doprinese da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa; ³¹⁰³ premda ne mora imati trajne posljedice ili biti nepovratna,³¹⁰⁴ mora biti "teža od privremene ojađenosti, nelagode ili poniženja" i nanijeti "dugotrajno i teško oštećenje sposobnosti osobe da vodi normalan i konstruktivan život".³¹⁰⁵

možda neće biti dovoljan da se utvrdi vrsta grupe, a djela navedena u alinejama od (a) do (e) stava 2 člana 4(2) moraju biti usmjerena protiv "pripadnika grupe". V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 70; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 317; Prvostepena presuda u predmetu *Muvunyi*, par. 484.

³⁰⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 21; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 809.

³⁰⁹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 685; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 19–20, 22–24.

³⁰⁹⁸ V. gore, par. 713–716. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 859(i) (u kojoj se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 151); Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 642.

³⁰⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513.

³¹⁰⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 688; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 514. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 811.

³¹⁰¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645; Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584.

³¹⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513.

³¹⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 862; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 46. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584.

³¹⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 690; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 516; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 502–504; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 108;

739. Premda prisilno premještanje samo po sebi ne predstavlja genocidno djelo,³¹⁰⁶ ono u određenim okolnostima može biti djelo u osnovi kojim se nanosi teška tjelesna ili duševna povreda, posebno ako su okolnosti u kojima se vrši operacija prisilnog premještanja takve da mogu dovesti do smrti cjelokupnog stanovništva koje se raseljava ili jednog njegovog dijela.³¹⁰⁷

(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova koji su sračunati da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja

740. Djela u osnovi obuhvaćena članom 4(2)(c) metodi su uništavanja kojima se pripadnici grupe ne ubijaju direktno, ali čiji je krajnji cilj njihovo fizičko uništenje.³¹⁰⁸ Primjeri takvih djela kažnjivih prema članu 4(2)(c) su, između ostalog, izgladnjivanje grupe ishranom jedva dovoljnom za preživljavanje, uskraćivanje odgovarajuće medicinske pomoći, sistematsko istjerivanje pripadnika grupe iz njihovih domova i generalno stvaranje uslova koji postepeno mogu dovesti do smrti, kao što su nedostatak odgovarajuće hrane, vode, zaklona, odjeće, sanitarnih uslova, ili nametanje prekomjernog rada pripadnicima grupe ili njihovo fizičko iznurivanje.³¹⁰⁹

741. Za razliku od člana 4(2)(a) i (b), za djela iz člana 4(2)(c) nije nužno dokazati da je nastupila posljedica, kao što je konačno fizičko uništenje grupe u cijelosti ili djelimično.³¹¹⁰ Međutim, član 4(2)(c) odnosi se samo na djela sračunata da smišljeno dovedu do fizičkog ili biološkog uništenja grupe i, s obzirom na to, potrebno je napraviti jasnu razliku između tih djela i djela sračunatih da dovedu samo do raspada grupe.³¹¹¹ Takva djela, o kojima se govori kao o "kulturnom genocidu", izostavljena su iz Konvencije o genocidu.³¹¹² Na primjer, prisilno premještanje grupe ili njenog

Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2117.

³¹⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 513. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 645; Prvostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 584.

³¹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123; Presuda MSP-a o Bosni, par. 190.

³¹⁰⁷ Nacrt Konvencije o genocidu, U.N. Doc. E/447, str. 20; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 508; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 646, 650, 654.

³¹⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 505. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517–518; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 157; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 52; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 814.

³¹⁰⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 157; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 115–116; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 506.

³¹¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 691; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 517. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 905.

³¹¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 692, 694; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 580; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519. V. takođe Presuda MSP-a o Bosni, par. 344.

³¹¹² *Yearbook of the International Law Commission 1996*, tom II, dio 2, *Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-eight session*, str. 45–46. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 694; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 518.

dijela samo po sebi ne čini genocidno djelo, premda može biti dodatno sredstvo kojim se osigurava fizičko uništenje grupe.³¹¹³

742. U nedostatku neposrednih dokaza o tome da li su "životni uslovi" koji su nametnuti pripadnicima ciljane grupe bili sračunati da dovedu do njenog fizičkog uništenja, pretresno vijeće može se rukovoditi time "da li je objektivno postojala vjerovatnoća da bi takvi uslovi doveli do djelimičnog fizičkog uništenja grupe" i faktorima kao što su karakter nametnutih uslova, dužina perioda tokom kojeg su bili nametnuti pripadnicima grupe i karakteristike ciljane grupe, na primjer, njena ranjivost.³¹¹⁴

(iv) Uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe

743. Mjere kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe mogu biti fizičke, ali i psihološke.³¹¹⁵ Za sljedeće mjere je konstatovano da se mogu okvalifikovati kao djela kažnjiva prema članu 4(2)(d): seksualno sakaćenje, prisilna sterilizacija, prisilna kontracepcija, prisilno razdvajanje osoba muškog pola od osoba ženskog pola i zabrana braka.³¹¹⁶

(c) Genocidna namjera

744. Za *mens rea* krivičnog djela genocida svojstveno je da se traži *dolus specialis*, odnosno posebna namjera "da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva".³¹¹⁷ Stoga se za krivično djelo genocida ne traži samo dokaz namjere izvršioca da se poćini djelo u osnovi, nego i dokaz posebne namjere da se u cijelosti ili djelimično uništi zaštićena grupa.³¹¹⁸

745. Međutim, pokazatelji takve namjere rijetko su neprikriveni,³¹¹⁹ stoga je dopušteno izvesti zaključak o postojanju genocidne namjere na osnovu "svi[h] dokaz[a], uzeti[h] zajedno",³¹²⁰ uz

³¹¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 31, 33; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 519. Međutim, bez obzira na to što prisilno premještanje samo po sebi ne predstavlja genocidno djelo, Vijeće se može pozvati na njega kao na dokaz genocidne namjere izvršioca. V. Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33; Presuda MSP-a o Bosni, par. 190.

³¹¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 906. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 548; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 863.

³¹¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 53; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 508.

³¹¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 53; Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 507.

³¹¹⁷ Konvencija o genocidu, član 2. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 498; Presuda MSP-a o Bosni, par. 187.

³¹¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 20.

³¹¹⁹ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 159; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 40.

³¹²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Hategekimana*, par. 133; Drugostepena presuda u predmetu *Munyakazi*, par. 142 (u kojoj je zauzet stav da se namjera optuženog da učestvuje u nekom krivičnom djelu može izvesti iz posrednih dokaza).

uslov da je to "jedini razuman [zaključak] koji se može izvesti iz dokaza".³¹²¹ Među faktorima relevantnim za tu analizu mogu biti opšti kontekst, činjenje drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe, razmjere počinjenih zlodjela, sistematsko uzimanje žrtava na metu na osnovu pripadnosti određenoj grupi ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela.³¹²² Zaključak da je izvršilac imao traženu posebnu namjeru može se potkrijepiti i postojanjem plana ili politike,³¹²³ namjerom koju je izvršilac pokazao svojim javnim govorima³¹²⁴ ili sastancima s drugim osobama.³¹²⁵

(i) Namjera da se uništi ciljane grupa kao takva

746. Izvršiočeva posebna namjera da uništi može se razlikovati od namjere koja se traži za progon kao zločin protiv čovječnosti na osnovu toga što se genocidna namjera izvršioca ne svodi samo na namjeru da svojim diskriminatornim djelima naudi nekoj grupi; njegova namjera je zapravo da *uništi* samu grupu.³¹²⁶ U Konvenciji o genocidu, kao i u međunarodnom običajnom pravu, traži se da je izvršilac imao namjeru fizičkog ili biološkog uništenja grupe.³¹²⁷ Premda se napad na kulturnu i vjersku baštinu ili simbole grupe ne može smatrati genocidnim djelom, takav napad ipak se može smatrati dokazom namjere da se grupa fizički uništi.³¹²⁸

747. Izrazom "kao takva" ponovno se u vezi s tim krivičnim djelom naglašava zabrana da se uništi sama zaštićena grupa, a ne skup pojedinih članova grupe.³¹²⁹ Premda je žrtva djela u osnovi izabrana zbog pripadnosti grupi, "žrtva krivičnog djela genocida je sama grupa, a ne samo pojedinac".³¹³⁰

748. Premda dokazi o namjeri prisilnog uklanjanja ne pokazuju nužno namjeru da se uništi neka grupa, oni mogu biti dokaz te namjere ako se razmatraju zajedno s dokazima o "drugi[m]

³¹²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 970. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Hategekimana*, par. 133.

³¹²² Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 47.

³¹²³ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 48. Postojanje plana ili politike nije "sastavni dio krivičnog djela u pravnom smislu", ali ono može biti pokazatelj nastanka posebne namjere. *Ibid.*

³¹²⁴ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 43; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 531.

³¹²⁵ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 81–82; Prvostepena presuda u predmetu *Karera*, par. 542.

³¹²⁶ Presuda MSP-a o Bosni, par. 187. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 636.

³¹²⁷ *Yearbook of the International Law Commission 1996*, tom II, dio II (1996.), str. 25, *Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-eight session*, str. 45-46. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 25; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 315.

³¹²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, Djelimično različito mišljenje sudije Shahabuddeena, par. 53–54 (u kojem je zauzet stav da se namjerno uništavanje glavne džamije pripadnika ciljane grupe može smatrati dokazom o namjeri da se uništi grupa).

³¹²⁹ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 20.

³¹³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 521. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 53.

kažnjivi[m] djel[ima] koja su sistematski usmjerena protiv iste grupe".³¹³¹ Štaviše, to što izvršilac nije izabrao najefikasniji metod uništavanja ciljane grupe nije odlučujući dokaz nepostojanja genocidne namjere.³¹³²

(ii) Namjera da se grupa uništi "u cijelosti ili djelimično"

749. Izraz "u cijelosti ili djelimično" odnosi se na uslov da je izvršilac imao namjeru da uništi najmanje znatan dio zaštićene grupe.³¹³³ Premda ne postoji traženi broj žrtava koji bi predstavljao prag,³¹³⁴ ciljani dio mora biti "dovoljno značajan [dio] da utječe na grupu u cjelini".³¹³⁵ Premda je brojčana veličina ciljanog dijela grupe iskazana u apsolutnim iznosima relevantna za pitanje njegove znatnosti, ona nije presudna. Među drugim relevantnim faktorima su brojčana veličina ciljanog dijela u odnosu na ukupnu veličinu grupe, važnost ciljanog dijela u okviru grupe, pitanje da li ciljani dio grupe "na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu grupu ili [...] je ključan za njen opstanak",³¹³⁶ kao i područje djelovanja i kontrole izvršilaca, te granice njihovog mogućeg dosega.³¹³⁷ Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić* zauzelo je stav da genocidnu namjeru, osim želje da se istrijebi veoma veliki broj pripadnika grupe, može činiti i želja da se uništi manji broj osoba odabranih radi učinka koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve.³¹³⁸ Primjenjivost tih faktora i njihovu relativnu težinu treba ocjenjivati od slučaja do slučaja.³¹³⁹

³¹³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 33. Isto tako, Žalbeno vijeće je utvrdilo da, kada se analiziraju isključivo u vezi s prisilnim premještanjem, "situaciona ubistva" samom svojom prirodom čine veoma ograničenu osnovu za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri". Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

³¹³² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 32.

³¹³³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12.

³¹³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 316; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 809.

³¹³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 8.

³¹³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 12.

³¹³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 13.

³¹³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82. Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić* pozvalo se na Završni izvještaj Komisije eksperata osnovane u skladu s Rezolucijom br. 780 Savjeta bezbjednosti koja je konstatovala "ako je u sušini čitavo vodstvo grupe meta, takođe se može raditi o genocidu. Takvo vodstvo uključuje političke i administrativne vođe, vjerske vođe, akademike i intelektualce, istaknute poslovne ljude i druge – totalitet sam po sebi može biti čvrsta indikacija genocida, bez obzira na stvarni broj ubijenih. Potkrepljujući argument bi bila sudbina ostatka grupe. Karakter napada na vodstvo mora se *sagledati u kontekstu sudbine grupe ili onoga što se desilo njenom ostatku*. Ukoliko je vodstvo grupe istrijebljeno, a u isto vrijeme ili ubrzo nakon toga veliki broj pripadnika grupe biva ubijen ili podvrgnut drugim gnusnim djelima, na primjer, masovnoj deportaciji ili prisilnom bjehu, zbir svih kršenja mora se sagledati u svojoj cijelosti kako bi se odredbe Konvencije tumačile u duhu koji je u skladu sa njenom namjerom." V. Završni izvještaj Komisije eksperata, koja je osnovana Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 780 (1992.), UN Off. Doc., S/1994/674 ("Izvještaj Komisije eksperata"), par. 94. U Izvještaju Komisije eksperata se dalje kaže da "istrebljenje pripadnika organa unutrašnjih poslova i vojske grupe može značiti istrebljenje znatnog dijela grupe jer tako cijela grupa ostaje bez odbrane pred nasiljem takve ili neke druge vrste, posebno ako je u toku i eliminisanje njenog vodstva. Stoga se namjera da se uništi tkivo nekog društva istrebljivanjem njegovog vodstva, kada postoji zajedno s drugim djelima eliminacije jednog dijela društva, takođe može smatrati genocidom", Izvještaj Komisije eksperata, par. 94.

³¹³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 14.

3. Zaključci(a) Grupa

750. Tužilaštvo je definisalo ciljanu grupu na koju se odnose optužbe u Optužnici kao "muslimansko stanovništvo istočne Bosne", koje je "dio" muslimanskog naroda u Bosni.³¹⁴⁰ Žalbeno vijeće je već riješilo da su bosanski Muslimani zaštićena grupa u smislu člana 4 Statuta, zbog čega Vijeće smatra da nije potrebno da se ovdje ponovno bavi tim pitanjem.³¹⁴¹

(b) Djela u osnovi(i) Ubijanje pripadnika grupe

751. Na drugom mjestu u ovoj presudi većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključila je da su snage bosanskih Srba poslije pada Srebrenice, izvan borbe, ubile najmanje 5.749 bosanskih Muslimana iz Srebrenice.³¹⁴² Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da to ubijanje uključuje 4.970 muškaraca, bosanskih Muslimana, za koje je ustanovljeno da su ih snage bosanskih Srba ubile u konkretnim okolnostima navedenim u paragrafu 21.1 – 22.4 Optužnice.³¹⁴³ Pored toga, Vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba ubile trojicu vođa Muslimana iz Žepe, kao što je navedeno u paragrafu 23.1 Optužnice.³¹⁴⁴

752. Na osnovu tih zaključaka, Vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su ubijeni pripadnici zaštićene grupe.

(ii) Nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe

753. Okolnosti u kojima je hiljade bosanskih Muslimana zatekla smrt posebno su opisane u poglavlju V, u kojem Vijeće iznosi zaključke u vezi s 23 zasebna incidenta lišavanja života na području Potočara, Bratunca i Zvornika, kao i na više lokacija u Bišini, u blizini Trnova i kod Tišće.

754. Grupa ljudi koja je odlučila da se ne priključi koloni bosanskih Muslimana koja se poslije pada Srebrenice 11. jula 1995. godine uputila prema teritoriji pod kontrolom ABiH i koji su se,

³¹⁴⁰ Optužnica, par. 10, 24; Završni podnesak tužilaštva, par. 197.

³¹⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 6 (u kojoj se skreće pažnja na zaključak Pretresnog vijeća s tim u vezi i napominje da on nije osporen u žalbenom postupku) i par. 15; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 559–560; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 667. Ni taj zaključak nije osporen u žalbenom postupku u tom predmetu. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 840. O pitanju mogu li se bosanski Muslimani iz istočne Bosne okvalifikovati kao znatan dio zaštićene grupe, što je pravni uslov, govoriće se podrobnije u nastavku teksta. V. dalje, par. 774–775.

³¹⁴² V. gore, par. 596.

³¹⁴³ V. gore, par. 570.

³¹⁴⁴ V. gore, par. 680, 721.

umjesto toga, zajedno sa porodicama sklonili u bazu UN-a u Potočarima sigurno su brzo shvatili da se ne mogu nadati zaštiti. Noć prije početka prijevoza žena, djece i staraca, stanovništvo, bosanski Muslimani, u Potočarima okupilo se u bazi UN-a u strašnim uslovima, bez dovoljno hrane, vode ili odgovarajućih sanitarnih uslova i potom ondje provelo noć tokom koje su ih terorizale snage bosanskih Srba.³¹⁴⁵ Muškarci su naglo i sistematski odvajani od ženskih članova svojih porodica. Bili su prisiljeni da ostave svoje stvari i lične karte prije nego što su zatočeni u "bijeloj kući", zlostavljani i naposljetku autobusima otpremljeni u pravcu Bratunca.³¹⁴⁶ Najmanje 800 muškaraca, bosanskih Muslimana, među kojima je bilo onih iz Potočara i onih zarobljenih iz kolone, ubijeno je na području Bratunca,³¹⁴⁷ dok su drugi i dalje bili zatočeni u raznim privremenim zatočeničkim objektima. Ti muškarci su još neko vrijeme držani u užasnim uslovima prije nego što su prevezeni na zabačena mjesta na području Zvornika.³¹⁴⁸ Vijeće zaključuje da su muškarci iz grupe koja je odvojena u Potočarima i odvedena u "bijelu kuću", kao i oni iz grupe koja se predala ili su zarobljeni iz kolone tokom 13. jula, sigurno prije ili kasnije shvatili da postoji realna mogućnost da će ih snage bosanskih Srba koje su ih držale u zatočeništvu ubiti.³¹⁴⁹ Vijeće zaključuje da patnja tih ljudi tokom dana i sati prije nego što su ubijeni predstavlja tešku tjelesnu ili duševnu povredu.

755. Priče preživjelih koji su izbjegli smrt koja im je prijetila i koji sada mogu svjedočiti o tim događajima potresne su. Vijeće se osjeća obaveznim da izdvoji neke od tih priča i smatra da one dočaravaju ono što su proživjele hiljade onih koji su imali manje sreće.

Svjedok PW-004, jedini koji je preživio ubijanje na rijeci Jadar u Bratuncu 13. jula 1995. godine, sjeća se kako su, neposredno prije nego što su u njih pucale snage bosanskih Srba, on i drugi muškarci "čekali svoj kraj života i u tom momentu, očekivali smo, bila je možda tišina jedno pola minuta-minut, ne znam tačno, u tom momentu su mi se pojavile slike moje djece i rekao sam da je gotovo".³¹⁵⁰ Pogođen u bok, svjedok PW-004 bacio se u rijeku kako bi pobjegao, a snage bosanskih Srba nastavile su pucati u njega s obale rijeke.³¹⁵¹

Svjedok PW-006, koji je preživio ubijanje između 600 i 1.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, koje su snage bosanskih Srba ubile 13. jula 1995. godine u skladištu u Kravici, opisao je kako je pogođen, kako se pretvarao da je mrtav, kako se penjao po mrtvim tijelima da bi pobjegao kroz prozor skladišta, s kojeg je pao u polje kukuruza.³¹⁵² Prišao mu je jedan vojnik i ustrijelio ga u desno rame, pitajući ga želi li još jedan hitac, svjedok PW-006 pretvarao se da je mrtav.³¹⁵³ Ostao je na tom mjestu preko noći i čuo je zvuk rovokopača.³¹⁵⁴ Čuo je vojnike kako pucaju iz vatrenog oružja u ljude koji su još bili živi.³¹⁵⁵ Dopuzao je do obližnje rijeke, gdje je vidio kako dvojici

³¹⁴⁵ V. gore, par. 242–244.

³¹⁴⁶ V. gore, par. 280.

³¹⁴⁷ V. gore, par. 568.

³¹⁴⁸ V., na primjer, par. 323–325, 331, 337–338, 385, 387, 398, 407.

³¹⁴⁹ V. dolje, par. 866.

³¹⁵⁰ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3267–3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2721 (15. jun 2010. godine).

³¹⁵¹ Svjedok PW-004, DP P00442, KT. 3277 (23. maj 2000. godine); svjedok PW-004, T. 2719–2722 (15. jun 2010. godine); DP P00094, str. 78–79. DP P00448; DP P00464.

³¹⁵² Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7001–7003 (7. februar 2007. godine).

³¹⁵³ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7004–7005 (7. februar 2007. godine).

³¹⁵⁴ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7005–7006 (7. februar 2007. godine).

³¹⁵⁵ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7006 (7. februar 2007. godine).

muškaraca pucaju u glavu.³¹⁵⁶ Na kraju je uspio doći do Žepe, koja tada još nije bila pala, i evakuisan je.³¹⁵⁷

Vijeće ovdje podsjeća na iskaz svjedoka o pogubljenjima u Orahovcu 14. jula, koji je vidio petogodišnje ili šestogodišnje dijete kako ustaje iz hrpe tijela, koju je opisao kao "gomilu mesa u komadima",³¹⁵⁸ i zove oca: "Babo, gdje si?" Dijete je bilo u šoku, pokriveno krvlju i komadićima tkiva i utrobe drugih ljudi. Odveli su ga u bolnicu u Zvorniku, gdje su mu povrede sanirane i preživjelo je.³¹⁵⁹

Dana 16. jula 1995. godine svjedoci PW-016 i PW-073 upućeni su na livadu na Vojnoj ekonomiji Branjevo u Zvorniku, gdje su vidjeli tijela onih koji su prije njih ubijeni iz vatrenog oružja. Postrojeni su, na njih je pućano iz vatrenog oružja i čuli su kako osobe koje nisu umrle poslije prvog rafala pogubljuju po kratkom postupku.³¹⁶⁰ Svjedoci PW-016 i PW-073 pretvarali su se da su mrtvi da ne bi bili ustrijeljeni.³¹⁶¹ Potom su uspjeli pobjeći s mjesta ubijanja, besciljno su tumarali uokolo sljedećih nekoliko dana u potrazi za hranom i vodom i na kraju su se predali istim onim snagama od kojih su pobjegli, nadajući se da će preživjeti.³¹⁶² Svjedoci PW-016 i PW-073 odvedeni su u logor Batković, u kojem su ostali do puštanja na slobodu u decembru 1995.³¹⁶³

Vijeće ni najmanje ne sumnja u izuzetnu težinu patnje koja je nanesena muškarcima, bosanskim Muslimanima, tokom dana i sati prije njihove smrti, kao ni u dugotrajni uticaj tih užasnih suočavanja sa smrću na preživjele. S obzirom na to, Vijeće konstatuje da težina povreda koje su im nanesene doseže nivo teške tjelesne ili duševne povrede, pri čemu Vijeće podsjeća da se taj izraz shvata u značenju koje, između ostalog, obuhvata nečovječno ili ponižavajuće postupanje kojim je prouzrokovana teška ozljeda pripadnika grupe. Štaviše, Vijeće se uvjerilo da je ta povreda po svojoj prirodi bila takva da je doprinijela ili je bila počinjena s ciljem da doprinese djelimičnom ili potpunom uništenju grupe jer je ta patnja onemogućila tim pripadnicima grupe da normalno i konstruktivno žive.

756. Štaviše, odvajanje muškaraca u Potočarima i kasnija operacija ubijanja muškaraca, bosanskih Muslimana, kako je Vijeće ustanovilo, imali su snažan psihički uticaj na pripadnice zaštićene grupe. Odvojene od supruga, sinova i drugih muških članova porodice u Potočarima, krenule su prema Kladrnu a da nisu znale šta čeka njihove bližnje ni njih same. U svjetlu okolnosti koje su vladale u Potočarima u trenutku odvajanja njihov strah bio je opravdan i stvaran. Neki od autobusa iz konvoja koji su kretali iz Potočara zaustavljeni su i pretraženi u potrazi za muškarcima. Po dolasku na područje sela Luke, u Tišću, gdje je bosanskim Muslimanima rećeno da se iskrcaju,

³¹⁵⁶ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7007 (7. februar 2007. godine).

³¹⁵⁷ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7009–7017 (7. februar 2007. godine).

³¹⁵⁸ Svjedok PW-061, DP P01672, PT. 7581–7582 (22. februar 2007. godine).

³¹⁵⁹ V. gore, par. 429.

³¹⁶⁰ V. gore, par. 492–493.

³¹⁶¹ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 34; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3042 (14. april 2000. godine).

³¹⁶² Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 40, 43; svjedok PW-016, DP P01762, KT. 3045 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, T. 9356 (djelimićno zatvorena sjednica) (3. februar 2011. godine).

³¹⁶³ Svjedok PW-073, DP P00048 (povjerljivo), str. 45, 61, 105; PW-016, DP P01762, KT. 3046 (14. april 2000. godine); svjedok PW-016, T. 9357 (3. februar 2011. godine).

muškarci koji su se uspjeli ukrcati u prvi konvoj odvedeni su.³¹⁶⁴ Vijeće podsjeća na svoj zaključak da su vojnici VRS-a pretukli približno 22 muškarca, bosanska Muslimana, u školi u selu Luke i potom ih ubili u ranim jutarnjim satima 14. jula 1995. godine.³¹⁶⁵ Hiljadama žena i djece, koji su umorni i prestrašeni stigli su na to isto mjesto i koji prije toga nisu dobili dovoljne količine vode i hrane, rečeno je da odu pješke u Tuzlu, na teritoriju pod kontrolom ABiH-a, što je značilo da su trebali hodati nekoliko kilometara. Ujedinjene nacije nisu bile spremne za dolazak te ogromne grupe, koja se uglavnom sastojala od žena, u Tuzlu u roku od 24 sata od početka prijevoza, tako da im nisu mogle pružiti nikakvu pomoć.³¹⁶⁶ Žene su iznijele svoje strahove u vezi sa sudbinom svojih muškaraca pripadnicima UNPROFOR-a, ali niko za njih nije mogao ništa učiniti. Kada je od službenika Odjeljenja za civilne poslove UNPROFOR-a Edwarda Josepha zatraženo da iznese eventualne primjere brige ili uznemirenosti koji su mu se urezali u pamćenje, on je rekao sljedeće:

Da. Sjećam se jasno jedne žene, pritom moram reći da su sve bile prilično tanke, mršave, to je isto jedno jasno sjećanje na njih, a to je bio slučaj u mnogim dijelovima Bosne da – gdje su ljudi živjeli u relativnoj oskudici i izolaciji. A sjećam se i prizora jedne žene koja je odlutala sa mjesta na kojem smo uglavnom bili okupili te izbjeglice, ondje je bila ograda od bodljikave žice, naravno zato što su ondje bili vojni objekti, i ta žena pokušavala se golih ruku popeti uz ogradu od bodljikave žice, ja sam je pitao šta radi i ona je bila potpuno odlučna da se popne jer su kružile glasine da u blizini ima muškaraca, muškaraca iz Srebrenice, i bila je odlučna da ide i vidi jesu – jesu li ondje njen sin ili suprug.³¹⁶⁷

Vijeće nema ni najmanje sumnje da je patnja tih žena dovela do teških duševnih povreda.

757. Patnja žena, djeca i staraca koji su prisilno premješteni iz Srebrenice nije završena u Tuzli. Njihovi životi drastično su se promijenili jer su se našli bez stalnog doma, a često i bez najosnovnijih potrepština, prisiljeni da sastavljaju kraj s krajem,³¹⁶⁸ dok su se istovremeno nastavile i njihove duševne tegobe zbog gubitka bližnjih.³¹⁶⁹ Neka od djece nisu se uspjela pomiriti s onim što se dogodilo.³¹⁷⁰ Iskazi žena i nekih staraca pokazuju da je operacija prisilnog premještanja bitno uticala na kvalitetu njihovog života.³¹⁷¹ Poslije prisilnog premještanja nisu se mogli nadati povratku

³¹⁶⁴ V. gore, fusnota 1163.

³¹⁶⁵ V. gore, par. 314.

³¹⁶⁶ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14151–14152 (22. avgust 2007. godine); Edward Joseph, T. 10669, 10678 (2. mart 2011. godine).

³¹⁶⁷ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14151–14152 (22. avgust 2007. godine).

³¹⁶⁸ V., na primjer, Razija Pašagić, DP P01532 (15. jun 2000. godine), str. 3–4; Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4; Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. jun 2000. godine), str. 4; Mejra Mesanović, DP P01525 (19. jun 2000. godine) str. 3–4; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. jun 2000. godine), str. 4; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. jun 2000. godine), str. 7; Mevlida Bektić, DP P01534 (16. jun 2000. godine), str. 4.

³¹⁶⁹ V., na primjer, Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4; Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. jun 2000. godine), str. 5.; Husein Delić, DP P01523 (21. jun 2000. godine) str. 3–4; Sifa Hafizović, DP P01527 (16. jun 2000. godine), str. 4; Nura Efendić, DP P01528 (21. jun 2000. godine), str. 3–5; Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. jun 2000. godine), str. 4; Amer Malagić, DP P01530 (19. jun 2006. godine), str. 5–6; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. jun 2000. godine), str. 5; Razija Pašagić, DP P01532 (15. jun 2000. godine), str. 4.

³¹⁷⁰ Teufika Ibrahimfendić, T. 10081-10082 (17. februar 2011. godine).

³¹⁷¹ V., na primjer, Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 3; Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. jun 2000. godine), str. 3–4; Husein Delić, DP P01523 (21. jun 2000. godine) str. 3–4; Mejra Mesanović, DP P01525 (19. jun 2000. godine) str. 3–4; Sifa Hafizović, DP P01527 (16. jun 2000. godine), str. 3–4; Nura Efendić, DP

u svoje prijašnje domove,³¹⁷² mnogi od tih domova bili su uništeni,³¹⁷³ a neki se nisu vratili zato što su se bojali Srba koji žive u selima u kojima su oni ranije živjeli.³¹⁷⁴ Vijeću su predloženi iskazi žena koje su doživjele tako duboku traumu da bi najradije umrle.³¹⁷⁵ Razija Pašagić, bosanska Muslimanka, koja je svog supruga posljednji put vidjela 13. jula u Potočarima, ovako je opisala svoju patnju:

"Ja živim, a u stvari moj život ne postoji ili može se reći da moj život ide dalje, a da ja ne postojim".³¹⁷⁶

758. Prijevoz stanovništva iz Žepe krajem jula 1995. godine odvijao se u donekle drukčijim okolnostima, premda je bilo i bitnih sličnosti. Taj prijevoz izvršen je poslije perioda intenzivnih napada VRS-a na sela u okolini Žepe.³¹⁷⁷ Stanovništvo Žepe pobjeglo je u planine da bi ondje potražilo zaklon. Dana 20. jula 1995. godine VRS je putem razglasa vršio pritisak na očajno stanovništvo da se vrati u enklavu.³¹⁷⁸ Vratila se većina stanovnika, premda su mnogi vojno sposobni muškarci ostali u planinama.³¹⁷⁹ U tom trenutku već su počele kružiti glasine o ubistvima muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara i kolone.³¹⁸⁰ Optuženi se kretao kroz masu ljudi rukovodeći aktivnostima i mahao dignutim oružjem.³¹⁸¹ Mladić je ulazio u mnoge autobuse i obraćao se grupama prestrašenih bosanskih Muslimana govoreći im da im poklanja život.³¹⁸² To je kontekst koji je većina članova Vijeća imala u vidu kada je ocijenila i zaključuje da je bosanskim

P01528 (21. jun 2000. godine), str. 4–5; Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. jun 2000. godine), str. 3–4; Amer Malagić, DP P01530 (19. jun 2006. godine), str. 4; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. jun 2000. godine), str. 3, 5; Razija Pašagić, DP P01532 (15. jun 2000. godine), str. 3; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. jun 2000. godine), str. 6; Mevlida Bektić, DP P01534 (16. jun 2000. godine), str. 4. V. takođe Teufika Ibrahimfendić, DP P01817, KT. 5840 (27. jul 2000. godine).

³¹⁷² Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4; Husein Delić, DP P01523 (21. jun 2000. godine) str. 3–4; Mejra Mesanović, DP P01525 (19. jun 2000. godine) str. 4; Amer Malagić, DP P01530 (19. jun 2006. godine), str. 5; Salih Mehmedović, DP P01531 (15. jun 2000. godine), str. 5; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. jun 2000. godine), str. 7. V. takođe Teufika Ibrahimfendić, DP P01817, KT. 5832 (27. jul 2000. godine); Teufika Ibrahimfendić, T. 10089 (17. februar 2011. godine) (koja je rekla da žene koje je liječila nisu bile u stanju vizualizirati svoju budućnost).

³¹⁷³ Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. jun 2000. godine), str. 3; Sifa Hafizović, DP P01527 (16. jun 2000. godine), str. 4; Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4; Mejra Mesanović, DP P01525 (19. jun 2000. godine) str. 4; Hana Mehmedović, DP P01533 (17. jun 2000. godine), str. 7.

³¹⁷⁴ Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4–5; Husein Delić, DP P01523 (21. jun 2000. godine) str. 3; Mejra Mesanović, DP P01525 (19. jun 2000. godine) str. 4–5; Amer Malagić, DP P01530 (19. jun 2006. godine), str. 5. V. takođe Salih Mehmedović, DP P01531 (15. jun 2000. godine), str. 3.

³¹⁷⁵ Rahima Malkić, DP P01521 (17. jun 2000. godine), str. 4 ("A sada, kad se razbolim, ni ne razmišljam o tome da idem ljekaru jer samo želim umrijeti."); Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. jun 2000. godine), str. 4 ("Kad bi mi Bog ukazao milost sutra i kad bih umrla, bila bih sretna").

³¹⁷⁶ Razija Pašagić, DP P01532 (15. jun 2000. godine), str. 4. V. takođe Teufika Ibrahimfendić, T. 10081 (17. februar 2011. godine) (koja je rekla da su mnoge od žena iz Srebrenice koje je liječila apatične i depresivne).

³¹⁷⁷ V. gore, par. 600–603, 612–616, 625–628.

³¹⁷⁸ V. gore, par. 621.

³¹⁷⁹ V. gore, par. 639, fusnota 2737.

³¹⁸⁰ V. gore, par. 674.

³¹⁸¹ V. gore, par. 673.

³¹⁸² V. gore, par. 648.

Muslimanima koji su prisilno premješteni iz Žepe u periodu od 25. do 27. jula 1995. godine nanesena teška duševna patnja.

759. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, ne sumnja da težina patnje stanovništva, bosanskih Muslimana, koje je prisilno premješteno iz Srebrenice i Žepe doseže nivo teške fizičke ili duševne patnje. Prema tome, većina članova Vijeća zaključuje da se nanošenje te patnje može okvalifikovati kao djelo u osnovi genocida prema članu 4(2)(b) Statuta.

(iii) Smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja i uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe

760. Tužilaštvo tvrdi da je prisilno premještanje žena i djece iz Srebrenice i Žepe, odvajanje muškaraca u Potočarima i pogubljenje muškaraca iz Srebrenice stvorilo uslove koji će doprinijeti zatiranju cjelokupnog muslimanskog stanovništva istočne Bosne, "između ostalog tako što je tom stanovništvu onemogućen normalan život i reprodukcija".³¹⁸³ Ovim navodom obuhvaćena su djela u osnovi genocida iz člana 4(2)(c) i člana 4(2)(d) Statuta.

761. Tužilaštvo u Završnom podnesku izričito govori o uništenju "fizičkom i psihološkom traumom";³¹⁸⁴ "uslijed raspada porodičnog života, uključujući smanjenu stopu nataliteta"³¹⁸⁵ i "putem prisilnog premještanja: siromaštvo i neostvarenje normalnog života".³¹⁸⁶ Ti naslovi su sadržani u odjeljku pod naslovom "Uništenje muslimanskih žena i djece – uticaj na žrtve", u kojem tužilaštvo tvrdi da je optuženi "znao da će ta premještanja spriječiti stanovništvo da normalno živi i da se rađa u smislu člana 4(2)(c) i (d) Statuta MKSJ-a"³¹⁸⁷ i da je doprinos optuženog ubistvu vojno sposobnih muškaraca iz Srebrenice "uticao [...] i na uništenje stanovništva".³¹⁸⁸ Međutim, tužilaštvo u istom paragrafu takođe tvrdi da je patnja žena i djece koji su preživjeli "užase Srebrenice i Žepe" patnja u smislu člana 4(2)(b) Statuta.³¹⁸⁹ Prema tome, Vijeće je uzelo u obzir konkretne argumente koje je tužilaštvo iznijelo u paragrafima 831–848 Završnog podneska u vezi s članom 4(2)(b), o

³¹⁸³ Optužnica, par. 24; Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 332. V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 829–830. Vijeće primjećuje da tužilaštvo u Završnom podnesku tvrdi da je optuženi prisilnim premještanjem žena i djece iz Srebrenice i Žepe namjeravao stvoriti uslove koji će doprinijeti uništenju muslimanskog stanovništva u istočnoj Bosni, kao i da je optuženi znao da će ta premještanja spriječiti stanovništvo da normalno živi i da se rađa jer je znao da će se premještanjima postići da se to stanovništvo, bosanski Muslimani, iz tih enklava ne vrati na ta područja i da se ponovno ne formira kao zajednica negdje drugdje (par. 829). Tužilaštvo potom dodaje da je doprinos optuženog ubistvu vojno sposobnih muškaraca iz Srebrenice "uticao [...] i na uništenje bosanskih Muslimana Srebrenice i Žepe" (par. 830).

³¹⁸⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 831–834, i par. 835–838 posebno u vezi sa "srebreničkim sindromom".

³¹⁸⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 839–845.

³¹⁸⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 846–848.

³¹⁸⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 829.

³¹⁸⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 830.

³¹⁸⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 830.

kojem se govori u gornjem odjeljku, i članom 4(2)(c) i 4(2)(d) Statuta, u mjeri u kojoj smatra da su primjenjivi.

762. Vijeće podsjeća da član 4(2)(c) obuhvata metode uništavanja kojima se pripadnici grupe ne ubijaju direktno, ali čiji je krajnji cilj njihovo fizičko uništenje. Ne traži se dokaz posljedice, na primjer, konačnog fizičkog uništenja grupe. Vijeće nadalje podsjeća na to da se član 4(2)(c) primjenjuje samo na životne uslove, smišljeno nametnute i sračunate da dovedu do fizičkog ili biološkog uništenja grupe i da je, s obzirom na to, potrebno napraviti jasnu razliku između tih djela i djela sračunatih da dovedu samo do raspada grupe.

763. Tužilaštvo, između ostalog, tvrdi da su zajednice bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi bile tradicionalne patrijarhalne zajednice,³¹⁹⁰ zbog čega "[u]klanjanje muškaraca i istovremeno lišavanje žena, djece i staraca njihovih korijena dovodi do potpunog uništenja predratne porodične strukture i organizacije zajednice srebreničkih Muslimana. Žene su sada prisiljene da igraju ne samo svoju tradicionalnu ulogu, nego i ekonomsku, emotivnu i društvenu ulogu svojih nestalih muževa".³¹⁹¹ Štaviše, tužilaštvo tvrdi da je dodatna prepreka oporavku žena nedefinisani bračni status jer mnogi od njihovih supruga nisu proglašeni mrtvim, zbog čega se one ne mogu preudati,³¹⁹² a mnoge su odlučile da se ne preudaju zbog toga što nema muškaraca sličnih godina, zbog gubitka muževe penzije uslijed ponovne udaje, zbog socijalne stigme koju sa sobom povlači ponovna udaja ili zbog osjećaja krivice.³¹⁹³ Upućujući na iskaz svjedokinje tužilaštva Teufike Ibrahimfendić s tim u vezi, tužilaštvo tvrdi da se "shodno tome" "čini" da stopa nataliteta među bosanskim Muslimankama "pada".³¹⁹⁴ Tužilaštvo nadalje tvrdi da neke žene osjećaju gubitak iz straha da bi moglo nestati porodično ime pošto više nema muških srodnika koji bi ga nastavili.³¹⁹⁵

764. U nastojanju da objasni značenje izraza "fizičko ili biološko uništenje", Vijeće se posebno rukovodilo sljedećim zaključkom Pretresnog vijeća u predmetu *Blagojević i Jokić*:

Pretresno vijeće s tim u vezi konstatuje da fizičko ili biološko uništenje grupe ne mora nužno podrazumijevati lišavanje života pripadnika grupe. Premda ubijanje velikog broja pripadnika grupe možda jeste najdirektnije sredstvo uništavanja grupe, druga djela ili niz djela mogu takođe dovesti do uništavanja grupe. [...] Pretresno vijeće konstatuje da je fizičko ili biološko uništenje grupe vjerovatan ishod prisilnog premještanja stanovništva kada se to premještanje vrši na takav način da se grupa više ne može sama obnoviti – naročito onda kada to uključuje razdvajanje njezinih članova. U takvim slučajevima Pretresno vijeće konstatuje da prisilno premještanje pojedinaca može dovesti do stvarnog uništenja grupe, pošto ona prestaje da postoji kao grupa, ili barem kao onakva grupa kao što je nekad bila. Pretresno vijeće naglašava da njegovo rezonovanje

³¹⁹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 839.

³¹⁹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 840.

³¹⁹² Završni podnesak tužilaštva, par. 841, 844.

³¹⁹³ Završni podnesak tužilaštva, par. 841, 843.

³¹⁹⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 843, u kojem se poziva na iskaz Teufike Ibrahimfendić, DP P01817, KT. 5817, 5842 (27. jul 2000. godine).

³¹⁹⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 845.

i zaključak ne predstavljaju argument za prihvatanje kulturnog genocida, već pokušaj da se razjasni značenje fizičkog ili biološkog uništenja.³¹⁹⁶

765. Vijeće ima na umu da raseljavanje ljudi nije isto što i uništenje, što je stav Žalbenog vijeća,³¹⁹⁷ i da prisilno premještanje samo po sebi nije genocidno djelo.³¹⁹⁸ Vijeće primjećuje da optuženi to u Završnom podnesku izričito tvrdi.³¹⁹⁹ Međutim, Vijeće smatra da ima situacija u kojima je operaciju prisilnog premještanja potrebno sagledati u kontekstu drugih kažnjivih akcija usmjerenih protiv iste ciljane grupe kako bi se na odgovarajući način utvrdio cjelokupni uticaj prisilnog premještanja na neko stanovništvo. Suprotno tvrdnji optuženog da premještanje stanovništva s jedne teritorije na drugu nije djelo koje može doprinijeti uništenju te grupe,³²⁰⁰ Vijeće podsjeća na potvrdu Žalbenog vijeća u predmetu *Krstić* da prisilno premještanje može biti *dotatno* sredstvo kojim se osigurava fizičko uništenje grupe.³²⁰¹

766. Pri utvrđivanju da li su snage bosanskih Srba smišljeno nametnule životne uslove sračunate da dovedu do uništenja zaštićene grupe, većina članova Vijeća je, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe,³²⁰² stoga uzela u obzir cjelokupni uticaj operacije ne samo prisilnog premještanja žena i djece iz zaštićene grupe, već i ubijanje najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz iste grupe. Većina članova Vijeća konstatuje da je kombinovani učinak tih operacija bio poguban za fizički opstanak stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana, i uvjerilo se da cilj tih operacija nije bio samo "raspad" grupe bosanskih Muslimana istočne BiH već da su te operacije izvršene s ciljem uništavanja te zajednice bosanskih Muslimana i sprečavanja ponovnog formiranja te grupe na tom području. S tim u vezi, većina članova Vijeća podsjeća na zaključak da su snage bosanskih Srba palile i rušile domove bosanskih Muslimana u periodu koji je prethodio padu Srebrenice i Žepe, kao i u periodu preuzimanja vlasti nad enklavama i neposredno poslije njega.³²⁰³ Poslije pada enklava srušene su džamije u Srebrenici i Žepi.³²⁰⁴ Prema tome, većina članova Vijeća konstatuje da

³¹⁹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 666.

³¹⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123, fusnota 337.

³¹⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 123.

³¹⁹⁹ Završni podnesak optuženog, par. 104 (u kojem se tvrdi da prisilno iseljavanje stanovništva samo po sebi ne predstavlja genocid).

³²⁰⁰ V. Završni podnesak optuženog, par. 104.

³²⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 31.

³²⁰² Polazeći od svog suprotnog mišljenja u vezi s pravnim zaključcima o prisilnom premještanju i ukupnom broju osoba za koje je konstatovano da su ih snage bosanskih Srba ubile izvan borbe poslije pada Srebrenice (5.749), sudija Nyambe je svoje razmatranje faktora koje treba uzeti u obzir u vezi s tim pitanjem ograničila na ubistvo 4.970 muškaraca, bosanskih Muslimana, koje su počinile snage bosanskih Srba.

³²⁰³ V. gore, par. 264, 600, 676.

³²⁰⁴ V. gore, par. 676. U vezi sa džamijom u Srebrenici, Vijeće primjećuje da nema uvjerljivih dokaza o tome kada je ta konkretna džamija srušena. Iskaz Jean-Renéa Rueza, na osnovu video-snimka i snimaka dobivenih foto-izviđanjem, navodi na pomisao da je uništena poslije 14. jula, ali na osnovu dokaza se ne može pouzdano utvrditi datum kada se to dogodilo. Jean-René Ruez, T. 1055–1056 (30. mart 2010. godine); DP P00094, str. 268–269; Jean-René Ruez, T. 961–962 (29. mart 2010. godine); DP P00082. Većina članova Vijeća smatra, na osnovu svih dokaza uzetih zajedno, a posebno s obzirom na činjenicu da su snage bosanskih Srba poslije pada Žepe srušile tamošnju džamiju, da su te iste snage uništile džamiju u Srebrenici ubrzo nakon pada te enklave.

su uslovi do kojih su dovela djela snaga bosanskih Srba, u okviru kombinovanog učinka operacija prisilnog premještanja i ubijanja, bili smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana. To je, po mišljenju većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza.

767. U vezi s članom 4(2)(d), Vijeće ne dovodi u pitanje mogućnost da se stopa nataliteta u zajednici smanjila zbog odluke mnogih žena koje su bile premještene da se ne preudaju zbog toga što "nema muškaraca sličnih godina, zbog gubitka muževe penzije uslijed ponovne udaje, zbog socijalne stigme koju sa sobom povlači ponovna udaja ili zbog osjećaja krivice"³²⁰⁵. Međutim, Vijeće ne smatra da se ta posljedica operacije prisilnog premještanja može okvalifikovati kao "mjera" koju su nametnule snage bosanskih Srba i s namjerom "sprečavanje rađanja unutar grupe".

(c) Genocidna namjera

768. Kao što ističe tužilaštvo, a Vijeće ponavlja, širi objektivni kontekst u kojem je došlo do genocidnog ponašanja optuženog nije isto što i element stanja svijesti ili bilo koja njegova komponenta.³²⁰⁶ O stanju svijesti optuženog govoriće se u poglavlju koje se bavi njegovom odgovornošću.³²⁰⁷

(i) Namjera da se uništi ciljana grupa "kao takva"

769. Okolnosti u kojima su muškarci odvojeni u Potočarima 12. i 13. jula 1995. godine, situaciono uslovljeno ubijanje jednog muškarca, bosanskog Muslimana, za koje je Vijeće ustanovilo da je izvršeno u Potočarima 13. jula i zarobljavanje hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone samo toga dana sami po sebi su indikativni za namjeru snaga bosanskih Srba u vezi sa sudbinom tog dijela zaštićene grupe. U Potočarima su lične isprave muškaraca koji su odvojeni od svojih porodica i zatočeni u "bijeloj kući" skupljene i spaljene nakon što su oni otpremljeni u Bratunac.³²⁰⁸ Po dolasku u Bratunac priključeni su muškarcima zarobljenim iz kolone i zatočeni u nehumanim uslovima u nekoliko privremenih zatočeničkih objekata prije nego što su ubijeni.³²⁰⁹ Mnogi su bili zlostavljani i vidjeli su se kako drugi ljudi odvođe, poslije čega bi se čuli pucnji. Štaviše, zaključak o posebnoj namjeri snaga bosanskih Srba da se unište bosanski Muslimani istočne Bosne može se izvesti iz protivljenja prijedlogu da se otvori koridor i da se omogući prolaz kolone predvođene naoružanim pripadnicima ABiH na teritoriju pod kontrolom

³²⁰⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 843.

³²⁰⁶ Izmijenjeni pretpretresni podnesak, par. 334.

³²⁰⁷ V. dolje, poglavlje VIII.

³²⁰⁸ V. gore, par. 291.

³²⁰⁹ V. gore, fusnota 3148.

ABiH. Umjesto toga, ta kolona je sistematski uzimana za metu kako bi se zarobilo i pobilo što više muškaraca, bosanskih Muslimana. Odluka da se otvori takav koridor na kraju je donesena tek kada su snage bosanskih Srba bile prisiljene da prihvate činjenicu da u borbi s naoružanim pripadnicima kolone angažuju previše ljudstva.³²¹⁰

770. Većina članova Vijeća podsjeća da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice u periodu od samo nekoliko dana. To ubijanje vršilo se po određenom obrascu. Snage bosanskih Srba raspoređene su na posebno izabrane zabačene lokacije kako bi učestvovala u tom ubijanju. Ogromna većina tih djela ubijanja izvršena je efikasno i metodično. Nakon što su u periodu od 13. do 16. jula 1995. godine izvršena neka od najmasovnijih pogubljenja u Bratuncu i Zvorniku, mehanizacija i ljudstvo brzo su angažovani na uklanjanju, prijevozu i pokopavanju hiljada tijela. Ta tijela su kasnije iskopana i ponovno pokopana u novom pokušaju prikrivanja onoga što se dogodilo. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, ni najmanje ne sumnja, a i dokazi su pokazali,³²¹¹ da je u organizaciji i koordinaciji operacije ubijanja učestvovalo rukovodstvo na nekoliko nivoa.

771. Ni muškarci iz Potočara ni muškarci zarobljeni iz kolone, uključujući pripadnike ABiH među njima, nisu aktivno učestvovali u borbi kada su ubijeni. Razmjere i priroda tog ubijanja dovoljni su da Vijeće sa sigurnošću izvede zaključak o postojanju namjere da se uništi grupa kojoj su ti ljudi pripadali.

772. Većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da patnja nanescena muškarcima koji su odvojeni, zatočeni i ubijeni, patnja nanescena nekolicini koja je to preživjela, kao i ženama, djeci i starcima koji su prisilno premješteni iz Potočara i Žepe, predstavlja osnovno djelo nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe u smislu člana 4(2)(b) Statuta. Nadalje, većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da su uslovi do kojih su dovela djela snaga bosanskih Srba, u okviru kombinovanog učinka operacija prisilnog premještanja i ubijanja bili smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana, u smislu člana 4(2)(c) Statuta. Vijeće se rukovodi stavom koji je Žalbena vijeće zauzelo u predmetu *Stakić* da, umjesto da se za svako od djela nabrojanih u članu 4 Statuta razmatra da li je postojala namjera da se njime uništi grupa, treba razmotriti sve dokaze, uzete zajedno.³²¹² Po mišljenju Vijeća, taj pristup je u skladu s pojmom namjere kao procesa. U okolnostima ovog predmeta, u kojem su snage, kao što su to pokazali dokazi, intenzivno koordinirajući svoje

³²¹⁰ V. gore, par. 512–513.

³²¹¹ V. dolje, poglavlje VIII. D.

³²¹² Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 55. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 820.

aktivnosti radi obezbjeđenja efikasnosti operacija ubijanja i prisilnog premještanja, počinile djela u osnovi genocida u manje od mjesec dana i na ograničenom geografskom području, bilo bi nategnuto zaključiti da je za neke od tih djela postojala genocidna namjera, dok za druge nije.

773. Bez obzira na to, Vijeće je kao dokaze na osnovu kojih je izvelo zaključak o namjeri da se uništi grupa u vezi s djelima u osnovi iz člana 4(2)(b) i 4(2)(c), uz ubijanje najmanje 5.749 pripadnika zaštićene grupe, posebno uzelo u obzir sljedeće: obrazac verbalnog zlostavljanja zbog pripadnosti islamskoj vjeroispovjesti, kojem su snage bosanskih Srba podvrgle bosanske Muslimane okupljene u Potočarima i muškarce bosanske Muslimane tokom zatočeništva u Bratuncu i Zvorniku sve do njihovog ubijanja;³²¹³ stalno zarobljavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone; gotovo istovremeno provođenje operacije ubijanja muškaraca iz Srebrenice i prisilnog premještanja žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara, o čemu je sudija Nyambe iznijela suprotno mišljenje; prisilno premještanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe i ubistvo trojice njihovih najistaknutijih vođa, o čemu je sudija Nyambe iznijela suprotno mišljenje; smišljeno rušenje džamija u Srebrenici i Žepi i domova bosanskih Muslimana poslije pada jedne, odnosno druge enklave, o čemu je sudija Nyambe iznijela suprotno mišljenje. Vijeće, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe, ne sumnja da su snage bosanskih Srba koje su počinile djela u osnovi iz člana 4(2)(a)-(c) namjeravale da fizički unište stanovništvo istočne Bosne, bosanske Muslimane.

(ii) Namjera da se grupa uništi "u cijelosti ili djelimično"

774. Vijeće dijeli zaključak Žalbenog vijeća, koji je ponovilo Pretresno vijeće u predmetu *Popović*, da bosanski Muslimani iz istočne Bosne predstavljaju znatan segment cijele grupe, bosanskih Muslimana.

Kao što je konstatovalo Žalbeno vijeće, iako je muslimansko stanovništvo Srebrenice, prije njenog pada u ruke VRS a, predstavljalo mali postotak ukupnog muslimanskog stanovništva BiH u to vrijeme, značaj zajednice ne određuje samo njena veličina. Srebrenička enklava je bila od ogromnog strateškog značaja za rukovodstvo bosanskih Srba, i to iz sljedećih razloga: (1) bez Srebrenice bi etnički srpska država koju su oni željeli stvoriti ostala podijeljena i odvojena od Srbije; (2) budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije u relevantno vrijeme sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave bi omogućila da se postigne cilj eliminacije muslimanskog prisustva u čitavoj regiji; i (3) eliminacija enklave, uprkos garancijama bezbjednosti od strane međunarodne zajednice, pokazala bi bosanskim Muslimanima koliko su nezaštićeni i njena sudbina poslužila bi "kao jasan pokazatelj" onog što čeka sve bosanske Muslimane. Pretresno vijeće se slaže s tom analizom i prihvata njen zaključak.³²¹⁴

775. Premda je Žalbeno vijeće to zaključilo konkretno u vezi sa srebreničkim bosanskim Muslimanima, ti argumenti jednako su primjenjivi i na širu kategoriju stanovništva koja se navodi u

³²¹³ V., na primjer, par. 313, 378, 522. V. dolje, fusnota 3443.

³²¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 865 (fusnote izostavljene), u kojoj se ukratko iznose zaključci iz Drugostepene presude u predmetu *Krstić*, par. 15–16.

Optužnici, odnosno "muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde".³²¹⁵

776. Uz navode o muslimanskom stanovništvu Srebrenice i Žepe, tužilaštvo je istaklo da su ciljana ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe predstavljala prirodnu i predvidljivu posljedicu udruženog zločinačkog poduhvata u cilju prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe.³²¹⁶

777. Vijeće podsjeća na Izvještaj Komisije eksperata, u kojem se o situaciji u kojoj je u suštini meta cijelo rukovodstvo grupe, uključujući političke i administrativne vođe, vjerske vođe, akademike i intelektualce, istaknute poslovne ljude i druge, kaže da to takođe može predstavljati genocid i da taj totalitet sam po sebi može biti snažan pokazatelj genocida, bez obzira na stvarni broj ubijenih.³²¹⁷ U nastavku tog izvještaja kaže se da je jedan od potkrepljujućih argumenata sudbina ostatka grupe: ako je u isto vrijeme veliki broj pripadnika iste grupe bio deportovan ili prisiljen da pobjegne, to može biti faktor koji valja uzeti u obzir prilikom utvrđivanja da li je počinjen genocid.³²¹⁸ Nadalje, Vijeće s tim u vezi podsjeća na zaključak Pretresnog vijeća u predmetu *Jelisić* da se genocidna namjera može manifestovati na dva načina: osim želje da se istrijebi veoma velik broj pripadnika grupe, može je činiti i želja da se uništi manji broj osoba odabranih radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve.³²¹⁹

778. Ta trojica vođa bila su: Mehmed Hajrić, predsjednik opštine i predsjednik Ratnog predsjedništva Žepe; pukovnik Avdo Palić, komandant Žepske brigade ABiH, koja je bila stacionirana u Žepi i djelovala iz nje, i Amir Imamović, koji je bio na čelu jedinice Civilne zaštite.³²²⁰ Prema tome, oni su bili među najistaknutijim vođama u enklavi. Uhapšeni su ubrzo nakon što je krajem jula u Žepi izvršena operacija prisilnog uklanjanja.³²²¹ Hajrić i Imamović su mnogo dana držani u zatočeništvu, odvojeno od ostalih zarobljenika.³²²² Negdje u drugoj polovini avgusta 1995. godine, snage bosanskih Srba ubile su ih i pokopale u istu masovnu grobnicu.³²²³

779. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da su Hajrića, Palića i Imamovića osobe odgovorne za njihovo ubijanje uzele na metu zato što su oni bili vodeće

³²¹⁵ Optužnica, par. 10.

³²¹⁶ Optužnica, par. 23.1.

³²¹⁷ Izvještaj Komisije eksperata, par. 94 (na koji se poziva u Prvostepenoj presudi u predmetu *Jelisić*, par. 82).

³²¹⁸ V. gore, fusnota 3138.

³²¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82. V. takođe Presuda po prijedlozima za oslobađanje u predmetu *Sikirica i drugi*, par. 77.

³²²⁰ V. gore, par. 599.

³²²¹ V. gore, par. 658, 661–662.

³²²² V. gore, par. 665.

³²²³ V. gore, par. 680.

ličnosti u žepskoj enklavi u periodu u kojem je ona bila naseljena bosanskim Muslimanima. To ubijanje ne smije se tumačiti izvan konteksta. Kao što će se detaljnije objasniti u zaključcima većine članova Vijeća u vezi s UZP-om prisilnog uklanjanja, važno je razmotriti vezu između operacija VRS-a u Srebrenici i Žepi. Rukovodstvo VRS-a sinhronizovalo je napade na enklave i preuzimanje vlasti u njima i u tome su učestvovala iste snage. Vlast u žepskoj enklavi preuzeta je manje od dvije sedmice poslije zauzimanja Srebrenice, u trenutku kada su se počele širiti vijesti o ubistvima hiljada bosanskih Muslimana.

780. Premda su ubijene samo tri osobe, kada se ima na umu veličina Žepe, te osobe predstavljale su jezgro civilnog i vojnog rukovodstva. Predsjednik opštine – ujedno i vjerski vođa – vojni komandant i rukovodilac Civilne zaštite bili su, posebno u vrijeme sukoba, ključni za opstanak male zajednice. Štaviše, ubistvo Palića, koji je u to vrijeme imao poseban status kao branitelj žepskog stanovništva, bosanskih Muslimana,³²²⁴ imalo je simboličku svrhu kada je riječ o opstanku bosanskih Muslimana istočne BiH. Premda većina članova Vijeća prihvata da snage bosanskih Srba nisu pobile cijelo rukovodstvo žepskih bosanskih Muslimana, za koje bi se moglo reći da je uključivalo i predsjednika Izvršnog odbora Žepe Hamdiju Torlaka, ono to ne smatra faktorom koji bi govorio protiv presuđenja da djela ubistva ta tri muškarca predstavljaju genocid. Ono u vezi s tim podsjeća na Torlakova nagađanja da on nije ubijen zato što je o njegovom prisustvu na pregovorima s Mladićem postojala solidna video-dokumentacija.³²²⁵ Većina članova Vijeća to smatra uvjerljivim obrazloženjem činjenice da nije ubijen. Štaviše, većina članova Vijeća podsjeća da se, u trenutku kada je počela operacija prisilnog uklanjanja stanovništva Žepe, muško stanovništvo još uvijek skrivalo u obližnjim planinama. Vojska Republike Srpske iscrpila je svoje resurse na terenu operacijom protiv Srebrenice i kasnijim borbenim dejstvima protiv pripadnika kolone prije otvaranja koridora. Sredstva javnog informisanja pokazivala su sve veće zanimanje za akcije snaga bosanskih Srba.

781. U skladu sa zaključkom Pretresnog vijeća u predmetu *Jelisić*, u kojem se ono pozvalo na Izvještaj Komisije eksperata, većina članova Vijeća takođe uzima u obzir sudbinu preostalog stanovništva Žepe;³²²⁶ njihovo prisilno premještanje neposredno prije ubijanja te tri vodeće osobe faktor je koji ide u prilog zaključku Vijeća o postojanju genocidne namjere. Kako bi se stanovništvo

³²²⁴ Vijeće posebno ima u vidu svjedočenje Esme Palić, koja je izjavila da je Mladić Avdi Paliću prethodnih godina u više navrata nudio da ode iz Žepe, u jednoj od tih prilika mu je poslao viski i cigarete zato što je znao da neće lako ući u Žepu sve dok je Avdo Palić u toj enklavi: "ne samo zbog [Palićevih] vojničkih sposobnosti, bitno je naglasiti ovdje da je Avdo imao taj utjecaj na populaciju u Žepi, da su se osjećali sigurnim, da su imali povjerenja". Esma Palić, T. 13293 (26. april 2011. godine). V. takođe DP P02191, primjere iz prepiske Avde Palića s Pećancem, Kušićem i Čarkićem iz perioda od 1993. do aprila 1995. godine u vezi sa sudbinom stanovništva Žepe. Premda ne donosi zaključke o sadržaju te prepiske, Vijeće toj prepisci pridaje važnost u mjeri u kojoj ona potvrđuje zaključak Vijeća da su Palića doista smatrali jednom od najistaknutijih ličnosti u Žepi i da je on zastupao njeno stanovništvo.

³²²⁵ Hamdija Torlak, T. 4408–4409 (25. avgust 2010. godine).

³²²⁶ V. Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82, na koju se poziva u relevantnom dijelu gore, fusnota 3138.

te enklave, bosanski Muslimani, spriječilo da se ponovno formira kao zajednica, u slučaju Žepe bilo je dovoljno ukloniti civilno stanovništvo, srušiti njihove domove i džamiju i ubiti najistaknutije vodeće osobe. Ta tri muškarca, kao i hiljade onih koji su ubijeni nakon pada Srebrenice, završila su u masovnim grobnicama.³²²⁷

782. Većina članova Vijeća ne sumnja da ubistvo Hajrića, Palića i Imamovića predstavlja primjer smišljenog uništavanja manjeg broja osoba odabranih radi uticaja koji bi njihov nestanak imao na opstanak grupe kao takve. Na osnovu gorenavedenog, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila se van razumne sumnje da su snage bosanskih Srba ubile tri vodeće osobe koje se navode u Optužnici s posebnom genocidnom namjerom da se uništi dio stanovništva, bosanskih Muslimana, kao takvog.

E. Udruživanje radi vršenja genocida

1. Optužbe

783. Optuženi se u Optužnici tereti za udruživanje radi vršenja genocida, kažnjivo prema članu 4(3)(b) Statuta i navodi se da je postojao dogovor optuženog s drugim osobama iz VRS-a da pobiju vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane, iz Srebrenice i da uklone preostalo muslimansko stanovništvo Srebrenice i Žepe kako bi ih zatrli.³²²⁸

2. Mjerodavno pravo

784. Dok se na MKSJ-u o udruživanju radi vršenja genocida govorilo samo u jednom predmetu,³²²⁹ na MKSR-u je stvorena obimnija sudska praksa.³²³⁰ Prema sudskoj praksi MKSJ-a i MKSR-a, pojam udruživanja radi vršenja genocida iz Konvencije o genocidu potiče iz anglosaksonske pravne tradicije, a član 4(3) Statuta preuzet je direktno iz Konvencije o genocidu.³²³¹ Vijeće se slaže sa zaključkom Pretresnog vijeća u predmetu *Popović i drugi* da postoji

³²²⁷ V. gore, par. 680.

³²²⁸ Optužnica, par. 25.

³²²⁹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 867–886.

³²³⁰ V. Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 207–225; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 893–912; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92; Prvostepena presuda u predmetu *Bagosora i drugi*, par. 2084–2113; Prvostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 404–407; Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 785–798; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 422–429; Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 797–801, 838–841; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 184–198, 937–941; Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*, par. 40.

³²³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 873. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 185, 187 (u vezi s krivičnim djelom udruživanja radi vršenja genocida, kažnjivim prema članu 2(3)(b) Statuta MKSR-a).

valjan razlog da se slijedi tumačenje udruživanja radi vršenja genocida uvriježeno u anglosaksonskom pravu.³²³²

785. Krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida definisano je kao "dogovor između dviju ili više osoba da izvrše krivično djelo genocida".³²³³ *Actus reus* krivičnog djela udruživanja radi vršenja genocida je dogovor da se izvrši genocid.³²³⁴ Neka osoba može se priključiti udruživanju u bilo kom trenutku prije okončanja krivičnog djela u osnovi.³²³⁵ Stoga optuženi ne može izbjeći krivičnu odgovornost tako što će se priključiti udruživanju nakon prvobitnog sklapanja dogovora.³²³⁶ Ni povlačenje iz udruživanja ne oslobađa učesnika krivice ako on ne predoči pozitivne dokaze o svom povlačenju nastale u relevantnom periodu.³²³⁷ Naposljetku, saučesnik koji

³²³² Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 873; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 187.

³²³³ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 218; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894, u kojoj se citira Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92. V. također Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 787; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 798; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 191.

³²³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 218, 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894, 896; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 92.

³²³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 872, u kojoj se citira *United States v. Kissel*, 218 U.S. 601, 607 (1910.) ("Istina je da je definicija krivičnog djela zadovoljena postojanjem protivpravnog dogovora, ali ona time nije iscrpljena."); *United States v. Scott*, 64 F.3d 377, 381 (8th Cir. 1995.) ("Od trenutka kada se neka osoba priključi udruživanju [...] ona preuzima punu krivičnu odgovornost za udruživanje, premda se priključila u kasnijim fazama.") (*United States v. Hoelscher*, 914 F.2d 1527, 1534 (8th Cir. 1990.)). V. također *Hernandez v. United States*, 300 F.2d 114, 122 (9th Cir. 1962.) ("Kad se utvrdi da je postojala veza između okrivljenog i udruživanja, on je jednako krivično odgovoran kao i oni koji su stvorili zajednički plan i upravljali njime, premda se priključio nakon njegovog početka i premda je imao manje važnu i sporednu ulogu"); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Viscount Dilhorne) ("udruživanje ne prestaje činom sklapanja dogovora. Ono traje sve dok u njemu učestvuju dvije ili više strana koje posjeduju namjeru da izvrše plan. Mogu mu se priključiti drugi, dok se neki mogu povući iz njega."); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Lord Pearson) ("Kada je sklopljen dogovor o udruživanju, krivično djelo udruživanja ostvareno je, izvršeno, i moguć je krivični progon učesnika udruživanja premda nije došlo do provođenja dogovora. No, činjenica da je krivično djelo udruživanja ostvareno u toj fazi ne znači da je gotovo s dogovorom o udruživanju [...] Dogovor o udruživanju ostaje operativan, prema tome, nastavlja postojati, sve dok se ne ostvari (okonča) tako što je njegovo provođenje završeno ili je napušten"; *The Queen v. Perrier* [2008.] VSCA 97 ("Kao što to kaže Kruna, udruživanje je trajno krivično djelo koje traje sve dok se provodi. Udruživanje ostaje jedinstveno, bez obzira na to ko mu se priključuje ili ko se iz njega povlači, sve dok u bilo kom trenutku najmanje dvoje ljudi zajedno djeluje na ostvarenju istog kažnjivog cilja."); *Papalia v. R.*, [1979.] 2 S.C.R. 256, 276–277 ("Dogovor koji su sklopili učesnici udruživanja može predviđati činjenje više radnji ili krivičnih djela. Broj osoba koje mogu znati za dogovor nije ograničen. Planu koji traje mogu se priključiti nove osobe, dok druge mogu da odustanu. Sve dok postoji trajni opšti, dominantni plan, metod djelovanja, učesnici ili žrtve mogu se mijenjati a da udruživanje ne prestane. Ono što je važno ispitati nije da li su djela počinjena u skladu s dogovorom, nego da li je zaista postojao zajednički dogovor s kojim se ta djela mogu dovesti u vezu i za koji su svi navodni prekršitelji znali.").

³²³⁶ V. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 872. V. također *United States v. Rea*, 958 F.2d 1206, 1214 (2d Cir. 1992.) ("Okrivljeni se nije morao priključiti udruživanju na samom početku da bi snosio odgovornost za protivpravne radnje tog udruživanja počinjene kako prije tako i nakon što je on postao njegov učesnik"); *United States v. Knowles*, 66 F.3d 1146, 1155 (11th Cir. 1995.) ("Osoba ne može izbjeći krivicu samo zato što se udruživanju priključila nakon samog početka ili zato što je imala manje važnu ulogu u cjelokupnom planu."); *United States v. Scott*, 64 F.3d 377, 381 (8th Cir. 1995.) ("Čak i onaj koji ima manje važnu ulogu u udruživanju može biti proglašen krivim.") (*United States v. Tran* 16 F.3d 897, 904 (8th Cir. 1994); *Hernandez v. United States*, 300 F.2d 114, 122 (9th Cir. 1962.) ("On je odgovoran ne samo za djela učesnika udruživanja u cilju realizacije svrhe udruživanja, izvršena nakon njegovog priključivanja, nego i za ona koja prethode njegovom priključivanju."); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Viscount Dilhorne); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Lord Pearson); *The Queen v. Perrier* [2008.] VSCA 97; *Papalia v. R.*, [1979.] 2 S.C.R. 256, 276.

³²³⁷ *United States v. Caicedo*, 103 F.3d 410 (5th Cir. 1997.); *United States v. Phillips*, 955 F. Sustr. 622 (W.D. Va. 1997.), *aff'd*, 129 F.3d 118 (4th Cir. 1997.); *State v. Lucas*, 372 N.W.2d 731 (Minn. 1985.); *State v. Peterson*, 881

se naknadno priključio udruživanju može se smatrati jednako odgovornim kao oni koji su sklopili prvobitni dogovor.³²³⁸

786. Budući da je u pitanju nedovršeno krivično djelo, suština krivičnog djela je u samom dogovoru i nije potreban dokaz o ostvarenju genocida kao krivičnog djela u osnovi.³²³⁹ Dok se *actus reus* udruživanja radi vršenja genocida može dokazati dokazima o sastancima strana, moguće je da neposrednih dokaza o takvom dogovoru često ne bude.³²⁴⁰ U tim slučajevima moguće je izvesti zaključak o postojanju dogovora iz posrednih dokaza, kao što je ponašanje učesnika udruživanja.³²⁴¹ Međutim, udruživanje radi vršenja genocida mora biti jedini razuman zaključak koji Vijeće može izvesti iz dokaza.³²⁴² Dopusšteno je takođe izvesti zaključak o postojanju dogovora na osnovu "koordiniranih postupaka pojedinaca koji dijele zajednički cilj i djeluju unutar nekog jedinstvenog okvira".³²⁴³ Ti dokazi moraju van razumne sumnje pokazati da je sklopljen zajednički dogovor za djelovanje, a ne samo da je postojalo slično ponašanje,³²⁴⁴ kao što nije dovoljno ni samo pokazati da su vođeni pregovori.³²⁴⁵

787. Pošto je genocid krivično djelo za koje se traži posebna namjera, optuženi mora imati namjeru koja se traži za krivično djelo genocida.³²⁴⁶ Stoga je *mens rea* koja se traži za udruživanje radi vršenja genocida namjera da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa.³²⁴⁷

P.2d 965 (Utah Ct. Ap. 1994.).

³²³⁸ V. *United States v. Scott*, 64 F.3d 377, 381 (8th Cir. 1995.). ("Štaviše, saučesnik u udruživanju ne mora znati za aktivnosti svih drugih učesnika udruživanja da bi mu se izrekla osuđujuća presuda za udruživanje. Prema tome, čak i ako se okrivljeni udruživanju priključio relativno kasno, imao u njemu manje važnu ulogu i nije znao za neke aspekte udruživanja, pravno je odgovoran kao saučesnik za sva djela izvršena u cilju realizacije svrhe udruživanja.") (fusnota izostavljena); *Hernandez v. United States.*, 300 F.2d 114, 122 (9th Cir. 1962.) ("Štaviše, odgovoran je za djela svojih saučesnika premda nije znao za izvršenje tih djela, čak ni za postojanje aktera."); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Viscount Dilhorne); *DPP v. Doot* [1973.] A.C. 807 (Lord Pearson); *The Queen v. Perrier* [2008.] VSCA 97; *Papalia v. R.*, [1979.] 2 S.C.R. 256, 276.

³²³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 868, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 423; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 193. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 720.

³²⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 427–429.

³²⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896; Prvostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 405.

³²⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 221; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 896.

³²⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1047. Takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 897.

³²⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 898. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 869.

³²⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 787; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 869.

³²⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894; Prvostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 423.

³²⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 894.

3. Zaključci

788. Tužilaštvo tvrdi da je dogovor da se izvrši genocid između, pored ostalih, Mladića, Krstića, Beare, Radoslava Jankovića, Popovića, Momira Nikolića i Drage Nikolića, postojao od 12. jula 1995. godine i da se optuženi naknadno priključio tom dogovoru.³²⁴⁸

789. Vijeće primjećuje da se u paragrafu 25 Optužnice taj dogovor pobliže određuje kao dogovor da se pobiju vojno sposobni muškarci iz Srebrenice koji su zarobljeni ili su se predali poslije pada Srebrenice 11. jula 1995. godine i da se ukloni preostalo muslimansko stanovništvo Srebrenice i Žepe "kako bi ih zatrli". Međutim, paragraf 25 završava se navodom da su "[č]injenice u osnovi optužbi i dogovor za udruživanje radi vršenja genocida istovjetni [...] sa činjenicama i dogovorom koji se u ovoj Optužnici navode u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom". Vijeće, koje to čita zajedno s paragrafom 27, tumači optužbu za udruživanje kao ograničenu na dogovor da se ubiju vojno sposobni muškarci iz Srebrenice.³²⁴⁹

790. Da bi utvrdilo da li je postojalo udruživanje radi vršenja genocida, Vijeće mora ustanoviti da je postojao dogovor dvije ili više osoba da ubiju vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane, iz Srebrenice kako bi ih zatrli. U nedostatku neposrednih dokaza o takvom dogovoru, Vijeće je razmotrilo raspoložive posredne dokaze. S tim u vezi, Vijeće je uzelo u obzir stepen koordinacije među različitim nivoima rukovodstva VRS-a od samog početka provođenja plana ubistva, kao što se detaljnije objašnjava drugdje u Presudi, koji pokazuje da su osobe uključene u tu operaciju postupale u skladu s dogovorenim koracima. Ti dokazi su, po mišljenju Vijeća, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe, između ostalog, sljedeći:

- razgovor koji su Popović, Kosorić i Momir Nikolić vodili u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine, neposredno prije početka trećeg sastanka u hotelu "Fontana", u kojem je Popović Kosoriću i Momiru Nikoliću rekao da je dogovoreno da se vojno sposobni muškarci izdvoje i privremeno zatoče u opštini Bratunac; kada je Momir Nikolić pitao Popovića šta će se s tim ljudima desiti, Popović je odgovorio da "[s]ve balije treba pobiti".³²⁵⁰
- Mladićeva izjava na trećem sastanku u hotelu "Fontana" u jutarnjim satima 12. jula da bosanski Muslimani mogu "opstati ili nestati";³²⁵¹

³²⁴⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 949.

³²⁴⁹ V. Optužnica, par. 27, u kojoj se konkretno i isključivo upućuje na prethodne paragrafe 18–26 Optužnice, a ne i na paragrafe Optužnice u kojima se iznose činjenice u osnovi optužbe za UZP prisilnog uklanjanja.

³²⁵⁰ V. gore, par. 257.

³²⁵¹ V. gore, par. 259.

- organizovan, sistematski i neselektivan način na koji su muškarci, bosanski Muslimani, odvojeni u Potočarima;
- koordinirano i stalno zarobljavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone, koje je započelo 13. jula, i njihovo zatočavanje u raznim privremenim zatočeničkim objektima u opštini Bratunac;
- naređenje koje je Mladić izdao 13. jula kako bi zabranio i spriječio da u sredstva javnog informisanja dospiju informacije, posebno one u vezi s "ratnim zarobljenicima, evakuisanim civilima, prevezima i slično".³²⁵²
- obrazac fizičkog i verbalnog zlostavljanja i maltretiranja kojem su snage bosanskih Srba podvrgavale muškarce, bosanske Muslimane, tokom njihovog zatočeništva, uključujući davanje nedovoljnih količina vode i hrane i oduzimanje i uništavanje ličnih isprava;
- razgovori Beare, Popovića, Momira Nikolića, Drage Nikolića i Obrenovića u kasnim poslijepodnevnom i u večernjim satima 13. jula 1995. godine, u kojima su diskutovali o planiranom ubistvu muškaraca, bosanskih Muslimana, zatočenih u zatočeničkim objektima u Bratuncu, u opštini Zvornik;³²⁵³
- presretnuti razgovor u večernjim satima 14. jula, u kojem Beara govori o "3.500 paketa" koje još treba "razdijeli[ti]", misleći na zarobljene bosanske Muslimane koji su u tom trenutku bili zatočeni na području Zvornika;³²⁵⁴
- telegrami koje je Zvornička brigada poslala Komandi 2. bataljona 15. jula, u kojima naređuje da se ljudi iz 2. bataljona pošalju u Ročević "za pogubljenje zatvorenika" i telefonski poziv načelnika za bezbjednost Zvorničke brigade Drage Nikolića, koji je uslijedio poslije tih telegrama, u kojem on kaže da je to naređenje "odozgo" i da mora biti izvršeno;³²⁵⁵
- presretnuti razgovor Beare i Cerovića u jutarnjim satima 16. jula, u kojem je zabilježeno kako su razgovarali o "instrukcijama od veće" da se izvrši "trijaž" zarobljenika, misleći na

³²⁵² V. dolje, par. 1055.

³²⁵³ V. gore, par. 406.

³²⁵⁴ DP 00016a. V. dolje, par. 1060.

³²⁵⁵ V. gore, par. 462-463.

ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su u toj fazi bili zatočeni u školi u Kuli i u Domu kulture u Pilici u opštini Zvornik;³²⁵⁶

- ubistvo najmanje 4.970 muškaraca, bosanskih Muslimana, koje su izvršile snage bosanskih Srba u 23 različita incidenta lišavanja života u Potočarima, na području Bratunca i Zvornika, u Bišini, u blizini Tišće i kod Trnova, za manje od mjesec dana;
- brzo i efikasno sakrivanje njihovih tijela zahvaljujući organizaciji potrebnog ljudstva iz VRS-a i nabavci potrebne mehanizacije za prijevoz i pokopavanje tih tijela;
- operacija ponovnog pokopavanja tijela iz mnogih od tih grobnica u septembru i oktobru 1995. godine, koju je pokrenuo Glavni štab u novom pokušaju prikrivanja počinjenih zločina.

4. Zaključak

791. Vijeće podsjeća na svoj zaključak da je ubijanje muškaraca, bosanskih Muslimana, djelo u osnovi genocida i da je počinjeno s traženom posebnom namjerom da se zatre bosanski Muslimani iz istočne BiH.³²⁵⁷ Vijeće je, osim toga, van razumne sumnje konstatovalo da je u jutarnjim satima 12. jula već postojao zajednički plan nekih pripadnika snaga bosanskih Srba da se ubiju vojno sposobni muškarci iz srebreničke enklave.³²⁵⁸ Većina članova Vijeća konstatuje da je u to bio uključen i optuženi, kao i drugi oficiri iz rukovodstva VRS-a. Pokazani stepen koordinacije potreban da se izvrši taj plan i efikasnost s kojom je on proveden omogućuju Vijeću da konstatuje da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu tih dokaza da je postojao "dogovor između dviju ili više osoba da izvrše genocid" i da je, s obzirom na to, dokazana tačka 2 Optužnice.

F. Prisilno premještanje kao nehumano djelo i deportacija

792. Optuženi se u Optužnici tereti za deportaciju i prisilno premještanje kao zločine protiv čovječnosti, kažnjive prema članovima 5(d), odnosno 5(i) Statuta.³²⁵⁹ Optuženi se u Optužnici tereti i za prisilno premještanje kao djelo u osnovi progona, kažnjivo prema članu 5(h).³²⁶⁰

³²⁵⁶ V. dolje, par. 1061.

³²⁵⁷ V. gore, par. 752, 772–773.

³²⁵⁸ V. dolje, par. 1046.

³²⁵⁹ Optužnica, par. 35, 62.

³²⁶⁰ V. dolje, par. 845.

1. Mjerodavno pravo(a) Obilježja prisilnog premještanja i deportacije(i) Actus reus

793. Krivična djela prisilnog premještanja i deportacije suštinski su slična.³²⁶¹ Oba se definišu kao prisilno raseljavanje, bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom, osoba protjerivanjem ili drugim oblicima prisile s područja na kojem one zakonito borave.³²⁶² Ta dva krivična djela razlikuju se po mjestu na koje se žrtve raseljavaju. Da bi neko djelo predstavljalo deportaciju, nužno je da osobe budu raseljene preko *de jure* granice između dvije države ili, u određenim okolnostima, *de facto* granice između dvije države.³²⁶³ Prisilno premještanje odnosi se na preseljenje osoba unutar državnih granica.³²⁶⁴

794. Ne traži se da žrtve prisilnog premještanja ili deportacije budu civili.³²⁶⁵ Međutim, status žrtava može biti relevantan za pitanje da li su ispunjeni opšti uslovi za primjenu člana 5³²⁶⁶ i može biti relevantan faktor pri utvrđivanju da li navodi na činjeničnom planu zadovoljavaju definiciju navodnog krivičnog djela.³²⁶⁷

a. Prisilni karakter raseljavanja

795. Za krivična djela prisilnog premještanja i deportacije mora postojati prisilno raseljavanje osoba protjerivanjem ili drugim oblicima prisile. Izraz "prisilno" uključuje i fizičku silu i prijetnju silom ili prisilu. Konstatovano je da prijetnje silom ili prisila uključuju strah od nasilja, prinude, zatočenja, psihološkog pritiska ili zloupotrebe vlasti, kao i iskorištavanje okolnosti prisile.³²⁶⁸

³²⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 123.

³²⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 317; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 218 (u vezi s prisilnim premještanjem kao djelom u osnovi progona); Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 540.

³²⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 304; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 300, 308, 317; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 892; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 542.

³²⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 218 (u vezi s prisilnim premještanjem kao djelom u osnovi progona); Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 892; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 542.

³²⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 910, gdje se upućuje na obrazloženje u Drugostepenoj presudi u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 35–44, i u Drugostepenoj presudi u predmetu *Martić*, par. 272–314. Vijeće je zauzelo stav da se dodatni uslov dokazivanja da su konkretne žrtve bile civili ne postavlja ako je ustanovljeno da je zadovoljen opšti uslov za primjenu člana 5 da je napad bio usmjeren protiv civilnog stanovništva i ako je taj napad bio u dovoljnoj mjeri povezan s krivičnim djelom za koje se optuženi tereti. V. gore, par. 697.

³²⁶⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 911.

³²⁶⁷ *Ibid.* V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 926.

³²⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 319 (u kojoj se navodi da stvaranje "veoma tešk[ih] životn[ih]

Prisilni karakter raseljavanju daje činjenica da žrtve nisu imale stvarnog izbora u vezi sa svojim raseljavanjem.³²⁶⁹ U okolnostima u kojima neka osoba dâ pristanak ili zatraži da bude raseljena, taj pristanak mora biti dat dobrovoljno i kao rezultat slobodne volje te osobe.³²⁷⁰ Dobrovoljni karakter takvog eventualnog pristanka treba ocjenjivati u svjetlu relevantnih okolnosti konkretnog predmeta,³²⁷¹ uključujući ranjivost žrtava.³²⁷²

796. Ono što neko raseljavanje čini dobrovoljnim ili nedobrovoljnim je pristanak pojedinca, a ne grupe kao cjeline ili službenih vlasti koje odlučuju u ime grupe.³²⁷³ Sporazum koji su zaključili vojni komandanti ili drugi predstavnici sukobljenih strana ne može dati nekom raseljavanju legitimitet.³²⁷⁴ Osim toga, pomoć humanitarnih organizacija kao što su UNPROFOR, MKCK i nevladine organizacije u provođenju premještanja ili razmjena ne može inače protivpravno premještanje učiniti legitimnim.³²⁷⁵

b. Zakonit boravak

797. Jedno od obilježja krivičnih djela prisilnog premještanja i deportacije je da žrtve moraju da "zakonito borave" na području s kog se vršilo prisilno uklanjanje. Vijeće se slaže s pravnom definicijom izraza "zakonito borave" koju je Pretresno vijeće u predmetu *Popović i drugi* nedavno objasnilo rekavši da tim riječima treba dati njihovo uobičajeno značenje i da ih ne treba izjednačavati s pravnim konceptom zakonitog prebivališta.³²⁷⁶ Zabrana prisilnog premještanja i deportacije štiti pravo žrtava da ostanu u svom domu i zajednici.³²⁷⁷ Pretresno vijeće u predmetu

uslova" zbog kojih je ostanak postao nemoguć može biti dovoljno da bi predstavljalo djelo prisile prisilnog premještanja u svrhu deportacije); Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 281–282 (u kojoj se navodi da se ne traži nužno fizička sila); Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229, 233 (u kojoj se navodi da prijete, upotreba sile i strah od nasilja mogu uticati na mogućnost stvarnog izbora); Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 126 (u kojoj se navodi da se o "nepostojanju stvarnog izbora može [...] zaključiti na osnovu, *inter alia*, prijete i zastrašivanja sračunatih na to da se civilnom stanovništvu uskrati ostvarivanje slobodne volje, kao što su granatiranje civilnih objekata, paljenje imovine civila, te drugi zločini koji se vrše ili kojima se prijete, kako bi se stanovništvo zastrašilo i natjeralo da pobjegne sa tog područja bez nade u povratak").

³²⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229, 233; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 724; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 596; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 543. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 126; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 147.

³²⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 233; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 475.

³²⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279, 282; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 898.

³²⁷² Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 596 (u vezi s prisilnim premještanjem kao djelom u osnovi progona).

³²⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 897, 921; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 128.

³²⁷⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 897; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 523. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 127.

³²⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 286; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 897.

³²⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 900.

³²⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 277. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 900; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 681; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par.

Popović i drugi konstatovalo je da je namjera bila da se tom zaštitom obuhvate i "interno raseljena lica koja su se negdje privremeno nastanila nakon što su istjerana iz svoje matične zajednice".³²⁷⁸

c. Osnove po kojima je u međunarodnom pravu prisilno raseljavanje dopušteno

798. U međunarodnom pravu je prihvaćeno da postoje određene osnove po kojima je prisilno uklanjanje dopušteno u vrijeme sukoba. Član 19 Ženevske konvencije III dopušta evakuaciju ratnih zarobljenika iz borbenih zona u zatočeničke objekte, za što moraju biti ispunjeni uslovi iz tog člana.³²⁷⁹ Član 49 Ženevske konvencije IV³²⁸⁰ i član 17(1) Dopunskog protokola II,³²⁸¹ za čiju primjenu takođe moraju biti ispunjeni posebni uslovi, dopuštaju prisilno raseljavanje stanovništva u slučaju da to zahtijevaju razlozi bezbjednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi.³²⁸² Kada

130.

³²⁷⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 900.

³²⁷⁹ U članu 19 Ženevske konvencije III se kaže sljedeće:

Ratni zarobljenici, po svome zarobljavanju, imaju biti u najkraćem mogućem roku evakuisani u logore dovoljno udaljene od borbene zone kako bi bili van opasnosti. Mogu se privremeno zadržati u opasnoj zoni samo oni ratni zarobljenici koji bi, uslijed rana ili bolesti, bili izloženi većoj opasnosti pri evakuisanju nego ako bi ostali tamo gdje su. Dok očekuju svoje evakuisanje iz borbene zone, ratni zarobljenici se ne smiju bespotrebno izlagati opasnosti.

³²⁸⁰ U članu 49 Ženevske konvencije IV se kaže sljedeće:

Prinudna preseljavanja, masovna ili pojedinačna kao i progonstva zaštićenih lica izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće Sile ili na teritoriju bilo koje druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog.

Ipak, okupirajuća Sila može da pristupi potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtijevaju bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu za sobom da povuku preseljenje zaštićenih lica samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano mora biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tome području prestanu.

Pristupajući tim preseljenjima ili tim evakuacijama, okupirajuća Sila je dužna postarati se u najvećoj mogućoj mjeri da štice lica budu pristojno smještena, da se preseljenja izvrše pod zadovoljavajućim uslovima u pogledu zdravlja, higijene, bezbjednosti i ishrane, kao i da članovi jedne iste porodice ne budu odvajani jedni od drugih.

Sila zaštitnica mora se obavijestiti o preseljenjima i evakuacijama čim do njih dođe.

Okupirajuća Sila ne smije da zadržava zaštićena lica u oblasti koja je naročito izložena ratnim opasnostima, izuzev ako to ne zahtijeva bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi.

Okupirajuća Sila ne smije da pristupi deportovanju niti preseljenju izvjesnog dijela svog sopstvenog civilnog stanovništva na teritoriju koju je okupirala.

³²⁸¹ U članu 17 Dopunskog protokola I se kaže sljedeće:

(1) Ne može biti naređeno premještanje civilnog stanovništva iz razloga u vezi sa sukobom ukoliko to ne zahtijevaju razlozi bezbjednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Ukoliko premještanje mora da se izvrši, preduzeće se sve moguće mjere kako bi civilno stanovništvo moglo biti prihvaćeno pod zadovoljavajućim uslovima smještaja, higijene i zaštite zdravlja, bezbjednosti i ishrane.

(2) Civili ne smiju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju iz razloga koji su u vezi sa sukobom.

³²⁸² V. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 284–285; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 901–903; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 166; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 597. V. takođe Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 280. U vezi s "imperativnim vojnim razlozima", u Komentaru uz Ženevsku konvenciju IV izričito je definisano:

Prema tome, ako je neko područje ugroženo zbog borbenih dejstava ili bi moglo biti izloženo žestokom bombardovanju, okupirajuća Sila ima pravo i, shodno odredbama člana 5 [ograničenjima], dužnost da ga evakuiše, u cijelosti ili djelimično, tako što će stanovništvo smjestiti u sklonište. Isto vrijedi i za situacije u kojima prisustvo zaštićenih osoba na nekom

za neko djelo prisilnog uklanjanja postoje pravne osnove, to djelo ne može biti *actus reus* krivičnog djela prisilnog premještanja ili deportacije.³²⁸³

799. Evakuacija je izuzetna mjera kojom se štiti civilno stanovništvo.³²⁸⁴ Protivpravno je mjere evakuacije koje se preduzimaju iz imperativnih vojnih razloga koristiti kao izgovor za uklanjanje stanovništva i ostvarivanje kontrole nad željenom teritorijom.³²⁸⁵

800. Osim toga, premda se u određenim situacijama prisilno premještanje iz humanitarnih razloga može opravdati,³²⁸⁶ prisilno raseljavanje nije opravdano ako je humanitarna kriza koja ga je prouzrokovala rezultat upravo protivpravnog djelovanja optuženog.³²⁸⁷

(ii) *Mens rea*

801. *Mens rea* koja se traži za krivično djelo prisilnog premještanja je namjera da se izvrši prisilno raseljavanje stanovništva unutar državnih granica.³²⁸⁸ *Mens rea* koja se traži za krivično djelo deportacije je namjera da se izvrši prisilno raseljavanje stanovništva preko *de jure* ili *de facto* granice.³²⁸⁹ Nije neophodno da je optuženi imao namjeru da trajno raseli žrtve.³²⁹⁰

(b) Prisilno premještanje kao nehumano djelo prema članu 5(i)

802. Član 5(i) je rezidualna kategorija zločina protiv čovječnosti, koja obuhvata teška krivična djela koja se ne nabrajaju iscrpno u članu 5.³²⁹¹ Da bi neko djelo ili propust ušlo u tu rezidualnu

području ometa vojne operacije. Međutim, u tim situacijama evakuacija je dopuštena isključivo onda kada je imperativna iz prioritarnih vojnih razloga, ona gubi legitimitet ako nije imperativna.

U nastavku Komentara uz Dopunski protokol II, u vezi s članom 49 Ženevske konvencije IV, pobliže se određuje da "imperativni vojni razlozi [...] kao osnova za odstupanje od pravila uvijek nalažu krajnje pažljivu ocjenu okolnosti". V. gore, fusnota 3280. U svim slučajevima, napominje se u Komentaru, "situaciju treba proučiti s najvećom mogućom pažnjom pošto su pridjevom 'imperativni' slučajevi u kojima se može narediti raseljavanje svedeni na minimum". Komentar uz Dopunski protokol II, str. 1472–1473. Dalje, jasno je da se "imperativni vojni razlozi ne mogu pravdati političkim motivima". Komentar uz Dopunski protokol II, str. 1473.

³²⁸³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 284; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 901–903; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 597.

³²⁸⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 901; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 597.

³²⁸⁵ *Ibid.*

³²⁸⁶ V. Dopunski protokol II, član 17.

³²⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 308, fusnota 739; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 287; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 903.

³²⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 904; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 111.

³²⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 904; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 164; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 111.

³²⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 206; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 278, 304, 307, 317; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 905; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 520; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 132–134.

³²⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 315–316; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par.

kategoriju, tužilaštvo mora dokazati sljedeće: (1) da je postojalo djelo ili propust čija je težina slična težini drugih krivičnih djela nabrojanih u članu 5; (2) da je to djelo ili propust imalo za posljedicu tešku duševnu ili fizičku patnju ili ozljedu ili predstavljalo težak napad na ljudsko dostojanstvo; i (3) da su optuženi ili izvršilac to djelo ili propust izvršili s namjerom da žrtvi ili žrtvama nanesu tešku fizičku ili duševnu patnju ili da izvrše teški napad na ljudsko dostojanstvo žrtve ili žrtava, ili znajući da će njihovo djelo ili propust vjerovatno imati za posljedicu takvu patnju ili težak napad na ljudsko dostojanstvo.³²⁹²

803. Žalbeno vijeće potvrdilo je da djela prisilnog premještanja mogu biti dovoljne težine da predstavljaju druga nehumana djela.³²⁹³ Konkretno, Žalbeno vijeće je u predmetu *Stakić* skrenulo pažnju na sve veći broj međunarodnih instrumenata kojima se osuđuje prisilno premještanje i zauzelo sljedeći stav: "pojam prisilnog premještanja bio je [već 1992. godine] jasno prihvaćen kao kažnjivo ponašanje".³²⁹⁴ Pretresno vijeće mora ispitati jesu li konkretni slučajevi prisilnog premještanja u predmetu u kojem postupa dovoljne težine da predstavljaju "druga nehumana djela" prema članu 5(i).³²⁹⁵

2. Zaključci

(a) Prisilno uklanjanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe

(i) Organizovani prijevoz žena, djece i staraca iz Potočara

804. U Optužnici se navodi da su snage bosanskih Srba 12. jula 1995. godine u Potočarima počele ukrcavati žene, djecu i starce, bosanske Muslimane, u autobuse i prevoziti ih u Kladanj. Do 13. jula 1995. godine s tog područja uklonjeno je cjelokupno stanovništvo, bosanski Muslimani.³²⁹⁶

805. Većina članova Vijeća konstatuje da je VRS u periodu od 7. do 9. jula stalnim granatiranjem gradova Srebrenica i Potočari stvorio napetost među stanovništvom, bosanskim Muslimanima.³²⁹⁷ Kako se situacija 10. jula dodatno pogoršala, ljudi su počeli bježati u bazu čete

563.

³²⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 117; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 236; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 132; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 153. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 76.

³²⁹³ V. Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 331; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 523; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 566.

³²⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 317.

³²⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 331.

³²⁹⁶ Optužnica, par. 47–48. V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 343–348, 883 (prva natuknica). Optuženi se u Optužnici tereti za ta iseljavanja takođe kao za progon prema članu 5(h). V. dolje, 845.

³²⁹⁷ V. gore, par. 220–225.

Bravo Nizozemskog bataljona u gradu Srebrenici.³²⁹⁸ Kada su i tu pale minobacačke granate, oni su krenuli prema sjeveru i bazi UN-a u Potočarima. Putem su granatirani.³²⁹⁹ Dana 11. jula Srebrenica je pala u ruke snaga bosanskih Srba i sve preostale žene, djeca i starci, kao i malobrojni muškarci, pobjegli su iz grada Srebrenice.³³⁰⁰

806. Dana 11. jula ljudi su bili okupljeni u Potočarima i u bazi UN-a tražili zaštitu.³³⁰¹ Vijeće je saslušalo brojna svjedočenja o katastrofalnim uslovima u kojima su se našli oni koji su u periodu od 11. do 13. jula tražili utočište. Poslije mjeseci velikih ograničenja nametnutih kretanju konvoja,³³⁰² zalihe hrane i sanitetskog materijala bile su zabrinjavajuće male za stanovništvo koje se u ogromnom broju okupilo u Potočarima.³³⁰³ Istovremeno, velika gustina naseljenosti i nedostatak odgovarajućih objekata stvorili su strašne higijenske uslove.³³⁰⁴

807. U jutarnjim satima 12. jula u brdima su viđene snage bosanskih Srba kako se približavaju Potočarima i putem pucaju, pale domove i iz njih tjeraju stanovnike, bosanske Muslimane.³³⁰⁵ Taj zastrašujući dolazak uplašio je već traumatizovano stanovništvo, bosanske Muslimane, posebno kada su u masu ljudi došli vojnici i preuzeli kontrolu nad gradom.³³⁰⁶ Autobusi su stigli do ranih poslijepodnevnih sati i snage bosanskih Srba počele su u haotičnim uslovima da ukrcavaju žene, djecu i starce u autobuse, ponekad služeći se silom.³³⁰⁷ Istovremeno su grubo odvajale osobe muškog pola, među kojima je bilo dječaka i staraca, od njihovih porodica.³³⁰⁸ Do kraja dana iz Potočara je autobusima odvezeno 9.000 ljudi.³³⁰⁹

808. Oni koji se nisu htjeli ukrcati u autobuse 12. jula proživjeli su pakleno veče.³³¹⁰ U toj neprospavanoj noći vladale su glad i neizvjesnost, a masa ljudi bila je prisiljena slušati stenjanje, vrištanje i pušчанu paljbu.³³¹¹ Snage bosanskih Srba prolazile su kroz masu i nastavile odvajati muškarce od njihovih porodica.³³¹² Situacija je bila toliko strašna da je nagnala neke od Muslimana da bijeg potraže u samoubistvu.³³¹³ Preostalo stanovništvo sutradan se ukrcalo u autobuse. Do kraja

³²⁹⁸ V. gore, par. 228–233.

³²⁹⁹ V. gore, par. 233.

³³⁰⁰ V. gore, par. 234–240.

³³⁰¹ V. gore, par. 241.

³³⁰² V. gore, par. 196.

³³⁰³ V. gore, par. 197–204, 242.

³³⁰⁴ V. gore, par. 242.

³³⁰⁵ V. gore, par. 264.

³³⁰⁶ V. gore, par. 264–265.

³³⁰⁷ V. gore, par. 275–278.

³³⁰⁸ V. gore, par. 280.

³³⁰⁹ V. gore, par. 282.

³³¹⁰ V. gore, par. 244.

³³¹¹ V. gore, par. 244.

³³¹² V. gore, par. 244.

³³¹³ V. gore, par. 244.

13. jula 1995. godine odvezeni su svi od približno 25.000-30.000 bosanskih Muslimana u Potočarima, izuzev ranjenika.³³¹⁴

809. Na osnovu tih zaključaka i ukupnih dokaza u ovom predmetu većina članova Vijeća uvjerala se da su bosanski Muslimani u Potočarima prisilno raseljeni koordiniranim akcijama snaga bosanskih Srba. Iz dokaza proizlazi da je to premještanje uključivalo elemente kako fizičke sile tako i okolnosti prisile. Premda dokazi pokazuju da su neki bili prisiljeni da se ukrcaju u autobuse uz upotrebu fizičke sile, niko ko se ukrcao nije imao stvarnog izbora. Kao što je navedeno gore u tekstu, stanovništvo je bilo "bolesn[o], umorn[o] i veoma uplašen[o]" i bila mu je očajnički potrebna pomoć.³³¹⁵ Osim humanitarne situacije koja se naglo pogoršavala, zbog nezadovoljenih osnovnih ljudskih potreba za hranom, vodom i utočištem, civilno stanovništvo bilo je zastrašeno napadima koje su snage bosanskih Srba izvele u mjesecima i danima koji su prethodili odvoženju autobusima. Dana 12. i 13. jula ljudi su bili izloženi stalnom terorisanju od snaga bosanskih Srba koje su bile u masi ljudi, prijetile i od porodica odvajale njihove bližnje odvođeci ih u nepoznato. Oni koji nisu otišli prvoga dana u strahu su nagrnuti u autobuse 13. jula. Kao što je to ispričala jedna svjedokinja, "svi su žurili [...] da napuste taj krug gdje im se ništa dobro ne piše".³³¹⁶ Snage bosanskih Srba nisu stanovništvu, bosanskim Muslimanima, ostavile mogućnost da se vrata u svoje domove u drugim dijelovima srebreničke enklave, kao ni mogućnost da ostanu u Potočarima a da to ne znači njihovu sigurnu smrt. Iseljavanje ljudi koji su se ukricali u autobuse bilo je motivisano uvjerenjem da jedino tako mogu preživjeti.

810. Optuženi tvrdi da je civilno stanovništvo željelo da napusti srebreničku enklavu i da je upravo UNPROFOR, a ne VRS, takvu "evakuaciju" omogućio.³³¹⁷ Vijeće primjećuje da se optuženi poziva na dokazni predmet D00174, šifrovani telegram koji je Akashi poslao Annanu u sjedište UN-a u New Yorku 11. jula 1995. godine, u kojem ga obavještava, između ostalog, o sljedećem: "[n]akon konsultacija sa bosanskom vladom i da bi se izbjegao nastavak humanitarne katastrofe, od bosanskih Srba biće zatraženo da svim stanovnicima, uključujući sve muškarce, dozvole odlazak u Tuzlu, ukoliko to žele".³³¹⁸ Međutim, većina članova Vijeća podsjeća da prema međunarodnom humanitarnom pravu "prisilno raseljavanje nije opravdano ako je humanitarna kriza koja ga je

³³¹⁴ V. gore, par. 304.

³³¹⁵ V. gore, par. 248.

³³¹⁶ Mirsada Malagić, T. 10033 (16. februar 2011. godine).

³³¹⁷ V. Završna riječ optuženog, T. 19508–19512 (22. avgust 2012. godine); DP D00174, str. 2. V. takođe DP P01008, str. 19–22, 26–27; DP P00023.

³³¹⁸ V. Završna riječ optuženog, T. 19509–19511 (22. avgust 2012. godine); DP D00174, str. 2. S tim u vezi, Vijeće takođe ima u vidu prepisku od 11. jula 1995. godine, u kojoj se kaže da će Nizozemski bataljon "stupit[i] u pregovore s komandantima [VRS-a] kako bi se odmah postigao prekid vatre" i "[p]reduz[eti] sve razumne mjere da bi se zaštitile izbjeglice i civili za koje ste nadležni". DP P01463, str. 2.

prouzrokovala rezultat upravo protivpravnog djelovanja optuženog".³³¹⁹ Kingori je u svjedočenju rekao da je iseljavanje stanovništva, bosanskih Muslimana, bila "reakcija na već postojeći problem koji su prouzrokovale [snage bosanskih Srba]" ne ostavljajući im "nikakvu alternativu".³³²⁰

811. Dokazi ukazuju na to da je stanovništvo već 9. jula 1995. godine "pristizalo u samo mjesto Srebrenicu, misleći da će ondje biti bezbjedniji";³³²¹ tokom 10. i 11. jula stanovništvo je nastavilo da pristiže u grad Srebrenicu, a nakon što je ondje granatirano, otišlo je u Potočare.³³²² Do 12. jula 1995. godine desetine hiljada bosanskih Muslimana okupljenih u Potočarima bili su "opkoljeni tenkovima, minobacačima i ostalim oružjem manjeg kalibra" i "[s]ituacija u vezi medicinskog tretmana, vode, straha, iscrpljenosti [bila] je vrlo teška".³³²³ Na sastancima u hotelu "Fontana" Mladić je upozoravao da će, ako NATO nastavi sa vazдушnim udarima, granatirati bazu UN-a u Potočarima imajući u vidu ogroman broj civila koji su se okupili u njoj.³³²⁴ Poslije tih sastanaka, komandant Nizozemskog bataljona Karremans prenio je Štabu UNPROFOR-a jasnu poruku da je situacija došla dotle da on nije u stanju da brani te ljude, pa čak ni svoj bataljon.³³²⁵ U slučaju srebreničke enklave, ako je 12. jula 1995. godine i postojala potreba da se stanovništvo iseli, bila je to direktna posljedica uslova koje su stvorile snage bosanskih Srba, konkretno, ograničenja snabdijevanja enklava, koje je prouzrokovalo tešku humanitarnu situaciju, i stalnih napada koji su bili popraćeni prijetnjama da će civilnom stanovništvu biti naneseno zlo.

812. Vijeće konstatuje da su ti ljudi koji su se okupili u bazi UN-a u Potočarima i oko nje zakonito boravili u Potočarima od 11. do 13. jula i većina članova Vijeća konstatuje da za to prisilno uklanjanje stanovništva nema osnova u međunarodnom pravu. Na tom području su prije toga obustavljene vojne akcije, tako da nije bilo potrebe da se izvrši vojna evakuacija.

813. Većina članova Vijeća takođe konstatuje da je na osnovu dokaza van razumne sumnje ustanovljeno da su snage bosanskih Srba imale namjeru da prisilno rasele bosanske Muslimane iz srebreničke enklave na teritoriju pod kontrolom ABiH u okviru BiH. Kao što je ustanovljeno u zaključcima u vezi s uslovima za primjenu člana 5, namjera da se razdvoje etničke grupe u BiH postojala je već od 1992. godine.³³²⁶ U martu 1995. godine već je postojala jasna direktiva RS-a usmjerena protiv stanovništva, bosanskih Muslimana, da se stvore "uslov[i] totalne nesigurnosti,

³³¹⁹ V. gore, par. 800.

³³²⁰ Joseph Kingori, T. 5533–5534 (16. septembar 2010. godine). V. takođe gore, par. 223.

³³²¹ Joseph Kingori, T. 5534 (16. septembar 2010. godine).

³³²² V. gore, par. 233.

³³²³ DP P01464, str. 2. V. takođe gore, par. 241–244, 262–265.

³³²⁴ DP P01463, str. 3.

³³²⁵ DP P01463, str. 4.

³³²⁶ V. gore, par. 702.

nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi".³³²⁷ Nakon ograničenja tokom više mjeseci 1995. godine i smišljenih napada na civilno stanovništvo početkom jula, bosanski Muslimani iz Srebrenice okupili su se u malom dijelu te enklave.³³²⁸ To je bio trenutak koji su snage bosanskih Srba iskoristile da, u skladu sa svojim planom, to ranjivo stanovništvo u cijelosti presele u druge dijelove BiH.

814. Mladić je 11. i 12. jula održao tri sastanka u hotelu "Fontana". Ti sastanci sazvani su upravo zato da bi se raspravljalo o sudbini ljudi okupljenih u Potočarima.³³²⁹ Na njima su Mladić i drugi prisutni pripadnici VRS-a dobro upoznati s humanitarnom situacijom i sve većim očajem te grupe.³³³⁰ Mladićeve hvale zbog pomoći stanovništvu bile su protivrječne njegovim istovremenim prijetnjama da Nizozemski bataljon i stanovništvo, bosanski Muslimani, mogu "izaći svi, ostati svi ili umreti svi".³³³¹ U 10:00 sati 12. jula, prije trećeg sastanka u hotelu "Fontana", autobusi su već bili organizovani, bilo je isplanirano da će ići u Kladanj i put je bio otvoren.³³³² Na tom sastanku Mladić je prisutnim bosanskim Muslimanima rekao da mogu da izaberu hoće li ostati ili otići, ali to je formulisao kao prijetnju da mogu "opstati ili nestati".³³³³

815. Vijeće je ustanovilo da su mnoge starješine snaga bosanskih Srba 12. i 13. jula bile na terenu i bile su svjedoci humanitarne situacije zbog koje je civilno stanovništvo bilo ranjivo.³³³⁴ Oko podneva 12. jula, kada su stizali autobusi, presretnut je razgovor iz koga se vidi jasna namjera snaga bosanskih Srba da iskoriste situaciju i u kojem je Mladić rekao: "evakuisaćemo sve, ko hoće i ko neće".³³³⁵ Postupanje pripadnika snaga bosanskih Srba koji su 12. i 13. jula gurali ljude i vikali im da se ukrcaju u autobuse pokazuje kako je ta namjera ostvarena.³³³⁶

816. Vijeće podsjeća da je VRS 17. jula pokušao dati legitimitet premještanju tako što je sastavljen dokument koji je trebao potpisati Nesib Mandžić, jedan od civila, bosanskih Muslimana, koji su prisustvovali sastancima u hotelu "Fontana". Taj dokument trebao je biti odražavati ono što je dogovoreno na sastancima održanim 11. i 12. jula i trebao je pokazati da bosanski Muslimani žele da budu evakuisani.³³³⁷ Međutim, stav većine članova Vijeća je da taj dokument ne može biti pokazatelj pristanka svakog civila, bosanskog Muslimana, jer Mandžić nije bio službeni

³³²⁷ V. gore, par. 705.

³³²⁸ V. gore, par. 706–707.

³³²⁹ V. gore, par. 245.

³³³⁰ V. gore, par. 245–261.

³³³¹ V. gore, par. 247.

³³³² V. gore, par. 268–271.

³³³³ V. gore, par. 259–260

³³³⁴ V. gore, par. 243–244, 262–267, 275–284.

³³³⁵ V. gore, par. 276, fusnota 1148.

³³³⁶ V. gore, par. 278.

³³³⁷ V. gore, par. 302–303.

predstavnik stanovništva, bosanskih Muslimana, u Potočarima i bio je izložen uslovima ekstremne prisile na sastancima u hotelu "Fontana".³³³⁸ Nadalje, kao što je gore konstatovano, čak i da su svi željeli otići,³³³⁹ ta želja zasnivala se na nedostatku bilo kakve druge stvarne alternative. Jedino što se iz sadržaja te izjave vidi je želja stanovništva, bosanskih Muslimana, da se spasi od nepodnošljivih životnih uslova koji su mu nametnuti. Nije postojala stvarna mogućnost da to ranjivo stanovništvo, žene, djeca i starci, pregovorima postigne išta osim dolaska autobusa s unaprijed određenim odredištem. Taj dokument od 17. jula, koji je nastao više dana po uklanjanju tog mnoštva ljudi, nije ništa do površan pokušaj da se opravdaju ti postupci snaga bosanskih Srba. Taj pokušaj snaga bosanskih Srba da daju prividan legitimitet svojim postupcima potvrđuje da su oni dobro znali da je njihovo postupanje u vezi s prisilnim uklanjanjem stanovništva nedopustivo u skladu s međunarodnim pravom i da će ga međunarodna zajednica takvim i smatrati.

817. S obzirom na gorenavedene zaključke, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila se da su civili, bosanski Muslimani, okupljeni u Potočarima – gotovo isključivo žene, djeca i starci – prisilno premješteni iz Potočara.

(ii) Organizovani prijevoz muškaraca iz Potočara i iz kolone

818. Tužilaštvo navodi da su, kada je 12. jula 1995. godine u Potočarima počelo ukrcavanje u autobuse, vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, odvojeni i prisilno premješteni na mjesta privremenog zatočenja u Bratuncu.³³⁴⁰ Tužilaštvo nadalje tvrdi da su "[d]ana 13. jula 1995., [...] pripadnici snaga MUP-a i VRS-a zarobili [...] između 5.000 i 6.000 bosanskih Muslimana iz kolone muškaraca u bijegu iz srebreničke enklave ili su im se oni sami predali."³³⁴¹

819. Vijeće je ustanovilo da su snage bosanskih Srba 12. i 13. jula u Potočarima iz mase ljudi izdvojile najmanje 1.000 bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka, i zatočile ih u "bijeloj kući".³³⁴² Ti bosanski Muslimani odvezeni su tih dana autobusima prema Bratuncu.³³⁴³ Vijeće je takođe konstatovalo da je već u Potočarima ubijen najmanje jedan čovjek.³³⁴⁴

³³³⁸ V. gore, par. 250–251, 254–255, 258–259. U pismu od 12. jula 1995. godine Karremans kaže da nije u stanju da "pronađe odgovarajućeg predstavnika među civilima jer zvanične vlasti iz određenih razloga nisu na raspolaganju". DP P01463, str. 4.

³³³⁹ V. gore, par. 244.

³³⁴⁰ Optužnica, par. 48; Završni podnesak tužilaštva, par. 349–353, 378, 883 (prva natuknica). Optuženi se u Optužnici za to odvoženje takođe tereti kao za progon prema članu 5(h). V. dolje, par. 845.

³³⁴¹ Optužnica, par. 49; Završni podnesak tužilaštva, par. 378, 883 (druga natuknica). Optuženi se u Optužnici za to odvoženje takođe tereti kao za progon prema članu 5(h). V. dolje, par. 845.

³³⁴² V. gore, par. 293.

³³⁴³ V. gore, par. 293.

³³⁴⁴ V. gore, par. 309.

820. Ustanovljeno je takođe da su poslije pada Srebrenice, 11. jula, ljudi okupljeni u Šušnjarima odlučili da formiraju kolonu i krenu prema Tuzli.³³⁴⁵ Ta kolona od približno 10.000 do 16.000 ljudi uglavnom se sastojala od vojno sposobnih muškaraca, uključujući vojnike ABiH i manji broj žena, djece i staraca.³³⁴⁶ Dana 12. i 13. jula hiljade muškaraca, bosanskih Muslimana, zarobljene su iz te kolone ili su se predale snagama bosanskih Srba.³³⁴⁷ Kao i muškarci iz Potočara, prvo su odvedeni u privremene zatočeničke centre.³³⁴⁸

821. Međutim, Vijeće konstatuje da namjera snaga bosanskih Srba nije bila da te muškarce prisilno protjeraju na druga područja u smislu krivičnog djela prisilnog premještanja, nego da ih odvezu na lokacije na kojima će biti ubijeni. Pripadnici VRS-a raspravljali su o planu ubijanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, već u jutarnjim satima 12. jula,³³⁴⁹ odnosno prije nego što su ovi odvezeni iz Potočara ili zarobljeni iz kolone. Nadalje, odvezeni muškarci prevezeni su na niz lokacija na području Bratunca i Zvornika i potom ubijeni, mnogi od njih već u prvim satima po dolasku.³³⁵⁰ Oni koji su se u Kladnju ukrkali u autobuse na putu su odvojeni i prebačeni na sekundarne lokacije na kojima su zatočeni ili ubijeni, što dodatno potvrđuje da je postojao plan ubijanja muškaraca, bosanskih Muslimana.³³⁵¹

822. U nedostatku namjere koja se traži za prisilno premještanje, Vijeće ne može donijeti zaključak da su muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, odvedeni iz Potočara i oni izdvojeni iz kolone bili prisilno premješteni. Prema tome, Vijeće ne donosi zaključke o preostalim obilježjima tog krivičnog djela.

(b) Prisilno uklanjanje ili deportacija stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe

(i) Organizovani prijevoz žena, djece i staraca iz Potočara

823. U Optužnici se navodi da je prijevoz bosanskih Muslimana iz Žepe počeo 25. jula 1995. godine, kada su autobusima i kamionima odvezeni na druga područja BiH.³³⁵²

824. Vijeće je konstatovalo da su snage bosanskih Srba početkom jula počele napadati žepku enklavu.³³⁵³ Kada je pala Srebrenica, u Žepi je zavladao panika, a potom i haos među civilnim

³³⁴⁵ V. gore, par. 230, 237–240.

³³⁴⁶ V. gore, par. 240.

³³⁴⁷ V. gore, par. 315–321.

³³⁴⁸ V., na primjer, gore, par. 322–341.

³³⁴⁹ V. gore, par. 257.

³³⁵⁰ V. gore, poglavlje V. C., poglavlje V. D., poglavlje V. E.

³³⁵¹ V. gore, par. 282, 310–314.

³³⁵² Optužnica, par. 57; Završni podnesak tužilaštva, par. 883 (treća natuknica). Optuženi se u Optužnici za ta odvoženja takođe tereti kao za progón prema članu 5(h). V. dolje, par. 845.

³³⁵³ V. gore, par. 600.

stanovništvom.³³⁵⁴ Ekstremni strah ljudi nagnao je Avdu Palića da od UNPROFOR-a zatraži da ih zaštiti.³³⁵⁵

825. Vijeće je ustanovilo da je u julu održan niz sastanaka predstavnika VRS-a i bosanskih Muslimana u vezi s "evakuacijom" civilnog stanovništva.³³⁵⁶ Na prvom sastanku održanom 13. jula optuženi je predstavnicima bosanskih Muslimana rekao: "Srebrenica je pala, sad je na redu Žepa. To možemo napraviti na dva načina. Ja vam nudim da svi izađete iz Žepe, evakuišete se, sjednete u autobuse i odete."³³⁵⁷ Jedina ponuđena alternativa bila je vojna akcija.³³⁵⁸ Kada je ponuđena "evakuacija" odbijena, snage bosanskih Srba počele su granatirati žepsku enklavu.³³⁵⁹ Zbog tog napada i prvih vijesti o događajima u Srebrenici ljudi su se uspaničili i počeli bježati u Štitkov Do i na Žepsku planinu.³³⁶⁰

826. Predstavnici VRS-a i bosanskih Muslimana sklopili su 24. jula sporazum prema kojem je civilno stanovništvo trebalo biti "evakuisano" pod uslovom da se uspostavi prekid vatre.³³⁶¹ Kada su to čuli, oni koji su pobjegli u planinske dijelove enklave počeli su se vraćati u Žepu radi "evakuacije".³³⁶² Dana 25. jula počelo je ukrcavanje civila, bosanskih Muslimana, u autobuse i njihovo odvoženje u Kladanj.³³⁶³ Starješine VRS-a, među kojima i optuženi, bile su u vrijeme prijevoza na licu mjesta.³³⁶⁴ Njihovo prisustvo i to što su bili naoružani stvorili su atmosferu straha i zastrašivanja među već izmučenim stanovništvom.³³⁶⁵ Odvoženje autobusima trajalo je tri dana i do kraja 27. jula civilno stanovništvo, odnosno gotovo 4.400 ljudi,³³⁶⁶ uklonjeno je iz Žepe.³³⁶⁷

827. Na osnovu tih zaključaka i ukupnih dokaza u ovom predmetu većina članova Vijeća uvjerila se da su snage bosanskih Srba prisilno raselile te bosanske Muslimane iz Žepe. Prijetnjama, vojnim napadima i ranijim mjerama kojima je ograničeno snabdijevanje enklava, snage bosanskih Srba stvorile su okolnosti prisile u kojima ljudi u Žepi nisu imali stvarnog izbora. Premda je Sporazumom od 24. jula 1995. godine predviđeno da se "civilnom stanovništvu Žepe [...] omogući sloboda izbora mjesta boravka – nastanjenja dok traju ratni sukobi",³³⁶⁸ ta obećavajuća formulacija

³³⁵⁴ V. gore, par. 603.

³³⁵⁵ V. gore, par. 603.

³³⁵⁶ V., na primjer, gore, par. 604–611, 617–620, 623–624, 629–638.

³³⁵⁷ V. gore, par. 607.

³³⁵⁸ V. gore, par. 609.

³³⁵⁹ V. gore, par. 612.

³³⁶⁰ V. gore, par. 614.

³³⁶¹ V. gore, par. 629–633.

³³⁶² V. gore, par. 639.

³³⁶³ V. gore, par. 645.

³³⁶⁴ V. gore, par. 641–643, 647–648.

³³⁶⁵ V. gore, par. 643.

³³⁶⁶ V. gore, par. 649.

³³⁶⁷ V. gore, par. 645–649.

³³⁶⁸ V. gore, par. 630.

nije potvrđena u praksi, jer događaji na terenu ljudima nisu ostavljali druge mogućnosti osim da se ukrcaju u autobuse. Svjedoci su govorili o tom nedostatku stvarnog izbora i rekli su Vijeću da su mislili da moraju otići, premda to nisu željeli, jer nije bilo bezbjedno ostati.³³⁶⁹ Nadalje, snage bosanskih Srba zastrašivale su okupljene ljude govoreći im da nema nade da će preživjeti u Žepi. Mladić, konkretno, direktno je prijetio civilima, govoreći grupama u autobusima "sad vam poklanjam život".³³⁷⁰

828. Vijeće konstatuje da su bosanski Muslimani koji su prisilno premješteni iz Žepe ondje zakonito boravili i većina članova Vijeća konstatuje da u međunarodnom pravu nije bilo osnova za prisilno uklanjanje tog stanovništva. U 1. tački Sporazuma od 24. jula 1995. godine jamči se da će se konačni prekid neprijateljstava "odmah uspostavi[ti]".³³⁷¹ Prema tome, kada je 25. jula 1995. godine počeo prijevoz civila, bosanskih Muslimana, zbog dogovorenog prekida neprijateljstava nije bilo potrebe da se vrši vojna evakuacija stanovništva Žepe.

829. Kao što je bio slučaj u Potočarima, ako je i postojala potreba da se stanovništvo evakuiše zbog humanitarne situacije, do toga su doveli upravo postupci snaga bosanskih Srba koje su ograničavale prijeko potrebno snabdijevanje, kao i neprekidno granatiranje i prijetnje napadom od strane VRS-a. U maju 1995. godine situacija u Žepi već je bila toliko loša da su mnogi željeli da odu.³³⁷² Kao što se Hamdija Torlak prisjetio, "postojala [je] želja [...] da napuste ljudi, da pobjegnu. U okruženju si, to je prirodno".³³⁷³ Tokom jula snage bosanskih Srba su u više navrata pozivale Ratno predsjedništvo Žepe na sastanke radi "evakuacije" stanovništva. Međutim, jedina ponuđena alternativa takvom iseljavanju bio je daljnji napad.³³⁷⁴ Neposredno poslije pada Srebrenice Ratno predsjedništvo Žepe oklijevalo je da pristane na bilo kakav dogovor jer je strahovalo za živote vojno sposobnih muškaraca.³³⁷⁵ Vojska Republike Srpske odgovorila je na to neprihvatanje zahtjeva VRS-a tako što je u periodu od 14. do 19. jula 1995. godine u više navrata granatirala žepsku enklavu.³³⁷⁶ Vojska Republike Srpske iznijela je 19. jula 1995. godine još jednom zahtjeve za "evakuaciju" stanovništva uz "predaju" muškaraca, bosanskih Muslimana,³³⁷⁷ ali Ratno predsjedništvo Žepe, strahujući od najgoreg scenarija, nije moglo pristati na te zahtjeve i sastavilo

³³⁶⁹ V. gore, par. 647.

³³⁷⁰ V. gore, par. 648.

³³⁷¹ V. gore, par. 630.

³³⁷² V. gore, par. 202.

³³⁷³ Hamdija Torlak, T. 4607 (30. avgust 2010. godine). U tom trenutku najmanje 65 posto stanovnika žepске enklave činile su osobe koje su već bile raseljene iz drugih sela u RS-u i većina ih je, oskudijevajući u potrepštinama, živjela "u vrlo lošim uslovima". DP D00099, str. 1. U tom trenutku ABiH se protivila takvim zahtjevima ljudi za dozvolu da odu jer je željela da vojno sposobni muškarci ostanu u Žepi i brane civile koji će ostati. Hamdija Torlak, T. 4608 (30. avgust 2010. godine); DP D00100.

³³⁷⁴ V., na primjer, gore, par. 272–287.

³³⁷⁵ V., na primjer, gore, par. 610, 618, 635.

³³⁷⁶ V., na primjer, gore, par. 612–616.

³³⁷⁷ V. gore, par. 617–618.

je rezervni plan kako bi se zaštitili životi i vojnika Žepske brigade ABiH i civila iz enklave.³³⁷⁸ Većina članova Vijeća ima posebno u vidu riječi kojima Izetbegović završava pismo Rasimu Deliću 18. jula 1995. godine: "Molim Boga da Žepu odbranimo, a da ovaj plan ostane samo na papiru."³³⁷⁹

830. Vojska Republike Srpske ponovno je započela s napadima na enklavu u periodu od 20. do 24. jula 1995. godine.³³⁸⁰ Tokom tih napada humanitarana situacija postajala je sve gora za civile, bosanske Muslimane, u žepskoj enklavi.³³⁸¹ Nadalje, među stanovništvom je zavladao veliki strah, koji su izazvale vijesti o događajima u Srebrenici i sve veća nemogućnost da se zaštite.³³⁸² Do 25. jula 1995. godine stanovništvo je, po mišljenju većine članova Vijeća, bilo toliko oslabljeno akcijama snaga bosanskih Srba da doista nije bilo izbora u vezi s pitanjem da li civili, bosanski Muslimani, mogu ostati ili otići. Kao što je to ukratko objasnila Esmā Palić: "Ne, to nije bio ničiji izbor. To je bila odluka Ratka Mladića."³³⁸³ S obzirom na sve te okolnosti prisile – neprestane nove napade, oskudijevanje u neophodnim potrepštinama i pretrpljeni veliki strah – sasvim je logično da su civili, bosanski Muslimani, rado prihvatili mogućnost da se ukrcaju u autobuse i odu iz enklave. To nije bila volja stanovništva, bio je to nedostatak bilo kakve stvarne alternative.

831. Nadalje, većina članova Vijeća konstatuje da je iz sudske prakse jasno da takvi sporazumi o "evakuaciji" skopljani s predstavnicima bosanskih Muslimana ne čine premještanje cjelokupnog stanovništva legitimnim.³³⁸⁴ Kada je riječ o Žepi, osobe koje su učestvovala u pregovorima nisu bile ovlašteni predstavnici i VRS je to znao.³³⁸⁵ Nadalje, Sporazumom od 24. jula 1995. godine nije bilo moguće dobiti odgovarajuću saglasnost svake osobe, posebno ne onih koje su rekla da ne žele otići.³³⁸⁶ U ovom predmetu očigledno je da je na osobe koje su zastupale interese bosanskih Muslimana izvršen pritisak kako bi pod velikom prinudom potpisale Sporazum od 24. jula 1995. godine, dokument kojim je stvoren samo privid da je iseljavanje civila, bosanskih Muslimana, iz Žepe bilo legitimno.

832. Kao što je to bio slučaj sa srebreničkom enklavom, većina članova Vijeća uvjerila se da su snage bosanskih Srba imale namjeru da uklone bosanske Muslimane iz žepske enklave. Zahtjevi VRS-a u pregovorima s predstavnicima bosanskih Muslimana iz Žepe bili su jasni: razoružanje ABiH i iseljavanje cjelokupnog stanovništva s tog područja. Ti zahtjevi bili su u potpunosti u skladu sa sveobuhvatnim ciljem rukovodstva RS-a da se razdvoji stanovništvo različitih etničkih

³³⁷⁸ DP D00106. V. također DP D00054.

³³⁷⁹ DP D00106.

³³⁸⁰ V. gore, par. 625–628.

³³⁸¹ DP P00580, str. 1.

³³⁸² V. gore, par. 603, 614.

³³⁸³ V. gore, par. 647.

³³⁸⁴ V. gore, par. 796.

³³⁸⁵ V. gore, par. 610, 618, 629.

³³⁸⁶ V. gore, par. 647.

pripadnosti u BiH, što je trebalo ostvariti akcijama protjerivanja svih bosanskih Muslimana iz istočnih enklava.³³⁸⁷ Koristeći se strahom koji su izazvale akcije u Srebrenici, snage bosanskih Srba uspjele su prijetnjama prisiliti stanovništvo Žepe, bosanske Muslimane, na kapitulaciju. Snage bosanskih Srba znale su da će nemilosrdnim vojnim napadima lako prisiliti iscrpljeno i prestrašeno stanovništvo da pobjegne. Snage bosanskih Srba iskoristile su to da bez problema prevezu civilno stanovništvo u Kladanj, na isti način na koji su to učinile u Srebrenici. Međutim, dok su u Srebrenici te akcije tek naknadno pokušali prikazati kao legitimne,³³⁸⁸ u Žepi se VRS postarao da predstavnike bosanskih Muslimana dovede u situaciju u kojoj su morali potpisati sporazum prije premještanja stanovništva. Ta briga za budućnost pokazuje da su snage bosanskih Srba dobro znale da su njihovi postupci protivpravni prema međunarodnom pravu, zbog čega je bilo potrebno stvoriti privid legitimnosti evakuacije.

833. S obzirom na gorenavedene zaključke, većina članova Vijeća uvjerala se da su civili, bosanski Muslimani, okupljeni u žepskoj enklavi, kao i oni u Potočarima, bili prisilno premješteni.

(ii) Prisilno iseljavanje muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe u Srbiju

834. Prije svega, Vijeće primjećuje da se optuženi u tački 8 Optužnice jasno tereti za krivično djelo deportacije, izvršeno na sljedeći način i sljedećim sredstvima:

[p]risilnim iseljavanjem muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe, preko Drine u Srbiju, uslijed stvaranja nepodnošljivih životnih uslova u enklavi ograničavanjem dostave pomoći u enklavu i zastrašivanjem i terorisanjem stanovništva tako što su granatirana civilna područja i vršeni napadi na enklavu, kako je opisano u paragrafima 51 i 52 [...]Optužnice.³³⁸⁹

835. Tužilaštvo iznosi istu tvrdnju i u tački 7 Optužnice (Prisilno premještanje), navodeći da su 25. jula 1995. godine ili približno tog datuma, stotine većinom vojno sposobnih muškaraca Muslimana pobjegle iz Žepe preko Drine u Srbiju "iz straha da će im pripadnici VRS-a nauditi ili da će ih ubiti ako se predaju".³³⁹⁰ Međutim, Vijeće smatra da tužilaštvo optuženog nije alternativno optužilo za iseljavanje tih muškaraca kao prisilno premještanje. Tužilaštvo nije iznijelo takvu argumentaciju ni u Pretpretresnom podnesku ni tokom postupka. Štaviše, tužilaštvo u Završnom podnesku ponovno upozorava na razliku između prisilnog premještanja bosanskih Muslimana u

³³⁸⁷ V. gore, par. 702.

³³⁸⁸ V. gore, par. 816.

³³⁸⁹ Optužnica, par. 62. U prethodnim paragrafima 51–52 Optužnice opisuje se pomenuti napad na žepku enklavu od 7. do 11. jula 1995. godine i pregovori predstavnika VRS-a i bosanskih Muslimana iz Žepe koji su potom uslijedili. Optužnica, par. 51–52.

³³⁹⁰ Optužnica, par. 57.

Žepi, čije žrtve su bile uglavnom žene i djeca koji su bili prisiljeni da se ukrcaju u autobuse, i deportacije muškaraca koji su pobjegli u Srbiju.³³⁹¹

836. Na osnovu gorenavedenog, Vijeće smatra da je tužilaštvo namjeravalo da za odlazak muškaraca iz Žepe preko rijeke Drine optuženog tereti za deportaciju samo u tački 8 Optužnice.

837. Vijeće će sada razmotriti dokaze u vezi s vojno sposobnim muškarcima koji su pobjegli preko Drine u Srbiju.

838. Kada je, u periodu od 25. do 27. jula 1995. godine, izvršeno prisilno premještanje civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe,³³⁹² vojno sposobni muškarci iz Žepe, uključujući vojnike ABiH čija je prvobitna odluka bila da ostanu skriveni u šumama u okolini Žepe, počeli su se probijati iz enklave i bježati na zapad preko teritorije RS-a, prema Kladnju ili preko Drine, prema Srbiji.³³⁹³

839. Vojska Republike Srpske održala je niz sastanaka s predstavnicima bosanskih Muslimana u vezi s "evakuacijom" civilnog stanovništva Žepe, dok se pregovori u vezi sa sudbinom vojno sposobnih muškaraca koji su ostali u enklavi, uključujući vojnike ABiH, nisu micali s mrtve tačke.³³⁹⁴ Premda je VRS tvrdio da će ti muškarci, nakon što polože oružje, biti razmijenjeni za ratne zarobljenike koje je držala ABiH, među vojno sposobnim muškarcima vladalo je mišljenje da neće preživjeti ako ih VRS zarobi.³³⁹⁵ Taj strah za vlastiti život dodatno se povećao kada su se proširile glasine o pogubljenjima muškaraca iz Srebrenice i on ih je naveo na odluku da pobjegnu, umjesto da se pridruže svojim porodicama.³³⁹⁶ Prema tome, većina članova Vijeća uvjerala se da vojno sposobni muškarci iz Žepe, uključujući vojnike ABiH, koji su pobjegli iz te enklave nisu imali stvarnog izbora jer nisu vidjeli drugu realnu mogućnost da prežive.

840. Međutim, u vezi s namjerom VRS-a da deportuje te muškarce preko granice, iz dokaza proizlazi da je VRS, poslije bjekstva vojno sposobnih muškaraca preko Drine u Srbiju, kod vlasti iz Srbije, koje su te ljude zarobile i stavile u pritvor, pokušao postići da ih one predaju VRS-u.³³⁹⁷ Po

³³⁹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 883 (kurziv dodat) (fusnote izostavljene):

Do kraja operacije prisilnog uklanjanja stanovništva učesnici UZP-a su istjerali desetke hiljada Muslimana iz njihovih domova u Srebrenici i Žepi. Učesnici UZP-a su te ljude prisilno uklonili na sljedeći način: [...] Muslimani iz Žepe bili su prisiljeni da napuste svoje domove i da odu: (1) autobusima i kamionima na druga područja u BiH pod muslimanskom kontrolom ili (2) *da pješke bježe u Srbiju (deportacija)*.

³³⁹² V. gore, par. 824–833.

³³⁹³ V. gore, par. 674.

³³⁹⁴ V. gore, par. 609–610, 617–619, 625, 629–638, 640.

³³⁹⁵ V. gore, par. 609–610, 618, 638, 674.

³³⁹⁶ V. gore, par. 614.

³³⁹⁷ V. gore, par. 675.

mišljenju Vijeća, namjera VRS-a bila je zapravo da se muškarci, bosanski Muslimani, zadrže na teritoriji RS-a, a ne da se protjeraju preko državne granice.

841. Vijeće stoga zaključuje da namjera VRS-a da se ti muškarci deportuju preko granice nije dokazana van razumne sumnje. Stoga, Vijeće ne donosi zaključke o preostalim obilježjima tog krivičnog djela.

(c) Zaključak

842. Iz gorenavedenih razloga, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da odvoženje autobusima približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana iz Potočara 12. i 13. jula 1995. godine i gotovo 4.400 bosanskih Muslimana iz Žepe 25–27. jula 1995. godine čine krivično djelo prisilnog premještanja. Žrtve tog prisilnog premještanja bile su civili, gotovo isključivo žene, djeca i starci, a te akcije bile su važan dio napada usmjerenog protiv pretežno civilnog stanovništva u smislu zločina protiv čovječnosti kažnjivih prema članu 5. Nadalje, ogroman broj žrtava i okrutnost s kojom su protjerane pokazuju da je riječ o zločinima koji su po svojoj težini slični drugim zločinima koji se navode u članu 5 i, shodno tome, onima koji su obuhvaćeni članom 5(i).

843. Vijeće nadalje konstatuje da u vezi s muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, koji su premješteni na područje Bratunca i Zvornika nije dokazano krivično djelo prisilnog premještanja. O zaključcima u vezi s ubistvom tih osoba govori se drugdje u ovoj presudi.³³⁹⁸

844. Na kraju, Vijeće zaključuje da u vezi s vojno sposobnim muškarcima iz Žepe koji su pobjegli u Srbiju nije dokazano krivično djelo deportacije.

G. Progoni

845. Optuženi se u Optužnici tereti za progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi kao zločin protiv čovječnosti počinjen putem više različitih djela u osnovi, uključujući ubistvo, okrutno i nečovječno postupanje, terorisanje civilnog stanovništva, uništavanje lične imovine, te prisilno premještanje i deportaciju, što predstavlja kršenje člana 5(h) Statuta.³³⁹⁹

1. Mjerodavno pravo

846. Krivično djelo progona kao zločin protiv čovječnosti čini djelo ili propust koje je *de facto* diskriminacija i kojim se uskraćuje ili narušava neko temeljno pravo definisano međunarodnim

³³⁹⁸ V. gore, poglavlje VII. B., poglavlje VII. C., poglavlje VII. D., poglavlje VII. E.

³³⁹⁹ Optužnica, par. 34.

običajnim ili konvencionim pravom i koje je izvršeno hotimično, s namjerom da se diskriminiše po jednoj od navedenih osnova, "tačnije, na osnovi rasne, vjerske ili političke pripadnosti".³⁴⁰⁰ U članu 5(h) Statuta spominju se "progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi",³⁴⁰¹ ali se te osnove tumače kao alternativa u smislu da je bilo koja od njih dovoljna da bi se donio zaključak o progonima.³⁴⁰²

(i) Djela ili propusti u osnovi

847. Progoni mogu obuhvatati razne vidove nečovječnog ponašanja. Neko djelo ili propust naveden u potparagrafima člana 5 Statuta,³⁴⁰³ kao i djela i propusti koji nisu navedeni u Statutu,³⁴⁰⁴ mogu biti *actus reus* progona ako su počinjeni na diskriminatornoj osnovi. Neko djelo ili propust može se smatrati diskriminatornim ako je žrtva odabrana zbog pripadnosti grupi koju izvršilac definiše na političkoj, rasnoj,³⁴⁰⁵ vjerskoj ili političkoj osnovi.³⁴⁰⁶ Iako se progoni često sastoje od niza djela ili načina ponašanja, i jedno pojedinačno djelo može se okarakterisati kao taj zločin ukoliko se njime "vrši *de facto* diskriminacija [i ukoliko je] izvršen[o] smišljeno, s namjerom diskriminisanja na jednoj od navedenih osnova".³⁴⁰⁷

848. Nije svako uskraćivanje ili kršenje nekog temeljnog ljudskog prava dovoljno teško da bi se moglo okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti.³⁴⁰⁸ Da bi moglo predstavljati krivično djelo progona, neko djelo ili propust mora podrazumijevati grubo ili flagrantno uskraćivanje nekog temeljnog prava definisanog međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom i mora imati istu

³⁴⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 327 (gdje se upućuje na Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 101); Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 131; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 185; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 964; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985.

³⁴⁰¹ (Naglasak dodat).

³⁴⁰² Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 713.

³⁴⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 219; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 966.

³⁴⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 296; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 323; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 966. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 615(c) ("Progon može obuhvatati i razna druga djela diskriminacije koja uključuju atake na politička, društvena i ekonomska prava"); Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 349.

³⁴⁰⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Brđanin* konstatovalo je da pojam "rase" obuhvata i pojam "nacionalnosti". Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 992, fusnota 2484. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 986, 988.

³⁴⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 327–328; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 968. Ciljana grupa može obuhvatati i osobe za koje počinilac pretpostavlja da su blisko povezane s grupom-žrtvom ili gaje simpatije prema njoj. Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 636.

³⁴⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135.

³⁴⁰⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 618; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 966; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985.

težinu koju imaju i druga djela ili propusti zabranjeni članom 5,³⁴⁰⁹ bilo da se posmatraju zasebno, bilo zajedno s drugim djelima.³⁴¹⁰

(ii) Diskriminatorna namjera

849. Krivično djelo progona podrazumijeva posebnu *mens rea*: namjeru da se diskriminiše na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³⁴¹¹ U tom smislu progon se od drugih krivičnih djela navedenih u članu 5 razlikuje po tome što je kod njega potrebno dokazati da je optuženi imao namjeru da naudi žrtvi zbog pripadnosti određenoj zajednici ili grupi.³⁴¹² Iako progon kao zločin protiv čovječnosti pripada "istom genusu krivičnih djela kao [i zločin] genocid[a]", pošto su i jedan i drugi usmjereni protiv pojedinaca koji pripadaju određenoj grupi, *mens rea* za progon razlikuje se od *mens rea* za genocid utoliko što *mens rea* za progon ne podrazumijeva namjeru da se dotična grupa uništi.³⁴¹³

850. Nije dovoljno da optuženi posjeduje svijest o tome da postupa na diskriminatoran način, već se mora pokazati i da je on svjesno namjeravao da diskriminiše.³⁴¹⁴ Zaključak o postojanju diskriminatorne namjere može se izvesti iz svjesnog učešća optuženog u sistemu kojim se vrši diskriminacija na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi.³⁴¹⁵ No, na osnovu opšte diskriminatorne prirode napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva same po sebi ne može se izvesti zaključka o postojanju konkretne diskriminatorne namjere.³⁴¹⁶ Zaključak o diskriminatornoj namjeri može se izvesti na osnovu takvog konteksta samo "ako, razmatrajući činjenice predmeta, okolnosti u kojima su počinjena krivična djela potvrđuju postojanje takve namjere".³⁴¹⁷ Takve okolnosti mogu

³⁴⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 296; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 321; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 966.

³⁴¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 199, 221. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 199 (gdje se progon karakteriše kao "krivičn[o] djel[o] s kumulativnim efektom"). U tom smislu i "[d]jelo koje se može učiniti neuporedivim s drugim djelima navedenim u članu 5 može da dosegne traženi nivo težine ako je imalo, ili je bilo vjerovatno da će imati, zbog konteksta u kojem je izvršeno, posljedicu sličnu posljedicama drugih djela". Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 736.

³⁴¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 184; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 328; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 985.

³⁴¹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 305.

³⁴¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 636 (gdje se kaže i sljedeće: "kada progon eskalira u ekstremni oblik hotimičnih i smišljenih djela kojima je cilj uništenje grupe ili dijela grupe, može se smatrati da takav progon postaje genocid"). Osim toga, za razliku od grupe koja je meta genocida, grupa koja je meta progona može se definisati i pozitivno i negativno. Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 366; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 195.

³⁴¹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 996; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 435; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 217.

³⁴¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 51; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 201, 413(e).

³⁴¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 997; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 740 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 249); Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 436.

³⁴¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 184. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par.

obuhvatati sistematski karakter zločina počinjenih nad grupom koja je uzeta za metu i opšti stav optuženog koji je vidljiv iz njegovog ponašanja.³⁴¹⁸

(b) Konkretna djela u osnovi

851. Sljedeća djela navedena u Optužnici mogu predstavljati krivično djelo progona, pod uslovom da su izvedena s odgovarajućom diskriminatornom namjerom: ubistvo, okrutno i nečovječno postupanje, terorisanje civilnog stanovništva, uništavanje lične imovine i prisilno premještanje i deportovanje.

(i) Ubistvo

852. Prema članu 5(a) Statuta, ubistvo se može okarakterisati kao zločin protiv čovječnosti. O definiciji ubistva koje se može smatrati djelom u osnovi progona ako je počinjeno s odgovarajućom diskriminatornom namjerom bilo je govora na drugom mjestu.³⁴¹⁹

(ii) Okrutno i nečovječno postupanje

853. *Actus reus* krivičnog djela okrutnog i nečovječnog postupanja kao progona izvodi se iz *actus reus* okrutnog postupanja po članu 3 i iz krivičnog djela nečovječnog postupanja po članu 2 Statuta; i jedno i drugo jesu namjerno "djelo ili propust kojim se nanosi teška duševna ili tjelesna patnja ili povreda, ili koje predstavlja ozbiljan napad na ljudsko dostojanstvo".³⁴²⁰ Optuženi je morao imati i namjeru da prouzrokuje tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu, odnosno težak napad na ljudsko dostojanstvo, ili je morao znati da će dotično djelo ili propust vjerovatno imati za posljedicu takvu tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu.³⁴²¹

854. Praksom Međunarodnog suda potvrđeno je da je pravo čovjeka da ne bude podvrgnut okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju priznato u međunarodnom običajnom pravu i da je ugrađeno u međunarodne instrumente vezane za ljudska prava. Već je konstatovano da su djela nanošenja teške tjelesne ili duševne povrede dovoljno teška ako se uporede s drugim krivičnim djelima nabrojanim u članu 5 Statuta da bi mogla predstavljati progona.³⁴²² Težinu povrede ili ozljede vijeće mora da analizira za svaki slučaj pojedinačno,

997.

³⁴¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 460.

³⁴¹⁹ V. gore, par. 713–716.

³⁴²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić and Čerkez*, par. 39; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 595; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići i drugi*, par. 424.

³⁴²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 974; Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 261.

³⁴²² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 143. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 106 (gdje se upućuje na članove 6 i 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i članove 2 i 3 EKZLJP); Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 975 (gdje se, između ostalog, upućuje na članove

uzimajući u obzir, između ostalog, i faktore kao što su "težina ponašanja za koje se optuženi tereti, karakter predmetnog djela ili propusta, kontekst u kom se to ponašanje odvijalo, njegovo trajanje i/ili ponavljanje, fizičke i psihičke posljedice koje je ono imalo po žrtvu, a u nekim slučajevima i lične prilike žrtve, uključujući starost, pol i zdravstveno stanje".³⁴²³

(iii) Terorisanje civila

855. Članom 51(2) Dopunskog protokola I i članom 13(2) Dopunskog protokola II, koji čine osnovu međunarodnog običajnog prava, zabranjeni su "akti ili prijetnje nasiljem, kojima je glavni cilj da šire teror među civilnim stanovništvom".³⁴²⁴ Osim toga, takvi akti ili prijetnja nasiljem predstavljaju kažnjivo ponašanje prema članu 3 Statuta.³⁴²⁵

856. U praksi Međunarodnog suda navodi se da "terorisanje civila" podrazumijeva vršenje nasilja ili prijetnju nasiljem usmjerenu protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba koje ne učestvuju direktno u neprijateljstvima s namjerom da se među civilnim stanovništvom širi teror,³⁴²⁶ što je krivično djelo koje potpada pod opštu zabranu napada na civile.³⁴²⁷ Mada "velika trauma i psihička povreda [jeste] komponenta [...] akata nasilja ili prijetnji nasiljem", "stvarno terorisanje civilnog stanovništva" ne postavlja se kao uslov.³⁴²⁸ Dovoljno je da je glavni cilj akata nasilja ili prijetnji nasiljem bio da se među civilnim stanovništvom širi teror, mada to nije morao biti jedini cilj.³⁴²⁹

857. Izlaganje ljudi takvim aktima ili prijetnjama predstavlja kršenje temeljnog prava na bezbjednost ličnosti, koje je ugrađeno u razne međunarodne i regionalne ugovore vezane za ljudska prava.³⁴³⁰ Shodno tome, terorisanje civila jeste akt koji je dovoljno težak da može predstavljati progon.³⁴³¹

3 i 5 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, članove 4 i 5 Afričke povelje o ljudskim pravima, članove 4 i 5 Američke konvencije o ljudskim pravima, članove 5 i 8 Arapske povelje o ljudskim pravima).

³⁴²³ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 974, n. 3249 (gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 581, 584–585; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 572–573; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 108–112; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 525, 537–539; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 146–165; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 554–558).

³⁴²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 87, 102.

³⁴²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 85, 98; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 978.

³⁴²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 100–101; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 133.

³⁴²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 87–88, 102.

³⁴²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 102, 104; Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 35.

³⁴²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 104 (gdje se napominje da se zaključak o takvom cilju može izvesti na osnovu okolnosti dotičnih akata ili prijetnji, odnosno na osnovu njihovog karaktera, načina, vremena i trajanja); Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 37.

³⁴³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 981 (gdje se poziva na član 3 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, član 6 Afričke povelje, član 7

(iv) Uništavanje lične imovine

858. Iako postoje brojni pravni instrumenti kojima se štiti pravo na imovinu,³⁴³² to pravo nije apsolutno, a njegovo uživanje podliježe određenim ograničenjima.³⁴³³ I međunarodnim običajnim pravom i konvencionim pravom zabranjeni su razni oblici uništavanja imovine ukoliko ono nije opravdano vojnom nuždom.³⁴³⁴ Članom 53 Ženevske konvencije IV "Okupirajućoj Sili je zabranjeno da uništava pokretna i nepokretna dobra koja pojedinačno ili zajednički pripadaju privatnim licima, [...] izuzev u slučajevima u kojima bi ta uništenja bila apsolutno neophodna radi izvođenja vojnih dejstava". Isto tako se i u Ženevskim konvencijama I, II i IV "uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom i izvedeno je protivpravno i bezobzirno" karakterišu kao teške povrede.³⁴³⁵ Razni oblici uništavanja imovine koji su inkriminirani Statutom takođe su ograničeni na uništavanje koje nije opravdano vojnom nuždom.³⁴³⁶

859. U zavisnosti od vrste imovine, kao i karaktera i razmjera njenog uništavanja, uništavanje imovine može biti djelo u osnovi progona ukoliko je bilo namjerno i ako je imalo teške posljedice po žrtvu.³⁴³⁷ Na primjer, ukoliko su takvim djelom uništena "sredst[va] za život određenog stanovništva", takvo uništavanje može predstavljati grubo ili flagrantno uskraćivanje nekog temeljnog prava.³⁴³⁸ Međutim, čak i ako nije bilo opravdano vojnom nuždom, uništavanje pojedinih

Američke konvencije, član 5 EKZLJP i član 14 Arapske povelje).

³⁴³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 981 (gdje se navodi da zaštita civila putem zabrane napada na civile i neselektivnih napada na gradove, naselja i sela, predstavlja načelo međunarodnog običajnog prava). V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 159 ("napadi usmjereni na civile, kao i nasumični napadi na gradove, naselja ili sela, mogu činiti progon kao zločin protiv čovječnosti").

³⁴³² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 145 (gdje se poziva na član 17(2) Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 1 Protokola I na EKZLJP, član 21 Američke konvencije, član 14 Afričke povelje); Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 983 (gdje se poziva na član 31 Arapske povelje).

³⁴³³ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 983 (gdje se poziva na član 29 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, član 14 Afričke povelje, član 21 Američke konvencije, član 1 Protokola uz EKZLJP i član 31 Arapske povelje).

³⁴³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 984; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 593. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 145.

³⁴³⁵ Ženevska konvencija I, član 50; Ženevska konvencija II, član 51; Ženevska konvencija IV, član 147. V. takođe član 52, 54(5) i 67(4) Dopunskog protokola I, član 4(2) i 11(2) Konvencije za zaštitu kulturnih dobara, član 6 Konvencije za zaštitu kulturnih dobara, Protokol II.

³⁴³⁶ Članom 2(d) Statuta zabranjuje se "uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom i izvedeno je protivpravno i bezobzirno". Članom 3(b) Statuta zabranjuje se "bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom".

³⁴³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 108; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 146, 149; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 987.

³⁴³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 146 (gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 631; tu je Pretresno vijeće konstatovalo da mogu postojati "određene vrste imovine čije uništenje možda nema dovoljno snažan negativan uticaj na žrtvu da bi to predstavljalo zločin protiv čovječnosti, čak i kada se uništava iz razloga diskriminacije: primjer je palež nečijeg automobila (osim ako je taj automobil nužno potreban i od životne važnosti za vlasnika)").

oblika lične imovine možda ipak nije imalo dovoljno teške posljedice po žrtve da bi doseglo prag težine kakvu imaju djela navedena u članu 5 Statuta.³⁴³⁹

(v) Prisilno premještanje i deportacija

860. O definiciji prisilnog premještanja i deportacije koji bi predstavljali progon ako bi bili počinjeni s traženom diskriminatornom namjerom već je bilo govora na drugim mjestima u Presudi.³⁴⁴⁰

2. Zaključci

(a) Djela u osnovi

(i) Ubistvo

861. U par. 34(a) Optužnice optuženi se tereti za progon počinjen "ubistvom hiljada civila bosanskih Muslimana, uključujući muškarce, žene, djecu i stare osobe, kako je opisano u paragrafima 21, 22 i 23.1 Optužnice".

862. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključila je da je u 23 zasebna incidenta lišavanja života u Potočarima, kao i na području Bratunca i Zvornika, u Bišini, kod Tišće i u blizini Trnova života lišeno najmanje 4.970 muškaraca bosanskih Muslimana.³⁴⁴¹ Većina članova Vijeća zaključila je i da predvidljiva ciljana ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe predstavljaju ubistvo.³⁴⁴² Ubistvo je navedeno kao zločin protiv čovječnosti i po definiciji se smatra dovoljno teškim da može predstavljati progon.

863. Vijeće se nadalje uvjerilo da su muškarci bosanski Muslimani iz Srebrenice ubijani s diskriminatornom namjerom, a taj zaključak nije izveden samo na osnovu razmjera i prirode tog ubijanja, već i iz riječi koje su pripadnici snaga bosanskih Srba upućivali bosanskim Muslimanima neposredno prije nego što bi ih ubili; oni su im se rugali, psovali ih zbog vjerske pripadnosti i zvali ih "balijama", što je pogrдна riječ za Muslimane,³⁴⁴³ a neke su primoravali da pjevaju srpske pjesme ili uzvikuju prosrpske parole prije nego što bi ih ubili.³⁴⁴⁴ Što se tiče trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe, većina članova Vijeća je, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, na osnovu

³⁴³⁹ V. Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1001.

³⁴⁴⁰ V. gore, poglavlje VII. F. 1.

³⁴⁴¹ V. gore, par. 570.

³⁴⁴² V. gore, par. 721.

³⁴⁴³ Slavko Čulić, T. 19316 (15. februar 2012. godine) (koji je rekao da je riječ "balija" pogrдна riječ za Muslimane); Osman Salkić, T. 7874–7875 (22. novembar 2010. godine) (koji je rekao da je riječ "balija" uvredljivi naziv za bosanske Muslimane). V., na primjer, par. 312, 313, 362, 378, 450, 522, 549.

³⁴⁴⁴ V. gore, par. 362, 444.

okolnosti u kojima su oni ubijeni zaključila da je to učinjeno s diskriminatornom namjerom. Tokom pregovora o sudbini vojno sposobnih muškaraca iz Žepe, VRS je Hajrića i Imamovića kao predstavnike civilnih vlasti i Palića kao komandanta Žepske brigade ABiH smatrala istaknutim predstavnicima bosanskih Muslimana.³⁴⁴⁵ Ubrzo pošto su 24. jula 1995. godine pod pritiskom potpisali Sporazum, Hajrić i Imamović pali su u ruke VRS-a.³⁴⁴⁶ Na kraju su odvedeni u zatvor Rasadnik, gdje su nakratko držani u posebnoj prostoriji, odvojeni od drugih zatvorenika, da bi potom bili odvedeni odatle; više se nisu vratili.³⁴⁴⁷ U isto vrijeme, pošto je 27. jula i posljednji konvoj civila bosanskih Muslimana napustio Žepu, vojnici VRS-a su odveli Palića kako bi se sastao s Mladićem; kad je oficir UNPROFOR-a Joseph sutradan pitao gdje je Palić, Mladić je odgovorio da je mrtav.³⁴⁴⁸ S obzirom na okolnosti pod kojima su ti ljudi bili zatočeni i pod kojima su nestali, većina članova Vijeća zaključila je da je VRS njih uzeo za metu s namjerom da im naudi upravo zato što su bili predstavnici bosanskih Muslimana. Iz tih razloga Vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da su ta ubistva počinjena s diskriminatornom namjerom.

(ii) Okrutno i nečovječno postupanje

864. U par. 34(b) Optužnice optuženi se tereti za progon počinjen "okrutnim i nečovječnim postupanjem prema civilima bosanskim Muslimanima, uključujući ubistva i teška premlaćivanja u Potočarima i u objektima za zatočavanje u Bratuncu i Zvorniku".³⁴⁴⁹

865. Vijeće je na drugim mjestima u Presudi već opisalo humanitarnu situaciju u Potočarima u periodu od 11. do 13. jula 1995. godine, pa ovdje neće ponovo iznositi sve detalje.³⁴⁵⁰ Ukratko, Vijeće je zaključilo da je oko 25.000–30.000 bosanskih Muslimana, žena, djece, staraca i nekoliko muškaraca, potražilo utočište u bazi UN-a u Potočarima nakon što je 11. jula 1995. pala srebrenička enklava i pošto nisu imali dovoljno hrane i vode, kao ni odgovarajuće sanitarne uslove. Većina članova Vijeća zaključuje da se atmosfera u bazi UN-a i oko nje, ionako napeta i puna straha i panike, svakako pogoršala kad su snage bosanskih Srba 12. jula 1995. godine zauzele Potočare, kao i zbog fizičkog nasilja koje su pripadnici tih snaga vršili nad nekolicinom civila bosanskih

³⁴⁴⁵ V. gore, par. 599.

³⁴⁴⁶ V. gore, par. 658, 661.

³⁴⁴⁷ V. gore, par. 665.

³⁴⁴⁸ V. gore, par. 662, 666.

³⁴⁴⁹ Vijeće ukazuje na to da tužilaštvo u svom Završnom podnesku, par. 907, tvrdi da su "[s]va krivična djela za koja se Tolimir tereti u okviru progona dokazana [...] van razumne sumnje" i da, između ostalog, upućuje na par. 485 svog Završnog podneska, gdje se bavi navodima o tome da su u zatvoru Rasadnik u periodu od jula 1995. do januara 1996. godine neki ranjeni i stari muškarci, bosanski Muslimani, iz Žepe zlostavljani i ubijeni. Međutim, Vijeće smatra da se par. 34(b) Optužnice ograničava na okrutno i nečovječno postupanje prema civilima, bosanskim Muslimanima, u Potočarima i u objektima za zatočavanje u Bratuncu i Zvorniku. Zato se Vijeće u ovom dijelu Presude neće baviti navodima o zlostavljanju u zatvoru Rasadnik.

³⁴⁵⁰ V. gore, par. 241–244.

Muslimana tokom cijelog 12. i 13. jula,³⁴⁵¹ zbog panike koja je izbila kad su 12. jula počeli da pristižu autobusi koji će bosanske Muslimane prevesti iz Potočara i zbog sistematskog odvajanja muškaraca od porodica.³⁴⁵² Većina članova Vijeća smatra da nema nikakve sumnje u to da su bosanski Muslimani u Potočarima, muškarci kao i žene, u takvim okolnostima pretrpjeli duševnu patnju.

866. Vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da su ti muškarci od svojih porodica odvojeni samo zato što su bosanski Muslimani; većina članova Vijeća smatra da nije načinjen pokušaj da se napravi razlika između civila i pojedinaca koji su možda učestvovali u borbama.³⁴⁵³ Muškarci odvojeni od porodica su premlaćivani i psovani; po najvećoj vrućini su bili zatočeni u prenatrpanoj "bijeloj kući", a potom su u prepunim autobusima prebačeni za Bratunac.³⁴⁵⁴ Oficir Nizozemskog bataljona Rutten rekao je u svjedočenju da se u toj kući "smrt osjećala u vazduhu".³⁴⁵⁵ U takvoj situaciji, pošto su morali da predaju lične stvari koje su imali kod sebe, uključujući i lične isprave, ti su ljudi morali znati kakva ih sudbina čeka. Oficir Nizozemskog bataljona Egbers rekao je u svjedočenju da je pokušao da kaže tim ljudima da će biti prebačeni u Kladanj i da će tamo biti na sigurnom; oni bi na to kažiprstom prešli preko grla, slijeva nadesno, i time mu stavili do znanja da misle da će biti ubijeni.³⁴⁵⁶ U Bratuncu su oni smješteni u nekoliko objekata, uključujući i autobuse, zajedno s hiljadama drugih slične sudbine koji su uhvaćeni neposredno poslije pada Srebrenice dok su se kretali u koloni.³⁴⁵⁷ Prije nego što su ti preplašeni, žedni i gladni ljudi konačno pobijeni na raznim lokacijama na području Bratunca i Zvornika, pripadnici snaga bosanskih Srba vrijeđali su ih i fizički zlostavljali.³⁴⁵⁸ Na više tih lokacija ljudi su izvođeni iz zatočeničkih objekata, a ostali bi potom začuli krike i zapomaganje.³⁴⁵⁹ Takvo nečovječno postupanje nastavilo bi se dok na kraju ne bi bili pobijeni iz vatrenog oružja; neki od preživjelih pričali su potresne priče o tome kako su odvođeni na mjesto pogubljenja, kako su tamo vidjeli tijela ljudi koji su ubijeni prije njih i kako su prebijani i psovani sve dok i na njih same ne bi bila otvorena vatra.³⁴⁶⁰

867. Većina članova Vijeća ne sumnja da su stanovnici, bosanski Muslimani okupljeni u Potočarima od 11. do 13. jula, i muškarci bosanski Muslimani, koji su odvojeni od porodica, koji su uhvaćeni ili su se predali dok su išli u koloni, koji su bili zatočeni i koji su kasnije pogubljeni, bili

³⁴⁵¹ V. gore, par. 243, 244, 278.

³⁴⁵² V. gore, par. 275, 277, 280.

³⁴⁵³ V. gore, par. 280; v. dolje, par. 1068.

³⁴⁵⁴ V. gore, poglavlje V. B. 4. (d).

³⁴⁵⁵ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2150 (5. april 2000. godine).

³⁴⁵⁶ Vincentius Egbers, DP P01142, PT. 2751–2752 (19. oktobar 2006. godine); Vincentius Egbers, T. 7082–7083 (1. novembar 2010. godine). V. takođe gore, n. 1216.

³⁴⁵⁷ V. gore, n. 3148.

³⁴⁵⁸ V., na primjer, par. 324, 325, 331, 337, 338, 380, 389, 398, 399, 444, 446, 485, 487, 489.

³⁴⁵⁹ V., na primjer, par. 331, 377, 379, 422.

³⁴⁶⁰ V., na primjer, par. 428, 492. V. takođe gore, fusnote 3458–3489.

izloženi okrutnom i nečovječnom postupanju toliko teškom da bi se, u skladu sa članom 5, moglo okarakterizirati kao djelo progona. Osim toga, većina članova Vijeća zaključuje da iza postupanja koje je opisano, i detaljnije izloženo u pojedinim dijelovima Presude u kojima se obrađuju dotični događaji, stoji odgovarajuća diskriminatorna namjera; po riječima i ponašanju pripadnika snaga bosanskih Srba prema bosanskim Muslimanima jasno se vidi da je pripadnost konkretnoj grupi bila razlog da se ti ljudi izlože okrutnom i nečovječnom postupanju.³⁴⁶¹

(iii) Terorisanje civila

868. U paragrafu 34(c) Optužnice optuženi se tereti za progon počinjen "terorisanjem civila bosanskih Muslimana u Srebrenici i Potočarima".

869. Većina članova Vijeća potvrđuje zaključke iznijete ranije i detaljnije na drugim mjestima u ovoj presudi na kojima je opisana stravična atmosfera u Potočarima u periodu od 11. do 13. jula 1995. godine.³⁴⁶² Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da je oko 25.000–30.000 bosanskih Muslimana koji su potražili utočište u bazi UN-a u Potočarima pretrpjelo teško granatiranje snaga VRS-a prije pada Srebrenice 11. jula; ti su ljudi nesumnjivo bili u velikom strahu za život kad su granate pale na bazu čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, u koju su se mnogi sklonili.³⁴⁶³ S tim u vezi, većina članova Vijeća dalje podsjeća i na svoj zaključak da je VRS ispaljivao granate na obje strane puta kojim se kolona bosanskih Muslimana, uglavnom žena, djece i staraca, kretala tog dana u pravcu baze UN-a u Potočarima.³⁴⁶⁴ Na osnovu dokaza pokazano je da je među stanovništvom od oko 25.000–30.000 bosanskih Muslimana koji su se na kraju okupili u Potočarima bilo svega oko 1.000–2.000 vojno sposobnih muškaraca.³⁴⁶⁵ Granatiranje je bilo neselektivno i, po mišljenju većine članova Vijeća, izvršeno s namjerom da se teroriše ionako već preplašeno i iznureno stanovništvo. Nema sumnje u to da ovakva djela predstavljaju grubo i flagrantno uskraćivanje temeljnog prava, što ispunjava kriterijume za djelo progona prema članu 5. Osim toga, većina članova Vijeća se van razumne sumnje uvjerila da je terorisanje bosanskih Muslimana, najprije u Srebrenici a potom i u Potočarima, izvršeno s namjerom da se izvrši diskriminacija na političkom, rasnom ili vjerskom osnovu.

(iv) Uništavanje lične imovine

870. U par. 34(d) Optužnice optuženi se tereti za progon počinjen "uništavanjem lične imovine i stvari u vlasništvu bosanskih Muslimana".

³⁴⁶¹ V. gore, fusnota 3443.

³⁴⁶² V. gore, par. 241–244,865.

³⁴⁶³ V. gore, par. 230.

³⁴⁶⁴ V. gore, par. 233.

³⁴⁶⁵ V. gore, par. 288.

871. Vijeće primjećuje da se u Optužnici ne preciziraju vrsta lične imovine i stvari bosanskih Muslimana koje su navodno uništene. No, Vijeće isto tako napominje da tužilaštvo u Završnom podnesku navodi da su "[s]va krivična djela za koja se Tolimir tereti u okviru progona dokazana [...] van razumne sumnje"³⁴⁶⁶ i upućuje na one paragrafe u Završnom podnesku u kojim je do detalja izložilo, između ostalog, i slučajeve uništavanja ličnih stvari i isprava,³⁴⁶⁷ kao i uništavanje džamija i domova bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi.³⁴⁶⁸

872. Vijeće smatra da džamije u Srebrenici i Žepi nisu "lična imovina", pa će se stoga u nastavku analize ograničiti na uništavanje domova bosanskih Muslimana iz te dvije enklave, kao i na uništavanje ličnih stvari i isprava.³⁴⁶⁹

a. Uništavanje ličnih stvari i isprava

873. Vijeće podsjeća na svoj zaključak da su bosanski Muslimani koji su 12. i 13. jula 1995. godine izdvojeni iz mase ljudi u Potočarima bili prinuđeni da lične stvari, uključujući i lične isprave, bace na gomilu ispred "bijele kuće", gdje su bili zatočeni prije nego što su prebačeni u Bratunac. Vijeće je nadalje zaključilo da su pripadnici snaga bosanskih Srba 13. i 14. jula zapalili te lične stvari i isprave.³⁴⁷⁰ Vijeće podsjeća i na svoj zaključak da su 13. jula i u Novoj Kasabi, gdje su stotine bosanskih Muslimana bile zatočene na fudbalskom igralištu, njihove lične stvari zapaljane, a oni naposljetku ubijeni.³⁴⁷¹ Spaljivanje tih stvari nije se moglo opravdati nikakvim vojnim razlogom.

874. Međutim, pitanje o kojem Vijeće treba da odluči glasi da li su posljedice koje je spaljivanje ličnih stvari, uključujući i lične isprave, imalo po žrtve jednako teške koliko i posljedice drugih djela navedenih u članu 5 Statuta. Vijeće zaključuje da spaljivanje ličnih isprava pod određenim okolnostima može predstavljati djelo progona ukoliko je ono izvršeno s namjerom da se, na primjer, stanovništvo spriječi da se poslije prisilnog premještanja ili deportacije vrati kući. S tim u vezi, Vijeće podsjeća da se u praksi Suda ustalilo da uništavanje imovine mora podrazumijevati uništavanje "sredstava za život određenog stanovništva" da bi predstavljalo grubo ili flagrantno uskraćivanje nekog temeljnog prava i da bi se po težini moglo porediti s krivičnim djelima navedenim u članu 5.³⁴⁷² U tom kontekstu, Žalbeno vijeće je u predmetu *Blaškić* navelo primjer u

³⁴⁶⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 907.

³⁴⁶⁷ Završni podnesak tužilaštva, v., na primjer, par. 369.

³⁴⁶⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 377, 846 (u vezi sa Srebrenicom) i par. 462, 470–473 (u vezi sa Žepom).

³⁴⁶⁹ Većina članova Vijeća uzela je u obzir dokaze o uništavanju džamija u pravnim zaključcima koji se odnose na genocid. V. gore, par. 766, n. 3204.

³⁴⁷⁰ V. gore, par. 291.

³⁴⁷¹ V. gore, par. 339.

³⁴⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 146 (gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 631).

kojem su nekom spaljena kola koja su vlasniku bila nužno potrebna i od životne važnosti.³⁴⁷³ S obzirom na konkretne okolnosti ovog predmeta, Vijeće smatra da se lične isprave muškaraca bosanskih Muslimana u Potočarima i muškaraca bosanskih Muslimana koji su držani na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi ne mogu okarakterisati kao nužno potrebni predmeti i predmeti od životne važnosti čije bi se uništavanje moglo proglasiti uništavanjem "sredstava za život određenog stanovništva". Zato se uništavanje ličnih isprava po težini ne može uporediti s djelima navedenim u članu 5. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da je to prije bio dio šireg plana da u tom regionu više ne bude bosanskih Muslimana, od kojih su neki držani u "bijeloj kući" i na fudbalskom igralištu, a poslije su pogubljeni, kako je Vijeće već zaključilo,³⁴⁷⁴ tako da je uništavanje ličnih isprava bilo sastavni dio tog plana. Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak o okrutnom i nečovječnom postupanju kao djelu progona počinjenom nad tim ljudima u kojem je u obzir, između ostalog, uzelo i posljedice koje je spaljivanje ličnih isprava i stvari imalo po njih.³⁴⁷⁵

875. S obzirom na to, Vijeće ne može da zaključi da se uništavanje ličnih stvari i isprava muškaraca bosanskih Muslimana u Potočarima i na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi može okarakterisati kao djelo progona na osnovu člana 5(h).

b. Uništavanje domova bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi

876. Većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da su snage bosanskih Srba koje su ujutro 12. jula 1995. godine napredovale ka Potočarima spaljivale domove civila bosanskih Muslimana i istjerivale ih iz njih.³⁴⁷⁶ Osim toga, mnogi bosanski Muslimani koji su prisilno uklonjeni iz Srebrenice i koji su se vratili tamo nekoliko godina kasnije zatekli su svoje kuće spaljene do temelja.³⁴⁷⁷ Ljudi koji su o tome pričali nisu bili u prilici da svojim očima vide ko im je uništio domove. Uprkos tome, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerala se da se, s obzirom na kontekst događaja, to jest s obzirom na kriminalne operacije izvedene s namjerom da se bosanski Muslimani protjeraju iz tog kraja tako što će žene, djeca i starci biti prisilno premješteni, a muškarci ubijeni, i s obzirom na raspoložive dokaze, kao jedini razuman može izvesti zaključak da su to uništavanje izvršile snage bosanskih Srba, neposredno prije i poslije pada srebreničke enklave.³⁴⁷⁸

³⁴⁷³ *Ibid.*

³⁴⁷⁴ V. gore, par. 568; v. dolje, par. 1046.

³⁴⁷⁵ V. gore, par. 866.

³⁴⁷⁶ V. gore, par. 264.

³⁴⁷⁷ V. gore, fusnote 3203, 3173.

³⁴⁷⁸ V. gore, fusnota 887.

877. Što se tiče uništavanja domova bosanskih Muslimana u Žepi, većina članova Vijeća je drugdje u Presudi već zaključila da je još početkom jula 1995. godine, kad je VRS počeo da napada žepsku enklavu, uništeno više od 30 domova bosanskih Muslimana u okolnim selima.³⁴⁷⁹ Vijeće je zaključilo i da su vojnici VRS-a, nakon što su bosanski Muslimani napustili Žepu, pljačkali i spaljivali kuće u toj enklavi i u okolnim selima.³⁴⁸⁰

878. Većina članova Vijeća uvjerala se da su snage bosanskih Srba spalile ili na neki drugi način uništile domove bosanskih Muslimana u enklavama Srebrenica i Žepa i da su za to imale traženu diskriminatornu namjeru. Konačno, većina članova Vijeća zaključuje i da uništavanje domova, s obzirom na težinu posljedica koje ima, predstavlja djelo progona, prema članu 5.

(v) Prisilno premještanje i deportacija

879. U par. 34(e) Optužnice optuženi se tereti za proganjanje počinjeno "prisilnim odvoženjem žena i djece autobusima na teritoriju pod kontrolom bosanskih Muslimana i prisilnim odvoženjem muškaraca koji su izdvojeni u Potočarima, koji su zarobljeni ili su se predali iz kolone, autobusima na područje Zvornika, gdje su na kraju pogubljeni, kao i deportacijom muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe, koji su bili prisiljeni da pobjegnu iz svojih domova u Žepi u Srbiju".

880. Većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da je ustanovljeno da su žene, djeca i starci iz enklava Srebrenica i Žepa prisilno premješteni. Međutim, Vijeće smatra da navodi o prisilnom premještanju muškaraca koji su u Potočarima odvojeni od porodica i muškaraca koji su zarobljeni dok su se kretali u koloni nisu potvrđeni, kao što nije moglo da zaključi ni da se bjekstvo vojno sposobnih muškaraca iz Žepe u Srbiju može okarakterisati kao deportacija.³⁴⁸¹

881. Što se tiče prisilnog premještanja žena, djece i staraca iz enklava, većina članova Vijeća uvjerala se da su snage bosanskih Srba tu kriminalnu operaciju izvele s traženom diskriminatornom namjerom. Među odvezenim ljudima bili su samo bosanski Muslimani. Mladić je u Potočarima rekao vojnom posmatraču UN-a Kingoriju: "Preselićemo Muslimane odavde, odvesti ih u Tuzlu da se pridruže svojoj braći."³⁴⁸² U Žepi je Mladić ušao u jedan od brojnih autobusa punih preplašenih i iznurenih žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, rekao im da će biti prebačeni u Kladanj i dodao, između ostalog, da im poklanja život.³⁴⁸³ Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da prisilno premještanje žena, djece i staraca iz enklava predstavlja

³⁴⁷⁹ V. gore, par. 600.

³⁴⁸⁰ V. gore, par. 676. V. takođe gore, fusnota 2912.

³⁴⁸¹ V. gore, par. 821, 841.

³⁴⁸² Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19253 (13. decembar 2007. godine).

³⁴⁸³ V. gore, par. 648.

grubo i flagrantno uskraćivanje temeljnog prava, što ispunjava kriterijume za djelo progona, prema članu 5.

(b) Zaključak

882. 38. S obzirom na sve to što je dosad rečeno, većina članova Vijeća, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe,³⁴⁸⁴ zaključuje da su ustanovljena djela progona kao zločin protiv čovječnosti, iznijeta u tački 6 Optužnice.

³⁴⁸⁴ Sudija Nyambe suprotnog je mišljenja u vezi sa svim zaključcima o djelima progona, osim u slučaju zaključka da su pripadnici snaga bosanskih Srba ubili muškarce bosanske Muslimane s diskriminatornom namjerom, što predstavlja ubistvo kao djelo progona.

VIII. ZAKLJUČCI O ODGOVORNOSTI OPTUŽENOG

A. Mjerodavno pravo: član 7(1) Statuta

883. Optuženi se u Optužnici, prema članu 7(1) Statuta, tereti individualnom krivičnom odgovornošću za to što je počinio, planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnih djela za koja se tereti u Optužnici.³⁴⁸⁵

1. Činjenje, uključujući učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu

884. Da bi se dokazalo da je optuženi počinio neko krivično djelo, treba prije svega dokazati da je on fizički ili neposredno izvršio neko krivično djelo ili prouzrokovao kažnjivi propust, čime je prekršio odredbe krivičnog prava.³⁴⁸⁶ Traženi *actus reus* za počinjenje krivičnog djela jeste da je optuženi fizički ili na neki drugi direktan način, sam ili zajedno s drugima, učestvovao u onom što predstavlja zakonsko obilježje krivičnog djela navedenog u Statutu.³⁴⁸⁷ Tražena *mens rea* jeste da je optuženi djelovao s namjerom da počinio krivično djelo ili da je bio svjestan toga da postoji znatna vjerovatnoća da će to krivično djelo biti počinjeno kao posljedica njegovog ponašanja.³⁴⁸⁸ Zaključak o namjeri ili svijesti može se izvesti iz okolnosti.³⁴⁸⁹

885. Riječ "počiniti", koja se navodi u članu 7(1), obuhvata i oblik saizvršilaštva pod nazivom udruženi zločinački poduhvat (dalje u tekstu: UZP).³⁴⁹⁰ Udruženi zločinački poduhvati obuhvaćeni Optužnicom jesu UZP prisilnog uklanjanja bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa (dalje u tekstu: UZP prisilnog uklanjanja) i UZP ubistva zarobljenih vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana iz srebreničke enklave (dalje u tekstu: UZP ubistva).³⁴⁹¹

(a) Argumentacija strana u postupku o UZP-u

886. Optuženi je iznio nekoliko tvrdnji o pravnoj praksi usvojenoj u vezi s UZP-om, a one se mogu sažeti na sljedeći način: UZP ne može biti valjana osnova za odgovornost zato što u Statutu nije definisan ni implicitno ni eksplicitno;³⁴⁹² UZP se ne može koristiti kao oblik odgovornosti ni

³⁴⁸⁵ Optužnica, par. 66.

³⁴⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 509; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 478.

³⁴⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 509; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 375. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 187.

³⁴⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 509; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 172. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 29, 112.

³⁴⁸⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 172.

³⁴⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 662.

³⁴⁹¹ Optužnica, par. 67.

³⁴⁹² Završni podnesak optuženog, par. 107–110, 112.

kao oblik saizvršilaštva ni nekog drugog tipa individualne krivične odgovornosti,³⁴⁹³ a Međunarodni sud je prekoračio svoju nadležnost tako što se uključio "u progresivni razvoj međunarodnog prava (što je nedopuštena delatnost suda) nasuprot primeni pozitivnog prava, prava koje je bilo na snazi u momentu izvršenja dela za koje se optuženi tereti".³⁴⁹⁴ Što se tiče treće kategorije UZP-a, optuženi, konkretno, tvrdi da pojam UZP-a, onako kako ga Međunarodni sud koristi, nije u saglasnosti s pojmom saizvršilaštva koji je definisan u Statutu i pravnoj praksi stalnog Međunarodnog krivičnog suda, te da bi Vijeće trebalo da se drži pristupa koji je usvojio stalni Međunarodni krivični sud, pošto on odražava pozitivno međunarodno pravo.³⁴⁹⁵ Optuženi tvrdi i da je Sudsko vijeće Suda za Kambodžu odbacilo UZP kao oblik odgovornosti zato što nije pronašlo dovoljno dokaza za to da je "slična norma u pogledu vikarne odgovornosti za krivična dela izvršena van cilja".³⁴⁹⁶

887. Vijeće napominje da na Međunarodnom sudu već godinama postoji ustaljena praksa u vezi s UZP-om, u kojoj je, između ostalog, jasno utvrđeno da ta kategorija postoji u međunarodnom običajnom pravu, da je utemeljena Statutom i da već dugo spada u nadležnost Međunarodnog suda.³⁴⁹⁷ Optuženi se u svojim tvrdnjama, međutim, ne osvrće ni na jedan aspekt te sudske prakse. Većina članova Vijeća konstatuje da su neosnovane tvrdnje optuženog o ovom pitanju, kao i njegova sugestija da bi Međunarodni sud prije trebalo da se drži pristupa drugih sudova nego sopstvene uvriježene prakse.³⁴⁹⁸

(b) Mjerodavno pravo o UZP-u

888. U praksi su utvrđene tri kategorije UZP-a.³⁴⁹⁹ Prva kategorija je osnovni oblik UZP-a, u kojem svi učesnici djeluju sa zajedničkim ciljem i dijele istu zločinačku namjeru.³⁵⁰⁰ Druga kategorija je sistemski oblik UZP-a, kojem je svojstveno postojanje organizovanog sistema zlostavljanja.³⁵⁰¹ Treća kategorija je prošireni oblik UZP-a, u kojem učesnik u UZP-u snosi

³⁴⁹³ Završni podnesak optuženog, par. 112–117.

³⁴⁹⁴ Završni podnesak optuženog, par. 111.

³⁴⁹⁵ Završni podnesak optuženog, par. 119–120, 124.

³⁴⁹⁶ Završni podnesak optuženog, par. 123.

³⁴⁹⁷ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 187–193; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 79–80; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 100–103; Odluka po žalbi iz maja 2003. u predmetu *Milutinović i drugi*, par. 20–21, 41; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 655–670.

³⁴⁹⁸ Sudija Nyambe slaže se s tvrdnjom da je Međunarodni sud obavezan svojom praksom, ali smatra i da stavovi optuženog o važnosti koju imaju odluke donesene na drugim sudovima nisu neosnovani.

³⁴⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 363–364; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 96; Odluka po žalbi od 21. maja 2003. u predmetu *Milutinović i drugi*, par. 12–30; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 195–226. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1860.

³⁵⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 97; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 196–201. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, par. 158; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 463; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 84.

³⁵⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 98;

odgovornost za krivično djelo koje ne ulazi u okvir zajedničkog cilja (dalje u tekstu: prošireno krivično djelo), ali koje je ipak prirodna i predvidljiva posljedica činjenja krivičnih djela koja su dio zajedničkog cilja.³⁵⁰² Optuženi se u Optužnici tereti za prvu i treću kategoriju UZP-a.³⁵⁰³

889. *Actus reus* učesnika u UZP-u isti je u sve tri kategorije.³⁵⁰⁴ Prvi zajednički element jeste uslov učešća više osoba.³⁵⁰⁵ Iako nije neophodno da se svaki učesnik identifikuje imenom, već je dovoljno da se navedu kategorije ili grupe ljudi,³⁵⁰⁶ te kategorije moraju se na odgovarajući način definisati kako bi se izbjegla nejasnoća ili dvosmislenost.³⁵⁰⁷ Osim toga, učesnici u UZP-u ne moraju biti organizovani u neku vojnu, političku ili upravnu strukturu.³⁵⁰⁸ Kad se kategorije ili grupe ljudi koriste da bi se konkretno definisalo više osoba, ta grupa se ne može uvijek definisati samo na osnovu zajedničkog cilja, pošto je moguće da različite i međusobno nezavisne grupe imaju istovjetan cilj.³⁵⁰⁹ To znači da "grupu" od "više osoba" razlikuje ne samo zajednički cilj, nego i zajedničko djelovanje.³⁵¹⁰

890. Da bi učesnik u UZP-u mogao da bude osuđen za krivična djela koja su počinila lica koja u tom UZP-u nisu učestvovala, tužilaštvo mora van razumne sumnje da pokaže da se taj zločin ili krivično djelo u njegovoj osnovi može pripisati jednom od učesnika u UZP-u, a to ne mora nužno biti sam optuženi,³⁵¹¹ kao i da su lica koja nisu učestvovala u UZP-u počinili krivična djela koja spadaju u zajednički kažnjivi cilj (što je prva kategorija UZP-a) ili da su ta krivična djela bila prirodna i predvidljiva posljedica zajedničkog kažnjivog cilja (što je treća kategorija UZP-a).³⁵¹² Postojanje te veze utvrđuje se za svaki slučaj pojedinačno.³⁵¹³

³⁵⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 89; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 202–203.
³⁵⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 89; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 202–204.
³⁵⁰⁴ Optužnica, par. 10, 27, 29, 35, 60–61.
³⁵⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 364; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1860.
³⁵⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.
³⁵⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 156; Drugostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 99; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.
³⁵⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 157.
³⁵⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 64.
³⁵¹⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 1954.
³⁵¹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 1954; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 884; Prvostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 139.
³⁵¹² Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 99. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 413.
³⁵¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 171; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 410, 411, 418.
³⁵¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 413; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 168–169.

891. Drugi zajednički element jeste postojanje zajedničkog plana, zamisli ili cilja koji predstavlja ili obuhvata činjenje nekog krivičnog djela sankcionisanog Statutom.³⁵¹⁴ Za odgovornost za UZP nije potrebno da postoji ranije dogovoren ili formulisan zajednički plan, zamisao ili cilj.³⁵¹⁵ Takav plan, zamisao ili cilj može se "improvizovati na licu mjesta, a izvodi se iz činjenice da više osoba složno djeluje kako bi sproveli u djelo zajednički zločinački poduhvat".³⁵¹⁶

892. Kažnjiva sredstva za ostvarivanje zajedničkog plana, zamisli ili cilja UZP-a mogu se i mijenjati: UZP može da se proširi i obuhvati i proširena kažnjiva sredstva, pod uslovom da dokazi pokazuju da su učesnici UZP-a pristali na to proširenje sredstava.³⁵¹⁷ Nije nužno pokazivati da su učesnici u UZP-u eksplicitno pristali na proširenje kažnjivih sredstava, pošto se traženi pristanak može i improvizovati, a zaključak o njegovom postojanju može se izvesti iz posrednih dokaza.³⁵¹⁸ Osim zajedničkog plana, zamisli ili cilja, između optuženog i glavnog izvršioca (ili glavnih izvršilaca) krivičnog djela ne mora postojati dodatni sporazum ili dogovor o počinjenju tog konkretnog krivičnog djela.³⁵¹⁹

893. Treći zajednički element jeste učešće optuženog u zajedničkoj zamisli.³⁵²⁰ Optuženi može direktno učestvovati u činjenju dogovorenog krivičnog djela, ili može pomagati ili doprinijeti provođenju zajedničkog cilja.³⁵²¹ Nije neophodno dokazivati da se zajednički kažnjivi cilj nije mogao ostvariti bez doprinosa optuženog; drugim riječima, učešće optuženog nije uslov *sine qua non*.³⁵²² Takođe nije neophodno ni da optuženi bude prisutan u trenutku počinjenja krivičnog djela.³⁵²³ U tom smislu i njegov doprinos zajedničkom cilju ne mora da bude značajan.³⁵²⁴ Međutim, kod doprinosa optuženog trebalo bi da se radi, u najmanju ruku, o "značajnom doprinosu krivičnim djelima za koja je optuženi proglašen odgovornim",³⁵²⁵ iako se ne može reći da svaki tip radnji doseže nivo dovoljno značajnog doprinosa krivičnom djelu iz kojeg bi proisticala krivična

³⁵¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 704; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 390; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 81; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

³⁵¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 64; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 96; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227; V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1862.

³⁵¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 119; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 418.

³⁵¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 163.

³⁵¹⁸ *Ibid.*

³⁵¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 418; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 862.

³⁵²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

³⁵²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 215; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

³⁵²² Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 98. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1026.

³⁵²³ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 81; Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 296.

³⁵²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 97; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 675.

³⁵²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 215, 696; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430, Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 89–90.

odgovornost za to djelo.³⁵²⁶ U faktore koje treba uzeti u obzir kad se procjenjuje da li je učešće optuženog u UZP-u bilo značajno spadaju, između ostalog, razmjere zločinačkog poduhvata, funkcije koje je optuženi obavljao, njegov položaj, vrijeme koje je optuženi proveo učestvujući u tom poduhvatu nakon što je saznao za zločinačku prirodu sistema, naponi koje je uložio da spriječi zločinačke aktivnosti ili da ometa efikasno funkcionisanje sistema, težina i obim počinjenih zločina, te djelotvornost, revnost ili samovoljna surovost koju je akter ispoljio prilikom obavljanja svoje funkcije.³⁵²⁷

894. Dovoljno je da je to što je optuženi djelovao ili propustio da djeluje³⁵²⁸ na "neki način [bilo] usmjeren[o] ka sprovođenju zajedničkog plana ili nakane".³⁵²⁹ U tom smislu, Vijeće napominje da to što je optuženi zaista fizički izvršio zločin ili krivično djelo u osnovi nije uslov za odgovornost zbog udruženog zločinačkog poduhvata, ali da to ipak govori u prilog zaključku da je njegovo učešće bio značajno ukoliko su taj zločin ili krivično djelo u osnovi doprinijeli cilju poduhvata.³⁵³⁰ Rukovodeći položaj i prećutno odobravanje optuženog idu u prilog zaključku da je njegovo učešće bilo značajno.³⁵³¹ Pitanje da li je optuženi značajno doprinio UZP-u predstavlja činjenično pitanje koje treba utvrditi od slučaja do slučaja.³⁵³²

895. Kod dvije kategorije UZP-a relevantne za ovaj predmet razlikuje se tražena *mens rea*. Kod prve kategorija UZP-a optuženi mora imati namjeru da poćini neko krivično djelo, a tu namjeru

³⁵²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 427. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1863.

³⁵²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Kvoćka i drugi*, par. 311; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 105.

³⁵²⁸ Nećinjenje moće biti osnova individualne krivićne odgovornosti na osnovu ćlana 7(1), ukoliko je optućeni imao zakonsku obavezu da djeluje. Drugostepena presuda u predmetu *Brđjanin*, par. 274; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 175; Drugostepena presuda u predmetu *Blaćkić*, par. 663 (gdje se kaće sljedeće: "Postoji joć jedan izuzetak od općteg pravila da se zahtijeva stvaran ćin: poćinjenje krivićnog djela nećinjenjem na osnovu ćlana 7(1), koji – na primjer zapovjedniku – nalaće zakonsku dućnost da se brine za osobe koje su pod kontrolom njemu potćinjenih osoba"). Da bi se optućenom mogla pripisati krivićna odgovornost na osnovu nećinjenja, moraju biti potvrćeni sljedeći elementi: "(a) optućeni je morao imati dućnost da djeluje na osnovu nekog pravila krivićnog prava, (b) optućeni je morao imati mogućnost da djeluje, (c) optućeni nije djelovao s namjerom da budu proizvedene krivićno sankcionisane posljedice ili svjesno pristajući na eventualno nastupanje tih posljedica, i (d) njegov propust je za posljedicu imao poćinjenje zloćina." Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 333; Drugostepena presuda u predmetu *Brđjanin*, par. 274, n. 557.

³⁵²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229. V. takoće Drugostepena presuda u predmetu *Kvoćka i drugi*, par. 190; Drugostepena presuda u predmetu *Brđjanin*, par. 427; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 103.

³⁵³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 105.

³⁵³¹ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 105; Drugostepena presuda u predmetu *Kvoćka i drugi*, par. 101, 192; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 96.

³⁵³² Drugostepena presuda u predmetu *Krajićnik*, par. 696.

moraju dijeliti i drugi učesnici u UZP-u.³⁵³³ U određenim okolnostima, zaključak o toj namjeri može se izvesti iz toga što je optuženi imao znanje, ali je nastavio da učestvuje u UZP-u.³⁵³⁴

896. Kod treće kategorije UZP-a optuženi, kao prvo, mora imati namjeru da učestvuje u ostvarenju zajedničkog kažnjivog cilja i da mu doprinese, a kao drugo, može snositi odgovornost za krivična djela koja nisu obuhvaćena zajedničkim kažnjivim ciljem i koja su počinili drugi učesnici u UZP-u ili lica koja nisu učestvovala u UZP-u ako je, u okolnostima datog predmeta, (i) bilo predvidljivo da bi takvo prošireno krivično djelo mogla izvršiti jedna ili više osoba koje je on ili neki drugi učesnik UZP-a iskoristio da izvrši *actus reus* zločina koji su dio zajedničkog cilja, i (ii) ako je optuženi svojom voljom prihvatio tu mogućnost tako što je, svjestan da je to prošireno krivično djelo moguća posljedica provođenja dotičnog poduhvata, odlučio da učestvuje u njemu.³⁵³⁵

897. Kriterijumom *mens rea* za treću kategoriju UZP-a ne traži se svijest optuženog o tome da će prošireno krivično djelo "vjerovatno biti počinjen[o]", već se traži da mogućnost počinjenja krivičnog djela bude dovoljno znatna da je optuženi može predvidjeti.³⁵³⁶ Nije dovoljno da je optuženi samo stvorio uslove koji su omogućili činjenje proširenog krivičnog djela.³⁵³⁷ Tužilaštvo mora da dokaže da je optuženi u dovoljnoj mjeri znao da je to prošireno krivično djelo prirodna i predvidljiva posljedica zajedničkog zločinačkog cilja.³⁵³⁸ Drugim riječima, na osnovu informacija kojim je raspolagao u datom trenutku optuženi je morao biti u stanju da razumno predvidi da će zločin ili krivično djelo u osnovi biti počinjeno.³⁵³⁹

898. Optuženi ne mora imati traženu namjeru za prošireno krivično djelo.³⁵⁴⁰ To važi i za krivična djela za koja se traži posebna namjera, kao što su genocid i progoni.³⁵⁴¹ To znači da je stanje svijesti osobe koja vrši *actus reus* proširenog krivičnog djela presudno za zaključak o tome koje je prošireno krivično djelo počinjeno, odnosno da li je uopšte počinjeno, ali nije relevantno za

³⁵³³ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 65; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220, 228.

³⁵³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 697.

³⁵³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 411; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 168; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 83; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 101; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 204, 220, 228. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 225–226; Odluka po žalbi u predmetu *Karadžić* iz juna 2009., par. 15; Prvostepena presuda u predmetu *Haradinaj i drugi*, par. 137; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina i Markač*, par. 89–90.

³⁵³⁶ Odluka po žalbi u predmetu *Karadžić* iz juna 2009., par. 18, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 204; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 86.

³⁵³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 83.

³⁵³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 86.

³⁵³⁹ Odluka po interlokutornoj žalbi iz marta 2004. u predmetu *Brđanin*, par. 5; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 111.

³⁵⁴⁰ Odluka po interlokutornoj žalbi iz marta 2004. u predmetu *Brđanin*, par. 5–7.

³⁵⁴¹ Odluka po interlokutornoj žalbi iz marta 2004. u predmetu *Brđanin*, par. 6, 9.

zaključak o stanju svijesti optuženog.³⁵⁴² Osim toga, Pretresno vijeće koje je postupalo u predmetu *Popović i drugi* napomenulo je da samo ono krivično djelo koje je samo po sebi sankcionisano Statutom može predstavljati prošireno krivično djelo po trećoj kategoriji UZP-a.³⁵⁴³ U tom slučaju, dakle, ponovno pokopavanje, pravno gledano, ne predstavlja predvidljivu posljedicu navodnog UZP-a ubistva.³⁵⁴⁴

2. Planiranje

899. Za *actus reus* i *mens rea* planiranja nekog krivičnog djela traži se da je optuženi osmislio kažnjivo ponašanje koje predstavlja dio jednog ili više krivičnih djela koja su definisana Statutom, a koja su kasnije i izvršena,³⁵⁴⁵ s namjerom da se prilikom ostvarenja te zamisli počini krivično djelo ili sa sviješću da postoji znatna vjerovatnoća³⁵⁴⁶ da će prilikom ostvarenja dotične zamisli biti počinjen zločin ili krivično djelo u osnovi.³⁵⁴⁷ Ovo vrijedi bez obzira na to da li je *mens rea* koja se traži za to krivično djelo opšta ili posebna.³⁵⁴⁸

900. Planiranje može izvršiti jedna osoba sama ili zajedno s drugim ljudima.³⁵⁴⁹ Plan je morao biti faktor koji je bitno doprinio kažnjivom ponašanju koje je dio jednog ili više kažnjivih dijela definisanih Statutom.³⁵⁵⁰ U tom smislu nema potrebe ustanovljavati da bez plana koji je sačinio optuženi dotično krivično djelo ne bi ni bilo počinjeno.³⁵⁵¹ Treba, međutim, napomenuti da je činjenica da je neko krivično djelo zaista počinjeno preduslov za odgovornost za planiranje krivičnog djela.³⁵⁵²

3. Poticanje

901. Za *actus reus* i *mens rea* poticanja na krivično djelo traži se da je optuženi, bilo činjenjem, bilo nečinjenjem,³⁵⁵³ naveo drugu osobu da počini krivično djelo,³⁵⁵⁴ s namjerom da se, kao

³⁵⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1031.

³⁵⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1032.

³⁵⁴⁴ *Ibid.*

³⁵⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26.

³⁵⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 81.

³⁵⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 81.

³⁵⁴⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 112; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 166.

³⁵⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 26.

³⁵⁵⁰ *Ibid.*

³⁵⁵¹ *Ibid.*

³⁵⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 165. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 269, fn. 732; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 161.

³⁵⁵³ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 168.

³⁵⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 312; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27.

posljedica takvog navođenja, počini krivično djelo,³⁵⁵⁵ ili da je optuženi imao svijest o tome da postoji znatna vjerovatnoća da će zbog takvog navođenja biti počinjeno krivično djelo.³⁵⁵⁶ Ovo vrijedi bez obzira na to da li je *mens rea* koja se traži za neko krivično djelo opšta ili posebna.³⁵⁵⁷

902. Optuženi može poticati eksplicitno i/ili implicitno.³⁵⁵⁸ Nije neophodno da optuženi ima ikakvu vlast³⁵⁵⁹ ili efektivnu kontrolu nad izvršiocem.³⁵⁶⁰

903. Neophodno je da je krivično djelo za čije se poticanje optuženi tereti zaista i počinjeno.³⁵⁶¹ Iako navođenje od strane optuženog mora biti faktor koji je "bitno doprinio ponašanju druge osobe koja je počinila krivično djelo", nije neophodno da tužilaštvo dokazuje da to krivično djelo ne bi bilo počinjeno bez navođenja od strane optuženog.³⁵⁶²

4. Naređivanje

904. Za *actus reus* i *mens rea* naređivanja krivičnog djela traži se da je optuženi namjerno izdao uputstvo drugoj osobi da nešto učini ili ne učini,³⁵⁶³ s namjerom da se, izvršenjem tih uputstava, počini krivično djelo ili pak sa sviješću o tome da postoji znatna vjerovatnoća da će zbog izvršenja tih uputstava biti počinjeno krivično djelo.³⁵⁶⁴

905. Nije neophodno da tužilaštvo dokazuje da je između optuženog i izvršioca krivičnog djela postojao formalni odnos nadređeni–podređeni.³⁵⁶⁵ Međutim, ono mora da predoči "dokaz da je optuženi bio na nekom položaju vlasti koji bi primorao drugu osobu da, izvršavajući njegovo naređenje, počini krivično djelo".³⁵⁶⁶ Vlast koju optuženi ima nad izvršiocem može biti vlast *de jure* ili vlast *de facto*,³⁵⁶⁷ i ona može biti neformalna i privremena.³⁵⁶⁸ Nadalje, optuženi je izvršiocu

³⁵⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 30.

³⁵⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 32, 112. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 166.

³⁵⁵⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 83; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 280–281.

³⁵⁵⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 272; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 359; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 257.

³⁵⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 257.

³⁵⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 267; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 168. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Mpambara*, par. 18.

³⁵⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 27.

³⁵⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 160. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 361.

³⁵⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 152; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 29–30; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 41–42; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 221–222.

³⁵⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 361.

³⁵⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 361. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 75; Drugostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 164.

³⁵⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 400; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par.

mogao izdati i indirektno naređenje;³⁵⁶⁹ ne postoji uslov da naređenje bude u nekoj posebnoj formi.³⁵⁷⁰ Naređenje mora imati "direktan i bitan uticaj na počinjenje tog protivpravnog djela".³⁵⁷¹

906. Neophodno je da je krivično djelo za čije se naređivanje optuženi tereti zaista i počinjeno.³⁵⁷² Međutim, nije neophodno da tužilaštvo dokazuje da to krivično djelo ne bi bilo počinjeno bez naređenja koje je optuženi izdao.³⁵⁷³

5. Pomaganje i podržavanje

907. Pomaganje i podržavanje nekog krivičnog djela oblik je saučesničke odgovornosti.³⁵⁷⁴ Za *actus reus* pomaganja i podržavanja traži se da je optuženi djelima ili propustima pomogao, ohrabrio ili dao moralnu podršku počinjenju nekog konkretnog krivičnog djela, kao i da je to znatno uticalo na počinjenje tog krivičnog djela.³⁵⁷⁵

908. Pitanje da li neko djelo predstavlja značajan doprinos počinjenju krivičnog djela zahtijeva istragu zasnovanu na činjenicama.³⁵⁷⁶ Međutim, nije neophodno ni da se dokazuje uzročno-posljedična veza između ponašanja pomagača i podržavaoca i počinjenja krivičnog djela, ni da se dokazuje da je takvo ponašanje bilo uslov koji je prethodio počinjenju krivičnog dela.³⁵⁷⁷ Optuženi je pomoć mogao pružiti prije, tokom ili nakon počinjenja glavnog krivičnog djela.³⁵⁷⁸ Nije

270; Prvostepena presuda u predmetu *Mrkšić i drugi*, par. 550.

³⁵⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 363.

³⁵⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 76; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1012; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 388; Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 281.

³⁵⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 76; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1871.

³⁵⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 75. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 332; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 169.

³⁵⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 481; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 176; Prvostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 441; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 267.

³⁵⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 75. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 332; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 169.

³⁵⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1873.

³⁵⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 81; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 43; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 127; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 85–86; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 370.

³⁵⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 146, 200; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 134.

³⁵⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 81; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48.

³⁵⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 81; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 48; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 88; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 271; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 517.

potrebno dokazivati da je između optuženog i izvršioca ili posrednog izvršioca postojao plan ili dogovor.³⁵⁷⁹

909. Žalbeno vijeće napravilo je razliku između pomaganja i podržavanja putem nečinjenja i pomaganja i podržavanja putem prećutnog odobravanja i ohrabrivanja.³⁵⁸⁰ Za pomaganje i podržavanje putem nečinjenja mora se dokazati da je optuženi imao obavezu da djeluje,³⁵⁸¹ kao i mogućnost da djeluje, odnosno da su optuženom na raspolaganju stajala sredstva kojima je mogao da ispuni tu svoju obavezu.³⁵⁸² Međutim, pomaganje i podržavanje putem prećutnog odobravanja ili ohrabrivanja ne zasniva se na obavezi djelovanja već na ohrabrenju i podršci izvršiocima krivičnog djela koji mogu proizići iz takvog nečinjenja.³⁵⁸³ Puko prisustvo na mjestu zločina uglavnom ne predstavlja kriterijum za pomaganje i podržavanje,³⁵⁸⁴ ali ako je na mjestu zločina bio optuženi koji je, na primjer, pretpostavljen izvršiocima ili je na položaju vlasti, njegovo fizičko prisustvo izvršiocima može poslužiti kao ohrabrenje putem prećutnog odobravanja i tom krivičnom djelu može dati privid legitimnosti čak i ako optuženi nije imao obavezu da djeluje.³⁵⁸⁵

910. Neophodno je da je krivično djelo za čije se pomaganje i podržavanje optuženi tereti zaista i počinjeno.³⁵⁸⁶ Osoba koja je pomagala i podržavala neko krivično djelo ne mora da zna ko ga je počinio,³⁵⁸⁷ kao što nije neophodno ni da je osobi ili osobama koje su počinile krivično djelo suđeno ili da je njihov identitet utvrđen.³⁵⁸⁸ Nadalje, tužilaštvo, u principu, ne mora da dokaže da je između pomagača i podržavaoca i osobe, odnosno osoba, koje su počinile krivična djela postojao plan ili dogovor.³⁵⁸⁹

911. Traženi element *mens rea* za pomaganje i podržavanje jeste da je optuženi znao da su dotična djela ili propusti pomogli počinjenju konkretnog krivičnog djela glavnog izvršioca.³⁵⁹⁰

³⁵⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 263; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 162.

³⁵⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 273–274.

³⁵⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 663; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 334.

³⁵⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 49.

³⁵⁸³ Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 201–202.

³⁵⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 273, 277; Prvostepena presuda u predmetu *Boškoski i Tarčulovski*, par. 402; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj i drugi*, par. 517.

³⁵⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 273, 277. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1875.

³⁵⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 165.

³⁵⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 143. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 355.

³⁵⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 143. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 533.

³⁵⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 33; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229.

³⁵⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 49, 159; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 43; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 127; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 45; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 370.

Zaključak o takvom znanju može se izvesti na osnovu svih relevantnih okolnosti i ono ne mora biti eksplicitno izraženo.³⁵⁹¹ Osim toga, optuženi mora biti svjestan osnovnih obilježja krivičnog djela koje je glavni izvršilac počinio, uključujući i stanje njegove svijesti.³⁵⁹² Dovoljno je da je optuženi bio svjestan toga da će neko od više krivičnih djela vjerovatno biti počinjeno, te da je jedno od tih krivičnih djela zaista i počinjeno.³⁵⁹³ Optuženi s glavnim izvršiocem ne mora dijeliti *mens rea*.³⁵⁹⁴ Što se tiče krivičnih djela za koja se traži posebna namjera, kao što su genocid i progon, mora se pokazati da je optuženi znao da glavni izvršilac ima genocidnu ili diskriminatornu namjeru.³⁵⁹⁵

B. Uloga optuženog

1. Uvod

912. U ovom odjeljku Vijeće će, prema onom što proizlazi iz dokaza, detaljno izložiti koje je položaje optuženi zauzimaio tokom karijere i koje je funkcije obavljao na njima. Vijeće će potom u hronološkom slijedu sažeti radnje i ponašanje optuženog relevantne za period na koji se Optužnica odnosi.

2. Položaji i funkcije optuženog

(a) Karijera optuženog

913. Optuženi je rođen 27. novembra 1948. godine u opštini Glamoč, u BiH.³⁵⁹⁶ Godine 1971. završio je Vojnu akademiju u Srbiji i počeo je raditi u Makedoniji, u pješadiji, s činom potporučnika.³⁵⁹⁷ Avgusta 1974. godine unaprijeđen je u "vršioca dužnosti načelnika organa bezbjednosti", a nešto malo više od godinu dana kasnije u "načelnika organa bezbjednosti".³⁵⁹⁸ Optuženi je napredovao u karijeri dok je radio u Kontraobavještajnoj grupi JNA, a juna 1992. godine, pošto je prethodne godine unaprijeđen u čin pukovnika, postavljen je za načelnika Uprave

³⁵⁹¹ Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1876; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 94.

³⁵⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 49, 159; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 43; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86.

³⁵⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 49, 159; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86, gdje se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 50. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 482.

³⁵⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 162; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 102; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 229; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 1876.

³⁵⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 127; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 140, 143; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 142; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 52. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1017.

³⁵⁹⁶ DP P02234, str. 1. V. takođe DP P02437, str. 2.

³⁵⁹⁷ DP P02234, str. 1–2.

³⁵⁹⁸ DP P02234, str. 2.

za obaveštajno-bezbjednosne poslove u novoosnovanom VRS-u.³⁵⁹⁹ Dana 16. decembra 1992. godine naziv njegove funkcije promijenjen je u pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS.³⁶⁰⁰ Juna 1994. godine unaprijeđen je u čin general-majora.³⁶⁰¹ Dana 16. oktobra 1995. godine optuženom je prestala aktivna služba, ali je on ostao rezervni oficir.³⁶⁰² Dana 31. januara 1997. godine razriješen je dužnosti,³⁶⁰³ a 31. januara 2000. godine prestala mu je profesionalna vojna služba.³⁶⁰⁴

(b) Uloga optuženog kao načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove i pomoćnika komandanta

914. Kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove,³⁶⁰⁵ optuženi je bio zadužen za kontrolu nad cijelim tim sektorom i za upravljanje njime.³⁶⁰⁶ Zahvaljujući tom položaju optuženi je kontrolisao postavljanje oficira za obavještajno-bezbjednosne poslove;³⁶⁰⁷ na primjer, postavljanje Beare, Salapure, Radoslava Jankovića, Keserovića, Popovića, Momira Nikolića, Drage Nikolića i Trbića bilo je "u potpunosti" u njegovoj nadležnosti.³⁶⁰⁸ Optuženi je bio neposredno pretpostavljen načelniku Uprave za bezbjednost Beari³⁶⁰⁹ i načelniku Uprave za obavještajne poslove Salapuri.³⁶¹⁰ Kao pomoćnik komandanta, optuženi je bio neposredno potčinjen komandantu Glavnog štaba VRS-a Mladiću.³⁶¹¹

915. Načelnik štaba Milovanović rekao je da je optuženi bio Mladićeve "oči i uši".³⁶¹² Optuženi je imao zadatak da spriječi oticanje strogo povjerljivih informacija, kako ne bi pale u ruke neprijatelju ili bilo kom drugom ko "ne treba da [...] zna",³⁶¹³ te zadatak da "prikrije namere Vojske Republike Srpske".³⁶¹⁴ U tom cilju optuženi je svakog dana od svake uprave dobijao pismene

³⁵⁹⁹ DP P02234, str. 3–4; DP P02476. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14184 (17. maj 2011. godine); DP D00261, str. 9.

³⁶⁰⁰ DP P02234, str. 4.

³⁶⁰¹ DP P02234, str. 4. V. takođe DP P02437, str. 2.

³⁶⁰² DP D00298.

³⁶⁰³ DP P02461. V. takođe DP P02460.

³⁶⁰⁴ DP P02234, str. 4.

³⁶⁰⁵ V. gore, par. 83, 87.

³⁶⁰⁶ V. gore, par. 103–104. V. takođe gore, par. 105–122.

³⁶⁰⁷ Richard Butler, T. 16341 (8. juli 2011. godine).

³⁶⁰⁸ Richard Butler, T. 16341–16342 (8. juli 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16337–16340 (8. juli 2011. godine); DP P01112, str. 1; DP P02484, str. 2. Za pojedinačne položaje i činove tih ljudi v. gore, poglavlje III.

³⁶⁰⁹ V. gore, par. 105.

³⁶¹⁰ V. gore, par. 115.

³⁶¹¹ DP D00261, str. 9. U krajnjoj liniji, Mladić je bio taj koji je svima komandovao. Petar Škrbić, T. 18535, 18545, 18548, 18555 (30. januar 2012. godine); Ljubomir Obradović, T. 12150–12151 (31. mart 2011. godine).

³⁶¹² Manojlo Milovanović, T. 14247–14248 (17. maj 2011. godine). V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14250 (17. maj 2011. godine).

³⁶¹³ Manojlo Milovanović, T. 14249 (17. maj 2011. godine).

³⁶¹⁴ Manojlo Milovanović, T. 14246–14247 (17. maj 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16330–16331 (8. juli 2011. godine).

izvještaje,³⁶¹⁵ a od svojih potčinjenih detaljno usmeno referisanje.³⁶¹⁶ Osim toga, optuženi je obavještavan o svakom zadatku koji bi Mladić direktno dao nekom od oficira za obavještajne i bezbjednosne poslove koji su bili potčinjeni optuženom.³⁶¹⁷ Mihajlo Mitrović je u svjedočenju rekao da su optuženom uvek dostavljane sve raspoložive informacije,³⁶¹⁸ da se od njega ništa nije krilo.³⁶¹⁹ Prema Milovanovićevim riječima, Tolimirova "znanja su bila veća" od znanja dvojice njegovih neposredno potčinjenih Salapure i Beare.³⁶²⁰

916. Optuženi je bio nadležan za provođenje i nadgledanje svih zadataka vezanih za Mladićeva³⁶²¹ i Milovanovićeva naređenja o bezbjednosnim i obavještajnim pitanjima³⁶²² Kako je to rekao Petar Škrbić, Mladićevi pomoćnici bili su "stručnjaci da izvrše naredbu i zadatak komandanta na najbolji način".³⁶²³ Na primjer, optuženi bi od Mladića dobio zadatak vezan za vojnu policiju, a pošto je vojna policija bila pod stručnom komandom organa za bezbjednost,³⁶²⁴ optuženi bi imao dužnost da se postara za njegovo izvršenje.³⁶²⁵ Optuženi je, putem komandnog lanca, mogao da izdaje direktna naređenja u vezi s obukom i opremanjem jedinica vojne policije; u svim drugim slučajevima, optuženi je naređenja vojnoj policiji mogao da izdaje samo s Mladićevim odobrenjem.³⁶²⁶ Tokom 1995. optuženi je učestvovao u radu vojne policije s ratnim

³⁶¹⁵ Milenko Todorović, T. 12960 (18. april 2011. godine); Mikajlo Mitrović, T. 14969–14970 (1. juni 2011. godine), T. 15065 (2. juni 2011. godine); DP D00276, str. 82, 87; Dragomir Keserović, T. 13884–13885, 13904 (10. maj 2011. godine); Petar Salapura, T. 13483 (2. maj 2011. godine). V., na primjer, DP P02212; Dragomir Pećanac, T. 18048–18049 (djelimično zatvorena sjednica) (12. januar 2012. godine). Septembra 1995. godine, kad je sistem narušen zbog vazdušnih napada koje je izveo NATO, uspostavljen je alternativni sistem za komunikacije. Mikajlo Mitrović, T. 14955–14957, 14963–14964 (1. juni 2011. godine), T. 15020–15021 (2. juni 2011. godine); DP D00259, str. 1–2. V. takođe gore, par. 108, 116–117, 121.

³⁶¹⁶ Mikajlo Mitrović, T. 15065 (2. juni 2011. godine). Potčinjeni oficiri izvještaj su mogli da podnose i optuženom direktno, pod uslovom da kasnije o tome obavijeste i svoje neposredne pretpostavljene. V. gore, par. 104. Na primjer, Popović je optuženom prenosio tehničke informacije, kako bi omogućio provođenje cijele operacije. Richard Butler, T. 16571 (13. juli 2011. godine). V., na primjer, DP P02515, str. 1; Richard Butler, T. 16568–16569 (13. juli 2011. godine). Mitrović je rekao da podrazumijeva da je optuženi imao povjerenja u informacije koje je dobijao od Beare i Salapure. Mikajlo Mitrović, T. 15067–15068 (2. juni 2011. godine).

³⁶¹⁷ Richard Butler, T. 17371–17372 (29. avgust 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 17364–17373 (29. avgust 2011. godine) (gdje se raspravlja o DP P00126). Milovanović i Beara retko su stupali u direktan kontakt oko praktičnih zadataka na frontu, a i tad uvek s odobrenjem ili znanjem optuženog. Manojlo Milovanović, T. 14191–14192 (17. maj 2011. godine).

³⁶¹⁸ Mikajlo Mitrović, T. 14990–14991 (1. juni 2011. godine), T. 15073 (2. juni 2011. godine).

³⁶¹⁹ Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25142–25143 (3. septembar 2008. godine) (koji je dodao da "ne bi bio u koži tome koji je to sakrio [od optuženog]"); DP D00276, str. 95.

³⁶²⁰ Manojlo Milovanović, T. 14248 (17. maj 2011. godine).

³⁶²¹ Manojlo Milovanović, T. 14218–14219 (17. maj 2011. godine); Richard Butler, T. 16583 (13. juli 2011. godine), T. 17315 (25. avgust 2011. godine).

³⁶²² Manojlo Milovanović, T. 14191 (17. maj 2011. godine).

³⁶²³ Petar Škrbić, T. 18556 (30. januar 2012. godine).

³⁶²⁴ V. gore, par. 111.

³⁶²⁵ Dragomir Keserović, T. 13911–13915 (10. maj 2011. godine), T. 13999 (11. maj 2011. godine). V., na primjer, DP P02216; Dragomir Keserović, T. 13908–13914 (10. maj 2011. godine). Vojna policija bila je dužna da se pridržava svih naređenja i uputstava i provodi ih. Milenko Todorović, T. 12974–12975 (18. april 2011. godine). V., na primjer, DP P01970.

³⁶²⁶ Mikajlo Mitrović, T. 14977–14979 (1. juni 2011. godine). V. gore, par. 108.

zarobljenicima³⁶²⁷ i bio obavještavan o radu i aktivnostima jedinica vojne policije pri raznim korpusima.³⁶²⁸

917. Kao Salapurin neposredni pretpostavljeni,³⁶²⁹ optuženi je bio informisan o aktivnostima 10. diverzantskog odreda.³⁶³⁰ Kao posrednik između Salapure i Mladića, optuženi je, s jedne strane, iznosio Mladiću prijedloge u vezi s 10. diverzantskim odredom,³⁶³¹ a s druge se starao o tome da se provedu Mladićeva naređenja o bezbjednosnim i obavještajnim pitanjima vezanim za taj odred.³⁶³² Osim toga, Mladić je na optuženog prenio i određene nadležnosti 410. obavještajno-bezbjednosnog centra.³⁶³³

918. Kao pomoćnik komandanta u Glavnom štabu VRS-a, optuženi je prisustvovao svakodnevnim sastancima Kolegijuma, podnosio izvještaje o bezbjednosnoj situaciji u RS-u, davao bezbjednosne informacije i predlagao protivmjere.³⁶³⁴ Nadalje, optuženi bi predsjedavao sastancima ako ni Mladić ni Milovanović ne bi mogli prisustvovati ili ako bi se riječ vodila uglavnom o bezbjednosnim pitanjima.³⁶³⁵ Uz to, optuženi je, u okviru Kolegijuma, učestvovao u donošenju odluka.³⁶³⁶

919. Kao general VRS-a, optuženi je mogao da vrši opšte vojno komandovanje, ali je mogao biti upućen i na neki položaj na frontu, bilo u komandnoj, bilo u kontrolnoj ulozi.³⁶³⁷ Osim toga,

³⁶²⁷ V., na primjer, DP P02203; DP D00064. V. također Richard Butler, T. 16336–16338, 16351–16355 (8. juli 2011. godine).

³⁶²⁸ Milenko Todorović, T. 12960–12963 (18. april 2011. godine). Optuženi je često pratio Koljevića na sastancima na kojima se pregovaralo o razmjeni zarobljenika. Ljubomir Obradović, T. 11930–11931 (29. mart 2011. godine).

³⁶²⁹ V. gore, par. 115.

³⁶³⁰ Deseti diverzantski odred bio je pod neposrednim nadzorom Uprave za obavještajne poslove, na čijem je čelu bio Salapura. Dragomir Pećanac, T. 18134 (16. januar 2012. godine); Ljubomir Obradović, T. 11960–11962 (29. mart 2011. godine). V. gore, par. 121.

³⁶³¹ Petar Salapura, T. 13486–13487 (2. maj 2011. godine). Deseti diverzantski odred bio je direktno potčinjen Mladiću. Petar Salapura, T. 13486 (2. maj 2011. godine). Međutim, Škrbić nije isključio mogućnost da je general Mladić neka ovlaštenja vezana za ovu jedinicu prebacio u sektor optuženog. Petar Škrbić, T. 18789 (2. februar 2012. godine).

³⁶³² Petar Salapura, T. 13489–13490 (2. maj 2011. godine). Na primjer, kad je Mladić Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove naredio da za 10. diverzantski odred obezbjedi "kvalitet[no] ljudstv[o]", optuženi je svojim potčinjenim poslao upozorenje da odmah pristupe realizaciji tog naređenja. DP P02141; Petar Škrbić, T. 18791–18792 (2. februar 2012. godine). V. također DP P02870. Od potčinjenih se očekivalo da postupe ili po Mladićevom prvobitnom naređenju (DP P02870), koje se navodi kao dobar primjer "komandovanja", ili po upozorenju koje je izdao optuženi (DP P02141), koje se navodi kao dobar primjer "rukovođenja". Petar Škrbić, T. 18791–18793 (2. februar 2012. godine). Za dalju raspravu o "komandovanju" i "rukovođenju", v. gore, fusnota 249.

³⁶³³ Petar Škrbić, T. 18566 (30. januar 2012. godine), T. 18789 (2. februar 2012. godine). V. također gore, par. 117–119.

³⁶³⁴ Manojlo Milovanović, T. 14200–14205 (17. maj 2011. godine). Milovanović je rekao da nije bio "veći stručnjak za bezbednost od [optuženog]", tako da bi svoje prijedloge Mladiću izmijenio u skladu s onim što bi mu optuženi rekao u vezi s, "recimo, obezbeđenje[m] borbenih dejstava". Manojlo Milovanović, T. 14216 (17. maj 2011. godine).

³⁶³⁵ Manojlo Milovanović, T. 14205 (17. maj 2011. godine).

³⁶³⁶ Manojlo Milovanović, T. 14208 (17. maj 2011. godine). V. gore, par. 92–94.

³⁶³⁷ Manojlo Milovanović, T. 14230–14231 (17. maj 2011. godine).

optuženi je, u Mladićevom odsustvu, mogao da preuzme komandna ovlaštenja³⁶³⁸ i izdaje naređenja u Mladićevo ime.³⁶³⁹ Na osnovu jednog presretnutog razgovora od 5. septembra 1995. godine vidi se da je optuženi, po potrebi, mogao da zamijeni Mladića; u ovom konkretnom slučaju Karadžić je pozvao Glavni štab VRS-a i zatražio da razgovara s Mladićem, pa je veza prebačena na optuženog, po činu najvišeg prisutnog oficira.³⁶⁴⁰

920. Optuženi je imao i zaduženje da pregovara s ABiH, UN-om i međunarodnom zajednicom i učestvuje u pregovorima ispred VRS-a.³⁶⁴¹ U tom smislu, optuženi je tokom cijelog rata imao važnu ulogu u odobravanju kretanja konvoja³⁶⁴² i u pitanjima koja su se ticala razmjene ratnih zarobljenika.³⁶⁴³

(c) Mladićev najuži krug

921. Pošto su saradivali od početka rata,³⁶⁴⁴ optuženi i Mladić bili su u bliskim odnosima,³⁶⁴⁵ a Mladić se optuženom obraćao nadimkom "Tošo".³⁶⁴⁶ Prema riječima Petra Škrbića, Mladić je u optuženog imao najveće povjerenje.³⁶⁴⁷ Mladić se često konsultovao s optuženim, kako bi čuo njegovo mišljenje prije nego što bi donio odluku.³⁶⁴⁸ Optuženi je Mladića često pratio na pregovorima ili sastancima,³⁶⁴⁹ na kojima ga je Mladić često opisivao kao svoju "desnu ruku".³⁶⁵⁰ Iako je Mitrović rekao da "pravi komandant [...] u organu bezbednosti, u pravom organu bezbednosti, ima desnu ruku, i to je tako uvek bilo",³⁶⁵¹ Smith je odnos između Mladića i optuženog

³⁶³⁸ Mikajlo Mitrović, T. 15079–15080 (2. juni 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 12017, 12020 (30. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17582–17584 (6. novembar 2007. godine).

³⁶³⁹ V., na primjer, DP P01112; Mikajlo Mitrović, T. 15076, 15079–15080 (2. juni 2011. godine).

³⁶⁴⁰ DP P02156; Ljubomir Obradović, T. 12082–12084 (30. mart 2011. godine).

³⁶⁴¹ Dragomir Pećanac, T. 18040 (12. januar 2012. godine). V. gore, par.183, fusnota 698. Uz to, optuženi je bio član delegacije RS-a koja je učestvovala u pregovorima u Daytonu. Manojlo Milovanović, T. 14263 (18. maj 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18408 (25. januar 2012. godine).

³⁶⁴² Slavko Kralj, T. 18421–18422 (25. januar 2012. godine). V. gore, par. 194.

³⁶⁴³ V., na primjer, gore, par. 554–555.

³⁶⁴⁴ Optuženi je još 1992. godine bio u grupi ljudi koja je formirala VRS i prisustvovala sjednici Skupštine od 12. maja 1992. godine. Manojlo Milovanović, T. 14183–14186 (17. maj 2011. godine), T. 14274–14275 (18. maj 2011. godine). U to vrijeme 12 članova Glavnog štaba dalo je "zakletv[u]" da će svi napustiti funkcije ako neko od njih bude smijenjen iz političkih razloga. Manojlo Milovanović, T. 14186 (17. maj 2011. godine).

³⁶⁴⁵ Rupert Smith, T. 11586 (21. mart 2011. godine) (koji je, osim toga, rekao da odnos između Mladića i optuženog nije bio "uobičajen hijerarhijski odnos u kojem neko radi ono što mu se kaže"); Rupert Smith, DP D00193, str. 6.

³⁶⁴⁶ Manojlo Milovanović, T. 14245 (17. maj 2011. godine); Ljubomir Obradović, T. 11992 (29. mart 2011. godine). V. takođe Richard Butler, T. 16833 (19. juli 2011. godine); DP P02216, str. 3. V. takođe gore, par. 194.

³⁶⁴⁷ Petar Škrbić, T. 18722 (1. februar 2012. godine). V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14246 (17. maj 2011. godine); Dragomir Keserović, T. 13917 (10. maj 2011. godine); Rupert Smith, T. 11586 (21. mart 2011. godine).

³⁶⁴⁸ Manojlo Milovanović, T. 14245–14246 (17. maj 2011. godine). Milovanović se sjetio da je optuženi, zajedno s Gverom, u najmanje jednoj prilici otvoreno kritikovao Mladića zbog nekog pisma koje je Mladić htio da pošalje. *Ibid.*

³⁶⁴⁹ Manojlo Milovanović, T. 14248 (17. maj 2011. godine); Rupert Smith, T. 11586 (21. mart 2011. godine).

³⁶⁵⁰ Rupert Smith, T. 11584–11585 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP D00193, str. 6. V. takođe David Wood, T. 11091–11092 (10. mart 2011. godine).

³⁶⁵¹ Mikajlo Mitrović, DP P02259, PT. 25127–25128 (3. septembar 2008. godine).

opisao kao "skoro ravnopravan".³⁶⁵² Na jednom snimku s novogodišnje proslave 13. januara 1996. godine zabilježeno je da Mladić optuženog spominje kao pripadnika "už[eg] de[la]"³⁶⁵³ koji je tokom rata donosio najvažnije odluke.³⁶⁵⁴

3. Djela i ponašanje optuženog

(a) Od marta do kraja juna 1995. godine

922. Od kraja marta 1995. godine optuženi je učestvovao u nekoliko dugoročnih aktivnosti koje su bile priprema za zauzimanje enklava Srebrenica i Žepa, do kojeg je konačno i došlo jula 1995. godine. Na primjer, kao pomoćnik komandanta Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove optuženi je učestvovao u formulisanju Direktive op. br. 7, u dijelu koji se odnosio na obavještajne podatke.³⁶⁵⁵ Osim toga, Vijeće je već konstatovalo da je optuženi aktivno učestvovao u odobravanju ili zabrani kretanja konvoja UNPROFOR-a za popunu zaliha,³⁶⁵⁶ kako prije, tako i tokom sve strožih ograničenja, nametnutih poslije marta 1995. godine.³⁶⁵⁷

923. Optuženi je 27. maja 1995. godine, pošto je NATO nekoliko dana iz vazduha napadao ciljeve VRS-a, a VRS na to uzeo pripadnike UN-a kao taoce,³⁶⁵⁸ odobrio da se obavještajno-bezbjednosnim odjeljenjima nekoliko potčinjenih korpusa uputi jedan dokument,³⁶⁵⁹ u kojem se sugeriše da oni svojim komandantima predlože "da se zarobljeni pripadnici snaga UN rasporede u rejon mogućeg udara avijacije NATO".³⁶⁶⁰ Na Karadžićevom naređenju da se zarobljeni pripadnici UNPROFOR-a puste rukom je dopisano da se ono dostavi optuženom lično.³⁶⁶¹ Dakle, očigledno je da je optuženi svjesno učestvovao u radnjama usmjernim protiv pripadnikā UNPROFOR-a.

³⁶⁵² Rupert Smith, T. 11586 (21. mart 2011. godine).

³⁶⁵³ U najužem krugu bili su i Milovanović, Đukić i Gvero. Manojlo Milovanović, T. 14261 (18. maj 2011. godine)

³⁶⁵⁴ DP P02228, 00:18:39–00:19:32, str. 10; Manojlo Milovanović, T. 14261 (18. maj 2011. godine); Petar Škrbić, T. 18724–18725 (1. februar 2012. godine). V. takođe DP P01029, 01:49:30–01:49:40, str. 6–7. Tom prilikom Mladić je rekao i sljedeće: "[m]eni je žao što večeras najznačajniji među njima nije, general Tolimir sa suprugom". DP P02228, 00:17:50–00:18:16, str. 10; Petar Škrbić, T. 18725 (1. februar 2012. godine). V. takođe DP P01029, str. 1.

³⁶⁵⁵ V. gore, par. 100, fusnota 677.

³⁶⁵⁶ V. gore, par. 194.

³⁶⁵⁷ V. gore, par. 193–196, fusnota 697.

³⁶⁵⁸ V. gore, par. 208.

³⁶⁵⁹ Konkretno, dokument je upućen obavještajno-bezbjednostnim odjeljenjima 1. i 2. krajiškog korpusa, Istočnobosanskog korpusa, Sarajevsko-romanijskog korpusa, Hercegovačkog korpusa i Ratnog vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane. DP P02140.

³⁶⁶⁰ DP P02140; Richard Butler, T. 16531–16532 (12. juli 2011. godine) (koji je objasnio da je DP P02140 potpukovnik Jovica Karanović potpisao za "načelnika", to jest, optuženog). Ovaj je prijedlog istog dana proveden tako što je integrisan u naređenje koje je uputio Milovanović. DP P02510, str. 2; Richard Butler, T. 16532–16534.

³⁶⁶¹ DP P02783.

924. Vijeće je zaključilo da su pripadnici 10. diverzantskog odreda, koji je po stručnoj liniji bio potčinjen Upravi za obavještajne poslove,³⁶⁶² a koju je, opet, nadzirao optuženi,³⁶⁶³ u noći s 23. na 24. juna 1995. godine ušli u srebreničku enklavu, sa ciljem da izvrše diverzije na području Vidikovca.³⁶⁶⁴ Dana 25. juna 1995. godine optuženi je izdao dnevnu obavještajnu informaciju u kojoj je rekao da 28. divizija "žel[i] izazvati osudu od strane međunarodne zajednice" tako što "plasira dezinformacije" o tome da je VRS izvršio diverziju na civilne objekte.³⁶⁶⁵

(b) Juli 1995. godine

(i) 8. juli 1995. godine

925. Pošto se Nizozemski bataljon 8. jula 1995. godine povukao s posmatračkog položaja OP Foxtrot,³⁶⁶⁶ optuženi je oko 15:30 sati³⁶⁶⁷ primio poziv brigadnog generala Cornelisa Nicolaija, načelnika štaba UNPROFOR-a, koji je protestovao zbog napada na posmatrački položaj OP Foxtrot i zbog upada snaga bosanskih Srba u enklavu, i insistirao na tome da VRS povuče vojnike iza dogovorenih linija prekida vatre.³⁶⁶⁸ Optuženi je odgovorio da nije obaviješten o tom problemu, ustvrdio da ABiH na području Srebrenice koristi šest UNPROFOR-ovih oklopnih transportera i zatražio od Nicolaija da naredi UNPROFOR-u da zaplijeni teško naoružanje ABiH, uključujući i te oklopne transportere.³⁶⁶⁹

926. Poslije tog razgovora optuženi je pozvao Živanovića,³⁶⁷⁰ prenio mu poruku da je Komanda UNPROFOR-a Glavnom štabu VRS-a uputila protestnu notu zbog napada na posmatrački položaj i obavijestio ga o onom što je odgovorio Nicolaiju.³⁶⁷¹ Iako je obećao Nicolaiju da se položaji UNPROFOR-a neće napadati, i iako je Glavni štab VRS-a izdao naređenje da se UNPROFOR ne napada,³⁶⁷² snage bosanskih Srba opkolile su dva položaja UNPROFOR-a, koji su se nalazili

³⁶⁶² V. gore, par. 121, fusnota 3630.

³⁶⁶³ V. gore, par. 121, 917.

³⁶⁶⁴ V. gore, par. 211.

³⁶⁶⁵ DP P02512, str. 4; Richard Butler, T. 16544–16546 (12. juli 2011. godine).

³⁶⁶⁶ V. gore, par. 222.

³⁶⁶⁷ DP P00306 (povjerljivo). V. takođe DP P00786.

³⁶⁶⁸ V. gore, par. 222.

³⁶⁶⁹ DP P00306 (povjerljivo); DP P00786. V. gore, par. 222. V. takođe Cornelis Nicolai, T. 3881–3882 (12. juli 2010. godine). Pošto je sa sigurnošću znao da Nizozemskom bataljonu nije nestao nijedan oklopni transporter i, pošto nije ni vidio ni čuo izvještaj nijednog pripadnika UN-a da ABiH koristi nestale oklopne transportere, Nicolai je u tom trenutku smatrao da nema razloga da provjerava tu tvrdnju optuženog; bilo bi "krajnje neobično" da ni UNPROFOR, ni Nizozemski bataljon, ni neko od vojnih posmatrača UN-a ne prijavi nestanak oklopnog transportera. Cornelis Nicolai, T. 3947, 3951–3953, 3955 (13. juli 2010. godine). I Franken je rekao da mu nije poznato da je VRS UNPROFOR-u uputio protestnu notu u kojoj je naveo da ABiH koristi vozila UNPROFOR-a. Robert Franken, T. 3455–3456 (1. juli 2010. godine).

³⁶⁷⁰ DP D00069; Richard Butler, T. 16567 (13. juli 2011. godine) (koji je rekao da nema sumnje u to da je Živanović prenio poruku koju mu je optuženi prethodno saopštio). Živanovićeva poruka završava se riječima: "Puno ratne sreće i pozdrav od generala Tolimira". DP D00069.

³⁶⁷¹ DP D00069; Richard Butler, T. 16567 (13. juli 2011. godine).

³⁶⁷² DP D00069; Richard Butler, T. 16567 (13. juli 2011. godine). Optuženi je Živanoviću takođe rekao da je od

otprilike 500 metara zapadno od posmatračkog položaja OP Foxtrot.³⁶⁷³ Te večeri oko 19:45 sati, pošto nije mogao dobiti nijednog od generala VRS-a, Nicolai je razgovarao s "oficir[om] koji je bio ovlašten da kontaktira s visokim oficirima UNPROFOR-a"³⁶⁷⁴ i ostavio mu poruku da su vojnici VRS-a opkolili dva položaja UNPROFOR-a, uprkos tome što je optuženi obećao da položaji UNPROFOR-a neće biti napadani.³⁶⁷⁵

(ii) 9. juli 1995. godine

927. Dana 9. jula optuženi i Nicolai su u nekoliko navrata razgovarali telefonom o daljnjem pogoršavanju uslova, do kog je došlo zbog toga što je VRS prodro u enklavu.³⁶⁷⁶ Nicolai je tog dana nekoliko puta upozorio optuženog da će UNPROFOR, ukoliko VRS ne prekine da napreduje u enklavu i ne povuče svoje snage, biti prinuđen da preduzme odbrambene mjere.³⁶⁷⁷ Optuženi ni u jednom trenutku nije priznao da VRS prodire u enklavu.³⁶⁷⁸ Optuženi je insistirao na tome da se sukob vodi između VRS-a i ABiH (koja, kako je on tvrdio, koristi teško naoružanje koje nije predala i oklopne transportere koji pripadaju UNPROFOR-u), a ne između VRS-a i UNPROFOR-a ili VRS-a i civilnog stanovništva.³⁶⁷⁹ U posljednjem razgovoru tog dana, u 19:30 sati, Nicolai je odbacio to tumačenje i rekao optuženom da napad VRS-a, koji se i dalje odvijao, predstavlja

UNPROFOR-a zatražio da upozori ABiH da se povuče u granice enklave, da razoruža ABiH, u skladu sa sporazumom, i da ne postavlja posmatračke položaje izvan označenih demilitarizovanih zona. DP D00069. Onda je Živanović tu poruku prenio u telegramu upućenom Krstiću, na IKM-u Drinskog korpusa, prosljeđivši naređenje Glavnog štaba Drinskom korpusu da ne napada UNPROFOR, već da spriječi "sva moguća iznenađenja" i ne dozvoli da ABiH poveže enklave Srebrenica i Žepa. DP D00069.

³⁶⁷³ DP P00679 (izvještaj o telefonskom razgovoru sa štabom VRS-a); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18466 (29. novembar 2007. godine); DP P00309 (povjerljivo), str. 3–4 (presretnuti razgovor od 8. jula 1995. godine, u 19:50 sati, gdje je zabilježeno šta je od strane VRS-a rečeno u razgovoru zabilježenom u DP P00679).

³⁶⁷⁴ DP P00679.

³⁶⁷⁵ DP P00679.

³⁶⁷⁶ V. gore, par. 224–225.

³⁶⁷⁷ Cornelis Nicolai, T. 3905–3906 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18469 (29. novembar 2007. godine); DP P00680; DP P00699; DP P00700, str. 1–2; DP P00683, str. 1–2. To upozorenje kasnije su pismeno potvrdili i Janvier i Akashi. Cornelis Nicolai, T. 3920–3921 (13. juli 2010. godine).

³⁶⁷⁸ Cornelis Nicolai, T. 3906, 3919 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18470 (29. novembar 2007. godine); DP P00680; DP P00683, str. 1; DP P00313 (povjerljivo), str. 2. U telefonskom razgovoru koji se vodio oko 17:50 sati optuženi je rekao da će provjeriti ono što Nicolai govori o napredovanju VRS-a, iako on lično u to ne vjeruje. DP P00680. Tokom sljedećeg razgovora, koji se odigrao oko 19:30 sati, optuženi je rekao da je Nicolaijevo pitanje prenio jednom od potčinjenih komandanata, koji je naveo da "tamo nema nikakvih posebnih problema sa predstavnicima UN-a, da su veoma korektni odnosi i da nema problema i sa stanovništvom". DP P00313 (povjerljivo), str. 2. V. takođe DP P00683, str. 1; DP P00702. Ova informacija drastično odudara od izvještaja koji su stizali do viših komandnih nivoa UNPROFOR-a. Cornelis Nicolai, T. 3919–3920 (13. juli 2010. godine) (koji je rekao da mu je Karremans u telefonskim razgovorima prenio da VRS napada položaje u blizini Srebrenice i posmatračke položaje). UNPROFOR je i s posmatračkih položaja dobijao vanredne izvještaje da su napadnuti. Cornelis Nicolai, T. 3920 (13. juli 2010. godine). S obzirom na informacije i sredstva kojim je VRS raspolagao, kao i s obzirom na činjenicu da su dejstva počela četiri dana ranije i da su zbog njih upućivane eksplicitne žalbe, Nicolai sumnja u to da optuženi zaista nije bio obaviješten o stanju. Cornelis Nicolai, T. 3906, 3912–3913 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18473 (29. novembar 2007. godine) ("Potpuno sam uvjeren da je [optuženi] vrlo dobro znao šta se događa, samo što nije bio spreman da to i potvrdi."). V. takođe DP P00680; DP P00699; DP P00700, str. 1–2.

³⁶⁷⁹ DP P00683, str. 1–2; DP P00313 (povjerljivo), str. 2.

direktan napad na zaštićenu zonu i da se time sada ugrožava civilno stanovništvo.³⁶⁸⁰ I jedan i drugi su ostali čvrsto pri svojim stavovima,³⁶⁸¹ da bi optuženi na kraju rekao da želi da izbjegne eskalaciju problema i obećao da će kontaktirati s potčinjenim komandantima.³⁶⁸²

928. Poslije tog posljednjeg razgovora, optuženi je u 20:25 sati uputio telegram na IKM Drinskog korpusa, generalu Krstiću lično, i Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove,³⁶⁸³ i u njemu prenio Nicolaijevu poruku da UNPROFOR smatra da postupci VRS-a predstavljaju napad na zaštićenu zonu, te da će UNPROFOR biti prinuđen da je brani.³⁶⁸⁴ Optuženi je u telegramu izvijestio da je rekao Nicolaiju da provjerava te podatke, dodao da očekuje da će za 40 minuta ponovo razgovarati s UNPROFOR-om i zatražio da mu svaki sat šalju izvještaje o stanju na ratištu, kako bi on mogao da razgovara s UNPROFOR-om i kako bi Krstić mogao da "radi [...] i dalje po planu".³⁶⁸⁵ Optuženi je dodao i da posebnu pažnju treba posvetiti zaštiti pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva.³⁶⁸⁶ Na kraju je optuženi čestitao Krstiću na postignutim rezultatima.³⁶⁸⁷

929. Ubrzo poslije 23:00 sata optuženi je primio poziv od generala Bernarda Janviera, osobe na najvišem položaju u vojnoj komandnoj strukturi UNPROFOR-a.³⁶⁸⁸ Poslije tog razgovora,³⁶⁸⁹ koji

³⁶⁸⁰ DP P00683, str. 2. V. takođe Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18475 (29. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 3922–3924, 3933 (13. juli 2010. godine) (koji je rekao da su, po njegovom mišljenju, opaske koje je optuženi iznio besmislene, irrelevantne i netačne, pošto ABiH u to vrijeme nije imala teško naoružanje i pošto su jedini oklopni transporteri koje je UNPROFOR izgubio bili u posjedu VRS-a, poslije napada na posmatračke položaje). Nicolai nije vjerovao u tvrdnju optuženog da VRS napadima na enklavu samo odgovara na napade ABiH, dijelom i zato što, u poređenju s drugim periodima, nije bilo pojačanih aktivnosti ABiH. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18531 (30. novembar 2007. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, T. 3933 (13. juli 2010. godine); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18466–18467, 18472–18473, 18475 (29. novembar 2007. godine) (koji je rekao da je VRS uvijek izričito tvrdio da ne napada vojnike UNPROFOR-a i da bi optuženi uvijek obećao da će ispitati situaciju kod potčinjenih na terenu). Nicolai takođe smatra da je "isključeno da mi general Tolimir nije namjerno davao pogrešne odgovore". Cornelis Nicolai, T. 3934 (13. juli 2010. godine).

³⁶⁸¹ Nicolai je optuženom rekao i da je nebitno da li se između UNPROFOR-a i VRS-a vode borbe, već da je važno to što su vojnici VRS-a već prodrli u enklavu više od četiri kilometra. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18473 (29. novembar 2007. godine).

³⁶⁸² DP P00683, str. 2; DP P00313 (povjerljivo), str. 2–3 (gdje su zabilježeni odgovori optuženog); Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18475 (29. novembar 2007. godine). Nicolai je zaključio riječima da će zabilježiti da je VRS već upozoren u ranijoj prepisci, pošto "sada već direktno napada zaštićenu zonu, što uveliko prevazilazi okvire [...] samoodbrane". DP P00683, str. 2; Cornelis Nicolai, T. 3921 (13. juli 2010. godine).

³⁶⁸³ Jedan primerak optuženi je uputio i sebi (na znanje). DP D00085.

³⁶⁸⁴ DP D00085.

³⁶⁸⁵ DP D00085. Snage VRS-a se, uprkos tome, nisu povukle već su nastavile napad. Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18475–18476 (29. novembar 2007. godine); Cornelis Nicolai, T. 4178–4179 (19. avgust 2010. godine).

³⁶⁸⁶ DP D00085.

³⁶⁸⁷ DP D00085.

³⁶⁸⁸ DP P00293 (povjerljivo). Prije nego što je prenio to upozorenje Palama, Janvier je uzalud pokušavao da uspostavi kontakt s Mladićem i lično mu prenese to upozorenje. No, kako Mladić nije bio prisutan, Janvier je razgovarao s optuženim. V. gore, par. 227. Za informacije o Janvierovom položaju u UNPROFOR-u v. gore, par. 167.

³⁶⁸⁹ Optuženi je Janvieru rekao da VRS održava veoma dobre odnose sa svim pripadnicima UNPROFOR-a i sa civilnim muslimanskim stanovništvom. DP P00293 (povjerljivo), str. 1–2. Nicolai je rekao da je granatiranje vojnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva "neobičan način za očuvanje dobrih odnosa" i dodao da su tvrdnje optuženog "toliko besmislene da ne zavrijeđuju komentar". Cornelis Nicolai, T. 3928–3929 (13. juli 2010. godine). Optuženi je ponovio optužbe da ABiH vrši napade u pokušaju da poveže Srebrenicu i Žepu, te da koristi oklopne transportere UNPROFOR-a. DP P00293 (povjerljivo), str. 2. Optuženi je Janvieru rekao i da vojnici UN-a koji su prešli na teritoriju pod kontrolom VRS-a nisu zarobljenici, niti ih je VRS zarobio. DP P00293, str. 2

je zaključen tako što je on Janvier rekao "[mi] ćemo učiniti sve da se ide ka smirivanju situacije i iznalaženju razumog rešenja",³⁶⁹⁰ optuženi je na IKM Drinskog korpusa, Gveri i Krstiću lično, uputio telegram s oznakom "vrlo hitno",³⁶⁹¹ u kom je naveo da je predsjednik RS-a obaviješten o tome da se oko Srebrenice vode uspješne borbene operacije i da je saglasan s tim da se operacije za zauzimanje Srebrenice nastave.³⁶⁹² Optuženi je prenio i predsjednikovo naređenje da se "obezbjedi puna zaštita pripadnika UNPROFOR-a i muslimanskog civilnog stanovništva i da im se garantuje sigurnost ukoliko pređu na teritoriju Republike Srpske", zbog čega je Krstiću naređeno da izda naređenje u tom smislu svim potčinjenim borbenim sastavima koji provode predsjednikovo uputstvo.³⁶⁹³ Osim toga, Krstiću je naređeno i sljedeće:

potčinjenim jedinicama naredite da se uzdržavaju od razaranja civilnih ciljeva ukoliko na to ne budu prinuđeni usled jakog otpora neprijatelja. Zabranite paljenje stambenih objekata, a prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima postupajte u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine.³⁶⁹⁴

(iii) 10.–12. juli 1995. godine

930. Optuženi i Janvier su u večernjim satima 10. jula 1995. godine razgovarali telefonom u još tri navrata: oko 20:10,³⁶⁹⁵ 21:05³⁶⁹⁶ i 22:30 sati.^{3697, 3698} U prvom razgovoru optuženi je rekao da nema nikakve podatke o Janvierovim tvrdnjama da VRS napada UNPROFOR, više puta rekao da će provjeriti kod ljudi na terenu i zatražio još vremena da to učini.³⁶⁹⁹ On je obećao da će uspostaviti kontakt s komandantom VRS-a na licu mjesta i izdati naređenje da se napad obustavi.³⁷⁰⁰ Oko sat vremena kasnije, u sljedećem telefonskom razgovoru, optuženi je rekao Janvieru da je naredio da se napad obustavi i da je na VRS s jednog posmatračkog položaja otvorena vatra, po naređenju izdatom preko radio-mreže ABiH.³⁷⁰¹ Janvier je ponovio zahtjev da VRS prekine s napadima i povuče se na položaje od 9. jula, kako NATO ne bi počeo s napadima iz

(povjerljivo). Nicolai je rekao da u praksi tim vojnicima nije bila data sloboda kretanja. Cornelis Nicolai, T. 3929–3930 (13. juli 2010. godine).

³⁶⁹⁰ DP P00293 str. 3 (povjerljivo). Međutim, to se na terenu nije dogodilo. Cornelis Nicolai, T. 3939 (13. juli 2010. godine).

³⁶⁹¹ Jedan primerak dobio je i predsjednik RS-a (na znanje). DP D00041.

³⁶⁹² DP D00041.

³⁶⁹³ DP D00041. V. takođe Richard Butler, T. 16581–16582 (13. juli 2011. godine) (koji smatra da je optuženi prije "prenio" predsjednikovo naređenje nego što ga je sam izdao).

³⁶⁹⁴ DP D00041. Dražen Erdemović je rekao da je 10. diverzantski odred slična naređenja dobijao od Milorada Pelemiša. Dražen Erdemović, T. 1934 (17. maj 2010. godine). I komandant Romanijske brigade rekao je da je slična uputstva dobio od komande korpusa. Mirko Trivić, T. 8683–8684 (9. decembar 2010. godine).

³⁶⁹⁵ DP P00315 (povjerljivo); DP P00775.

³⁶⁹⁶ DP P00316 (povjerljivo); DP P00776.

³⁶⁹⁷ DP P00294 (povjerljivo); DP P00777.

³⁶⁹⁸ V. gore, par. 231.

³⁶⁹⁹ DP P00315 (povjerljivo), str. 2–3.

³⁷⁰⁰ DP P00315 (povjerljivo), str. 2–3; DP P00775.

³⁷⁰¹ DP P00316 (povjerljivo), str. 1–3; DP P00776.

vazduha.³⁷⁰² Optuženi je prihvatio Janvierovu molbu da obavijesti Mladića.³⁷⁰³ U posljednjem razgovoru optuženi je rekao Janvieru da je provjerio podatke koje mu je ovaj ranije prenio i da između UNPROFOR-a i VRS-a nema ni sukoba ni problema.³⁷⁰⁴ Optuženi je rekao i da je sve poruke prenio Mladiću, koji je "uticao na smirivanj[e] situacije".³⁷⁰⁵

931. U ranim jutarnjim satima 12. jula 1995. godine optuženi je oputovao u Bijeljini, gdje se sastao s pripadnicima organa bezbjednosti Istočnobosanskog korpusa.³⁷⁰⁶ Optuženi je pukovniku Milenku Todoroviću, načelniku Odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove Istočnobosanskog korpusa,³⁷⁰⁷ rekao da pripremi sabirni centar u Batkovićima da tokom narednih nekoliko dana prihvati između 1.000 i 3.000 vojnika ABiH.^{3708, 3709} Optuženi se istog dana vratio u Crnu Rijeku.³⁷¹⁰

932. U večernjim satima 12. jula, oko 22:00 sata,³⁷¹¹ iz Komande Drinskog korpusa je, s imenom optuženog u potpisu,³⁷¹² poslat obavještajni izvještaj upućen, između ostalog, Sektoru Glavnog

³⁷⁰² DP P00776.

³⁷⁰³ DP P00316 (povjerljivo), str. 3.

³⁷⁰⁴ DP P00294 (povjerljivo), str. 1.

³⁷⁰⁵ DP P00294 (povjerljivo), str. 2–3.

³⁷⁰⁶ Mile Mičić, T. 16001 (4. juli 2011. godine); DP D00296, str. 5–6.

³⁷⁰⁷ Milenko Todorović, T. 12924 (18. april 2011. godine).

³⁷⁰⁸ V. gore, par. 554.

³⁷⁰⁹ Milenko Todorović nije mogao da se sjeti kog je datuma tačno dobio taj zadatak, ali je rekao da je to bilo u roku od dva dana poslije pada Srebrenice, do kog je, koliko se on sjeća, došlo 11. ili 12. jula. Milenko Todorović, T. 12932–12934 (18. april 2011. godine); DP P02183, str. 34–39. Ljubomir Mitrović je rekao da je 13. jula 1995. godine od Milenka Todorovića, koji je već bio razgovarao s optuženim, čuo da je optuženi zatražio da obezbijede još jedan hangar, u koji će smjestiti zatočene bosanske Muslimane. Ljubomir Mitrović, T. 15174 (7. juni 2011. godine). Milenko Todorović nije bio siguran ni da li mu je taj zadatak prenijet lično, telefonom ili telegramom. Milenko Todorović, T. 12934–12937 (18. april 2011. godine) (koji je rekao da je "90 posto" ubijeden da je te informacije dobio od optuženog putem telegrama, a ne putem telefonskog poziva); DP P02183, str. 36–37 (gdje se vidi da Todorović nije bio siguran da li je s optuženim bio u direktnom kontaktu ili je dobio telegram, da bi potom rekao da ne može da isključi mogućnost da se s optuženim vidio lično). Vijeće smatra da je manje značajno na koji je način ovaj zadatak prenijet Milenku Todoroviću, već da je važnije to što ga je Todorović dobio od optuženog. Iako Todorović isprva nije bio siguran da li je zadatak zaista dobio od optuženog, kasnije se opredjelio za odgovor koji je 2010. godine dao u razgovoru s tužilaštvom: tada je rekao da je "ubijeden" da je te informacije dobio od optuženog. V. Milenko Todorović, T. 12934–12935 (18. april 2011. godine); DP P02183, str. 37. Pošto je svjedočenje Ljubomira Mitrovića uzelo u obzir zajedno sa svjedočenjem Milenka Todorovića, kao i sa svjedočenjem Mileta Mičića, koji je rekao da je optuženog 12. jula 1995. godine dovezao na sastanak s bezbjednosnim organom Istočnobosanskog korpusa, Vijeće se uvjerilo da je optuženi 12. jula 1995. godine zatražio pomoć Istočnobosanskog korpusa za pripremanje sabirnog centra u Batkoviću, pošto se očekivalo da će doći između 1.000 i 3.000 vojnika ABiH.

³⁷¹⁰ Mile Mičić, T. 16001 (4. juli 2011. godine); DP D00296, str. 5–6.

³⁷¹¹ DP P02203, str. 2 (na pečatu o prijemu navedeno je vrijeme 22:10 sati); Richard Butler, T. 16353–16354 (8. juli 2011. godine) (koji je rekao da se na pečatu "otprilike" navodi vrijeme kad je dokument mogao biti poslat, te da u obzir treba uzeti "moguće zastoje u komunikaciji").

³⁷¹² S obzirom na to da je ime optuženog na ovom izvještaju otkucano mašinom, kao i na to da se na njemu navodi broj 17, Butler je zaključio da je optuženi u trenutku sastavljanja ovog dokumenta bio u Komandi Drinskog korpusa. Richard Butler, T. 16353 (8. juli 2011. godine). Salapura je najprije rekao da je 12. jula oko 22:00 sati tražio optuženog u Han-Pijesku, ali da mu je rečeno da on nije u Glavnom štabu već u Rogatici ili Žepi i da se "samo povremeno jav[lja] iz Rogatice", ali da Komanda Glavnog štaba ne može da ga dobije. Petar Salapura, T. 13562–13563 (3. maj 2011. godine). Međutim, pošto je pogledao DP P02203, Salapura je ipak prihvatio mogućnost da je optuženi u vrijeme slanja tog dokumenta bio u Vlasenici. Petar Salapura, T. 13568 (3. maj 2011. godine). V. takođe Dragomir Keserović, T. 14130–14131 (16. maj 2011. godine) (koji je prihvatio mogućnost da

štaba za obavještajno-bezbjednosne poslove, IKM-u Drinskog korpusa u Pribićevcu i generalu Krstiću lično, IKM-u Drinskog korpusa u Bratuncu i potpukovniku Popoviću lično, kao i načelnicima organa za obavještajno-bezbjednosne poslove u potčinjenim brigadama i MUP-u RS-a.³⁷¹³ Polazeći od podataka koje je dobio od jednog bosanskog Muslimana koji je zarobljen dok se kretao u koloni, optuženi je zaključio "da se civilno stanovništvo organizovano uputilo ka bazi UNPROFOR-a u Potočarima [...], dok [su] vojno sposobno oružane formacije krenule u ilegalno probijanje ka Tuzli".³⁷¹⁴ Shodno tome, optuženi je potčinjene organe za obavještajno-bezbjednosne poslove uputio da "predlož[e] komandovanju da se preduzmu mjere na sprečavanju ilegalno[g] izvlačenj[a] [...], postavljanju zasjeda [...] radi njihovog hapšenja".³⁷¹⁵

933. Nekoliko minuta kasnije,³⁷¹⁶ u obavještajnom izvještaju koji je kao telegram³⁷¹⁷ upućen, između ostalog, potčinjenim obavještajno-bezbjednosnim organima Drinskog korpusa, na oba IKM-a i Krstiću i Popoviću lično, optuženi je naveo da su u rejonu Cerske i u blizini puta Zvornik–Šekovići primijećeni elementi 28. divizije i uputio obavještajno-bezbjednosne organe komandi brigada da svojim komandantima predlože "da preduzmu sve mjere za sprečavanje, izvlačenje i zarobljavanje neprijateljskih vojnika".³⁷¹⁸ Optuženi u telegramu kaže i sljedeće: "Imajući u vidu [da je] veoma važno da se pohapsi što više razbijenih muslimanskih formacija ili likvidira ukoliko pruži otpor, takođe, je potrebno evidentirati sve vojno sposobne koji se evakušu iz baze UNPROFOR-a iz Potočara."³⁷¹⁹

(iv) 13. juli 1995. godine

je telegram poslat iz Komande Drinskog korpusa zato što je optuženi u tom trenutku bio u Vlasenici).

³⁷¹³ DP P02203, str. 1.

³⁷¹⁴ DP P02203, str. 2. U izvještaju se navode i podaci o pravcu kojim se kolona kreće, a komandama bratunačke, zvrničke i miličke brigade naređuje da, u saradnji s MUP-om, u toku noći organizuju saobraćaj na pravcima Bratunac–Milići–Vlasenica i Zvornik–Konjević–Polje–Vlasenica. DP P02203, str. 2.

³⁷¹⁵ DP P02203, str. 2.

³⁷¹⁶ Na pečatu na DP D00064 navodi se da je dokument primljen 12. jula 1995. godine u 22:00 sata i prosljeđen u 22:10. DP D00064; Dragomir Keserović, T. 14088–14089 (16. maj 2011. godine). Međutim, sudeći po rednom broju navedenom u zaglavlju DP D00064, on je prvi dokument koji je sačinjen poslije DP P02203. DP D00064; Richard Butler, T. 16355 (8. juli 2011. godine). V. takođe DP P02203.

³⁷¹⁷ Dragomir Keserović, T. 14077–14078 (12. maj 2011. godine).

³⁷¹⁸ DP D00064, str. 1. V. takođe Dragomir Keserović, T. 14091 (16. maj 2011. godine) (koji je potvrdio riječi optuženog da je taj dokument bio dostupan "svima obavještajno-bezbjednosnim organima u zoni Drinskog korpusa i komandantima operacije koja se izvodila"). V. takođe svjedok PW-057, T. 15556 (zatvorena sjednica) (15. juni 2011. godine).

³⁷¹⁹ DP D00064, str. 2. Iako nije mogao da se sjeti da je to uputstvo dobio u Bratunačkoj brigadi, Momir Nikolić je rekao da je ono poslato svim obavještajno-bezbjednosnim organima. Osim toga, on je 12. jula bio dežurni oficir, zbog čega, kako on smatra, može da se pretpostavi da je vidio taj dokument i da je znao za njegov sadržaj. Uprkos tome, Nikolić je siguran da svom komandantu nije predložio da se svi vojno sposobni muškarci u Potočarima popišu. Momir Nikolić, T. 12513 (7. april 2011. godine), T. 12610–12612 (12. april 2011. godine). Međutim, Mikajlo Mitrović je rekao da je izuzetno malo vjerovatno da organ bezbjednosti takav dokument dobije drugačije nego kao šifrovani telegram. Mikajlo Mitrović, T. 15070–15071 (2. juni 2011. godine). I Milenko Todorović je potvrdio da je taj dokument vjerovatno stigao u Istočnobosanski korpus. Milenko Todorović, T. 12978–12980 (18. april 2011. godine). V. takođe PW-057, T. 15553 (15. juni 2011. godine).

934. Ujutro 13. jula optuženi je došao u Borike, na rubu žepske enklave.³⁷²⁰ Oko podneva prisustvovao je sastanku na Bokšanici, na kojem je trebalo razgovarati o evakuaciji Žepe.³⁷²¹ Sastanku su prisustvovali i Mujo Omanović i Hamdija Torlak, predstavnici bosanskih Muslimana iz Ratnog predsjedništva Žepe, kao i Rajko Kušić, komandant Rogatičke brigade.³⁷²² Na početku sastanka optuženi je rekao nešto u smislu: "Srebrenica je pala, sad je na redu Žepa" i dodao: "Ja vam nudim da svi izađete iz Žepe, evakuišete se, sjednete u autobuse i odete."³⁷²³ Optuženi je prisutnima rekao da je jedina alternativa evakuaciji Žepe upotreba vojne sile protiv enklave.³⁷²⁴

935. Predstavnici bosanskih Muslimana rekli su da su dobili ovlaštenje da problem Žepe riješe na miran način, uz pet garancija; VRS je odbio njihov zahtjev da im se omoguće tri dana za konsultacije.³⁷²⁵ Sastanak je bio kratak, trajao je otprilike jedan sat, pošto je optuženi rekao da je evakuacija jedina tačka dnevnog reda i sastanak je okončan kad su predstavnici bosanskih Muslimana rekli da nemaju ovlaštenja da raspravljaju o pojedinostima eventualne evakuacije.³⁷²⁶ Vojska Republike Srpske je zatražila da se sve potrebne konsultacije o evakuaciji završe blagovremeno, kako bi evakuacija mogla da otpočne najkasnije u 15:00 sati tog dana.³⁷²⁷

936. U međuvremenu, oko 14:00 ili 15:00 sati, Danko Gojković, teleprinterista Rogatičke brigade, poslao je jedan dokument, dokazni predmet P00125, s potpisom potpukovnika Milomira Savčića, komandanta 65. zaštitnog puka,³⁷²⁸ Maliniću, komandantu njegovog bataljona vojne policije,³⁷²⁹ i naveo da optuženi, s obzirom na to da je u rejonu Kasabe zatočeno više od 1.000

³⁷²⁰ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15247, 15249, 15251, 15256 (12. septembar 2007. godine). Savčić je rekao da je optuženi, u trenutku kad je on 13. jula 1995. godine razgovarao s Malinićem, bio u Borikama i da je znao šta se tog dana dogodilo u Novoj Kasabi, makar samo iz razgovora s Malinićem. U ranim jutarnjim satima 13. jula Malinić je Savčiću rekao da su se u sektoru Nova Kasaba predala dva ili tri ratna zarobljenika. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249–15251 (12. septembar 2007. godine). Istog dana, nešto kasnije, Malinić je pozvao Savčića da ga upozori da se ljudi, mahom pripadnici 28. divizije, masovno predaju i da smatra da više ne može da im pruži zaštitu. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15252 (12. septembar 2007. godine). V. takođe DP P00104, str. 12 (mapa na kojoj su označeni Žepa i Borike).

³⁷²¹ V. gore, par. 604–605.

³⁷²² V. gore, par. 605–606.

³⁷²³ V. gore, par. 607. Torlak je pitao da li to znači da, recimo, i čovek star 35 godina može da ode s porodicom, a optuženi je odgovorio: "Naravno, da". Hamdija Torlak, T. 4294 (23. avgust 2010. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4642–4643 (31. avgust 2010. godine).

³⁷²⁴ V. gore, par. 609.

³⁷²⁵ V. gore, par. 608–609. O garancijama koje su bosanski Muslimani zatražili za evakuaciju razgovaralo se tek pošto je optuženi iznio da je alternativa evakuaciji upotreba vojne sile protiv enklave. Hamdija Torlak, T. 4845 (2. septembar 2010. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4294 (23. avgust 2010. godine), T. 4843–4844 (2. septembar 2010. godine) ("[Optuženi je htio] evakuacij[u] cjelokupnog stanovništva.")

³⁷²⁶ Hamdija Torlak, T. 4295 (23. avgust 2010. godine).

³⁷²⁷ V. gore, par. 609.

³⁷²⁸ V. gore, par. 113.

³⁷²⁹ V. gore, par. 114.

pripadnika 28. divizije i da su oni pod kontrolom bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka, "predlaže sljedeće mjere":³⁷³⁰

1. Zabraniti pristup svim nepozvanim licima, snimanje i fotografisanje zarobljenika.
2. Zabraniti prolazak do daljnjeg svih vozila Ujedinjenih nacija na pravcu Zvornik–Vlasenica. [...]
3. Komandant bataljona Vojne policije da preduzme mjere da se ratni zarobljenici sklone van magistralnog puta Milići–Zvornik, stave u zatvorene prostorije ili na prostore koji su zaštićeni od osmatranja sa zemlje ili iz vazduha.
4. Komandant bataljona Vojne policije po prijemu naređenja stupiće u vezu sa generalom Miletićem i od njega dobiti dopunska naređenja i tražiti provjeru da li je ovo što je predloženo i odobreno od strane komandanta GŠ VRS.³⁷³¹

937. Optuženi po više osnova osporava autentičnost dokaznog predmeta P00125: on tvrdi da objašnjenje koje je tužilaštvo dalo o kontinuitetu nadzora ne isključuje mogućnost da je dokument dodat "kolekcij[i] Drinskog korpusa" i da nije autentičan,³⁷³² da nema svjedoka koji bi mogli da potvrde autentičnost svežnja dokumenata u registratoru pod nazivom "Atlantida", u kojem je ovaj dokument pronađen,³⁷³³ da ni Savčić ni Malinić nisu mogli da potvrde njegovu autentičnost,³⁷³⁴ tako da je ovaj dokument i u formalnom smislu sporan.³⁷³⁵ Sada ćemo preći na svaki od ovih aspekata pojedinačno.

938. Zbirka dokumenata "Atlantida" zove se tako zato što na naslovnoj strani stoji riječ "Atlantida".³⁷³⁶ On spada u "zbirku dokumenata Drinskog korpusa"³⁷³⁷ koju je zagrebačka kancelarija Međunarodnog suda dobila 17. decembra 2004. godine, pošto su je vlasti Srbije predale vlastima Republike Srpske.³⁷³⁸ Tomasz Blaszczyk, istražitelj Tužilaštva,³⁷³⁹ detaljno je opisao kontinuitet nadzora nad zbirkom koji je od tog trenutka nadalje³⁷⁴⁰ i izložio kako se zbirka dokumenata iz Komande Drinskog korpusa u Vlasenici kretala od 1996. godine do trenutka kad je

³⁷³⁰ Isti dokument upućen je i komandantu Glavnog štaba VRS-a Mladiću, na znanje, i pomoćniku komandanta Glavnog štaba VRS-a za moral, vjerske i pravne poslove Gveri, takođe na znanje. DP P00125; Richard Butler, T. 16391–16394 (11. juli 2011. godine); v. gore, par. 82–83. Butler je rekao da se prvi i drugi prijedlog podudaraju sa stavovima optuženog, dok su treća i četvrta mjera podudarne sa stavom komandanta 65. zaštitnog puka Savčića, pošto je on takvo naređenje izdao svom potčinjenom Maliniću. Richard Butler, T. 16393–16394 (11. juli 2011. godine). Prema Butlerovim riječima, optuženi je morao znati za treću mjeru i morao ju je odobriti, pošto je ona bila u skladu s prvom i drugom mjerom koje je i sam optuženi predložio. Richard Butler, T. 16394–16395 (11. juli 2011. godine); DP P00125.

³⁷³¹ DP P00125. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 1466–1467 (27. april 2010. godine).

³⁷³² Završni podnesak optuženog, par. 225.

³⁷³³ Završni podnesak optuženog, par. 225, 451.

³⁷³⁴ Završni podnesak optuženog, par. 223.

³⁷³⁵ Završni podnesak optuženog, par. 452–453.

³⁷³⁶ Tomasz Blaszczyk, T. 1468–1470 (27. april 2010. godine); DP P00469. Dokument DP P00125 posljednji je u registratoru. Tomasz Blaszczyk, T. 1470 (27. april 2010. godine).

³⁷³⁷ Tomasz Blaszczyk, T. 1467, 1469 (27. april 2010. godine).

³⁷³⁸ Tomasz Blaszczyk, T. 1410–1412 (26. april 2010. godine).

³⁷³⁹ Tomasz Blaszczyk, T. 1408 (26. april 2010. godine).

³⁷⁴⁰ Tomasz Blaszczyk, T. 1411–1413 (26. april 2010. godine).

predata Tužilaštvu.³⁷⁴¹ Iako Tužilaštvo nije imalo kontrolu nad zbirkom prije nego što ju je dobilo, Blaszczyk u svjedočenju navodi uvjerljive dokaze o njenoj pouzdanosti i autentičnosti.³⁷⁴² Zato pravo pitanje glasi da li ima dovoljno osnova za zaključak da dokumenti iz registratora "Atlantida" iz nekog razloga predstavljaju izuzetak.

939. U registratoru pod nazivom "Atlantida" nalaze se dokumenti Rogatičke brigade,³⁷⁴³ ali ni Gojković ni Đoko Razdoljac, pomoćnik komandanta brigade za pozadinu,³⁷⁴⁴ nisu mogli da objasne zašto na naslovnoj strani piše "Atlantida".³⁷⁴⁵ Međutim, to što nije objašnjeno zašto na naslovnoj strani piše riječ "Atlantida" ne umanjuje pouzdanost dokumenata iz tog registratora. S obzirom na to da se "zbirka dokumenata Drinskog korpusa", sudeći po Blaszczykovom svjedočenju, odlikuje visokim stepenom autentičnosti,³⁷⁴⁶ većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da nema razumne osnove za zaključak da dokumenti iz registratora pod nazivom "Atlantida" nisu autentični.

940. Malinić je u svjedočenju rekao da se ne sjeća da je primio dokazni predmet P00125,³⁷⁴⁷ a Savčić je u svjedočenju rekao da se ne sjeća da ga je napisao, mada tu mogućnost ne može ni da isključi.³⁷⁴⁸ Iako nijedan od svjedoka nije lično mogao da potvrdi autentičnost dokaznog predmeta P00125, većina članova Vijeća smatra da to ne umanjuje nužno autentičnost dotičnog dokumenta. Štaviše, većina članova Vijeća oprezno je tumačila iskaze ova dva svjedoka, pošto su i oni blisko povezani s dotičnim dokumentom, pa je obojici bilo u interesu da umanje ili ospore njegovu autentičnost. Zato će većina članova Vijeća u nastavku ispitivati druge dokaze koji se odnose na one formalne aspekte dokumenta koje je optuženi doveo u pitanje.

941. Prvo, optuženi osporava to što se u zaglavlju dokaznog predmeta P00125 pominje IKM 65. zaštitnog puka, "Borike, u 14,00 časova", za koje on tvrdi da je "nepostojeć[e]".³⁷⁴⁹ Tačno je da je

³⁷⁴¹ Tomasz Blaszczyk, T. 1410–1411 (26. april 2010. godine), T. 1416–1420 (27. april 2010. godine).

³⁷⁴² V., na primjer, Tomasz Blaszczyk, T. 1421–1422 (27. april 2010. godine). Blaszczyk je rekao da je autentičnost "zbirke dokumenata Drinskog korpusa" utvrđena zato što su svjedoci pregledali i identifikovali dokumente iz nje, zato što je obavljena grafološka analiza tih dokumenata i zato što su iz drugih izvora stigle identične kopije pojedinih dokumenata. *Ibid.*

³⁷⁴³ Tomasz Blaszczyk, T. 3677–3678, 3681–3682 (8. juli 2010. godine); DP P00468, str. 10–26. Optuženi je skrenuo pažnju na to da je, izuzev tri dokumenta koje su sačinili organi pozadine, ostale telegrame napisao on lično, u vrijeme kad je bio u Rogatičkoj brigadi. Tomasz Blaszczyk, T. 3682 (8. juli 2010. godine).

³⁷⁴⁴ V. gore, par. 137.

³⁷⁴⁵ Danko Gojković, T. 2820, 2845–2846 (16. juni 2010. godine); Danko Gojković, DP P00496, PT. 10715–10716 (27. april 2007. godine); Đoko Razdoljac, T. 8231 (30. novembar 2010. godine).

³⁷⁴⁶ V. gore, fusnota 3742. Blaszczyk je priznao da postoji mogućnost da je u zbirku dokumenata Drinskog korpusa dodat neki dokument ili registrator. Tomasz Blaszczyk, T. 3790 (9. juli 2010. godine). Međutim, nisu iznijeti nikakvi dokazi koji bi ukazivali na to da je to zaista tako.

³⁷⁴⁷ Zoran Malinić, T. 15390 (9. juni 2011. godine).

³⁷⁴⁸ Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15262–15263 (12. septembar 2007. godine).

³⁷⁴⁹ Završni podnesak optuženog, par. 452. V. DP P00125; Tomasz Blaszczyk, T. 1466, 1490 (27. april 2010. godine).

Savčić u svjedočenju rekao da on nije formirao IKM 65. zaštitnog puka u Borikama.³⁷⁵⁰ Međutim, IKM Rogatičke brigade nalazio se u Borikama,³⁷⁵¹ a Savčić je rekao da su 13. jula i on i optuženi bili na području Borika.³⁷⁵² Osim toga, kako je Blaszczyk objasnio, "ako bi komandant bio [u zoni odgovornosti], formiralo bi se istureno komandno mjesto [...] [d]a li će se to zvanično zvati isturenim komandnim mjestom ove jedinice ili isturenim komandnim mjestom one jedinice koja saraduje s tom prvom, to je sasvim druga stvar".³⁷⁵³ Zato većina članova Vijeća smatra da pominjanje IKM-a 65. zaštitnog puka u Borikama ne dovodi u sumnju autentičnost dokaznog predmeta P00125.

942. Kao drugi prigovor optuženi navodi to što se na dokaznom predmetu P00125 ne nalazi pošiljaočev svojeručni potpis.³⁷⁵⁴ Međutim, Gojković, jedan od teleprinterista u Rogatičkoj brigadi koji je radio u kancelariji udaljenoj 50 do 70 metara od Komande Rogatičke brigade,³⁷⁵⁵ prepoznao je svoj rukopis u bilješci u donjem lijevom uglu stranice.³⁷⁵⁶ Kako je Gojković objasnio, vjerovatno mu je neko donio taj dokument kako bi ga on prekucao u teleprinter i poslao.³⁷⁵⁷ Osim toga, vještak Kathryn Barr potvrdila je u svjedočenju da je dokazni predmet P00125 otkucan na pisačkoj mašini u Komandi Rogatičke brigade.³⁷⁵⁸ Međutim, većina članova Vijeća primjećuje da se po zaglavlju

³⁷⁵⁰ Milomir Savčić, P02418, PT. 15262 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15755–15756, 15803–15804, 15814 (21. juni 2011. godine). Savčić je rekao da nije bilo "nikakve potrebe" da to uradi, pošto nije bilo ni prostora, ni sredstava, ni ljudstva za to. Milomir Savčić, T. 15755 (21. juni 2011. godine). V. takođe Milomir Savčić, T. 15804 (21. juni 2011. godine) ("[N]emoguće je da se formira komandno mjesto, istrojeno, osnovno, pomoćno, bilo kakvo od jednog čovjeka, bez obzira ko je taj čovjek").

³⁷⁵¹ V. gore, par. 136. Savčić je rekao da je IKM Rogatičke brigade bio u Sjeverskom, ali da je naziv "Borike" bio širi i poznatiji. Milomir Savčić, T. 15808–15809 (21. juni 2011. godine); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15246–15247, 15249 (12. septembar 2007. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3724 (8. juli 2010. godine).

³⁷⁵² Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15247, 15249, 15251, 15256 (12. septembar 2007. godine). Savčić je rekao da je koristio telefon RRU-1 iz terenskog vozila "pinzgauer" na IKM-u Rogatičke brigade. Milomir Savčić, T. 15805–15806 (21. juni 2011. godine). Savčić je rekao i da je predvodio dio jedinice koji je u tom trenutku bio u Borikama. Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15262 (12. septembar 2007. godine); Milomir Savčić, T. 15808 (21. juni 2011. godine).

³⁷⁵³ Tomasz Blaszczyk, T. 3701 (8. juli 2010. godine).

³⁷⁵⁴ Završni podnesak optuženog, par. 453.

³⁷⁵⁵ Danko Gojković, DP P00496, PT. 10718 (27. april 2007. godine); DP P00468, str. 2–3, 7.

³⁷⁵⁶ DP P00125; DP P00468, str. 21–22, 24–25; Danko Gojković, DP P00496, PT. 10716–10717 (27. april 2007. godine); Danko Gojković, T. 2817–2818 (16. juni 2010. godine). Gojković je potvrdio da se na dokumentu nalazi njegov potpis. Danko Gojković, T. 2901–2902 (17. juni 2010. godine).

³⁷⁵⁷ Danko Gojković, T. 2817 (16. juni 2010. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 1466 (27. april 2010. godine). Kako je Blaszczyk objasnio, Gojković jeste dobio DP P00125 u njegovom sadašnjem vidu i jeste prekucao njegov sadržaj u teleprinter, ali je tužilaštvo imalo samo ograničen pristup integralnoj arhivi koja sadrži zbirku Drinskog korpusa, pri čemu nije imalo pristup tom konkretnom teleprinteru i kopijama ili trakama koje su napravljene na njemu, kao ni evidenciji dokumenata koje je poslao oficir za vezu Rogatičke brigade. Tomasz Blaszczyk, T. 3691, 3693 (8. juli 2010. godine).

³⁷⁵⁸ Pošto je DP P00125 uporedila s dva dokumenta iz Rogatičke brigade, vještak grafolog Kathryn Barr zaključila je da su DP P00125 i jedan od ta dva dokumenta (DP P00517) napravljeni na istoj mašini i da postoje "ubjedljivi dokazi" da je i treći dokument (DP P00518) napravljen na istoj mašini. DP P01972, str. 3–4; Kathryn Barr, T. 10919–10920 (8. mart 2011. godine). I DP P00517 i DP P00518 potpisao je načelnik štaba Rogatičke brigade Lelek, u čijoj je kancelariji, u zgradi Komande udaljenoj 50–70 metara od Gojkovićeve kancelarije, bila pisača mašina. Danko Gojković, T. 2880–2881 (16. juni 2010. godine); Danko Gojković, DP P00496, PT. 10718–10719 (27. april 2007. godine). Kathryn Barr rekla je da su sva tri dokumenta napisana na običnoj pisačkoj mašini i da se kod sva tri vidi isti tip slova i isti razmak između slova. DP P01972, str. 3; Kathryn Barr, T. 10918 (8. mart 2011. godine).

poruke vidi da je ona sačinjena na IKM-u Borike,³⁷⁵⁹ gdje nije bilo teleprinteru.³⁷⁶⁰ Da bi se, dakle, telegram s IKM-a teleprinterom poslao u Glavni štab VRS-a,³⁷⁶¹ morala se koristiti telekomunikaciona oprema Rogatičke brigade, i Savčić je zaista potvrdio da je u vrijeme kad je bio na tom području 65. zaštitni puk koristio "isključivo" pisaće mašine i mašine za šifriranje koje je imala Rogatička brigada.³⁷⁶² Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća da je Komanda Rogatičke brigade bila u telefonskoj vezi s IKM-om Borike³⁷⁶³ i primjećuje da na dokumentu čiji je sadržaj preko telefona izdiktiran primaocu u Komandi Rogatičke brigade nikako ne bi ni mogao da bude pošiljačev potpis.

943. Iako su i Savčić i Malinić izrazili ozbiljne sumnje u to da bi teleprinterista prihvatio i poslao "nepotpisan" dokument,³⁷⁶⁴ Gojković je potvrdio da njegov potpis ispod rukom dopisane riječi "predato" znači da je on prekucao dokument u teleprinter i poslao ga u 15:10 sati.³⁷⁶⁵ Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća da je Blaszczyk u svjedočenju rekao da bi Gojković naprosto poslao dokazni predmet P00125 da mu ga je uručio neki nadređeni oficir iz Komande Rogatičke brigade.³⁷⁶⁶

944. S obzirom na dosad razmotrene dokaze, većina članova Vijeća smatra da to što na dokaznom predmetu P00125 nema Savčićevog potpisa ne znači da taj dokument nije autentičan.

945. I Savčić i Malinić osporavaju autentičnost dokaznog predmeta P00125 jer je njegov sadržaj nelogičan, utoliko što su u njemu pomiješani i naređenje i prijedlog.³⁷⁶⁷ Međutim, u nedostatku

godine). Kathryn Barr je ukazala i na druge forenzičke sličnosti koje na sva tri dokumenta postoje među pojedinim otkucanim znacima. DP P01972, str. 3–4; Kathryn Barr, T. 10918–10919 (8. mart 2011. godine). V. također Danko Gojković, T. 2815–2817, 2822, 2825 (16. juni 2010. godine); Tomasz Blaszczyk, T. 3690–3691 (8. juli 2010. godine) (koji je rekao da je DP P00125 otkucan na pisačoj mašini, a ne na teleprinteru).

³⁷⁵⁹ DP P00125.

³⁷⁶⁰ DP P00468, str. 23–24; Danko Gojković, DP P00496, PT. 10714 (27. april 2007. godine); Danko Gojković, T. 2817–2818 (16. juni 2010. godine). V. također Milomir Savčić, T. 15823 (22. juni 2011. godine) (koji je rekao da on sam nije imao pristupa teleprinteru).

³⁷⁶¹ Milomir Savčić, T. 15823–15824 (22. juni 2011. godine) (koji je rekao da je telegram Glavnom štabu mogao da se pošalje tako što bi se koristila telekomunikaciona oprema Rogatičke brigade).

³⁷⁶² Milomir Savčić, T. 15842 (22. juni 2011. godine). V. gore, par. 136–139.

³⁷⁶³ DP P00468, str. 23–24.

³⁷⁶⁴ Milomir Savčić, T. 15811–15812, 15815–15816 (21. juni 2011. godine); Zoran Malinić, T. 15390–15391 (9. juni 2011. godine).

³⁷⁶⁵ Danko Gojković, T. 2818, 2877 (16. juni 2010. godine). Kasnije je Gojković pojasnio da su njegovi potpis i bilješka "za mene [...] potvrda da sam to odradio, potvrda s druge strane teleprinteriste kolege koji je potvrdio da je dobio [dokument poslat teleprinterom]". Danko Gojković, T. 2824–2825 (16. juni 2010. godine). Gojković je odbio sugestiju optuženog da ga je tužilaštvo instruiralo da tvrdi da je njegov potpis autentičan. Danko Gojković, T. 2843 (16. juni 2010. godine), T. 2902 (17. juni 2010. godine). Blaszczyk je rekao da je, pošto je obavio razgovor s Gojkovićem i čuo njegovo svjedočenje, zaključio da je DP P00125 originalan dokument. Tomasz Blaszczyk, T. 3721–3722 (8. juli 2010. godine). Gojković je i na jednom drugom dokumentu rukom dopisao nešto slično kao i na DP P00125, kako bi evidentirao da je dokument koji je otkucan u Komandi Rogatičke brigade i koji je potpisao načelnik štaba Rogatičke brigade Lelek predat. DP P00517.

³⁷⁶⁶ Tomasz Blaszczyk, T. 3687–3688 (8. juli 2010. godine).

³⁷⁶⁷ Milomir Savčić, T. 15814–15815 (21. juni 2011. godine) ("[J]er na jednom dokumentu [...] ne može biti i predlog i naređenje"); Zoran Malinić, T. 15368 (9. juni 2011. godine) ("Ovaj dokument se odnosi kao da je naređenje za

dokaza koji bi ukazivali na to da je takva kombinacija bila zabranjena ili makar samo rijetka, naročito u kritičnim ratnim uslovima, većina članova Vijeća ne slaže se s tim. Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća na to da su i Savčić i optuženi 13. jula bili na području Borika,³⁷⁶⁸ da je Savčić bio komandant 65. zaštitnog puka, te da je u njegove dužnosti spadalo i izdavanje naređenja komandantu bataljona vojne policije tog puka,³⁷⁶⁹ kao i na to da je u zaduženja optuženog spadalo da iznosi Mladiću prijedloge u okviru svojih stručnih kompetencija.³⁷⁷⁰ Konačno, većina članova Vijeća podsjeća da je analizi Savčićevog i Malinićevog svjedočenja o tom dokumentu pristupilo s oprezom.³⁷⁷¹ Zato većina članova Vijeća smatra da rezerve koje su oni izrazili o mješovitoj prirodi tog dokumenta nisu opravdane.

946. Treći prigovor optuženog na autentičnost dokaznog predmeta P00125 tiče se Malinićeve tvrdnje da nije postupio po naređenju sadržanom u tom dokumentu.³⁷⁷² Kad je pokušao da objasni da nije izvršio naređenje o uklanjanju zarobljenika, Malinić je rekao: "Svi zarobljenici koji su bili na stadionu [u Novoj Kasabi] u 14.00 su ostali do odlaska, odnosno do dolaska vozila i do njihovog transporta".³⁷⁷³ Međutim, Vijeće je već zaključilo da su zarobljenici s fudbalskog igrališta u Novoj Kasabi u ranim večernjim satima prebačeni ili u skladište u Kravici ili u Bratunac,³⁷⁷⁴ gdje su tokom noći držani u zgradama ili u vozilima.³⁷⁷⁵ Osim toga, Mladić je uveče istog dana izdao naređenje s uputstvima o kontroli informacija o zarobljenicima i zabrani saobraćaja, koja su vrlo slična prijedlozima iznijetim u dokaznom predmetu P00125.³⁷⁷⁶ Stoga većina članova Vijeća smatra da je očigledno da su prijedlozi koje je optuženi iznio u dokaznom predmetu P00125 provedeni.

947. Polazeći od izložene analize, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da je dokazni predmet P00125 autentičan.

mene. [...] Mislim da, ako pogledate jednu i drugu strukturu, ne može biti naređenje, a da pomoćnik komandanta Glavnog štaba za obavještajno-bezbednosne poslove predlaže sledeće mere. Ako je naređenje, ono ide šta treba da se uradi [...] iz ovoga ja ne mogu videti da li je to naređenje da to uradim ili je to predlog").

³⁷⁶⁸ V. gore, par. 934.

³⁷⁶⁹ V. gore, par. 113.

³⁷⁷⁰ V. gore, par. 93. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 1493 (27. april 2010. godine) (koji je rekao da je logično da su ti elementi pomiješani, pošto je Savčić bio komandant 65. zaštitnog puka i pošto je optuženi bio s njim u Borikama).

³⁷⁷¹ V. gore, par. 940.

³⁷⁷² Završni podnesak optuženog, par. 456 (gdje se upućuje na svjedočenje Zorana Malinića, T. 15368–15370, od 9. juna 2011. godine). Malinić je rekao i sljedeće: "Ne, ne kažem da to naređenje nije legitimno [...] [smatram] da ili nije urađeno kako treba ili nije napisano kako treba, ali nije u skladu sa naređenjem kako se naređenja izdaju [...] ispada da ne može biti to naređenje dok nije odobreno. Znači, ispada da je ovo samo predlog mjera [...], a da naređenje za izvršenje treba da bude odobreno od strane komandanta Glavnog štaba VRS-a." Zoran Malinić, T. 15370–15371 (9. juni 2011. godine).

³⁷⁷³ Zoran Malinić, T. 15369 (9. juni 2011. godine).

³⁷⁷⁴ V. gore, par. 339.

³⁷⁷⁵ V. gore, par. 387. V. takođe DP P01544b (povjerljivo) (presretnuti razgovor od 13. jula u 20:10 sati u kom je zabilježeno da je neko prenio sljedeće Karadžičeve riječi: "sva roba mora biti smještena u magacine prije dvanaest sutra").

³⁷⁷⁶ DP P02420 (naređenje s otkucanim Mladićevim potpisom; kao vrijeme slanja navodi se 13. juli u 22:30).

948. Dana 13. jula oko 18:00 sati optuženi je Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove, obavještajnom organu i organu za bezbjednost Drinskog korpusa, IKM-u Drinskog korpusa i Krstiću lično uputio izvještaj u kojem je opisao sastanak s predstavnicima bosanskih Muslimana iz Ratnog predsjedništva Žepe.³⁷⁷⁷ U tom trenutku optuženi je i dalje čekao odgovor bosanskih Muslimana; on je rekao da će VRS zatražiti da zadrži dio vojno sposobnih muškaraca ukoliko bosanski Muslimani nastave odgađati rok za evakuaciju.³⁷⁷⁸ Optuženi u izvještaju kaže:

Cijenimo da smo našim predlozima za iseljenje izazvali dezorganizaciju u njihovim redovima. Sve izbjeglice u Žepi su se opredjelile za iseljenje kao i dio domaćeg stanovništva. Očekujemo da će dio muslimanskih vojnika napustiti linije odbrane radi organizovanja porodica za iseljenje.³⁷⁷⁹

949. Dana 13. jula oko 22:30 sati optuženi je u Glavni štab VRS-a i Gveri lično uputio telegram sljedećeg sadržaja:

Ukoliko niste u mogućnosti da adekvatno smjestite sve [ratne zarobljenike] iz Srebrenice, obavještavamo vas, da na Sjemeču [u zoni Rogatičke brigade] ima uređen smještaj sa palacama³⁷⁸⁰ za 800 ratnih zarobljenika.³⁷⁸¹

Optuženi je rekao da ih Rogatička brigada može "obezbjediti vlastitim snagama, a koristili bi ih za poljoprivredne radove".³⁷⁸² Na kraju, optuženi je rekao: "Najpogodnije bi bilo da to bude nova grupa, koja nije bila u kontaktu sa ostali[m] r/z".³⁷⁸³

950. Kasno uveče³⁷⁸⁴ optuženi je Glavnom štabu VRS-a i Mladiću lično, Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove, Komandi Drinskog korpusa i njegovom Odjeljenju za obavještajno-bezbjednosne poslove, IKM-u Drinskog korpusa i Krstiću lično, kao i komandama 65. zaštitnog puka i 67. puka veze,³⁷⁸⁵ poslao izvještaj u kom je rekao da VRS tog dana nije više ostvario kontakt s predstavnicima bosanskih Muslimana iz Žepe, iako je sastanak bio zakazan za

³⁷⁷⁷ DP P00491. V. takođe gore, par. 604–611.

³⁷⁷⁸ DP P00491, str. 3. V. takođe gore, par. 604–611.

³⁷⁷⁹ DP P00491, str. 3.

³⁷⁸⁰ Čarkić je rekao da riječ "palace", koja je u prijevodu na engleski označena kao nepoznata, na b/h/s označava jednostavne drvene okvire na koje se mogu postaviti strunjače, poput paleta. D00049; Zoran Čarkić, T. 12726 (13. april 2011. godine).

³⁷⁸¹ DP D00049; Danko Gojković, T. 2852–2854, 2856–2857 (16. juni 2010. godine) (koji je rekao da mu je neko donio taj telegram, te da ga je on ukucao u teleprinter i poslao, i nakon toga u gornjem desnom uglu verzije poslate teleprinterom potpisom potvrdio prijem). Čarkić je rekao da pretpostavlja da se DP D00049 odnosi na poljoprivredne objekte u Sjemečkom Polju, u Sjemeču, na putu od Borika prema Višegradu. Zoran Čarkić, T. 12727–12741 (13. april 2011. godine); DP P00104, str. 12; DP P02170; DP P02171; DP P02172.

³⁷⁸² DP D00049, str. 1.

³⁷⁸³ DP D00049, str. 2.

³⁷⁸⁴ Postoje dvije verzije tog izvještaja, koji nosi datum 13. juli i otkucan potpis optuženog: DP P00145 i DP P00123. U jednom izvještaju spominje se sastanak koji je bio zakazan za 21:00 sat, ali koji nije održan. Na jednom izvještaju rukom je dopisano "0500 h", a na drugom se kao datum i vrijeme prijema navode 14. juli i 10:55 sati. V. takođe Danko Gojković, T. 2806, 2808 (16. juni 2010. godine). Vijeće iz toga zaključuje da je optuženi taj izvještaj napisao 13. jula uveče, poslije 21:00 sat.

³⁷⁸⁵ DP P00145, str. 1; DP P00123, str. 1. V. takođe gore, par. 604–611.

21:00 sat.³⁷⁸⁶ Prema riječima optuženog, predstavnici bosanskih Muslimana su preko UNPROFOR-a obavijestili VRS "da su se u toku dana angažovali na obavještanju stanovništva o [uslovima iseljavanja] iz Žepe i da su na tu aktivnost prinuđeni zbog odluke vlade [iz Sarajeva] da se [ne] iseljavaju".³⁷⁸⁷ Optuženi u izvještaju kaže da je VRS preko UNPROFOR-a obavijestio rukovodstvo Žepe da proces evakuacije i primopredaje oružja mora početi 15. jula 1995. godine u 09:00 sati i da VRS namjerava da otpočne borbena dejstva ako rukovodstvo Žepe odustane od evakuacije pod navedenim uslovima.³⁷⁸⁸ Na kraju optuženi predlaže da se snage sa srebreničkog ratišta angažuju "s ciljem da se Žepa zauzme u roku od 21 sat, da bi se izbjegla osuda i reakcija međunarodne javnosti".³⁷⁸⁹ Po njegovoj procjeni, to je moguće, s obzirom na to "da smo dosadašnjim aktivnostima u potpunosti dezorganizovali njihov sistem i da je već otpočelo okupljanje stanovništva oko punktova i baza UNPROFOR-a."³⁷⁹⁰

951. U međuvremenu se među prijateljima i rođacima onih pripadnika Istočnobosanskog korpusa koje je ABiH držala u zarobljeništvu pročulo da će, kako se očekuje, velik broj ratnih zarobljenika iz redova ABiH pristići u sabirni centar Batković;³⁷⁹¹ "[r]odbina i roditelji su skoro u kontinuitetu opsjedali komande jedinica iz čijih su sastava bili ti naši pripadnici" i zahtijevali da se odmah obavi razmjena.³⁷⁹² Na zahtjev svog komandanta Simića,³⁷⁹³ Todorović je pozvao optuženog da provjeri kad će zarobljenici iz ABiH stići.³⁷⁹⁴ Optuženi je odgovorio da se sve pripreme obustave.³⁷⁹⁵ Vijeće zaključuje da je optuženi taj odgovor mogao dati najranije 13. jula 1995. godine, ali ne može da donese zaključak o tačnom datumu.³⁷⁹⁶

³⁷⁸⁶ DP P00145, str. 1; DP P00123, str. 1.

³⁷⁸⁷ DP P00145, str. 1; DP P00123, str. 1.

³⁷⁸⁸ DP P00145, str. 1; DP P00123, str. 2. V. takođe gore, par. 604–611.

³⁷⁸⁹ DP P00145, str. 2; DP P00123, str. 2. V. takođe gore, par. 611.

³⁷⁹⁰ DP P00145, str. 2; DP P00123, str. 2.

³⁷⁹¹ V. gore, par. 554, 931.

³⁷⁹² Milenko Todorović, T. 12941–12942 (18. april 2011. godine). V. takođe DP P02183, str. 37–38.

³⁷⁹³ Novica Simić bio je komandant Istočnobosanskog korpusa. V. gore, fusnota 218.

³⁷⁹⁴ Milenko Todorović, T. 12942 (18. april 2011. godine); V. takođe DP P02183, str. 37–38. I Ljubomir Mitrović je rekao da je, dva ili tri dana nakon što je stiglo naređenje da se pripremi sabirni centar Batković, komandant sabirnog centra pitao "šta je to, nema ništa, ovaj ne dolazi"; na to je Mitrović pozvao predsjednika Komisije Drinskog korpusa za razmjenu ratnih zarobljenika, koji je Mitroviću odgovorio: "[T]reba[š] nešto preduzeti, inače ništa od onog nećeš dobiti". Ljubomir Mitrović, T. 15174–15175 (7. juni 2011. godine). Sutradan je Todorović obavijestio Mitrovića da je iz Srebrenice stiglo 20 ranjenika. *Ibid.*

³⁷⁹⁵ Milenko Todorović, T. 12942 (18. april 2011. godine). V. takođe DP P02183, str. 38.

³⁷⁹⁶ U razgovoru s tužilaštvom, obavljenom početkom 2010. godine, Todorović je kazao da mu je, 24–48 sati pošto je dobio uputstvo da obavi pripreme za dolazak zarobljenika, rečeno da te pripreme obustavi. DP P02183, str. 37–38, 40. Tokom svjedočenja, Todorović je insistirao na tome da je to bilo "više od 24 sata", da bi na kraju rekao "dva dana, tri dana, a možda čak i pet, ne mogu sa ove vremenske distance se preciznije izjasniti". Milenko Todorović T. 12982–12983 (18. april 2011. godine), T. 12991–12993 (19. april 2011. godine). Prema Todorovićevom tumačenju, trebalo je vjerovatno više od jednog dana da se iz punog hangara u koji je trebalo smjestiti zarobljenike istovari žito, što je i urađeno, kao što je i rođacima zarobljenih bosanskih Srba vjerovatno trebalo više od 24 sata da saznaju da se očekuje dolazak zarobljenih pripadnika ABiH i počnu da vrše pritisak na Komandu korpusa. Milenko Todorović, T. 12943–12944, 12953, 12983 (18. april 2011. godine), T. 12992 (19. april 2011. godine). V. takođe DP P02183, str. 37. Iz Todorovićevog svjedočenja jasno proizlazi da nije bilo dovoljno vremena za sve

(v) 14.–15. juli 1995. godine

952. Ujutro 14. jula Salapura je u kasarni u preduzeću "Standard" ostavio sljedeću poruku: "Drago [Nikolić] i Beara da se jave kod Golića",³⁷⁹⁷ oficira za obavještajne poslove u Drinskom korpusu.³⁷⁹⁸ Salapura je u svjedočenju rekao da je samo prenio nečiju poruku, te da pretpostavlja da je ona mogla doći od optuženog ili od Mladića.³⁷⁹⁹ Iako tužilaštvo tvrdi da je, s obzirom na to da su Nikolić, Beara i Golić u stručnom smislu svi bili podređeni optuženom, poruku "najverovatnije" poslao optuženi a ne Mladić,³⁸⁰⁰ Vijeće ne može da donese takav zaključak.

953. Dana 14. jula 1995. godine oko 10:45 sati optuženi je napisao telegram upućen Komandi Drinskog korpusa i svim potčinjenim jedinicama Drinskog korpusa, u kojem ih je upozorio da se u vazdušnom prostoru Drinskog korpusa od 05:00 sati tog jutra nalazi jedna bespilotna letjelica.³⁸⁰¹ Optuženi je sve jedinice na tom području upozorio na prisustvo letjelice i naredio im da maskiraju borbena sredstva, da odmah nakon izvršenih radnji uspostave radio-veze, pored žičanih, i unište bespilotnu letjelicu čim je ugledaju.³⁸⁰² Odmah potom³⁸⁰³ optuženi je Sektoru Drinskog korpusa za obavještajno-bezbjednosne poslove, IKM-u Drinskog korpusa, Krstiću lično i Komandi 65. zaštitnog puka napisao još jedan telegram, u kojem je primaoce obavijestio o bespilotnoj letjelici i o stanju na terenu u Žepi i rekao da je, "[p]rema saznanjima UNPROFOR-a muslimanska vojska [...] na linijama a stanovništvo se nalazi u zbjegovima van naseljenih mjesta"; optuženi je predložio "da se otpočne sa izvođenjem b/d po planu pretpostavljene komande".³⁸⁰⁴ Optuženi je u telegramu, između ostalog, rekao da su jedinice Rogatičke brigade i dijelovi 65. zaštitnog puka u stanju

potrebne pripreme: u hangarima još nije bilo ni paleta ni dušeka za zarobljenike, a ni dodatni pripadnici vojne policije još nisu bili preraspoređeni kao pojačanje vojnoj policiji koja je već čuvala sabirni centar Batkovići. Milenko Todorović, T. 12950–12953 (18. april 2011. godine). Uprkos tome, Vijeće zaključuje da je, s obzirom na to da je hangar već bio ispražnjen, a da se to nije moglo obaviti onog dana kad je izdato uputstvo da se sabirni centar Batkovići pripremi, Todorović naređenje da obustavi pripreme mogao dobiti najranije tokom 13. jula 1995. godine.

³⁷⁹⁷ DP P01459, str. 41; Petar Salapura, T. 13605–13606 (3. maj 2011. godine); Richard Butler, T. 16743 (18. juli 2011. godine) (koji je rekao da se "Drago" odnosi na Dragu Nikolića).

³⁷⁹⁸ V. gore, par. 127.

³⁷⁹⁹ Petar Salapura, T. 13606 (3. maj 2011. godine).

³⁸⁰⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 597.

³⁸⁰¹ DP P00128 (kopija Rogatičke brigade, rukom dopisano "Žiža"); DP P00121 (kopija Zvorničke brigade); DP P00147 (kopija 5. mješovitog artiljerijskog puka); DP P00148 (rukom dopisano: "prenesi svim jedinicama"). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 1453–1456 (27. april 2010. godine). "Žiža" je bio teleprinterista Rogatičke brigade. Đoko Razdoljac, T. 8232 (30. novembar 2010. godine); Danko Gojković, T. 2805–2806 (16. juni 2010. godine), T. 2901 (17. juni 2010. godine).

³⁸⁰² DP P00128; DP P00121; DP P00147; DP P00148. V. takođe Petar Škrbić, T. 18804–18806 (2. februar 2012. godine) (koji je rekao da je u tom telegramu prenijeto Mladićevo naređenje); Richard Butler, T. 16729–16730 (18. juli 2011. godine) (koji je rekao da izdavanje ovakvog naređenja, strogo uzev, ne spada u okvir uloge koju je optuženi imao kao pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove, ali da svjedoči o tome da je optuženi bio upućen u "širi plan").

³⁸⁰³ Iako je i na DP P00124 i na DP P00128 naznačeno da su poslati u 10:45 sati, na DP P00124 piše: "Naređene su mjere maskiranja i organizovanja više sistema veza." Zato Vijeće, iako se na DP P00128 nalazi strogo povjerljivi broj koji se neposredno nadovezuje na broj na DP P00124, ipak zaključuje da je DP P00128 poslat prije DP P00124.

³⁸⁰⁴ DP P00124, str. 1–2. V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 1457–1458 (27. april 2010. godine).

borbene gotovosti od 08:00 sati, te da je posmatrački položaj OP-2 već pod kontrolom VRS-a, sa ciljem da se "vrš[i] kontrol[a] rada i izvještavanja UNPROFOR-a prema pretpostavljenima".³⁸⁰⁵

954. Napad na Žepu počeo je 14. jula.³⁸⁰⁶ Oko 14:00 sati optuženi je obavještajnim i bezbjednosnim odjeljenjima Glavnog štaba VRS-a i Drinskog korpusa, IKM-u Drinskog korpusa i 65. zaštitnom puku poslao telegram naslovljen "[S]tavljanje pod kontrolu punktova UNPROFOR-a".³⁸⁰⁷ Optuženi u telegramu kaže da preko posmatračkog položaja OP-2 planira da usmjerava rad ostalih punktova.³⁸⁰⁸ Osim toga, on je primaocce obavijestio i o sljedećem planu: "Punktove UN planiramo zadržati na sadašnjim lokacijama da svojim rasporedom štite od avijacije NATO naš b/p i aktivnosti."³⁸⁰⁹ Pošto je VRS "*de facto* kooptirao" Ukrajinšku četvu da pomogne,³⁸¹⁰ optuženi je u izvještaju naveo da UNPROFOR ima uputstvo da ne otvara vatru na jedinice VRS-a, već da "simulir[a] dejstvo pucanjem u vazduh ukoliko ih na to prisile Muslimani".³⁸¹¹

955. U telegramu koji je 14. jula u 17:45 sati kao strogo povjerljiv upućen Glavnom štabu VRS-a i Miletiću lično³⁸¹² optuženi je objasnio sljedeće: "[d]a bi mogli pratiti b/d oko Žepe i ostvariti puni uvid u RM k-de DK sa komandama brigada" potrebno je da GŠ VRS-a preko odgovarajuće opreme za kriptozastitu bude uključen u plan rada veze Komande Drinskog korpusa.³⁸¹³ Tim zahtjevom optuženi je želio poboljšati informisanost Glavnog štaba o aktivnostima Drinskog korpusa i njemu potčinjenih brigada u operaciji u Žepi.³⁸¹⁴

956. Narednog dana, 15. jula 1995. godine u 23:09 sati, optuženi je izdao "vrlo hitno" naređenje da se jedno vozilo s razglasnim sistemom jačine 5.000 vati prebaci u garnizon u Rogatici do 16. jula 1995. godine u 15:00 sati.³⁸¹⁵

(vi) 16.–17. juli 1995. godine

³⁸⁰⁵ DP P00124, str. 2. V. gore, par. 611, fusnota 2638.

³⁸⁰⁶ V. gore, par. 612.

³⁸⁰⁷ DP P00129; DP P00149; Tomasz Blaszczyk, T. 1459–1461 (27. april 2010. godine).

³⁸⁰⁸ DP P00129, str. 2.

³⁸⁰⁹ DP P00129, str. 2. Na pitanje da li je prijedlog optuženog podrazumijevao i da se pripadnici UNPROFOR-a koriste kao živi štit, Trivić se izgleda najprije složio s tim, da bi kasnije rekao: "Dakle, jednostavno, samim svojim rasporedom da štite. Samim njihovim prisustvom na tom prostoru, to je u ovoj predzadnjoj rečenici. Da svojim rasporedom štite od avijacije, ne da ih mi koristimo kao živi štit." Mirko Trivić, T. 8774–8777 (10. decembar 2010. godine).

³⁸¹⁰ Richard Butler, T. 16731 (18. juli 2011. godine).

³⁸¹¹ DP P00129, str. 1–2.

³⁸¹² DP P00480; Danko Gojković, T. 2836–2837 (16. juni 2010. godine) (koji je na dnu DP P00480 prepoznao svoje inicijale, a na vrhu i svoj potpis).

³⁸¹³ DP P00480. Optuženi je takav zahtjev uputio Glavnom štabu VRS-a zato što nije mogao jednostrano da oduzme takvu opremu od brigada. Richard Butler, T. 16731–16732 (18. juli 2011. godine).

³⁸¹⁴ Richard Butler, T. 16732 (18. juli 2011. godine).

³⁸¹⁵ DP P00479.

957. Ujutro 16. jula u 10:00 sati, optuženi je telefonom razgovarao s Miletićem³⁸¹⁶ o dva hitna telegrama koja je poslao s IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama.³⁸¹⁷ Optuženi je Miletiću rekao da je bolje da s njim komunicira telegramom preko IKM-a Drinskog korpusa.³⁸¹⁸ On je Miletiću rekao i da to prenese Salapuri i drugima u Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove.³⁸¹⁹

958. Uveče 16. jula optuženi je s Mladićem bio u sjedištu Glavnog štaba VRS-a u Crnoj Rijeci.³⁸²⁰ Osim njih, tu su bili i potčinjeni optuženog Keserović, Miletić i pukovnik Ljubomir Obradović, načelnik Uprave Glavnog štaba VRS-a za operativno-nastavne poslove.³⁸²¹ Mladić je Keseroviću naredio da preuzme komandu nad nekoliko jedinica kako bi se ubrzao "pretre[s] terena" koji je bio u toku u zoni odgovornosti Bratunačke brigade.³⁸²² Keserović se obratio optuženom i zatražio od njega pomoć kako bi izbjegao "taj nemogući zadatak", pošto je on, po Keserovićevom mišljenju, pretežak za jednog potpukovnika.³⁸²³ Optuženi se složio s Keserovićem, porazgovarao s Mladićem i onda obavijestio Keserovića da ga Mladić, doduše, nije oslobodio obaveze da ode na područje Bratunca i stekne uvid u situaciju, ali da se složio s tim da Keserović ipak ne preuzme komandu nad jedinicama.³⁸²⁴ Osim toga, optuženi je Keseroviću dao dva uputstva: (1) da u Bratuncu potraži potpukovnika Radoslava Jankovića, referenta u Analitičkom odjeljenju u Obavještajnoj upravi Glavnog štaba VRS-a,³⁸²⁵ i prenese mu poruku da Nizozemskom bataljonu treba vratiti oružje i drugu opremu koja mu je kad su ulazili u Srebrenicu konfiskovana na kontrolnim punktovima, i (2) da komandantu Nizozemskog bataljona prenese da je plan za

³⁸¹⁶ V. gore, par. 84.

³⁸¹⁷ DP P00394a. Kodni naziv IKM-a u Krivačama bio je "Uran". Optuženi se pominje nadimkom "Tošo". V. gore, par. 194, 921. V. takođe Richard Butler, T. 17449 (31. avgust 2011. godine); DP P00763, str. 1; Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11871 (21. maj 2007. godine) (koji je rekao da se IKM Drinskog korpusa nije prije 19. jula premjestio iz Krivača u Godenje).

³⁸¹⁸ DP P00394a. Optuženi je u telefonskom razgovoru istakao da linija preko koje razgovaraju u tom trenutku nije sigurna. *Ibid.* V. takođe Petar Salapura, T. 13615 (3. maj 2011. godine) (koji je rekao da je svaki kontakt s optuženim morao da se odvija preko Rogatičke brigade). Iz nekoliko dokumenata proizlazi da je optuženi na IKM-u Drinskog korpusa imao pristup sigurnim vezama. DP P02552 (rukom pisan izvještaj upućen IKM-u Drinskog korpusa i 67. puku veze ("Elektron"), bez potpisa, ali s naznakom "Javio Tolimir", datiran 16. jula 1995. godine); DP P00763, str. 1; Richard Butler, T. 16845–16847 (19. juli 2011. godine); DP P00836; DP P00836a (presretnuti razgovor između dežurnog oficira Glavnog štaba VRS-a i Mladića, u 16:15 sati, iz kog proizlazi da je iz Glavnog štaba mogao da se uspostavi kontakt s optuženim, pošto dežurni oficir kaže: "Upravo sam sad Toši poslo telegram").

³⁸¹⁹ V. gore, par. 103. U zapisu o presretnutom razgovoru navodi se da je optuženi rekao: "Zovi ga i onda Pepi reci i ovim mojima Na taj način mogu oni slat meni telegram a ja njima." I tužilaštvo i optuženi složili su se da "ovima mojima" znači "mojim ljudima". DP P00394a, str. 1; Petar Salapura, T. 13613–13614 (3. maj 2011. godine).

³⁸²⁰ Dragomir Keserović, T. 13924–13926 (10. maj 2011. godine), T. 13948–13950, 13954 (11. maj 2011. godine).

³⁸²¹ Dragomir Keserović, T. 13924–13926 (10. maj 2011. godine), T. 13954 (11. maj 2011. godine). Kao načelnik Odjeljenja vojne policije Keserović je bio pod komandom optuženog. Richard Butler, T. 16313 (8. juli 2011. godine). V. takođe gore, par. 105. Za Obradovićev položaj u VRS-u v. gore, fusnota 238.

³⁸²² V. gore, par. 517.

³⁸²³ Dragomir Keserović, T. 13926–13929 (10. maj 2011. godine), T. 13955 (11. maj 2011. godine). Keserović se za pomoć obratio optuženom zato što je optuženi bio njegov drugi pretpostavljeni u hijerarhiji, a njegov prvi pretpostavljeni, Beara, nije bio prisutan. Dragomir Keserović, T. 13928 (10. maj 2011. godine).

³⁸²⁴ Dragomir Keserović, T. 13955–13956 (11. maj 2011. godine).

³⁸²⁵ V. gore, par. 115.

evakuaciju promijenjen, te da će konvoj ići preko Srbije, a ne preko sarajevskog aerodroma.³⁸²⁶ Osim toga, optuženi je Keseroviću rekao da će Radoslav Janković imati zaduženje da nadzire evakuaciju ranjenika iz bolnice u Bratuncu, a da će samu evakuaciju organizovati MKCK.³⁸²⁷

959. Prije nego što je Keserović krenuo za Bratunac i Novu Kasabu³⁸²⁸ da ta uputstva prenese Radoslavu Jankoviću, optuženi je s njim ponovo razgovarao u sjedištu Glavnog štaba VRS-a i obavijestio ga da se Beara nalazi u zoni odgovornosti Drinskog korpusa.³⁸²⁹

960. Dana 16. jula u 21:43 sati optuženi se, u razgovoru s Rajkom Krsmanovićem, načelnikom saobraćajne službe u Odjeljenju za pozadinu Drinskog korpusa, bavio i "pitanjima prevoza".³⁸³⁰

961. Dana 17. jula optuženi je s IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama poslao rukom pisan izvještaj u kojem je sažeto prenio razgovor radio-vezom koji su tog dana u 14:00 sati Kušić i Palić vodili o stanju u Žepi.³⁸³¹ Optuženi prenosi da je Kušić od Palića ponovo zatražio da razoruža svoju vojsku, preda oružje i otpočne evakuaciju civila, a da je Palić to odbio.³⁸³²

962. U presretnutom razgovoru od 17. jula u 20:55 sati Radoslav Janković, u tom trenutku u Bratunačkoj brigadi, i Trivić, u tom trenutku u Komandi Drinskog korpusa,³⁸³³ razgovaraju o Jankovićevom prijedlogu kako da riješe jednu konkretnu situaciju.³⁸³⁴ Radoslav Janković dobio je tom prilikom uputstvo da izvrši Miletićev nalog da svoj prijedlog "hitno šifrom" pošalje optuženom, nakon čega će Mladić i optuženi donijeti odluku.³⁸³⁵

(vii) 18. juli 1995. godine

963. U jednom presretnutom razgovoru između Radoslava Jankovića i nepoznatog lica zvanog Čiča, od 18. jula 1995. godine u 08:00 sati, bilježi se da je Radoslav Janković bio u kontaktu s

³⁸²⁶ Dragomir Keserović, T. 13957 (11. maj 2011. godine).

³⁸²⁷ Dragomir Keserović, T. 13957 (11. maj 2011. godine).

³⁸²⁸ Keserović je rekao da se s optuženim sastao "da li 16. navečer ili eventualno 17. ujutro pre mog polaska, ne znam to". Dragomir Keserović, T. 13968 (11. maj 2011. godine).

³⁸²⁹ Dragomir Keserović, T. 13968 (11. maj 2011. godine), T. 14137–14138 (16. maj 2011. godine).

³⁸³⁰ DP P02656 (sažetak presretnutog razgovora u kom "Tošo" razgovara o problemu prijevoza s Krsmanovićem, koji pominje 10 autobusa i 14 kamiona "u vezi sredstava koje nema mobilisane"); Petar Škrbić, T. 18612–18617 (31. januar 2012. godine), T. 18751–18755 (2. februar 2012. godine); DP P02864, str. 2; DP P02865; svjedok PW-029, T. 17893–17896, 17901–17902 (13. septembar 2011. godine); v. gore, fusnota 408. Iako je Petar Škrbić rekao da je u VRS-u bilo nekoliko oficira koji su se prezivali Krsmanović i nekoliko koji su se zvali Tošo, Vijeće, naročito s obzirom na temu razgovora i Krsmanovićev stav, zaključuje da se opisani razgovor vodio između optuženog i Rajka Krsmanovića, oficira Drinskog korpusa.

³⁸³¹ DP P02207. V. gore, par. 615. Iz dokumenta se vidi da je IKM Drinskog korpusa u Krivačama u tom trenutku bio najbliža tačka s koje je optuženi mogao da komunicira preko sigurne veze. Richard Butler, T. 16850 (19. juli 2011. godine).

³⁸³² V. gore, par. 615.

³⁸³³ DP P00554a; Richard Butler, T. 16408–16410 (11. juli 2011. godine).

³⁸³⁴ DP P00554a.

³⁸³⁵ DP P00554a.

optuženim, pošto kaže: "Evo ovako, sad sam zvao Tolimira i ove tamo, on je noćas poslao papir i danas se ide u realizaciju, eventualno sutra i rekao je, nema bez njega."³⁸³⁶ Istog dana iz Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove upućen je izvještaj s otkucanim potpisom optuženog, u kom se, između ostalog, govori o aktivnostima neprijatelja i operacijama UNPROFOR-a.³⁸³⁷

964. Jedan rukom pisan izvještaj koji je sačinio Radoslav Janković³⁸³⁸ i koji je 18. jula u 17:00 sati upućen Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove i obavještajnom organu i organu za bezbjednost Drinskog korpusa, sadrži uputstva o prijevozu ranjenika koja je optuženi dva dana ranije preko Keserovića prenio Radoslavu Jankoviću.³⁸³⁹ Tu se navodi da su 18. jula iz Doma zdravlja u Bratuncu evakuisana 22 ranjena i zarobljena bosanska Muslimana, kao i da je evakuaciju organizovao MKCK. U izvještaju se navodi i da je jedan konvoj "Ljekara bez granica" 18. jula pokušao da izvuče svoje ljude iz baze UN-a u Potočarima, ali da je zbog proceduralnih pitanja vraćen, pošto je trebalo da uđe preko Zvornika.³⁸⁴⁰ Na kraju izvještaja Radoslav Janković traži dalja uputstva u vezi s dozvolom za evakuaciju pripadnika "Ljekara bez granica" i "tzv. lokaln[og] osoblj[a]".³⁸⁴¹ Iste večeri, nešto kasnije, Radoslav Janković pozvao je Glavni štab VRS-a i rekao da optuženom treba predati jedan papir koji on šalje.³⁸⁴² Istog dana, samo nešto ranije, u telefonskom razgovoru između dvije nepoznate osobe o blokiranju konvoja "Ljekara bez granica", jedan od učesnika u razgovoru kaže da konvoj ne može da nastavi "dok se ne vidi sa Tošom koga će oni tamo da leče".³⁸⁴³ Vijeće zaključuje da je optuženi 18. jula već učestvovao u donošenju odluka o evakuisanju lokalnog osoblja koje je radilo za međunarodne organizacije a koje je još uvijek bilo u Srebrenici.

(viii) 19. juli 1995. godine

965. Tokom privremenog prekida vatre, 19. jula 1995. godine oko podneva, optuženi se, zajedno s Indićem, pridružio Mladiću na sastanku sa Smithom i drugima u restoranu "Jela" u Han-Kramu.³⁸⁴⁴ Prisutnima je bilo jasno da Mladić optuženog smatra važnim učesnikom u tom procesu,

³⁸³⁶ DP P00354a.

³⁸³⁷ DP P02489. Taj izvještaj sačinio je Salapura i poslao ga u ime optuženog. V. takođe Richard Butler, T. 16427–16429 (11. juli 2011. godine).

³⁸³⁸ Momir Nikolić je rekao da mu je Radoslav Janković dao taj rukom pisani dokument, a da ga je on odnio u centar za vezu, gdje je operativac po imenu Tomo prekucao izvještaj, ali da nije pogledao inicijale "RJ" na dnu stranice, pa je napisao Nikolićevo ime i čin, pošto je Nikolića znao lično. Momir Nikolić, T. 12433–12436 (6. april 2011. godine); DP P02168. V. takođe Richard Butler, T. 16410–16411, 16420–16421 (11. juli 2011. godine).

³⁸³⁹ DP P02168. V. gore, par. 958.

³⁸⁴⁰ DP P02168.

³⁸⁴¹ DP P02168.

³⁸⁴² DP P00561a (presretnuti razgovor od 18. jula u 23:26 sati između Radoslava Jankovića i "Žileta", u Glavnom štabu). Žile kaže da je "Tošo" "kod jedinice". DP P00561a, str. 2.

³⁸⁴³ DP P02488, str. 1 (presretnuti razgovor od 18. jula u 16:17 sati); Richard Butler, T. 16415–16416 (11. juli 2011. godine).

³⁸⁴⁴ V. gore, par. 616.

a neki su ga doživljavali čak i kao Mladićevu desnu ruku.³⁸⁴⁵ Optuženi je aktivno učestvovao u radu sastanka, čak je povremeno i prekidao pregovore kako bi predložio da se u sporazum unesu neke izmjene,³⁸⁴⁶ na primjer, o pristupu MKCK-a "prihvatnim centrima", povlačenju Nizozemskog bataljona iz Bratunca i davanju odobrenja konvojima UNHCR-a i konvojima s humanitarnom pomoći da uđu u Srebrenicu.³⁸⁴⁷ Pošto je potpisao sporazum, Mladić je pošao u Žepu,³⁸⁴⁸ a Smithu rekao: "Pa ja bih išao brzo, ostaće ovde moj general Tolimir."³⁸⁴⁹

966. Istog dana u 14:32 sati presretnut je razgovor između Đurđića i Radoslava Jankovića, koji je bio potčinjen optuženom, o puštanju pripadnika "Ljekara bez granica" iz Srebrenice.³⁸⁵⁰ Iako je Koljević³⁸⁵¹ dao odobrenje da sve osoblje ode, Đurđić je insistirao da se drže "procedure" i sugerisao Radoslavu Jankoviću da pusti samo žene, djecu i starce.³⁸⁵² Pošto se očekivalo da optuženi dođe te večeri,³⁸⁵³ Đurđić je Radoslava Jankovića uputio da se o tome dalje konsultuje s optuženim.³⁸⁵⁴

967. Tog popodneva optuženi je, zajedno s potpukovnikom Svetozarom Kosorićem, načelnikom Obavještajnog odjeljenja Drinskog korpusa, stigao na posmatrački položaj OP-2 na Bokšanici.³⁸⁵⁵ Tamo je, zajedno s ostalima, s Mladićem pregledao mape i planove.³⁸⁵⁶ U 16:00 sati Torlak i Kulovac došli su na sastanak, u kom su, između ostalih, učestvovali i optuženi i Mladić.³⁸⁵⁷ Razgovaralo se o "evakuacijama" bosanskih Muslimana iz Žepe, koje je, prema planu, trebalo da počnu narednog jutra, i to od ranjenika.³⁸⁵⁸ Na tom istom sastanku optuženi i Mladić rekli su da ABiH drži u zarobljeništvu 400 vojnika bosanskih Srba i izrazili spremnost da svim "vojno

³⁸⁴⁵ David Wood, T. 11092–11093 (10. mart 2011. godine). V. gore, fusnota 2658.

³⁸⁴⁶ David Wood, T. 11092 (10. mart 2011. godine). V. gore, fusnota 2658.

³⁸⁴⁷ DP P01977, str. 2–3, 5. Na tom istom sastanku UNPROFOR je ponovio zahtjeve da mu se omogući da dođe do 2.000 ljudi za koje se ništa nije znalo. Rupert Smith, DP P02086, PT. 17528, 17535–17536 (6. novembar 2007. godine); Rupert Smith, T. 11557 (21. mart 2011. godine). V. gore, fusnota 2660.

³⁸⁴⁸ Smith, DP P02086, PT. 17536 (6. novembar 2007. godine).

³⁸⁴⁹ DP P02798, Disk br. 4, 00:01:54–00:01:59, str. 110. V. takođe Dušan Janc, T. 14590–14592 (25. maj 2011. godine).

³⁸⁵⁰ DP P00383a; Richard Butler, T. 16416–16420, 16422–16426 (11. juli 2011. godine). V. takođe Dragomir Keserović, T. 14149–14157 (16. maj 2011. godine); DP P02222 (povjerljivo).

³⁸⁵¹ DP P00383a, str. 2. Nikola Koljević, u svojstvu predsjednika Državnog komiteta, imao je zadatak da se bavi pitanjima vezanim za međunarodne humanitarne organizacije; pukovnik Miloš Đurđić bio je imenovan za "koordinatora" odnosa između Državnog komiteta i VRS-a. V. gore, par. 193.

³⁸⁵² DP P00383a, str. 2–3.

³⁸⁵³ Nije jasno da li su razgovarali o tome da će optuženi doći u sjedište Glavnog štaba ili u Bratunac. Richard Butler, T. 16425–16426 (11. juli 2011. godine).

³⁸⁵⁴ DP P00383a, str. 3 (gdje se optuženi pominje kao "Tošo"); Richard Butler, T. 16425–16426 (11. juli 2011. godine).

³⁸⁵⁵ DP P02798, Disk br. 4, 00:19:57–00:20:30, str. 116; DP P02799, str. 153–154; V. gore, par. 127. Optuženi nosi maskirnu uniformu s prslukom i šapkom; Torlak ga je na tom istom video-snimku identifikovao na 00:21:29 i 00:25:26. Hamdija Torlak, T. 4362–4363 (24. avgust 2010. godine).

³⁸⁵⁶ DP P02798, Disk br. 4, 00:21:06–00:21:47, str. 117; DP P02799, str. 155.

³⁸⁵⁷ DP P02798, Disk br. 4, 00:23:39–00:24:37, str. 118; DP P02799, str. 156. V. takođe DP D00058, str. 1. V. gore, par. 617.

³⁸⁵⁸ V. gore, par. 617.

sposobnim" muškarcima iz Žepe omoguće slobodan prolaz, ako se oni, zauzvrat, po principu "svi za sve" razmijene za te ratne zarobljenike bosanske Srbe.³⁸⁵⁹

(ix) 20. juli 1995. godine

968. Dana 20. jula 1995. godine u 09:49 sati pukovnik Slobodan Cerović, pomoćnik komandanta Drinskog korpusa za moral, vjerske i pravne poslove, izdao je hitno naređenje motorizovanoj patroli da povede konvoj iz Žepe prema Kladnju; Cerović je dodao da će optuženi "biti dole" i da motorizovana patrola treba da se javi optuženom, koji će odrediti maršrutu konvoja.³⁸⁶⁰

969. U 11:38 sati optuženi je jednom nepoznatom licu rekao da će Ukrajinska četa prevoziti ranjene vojnike bosanske Muslimane iz Žepe u Sarajevo; on je rekao i da Inđića treba obavijestiti da omogući Ukrajinskoj četi da popuni zalihe hrane i goriva i obavi taj zadatak.³⁸⁶¹ Optuženi je rekao da se aktivnosti oko ranjenika nastavljaju, ali da "još nije počelo ostalo".³⁸⁶²

970. Pošto je optuženi već bio naručio da mu se pošalje vozilo s razglasnim sistemom,³⁸⁶³ stanovništvo Žepe je tokom cijelog dana preko razglasa pozivano da se preda.³⁸⁶⁴ Članovi Glavnog štaba VRS-a bili su okupljeni u restoranu "Jela", na Živanovićevom ispraćaju, ali se Milovanović ne sjeća da je i optuženi bio prisutan;³⁸⁶⁵ otprilike u to vrijeme rečeno mu je da je optuženi na "isturenom komandnom mjestu broj 2".³⁸⁶⁶

971. Istoga dana na sarajevskom aerodromu nastavili su se pregovori o razmjeni zarobljenika po principu "svi za sve", kojom bi bili obuhvaćeni svi vojnici ABiH u zatvorima i logorima bosanskih Srba, uključujući i neke nove zarobljenike iz Srebrenice, "te evakuacij[a] cjelokupnog stanovništva Žepe koje to želi".³⁸⁶⁷ U 17:49 sati zabilježen je jedan presretnuti razgovor, u kojem optuženi nepoznatom licu kaže: "Neće Turci da pregovaraju."³⁸⁶⁸ Na pitanje da li išta rade, optuženi je odgovorio: "[R]adimo."³⁸⁶⁹ Istog dana su se Bezruchenko i Joseph iz tima UNPROFOR-a za civilne poslove sastali s optuženim i Mladićem u Žepi; tada je optuženi timu za civilne poslove rekao da će

³⁸⁵⁹ DP D00058, str. 2. V. gore, 617–618.

³⁸⁶⁰ DP P00401a.

³⁸⁶¹ DP P02815. U istom tom presretnutom razgovoru bilježi se da je optuženi rekao da treba omogućiti popunu zaliha jer oni "nemaju ništa". *Ibid.*

³⁸⁶² DP P02815.

³⁸⁶³ Optuženi je 15. jula 1995. godine naručio da mu se pošalje vozilo s razglasnim sistemom. V. gore, par. 956.

³⁸⁶⁴ V. gore, par. 621.

³⁸⁶⁵ Manojlo Milovanović, T. 14283–14285 (18. maj 2011. godine).

³⁸⁶⁶ Manojlo Milovanović, T. 14285 (18. maj 2011. godine). Pošto je optuženi krajem jula 1995. godine često bio na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici, Vijeće smatra da se "istureno komandno mjesto broj 2" odnosi na isti punkt.

³⁸⁶⁷ V. gore, par. 623.

³⁸⁶⁸ DP P00371a.

³⁸⁶⁹ DP P00371a.

VRS prihvatiti dogovor prema kojem bi bosanski Muslimani mogli ostati u Žepi, ali samo pod uslovom da predaju oružje.³⁸⁷⁰

972. Te večeri poslije 21:30 sati u dva presretnuta razgovora zabilježeno je da optuženi i Miletić razgovaraju o jednom potpukovniku Francuzu i zamjeniku iz Ukrajine koji se iz Sarajeva vraćaju kako bi razgovarali s Palićem; optuženi je rekao da će već smisliti kako će s njima.³⁸⁷¹

(x) 21. juli 1995. godine

973. U ranim jutarnjim satima 21. jula 1995. godine optuženi je Miletiću u Glavni štab VRS-a poslao izvještaj pod naslovom "Stanje u Žepi", s otkucanim potpisom.³⁸⁷² Optuženi u njemu predlaže upotrebu hemijskih sredstava ili aerosolnih mina i bombi kako bi se ubrzao pad Žepe i "predaj[a] Muslimana"; optuženi smatra "da bi se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravca Stublića, Radave i Brloške planine" ubrzala predaja.³⁸⁷³ Istog dana 27. pozadinskoj bazi, Drinskom korpusu i 65. zaštitnom puku izdato je naređenje da Krstiću, na IKM-u Drinskog korpusa, doture takva sredstva.³⁸⁷⁴

974. Optuženi tvrdi da se "uništavanj[e] zbjegova muslimanskog stanovništva", koje se pominje u tom dokumentu, DP P00488, odnosi na "uništavanj[e] prostorija koje bi mogle da se koriste za skrivanje stanovništva"; s tim u vezi on se poziva na Trivićevo svjedočenje o korištenju riječi "zbjeg" u bosanskom/hrvatskom/srpskom, koja označava pribježište, a ne "izbjeglice".³⁸⁷⁵ Vijeće smatra da, bez obzira na to da li se dotični pojam odnosi na muslimanske izbjeglice ili na njihova pribježišta, mora da donese zaključak o tome da li je u grupi čije se uništenje namjeravalo bilo civila ili nije. Taj zaključak Vijeće će donijeti u odjeljku u kojem se bude bavilo doprinosom optuženog UZP-u prisilnog uklanjanja.³⁸⁷⁶

975. Dana 21. jula oko 10:30 sati Bezruchenko i jedan tim pripadnika UN-a stigao je na kontrolni punkt, gdje im je zabranjeno da nastave dalje kako bi stigli na pregovore, pošto je optuženi kapetanu Milovanu Leleku³⁸⁷⁷ izdao uputstvo da ne propušta nikog.³⁸⁷⁸ U tom trenutku optuženi je

³⁸⁷⁰ DP P01960, str. 2. V. takođe Edward Joseph, DP P01949, PT. 14243–14244 (23. avgust 2007. godine); DP P00384a, str. 2 (iz kog proizlazi da je jedna grupa pripadnika UNPROFOR-a 20. jula dobila odobrenje da uđe u Žepu i da se te večeri vratila u Sarajevo).

³⁸⁷¹ DP P02657 (gdje su zabilježena dva razgovora, jedan u 21:37 i jedan u 21:44 sati). V. gore, par. 84.

³⁸⁷² DP P00488. V. gore, par. 626. U rukom dopisanoj bilješci na dnu stranice navodi se vrijeme: "u 0150". DP P00488, str. 2.

³⁸⁷³ DP P00488. V. gore, par. 626.

³⁸⁷⁴ DP P02155. V. gore, par. 627.

³⁸⁷⁵ Završna riječ optuženog, T. 19526 (22. avgust 2012. godine); Mirko Trivić, T. 8624–8625 (9. decembar 2010. godine).

³⁸⁷⁶ V. dolje, par. 1090–1091.

³⁸⁷⁷ Lelek je bio načelnik štaba Rogatičke brigade. V. Đoko Razdoljac, T. 8228–8229 (30. novembar 2010. godine).

³⁸⁷⁸ DP P00384a, str. 1. U presretnutom razgovoru bilježi se da je Đurđić Leleku rekao: "postupi ti kako ti je rečeno."

bio nedostupan, pošto je bio "na terenu".³⁸⁷⁹ Nešto kasnije, optuženi se sastao s Bezručenkom i Josephom i pokazao izvjesno interesovanje za plan o "radikalnoj" demilitarizaciji.³⁸⁸⁰

(xi) 22.–23. juli 1995. godine

976. Dana 22. jula 1995. godine u 09:31 sati Popović je kontaktirao optuženog i, poslije kraćeg razgovora, pitao ga za svog rođaka koji je nestao; pošto nije mogao da mu kaže ništa konkretno, optuženi mu je rekao: "Radi svoje poslove."³⁸⁸¹ Sutradan, 23. jula, Popović je nadzirao 10. diverzantski odred dok je ovaj ubijao najmanje 39 bosanskih Muslimana u Bišini, i organizovao njihovo pokopavanje.³⁸⁸²

(xii) 24. juli 1995. godine

977. Dana 24. jula 1995. godine u popodnevrim satima optuženi je prisustvovao sastanku na Bokšanici na kojem je Mladić tražio da predstavnici bosanskih Muslimana potpišu sporazum i da otpočne evakuacija civilnog stanovništva.³⁸⁸³ Po završetku sastanka Mladić je obavijestio Torlaka da će evakuaciju civila provesti optuženi i Palić, a da će Torlak biti na Bokšanici kao garancija za bezbjednost optuženog, pošto centar Žepe još nije bio pod kontrolom VRS-a.³⁸⁸⁴

978. Optuženi je potom otišao, kako bi organizovao prijevoz za bosanske Muslimane iz Žepe.³⁸⁸⁵ Jedan presretnuti razgovor od 19:54 sati potvrđuje kakvu je ulogu optuženi odigrao u organizovanju prijevoza; Mladić optuženom kaže da ne ide u Goražde da se bavi konvojima nego da ostane tu gdje je: "Zamjenjuješ me tu u potpunosti u komandi."³⁸⁸⁶

(xiii) 25. juli 1995. godine

Ibid.

³⁸⁷⁹ DP P00384a, str. 1.

³⁸⁸⁰ V. gore, fusnota 2698. Joseph je rekao da, koliko on zna, konkretan plan o "radikalnoj demilitarizaciji" nije bio izložen nijednoj strani, bar ne na visokom nivou, na kom je bio Izetbegović ili njegovi pandani na strani bosanskih Srba, Karadžić i Mladić. Edward Joseph, T. 10747 (3. mart 2011. godine).

³⁸⁸¹ DP P00765. Te riječi su na engleski prevedene kao "[f]ocus on your work" [usredsredi se na svoj posao] (DP P00773a) i "[w]ork away" [nastavi s radom] (DP P00369a).

³⁸⁸² V. gore, par. 542–546. Na osnovu svih razgovora presretnutih 23. jula 1995. godine može se pratiti kuda se optuženi kretao da bi se sastao s ostalima iz Glavnog štaba. V., na primjer, DP P00723a; DP P00578a; DP P00300 (povjerljivo). U 19:30 sati ni optuženi ni Mladić nisu bili dostupni. DP P00321 (povjerljivo).

³⁸⁸³ V. gore, par. 629–633. DP P02798, Disk br. 4, 00:35:48-00:36:39; DP P02799, str. 158; Dušan Janc, T. 14607–14608 (25. maj 2011. godine), T. 14658 (26. maj 2011. godine).

³⁸⁸⁴ V. gore, par. 632.

³⁸⁸⁵ V. gore, par. 632.

³⁸⁸⁶ DP P00359a. V. takođe DP P02807, 00:25:20–00:25:50, str. 3 (Mladić prepričava šta je rekao optuženom: "Spremi se, Tošo, ideš u Žepu, da organizuješ transport. Autobusi dolaze." Mladić je rekao da je onda naručio autobuse i dodao: "Odlazi, organizuje general Tolimir Turke".) U zapisu o presretnutom razgovoru ne identifikuje se osoba koja optuženom izdaje naređenje, ali ako se taj razgovor sagleda zajedno s video-snimkom u kom Mladić priča da je optuženom izdao takvo naređenje, i ako se imaju u vidu događaji na terenu u to vrijeme, Vijeće smatra da se iz toga kao jedini razuman zaključak može izvesti da je taj sagovornik Mladić.

979. Rano sljedećeg jutra, 25. jula 1995. godine oko 05:30 sati, optuženi je "gen. Gver[i] ili gen. Miletić[u]" uputio dokument u kojem ih obavještava o sporazumu potpisanom prethodnog dana i traži da postupe u skladu s njim.³⁸⁸⁷ Konkretno, optuženi traži sljedeće: "Naša komisija treba potraživati sve naše r/z uključujući zarobljenike iz Goražda i Bihaća. Oslobođanje [...] se mora realizovati u toku 25. i 28. 07. 1995."³⁸⁸⁸ Osim toga, optuženi traži:

Upozorite državnu komisiju za r/z i komisiju SRK da ne smiju pristat na duži proces obzirom da bi Muslimani mogli da zloupotrebe potpisani sporazum [od 24. jula] pod pritiskom iz Sarajeva, a što su već pokušali uključivanjem problema zarobljenih iz Srebrenice.³⁸⁸⁹

980. Tokom prijepodneva, optuženi je imao čitav niz kontakata kako bi koordinirao prijevoz iz Žepe.³⁸⁹⁰ Oko 10:30 sati major Milorad Bukva, načelnik Obavještajnog odjeljenja Sarajevsko-romanijskog korpusa,³⁸⁹¹ kontaktirao je optuženog i prenio mu da je Bezruchenko na kontrolnom punktu i da tvrdi da je on taj koji treba da procijeni kad operacija prijevoza može da počne.³⁸⁹² Optuženi se s tim složio, ali nije Bezruchenku dopustio da ode u grad sve dok za to nije dobio usmeno odobrenje telefonom.³⁸⁹³

981. Optuženi se, konačno, u Žepi sreo s delegacijom, u kojoj su, između ostalih, bili Bezruchenko, Joseph, Dibb, još dva posmatrača Zajedničke komisije i osoblje MKCK-a,³⁸⁹⁴ pa je optuženi tom prilikom dao odobrenje da se bolesni i ranjeni prebace oklopnim transporterima Ukrajinske čete.³⁸⁹⁵ Kad je prijevoz počeo, optuženi je otišao u bazu UNPROFOR-a u centru Žepe, a pratile su ga starješine i vojnici.³⁸⁹⁶ Palić, koji je već bio na licu mjesta, zajedno s Torlakom i drugim članovima Ratnog predsjedništva Žepe, odmah je stupio u kontakt s optuženim.³⁸⁹⁷

³⁸⁸⁷ DP P00494. V. gore, par. 634.

³⁸⁸⁸ DP P00494, str. 1.

³⁸⁸⁹ DP P00494, str. 1. V. gore, par. 634.

³⁸⁹⁰ V., na primjer, DP P00367a (presretnuti razgovor od 08:10 sati, u kom optuženi kaže: "i oni već šalju prve ranjenike i poslaće ih skroz gore do Sarajeva" i šalje upozorenje svim kontrolnim punktovima da to odobre); DP P00368a (presretnuti razgovor od 08:22 sati, u kom optuženi insistira na tome da Glavni štab dobije kopije sporazuma iz Žepe); DP P02855 (presretnuti razgovor od 08:54 sati, u kom optuženi javlja da su svi stigli kako bi "evakuacija" mogla da počne, ali da se čeka UNPROFOR); DP P00370a (presretnuti razgovor od 09:15 sati, u kom optuženi kaže da je kod njega izvjesni Matić i traži Kosorića i Golića); DP P00417a (presretnuti razgovor od 09:45 sati, u kom Popović kaže optuženom da mu je poslao i "Kotorića"; Popović se ponovo raspituje za svog rođaka); DP P00418a (presretnuti razgovor od 10:10 sati, u kom optuženi sređuje da uza Smitha bude i jedan prevodilac iz VRS-a, izdaje uputstvo da se "Papić" obavijesti o "evakuaciji" ranjenika iz Žepe prema Sarajevu, kao i o tome da će na čelu kolone biti Matić i UN, i dodaje da nema potrebe za kontrolom na kontrolnim punktovima, "obzirom da mi to vršimo ovde"). U okviru zadatka da koordiniše operaciju, optuženi je za autobuse obezbjedio i dovoljno goriva. DP P00568a. V. takođe DP P00478. V. gore, par. 640.

³⁸⁹¹ DP P00758, str. 1.

³⁸⁹² DP P00419a.

³⁸⁹³ DP P00419a.

³⁸⁹⁴ Thomas Dibb, T. 4870 (2. septembar 2010. godine), T. 4906–4907 (6. septembar 2010. godine); Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16276–16279 (15. oktobar 2007. godine).

³⁸⁹⁵ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16283 (15. oktobar 2007. godine).

³⁸⁹⁶ Hamdija Torlak, T. 4376 (24. avgust 2010. godine), T. 4391–4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4766 (1. septembar 2010. godine). V. gore, par. 641. Na video-snimku na kom je zabilježen početak prijevoza. Torlak je prepoznao ljude koji su, kako on smatra, bili u pratnji optuženog. DP P02798, Disk br. 4, 00:37:10; Hamdija

982. Tokom operacije prijevoza, optuženi je izdavao uputstva ljudima, kojih je bilo između sedam i devet i koji su, kako se činilo, bili pripadnici snaga bosanskih Srba, da ukrcaju žene i djecu u autobuse.³⁸⁹⁸ Iako nije otvoreno prijetio stanovnicima Žepe,³⁸⁹⁹ optuženi je imao pištolj, koji je u jednom trenutku podigao do visine ramena i okrenuo ga prema nebu.³⁹⁰⁰ David Wood, oficir UNPROFOR-a koji je bio na licu mjesta, rekao je da je atmosfera bila "veoma zastrašujuća" i da su bosanski Muslimani "nesumnjivo bili preplašeni i [uzrujani], a cijelom je operacijom rukovodio [...] general Tolimir".³⁹⁰¹ U operaciji prijevoza optuženi je, poslije Mladića, bio po činu najviši prisutni starješina VRS-a.³⁹⁰²

983. Usred operacije prijevoza, optuženi je cijelog dana lično primao obavještajne izvještaje s informacijama o sistemu veze u ABiH, dobivenim od ratnih zarobljenika,³⁹⁰³ kao i najnovije podatke o pregovorima koji su se na sarajevskom aerodromu vodili o razmjeni ratnih zarobljenika bosanskih Srba za vojno sposobne muškarce iz Žepe.³⁹⁰⁴

984. Oko 16:00 sati optuženi se nalazio na Bokšanici, gdje su Mladić i Smith nastavili raniji sastanak, međutim, nema podataka o tome da je optuženi učestvovao u radu sastanka koji se u tom trenutku odvijao; optuženi se istog popodneva vratio u Žepu.³⁹⁰⁵

985. Te večeri, optuženi je, zajedno s Palićem, svojim vozilom lično pratio posljednji konvoj iz Žepe.³⁹⁰⁶ Pošto su civili bosanski Muslimani prebačeni do linije sukoba, Mičić je odvezao optuženog nazad na posmatrački položaj OP-2 na Bokšanici.³⁹⁰⁷ U 23:17 sati zabilježeno je kako

Torlak, T. 4418 (25. avgust 2010. godine).

³⁸⁹⁷ Hamdija Torlak, T. 4392 (25. avgust 2010. godine), T. 4420–4421 (25. avgust 2010. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:38:11-00:38:18 (video-snimak na kom se vidi kako se optuženi rukuje s Palićem); DP P02799, str. 163. V. gore, par. 641.

³⁸⁹⁸ V. gore, par. 643, fusnota 2760. Dok je nadgledao ulazak u autobuse, optuženi je na sebi imao zelenu maskirnu odjeću, zeleni prsluk i šapku srpske vojske. David Wood, T. 11105–11106 (10. mart 2011. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:38:15. U završnoj riječi optuženi se složio s tim da je "bio u samom centru Žepe u pratnji konvoja, zajedno sa [...] Palićem". Završna riječ optuženog, T. 19524 (22. avgust 2012. godine).

³⁸⁹⁹ David Wood, T. 11104–11105, 11128 (10. mart 2011. godine). V. takođe DP D00055, str. 29.

³⁹⁰⁰ David Wood, T. 11104 (10. mart 2011. godine). V. gore, par. 643. Prema Woodovim riječima, to nije uobičajeno ponašanje generala. David Wood, T. 11126 (10. mart 2011. godine). V. gore, fusnota 2761. Wood se sjeća i da mu je optuženi aprila 1995. godine pokazao kožnu torbicu u kojoj je nosio ručnu bombu; Wood je rekao da optuženi, po svoj prilici, istu tu torbicu nosi i na video-snimku načinjenom na Bokšanici 19. jula. David Wood, T. 11090–11091, 11107, 11172–11173 (10. mart 2011. godine); DP P02798, Disk br. 4, 00:20:28.

³⁹⁰¹ David Wood, T. 11104 (10. mart 2011. godine).

³⁹⁰² V. gore, par. 641.

³⁹⁰³ DP P00485.

³⁹⁰⁴ DP P00493.

³⁹⁰⁵ David Wood, T. 11100–11101 (10. mart 2011. godine); Emma Sayer, T. 10975, 10980 (8. mart 2011. godine); DP P01979, str. 2. DP P01979 odnosi se na događaje od 25. jula. Emma Sayer, T. 10972–10974 (8. mart 2011. godine), T. 11015 (9. mart 2011. godine). V. gore, par. 650.

³⁹⁰⁶ V. gore, par. 646.

³⁹⁰⁷ Mile Mičić, T. 16009 (4. juli 2011. godine). V. takođe DP D00296, str. 31–32. Prema Mičićevim riječima, oni bi uglavnom uveče oko 20:00 sati odlazili s kontrolnog punkta i vraćali se rano ujutru. DP D00296, str. 32.

Malinić,³⁹⁰⁸ koji je tu bio zajedno s optuženim, kaže Goliću: "Onaj prvi paket je otišao bezbedno [...] u glavni grad", a sada "ide nešto veliko".³⁹⁰⁹

(xiv) 26.–27. juli 1995. godine

986. U ranim jutarnjim satima 26. jula 1995. godine optuženi je preko Komande Zvorničke brigade poslao zahtjev da mu se jave dva oficira,³⁹¹⁰ a on sam je tokom dana ostao u Žepi, da, zajedno s Pećancem, vodi operaciju prijevoza.³⁹¹¹ I 26. i 27. jula optuženi je i dalje dobijao obavještajne izvještaje, kao i informacije o planovima koji se tiču ABiH u Žepi.³⁹¹² Optuženi je takođe primao zahtjeve od Glavnog štaba VRS-a i odgovarao na njih.³⁹¹³

987. Dana 27. jula 1995. godine, posljednjeg dana prijevoza civilnog stanovništva iz Žepe, Dibb je vidio optuženog kako s bocom alkohola sjedi kod novih baraka u Žepi i rekao da mu se učinilo da je bio "pod blagim uticajem alkohola".³⁹¹⁴ U tom trenutku Dobb je ponovo pokrenuo pitanje da li se grupi lakše ranjenih muškaraca može dozvoliti da odu, a optuženi se s tim složio.³⁹¹⁵ Kad je i posljednji konvoj tog dana otišao, onoj dvanaestorici lakše ranjenih muškaraca dopušteno je da uđu u autobuse.³⁹¹⁶

988. Optuženi je obezbijedio dovoljno vozila da se i posljednjih 400 bosanskih Muslimana prebaci iz Žepe,³⁹¹⁷ i oko 13:00 sati svi su bili u autobusima.³⁹¹⁸ Kad je i posljednji konvoj došao do Bokšanice, optuženi je lično izveo iz autobusa Mehmeda Hajrića, žepskog hodžu, i rekao da je on "vojno sposoban".³⁹¹⁹

³⁹⁰⁸ "Zoka" se odnosi na majora Zorana Malinića, komandanta bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka. Stefanie Frease, T. 5050, 5053, 5055–5056 (7. septembar 2010. godine). V. takođe Tomasz Blaszczyk, T. 3735 (8. juli 2010. godine); DP P00758, str. 4. V. gore, par. 114.

³⁹⁰⁹ DP P00733a. V. dolje, par. 1059.

³⁹¹⁰ DP P00569a.

³⁹¹¹ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14189 (23. avgust 2007. godine); DP D00175, str. 2. V. takođe Meho Džebo, T. 14801–14802 (30. maj 2011. godine); Hamdija Torlak, T. 4421 (25. avgust 2010. godine); DP D00055, str. 29.

³⁹¹² DP P00483. V. gore, par. 657. V. takođe DP D00522; DP P00484; DP D00055, str. 29. Dana 27. jula 1995. godine Joseph je stekao utisak da optuženi zna da se na sarajevskom aerodromu vode pregovori o razmjeni zarobljenika. Edward Joseph, T. 10559–10560 (28. februar 2011. godine). V. takođe DP P02108, str. 62.

³⁹¹³ DP P00476; DP P00477.

³⁹¹⁴ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16291 (15. oktobar 2007. godine).

³⁹¹⁵ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16291 (15. oktobar 2007. godine). Sličan zahtjev optuženom je, nešto kasnije tog istog dana, postavio i Joseph, a optuženi se i s tim složio. Edward Joseph, T. 10614 (1. mart 2011. godine); Edward Joseph, DP P01949, PT. 14192 (23. avgust 2007. godine). V. gore, par. 653.

³⁹¹⁶ V. gore, par. 653.

³⁹¹⁷ Thomas Dibb, T. 4916–4917 (6. septembar 2010. godine).

³⁹¹⁸ Thomas Dibb, T. 4941–4942 (6. septembar 2010. godine).

³⁹¹⁹ Thomas Dibb, DP P00741, PT. 16291, 16297 (15. oktobar 2007. godine). V. takođe Thomas Dibb, T. 4912–4915 (6. septembar 2010. godine). V. gore, fusnota 2849.

989. Preostali putnici prevezeni su s Bokšanice u Rogaticu, sve dok se autobus nije zaustavio negdje u Lukama, u blizini Tišće.³⁹²⁰ Tu je u autobus ušao jedan oficir VRS-a i pitao da li ima ranjenih.³⁹²¹ Kad je na to dobio potvrđan odgovor,³⁹²² taj je oficir izašao iz autobusa i od optuženog, koji je stajao pored autobusa, uzeo papir formata A4.³⁹²³ Potom je oficir počeo da proziva lakše ranjene ljude, a kad je završio, naredio je onoj dvanaestorici da izađu iz autobusa.³⁹²⁴ Ti su ljudi, zajedno s još 28 staraca, prebačeni u jedan drugi autobus i odvezeni u zatvor Rasadnik.³⁹²⁵

(xv) 28. juli 1995. godine

990. Dana 28. jula 1995. godine optuženi je svim organima Glavnog štaba VRS-a uputio obavještajni izvještaj, u kom je, pozivajući se na brojne obavještajne izvore, izložio opšte stanje u BiH.³⁹²⁶ Optuženi je tokom dana poslao još nekoliko obavještajnih izvještaja,³⁹²⁷ pri čemu treba posebno istaći da su to bili izvještaji s obavještajnim podacima koje je dobio "kroz razgovor sa A. Palićem".³⁹²⁸

991. Kad je 12 lakše ranjenih ljudi i 28 staraca stiglo tog dana u zatvor Rasadnik, optuženi se pojavio, zajedno s jednim pratiocem i Milanom "Zvijericom" Mijatovićem, i naredio da se zarobljenici odvedu u zgradu koja je služila kao zatočenički centar.³⁹²⁹ Tu se optuženi obratio tim ljudima i rekao im da je njihova evakuacija iz Žepe vezana za puštanje 48 vojnika bosanskih Srba s aerodroma Dubrava, blizu Tuzle.³⁹³⁰ Optuženi im je rekao da bosanski Muslimani nisu postupili u skladu s dogovorom, te da su bosanski Srbi zato prinuđeni da ih zadrže kao zarobljenike.³⁹³¹ Optuženi je zarobljenicima rekao da se ne brinu i da će to potrajati samo dva-tri dana, a da će se situacija onda riješiti.³⁹³² Potom je optuženi naredio da se ranjenici odvoje od staraca³⁹³³ i da se, poslije pretresa, popišu sve stvari koje su im oduzete, kako bi svakom licu kad bude pušteno ili

³⁹²⁰ Svjedok PW-006, DP P02797, PT. 7023–7024 (7. februar 2007. godine); Meho Džebo, T. 14811 (30. maj 2011. godine). V. gore, par. 659.

³⁹²¹ Meho Džebo, T. 14812 (30. maj 2011. godine).

³⁹²² Meho Džebo, T. 14812 (30. maj 201. godine).

³⁹²³ V. gore, par. 659.

³⁹²⁴ V. gore, par. 659.

³⁹²⁵ V. gore, par. 659.

³⁹²⁶ DP D00262. Izgleda da neke informacije potiču iz izvještaja koji je prethodnog dana sačinio Jovica Karanović. DP D00522.

³⁹²⁷ DP P00482 (optuženi obavještava Krstića o centru veze u Žepi).

³⁹²⁸ DP P00150; DP P00151.

³⁹²⁹ Meho Džebo, T. 14813–14814 (30. maj 2011. godine), T. 14855 (31. maj 2011. godine). V. također gore, fusnota 2867.

³⁹³⁰ Meho Džebo, T. 14813 (30. maj 2011. godine), T. 14881–14882 (31. maj 2011. godine).

³⁹³¹ Meho Džebo, T. 14813 (30. maj 2011. godine).

³⁹³² Meho Džebo, T. 14813–14814 (30. maj 2011. godine).

³⁹³³ Meho Džebo, T. 14814 (30. maj 2011. godine).

razmijenjeno bile vraćene lične stvari.³⁹³⁴ Potom je optuženi otišao; u zatvoru Rasadnik proveo je samo to kratko vrijeme i poslije nije viđen na tom mjestu.³⁹³⁵

992. Dana 28. jula u 17:20 sati održan je sastanak na posmatračkom položaju OP-2 na Bokšanici.³⁹³⁶ Tu su Gobilliard i Fortin od optuženog, za koga je Fortin rekao da "nije bio sasvim trijezan",³⁹³⁷ htjeli da saznaju šta je s muškarcima bosanskim Muslimanima koji su prethodne večeri iskrcani iz autobusa iz posljednja dva konvoja.³⁹³⁸ Optuženi je potvrdio da su ti ljudi odvedeni u zatvor Rasadnik i rekao da su to zapravo bili vojno sposobni muškarci i da su slagali koliko imaju godina ne bi li pobjegli iz Žepe.³⁹³⁹ Optuženi im je rekao da će MKCK te zatvorenike popisati kao ratne zarobljenike i da treba sačekati sporazum o razmjeni zarobljenika.³⁹⁴⁰ Na istom sastanku UNPROFOR je odbio ponudu optuženog da dozvoli da se u brda pošalju vozila kako bi pokupila civile bosanske Muslimane i vojno osoblje.³⁹⁴¹ Potom je optuženi sugerisao UNPROFOR-u da se povuče s tog područja, "pošto je obavio svoj zadatak i evakuisao civile, a nije spreman da pomogne oko pripadnika bosanske vojske".³⁹⁴²

993. Na istom tom sastanku optuženi je odbacio "glasine" da je Palić mrtav³⁹⁴³ i rekao da je to možda propaganda koju svaka vojska koristi kako bi podrila moral neprijatelja.³⁹⁴⁴

994. Kad je u Žepi završena glavna vojna operacija, Mladić i optuženi usredsredili su se na napad na drugoj strani RS-a; prema Smithovim riječima, ostavili su Gveru "da se bavi ostalim stvarima".³⁹⁴⁵

³⁹³⁴ Meho Džebo, T. 14814 (30. maj 2011. godine). V. gore, par. 663. Sve ljude koji su skinuti s posljednjeg autobusa popisao je MKCK i oni su svi, osim Esada Cocalića, razmijenjeni januara 1996. godine na sarajevskom aerodromu. Hamdija Torlak, T. 4799–4800, 4803–4804 (2. septembar 2010. godine). V. takođe Meho Džebo, T. 14817–14818, 14842 (30. maj 2011. godine). V. gore, par. 664. Cocalić je odveden iz zatvora; stražari su Džebi rekli da je Cocalić razmijenjen, ali on više nikad nije viđen. Meho Džebo, T. 14817 (30. maj 2011. godine), T. 14842 (31. maj 2011. godine). V. takođe Hamdija Torlak, T. 4790 (1. septembar 2010. godine), T. 4799, 4803–4804 (2. septembar 2010. godine).

³⁹³⁵ V. gore, par. 663, fusnota 2870.

³⁹³⁶ DP P00582, str. 1; Louis Fortin, T. 3080–3081 (23. juni 2010. godine); Louis Fortin, DP P00587, PT. 18288–18289 (27. novembar 2007. godine), PT. 18401 (28. novembar 2007. godine). V. gore, par. 660–661.

³⁹³⁷ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18290 (27. novembar 2007. godine) (koji je, osim toga, rekao da je to, prema Gobilliardovom sjećanju, bilo "njegovo uobičajeno stanje").

³⁹³⁸ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18289 (27. novembar 2007. godine); DP P00582, str. 1. Oni su se raspitivali i za jednog civila bosanskog Muslimana koji je u poslijepodnevnim satima 28. jula 1995. godine u podne odveden s jednog kontrolnog punkta. DP P00582, str. 1.

³⁹³⁹ DP P00582, str. 2. V. gore, par. 660.

³⁹⁴⁰ DP P00582, str. 2. V. gore, fusnota 2858.

³⁹⁴¹ DP P00582, str. 3. V. gore, par. 661.

³⁹⁴² Louis Fortin, DP P00587, PT. 18294 (27. novembar 2007. godine); DP P00582, str. 4.

³⁹⁴³ Louis Fortin, DP P00587, PT. 18294–18295 (27. novembar 2007. godine); DP P00582, str. 5. V. takođe Esma Palić, T. 13326 (27. april 2011. godine).

³⁹⁴⁴ DP P00582, str. 5. V. gore, par. 666. Istog dana, samo nešto ranije, Mladić je Josephu rekao da je Palić mrtav. *Ibid.*

³⁹⁴⁵ Rupert Smith, DP P02086, PT. 17581–17582 (6. novembar 2007. godine). V. takođe Rupert Smith, DP P02086, PT. 17556–17557 (6. novembar 2007. godine), PT. 17731 (8. novembar 2007. godine), PT. 17827 (9. novembar

(xvi) 29. juli 1995. godine

995. Dana 29. jula 1995. godine u 09:30 sati Pećanac je, s oznakom "vrlo hitno", optuženom i drugima poslao izvještaj sa sastanka koji je ranije tog jutra održan s UNPROFOR-om; na tom sastanku Pećanac je rekao da je "od gosp. Hajrića i Imamovića 27.07. dobio uvjerenja da u bivšoj enklavi Žepe nema više civila".³⁹⁴⁶ Preko Pećančevog izvještaja optuženi je dobio i ažurirane podatke o međunarodnim mirovnim snagama koje su ostale u Žepi i nepotvrđenu informaciju da dio ABiH iz Žepe pokušava da se probije na desnu obalu Drine, "vjerojatno u namjeri da se predaju snagama MUP-a Srbije".³⁹⁴⁷

996. U skladu s ranijim razgovorima o ratnim zarobljenicima, u jednom izvještaju UNPROFOR-a od tog dana navodi se da je optuženi rekao Gobilliardu "da bi UNPROFOR mogao da evakuše muškarce iz Žepe direktno, ako Bošnjaci prihvate zamjenu zarobljenika po principu svi za sve".³⁹⁴⁸

997. Istog dana optuženi je poslao telegram, s oznakom "vrlo hitno", o zarobljavanju i razoružavanju Žepske brigade ABiH.³⁹⁴⁹ Taj dokument upućen je IKM-u Drinskog korpusa, obavještajno-bezbjednosnom organu Drinskog korpusa, Komandi Rogatičke brigade, Istočnobosanskom korpusu, 1. krajiškom korpusu i Krstiću, Pećancu i Kušiću lično;³⁹⁵⁰ u tekstu se kaže da treba nastaviti borbene operacije protiv Žepske brigade ABiH sve dok bosanski Muslimani ne obave dogovorenu razmjenu i primijene sporazum od 24. jula 1995. godine.³⁹⁵¹ Optuženi u tom telegramu daje sljedeće uputstvo:

Nastavite borbena dejstva radi okruženja i uništenja 1. žepske brigade sve dok Muslimani ne izvr[š]e dogovorenu razmenu i poštovanje sporazuma od 24. 07. o njihovom razoružavanju i predaji. Preduzmite sve potrebne mere da sprečite njihovo izvlačenje iz okruženja. Lica koja zarobite do prekida vatre ne evidentirajte i ne prikazujte međunarodnim organizacijama. Čuvaćemo ih za razmenu u slučaju da Muslimani ne ispoštuju dogovor, ili se probiju iz našeg okruženja.³⁹⁵²

2007. godine).

³⁹⁴⁶ DP P00486, str. 1–2. V. gore, par. 672.

³⁹⁴⁷ DP P00486, str. 2. V. gore, par. 672.

³⁹⁴⁸ DP P02131, str. 3; DP P02108, str. 72. V. takođe Edward Joseph, T. 10562–10565 (28. februar 2011. godine) (Joseph je i dalje bio zabrinut za konačnu bezbjednost tih bosanskih Muslimana). V. gore, par. 670. Prema Harlandovoj procjeni, optuženi se slagao s ministrom Muratovićem, ali "[i]z nekog razloga srpski pregovarači na aerodromu zauzimaju daleko nepopustljiviji stav od [optuženog]". DP P02131, str. 3; DP P02108, str. 72.

³⁹⁴⁹ DP P00122; DP P00152.

³⁹⁵⁰ DP P00122, str. 1; DP P00152.

³⁹⁵¹ V. gore, par. 671.

³⁹⁵² DP P00122, str. 2. V. takođe DP P00152. Obradović smatra da je taj dokument prije informacija nego naređenje. Ljubomir Obradović, T. 12065–12067 (30. mart 2011. godine). V. takođe Dragomir Pećanac, T. 18171–18172 (djelimično zatvorena sjednica) (16. januar 2012. godine). Butler je rekao da, koliko je njemu poznato, nije bilo vojnih razloga ili drugih razloga koji bi se mogli vidjeti iz dokumenata i materijala u ovom predmetu iz kojih bi

998. Optuženi je rekao da su očekivali da će narednog dana doći do prekida vatre i razmjene ratnih zarobljenika.³⁹⁵³

(xvii) 30.–31. juli 1995. godine

999. Dana 30. jula 1995. godine, po ovlaštenju optuženog,³⁹⁵⁴ Čarkić je sačinio dokument koji je sadržao spisak imena bosanskih Muslimana koji su poslije 28. jula evidentirani kao ratni zarobljenici i koji su držani u zatvoru Rasadnik.³⁹⁵⁵ Na spisku su, između ostalih, i Torlak, Meho Džebo, Hajrić, Imamović i "Atlantida" (Palić).³⁹⁵⁶ U dokumentu se takođe navodi da su, "[u] skladu sa naređenjem gen. Tolimira i njegovim instrukcijama", preduzete "sve potrebne mjere i u skladu sa mogućnostima, iste se uglavnom do kraja poštuju".³⁹⁵⁷ U te mjere koje je optuženi naredio spadaju, između ostalog, kategorizacija zarobljenika, tri obroka dnevno, ljekarska nega i mogućnost da se mole.³⁹⁵⁸ U dokumentu se navodi i da je optuženi zatražio da se obavi istraga po pritužbama zatvornika da su prilikom hapšenja opljačkani.³⁹⁵⁹

1000. Iako je MKCK potom obišao zatvor Rasadnik i evidentirao zarobljenike,³⁹⁶⁰ Palić nigdje nije evidentiran kao ratni zarobljenik. Čarkić je u svjedočenju rekao da misli da je Beara znao da MKCK nema Palića u evidenciji, kao i da je, s obzirom na liniju subordinacije, i optuženi to znao.³⁹⁶¹

bilo opravdano izdavati uputstvo da se zarobljene osobe ne evidentiraju; on je rekao i da ratne zarobljenike koji su predviđeni za razmjenu u najmanju ruku moraju evidentirati međunarodne organizacije. Richard Butler, T. 16430–16431 (11. juli 2011. godine). U jednoj poruci koju je MUP ABiH poslao nekoliko dana kasnije pominje se razgovor presretnut 3. avgusta 1995. godine u kom jedan oficir VRS-a kaže da je optuženi naredio: "Ne prikazivati nigdje ljude koji su zarobljeni, što više sa njima razgovarati i čuvati ih da ih imamo za buduće razmjene." DP P02875, str. 1.

³⁹⁵³ DP P00122, str. 2–3.

³⁹⁵⁴ Čarkić je potvrdio da je, kad je potpisivao taj dokument, u njemu napisao "po ovlaštenju generala Tolimira" kako bi naglasio da ga je sačinio na zahtjev optuženog. Zoran Čarkić, T. 12835–12836 (14. april 2011. godine); DP P01434, str. 6.

³⁹⁵⁵ DP P01434. Iako se u DP P01434 navodi da se ratni zarobljenici drže u prihvatnom centru u Rogatici, Čarkić je precizirao da su oni bili u zatvoru Rasadnik. Zoran Čarkić, T. 12755 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine), T. 12838 (14. april 2011. godine). V. takođe gore, fusnota 2867.

³⁹⁵⁶ DP P01434, str. 1–4; Meho Džebo, T. 14823–14825 (31. maj 2011. godine). "Atlantida" je kodirano ime dato Avdi Paliću. V. gore, par. 677, fusnota 2917. U dokumentu se navodi i da se "Atlantida" nalazi na drugoj lokaciji i da "puca od zdravlja". *Ibid.*

³⁹⁵⁷ DP P01434, str. 5.

³⁹⁵⁸ DP P01434, str. 5. Čarkić je rekao da je optuženi naredio da se prema ratnim zarobljenicima primjenjuju najhumanije moguće mjere. Zoran Čarkić, T. 12836, 12890 (djelimično zatvorena sjednica) (14. april 2011. godine). Iako su ta naređenja ispunjena u krajnje elementarnom smislu, policajci su zarobljenike maltretirali i tukli. Meho Džebo, T. 14823–14832 (31. maj 2011. godine). V. gore, par. 664.

³⁹⁵⁹ DP P01434, str. 5–6. V. gore, fusnota 2852. Iz jednog dokumenta koji je Beara 24. avgusta 1995. godine uputio 65. zaštitnom puku vidi se da je o Matićevom učešću u tom incidentu obavljena istraga. DP P02427; Milomir Savčić, T. 15861–15864 (22. juni 2011. godine). Savčić misli da je Matić kasnije izbačen iz bataljona vojne policije. Milomir Savčić, T. 15860 (22. juni 2011. godine).

³⁹⁶⁰ Meho Džebo, T. 14829–14830, 14840–14841 (31. maj 2011. godine); DP D00211; DP P02253. V. gore, fusnota 2870.

³⁹⁶¹ Zoran Čarkić, T. 12762 (djelimično zatvorena sjednica) (13. april 2011. godine).

1001. Tokom dana 30. jula optuženi je u jednom trenutku otišao s tog područja jer je morao da se pozabavi situacijom na grahovsko-glamočkom bojištu, na jugozapadu BiH.³⁹⁶²

(c) Avgust 1995. godine i kasniji period

1002. Tokom avgusta i narednih mjeseci optuženi je i dalje učestvovao u političkim diskusijama koje su se vodile u RS-u i u međunarodnim pregovorima u BiH i u inostranstvu.³⁹⁶³

1003. Uporedo s tim, optuženi je i dalje dobijao ažurirane podatke s terena;³⁹⁶⁴ konkretno, 14. avgusta 1995. godine optuženi je lično dobio izvještaj o zarobljenicima iz žepske enklave od Beare.³⁹⁶⁵ Tim dokumentom optuženi se obavještava da je Uprava za bezbjednost Ministarstvu pravosuđa RS-a, MUP-u RS-a, RDB-u RS-a, kao i raznim korpusima VRS-a, predložila mjere koje treba preduzeti kako bi se obezbijedilo izručenje muškaraca bosanskih Muslimana koji su iz Žepe prebjegli u Srbiju.³⁹⁶⁶ U izvještaju se predlaže i da se preduzmu mjere koje bi se odnosile na sve zarobljenike iz Žepe, kojih, kako se procjenjuje, "ima oko 70".³⁹⁶⁷ U izvještaju od 31. avgusta 1995. godine Novica Simić navodi da je optuženi porodicama zarobljenih vojnika bosanskih Srba obećao da će zarobljeni vojnici biti razmijenjeni čim Istočnobosanski korpus zarobi dovoljno neprijateljskih vojnika za razmjenu.³⁹⁶⁸

1004. Dana 3. septembra 1995. godine optuženi je komandantima i odjeljenjima za obavještajno-bezbjednosne poslove uputio izvještaj o razmjeni zarobljenika.³⁹⁶⁹ U njemu on prenosi zabrinutost porodica zarobljenih vojnika bosanskih Srba i njihov apel da se zarobljenici razmijene; on napominje i da Glavni štab VRS-a insistira na tome da se prilikom pregovora o razmjeni

³⁹⁶² DP P02457 (u jednom presretnutom razgovoru od 30. jula 1995. godine u 19:50 sati kaže se da su optuženi i Đukić "tijekom današnjeg dana otišli [...] na grahovsko-glamočko bojište". General-potpukovnik Đorđe Đukić bio je načelnik Pozadinskog sektora Glavnog štaba VRS-a, v. gore, par. 83. V. takođe DP P02458, str. 3; DP P01246, str. 1–2. U bilješci koju je sačinio narednog dana, 31. jula 1995. godine, Harland kaže da je Smith rekao da je cijela visoka komanda bosanskih Srba, uključujući Mladića, Gveru, Milovanovića i optuženog, "iz zone Srebrenica/Žepa" prešla u Banju Luku. DP P02100, str. 2–3; DP P02108, str. 75–77; Rupert Smith, T. 11566 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17563 (6. novembar 2007. godine). V. takođe Dragomir Pećanac, T. 18112 (16. januar 2012. godine). Vijeće ne raspolaže dokazima na osnovu kojih bi moglo da utvrdi koliko se dugo optuženi tačno zadržao na zapadu BiH ili da li je tamo bio u kontinuitetu.

³⁹⁶³ V., na primjer, DP P02105, str. 11, 35–45, 95–100, 108–110; DP P02102; DP P02156; DP D00532; DP P02466; DP P02467; DP P02468; DP D00223, str. 2; DP D00224; DP D00219; DP P01396, str. 1, 9; DP P02435; DP P00585, str. 265; Rupert Smith, DP P02086, PT. 17568–17570 (6. novembar 2007. godine). V. takođe DP P01427, str. 7, 31, 43, 79.

³⁹⁶⁴ Čak i tokom pregovora koji su se u Daytonu, u državi Ohio, u SAD, vodili prije potpisivanja Daytonskog sporazuma, presretnuti su razgovori iz kojih se vidi da je optuženi bio u redovnom kontaktu s Mladićem i političarima iz RS-a. V., na primjer, DP P02463; DP P02464; DP P02465; DP P02466.

³⁹⁶⁵ DP P02256.

³⁹⁶⁶ DP P02256, str. 1–2.

³⁹⁶⁷ DP P02256, str. 3–5. Predlaže se da se svi zarobljenici iz žepske enklave prebace u "KPD Srbinje", gdje će biti držani u izolaciji i gdje će im biti dozvoljen jedino kontakt sa članovima posebno formiranog istražnog tima; Državna komisija za razmjenu ratnih zarobljenika, MKCK, UNHCR i druge humanitarne organizacije dobiće pristup tek pošto se istraga okonča. *Ibid.*

³⁹⁶⁸ DP P02751.

³⁹⁶⁹ DP P02250.

zarobljenika poštuje princip "svi za sve", a ne "jedan na jedan", ali da bosanski Muslimani blokiraju razmjenu time što postavljaju uslov da se razmjenom obuhvati veći broj bosanskih Muslimana s područja Srebrenice i Žepe od onog koji VRS drži u zatvorima u RS-u.³⁹⁷⁰

1005. U dopisu od 6. oktobra 1995. godine optuženi potom obavještava Glavni štab VRS-a o sporazumu o prekidu vatre, koji na snagu treba da stupi 10. oktobra 1995. godine i koji sadrži posebne odredbe da se svim civilima i ratnim zarobljenicima smjesta omogući human tretman, kao i da se pod nadzorom UNPROFOR-a razmijene svi ratni zarobljenici.³⁹⁷¹ Optuženi je 15. decembra 1995. godine uputio zahtjev, između ostalih, Korpusu, Đurđiću i Glavnom štabu VRS-a, u kojem traži da mu se dostave podaci, mišljenje i sugestije o predloženoj razmjeni zarobljenika s ABiH.³⁹⁷²

1006. Vijeće je saslušalo i dokaze o tome da je optuženi dugo poslije sukoba davao savjete o tome koje informacije o događajima koji su se odigrali poslije pada Srebrenice treba pustiti u javnost. Konkretno, optuženi je 27. februara 1997. godine, nakon što je Ambasada Kraljevine Nizozemske u Sarajevu uputila zahtjev, predložio da se ne daje pismeni odgovor koji bi mogao pomoći da se identifikuje 239 lica za koja se na spiskovima navodi da su 13. jula bila prisutna u bazi UN-a.³⁹⁷³ Optuženi je dodao i da ne treba odgovarati ni "bilo kojim drugim međunarodnim organizacijama i institucijama koje bi pokušale da obezbede bilo kakav pisani dokument".³⁹⁷⁴

C. Udruženi zločinački poduhvat prisilnog uklanjanja stanovništva iz Srebrenice i Žepe

1. Argumentacija strana u postupku

1007. Optuženi se u Optužnici tereti za učešće u UZP-u čiji je zajednički cilj bio "protjerati muslimansko stanovništvo iz enklava Srebrenica i Žepa u periodu od 8. marta 1995. ili približno tog datuma do kraja avgusta 1995." (dalje u tekstu: UZP prisilnog uklanjanja).³⁹⁷⁵ Prema Optužnici, u tom UZP-u učestvovali su, između ostalih, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, optuženi, Milenko

³⁹⁷⁰ DP P02250, str. 2; Richard Butler, T. 16434–16437 (11. juli 2011. godine). V. gore, fusnota 2461.

³⁹⁷¹ DP D00263, str. 3. V. takođe Manojlo Milovanović, T. 14400–14402, 14407 (19. maj 2011. godine).

³⁹⁷² DP P02251. Zahtjev optuženog odnosi se i na predloženu razmjenu zarobljenika s Hrvatskim vijećem obrane (HVO). *Ibid.*

³⁹⁷³ DP P02433, str. 1–3.

³⁹⁷⁴ DP P02433, str. 3.

³⁹⁷⁵ Optužnica, par. 35. Djela u osnovi UZP-a iznijeta su u par. 36–46 (opšta djela u osnovi u cilju ostvarenja UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe), par. 47–50 (konkretna djela u osnovi u cilju navodnog prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice) i par. 51–57 (konkretna djela u osnovi u cilju navodnog prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe), kao i u par. 58–59 (konkretna uloga i postupci optuženog u cilju ostvarenja UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva iz Srebrenice i Žepe). Osim toga, u Optužnici se kaže da je optuženi mogao predvidjeti "da će srpske snage tokom udruženog zločinačkog poduhvata u cilju prisilnog premještanja i deportacije stanovništva enklava Srebrenica i Žepa počinuti pojedinačna krivična djela, kao što su pojedinačna situaciono uslovljena ubistva, predvidljiva ciljana pogubljenja pojedinaca i djela progona opisana u paragrafima 22, 23.1 i 34 ove Optužnice". V. Optužnica, par. 61. O odgovornosti optuženog za ovaj prošireni oblik UZP-a biće govora u posebnom dijelu ovog poglavlja, u kom će se analizirati njegovo učešće u UZP-u koji mu se stavlja na teret.

Živanović, Radislav Krstić, Ljubomir Borovčanin, Petar Salapura, Ljubiša Beara, Radoslav Janković, Dragomir Pećanac, Vujadin Popović i Momir Nikolić.³⁹⁷⁶ Tužilaštvo tvrdi da su pripadnici UZP-a bili "stručnjaci za korištenje svih raspoloživih sredstava – uključujući vojnu silu, humanitarni pritisak, propagandu, teror i prisilne pregovore – kako bi ostvarili svoje zločinačke ciljeve".³⁹⁷⁷

1008. Optuženi je u vezi s navodima o UZP-u prisilnog uklanjanja iznio nekoliko opštih argumenata. Jedan njihov dio vezan je za tvrdnju da su bosanski Muslimani mogli slobodno da odluče da li će napustiti enklave ili neće.³⁹⁷⁸ Vijeće je u pravnim zaključcima o prisilnom premještanju već razmatralo pitanje slobodne volje. Vijeće podsjeća da je s tim u vezi većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovalo da odvoženje autobusima oko 25.000–30.000 civila bosanskih Muslimana iz Potočara i skoro 4.400 iz Žepe – a u te dvije grupe su prevashodno bili žene, djeca i starci – predstavlja prisilno premještanje.³⁹⁷⁹

1009. Drugi dio argumenata koje optuženi iznosi vezan je za tvrdnju da nije bilo zajedničkog plana da se stanovništvo protjera, te da VRS nije donio odluku da se bosanski Muslimani uklone iz enklava.³⁹⁸⁰ Optuženi tvrdi da je tu odluku u slučaju Srebrenice donio UNPROFOR, a u slučaju Žepe vlasti BiH.³⁹⁸¹ Vijeće će te i druge, konkretnije tvrdnje u vezi s dokazima razmotriti u nastavku teksta, tamo gdje je to primjenjivo, kad bude iznosilo zaključke.

2. Zaključci

(a) Politika etničkog razdvajanja: šest strateških ciljeva, Direktiva op. br. 7

1010. U Optužnici se navodi da je UZP prisilnog uklanjanja otpočeo marta 1995. godine, izdavanjem Direktive op. br. 7, ali većina članova Vijeća zaključuje da je RS takvu politiku počeo da provodi još 1992. godine, sa ciljem da u istočnim enklavama više ne bude bosanskih Muslimana. S tim u vezi Vijeće naročito podsjeća na svoj zaključak o usvajanju i provođenju šest strateških ciljeva iz maja 1992. godine, te na Direktivu op. br. 4, izdatu novembra iste godine.³⁹⁸² Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća na svjedočenje Momira Nikolića, koji je rekao da su on sam i svi pripadnici Bratunačke brigade još početkom 1994. godine dobili uputstvo da "preduz[mu] sve ono što bi obezbijedilo jedan nepodnošljiv život [...] sa ciljem da Muslimani zbog takvog stanja na

³⁹⁷⁶ Optužnica, par. 35, 70–71.

³⁹⁷⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 885.

³⁹⁷⁸ Pretpretresni podnesak optuženog, par. 192; Završna riječ optuženog, T. 19508–19511, 19515–19516 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁷⁹ V. gore, par. 842.

³⁹⁸⁰ Završna riječ optuženog, T. 19478–19479, 19516–19517, 19525 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁸¹ Završna riječ optuženog, T. 19508–19511, 19522 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁸² V. gore, par. 162–165.

kraju napuste enklavu".³⁹⁸³ Takva politika još jednom je potvrđena Direktivom op. br. 7 od 8. marta 1995. godine, kojom je Drinskom korpusu izdato sljedeće uputstvo:

Demonstrativnim i aktivnim borbenim dejstvima uz primenu mera operativno-taktičkog maskiranja, vezivati što jače snage za sebe, na severozapadnom delu ratišta, a prema enklavi Srebrenica i Žepa što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. *Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi.*³⁹⁸⁴

1011. Optuženi tvrdi da VRS nije imao cilj da civilnom stanovništvu stvara nepodnošljive uslove života i poziva se s tim u vezi na izjavu svjedoka Frankena, koji, između ostalog, govori o tome da su bosanski Srbi i bosanski Muslimani trgovali na crnoj berzi.³⁹⁸⁵ Optuženi tvrdi da do toga ne bi došlo da je postojala namjera da se stanovništvu enklava život učini potpuno nepodnošljivim.³⁹⁸⁶ Međutim, većina članova Vijeća primjećuje da je Franken govorio o "prvih nekoliko mjeseci" 1995. godine, budući da je on stigao januara 1995.³⁹⁸⁷ Osim toga, Franken je rekao i da su civilne vlasti zaraćenih strana predložile da se uspostavi trgovina na crnoj berzi, te da je to bio pokušaj da se normalizuju odnosi između bosanskih Srba i bosanskih Muslimana. No, Franken je u svjedočenju nadalje rekao da je ta trgovina okončana poslije svega nekoliko mjeseci.³⁹⁸⁸ To što su Srbi i Muslimani prvih nekoliko mjeseci 1995. godine trgovali na crnoj berzi ne znači da VRS nije imao plan da stanovnicima enklava život učini nepodnošljivim.³⁹⁸⁹ Prema mišljenju većine članova Vijeća, kao i na osnovu dokaza o posljedicama koje je imalo provođenje ove Direktive, a koje su detaljno opisane drugdje u ovoj presudi koje će biti istaknute u nastavku, tekst Direktive op. br. 7 nedvosmisleno se odnosio i na ABiH i na civilno stanovništvo, bosanske Muslimane u enklavama.

1012. Optuženi nadalje tvrdi da Direktiva op. br. 7 uopšte nije provedena, već da je zamijenjena Direktivom op. br. 7/1, koja je izdata 31. marta 1995. godine i u kojoj se ne spominje stvaranje nepodnošljivih uslova života.³⁹⁹⁰ Prije svega, većina članova Vijeća primjećuje da se u naređenju za borbene operacije koje je Komanda Drinskog korpusa još 20. marta 1995. godine izdala podređenim brigadama doslovno prenosi cilj formulisan u Direktivi op. br. 7, naime da se stanovnicima enklava stvore uslovi totalne nesigurnosti i nepodnošljivosti.³⁹⁹¹ Drugo, iz dokaza proizlazi da Direktiva op. br. 7/1, suprotno onom što optuženi tvrdi, nije zamijenila Direktivu op.

³⁹⁸³ Momir Nikolić, T. 12273 (4. april 2011. godine). V. takođe *ibid.*, T. 12274–12282 (4. april 2011. godine), T. 12343–12344 (5. april 2011. godine); DP P02158.

³⁹⁸⁴ DP P01214, str. 10 (naglasak dodat). V. gore, poglavlje IV.2(a).

³⁹⁸⁵ Završna riječ optuženog, T. 19484–19485; DP P00607, str. 1–2.

³⁹⁸⁶ Završna riječ optuženog, T. 19484–19486 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁸⁷ DP P00607, str. 1.

³⁹⁸⁸ V. DP P00607, str. 1–2.

³⁹⁸⁹ Vijeće će u nastavku teksta, tamo gdje to bude potrebno, razmotriti argumente optuženog o legitimnosti napada VRS-a na enklave.

³⁹⁹⁰ Završni podnesak optuženog, par. 380–387; Završna riječ optuženog, T. 19467–19468 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁹¹ DP P02719 (izdato 20. marta 1995. godine), str. 6.

br. 7, već da su njom politički ciljevi iznijeti u Direktivi op. br. 7 prenijeti na vojni plan. Vojna naređenja izdavana poslije Direktive op. br. 7/1 pozivaju se na Direktivu op. br. 7 i na Direktivu op. br. 7/1.³⁹⁹² S tim u vezi, većina članova Vijeća naročito podsjeća na Zapovest za aktivna borbena dejstva koju je Živanović izdao 2. jula 1995. godine i u kojoj se konkretno navodi zadatak da se "u dubini zone" popravi taktički položaj VRS-a, sa ciljem da se "stvor[e] uslov[i] za eliminisanje enklava", "na osnovu Direktive op. br. 7 i 7/1" Glavnog štaba VRS-a.³⁹⁹³ Zato se većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila da su politički ciljevi iznijeti u Direktivi op. br. 7, koju je, kako većina članova Vijeća naglašava, Karadžić, kao vrhovni komandant oružanih snaga RS-a, odobrio potpisom, provedeni putem naređenja izdanih vojsci.

(b) Ograničavanje popune zaliha UNPROFOR-a i kretanja konvoja humanitarne pomoći

1013. Vijeće na ovom mjestu podsjeća na konkretno uputstvo koje se u Direktivi op. br. 7 tiče odnosa prema UNPROFOR-u. U njoj se u relevantnom dijelu kaže:

Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i *dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu*, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja.³⁹⁹⁴

1014. Prema riječima optuženog, ta ograničenja popune zaliha UNPROFOR-a "ni na koji način se ne mo[gu] smatrati aktom koji doprinosi prinudnom iseljavanju stanovništva".³⁹⁹⁵ Osim toga, optuženi tvrdi da VRS nije imao kontrolu nad humanitarnim konvojima, tako da se propusti u isporuci humanitarne pomoći ne mogu stavljati na teret VRS-u.³⁹⁹⁶

1015. Vijeće je na drugim mjestima u ovoj presudi već iznijelo zaključak da VRS jeste ograničavao kretanje konvoja koji su prenosili humanitarnu pomoć i konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a u obje enklave.³⁹⁹⁷ Putem tih ograničenja, koja su postepeno pooštavana od marta do jula 1995. godine, oko enklava je, kako većina članova Vijeća zaključuje i kako je to bilo

³⁹⁹² V. takođe DP P02509, str. 1 (borbeni izvještaj od 16. maja 1995. godine, koji je potpisao Krstić, koji je upućen Glavnom štabu VRS-a i Isturenom komandnom mjestu Glavnog štaba i u kom se navodi da Drinski korpus nastavlja s pripremama za odbranu oko srebreničke i žepske enklave, "u duhu vašeg naređenja", ali dodaje i sljedeće: "Za sada nismo u mogućnosti realizovati vaše naređenje o potpunom zatvaranju enklava i preduzimanju napadnih dejstava prema istim zbog nemanja dovoljno snaga"); Richard Butler, T. 16527–16529 (12. juli 2011. godine) (koji je rekao da je naređenje Glavnog štaba "o potpunom zatvaranju enklava" na koje se Krstić poziva u stvari zadatak formulisan u Direktivi op. br. 7, kojom se nalaže "fizičko odvajanje" enklava). Isto tako se i Mladić u jednom naređenju od 11. oktobra 1995. godine koje se odnosi na zaustavljanje neprijateljske ofanzive na zapadnom dijelu fronta u RS-u izričito poziva na Direktivu op. br. 7: "Obezbeđenje b/d-ka u direktivi broj 7." DP D00264, str. 3. V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 66 (Direktiva 7/1 izdata je na osnovu Direktive 7).

³⁹⁹³ DP P01202, str. 3 (naglasak dodat).

³⁹⁹⁴ DP P01214, str. 14 (naglasak dodat).

³⁹⁹⁵ Pretpretresni podnesak optuženog, par. 199. V. takođe Završna riječ optuženog, T. 19470 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁹⁶ Završna riječ optuženog, T. 19472, 19476–19477 (22. avgust 2012. godine).

³⁹⁹⁷ V. gore, par. 196.

predviđeno Direktivom op. br. 7,³⁹⁹⁸ sve više "stezan obruč", sve dok uslovi života za bosanske Muslimane nisu postali nepodnošljivi.³⁹⁹⁹ Zbog spomenutih ograničenja umanjena je i operativna spremnost UNPROFOR-a, pa i njegova sposobnost da ostvari svoju misiju.⁴⁰⁰⁰ Zbog svega toga, početkom jula enklave su se našle u katastrofalnoj humanitarnoj situaciji: oko 42.000 ljudi u Srebrenici i oko 6.500 do 10.000 u Žepi nije imalo dovoljno hrane, vode i sanitetskog materijala, pri čemu su bili svjesni toga da Nizozemski bataljon nije u stanju da ih zaštiti i strahovali su za budućnost.⁴⁰⁰¹

(c) Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva

1016. Osim nametanja ograničenja i napada na položaje UN-a, VRS je tokom maja i juna 1995. godine stalno intenzivirao granatiranje i snajpersko djelovanje po srebreničkoj enklavi. Krajem maja 1995. godine, u znak odmazde za vazdušne udare NATO-a na teritoriju pod kontrolom VRS-a, VRS je granatirao enklave i uzeo pripadnike UN-a kao taoce. Tokom tog granatiranja jedna djevojčica je poginula, a mnogi ljudi su ranjeni. Srebrenička enklava je u junu već bila u okruženju snaga VRS-a, koje su sve intenzivnije granatirale položaje ABiH unutar enklave.⁴⁰⁰² Početkom jula granatiranje je postalo još žešće. VRS je otvarao neselektivnu vatru po enklavi, gađao objekte UN-a i prouzrokovao pogibiju nekoliko civila.⁴⁰⁰³ Do 8. jula oko 4.000 bosanskih Muslimana koji su živjeli u smještaju izgrađenom u okviru švedskog projekta za izbjeglice pobjeglo je na sjever i došlo u Srebrenicu.⁴⁰⁰⁴ Većina članova Vijeća već je zaključila da je ta vatra dijelom bila usmjerena i na civile i civilne objekte.⁴⁰⁰⁵ Te aktivnosti dovele su istovremeno do terorisanja civilnog stanovništva, što je i bila njihova namjeravana posljedica.

1017. U tom pogledu, većina članova Vijeća podsjeća konkretno na svoje zaključke o jednoj operaciji koju su pripadnici 10. diverzantskog odreda u noći s 23. na 24. juli 1995. godine izveli zajedno s jednom jedinicom Bratunačke brigade, kada su te snage kroz stari kop rudnika ušle u

³⁹⁹⁸ V. DP P01214, str. 14. V. gore, par. 188.

³⁹⁹⁹ Rupert Smith, T. 11541–11542 (21. mart 2011. godine); Rupert Smith, DP P02086, PT. 17472, 17484 (5. novembar 2007. godine). Prema Smithovom tumačenju, ograničavanjem dotura humanitarne pomoći oko enklava je trebalo "stezati obruč"; ulazak robe u enklave mogao se kontrolisati s minimalnim snagama, a istovremeno se na civilno stanovništvo u enklavama mogao vršiti pritisak, zbog čega bi ono na kraju uskratilo podršku ABiH u samim enklavama. Osim toga, tako se mogao kontrolisati UN. Rupert Smith, T. 11541–11542 (21. mart 2011. godine). V. takođe DP D00122 (izvještaj UN-a o Srebrenici), str. 56 (gdje se navodi da VRS od polovine februara 1995. godine i dalje "steže obruč" oko zaštićene zone); Richard Butler, T. 17467, 31. avgust 2011. godine). V. takođe par. 189, fusnota 685.

⁴⁰⁰⁰ V. gore, par. 201.

⁴⁰⁰¹ V. gore, par. 203–204. Tvrdnju optuženog da Direktivom op. br. 7 nisu stvoreni uslovi da stanovništvo ostane bez onog što mu je neophodno da preživi većina članova Vijeća smatra neosnovanom, pošto iznijeti dokazi nesumnjivo pokazuju da je u obje enklave vladala eklatantna nestašica elementarnih potrepiština. Završna riječ optuženog, T. 19468–19469 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰⁰² V. gore, par. 210.

⁴⁰⁰³ V. gore, par. 220.

⁴⁰⁰⁴ V. gore, par. 221.

⁴⁰⁰⁵ V. gore, par. 208–209.

srebreničku enklavu.⁴⁰⁰⁶ Iako se taj incident u Optužnici ne navodi izričito, par. 38 Optužnice odnosi se i na njega; tamo se, naime, navodi da je VRS od marta do kraja jula 1995. godine granatirao i snajperima gađao niz civilnih ciljeva u enklavama u sklopu akcije stvaranja nepodnošljivih uslova za život stanovništva.⁴⁰⁰⁷ Optuženi tvrdi da je to bila vojna operacija i da nije postojala namjera da se civilno stanovništvo napada ili zastrašuje.⁴⁰⁰⁸ S tim u vezi optuženi se poziva na plan koji je Salapura dostavio 21. juna 1995. godine, u kom je izložio zadatke u vezi napadom i u kom se izričito navodi da treba izbjegavati žrtve među ženama i djecom.⁴⁰⁰⁹ Osim toga, optuženi tvrdi da bi takvih informacija moralo biti i u pismu koje je Ramiz Bećirović 27. juna 1995. godine uputio Komandi ABiH i u kojem je govorio o napadu, ali nije naveo nikakve podatke o žrtvama,⁴⁰¹⁰ što bi učinio da je tokom te operacije iko stradao.⁴⁰¹¹

1018. Napad na naselje Vidikovac na obodu enklave izveden je u ranim jutarnjim satima 24. juna 1995. godine.⁴⁰¹² Erdemović, jedan od pripadnika 10. diverzantskog odreda koji je učestvovao u napadu, rekao je u svjedočenju da je cilj napada bio "da se uzbuni vojska i stanovništvo koje se nalazilo u Srebrenici, bilo je kao izviđanje".⁴⁰¹³ Te snage su ušle u naselje, ispalile na zgrade nekoliko projektila iz ručnih raketnih bacača tipa "zolja" i u roku od deset minuta povukle se kroz tunel.⁴⁰¹⁴ U napadu je nekoliko ljudi ranjeno, a jedna žena je poginula.⁴⁰¹⁵ Momir Nikolić je u svjedočenju rekao da je dan poslije napada razgovarao s UNPROFOR-om i ustanovio da su UNPROFOR-u zapravo date pogrešne informacije da je napad posljedica sukoba između različitih frakcija bosanskih Muslimana u enklavi.⁴⁰¹⁶

1019. Vijeće nadalje primjećuje da Bećirović u dopisu koji je 27. juna 1995. godine uputio Komandi ABiH, doduše, ne spominje izričito da je u napadu poginula jedna žena i da je nekoliko

⁴⁰⁰⁶ V. gore, par. 211.

⁴⁰⁰⁷ V. Optužnica, par. 38. Dalje, Vijeće primjećuje da se u par. 58–59 Optužnice navode djela koja su učesnici u UZP-u počinili kako bi proveli UZP prisilnog uklanjanja, a u koja spada i granatiranje civilnih ciljeva u Srebrenici i Žepi. U par. 60 iznose se konkretna djela koja je optuženi, kako se navodi, počinio "djelujući individualno ili u dogovoru s ostalim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata" u cilju ostvarenja UZP-a prisilnog uklanjanja i opet upućuje, između ostalog, na par. 38 Optužnice.

⁴⁰⁰⁸ Završna riječ optuženog, T. 19487 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰⁰⁹ DP P02200, str. 2.

⁴⁰¹⁰ DP D00230.

⁴⁰¹¹ Završna riječ optuženog, T. 19487 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰¹² Momir Nikolić, T. 12354–12355 (5. april 2011. godine); Osman Salkić, T. 7865 (22. novembar 2010. godine). V. takođe DP P00986, str. 2.

⁴⁰¹³ Dražen Erdemović, T. 1880–1881 (17. maj 2010. godine).

⁴⁰¹⁴ Dražen Erdemović, T. 1880–1881 (17. maj 2010. godine); Momir Nikolić, T. 12355 (5. april 2011. godine); Osman Salkić, T. 7865 (22. novembar 2010. godine).

⁴⁰¹⁵ V. gore, par. 211.

⁴⁰¹⁶ Momir Nikolić, T. 12355–12356 (5. april 2011. godine).

civila ranjeno,⁴⁰¹⁷ ali da to navodi u jednom iscrpnijem izvještaju koji je samo tri dana kasnije, 30. juna 1995. godine, uputio Komandi ABiH.⁴⁰¹⁸ U tom izvještaju incident se opisuje ovako:

Agresoru je pošlo za rukom da 24.06.1995. godine iskoristi stari hodnik iz Rudnika "Olova i cinka" u Sasama i ranu ujutru u 02,30 sati upadne u sami centar grada Srebrenice. Te prilike ispalio je 9 zolja na prigradsko naselje Vidikovac i otvorao vatru iz pješadijskog naoružanja i ubije 1 ženu, rani 1 muškarca civila i 1 dijete, zatim je uspio da sa obližnjih brda, 300 m, kod bolnice u gradu ispali prema istoj 1 zolju i 1 raketu iz "OSE" (RB), te otvori vatru iz pješadijskog naoružanja.⁴⁰¹⁹

Momir Nikolić, kojem je tokom svjedočenja pokazan ovaj opis incidenta, potvrdio je da se izvještaj odnosi na spomenuti napad.⁴⁰²⁰

1020. Salapura, koji je vodio tu operaciju, rekao je u svjedočenju da je napad bio "demonstrativno dejstvo bez posledica"⁴⁰²¹ i da je imao "demonstrativni karakter, a ne bilo koji drugi".⁴⁰²² Prema Salapurinim riječima, operacija je samo trebalo da bude "opomena da snage iz enklave Srebrenica" prestanu napadati bosanske Srbe izvan enklave, ali da je cilj bio i da se na UNPROFOR izvrši pritisak da razoruža pripadnike ABiH u enklavi.⁴⁰²³ Osim toga, Salapura je rekao da je cilj bila stanica policije u kojoj se nalazila komanda brigade ABiH, ali da to "nije izvedeno" u potpunosti zbog magle i loše vidljivosti.⁴⁰²⁴ U dijelu jednog izvještaja Nizozemskog bataljona koji je predodčen kao rekonstrukcija napada navodi se da su projektili na Srebrenicu ispaljivani istovremeno, da je jedan projektil udario u jednu kuću, te da je tom prilikom ranjen jedan čovjek, kao i da je dvoje ljudi u naselju Vitlovac pobjeglo od kuće kad je napad počeo i da su na njih pucali ljudi "iz napadačke grupe koji su čekali u blizini okna rudnika".⁴⁰²⁵ Salapura je potvrdio da se izvještaj Nizozemskog bataljona odnosi na napad kroz kop rudnika, kao i da je ono dvoje ljudi koje je pobjeglo iz kuće ustrijeljeno.⁴⁰²⁶ Što se tiče ispaljenih projektila, Salapura je u svjedočenju rekao: "[a]li je bila magla i evo, jedna je ispaljena. Jedna je otišla. Znae, to možemo nazvati kolateralna šteta. Desilo se. U ratu je tako. [...] A na fudbalskom igralištu, fudbal se igra pa se čovek povredi."⁴⁰²⁷ Kad ga je optuženi unakrsno ispitivao, Salapura je insistirao na tome da cilj te operacije nije bilo vršenje terora, već da je ona bila "klasični oblik diverzantske akcije koja je vrlo

⁴⁰¹⁷ DP D00230.

⁴⁰¹⁸ DP P00986, str. 2.

⁴⁰¹⁹ DP P00986, str. 2.

⁴⁰²⁰ Momir Nikolić, T. 12356–12357 (5. april 2011. godine).

⁴⁰²¹ Petar Salapura, T. 13518 (2. maj 2011. godine).

⁴⁰²² Petar Salapura, T. 13532 (2. maj 2011. godine).

⁴⁰²³ Petar Salapura, T. 13518, 13519–13520 (2. maj 2011. godine). V. također Osman Salkić, T. 7865 (22. novembar 2010. godine) (koji je rekao: "I mislim da je to sigurno bio test vojnicima UNPROFOR-a, da li će djelovati ili neće").

⁴⁰²⁴ Petar Salapura, T. 13532 (2. maj 2011. godine).

⁴⁰²⁵ DP P00961, str. 2.

⁴⁰²⁶ Petar Salapura, T. 13544–13546 (2. maj 2011. godine).

⁴⁰²⁷ Petar Salapura, T. 13545–13546 (2. maj 2011. godine).

pažljivo, vrlo korektno, vrhunski profesionalno urađena, čak za udžbenike da bude urađena i izvedena u pozadini neprijatelja", da je izvedena "bez žrtava", kao i da je on sam bio "ponosan".⁴⁰²⁸

1021. Većina članova Vijeća prihvata da je planom za taj napad zaista bilo predviđeno da se izbjegavaju žrtve među ženama i djecom. Međutim, po izloženoj svrsi napada i načinu na koji je ova operacija provedena jasno je da pravljenje razlike između boraca i civila nije bilo prioritarno. Operacija je provedena u kraju u kojem su živjeli civili. Srebrenica je bila zaštićena zona, a to što su u enklavi bili pripadnici ABiH i što su izvan enklave vršili akcije iz zasjede nije, kako smatra većina članova Vijeća, bio razlog da se cijela enklava uzme za vojni cilj. Te snage su usred noći i u roku od samo deset minuta ispalile devet "zolja" na jedno prigradsko naselje, iako je vidljivost bila smanjena zbog magle. Kad su civili koji su živjeli u jednoj obližnjoj kući pobjegli, na njih je pucano, a jedan je ubijen. Deseti diverzantski odred bio je nezavisna, dobro obučena elitna jedinica neposredno potčinjena Glavnom štabu.⁴⁰²⁹ S obzirom na date okolnosti, ona nije trebalo da vrši nikakve napade. U toj operaciji nije bilo ničeg profesionalnog, niti je ona, kako je Salapura to rekao, provedena "pažljivo" ili "korektno". Imajući u vidu sve stroža ograničenja za dotur humanitarne pomoći i granatiranje enklave u periodu koji je neposredno prethodio ovom napadu, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerala se da je on imao dvije funkcije: da se ABiH upozori da je VRS u stanju da napada enklavu i da se teroriše civilno stanovništvo, u skladu sa ciljem da se ljudima u enklavi život učini nepodnošljivim.

(d) Napad na srebreničku enklavu

1022. Početkom jula stanje se pogoršalo kad je VRS, u skladu s naređenjima za operaciju "Krivaja 95", počeo direktno i otvorenije napadati srebreničku enklavu i Potočare.⁴⁰³⁰

1023. Optuženi tvrdi da cilj operacije "Krivaja 95" nije bio da se stanovništvu Srebrenice život učini nepodnošljivim već da se napadnu snage ABiH koje su se nalazile u enklavama.⁴⁰³¹ Većina članova Vijeća podsjeća na to da se u borbenoj zapovijesti za operaciju "Krivaja 95" – za vojnu operaciju protiv Srebrenice – izdatoj 2. jula 1995. godine, izričito upućuje na Direktivu op. br. 7.⁴⁰³² Kao jedan od ciljeva u zapovijesti se navodi "stvoriti uslove za eliminisanje enklava".⁴⁰³³ Osim

⁴⁰²⁸ Petar Salapura, T. 13666–13667 (4. maj 2011. godine).

⁴⁰²⁹ Dražen Erdemović, DP P00215, PT. 10935 (4. maj 2007. godine); Dražen Erdemović, T. 1882 (17. maj 2010. godine). V. gore, par. 120–122.

⁴⁰³⁰ V. gore, par. 215–219; DP P02514, str. 4 (u dnevnom izvještaju Glavnog štaba VRS-a o stanju na ratištu 6. jula 1995. godine navodi se da su borbene operacije VRS-a otpočele i precizira da su jedinice Drinskog korpusa izvršile "pripremu i grupisanje snaga za aktivna b/d prema enklavama Srebrenica i Žepa").

⁴⁰³¹ Završna riječ optuženog, T. 19488, 19490–19497 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰³² DP P01202, str. 3.

⁴⁰³³ V. DP P01202, str. 3; činjenica o kojoj je presuđeno br. 78. V. takođe gore, par. 217. V. takođe Richard Butler, T. 16556–16557 (13. juli 2011. godine) (koji je rekao da je cilj tog naređenja bio da se stvori humanitarna kriza i da se UN natjera da evakuše stanovništvo iz enklava).

toga, većina članova Vijeća ukazuje i na naređenje koje je Karadžić izdao 9. jula 1995. godine uveče i u kojem je operacija napada na srebreničku enklavu proširena na zauzimanje grada,⁴⁰³⁴ te podsjeća na video-snimak na kom se vidi kako Mladić, u pratnji drugih visokih starješina VRS-a, ulazi u Srebrenicu poslije njenog pada i, između ostalog, kaže: "[P]oklanjamo srpskome narodu ovaj grad" i "I napokon, došao je trenutak da se [...] Turcima osvetimo na ovom prostoru."⁴⁰³⁵ Većina članova Vijeća nadalje podsjeća i na svjedočenje vojnog posmatrača UN-a Kingorija, koji se u periodu od aprila do jula 1995. godine redovno sastajao i s predstavnicima VRS-a i s predstavnicima bosanskih Muslimana i koji je u svjedočenju rekao da mu je, poslije razgovora koji su se vodili na sastancima s VRS-om, bilo jasno da VRS ne želi da iz enklave ode samo ABiH nego i civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, kako bi u njoj "mogli da žive obični ljudi, Srbi".⁴⁰³⁶ Konačno, većina članova Vijeća podsjeća i na govor koji je Karadžić 28. avgusta 1995. godine održao na 53. sjednici Narodne skupštine, kad je, između ostalog, rekao: "Ako ćemo pravo, ima gradova koje smo zgrabili, a bilo nas je svega 30%, takvih ću vam nabrojati koliko god hoćete, ali ne možemo da damo gradove gdje smo bili mi 70% [...]. [nabraja mnoge gradove, među njima i Srebrenicu] a to su zbog strateške važnosti morali postati naši".⁴⁰³⁷ Stoga se većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila da je cilj plana da se Srebrenica napadne i zauzme bio da se svi bosanski Muslimani, pripadnici vojske koliko i civili, uklone iz enklave.

1024. Dok je prodirao sve dublje u zaštićenu zonu Srebrenice, VRS je istovremeno napadao posmatračke položaje UNPROFOR-a u obje enklave i prijetio pripadnicima UN-a.⁴⁰³⁸ Preplašeni sve intenzivnijim napadima VRS-a, bosanski Muslimani nisu vidjeli drugu mogućnost nego da napuste domove i svu imovinu ostave za sobom.⁴⁰³⁹ Mnogi su se okupili oko baze čete Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, očajnički se nadajući da će tamo naći zaštitu.⁴⁰⁴⁰ Vojska Republike Srpske granatirala je tu bazu, i nekoliko ljudi je ranjeno.⁴⁰⁴¹ Potom je VRS granatirao obje strane puta kojim se kretala kolona od nekoliko hiljada civila, bosanskih Muslimana, koji su poslije pada Srebrenice 11. jula 1995. godine, prestravljeni od onog što ih čeka, išli prema bazi UN-a u Potočarima, kako bi tamo pronašli utočište.⁴⁰⁴² Kad su konačno stigli u Potočare, ti civili su se

⁴⁰³⁴ DP D00041 (telegram od 9. jula u 23:50 sati, s otkucanim potpisom optuženog, u kom se, između ostalog, navodi da je Karadžić "saglasan [...] da se nastave dejstva radi zauzimanja Srebrenice, razoružanja muslimanskih terorističkih bandi i potpune demilitarizacije enklave Srebrenica"). V. takođe činjenica o kojoj je presuđeno br. 97. V. gore, fusnota 867.

⁴⁰³⁵ V. gore, fusnota 916.

⁴⁰³⁶ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19169–19170 (13. decembar 2007. godine).

⁴⁰³⁷ DP P02435, str. 2–3.

⁴⁰³⁸ V. gore, par. 222–223, 229, 600, 612.

⁴⁰³⁹ V. gore, par. 230.

⁴⁰⁴⁰ V. gore, par. 233.

⁴⁰⁴¹ V. gore, par. 233.

⁴⁰⁴² V. gore, par. 233. Vijeće je saslušalo svjedočenja bosanskih Muslimana koji su iz svojih zapaljenih kuća bježali prema Potočarima. V. gore, par. 264.

našli u nečem što je jedan svjedok opisao kao "pak[ao]": u nepodnošljivoj humanitarnu situaciji, koju je dodatno pogoršavalo to što su snage bosanskih Srba neprestano zastrašivale i fizički zlostavljale bosanske Muslimane, a neke čak i ubile.⁴⁰⁴³

(e) Sastanci u hotelu "Fontana", ulazak VRS-a u Potočare i prisilno uklanjanje stanovništva

1025. S obzirom na sve to, većina članova Vijeća zaključuje da su sastanci u hotelu "Fontana", o kojima se govori na drugim mjestima u ovoj presudi, bili lažna predstava kojom je VRS htio da demonstrira dobru volju da pronađe rješenje za stanovništvo, bosanske Muslimane. Na tim sastancima vladala je prijeteća i zastrašujuća atmosfera, jer se VRS tako postavljao.⁴⁰⁴⁴ Osim toga, većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da je VRS najkasnije prije trećeg sastanka, 12. jula ujutru, donio odluku da žene, djecu i starce bosanske Muslimane prebaci u Kladanj,⁴⁰⁴⁵ a da je plan da se ubiju vojno sposobni muškarci već bio formulisan.⁴⁰⁴⁶ Iako su riječi koje je Mladić na tim sastancima uputio Nesibu Mandžiću trebale da stvore utisak da bosanski Muslimani imaju nekog izbora, većina članova Vijeća već je na drugom mjestu⁴⁰⁴⁷ ustanovila da to nikako nije bio slučaj. Mladiću je na tim sastancima nekoliko puta eksplicitno rečeno i on je i te kako bio svjestan toga da Nesib Mandžić, bosanski Musliman, nastavnik koji je prisustvovao drugom i trećem sastanku u hotelu "Fontana",⁴⁰⁴⁸ nije u poziciji da natjera ABiH da preda oružje, kako je to Mladić tražio. Sastanci u hotelu "Fontana" bili su puki paravan za ono što je već bilo pripremljeno iza kulisa.

1026. Rano ujutru 12. jula ujutru Potočarima su se približile dodatne snage VRS-a i MUP-a, s namjerom da preuzmu kontrolu; najkasnije u podne tog dana ta je namjera i ostvarena.⁴⁰⁴⁹ Neposredno iznad baze UN-a, na vidljivom mjestu, postavljeni su tenkovi i topovi.⁴⁰⁵⁰ U trenutku kad je u hotelu "Fontana", u 10:00 sati tog jutra, počinjao posljednji sastanak VRS je već pokrenuo pozadinsku mašineriju potrebnu da bi se provelo masovno prebacivanje stanovništva.⁴⁰⁵¹ Glavni štab je već 11. jula uveče prenio Mladićevo naređenje da se organizuju autobusi.⁴⁰⁵² Isto tako, u trenutku kada je, 12. jula ujutro, počinjao treći sastanak u hotelu "Fontana", VRS je već organizovao isporuku goriva, potrebnog za operaciju prebacivanja stanovništva.⁴⁰⁵³ Uveče 12. jula

⁴⁰⁴³ V. gore, par. 243–244.

⁴⁰⁴⁴ V. gore, par. 247, 251, 255, 259.

⁴⁰⁴⁵ V. gore, par. 257.

⁴⁰⁴⁶ V. gore, par. 1044–1046.

⁴⁰⁴⁷ V. gore, par. 1025.

⁴⁰⁴⁸ V. gore, par. 250.

⁴⁰⁴⁹ V. gore, par. 262–265.

⁴⁰⁵⁰ DP P00608, str. 5 (telefaks od 12. jula o razgovorima u hotelu "Fontana", koji je Karremans istog dana uputio nadređenima u UNPROFOR-u).

⁴⁰⁵¹ V. gore, par. 257.

⁴⁰⁵² V. gore, par. 269.

⁴⁰⁵³ V. gore, par. 269.

VRS je organizovao dodatne isporuke goriva, kako bi se operacija narednog dana odvijala neometano.⁴⁰⁵⁴

1027. Na ovom mjestu većina članova Vijeća ukazuje na argument optuženog da se prisilno premještanje stanovništva ne može pripisati VRS-u, "budući da je evakuacija cijela izvedena na zahtjev UNPROFOR-a i civilnog stanovništva u enklavi".⁴⁰⁵⁵ Međutim, većina članova Vijeća smatra da je interes koji je UNPROFOR imao da evakuiše civilno stanovništvo iz Srebrenice i koji je izrazio 11. jula imao humanitarne motive, zbog toga što je VRS napadao enklavu i što je postojala opasnost da civilne žrtve budu direktna posljedica tog napada.⁴⁰⁵⁶ Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da je uklanjanje stanovništva bilo direktna posljedica vojnih aktivnosti VRS-a protiv Srebrenice, te da je stoga ta operacija, sa stanovišta međunarodnog prava, bila protivpravna.⁴⁰⁵⁷ Osim toga, većina članova Vijeća saslušala je iskaze o tome da je Nizozemski bataljon bio iznenađen time što je operacija uklanjanja počela tako rano.⁴⁰⁵⁸ Kad je Koster zatražio od Mladića da se javi Karremansu, koji je bio u bazi UN-a, Mladić je odbio, rekavši da je on tu glavni i da bi vojnicima Nizozemskog bataljona bolje bilo da sarađuju.⁴⁰⁵⁹ Konačno, da je uklanjanje oko 25.000–30.000 žena, djece i staraca bosanskih Muslimana iz Potočara bilo legitimno, ne bi bilo razloga da oficir za obavještajne poslove Glavnog štaba Radoslav Janković od Nesiba Mandžića nekoliko dana pošto je operacija provedena traži da potpiše parče papira ne bi li time dokazao njenu legitimnost.⁴⁰⁶⁰

(f) Napad na žepsku enklavu

1028. Poslije pada srebreničke enklave i okončanja operacije u kojoj su žene, djeca i starci prisilno premješteni iz Potočara, VRS je svu pažnju preusmjerio na Žepu. Optuženi tvrdi da, kao i kod operacije "Krivaja 95", civilno stanovništvo nije bilo cilj napada na Žepu (operacija "Stupčanica 95"). U prilog toj tvrdnji optuženi upućuje na naređenje koje je Krstić 13. jula izdao za otpočinjanje napada na Žepu, a u kom se, između ostalog, kaže: "[c]ivilno muslimansko stanovništvo i UNPROFOR nisu cilj dejstva naših snaga, iste prikupljati i stražom obezbjeđivati, a naoružane muslimanske grupe razbijati i uništavati."⁴⁰⁶¹ Vijeće priznaje da su snage bosanskih Srba mogle imati legitimni interes u tome da uzimaju za metu pripadnike ABiH koji su bili u žepskoj enklavi i koji su učestvovali u borbama protiv VRS-a. Međutim, samo zbog toga što se u Krstićevom

⁴⁰⁵⁴ V. gore, par. 271.

⁴⁰⁵⁵ Završna riječ optuženog, T. 19511 (22. avgust 2012. godine). V. takođe *ibid.*, T. 19508–19510 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰⁵⁶ V., na primjer, DP P00608, str. 2.

⁴⁰⁵⁷ V. gore, par. 798–800.

⁴⁰⁵⁸ V. gore, par. 275.

⁴⁰⁵⁹ V. gore, par. 277.

⁴⁰⁶⁰ V. gore, par. 302.

⁴⁰⁶¹ DP P01225, str. 4; Završni podnesak optuženog, par. 431–432.

izvještaju nalazi takva formulacija većina članova Vijeća tvrdnju da je operacija VRS-a bila usmjerena samo protiv pripadnika ABiH ne smatra ubjedljivom.

1029. Iz dokazā jasno proizlazi, a Vijeće je takav zaključak već donijelo, da je VRS krajem juna već izvršio napade na većinu posmatračkih položaja UNPROFOR-a oko Žepe i da je upozorio UNPROFOR da će nastaviti da ih napada sve dok se UNPROFOR ne povuče iz enklave. U sedmici koja je prethodila Krstićevom naređenju, na centar Žepe otvarana je sporadična artiljerijska, minobacačka i mitraljeska vatra.⁴⁰⁶² Zbog tih dejstava VRS-a nekoliko civila u okolnim selima je ranjeno, a uništeno je više od 30 kuća.⁴⁰⁶³ U toj fazi je, zbog sve većih ograničenja dotura humanitarne pomoći u enklavu, i humanitarna situacija počela dramatično da se pogoršava.⁴⁰⁶⁴ Nadalje, u Krstićevom naređenju pominje se i cilj da se enklave "oslobod[e]" i "likvidira[ju]", što ukazuje na to da se cilj VRS-a proširio s poboljšavanja taktičkog položaja u Žepi, sa ciljem otvaranja vatre na ABiH, na zauzimanje zaštićene zone primjenom sile.⁴⁰⁶⁵ Stoga većina članova Vijeća zaključuje da je operacija protiv Žepe najkasnije od 13. jula 1995. godine imala za cilj ne samo otvaranje vatre na ABiH, koja se nije demilitarizovala, nego i na preuzimanje kontrole nad zaštićenom zonom, pa time i nad stanovništvom u njoj.

1030. Napad na Žepu odvijao se po istom obrascu i slijedu kao i napad na Srebrenicu. U trenutku kad je enklava bila u najosjetljivijem položaju, pošto UNPROFOR nije bio u stanju da brani enklave i pošto je stanovništvu prijetila humanitarna kriza, VRS je skovao planove za konačni napad kojim će "osloboditi" enklavu. Oko 21:00 sati 12. jula održan je sastanak u Štabu Bratunačke brigade;⁴⁰⁶⁶ Mladić, koji je na sastanak stigao sa sat vremena zakašnjenja, pozdravio je prisutne, čestitao im na uspjehu u Srebrenici i dao Krstiću zadatak da pripremi operaciju za "oslobađanje" Žepe,⁴⁰⁶⁷ naredivši da se za ovu operaciju angažuju iste one snage koje su bile angažovane i u Srebrenici.⁴⁰⁶⁸ U skladu s uputstvima koja je tokom sastanka u Štabu Bratunačke brigade dobio od

⁴⁰⁶² DP P02103; DP P00580, str. 2 (gdje se konkretno kaže da je u sedmici prije 14. jula na Žepu otvarana sporadična artiljerijska, minobacačka i mitraljeska vatra).

⁴⁰⁶³ DP P02103.

⁴⁰⁶⁴ V., na primjer, DP P00580 (izvještaj službenika za civilne poslove Davida Harlanda od 15. jula, u kom se kaže da VRS sve češće napada konvoje UNPROFOR-a i UNHCR-a, kao i da u toj fazi skoro uopšte nije bilo vode, struje ni plina).

⁴⁰⁶⁵ V. gore, par. 612. V. takođe DP D00055, str. 15, par. 57.

⁴⁰⁶⁶ V. gore, par. 317, 612, fusnota 1386.

⁴⁰⁶⁷ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11841–11842 (21. maj 2007. godine). Mladić je izričito rekao da "treba iskoristiti ovaj uspjeh [operacije u Srebrenici] i produžiti dejstva za oslobađanje... oslobađanje Žepe". Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11842 (21. maj 2007. godine). V. takođe DP P01444, str. 28 (u dnevnik koji je vodio u vrijeme samih događaja Trivić je u vezi sa sastankom, između ostalog, zabilježio i sljedeće: "[t]reba iskoristiti ovaj momenat zbunjenosti i međunarodne zajednice i nepr. strane").

⁴⁰⁶⁸ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11842–11843 (21. maj 2007. godine). V. takođe DP P02531 (izvještaj Dragomira Vasića, načelnika CJB-a Zvornik, od 13. jula 1995. godine, u kom Vasić kaže da mu je Mladić na sastanku koji su imali tog jutra rekao da "VRS nastavlja operacije prema Žepi, a sav ostali posao prepušta MUP-u", u šta, između ostalog, spada i dovršavanje prisilnog uklanjanja bosanskih Muslimana).

Mladića, Krstić je sutradan, 13. jula, i izdao naređenje i time je otpočela vojna ofanziva velikih razmjera na Žepu.⁴⁰⁶⁹

(g) "Pregovori" od 13. jula

1031. Poslije pada Srebrenice 11. jula, vijesti o događajima koji su uslijedili počele su brzo da se šire, a mediji RS-a najavljivali su da će i Žepa uskoro biti zauzeta, pa se stanovništvo Žepe uspaničilo.⁴⁰⁷⁰ Vojska Republike Srpske je i imala namjeru da stvori takvu paniku i ona mu je išla u prilog; zahvaljujući tome VRS je mogao da iznese niz neostvarivih uslova na "pregovorima"⁴⁰⁷¹ između zvaničnih predstavnika VRS-a, među kojima je bio i optuženi, i dva člana Ratnog predsjedništva Žepe, održanim 13. jula na Bokšanici.⁴⁰⁷² Cilj koji je VRS imao za obje enklave jasno je iznio optuženi, koji je na tom sastanku rekao sljedeće: "Srebrenica je pala, sad je na redu Žepa. To možemo napraviti na dva načina. Ja vam nudim da svi izađete iz Žepe, evakuišete se, sjednete u autobuse i odete."⁴⁰⁷³ Kao jedinu alternativu "evakuaciji" optuženi je naveo upotrebu vojne sile protiv enklave.⁴⁰⁷⁴

1032. Optuženi tvrdi da je cilj tih "pregovora" bio da se vojno sposobnim muškarcima omogući da predaju oružje i odu, a ne da se stanovništvo protjera.⁴⁰⁷⁵ Polazeći od toga, optuženi upućuje na jedan svoj izvještaj od 13. jula kojim je Mladića i Krstića htio da obavijesti o stanju u Žepi i u kojem kaže da su bosanski Muslimani obavijestili "veći dio stanovnika i vojnika da će svima biti omogućen odlazak ili opstanak na prostorima Žepe, ukoliko predaju naoružanje i priznaju srpsku vlast".⁴⁰⁷⁶

1033. Vijeće podsjeća da su predstavnici bosanskih Muslimana koji su prisustvovali "pregovorima" rekli da imaju ovlaštenje da problem Žepe riješe mirnim putem, ukoliko se ispuni niz garancija, i da su, između ostalog, zatražili tri dana da se o odluci da se ode iz Žepe konsultuju sa stanovništvom Žepe i rukovodstvom u Sarajevu.⁴⁰⁷⁷ Vojska Republike Srpske odbacila je taj zahtjev i zatražila da se potrebne konsultacije obave u roku od nekoliko sati, jer će u protivnom otpočeti evakuaciju, i zaprijetila upotrebom vojne sile kao jedinom alternativom.⁴⁰⁷⁸ Prema mišljenju većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, stanovništvo Žepe, pošto je

⁴⁰⁶⁹ V. gore, par. 612, fusnota 2639.

⁴⁰⁷⁰ V. gore, par. 603; DP P00580, str. 2.

⁴⁰⁷¹ V. gore, par. 605.

⁴⁰⁷² V. gore, par. 604–611.

⁴⁰⁷³ V. gore, par. 607; citat iz svjedočenja Hamdije Torlaka, T. 4294 (23. avgust 2010. godine).

⁴⁰⁷⁴ V. gore, par. 609. V. takođe DP P00145, str. 1 (gdje optuženi Mladiću i drugima podnosi izvještaj o ishodu pregovora i kaže: "[u]koliko odustanu od iseljavanja na već ponuđene uslove, planiramo početi sa b/d").

⁴⁰⁷⁵ Završna riječ optuženog, T. 19516 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰⁷⁶ DP P00145, str. 1; v. gore, par. 611.

⁴⁰⁷⁷ V. gore, par. 608–610.

⁴⁰⁷⁸ V. gore, par. 609.

u enklavi moglo da ostane samo ukoliko pod prinudom prizna srpsku vlast i pošto mu je VRS zaprijetio da će primjeniti silu ukoliko odbaci predložene uslove za "evakuaciju", nije imalo mnogo prostora da slobodno odluči da li će ostati u enklavi ili će otići iz nje.⁴⁰⁷⁹ Da je cilj "pregovora", kako to tvrdi optuženi, zaista bio da se vojno sposobnim muškarcima omogući da predaju oružje, ne bi bilo razloga da se odbije molba predstavnika bosanskih Muslimana da im se odobri vrijeme za konsultacije s rukovodstvom, tim prije što je predstavnicima VRS-a bilo jasno da predstavnici bosanskih Muslimana koji su došli na "pregovore" nemaju ovlaštenje da donose ikakve odluke koje se tiču ABiH.⁴⁰⁸⁰

(h) Nastavak napada na Žepu i prisilno uklanjanje stanovništva

1034. Pošto su bosanski Muslimani odbili uslove koje im je postavio VRS, VRS je 14. jula 1995. godine nastavio napad na Žepu, granatirao centar enklave i zauzeo preostala posmatračka mjesta UNPROFOR-a u enklavi i oko nje.⁴⁰⁸¹ Dana 20. jula VRS je preko razglasa vršio psihološki pritisak na stanovništvo, bosanske Muslimane, da se vrate u enklavu kako bi iz nje bili premješteni.⁴⁰⁸² Iako je vrlo dobro znao da članovi Ratnog predsjedništva Žepe nemaju ovlaštenje da pregovaraju o pitanjima koja se tiču ABiH, VRS je nekoliko dana poslije prvog napada naredio nove "pregovore", poslije kojih je 24. jula konačno potpisan "sporazum" o razoružavanju ABiH i "evakuaciji" civilnog stanovništva.⁴⁰⁸³ Ujutru 25. jula 1995. godine počelo je prisilno premještanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe, mahom žena, djece i staraca.⁴⁰⁸⁴ Tokom te dvodnevne operacije na licu mjesta su, između ostalog, bili i Mladić, Krstić i Pećanac, a Mladić je ulazio u autobuse i preplašenim, iznurenim i izgladnjelim civilima, bosanskim Muslimanima, govorio da dobijaju život na dar.⁴⁰⁸⁵ Kao i kod prisilnog uklanjanja iz Potočara, VRS se postarao za logistički aspekt cijele operacije: organizovao je autobuse i kamione i obezbijedio gorivo.⁴⁰⁸⁶

1035. Nadalje, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, podsjeća na svoj zaključak da, slično izjavi od 17. jula koju je Nesib Mandžić potpisao u vezi s "evakuacijom" iz Potočara, ni "sporazum" o Žepi od 24. jula 1995. godine nije bio pravi sporazum. Kao što je na drugim mjestima u ovoj presudi već rečeno, taj su "sporazum" predstavnici bosanskih Muslimana

⁴⁰⁷⁹ V. gore, par. 647, 825–833.

⁴⁰⁸⁰ V. gore, par. 610.

⁴⁰⁸¹ V. gore, par. 612.

⁴⁰⁸² V. gore, par. 621.

⁴⁰⁸³ V. gore, par. 629–633. Optuženi tvrdi da je taj sporazum "punovažan i u svemu [...] u skladu sa Ženevskim konvencijama". Završna riječ optuženog, T. 19523 (22. avgust 2012. godine). Vijeće primjećuje da se u "sporazumu", doduše, spominju Ženevske konvencije i njihovi Dopunski protokoli, ali većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da iz dokaza predloženih Vijeću proizlazi da VRS uopšte nije imao namjeru da se pridržava međunarodnog prava, ni u slučaju Srebrenice, ni u slučaju Žepe.

⁴⁰⁸⁴ V. gore, par. 640.

⁴⁰⁸⁵ V. gore, par. 642–643, 648.

⁴⁰⁸⁶ V. gore, par. 640.

potpisali u strahu i pod prinudom, a VRS je njime nesumnjivo želio dati legitimitet uklanjanju stanovništva iz enklave.⁴⁰⁸⁷

1036. Optuženi tvrdi da je "evakuacija" stanovništva, bosanskih Muslimana, bila "tajno planirana od strane rukovodstva Federacije Bosne i Hercegovine" i da je "držana u tajnosti kako bi se VRS optužio da napada civilno stanovništvo".⁴⁰⁸⁸ Optuženi se poziva na prepisku između predsjednika BiH Alije Izetbegovića i Delića od 18. jula, kao i na prepisku između Izetbegovića i Mehmeda Hajrića od 19. jula.⁴⁰⁸⁹ Po toj prepisci, o kojoj je detaljnije bilo govora drugdje u ovoj presudi,⁴⁰⁹⁰ zaista se vidi da je Ratno predsjedništvo, prije nego što su na Bokšanici 19. jula nastavljeni pregovori o sudbini stanovništva Žepe, imalo interni dogovor da s VRS-om pokuša da se nagodi o evakuaciji civilnog stanovništva, ali da od političkog rukovodstva BiH u Sarajevu nije dobijalo jasna uputstva.⁴⁰⁹¹ Prema mišljenju većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, to što su vlasti BiH u tom trenutku raspravljale o mogućoj evakuaciji bosanskih Muslimana direktna je posljedica ograničenja koja je VRS nametnuo enklavi, a zbog kojih je potom došlo do humanitarne krize, kao i posljedica vojnih dejstava VRS-a kojim je terorisano civilno stanovništvo.

1037. Zato većina članova Vijeća zaključuje da prepiska između Izetbegovića, Hajrića i Delića od 18. i 19. jula nije nespojiva sa zaključkom da je VRS imao namjeru da provede uklanjanje stanovništva, do kog je konačno i došlo 25.–27. jula, kao ni sa zaključkom da je to uklanjanje provedeno silom.⁴⁰⁹² VRS je organizovao i proveo uklanjanje stanovništva, a optuženi je u toj operaciji odigrao presudnu ulogu.⁴⁰⁹³ Ta operacija bila je posljedica ostvarenja cilja Direktive op. br. 7, s kojim se počelo marta 1995. godine i kojim je stanovnicima Žepe uništene svaka nada da mogu opstati u enklavi. Vijeće je već ustanovilo da se civilno stanovništvo, bosanski Muslimani, u Žepi nisu osjećali bezbjedno zbog toga što je VRS napadao enklavu, kao i zbog onog što se prethodnih dana odigralo u Srebrenici.⁴⁰⁹⁴

⁴⁰⁸⁷ V. DP P00028. V. gore, fusnota 2708, 4044.

⁴⁰⁸⁸ Završna riječ optuženog, T. 19519, 19522 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁰⁸⁹ V. DP D00106; DP D00054.

⁴⁰⁹⁰ V. gore, fustnota 2668.

⁴⁰⁹¹ V. gore, fustnota 2668.

⁴⁰⁹² V. DP D00363, str. 1–2. Ovaj dokazni predmet sastoji se od popratnog pisma od 18. jula 1995. godine koje je potpisao Bećir Sadović i koje je upućeno generalu Deliću. U njemu Sadović, pod tačkom 1, predlaže Deliću sljedeće: "Možda bih mogao postići evakuaciju žena, djece i starijih osoba iz Žepe putem UNPROFOR-a. Da li bi to prihvatio?" U popratnom pismu se potom kaže, pod tačkom 2, da se radi na tome da se pronađe još dobrovoljaca koji će pomoći ABiH i na kraju dodaje da je sačinjen plan za evakuaciju stanovništva "u slučaju da ne ide ni ovo pod tač. 1. i 2". Nacrt plana priložen je popratnom pismu. Nacrt plana potpisali su Bećir Heljić, Rašid Kulovac i Sejdalija Sućeska, a navodi se i da je taj nacrt plana dostavljen i Aliji Izetbegoviću.

⁴⁰⁹³ V. gore, par. 632, 641, 824.

⁴⁰⁹⁴ V. gore, par. 647, fusnota 2798.

3. Zaključak

1038. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, zaključuje da su ograničavanje konvoja i vojne akcije protiv enklava, o čemu je detaljno bilo govora ranije i na drugim mjestima u ovoj presudi, provedeni u skladu sa strateškim ciljevima izloženim u Direktivi op. br. 7.⁴⁰⁹⁵ Te vojne akcije bile su povezane i gotovo sasvim usklađene. Po njima se vidi da je VRS postupao planski i koordinirano, čime je pripremao teren za ostvarivanje krajnjeg cilja Direktive op. br. 7: fizičko uklanjanje bosanskih Muslimana, i to i pripadnika ABiH i civila, iz srebreničke i žepske enklave. U veoma kratkom periodu proveden je plan etničkog razdvajanja, koji je rukovodstvo bosanskih Srba formulisalo tokom ranijih godina, i to je proveden uspješno. Vojska Republike Srpske je, uz pomoć MUP-a, u roku od nekoliko dana uspjela da prebaci oko 25.000–30.000 civila, bosanskih Muslimana, iz Potočara u Kladanj, s izuzetkom najmanje 1.000 muškaraca o čijoj se sudbini govori na drugim mjestima u ovoj presudi.⁴⁰⁹⁶ Manje od dvije nedjelje potom, skoro 4.400 bosanskih Muslimana prebačeno je iz Žepe, u roku od samo tri dana.⁴⁰⁹⁷

1039. Pozadinsko obezbjeđenje potrebno za ovako obimnu operaciju nužno je podrazumijevalo koordinirano učešće više lica sa svih nivoa rukovodstva VRS-a.⁴⁰⁹⁸ Vijeće je zaključilo da su Mladić, kao i oficiri za bezbjednosne i obavještajne poslove Radoslav Janković, Popović, Momir Nikolić, te razni oficiri korpusa i brigada, u danima kad je provedeno prisilno premještanje, 12. i 13. jula, bili prisutni u bazi UN-a u Potočarima⁴⁰⁹⁹ i da su direktno učestvovali u provođenju akcije na terenu i kontrolisali je. U Žepi je optuženi rukovodio snagama bosanskih Srba i pomagao stanovništvu, bosanskim Muslimanima, da se ukrcaju u autobuse.

1040. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da nema sumnje u to da je najkasnije od početka marta 1995. godine rukovodstvo bosanskih Srba imalo zajednički plan da prisilno ukloni stanovništvo, bosanske Muslimane, iz srebreničke i iz žepske enklave. Djela činjena prilikom provođenja ovog plana, kao što je već rečeno, imala su za cilj ostvarivanje UZP-a prisilnog uklanjanja. U ostvarenju tog plana učestvovalo je više lica, među kojima su bili i brojni visoki oficiri VRS-a i njihovi potčinjeni, kao i pripadnici MUP-a. O učešću optuženog u ostvarivanju tog plana, kao i o mjeri u kojoj mu je on doprinio, biće govora na drugom mjestu.⁴¹⁰⁰

⁴⁰⁹⁵ V. gore, par. 1010–1012.

⁴⁰⁹⁶ Ti su ljudi držani u "bijeloj kući" i 12. i 13. jula prebačeni u Bratunac. V. poglavlje V.B.4.(d).

⁴⁰⁹⁷ V. gore, par. 304, 649.

⁴⁰⁹⁸ V. gore, par. 268–274, 640.

⁴⁰⁹⁹ V. gore, poglavlje V.B.4(b).

⁴¹⁰⁰ V. gore, poglavlje VIII.E.

D. UZP ubistva vojno sposobnih muškaraca Muslimana iz Srebrenice

1. Argumentacija strana u postupku

1041. Optuženi se u Optužnici tereti za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu s ciljem ubijanja vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz enklave Srebrenica (dalje u tekstu: UZP ubistva).⁴¹⁰¹ U Optužnici se navodi da su među učesnicima UZP-a ubistva, pored ostalih, bili Karadžić, Mladić, optuženi, Živanović, Krstić, Borovčanin, Salapura, Beara, Radoslav Janković, Pećanac, Popović i Momir Nikolić.⁴¹⁰² Tužilaštvo navodi da su negdje od večernjih sati 11. jula i jutarnjih sati 12. jula 1995. godine Mladić i drugi razradili plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su se nalazili u Potočarima i da je taj plan za ubistvo ubrzo obuhvatio više od 6.000 muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su 12. i 13. jula zarobljeni iz kolone.⁴¹⁰³

1042. Tužilaštvo nadalje navodi da je plan za ubistvo provođen od trenutka kad su vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, 12. jula izdvojeni i odvezeni iz Potočara, a njegovo provođenje je trajalo barem do 25. jula i obuhvatalo je njihova rasprostranjena i sistematska pogubljenja i muškaraca, bosanskih Muslimana, iz kolone.⁴¹⁰⁴

1043. Optuženi tvrdi da plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, nije postojao, ali da alternativno, ukoliko takav plan za ubistvo jeste postojao, on toga nije bio svjestan i takav plan nikad nije proveden u djelo.⁴¹⁰⁵

2. Zaključci

(a) Razrada zajedničkog plana za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, Muslimana iz Srebrenice

1044. Kao što je već ranije utvrđeno, 11. jula 1995. godine hiljade bosanskih Muslimana počele su da bježe iz Srebrenice i da se okupljaju u bazi UN-a u Potočarima.⁴¹⁰⁶ Tog dana Mladić je tokom

⁴¹⁰¹ Optužnica, par. 18-22, 66-68.

⁴¹⁰² Optužnica, par. 35, 70-72.

⁴¹⁰³ Optužnica, par. 18-20, 27; Završni podnesak tužilaštva, par. 495-496, 505-510, 534-536, 913-915. U Optužnici se navodi da je plan za ubistvo razrađen istovremeno kad i plan za prisilno uklanjanje. V. gore, par. 1009.

⁴¹⁰⁴ Optužnica, par. 19-22; Završni podnesak tužilaštva, par. 91, 536, 913, 917-919. Tužilaštvo navodi da su ta sistematska ubistva trajala do kraja jula ili početka avgusta 1995. godine, a da je ponovno pokopavanje tijela žrtava od strane VRS-a trajalo sve do novembra 1995. godine. Završni podnesak tužilaštva, par. 91, 486.

⁴¹⁰⁵ Završni podnesak optuženog, par. 468, 471; Završna riječ optuženog, T. 19513 (22. avgust 2012. godine). Vijeće primjećuje da se većina tvrdnji koje je optuženi iznio u vezi s UZP-om ubistva koji se navodi u Optužnici odnosi na pravna pitanja ili na odgovornost koja se optuženom stavlja na teret, a ne tiče se opštih navoda u vezi sa zajedničkim planom izvršenja ubistava i njegovim provođenjem. V., na primjer, Završni podnesak optuženog, par. 106-124. Za diskusiju o argumentaciji optuženog u vezi s pravnim odredbama u UZP-u, v. gore, par. 886-887. Za diskusiju o argumentaciji optuženog u vezi s djelima i ponašanju optuženog, v. gore, par. 922-1006.

⁴¹⁰⁶ V. gore, par. 233, 241.

svoje šetnje kroz Srebrenicu izjavio da je došlo vrijeme za osvetu "Turcima" na području Srebrenice.⁴¹⁰⁷ Dokazi ukazuju na to da su najkasnije tokom noći 11. jula Mladić i druge visoke starješine VRS-a saznali da se među ženama, djecom i starcima okupljenim u Potočarima nalaze i muškarci, bosanski Muslimani.⁴¹⁰⁸

1045. Vijeće podsjeća na razgovor koji su uoči trećeg sastanka u hotelu "Fontana", održanog u jutarnjim satima 12. jula, vodili Popović, Kosorić i Momir Nikolić, inače svi oficiri za bezbjednosne i obavještajne poslove VRS-a, u vezi s postignutim dogovorom da se muškarci, vojni obveznici, u dobi od 16 do 60 godina, izdvoje u Potočarima i zatoče u Bratuncu.⁴¹⁰⁹ Na Nikolićevo pitanje šta će se s njima desiti, Popović je odgovorio: "Balije sve treba pobiti".⁴¹¹⁰ Ti oficiri su zatim razgovarali o potencijalnim lokacijama za zatočavanje i pogubljenje.⁴¹¹¹ Poslije toga, na trećem sastanku u hotelu "Fontana", kojem su prisustvovali VRS i civilni funkcioneri bosanskih Srba, Mladić je rekao da će snage bosanskih Srba izvršiti provjeru tih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima u potrazi za ratnim zločincima.⁴¹¹² On je takođe ponovio prijetnju koju je uputio na drugom sastanku održanom u hotelu "Fontana", da bosanski Muslimani mogu "opstati ili nestati".⁴¹¹³

1046. Razmotrivši dokaze kumulativno, većina članova Vijeća se uvjerila da je plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca iz srebreničke enklave nastao najkasnije u jutarnjim satima 12. jula. Iz samih razgovora koje su vodili oficiri VRS-a za obavještajno-bezbjednosne poslove vidi se da je takav plan postojao. Po mišljenju većine članova Vijeća i na osnovu onoga što se s njima desilo kasnije, Mladićeva opaska o provjeri tih muškaraca i dječaka kako bi se izvršila potraga za ratnim zločincima bila je lažni gest, o čemu se govori dolje u tekstu.

1047. U međuvremenu, najkasnije u ranim jutarnjim satima 12. jula snage bosanskih Srba su bile svjesne da se kolona bosanskih Muslimana, koja je formirana odmah nakon pada Srebrenice, tokom

⁴¹⁰⁷ V. gore, par. 236, fusnota 916.

⁴¹⁰⁸ V. gore, par 248-249, 252-255; DP P02157, str. 19 (gdje je Momir Nikolić naveo sljedeće: "Napisao sam izvještaj u kojem sam hronološki naveo sve relevantne obavještajne i bezbjednosne informacije od tog dana, uključujući i procjenu o 1.000-2.000 vojno sposobnih muslimanskih muškaraca u Potočarima, i prosljedio ga svojoj komandi i oficirima za obavještajne poslove i bezbjednost za koje sam znao da se nalaze u hotelu Fontana.") Na prvom sastanku u hotelu "Fontana" razgovaralo se o "izbjeglicama" u Potočarima i o organizovanju autobusa za njihovo odvoženje sa tog područja. V. gore, par. 248-249. Na drugom sastanku u hotelu "Fontana" razgovaralo se o 15.000-20.000 bosanskih Muslimana koji su se okupili u Potočarima i tome koliko se još bosanskih Muslimana očekuje tokom noći. V. gore, par. 252-255. Na osnovu sadržaja razgovora koji su vođeni na ta dva sastanka, Vijeće konstatuje da su Mladić i ostali prisutni pripadnici snaga bosanskih Srba najkasnije u noćnim satima 11. jula bili svjesni toga da se muškarci, bosanski Muslimani, okupljaju u Potočarima.

⁴¹⁰⁹ V. gore, par. 257, 790.

⁴¹¹⁰ V. gore, par. 257. Kao što je već rečeno, "balijs" je pogrdni naziv za Muslimane. V. gore, par. 863.

⁴¹¹¹ V. V. gore, par. 257.

⁴¹¹² V. gore, par. 258.

⁴¹¹³ V. gore, par. 259.

noći 11. jula počela da se kreće u pravcu Tuzle,⁴¹¹⁴ pokušavajući da izvrši proboj iz srebreničke enklave.⁴¹¹⁵ Tokom 12. i 13. jula snage bosanskih Srba napadale su kolonu i pozivale bosanske Muslimane da se predaju.⁴¹¹⁶ S obzirom na to da su muškarci, bosanski Muslimani, iz kolone kasnije takođe bili žrtve operacije ubistva širokih razmjera, Vijeće zaključuje da je plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Potočara sasvim izvjesno doraden negdje u periodu od 12. do 13. jula, tako da njime budu obuhvaćeni i muškarci, bosanski Muslimani, iz kolone.

(b) Provođenje zajedničkog plana za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, Muslimana, iz Srebrenice

1048. U isto vrijeme dok je vršen prijevoz žena, djece i staraca, vozilima koja su, po Mladićevom naređenju i u organizaciji VRS-a došla u Potočare u ranim popodnevnim satima 12. jula,⁴¹¹⁷ započelo je odvajanje muškaraca i dječaka.⁴¹¹⁸ Te muškarce i dječake, među kojima su bili i dječaci uzrasta od 12 do 15 godina, izdvojili su iz mase i odveli brojni pripadnici snaga bosanskih Srba, i to u prisustvu Mladića i Borovčanina, kao i pripadnika 10. diverzantskog odreda, Drinskog korpusa, Vojne policije Bratunačke brigade, bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka, "Vukova sa Drine" i drugih pripadnika VRS-a i MUP-a koji su 12. jula ujutro došli u Potočare.⁴¹¹⁹ Ti oficiri, kao i sam Mladić, ponavljali su isto opravdanje za to odvajanje, govoreći da se radi o provjeri da li se među tim muškarcima nalaze ratni zločinci.⁴¹²⁰

1049. Tokom 12. i 13. jula veliki broj muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima odvojen je od žena i djece; oduzete su im lične stvari, lične isprave i novac; zatim su zatočeni i zlostavljani u užasnim uslovima u obližnjim kućama, između ostalog, i u "bijeloj kući".⁴¹²¹ U periodu od 12. do 13. jula, snage bosanskih Srba su najmanje 1.000 tih zarobljenika prevezle iz Potočara u Bratunac, gdje su ih ponovo zatočile u nekim objektima, kao što je bio kompleks zgrada

⁴¹¹⁴ V. gore, par. 237-240. Vijeće takođe ima u vidu da je Popović u približno 17:30 sati 12. jula poslao izvještaj u kojem se pominje kolona, kao i odvajanje muškaraca. U svom "vrlo hitnom" izvještaju, koji je sa IKM-a Drinskog korpusa poslao Upravi za bezbjednost Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba VRS-a i Komandi Drinskog korpusa, kao i njenom Odjeljenju za bezbjednost, Popović je izvijestio o prisustvu kolone, navodeći da se "dio grupe izvukao Bokšinim Potokom prema Šiljkovićima sa intencijom preko Kravice prema Udrču za Tuzlu". Pomenuo je i bosanske Muslimane koji su se okupili u Potočarima, navodeći sljedeće: "Muškarce od 17-60 godina izdvajamo i ne transportujemo, do sada takvih ima oko 70, sa njima rade organi bezbednosti [...]". DP P02069; v. gore, par. 280.

⁴¹¹⁵ V. gore, par. 316.

⁴¹¹⁶ V. gore, par. 315, 319.

⁴¹¹⁷ V. gore, par. 68-273.

⁴¹¹⁸ V. gore, par. 275-280.

⁴¹¹⁹ V. gore, par. 275-280.

⁴¹²⁰ V. gore, par. 280.

⁴¹²¹ V. gore, par. 285-286, 291, 304.

škole "Vuk Karadžić", kao i u vozilima koja su bila parkirana širom grada.⁴¹²² Do večernjih sati 13. jula u gradu Bratuncu bilo je mnoštvo autobusa i kamiona prepunih zarobljenika i parkiranih na više lokacija, između ostalog, i ispred garaža preduzeća "Vihor", ispred i pored zgrade Opštine u Bratuncu, ispred stadiona i na njemu, kao i oko kompleksa škole "Vuk Karadžić".⁴¹²³ Zarobljenicima prije prijevoza nisu dozvolili da sa sobom ponesu lične stvari.⁴¹²⁴ Pripadnici snaga bosanskih Srba su kasnije, 13. jula uveče i 14. jula ujutro, spalili njihove lične stvari i lične isprave.⁴¹²⁵ Pripadnici VRS-a i MUP-a, koji su bili pod nadzorom Momira Nikolića, učestvovali su u odvajanju i zatočavanju zarobljenika koje je vršeno u prisustvu visokih funkcionera VRS-a, među kojima je bio i Mladić, kao i oficira za obavještajne i bezbjednosne poslove, među kojima su bili Popović, Radoslav Janković i Kosorić.⁴¹²⁶

1050. Shodno zakonima i propisima koji su u to vrijeme bili na snazi, snage bosanskih Srba bile su dužne da sa zarobljenicima postupaju čovječno,⁴¹²⁷ ali to nisu učinile. Po mišljenju Vijeća, okolnosti u kojima su zatočeni muškarci i dječaci, bosanski Muslimani — to jest, činjenica da su im oduzete i uništene lične stvari i lične isprave i da su bili podvrgnuti nečovječnom postupanju — potpuno se kose sa svakim drugim eventualnim planom snaga bosanskih Srba, osim s planom ubistva. Brzo i organizovano odvajanje, zatočavanje i prijevoz u Bratunac najmanje 1.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, jasno pokazuje da su pripadnici snaga bosanskih Srba djelovali složno i u skladu sa zlokobnim planom koji im je očigledno prosljeđen i koji su oni prihvatili.

1051. Namjera tih pripadnika snaga bosanskih Srba — da provedu u djelo plan koji je u tom trenutku već dijelio veliki dio pripadnika snaga bosanskih Srba — evidentna je i na osnovu toga što su 13. jula u Potočarima i okolini pripadnici snaga bosanskih Srba ubili više zarobljenih muškaraca, bosanskih Muslimana.⁴¹²⁸ O postojanju plana i njegovom provođenju dodatno govore i činjenice da su muškarci, bosanski Muslimani, već 12. i 13. jula ubijani u gradu Bratuncu⁴¹²⁹ i na rijeci Jadar,⁴¹³⁰

⁴¹²² V. gore, par. 293, 383.

⁴¹²³ V. gore, par. 383.

⁴¹²⁴ V. gore, par. 284.

⁴¹²⁵ V. gore, par. 286.

⁴¹²⁶ V. gore, par. 317, 322-327, 333, 336-337.

⁴¹²⁷ V. gore, par. 80. Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u Oružanim snagama SFRJ odražavali su međunarodna pravila ratovanja koja su propisana Ženevskim konvencijama i bili su mjerodavni za snage bosanskih Srba, a predviđali su čovječno postupanje s ratnim zarobljenicima i civilima koji se nalaze u rukama jedne od sukobljenih strana. DP P02482, str. 62-63, 74-76 članovi 207-212, 253-261; Richard Butler, T. 16307-16308, 16319-16322 (8. juli 2011. godine).

⁴¹²⁸ V. gore, par. 309-314.

⁴¹²⁹ V. gore, par. 389.

⁴¹³⁰ V. gore, par. 345-348.

kao i u školi u Lukama, gdje su oni koji su uspjeli da se sa ženama, djecom i starcima ukrcaju u autobuse, kasnije ubijeni.⁴¹³¹

1052. U jutarnjim satima 13. jula, po naređenju Momira Nikolića, pripadnicima MUP-a koji su bili razmješteni na putu Bratunac–Konjević–Polje–Milići izdata je direktiva da bosanske Muslimane okupe u Konjević–Polju i da ih potom premjeste u Bratunac i tamo zatoče.⁴¹³² Bosanski Muslimani iz kolone koji su se predali ili bili zarobljeni od strane snaga bosanskih Srba potom su zatočeni na raznim lokacijama duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići, i to, pored ostalih mjesta, u Konjević–Polju,⁴¹³³ na livadi u Sandićima⁴¹³⁴ i na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi 13. jula.⁴¹³⁵ Na ovim lokacijama ponovljen je isti obrazac zlostavljanja: velikom broju tih zarobljenika su takođe oduzete lične stvari, držani su bez dovoljno hrane i vode i nije im pružana medicinska pomoć, a oni koji su ih zarobili, zlostavljali su ih.⁴¹³⁶ Pripadnici snaga bosanskih Srba su, na nekim lokalitetima na kojima su oni bili zatočeni, spalili njihove lične stvari i na samim mjestima zatočenja ili u njihovoj okolini pobili neke zarobljenike.⁴¹³⁷

1053. Mladić je obišao mjesta zatočenja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz kolone, na raznim lokacijama duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići, uključujući i lokacije u Konjević–Polju, na livadi u Sandićima i na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi, gdje je vrijeđao i psovao zarobljenike.⁴¹³⁸ Zarobljenicima je bezočno slagao da će biti razmijenjeni.⁴¹³⁹ Na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi jedan vojnik VRS-a je u njegovom prisustvu ubio jednog zarobljenika.⁴¹⁴⁰ Mladićev gest kojim je u Konjević–Polju odgovorio na pitanje Momira Nikolića u vezi sa sudbinom zarobljenika, a koji je Nikolić shvatio kao znak da će oni biti pobijeni,⁴¹⁴¹ kao i Mladićevo naređenje Maliniću da obustavi popisivanje zarobljenika na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi,⁴¹⁴² predstavljaju daljnje dokaze da je zarobljenicima bila namijenjena sudbina da budu pobijeni. Između ostalih koji su djelovali na tim lokacijama zatočenja bili su Beara,⁴¹⁴³ Salapura,⁴¹⁴⁴

⁴¹³¹ V. gore, par. 310-314.

⁴¹³² V. gore, par. 322.

⁴¹³³ V. gore, par. 322-327.

⁴¹³⁴ V. gore, par. 328-334.

⁴¹³⁵ V. gore, par. 335-341.

⁴¹³⁶ V., na primjer, gore, par. 323-324, 329, 331, 336-337.

⁴¹³⁷ V., na primjer, gore, par. 336-337.

⁴¹³⁸ V. gore, par. 327, 333, 337.

⁴¹³⁹ V. gore, par. 333.

⁴¹⁴⁰ V. gore, par. 337.

⁴¹⁴¹ V. gore, par. 327.

⁴¹⁴² V. gore, par. 338.

⁴¹⁴³ V., na primjer, gore, par. 338, 340. U jutarnjim satima 13. jula, Beara je razgovarao s Lučićem, zamjenikom komandanta 65. zaštitnog puka i u tom razgovoru je pomenuo "400 balija" u Konjević–Polju i izdao uputstvo da ih "[s]ve naguraj[u] na igralište" u Novoj Kasabi. DP P00663a. V. gore, par. 320. Kasnije tog jutra, Beara je bio angažovan na nabavci vozila za prijevoz zarobljenih bosanskih Muslimana na istoj lokaciji. DP P02537. V. gore, par. 338.

⁴¹⁴⁴ V., na primjer, gore, par. 336.

Borovčanin,⁴¹⁴⁵ pripadnici bratunačkog MUP-a i bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka,⁴¹⁴⁶ pripadnici 1. čete PJP-a, 2. odreda iz Šekovića i Jahorinski regruti,⁴¹⁴⁷ kao i brojni drugi vojnici VRS-a i pripadnici MUP-a bosanskih Srba. Zarobljenici na tim lokacijama — a bilo ih je približno između 2.500 i 5.000⁴¹⁴⁸ — prevezeni su ili u skladište u Kravici ili u grad Bratunac.⁴¹⁴⁹

1054. Vijeće podsjeća da su u periodu od 13. do 14. jula u Bratuncu provedene dvije operacije ubistva velikih razmjera — u dolini Cerske i skladištu u Kravici.⁴¹⁵⁰ U dolini Cerske, nepoznati pripadnici snaga bosanskih Srba pobili su 150 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana.⁴¹⁵¹ U skladištu u Kravici, ljude koji su prethodno bili zatočeni na gore pomenutim lokacijama duž puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići uvodili su u zgradu skladišta sve dok ona nije bila prepuna zarobljenika.⁴¹⁵² Negdje u popodnevrim satima 13. jula, nakon jednog incidenta u kojem je jedan zarobljeni bosanski Musliman oteo pušku jednom pripadniku 2. odreda iz Šekovića i ubio jednog pripadnika MUP-a bosanskih Srba, započela je žestoka pucnjava u kojoj je pobijeno približno 50 bosanskih Muslimana.⁴¹⁵³ Kasnije tog dana pripadnici snaga bosanskih Srba počeli su da pucaju po pretrpanom skladištu i to je potrajalo do u noć i nastavilo se i sljedećeg jutra.⁴¹⁵⁴ Onima koji su preživjeli tu pucnjavu naređeno je da izađu iz skladišta, a zatim su pobijeni iz vatrenog oružja.⁴¹⁵⁵ Ubijanje je nastavljeno do ranih večernjih sati 14. jula.⁴¹⁵⁶ Vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da je ubijanje u skladištu u Kravici izvršeno u svrhu ostvarenja zajedničkog plana, uzevši u obzir da je sam plan već bio razrađen i da su pripadnici snaga bosanskih Srba bili angažovani na ubijanju.

1055. Vijeće ima u vidu da je Borovčanin istog dana svojim potčinjenima izdao naređenja da zaustave konvoje autobusa sa ženama, djecom i starcima kako ne bi prošli ispred skladišta u Kravici dok su tu ubijani muškarci, bosanski Muslimani, i da je kasnije i sam prošao pored skladišta dok su ta ubistva još trajala, a ispred skladišta se mogla vidjeti gomila od približno 50 leševa bosanskih

⁴¹⁴⁵ V., na primjer, gore, par. 330, 356, 358, 361.

⁴¹⁴⁶ V., na primjer, gore, par. 325, 336, 339, 348.

⁴¹⁴⁷ V., na primjer, gore, par. 330.

⁴¹⁴⁸ Na livadi u Sandićima bilo je zatočeno približno 1.000–2.000 bosanskih Muslimana, a na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi, gdje su dovezeni ljudi koji su prvo bili zatočeni u Konjević–Polju, bilo je zatočeno između 1.500 i 3.000 muškaraca, bosanskih Muslimana. V. gore, par. 323, 330, 336.

⁴¹⁴⁹ V. gore, par. 334, 339.

⁴¹⁵⁰ Vijeće ima u vidu da je u ovom periodu vršeno i ubijanje manjih razmjera u samoposluzi u Kravici. V. gore, par. 377–381.

⁴¹⁵¹ V. gore, par. 349–352.

⁴¹⁵² V. gore, par. 355.

⁴¹⁵³ V. gore, par. 358. S tim u vezi, Vijeće primjećuje da dokazi upućuju na to da je ubijanje u skladištu u Kravici možda počelo ranije nego što je bilo prvobitno planirano, i to zbog svađe jednog bosanskog Muslimana i jednog pripadnika snaga bosanskih Srba. Međutim, Vijeće konstatuje da do takvog masovnog ubijanja ne bi došlo da nije postojao plan za ubistvo i da to što su ubistva izvršena ranije nego što je bilo planirano ne mijenja činjenicu da su snage bosanskih Srba planirale da pobiju bosanske Muslimane u skladištu u Kravici i da su, u stvari, i provele taj plan u djelo.

⁴¹⁵⁴ V. gore, par. 360–362.

⁴¹⁵⁵ V. gore, par. 362.

⁴¹⁵⁶ V. gore, par. 362.

Muslimana.⁴¹⁵⁷ To Borovčaninovo naređenje je upadljivo u skladu s naređenjem koje je istog dana izdao Mladić.⁴¹⁵⁸ U cilju "sprečavanja oticanja poverljivih podataka koji predstavljaju vojnu tajnu", Mladić je Komandi Drinskog korpusa i brigadama u njegovom sastavu, kao i 65. zaštitnom puku, izdao naređenje u kojem je, pored ostalog, naveo da je potrebno "komunikacije Konjević Polje–Kravica–Bratunac i Rogatica–Borike–Višegrad [...] zatvoriti za saobraćaj" osim za vozila snaga bosanskih Srba i postaviti rampe i kontrolno-propusnu stanicu u Konjević-Polju, "na izlazu puta iz Bratunca za Kravicu".⁴¹⁵⁹ Naredio je, pored toga, da se svim lokalnim i stranim novinarima onemogući ulazak na šire područje Srebrenice i Žepe i naložio sljedeće: "Zabraniti i sprečiti davanje informacija, saopštenja i izjava sredstvima javnog informisanja o toku, stanju i rezultatima b/d u ovom području i ukupnim aktivnostima vezanim za ovo područje, posebno o ratnim zarobljenicima, evakuisanim civilnim licima, prevezima i slično."⁴¹⁶⁰ Kada je to naređenje izdato, gore pomenuto ubijanje u Potočarima i Bratuncu već je bilo izvršeno ili je još bilo u toku. Uputstvo da se ne daju informacije o ratnim zarobljenicima posebno pokazuje da su uloženi zajednički naponi da bi se prikrilo šta čeka muškarce i dječake, bosanske Muslimane iz Srebrenice. Štaviše, Beara i Deronjić su pokušavali da izvrše neophodne pripreme za pokopavanje leševa muškaraca, bosanskih Muslimana iz skladišta u Kravici,⁴¹⁶¹ čija je svrha, po mišljenju Vijeća, bila da se prikriju dokazi o tom ubijanju. Veliko angažovanje snaga bosanskih Srba u ubijanju u skladištu u Kravici očigledno je zbog toga što su u pokopavanju leševa u Glogovi učestvovali pripadnici Civilne zaštite, kao i pripadnici inženjerske čete Zvorničke brigade.⁴¹⁶²

1056. Planirano je da se nad muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, zatočenim na području Bratunca izvrši operacija ubistva. Dokazi pokazuju da je u svrhu ostvarenja tog plana postojala koordinacija, posebno među oficirima VRS-a za bezbjednosne i obavještajne poslove. Beara je naredio Momiru Nikoliću da izvrši pripreme za zatočavanje zarobljenih bosanskih Muslimana koji će kasnije biti pobijeni u objektima u zoni odgovornosti Zvorničke brigade.⁴¹⁶³ Momir Nikolić je to naređenje prenio lično Dragi Nikoliću, načelniku za bezbjednost Zvorničke brigade.⁴¹⁶⁴ Kasnije te noći, na jednom sastanku u kancelariji SDS-a u Bratuncu, o operaciji ubistva zarobljenih bosanskih Muslimana otvoreno su razgovarali Beara, Deronjić i Vasić.⁴¹⁶⁵ Nakon što je od Momira Nikolića dobio Bearino naređenje, a od poziva od Popovića koji je tražio pomoć, Drago

⁴¹⁵⁷ V. gore, par. 356, 358, 361.

⁴¹⁵⁸ DP P02420. Optuženi je oko 14:00 sati istog dana poslao telegram koji je sadržavao slične informacije. V. gore, par. 934-937. Vijeće će svoje zaključke o učešću optuženog u UZP-u ubistva izložiti kasnije.

⁴¹⁵⁹ DP P02420, str. 1.

⁴¹⁶⁰ DP P02420, str. 1 (naglasak dodat).

⁴¹⁶¹ V. gore, par. 364.

⁴¹⁶² V. gore, par. 369.

⁴¹⁶³ V. gore, par. 402.

⁴¹⁶⁴ V. gore, par. 408.

⁴¹⁶⁵ V. gore, par. 403.

Nikolić je od načelnika štaba Zvorničke brigade, Dragana Obrenovića, zatražio pomoć kako bi se velik broj bosanskih Muslimana iz Bratunca doveo u Zvornik i pogubio.⁴¹⁶⁶ Nakon što je Obrenović dao odobrenje, komandiru čete vojne policije, Miomiru Jasikovcu, izdato je naređenje da u Zvorniku okupi grupu vojnih policajaca Zvorničke brigade.⁴¹⁶⁷

1057. Prijevoz velikog broja zarobljenih bosanskih Muslimana iz Bratunca u Zvornik i njihovo zatočavanje počelo je 13. jula u noćnim satima i nastavljeno je tokom cijelog dana 14. jula.⁴¹⁶⁸ I drugi muškarci i dječaci, bosanski Muslimani iz kolone, takođe su zatočeni na području Zvornika nakon što su bili zarobljeni na tom području.⁴¹⁶⁹ Uslovi u kojima su zatočeni bili su izuzetno slični uslovima koji su vladali u Potočarima i Bratuncu: zarobljeni bosanski Muslimani su primorani da predaju lične stvari i odjevne predmete i nisu im obezbijedene dovoljne količine vode i hrane, kao ni medicinska pomoć.⁴¹⁷⁰ Dosljedno načinu na koji su vršena zatočenja u Potočarima i Bratuncu bilo je i to što su oni koji su zarobljene bosanske Muslimane držali u zatočenju mnoge od njih zlostavljali, a nekoliko njih i ubili na mjestima zatočenja i njihovoj okolini.⁴¹⁷¹

1058. Zarobljeni bosanski Muslimani bili su zatočeni i kasnije ubijeni na sljedećim lokacijama na području Zvornika: u Orahovcu u blizini Lažeta, u Petkovicima, u školi u Ročeviću i u Kozluku, u školi u Kuli, na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Domu kulture u Pilici.⁴¹⁷² Kao što je bio slučaj i kod zatočavanja na području Potočara i Bratunca, i ova mjesta zatočenja nadziralo je nekoliko visokih oficira VRS- a, uključujući, pored ostalih, Mladića, Bearu, Jasikovca, Popovića i Trbića.⁴¹⁷³

1059. Vijeće će istaći neke postupke tih osoba na pojedinim mjestima na kojima je tokom ključnih dana vršeno ubijanje. U jutarnjim satima 14. jula na mjestu zatočenja u školi u Grbavcima kod Orahovca Drago Nikolić je vršio koordinaciju smjene pripadnika vojne policije Zvorničke brigade koji su tokom noći na tom mjestu čuvali zarobljenike i umjesto njih je doveo 20 do 40 vojnika VRS-a, ali je pripadnicima vojne policije naredio da ostanu u blizini.⁴¹⁷⁴ Kasnije te noći Jokić je stupio u vezu s Bearom i prenio mu poruku Glavnog štaba da Beara stupi u kontakt svojom komandom i da ima problema "sa ljudima, ovaj, sa paketom".⁴¹⁷⁵ S obzirom na tadašnju situaciju,

⁴¹⁶⁶ V. gore, par. 406.

⁴¹⁶⁷ V. gore, par. 406.

⁴¹⁶⁸ V. gore, par. 407-412.

⁴¹⁶⁹ V. gore, par. 280-527.

⁴¹⁷⁰ V. gore, par. 421, 424, 443, 445, 487.

⁴¹⁷¹ V. gore, par. 425, 444, 489, 523, 536, 544, 549.

⁴¹⁷² V. gore, par. 413-507.

⁴¹⁷³ V. gore, par. 414-418, 423, 425-426, 442, 461, 465, 467-470, 473.

⁴¹⁷⁴ V. gore, par. 417-418.

⁴¹⁷⁵ DP P00016a; Richard Butler, T. 16756-16758 (18. juli 2011. godine). U tom razgovoru se pominju "viša kuća" i lokal "155". Broj 155 je bio broj operativnog centra Glavnog štaba VRS-a. V. gore, fusnota 225. Vijeće se uvjerilo da je Glavni štab VRS-a bio taj koji je pokušavao da stupi u vezu s Bearom.

Vijeće konstatuje da je izraz "paket" označavao bosanske Muslimane koje su zarobili razni pripadnici snaga bosanskih Srba.

1060. Dana 15. jula Zvornička brigada je uputila telegrame kojim je naredila da se pripadnici 2. bataljona angažuju na pogubljenju zarobljenika u školi u Ročeviću, a nakon što ta naređenja nisu izvršena, Drago Nikolić je nazvao Aćimovića, komandanta 2. bataljona Zvorničke brigade, i rekao mu da su naređenja došla s više instance u komandnom lancu i da moraju biti izvršena.⁴¹⁷⁶ Popović je kasnije u školi prijetio Aćimoviću zbog toga što nije izvršio naređenje da obezbijedi ljudstvo za ubijanje zarobljenih bosanskih Muslimana.⁴¹⁷⁷ Popović je takođe rekao da određeni broj zarobljenih bosanskih Muslimana treba da bude ubijen u Ročeviću.⁴¹⁷⁸ Istog dana, Beara je razgovarao sa Živanovićem i Krstićem, bivšim odnosno tadašnjim komandantom Drinskog korpusa, i od njih zatražio vojnike koji će izvršiti ubijanje, izjavivši da naređenja koja je s tim u vezi izdao Mladić nisu propisno izvršena.⁴¹⁷⁹ Kad je tražio vojnike od Krstića, Beara je rekao da "[i]ma još 3.500 'paketa' koje moram da razdijel[i], a nem[a] rješenja".⁴¹⁸⁰ Kao što je gore navedeno, Vijeće uopšte ne sumnja da je Beara pritom mislio na zarobljene bosanske Muslimane koji su bili zatočeni na području Zvornika. Pored toga, dokazi upućuju na to da su tokom tog perioda Beara i Popović bili u bliskom međusobnom kontaktu.⁴¹⁸¹

1061. Sljedećeg dana, 16. jula, Popović je zatražio da se obezbijedi 500 litara goriva za prijevoz zarobljenih bosanskih Muslimana iz škole u Kuli na Vojnu ekonomiju Branjevo.⁴¹⁸² Istog dana, Beara i pukovnik Cerović, pomoćnik komandanta Drinskog korpusa za moral, vjerske i pravne poslove, razgovarali su preko telefona o "trijažu".⁴¹⁸³ Cerović je rekao Beari da se mora izvršiti "trijaž" zarobljenika, na šta je Beara odgovorio da ne želi da govori o tome preko telefona.⁴¹⁸⁴ Definicija izraza "trijaž" u načelu se odnosi na određivanje prioriteta prilikom ukazivanja medicinske pomoći ranjenim vojnicima ili drugim osobama kojima je hitno potrebno ukazati

⁴¹⁷⁶ V. gore, par. 463-464.

⁴¹⁷⁷ V. gore, par. 465.

⁴¹⁷⁸ V. gore, par. 467.

⁴¹⁷⁹ DP P00506c; DP P02541; DP P02542; Richard Butler, T. 16760, 16760–16767 (18. juli 2011. godine).

⁴¹⁸⁰ DP P00506c; Richard Butler, T. 16772–16773 (18. juli 2011. godine).

⁴¹⁸¹ V. svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9962 (4. april 2007. godine). Svjedok PW-059 se sjetio da je u večernjim satima 15. jula 1995. godine u kasarni u preduzeću "Standard" vidio nekoliko ljudi koji su se vrzmali po gornjem spratu njegovog preduzeća, kao i da su oni bili u maskirnim uniformama. Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9962 (4. april 2007. godine). Svjedok PW-059 je mogao da ih vidi samo s leđa i kada je jednog kolegu upitao ko su oni, ovaj mu je odgovorio: "To je komandant, ima sastanak sa Popovićem i Bearom". Svjedok PW-059, DP P01944, PT. 9962 (4. april 2007. godine). Na osnovu drugih potkrepljujućih dokaza koji upućuju na to da su Beara i Popović bili prisutni svuda na mjestima zatočenja u Zvorniku, Vijeće konstatuje da su u večernjim satima 15. jula Beara i Popović bili u kasarni u preduzeću "Standard".

⁴¹⁸² DP P00846 (povjerljivo), str. 1. V. gore, fusnota 2156.

⁴¹⁸³ DP P00845a. V. takođe DP P00014 (Bilježnica dežurnog oficira Zvorničke brigade), str. 146 (u bilješci od 16. jula stoji, pored ostalog, sljedeće: "U 11:15. Javljeno sa Zlatara da se izvrši trijaž ranjeni i zarobljeni (javljeno Beari)").

⁴¹⁸⁴ DP P00845a.

pomoć.⁴¹⁸⁵ Približno u to vrijeme veliki broj zarobljenih bosanskih Muslimana bio je zatočen u školi u Kuli i u Domu kulture u Pilici i oni prvi su kasnije pobijeni na Vojnoj ekonomiji Branjevo, a potomji u Domu kulture u Pilici.⁴¹⁸⁶ U kontekstu operacije ubistva koja je bila o toku i s obzirom na odsustvo bilo kakvih dokaza o tome da je nad zarobljenicima vršen medicinski trijaž, Vijeće konstatuje da su to pominjanje trijaža i Bearina reakcija u vezi s tim u skladu sa zaključkom da je izraz "trijaž" korišten kao šifra za ubijanje.

1062. Dokazi ukazuju na to da su najkasnije 18. jula u međunarodnoj zajednici počele da kolaju glasine o sudbini muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.⁴¹⁸⁷ U nastojanju da se sakrije šta se desilo tim muškarcima, organi za bezbjednosne i obavještajne poslove potčinjenih brigada VRS-a dobili su zadatak da međunarodnim i domaćim medijima onemoguće pristup u RS ili da kontrolišu njihovo kretanje.⁴¹⁸⁸ Vijeće uopšte ne sumnja da su te mjere bile dio prikrivanja operacije ubistva velikih razmjera.

1063. Krajem jula i početkom avgusta, snage bosanskih Srba su poubijale još bosanskih Muslimana u drugim dijelovima Zvornika⁴¹⁸⁹ i u Bišini, dok je jedinica pod nazivom "Škorpioni", koja je djelovala pod vođstvom snaga bosanskih Srba, učinila to isto na jednoj lokaciji u blizini Trnova.⁴¹⁹⁰ Operacija ubistva zarobljenih bosanskih Muslimana na području Zvornika izvedena je u prisustvu i uz značajno učešće pripadnika Zvorničke i Bratunačke brigade, uključujući pripadnike vojne policije tih brigada,⁴¹⁹¹ zatim pripadnika 10. diverzantskog odreda⁴¹⁹² i pripadnika zvorničkog

⁴¹⁸⁵ Richard Butler, T. 16808–16809 (19. juli 2011. godine).

⁴¹⁸⁶ V. gore, par. 489. V. takođe Richard Butler, T. 16807–16812 (19. juli 2011. godine).

⁴¹⁸⁷ DP P02223 (MKCK, Izjava za štampu od 18. jula 1995. godine, čiji dio glasi kako slijedi: "MKCK takođe zabrinut je za sudbinu hiljada osoba čije su porodice, budući raseljene u Tuzlu, izgubile svaki trag o njima. MKCK traži od najviših vlasti Republike Srpske odobrenje za pristup osobama zarobljenim tokom najnovijih događaja u Srebrenici.").

⁴¹⁸⁸ DP P01971 (Naređenje od 18. jula 1995. godine s Popovićevim potpisom koje je Odjeljenje za obavještajne i bezbjednosne poslove Komande Drinskog korpusa izdalo organima za obavještajne i bezbjednosne poslove potčinjenih brigada, čiji dio glasi kako slijedi: "Ovih dana očekujemo najezdu stranih i domaćih novinara na novooslobođenom području VRS [...] Od ranije nam je poznato da većina njih zlonamjerno, lažno i tendenciozno izveštavaju sa naših područja, ustvari zloupotrebljavaju naše gostoprimstvo prikazujući nam se kao prijatelji dok ne snime određene materijale, a posle ih zloupotrebe [...] [Isti] bi putovali u [ovdje se navode vrste i brojevi vozila]. U slučaju da se navedena vozila pojave u vašim z/o bez odobrenja za kretanje i snimanje, izvršiti identifikaciju lica i hapšenje, o čemu odmah izvestiti ovo odeljenje. Ovim skrećem pažnju svim jedinicama koje imaju punktove na graničnim prelazima prema SRJ da do daljnjeg zabrane ulazak svim novinarima i snimateljima u RS. Za izvršenje oba ova zadatka činim lično odgovorne načelnike organa za OBP [obavještajni i bezbjednosni poslovi]."); DP P02571, str. 2 (Obavještenje od 18. jula 1995. godine s Miletićevim potpisom koje je Glavni štab VRS-a uputio komandama vojne pošte 7598 Sarajevo, vojne pošte 7111 Vlasenica i vojne pošte 7161 Bileća. U vezi s kretanjem timova međunarodnih humanitarnih organizacija, Miletić je naveo sljedeće: "U vezi sa ovim kretanjem organi bezbednosti 1. bratunačke lprb potrebno je stalno da prate njihovo kretanje i aktivnosti. Ne smeju ići sami nigde, ograničiti im kretanje, ali biti vrlo ljubazan. Dakle, organi bezbednosti da ih usmeravaju prilikom njihovog kretanja.").

⁴¹⁸⁹ Među tim dijelovima je područje u blizini Nezuka i u blizini Snagova. V. gore, par. 520-527, 534-538. Pored toga, iz bolnice u Milićima odvedeni su i ubijeni bosanski Muslimani koji su bili pacijenti, kao i četvorica bosanskih Muslimana koja su preživjela događaje na Vojnoj ekonomiji Branjevo. V. gore, par. 528-533, 539-541.

⁴¹⁹⁰ V. gore, par. 546, 551.

⁴¹⁹¹ V. gore, par. 409, 411, 414-417, 419, 423, 425, 428, 432, 460, 465, 529, 543-544.

MUP-a.⁴¹⁹³ Koordinaciju i nadzor nad operacijom ubistva na području Zvornika vršili su, pored ostalih, Drago Nikolić, Beara i Popović.⁴¹⁹⁴ Dokazi navode Vijeće na zaključak da visok stepen koordinacije i učesće mnogih pripadnika snaga bosanskih Srba — od kojih je najznačajnije pomenuti oficire za bezbjednosne i obavještajne poslove, uključujući Bearu, Popovića i Dragu Nikolića — predstavljaju dokaz da je plan za ubistvo u Zvorniku proveden u djelo približno od 14. do 17. jula.

1064. Pored tih ubistava, neki pripadnici VRS-a planirali su i proveli u djelo pokopavanje i naknadno ponovno pokopavanje tijela hiljada žrtava, bosanskih Muslimana, sa područja Bratunca i Zvornika.⁴¹⁹⁵ Vijeće konstatuje da su ta pokopavanja i ponovna pokopavanja dokaz pokušaja da se prikriju ubistva žrtava, bosanskih Muslimana. Pokopavanja su bila velikih razmjera i u njima je učestvovao veliki broj ljudi iz entiteta kao što su Komunalno preduzeće "Rad", jedinica Civilne zaštite iz Bratunca i inženjerska četa Zvorničke brigade.⁴¹⁹⁶ Pokopavanja žrtava, bosanskih Muslimana, organizovali su i nadzirali Beara, Popović, Dragan Jokić, Slavko Bogićević, zamjenik komandira inženjerske čete Zvorničke brigade, i Ostoja Stanišić, komandant 6. bataljona Zvorničke brigade.⁴¹⁹⁷

1065. Snage bosanskih Srba ubile su najmanje 4.970 bosanskih Muslimana poslije pada Srebrenice.⁴¹⁹⁸

1066. Tokom septembra i oktobra 1995. godine, Glavni štab VRS-a je planirao i proveo u djelo operaciju koja je trebalo da bude tajna i koja je obuhvatala iskopavanje tijela ljudi koji su pobijeni tokom jula 1995. godine u operaciji ubistva na području Bratunca i Zvornika i njihovo ponovno pokopavanje na drugom mjestu.⁴¹⁹⁹ Tu operaciju nije bilo moguće održati u tajnosti zbog toga što je u njoj učestvovao veliki broj ljudi iz civilnih, vojnih i policijskih organa vlasti.⁴²⁰⁰ Koordinaciju i nadzor nad tom operacijom vršili su elementi organa bezbjednosti na svim nivoima VRS-a, a među njima su bili Beara, Popović, Momir Nikolić i Trbić.⁴²⁰¹

⁴¹⁹² V. gore, par. 491-500, 542-546.

⁴¹⁹³ V. gore, par. 415, 418, 432, 497.

⁴¹⁹⁴ V. gore, par. 408-409, 411-412, 417-418, 423, 427, 430-431, 462-467, 470-477, 491, fusnota 2156.

⁴¹⁹⁵ V. gore, par. 364-372, 433-434, 451-453, 476-477, 501-503.

⁴¹⁹⁶ V. gore, par. 396, 433-434, 439, 441, 476-477, 482, 501, 563.

⁴¹⁹⁷ V. gore, par. 364-372, 433-434, 451-453, 476-477, 501-503, 544.

⁴¹⁹⁸ V. gore, par. 721.

⁴¹⁹⁹ V. gore, par. 372-375, 559-560, 565.

⁴²⁰⁰ V. gore, par. 560.

⁴²⁰¹ V. gore, par. 372-375, 559-560, 563, 565.

3. Zaključak

1067. Kao što je već utvrđeno, nekoliko hiljada muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, odvojeno je, zatočeno i ubijeno na brojnim lokacijama, kao što se detaljno navodi gore u tekstu, na područjima Potočara, Bratunca i Zvornika. Prije nego što su ubijeni, muškarci, bosanski Muslimani, odvojeni su zbog svog pola, a snage bosanskih Srba su mnogima od njih oduzele lične stvari i uništile njihove lične isprave. Pored toga, snage bosanskih Srba nisu obezbijedile dovoljne količine vode i hrane ni medicinsku pomoć za ogromnu većinu zarobljenih bosanskih Muslimana tokom prilično dugog perioda u kojem su ih držale u zarobljeništvu. Štaviše, zarobljenike su zlostavljali, tukli i, u nekim slučajevima, ubijali na licu mjesta na raznim lokacijama zatočenja. Ovakvo postupanje prema zarobljenicima kosilo se sa zakonima i propisima kojih su se snage bosanskih Srba u to vrijeme bile dužne pridržavati. Vijeće takođe ima u vidu da su ulagani združeni naponi da se zarobljenici drže podalje od pogleda, na primjer tako što UNPROFOR-u nije dozvoljavan pristup.

1068. Vijeće ima u vidu da je saslušalo neke iskaze o spisku navodnih ratnih zločinaca koji su snage bosanskih Srba navodno koristile u Potočarima u svrhu identifikacije onih za koje su sumnjale da su ratni zločinci kako bi ih zatočile i ispitale u "bijeloj kući", kao i na drugim mjestima.⁴²⁰² Vijeće prihvata da je postojao takav spisak s datumom od 12. jula 1995. godine⁴²⁰³ i smatra da odvajanje vojno sposobnih muškaraca u cilju identifikovanja onih koji su osumnjičeni za ratne zločine samo po sebi ne predstavlja protivzakonit postupak. Međutim, iako prvobitna namjera VRS-a možda jeste bila da se muškarci odvoje kako bi se provjerilo da li među njima ima ratnih zločinaca, kao što je predložio Mladić na trećem sastanku u hotelu "Fontana", većina članova Vijeća se na osnovu dokaza uvjerila da se od tog plana ubrzo odustalo. Muškarci su odvojeni od svojih porodica zbog svog pola i nacionalne pripadnosti; u toj grupi su bili dječaci od samo 12 godina, kao i stariji i nemoćni muškarci; svi muškarci držani u "bijeloj kući" bili su u civilnoj odjeći.⁴²⁰⁴ Činjenica da su natjerani da prije ulaska u "bijelu kuću" ostave lične stvari upućuje na to

⁴²⁰² V. Richard Butler, T. 16636 (14. juli 2011. godine) (koji je svjedočio o spisku koji je sačinio organ za bezbjednosne i obavještajne poslove Bratunačke brigade). Momir Nikolić, načelnik organa za bezbjednosne i obavještajne poslove Bratunačke brigade, u svom je svjedočenju izjavio da je imao spisak koji je njegov organ za bezbjednosne i obavještajne poslove sastavio 1992. godine i ažurirao sve do pada srebreničke enklave i koji je sadržavao imena pripadnika ABiH koji se sumnjiče zločine nad bosanskim Srbima. Momir Nikolić, T. 12624–12628, 12680 (12. april 2011. godine). Međutim, on je izjavio da se 12. jula "pojavi" jedan spisak sa zaglavljem Bratunačke brigade, dodavši da na njemu nije ni bilo pečata ni potpisa. On nikad prije toga nije vidio taj spisak i ne zna ko ga je sastavio, ali je posvjedočio da to nije bio isti spisak kao onaj koji je imao u svojoj kancelariji. Momir Nikolić, T. 12628 (12. april 2011. godine). Rutten je u svom svjedočenju izjavio da mu je bilo poznato da spisak postoji, ali da je jasno da nije bilo očigledne veze između tog spiska i odabira ljudi koji su odvedeni na ispitivanje u "bijelu kuću". Johannes Rutten, DP P02629, PT. 4898-4899 (30. novembar 2006. godine).

⁴²⁰³ V. DP P01098.

⁴²⁰⁴ Evert Rave, DP P01004, KT. 932 (21. mart 2000. godine); Johannes Rutten, T. 17865, 17868 (12. septembar 2011. godine); svjedok PW-011, DP P01512 (povjerljivo), PT. 3613, 3642 (djelimično zatvorena sjednica) (6. novembar

da snage bosanskih Srba nisu imale namjeru da identifikuju pojedince koji su navodno počinili ratne zločine ni da provedu istragu. To, kao i činjenica da su njihove lične isprave kasnije spaljene nakon što su oni bili prevezeni u Bratunac, navodi većinu članova Vijeća na zaključak da je krajnja svrha njihovog zatočavanja bila da se ukloni dokaz njihovog postojanja, tako da taj spisak nije imao legitimnu svrhu identifikacije osumnjičenih ratnih zločinaca među muškarcima, bosanskim Muslimanima, u Potočarima.

1069. Posmatrajući dokaze u cjelini, većina članova Vijeća se uvjerila van razumne sumnje da, suprotno onome što je Mladić rekao na trećem sastanku u hotelu "Fontana", snage bosanskih Srba u stvari nisu nastojale da identifikuju ni da popišu zarobljene bosanske Muslimane, ni u svrhu njihove razmjene, ni u svrhu identifikacije osumnjičenih ratnih zločinaca. S obzirom na bijedne, ali vrlo organizovane okolnosti u kojima su snage bosanskih Srba zatočile i ubile hiljade ljudi tokom perioda od nekoliko sedmica i na velikom geografskom području, kao i na izuzetno organizovane radnje koje su preduzete u vezi s pokopavanjem i ponovnim pokopavanjem žrtava, jedini razuman zaključak do kojeg ovo Vijeće može doći jeste taj da je postojao zajednički plan da se na širokoj i sistematskoj osnovi izvrši ubistvo muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana iz Srebrenice, i da je nakon toga uslijedio plan za prikrivanje tih zločina.

1070. Pored toga, dokazi pokazuju van razumne sumnje da su u vrijeme zatočavanja, ubistava i ponovnih pokopavanja u VRS-u u potpunosti funkcionisali vojni lanac komandovanja i neophodni vidovi komuniciranja, posebno na nivou Glavnog štaba. Većina članova Vijeća konstatuje da postoji obilje [dokaza] o vrlo organizovanoj operaciji ubistva koju su razradile i usvojile brojne visoke starješine VRS-a, a u djelo proveli mnogobrojni pripadnici snaga bosanskih Srba. Bez takve složene koordinacije i organizacije snage bosanskih Srba ne bile u stanju da za tako kratko vrijeme i na tako velikom području ubiju, pokopaju i ponovo pokopaju hiljade žrtava, bosanskih Muslimana.

1071. Na osnovu svih predloženih dokaza, većina članova Vijeća uvjerila se van razumne sumnje da je najkasnije u jutarnjim satima 12. jula među nekim članovima rukovodstva snaga bosanskih Srba postojao zajednički plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca iz srebreničke enklave. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila se da je taj plan u djelo provelo više osoba, među kojima su bile brojne visoke starješine VRS-a i njihovi potčinjeni, kao i pripadnici MUP-a bosanskih Srba.

1072. O učešću optuženog u ovom planu i o mjeri u kojoj mu je on doprinio govoriće se posebno.

E. Učešće optuženog u UZP-u prisilnog uklanjanja

1. Argumentacija strana u postupku

1073. U Optužnici se navodi da je optuženi bio član i svjestan učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz enklava Srebrenica i Žepa.⁴²⁰⁵ Navodi se da je svojim postupcima izloženim u paragrafu 60(a)–(d) Optužnice doprinio tom UZP-u.⁴²⁰⁶ Kako tvrdi tužilaštvo, približno od 8. marta, kada je izdata Direktiva op. br. 7, optuženi je dijelio zajednički plan da se to stanovništvo ukloni tako što je lično učestvovao u ostvarivanju tog cilja i dao mu svoj doprinos, kao i tako što je svoje potčinjene koristio kao "sredstvo" za realizaciju tog plana.⁴²⁰⁷

1074. U prilog svom stavu da je optuženi značajno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja, tužilaštvo tvrdi da je optuženi od marta 1995. godine, kada je izdata Direktiva op. br. 7, pa do napada na enklave u julu, ograničavao kretanje UNPROFOR-a i konvoja humanitarne pomoći,⁴²⁰⁸ pružao je obavještajnu i bezbjednosnu podršku VRS-u, što je bilo od velike važnosti za planiranje i provođenje operacija prisilnog uklanjanja iz obje enklave;⁴²⁰⁹ proslijedio je Mladićevo naređenje da 10. diverzantski odred 23. juna 1995. godine izvrši "napad kroz kop rudnika" na Srebrenicu kako bi se život stanovnika te enklave učinio nepodnošljivim;⁴²¹⁰ učestvovao je u koordinaciji i nadzoru napada na Srebrenicu i pružanju podrške tom napadu tako što je prosljeđivao naređenja svojim potčinjenima — koji su bili njegove oči i uši na terenu — i pružao informacije svojim pretpostavljenima;⁴²¹¹ nastojao je da manipulira UNPROFOR-om i kontroliše njegove postupke u obje enklave;⁴²¹² i nadzirao je, usmjeravao i rukovodio svojim potčinjenima dok su oni 12. i 13. jula upravljali prisilnim uklanjanjem iz Potočara, pri čemu je bio "isključivo odgovoran" za njihov rad.⁴²¹³ Pored toga, kad je u pitanju konkretno Žepa, on je Muslimanima iz Žepe uputio nelegalni

⁴²⁰⁵ Optužnica, par. 35.

⁴²⁰⁶ U paragrafu 60 Optužnice navodi se da je optuženi doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja putem činjenja sljedećih djela: "Stvaranje nepodnošljivih životnih uslova za stanovnike enklave Žepa" (par. 60(a)); "Vojno poražavanje muslimanskih snaga" (par. 60(b)); "Vojno onesposobljavanje lokalnih snaga UN-a, uključujući sprečavanje i kontrolisanje međunarodne zaštite enklava spolja, uključujući vazdušne napade i međunarodne posmatrače" (par. 60(c)); i "Kontrola iseljavanja muslimanskog stanovništva iz enklava" (par. 60(d)). Daljnje pojedinosti o svakom značajnom doprinosu sadržane su u tekstu tih potparagrafa. V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 886–896; Završna riječ tužilaštva, T. 19414, 19434–19435 (21. avgust 2012. godine).

⁴²⁰⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 876, 879; Završna riječ tužilaštva, 19434–19435 (21. avgust 2011. godine). V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 19414 (21. avgust 2012. godine) (gdje se iznosi tvrdnja da je, uprkos tome što se u Optužnici navodi da je UZP prisilnog uklanjanja započeo 1995. godine, politika koja čini njegovu osnovu počela je provođenjem šest strateških ciljeva, uključujući i cilj uspostavljanja srpske države, o kojem se govorilo na 16. sjednici Skupštine RS-a, što je kasnije primijenjeno u direktivama).

⁴²⁰⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 887–888. Završna riječ tužilaštva, T. 19429–19431 (21. avgust 2012. godine).

⁴²⁰⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 889.

⁴²¹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 237, 890, 898; Završna riječ tužilaštva, T. 19428–19429 (21. avgust 2012. godine).

⁴²¹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 891–892, 898.

⁴²¹² Završni podnesak tužilaštva, par. 893, 896; Završna riječ tužilaštva, T. 19431–19433 (21. avgust 2012. godine).

⁴²¹³ Završni podnesak tužilaštva, par. 894; Završna riječ tužilaštva, T. 19432 (21. avgust 2012. godine).

ultimatum da napuste enklavu ili da se suoče s vojnom akcijom;⁴²¹⁴ predložio je da se granatiraju zbjegovi izbjeglica, uključujući i civile, kao i da se protiv vojnika iz Žepe, bosanskih Muslimana, upotrijebi suzavac i aerosolne bombe;⁴²¹⁵ i konačno, rukovodio je operacijom prisilnog uklanjanja i ostao na tom području sve dok cjelokupno stanovništvo nije bilo uklonjeno.⁴²¹⁶

1075. Optuženi osporava navod da snosi krivičnu odgovornost za operacije prisilnog uklanjanja za koje se tereti.⁴²¹⁷ U vezi s izradom Direktive op. br. 7, on tvrdi da je tu odigrao ulogu koju bi odigrali pomoćnici komandanata u svim vojskama; doprinos njegovog sektora bio je ograničen na pitanja vezana za bezbjednosne i obavještajne poslove i nije se ticao formulisanja zadataka za korpuse, a tekst kojem je on dao svoj udio ne sadrži ništa protivzakonito.⁴²¹⁸ Stav je optuženog, nadalje, da nema nikakvih dokaza da je on učestvovao u ograničavanju ulaska konvoja humanitarne pomoći u enklave.⁴²¹⁹ S tim u vezi on tvrdi da nije imao nadležnost da odobrava ili zabranjuje kretanje konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a, nego je samo davao svoje mišljenje o takvim ograničenjima na osnovu toga što je bio član Zajedničke centralne komisije.⁴²²⁰ U vezi s angažovanjem 10. diverzantskog odreda u "napadu kroz kop rudnika" izvedenom 23. i 24. juna 1995. godine, koje se navodi u Optužnici, optuženi tvrdi da mu se taj incident u Optužnici ne stavlja na teret, da on nije bio u poziciji da izdaje naređenja toj jedinici i da nema dokaza da je on odobrio tu operaciju.⁴²²¹ Konačno, optuženi navodi da nije učestvovao u "evakuaciji" muslimanskog stanovništva Srebrenice, tvrdeći da se nije nalazio u toj enklavi, da nije naređivao ni izdavao nikakve zapovijesti tokom borbi, kao i da nije donio odluku da se izvrši "evakuacija".⁴²²²

⁴²¹⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 895, 899; Završna riječ tužilaštva, T. 19425–19426, 19432 (21. avgust 2012. godine).

⁴²¹⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 895, 899; Završna riječ tužilaštva, T. 19433–19434 (21. avgust 2012. godine).

⁴²¹⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 895, 898.

⁴²¹⁷ Završna riječ optuženog, T. 19466 (22. avgust 2012. godine). O konkretnim tvrdnjama koje je optuženi iznio u vezi s postojanjem UZP-a i govori se drugdje u ovoj Presudi. V. gore, poglavlje VIII. C.

⁴²¹⁸ Završna riječ optuženog, T. 19466–19467 (22. avgust 2012. godine); Završni podnesak optuženog, par. 381–382. Optuženi tvrdi da je doprinos njegovog sektora bio ograničen na formulacije tačaka 1 i 2 Direktive op. br. 7, koje su se odnosile na karakteristike međunarodne vojne i političke situacije i na "hrvatsko-muslimanske oružane snage". Završni podnesak optuženog, par. 382.

⁴²¹⁹ Završna riječ optuženog, T. 19469–19474, T. 19478 (22. avgust 2012. godine). Optuženi s tim u vezi iznosi argument da je humanitarna pomoć namijenjena civilima u enklavama bila stavljana na raspolaganje Armiji BiH i da je u tim okolnostima RS imao pravo da uvede ograničenja na "upotrebu humanitarne pomoći", što, u stvari, nije učinio. Završna riječ optuženog, T. 19477–19478 (22. avgust 2012. godine).

⁴²²⁰ Završna riječ optuženog, T. 19481–19482 (22. avgust 2012. godine).

⁴²²¹ Završna riječ optuženog, T. 19485–19488 (22. avgust 2012. godine). V. takođe Završni podnesak optuženog, par. 441–448 (koji se odnose na njegove nadležnosti nad tom jedinicom, a u vezi s incidentima ubistva na Vojnoj ekonomiji Branjevo i u Bišini).

⁴²²² Završna riječ optuženog, T. 19508, 19512–19514 (22. avgust 2012. godine). O konkretnim argumentima koje je optuženi iznio u vezi s tim da li se premještanje stanovništva može okvalifikovati kao prisilno uklanjanje govori se u pravnim zaključcima većine članova Vijeća u vezi s prisilnim premještanjem, kao i u pravnim zaključcima većine članova Vijeća u vezi s UZP-om prisilnog uklanjanja. V. gore, poglavlje VII. F., VIII. C.

2. Zaključci

1076. Na samom početku neophodno je napomenuti da je sudija Nyambe imala suprotno mišljenje u vezi sa zaključkom većine članova Vijeća o prisilnom premještanju stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe, a, shodno tome, i u vezi s postojanjem UZP-a prisilnog uklanjanja. Zaključci izloženi dolje u tekstu, osim onih koji se ne kose s njenim suprotnim mišljenjem, jesu zaključci većine članova Vijeća. Pitanje koje treba da riješi većina članova Vijeća, uzevši 8. mart 1995. godine kao polaznu tačku, jeste da li se može zaključiti da je optuženi značajno doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja i da li se, shodno tome, može smatrati odgovornim kao učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja stanovnika, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe. Zaključci većine članova Vijeća s tim u vezi izloženi su dolje u tekstu. Oni su zasnovani na zaključcima o postupcima optuženog koji su izloženi u prethodnim odjeljcima ove presude, pri čemu su najrelevantniji oni iz odjeljka VIII(B), koji se odnose na ulogu optuženog, ali i na zaključcima u vezi s događajima u Srebrenici i Žepi, izloženim u poglavlju IV–VI, i u određenoj mjeri na pravnim zaključcima većine članova Vijeća u vezi s prisilnim premještanjem koji su sadržani u poglavlju VII.

(a) Politika razdvajanja na nacionalnoj osnovi, koja je kulminirala izdavanjem Direktive op. br. 7

1077. Iako je početak UZP-a obilježen izdavanjem Direktive op. br. 7 početkom marta 1995. godine, većina članova Vijeća je konstatovala da je politika da se iz istočnih enklava protjera muslimansko stanovništvo zaživjela već 1992. godine.⁴²²³ Optuženi je bio prisutan kada se 12. maja 1992. godine na 16. sjednici Narodne skupštine razgovaralo o šest strateških ciljeva RS-a i pozivalo na razdvajanje Srba i Muslimana na nacionalnoj osnovi.⁴²²⁴ On je bio član Glavnog štaba u novembru 1992. godine, kada je Mladić izdao Operativnu direktivu br. 4, u kojoj je naredio da se neprijatelju nanose "što veći gubici" kako bi se on natjerao da "sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda";⁴²²⁵ to područje je obuhvatalo sve tri istočne enklave.⁴²²⁶ Tekst Direktive op. br. 4 jasno pokazuje da je cilj bio da se iz enklava protjera ne samo ABiH nego i njihovo stanovništvo.⁴²²⁷ Većina članova Vijeća podsjeća, s tim u vezi, na svjedočenje Milenka

⁴²²³ V. gore, par. 1010.

⁴²²⁴ V. gore, par. 162.

⁴²²⁵ V. gore, par. 164, 913.

⁴²²⁶ Richard Butler, T. 16457 (11. juli 2011. godine) (koji je rekao da je to obuhvatalo područje donjeg Podrinja); DP P02495, str. 3. Područje donjeg Podrinja obuhvata zonu od Srebrenice do Zvornika. Richard Butler, T. 16304 (8. juli 2011. godine), T. 16456 (11. juli 2011. godine).

⁴²²⁷ V. Richard Butler, T. 16457–16458 (11. juli 2011. godine).

Lazića, koji je na pitanje u vezi s tekstom Operativne direktive br. 4 rekao da je cilj da se izvrši razdvajanje na nacionalnom principu bilo shvatanje "svakog pojedinca VRS-a".⁴²²⁸

1078. Većina članova Vijeća je već utvrdila da je izdavanje Direktive op. br. 7 označilo početak razrade i provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Srebrenice i Žepe od strane snaga bosanskih Srba.⁴²²⁹ Sektor na čijem je čelu bio optuženi doprinio je izradi Direktive br. 7,⁴²³⁰ a većina članova Vijeća, štaviše, smatra da, čak i kad bi se prihvatilo da on nije učestvovao u izradi zadataka dodijeljenih Drinskom korpusu koji su sadržavali dio teksta na koji se tužilaštvo oslonilo kao na osnovu za UZP prisilnog uklanjanja,⁴²³¹ on ipak jeste primio cjelokupan tekst nakon što je Direktiva izdata.⁴²³² Premda doprinos sektora optuženog uvršten u onaj dio Direktive koji se odnosio na bezbjednosna i obavještajna pitanja ne može sam za sebe da služi kao dokaz da je on posjedovao namjeru za prisilno uklanjanje muslimanskog stanovništva iz enklava, većina članova Vijeća konstatuje da je do tog trenutka optuženi već bio svjestan da, s političkog i vojnog aspekta, postoji cilj da se stvore uslovi kojima se nastoji ukloniti muslimansko stanovništvo iz istočnih enklava.⁴²³³

(b) Ograničavanje kretanja konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a i konvoja humanitarne pomoći

1079. Optuženi tvrdi da je navod tužilaštva da je ograničavanje ulaska konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a u enklave bilo sredstvo za stvaranje nepodnošljivih uslova za civilno stanovništvo "potpuno neosnovan", iznoseći argument da "konvoji UNPROFOR-a nisu imali nikakve veze sa položajem civilnog stanovništva" u enklavama.⁴²³⁴ Međutim, većina članova Vijeća podsjeća da su jedinice UNPROFOR-a bile angažovane, pored ostalog, da bi zaraćene strane svojim prisustvom odvrćale od neprijateljskih dejstava i da bi omogućile i pomogle raspodjelu humanitarne pomoći.⁴²³⁵ Ograničavanje konvoja za popunu zaliha direktno je ugrozilo sposobnost UNPROFOR-a da vrši svoj mandat i, kao takvo, doprinijelo je stvaranju nepodnošljivih uslova u enklavama.⁴²³⁶ Većina članova Vijeća je već konstatovala da je optuženi neposredno učestvovao u procesu

⁴²²⁸ Milenko Lazić, DP P02733, T. 21835 (5. juni 2008. godine).

⁴²²⁹ V. gore, par. 1010-1012.

⁴²³⁰ V. gore, par. 186, fusnota 677. V. takođe par. 922.

⁴²³¹ Većina članova Vijeća ima u vidu da tekst Direktive op. br. 7 koji čini osnovu za navode tužilaštva nije ograničen samo na zadatke koji su izdati Drinskom korpusu (DP P01214, str. 10), nego i na cilj "stezanja obruča" oko enklava, koji je postavljen u dijelu Direktive koji nosi naslov "Obezbjedenje borbenih dejstava" (DP P01214, str. 14), kao što je većina članova Vijeća razmotrila u odjeljku o UZP-u prisilnog uklanjanja).

⁴²³² V. Ljubomir Obradović, T. 12047–12048 (30. mart 2011. godine); Milomir Savčić, T. 15970 (23. juni 2011. godine).

⁴²³³ V. Ljubomir Obradović, T. 12047–12048 (30. mart 2011. godine).

⁴²³⁴ Završna riječ optuženog, T. 19484 (22. avgust 2012. godine).

⁴²³⁵ V. gore, par. 166.

⁴²³⁶ V. gore, par. 196-204, 1015.

odobravanja ili zabranjivanja ulaska konvoja za popunu zaliha UNPROFOR-a u enklave,⁴²³⁷ bio je konsultovan svaki put kad bi UNPROFOR podnio zahtjev za odobrenje kretanja konvoja i smatrali su ga oficijom za vezu Glavnog štaba s UNPROFOR-om.⁴²³⁸ Pored toga, organi za bezbjednosne poslove koji su bili pod stručnim rukovođenjem optuženog aktivno su se angažovali u sistemu ograničavanja nametnutom konvojima humanitarne pomoći koji su ulazili u enklave.⁴²³⁹ Namjeravana posljedica tog ograničavanja bila je "stezanje obruča" oko enklava do one tačke kada je život u njima postao nepodnošljiv.

(c) Vojna dejstva s ciljem terorisanja civilnog stanovništva u Srebrenici

1080. Kao što je detaljnije navedeno drugdje u ovoj presudi i rezimirano u zaključcima većine članova Vijeća o UZP-u prisilnog uklanjanja, počev od kraja maja pa sve do jula 1995. godine VRS je pojačao vojne aktivnosti usmjerene protiv srebreničke enklave, uključujući granatiranje i snajpersko djelovanje protiv civilnih ciljeva.⁴²⁴⁰

1081. Jedan od incidenata koje je većina članova Vijeća istakla u svojim zaključcima o UZP-u prisilnog uklanjanja odnosi se na jedan napad u noći sa 23. na 24. juni 1995. godine, tokom kojeg je 10. diverzantski odred Glavnog štaba, uz pomoć jedne jedinice iz sastava Bratunačke brigade, ušao u srebreničku enklavu kroz jedan kop rudnika.⁴²⁴¹ U tom napadu ranjeno je nekoliko bosanskih Muslimana, a jedna žena je poginula.⁴²⁴² Većina članova Vijeća zaključila je da je taj napad imao dvojak funkciju, da se ABiH upozori da je VRS sposoban da izvodi napade unutar enklave, kao i da se teroriše civilno stanovništvo, u skladu s ciljem da se život u enklavi učini nepodnošljivim.⁴²⁴³

1082. Obje strane su izvele obimne dokaze o tom konkretnom napadu, koji je tokom suđenja nazivan "napadom kroz kop rudnika". Većina članova Vijeća ima u vidu tvrdnju tužilaštva da je optuženi Salapuri prosljedio Mladićevo naređenje u vezi s korištenjem 10. diverzantskog odreda za taj napad.⁴²⁴⁴ Salapura je tokom svog svjedočenja dao opsežan iskaz o tom incidentu. Međutim, dio njegovog svjedočenja koji se odnosio na to da li je optuženi bio prisutan tokom faze planiranja te

⁴²³⁷ V. gore, par. 920, 922.

⁴²³⁸ V. gore, par. 194, 922.

⁴²³⁹ V. gore, par. 195-196. Primjer koji pokazuje koliki su stepen kontrole u tom smislu imali organi za bezbjednosne poslove jeste jedna rukom pisana bilješka načelnika odjeljenja za bezbjednosne i obavještajne poslove Bratunačke brigade Momira Nikolića u jednom dokumentu Glavnog štaba od 2. aprila 1995. godine, u kojoj stoji sljedeće: "Nijedan konvoj niti ekipa MKCK i MSF ne može ući u Srebrenicu bez mog odobrenja i prisustva." Momir Nikolić, T. 12332–12333 (5. april 2011. godine); DP P02162, str. 1. V. takođe Momir Nikolić, T. 12336 (5. april 2011. godine); DP P02164, str. 1 (dokument Glavnog štaba od 15. juna 1995. godine u koji je Momir Nikolić dopisao da oficiri iz organa bezbjednosti moraju da prisustvuju detaljnoj kontroli konvoja, što je značilo da je svaki pregled morao da se obavi u prisustvu nekog oficira iz organa bezbjednosti).

⁴²⁴⁰ V. gore, par. 1016.

⁴²⁴¹ V. gore, par. 211, 924, 1017-1021.

⁴²⁴² V. gore, par. 211.

⁴²⁴³ V. gore, par. 1021.

⁴²⁴⁴ V. gore, par. 1074.

operacije i da li je učestvovao u planiranju okolišan je i nejasan.⁴²⁴⁵ Štaviše, neutemeljen je njegov stav da je optuženi bio "odsutan" kad je taj napad odobren.⁴²⁴⁶ Većina članova Vijeća smatra da je Salapura očigledno nastojao da minimizira ulogu optuženog u fazi planiranja i naređivanja te konkretne operacije.⁴²⁴⁷

1083. Bez obzira na stepen njegovog učešća u planiranju tog napada, na osnovu cjelokupnih dokaza i uzevši u obzir položaj optuženog kao načelnika Sektora za bezbjednosne i obavještajne poslove i osobe kojoj je Mladić ukazivao najveće povjerenje, većina članova Vijeća konstatuje da uloga optuženog u ovom incidentu nije bila onako pasivna kao što to sugeriše Salapurino svjedočenje. Međutim, većina članova Vijeća nije u poziciji da izvede definitivni zaključak o tome kolika je bila uloga optuženog u odobravanju ili prosljeđivanju Salapuri naređenja za izvođenje tog napada. Većina članova Vijeća ima u vidu da je Salapura, u svakom slučaju, priznao da bi on po izvršenju "zadatka" izvijestio optuženog, budući da je optuženog izvještavao o svim dejstvima 10. diverzantskog odreda koje je predložio i nadzirao.⁴²⁴⁸ U svrhu utvrđivanja da li je tim činom optuženi, zajedno s drugim učesnicima UZP-a, doprinio UZP-u prisilnog uklanjanja, većina članova Vijeća smatra da je dovoljno zaključiti da je optuženi znao da je taj napad izveo 10. diverzantski odred, kao i da mu je bila poznata činjenica da je taj napad za posljedicu imao ranjavanje civila i civilne žrtve.⁴²⁴⁹ U tom kontekstu, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi u svoju dnevnu obavještajnu informaciju od 25. juna uvrstio navod da je ABiH širila dezinformacije da je takav napad izveden kako bi izazvala osudu od strane međunarodne zajednice⁴²⁵⁰ premda je bio savršeno svjestan da je taj napad zaista izveden i da je doveo do civilnih žrtava.⁴²⁵¹

⁴²⁴⁵ V. Petar Salapura, T. 13526–13528, 13537–13538 (2. maj 2011. godine), T. 13661–13667 (4. maj 2011. godine).

⁴²⁴⁶ Petar Salapura, T. 13527 (2. maj 2011. godine). Salapura je svoj navod da je optuženi bio "odsutan" zasnovao na činjenici da mu to naređenje ne bi izdao direktno Mladić, već da bi mu ga prenio optuženi, da je bio prisutan. *Ibid.* Kada je na njega izvršen pritisak zbog tvrdnje da je optuženi bio "odsutan", Salapura je priznao: "[k]ažem, mogu da mislim, a ne mogu da kažem ni da nije bio [prisutan]. Mogao je meni preneti usmeno naređenje. Zato sad ne znam. A mogao mi ga je direktno izdati komandant [Mladić]. Što ja ovde sad ne vidim." Petar Salapura, T. 13537–13538 (2. maj 2011. godine). Međutim, iz dokaza se vidi da je optuženi 23. juna 1995. godine zajedno s Mladićem i Škrbićem prisustvovao jednom sastanku s Karadžićem, održanom na obližnjim Palama. V. DP P01407, str. 194 (Mladićev dnevnik); DP P02198, str. 69 (Karadžićev dnevnik).

⁴²⁴⁷ V. Petar Salapura, T. 13517–13518, 13524–13527 (2. maj 2011. godine), T. 13661–13667 (4. maj 2011. godine).

⁴²⁴⁸ Petar Salapura, T. 13527–13528 (2. maj 2011. godine).

⁴²⁴⁹ U paragrafu 60 Optužnice izlažu se konkretna djela koja je, kako se navodi, optuženi počinio "djelujući individualno ili u dogovoru s ostalim učesnicima udruženog zločinačkog poduhvata" u cilju realizacije UZP-a prisilnog uklanjanja, i upućuje se natrag na, pored ostalih, paragraf 38 Optužnice. U paragrafu 38 Optužnice navodi se da je VRS od marta 1995. pa sve do kraja jula 1995. godine granatirao i snajperima gađao niz civilnih ciljeva u enklavama u sklopu nastojanja da stvori nepodnošljive uslove za život Muslimana u enklavama, a većina članova Vijeća je već konstatovala da to obuhvata i napad izveden 23.-24. juna 1995. godine. V. gore, par. 1017-1021.

⁴²⁵⁰ V. DP P02512, str. 4. V. gore, par. 924.

⁴²⁵¹ V. Richard Butler, T. 16546–16547 (12. juli 2011. godine). Nakon što je konstatovala da je optuženi znao za namjeravani napad, kao i za njegov ishod o kojem ga je izvijestio Salapura, većina članova Vijeća prihvata Butlerov iskaz da sam navod optuženog o širenju "dezinformacija" od strane ABiH o diverzantskom napadu VRS-a na civilne objekte, zapravo, predstavlja dezinformaciju. Butler je u svom svjedočenju izjavio da je dezinformacija koju je plasirao optuženi imala za cilj da utiče na mišljenje onih koji su primali njegove izvještaje, među kojima je bio

(d) Onemogućavanje UNPROFOR-a i omogućavanje zauzimanja Srebrenice

1084. Većina članova Vijeća nadalje konstatuje da je optuženi aktivno doprinio cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat. Njegov stav prema UN-u se u načelu vidi iz njegovog prijedloga da se pripadnici snaga UN-a koje je VRS uzeo kao taoce nakon vazdušnih udara NATO-a krajem maja 1995. godine "rasporede u rejon mogućeg udara avijacije NATO".⁴²⁵² U danima koji su neposredno prethodili početku napada na srebreničku enklavu — kao što se vidi iz niza komunikacija između optuženog i Nicolaia i Janviera — on je držao UNPROFOR pod kontrolom tako što je poricao namjere VRS-a, odugovlačio s odgovaranjem na komunikacije u kojima je UNPROFOR izražavao zabrinutost zbog vojnih aktivnosti VRS-a, te skretao pažnju na ABiH.⁴²⁵³ Dana 9. jula 1995. godine, nakon što ga je UNPROFOR više puta suočio s pitanjem dejstava VRS-a usmjerenih prema enklavi, on je iznio lažne tvrdnje da će VRS pokušati da "se ide ka smirivanju situacije" i "iznalaženju razumnog rešenja", da bi odmah nakon toga proslijedio Karadžićevu poruku da je saglasan s nastavkom operacija u cilju zauzimanja Srebrenice.⁴²⁵⁴ U večernjim satima sljedećeg dana, 10. jula, neposredno prije pada enklave, rekao je Janvieru da je zabrinutost koju je izrazio UNPROFOR prenio Mladiću, koji je, potom, "uticao" na smirivanje situacije.⁴²⁵⁵ Istog dana, Mladić je izdao naređenje u kojem je pomenuo uspjeh VRS-a u Srebrenici i sugerisao da se taj uspjeh iskoristi u cilju popravljjanja "taktičkog položaja naših snaga oko enklave [Žepa]".⁴²⁵⁶

1085. Optuženi je nekoliko puta tokom suđenja istakao da dokument kojim je on proslijedio Karadžićevu saglasnost za zauzimanje grada Srebrenice sadrži i naređenje da se osigura puna zaštita UNPROFOR-a i muslimanskog civilnog stanovništva, pri čemu se ističe da sa civilnim stanovništvom treba postupati u skladu sa Ženevskim konvencijama.⁴²⁵⁷ Optuženi se u svojoj završnoj riječi pozvao baš na taj pasus u prilog svom stavu da mu se "ne može pripisati namera napada na civilno stanovništvo".⁴²⁵⁸ Većina članova Vijeća primjećuje, kao prvo, da je optuženi samo prenio to uputstvo Krstiću od Karadžića.⁴²⁵⁹ Kao drugo, istog dana kada je ta poruka proslijeđena, VRS je već napao nekoliko posmatračkih položaja UNPROFOR-a, a snage VRS-a su opkolile cijelu srebreničku enklavu i napad VRS-a na enklavu počeo je punom snagom.⁴²⁶⁰ Tokom

Glavni štab, ali i civilne vlasti, Ministarstvo unutrašnjih poslova, komandanti korpusa, pa čak i Uprava za bezbjednost pri saveznoj vojsci u Beogradu. Richard Butler, T. 16544–16546 (12. juli 2011. godine).

⁴²⁵² V. gore, par. 923.

⁴²⁵³ V. gore, par. 925-930.

⁴²⁵⁴ V. gore, par. 929.

⁴²⁵⁵ V. gore, par. 930.

⁴²⁵⁶ DP P02517, str. 1.

⁴²⁵⁷ DP D00041. V. gore, par. 934.

⁴²⁵⁸ Završna riječ optuženog, T. 19497 (22. avgust 2012. godine).

⁴²⁵⁹ DP D00041. V. takođe Richard Butler, T. 16581–16582 (13. juli 2011. godine).

⁴²⁶⁰ V. gore, par. 220 *et seq.*

narednih dana VRS je granatirao četnu Bravo Nizozemskog bataljona u Srebrenici, gdje su se sklonili civili, bosanski Muslimani. Dana 10. i 11. jula, VRS je granatirao obje strane puta kojim se kolona muslimanskih civila kretala prema bazi UN-a kako bi tamo potražila utočište, a granatirao je i same Potočare i izazvao žrtve među ljudima koji su se tamo sklonili.⁴²⁶¹ Većina članova Vijeća konstatuje da, suprotno stavu koji je u vezi s ovim pitanjem iznio optuženi, Karadžićevo uputstvo da se osigura zaštita civilnog stanovništva nema nikakvog značaja u odnosu na stanje svijesti optuženog.⁴²⁶²

1086. Nakon što je 11. jula enklava zauzeta, optuženi je nastavio svoju aktivnu ulogu, šireći relevantne obavještajne i bezbjednosne informacije kako bi osigurao da VRS zadrži kontrolu nad enklavom.⁴²⁶³

(e) Znanje optuženog o prisilnom uklanjanju i koordinacija aktivnosti potčinjenih u Potočarima

1087. Najkasnije u noći 11. jula optuženi je bio obaviješten da su u Potočarima počele da se okupljaju hiljade muslimanskih civila,⁴²⁶⁴ a najkasnije 12. jula obaviješten je o tome da je približno 25.000–30.000 muslimanskih civila potražilo utočište u bazi UN-a,⁴²⁶⁵ kao i o činjenici da se vrši odvajanje muškaraca.⁴²⁶⁶ Njegov potčinjeni Radoslav Janković, koji je bio oficir u Upravi za obavještajne poslove Glavnog štaba, bio je na oba sastanka u hotelu "Fontana", održana u noćnim satima 11. jula i u jutarnjim satima 12. jula; većina članova Vijeća uopšte ne sumnja da je optuženi bio obaviješten o razgovorima koji su vođeni na tim sastancima.⁴²⁶⁷ Radoslav Janković je, štaviše, učestvovao u procesu odvajanja i izdavao je naređenja potčinjenima kako bi osigurao da se

⁴²⁶¹ V. gore, par. 230, 233, 235.

⁴²⁶² V. Cornelis Nicolai, T. 3956–3957 (13. juli 2010. godine). V. takođe Cornelis Nicolai, DP P00674, PT. 18567-18568 (30. novembar 2007. godine).

⁴²⁶³ V. gore, par. 932-933.

⁴²⁶⁴ DP P02518 (telegram koji je u kasnim popodnevrim satima 11. jula 1995. godine Popović poslao IKM-u Drinskog korpusa, Glavnom štabu i lično optuženom). Jasan tekst tog telegrama upućuje na to da je Popović govorio o koloni muslimanskih civila koja se kretala iz Potočara prema Žutom Mostu, koji se nalazi u pravcu Bratunca. Govoreći o ovom dokumentu u svom svjedočenju, Butler je objasnio da je Popović sigurno govorio o kretanju muslimanskih civila koji su primijećeni u blizini Potočara kako idu u pravcu baze UN-a, koja je bila na rubu Potočara. U kontekstu tadašnje situacije na terenu, većina članova Vijeća se slaže da je to jedino moguće tumačenje ovog dokaza. Svako drugo tumačenje bi podrazumijevalo da su muslimanski civili, bježeći od napada VRS-a na Srebrenicu, išli preko teritorije RS-a u Bratunac. Pored toga, iz jednog izvještaja koji je Popović podnio u popodnevrim satima sljedećeg dana jasno je da je govorio o civilima koji su se kretali prema bazi UN-a. V. DP P02518; Richard Butler, T. 16603 (13. juli 2011. godine); DP P02069, str. 2.

⁴²⁶⁵ DP P02203, str. 2 (izvještaj koji je sastavio optuženi lično); DP P02069, str. 2. V. takođe gore, par. 932.

⁴²⁶⁶ DP P02069, str. 2 (izvještaj koji je u kasnim popodnevrim satima 12. jula Popović poslao Glavnom štabu i Sektoru za obavještajne i bezbjednosne poslove, u kojem je, pored ostalog, detaljno naveo: "[m]uškarce od 17-60 godina izdvajamo i ne transportujemo", dodavši da "sa njima rade organi bezbednosti i DB".) V. takođe Richard Butler, T. 16379–16380 (8. juli 2011. godine) (u vezi sa znanjem optuženog o tome da je vršeno odvajanje muškaraca u vrijeme dok je on pisao dokument DP D00064, koji je njegovo uputstvo da se, pored ostalog, evidentiraju svi vojno sposobni muškarci).

⁴²⁶⁷ V. gore, par. 92-98. Pored dokaza o tome da je postojao efikasan sistem izvještavanja, problem s desetinama hiljada muslimanskih civila koji su se okupljali u bazi u Potočarima nesumnjivo je bio relevantan za sektor koji je vodio optuženi; većina članova Vijeća ne sumnja da je on, kao načelnik sektora, bio svjestan onoga što se dešavalo u bazi UN-a.

operacija prisilnog uklanjanja izvede efikasno.⁴²⁶⁸ Janković nije imao ni pobuda ni nadležnosti da po svojoj volji izdaje takva naređenja. Vrijedi napomenuti da je samo nekoliko dana kasnije optuženi naredio Jankoviću da nadgleda evakuaciju — koju je vršio MKCK — ranjenih bosanskih Muslimana iz bolnice u Bratuncu.⁴²⁶⁹ Radoslav Janković je izvršio to naređenje.⁴²⁷⁰ Janković je bio taj koji je 17. jula u bazi UN-a Frankenu uručio lažnu izjavu kojom se nastojalo legitimizirati prisilno uklanjanje bosanskih Muslimana koji su se okupili u Potočarima.⁴²⁷¹ Sljedećeg dana, Janković je od optuženog zatražio uputstva u vezi s evakuacijom osoblja organizacije "Ljekari bez granica".⁴²⁷² Ovlaštenja i učešće optuženog u procesu evakuacije ne mogu se posmatrati izolovano. Iako on možda nije bio fizički prisutan u Potočarima 12. i 13. jula, većina članova Vijeća konstatuje da je o dešavanjima na terenu bio obaviješten posredstvom Radoslava Jankovića, kao i zahvaljujući učešću potčinjenih oficira iz organa za bezbjednosne i obavještajne poslove na nivou brigada i korpusa, uključujući Popovića, Keserovića i Momira Nikolića.

(f) Učešće u zauzimanju Žepe i prisilnom uklanjanju

1088. Uloga koju je optuženi odigrao u događajima u Žepi bila je očito više predvodnička.⁴²⁷³ Dana 13. jula, drugog i posljednjeg dana operacije prisilnog uklanjanja bosanskih Muslimana iz Potočara, održan je jedan sastanak na Bokšanici, na kojem je optuženi na samom početku prisutnima rekao "Srebrenica je pala, sad je na redu Žepa",⁴²⁷⁴ dodavši da je jedina alternativa "evakuaciji" Žepe upotreba vojne sile protiv te enklave.⁴²⁷⁵ Predstavnici bosanskih Muslimana rekli su optuženom da nisu ovlašteni da donose bilo kakve odluke na licu mjesta.⁴²⁷⁶ Optuženi je u jednom izvještaju koji je izdao iste večeri predložio, pored ostalih, lično Mladiću da "se dio slobodnih snaga sa ratišta u Srebrenici angažuje u napadu na Žepu iz pravca Radave [...] s ciljem da se Žepa zauzme u roku od 21 čas, da bi se izbjegla osuda i reakcija međunarodne javnosti".⁴²⁷⁷ Optuženi je, pored toga, izrazio uvjerenje da bi bilo moguće zauzeti Žepu u tako kratkom vremenu s obzirom na to da "smo dosadašnjim aktivnostima u potpunosti dezorganizovali njihov sistem i da je

⁴²⁶⁸ V. gore, par. 275, 278.

⁴²⁶⁹ V. gore, par. 958.

⁴²⁷⁰ V. gore, par. 302, 964.

⁴²⁷¹ V. gore, par. 302-303.

⁴²⁷² V. gore, par. 964.

⁴²⁷³ V. gore, poglavlje VI.

⁴²⁷⁴ V. gore, par. 607.

⁴²⁷⁵ V. gore, par. 609.

⁴²⁷⁶ Hamdija Torlak, T. 4294 (23. avgust 2010. godine). V. takođe gore, par. 608-610.

⁴²⁷⁷ DP P00145, str. 2. V. gore, par. 611, 950. Većina članova Vijeća ima u vidu da je prethodne večeri održan jedan sastanak u Štabu Bratunačke brigade, na kojem je Mladić postavio Krstića da rukovodi operacijom protiv Žepe i naredio da se za izvođenje te operacije angažuju iste snage koje su bile angažovane u Srebrenici. V. gore, par. 1030. Riječi koje je s tim u vezi izgovorio optuženi značajne su utoliko što pokazuju da je on bio aktivan učesnik u tim operacijama, u ovom slučaju tako što je davao prijedloge koji su bili direktno na liniji s naređenjima koja je Mladić izdao neposredno prije toga.

već otpočelo okupljanje stanovništva oko punktova i baza UNPROFOR-a".⁴²⁷⁸ U telegramu koji je uputio u jutarnjim satima 14. jula, optuženi je potom predložio da se "otpočne sa izvođenjem borbenih dejstava po planu predpostavljene komande" i izvijestio: "na punktu [UNPROFOR-a] br. 2 koj[i] smo već stavili pod našu kontrolu [...] Tim aktivnostima planiramo vršiti kontrolu rada i izvještavanja UNPROFOR-a prema pretpostavljenima".⁴²⁷⁹ Napad VRS-a na tu enklavu, kao što je predložio optuženi, započeo je 14. jula, a na meti mu je bio centar Žepe i okolna sela.⁴²⁸⁰

1089. Većina članova Vijeća se već na osnovu niza dokumenata koje je optuženi izdao 14. jula⁴²⁸¹ uvjerila da je on aktivno doprinio efikasnom zauzimanju te enklave od strane VRS-a tako što je, pored ostalog, slično doprinosu koji je dao u Srebrenici, osigurao da UNPROFOR ne bude sposoban da interveniše, kako bi se operacija mogla odvijati neometano.⁴²⁸² Pored toga, većina članova Vijeća smatra da njegov prijedlog da se Žepa zauzme u roku od 21 sat kako bi se izbjegla osuda i reakcija međunarodne zajednice pokazuje da je on vrlo dobro znao da ništa u vezi sa zauzimanjem Žepe nije bilo legitimno. Pored toga, na osnovu njegovog neposrednog učešća u tim događajima – a posebno na osnovu prijedloga koji je u noćnim satima 13. jula dao Mladiću, da se "zauzme Žepa, kao i njegovog prijedloga od 14. jula da počnu "borbena dejstva" – tog dana je nastavljeno granatiranje Žepe. VRS je granatirao okolna sela, kao i centar Žepe, čime je bez sumnje ulio strah stanovništvu koje je tada, kao što je optuženi već izvijestio, već počelo da se okuplja oko kontrolnih punktova i baza UNPROFOR-a tražeći zaštitu.

1090. Poslije početka napada na enklavu Žepa i prije njenog pada negdje 24. jula 1995. godine, optuženi je aktivno učestvovao u daljnjim "pregovorima",⁴²⁸³ a bio je savršeno svjestan činjenice da članovi Ratnog predsjedništva Žepe nisu bili ovlašteni da rješavaju bilo kakva pitanja koja su se ticala ABiH.⁴²⁸⁴ Dana 20. jula VRS je preko razglasnog sistema vršio psihološki pritisak na muslimansko stanovništvo da se vrati u enklavu kako bi bilo evakuisano; na zahtjev koji je optuženi podnio nekoliko dana prije toga, snagama VRS-a je dostavljen jedan kombi s razglasnim sistemom.⁴²⁸⁵ Usred nastavljenog i pojačanog granatiranja od strane VRS-a koje je bilo posljedica neuspjeha daljnjih pregovora u vezi s predajom vojno sposobnih muškaraca, optuženi je 21. jula 1995. godine generalu Radivoju Miletiću, načelniku za operativne poslove Glavnog štaba, poslao jedan izvještaj koji je sadržao, po mišljenju Vijeća, legitiman prijedlog da se uništi "neprijateljska živa sila", to jest ABiH, na pravcima Brezova ravan i Puretići, za šta je predložio upotrebu

⁴²⁷⁸ DP P00145, str. 2. V. gore, par. 950.

⁴²⁷⁹ V. gore, par. 953.

⁴²⁸⁰ V. gore, poglavlje VI. A. 4.

⁴²⁸¹ V. gore, par. 953-955.

⁴²⁸² V. gore, par. 953.

⁴²⁸³ V. gore, par. 629.

⁴²⁸⁴ V. gore, par. 1034.

⁴²⁸⁵ V. gore, par. 956.

hemijskih sredstava, izražavajući mišljenje da bi to ubrzalo pad Žepe "i predaju Muslimana".⁴²⁸⁶ On je svoj popis prijedloga u vezi s tim završio izrazivši mišljenje da "[bi] se uništavanjem zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravaca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na brzu predaju".⁴²⁸⁷

1091. Po mišljenju većine članova Vijeća, njegov posljednji prijedlog u vezi uništavanjem "zbjegova muslimanskog stanovništva" mora se razmatrati upravo u kontekstu cilja ubrzavanja "predaje Muslimana"; uporni pokušaji VRS-a da prisili ABiH na predaju oružja od početka "pregovora" koji su vođeni ranije u julu nisu bili uspješni.⁴²⁸⁸ Ovaj dokument se mora posmatrati u kontekstu događaja koji su se u to vrijeme odvijali na terenu. Kad se on pročita u cjelini, jasno je da je uzimanje civila za metu predstavljalo metod koji je trebalo primijeniti kao krajnju mjeru, ali da se optuženi nije libio da je primjeni ukoliko sve ostalo ne urodi plodom – a sve ostalo nije urodilo plodom. Najkasnije 14. jula optuženi je znao da se muslimansko stanovništvo Žepe sklonilo izvan naseljenih područja.⁴²⁸⁹ Bez obzira da li izraz "zbjeg" na b/h/s-u označava utočište, kao što tvrdi optuženi, ili "zbjegove muslimanskog stanovništva", kao što se da vidjeti iz zvaničnog prijevoda ovog dokumenta od strane Službe za konferencijske i jezične usluge Međunarodnog suda, kao i iz tumačenja koje su dali Obradović i Savčić,⁴²⁹⁰ većina članova Vijeća konstatuje da su među namjeravanim žrtvama bili civili, bosanski Muslimani, što predstavlja kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Taj dokument nije relevantan samo za utvrđivanje stanja svijesti optuženog nekoliko dana prije nego što se aktivno angažovao na izvođenju operacije prisilnog uklanjanja stanovništva Žepe o kojem se govori dolje u tekstu, nego pokazuje i to da je on bio u potpunosti obaviješten o teškoj situaciji u kojoj se nalazilo to ranjivo stanovništvo koje je, kao što je i sam rekao, već bježalo iz Žepe na druga područja, bez sumnje zbog toga što je VRS prethodnog dana nastavio granatiranje.⁴²⁹¹

1092. U večernjim satima 24. jula, Mladić je zadužio optuženog da rukovodi operacijom uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Žepe, koja je trebalo da započne sljedećeg jutra.⁴²⁹²

⁴²⁸⁶ DP P00488.

⁴²⁸⁷ DP P00488. V. gore, par. 626, 973.

⁴²⁸⁸ V. gore, poglavlje VI. A. 3.

⁴²⁸⁹ V. DP P00124, str. 1 (gdje je optuženi, izvještavajući o stanju u Žepi, naveo sljedeće: "Prema saznanjima UNPROFOR-a muslimanska vojska je na linijama, a stanovništvo se nalazi u zbjegovima van naseljenih mjesta. Vjerovatno očekuju naša b/d.") V. gore, par. 953.

⁴²⁹⁰ V. gore, par. 974. V. Ljubomir Obradović, T. 12060–12061 (30. mart 2011. godine) (koji je, pročitavši taj pasus u originalu na srpskom jeziku, objasnio da se to odnosi na grupe civila koje su bježale); Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15373 (13. septembar 2007. godine) (koji je u svojoj reakciji na ovaj pasus priznao da se to odnosilo na civile koji su bježali).

⁴²⁹¹ DP P00488 (1. "Muslimani organizuju odbranu na pravcima Brezova Ravan i Puretići. Koriste pancire i borbena sredstva UNPROFOR-a. Iseljavaju stanovništvo iz Žepe i okolnih sela prema Zlovrhu, Stubliću i Sjemaču.").

⁴²⁹² V. gore, par. 977-978.

Optuženi je smjesta počeo da provodi više aktivnosti u svrhu pripreme za početak operacije,⁴²⁹³ uključujući obezbjeđenje dovoljne količine goriva kako bi osigurao da se uklanjanje može odvijati "nesmetano".⁴²⁹⁴ Osim Mladića, on je bio najviši starješina VRS-a koji je bio prisutan tokom prisilnog uklanjanja stanovništva Žepe i očigledno rukovodio tom operacijom. Rukovodio je pripadnicima snaga bosanskih Srba, među kojima je bio i Pećanac, dok su ukrcavali civile, bosanske Muslimane, u autobuse. Doprinio je zastrašujućoj atmosferi koja je vladala tokom tog procesa tako što je usmjerio pištolj u vazduh u namjeri da zastraši muslimanske civile.⁴²⁹⁵ Lično je otpratio posljednji konvoj koji se u večernjim satima 25. jula uputio iz Žepe.⁴²⁹⁶ Dana 27. jula bio je prisutan u Lukama kod Tišće i aktivno je učestvovao u izvođenju 12 lakše ranjenih muškaraca, kojima je ranije tog dana dozvolio da se ukrcaju u autobus u Žepi; ti muškarci su izvedeni iz autobusa i odvezeni u zatvor Rasadnik u blizini Rogatice.⁴²⁹⁷ Njegovo kasnije bavljenje tim zarobljenicima i razgovori koje je vodio s pripadnicima UNPROFOR-a u vezi s njihovom sudbinom⁴²⁹⁸ pokazuju da je on neposredno učestvovao u operaciji prisilnog uklanjanja, kao i u kojoj je mjeri vršio kontrolu nad tom operacijom. Zaključci do kojih je došla većina članova Vijeća u vezi s komunikacijom koju je tih dana i nakon okončanja operacije prisilnog uklanjanja optuženi imao s Palićem, Imamovićem i Hajrićem biće izloženi u odjeljku koji se odnosi na njegovu odgovornost za njihovo ubijanje u okviru trećeg oblika krivične odgovornosti na osnovu UZP-a.⁴²⁹⁹ Većina članova Vijeća smatra da to što je optuženi i dalje bio angažovan na pitanjima vezanim za zarobljenike u mjesecu avgustu i poslije toga⁴³⁰⁰ pokazuje da je bio odlučan da dovrši operaciju prisilnog uklanjanja; on te radnje nije preduzimao same za sebe.

3. Zaključak

1093. Optuženi je, na osnovu svog položaja pomoćnika komandanta i načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba i u kontekstu svog bliskog odnosa s Mladićem, bio faktor koji je vršio koordinaciju i rukovođenje – i, zapravo, predstavljao ključnu kariku – u događajima koji su prethodili zauzimanju obje enklave od strane VRS-a i uklanjanju stanovništva iz njih. Počev najkasnije od marta 1995. godine pa sve do pada enklava, optuženi je učestvovao u ograničavanju kretanja konvoja koji su ulazili u enklave. U periodu uoči napada na enklave dao je aktivan doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat. Olakšao je zauzimanje enklava od strane VRS-a tako što je držao UNPROFOR pod kontrolom i davao lažne

⁴²⁹³ V. gore, par. 979-981.

⁴²⁹⁴ V., na primjer, DP P00568a. V. gore, par. 640.

⁴²⁹⁵ V. gore, par. 758, 982.

⁴²⁹⁶ V. gore, par. 646, 985.

⁴²⁹⁷ V. gore, par. 659, 987, 989.

⁴²⁹⁸ V. gore, par. 001-992.

⁴²⁹⁹ V. gore, poglavlje VIII. G.

⁴³⁰⁰ V. gore, par. 1002-1006.

izjave u vezi s namjerama VRS-a. Neposredno uoči daljnjeg napredovanja ka Srebrenici proslijedio je Karadžićevo uputstvo za zauzimanje grada Srebrenice. Posredstvom potčinjenih po stručnoj komandnoj liniji koji su bili na terenu bio je obaviješten o prisilnom uklanjanju na teritoriju koju je držala ABiH približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana koji su se okupili u Potočarima, izvršenom 12. i 13. jula 1995. godine. Većina članova Vijeća uopšte ne sumnja da je on s drugim učesnicima UZP-a dijelio namjeru za provođenje tog prisilnog uklanjanja u djelo.

1094. Zaključak do kojeg je došla većina članova Vijeća da je optuženi dijelio zajedničku namjeru dodatno potvrđuje to što je on nastavio da učestvuje u UZP-u svojim neposrednim i aktivnim angažovanjem na pripremi i provođenju prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe krajem jula. Bio je ključni učesnik u "pregovorima" vođenim 13. jula u vezi sa sudbinom stanovništva Žepe. Optuženi je bio taj koji je predložio brzo zauzimanje Žepe kako bi se izbjegli osuda i reakcija od strane međunarodne zajednice. Rukovodio je uklanjanjem civilnog stanovništva Žepe i taj zadatak revnosno je obavljao, usmjeravajući snage na terenu, pri čemu je viđen s pištoljem uperenim u vazduh, demonstrirajući silu. Gore istaknuti doprinosi optuženog bili su značajni. Uzimajući u obzir njegovo znanje i stalno učešće u UZP-u tokom cijelog njegovog trajanja, od marta 1995. do avgusta 1995. godine, većina članova Vijeća se van razumne sumnje uvjerila da je optuženi s drugim učesnicima UZP-a dijelio namjeru da se iz enklava protjera muslimansko stanovništvo.

1095. Na osnovu gorenavedenog, većina članova Vijeća zaključuje da je optuženi, najkasnije od marta 1995. do avgusta 1995. godine, dao aktivan doprinos VRS-ovom ostvarivanju cilja "stvaranja uslova totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi", postavljenog u Direktivi op. br. 7, što je imalo za posljedicu uklanjanje približno 30.000–35.000 bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa tokom perioda od samo dvije sedmice. Većina članova Vijeća,⁴³⁰¹ uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da on, po članu 7(1) Statuta, kao učesnik UZP-a snosi krivičnu odgovornost za prisilno uklanjanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz istočne BiH.

F. Učešće optuženog u UZP-u ubistva

1. Argumentacija strana u postupku i preliminarna razmatranja

1096. Na samom početku, Vijeće ima u vidu da je optuženi, u vezi s učešćem u UZP-u ubistva koje mu se stavlja na teret, ustvrdio da se u relevantno vrijeme nalazio u Žepi i iznio argument da nema nikakvih dokaza da je znao za bilo kakvu operaciju s ciljem ubijanja vojno sposobnih

⁴³⁰¹ Sudija Mindua je uz ovu Presudu priložio izdvojeno i saglasno mišljenje.

muškaraca iz Srebrenice.⁴³⁰² Naime, kao što je već utvrđeno, optuženi se 13. jula fizički nalazio na Borikama, na rubu žepske enklave, a narednih dana je bio intenzivno angažovan na aktivnostima koje je tamo izvodio VRS, igrajući ključnu ulogu u pregovorima o "evakuaciji" bosanskih Muslimana.⁴³⁰³ U Srebrenici su se istovremeno odvijali odvajanje muslimanskih muškaraca u Potočarima, predaja i zarobljavanje muslimanskih muškaraca i dječaka iz kolone i njihovo kasnije zatočavanje i ubijanje.⁴³⁰⁴ S tim u vezi, Vijeće podsjeća da učešće optuženog ne mora da bude *sine qua non* i da nije neophodno da optuženi bude prisutan u vrijeme činjenja krivičnih djela koji mu se u Optužnici stavljaju na teret da bi snosio krivičnu odgovornost na osnovu učešća u UZP-u; ipak, doprinos optuženog u najmanju ruku mora da bude značajan.⁴³⁰⁵ Iz tog razloga, Vijeće je pažljivo ispitalo dokaze u vezi s njegovim postupcima i ponašanjem tokom svih događaja koji su se odigrali u Srebrenici.

1097. Optuženi tvrdi da nema dokaza da je on komandovao, rukovodio ili davao uputstva vojnicima u Srebrenici zbog toga što jedan pomoćnik komandanta Glavnog štaba VRS-a "samo rukovodi u službenom pogledu i radi na onim zadacima koje mu poveri komandant",⁴³⁰⁶ da, u svrhu kontrolisanja rada organa za bezbjednosne poslove ili bilo kojih drugih relevantnih organa, onaj ko im komanduje mora da bude prisutan ili da dobija bezbjednosne izvještaje, a takvi izvještaji njemu nisu bili dostavljeni,⁴³⁰⁷ i da, kada je bio u Žepi i radio na prijevozu bosanskih Muslimana, "niko nije bio ubijen".⁴³⁰⁸ Optuženi je nadalje iznio tvrdnju da nema nikakvih dokaza koji ukazuju na to da je on u relevantnom periodu nadzirao Bearu i 10. diverzantski odred.⁴³⁰⁹

1098. S tim u vezi, Vijeće podsjeća na svoj zaključak da je optuženi, kao načelnik Sektora za obavještajne-bezbjednosne poslove, rukovodio, koordinirao i nadzirao rad obaju relevantnih uprava, potčinjenih organa za bezbjednosne i obavještajne poslove, vojne policije i drugih.⁴³¹⁰ Isto tako, u komandnom lancu optuženog po stručnoj liniji, njegovi potčinjeni, među kojima su, pored ostalih, bili Beara, Salapura, Radoslav Janković, Popović, Kosorić, Golić, Momir Nikolić, Drago Nikolić,

⁴³⁰² Završni podnesak optuženog, par. 438, 460; Završna riječ optuženog, T. 19527–19529 (22. avgust 2012. godine), T. 19543 (23. avgust 2012. godine). Optuženi, pored toga, iznosi argument da mu u Bokšanicu nije poslat nijedan izvještaj, tako da nije znao šta se dešavalo u Srebrenici. Završna riječ optuženog, T. 19529 (22. avgust 2012. godine).

⁴³⁰³ V. gore, par. 605-673, 934-935, 948, 950, 953-956, 960-961, 967-975, 977-1001.

⁴³⁰⁴ V. gore, par. 1048-1061, 1063-1066.

⁴³⁰⁵ V. gore, par. 893.

⁴³⁰⁶ Završna riječ optuženog, T. 19527–19528 (22. avgust 2012. godine) (gdje je, dalje, iznio argument da bi u suprotnom bio narušen "princip jednostarešinstva"). V. takođe Završna riječ optuženog, T. 19530 (22. avgust 2012. godine).

⁴³⁰⁷ Završna riječ optuženog, T. 19529–19530 (22. avgust 2012. godine) (gdje je iznio argument da nije predočen nijedan jedini dokaz koji ukazuje na to da je optuženi bio obaviješten o operaciji ubistva). Vijeće ima u vidu da je ovaj argument relevantan i za njegovu prvu tvrdnju da nije bio prisutan na relevantnim lokacijama na kojima su počinjeni zločini.

⁴³⁰⁸ Završna riječ optuženog, T. 19529 (22. avgust 2012. godine).

⁴³⁰⁹ Završni podnesak optuženog, par. 436–448. V. takođe dolje, par. 1111.

⁴³¹⁰ V. gore, par. 104.

Trbić, Čarkić i pripadnici vojne policije,⁴³¹¹ na ovaj ili onaj način učestvovali su u operaciji ubistva. Primjenjujući krajnji oprez zbog činjenice da se optuženi u Optužnici ne tereti komandnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta, Vijeće je ocijenilo dokaze koji se odnose na njegove potčinjene u svjetlu specifičnih okolnosti ovog predmeta. Vijeće je posebnu pažnju posvetilo svim komunikacijama i interakciji između optuženog i njegovih potčinjenih i njima potčinjenih organa kako bi utvrdilo da li je optuženi tokom relevantnog perioda imao efektivnu nadležnost nad svojim potčinjenim i njihovim organima. Pored toga, Vijeće je s pažnjom uzelo u obzir nadležnosti koje je kao načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove imao u vezi sa sprečavanjem oticanja povjerljivih informacija i prikrivanjem namjera VRS-a, u čiju svrhu je bio izvještavan putem pouzdanog sistema izvještavanja i od njega se nisu skrivale nikakve tajne.⁴³¹² Pored toga, zbog prirode svog nadzora nad vojnom policijom, optuženi je igrao značajnu ulogu u pitanjima vezanim za razmjene ratnih zarobljenika.⁴³¹³ Srodne dužnosti koje je optuženi imao po osnovi svojih funkcija detaljno su razmotrene.

2. Zaključci

(a) Ponašanje optuženog

1099. Većina članova Vijeća, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe,⁴³¹⁴ konstatovala je da je u jutarnjim satima 12. jula, među nekim pripadnicima snaga bosanskih Srba postojao zajednički plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave.⁴³¹⁵ Ovaj zaključak većine članova Vijeća zasnovan je konkretno na razgovoru o operaciji ubistva koji su Popović, Kosorić i Momir Nikolić vodili uoči trećeg sastanka u hotelu "Fontana" u jutarnjim satima 12. jula, kao i na Mladićevom komentaru datom na istom sastanku da bosanski Muslimani u Potočarima mogu "opstati ili nestati".⁴³¹⁶ Vijeće je takođe konstatovalo da je plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, u Potočarima ubrzo proširen kako bi obuhvatio i muslimanske muškarce i dječake iz kolone.⁴³¹⁷

1100. Dokazi pokazuju da je optuženi 11. jula znao da se u Potočarima nalaze bosanski Muslimani – žene, djeca, starci i muškarci – kao i da je znao za kolonu muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana. Tog dana u kasnim popodnevnim satima Popović je obavijestio lično optuženog da su

⁴³¹¹ V. gore, par. 103-121, 126-127, 131, 137, 142, 146.

⁴³¹² V. gore, par. 915.

⁴³¹³ V. gore, par. 104, 106, 916.

⁴³¹⁴ V. gore, par. 1046, 1071.

⁴³¹⁵ V. gore, par. 1046, 1067, 1071.

⁴³¹⁶ V. gore, par. 1045.

⁴³¹⁷ V. gore, par. 1047.

u Potočarima počele da se okupljaju hiljade civila, bosanskih Muslimana.⁴³¹⁸ Momir Nikolić je u svojim iskazima govorio o tome kako je informacije o muškarcima, bosanskim Muslimanima, koji su se okupili u Potočarima prosljeđivao Odjeljenju za obavještajne poslove Drinskog korpusa, na čijem je čelu bio Kosorić, i Odjeljenju za bezbjednosne poslove Drinskog korpusa, na čijem je čelu bio Popović.⁴³¹⁹ Nema nikakve sumnje da je optuženi u to vrijeme znao za postojanje tih grupa bosanskih Muslimana. Činjenicu da je optuženi znao za te grupe dodatno potkrijepljuje njegov postupak u jutarnjim satima 12. jula. Optuženi je naložio Milenku Todoroviću u Bijeljini da pripremi sabirni centar Batković za dolazak približno 1.000–1.300 vojnika ABiH tokom nekoliko sljedećih dana.⁴³²⁰ Oficiri koji su bili potčinjeni optuženom, kao što su bili Pavle Golić i Popović, cijelog su dana, pored ostalih i optuženom, slali izvještaje o koloni i odvajanju muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Potočarima.⁴³²¹ Uveče toga dana, Mladić, Krstić i drugi bili su na sastanku u Bratuncu, gdje su raspravljali o obezbjeđenju puta Bratunac–Konjević–Polje–Milići uz pomoć snaga MUP-a; isto tako, mnogo muslimanskih muškaraca iz kolone predalo se snagama bosanskih Srba tokom noći sa 12. na 13. juli.⁴³²²

1101. Na osnovu informacija koje je dobio od svojih potčinjenih, optuženi je 12. jula poslije 22:00 sata iz Komande Drinskog korpusa poslao jedan hitni izvještaj i telegram, pored ostalih, Krstiću, Popoviću i potčinjenim organima za obavještajne i bezbjednosne poslove, kao i MUP-u RS-a.⁴³²³ Optuženi je u tom izvještaju pomenuo da će potčinjeni organi za obavještajne i bezbjednosne poslove predložiti svojim komandama mjere za sprečavanje proboja kolone i za zarobljavanje bosanskih Muslimana iz kolone.⁴³²⁴ U telegramu koji je uslijedio optuženi je naglasio značaj hapšenja bosanskih Muslimana iz kolone i evidentiranja imena vojno sposobnih muškaraca,

⁴³¹⁸ DP P02518 (dokument koji je sa IKM-a Drinskog korpusa u Bratuncu upućen Glavnom štabu VRS-a, "na ličnost" optuženog, s datumom od 11. jula 1995. godine i Popovićevim potpisom). V. takođe gore, fusnota 4264.

⁴³¹⁹ Momir Nikolić, T. 12373–12374 (6. april 2011. godine) (koji je rekao sljedeće: "Sve informacije koje sam dobijao tog dana popodne i uveče, kao i svakog prethodnog dana i svakog narednog dana sam u pisanoj formi prosljeđivao komandi Drinskog korpusa, znači Odeljenju za obaveštajno-bezbednosne poslove.")

⁴³²⁰ V. gore, par. 931.

⁴³²¹ Pavle Golić, oficir za obavještajne poslove Drinskog korpusa, izvijestio je oko 16:20 sati o postojanju kolone, navodeći sljedeće: "Predlažemo da se pomenutoj grupi organizuje i postavi zasjeda u rejonu [...] te da se zaustavi dalje kretanje vojske i stanovništva na pomenutom pravcu." DP P02527 (Izvještaj upućen Glavnom štabu VRS-a, Sektoru za obavještajne i bezbjednosne poslove, Obavještajnoj upravi, IKM-u Drinskog korpusa u Bratuncu i na ličnost potpukovnika Kosorića, s datumom od 12. jula 1995. godine, koji je potpisao Golić "po ovlaštenju načelnika", to jest Kosorića). Odmah poslije toga, oko 17:30 sati, Popović je sa IKM-a Drinskog korpusa u Bratuncu izvijestio o koloni i o bosanskim Muslimanima u Potočarima. DP P02069 (Izvještaj upućen Glavnom štabu VRS-a, Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove, Upravi za bezbjednost, Komandi Drinskog korpusa i njenom Odjeljenju za bezbjednost, s datumom od 12. jula 1995. godine, koji je potpisao Popović). Pada u oči da je Popović pomenuo odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, vršeno u Potočarima: "Muškarce od 17–60 godina izdvajamo i ne transportujemo, do sada takvih ima oko 70, sa njima rade organi bezbednosti i DB". DP P02069, par. 3.

⁴³²² V. gore, par. 317, 319.

⁴³²³ DP P02203; DP D00064. V. takođe gore, par. 932.

⁴³²⁴ DP P02203, str. 1–2 (gdje se takođe navodi da su organi MUP-a RS-a bili obaviješteni u vezi s "ilegalnim koridorom kojim se izvlače Muslimani iz Srebrenice, obzirom da oni imaju zadatak da obezbeđuju komunikaciju Bratunac–Konjević–Polje."); DP D00064, str. 1.

bosanskih Muslimana, u Potočarima.⁴³²⁵ Ova izjava veoma podsjeća na Mladićevu opasku u Potočarima da će se izvršiti provjera muškaraca u potrazi za ratnim zločincima.⁴³²⁶ Optuženi je istog dana bio i u Komandi Glavnog štaba VRS-a u Crnoj Rijeci.⁴³²⁷ Iako je dobijao informacije neposredno od ključnog osoblja, među kojima je bio i Popović, koji je tada već bio učesnik zločinačkog poduhvata i radio na ostvarenju njegovih ciljeva, nema dovoljno dokaza na osnovu kojih bi Vijeće moglo da zaključi da je optuženi u tom trenutku znao za taj plan. Ipak, to pokazuje da je optuženi održavao kontakte sa svim relevantnim osobljem i organima i da je obavještavan o razvoju situacije na terenu u Srebrenici.

1102. Vijeće podsjeća da je 12. i 13. jula sve vrijeme vršeno odvajanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana u Potočarima, njihovo odvoženje i zatočavanje u Bratuncu.⁴³²⁸ U isto vrijeme, bosanski Muslimani iz kolone koji su se predali pripadnicima snaga bosanskih Srba ili su ih te snage zarobile, zatočeni su i zlostavljani na raznim lokacijama, među kojima je bilo i fudbalsko igralište u Novoj Kasabi, gdje je bio razmješten bataljon vojne policije 65. zaštitnog puka.⁴³²⁹ Počev od 13. jula, optuženi se često nalazio na području Žepe, gdje je radio na rješavanju pitanja "evakuacije" bosanskih Muslimana iz žepske enklave.⁴³³⁰

1103. Dana 13. jula oko 14:00 ili 15:00 sati optuženi je preko Savčića prenio Maliniću koje mjere treba preduzeti u pogledu više od 1.000 bosanskih Muslimana, zarobljenih na području Kasabe.⁴³³¹ Ono što upada u oči je to da su mjere koje je predložio optuženi analogne mjerama iz Mladićevog naređenja koje je izdato istog dana.⁴³³² Treća tačka koju je predložio optuženi – da Malinić preduzme mjere kako bi ratne zarobljenike sklonio s puta i zatočio u zatvorene prostorije ili na prostore koji su zaštićeni od pogleda – posebno vjerno odražava Mladićevo naređenje da se spriječi oticanje informacija o ratnim zarobljenicima.⁴³³³ Mjere koje je predložio optuženi, po mišljenju većine sudija Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, predstavljaju odraz koordiniranih napora da se prikrije stravičan plan smišljen među učesnicima UZP-a ubistva. Istog dana, vršeno je

⁴³²⁵ DP D00064, str. 2.

⁴³²⁶ V. gore, par. 1045.

⁴³²⁷ V. gore, par. 931.

⁴³²⁸ V. gore, par. 280, 285-293.

⁴³²⁹ V. gore, par. 335-341.

⁴³³⁰ V. gore, par. 605-673, 934-1001.

⁴³³¹ DP P00125. V. gore, par. 936. O vjerodostojnosti ovog dokumenta, koju je optuženi osporio, već se raspravljalo i Vijeće je konstatovalo da je on vjerodostojan. V. gore, par. 937-944.

⁴³³² DP P02420. V. gore, par. 1055. Vijeće takođe konstatuje da su Mladić i Gvero putem dokumenta DP P00125 bili pravovremeno obaviješteni o mjerama koje je predložio optuženi.

⁴³³³ DP P02420, str. 1; DP P00125, str. 1. V. gore, par. 1055. U jednom presretnutom razgovoru vođenom 13. jula u 14:05 sati, učesnici govore o fudbalskom igralištu, tačnije o fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi, i o jednom hitnom telegramu. Brinulo ih je pitanje "vidi li se to", za šta Vijeće smatra da se odnosi na zarobljene bosanske Muslimane zatočene na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi. Daljnji razgovor je tekao kako slijedi: "X. [...] Poslaću ti sad telegram hitan. Nikoga nepr... ukloni malo, sad ću ti telegram poslati i objasniti. [...] X. Obezbijedi dobro i dobićeš sad u telegramu." DP P00411a.

ubijanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, uključujući ubijanje velikih razmjera u dolini Cerske i skladištu u Kravici, gdje su dovezeni i pobijeni neki od ljudi koji su prethodno bili zatočeni na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi. Kad se ovaj dokaz posmatra u vezi s događajima koji su se u to vrijeme odvijali, jedini razuman zaključak koji se iz njega može izvesti je taj da je optuženi, u trenutku kad je Savčić poslao tu njegovu poruku,⁴³³⁴ već znao za plan za ubistvo zarobljenih bosanskih Muslimana iz Srebrenice. Pored toga, ovaj dokument pokazuje i da je on u tom trenutku imao namjeru da doprinese UZP-u ubistva. Činjenica da je optuženi, odgovarajući na pitanje Milenka Todorovića u vezi s nedolaskom očekivanih 1.000–1.300 vojnika ABiH, rekao da se obustave sve pripreme, dodatno potkrepljuje zaključak da je on najranije 13. jula znao za operaciju ubistva.⁴³³⁵

1104. U svjetlu gorenavedenog, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi za operaciju ubistva saznao najkasnije u popodnevnim satima 13. jula i da je, od trenutka kad je to saznao, počeo da se aktivno angažuje na ostvarenju plana ubistva, pored ostalog, tako što je predložio mjere koje je potrebno preduzeti u vezi sa zarobljenicima zatočenim na putu Konjević-Polje–Nova Kasaba–Milići. Pored toga, Beara, jedan od oficira koji su bili neposredno potčinjeni optuženom, bio je u Novoj Kasabi u jutarnjim satima 14. jula, i sam je u tom trenutku već davao aktivan doprinos zajedničkom cilju.⁴³³⁶ Kad se ovo sve posmatra zajedno, onda postaje očigledno da je optuženi do tog trenutka već znao za plan ubistva.

1105. Oko 22:30 sati 13. jula optuženi je iz Komande Rogatičke brigade poslao telegram Glavnom štabu VRS-a i lično Gveri; u njemu je naveo da je, ukoliko se ne može pronaći odgovarajući smještaj za sve ratne zarobljenike iz Srebrenice, uređen prostor za "800" ratnih zarobljenika u poljoprivrednim objektima na Sjemeču,⁴³³⁷ gdje se oni mogu koristiti za poljoprivredne radove,⁴³³⁸ dodavši da je premještanje zarobljenika "potrebno uraditi noću" i da bi "najpogodnije bilo" da to bude grupa koja nije bila u kontaktu s ostalim ratnim zarobljenicima.⁴³³⁹ Optuženi je iznio argument da taj dokaz pokazuje da on nije znao za plan ubistva ratnih zarobljenika, da nije bio odgovoran za ratne zarobljenike iz Srebrenice i da je, u stvari, postupao u skladu s relevantnim pravilima Ženevske konvencije III o postupanju prema ratnim zarobljenicima.⁴³⁴⁰

1106. Međutim, postoje dokazi koji pokazuju da je 800 ratnih zarobljenika bio prevelik broj da bi ih Rogatička brigada mogla smjestiti i da njeni pripadnici nisu dobili zadatak da izvrše neophodne

⁴³³⁴ DP P00125.

⁴³³⁵ V. gore, par. 951.

⁴³³⁶ V. gore, par. 340.

⁴³³⁷ V. gore, par. 1105.

⁴³³⁸ DP D00049. V. gore, par. 1105.

⁴³³⁹ DP D00049. V. gore, par. 1105.

⁴³⁴⁰ Završni podnesak optuženog, par. 468–470; Završna riječ optuženog, T. 19531–19532 (22. avgust 2012. godine).

pripreme za prihvata tako velikog broja ratnih zarobljenika;⁴³⁴¹ da je u julu i avgustu 1995. godine tamo bila samo stoka koja je pripadala mještanima koji su koristili pašnjake i čuvali stoku u štalama na Sjemeču, tako da nije bilo nikakvih poljoprivrednih poslova koje je bilo potrebno obavljati;⁴³⁴² i da na kraju nijedan ratni zarobljenik nije premješten na tu lokaciju.⁴³⁴³ U stvari, prijedlog optuženog da se zarobljenici premjeste na Sjemeč tokom noći podudaran je s njegovim prethodnim prijedlogom, koji je on dao u popodnevnim satima 13. jula, da se zarobljeni bosanski Muslimani zatoče u neke zatvorene prostorije. Pored toga, uzimajući u obzir da su pripreme za prihvata velikog broja ratnih zarobljenika u sabirnom centru u Batkoviću prekinute shodno uputstvu optuženog, jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz ovih dokaza jeste taj da je optuženi tražio mjesto na kojem bi zarobljenici bili sklonjeni od pogleda kako bi omogućio ostvarenje cilja koji je dijelio s ostalim učesnicima UZP-a.

1107. Iste večeri, potčinjeni optuženog su organizovali premještanje zarobljenih bosanskih Muslimana iz Bratunca u Zvornik; Beara je naredio Momiru Nikoliću u Bratuncu da obavijesti Dragu Nikolića u Zvorniku da će bosanski Muslimani zatočeni u Bratuncu biti premješteni u Zvornik, pri čemu je rekao Momiru Nikoliću da će zatočeni tamo biti pobijeni.⁴³⁴⁴ U međuvremenu, Beara je bio angažovan na pripremanjima neophodnim da bi se izvršila operacija pokopavanja leševa iz skladišta u Kravici.⁴³⁴⁵ Pored toga, Beara se kasnije te noći u Bratuncu sastao s Deronjićem i drugima i tu su otvoreno razgovarali o operaciji ubistva i složili se da sljedećeg dana zarobljenici budu prebačeni u Zvornik.⁴³⁴⁶ Prijevoz zarobljenika u Zvornik zaista je počeo iste večeri.⁴³⁴⁷ Kad se to sve posmatra zajedno, iako postoji mogućnost da optuženi nije bio pravovremeno obaviješten o tome gdje će zarobljenici biti premješteni i pogubljeni, to ne pobija činjenicu da je do tog trenutka već raspolagao saznanjima o zajedničkom cilju i da je namjeravao da mu doprinese.

1108. Svjestan operacije ubistva koja se odvijala na terenu, optuženi je istovremeno radio na omogućavanju prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz žepske enklave. U skladu sa svojom profesionalnom ulogom da sprečava oticanje informacija i prikrivanje namjera VRS-a, optuženi je u večernjim satima 14. jula prenio Mladićevo upozorenje Komandi Drinskog korpusa i njenim potčinjenim jedinicama u vezi s prisustvom bespilotne letjelice.⁴³⁴⁸ Optuženi tvrdi da je VRS u tom

⁴³⁴¹ Zoran Čarkić, T. 12728 (13. april 2011. godine) (koji je rekao da će biti potrebno angažovati dodatne snage iz Drinskog korpusa s obzirom na tako veliki broj ratnih zarobljenika).

⁴³⁴² Đoko Razdoljac, T. 8235–8237 (30. novembar 2010. godine).

⁴³⁴³ V. Zoran Čarkić, T. 12724, 12728 (13. april 2011. godine).

⁴³⁴⁴ V. gore. par. 402.

⁴³⁴⁵ V. gore. par. 364–366.

⁴³⁴⁶ V. gore. par. 403.

⁴³⁴⁷ V. gore. par. 407.

⁴³⁴⁸ DP P00128; DP P00121; DP P00147; DP P00148. V. gore, par. 953. V. također DP P00124 (to je drugi telegram

periodu bio izložen prijetnjama od strane NATO-a i da su takve informacije redovno dostavljane.⁴³⁴⁹ Međutim, s obzirom na to da je tog dana počelo ubijanje u Orahovcu, na području Zvornika, jedini razuman zaključak do kojeg je moguće doći jeste taj da je optuženi to upozorenje poslao kako bi se operacija ubistva mogla izvesti a da ne bude otkrivena.

1109. Optuženi je bio u stalnom kontaktu sa svojim potčinjenima i kadrovima u Glavnom štabu VRS-a. Dana 16. jula dijelovi 10. diverzantskog odreda su na Vojnoj ekonomiji Branjevo ubijali zarobljene bosanske Muslimane koji su bili zatočeni u školi u Kuli u Pilicama.⁴³⁵⁰ Tog jutra, optuženi je razgovarao s Miletićem i dao mu uputstvo da Salapuri i ostalima u Sektoru kojim je rukovodio prosljedi informaciju da je sigurnije da se komunicira putem telegrama preko IKM-a Drinskog korpusa u Krivačama.⁴³⁵¹ U večernjim satima 16. jula optuženi se vratio u Komandu Glavnog štaba VRS-a u Crnu Rijeku, gdje se sastao s Mladićem, Keserovićem, Miletićem i Obradovićem.⁴³⁵² Optuženi je rekao Keseroviću da se Beara nalazi u zoni odgovornosti Drinskog korpusa.⁴³⁵³ Pored toga, uzevši u obzir situaciju koja je u relevantno vrijeme vladala na terenu – da su od 14. do 16. jula Beara i Popović sve vrijeme bili prisutni na području Zvornika, kako bi, zajedno s drugim učesnicima UZP-a, među kojima je bio i Drago Nikolić, osigurali da se operacija ubistva izvodi po planu na raznim lokacijama⁴³⁵⁴ – nema sumnje da je optuženi, koga su smatrali Mladićevim "očima i ušima", bio detaljno upoznat s razmjerama operacije ubistva, da je podržavao kažnjive aktivnosti na kojima su se angažovali njegovi potčinjeni, kao i da je koordinirao njihov rad. S obzirom na to da je optuženi znao gdje se nalaze njegovi potčinjeni i da je bio s njima u kontaktu dok je operacija ubistva bila u toku, jedini razuman zaključak koji se može izvesti u tim okolnostima jeste da je optuženi, kada je bio u Glavnom štabu VRS-a, obaviješten o operaciji ubistva koja je bila u toku na području Zvornika.

1110. Dana 18. jula, Radoslav Janković je, slijedeći uputstva koja mu je optuženi izdao 16. jula,⁴³⁵⁵ izvijestio o evakuaciji 22 ranjena zarobljenika, bosanska Muslimana, iz Doma zdravlja u

koji je optuženi poslao Odjeljenju za obavještajne poslove Drinskog korpusa i Odjeljenju za bezbjednosne poslove, IKM-u Drinskog korpusa, lično Krstiću i Komandi 65. zaštitnog puka, u kojem je primaoca obavijestio o bespilotnoj letjelici).

⁴³⁴⁹ Završna riječ optuženog, T. 19532 (22. avgust 2012. godine). Optuženi nadalje tvrdi da je takva vrsta informacija redovno dostavljana, kao što se može vidjeti iz dokumenta DP P01216, koji je Živanović izdao 5. jula 1995. godine, prije početka operacije "Krivaja 95", u kojem je svim potčinjenim jedinicama Drinskog korpusa i svim protivvazдушnim jedinicama naredio da se moraju "staviti u punu borbenu gotovost u cilju pravovremenog dejstva po neprijateljskim letjelicama, a naročito biti u gotovosti za dejstvo svim raspoloživim naoružanjima po helikopterima Snaga za brzu intervenciju [...]." Završna riječ optuženog, T. 19532–19533 (22. avgust 2012. godine).

⁴³⁵⁰ O tvrdnji koju je optuženi iznio u vezi s tim govori se dolje u tekstu. V. dolje, par. 1111-1112.

⁴³⁵¹ DP P00394a. V. gore, par. 957.

⁴³⁵² V. gore, par. 958.

⁴³⁵³ V. gore, par. 959.

⁴³⁵⁴ V. gore, par. 405-412, 414-434, 439, 441-452, 458, 460-477, 481-503, 1056, 1058-1066.

⁴³⁵⁵ V. gore, par. 958.

Bratuncu, koju je organizovao MKCK.⁴³⁵⁶ Kao što je već utvrđeno, optuženi je istog dana učestvovao u donošenju odluka u vezi s evakuacijom radnika organizacije "Ljekari bez granica" i njihovog "takozvanog lokalnog osoblja", čiji je konvoj vraćen na polazište iz proceduralnih razloga.⁴³⁵⁷ Radoslav Janković je u vezi s ovim pitanjem tražio i dobio uputstva od optuženog.⁴³⁵⁸ Momir Nikolić je u svom svjedočenju rekao da su on i Janković bili "skoro sigurni" da će i lokalno osoblje biti ubijeno ukoliko im ne bude dopušteno da odu.⁴³⁵⁹ Do tog trenutka u međunarodnoj zajednici su već počele da kolaju glasine o nestalim muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, a potčinjeni organi Drinskog korpusa za obavještajne i bezbjednosne poslove sprečavali su ulazak međunarodnih i domaćih medija u RS i kontrolisali su njihovo kretanje.⁴³⁶⁰ Jedini razuman zaključak koji većina članova Vijeća može izvesti na osnovu tih dokaza jeste taj da je optuženi nadgledao evakuaciju ranjenika i lokalnog osoblja organizacije "Ljekari bez granica" u Srebrenici u namjeri da odvрати pažnju međunarodne zajednice i pritisak koji je ona vršila u vezi s muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, od kojih je većina do tog trenutka već bila pogubljena. To se ponovo upadljivo slaže s njegovom nadležnošću da prikrije stvarne ciljeve VRS-a.

1111. Dana 22. jula Popović je od optuženog zatražio informaciju o svom nestalom rođaku, a ovaj mu je uzvratio da radi "svoje poslove".⁴³⁶¹ Sljedećeg dana, Popović je nadzirao 10. diverzantski odred dok je ta jedinica ubijala muškarce, bosanske Muslimane, u Bišini.⁴³⁶² Iz tog razloga, tužilaštvo navodi da je optuženi nadzirao 10. diverzantski odred 16. i 23. jula, kad su dijelovi te jedinice po kratkom postupku pogubili muškarce i dječake, bosanske Muslimane, na Vojnoj ekonomiji Branjevo u Zvorniku, kao i u Bišini.⁴³⁶³ Optuženi tvrdi da nije dokazano da je on nadzirao 10. diverzantski odred, čiji su dijelovi 16. jula počinili ubistva na Vojnoj ekonomiji Branjevo, a 24. jula u Bišini.⁴³⁶⁴ Konkretno, optuženi tvrdi da se on u relevantno vrijeme nalazio u Žepi,⁴³⁶⁵ da je ta jedinica bila samostalna jedinica Glavnog štaba VRS-a, neposredno potčinjena Mladiću,⁴³⁶⁶ i da Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove i Uprava za obavještajne poslove

⁴³⁵⁶ V. gore, par. 964. Janković je 18. jula ujutro bio u neposrednom kontaktu s optuženim. V. gore, par. 963.

⁴³⁵⁷ V. gore, par. 964.

⁴³⁵⁸ V. gore, par. 964.

⁴³⁵⁹ Momir Nikolić, T. 12437 (6. april 2011. godine).

⁴³⁶⁰ V. gore, par. 1062.

⁴³⁶¹ DP P00765. V. takođe gore, par. 976.

⁴³⁶² V. gore, par. 542-546.

⁴³⁶³ Optužnica, par. 29(c). Tužilaštvo takođe navodi da su dijelovi 10. diverzantskog odreda pogubili muškarce, bosanske Muslimane, u Domu kulture u Pilici. *Ibid.* Premda Vijeće jeste konstatovalo da su pripadnici snaga bosanskih Srba 16. jula na toj lokaciji pobili približno 500 muškaraca, bosanskih Muslimana, ono nije došlo do konkretnog zaključka da su u tom ubijanju učestvovali dijelovi 10. diverzantskog odreda. V. gore, par. 500.

⁴³⁶⁴ Završni podnesak optuženog, par. 440-448; Završna riječ optuženog, T. 19534 (22. avgust 2011. godine).

⁴³⁶⁵ Završni podnesak optuženog, par. 441.

⁴³⁶⁶ Završni podnesak optuženog, par. 443-444; Završna riječ optuženog, T. 19534 (22. avgust 2012. godine) (gdje on takođe tvrdi da "nema nijednog dokaza da je Tolimir komandovao ili odlučivao o angažovanju ovog odreda"). Optuženi je takođe ustvrdio da je tokom napada 10. jula 1995. godine 10. diverzantski odred bio prepotčinjen

"ni[su] ništa imal[e]" s aktivnostima te jedinice u relevantnom periodu.⁴³⁶⁷ Suprotno tome, tužilaštvo je iznijelo argument da je 10. diverzantski odred, s obzirom na to da su njegov djelokrug činili diverzantska i izviđačka dejstva, bio pod kontrolom Uprave za obavještajne poslove, to jest Salapure, koji je bio neposredno potčinjen optuženom.⁴³⁶⁸

1112. Kao što je već ranije utvrđeno, 10. diverzantski odred jeste bio samostalna jedinica Glavnog štaba VRS-a neposredno potčinjena Mladiću, ali je zbog svojih zadataka izviđanja bio pod nadležnošću Salapurine Uprave za obavještajne poslove; optuženi je, kao Salapurin prvi pretpostavljeni, bio izvještavan o svim dejstvima 10. diverzantskog odreda.⁴³⁶⁹ Kao što je već rečeno, optuženi je 16. jula komunicirao sa Salapurom, a 22. jula s Popovićem. S obzirom na njegova ovlaštenja, nezamislivo je da optuženi u to vrijeme nije bio obaviješten o ubistvima na relevantnim lokacijama; on je, zapravo, dao prećutno odobrenje kako bi se ta ubistva izvršila.⁴³⁷⁰ Većina članova Vijeća nema nikakvih sumnji u to da je on dijelio namjeru za izvršenje tih kažnjivih radnji.⁴³⁷¹

1113. Premda su među onima koji su organizovali i nadzirali pokopavanje bosanskih Muslimana ubijenih u Zvorniku bili Beara, Popović i Jokić, učešće optuženog u prikrivanju sudbine koja je zadesila te muškarce i dječake, bosanske Muslimane – od kojih je većina do tog trenutka već bila pobijena i pokopana – evidentno je iz njegovog izvještaja od 25. jula, naslovljenog lično na Gveru i Miletića.⁴³⁷² Optuženi je predložio da se Državna komisija za razmjenu ratnih zarobljenika upozori da ne pristaje na dužu proceduru za razmjenu ratnih zarobljenika sa ABiH zbog toga što bi bosanski Muslimani mogli da zloupotrijebe Sporazum od 24. jula pod pritiskom iz Sarajeva, "što su već pokušali uključivanjem problema zarobljenih iz Srebrenice".⁴³⁷³ Jedini razuman zaključak koji se može izvesti na osnovu ovih dokaza je taj da je optuženi bio zabrinut kako da izbjegne pritisak od strane ABiH u vezi s nestalim muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice.

1114. U avgustu i septembru 1995. godine, iako je bio pod pritiskom porodica zarobljenih vojnika VRS-a i bosanskih Muslimana, optuženi nije mogao da vrši razmjene ratnih zarobljenika zato što

Komandi Drinskog korpusa. Završni podnesak optuženog, par. 445. Međutim, dokazi koji su predočeni Vijeću ne potkrepljuju tu tvrdnju.

⁴³⁶⁷ Završni podnesak optuženog, par. 446 (gdje takođe iznosi argument da je angažovanje 10. diverzantskog odreda 16. i 23. jula "predstavljalo [...] protivpravno i nenamensko korišćenje ove jedinice").

⁴³⁶⁸ Završna riječ tužilaštva, T. 19395–19396 (21. avgust 2012. godine).

⁴³⁶⁹ V. gore, par. 120-121, 917

⁴³⁷⁰ U vezi s ovim propustom optuženog, v. dolje, par. 1116-1128.

⁴³⁷¹ Vijeće primjećuje da tužilaštvo kao dio dokaza o učešću optuženog u prikrivanju zločina navodi da je Salapura 1996. godine zatražio da se za osmoricu vojnika 10. diverzantskog odreda, za koje se smatralo da je Međunarodni sud protiv njih podigao optužnice, izdaju lažne lične karte. Završni podnesak tužilaštva, par. 816. Međutim, Vijeće ne može da konstatuje da je taj Salapurin postupak bio direktno povezan s daljnjim naporima optuženog koji su imali za cilj da se prikrije UZP ubistva.

⁴³⁷² DP P00494.

⁴³⁷³ DP P00494, str. 1.

jednostavno nije imao dovoljno zarobljenih vojnika ABiH.⁴³⁷⁴ Umjesto toga, optuženi je lagao o razlogu iz kojeg nisu imali dovoljno zarobljenih bosanskih Muslimana koje bi razmijenili za svoje vojnike, govoreći o "nemogućnosti razmene zarobljenih [pripadnika VRS-a] koji se već duže vremena nalaze u zarobljeništvu, tim pre što za takvu situaciju nije kriv GŠ VRS-a, već je ona rezultat malog broja zarobljenih neprijateljskih vojnika od strane naših jedinica".⁴³⁷⁵ Približno u to vrijeme izvođena je operacija ponovnog pokopavanja koju su koordinirali i nadzirali oficiri za obavještajne i bezbjednosne poslove, uključujući i Bearu i Popovića, koji su bili potčinjeni optuženom, i jedini razuman zaključak koji se na osnovu toga može izvesti jeste taj da je optuženi bio obaviješten o tim aktivnostima.⁴³⁷⁶ Učešće optuženog u prikrivanju operacije ubistva nastavljeno je sve do 1997. godine;⁴³⁷⁷ on je predložio da se na jedan zahtjev koji je uputila Ambasada Nizozemske u Sarajevu ne daje nikakav odgovor i da se ne pomaže u identifikaciji 239 osoba koje su navedene u spisku ljudi koji su se samo 13. jula 1995. godine nalazili u bazi UN-a u Potočarima.⁴³⁷⁸

1115. Na osnovu cjelokupnih dokaza, većina članova Vijeća se uvjerila van razumne sumnje da je optuženi svojim postupcima opisanim gore u tekstu značajno doprinio zajedničkom cilju UZP-a ubistva, dijeleći s ostalim učesnicima tog UZP-a namjeru za njegovo ostvarenje.

(b) Propust optuženog da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane iz Srebrenice

1116. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi, kao pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove, kao i na osnovu ovlaštenja koja mu je povjerio njegov komandant Mladić, bio odgovoran za postupanje sa svim zarobljenim bosanskim Muslimanima uhvaćenim poslije pada Srebrenice, kao i za to da obezbijedi njihovu sigurnost i dobrobit, ali da je on propustio da to učini.⁴³⁷⁹ Tužilaštvo tvrdi da su "propusti" optuženog — njegov propust da izvrši (i) svoju dužnost kao agent Sile koja drži ratne zarobljenike, kao i odgovarajuću dužnost u skladu s međunarodnim pravom da zaštiti zarobljenike koje su držali oficiri i jedinice VRS-a kojima je on rukovodio i (ii) svoju dužnost u skladu s vojnim propisima i pravilima kojima se u svom ponašanju morao rukovoditi kao oficir za obavještajne i bezbjednosne poslove — značajno doprinijeli zajedničkom planu za ubistvo

⁴³⁷⁴ DP P02751; DP P02250, str. 2. V. takođe gore, par. 1003-1004.

⁴³⁷⁵ DP P02250, str. 4.

⁴³⁷⁶ V. gore, par. 558-564, 1064, 1066.

⁴³⁷⁷ DP P02433.

⁴³⁷⁸ DP P02433. V. takođe gore, fusnota 1231. Vijeće ima u vidu da je tužilaštvo iznijelo argument da je optuženi, u kontekstu svog učešća u UZP-u ubistva, dopustio ili odobrio ubijanje trojice vodećih ljudi iz Žepe 1995. godine. Završni podnesak tužilaštva, par. 932. Kao što je već ranije utvrđeno, to ubijanje u Optužnici nije navedeno kao prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a ubistva, nego UZP-a prisilnog uklanjanja. Iz tog razloga, Vijeće u ovom kontekstu neće razmatrati to ubijanje.

⁴³⁷⁹ Optužnica, par. 29(d). V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 933-942; Završna riječ tužilaštva, T. 19404-19413 (21. avgust 2012. godine).

vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.⁴³⁸⁰ Pored argumenata koje je iznio u vezi s rukovođenjem i komandovanjem svojim potčinjenim organima i o kojima je bilo govora gore u tekstu, optuženi tvrdi da odgovornost za zarobljene bosanske Muslimane u Srebrenici "ima jedinica koja ih je zarobila odnosno jedinica kojoj se ratni zarobljenici predaju" i da Sektor za obavještajno-bezbjednosne poslove "nema nikakvu logistiku i pozadinu da bi mogao da brine o ratnim zarobljenicima".⁴³⁸¹

1117. Vijeće ponovo naglašava da se optuženi ne tereti komandnom odgovornošću po članu 7(3) Statuta, nego individualnom krivičnom odgovornošću po članu 7(1). S tim u vezi, praksa Međunarodnog suda nalaže da optuženi može da snosi krivičnu odgovornost po članu 7(1) zbog nečinjenja jedino ako je shodno odredbama krivičnog prava bio dužan da djeluje, ako je bio u mogućnosti da djeluje, a propustio je da djeluje s namjerom da dođe do zakonom sankcionisanih posljedica ili uz svijest i pristanak da će doći do tih posljedica, kao i ako je taj propust da djeluje doveo do činjenja zločina.⁴³⁸² Na toj osnovi, Vijeće će se sada posvetiti utvrđivanju navoda.

1118. Većina članova vijeća podsjeća da se u jednom od pravila, propisa i doktrina JNA koje je VRS usvojio i primijenio na pripadnike svojih snaga, to jest u dokumentu pod naslovom "Propisi o primeni pravila međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ" (dalje u tekstu: Propisi),⁴³⁸³ priznaje da su odredbe sadržane u, pored ostalih, četiri Ženevske konvencije iz 1949. godine i dva Dopunska protokola iz 1977. godine, kao što su odredbe o čovječnom postupanju prema ratnim zarobljenicima i civilima koji se nalaze pod vlašću neke strane u sukobu, takođe zasnovane na međunarodnom običajnom pravu.⁴³⁸⁴ Ovaj instrument takođe sadrži osnovne odredbe u vezi sa sprečavanjem kršenja pravila međunarodnog ratnog prava i individualnom krivičnom odgovornošću za ratne zločine i relevantnom odgovornošću za postupke potčinjenih.⁴³⁸⁵

⁴³⁸⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 933–942. V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 19404–19413 (21. avgust 2012. godine).

⁴³⁸¹ Završna riječ optuženog, T. 19541–19542 (23. avgust 2012. godine) (gdje se citira DP D00148, str. 79, tačka 295, koja dijelom glasi: "Pozadinsko obezbeđenje ratnih zarobljenika obuhvata snabdevanje neophodnim materijalnim sredstvima i zdravstvenu zaštitu.").

⁴³⁸² V. gore, fusnota 3528.

⁴³⁸³ DP P02482.

⁴³⁸⁴ DP P02482, str. 11–12, članovi 9–12.

⁴³⁸⁵ Članovi 20–22 Propisa (DP P02482) glase:

20 Lična odgovornost zbog povreda pravila ratnog prava. Lično je odgovoran za povredu pravila ratnog prava svaki pojedinac – vojno ili civilno lice – koji izvrši tu povredu ili naredi da se ona izvrši. Nepoznavanje odredaba pravila ratnog prava ne isključuje odgovornost onih koji su te odredbe povredili. [...] Kao izvršilac odgovaraće i ono lice koje organizuje, podstrekne ili pomogne izvršenje povrede ratnog prava ili saučestvuje u tom izvršenju.

21 Odgovornost za postupke potčinjenih. Vojni starešina je lično odgovoran za povrede pravila ratnog prava ako je znao ili je mogao da zna da njemu potčinjene ili druge jedinice ili pojedinci pripremaju izvršenje takvih povreda, pa u vreme kada je još bilo moguće sprečiti njihovo izvršenje ne preduzme mere da se te povrede spreče. [...]

1119. U vezi s osnovnim pravima ratnih zarobljenika, Propisi predviđaju sljedeće:

207. Odgovornost države za postupak njenih građana prema ratnim zarobljenicima. Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske sile, a ne pojedinih lica ili vojnih jedinica koje su ih zarobile. Sila u čijoj su vlasti odgovorna je za postupak prema ratnim zarobljenicima. Ta odgovornost ne isključuje ličnu odgovornost pojedinaca.⁴³⁸⁶

[...]

210. Humani postupak. Sa ratnim zarobljenicima se mora postupati čovečno. Oni se naročito moraju zaštititi od nasilja, uvreda i zastrašivanja. Ratni zarobljenici imaju pravo na poštovanje svoje ličnosti i časti. Oni zadržavaju svoju punu građansku, pravnu i poslovnu sposobnost, kakvu su imali u trenutku zarobljavanja.⁴³⁸⁷

[...]

212. Jednakost postupka. Prema svim ratnim zarobljenicima se mora postupati jednako, bez ikakve diskriminacije zasnovane na rasi, narodnosti, državljanstvu, veroispovesti, političkom mišljenju ili drugim merilima. [...]⁴³⁸⁸

Kao što se navodi u članu 207, prevashodnu dužnost da zaštiti ratne zarobljenike ima Sila u čijoj su oni vlasti. Međutim, shodno praksi Međunarodnog suda, Ženevska konvencija III predviđa da se na "sve agente Sile koja drži ratne zarobljenike, a pod čiji su nadzor došli ti ratni zarobljenici prenosi obaveza njihove zaštite na osnovu položaja tih agenata."⁴³⁸⁹

1120. Krivičnim zakonom RS-a, koji je usvojen po predlošci Krivičnog zakona SFRJ, regulisana su krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i ratne zločine protiv civilnog stanovništva i ratnih zarobljenika.⁴³⁹⁰ Stoga su svi pripadnici snaga bosanskih Srba,

22 Odgovornost za povrede pravila ratnog prava izvršene po naređenju. Pripadnik oružanih snaga kazniće se krivično i kad izvršenjem naređenja povredi pravila ratnog prava i time počini ratni zločin ili kakvo drugo teško krivično delo, a znao je da je izvršenje naređenja bilo upravljeno na povredu pravila ratnog prava koja predstavlja krivično delo.

V. takođe DP P02472, str. 27–28. V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 72, 94.

⁴³⁸⁶ DP P02482, str. 62–63, član 207. V. takođe DP P02482, str. 74, član 253, koji se odnosi na zaštitu i čovječno postupanje prema civilima koji se nalaze pod vlašću jedne od strana u sukobu.

⁴³⁸⁷ DP P02482, str. 63, član 210.

⁴³⁸⁸ DP P02482, str. 63, član 212.

⁴³⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 73 (gdje se dalje navodi da: "su svi agenti države, koji se nađu u poziciji da imaju nadzor nad ratnim zarobljenicima, dužni da zaštite te zarobljenike bez obzira na to da li im je odgovornost prenesena izričitim delegiranjem, na primer, putem zakonskih propisa ili naređenja nadređenog"). I u sam Ustav RS-a ugrađena je zabrana nečovječnog postupanja i protivpravnog lišavanja slobode. DP P02215, str. 3, članovi 14–15. V. takođe gore, fusnotu 119.

⁴³⁹⁰ Član 142 (1) (Ratni zločin protiv civilnog stanovništva) glasi:

Ko kršeći pravila međunarodnog prava za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije naredi da se izvrši napad na civilno stanovništvo, naselje, pojedina civilna lica ili lica onesposobljena za borbu, koji je imao za posledicu smrt, tešku telesnu povredu ili teško narušavanje zdravlja ljudi; napad bez izbora cilja kojim se pogađa civilno stanovništvo; da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, mučenja, nečovječna postupanja [...] protivzakonito odvođenje u koncentracione logore i druga protivzakonita zatvaranja [...] izglednjavanje stanovništva, konfiskovanje imovine [...].

Član 144 (Ratni zločin protiv ratnih zarobljenika) glasi:

Ko kršeći pravila međunarodnog prava naredi da se prema ratnim zarobljenicima vrše ubistva mučenja, nečovječna postupanja, biološki, medicinski ili drugi naučni eksperimenti, uzimanje tkiva ili organa radi transplantacije, nanošenje velikih patnji ili povreda telesnog integriteta ili zdravlja, [...] ili

uključujući i optuženog, bili dužni da se pridržavaju pravila međunarodnog ratnog prava – međunarodnih ugovora, pravila običajnog prava i opštih načela – i morali su imati "redovn[u] obuku" u vezi s tim pravilima.⁴³⁹¹

1121. U dokumentu koji je neposrednije relevantan za stručne nadležnosti optuženog, pod naslovom "Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga, Pravilo", upućuje se na određene odredbe Ženevske konvencije III u vezi s postupanjem prema ratnim zarobljenicima i nalaže da se "u postupku prema ratnim zarobljenicima mora [...] strogo pridržavati" tih odredaba.⁴³⁹² Većina članova Vijeća ima u vidu da je dužnost čovječnog postupanja prema zarobljenicima koja je propisana članom 13 Ženevske konvencije III takođe sadržana u zajedničkom članu 3 Ženevskih konvencija, koji se, s obzirom na to da predstavlja dio međunarodnog običajnog prava, primjenjuje na sve strane u međunarodnim, kao i u nemeđunarodnim oružanim sukobima.⁴³⁹³ To da je optuženi bio upoznat s relevantnim pravilima međunarodnog prava dodatno demonstrira baš njegov izvještaj koji je on 9. jula 1995. godine poslao Komandi Drinskog korpusa i u kojem je, prosljeđujući Karadžićeva uputstva, naredio Krstiću da svojim jedinicama naloži sljedeće: "Prema civilnom stanovništvu i ratnim zarobljenicima postupajte u skladu sa Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. godine".⁴³⁹⁴ Stoga, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi, kao dugogodišnji vojni starješina, bio vrlo dobro upoznat s tim dužnostima koje su ugrađene u gorenavedene vojne propise i pravila međunarodnog prava. Zapravo, on je bio dužan da se pridržava tih pravila.

1122. Vijeće je već konstatovalo da je optuženi, na osnovu svog položaja, igrao centralnu ulogu u poslovima vezanim za razmjene ratnih zarobljenika.⁴³⁹⁵ Njegovo dugotrajno angažovanje na poslovima vezanim za razmjenu ratnih zarobljenika – od 1992.⁴³⁹⁶ pa sve do kraja 1995. godine⁴³⁹⁷

lišavanje prava na pravilno i nepristrasno suđenje [...].

V. DP P02480, str. 1, 3.

⁴³⁹¹ DP P02481 (Naredba o primjeni pravila međunarodnog ratnog prava u Vojsci Srpske Republike Bosne i Hercegovine, koju je izdao Karadžić).

⁴³⁹² DP D00248 (Obaveštajno obezbeđenje oružanih snaga, Pravilo, 1987. godina), str. 59. Ovo Pravilo sadrži prilog u kojem su navedeni, pored ostalih, član 4 (Ko su ratni zarobljenici), član 12 (Ko odgovara za postupanje sa zarobljenicima), član 13 (Čovečno postupanje i zabrana represalija) i član 14 (Poštovanje ličnosti) Ženevske konvencije III. DP D00248, str. 84–85.

⁴³⁹³ V., na primjer, Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 70–71, gdje se navodi sljedeće:

"Zajednički član 3 Ženevskih konvencija odražava isti duh obaveze da se zaštite pripadnici oružanih snaga koji su položili oružje i koji su lišeni slobode u smislu posebne zaštite koja se pruža ratnim zarobljenicima u Ženevskoj konvenciji III u celini, a naročito u njenom članu 13", kao i sljedeće: "Osnovni princip da se sa ratnim zarobljenicima mora postupati čovečno i da se oni moraju zaštititi od fizičkog i duševnog bola ugrađen u Ženevsku konvenciju III, koja je neukidiva, primenjuje se čim padnu pod vlast neprijatelja pa do njihovog konačnog oslobođenja i repatriranja." (citati izostavljeni).

⁴³⁹⁴ DP D00041. V. takođe gore, par. 929.

⁴³⁹⁵ V. gore, par. 103. 920.

⁴³⁹⁶ DP P02871 (Izvještaj u vezi s postupanjem prema ratnim zarobljenicima u logoru za ratne zarobljenike "Manjača" koji je sastavio optuženi i uputio ga 9. decembra 1992. godine Odjeljenju za obavještajne i bezbjednosne poslove 1. krajiškog korpusa, dajući uputstva da se odaberu 132 ratna zarobljenika muslimanske nacionalnosti koja će biti premještena u Sarajevsko-romanijski korpus, kako bi bila razmijenjena za isti broj Srba koji su bili uhapšeni u selu

– pokazuje da je on bio vrlo dobro upoznat s procedurom za razmjenu zarobljenika. To se takođe vidi iz njegovog neposrednog učešća u "pregovorima" o prijevozu muslimanskih civila i razmjeni ratnih zarobljenika, bosanskih Muslimana, u Žepi. Dana 28. jula optuženi je rekao da će muškarci, bosanski Muslimani, koji su tokom prijevoza 27. jula bili skinuti s autobusa i na kraju zatočeni u zatvoru Rasadnik, biti popisani od strane MKCK-a kao ratni zarobljenici.⁴³⁹⁸ Izvještaj koji je 30. jula po odobrenju optuženog sastavio Čarkić takođe ukazuje na to da su, što se tiče postupanja prema ratnim zarobljenicima u zatvoru Rasadnik, bile preduzete sve neophodne mjere u skladu s naređenjima i uputstvima optuženog, među kojima su bile kategorizacija ratnih zarobljenika, obezbjeđenje ishrane, ljekarske njege i mogućnosti za obavljanje molitve, kao i njihovog popisivanja od strane MKCK-a.⁴³⁹⁹ Pored toga, optuženi je Glavnom štabu VRS-a poslao sporazum o prekidu vatre sklopljen u oktobru 1995. godine, u kojem se predviđa "human tretman svih civila i zarobljenika".⁴⁴⁰⁰

1123. Međutim, u nekoliko slučajeva optuženi je relevantnim organima izdao protivrječna uputstva, tačnije, da se zatočenici ne evidentiraju i da se ne prijavljuju međunarodnim organizacijama.⁴⁴⁰¹ Jedini razuman zaključak koji se iz ovoga može izvesti jeste da je optuženi znao šta predstavlja primjerenu, a šta neprimjerenu proceduru kad je u pitanju čovječno postupanje prema ratnim zarobljenicima. U svjetlu činjenice da je optuženi imao dobar opšti uvid u to kakva je bila sudbina zarobljenika, on je voljno pomagao u UZP-u ubistva izdavanjem naređenja koja su se kosila s pravilima. To isto vrijedi i u slučaju Beare, jednog od onih koji su bili neposredno potčinjeni optuženom. S obzirom na to da je direktno učestvovao u razmjenama ratnih zarobljenika,⁴⁴⁰² Beara je takođe bio vrlo dobro upoznat s procedurama koje se odnose na postupanje prema ratnim zarobljenicima⁴⁴⁰³ i s onim što predstavlja kažnjivo ponašanje tokom nekog sukoba.⁴⁴⁰⁴ Suprotno tim procedurama, Beara, kome je legitimnost dao optuženi kao njegov prvi pretpostavljeni, intenzivno se angažovao u operaciji ubistva.

Bradina kod Konjica i da se za daljnja objašnjenja treba obratiti optuženom ili Pećancu).

⁴³⁹⁷ V., na primjer, DP P02251; DP P02250.

⁴³⁹⁸ V. gore, par. 992.

⁴³⁹⁹ DP P01434, str. 3. V. takođe gore, par. 999.

⁴⁴⁰⁰ DP D00263, str. 3. V. takođe gore, par. 1005.

⁴⁴⁰¹ V., na primjer, DP P00122, str. 2; DP P02875 (dokument Sektora Državne bezbjednosti, MUP BiH, od 3. avgusta 1995. godine, u kojem se navodi da je presretnut razgovor koji su vodila dva pripadnika snaga bosanskih Srba i u kojem jedan od učesnika "prenosi naredbu generala Tolimira koga oslovljava sa Toša, u kojoj stoji: "Ne prikazivati nigdje ljude koji su zarobljeni, što više sa njima razgovarati i čuvati ih da ih imamo za buduće razmjene."). V. takođe gore, par. 671, 997.

⁴⁴⁰² V., na primjer, DP P02273; DP P02256.

⁴⁴⁰³ V., na primjer, DP P02427 (Izvještaj koji je Beara uputio bataljonu vojne policije 65. zaštitnog puka s priložima, uključujući Popovičev izvještaj Upravi za bezbjednost u kojem se govori o nepropisnom vladanju jednog vojnika VRS-a prema jednom zarobljeniku i naglašava da "se od [onih] koje smo evakuisali iz Žepe ništa ne smije oduzimati i da ih se ne smije maltretirati").

⁴⁴⁰⁴ V., na primjer, DP P02256, str. 1–2 (izvještaj od 14. avgusta 1995. godine koji je Beara uputio lično optuženom i u

1124. Kao što se navodi gore u tekstu, shodno Ženevskoj konvenciji III, svaki agent Sile koja drži ratne zarobljenike dužan je da ih zaštiti. To ima još veći značaj u slučaju optuženog, koji je tokom cijelog sukoba bio zadužen za poslove razmjene ratnih zarobljenika. Bez obzira na činjenicu da optuženi nije bio fizički prisutan na području Bratunca ili Zvornika, gdje su vršeni zatočavanje, ubistva, pokopavanje i ponovno pokopavanje muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, dokazi navode većinu članova Vijeća da zaključi van razumne sumnje da je optuženi propustio da izvrši svoju dužnost i zaštiti te zarobljenike.

1125. Ipak, da bi izvršio tu svoju dužnost, optuženom su bili potrebni obavještajni i kontraobavještajni podaci od njegovih potčinjenih jedinica i osoblja koje je bilo na terenu. S tim u vezi, većina članova Vijeća podsjeća da su optuženom tokom njegove cijele karijere vojnog starješine specijalnost uvijek bili bezbjednosni i obavještajni poslovi.⁴⁴⁰⁵ Uputstva o rukovođenju i komandovanju organima VRS-a za bezbjednosne i obavještajne poslove koja je Mladić izdao 24. oktobra 1994. godine otkrivaju da je optuženi igrao centralnu rukovodeću ulogu u aktivnostima tih organa.⁴⁴⁰⁶ Kao što pokazuju dokazi, optuženi je potčinjenima koji su mu dostavljali aktuelne informacije zaista izdavao smjernice, uputstva i naređenja.

1126. Po istom principu, optuženi je održavao blizak kontakt s Mladićem. Oni su bili zajedno u Žepi i učestvovali "pregovorima", kao i u Komandi Glavnog štaba u Crnoj Rijeci, gdje su se na svakodnevnim sastancima sastajali s ostalim članovima užeg štaba.⁴⁴⁰⁷ Na osnovu dokaza koji su joj predloženi, većina članova Vijeća ne sumnja da je optuženi fizički bio u mogućnosti da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane iz Srebrenice. On je svojim potčinjenima mogao da naloži da se pridržavaju pravila kojima je regulisano postupanje s ratnim zarobljenicima. Alternativno, mogao je da se suprotstavi Mladiću u vezi s onim što se dešavalo sa zarobljenim bosanskim Muslimanima iz Srebrenice, što je bilo u oštrm kontrastu s onim što su navodno predlagali lokalnim predstavnicima bosanskih Muslimana iz Žepe, odnosno s razmjenom zarobljenika. Međutim, nema nikakvih dokaza u prilog tim opcijama. Kao što je i sam optuženi pomenuo, "komandovanju su uvek svi potčinjeni",

kojem ga obavještava da će ratni zarobljenici iz žepske enklave koji su pobjegli u Srbiju biti izručeni VRS-u kada "za svakog pojedinačno prikupimo valjanu krivično pravnu dokumentaciju da su izvršili krivična djela protiv međunarodnog prava i čovječnosti" iz Glave XVI Krivičnog zakona RS-a – to jest, krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava, članovi 141–145). V. takođe DP D00279 (izvještaj od 10. avgusta 1995. godine koji je Uprava za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a uputila Ministarstvu pravosuđa RS-a, Ministarstvu unutrašnjih poslova RS-a i odjeljenjima bezbjednosti Sarajevsko-romanijskog korpusa, Drinskog korpusa i Hercegovačkog korpusa, s Bearinim potpisom, u kojem se pominju mjere u svrhu dokumentovanja zločina "prema srpskom narodu, koje su izvršili Turci iz Žepe").

⁴⁴⁰⁵ V. gore, par. 913.

⁴⁴⁰⁶ DP P01112, str. 3 (Mladić je naveo: "Kontrolu stručnosti, zakonitosti i pravilnosti u radu bezbjednosno-obavještajnih organa vrše isključivo prvopretpostavljeni organi za bezbednosno-obavještajne poslove, osim onog dijela njihovog angažovanja koji se odnosi na komandno-štabne poslove.").

⁴⁴⁰⁷ V. gore, par. 617, 629-632, 918.

što znači Mladiću, a uloga stručnih službi bila je samo da omoguće izvršenje bilo kojeg zadatka koji Mladić naredi.⁴⁴⁰⁸ To i jeste bio slučaj kad je u pitanju učešće optuženog u operaciji ubistva.

1127. Pored toga, većina članova Vijeća podsjeća da su dio funkcija organa za bezbjednosne poslove činili krivično-pravni zadaci koji su podrazumijevali prikupljanje i obezbjeđivanje dokaza o zločinima počinjenim unutar jedinica VRS-a — takvi zločini su obuhvatali "krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava" — i dostavljanje relevantnih dokaza istražnim organima, kao i hapšenje osoba koje su optužene za takve zločine.⁴⁴⁰⁹ Optuženi je, zajedno sa svojim potčinjenima, kao što je bio Beara, bio u poziciji da preduzima korake u vezi sa zločinima nakon što bi saznao da su ih počinili njegovi vojnici.⁴⁴¹⁰ U stvari, u vezi s tim ništa nije preduzeto.

1128. Nakon što je razmotrila cjelokupne dokaze, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi, koji je kontrolisao i nadzirao svoje potčinjene organe i kadrove i rukovodio njima, voljno doprinio ostvarenju zajedničkog cilja UZP-a ubistva. Uprkos tome što je bio upoznat sa stanjem na terenu i obavezama koje je imao prema ratnim zarobljenicima, nema dokaza da je optuženi pokušao da se distancira od zločina ili da preduzme bilo kakve mjere kako bi izvršio svoju dužnost prema ratnim zarobljenicima, već se aktivno angažovao na prikrivanju zajedničkog cilja UZP-a, što je bilo u skladu s nadležnostima koje je imao kao pomoćnik komandanta Glavnog štaba VRS-a za obavještajno-bezbjednosne poslove. Optuženi je, u cilju da potpomogne zajednički cilj koji je dijelio s drugim učesnicima UZP-a, izabrao da ne djeluje, što je za posljedicu imao činjenje zločina. Stoga se većina članova Vijeća uvjerila van razumne sumnje da je optuženi svojim propustom da zaštititi zarobljene bosanske Muslimane iz Srebrenice značajno doprinio UZP-u ubistva.

3. Zaključak

1129. Konačno, nakon što je i na pojedinačnoj i na kumulativnoj osnovi razmotrila dokaze, većina članova Vijeća,⁴⁴¹¹ uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, uvjerila se van razumne sumnje da je optuženi počev od 13. jula bio učesnik UZP-a ubistva i da je svojim činjenjem i nečinjenjem dao značajan doprinos zajedničkom cilju.

⁴⁴⁰⁸ Završna riječ optuženog, T. 19529 (22. avgust 2012. godine).

⁴⁴⁰⁹ V. gore, par. 108.

⁴⁴¹⁰ V., na primjer, DP P02256.

⁴⁴¹¹ Sudija Mindua je ovoj Presudi priložio izdvojeno i saglasno mišljenje.

G. Odgovornost po trećoj kategoriji UZP-a

1. Opšta argumentacija strana u postupku i preliminarna pitanja

1130. U Optužnici se navodi da su optuženi i drugi učesnici UZP-a mogli predvidjeti da će snage VRS-a i MUP-a vršiti pojedinačna situaciono uslovljena ubistva i djela progona poput onih opisanih u paragrafima 22 i 34 Optužnice za vrijeme i poslije UZP-a ubistva,⁴⁴¹² kao i za vrijeme UZP-a prisilnog uklanjanja.⁴⁴¹³ Nadalje se navodi da su učesnici UZP-a, uključujući i optuženog, mogli predvidjeti da će srpske snage za vrijeme UZP-a prisilnog uklanjanja izvršiti ciljana ubistva trojice vodećih ljudi među Muslimanima iz Žepe, opisana u paragrafu 23.1 Optužnice.⁴⁴¹⁴ Konačno, u Optužnici se navodi da je operacija ponovnog pokopavanja, koju su snage bosanskih Srba organizovale i izvele u periodu od približno 1. avgusta 1995. do približno 1. novembra 1995. godine, bila prirodna i predvidljiva posljedica plana pogubljenja i primarnog pokopavanja koji je osmišljen u okviru UZP-a ubistva.⁴⁴¹⁵

1131. Optuženi u načelu tvrdi da se ne može smatrati odgovornim za situaciono uslovljena ubistva, kao ni za predvidljiva ciljana ubistva u Žepi.⁴⁴¹⁶

1132. Konkretni argumenti strana u postupku u vezi s ovim navodima izloženi su u relevantnim pododjeljcima dolje u tekstu.

1133. Vijeće ovdje podsjeća na zaključak, koji je izložilo ranije u ovoj presudi, da situaciono uslovljena ubistva navedena u paragrafima 22.1(b)–22.4 i predvidljiva ciljana ubistva navedena u paragrafu 23.1 Optužnice predstavljaju djela ubistva, koja su počinile snage bosanskih Srba.⁴⁴¹⁷ Za ta djela ubistva takođe je konstatovano da predstavljaju progon.⁴⁴¹⁸ U ovom odjeljku Vijeće će utvrditi da li su ta djela bila predvidljiva za snage bosanskih Srba generalno i za optuženog konkretno, kao što mu se stavlja na teret.

⁴⁴¹² Optužnica, par. 28.

⁴⁴¹³ Optužnica, par. 61.

⁴⁴¹⁴ Optužnica, par. 23.1, 61. Čini se da tužilaštvo u svom Završnom podnesku iznosi argument da su predvidljiva ciljana ubistva takođe bila prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a ubistva (v. Završni podnesak tužilaštva, par. 948). Međutim, Vijeće će svoje zaključke ograničiti na konkretne navode iz Optužnice kao primarnog akuzatornog instrumenta protiv optuženog, u kojoj se predvidljiva ciljana ubistva jasno stavljaju na teret optuženom samo kao prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja. V. *ibid.*

⁴⁴¹⁵ Optužnica, par. 23.1.

⁴⁴¹⁶ Završna riječ optuženog, T. 19514 (22. avgust 2012. godine) (u vezi sa situaciono uslovljenim ubistvima); Završni podnesak optuženog, par. 478, 496 (gdje se u načelu tvrdi da optuženi nije mogao da predvidi ubistva tih ljudi). V. takođe Završna riječ optuženog, T. 19542–19543 (23. avgust 2012. godine) (u vezi s Avdom Palićem).

⁴⁴¹⁷ V. gore, par. 721.

⁴⁴¹⁸ V. gore, par. 863.

2. Situaciono uslovljena ubistva i djela progona⁴⁴¹⁹

(a) Argumentacija strana u postupku

1134. Tužilaštvo navodi da je optuženi, zahvaljujući svom položaju pomoćnika komandanta Glavnog štaba za obavještajno-bezbjednosne poslove na kojem se nalazio tokom cijelog rata, bio u potpunosti upoznat s istorijskim kontekstom, razvijanjem mržnje na nacionalnoj osnovi i politikom "etničkog čišćenja" koju je RS vodio prije jula 1995. godine, te da je mogao da predvidi da će nad bosanskim Muslimanima u enklavama Srebrenica i Žepa biti počinjena teška djela nasilja, uključujući situaciono uslovljena ubistva i djela progona.⁴⁴²⁰ Nadalje, stav je tužilaštva da optuženi nije samo bio u potpunosti upoznat s operacijama "etničkog čišćenja" koje su izvedene u Srebrenici i Žepi, nego da je i lično predložio primjenu nasilja tokom tih operacija⁴⁴²¹ te da je mogao da očekuje da će i drugi pripadnici VRS-a i njegovi potčinjeni dijeliti taj njegov prezir prema životima bosanskih Muslimana.⁴⁴²²

1135. Optuženi nije iznio nikakve konkretne argumente u vezi s odgovornošću za situaciono uslovljena ubistva i djela progona za koje se u paragrafu 22 odnosno 34 Optužnice navodi da su bila predvidljiva posljedica provođenja UZP-ova koji se optuženom stavljaju na teret.

(b) Zaključci

1136. UZP ubistva, kao što je utvrdilo Vijeće, imao je za posljedicu hiljade ubistava koja su izvršena u kratkom periodu i u kojima su učestvovala razne jedinice VRS-a i MUP-a. Mnoge od tih snaga su prethodno učestvovala u borbi protiv snaga bosanskih Muslimana na drugim dijelovima te teritorije.⁴⁴²³ Do trenutka kada je VRS započeo napad na Srebrenicu, napetosti na nacionalnoj osnovi, koje su počele da rastu od početka rata u Bosni 1992. godine, dovele su do vrlo eksplozivne situacije na terenu. Trijumfalističko i euforično divljanje među snagama bosanskih Srba nakon zauzimanja Srebrenice – koje je zabilježeno na video-snimku, koji prikazuje Mladića kako svojim

⁴⁴¹⁹ Vijeće ima u vidu da argumentacija koju je tužilaštvo iznijelo u svom Završnom podnesku i Završnoj riječi ne odražava u potpunosti optužbe izložene u paragrafima 28 i 61 Optužnice (v. gore, par. 1 ovog odjeljka), kao ni argumente izložene u Pretpretresnom podnesku tužilaštva (v. par. 37, 178, 188–189). U paragrafu 900 Završnog podneska tužilaštva situaciono uslovljeno ubijanje i djela progona pominju se samo kao prirodne i predvidljive posljedice UZP-a prisilnog uklanjanja, dok se u paragrafu 948 pominje situaciono uslovljeno ubijanje kao prirodna posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja, kao i UZP-a ubistva. Tužilaštvo u svojoj Završnoj riječi nije dalo objašnjenje u vezi s tim. V. Završna riječ tužilaštva, T. 19436–19440 (21. avgust 2012. godine). Premda na osnovu argumentacije tužilaštva nije jasno da li se navodi da su i djela progona bila prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a ubistva, Vijeće se u vezi s ovim rukovodi Optužnicom kao primarnim optužnim instrumentom i smatraće ih takvim.

⁴⁴²⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 901–902; Završna riječ tužilaštva, T. 19439–19440 (21. avgust 2012. godine).

⁴⁴²¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 903; Završna riječ tužilaštva, T. 19439–19440 (21. avgust 2012. godine).

⁴⁴²² Završni podnesak tužilaštva, par. 903, 906.

⁴⁴²³ V., na primjer, par. 232, 547.

snagama govori da je "došao trenutak da se [...] Turcima osvetimo na ovom prostoru"⁴⁴²⁴ – predstavlja po mišljenju većine članova Vijeća odraz stanja svijesti učesnika UZP-a pošto se činilo da je cilj postavljen u Direktivi op. br. 7, da se izvrši razdvajanje Srba od Muslimana na nacionalnoj osnovi, vrlo blizu ostvarenja. VRS je granatirao obje strane puta kojim se kolona civila, bosanskih Muslimana, kretala kako bi se sklonila u bazu UN-a u Potočarima poslije zauzimanja Srebrenice; Vijeće je konstatovalo da je to učinjeno u cilju terorisanja stanovništva.⁴⁴²⁵ Vijeće ovdje podsjeća da je plan da se pobiju vojno sposobni muškarci iz srebreničke enklave stvoren najkasnije u jutarnjim satima 12. jula.⁴⁴²⁶ Veliki i ubrzani priliv raznih jedinica VRS-a i MUP-a koje su tokom tog jutra pristizale u Potočare za vrijeme i poslije njihovog zauzimanja pripremio je teren za okrutno prelaćivanje, verbalno zlostavljanje i situaciono uslovljeno ubijanje koje je, kako je utvrdila većina članova Vijeća, vršeno nad ranjivim civilnim stanovništvom koje je već bilo izloženo terorisanju.⁴⁴²⁷

1137. U ovom kontekstu, većina članova Vijeća ne sumnja da su učesnici UZP-a mogli predvidjeti da će snage bosanskih Srba koje su se miješale s masom civila, bosanskih Muslimana, u Potočarima počinili djela progona; to su mogli da predvide i na osnovu UZP-a prisilnog uklanjanja i na osnovu UZP-a ubistva, koji su postojali od 8. marta, odnosno od jutarnjih sati 12. jula 1995. godine. Isto tako, Vijeće smatra da je ubijanje koje je izvršeno 13. jula 1995. godine u Potočarima, kako je detaljno navedeno u paragrafu 22.1(b) Optužnice, bilo predvidljiva posljedica UZP-a ubistva jer je izvršeno nakon što je sačinjen koncept plana za ubistvo, kao i UZP-a prisilnog uklanjanja, jer je izvršeno u neposrednom kontekstu operacije prisilnog uklanjanja.

1138. Većina članova Vijeća nadalje konstatuje da je situaciono uslovljeno ubijanje vršeno izvan Potočara – tačnije u Bratuncu, u samoposluzi u Kravici i u školi u Petkovicima, kao što se navodi u paragrafu 22.2–22.4 Optužnice – bilo prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a ubistva. Međutim, većina članova Vijeća se nije uvjerila da je to situaciono uslovljeno ubijanje bilo predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja. Vijeće smatra da je operacija prisilnog uklanjanja muslimanskog stanovništva iz Srebrenice bila završena do kraja dana 13. jula 1995. godine i da je tokom te operacije približno 25.000–30.000 žena, djece i staraca premješteno na teritoriju koju je držala ABiH, a u danima poslije toga uslijedilo je i premještanje izvjesnog broja ranjenika. Vijeće je konstatovalo da krivično djelo prisilnog premještanja ne obuhvata uklanjanje muškaraca iz Potočara ni prijevoz muškaraca iz kolone koji su bili zarobljeni.⁴⁴²⁸ Po mišljenju Vijeća,

⁴⁴²⁴ V. DP P02798, disk 1, 00:24:30–00:33:14, str. 6–12.

⁴⁴²⁵ V. gore, par. 233.

⁴⁴²⁶ V. gore, par. 1046.

⁴⁴²⁷ V. gore, poglavlje V. B.

⁴⁴²⁸ V. gore, par. 821, 841.

premještanje muškaraca u Bratunac, samoposlugu u Kravici i u školu u Petkovicima, kao što se navodi u paragrafu 22.2–22.4 Optužnice, bilo je dio jedne sasvim zasebne operacije, tako da se kasnije ubistvo i surovo premlaćivanje tih muškaraca ne može smatrati prirodnom i predvidljivom posljedicom UZP-a prisilnog uklanjanja.

1139. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da je optuženi bio učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja od samog njegovog početka, to jest od marta 1995. godine, a da se UZP-u ubistva pridružio najkasnije u popodnevnim satima 13. jula 1995. godine.⁴⁴²⁹ Pitanje pred većinom članova Vijeća jeste da li je optuženi mogao da predvidi djela progona koja su izvršena nad civilima, bosanskim Muslimanima, u Potočarima i u zatočeničkim objektima u Bratuncu i Zvorniku, kao i situaciono uslovljeno ubijanje koje je izvršeno u Potočarima, gradu Bratuncu, samoposluzi u Kravici i školi u Petkovicima. Shodno pravnim odredbama, kad se radi o proširenom krivičnom djelu, "na osnovu informacija dostupnih optuženom, mora biti razumno predvidljivo da će zločin ili krivično delo u osnovi biti počinjeni",⁴⁴³⁰ a tužilaštvo mora dokazati da je optuženi posjedovao dovoljno saznanja o tome da je prošireno djelo bilo prirodna i predvidljiva posljedica zajedničkog zločinačkog cilja.⁴⁴³¹

1140. Većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi, u vrijeme kad su 12. i 13. jula 1995. godine u Potočarima počinjeni situaciono uslovljeno ubijanje i djela progona, raspolagao saznanjima da se u bazi UN-a okupilo približno 25.000–30.000 muslimanskih civila i da je to bila posljedica napada VRS-a na Srebrenicu. Većina članova Vijeća konstatuje da je on, na osnovu svog položaja u Glavnom štabu i putem direktnog učešća njegovih potčinjenih na terenu, bio upoznat sa činjenicom da su snage VRS-a u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine preuzele kontrolu nad Potočarima i da su tokom tog jutra snage bosanskih Srba pregazile Potočare. U vrijeme kad su u Potočarima vršena ta djela progona i situaciono uslovljena ubijanja, zapravo od trenutka kad je u martu 1995. godine započet UZP prisilnog uklanjanja, optuženi je bio učesnik koji je tom poduhvatu doprinosa i u potpunosti dijelio namjeru da se život stanovnika srebreničke enklave učini nepodnošljivim u cilju njihovog uklanjanja. Optuženi je bez sumnje bio svjestan mržnje na nacionalnoj osnovi koja je vladala između bosanskih Muslimana i Srba pošto je tokom sukoba i sam u više navrata koristio pogrdne izraze.⁴⁴³² Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije

⁴⁴²⁹ V. gore, par. 1095, 1104, 1115.

⁴⁴³⁰ V. gore, par. 897.

⁴⁴³¹ V. gore, par. 897.

⁴⁴³² V., na primjer, DP P02485, str. 1 (dokument koji je optuženi izdao 25. oktobra 1993. godine u vezi s pitanjima vezanim za razmjenu zarobljenika, u kojem pominje razmjenu 54 "Turčina"); DP P02274, str. 1 (dokument koji je optuženi izdao 4. juna 1995. godine, u kojem pominje razmjenu zarobljenika sa, pored ostalih, "balijskom stranom"); DP P00371a (presretnuti razgovor vođen 20. jula 1995. godine između optuženog i jedne neidentifikovane osobe, koja obavještava da "neće Turci da pregovaraju"); DP P02156, str. 6 (presretnuti razgovor vođen 3. septembra 1995. godine između, pored ostalih, Karadžića i optuženog, u kojem optuženi pominje "Turke").

Nyambe, na osnovu toga se uvjerila da je optuženi putem učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja voljno prihvatio rizik da će 13. jula u Potočarima biti izvršena djela progona, uključujući i ubistvo. Mogućnost da će doći do tih zločina bila je u dovoljnoj mjeri značajna da ju je optuženi mogao predvidjeti.

1141. Većina članova Vijeća podsjeća da je optuženi postao učesnik UZP-a ubistva najkasnije u popodnevnom satima 13. jula. On se stoga ne može smatrati krivično odgovornim na osnovu proširenog oblika odgovornosti za UZP za zlostavljanje i ubijanje civila, bosanskih Muslimana, koje je vršeno prije nego što se on pridružio tom UZP-u. S tim u vezi, i podsjećajući na svoje konstatacije izložene drugdje u ovoj presudi u vezi sa situaciono uslovljenim ubistvom jednog muškarca, bosanskog Muslimana, u Potočarima 13. jula 1995. godine, većina članova Vijeća smatra da se ne može nepobitno utvrditi da je to ubistvo izvršeno nakon što se optuženi pridružio UZP-u ubistva.⁴⁴³³ Isto tako, u vezi sa situaciono uslovljenim ubijanjem navedenim u paragrafu 22.2(a) Optužnice, Vijeće podsjeća na svoje konstatacije da su ta ubistva vršena tokom perioda koji je trajao dva dana, počev od 12. jula pa sve do popodnevni sati 13. jula. Dokazi o tome u koje su konkretno vrijeme ta ubistva počinjena isto tako nisu definitivni, tako da većina članova Vijeća ne može zaključiti da optuženi za ta djela snosi krivičnu odgovornost shodno trećoj kategoriji UZP-a, kao za prirodnu i predvidljivu posljedicu UZP-a ubistva.⁴⁴³⁴

1142. U vezi s ubijanjem muškaraca, bosanskih Muslimana, u osnovnoj školi "Vuk Karadžić" u Bratuncu i van nje, kao što se navodi u paragrafu 22.2(d) Optužnice, Vijeće podsjeća na svoje zaključke da su neka od tih ubistava izvršena tokom noći 12. jula i u jutarnjim satima 13. jula, a da je daljnje ubijanje vršeno tokom cijelog dana i noćnih sati 13. jula, sve do jutarnjih sati 14. jula.⁴⁴³⁵ Većina članova Vijeća, stoga, smatra da je optuženi na osnovu svog učešća u UZP-u ubistva razumno mogao da predvidi samo ona ubistva koja su izvršena tokom noći 13. jula i jutarnjih sati 14. jula.

1143. Za ostala situaciono uslovljena ubistva koja se navode u paragrafima 22.2(b)–(c), 22.3 i 22.4 Optužnice, Vijeće je konstatovalo da su počinjena nakon što je optuženi postao učesnik UZP-a ubistva.⁴⁴³⁶ Svojim učešćem u UZP-u ubistva optuženi je voljno prihvatio rizik da će zlostavljanje i

V. takođe DP P02468, str. 1, (presretnuti razgovor vođen 21. novembra 1995. godine između Karadžića i optuženog, u kojem je zabilježeno da je optuženi rekao Karadžiću: "Ljute se Turci"). Drugi dokazni predmeti koje je izdao njemu neposredno potčinjeni Beara dodatno pokazuju da je optuženi tolerisao korištenje pogrđnih izraza za bosanske Muslimane. V., na primjer, DP P02273; DP D00279; P02256.

⁴⁴³³ V. gore, poglavlje V. B. 5. (b).

⁴⁴³⁴ V. gore, poglavlje V. C. 3. (f).

⁴⁴³⁵ V. gore, poglavlje V. C. 3. (f).

⁴⁴³⁶ V. gore, poglavlje V. C. 3. (f).

ubistvo tih muškaraca, bosanskih Muslimana, biti moguća posljedica provođenja tog UZP-a; većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi na osnovu toga mogao razumno da ih predvidi.

1144. U zaključku o gore navedenom, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da optuženi, shodno trećoj kategoriji UZP-a, snosi krivičnu odgovornost za djela progona, uključujući situaciono uslovljeno ubistvo jednog muškarca, bosanskog Muslimana, u Potočarima, kao za prirodnu i predvidljivu posljedicu UZP-a prisilnog uklanjanja. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, takođe konstatuje da optuženi, shodno trećoj kategoriji UZP-a, snosi krivičnu odgovornost za djela progona, uključujući situaciono uslovljeno ubijanje koje se navodi u paragrafu 22.2(b)–(c), paragrafu 22.2(d) (ograničeno na ubijanje koje je izvršeno tokom noći 13. jula i u ranim jutarnjim satima 14. jula), paragrafu 22.3 i paragrafu 22.4 Optužnice, kao za prirodnu i predvidljivu posljedicu UZP-a ubistva.

3. Predvidljiva ciljana ubistva trojice vođa Muslimana iz Žepe

(a) Argumentacija strana u postupku

1145. Tužilaštvo tvrdi da su ubistva Palića, Hajrića i Imamovića bila prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja s obzirom na to da je ta kampanja provedena u kontekstu rata u kojem je ubijanje vršeno na tako rasprostranjenoj osnovi,⁴⁴³⁷ kao i da je ubistvo te trojice ljudi izvršeno dok su učesnici UZP-a nastojali da postignu svoj cilj "čišćenja Žepe od njenog muslimanskog stanovništva".⁴⁴³⁸ Prema navodima tužilaštva, bilo je predvidljivo da će protiv jezgra rukovodstva Žepe biti primijenjeno ekstremno nasilje s obzirom na to da je tokom cijelog rata primjenjivan obrazac po kojem su istaknuti rukovodioci ubijani, a objekti posvećeni muslimanskoj kulturi i džamije uništavani.⁴⁴³⁹

1146. Konkretno u vezi s optuženim, tužilaštvo tvrdi da je on, s obzirom na svoje lično učešće i učešće svojih potčinjenih u zarobljavanju i zatočavanju te trojice ljudi, kao i na činjenicu da su neki od njegovih potčinjenih – tačnije, Beara, Salapura, Pećanac, Popović, Momir Nikolić i Drago Nikolić – primjenjivali ili dopuštali primjenu smrtonosnog nasilja protiv zarobljenih bosanskih Muslimana tokom operacije u Srebrenici i u vojnim zatvorima VRS-a, mogao da predvidi mogućnost da će njih trojica biti ubijena.⁴⁴⁴⁰ Na kraju, isto kao i u argumentu koji je izložilo u vezi sa situaciono uslovljenim ubijanjem i djelima progona, tužilaštvo ističe da se prezir optuženog prema ljudskom životu može vidjeti, između ostalog, iz njegovog naređenja od 21. jula 1995.

⁴⁴³⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 481.

⁴⁴³⁸ Završna riječ tužilaštva, T. 19444 (21. avgust 2012. godine). V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 482.

⁴⁴³⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 905.

⁴⁴⁴⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 482–483, 906, 948; Završna riječ tužilaštva, T. 19442 (21. avgust 2012. godine).

godine u vezi sa Žepom u kojem predlaže "uništavanje zbjegova muslimanskog stanovništva", na osnovu čega je mogao očekivati da će njegovi potčinjeni pokazati sličnu sklonost ka primjeni smrtonosnog nasilja.⁴⁴⁴¹

1147. Optuženi tvrdi da nije učestvovao u UZP-u prisilnog uklanjanja i da je, shodno tome, optužba za predvidljiva ciljana ubistva kao posljedice tog UZP-a "neutemeljena".⁴⁴⁴² Ipak, što se tiče Hajrića i Imamovića, optuženi tvrdi da se zauzeo da se s njima korektno postupa nakon njihovog zatočenja u Rasadniku; smješteni su u odgovarajući prihvatni centar, s njima se postupalo kao s ratnim zarobljenicima, popisao ih je MKCK i bilo im je dopušteno da šalju pisma svojim porodicama.⁴⁴⁴³ Što se tiče Avde Palića, optuženi tvrdi da, u odsustvu dokaza o okolnostima pod kojima je Palić izgubio život nakon što ga je u noći sa 4. na 5. septembar 1995. godine iz vojnog zatvora Mlin odveo Pećanac, ne postoji nikakva osnova po kojoj je optuženi, u vrijeme kad je Palić zarobljen, mogao predvidjeti da će on, kako se tvrdi, biti ubijen.⁴⁴⁴⁴ Pored toga, optuženi tvrdi da je najkasnije 30. jula 1995. godine već otišao s tog područja na ratište u Grahovu i Glamoču.⁴⁴⁴⁵

(b) Zaključci

1148. Vijeće podsjeća da su Palić, Hajrić i Imamović 27. jula 1995. godine zarobljeni od strane VRS-a. Hajrić i Imamović su odvedeni u zatvor Rasadnik i držani su u jednoj zasebnoj prostoriji. Sredinom avgusta odvedeni su iz te prostorije i više se nikad nisu vratili. Palić je držan odvojeno, prvo u hotelu "Borike" u Rogatici, zatim u Čarkićeovom stanu u Rogatici, da bi potom, po Bearinom naređenju, 10. avgusta bio prevezen u vojni zatvor Mlin u Bijeljini. Dana 5. septembra Pećanac je pokupio Palića iz zatvora i odveo ga u Han-Pijesak. Tijela te trojice ljudi pronađena su u jednoj grobnici u Vragolovima, u Rogatici, u kojoj je bilo devet tijela; obdukcioni izvještaji su otkrili da je kod svakog od njih smrt nastupila nasilnim putem.⁴⁴⁴⁶

1149. Prilikom utvrđivanja da li su ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe bila prirodna i predvidljiva posljedica operacije prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe, kao što se optuženom stavlja na teret u Optužnici, većina članova Vijeća je uzela u obzir više faktora. UZP prisilnog uklanjanja obuhvatao je stanovništvo Srebrenice, kao i Žepe. Civilno stanovništvo Srebrenice, uglavnom žene, djeca i starci, do 13. jula prevezeno je na teritoriju pod kontrolom ABiH, a izvjestan broj ranjenika prevezen je nekoliko dana kasnije. Većina članova Vijeća je već konstatovala da su djela progona koja su snage bosanskih Srba počinile u periodu od 11. do 13. jula,

⁴⁴⁴¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 903, 906.

⁴⁴⁴² Završni podnesak optuženog, par. 475, 478.

⁴⁴⁴³ Završni podnesak optuženog, par. 482–489.

⁴⁴⁴⁴ Završni podnesak optuženog, par. 496.

⁴⁴⁴⁵ Završni podnesak optuženog, par. 495.

⁴⁴⁴⁶ V. gore, par. 654–680.

kao i situaciono uslovljeno ubistvo jednog muškarca, bosanskog Muslimana, izvršeno 13. jula 1995. godine u bazi UN-a, bili prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja.

1150. Kada je započela operacija prisilnog uklanjanja iz Žepe, atmosfera nekažnjivosti koja je prevladavala i prožimala prethodna dešavanja u Srebrenici povećala je realnu mogućnost da, s približavanjem snaga bosanskih Srba ostvarenju svog cilja, odnosno uklanjanju muslimanskog stanovništva iz enklava, dođe do ubijanja. Smrtonosno nasilje bilo je, kao i u Potočarima, predvidljiva posljedica izvođenja te operacije. Među snagama koje su učestvovala u zauzimanju Žepe bile su i one koje su prethodno učestvovala u zauzimanju Srebrenice. Palić, Hajrić i Imamović bili su istaknuti i važni predstavnici muslimanskog stanovništva Žepe. U jednom obavještajnom izvještaju VRS-a od 28. maja 1995. godine, čiji je autor Pećanac, izražava se zabrinutost zbog toga što je Hajrić, za kojeg se navodi da je "hodža" (imam), imenovan za predsjednika Ratnog predsjedništva i napominje: "Na taj način u Žepi je od skora na vlast došla tvrda fundamentalistička struja."⁴⁴⁴⁷ Većina članova Vijeća podsjeća na iskaz imama Ramiza Dumanjića iz Žepe da je krajem jula, dok se ukrcavao u autobus za vrijeme prisilnog uklanjanja stanovništva Žepe, strahovao da VRS ne sazna da je imam jer je mislio da bi mu to život dovelo u opasnost pošto je čuo da su snage bosanskih Srba tokom rata ubijale druge imame.⁴⁴⁴⁸ Po mišljenju većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, moglo se predvidjeti da bi snage bosanskih Srba ta ubistva mogle počinuti u sklopu provođenja UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe.

1151. Što se tiče konkretnog pitanja da li je optuženi mogao razumno predvidjeti da će kao posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja biti počinjeni ti zločini, većina članova Vijeća podsjeća da je on bio učesnik tog UZP-a od samog njegovog početka u martu 1995. godine i da je dijelio namjeru s drugim učesnicima UZP-a uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz istočne BiH. Upravo je optuženi predložio da VRS brzo djeluje i zauzme grad Žepu, s obzirom na uspjeh postignut u Srebrenici. U vrijeme kad je optuženi iznio taj prijedlog, on je već bio učesnik UZP-a ubistva i bez sumnje je znao da upućivanje snaga iz Srebrenice u Žepu kako bi preuzele kontrolu nad tim gradom sa sobom nosi rizik da njihovi pripadnici nastave s ubijanjem, kao što se, kad je dao taj prijedlog i kad su se snage uputile u Žepu, već desilo u Potočarima i na nekoliko lokacija u Bratuncu.⁴⁴⁴⁹ Organi za bezbjednosne poslove, koji su po stručnoj liniji bili pod njegovom komandom, aktivno su učestvovali u zlostavljanju zatočenih zarobljenika i ubijanju vršenom za vrijeme UZP-a ubistva. S

⁴⁴⁴⁷ V. DP P02212, str. 20.

⁴⁴⁴⁸ Ramiz Dumanjić, T. 17939-17940, T. 17957-17958 (29. septembar 2011. godine).

⁴⁴⁴⁹ Dokument u kojem je optuženi iznio taj prijedlog je DP P00145. Iz informacija koje taj izvještaj sadrži, a pogotovo na osnovu vremenskih naznaka, jasno je da je on sastavljen krajem dana, 13. jula 1995. godine, do kada je već izvršeno nekoliko ubistava. Napad na Žepu počeo je 14. jula 1995. godine. V. gore, par. 612.

obzirom na to da je po važećim zakonima i propisima optuženi bio dužan da obezbijedi sigurnost tih zarobljenika, aktivnosti njegovih potčinjenih nisu mogle promaći njegovoj pažnji. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je već samo po toj osnovi mogućnost da trojica vođa bosanskih Muslimana iz Žepe budu ubijena bila u dovoljnoj mjeri značajna da ju je optuženi mogao razumno predvidjeti.

1152. Nadalje, većina članova Vijeća posebno ima u vidu učešće optuženog i njegovih potčinjenih, među kojima su bili Beara, Pećanac, Čarkić i Todorović, u zatočavanju Palića, Hajrića i Imamovića.⁴⁴⁵⁰ Činjenica da je jedan tim MKCK-a 30. jula obišao zatvor Rasadnik i popisao ratne zarobljenike koji su tada u njemu držani⁴⁴⁵¹ nije relevantna za to da li je optuženi mogao predvidjeti da će ti ljudi biti ubijeni. I Hajrić i Imamović su premlaćivani i fizički zlostavljani dok su se nalazili u "zloglasnoj sobi" zatvora Rasadnik nakon što su krajem jula premješteni u taj objekat.⁴⁴⁵² Jednom timu MKCK-a koji je obišao zatvor Rasadnik 23. oktobra 1995. godine saopšteno je da su trojica zatočenika "pobjegla" od posljednjeg obilaska od strane MKCK-a 21. avgusta (vrijedi napomenuti da je taj obilazak bio prekinut jer delegatima MKCK-a nije bilo dozvoljeno da sa zatočenicima obave razgovore bez nadzora).⁴⁴⁵³ Džebo je u svjedočenju rekao da trojica koja se pominju u izvještaju MKCK-a mogu biti samo Hajrić, Imamović i jedan bosanski Musliman po imenu Esad Cocalić, zato što su njih trojica bili jedini koji u tom trenutku nisu bili na spisku koji je Čarkić, po odobrenju optuženog, sastavio 30. jula 1995. godine.⁴⁴⁵⁴ Džebo je, pored ostalog, posvjedočio da ti ljudi nisu mogli "pobjeći".⁴⁴⁵⁵ Većina članova Vijeća podsjeća na svoj zaključak da su ih snage VRS-a sredinom avgusta odvele iz zatvora Rasadnik. Tijela Hajrića i Imamovića pronađena su 12. novembra 2001. godine u jednoj masovnoj grobnici u Vragolovima, u Rogatici, a obdukcije koje su nad njima izvršene pokazale su da su umrli nasilnom smrću usljed povreda glave i lobanje.⁴⁴⁵⁶

1153. U vezi s Avdom Palićem, većina članova Vijeća podsjeća da je već konstatovala da je optuženi s njim ranije imao ličnih kontakata za vrijeme i poslije operacije prisilnog uklanjanja stanovništva Žepe.⁴⁴⁵⁷ Beara, koji je bio neposredno potčinjen optuženom, učestvovao je u prebacivanju Palića u vojni zatvor Mlin 10. avgusta 1995. godine. Dvije sedmice kasnije, Pećanac,

⁴⁴⁵⁰ V. gore, par. 654-680

⁴⁴⁵¹ V. DP D00211.

⁴⁴⁵² Meho Džebo, T. 14841-14842 (31. maj 2011. godine) (gdje je u rekao da on nije bio zatvoren u toj sobi, ali da su mu dva čovjeka, koja su mu se kasnije pridružila u sobi u kojoj je držan, rekla da su u zloglasnoj sobi neko vrijeme držali Hajrića i Imamovića).

⁴⁴⁵³ DP P02253, str. 3.

⁴⁴⁵⁴ Meho Džebo, T. 14845 (31. maj 2011. godine); DP P01434 (dokument od 30. jula 1995. godine koji je izdao Čarkić i koji sadrži spisak s imenima Muslimana koje su držali u zatvoru Rasadnik kao ratne zarobljenike). U tom dokumentu je zabilježeno da je MKCK tog dana popisao osobe koje se navode na tom spisku, uključujući Hajrića i Imamovića. DP P01434, str. 1, 5.

⁴⁴⁵⁵ Meho Džebo, T. 14845 (31. maj 2011. godine).

⁴⁴⁵⁶ V. gore, par. 680.

⁴⁴⁵⁷ V., na primjer, par. 646, 666, 672, 985, 990, 993, 999.

potčinjeni optuženog s kojim je on krajem jula aktivno izveo operaciju prisilnog uklanjanja iz Žepe, pokupio je Palića iz tog objekta i odveo ga u Han-Pijesak.⁴⁴⁵⁸ U potvrdi o predaji Palića Pećancu u noćnim satima 5. septembra 1995. godine zabilježeno je da se on prebacuje "za potrebe jedinice/ustanove Sektor za OBP /obavještajni i bezbjednosni poslovi/ GŠ VRS".⁴⁴⁵⁹ U Han-Pijesku se nalazilo pozadinsko komandno mjesto Glavnog štaba, na samo četiri kilometra udaljenosti od Komande Glavnog štaba u Crnoj Rijeci.⁴⁴⁶⁰

1154. Optuženi tvrdi da je od 30. jula nadalje bio na ratištu u Grahovu i Glamoču. Međutim, većina članova Vijeća konstatuje da to što je on bio fizički odsutan sa područja Rogatice nije relevantno za donošenje zaključka Vijeća o tome da li je mogao da predvidi ubistva Palića, Hajrića i Imamovića. Po mišljenju većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, optuženi je, kao učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja, voljno prihvatio taj rizik tako što je u tom UZP-u učestvovao sa sviješću da su ti zločini moguće posljedice njegovog provođenja. S tim u vezi, većina članova Vijeća smatra da je optuženom, na osnovu informacija koje su mu u to vrijeme bile dostupne, ta mogućnost bila u dovoljnoj mjeri značajna da ju je mogao razumno predvidjeti. Prema tome, optuženi, shodno trećoj kategoriji odgovornosti za UZP, snosi krivičnu odgovornost za ubistvo te trojice od strane snaga bosanskih Srba.

4. Operacija ponovnog pokopavanja

1155. Ovo Vijeće se slaže s konstatacijom Pretresnog vijeća u predmetu *Popović* da samo krivično djelo sankcionisano Statutom može predstavljati prošireno krivično djelo po trećoj kategoriji UZP-a.⁴⁴⁶¹ Stoga operacija ponovnog pokopavanja koja se navodi u paragrafu 23 Optužnice, po mišljenju Vijeća, ne može, pravno gledano, da predstavlja predvidljivu posledicu UZP-a ubistva za učešće u kojem se tereti optuženi.

H. Zaključci u vezi s tačkama Optužnice

1156. U ovom odjeljku, Vijeće će utvrditi krivičnu odgovornost optuženog za zločine koji mu se stavljaju na teret u tačkama 1-8 Optužnice.

⁴⁴⁵⁸ V. gore, par. 679.

⁴⁴⁵⁹ Milenko Todorović, T. 13004–13007 (19. april 2011. godine), T. 13090 (20. april 2011. godine); DP P02182.

⁴⁴⁶⁰ V., na primjer, Petar Škrbić, T. 18524–18525 (30. januar 2012. godine), T. 18605–18606 (31. januar 2012. godine). V. gore, par. 81.

⁴⁴⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 1032.

1. Tačka 1: genocid

1157. Vijeće je konstatovalo, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe,⁴⁴⁶² da je zaštićena grupa – muslimansko stanovništvo istočne BiH – ubijana i da je pretrpjela tešku tjelesnu i duševnu povredu zbog djela ubistva i prisilnog premještanja, kao i da su uslovi do kojih su dovela djela snaga bosanskih Srba, kao dio kombinovanog učinka operacija prisilnog uklanjanja i ubistva, bili smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja muslimanskog stanovništva istočne BiH.⁴⁴⁶³ Vijeće je, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe u vezi s djelima u osnovi koja čine prisilno premještanje, takođe konstatovalo da su ta krivična djela počinjena s namjerom da se fizički uništi zaštićena grupa i da stoga predstavljaju krivično djelo genocida.⁴⁴⁶⁴ Vijeće će sada razmotriti pitanje da li je optuženi posjedovao traženu *mens rea* za krivično djelo genocida, to jest, da li je imao posebnu namjeru "da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva".

1158. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi posjedovao genocidnu namjeru i da se zaključak o takvoj njegovoj namjeri može izvesti na osnovu kombinacije njegovog znanja za operaciju prisilnog uklanjanja, operaciju ubistva, zločine progona i djela u osnovi tog zločina, kao i njegovog učešća u tim operacijama, zločinima i djelima; na osnovu njegovog propusta da preduzme bilo kakve korake kako bi spriječio da do tih zločina dođe; kao i na osnovu toga što je podržavao i tolerisao kulturu u kojoj su oficiri za obavještajne i bezbjednosne poslove mogli slobodno nazivati bosanske Muslimane pogrđnim i dehumanizirajućim nazivima i tako i postupati prema njima.⁴⁴⁶⁵ Tužilaštvo nadalje tvrdi da su djela i propusti optuženog u cilju provođenja UZP-a ubistva, kao što su njegovi napori da prikrije zločine, te prijedlozi i naređenja koji su imali za cilj bio da se osigura da muškarci i dječaci, bosanski Muslimani, budu zatočeni i istrijebljeni u tajnosti, bili sračunati na to da se ostvari uništenje; da je zbog svog učešća i položaja pomoćnika komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove optuženi sasvim sigurno bio svjestan razornih posljedica koje će ubistva i prisilno uklanjanje imati po bosanske Muslimane u istočnoj BiH; da je komandovao ili rukovodio svojim neposredno potčinjenima i potčinjenima po stručnoj liniji koji su bili u samom središtu provođenja i ostvarenja te operacije; i da je koordinirao protok informacija u snagama bosanskih Srba, vršeći njihovu distribuciju ili ograničavanje.⁴⁴⁶⁶ Vijeće će ove argumente detaljnije razmotriti dolje u tekstu.

⁴⁴⁶² V. gore, par. 759, 766.

⁴⁴⁶³ V. gore, par. 750-767.

⁴⁴⁶⁴ V. gore, par. 768-782.

⁴⁴⁶⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 943-944.

⁴⁴⁶⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 945-946.

1159. Optuženi tvrdi da nije kriv za zločin genocida.⁴⁴⁶⁷ On iznosi argument da su dokazi protiv njega krajnje posredni i da tužilaštvo nije uspjelo da iznese teret dokazivanja.⁴⁴⁶⁸

1160. Većina članova Vijeća, kao prvo, primjećuje da se jeste uvjerila, kao što je izloženo dolje u tekstu, da je optuženi posjedovao traženu namjeru da vrši diskriminaciju nad muslimanskim stanovništvom enklava Srebrenica i Žepa na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi,⁴⁴⁶⁹ ali da to ne ispunjava uslov postojanja genocidne namjere budući da takva namjera mora biti usmjerena ka uništenju same te zaštićene grupe – muslimanskog stanovništva u istočnoj BiH. Pitanje da li je optuženi posjedovao tu genocidnu namjeru detaljno se razmatra u tekstu koji slijedi.

1161. Prilikom donošenja svoje ocjene o genocidnoj namjeri optuženog, Vijeće se rukovodi praksom Međunarodnog suda, shodno kojoj su indicije o takvoj namjeri rijetko otvorene a zaključci se izvode samo na osnovu cjelokupnih dokaza.⁴⁴⁷⁰ Zaključak se može temeljiti na opštem kontekstu, na činjenju drugih kažnjivih djela koja su sistematski usmjeravana protiv iste grupe, na razmjerama zlodjela, na sistematskom uzimanju žrtava na metu na osnovu njihove pripadnosti nekoj određenoj grupi, na ponavljanju destruktivnih ili diskriminatornih djela, na postojanju plana ili politike, kao i na ispoljavanju namjere izvršilaca putem javnih govora ili sastanaka s drugim osobama.⁴⁴⁷¹ U tom kontekstu, većina članova Vijeća je mišljenja da drugi faktori koje je potrebno uzeti u obzir obuhvataju obrazovanje optuženog, njegovo iskustvo oficira i njegove opšte sposobnosti, posebno u odnosu na dužnosti i odgovornosti koje proističu iz njegovog specifičnog stručnog položaja.

1162. Većina članova Vijeća je konstatovala da je optuženi bio učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja, čiji je zajednički cilj bio da se iz enklava Srebrenica i Žepa prisilno ukloni stanovništvo, bosanski Muslimani, a on je tu namjeru dijelio s drugim učesnicima tog UZP-a i dao značajan doprinos tom zajedničkom cilju.⁴⁴⁷²

1163. Premda je o tome već detaljno govoreno drugdje u ovoj presudi, većina članova Vijeća smatra da je neophodno da rekapitulira svoje zaključke o učešću optuženog u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva. U vezi s prvim UZP-om, konstatovano je da je optuženi, najmanje od marta do avgusta 1995. godine, aktivno učestvovao u ostvarivanju ciljeva VRS-a postavljenih u Direktivi op. br. 7, shodno kojima je trebalo "stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi", što je za posljedicu

⁴⁴⁶⁷ V. Završni podnesak optuženog, par. 439, 448, 506.

⁴⁴⁶⁸ Završni podnesak optuženog, par. 1, 19.

⁴⁴⁶⁹ V. dolje, par. 1190.

⁴⁴⁷⁰ V. gore, par. 745.

⁴⁴⁷¹ V. gore, par. 745.

⁴⁴⁷² V. gore, par. 1093-1095.

imalo prisilno uklanjanje približno 30.000–35.000 bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa u periodu koji je trajao manje od dvije sedmice.⁴⁴⁷³ Optuženi je, u ulozi koordinatora i rukovodioca, učestvovao u ograničavanju ulaska u enklave konvojima humanitarne pomoći namijenjenim civilnom stanovništvu; dao je aktivan doprinos cilju ograničavanja sposobnosti UNPROFOR-a da vrši svoj mandat; olakšao je VRS-u da zauzme enklave tako što je UNPROFOR držao pod kontrolom i davao lažne izjave u vezi s namjerama VRS-a; zahvaljujući tome što su se na terenu nalazili njegovi potčinjeni po stručnom lancu komandovanja, znao je da je 12. i 13. jula izvršeno prisilno uklanjanje na teritoriju pod kontrolom ABiH približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana koji su se okupili u Potočarima.⁴⁴⁷⁴ Optuženi je nastavio da daje doprinos tom UZP-u putem svog neposrednog i aktivnog učešća u pripremanju i provođenju prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva Žepe krajem jula; i aktivno je učestvovao u "pregovorima" koji su vođeni u julu i rukovodio je uklanjanjem civilnog stanovništva iz Žepe, upravljajući snagama na terenu.⁴⁴⁷⁵

1164. Što se tiče njegovog učešća u UZP-u ubistva, većina članova Vijeća je konstatovala da je optuženi najkasnije u popodnevnim satima 13. jula postao učesnik UZP-a ubistva, čiji je zajednički cilj bio ubistvo vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave i da je s drugim učesnicima tog UZP-a dijelio namjeru za ostvarivanje zajedničkog cilja i dao mu značajan doprinos.⁴⁴⁷⁶ Konkretno, doprinos optuženog obuhvatao je trajno učešće u prikrivanju operacije ubistva i njegov propust da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane.⁴⁴⁷⁷ Putem efikasnih kanala za komunikaciju sa svojim potčinjenima i svojim pretpostavljenim, Mladićem, optuženi se angažovao na prikrivanju zajedničkog cilja, uprkos svojoj izuzetno dobroj upućenosti u stanje na terenu i svojim obavezama prema ratnim zarobljenicima.⁴⁴⁷⁸

1165. Prilikom donošenja zaključka da je optuženi bio učesnik oba UZP-a, većina članova Vijeća je posebno uzela u obzir funkcije i ovlaštenja optuženog; optuženi je, putem pouzdanih kanala za komunikaciju, preko svojih potčinjenih i potčinjenih organa, bio redovno informisan o onome što se dešavalo na terenu u enklavama Srebrenica i Žepa.⁴⁴⁷⁹ Pored toga, optuženi je bio jedan od Mladićevih saradnika u koje je ovaj imao najviše povjerenja, čak i među članovima Kolegijuma.⁴⁴⁸⁰ Njih dvojica su bila u bliskom kontaktu, pri čemu su obojica prisustvovala dnevnim sastancima u Komandi Glavnog štaba VRS-a i učestvovala u "pregovorima" u vezi s muslimanskim civilnim

⁴⁴⁷³ V. gore, par. 1095.

⁴⁴⁷⁴ V. gore, par. 1093.

⁴⁴⁷⁵ V. gore, par. 1094.

⁴⁴⁷⁶ V. gore, par. 1104.

⁴⁴⁷⁷ V. gore, par. 1104-1128.

⁴⁴⁷⁸ V. gore, par. 1128.

⁴⁴⁷⁹ V. gore, par. 1077-1095, 1097-1098, 1110-1114.

⁴⁴⁸⁰ V. gore, par. 915; DP P01029, 01:49:30–01:49:40, 02:27:47–02:28:02, str. 6–7, 17 (video-snimak proslave Nove 1996. godine, koji prikazuje Mladićev govor u kojem se on zahvaljuje svojim generalima, između ostalih i optuženom).

stanovništvom u Žepi i u njegovom prisilnom uklanjanju, a optuženi je pravovremeno izvještavao Mladića.⁴⁴⁸¹ Optuženi je bio Mladićeva "desna ruka" i odnos između dvojice je bio "skoro ravnopravan".⁴⁴⁸² Smatralo se da je on Mladiću bio "oči i uši". Zbog tog specifičnog i vrlo bliskog odnosa sa Mladićem optuženi je imao još veći uticaj i bio je u još boljoj poziciji da učestvuje u svim radnjama koje je Glavni štab VRS-a preduzimao u relevantno vrijeme.

1166. Kao što je većina članova Vijeća konstatovala, jedini razuman zaključak koji se na osnovu dokaza može izvesti je taj da su pripadnici snaga bosanskih Srba, uključujući i starješine pretpostavljene i potčinjene optuženom, u velikoj mjeri učestvovali u operaciji ubistva, koja je nesumnjivo izvedena s genocidnom namjerom. Djela i propusti optuženog doprinijeli su toj zajedničkoj i podmukloj akciji.⁴⁴⁸³ Većina članova Vijeća konstatuje van razumne sumnje da je optuženi bio svjestan toga da je nanošenje patnji stanovništvu, bosanskim Muslimanima, koje su bile posljedica operacija prisilnog uklanjanja u enklavama Srebrenica i Žepa, pri čemu je on bio postavljen da neposredno rukovodi potonjom, počinjeno s genocidnom namjerom. Na osnovu svoje odgovornosti za poslove vezane za ratne zarobljenike, optuženi je sasvim izvjesno bio upoznat s onim što se desilo muškarcima i dječacima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice, odnosno s njihovim ubistvima. On je i poslije završetka rata bio odlučan da sakrije ubistva koja su na neopisivo masovnoj osnovi izvršili pripadnici snaga bosanskih Srba.⁴⁴⁸⁴ U svjetlu gorenavedenih dokaza, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, ne sumnja da je optuženi znao da se ta operacija ubistva izvodi sa genocidnom namjerom.

1167. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da genocidnu namjeru optuženog demonstrira to što je podržavao kulturu mržnje na nacionalnoj osnovi i prezira prema ljudskom životu, koja je doprinijela "žaru i energiji s kojima su vršeni nadzor i provođenje genocida u Srebrenici".⁴⁴⁸⁵ Tužilaštvo u prilog tome iznosi dva argumenta.⁴⁴⁸⁶

1168. Kao prvo, tužilaštvo tvrdi da optuženi nije samo dopuštao rasprostranjenu upotrebu pogrdnih i dehumanizirajućih izraza unutar svog Sektora, nego je i lično koristio takve nazive za bosanske Muslimane ili Hrvate, čak i u komunikaciji s predsjednikom i predsjednikom vlade RS-a.⁴⁴⁸⁷ I zaista, dokazi na koje se tužilaštvo poziva kao na osnovu za taj svoj navod pokazuju da je

⁴⁴⁸¹ V. gore, par. 92-93, 605-673, 934-1001.

⁴⁴⁸² V. gore, par. 921.

⁴⁴⁸³ V. gore, par. 1103-1128.

⁴⁴⁸⁴ V. gore, par. 1114.

⁴⁴⁸⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 78-79 (citat u par. 79).

⁴⁴⁸⁶ Treći argument koji je iznijelo tužilaštvo, uputivši na DP P02140, jest da je optuženi pokazao "potpuno odsustvo čovječnosti i svoj krajnji prezir prema ljudskom životu" kada je 27. maja 1995. godine predložio da se taoci iz redova UN-a izlože opasnosti. Završni podnesak tužilaštva, par. 79, 86-87. S obzirom na to da je zaštićenu grupu činilo muslimanko stanovništvo istočne BiH, Vijeće taj argument nije uzelo u obzir.

⁴⁴⁸⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 80. V. takođe Završni podnesak tužilaštva, par. 78-79.

optuženi za bosanske Muslimane koristio pogrdne i dehumanizirajuće izraze, kao što su "Turci" ili "balije".⁴⁴⁸⁸ U jednom naređenju kojim je odobrio razmjenu ratnih zarobljenika optuženi kaže da imaju zarobljena "54 Turčina".⁴⁴⁸⁹ U jednom drugom dokumentu u kojem je iznio stav u vezi s razmjenama ratnih zarobljenika optuženi govori o razmjenama sa "balijskom stranom".⁴⁴⁹⁰ Isto tako, u jednom presretnom razgovoru u vezi s posredovanjem u razgovorima s ABiH optuženi ih u više navrata naziva "Turci".⁴⁴⁹¹ Njegovi neposredni potčinjeni, kao što su Beara⁴⁴⁹² i Popović, također su slobodno koristili takve pogrdne izraze u komunikaciji s optuženim i članovima šireg sastava Glavnog štaba VRS-a.⁴⁴⁹³ Konkretnije, uoči trećeg sastanka u hotelu "Fontana", održanog u jutarnjim satima 12. jula, razgovarajući o postignutom sporazumu da se izvrši odvajanje vojno sposobnih muškaraca od 16 do 60 godina starosti i da se oni zatoče u Bratuncu, Popović je rekao Momiru Nikoliću da "balije sve treba pobiti".⁴⁴⁹⁴ Dana 13. jula, u jednom presretnom razgovoru koji je vodio sa Lučićem, zamjenikom komandanta bataljona vojne policije 65. zaštitnog puka, Beara je rekao sljedeće: "Jel' znaš da je u Konjević-Polju izašlo 400 ovih balija? [...] Sve nagurajte na igralište, ko ih jebe."⁴⁴⁹⁵

1169. Kada mu je postavljeno pitanje "kakvu vrstu poruke" neki visoki vojni oficir šalje nižoj komandi ako neprijatelja naziva pogrđnim izrazima, Butler je rekao da onda potčinjeni shvataju da se takvo ponašanje toleriše i da im je dopušteno da se ponašaju na isti način.⁴⁴⁹⁶ Butler je u svom svjedočenju rekao da korištenje pogrđnih izraza kao što je izraz "Turci"⁴⁴⁹⁷ u načelu nije prihvatljiva praksa u vojsci.⁴⁴⁹⁸ Većina članova Vijeća smatra da je optuženi podsticao korištenje pogrđnih izraza kako bi među pripadnicima snaga bosanskih Srba izazvao mržnju na nacionalnoj osnovi i stav da su bosanski Muslimani ljudska bića manje vrijednosti, u cilju iskorjenjivanja te konkretne grupe iz stanovništva istočne BiH.

⁴⁴⁸⁸ V., na primjer, DP P02485, str. 1; DP P02274, str. 1; DP P00371a; DP P02156; DP P02468. Tužilaštvo je iznijelo tvrdnju da je optuženi također pogrđno nazivao bosanske Hrvate "ustašama". Završni podnesak tužilaštva, par. 80. V. također, na primjer, DP P00510, str. 3; DP P02274, str. 1; DP P02512, str. 3; DP P02105, str. 38; DP P01407, str. 276, 304. Međutim, optuženi se ne tereti ni za kakve zločine u vezi s bosanskim Hrvatima, tako da Vijeće ovo neće dalje razmatrati.

⁴⁴⁸⁹ DP P02485, str. 1.

⁴⁴⁹⁰ DP P02274, str. 1.

⁴⁴⁹¹ DP P00371a.

⁴⁴⁹² V., na primjer, DP P02256, str. 1 (izvještaj od 14. avgusta 1995. godine koji je Beara uputio lično optuženom i u kojem je upotrijebio izraz "balije"); DP P02273; DP D00279.

⁴⁴⁹³ Na primjer, DP P02069 (Izvještaj upućen Glavnom štabu VRS-a, Sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove, Upravi za bezbjednost, Komandi Drinskog korpusa i njenom Odjeljenju bezbjednosti, s datumom od 12. jula 1995. godine, koji je potpisao Popović, u kojem je Popović koristio izraze "balije" i "Turci").

⁴⁴⁹⁴ V. gore, par. 257.

⁴⁴⁹⁵ DP P00663a. V. također gore, par. 320.

⁴⁴⁹⁶ Richard Butler, T. 16344 (8. juli 2011. godine).

⁴⁴⁹⁷ DP P02485, str. 1.

⁴⁴⁹⁸ Richard Butler, T. 16344 (8. juli 2011. godine).

1170. Kao drugo, tužilaštvo tvrdi da je optuženi pokazao "potpuno odsustvo čovječnosti i svoj krajnji prezir prema ljudskom životu" u svom izvještaju od 21. jula u vezi sa situacijom u Žepi, u kojem je Miletiću predložio da "bi se *uništavanjem* zbjegova muslimanskog stanovništva iz pravaca Stublića, Radave i Brloške planine, Muslimani prinudili na brzu predaju" i da bi "najpogodnije bilo njihovo uništenje upotrebom hemijskih sredstava ili aerosolnih mina i bombi".⁴⁴⁹⁹ Tužilaštvo tvrdi da taj dokument tačno i istinito prikazuje prijedlog optuženog da se unište zbjegovi civila kako bi se ABiH primorala na predaju;⁴⁵⁰⁰ i da, "[a]ko je Tolimir bio u stanju da predloži uništenje žena i djece koji su bježali iz svojih domova u Žepi, onda ovo Pretresno vijeće može objektivno zaključiti da Tolimir nije imao nikakvih problema s tim da pomaže Mladiću u nadzoru, organizovanju i provođenju pogubljenja potencijalnih muslimanskih vojnika po kratkom postupku".⁴⁵⁰¹

1171. Većina članova Vijeća je konstatovala da je taj dokument relevantan kao pokazatelj stanja svijesti optuženog za vrijeme operacije prisilnog uklanjanja civilnog stanovništva u Žepi, kao i toga da je on u potpunosti bio svjestan teške situacije u kojoj se našlo to ranjivo stanovništvo.⁴⁵⁰² Kao što je većina članova Vijeća takođe konstatovala, optuženi je najkasnije 14. jula znao da se muslimansko stanovništvo Žepe sklonilo izvan naseljenih područja.⁴⁵⁰³ Prijedlog optuženog da se unište "zbjegovi muslimanskog stanovništva" kako bi se ABiH prisilila na predaju može se posmatrati samo kao dokaz njegove gorljive i taktičke namjere da se stanovništvo, bosanski Muslimani, uklone iz žepske enklave, u sklopu doprinosa UZP-u prisilnog uklanjanja. Imajući u vidu kontekst u kojem je optuženi poslao taj izvještaj, kao i njegovo značenje, kako je detaljno obrađeno drugdje u ovoj presudi,⁴⁵⁰⁴ jedini razuman zaključak do kojeg većina članova Vijeća može doći jeste taj da ovaj dokument demonstrira riješenost optuženog da uništi stanovništvo, bosanske Muslimane. Muslimansko stanovništvo je tad već bilo prisilno uklonjeno iz Potočara, što je za posljedicu imalo tešku tjelesnu i duševnu povredu; optuženi je u velikoj mjeri bio angažovan na prikrivanju operacije ubistva koja je izvedena s genocidnom namjerom i u pripremanju prisilnog premještanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Žepe.

1172. Većina članova Vijeća podsjeća da strogi uslov postojanja posebne namjere proizlazi iz činjenice da je zločin genocida jedan od najtežih zločina za koje ljudska vrsta zna i da se osuđujuća

⁴⁴⁹⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 81; DP P00488. V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 19375–19378 (21. avgust 2012. godine).

⁴⁵⁰⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 84.

⁴⁵⁰¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 88. V. takođe Završna riječ tužilaštva, T. 19378 (21. avgust 2012. godine) (gdje tužilaštvo navodi da činjenica da se optuženi nije libio da na metu uzima civile – žene i djecu – predstavlja jasnu indikaciju da je on bio "u stanju da vodi operaciju ubistva vojno sposobnih muškaraca iz Srebrenice").

⁴⁵⁰² V. gore, par. 1091.

⁴⁵⁰³ V. gore, par. 1091.

⁴⁵⁰⁴ V. gore, par. 1091.

presuda za genocid "može [...] proglasiti samo kada je ta namjera nedvosmisleno utvrđena".⁴⁵⁰⁵ S obzirom na činjenice da je optuženi na položaju načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove znao za kriminalne operacije velikih razmjera koje su izvođene na terenu, da je znao za genocidnu namjeru učesnika UZP-a, da je aktivno doprinosa UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva, da je otvoreno koristio pogrdne i dehumanizirajuće izraze, te da je predložio da se unište zbjegovi izbjeglica, jedini razuman zaključak do kojeg većina članova Vijeća može doći na osnovu cjelokupnih dokaza jeste taj da je optuženi posjedovao genocidnu namjeru. Stoga, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da optuženi snosi krivičnu odgovornost za činjenje krivičnog djela genocida putem svog učešća u UZP-u ubistva i UZP-u prisilnog uklanjanja.

1173. Pošto je konstatovala da je optuženi posjedovao genocidnu namjeru, većina članova Vijeća će se sada posvetiti utvrđivanju pitanja da li je optuženi mogao predvidjeti da će biti počinjena ciljana ubistva trojice vođa Muslimana iz Žepe. Već je utvrđeno da su snage bosanskih Srba tu trojicu ljudi ubile s genocidnom namjerom. Kao što je propisano pravnim odredbama, nije neophodno da optuženi posjeduje genocidnu namjeru za neko prošireno krivično djelo,⁴⁵⁰⁶ ali se mora dokazati da je mogao razumno predvidjeti da će biti počinjeno neko djelo koje se konkretno navodi u članu 4(2), kao i da će ono biti počinjeno s genocidnom namjerom.⁴⁵⁰⁷ Uzimajući u obzir da je optuženi posjedovao genocidnu namjeru, većina članova Vijeća se van razumne sumnje uvjerila da je optuženi mogao razumno predvidjeti da će ciljana ubistva s genocidnom namjerom biti počinjena kao posljedica usaglašenog poduhvata, odnosno UZP-a prisilnog uklanjanja, te da je svojim učešćem u tom UZP-u voljno preuzeo taj rizik. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da optuženi snosi krivičnu odgovornost za krivično djelo genocida po trećoj kategoriji odgovornosti za UZP.

1174. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da je optuženi takođe planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog djela genocida.⁴⁵⁰⁸ Imajući u vidu te različite vidove odgovornosti, većina članova Vijeća je mišljenja da je, ukupno gledano, djela i propuste optuženog najbolje okarakterisati kao "činjenje" putem njegovog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva. Stoga većina članova Vijeća neće izricati osuđujuće presude po alternativnim vidovima odgovornosti kojima se optuženi tereti.⁴⁵⁰⁹

⁴⁵⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 134.

⁴⁵⁰⁶ V. gore, par. 898.

⁴⁵⁰⁷ Odluka po interlokutornoj žalbi iz marta 2004. u predmetu *Brđanin*, par. 6.

⁴⁵⁰⁸ Optužnica, par. 66; Završni podnesak tužilaštva, par. 950, 953, 956, 957.

⁴⁵⁰⁹ U praksi Međunarodnog suda uvriježeno je da vijeće, ukoliko se opredijeli da nekom optuženom izrekne osuđujuću presudu za činjenje nekog krivičnog djela, može prilikom odmjeravanja kazne u obzir uzeti svako njegovo učešće u

2. Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida

1175. Većina članova Vijeća je konstatovala da je najkasnije u jutarnjim satima 12. jula 1995. godine postojao plan za ubistvo vojno sposobnih muškaraca i dječaka iz Srebrenice i da je postojao dogovor dviju ili više osoba da se izvrši genocid.⁴⁵¹⁰ Na osnovu toga, Vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da je krivično djelo udruživanja radi vršenja genocida dokazano.

1176. Većina članova Vijeća je konstatovala da je genocidna namjera optuženog dokazana van razumne sumnje. Ona je takođe konstatovala da je optuženi najkasnije od popodnevnih sati 13. jula znao za operaciju ubistva i da se aktivno angažovao na prikriivanju operacije ubistva, što je predstavljalo dio njegovog značajnog doprinosa UZP-u ubistva. Pored toga, njegov propust da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane predstavljao je smišljeno nečinjenje u svrhu pomaganja zajedničkog cilja koji je dijelio s drugim učesnicima UZP-a, što je za posljedicu imalo izvršenje krivičnog djela genocida. Na osnovu toga, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da optuženi van razumne sumnje snosi krivičnu odgovornost za udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(b) Statuta.

3. Preliminarni uslovi za krivično djelo iz člana 5 koji se odnose na znanje i djela optuženog

1177. Postojanje rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana iz srebreničke i žepske enklave, dokazano je, što je prvi od tri opšta uslova za zločine protiv čovječnosti.⁴⁵¹¹ Vijeće će sada ispitati da li su ispunjena i dva preostala uslova – da li je optuženi znao za postojanje rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva i da li su njegova djela činila dio tog napada.⁴⁵¹²

1178. Optuženi je bio prisutan kada se na 16. sjednici Narodne skupštine, održanoj 12. maja 1992. godine, raspravljalo o šest strateških ciljeva RS-a, u kojima se zagovaralo razdvajanje Srba i Muslimana na nacionalnoj osnovi.⁴⁵¹³ On je znao za Direktivu op. br. 4 koju je izdao njegov pretpostavljeni, Mladić, i u kojoj je jedan od ciljeva bio uklanjanje civilnog stanovništva sa područja Birača, Žepe i Goražda.⁴⁵¹⁴ Sektor koji je vodio optuženi dao je doprinos u izradi Direktive op. br. 7⁴⁵¹⁵ i on je bio svjestan toga da postoji plan za stvaranje uslova za etničko

naređivanju, podsticanju ili planiranju tog krivičnog djela kao otežavajući faktor, ali optuženom ne može u vezi s istim ponašanjem za neko krivično izreći osuđujuću presudu za više od jednog oblika odgovornosti. V., na primjer, Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 77; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 268; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 443.

⁴⁵¹⁰ V. gore, par. 790-791.

⁴⁵¹¹ V. gore, par. 701-710.

⁴⁵¹² V. gore, par. 700.

⁴⁵¹³ V. gore, par. 162.

⁴⁵¹⁴ V. gore, par. 1077.

⁴⁵¹⁵ V. gore, par. 186.

čišćenje istočnih enklava od njihovog stanovništva, bosanskih Muslimana.⁴⁵¹⁶ On je takođe znao za operaciju "Krivaja 95", čiji je cilj bio da "razdvoji enklave Srebrenica i Žepa i suzi ih na gradsko područje", u skladu s Direktivama op. br. 7 i 7/1.⁴⁵¹⁷ Pored toga, po mišljenju većine članova Vijeća, značajni doprinosi koje je optuženi dao UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva pokazuju da su njegova djela bila dio tog rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana, čiji je cilj bio da se oni protjeraju iz tih enklava.

1179. U zaključku, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi van razumne sumnje znao za postojanje napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, bosanskih Muslimana, i da su njegova djela bila povezana s tim napadom. Stoga je većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, došla do zaključka da su dva preostala opšta uslova za zločin protiv čovječnosti ispunjena.

4. Tačka 3: istrebljivanje

1180. Vijeće je konstatovalo da je postojala jedinstvena, smišljena i organizovana operacija velikih razmjera u kojoj su izvršena ubistva muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, sa potrebnom namjerom da se ubijanje vrši na masovnoj osnovi, što predstavlja krivično djelo istrebljivanja.⁴⁵¹⁸

1181. Većina članova Vijeća je konstatovala da je optuženi kao učesnik UZP-a ubistva najkasnije od popodnevnih sati 13. jula znao za široke razmjere i obim operacije ubistva. Tog popodneva, optuženi je predložio mjere za uklanjanje određenog broja bosanskih Muslimana koji su držani na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi i njihovo zatočavanje u zatvorenim prostorijama ili na nekom zaštićenom prostoru kako bi se spriječilo da budu otkriveni.⁴⁵¹⁹ Od tog trenutka nadalje optuženi je bio aktivno angažovan na prikrivanju operacije ubistva koja je bila u toku.⁴⁵²⁰ To prikrivanje je nastavljeno sve do 1997. godine.⁴⁵²¹ Pored toga, njegov namjerni propust da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane omogućio je vršenje ubistava na masovnoj osnovi.⁴⁵²² Njegova svjesna i voljna podrška bezočnom cilju kojem je stremio UZP ubistva, koja se ogledala u njegovom pedantnom i dosljednom ponašanju čija je svrha bila da doprinese ostvarenju ciljeva UZP-a ubistva, pokazuje da je optuženi posjedovao traženu namjeru za krivično djelo istrebljivanja putem svog učešća u UZP-u ubistva. Stoga većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je optuženi van razumne sumnje odgovoran za krivično djelo istrebljivanja.

⁴⁵¹⁶ V. gore, par. 1078.

⁴⁵¹⁷ V. gore, par. 215-217 (gdje se navodi da je kopija drugog naređenja upućena Glavnom štabu VRS-a).

⁴⁵¹⁸ V. gore, par. 727-729.

⁴⁵¹⁹ V. gore, par. 1103-1104.

⁴⁵²⁰ V. gore, par. 1105-1114.

⁴⁵²¹ V. gore, par. 1114.

⁴⁵²² V. gore, par. 1116-1128.

1182. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da je optuženi takođe planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog djela istrebljivanja.⁴⁵²³ Imajući u vidu te različite vidove odgovornosti, većina članova Vijeća je mišljenja da je, gledano u cjelini, djela i propuste optuženog najbolje okarakterisati kao "činjenje" putem njegovog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva. Stoga većina članova Vijeća neće izricati osuđujuće presude po alternativnim vidovima odgovornosti kojima se optuženi tereti.

1183. Na kraju, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je optuženi van razumne sumnje odgovoran za počinjenje krivičnog djela istrebljivanja kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(b) Statuta.

5. Tačke 4 i 5: ubistvo

1184. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da su snage bosanskih Srba ubile najmanje 4.970 bosanskih Muslimana poslije pada Srebrenice i trojicu bosanskih Muslimana poslije pada Žepe, što predstavlja krivično djelo ubistva po članovima 3 i 5.⁴⁵²⁴

1185. Većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da je optuženi bio učesnik UZP-a ubistva, čiji je zajednički cilj bio da se izvrši ubistvo vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz srebreničke enklave, i da je s drugim učesnicima tog UZP-a dijelio tu ubilačku namjeru i dao značajan doprinos zajedničkom cilju.⁴⁵²⁵ To da je optuženi posjedovao traženu namjeru za ubistvo ove grupe dokazano je i u kontekstu zaključaka o njegovom učešću u UZP-u ubistva.⁴⁵²⁶ Većina članova Vijeća je takođe konstatovala da optuženi snosi krivičnu odgovornost za "situaciono uslovljeno" ubistvo jednog čovjeka u Potočarima i za ciljana ubistva trojice vođa bosanskih Muslimana iz Žepe putem svog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja, kao i za druga situaciono uslovljena ubistva (ograničena na ubistva izvršena tokom noći 13. jula i u ranim jutarnjim satima 14. jula) putem svog učešća u UZP-u ubistva.⁴⁵²⁷ Stoga većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da optuženi snosi krivičnu odgovornost za krivično djelo ubistva, uključujući i "situaciono uslovljeno" ubijanje i ciljana ubistva, kao što je prethodno konstatovano.

1186. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da je optuženi takođe planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog

⁴⁵²³ Optužnica, par. 66; Završni podnesak tužilaštva, par. 950, 953, 956, 957.

⁴⁵²⁴ V. gore, par. 718-721.

⁴⁵²⁵ V. gore, par. 1099-1129.

⁴⁵²⁶ V. gore, par. 1103-1129.

⁴⁵²⁷ V. gore, par. 1144, 1154.

djela ubistva.⁴⁵²⁸ Tužilaštvo konkretno tvrdi da je optuženi, zbog toga što su on i njegovi potčinjeni učestvovali u zarobljavanju, zatočavanju i nestanku trojice vodećih Muslimana iz Žepe, odobrio i pomagao i podržavao njihovo ubistvo.⁴⁵²⁹ Imajući u vidu te različite vidove odgovornosti, većina članova Vijeća je mišljenja da je, ukupno gledano, postupke i propuste optuženog najbolje okarakterisati kao "činjenje" putem njegovog učešća u UZP-u ubistva. Stoga, većina članova Vijeća neće izricati osuđujuće presude po alternativnim vidovima odgovornosti kojima se optuženi tereti.

1187. Na kraju, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da optuženi van razumne sumnje snosi krivičnu odgovornost za počinjenje krivičnog djela ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja i zločina protiv čovječnosti po članovima 3 i 5(a) Statuta.

6. Tačka 6: progoni

1188. Većina članova Vijeća, uz djelimično suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatovala je da su djela ubistva vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, okrutnog i nečovječnog postupanja prema stanovništvu, bosanskim Muslimanima, terorisanja civilnog stanovništva, uništavanja domova bosanskih Muslimana u Srebrenici i Žepi⁴⁵³⁰ i prisilnog uklanjanja žena, djece i staraca iz enklava sva počinjena sa diskriminatornom namjerom, tako da predstavljaju krivično djelo progona.⁴⁵³¹

1189. Praksa Međunarodnog suda ukazuje na to da se zaključak o diskriminatornoj namjeri optuženog, to jest njegovoj namjeri da diskriminiše na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, može izvesti iz okolnosti, uključujući sistematsku prirodu zločina počinjenih nad ciljanom grupom, kao i iz njegovog opšteg stava koji se manifestovao kroz njegovo ponašanje.⁴⁵³²

1190. Većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi, kao učesnik UZP-a ubistva, činio djela i propuste u cilju realizacije zajedničkog cilja, koji je bio ubijanje vojno sposobnih muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice, koji su bili podvrgnuti užasno nečovječnom postupanju za vrijeme svog kratkotrajnog zatočenja prije nego što su poubijani po kratkom postupku. Njegova sveprisutna umiješanost u nastojanja da se prikrije operacija ubistva, u kombinaciji s njegovim propustom da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane, imala je za posljedicu ostvarivanje tih ciljeva.⁴⁵³³ Kao učesnik UZP-a prisilnog uklanjanja, čiji je zajednički cilj bio prisilno uklanjanje stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava Srebrenica i Žepa, optuženi je

⁴⁵²⁸ Optužnica, par. 66; Završni podnesak tužilaštva, par. 950, 953–954, 956–957.

⁴⁵²⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 955, 958; Završna riječ tužilaštva, T. 19436 (21. avgust 2012. godine).

⁴⁵³⁰ V. gore, par. 861-878, 882.

⁴⁵³¹ V. gore, par. 879-882.

⁴⁵³² V. gore, par. 849-850.

⁴⁵³³ V. gore, par. 1103-1128.

znao da je konkretna meta bilo stanovništvo, bosanski Muslimani.⁴⁵³⁴ S punim znanjem o planovima da se stanovništvo, bosanski Muslimani, iskorijeni iz enklava Srebrenice i Žepe, koje je razradilo političko i vojno rukovodstvo RS-a, kao što je konkretno navedeno u Direktivama op. br. 7 i 7/1, optuženi je, posredstvom svojih potčinjenih oficira iz organa za obavještajne i bezbjednosne poslove, raspolagao saznanjima o događajima koji su se odvijali na terenu u Potočarima, gdje je u toku bilo odvoženje autobusima stanovništva, bosanskih Muslimana. Njegovo učešće u događajima u Žepi imalo je za posljedicu značajan doprinos ostvarenju kažnjivog cilja – uklanjanja te konkretne nacionalne grupe – bosanskih Muslimana. Gore izloženi dokazi pokazuju da je optuženi učestvovao u oba UZP-a s diskriminatornom namjerom.

1191. Većina članova Vijeća je već konstatovala da je optuženi na osnovu svog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva mogao razumno predvidjeti da će biti počinjena djela progona.⁴⁵³⁵ Pored toga, većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi, na osnovu svog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja, mogao predvidjeti da će ciljana ubistva u Žepi biti izvršena s diskriminatornom namjerom. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi van razumne sumnje odgovoran za krivično djelo progona, uključujući "situaciono uslovljeno" ubijanje, kao što je prethodno konstatovano,⁴⁵³⁶ i predvidljiva ciljana ubistva.

1192. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da je optuženi takođe planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog djela progona.⁴⁵³⁷ Razmotrivši te različite vidove odgovornosti, većina članova Vijeća je mišljenja da je, gledano u cjelini, djela i propuste optuženog najbolje okarakterisati kao "činjenje" putem njegovog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva. Stoga, većina članova Vijeća neće izricati osuđujuće presude po alternativnim vidovima odgovornosti kojima se optuženi tereti.

1193. Na kraju, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je optuženi van razumne sumnje odgovoran za počinjenje krivičnog djela progona po članu 5(h) Statuta.

7. Tačka 7: nehumana djela – prisilno premještanje

1194. Većina članova Vijeća je konstatovala da iseljavanje približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana iz Potočara 12. i 13. jula 1995. godine i skoro 4.400 bosanskih Muslimana iz Žepe od 25. do 27. jula 1995. godine, koje su provele snage bosanskih Srba, predstavljaju krivična djela

⁴⁵³⁴ V. gore, par. 1077-1095.

⁴⁵³⁵ V. gore, par. 1144.

⁴⁵³⁶ V. gore, par. 1114.

⁴⁵³⁷ Optužnica, par. 66; Završni podnesak tužilaštva, par. 950–959.

prisilnog premještanja, kao nehumana djela.⁴⁵³⁸ Međutim, konstatovano je da prijevoz muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Bratunac i Zvornik ne predstavlja prisilno premještanje.⁴⁵³⁹

1195. Kao što je većina članova Vijeća već prethodno konstatovala, optuženi je bio učesnik UZP-a prisilnog premještanja, čiji je zajednički cilj bio da se prisilno ukloni stanovništvo, bosanski Muslimani, iz enklava Srebrenica i Žepa; on je dijelio namjeru s drugim učesnicima tog UZP-a i značajno je doprinio ostvarenju zajedničkog cilja.⁴⁵⁴⁰ To da je optuženi posjedovao traženu namjeru za prisilno raseljavanje stanovništva unutar prirodne granice takođe je dokazano u kontekstu zaključaka o njegovom učešću u UZP-u prisilnog uklanjanja. Na osnovu toga, većina članova Vijeća konstatuje da optuženi snosi krivičnu odgovornost za prisilno premještanje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta zbog svog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja.

1196. Većina članova Vijeća podsjeća na tvrdnju tužilaštva da je optuženi takođe planirao, poticao, naredio i na drugi način pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje krivičnog djela prisilnog premještanja.⁴⁵⁴¹ Razmotrivši te različite vidove odgovornosti, većina članova Vijeća je mišljenja da je, gledano u cjelini, djela i propuste optuženog najbolje okarakterisati kao "činjenje" putem njegovog učešća u UZP-u prisilnog uklanjanja i UZP-u ubistva. Stoga većina članova Vijeća neće izricati osuđujuće presude po alternativnim vidovima odgovornosti kojima se optuženi tereti.

1197. Na kraju, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je optuženi van razumne sumnje odgovoran za počinjenje krivičnog djela prisilnog premještanja kao nehumanog djela po članu 5(i) Statuta.

8. Tačka 8: deportacija

1198. Konstatovano je da odlazak muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Žepe u Srbiju ne predstavlja krivično djelo deportacije. Stoga Vijeće konstatuje da optuženi ne snosi krivičnu odgovornost za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(d) Statuta.

⁴⁵³⁸ V. gore, par. 804-817, 823-833, 842.

⁴⁵³⁹ V. gore, par. 818-822, 843.

⁴⁵⁴⁰ V. gore, par. 1077-1095.

⁴⁵⁴¹ Optužnica, par. 66; Završni podnesak tužilaštva, par. 909-912.

IX. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE I S NJIMA POVEZANA PITANJA

1199. U ovom odjeljku, većina članova Vijeća će razmotriti kada je dopustivo izreći istovremene osuđujuće presude po različitim odredbama Statuta, a posebnu pažnju posvetiće sudskoj praksi koja se odnosi na situacije u kojima se višestruke osuđujuće presude zasnivaju na istom ponašanju.

A. Kumulativne osuđujuće presude

1200. Praksa Međunarodnog suda u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama određuje da li je potrebno izreći osuđujuću presudu za višestruka krivična djela u situacijama kada se optuženi na osnovu istog ponašanja tereti za više od jednog krivičnog djela ili po više odredaba Statuta.⁴⁵⁴² "Test iz predmeta *Čelebići*", koji je opšteprihvaćen u praksi Međunarodnog suda,⁴⁵⁴³ reguliše ovo pitanje kako slijedi:

[v]išestruke krivične osude po različitim odredbama za isto ponašanje dopustive [su] samo ako svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži. Element je materijalno različit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz činjenice koji drugi element ne zahtijeva.

Ako ovaj test nije zadovoljen, vijeće mora odlučiti za koje će krivično djelo optuženog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreći po užoj od dvije odredbe. Tako, ako neki skup činjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno različit, osudu treba izreći samo po toj drugoj odredbi.⁴⁵⁴⁴

Većina članova Vijeća će sada pristupiti razmatranju konkretnih pitanja vezanih za kumulaciju osuđujućih presuda koja su relevantna u tekućem predmetu.

1201. Optuženom se može izreći osuđujuća presuda za isto ponašanje za koje se on tereti i kao za kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 i kao za zločin protiv čovječnosti po članu 5 zato što svaka od tih kategorija krivičnih djela zahtijeva da se dokažu različiti elementi.⁴⁵⁴⁵ Kršenje zakona i

⁴⁵⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412.

⁴⁵⁴³ Žalbena vijeća MKSJ-a i MKSR-a potvrdila su test iz predmeta *Čelebići* u mnogim predmetima koji su nakon toga uslijedili. Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 39; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 321–333; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 167–168; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 355–359; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1032–1033; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 218; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 170; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 393; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana*, par. 1020–1021; Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 277; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 425; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 319; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 542; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 583.

⁴⁵⁴⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412–413.

⁴⁵⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1036; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2112; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 2201; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, tom 2, par. 2591; Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 1788.

običaja ratovanja zahtijeva dokaz o postojanju bliske veze između djela optuženog i oružanog sukoba, dok zločin protiv čovječnosti zahtijeva dokaz o postojanju rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva.⁴⁵⁴⁶ Shodno tome, dopustivo je izreći osuđujuće presude za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 (tačka 5), kao i za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) (tačka 4), istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) (tačka 3), ili za ubistvo kao djelo u osnovu progona po članu 5(h) (tačka 6).

1202. Prilikom razmatranja pitanja da li je dopustivo izricanje više osuđujućih presuda na osnovu odredaba sadržanih u članu 5, Žalbeno vijeće je u dosadašnjoj praksi zauzimalo stav da pretresno vijeće mora "ispitati, u pravnom smislu, elemente svakog krivičnog djela iz Statuta koje se odnosi na ponašanje za koje je optuženi osuđen".⁴⁵⁴⁷ Shodno tom tumačenju, smatralo se dopustivim da pretresno vijeće nekom optuženom na osnovu istog ponašanja izrekne osuđujuću presudu za progon po članu 5(h), kao i za neki drugi zločin protiv čovječnosti po članu 5. Na primjer, progon zahtijeva dokaz da je nekim djelom ili propustom stvarno izvršena diskriminacija i da su to djelo ili propust počinjeni s posebnom namjerom da se vrši diskriminacija, dok ubistvo zahtijeva dokaz da je optuženi uzrokovao smrt žrtve.⁴⁵⁴⁸ Istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) zahtijeva dokaz o ubijanju velikih razmjera.⁴⁵⁴⁹ Stoga je dopušteno kumulativno izricanje osuđujućih presuda kako za progon po članu 5(h), tako i za ubistvo po članu 5(a), kao i osuđujućih presuda i za progon i za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(b).⁴⁵⁵⁰

1203. Isto tako, dopustivo je izricanje osuđujućih presuda za prisilno premještanje kao za "druga nehumana djela" po članu 5(i) i za prisilno premještanje kao djelo progona po članu 5(h).⁴⁵⁵¹ Kao što je Vijeće već navelo, prisilno premještanje kao "drugo nehumano djelo" po članu 5(i) zahtijeva, pored ostalog, zaključak da su djelo ili propust doveli do teških fizičkih ili duševnih patnji ili povreda ili da su predstavljali težak napad na ljudsko dostojanstvo,⁴⁵⁵² ali ne i da su počinjeni s diskriminatornom namjerom. S druge strane, prisilno premještanje kao djelo progona po članu 5(h) ne zahtijeva teške fizičke ili duševne patnje ili povrede niti napad na ljudsko dostojanstvo, ali

⁴⁵⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 165; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82; Prvostepena presuda u predmetu *Perišić*, par. 1788.

⁴⁵⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1040 (gdje je Vijeće dodalo da je potrebno razmotriti "da li svako krivično djelo sadrži neki element koji zahtijeva dokaz činjenice koju za drugo djelo nije potrebno dokazati").

⁴⁵⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 391; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1041; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 359.

⁴⁵⁴⁹ V. gore, par. 723.

⁴⁵⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 390–391; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2113.

⁴⁵⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 390–391; Presuda u predmetu *Dorđević*, par. 2198; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2113.

⁴⁵⁵² V. gore, par. 802.

zahtijeva da djela i propusti budu počinjeni s diskriminatornom namjerom.⁴⁵⁵³ Shodno tome, ove optužne nisu nedopustivo kumulativne zato što svaka od tih odredbi zahtijeva neki materijalni element koji druga ne zahtijeva.⁴⁵⁵⁴

1204. Međutim, izricanje osuđujućih presuda za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) i za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) bilo bi nedopustivo kumulativno.⁴⁵⁵⁵ Budući da oba krivična djela podrazumijevaju ubijanje u kontekstu rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv nekog civilnog stanovništva, jedini element po kojem se ona međusobno razlikuju jeste to da istrebljivanje zahtijeva dokaz da je ubijanje bilo velikih razmjera.⁴⁵⁵⁶ Shodno tome, većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, izreći će osuđujuću presudu po užoj odredbi, to jest po članu 5(b).

1205. Dopustivo je da se istovremeno izrekne osuđujuća presuda za genocid po članu 4(3)(a) i osuđujuća presuda za bilo koje drugo krivično djelo po članu 5 ili osuđujuća presuda za ubistvo po članu 3.⁴⁵⁵⁷ Genocid po članu 4(3)(a) zahtijeva namjeru da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa.⁴⁵⁵⁸ Osuđujuća presuda za zločine protiv čovječnosti po članu 5 zahtijeva zaključak o postojanju rasprostranjenog i sistematskog napada usmjerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva, dok osuđujuća presuda po članu 3 zahtijeva dokaz o postojanju bliske veze između djela optuženog i oružanog sukoba.⁴⁵⁵⁹ Stoga se osuđujuća presuda za genocid po članu 4(3)(a) može izreći istovremeno s osuđujućom presudom za bilo koje krivično djelo po članu 5, kao i za ubistvo po članu 3.⁴⁵⁶⁰ Isto tako, element genocidne namjere čini osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida različitom od osuđujućih presuda i po članu 3 i po članu 5.⁴⁵⁶¹

⁴⁵⁵³ V. gore, par. 849-850.

⁴⁵⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 390-391; Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 2198; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2113.

⁴⁵⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 366; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2114; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1045. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana i Ntakirutimana*, par. 542.

⁴⁵⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2114.

⁴⁵⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 222-227; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2115-2116; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 681. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 366-367; Drugostepena presuda u predmetu *Nahimana i drugi*, par. 1029.

⁴⁵⁵⁸ V. gore, par. 744.

⁴⁵⁵⁹ V. gore, par. 683, 692.

⁴⁵⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 222-227; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2115-2116; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 318; Drugostepena presuda u predmetu *Ntagerura i drugi*, par. 426.

⁴⁵⁶¹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2117.

B. Povezana pitanja

1206. Razmatrajući pitanje ispravnosti izricanja osuđujućih presuda i za genocid i za udruživanje radi vršenja genocida, većina članova Vijeća primjećuje da su dokazi koji potkrepljuju obje osuđujuće presude u velikoj mjeri identični,⁴⁵⁶² ali da je većina članova Vijeća konstatovala da je optuženi značajno doprinio UZP-u ubistva⁴⁵⁶³ i da je to učinio s genocidnom namjerom.⁴⁵⁶⁴ Na osnovu toga, većina je izvela zaključak da se optuženi pridružio dogovoru da se izvrši genocid.⁴⁵⁶⁵ Premda zaključak većine članova Vijeća da je optuženi počinio djela nabrojana u članu 2(2) Statuta potkrepljuje osuđujuću presudu za genocid,⁴⁵⁶⁶ zaključak da je pristupio dogovoru za izvršenje genocida predstavlja osnovu za osuđujuću presudu za udruživanje radi vršenja genocida.⁴⁵⁶⁷ Stoga je jasno da te dvije osuđujuće presude nisu zasnovane na istom ponašanju i da test iz predmeta *Čelebići* nije instrument koji reguliše ovo pitanje.⁴⁵⁶⁸

1207. Premda većina članova Vijeća uvažava argument da u vezi s ovim pitanjem postoje određena razilaženja u mišljenjima,⁴⁵⁶⁹ ona smatra da postoji više razloga za dopuštanje izricanja istovremenih osuđujućih presuda za genocid i udruživanje radi vršenja genocida. Razlozi za krivično sankcionisanje udruživanja radi vršenja genocida obuhvataju ne samo sprečavanje činjenja samostalnog krivičnog djela,⁴⁵⁷⁰ nego i kažnjavanje saradničkog aspekta tog zločina, koji sam po sebi predstavlja konkretnu opasnost, bez obzira na to da li je na kraju krivično djelo u užem smislu počinjeno ili ne.⁴⁵⁷¹ Stoga većina članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, smatra da je ispravno izreći osuđujuće presude kako za genocid, tako i za udruživanje radi vršenja genocida.

⁴⁵⁶² V. gore, par. 1162-1172.

⁴⁵⁶³ V. gore, par. 1129.

⁴⁵⁶⁴ V. gore, par. 1172.

⁴⁵⁶⁵ V. gore, par. 1175-1176.

⁴⁵⁶⁶ V. gore, par. 1172.

⁴⁵⁶⁷ V. gore, par. 1175-1176.

⁴⁵⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 260; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2118–2119.

⁴⁵⁶⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2122–2127; Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, Suprotno mišljenje sudije Carmela Agiusa, par. 7–8; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 198.

⁴⁵⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 262 (gdje se poziva na *Ad hoc* Odbor za genocid/, *Note by the Secretariat*, Ekonomsko i socijalno vijeće, E/AC.25/3, 2. april 1948. godine, str. 8).

⁴⁵⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 262 (gdje se upućuje na *travaux préparatoires* Konvencije o genocidu i na *Ad hoc* Odbor za genocid, *Report of the Committee and Draft Convention Drawn up by the Committee*, Ekonomsko i socijalno vijeće, 7/794, 24. maj 1948. godine, str. 20).

X. FAKTORI KOJI SE UZIMAJU U OBZIR PRILIKOM ODMJERAVANJA KAZNE

1208. Tužilaštvo tvrdi da bi optuženom trebalo izreći kaznu doživotnog zatvora, na osnovu člana 24 Statuta i pravila 101 Pravilnika.⁴⁵⁷² Optuženi je ustvrdio da bi ga trebalo osloboditi po svim tačkama Optužnice, tako da nije ponudio nikakve argumente u vezi s odmjeravanjem kazne.⁴⁵⁷³

A. Načela i svrhe kažnjavanja

1209. Glavne svrhe kažnjavanja za krivična djela iz nadležnosti Međunarodnog suda koje su prihvaćene u praksi Međunarodnog suda su retribucija i odvraćanje.⁴⁵⁷⁴ Retribuciju ne bi trebalo shvatati kao želju za osvetom, već kao izraz gnušanja međunarodne zajednice nad tim zločinima.⁴⁵⁷⁵ Pored toga, ona odražava stav međunarodne zajednice da će zločini biti kažnjeni i da nekažnjenost neće prevladati.⁴⁵⁷⁶

1210. Odvraćanje – kako individualno, tako i opšte – važan je cilj odmjeravanja kazne.⁴⁵⁷⁷ Svrha individualnog odvraćanja je da se osuđena osoba odvraća od ponovnog činjenja krivičnih djela, a svrha opšteg odvraćanja je da se drugi potencijalni počinioci odvrate od činjenja istih ili sličnih krivičnih djela.⁴⁵⁷⁸ Međutim, ovom faktoru ne bi trebalo pridavati neprimjerenu težinu prilikom odmjeravanja kazne.⁴⁵⁷⁹

1211. Na kraju, relevantan faktor treba uzeti u obzir jeste rehabilitacija.⁴⁵⁸⁰ Međutim, s obzirom na težinu krivičnih djela koja spadaju u nadležnost Međunarodnog suda, težina ovog faktora može biti ograničena i takvu procjenu bi trebalo vršiti zasebno za svaki predmet.⁴⁵⁸¹

⁴⁵⁷² Završni podnesak tužilaštva, par. 960–963; Završna riječ tužilaštva, T. 19458–19459 (21. avgust 2012. godine).

⁴⁵⁷³ Završni podnesak optuženog, par. 1; Završna riječ optuženog, T. 19544 (23. avgust 2012. godine).

⁴⁵⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 198; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 415; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2128.

⁴⁵⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 804; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1075.

⁴⁵⁷⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 819.

⁴⁵⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 805; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1076.

⁴⁵⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 805; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1077–1078.

⁴⁵⁷⁹ Presuda o žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 48; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 805; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1078.

⁴⁵⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806.

⁴⁵⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 806; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806.

B. Mjerodavno pravo o odmjerenju kazne i faktorima koje je potrebno uzeti u obzir

1212. Odmjeravanje kazne regulisano je članovima 23 i 24 Statuta i pravilima od 101 do 106 Pravilnika. Konkretno, član 24(1) predviđa da su "[k]rivične sankcije koje izriče pretresno vijeće ograničene [...] na kaznu zatvora", a u pravilu 101(A) stoji da osoba koja je proglašena krivom može biti osuđena na kaznu zatvora, uključujući i doživotnu kaznu zatvora.

1213. Prilikom izricanja kazne, većina članova Vijeća će uzeti u obzir sljedeće faktore koji se pominju članu 24(2) i pravilu 101(B), ali nisu konačni: (1) težinu krivičnog djela ili ukupno kažnjivo ponašanje;⁴⁵⁸² (2) lične prilike osuđene osobe, uključujući otežavajuće i olakšavajuće okolnosti;⁴⁵⁸³ (3) opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije;⁴⁵⁸⁴ (4) vrijeme koje je osuđena osoba već izdržala od kazne za isto djelo koju joj je eventualno izrekao sud države iz koje potiče;⁴⁵⁸⁵ i (5) eventualno vrijeme koje je osuđena osoba provela u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje, koje će joj biti uračunato u izdržavanje kazne.⁴⁵⁸⁶ Pretresna vijeća raspolažu širokim diskrecionim ovlaštenjima u odmjerenju primjerene kazne.⁴⁵⁸⁷

1214. Pored toga, većina članova Vijeća će u uzeti obzir dosadašnju praksu Međunarodnog suda u vezi s odmjerenjem kazni za krivična djela za koja su optuženom izrečene osuđujuće presude.⁴⁵⁸⁸ Premda ta praksa odmjerenja kazni može većini članova Vijeća poslužiti kao smjernica, ona može da bude samo jedan od faktora koje je potrebno uzeti u obzir prilikom odmjerenja kazne zato što se (1) poređenja kazni mogu vršiti samo u slučajevima kada su počinjena istovjetna krivična djela u suštinski sličnim okolnostima i što je (2) prevashodna dužnost svakog vijeća da kaznu uskladi s ličnim prilikama optuženog i težinom zločina.⁴⁵⁸⁹

⁴⁵⁸² Član 24(2) Statuta.

⁴⁵⁸³ Član 24(2) Statuta; pravilo 101(B)(i)-(ii) Pravilnika.

⁴⁵⁸⁴ Član 24(1) Statuta; pravilo 101(B)(iii) Pravilnika.

⁴⁵⁸⁵ Pravilo 101(B)(iv) Pravilnika, gdje se upućuje na član 10(3) Statuta.

⁴⁵⁸⁶ Pravilo 101(C) Pravilnika. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Boškosi i Tarčulovski*, par. 203; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 733; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 320.

⁴⁵⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kalimanžira*, par. 224; Drugostepena presuda u predmetu *Boškosi i Tarčulovski*, par. 204; Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 297.

⁴⁵⁸⁸ V. dolje, par. 1236. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2132–2133; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1048; Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 115.

⁴⁵⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 375–376; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 348; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 333; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 717, 720, 821.

1. Težina krivičnog djela

1215. Prilikom procjenjivanja težine krivičnog djela, koja je faktor od primarnog značaja,⁴⁵⁹⁰ većina članova Vijeća mora razmotriti inherentnu težinu krivičnog djela i ukupno kažnjivo ponašanje osuđene osobe u svjetlu konkretnih okolnosti predmeta, kao i oblik i stepen učešća osuđene osobe.⁴⁵⁹¹ Relevantni faktori koje većina članova Vijeća u tom pogledu može uzeti u obzir obuhvataju prirodu krivičnog djela, obim i surovost krivičnog djela, položaj vlasti osuđene osobe i ukupne posljedice krivičnog djela po žrtve i njihove srodnike.⁴⁵⁹² Ukoliko prilikom procjenjivanja težine krivičnog djela većina članova Vijeća uzme u obzir neki faktor, onda taj isti faktor ne bi trebalo dodatno smatrati otežavajućom okolnošću, i obrnuto.⁴⁵⁹³

1216. Većina članova Vijeća je konstatovala da optuženi snosi krivičnu odgovornost za činjenje krivičnih djela genocida, udruživanja radi vršenja genocida, istrebljivanja, ubistva, progona i prisilnog premještanja putem svog učešća u UZP-u prisilnog premještanja i UZP-u ubistva.⁴⁵⁹⁴ Konkretno, smišljeno i sračunato fizičko uništenje stanovništva istočne BiH, bosanskih Muslimana, predstavlja jedan od najtežih zločina poznatih ljudskoj vrsti – zločin genocida.⁴⁵⁹⁵ Većina članova Vijeća je drugdje u ovoj presudi konstatovala da je ekstremne razmjere i obim počinjenih zločina mogla ostvariti samo organizovana, povezana vojna struktura, koja je složno djelovala. U vrlo kratkom vremenskom periodu uspješno je izveden plan razdvajanja na nacionalnoj osnovi. Većina članova Vijeća je konstatovala da je približno 25.000–30.000 bosanskih Muslimana prisilno uklonjeno iz Potočara i odvezeno za Kladanj u operaciji koju je u samo nekoliko dana organizovalo rukovodstvo VRS-a.⁴⁵⁹⁶ Pripadnici snaga bosanskih Srba sistematski su odvajali muškarce, bosanske Muslimane, od mase ljudi, čime su u ljude unosili strah i žalost.⁴⁵⁹⁷ Isto tako, kad je u pitanju Žepa, većina članova Vijeća je konstatovala da je skoro 4.400 bosanskih Muslimana prisilno

⁴⁵⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731; Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina i drugi*, par. 2599; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 375.

⁴⁵⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 375, 407; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 350; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 409.

⁴⁵⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 683; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 400–411; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2134; Prvostepena presuda u predmetu *Boškoški i Tarčulovski*, par. 588; Prvostepena presuda u predmetu *Orić*, par. 729; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 410; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 353; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 609–613, 625–626. Krivična djela genocida i progona iziskuju posebnu pažnju prilikom razmatranja težine krivičnih djela. V. Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 139.

⁴⁵⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 787; Drugostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 610–613; Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 306–310. S tim u skladu, većina članova Vijeća će o nadređenom položaju optuženog diskutovati u kontekstu otežavajućih okolnosti.

⁴⁵⁹⁴ V. gore, poglavlje VIII. H.

⁴⁵⁹⁵ V. gore, poglavlje VIII. H.

⁴⁵⁹⁶ V. gore, par. 304, 1038.

⁴⁵⁹⁷ V. gore, poglavlje V. B. 4. (b).

odvezeno iz Žepe autobusima tokom perioda od samo tri dana, što je odgovaralo orkestriranoj operaciji.⁴⁵⁹⁸

1217. Većina članova Vijeća konstatuje da su snage bosanskih Srba, u okviru masovne i okrutne operacije ubistva, tokom samo nekoliko dana sistematski pobile najmanje 5.749 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.⁴⁵⁹⁹ Snage bosanskih Srba počinile su te zločine s odvratnom namjerom da diskriminišu i unište tu konkretnu grupu. Vijeće je saslušalo iskaze o užasnim masovnim pogubljenjima koje su dali preživjeli koji su uspjeli da se izvuku iz gomile mrtvih tijela, kao i iskaze ljudi koji su bili zatočeni u neopisivo nečovječnim uslovima, zlostavljani i mučeni, znajući da je sve što još mogu očekivati od života to da jednostavno čekaju smrt. Vijeće nije saslušalo samo iskaze o tome kako su odrasli muškarci ubijani iz vatrenog oružja, nego podsjeća i na duboko potresan slučaj jednog dječaka koji je imao oko pet-šest godina i koji je preživio pogubljenje u Orahovcu. Taj dječak, nakon što su na njega pucali vojnici VRS-a, izronio je iz gomile mrtvih tijela, prekriven komadima crijeva, tkivom i krvlju drugih ljudi, a zatim je počeo da doziva oca: "Babo, gdje si?" Dječakov otac ležao je ubijen pored njega.⁴⁶⁰⁰ Većina članova Vijeća smatra da taj obrazac brutalnosti velikih razmjera koji je primjenjivao VRS povećava težinu tih krivičnih djela.

1218. Vijeće je takođe saslušalo iskaze velikog broja žrtava o njihovoj očiglednoj ranjivosti i trajnim fizičkim i duševnim patnjama kroz koje i do danas prolaze. Ti događaji su bacili tu društvenu zajednicu u očaj i ona je u samo nekoliko dana izgubila svoje vođstvo, identitet i tri generacije muškaraca, bosanskih Muslimana.⁴⁶⁰¹ Do dana današnjeg većina bosanskih Muslimanki i dalje se suočava s psihološkim traumama, stresom i anksioznošću,⁴⁶⁰² a taj sindrom poznat je i pod nazivom "srebrenički sindrom".⁴⁶⁰³ Konkretni simptomi koje imaju te žene proizilaze iz neizvjesnosti u vezi sa sudbinom članova njihovih porodica i krivicom koju osjećaju preživjeli.⁴⁶⁰⁴ Pored toga, slom porodičnog života i posljedice ekonomske, emotivne i socijalne prirode do kojih je

⁴⁵⁹⁸ V. gore, par. 649, 709, 842, 1038.

⁴⁵⁹⁹ V. gore, par. 596, 770, 773.

⁴⁶⁰⁰ V. gore, par. 429.

⁴⁶⁰¹ Teufika Ibrahimefendić, T. 10080–1083 (17. februar 2011. godine); Teufika Ibrahimefendić, DP P01817, KT. 5815–5816, 5830 (27. juli 2000. godine). V. takođe Mirsada Gabeljić, DP P01529 (18. juni 2000. godine), str. 4; Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 2–3; Šehra Ibišević, DP P01526 (21. juni 2000. godine), str. 6.

⁴⁶⁰² Teufika Ibrahimefendić, T. 10080–10081 (17. februar 2011. godine); Teufika Ibrahimefendić, DP P01817, KT. 5816–5819 (27. juli 2000. godine).

⁴⁶⁰³ Teufika Ibrahimefendić, DP P01817, KT. 5817, 5834 (27. juli 2000. godine); činjenica o kojoj je presuđeno br. 591. V. takođe Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 3–4.

⁴⁶⁰⁴ Teufika Ibrahimefendić, T. 10078–10079, 10088–10089 (17. februar 2011. godine); Teufika Ibrahimefendić, DP P01817, KT. 5817–5819, 5841 (27. juli 2000. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 592, 594. V. takođe Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. juni 2000. godine), str. 4–5; Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 4.

on doveo uključuju činjenicu da više nema muškaraca koji bi nastavili porodičnu lozu,⁴⁶⁰⁵ kao i veliki pad životnog standarda.⁴⁶⁰⁶ Prije svega, djeca, kao najranjiviji članovi zajednice bosanskih Muslimana, i dalje imaju problema vezanih za prilagođavanje, kao što su nizak nivo koncentracije, noćne more, vraćanje proživljene situacije, strahove i probleme u ponašanju.⁴⁶⁰⁷ Većina članova Vijeća će prilikom odmjeravanja kazne uzeti u obzir te nepopravljive posljedice po žrtve.

2. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti

1219. U Statutu i Pravilniku nisu iscrpno definisani faktori koji mogu da predstavljaju otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti, osim što se navodi da se značajna saradnja osuđene osobe s tužilaštvom uzima u obzir kao olakšavajući faktor.⁴⁶⁰⁸ Stoga će većina članova Vijeća primijeniti svoja diskreciona ovlaštenja i odlučiti koji faktori predstavljaju otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, kao i koju će im težinu pridati.⁴⁶⁰⁹ Međutim, neko obilježje krivičnog djela – na primjer, diskriminatorna namjera kod krivičnih djela progona – ne može se smatrati otežavajućim faktorom.⁴⁶¹⁰

1220. Samo okolnosti koje se odnose neposredno na počinjenje krivičnog djela koje se počiniocu stavlja na teret i na samog počinioca u vrijeme kad je počinio to krivično djelo mogu da se uzmu u obzir kao otežavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne.⁴⁶¹¹ Te otežavajuće okolnosti moraju se dokazati van razumne sumnje.⁴⁶¹² Kao olakšavajuće okolnosti mogu se uzeti u obzir i one okolnosti koje se ne odnose neposredno na krivično djelo.⁴⁶¹³ Za razliku od otežavajućih okolnosti, olakšavajuće okolnosti je potrebno dokazati samo po kriterijumu najveće vjerovatnoće.⁴⁶¹⁴

1221. Otežavajuće okolnosti koje su dosad ustanovljene u praksi Međunarodnog suda obuhvataju zloupotrebu nadređenog ili rukovodećeg položaja od strane osuđene osobe, trajanje kažnjivog

⁴⁶⁰⁵ Hanifa Hafizović, DP P01522 (16. juni 2000. godine), str. 3. V. takođe Teufika Ibrahimfendić, DP P01817, KT. 5830 (27. juli 2000. godine).

⁴⁶⁰⁶ Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 3–4; Samila Salčinović, DP P01524 (18. juni 2000. godine), str. 3–5; Rahima Malkić, DP P01521 (17. juni 2000. godine), str. 3–5.

⁴⁶⁰⁷ Teufika Ibrahimfendić, DP P01817, KT. 5819–5824, 5832–5833, 5838 (27. juli 2000. godine); Mejra Mešanović, DP P01525 (19. juni 2000. godine), str. 4; Teufika Ibrahimfendić, T. 10081–10082, 10084–10087 (17. februar 2011. godine); činjenice o kojima je presuđeno br. 589–590.

⁴⁶⁰⁸ Pravilo 101(B)(ii) Pravilnika. V. takođe Presuda po žalbi na kaznu predmetu *Momir Nikolić*, par. 96.

⁴⁶⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 297; Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 352; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 500; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 685; Drugostepena presuda u predmetu *Bikindi*, par. 158.

⁴⁶¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 693; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 172–173.

⁴⁶¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Simba*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763, 789.

⁴⁶¹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 763; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 850.

⁴⁶¹³ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2137; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom III, par. 1150; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 920.

⁴⁶¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 302; Presuda po žalbi na kaznu predmetu *Zelenović*, par. 11; Presuda po žalbi na kaznu predmetu *Bralo*, par. 8.

ponašanja, aktivno i neposredno kriminalno učešće po članu 7(1) Statuta, ukoliko je povezano s nekim višim komandnim položajem, predumišljaj i pobudu, obaviješteno, voljno ili zdušno učešće u zločinima, diskriminatorno stanje svijesti u slučajevima kada diskriminacija nije obilježje krivičnih djela, seksualni, nasilni i ponižavajući karakter zločina i ranjivost žrtava, kao i posljedice koje su one pretrpjele.⁴⁶¹⁵ Odsustvo olakšavajućeg faktora ne može samo po sebi poslužiti kao otežavajući faktor.⁴⁶¹⁶

1222. Što se tiče tvrdnje tužilaštva u vezi s ranjivošću žrtava i posljedicama koje su one pretrpjele zbog tih zločina,⁴⁶¹⁷ većina članova Vijeća primjećuje da je Vijeće taj faktor već uzelo u obzir prilikom procjenjivanja težine krivičnih djela,⁴⁶¹⁸ pa ga stoga neće uzeti u obzir kao otežavajući faktor.

1223. Tužilaštvo tvrdi da je optuženi zloupotrijebio ovlaštenja kojima je raspolagao kao jedan od generala visokog ranga u Glavnom štabu VRS-a "uprkos tome što je bio dužan da zaštiti zarobljenike koje je držao VRS" i da je voljno učestvovao u zločinima koje je pokušao prikriti.⁴⁶¹⁹ Tužilaštvo takođe navodi da je on odigrao suštinsku ulogu u uništavanju stanovništva, bosanskih Muslimana, u istočnoj Bosni.⁴⁶²⁰

1224. U vezi s položajem, funkcijama i postupcima optuženog, većina članova Vijeća posebno ima u vidu visoki čin optuženog i centralnu poziciju koju je kao pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove imao u Glavnom štabu VRS-a.⁴⁶²¹ Optuženi je bio najviši oficir zadužen za obavještajne i kontraobavještajne poslove — koji su obuhvatali sprečavanje oticanja podataka.⁴⁶²² Optuženi je, zbog svog položaja, takođe bio zadužen za razmjenu ratnih zarobljenika i bio je vrlo dobro upoznat s pravilima u vezi s postupanjem prema ratnim zarobljenicima i razmjenama ranih zarobljenika.⁴⁶²³ Većina članova Vijeća konstatuje da je bio u

⁴⁶¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 686, 694; Drugostepena presuda u predmetu *Milošević*, par. 302–305; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 340, 350; Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 320, 349–353; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 324; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 814; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 258; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 86; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 351; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 172–173; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 357; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2139; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom III, par. 1151; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 789; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 1084; Druga presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 19.

⁴⁶¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 687. Nadalje, ukoliko se optuženi odluči da iskoristi svoje pravo na šutnju, ni to se ne može uzeti u obzir kao otežavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne. Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 783.

⁴⁶¹⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 962.

⁴⁶¹⁸ V. gore, par. 1218.

⁴⁶¹⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 963.

⁴⁶²⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 963.

⁴⁶²¹ V. gore, par. 913.

⁴⁶²² V. gore, par. 103-104, 914-921.

⁴⁶²³ V. gore, par. 1122.

kontakta sa svojim potčinjenima i da je od njih dobijao informacije o onome što se dešavalo na terenu u Srebrenici, a zauzvrat je rukovodio njihovim kažnjivim aktivnostima i nadzirao ih.⁴⁶²⁴ Pored toga, od početka plana za uklanjanje bosanskih Muslimana iz istočne BiH, optuženi je, po mišljenju većine članova Vijeća, aktivno učestvovao u ostvarivanju ciljeva VRS-a zacrtanih u Direktivi op. br. 7, prema kojima je trebalo "stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi", što je imalo za posljedicu prisilno uklanjanje približno 30.000–35.000 bosanskih Muslimana iz enklava Srebrenica i Žepa u kratkom periodu.⁴⁶²⁵

1225. Većina članova Vijeća je konkretno konstatovala da je optuženi doprinio UZP-u ubistva tako što je svoj položaj načelnika Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove iskoristio da bi prikrivio zločine svojih kolega, učesnika tog UZP-a.⁴⁶²⁶ S tim u vezi, većina članova Vijeća posebno podsjeća na uputstvo koje je optuženi izdao svojim potčinjenima, da preduzmu mjere kako bi sakrili od pogleda muškarce i dječake, bosanske Muslimane, koji su bili zatočeni na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi. Poslije toga, on je nastavio da daje doprinos operaciji ubistva tako što ju je prikrivao.⁴⁶²⁷ Većina članova Vijeća je takođe utvrdila da je optuženi znao da je dužan da zaštiti zarobljene muškarce od zla, ali da je namjerno propustio da izvrši tu svoju dužnost kako bi doprinio UZP-u ubistva.⁴⁶²⁸ Svojim propustom da izda naređenja da se ti ljudi zaštite, što je trebao učiniti, kao i svojim pokušajima da prikrije ubistva, optuženi je zloupotrijebio svoja ovlaštenja. Stoga većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi zloupotrijebio svoj položaj tako što je prikrivao zločine i propustio da zaštiti zarobljene bosanske Muslimane u skladu s pravilima koja su bila obavezujuća za snage bosanskih Srba. Pored toga, optuženi je doprinio operaciji prisilnog uklanjanja u obje enklave, što takođe predstavlja zloupotrebu njegovog položaja. Stoga, većina članova Vijeća to uzima u obzir kao otežavajući faktor.

1226. U vezi s tvrdnjom tužilaštva da je optuženi voljno učestvovao u zločinima i njihovom prikrivanju, većina članova Vijeća podsjeća da se obaviješteno, voljno ili zdušno učešće optuženog može uzeti u obzir kao otežavajući faktor. Većina članova Vijeća slaže se sa stavom Pretresnog vijeća u predmetu *Popović i drugi* da je voljnost u smislu dobrovoljnosti obavezna komponenta krivičnih djela⁴⁶²⁹ i da se stoga ne može smatrati otežavajućim faktorom.⁴⁶³⁰ Većina članova Vijeća konstatuje da je optuženi svjesno i dobrovoljno učestvovao u zločinima za koje je proglašen krivim,

⁴⁶²⁴ V. gore, par. 1079.

⁴⁶²⁵ V. gore, par. 1195.

⁴⁶²⁶ V. gore, par. 1128.

⁴⁶²⁷ V. gore, par. 1103.

⁴⁶²⁸ V. gore, par. 1024.

⁴⁶²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2154.

⁴⁶³⁰ V. gore, par. 1221.

ali ne i da je postupao s bilo kakvim entuzijazmom ili žarom. Shodno tome, većina članova Vijeća ne smatra da to što je optuženi voljno učestvovao u zločinima predstavlja otežavajući faktor.

1227. Na kraju, u vezi s tvrdnjom tužilaštva da je uloga optuženog bila ključna za uništenje stanovništva, bosanskih Muslimana, većina članova Vijeća podsjeća da je optuženi aktivno i neposredno učestvovao u realizaciji kažnjivih ciljeva uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz enklava i ubijanja muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice. Optuženi je centralnu ulogu u dva UZP-a odigrao i tako što je pripremao planove i izdavao naređenja i uputstva, svjesno smišljena u svrhu realizacije ciljeva tih UZP-a. Djela i propusti optuženog bili su smišljeni. Stoga većina članova Vijeća to uzima u obzir kao otežavajući faktor.

1228. Olakšavajuće okolnosti koje su dosad ustanovljene u praksi Međunarodnog suda obuhvataju saradnju s tužilaštvom, priznanje krivice ili potvrdno izjašnjavanje o krivici, izraze iskrenog kajanja, saosjećanje, samilost ili sažaljenje prema žrtvama zločina, dobrovoljnu predaju, dobro vladanje u pritvoru, lične i porodične prilike osuđene osobe, vladanje osuđene osobe poslije završetka sukoba; prisilu pod kojom je optužena osoba postupala, posredno ili ograničeno učešće u činjenju zločina, smanjenu uračunljivost, starost, pomaganje žrtvama, puno poštovanje određenih obaveza, kao što su uslovi privremenog boravka na slobodi i sprečavanje drugih da čine zločine.⁴⁶³¹ Slabo zdravstveno stanje osuđenog uzima se u obzir kao olakšavajući faktor samo u izuzetnim slučajevima.⁴⁶³²

1229. Konačno, to da li se određeni faktori koji se odnose na karakter optuženog uzimaju u obzir kao otežavajuće ili olakšavajuće okolnosti u velikoj mjeri zavisi od okolnosti svakog predmeta.⁴⁶³³ U određenim slučajevima dobar karakter osuđene osobe, uključujući i njeno prethodno nekažnjavanje, može se uzeti u obzir kao olakšavajući faktor;⁴⁶³⁴ međutim, to takođe može poslužiti

⁴⁶³¹ Pravilo 101(B)(ii) Pravidnika; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 122; Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 365–366 (premda optužena osoba može da izrazi iskreno žaljenje a da ne prizna učešće u zločinu, kajanje zahtijeva prihvatanje određene moralne krivice za sopstvena nedjela koje još uvijek nije prihvatanje krivične odgovornosti ili krivice); Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2140; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1053; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom III, par. 1152; Presuda o kazni u predmetu *Jokić*, par. 82, 89–91, 103; Presuda o kazni u predmetu *Banović*, par. 70–72; Osuđujuća presuda u predmetu *Erdemović*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 816–817; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 362, 408; Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 330, 342, 344; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 272–273; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 590; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 430.

⁴⁶³² Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 43; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 696; Presuda o kazni u predmetu *Simić*, par. 98. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Strugar*, par. 392.

⁴⁶³³ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 328; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 49.

⁴⁶³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 816; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2141; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1056. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 325–326; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 284.

da se pokaže posebno gnusan karakter počinjenih zločina.⁴⁶³⁵ Smatra se da, pored pomenutih faktora, istu dvojaku prirodu imaju i inteligencija i dobro obrazovanje,⁴⁶³⁶ dobro vladanje, ili neprimjereno ponašanje tokom sudskog postupka.⁴⁶³⁷

1230. Većina članova Vijeća podsjeća da je optuženi izjavio da nije kriv i da bi trebao biti oslobođen po svim tačkama Optužnice, kao i da nije iznio nijedan olakšavajući faktor.⁴⁶³⁸ Međutim, u interesu pravde, većina članova Vijeća razmotriće *proprio motu* neke relevantne okolnosti koje bi mogle da budu olakšavajuće. S tim u vezi, većina članova Vijeća priznaje da je dobro ponašanje optuženog tokom pritvora u PJUN-u i tokom pretresnog postupka, za razliku od njegovog remetilačkog ponašanja uočenog tokom pretpretresnog postupka, unaprijedilo mogućnost Vijeća da suđenje vodi na pravičan i ekspeditivan način. Većina članova Vijeća cijeni takvo ponašanje i smatra ga u načelu olakšavajućim faktorom, ali primjećuje da bi to trebalo da bude uobičajeno, da se očekuje od svih optuženih i, posmatrajući ga zajedno s ranijim ponašanjem optuženog tokom pretpretresnog postupka, pridaje tom faktoru malu težinu. Većina članova Vijeća nadalje ima u vidu poodmakle godine optuženog;⁴⁶³⁹ međutim, razmotrivši starost optuženog u odnosu na težinu krivičnih djela za koja je proglašen krivim, većina članova Vijeća pridaje tom faktoru vrlo malu težinu. Na kraju, slabo zdravstveno stanje optuženog predstavljalo je jedan od glavnih razloga za zabrinutost Vijeća tokom pretpretresne faze.⁴⁶⁴⁰ Međutim, uzimajući u obzir ranije i sadašnje zdravstveno stanje optuženog, većina članova Vijeća smatra da se ne radi o izuzetnom slučaju koji bi trebalo smatrati olakšavajućim faktorom. Stoga mu većina članova Vijeća neće pridati nikakvu težinu.

1231. Premda se tužilaštvo zalagalo da se kajanje ili saradnja s Međunarodnim sudom ne smatraju olakšavajućim faktorima,⁴⁶⁴¹ većina članova Vijeća primjećuje da se nepostojanje olakšavajućeg faktora ne može uzeti kao otežavajući faktor. Podsjećajući da optuženi nije iznio argumente ni o kakvim olakšavajućim faktorima, većina članova Vijeća, shodno tome, neće dalje istraživati to pitanje i tim faktorima ne pridaje nikakvu težinu.

⁴⁶³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2141; Prvostepena presuda u predmetu *Lukić i Lukić*, par. 1056; Presuda o kazni u predmetu *Simić*, par. 103-105; Prva presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 59. V. takođe Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 51.

⁴⁶³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 328-329; Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 416; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom III, par. 1151; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 1114.

⁴⁶³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 788; Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2141.

⁴⁶³⁸ V. Završni podnesak optuženog, par. 1.

⁴⁶³⁹ V. gore, par. 913.

⁴⁶⁴⁰ Dolje, Aneks B B. 1.

⁴⁶⁴¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 960-963 (gdje se, pored ostalog, iznosi argument da se optuženi skrivao kao bjegunac nakon što je objavljena njegova Optužnica).

3. Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije

1232. Premda se opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije mora uzeti u obzir prilikom odmjeravanja primjerene kazne, ta praksa nije obavezujuća za većinu članova Vijeća.⁴⁶⁴² Većinu članova Vijeća ništa ne sprečava da izrekne kaznu strožu ili blažu od one koja bi bila izrečena u pravosudnom sistemu bivše Jugoslavije.⁴⁶⁴³ Relevantni izvori obuhvataju ne samo sudsku praksu SFRJ nego i relevantne zakonske odredbe koje su bile na snazi u vrijeme činjenja predmetnih zločina.⁴⁶⁴⁴

1233. Poslije raspada SFRJ, RS je bez ikakvih bitnih izmjena usvojila Krivični zakon SFRJ, uključujući i odredbe o zločinima protiv čovječnosti.⁴⁶⁴⁵ U periodu na koji se odnosi Optužnica u ovom predmetu, taj Zakon je bio na snazi u RS-u i njime je bilo sankcionisano činjenje krivičnih djela.⁴⁶⁴⁶

1234. Odmjeravanje kazni na sudovima bivše Jugoslavije temeljilo se na odredbama iz Glave XVI Krivičnog zakona SFRJ, koje se odnose na "Krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava" i pokrivaju krivična djela počinjena za vrijeme oružanog sukoba. Članom 141 Krivičnog zakona SFRJ sankcionisano je krivično djelo genocida,⁴⁶⁴⁷ a članom 142(1) sankcionisani su ratni zločini nad civilima; oba člana su dopuštala mogućnost izricanja niza različitih kazni za kršenja međunarodnog prava za vrijeme rata ili oružanog sukoba, koje su se kretale u rasponu od najmanje pet godina zatvora do smrtne kazne.⁴⁶⁴⁸

1235. Pored toga, u članu 38(2) Krivičnog zakona SFRJ izložene su zatvorske kazne i predviđena je kazna zatvora od dvadeset godina umjesto smrtne kazne.⁴⁶⁴⁹ Međutim, 1998. godine, Federacija BiH ukinula je smrtnu kaznu i zamijenila je kaznom zatvora od 20 do 40 godina za

⁴⁶⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 749; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 398; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 260; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 348–349; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 813.

⁴⁶⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 262.

⁴⁶⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Popović i drugi*, par. 2142; Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom III, par. 1154. V. takođe Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 85; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 261.

⁴⁶⁴⁵ V. gore, par. 80.

⁴⁶⁴⁶ V. gore, par. 80. V. takođe DP P02482 (Propisi o primeni pravila Međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ).

⁴⁶⁴⁷ DP P02480, str. 1 (član 141 Krivičnog zakona SFRJ glasi: "Ko u nameri da potpuno ili delimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili versku grupu naredi da se vrše ubistva ili teške povrede tela ili teško narušavanje fizičkog ili duševnog zdravlja članova grupe ili prinudno raseljavanje stanovništva, ili da se grupa stavi u takve životne uslove koji dovode do potpunog ili delimičnog istrebljenja grupe, ili da se primene mere kojima se sprečava rađanje između pripadnika grupe, ili da se vrši prinudno preseljavanje dece u drugu grupu, ili ko u istoj nameri izvrši neko od navedenih dela, kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom.").

⁴⁶⁴⁸ DP P02480, str. 1–2. Član 142 Krivičnog zakona SFRJ predviđa sljedeće: "[k]o izvrši neko od navedenih dela [ratnih zločina nad civilnim stanovništvom], kazniće se zatvorom najmanje pet godina ili smrtnom kaznom." DP P02480, str. 1–2.

⁴⁶⁴⁹ Član 38(2) Krivičnog zakona SFRJ.

najteža krivična djela u Federaciji BiH, dok je ona u RS-u u oktobru 2000. godine zamijenjena kaznom doživotnog zatvora.⁴⁶⁵⁰

4. Poređenje s drugim predmetima

1236. Većina članova Vijeća podsjeća da je Žalbeno vijeće dosad zastupalo stav da kazna mora biti usklađena s individualnim okolnostima dotičnog predmeta, ali da ne smije biti hirovita niti se previše razlikovati od kazni koje su u sličnim predmetima izricane za slična krivična djela u sličnim okolnostima.⁴⁶⁵¹ Većina članova Vijeća ima u vidu dugi istorijat predmeta koji su se odnosili na tragične događaje u Srebrenici i kazne koje su u tim predmetima izrečene optuženima, uključujući i one koji su se potvrdno izjasnili o krivici po optužbama koje su im stavljene na teret, počev od predmeta *Tužilac protiv Dražena Erdemovića*, pa do posljednje prvostepene presude u predmetu *Tužilac protiv Popovića i drugih*. Premda je uzela u obzir kazne koje su izrečene u tim predmetima, krivična djela za koja su optuženi u tim predmetima proglašeni krivim i otežavajuće i olakšavajuće faktore za svakog od optuženih, većina članova Vijeća dužnu težinu pridaje konkretnim okolnostima vezanim za optuženog u ovom predmetu, konkretno, jedinstvenim položajima na kojima je bio i ulogama koje je odigrao u činjenju zločina, kao što je ranije navedeno.

5. Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru

1237. Na osnovu pravila 101(C), optuženi ima pravo da mu se u izdržavanje kazne uračuna vrijeme koje je proveo u pritvoru do početka suđenja i za vrijeme suđenja. Vijeće ima u vidu da se optuženi po ovoj Optužnici nalazi u pritvoru od dana hapšenja, 31. maja 2007. godine.⁴⁶⁵² Optuženom će se u izdržavanje kazne uračunati sve vrijeme koje je proveo u pritvoru, počev od tog datuma.

⁴⁶⁵⁰ Član 38 Krivičnog zakona Federacije BiH i član 32 Krivičnog zakona RS-a.

⁴⁶⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*, par. 681; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 719, 721; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 96; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 250; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 248.

⁴⁶⁵² V. gore, par. 19.

XI. DISPOZITIV

1238. Razmotrivši sve dokaze i argumente strana u postupku, a na osnovu utvrđenih činjeničnih i pravnih zaključaka izloženih u ovoj presudi, Vijeće, u skladu sa Statutom i Pravilnikom, odlučuje kako slijedi.

1239. Vijeće, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, konstatuje da je optuženi **Zdravko Tolimir KRIV** po članu 7(1) Statuta, na osnovu činjenja, po sljedećim tačkama:

tačka 1: genocid po članu 4(3)(a) Statuta;

tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(b) Statuta;

tačka 3: istrebljivanje, zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) Statuta;

tačka 5: ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;

tačka 6: progoni, zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta;

tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje), zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta.

1240. Shodno načelima vezanim za izricanje kumulativnih osuđujućih presuda, većina članova Vijeća ne izriče osuđujuću presudu u vezi sa sljedećom tačkom:

tačka 4: ubistvo, zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta.

1241. Vijeće konstatuje da **Zdravko Tolimir NIJE KRIV** i stoga ga oslobađa optužbe po sljedećoj tački:

tačka 8: deportacija, zločin protiv čovječnosti po članu 5(d) Statuta.

1242. Uzevši u obzir faktore vezane za odmjeravanje kazne utvrđene u ovoj presudi, većina članova Vijeća osuđuje **Zdravka Tolimira** na kaznu doživotnog zatvora.

1243. **Zdravko Tolimir** se nalazi u pritvoru od 31. maja 2007. godine, kada je uhapšen. Na osnovu pravila 101(C) Pravilnika, on ima pravo da mu se u izdržavanje kazne uračuna vrijeme koje je proveo u pritvoru do dana donošenja ove presude. On takođe ima pravo na to da mu se u izdržavanje kazne uračuna vrijeme koje bude proveo u pritvoru dok se ne dovrše pripreme za njegovo prebacivanje u državu u kojoj će, u skladu s pravilom 103(A) Pravilnika, izdržavati kaznu. Shodno pravilu 103(C), on će ostati u pritvoru Međunarodnog suda dok ne bude prebačen na izdržavanje kazne.

Sastavljeno na francuskom i engleskom jeziku, pri čemu je engleska verzija mjerodavna.

/potpis na originalu/

sudija Christoph Flügge,
predsjedavajući

/potpis na originalu/

sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua

/potpis na originalu/

sudija Prisca Matimba Nyambe

Sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua prilaže Izdvojeno saglasno mišljenje.

Sudija Nyambe prilaže Suprotno mišljenje i Izdvojeno saglasno mišljenje.

Dana 12. decembra 2012. godine
U Haagu,
Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XII. IZDVOJENO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE ANTOINEA KESIA-MBEA MINDUE

A. Tijela devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađena nedaleko od baze UN-a

1. Iako sam uvjeren u pouzdanost iskaza vojnika Nizozemskog bataljona u vezi s tijelima devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađenim nedaleko od baze snaga UN-a u Potočarima, ipak se osjećam zbunjeno i bespomoćno, kako zbog načina na koji su se Rutten i Van Schalk ponijeli, što je rezultiralo time da nemamo dokumente koji bi omogućili identifikaciju, tako i zbog toga što nije bilo moguće izraditi fotografije tih devet tijela koje je snimio Rutten.

2. Pored toga, iz tih iskaza se ne vidi ko je bio očevidac tih ubistava, odnosno, ko je prvi vidio tijela. Prema tome, ne možemo znati od koga je potekao glas koji je doveo do pronalaženja tijela. Nadalje, iz dokaza se vidi da nije bilo nikakve daljnje istrage, a znamo i da tih devet tijela nije bilo podvrgnuto nikakvom forenzičkom ispitivanju ili analizi.

3. Standard utvrđivanja van razumne sumnje znači da sudija ne može biti uvjeren samo na osnovu ličnog ubjeđenja, koje, naravno, mora počivati na čvrstim osnovama, nego mora dobiti više dokaza. U slučaju ovih devet tijela, na osnovu dokaza sam se uvjerio da je posrijedi bila nasilna smrt koja je bila posljedica ubijanja. Međutim, s obzirom na tadašnji trenutak oružanog sukoba i atmosferu tako velikog nasilja oko baze UN-a, ne znam u kakvim je tačno okolnostima tih devet osoba izgubilo život. Zbog toga mi je veoma teško da u ovom trenutku njihovu smrt van razumne sumnje pripišem bilo kome.

B. Odgovornost na osnovu UZP-a

4. Vid odgovornosti na osnovu UZP-a i njegova tri oblika u Statutu MKSJ-a nisu izričito obrađeni. UZP nećemo naći ni u Rimskom statutu stalnog Međunarodnog krivičnog suda i taj sud ga ne primjenjuje. Međutim, odgovornost na osnovu UZP-a priznata je i detaljno obrađena od strane Žalbenog vijeća MKSJ-a.

5. Na osnovu člana 7(1) Statuta, tužilac optuženog tereti krivičnom odgovornošću kao učesnika u dva UZP-a. U potpunosti poštujem sudsku praksu Žalbenog vijeća i zajedno s većinom ostalih članova Vijeća smatram da optuženi jeste učestvovao u pomenutom UZP-u prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i Žepe, kao i u UZP-u ubistva vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice.

6. Uprkos tome, ako se nekom optuženom može pripisati individualna krivična odgovornost po jednom od klasičnih vidova odgovornosti iz stava 1, 2, 3 ili 4 člana 7 Statuta, smatram da je

bolje primijeniti te vidove nego odgovornost na osnovu UZP-a jer, u slučaju da se UZP ne utvrdi, optuženi i dalje podliježe individualnoj odgovornosti za svoje kriminalno ponašanje, a žrtve ne ostaju bez pravnih sredstava.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/

sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua

Dana 12. decembra 2012. godine

U Haagu,

Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XIII. IZDVOJENO SUPROTNO I IZDVOJENO SAGLASNO MIŠLJENJE SUDIJE PRISCE MATIMBA NYAMBE

A. Suprotno mišljenje sudije Nyambe

1. Tokom cijelog suđenja, u kojem mi je dodijeljen zadatak sudije, rukovodila sam se Statutom ovog Suda koji optuženim garantuje presumpciju nevinosti i obavezu da se sve činjenice relevantne za obilježja krivičnog djela dokažu van razumne sumnje kako bi se donijela osuđujuća presuda.¹ Primijenivši taj standard u svojoj analizi, utvrdila sam da je većina članova Vijeća u ovom predmetu donijela nekoliko zaključaka s kojima ne mogu da se saglasim.

2. Žalbeno vijeće ovog Suda izrazilo je sljedeći stav:

Standard dokazivanja na suđenju postavlja uslov da pretresno vijeće može optuženog osuditi za neko krivično djelo samo ako je optužba van razumne sumnje dokazala svaki element tog krivičnog djela i vida odgovornosti, kao i sve činjenice koje su neophodne za takvu osudu.²

Prema tome, optuženi u trenutku zaključenja predmeta ima pravo na sumnju da je krivično djelo dokazano.³ Sudska praksa Međunarodnog suda u ovom pogledu je jasna – u slučaju sumnje stvar se rješava u korist optuženog, shodno načelu *in dubio pro reo*.⁴ Standard dokazivanja van razumne sumnje je "velika prepreka koju tužilaštvo mora da savlada".⁵ Kako je Žalbeno vijeće objasnilo u predmetu *Martić*, traži se više od "viso[kog] stepen[a] verovatnoće".⁶ Prije predmeta *Martić*, Žalbeno vijeće je teret koji taj standard podrazumijeva istaklo u predmetu *Čelebići* formulišući to ovako:

Nije dovoljno da to bude razuman zaključak moguć na temelju [tih] dokaza. To mora da bude jedini mogući razumni zaključak. Ako postoji još neki takođe razumno moguć zaključak na temelju istih dokaza, a koji je saglasan s nevinošću optuženoga, optuženi mora biti oslobođen optužbi.⁷

3. Prilikom donošenja odluka većina članova Vijeća se oslonila na dokaze koji, po mojoj ocjeni koju ću izložiti u nastavku, njene zaključke ne potkrepljuju u skladu sa traženim standardom dokazivanja "van razumne sumnje". Zbog toga se, s dužnim poštovanjem, ne slažem sa zaključcima većine članova Vijeća, kako će biti izloženo dalje u tekstu. U slučajevima u kojima se činjenično

¹ V. gore, Presuda, par. 30.

² Drugostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 226.

³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 601.

⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 109.

⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović i drugi*, tom I, par. 62 (citaj je iz par. 4).

⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, par. 57.

⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458 (naglasak u originalu). V. takođe predmet *Woolmington v DPP* [1935] UKHL 1 ("[T]užilac mora da dokaže krivicu zatvorenika, no zatvorenik ne nosi isti teret u smislu dokazivanja svoje nevinosti i za njega je dovoljno da svoju krivicu dovede u sumnju: on nema obavezu da porotu uvjeri u svoju nevinost.")

stanje utvrđeno u Presudi ne podudara sa stavovima koje ću ovdje iznijeti, ovo Suprotno mišljenje čitalac treba smatrati mjerodavnim izrazom mojih stavova.

1. Preliminarne napomene u pogledu ocjene dokaza

4. Na samom početku želim da konstatujem da su dokazi protiv optuženog, u vezi sa svim tačkama kojima se on tereti, u cijelosti posredni, zasnovani na presumpcijama, pretpostavkama i njegovoj stručnoj povezanosti s onima koji su počinili krivična djela koja su predmet Optužnice. Nema dokaza koji bi ga povezivali sa krivičnim djelima koja su izvršili njegovi potčinjeni, a dokazi ne pokazuju ni da je znao da se ta krivična djela vrše. Veza optuženog s tim krivičnim djelima u cijelosti je izvedena iz njegove povezanosti, preko stručnog komandnog lanca, s onima koji su ih zaista počinili. S tim u vezi, prije nego što izložim svoja suprotna mišljenja, ukratko ću iznijeti svoju ocjenu nekih dijelova dokaza relevantnih za ta mišljenja.

5. U praksi Međunarodnog suda ustaljeno je da je sudsko vijeće, kada ocjenjuje dokaznu vrijednost iskaza svjedoka koji su bili saučesnici i koji bi mogli imati motive ili pobude da inkriminišu optužene pred ovim Sudom, dužno da pažljivo razmotri sveukupne okolnosti u kojima je takav iskaz dat.⁸ Štaviše, Hale, predsjednik Vrhovnog suda Velike Britanije, razmatrajući vjekovnu sudsku praksu, upotrijebio je teške riječi osude govoreći o nagodbama u vezi sa svjedočenjem pokajnika kojim se impliciraju saučesnici – preteći moderne prakse davanja imuniteta od krivičnog gonjenja saučesnicima koji pristanu da svjedoče za Krunu. U sistemima *common law*-a u literaturi se vijekovima upozorava da je takvo "svjedočenje saučesnika" ili "pokajnika" sumnjive vjerodostojnosti, konkretno, kako kaže Hale:

[T]a praksa da se prihvataju svjedoci pokajnici odavno je napuštena, a istini za volju, šteta koju je čestitim ljudima nanijelo na lažnim optužbama zasnovano svjedočenje okorjelih zlikovaca veća je od koristi koju je društvu donijelo otkrivanje i osuđivanje stvarnih počinilaca.⁹

6. Nisu nepoznati slučajevi da pojedinci u takvom položaju žele sebe dovesti u povoljniju situaciju pred policijom ili tužiocem: u našem slučaju to se postiže tako što se obeća saradnja s Tužilaštvom. U predmetu *Benedetto and Labrador v. The Queen*, Krunski savjet je napomenuo da svjedočenje zatvorenika kojem još nije suđeno, a koji nudi svjedočenje iz druge ruke o nečem što je saznao od drugog zatvorenika kome takođe još nije suđeno, stvara "ozbiljan problem koji će uvijek iziskivati poseban oprez zbog opasnosti da dovede do neostvarenja pravde".¹⁰ U predmetu *Benedetto* je ocijenjeno da je svjedočenje te vrste "imanentno nepouzđano zbog lične koristi za koju

⁸ V. gore, Presuda, par. 42.

⁹ Hale, Matthew, *Hale's History of the Pleas of the Crown* (1800.), tom II, str. 226.

¹⁰ *Benedetto and Labrador v. R.* [2003.] 1 WLR 1545, par. 31.

ti svjedoci misle da će je ostvariti ako organima vlasti daju informacije".¹¹ Takve svjedoke, kako se navodi, "obično nimalo ne interesuje valjano provođenje pravde" jer "gotovo uvijek imaju jake razloge lične koristi zbog kojih se nastoje dovesti u povoljniju situaciju pred onima koji su u položaju da eventualno nagrade njihovu spremnost na priznanje i svjedočenje".¹²

7. Kako je rečeno u predmetu *Shamwana et al v. The People*,

jedna je stvar pozvati kao svjedoka tužilaštva saučesnika, svjedoka čije je svjedočenje sumnjivo [...]. Sasvim je druga stvar pozvati čovjeka koji nije samo saučesnik, nego je i saučesnik protiv kog se vodi sudski postupak koji još nije zaključen.¹³

Vrhovni sud Zambije je u predmetu *Shamwana* usvojio sljedeći stav: "Ako, i samo ako je podsticaj veoma jak, sudija može da svoje diskreciono ovlaštenje iskoristi i tako što će donijeti odluku o izuzeću", pri čemu valjana odluka te vrste podrazumijeva da je potrebno razmotriti da li je svjedok "bio pod uticajem stalnih podsticaja".¹⁴

8. Međunarodni sudovi se sa sličnim oprezom odnose prema "svjedočenju saučesnika". Nedavno je Žalbeno vijeće u predmetu *Setako* naglasilo potrebu da se o tome vodi računa napominjući da "svjedoci saučesnici mogu imati motiva ili pobuda da inkriminišu optužene na Međunarodnom sudu ili da lažu".¹⁵ Iako sudsko vijeće ima diskreciono ovlaštenje da takvo svjedočenje prihvati kao pouzdano, "njegova je obaveza da pažljivo razmotri sveukupne okolnosti u kojima je ono dato".¹⁶

9. Prema tome, što se tiče moje ocjene svjedočenja saučesnika, ta duga istorija velikog opreza učvršćuje me u uvjerenju da ne mogu smatrati da su izjave takvih "saučesnika" date iskreno. Primjenjući ta načela, uzela sam u obzir svoja ukupna zapažanja u vezi s držanjem svjedoka osuđenih za krivična djela proistekla iz događaja navedenih u Optužnici uključujući, između ostalog, Momira Nikolića i Dražena Erdemovića, i zaključila da je iskaz jednog od njih bio pod uticajem lične koristi.¹⁷

¹¹ *Benedetto and Labrador v. R.* [2003.] 1 WLR 1545, par. 32.

¹² *Ibid.*

¹³ *Shamwana and 7 Others v. The People* (1985.) Z.R. 41 (S.C.), str. 89, gdje se poziva na predmet *R. v. Pipe* (1967) 51 Cr. App. R. 17.

¹⁴ *Shamwana and 7 Others v. The People* (1985.) Z.R. 41 (S.C.), str. 89.

¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Setako*, par. 143.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Momir Nikolić je svjedočio od 4. do 7. i od 11. do 12. aprila 2011. godine. Njega je Međunarodni sud osudio na 20 godina zatvora za krivična djela koja se navode u Optužnici. Momir Nikolić, T. 12218 (4. april 2011.). V. takođe Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Nikolić*. Moje je mišljenje da su njegove izjave iz vremena sklapanja sporazuma o krivici obojene njegovim interesom da dobije manje strogu kaznu od one koju bi bez tog sporazuma dobio i da je to uticalo i na njegovo svjedočenje u ovom predmetu. V. DP P02157 (razni dokumenti u vezi sa

10. Konkretno, zabrinjavaju me neki aspekti Sporazuma o izjašnjavanju o krivici koji je sklopio Momir Nikolić i koji je bio prihvaćen kao dokazni predmet, a posebno sljedeće:

Za potvrdno izjašnjenje o krivici Momira Nikolića po tački 5 Optužnice – optužba za progone [...] Tužilaštvo je sporazumno s tim da postupi na sljedeći način: (a) Tužilac će Pretresnom vijeću preporučiti kaznu u rasponu od 15 do 20 godina.¹⁸

[Momir] Nikolić pristaje da na zahtjev optužbe iskreno svjedoči pred Međunarodnom sudom na suđenju saoptuženima u ovom predmetu i u bilo kojem drugom suđenju, raspravi ili postupku druge vrste pred Međunarodnom sudom.¹⁹

Optužba i [Momir] Nikolić takođe su se sporazumjeli o tome da će Pretresnom vijeću podnijeti zajednički prijedlog da se s postupkom izricanja kazne [Momiru] Nikoliću u ovoj stvari pričekava dok ne završi njegovo svjedočenje u predstojećem suđenju.²⁰

11. Nadalje, da je Momir Nikolić pokušao da porekne ili povuče neke aspekte svog svjedočenja u vezi s drugim licima, on to jednostavno ne bi mogao da uradi, onemogućen činjenicom da je njegov sporazum bio uslovljen time da on neće ulagati žalbu ni po kojoj optužbi. Pored toga, njegovo svjedočenje je bilo pod uticajem stalnih podsticaja. On nije imao nikakvu slobodu u pogledu davanja iskaza jer bi, uskraćivanjem svjedočenja u ovom ili nekom drugom sudskom postupku, sebe osudio na mogućnost da se odbačene optužbe obnove, a tako bi se eventualno suočio s novim suđenjem. Kao što se vidi iz treće tačke Sporazuma, navedene gore, izricanje njeoge kazne zavisilo je od njegovog svjedočenja "u predstojećem suđenju".²¹ Analizirajući sporazume o izjašnjavanju o krivici, posebno onaj koji je sklopio Momir Nikolić, primjećujem da je Optužnica protiv optuženog u ovom predmetu razrađena u skladu sa sadržajem tih potvrdnih izjašnjavanja o krivici.

12. U takvim uslovima, optužena lica koja svjedoče nakon što su s tužilaštvom sklopila sporazum o izjašnjavanju o krivici uvijek su u velikoj mjeri motivisana da svjedoče u skladu sa svojim sporazumom o izjašnjavanju o krivici – čiji tekst sastavlja Tužilaštvo i to tako da on detaljno odražava upravo ona krivična djela koja se stavljaju na teret dotičnom optužnicom. Primjećujem da se u tim sporazumima o izjašnjavanju o krivici mogu naći pravni zaključci o krivičnim djelima koja nisu dio sporazuma – na primjer o "prisilnom premještanju" - i da se umjesto opisa stvarnih događaja koriste takve formulacije. Poslije toga, kada lice koje je sklopilo sporazum svjedoči, iste formulacije koriste se i u njegovom svjedočenju. Naravno, takvo svjedočenje direktno se podudara s optužbama iz optužnice protiv saoptuženih i tako se otvara najkraći put do osuđujuće presude za

sporazumom o izjašnjavanju o krivici koji je Momir Nikolić sklopio). Ja se zbog toga ne oslanjam na njegovo svjedočenje. V. Dodatak C: Povjerljivi dodatak.

¹⁸ DP P02157, str. 5.

¹⁹ DP P02157, str. 7.

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

njih jer dotično sudsko vijeće može i da ne dobije neophodne podatke – umjesto toga, vijeće dobija zaključke.

13. Iz gore navedenog očigledno je da ovdje nije posrijedi potvrdno izjašnjavanje o krivici motivisano pokajanjem ili grižom savjesti. Iz toga se vidi da je potvrdno izjašnjavanje Momira Nikolića o krivici bilo motivisano pomenutim ciljevima umanjenja kazne, pri čemu dokazi pribavljeni na osnovu njegovog sporazuma krivicu neminovno prebacuju na saoptužene ili potencijalne saoptužene na drugim suđenjima. Zbog toga smatram da su na ovaj sporazum uticali neprimjereni motivi i da je on sklopljen s uvjerenjem da u najmanju ruku postoje izgledi za umanjenje kazne i povlačenje optužbi za najteža krivična djela. Momir Nikolić je zaista dobio manju kaznu u predmetu u kojem je postojala mogućnost za doživotnu kaznu zatvora. Shodno tome, neću se oslanjati na njegovo svjedočenje ili na eventualno svjedočenje nekog drugog svjedoka koji ima slične pobude ako tako pribavljeni dokazi nisu potkrijepljeni iz nekog nezavisnog izvora.²² U tom pogledu upućujem na predmet *R. v. Baskerville*, u kojem je zauzet stav da "dokazi u svrhu potkrepe moraju poticati iz nezavisnog svjedočenja".²³ Sud je u predmetu *Baskerville* posebno upozorio na to da "potkrepa se mora naći u nekim drugim dokazima a ne u svjedočenju saučesnika; prema tome, svjedočenje jednog saučesnika nije potkrepa iskaza drugog saučesnika".²⁴

14. Takođe napominjem da su se u svjedočenju svjedoka koji su bili u bilo kakvoj vezi sa stranama učesnicama oružanog sukoba u ABiH mogli zapaziti stavovi koji nisu bili neutralni. I tu sam se pri izvođenju zaključaka rukovodila svojom ocjenom njihovog držanja prilikom svjedočenja u sudnici u kontekstu ukupnih dokaza. Posebno sam zapazila da su, s obzirom na vrijeme koje je u međuvremenu proteklo i vrlo nefleksibilne stavove proistekle iz situacije građanskog rata, neki svjedoci bosanski Muslimani bili skloni da preuveličavaju muke kojima su bili podvrgnuti u Potočarima, dok je u svjedočenju nekih od svjedoka bosanskih Srba bila očigledna suprotna sklonost.²⁵ Te tendencije ni u kom slučaju nisu bile svojstvene svim svjedocima, ali opravdavaju potrebu za oprezom pri ocjenjivanju dokaza dobijenih od tih svjedoka.

²² V. predmet *R. v. Baskerville* [1916.] 2 K.B. 658, str. 87 ("Nema sumnje o tome da je nepotkrijepljeno svjedočenje saučesnika zakonski dopustivo [...] Međutim, u sistemima *common law*-a u praksi je već dugo uvriježeno pravilo da sudija upozori porotu na opasnosti od izricanja osuđujuće presude nekom zatvoreniku na osnovu nepotkrijepljenog svjedočenja jednog ili više saučesnika, kao i da je, po svom nahodjenju, upozori da na osnovu takvog svjedočenja ne donosi osuđujuću presudu, iako sudija treba da joj napomene da, u formalno-pravnom smislu, smije donijeti osuđujuću presudu na osnovu takvih nepotvrđenih dokaza."). V. takođe predmet *R. v. Mutale Mukonge and Chande, Law Reports of Northern Rhodesia*, tom II, str. 82.

²³ *R. v. Baskerville* [1916] 2 K.B. 658, str. 91.

²⁴ *R. v. Baskerville* [1916] 2 K.B. 658, str. 89, gdje se poziva na predmet *R. v. Noakes* [1832], 5 C. i str. 326.

²⁵ Pretresno vijeće u predmetu *Dorđević* osvrnulo se na opštu tendenciju nekih svjedoka, stanovnika gradova i sela u kojima su se navodno odvijali događaji iz Optužnice ili ljudi koji su bili prisutni u tim gradovima i selima, da poriču da bilo šta znaju o djelovanju ili prisustvu Oslobođilačke vojske Kosova na izvjesnim područjima. Prvostepena presuda u predmetu *Dorđević*, par. 15.

15. Oprezan pristup valja primijeniti i na dokaze nekih svjedoka koji nisu iz BiH i koji, uslijed traumatičnih iskustava ili iz drugih razloga, nisu bili sasvim objektivni u svom svjedočenju. Dobar primjer za to je Johannes Rutten, komandir protivtenkovskog voda Nizozemskog bataljona.²⁶ Postoje nezavisni dokazi da je on u trenutku kad su bosanski Muslimani odlazili iz Srebrenice vrlo emotivno reagovao u odnosu na bosanske Srbe.²⁷ U tom smislu posebno me zabrinjava događaj od 13. jula 1995. godine, kada je Rutten situaciju u Potočarima uporedio s Drugim svjetskim ratom i, prema Van Duijnovim riječima, srpskim vojnicima rekao sljedeće: "To podsjeća na ono od prije 50 godina, s nacistima".²⁸ Imajući u vidu istoriju regije, takve riječi veoma su uzrujalo prisutne vojnike VRS-a, koji su to doživjeli kao etiketiranje da su "nacisti".²⁹ Van Duijn je rekao da je posljedica svega toga bilo obustavljanje prijevoza civila, bosanskih Muslimana, u trajanju od najmanje jednog sata, koliko mu je trebalo da smiri uzrujane vojnike VRS-a i pokuša da opravda Ruttenovo neprofesionalno i neprimjereno ponašanje.³⁰ Takve neprofesionalne izjave na račun srpskih vojnika pokazuju da je on pristrasan svjedok. Nakon što sam proučila njegov iskaz,³¹ i dalje smatram da je ta pristrasnost očigledna. Ta pristrasnost je bila posebno vidljiva na mjestima kada je izvodio zaključke umjesto da je davao direktne odgovore. U tom smislu ističem njegov odgovor na pitanje koje mu je optuženi postavio u unakrsnom ispitivanju u vezi s tim da li postoje dokazi koji bi upućivali na to da je Vojska Republike Srpske lišila života devet muškaraca nađenih u Potočarima.

Pa nikad nisam rekao da sam siguran da su to mogli da učine pripadnici VRS-a, nego da sve što sam ranije rekao vodi – navodi na taj zaključak.³²

16. Isto tako, pošto sam imala priliku da vidim i čujem svjedočenje pripadnika Nizozemskog bataljona Vincentiusa Egbersa,³³ smatram da i taj iskaz, iz istih razloga, treba tretirati s oprezom. Neki od njegovih odgovora bili su zapravo zaključci koje smatram prilično problematičnim jer su tu posrijedi unaprijed formirana mišljenja nepotkrijepljena poduprta dokazima prihvaćenim u ovom predmetu, o čemu ću više govoriti u nastavku, u dijelu o navodnom prisilnom premještanju iz Potočara i Žepe. Što se tiče prijevoza civilnog stanovništva u Potočarima, Egbers je, na primjer, zaključio sljedeće: "Naravno, ljudi su u ovom slučaju bili odvoženi protiv svoje volje" i "ljudi nisu imali izbora".³⁴ Po njegovom mišljenju, ono što se dogodilo u Potočarima zapravo je bila deportacija – nešto što je njega podsjetilo na "deportaciju Jevreja u Drugom svjetskom ratu".³⁵ U

²⁶ Johannes Rutten, DP P02638, KT. 2109 (5. april 2000.).

²⁷ DP D00322, str. 15; DP D00324, str. 22–25.

²⁸ DP D00423, str. 24.

²⁹ DP D00322, str. 15; DP D00324, str. 24.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Rutten je svjedočio 12. septembra 2011.

³² Johannes Rutten, T. 17845 (12. septembar 2011.).

³³ Vincentius Egbers je svjedočio 1.–2. i 9. novembra 2010. godine.

³⁴ Vincentius Egbers, T. 7480 (9. novembar 2010. godine).

³⁵ *Ibid.*

drugim prilikama bila sam iznenađena time što je pokazivao nepoznavanje stvari za koje bih očekivala da ih on kao lice s radnim iskustvom vojnika angažovanog u okviru mandata UN-a zna, na primjer, njegovim odgovorima u vezi s Ženevskim konvencijama i demilitarizacijom.³⁶

17. Konačno, svjedočenje drugih svjedoka koji su učestvovali u događajima na terenu 1995. godine povremeno takođe pokazuje znakove neobjektivne percepcije. Na primjer, na video-snimku iz Potočara na kojem se vidi vojni posmatrač UN-a Joseph Kingori,³⁷ čije je svjedočenje bilo najinformativnije, on situaciju u Potočarima opisuje na sljedeći način:

Nije dobro. Mislim na mjesto gdje su odveli sve muškarce, pretrpano je. Sjede jedan na drugome, to nije dobro.³⁸

Međutim, Kingorijev iskaz, dat tokom ispitivanja u sudnici, nudi mnogo suroviju sliku događaja, odnosno, da su ljudi bili prisiljeni na odlazak bez stvarne mogućnosti izbora i da se prilikom prijevoza s njima nije postupalo "na dostojanstven način, u smislu da im nije rečeno da se ukrcaju. U stvari, gurali su ih unutra [a] kad vas silom guraju, možete završiti i na zemlji".³⁹ Kako će detaljnije biti opisano u nastavku, iako je u Potočarima zbog ogromne mase civila vladao veliki kaos, tako jednostrani opisi kao što je bio ovaj Kingorijev ne daju potpunu i istinitu sliku procesa prijevoza ljudi koji se odvijao na licu mjesta.

2. Karakter sukoba

(a) Direktive op. br. 7 i 7/1

18. Većina članova Vijeća u ovom predmetu se u znatnoj mjeri oslanjala na Direktivu op. br. 7 kao na smjernicu u pogledu dejstava VRS-a tokom perioda na koji se odnosi Optužnica i utvrdila da "ograničavanje konvoja i vojne akcije protiv enklava [...] provedeni u skladu sa strateškim ciljevima izloženim u Direktivi op. br. 7".⁴⁰ S tim ne mogu da se složim iz sljedećih razloga.

19. Iako se većina članova Vijeća oslanjala na Direktivu op. br. 7 kao na smjernicu u pogledu namjere da se napadne na civilno stanovništvo, Direktiva op. br. 7 ne može se posmatrati izolovano i mora se tumačiti s obzirom na historijski kontekst regije, a posebno na to da je sukob u Bosni trajao najmanje od 1992. godine. Drugim riječima, poziv na "eliminisanje enklava" iz Direktive op. br. 7 mora se posmatrati u kontekstu trogodišnje borbe između tri naroda u Bosni i Hercegovini.

³⁶ Vincentius Egbers, T. 7482–7484, 7455–7458 (9. novembar 2010. godine).

³⁷ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19155–19156 (12. decembar 2007. godine). Kingori je u ovom predmetu svjedočio 14.–16. i 20. septembra 2010. godine.

³⁸ DP P02798, disk 2, 00:08:30–00:08:49, str. 75.

³⁹ Joseph Kingori, DP P00950, PT. 19255 (13. decembar 2007. godine), PT. 19441–19442 (11. januar 2008. godine).

⁴⁰ V. gore, Presuda, par. 1038.

Većina članova Vijeća smatra da je stavka "eliminisanja enklava" izvedena iz sveobuhvatnih strateških ciljeva Republike Srpske koja je, po njenom zaključku, koncipirala "politiku [...] sa ciljem da u istočnim enklavama više ne bude bosanskih Muslimana".⁴¹ Međutim, Većina članova Vijeća zaboravlja da su strateški ciljevi bili formulirani u isto vrijeme kad je osnovana Vojska Republike Srpske: u vrijeme "kada je bilo očito da su druge dvije nacionalne zajednice [u BiH] (Muslimani i Hrvati) formirale svoje vojske".⁴² S obzirom na to, očigledan smisao Direktive op. br. 7 ne otkriva protivzakonite ciljeve u vezi sa civilnim stanovništvom srebreničke i žepke enklave. Prije će biti da ona pokazuje globalni plan nastojanja da se ostvari teritorijalna kontrola, u kontekstu cjelokupnog sukoba koji se 1995. godine odvijao u cijeloj Bosni i Hercegovini. Nadalje, nema dokaza da su strateški ciljevi ikada bili upotrijebljeni kao smjernica za ciljeve Vojske Republike Srpske. Posebno podsjećam na to da načelnik štaba VRS-a Milovanović za strateške ciljeve nije znao sve do 2004.–2005. godine, kada je za njih čuo u svjedočenju u predmetu *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*.⁴³

20. Bez obzira na to, sadržaj Direktive op. br. 7 od sporedne je važnosti za događaje koji su se odigrali u ljeto 1995. godine, budući da iz dokaza u ovom predmetu jasno proizlazi da je Direktivu op. br. 7 zamijenila Direktiva op. br. 7/1. Zaključci većine članova Vijeća ukazuju na to da "[n]a osnovu godišnje analize borbene gotovosti, direktive su, u pravilu, sadržavale zadatke za period od godinu dana".⁴⁴ Pored toga, dokazi pokazuju da "zbog toga što se stanje na terenu mijenjalo i što su se javljali razni novi faktori, direktive su mogle biti izdavane češće".⁴⁵ Važno je to da od trenutka kad se izda nova direktiva prestaju važiti prethodne direktive, osim u slučaju da je sadržina prethodne direktive preformulisana i integrisana u novu važeću direktivu.⁴⁶ Svjedočenja o ovoj problematici bila su jasna i o tome su govorili ne samo pripadnici VRS-a nego i vještak samog tužilaštva Richard Butler.⁴⁷ Shodno tome, upravo je Direktiva op. br. 7/1 – izdata 31. marta 1995. godine, samo nekoliko sedmica poslije Direktive op. br. 7 – od tog dana bila mjerodavan "strateški cilj" i nije "trebala da predstavlja razradu i dopunu Direktive op. br. 7", kako je to utvrdila većina članova Vijeća.⁴⁸

⁴¹ V. gore, Presuda, par. 1010.

⁴² DP D00261, str. 1.

⁴³ Manojlo Milovanović, T. 14275–14276, 14278 (18. maj 2011. godine).

⁴⁴ V. gore, Presuda, par. 99, fusnota 289. U ovom pogledu, Direktiva op. br. 6 došla je dugo poslije Direktive op. br. 4. U tekstu Direktive op. br. 6 ne pominje se civilno stanovništvo nego se "ponavljaju dijelovi Direktive op. br. 4, među kojima i onaj u kojem se kaže da treba 'stvoriti objektivne uslove za ostvarivanje strateških ciljeva rata Vojske Republike Srpske'". V. takođe gore, Presuda, fusnota 648.

⁴⁵ V. gore, Presuda, par. 99.

⁴⁶ V. gore, Presuda, fusnota 289.

⁴⁷ V. gore, Presuda, fusnota 289.

⁴⁸ V. gore, Presuda, par. 191.

21. Treba primijetiti da Direktiva op. br. 7/1 ne sadrži relevantan dio na kojem je većina članova Vijeća zasnovala svoj zaključak o postojanju zajedničkog cilja, odnosno, o "[stvaranju] uslov[a] totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u [obje enklave]".⁴⁹ U Direktivi op. br. 7/1, u kojoj je opširno razrađeno koje mjere preduzimati u istočnim enklavama, možda su ponovljene formulacije iz Direktive op. br. 7, ali to upravo nije slučaj.⁵⁰ Dakle, može se vidjeti da se od tog cilja – stvaranja nepodnošljive situacije za stanovnike srebreničke i žepske enklave – odustalo samo nekoliko sedmica poslije izdavanja Direktive.

22. U stvari, iako se u drugom naređenju za operaciju "Krivaja 95", na koju se većina članova Vijeća oslonila kao na dokaz kontinuiteta važenja Direktive op. br. 7, kaže da je, "na osnovu Direktive op. br. 7 i 7/1" GŠ VRS, cilj dejstva "[...] stvoriti uslove za eliminisanje enklava",⁵¹ razmatranjem cjelovitog teksta tog naređenja otkriva se da njegova meta nije bilo civilno stanovništvo. Naprotiv, u tom naređenju VRS-u se daje jasno uputstvo da se mora "u svemu [...] pridržavati Ženevske konvencije" u postupanju sa ratnim zarobljenicima i civilnim stanovništvom.⁵² Taj dokument, kao i drugi dokazi uvršteni u ovom predmetu, pokazuje da su pripadnici VRS-a – pa tako i optuženi, u više prilika – redovno informisali svoje vojnike o potrebi da se poštuju zakoni ratovanja i naglašavali da civili i UNPROFOR ne smiju biti meta borbenih dejstava.⁵³

23. Shodno tome, na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu ne mogu da se saglasim s odlukom većine članova Vijeća da se osloni na Direktivu op. br. 7 kao na dokaz sveobuhvatnog plana napada na civilno stanovništvo, tako da se u skladu s tim ne slažem sa na njoj zasnovanim zaključcima.

(b) "Zaštićene zone" nisu bile demilitarizovane

24. Većina članova Vijeća smatra da postoji razlika između onog što je Savjet bezbjednosti UN-a proglasio "zaštićenim zonama" i pojma "demilitarizovane zone" prema odredbama međunarodnog prava i, na osnovu toga, došla je do zaključka da to trebale biti zone u kojima ne smije biti nikakvih napada jer su "pretežno civilne" uprkos tome što je utvrđeno da je moguće da je u enklavama bilo vojnih ciljeva.⁵⁴ Međutim, kako je detaljno izloženo u Presudi, prvi pokušaji sklapanja sporazuma o

⁴⁹ V. gore, Presuda, par. 191.

⁵⁰ DP P01199.

⁵¹ DP P01202, str. 3.

⁵² DP P01202, str. 7. V. gore, Presuda, par. 217. U Presudi se podsjeća i na iskaz Mirka Trivića da je učesnicima "Krivaje 95" bilo izdato uputstvo da izbjegavaju bilo kakve sukobe s osobljem UN-a i sa civilima. *Ibid.*

⁵³ V. npr. DP D00041; DP P01202, str. 7; DP P01600, str. 2; Milomir Savčić, DP P02418, PT. 15249–15252, 15273–15275, 15293–15297 (12. septembar 2007.); Miroslav Deronjić, DP P00029, MT. 29770 (27. novembar 2003.).

⁵⁴ V. gore, Presuda, par. 704.

prekidu vatre i o demilitarizaciji 1993. godine između dvije zaraćene strane bili su neuspješni i vojna dejstva su se nastavljala prema istom obrascu, što je podrazumijevalo i upade Armije BiH na teritoriju van enklava, nakon koje bi uslijedila odmazda VRS-a granatiranjem.⁵⁵ S obzirom na to da je Armija BiH koristila te "zaštićene zone", posebno za potrebe smještaja svoje 28. divizije i kao poligon sa kojeg su vršeni napadi na VRS, ne mogu da se složim s tim da su te zone bile pretežno civilnog karaktera, odnosno da su dejstva VRS-a prema enklavama bila nužno usmjerena protiv civila.

25. Donoseći zaključke o napadu izvedenom kroz jedan stari rudnički kop, koji je prethodio padu Srebrenice, većina članova Vijeća je utvrdila sljedeće: "Srebrenica je bila zaštićena zona, a to što su u enklavi bili pripadnici ABiH i što su izvan enklave vršili akcije iz zasjede nije, kako smatra većina članova Vijeća, bio razlog da se cijela enklava uzme za vojni cilj."⁵⁶ Međutim, pozivajući se na iskaz Petra Salapure da je meta napada zapravo bila stanica policije,⁵⁷ većina članova Vijeća ne uvažava činjenicu da se to događalo u centru grada Srebrenice, gdje je bila komanda jedne brigade ABiH⁵⁸ – što razumno može da se smatra konkretnim i legitimnim vojnim ciljem. Nadalje, od napada se odustalo poslije samo nekoliko minuta – nakon što je postalo jasno da uslovi ne dozvoljavaju gađanje konkretnog cilja prema naređenju.⁵⁹ Stoga ja ne mogu da zaključim van razumne sumnje da je taj incident dokaz "uzimanja na metu" civilnog stanovništva.

26. Nadalje, jasno je da cilj napada na Žepu ("Stupčanica 95") ni u jednom trenutku nije bilo civilno stanovništvo. Naređenje koje je Krstić izdao 13. jula vrlo je jasno pošto se u njemu kaže sljedeće: "Civilno muslimansko stanovništvo i UNPROFOR nisu cilj dejstva naših snaga, iste prikupljati i stražom obezbeđivati, a naoružane muslimanske grupe razbijati i uništavati".⁶⁰

27. Iako se slažem s većinom članova Vijeća u tome da, shodno članu 60(7) Dopunskog protokola I, sve ostale odredbe ratnog prava važe i u slučaju kad se demilitarizacija relevantne zone ne provede,⁶¹ ne mogu se saglasiti sa stavom da su se enklave morale smatrati nedodirljivim uprkos tome što su istovremeno služile kao baza za dejstva Armije BiH. Shodno tome, moram izraziti

⁵⁵ V. gore, Presuda, par. 178-180, 183-184, 205; DP D00021; činjenica o kojoj je presuđeno br. 44. V. takođe DP D00055, par. 9-10.

⁵⁶ V. gore, Presuda, par. 1021.

⁵⁷ V. gore, Presuda, par. 1020.

⁵⁸ Petar Salapura, T. 13532 (2. maj 2011.).

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ DP P01225, str. 4. V. takođe DP P01202, str. 7 (Živanovićevo naređenje Drinskom korpusu od 2. jula 1995. godine s uputstvom da se, između ostalog, u postupanju sa civilima i ratnim zarobljenicima moraju poštovati Ženevske konvencije); DP D00085 (dopis optuženog od 9. jula 1995. godine upućen Krstiću, u kojem se insistira na tome da prilikom napada na srebreničku enklavu treba "[p]osebnu pažnju posvetit[i] zaštiti pripadnika UNPROFOR-a i civilnog stanovništva").

⁶¹ V. gore, Presuda, par. 704.

svoje neslaganje sa zaključcima većine članova Vijeća da je svaki napad na enklavu nužno uključivao napad na civilno stanovništvo.

3. Prisilno premještanje

28. Većina članova vijeća je zaključila da je "najkasnije od početka marta 1995. godine rukovodstvo bosanskih Srba imalo zajednički plan da prisilno ukloni stanovništvo, bosanske Muslimane, iz srebreničke i iz žepske enklave".⁶² Nadalje, većina članova Vijeća je zaključila da je taj plan u slučaju obje enklave uspješno ostvaren. Većina članova Vijeća je zaključila da "odvoženje autobusima oko 25.000–30.000 civila bosanskih Muslimana iz Potočara [12. i 13. jula 1995.] godine i skoro 4.400 iz Žepe [25.–27. jula 1995. godine]" predstavlja krivično djelo prisilnog premještanja.⁶³ Uz dužno poštovanje, ne slažem se sa zaključkom većine članova Vijeća jer se nisam uvjerila da je tužilaštvo dokazalo van razumne sumnje da su ostvarena obilježja prisilnog premještanja, odnosno, prisilan karakter raseljavanja.

29. Imajući u vidu pravo koje Međunarodni sud primjenjuje u ovom pogledu, odmah moram napomenuti da se za krivično djelo prisilnog premještanja mora utvrditi prisilno raseljavanje ljudi izvršeno protjerivanjem ili nekim drugim oblikom prisile. Prisilan karakter raseljavanja utvrđuje se na osnovu toga što žrtva nema stvarnog izbora u pogledu svog raseljavanja.⁶⁴

30. Nadalje, napominjem da postoje pravne odredbe koje dopuštaju evakuaciju. Član 49 Ženevske konvencije IV i član 17 Dopunskog protokola II daju mogućnost okupacionoj sili da evakuiše stanovništvo ako to nalažu interesi bezbjednosti stanovništva ili ako postoje imperativni vojni razlozi za takvu evakuaciju.⁶⁵ Iz razloga navedenih u nastavku jasno je da su takve evakuacije bile neophodne. U tim slučajevima sila zaštitnica, u ovom slučaju UNPROFOR, bio je pravovremeno obaviješten o evakuaciji, upravo kako i nalaže član 49 Ženevske konvencije IV.

(a) Prisilno premještanje iz Potočara

31. Prema dokazima izvedenim u ovom predmetu, smatram da su kaos i humanitarna kriza u Potočarima otpočeli kad je proširio glas da je Srebrenica pala u ruke VRS-a, zbog čega je oko 25.000–30.000 civila iz Srebrenice i njene okoline otišlo u bazu UN-a da tamo potraži sklonište i zaštitu UN-a i da odande autobusima i kamionima ode na teritoriju pod kontrolom Armije BiH, u

⁶² V. gore, Presuda, par. 1040.

⁶³ V. gore, Presuda, par. 1008.

⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 279; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229, 233; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik*, par. 724; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević i Jokić*, par. 596; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 543. V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*, par. 126; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 147.

⁶⁵ V. gore, Presuda, par.798–800.

Tuzlu, kako bi se sastalo s muškarcima koji su otišli probivši se u istom pravcu. Po mom mišljenju, jedino logično u tim okolnostima bilo je da su i oni željeli da odu u Tuzlu. U stvari, u dokaznom predmetu D00538 data je hronologija pada Srebrenice kako je zabilježena od strane Službe vojne bezbjednosti Komande 2. korpusa ABiH, gdje se navodi da se pomišljalo upravo na evakuaciju civila i da je, s obzirom na vojna dejstva, postojao takav prijedlog, samo što on nije potekao od VRS-a, nego je bio upućen VRS-u. O tome govori upravo sljedeći odlomak:

S obzirom da su četnici već tada bili prodrli u Zaboljinu, predgrađe Srebrenice, prethodne noći, narod je provalio u sve magacine u gradu, pokupio sve zalihe hrane, i u panici se kretao prema Potočarima, gdje su ih upućivali i vojnici UNPROFOR-a, pod izgovorom da i oni imaju namjeru da se prebace u Potočare. [...] Skoro svo civilno stanovništvo iz grada i obližnjih sela, dana 11- 07. 1995. g. je oko 15 sati krenulo prema glavnoj vojnoj bazi UNPROFOR-a u Potočarima, tako da se do 20,00 sati tog dana okupilo oko 20.000 izbjeglog stanovništva u logoru i ispred logora [...]. Četnici su bili udaljeni samo 200-300 metara vazdušne linije od izbjeglog stanovništva. [...] I pored toga što nije bio zvanični predstavnik civilnog stanovništva, oko 22,15 sati Mandžić Nesib, uz pratnju komandanta holandskog bataljona i oficira za vezu, dolaze u Bratunac, na pregovore [...]. Četnicima je predloženo da se odobri bezbjedno evakuiranje civilnog stanovništva uz pratnju UNPROFOR-a do slobodne teritorije.⁶⁶

U tom izvještaju ne opisuje se prisilno premještanje u smislu premještanja stanovništva koje je bilo na udaru snaga bosanskih Srba, nego se, vrlo konkretno, i to od strane same Armije BiH, kaže da je stanovništvu naređeno da ode i da je to počelo čak dan prije nego što su ljudi došli u Potočare:

[U] noći između 11. i 12. 07. 1995. g. donijeta [je] odluka o proboju prema Tuzli. [...] Naređeno je da ide svo civilno stanovništvo koje se tu zateklo, s tim što su samostalno odlučivali da li će ići sa vojskom ili će ići prema UNPROFOR-u.⁶⁷

(i) Ograničenja kretanja konvoja

32. Na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu ne mogu zaključiti da su ograničenja kretanja konvoja bila uzrok humanitarne krize u enklavama i da je to doprinijelo prisilnom uklanjanju civilnog stanovništva tako što je oko ljudi sve više "stezan obruč", sve dok, kako je zaključila većina članova Vijeća, životni uslovi postali nepodnošljivi.⁶⁸ Naime, mada se slažem s većinom članova Vijeća da činjenica da je "[n]a nekoliko zahtjeva za prolaz konvoja napisana [...] riječ 'ne', pored koje stoji paraf optuženog, [...] znači da određeni konvoj s robom i/ili odredište nisu odobreni",⁶⁹ ne slažem se sa zaključkom da se to može shvatiti kao ograničavanje sve humanitarne pomoći potrebne enklavama. Štaviše, kako je navedeno gore u tekstu, "narod je provalio u sve magacine u gradu, pokupio sve zalihe hrane" (naglasak dodat): za mene je ovo jasan pokazatelj da je u Srebrenici u julu 1995. godine na više mjesta bilo uskladištene hrane.⁷⁰ U vezi s tim važno pomenuti argument optuženog da su se različito tretirali konvoji UNHCR-a koji su dopremali hranu

⁶⁶ DP D00538, str. 4.

⁶⁷ DP D00538, str. 6.

⁶⁸ V. gore, Presuda, par. 1015.

⁶⁹ V. Presuda, par. 194, fusnota 706; DP P02233.

⁷⁰ V. par. 31.

za civilno stanovništvo Srebrenice i konvoji UNPROFOR-a koji su dopremali materijal samo za potrebe UNPROFOR-a.⁷¹ Treba posebno napomenuti da nema dokaza na osnovu kojih bi mogao da se utvrdi tačan broj konvoja koji su odbijeni i konvoja za koje je dato odobrenje, a tek bi se na osnovu toga moglo zaključiti da zbog tih ograničenja hrane za civile uopšte nije bilo ili da je nije bilo dovoljno.⁷²

33. Osim toga, Vijeće je saslušalo svjedočenje da je početkom jula 1995. godine i sama Armija BiH povećala broj svojih kontrolnih punktova na kojima je zaustavljala konvoje i vršila njihovu inspekciju.⁷³ U stvari, postoje dokazi da je Armija BiH uzimala dio hrane i druge zalihe iz pristiglih konvoja za humanitarnu pomoć,⁷⁴ što pokazuje da hrana, iako je prolazila kroz enklave, možda nije uvijek dospijevala do onih kojima je bila namijenjena; međutim, krivica za to se ne može pripisati VRS-u.

(ii) Humanitarni uslovi u bazi UN-a u Potočarima

34. Većina članova Vijeća primila je na znanje katastrofalne uslove u kojima su se našli ljudi koji su 11.–13. jula 1995. godine potražili utočište u bazi UN-a u Potočarima i zaključila da "ako je [...] i postojala potreba da se stanovništvo iseli, bila je to direktna posljedica uslova koje su stvorile snage bosanskih Srba".⁷⁵ Međutim, u prilog tom svom zaključku većina članova Vijeća se pozvala i na svjedočenje Mirsade Malagić, koja je rekla sljedeće: "svi su žurili da uđu i ne znajući šta ih dalje čeka, ali da napuste taj krug gdje im se ništa dobro ne piše".⁷⁶ U vezi s tim želim da dodam da ljudi nisu željeli otići samo 1995. godine, nego da je Vijeće saslušalo svjedočenja o tome da su civili već 1993. godine u velikoj mjeri željeli da napuste enklavu i da su UN-ove konvoje za dotur zaliha koristili kako bi izašli s tog područja.⁷⁷ Ta želja za odlaskom još višr se pojačala tokom mjeseci koji su uslijedili zbog stalnih borbi zaraćenih strana, što je uključivalo i strah od vazdušnih udara

⁷¹ Završna riječ optuženog, T. 19469–19470 (22. avgust 2012. godine).

⁷² U stvari, zalihe hrane u Žepi trajale su dobar dio 1995. godine. Meho Džebo, T. 14793–14794 (30. maj 2011. godine). V. takođe svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3938, 4041 (15. novembar 2006. godine); svjedok PW-022, T. 1128–1129 (14. april 2010. godine); svjedok PW-013, T. 9865 (14. februar 2011. godine); Zoran Čarkić, T. 12810, 12858–12859 (14. april 2011. godine); DP D00212.

⁷³ Cornelis Nicolai, T. 4095–4097 (18. avgust 2010. godine).

⁷⁴ DP D00080; Richard Butler, T. 17214 (24. avgust 2011. godine); Slavko Kralj, T. 18292–18295, 18299 (23. januar 2012. godine).

⁷⁵ V. gore, Presuda, par.811.

⁷⁶ V. gore, Presuda, par. 809; Mirsada Malagić, T. 10033 (16. februar 2011. godine).

⁷⁷ Svjedok PW-022, DP P00097, PT. 3934 (15. novembar 2006. godine). Svjedok PW-022 je izjavio da su neki istaknuti funkcioneri, odnosno njihove porodice, imali prioritet prilikom prijevoza i da zbog toga mnogo običnih ljudi nije moglo da se ukrca u kamione UNHCR-a, kao i da je postojala selekcija u pogledu toga ko može da se ukrca u kamion. Svjedok PW-022, DP P00096 (povjerljivo), PT. 4040–4041 (djelimično zatvorena sjednica) (16. novembar 2006. godine); Svjedok PW-022, T. 1107–1110 (14. april 2010. godine). V. takođe svjedočenje svjedoka koji je rekao da je njegova sestra otišla još 1993. godine jednim organizovanim konvojem. Salih Mehemedović, DP P01531 (15. juni 2000. godine), str. 3.

NATO-a⁷⁸ – drugim riječima – bila je to prirodna i očigledna želja svakog civila – muškarca, žene ili djeteta – da napusti zonu jedno područje opsadom i potraži sigurnost.

35. Većina članova Vijeća govori o tome da je "[m]asa budnih čula [...] plač, jauke i krike brojnih ljudi" da bi poslije toga iznijela zaključak da je Vojska Republike Srpske terorizirala civile koji su bili u bazi UN-a s traženom namjerom diskriminacije na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama.⁷⁹ Ne mogu da se saglasim s tim zaključkom jer, kad je riječ o jamicima i kricima koji su se čuli iz mase, nije moguće isključiti da je u toj ogromnoj masi dolazilo do koškanja među ljudima stiješnjenim na tako malom prostoru kao što je bila baza UN-a. Po mom mišljenju, svaki slučaj nehumanog postupanja ili ubijanja koji je proistekao iz te situacije može se povezati sa snagama bosanskih Srba samo onda kada su za to u ovom predmetu izvedeni konkretni dokazi kojima se jasno utvrđuje veza s VRS-om. Koliko god takvi slučajevi zasluživali osudu, nisam uvjerena da se opšta atmosfera straha među civilima, bosanskim Muslimanima, može okarakterisati kao široko rasprostranjena ili da se može pripisati malom broju srpskih vojnika koji su bili kod Potočara.

36. Iako se s većinom članova Vijeća slažem u zaključku da su uslovi u Potočarima bili katastrofalni i da je stanovništvo veoma željelo da ode,⁸⁰ zaključak koji sam ja izvela iz toga je drugačiji. Po mom mišljenju, upravo je ta sve gora humanitarna situacija nalagala brzo premještanje ljudi i njome se može objasniti zbog čega su civili – u položaju sličnom onom o kojem gore u tekstu govori Mirsada Malagić – nisu mogli više ni trenutka čekati evakuaciju. Svjedok PW-063 je rekao da "ni[je] ni čuo za neki slučaj da je neko želio [...], izrazio želju da ostane na tom prostoru, u Srebrenici ili u Bratuncu".⁸¹ Njegov je utisak bio da su ljudi u Potočarima željeli da što prije odu iz Potočara u Tuzlu.⁸² Kada je prilikom saslušanja od strane Nizozemskog parlamenta upitan o uslovima u Potočarima, oficir Nizozemskog bataljona Leendert Van Duijn potvrdio je da u takvim uslovima jednostavno više nije bilo moguće ostati, objasnivši to sljedećim riječima:

Na malom prostoru bilo je nagurano 30.000 do 35.000 izbjeglica, koje su doslovce bile u vlastitom izmetu. Žene u poodmakloj trudnoći počele su se spontano porađati. Ne, zaista nisu mogli duže ostati na tom mjestu, to ne bi bilo dobro. Izbila bi epidemija.⁸³

(iii) Sastanci u hotelu "Fontana"

37. Što se tiče sastanaka održanih u hotelu "Fontana" u Bratuncu, većina članova Vijeća je zaključila da ih je Mladić vodio "prijeteći i dominantno".⁸⁴ Sa tim zaključkom ne mogu se složiti iz

⁷⁸ V. gore, Presuda, par. 206.

⁷⁹ V. gore, Presuda, par. 244, 869.

⁸⁰ V. gore, Presuda, par. 241–244.

⁸¹ Svjedok PW-063, T. 6522 (19. oktobar 2010.).

⁸² Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9316 (23. mart 2007.). V. takođe Mirsada Malagić, T. 10033 (16. februar 2011.) ("svi su ... htjeli da....napuste Potočare").

⁸³ DP D00324, str. 17.

sljedećih razloga. Prije svega, po mom mišljenju, važno je imati na umu činjenicu da je inicijativu za razgovore u vezi s prijevozom stanovništva dao UNPROFOR poslije konsultacija sa svojim rukovodstvom u Sarajevu.⁸⁵ U stvari, upravo je Karremans na prvom sastanku u hotelu "Fontana" rekao sljedeće:

Po mom mišljenju, ovo je kraj enklave. A za dobro stanovništva, a ne za dobro Armije BiH, ja bih pomogao stanovništvu koliko se god može, da se izvuče iz enklave u – ne znam gdje bi htjeli da idu. Mislim da većina njih želi da ode u Tuzlu. Bio sam tamo jednom, prije tri mjeseca. Po mom mišljenju, tamo bi imali bolje životne uslove od ovih koje sam vidio u enklavi. Ljudi žive veoma bijedno.⁸⁶

38. Iz gorenavedenog jasno proizlazi da je Karremans smatrao da treba da podrži želju koju su izrazili bosanski Muslimani da im se organizuje bezbjedan prijevoz iz enklave i nadao se da bi u tome mogao da mu pomogne VRS. Mladićeva reakcija na to je bila da i on "[ž]eli [...] da pomogne [...] tom muslimanskom civilnom stanovništvu koje nije krivo za ovo što se desilo" i zbog toga je predložio dodatne razgovore u hotelu "Fontana", u kojima su učestvovali i predstavnici civila, bosanskih Muslimana.⁸⁷ Za razliku od većine članova Vijeća, ja na tom video-snimku uvrštenom u spis u ovom predmetu ne vidim da je Mladić išta učinio s namjerom da "ponizi" učesnike. U stvari, Mladić je susretljiv, učesnike nudi cigaretama,⁸⁸ pivom i sendvičima za ručak.⁸⁹ Isti obrazac ponašanja nastavio se i na trećem sastanku u hotelu "Fontana", na kojem je Mladić kćerki, unuku/unuci i majci Čamile Omanović, koja je molila da bude bezbjedno evakuisana, ponudio svoj automobil.⁹⁰ Pored toga, istu uljudnost pokazao je i prema bosanskim Muslimanima koji su prisustvovali daljnjim sastancima na Bokšanici, na primjer, Hamdiji Torlaku, kome je bilo hladno, dao je jaknu.⁹¹ Ne čudim se da su ga se neki ljudi na tim sastancima bojali s obzirom na to da je bio poznati general, u dominantnog držanja u situaciji velike neizvjesnosti.

39. Istovremeno, većina članova Vijeća usredsredila se na svjedočenje Ravea i drugih učesnika sastanka, koji su kao prijjetnju protumačili zvuke klanja svinje koji su se čuli,⁹² a pri tome je ignorisala dokaze koji upućuju na drugačiji razumni zaključak. Po mom mišljenju, većina članova Vijeća je trebala da se umjesto toga usredsredi na dokazni predmet D00037, u kom se jasno kaže sljedeće: "Odobrava se da za potrebe vojnika UN smeštenih u hotelu u Bratuncu, zakoljete i

⁸⁴ V. gore, Presuda, par. 247.

⁸⁵ DP P02798, disk 1, 00:42:55, str. 17.

⁸⁶ DP P02798, disk 1, 00:48:28–00:49:30, str. 19–20.

⁸⁷ DP P02798, disk 1, 01:00:24–01:01:40, str. 26.

⁸⁸ DP P02798, disk 1, 00:46:46–00:46:52, str. 18.

⁸⁹ DP P02798, disk 1, 01:08:22–01:09:30, str. 31–32. Pošto nije bilo piva, vojnicima su kasnije dali gemišt. *Ibid.*, str. 32.

⁹⁰ DP P02798, disk 3, 00:12:57–00:13:12, str. 51.

⁹¹ DP P02798, disk 4, 00:25:08–00:25:50, str. 118–119.

⁹² V. gore, Presuda, par. 251.

isporučite svinju, mušku [...]".⁹³ Iako je primila na znanje taj dokument Komande Drinskog korpusa od 10. jula 1995. godine, većina članova Vijeća se oslonila na Raveov iskaz da on "sumnja da su ratni zarobljenici držani u hotelu 'Fontana' mogli da naručuju hranu po želji".⁹⁴ Međutim, nigdje se u tom dokumentu Komande Drinskog korpusa ne kaže da su vojnici Nizozemskog bataljona držani u hotelu "Fontana" sami naručili tu svinju. Naprotiv, svinju je naručio VRS za potrebe vojnika Nizozemskog bataljona koje je držao u zarobljeništvu, kao i da bi obezbijedio da se prema njima, kao ratnim zarobljenicima, postupa korektno. Iz svih tih razloga zaključujem da nema ničeg neobičnog u klanju te svinje, niti išta upućuje na namjeru zastrašivanja od strane VRS-a.

(iv) Prijevoz civila, bosanskih Muslimana

40. Za razliku od većine članova Vijeća, ne vjerujem da je VRS imao cilj da uveća strah i kaos među civilima, bosanskim Muslimanima. U stvari, nije iznenađujuće da je, na tako malom prostoru kao što je bila baza UN-a, bilo potrebno da vojnici Nizozemskog bataljona smiruju tako veliki broj ljudi. Iako je, kako je utvrdila većina članova Vijeća, istina da bi "[p]onekad [...] pripadnici snaga bosanskih Srba gurali bosanske Muslimane i vikali na njih da uđu u autobuse",⁹⁵ po mom mišljenju je važno naglasiti da se to događalo samo povremeno – u masi od približno 25.000–30.000 ljudi. Štaviše, dokazi potvrđuju da je u takvim slučajevima VRS direktno na licu mjesta intervenisao tako što bi ukorio one koji su to činili.⁹⁶ Van Duijn je u svjedočenju rekao sljedeće:

To se povremeno dešavalo. Kad bi se to desilo, smjesta bih otišao da razgovaram sa srpskim komandantom i rekao bih mu: "Ovaj ne pripada ovdje, izvedite ga odavde." On bi to učinio. Bio sam svjedok jednog događaja u kome su jednog dječaka gotovo zadavili. Srpski komandant mu je tada rekao: "Ti si srpski vojnik, ti ne pripadaš ovdje, idi i stani 50 do 100 metara otraga."⁹⁷

U stvari, iako neki pripadnici VRS-a i MUP-a možda i jesu stvarali paniku, drugi su bili raspoređeni oko civila kako bi ih zaštitili.⁹⁸ Osim toga, odvajanje muškaraca od žena, djece i staraca u tom trenutku u Potočarima ne može se smatrati terorisanjem stanovništva budući da je – u tom trenutku – bilo izvršeno s legitimnom namjerom traženja ratnih zločinaca prisutnih u enklavama.⁹⁹ U Potočarima je Franken imao naređenje da sarađuje s ciljem da se evakuacija "izvrši na najhumaniji i najlegalniji način".¹⁰⁰

⁹³ DP D00037.

⁹⁴ V. gore, Presuda, fusnota 1010.

⁹⁵ V. gore, Presuda, par. 278 (naglasak dodat).

⁹⁶ V. npr. DP D00324, str. 19–20.

⁹⁷ DP D00324, str. 20.

⁹⁸ V. gore, Presuda, par. 275, fusnota 1139; Mendeljev Đurić, DP P01620, PT. 10807–10808 (2. maj 2007. godine).

⁹⁹ V. dolje, par. 60–63.

¹⁰⁰ Robert Franken, DP P00597, PT. 2680, 2682–2683 (18. oktobar 2006. godine). V. također Eelco Koster, DP P01483, PT. 3094–3095 (26. oktobar 2006. godine).

41. Nadalje, na video-snimku ne vidi se terorisanje stanovništva od strane snaga bosanskih Srba: u stvari, snimak pokazuje da je Vojska Republike Srpske ljudima u masi davala hranu i vodu. Iako je Vijeće podsjetilo na to da je "[j]edna srpska snimateljska ekipa snimila [...] kako vojnici VRS-a dijele slatkiše djeci i vodu i hljeb bosanskim Muslimanima",¹⁰¹ većina članova Vijeća je riješila da konstatuje da se to radilo "u propagandne svrhe".¹⁰² Većina članova Vijeća se pritom pozvala na prvenstveno na Ruttenovo i Kingorijevo svjedočenje,¹⁰³ ali ne i na svjedočenje Miroslava Deronjića, koji je rekao da su dva dana davali ljudima nešto hrane i vode.¹⁰⁴ Takođe, većina članova Vijeća je bez objašnjenja ignorisala iskaz svjedoka PW-063, koji potkrepljuje Deronjićevo svjedočenje da je pomoć dijeljena kontinuirano tokom tog i narednog dana.¹⁰⁵ Svjedok PW-063 je rekao da je to što su prikupili "vjerovatno bilo nedovoljno, ali [...] više nis[u] imali".¹⁰⁶ Naime, svjedok PW-063 je konkretno učestvovao u dijeljenju hljeba i mlijeka, tako da je bio u položaju da govori o namjeri onih koji su u tom dijeljenju učestvovali.¹⁰⁷ Stoga, svakako treba istaći da je svjedok PW-063 pritom kao "nerealnu" odbacio sugestiju da su snage bosanskih Srba dio onoga što je podijeljeno civilima kasnije oduzele od tih istih civila¹⁰⁸ i da se te stvari nisu dijelile samo tokom snimanja.¹⁰⁹ Prema tome, na osnovu tih dokaza i samo s mišljenjem Ruttena, koji je to protumačio kao "propagandu", i Kingorija, koji je to nazvao "predstavom", smatram da je razumno moguć i zaključak da su posrijedi bili iskreni naponi da se pomogne ljudima okupljenim u Potočarima i da ti postupci nisu u skladu sa planom da se progoni ili terorise civilno stanovništvo kako bi se otjeralo.

42. Iznenaduje me da se većina članova Vijeća oslonila na svjedočenje više pripadnika UNPROFOR-a o tome da su autobisi koji su trebali da prevoze civile stigli ranije nego što se očekivalo i da to podrazumijeva neprimjerene motive.¹¹⁰ U stvari, na sastancima u hotelu "Fontana", upravo je UNPROFOR s Mladićem razmatrao pojedinosti prijevoza civila i barem su pripadnici UNPROFOR-a i Nizozemskog bataljona višeg ranga bili upoznati s dogovorima u vezi s prijevozom civila iz Potočara. U tom pogledu, skrećem pažnju na Frankenovo svjedočenje iz dokaznog predmeta P00608, šifrovani telegram od 12. jula 1995. koji je Akashi uputio Kofiju

¹⁰¹ V. gore, Presuda, par. 276.

¹⁰² V. gore, Presuda, fusnota 1147.

¹⁰³ Većina članova Vijeća je svoju konstataciju da se radilo o unaprijed organizovanoj predstavi zasnovala na svjedočenju Ruttena i Kingorija, ali i na svjedočenju svjedoka PW-022 kako bi potvrdila da su neke stvari, nakon što su podijeljene, kasnije oduzimate, kao i generalno na svjedočenju Momira Nikolića da je VRS u svojim postupcima u Potočarima vodio računa o propagandi. V. takođe gore, Presuda, fusnota 1147.

¹⁰⁴ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6200 (19. januar 2004. godine). V. takođe gore, Presuda, fusnota 1147.

¹⁰⁵ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9299 (23. mart 2007. godine).

¹⁰⁶ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9208 (22. mart 2007. godine).

¹⁰⁷ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9208 (22. mart 2007. godine).

¹⁰⁸ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9315 (23. mart 2007. godine).

¹⁰⁹ Svjedok PW-063, DP P00867, PT. 9299 (23. mart 2007. godine).

¹¹⁰ V. gore, Presuda, par. 275.

Annanu, u to vrijeme pomoćniku generalnog sekretara, u kome se govori o jednom UNPROFOR-ovom planu evakuacije izbjeglica iz Srebrenice, što potvrđuje da je UN odobravao evakuaciju.¹¹¹

43. U stvari, Franken je u svjedočenju rekao da je Mladić UN-u predložio da on izvrši evakuaciju.¹¹² Nakon što se vratio u Nizozemsku, Franken je saznao da je postojao pismeni sporazum u vezi s evakuacijom između Mladića i generala Ruperta Smitha.¹¹³ Franken je objasnio da izgleda, na osnovu sadržaja tog dokumenta, činjenice da se on odnosi na evakuaciju žena, djece i staraca, a i toga što je potpisan nakon što je ta evakuacija izvršena, da je taj dokument pismena potvrda ranijeg usmenog sporazuma između Mladića i Smitha.¹¹⁴ Kao što je Franken u svjedočenju nadalje rekao, pošto UN nije imao mogućnosti da evakuaciju sam organizuje, saglasio se s tim da to učini VRS.¹¹⁵ O evakuaciji se nesumnjivo diskutovalo na nivoima svih rukovodstava, što znači na nivou UN-a, gdje su bili Akashi i Annan, na nivou rukovodstva BiH u Sarajevu, kao i na nivou snaga UNPROFOR-a na terenu, odnosno u Nizozemskom bataljonu. Stoga VRS- u treba odati priznanje što je uspio da blagovremeno organizuje prijevoz u cilju da pomoći. Ja na osnovu navedenog ne mogu da izvedem zaključak koji je izvela većina članova Vijeća, da se ekspeditivnost i efikasnost s kojom je VRS uspio da organizuje prijevoz može bilo u kom slučaju smatrati indikacijom zločinačke namjere.

(v) Želja civilog stanovništva da svojom voljom ode iz enklave

44. Kao što potvrđuju dokazi, čim su autobusi 12. jula počeli da pristižu u Potočare, većina žena, djece i staraca, bosanskih Muslimana, jedva je čekala da se što prije ukrca¹¹⁶ kako bi bila prevezena na teritoriju pod kontrolom Armije BiH. U stvari, u Potočarima je nastao stampedo u kome su "ljudi gaz[ili] jedan preko drugog kako bi što prije ušli", vidjelo se da "ne pokazuju nikakav otpor pri ulasku u autobuse" i da su "[z]aista [...] željeli otići autobusima. Željeli su otići iz srebreničke enklave", a žurili su da odu do te mjere da je Nizozemski bataljon morao da zavede red u masi kako bi se ljudi držali pod kontrolom.¹¹⁷ Dio njihovih težnji proisticao je iz želje da se nađu sa svojim muškarcima, koji su odlučili da formiraju kolonu i krenuli prema Tuzli u noći 11. jula¹¹⁸ u pokušaju da se probiju iz srebreničke enklave.¹¹⁹ Vijeće je čulo razne primjere vezane za svjedoke

¹¹¹ Robert Franken, DP P00597, PT. 2559 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹² Robert Franken, DP P00597, PT. 2560 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹³ Robert Franken, DP P00597, PT. 2553–2554 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹⁴ Robert Franken, DP P00597, PT. 2691, 2696–2698 (18. oktobar 2006. godine); DP P00603.

¹¹⁵ Robert Franken, DP P00597, PT. 2560 (17. oktobar 2006. godine).

¹¹⁶ V. DP D00324, str. 15.

¹¹⁷ DP D00324, str. 15, 21.

¹¹⁸ V. gore, Presuda, par. 237–240, 820. Da su ljudi u koloni otišli svojevrijedno potvrđuju, između ostalih, DP D00061; DP D00144; DP D00538; DP P01807 i DP P00988. V. takođe Ratko Škrbić, T. 18839 (6. februar 2012. godine).

¹¹⁹ V. gore, Presuda, par. 316. V. takođe gore, par. 31.

koji su odlučili da odu po sopstvenoj volji ili zbog toga što su smatrali da će biti bezbjedniji ako budu evakuisani.¹²⁰ Najzad, nekoliko svjedoka izrazilo je želju da se vrati nakon što prestanu neprijateljstva.¹²¹

45. Štaviše, podsjećam na ono što je Mladić rekao na posljednjem sastanku u hotelu "Fontana", održanom 12. jula:

Vi možete [...] da birate da ostanete ili ako želite da odete. Ako želite da odete, izrazite vašu želju na četiri strane sveta. Nakon predaje oružja, kud kaže – bilo koji pojedinac – otići će. Zato je potrebno da se obezbedi samo gorivo, ja ću obezbediti vozila.¹²²

Tim postupkom Mladić je stanovništvu jasno ostavio izbor da svako sam odluči. To, zajedno s dokazima da su svi ti civili itekako htjeli da odu, po mom mišljenju, jasno potvrđuje da su žene, djeca i starci iz Potočara otišli svojom voljom kako bi se pridružili svojim bliskim na teritoriji pod kontrolom Armije BiH i da nisu bili prisiljeni da se ukrcaju u autobuse, kako je zaključila većina članova Vijeća. Štaviše, Deronjić je potvrdio da su bosanski Muslimani "u velikoj mjeri" bili prevezeni u pravcu Kladnja "na korektan način".¹²³

46. Dakle, s obzirom na gore navedeno, uz dužno poštovanje, ne slažem se sa zaključkom većine članova Vijeća da je muslimansko civilno stanovništvo Srebrenice prisilno premješteno iz Potočara.

(b) Prisilno premještanje iz Žepe

(i) Plan evakuacije Ratnog predsjedništva i političkog rukovodstva BiH

47. Što se tiče diskusija o evakuaciji vođenih među bosanskim Muslimanima prije pada Žepe, većina članova Vijeća je zauzela stav da je to bilo prirodno imajući u vidu situaciju u enklavi, kao i neposredna posljedica dejstava VRS-a tih posljednjih mjeseci i sedmica.¹²⁴ Ja se s tim stavom ne slažem. Kao i u Srebrenici, kako je iznijeto u prethodnom dijelu teksta, ljudi su zapravo htjeli da odu već u ranim fazama sukoba.¹²⁵ Hamdija Torlak je u svjedočenju rekao da je 65% ljudi koji su bili u Žepi došlo iz drugih sela u RS-u i da su živjeli "u vrlo lošim uslovima".¹²⁶ Ljudi su veoma

¹²⁰ Svjedok PW-017, DP P02883, KT. 1255–1256 (24. mart 2000. godine); Mirsada Malagić, T. 10036 (16. februar 2011. godine). V. takođe Paul Groenewegen, DP P00098, BT. 1025 (10. juli 2003. godine).

¹²¹ Mevlinda Bektić, DP P01534 (16. juni 2000. godine), str. 5; Šifa Hafizović, DP P01527 (16. juni 2000. godine), str. 4; Nura Efendić, DP P01528 (21. juni 2000. godine), str. 5.

¹²² DP P02798, disk 3, 00:10:37–00:10:51, str. 51.

¹²³ Miroslav Deronjić, DP P00020a, BT. 6206 (19. januar 2004. godine). V. takođe DP D00324, str. 22 (koji je izjavio da su ljudi izgledali uplašeno, ali da tokom ukrcavanja nije bilo primjene sile).

¹²⁴ V. gore, Presuda, par. 1035.

¹²⁵ V. gore, Presuda, par. 202.

¹²⁶ Hamdija Torlak, T. 4607 (30. avgust 2010. godine); DP D00099, str. 1.

željeli da odu, međutim, Armija BiH se protivila takvim zahtjevima.¹²⁷ Torlak je u svom svjedočenju rekao da je "postojala želja da napuste ljudi [...]. U okruženju si, to je prirodno".¹²⁸

48. Kada su se borbe početkom jula ponovo intenzivirale, održan je niz sastanaka između VRS-a i bosanskih Muslimana u vezi s evakuacijom civilnog stanovništva Žepe.¹²⁹ Međutim, vrlo je važno napomenuti da je i prije održavanja prvog sastanka 13. jula¹³⁰ Palić već obavljao konsultacije s političkim rukovodstvom BiH u Sarajevu razmatrajući moguću evakuaciju civilnog stanovništva.¹³¹ U stvari, dokumentarni dokazi potvrđuju da je već 9. jula bilo očigledno da civilne vlasti imaju namjeru da isele stanovništvo iz enklave jer su predsjednika BiH Aliju Izetbegovića i Delića molili da se hitno dogovore sa VRS-om da se otvori koridor u tu svrhu.¹³² Dakle, izraz "iseljenje" a ne "evakuacija" upućuje na to da nije bilo posrijedi uklanjanje stanovništva pod prisilom.¹³³ Izraz tih nastojanja može se naći u i Živanovićevom izvještaju od 13. jula, upućenom Komandi Drinskog korpusa, u kome se kaže sljedeće:

Mišljenja smo da je rukovodstvo Žepe spremno za iseljenje, ali da na njihovu odluku nepovoljno utiče rukovodstvo iz Sarajeva, koje ih preko sredstava javnog informisanja i sredstava veze upozorava da ne prihvataju srpsku propagandu i da će im biti obezbjeđena adekvatna zaštita od strane međunarodne zajednice.

Takođe, cenimo da muslimani iz Žepe primenjuju sličnu taktiku kao u Srebrenici. Verovatno su doneli odluku da žene i decu organizovano evakuišu preko teritorije RS, a da vojno sposobno stanovništvo ilegalno prebacuju na muslimansku teritoriju, verovatno zbog toga izbegavaju sastanak, kako bi stvorili vreme za izvlačenje vojno sposobnih.¹³⁴

49. Te diskusije, u kojima je učestvovalo političko rukovodstvo BiH, dodatno su dokumentovane prepiskom između Izetbegovića i Delića 18. jula, kao i između Izetbegovića i Mehmeda Hajrića 19. jula.¹³⁵ Jedan od primjera je dokazni predmet D00060, u kojem Izetbegović obavještava Delića o sljedećem:

1. Upravo sam završio razgovor sa generalom Smitom. Možda bih mogao postići evakuaciju žena, djece i starijih osoba iz Žepe putem UNPROFOR-a. Da li bi to prihvatio?

¹²⁷ Hamdija Torlak, T. 4608 (30. avgust 2010. godine); DP D00100.

¹²⁸ Hamdija Torlak, T. 4607 (30. avgust 2010. godine).

¹²⁹ V. gore, Presuda, par. 604.

¹³⁰ Pored toga, napominjem da su bosanski Muslimani odluku da krenu u pregovore sa VRS-om donijeli svojom voljom, ne obazirući se na stav Sarajeva, jer je u tom trenutku već bila sazrela njihova odluka da se civilno stanovništvo evakuiše iz Žepe. Hamdija Torlak, T. 4289–4291, 4296–4297, 4306–4307 (23. avgust 2010. godine), T. 4615–4616 (30. avgust 2010. godine). V. gore, Presuda, par. 606.

¹³¹ Hamdija Torlak, T. 4289–4290 (23. avgust 2010. godine); DP P00127, str. 1. V. takođe DP P02207 (izvještaj optuženog o razgovoru koji su Kušić i Palić putem radio-veze vodili 17. jula, u kojem on navodi da se Palić konsultuje sa Sarajevom i da mu je zabranjeno da izvrši evakuaciju bez odobrenja iz Sarajeva). V. gore, Presuda, par. 605.

¹³² DP P00990; Ratko Škrbić, T. 18944–18947 (7. februar 2012. godine).

¹³³ V. takođe Ratko Škrbić, T. 18948 (7. februar 2012. godine).

¹³⁴ DP P00127, str. 1.

¹³⁵ DP D00106; DP D00060; DP D00054.

2. Možda bi u ovom slučaju mogli onim šumskim stazama ubaciti jednu brigadu (ili bataljon) vojnika prema Žepi i uspješnije nastaviti borbu.

[...]

4. Ovdje je sačinjen i plan evakuacije stanovništva Žepe u slučaju da ne ide ni ovo pod tač. 1 i 2. Šaljem ti ga. Očekujem Tvoje odgovore po tačkama.

Navedeni dopisi jasno potvrđuju da je političko rukovodstvo BiH imalo pripremljene planove za izvlačenje civilnog stanovništva iz Žepe, dok su istovremeno borbene akcije koordinisane sa ciljem daljnjeg angažovanja u aktivnim borbenim dejstvima sa VRS-om.¹³⁶

50. Dakle, ne samo da je Ratno predsjedništvo Žepe još prije nego što je započeo završni vojni napad na Žepu donijelo odluku da evakuiše civilno stanovništvo, nego je i političko rukovodstvo u BiH razmatralo takav mogući scenario koji, po mom mišljenju, ne može dovesti do zaključka da su bosanski Muslimani na bilo koji način bili prinuđeni na evakuaciju civilnog stanovništva u pregovorima sa VRS-om.

(ii) Želja civilnog stanovništva da svojom voljom napusti enklavu

51. Većina članova Vijeća je konstatovala da civilno stanovništvo nije imalo drugog izbora nego da ode iz enklave poslije dejstava VRS-a koja su dovela do pada Žepe, uključujući ograničenja humanitarne pomoći.¹³⁷ Međutim, za razliku od većine članova Vijeća, ja smatram da dokazi izvedeni u ovom predmetu upućuju na to da je civilno stanovništvo napustilo enklavu svojom voljom. Kako je već rečeno, još na početku 1995. godine, zbog stalnih borbi između VRS-a i ABiH, mnogi civili otišli su iz enklave ne tražeći odobrenje lokalnih vlasti.¹³⁸ Kao što je dokumentovano dokazima, u junu 1995. godine Armija BiH je te svojevoljne odlaske počela smatrati velikim problemom jer su odlazili i pripadnici ABiH i civili, a nikakve mjere koje su preduzimale vojne i civilne vlasti nisu pomogle da se odlazak ljudi spriječi.¹³⁹ Palićeva ocjena je bila da bi trebalo uhapsiti 300-400 osoba dnevno kako bi se spriječili ti ilegalni odlasci.¹⁴⁰ Pritom se naglašava sljedeće:

[U] ljetnim mjesecima [1995. godine] kao da neki nepoznat talas jednostavno prođe kroz narod i najednom se stvori euforija da je najbolje rješenje krenuti prema Tuzli, zbog čega se cijeli prostor bukvalno zatalasa i velika većina naroda je tada spremna za polazak.¹⁴¹

¹³⁶ DP D00060.

¹³⁷ V. na primjer gore, Presuda, par. 196, 202, 647, 827.

¹³⁸ Ratko Škrbić, T. 18843-18845 (6. februar 2012. godine); DP D00144. Pored toga, razlog za odlazak intelektualaca i ljudi sposobnih da organizuju život u Žepi bila su i politička trvenja između Palića i načelnika SJB-a, Hurema Šehića. DP D00055, par. 11-12.

¹³⁹ DP D00144, str. 1.

¹⁴⁰ DP D00055, par. 11.

¹⁴¹ DP D00144, str. 1.

Tu želju civilnog stanovništva za odlaskom dijelilo je i Ratno predsjedništvo Žepe, koje se i samo složilo s tim da civile treba evakuisati i da ostajanje nije opcija zbog straha i neizvjesne situacije.¹⁴²

52. Nadalje, ne mogu prihvatiti rezonovanje većine članova Vijeća da su kuće bosanskih Muslimana, stanovnika Žepe, mogle spaliti samo snage bosanskih Srba.¹⁴³ U stvari, Vijeće je saslušalo svjedočenja o tome da su jedinice VRS-a palile sijeno ili manje kolibe, a ne kuće, a ti zapaljeni stogovi sijena trebali su da pokažu njihovo napredovanje kao dimna signalizacija neophodna s obzirom na prirodu terena.¹⁴⁴ Dokazi pokazuju i to da je u slučajevima rijetkih incidenata paljevine Krstić od svojih jedinica čak tražio da se odgovornije ponašaju.¹⁴⁵ S obzirom na te dokaze, ne mogu da se složim s opštom konstatacijom većine članova Vijeća da je jedini razumno moguć zaključak taj da su te kuće spalile snage bosanskih Srba. Uzeto u obzir zajedno sa svjedočenjem pukovnika Baxtera da su krajem jula 1995. godine "[p]o brdima [...] mnoge kuće gorjele, a zapalili su ih, čini se, Bošnjaci koji su odlazili", po mom mišljenju moguće je izvesti i drugačije razumne zaključke.

53. Međutim, i u danima same evakuacije mnogo je ljudi željelo da ode iz enklave i tu želju je stalno izražavalo.¹⁴⁶ Ta želja za odlaskom, po mom mišljenju, nije nešto što se pojavilo neočekivano. Suprotno zaključku većine članova Vijeća, ne vjerujem da je moguće konstatovati da ta želja nije bila iskrena. Naprotiv, budući da je većina stanovnika Žepe muškog pola pobjegla u šumu u pokušaju da izvrše proboj na teritoriju pod kontrolom ABiH, za žene i djecu nije bilo više nikakvog razloga da ostanu u Žepi. Odlazak muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, iz Žepe, po mom mišljenju, nije bio posljedica protivpravnih dejstava VRS-a nego rezultat izbora po njihovoj vlastitoj volji da se povuku na teritoriju pod kontrolom ABiH umjesto da organizuju daljnju odbranu Žepe u situaciji koju su sami ocijenili kao poraz. U stvari, moje je gledište da su, kao i u slučaju civila u Potočarima, nakon što su muškarci svojom voljom otišli, žene i djeca jedva čekali da budu prevezeni iz Žepe kako bi se ponovo sastali sa svojim muževima i očevima na teritoriji pod kontrolom ABiH. I sam UNPROFOR je u izvještaju od 26. jula priznao da civili nisu bili prisiljeni da odu nego da su se za to odlučili u sklopu sveopšte evakuacije enklave.¹⁴⁷ Treba istaći kao najvažnije da proces prijevoza nije bio popraćen nikakvim fizičkim nasiljem ni silom.

¹⁴² Hamdija Torlak, T. 4375 (24. avgust 2010. godine).

¹⁴³ V. gore, Presuda, fusnota 2912.

¹⁴⁴ Mirko Trivić, DP P01197, PT. 11906–11907 (22. maj 2007. godine); Mirko Trivić, T. 8734–8736, 8740 (10. decembar 2010. godine).

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ Edward Joseph, DP P01949, PT. 14184 (23. avgust 2007. godine); Edward Joseph, T. 10634–10635 (1. mart 2011. godine).

¹⁴⁷ DP D00175.

54. U vezi s ovim imam u vidu i historijat žepske enklave. Velika većina njenih stanovnika 1995. godine bili su zapravo ljudi koji su zbog rata raseljeni iz drugih manjih sela i koji nisu bili izvorni stanovnici same Žepe.¹⁴⁸ Tu populaciju, koja nije bila duže vremena vezana za domove i imovinu u toj enklavi, ostanak u Žepi još je manje privlačio. Najzad – kao i što se tiče dokaza u vezi sa Srebrenicom – Vijeće je saslušalo svjedočenja evakuisanih lica koja su se nekoliko godina kasnije vratila u Žepu,¹⁴⁹ kao i svjedočenja onih koji bi željeli da se vrate.¹⁵⁰

55. I na kraju, postoje i dokazi o tome da je u julu 1995. godine deset porodica isprva htjelo da oстане u Žepi, što je optuženi prihvatio ne postavljajući nikakve uslove.¹⁵¹ Na osnovu dokaza je ustanovljeno da su na kraju svi otišli iz enklave, no činjenica da su mogli da izraze želju da ostanu ili da odu očigledno je suprotna zaključku većine članova Vijeća da je to raseljavanje imalo prisilan karakter.

56. Iako prihvatam da je optuženi, zajedno s drugim pripadnicima VRS-a, bio prisutan za vrijeme evakuacija u Žepi, ne slažem se sa sljedećim zaključkom većine članova Vijeća: Doprinio je zastrašujućoj atmosferi koja je vladala tokom tog procesa tako što je usmjerio pištolj u vazduh u namjeri da zastraši civile, bosanske Muslimane.¹⁵² Donoseći taj zaključak, većina članova Vijeća priznaje da optuženi "nije otvoreno prijetio stanovnicima Žepe",¹⁵³ ali se poslije toga poziva na Woodovo svjedočenje da je usmjeriti cijev pištolja u vazduh "veoma prijeteći" gest i da to "nije ponašanje normalno za jednog generala".¹⁵⁴ Mislim da je važno da odmah na početku kažem da smatram da je Wood jedan od onih svjedoka koji nisu iz BiH i koji nisu bili u potpunosti objektivni u svom svjedočenju, što je već izloženo u mojim preliminarnim primjedbama u vezi s ocjenom dokaza.¹⁵⁵ Nadalje, Wood je veoma jasno rekao da optuženi "nije ni u koga uperio [svoj pištolj]".¹⁵⁶ Prilikom ispitivanja u sudnici Wood nije mogao dati razuman odgovor na pitanje zašto on lično – kao neko ko je optuženog sretao u nekoliko ranijih prilika – nije optuženog jednostavno zamolio da spusti pištolj jer se njemu čini da to zastrašuje ljude.¹⁵⁷ Pored toga, imam u vidu Woodov zaključak da situacija u Žepi, uključujući činjenicu da je optuženi okrenuo pištolj u nebo, predstavlja etničko čišćenje kojim je rukovodio optuženi, pri čemu Wood tu situaciju poredi čak sa holokaustom.¹⁵⁸ Smatram da je ta Woodova karakterizacija potpuno neumjesna jer ne odražava situaciju na terenu.

¹⁴⁸ DP P00580, str. 3; Hamdija Torlak, T. 4260, 4263 (23. avgust 2010. godine). V. gore, Presuda, par. 598.

¹⁴⁹ Esma Palić, T. 13325 (27. april 2011. godine) (ona se vratila osam godina kasnije).

¹⁵⁰ Behara Krdžić, DP P02743 (16. juni 2000. godine), str. 3.

¹⁵¹ V. gore, Presuda, fusnota 2629.

¹⁵² V. gore, Presuda, par.1092.

¹⁵³ V. gore, Presuda, par. 982.

¹⁵⁴ V. gore, Presuda, par. 643.

¹⁵⁵ V. gore, par. 15–17.

¹⁵⁶ David Wood, T. 11104 (10. mart 2011. godine).

¹⁵⁷ David Wood, T. 11115 (10. mart 2011. godine).

¹⁵⁸ David Wood, T. 11104–11105 (10. mart 2011. godine).

Ne vjerujem da prisustvo jednog generala s pištoljem okruženog sa 3.000-4.000 civila koji imaju zaštitu generala svoje vojske, Armije BiH, dočarava situaciju koja se na bilo koji način dovesti u vezu s holokaustom ili etničkim čišćenjem.

57. Po mom mišljenju, optuženi je bio prisutan u Žepi u svojstvu profesionalnog vojnika. Vojnici po logici stvari nose oružje, a u ovom slučaju on je nadgledao i pomagao u evakuaciji civila, bosanskih Muslimana. On se pritom starao da se stanovništvo bezbjedno preveze iz enklave i pazio da pojedinci ne iskoriste priliku i počine krivična djela. Dokazi su jasni u pogledu toga da optuženi nije nikome prijetio niti je ijednog civila, bosanskog Muslimana, prisilio da se ukrca u autobus. Štaviše, Torlak je u svom svjedočenju rekao da u vrijeme dok je on učestvovao u pregovorima s optuženim nije bilo nijednog slučaja ubijanja vojno sposobnih muškaraca iz Žepe van borbenih dejstava.¹⁵⁹

58. S obzirom na gore navedeno, uz dužno poštovanje ne slažem se sa većinom članova Vijeća i zaključujem da civilno stanovništvo Žepe, bosanski Muslimani, jeste imalo istinsku mogućnost izbora između ostanka i odlaska i da, shodno tome, nije bilo prisilno premješteno iz enklave.

4. Učešće optuženog u UZP-u ubistva

59. Većina članova Vijeća u ovom predmetu zaključila je da je optuženi svjesno učestvovao u UZP-u ubistva. Uz dužno poštovanje, ne slažem se s tim zaključkom iz razloga koji slijede.

(a) Razmjere UZP-a ubistva

60. Prije svega moram da izrazim neslaganje sa zaključkom da "snage bosanskih Srba u stvari nisu nastojale da identifikuju ni da popišu zarobljene bosanske Muslimane, ni u svrhu njihove razmjene, ni u svrhu identifikacije osumnjičenih ratnih zločinaca".¹⁶⁰ Iako je većina članova Vijeća prihvatila činjenicu da je Mladić na trećem sastanku u hotelu "Fontana" predložio provjeru civila sa ciljem pronalaženja ratnih zločinaca,¹⁶¹ ona je propustila da uvaži činjenicu da se upravo to činilo kad je počelo razdvajanje.

61. U Potočarima je VRS pripadnicima Nizozemskog bataljona rekao da muškarce odvajaju kako bi ih zatvorili i saslušali u nastojanju da se pronađu oni koji su na spisku osumnjičenih za ratne zločine.¹⁶² Taj spisak navodnih ratnih zločinaca od 12. jula 1995. godine uvršten je u spis u

¹⁵⁹ Hamdija Torlak, T. 4790 (1. septembar 2010. godine).

¹⁶⁰ V. gore, Presuda, par. 1069.

¹⁶¹ V. gore, Presuda, par. 260.

¹⁶² V. gore, Presuda, par. 1048.

ovom predmetu.¹⁶³ Iako je većina članova Vijeća zaključila da on nije imao nikakvu legitimnu svrhu za potrebe pronalaza lica osumnjičenih za ratne zločine među bosanskim Muslimanima u Potočarima, po mom mišljenju postojanje spiska dokazuje da je odvajanje vojno sposobnih muškaraca izvršeno s namjerom da se nađu lica osumnjičena za ratne zločine i da je to bio legitiman postupak, to jest postupak koji se često primjenjuje u ratnoj situaciji. U tom pogledu, napominjem da dokazi upućuju i na to da je sličan spisak optuženi koristio i tokom ukrcavanja u Žepi.¹⁶⁴

62. Jedan od oficira Nizozemskog bataljona, Van Duijn, u svjedočenju je rekao da je bilo "logično objašnjenje da Srbi to istražuju [potencijalne ratne zločince]".¹⁶⁵ U stvari, u istrazi nizozemskog parlamenta u vezi sa Srebrenicom, Van Duijn je rekao sljedeće:

Dok je izdvajao muškarce, srpski komandant je govorio: "Imamo spisak ratnih zločinaca i želimo vidjeti da li su ljudi koje izdvajamo na tom spisku." Kada su odbačeni pasoši i druge lične stvari, više nije važila priča da provjeravaju identitet svakog od tih ljudi. Tada sam ponovo srpskog komandanta pitao o tome. Osim toga, pitao sam ga zašto muškarcima nije bilo dozvoljeno da zadrže svoje pasoše. Rekao mi je da im više pasoši neće trebati. Objašnjenje koje mi je davao u posljednja dva dana više nije vrijedilo. [...] Tada [tokom pomenuta dva uzastopna dana] sam vjerovao kad su Srbi govorili da izdvajaju muškarce kako bi provjerili da li među njima ima ratnih zločinaca. Ako razmislite o tome, to je upravo ono što mi radimo. Ukoliko želite prikupiti neke informacije, morate odvojiti određene grupe ratnih zarobljenika i držati ih odvojene kako biste saznali kakvim informacijama raspolažu. Zbog toga nam i nije bilo tako čudno što su izdvajali muškarce. Međutim, imali smo dojam da s muškarcima Muslimanima neće korektno postupati. Međutim, ako više nisu potrebni pasoši, odjednom ti sine da će se nešto strašno dogoditi. Međutim, tada nam je bilo nezamislivo da će većina njih biti ubijena.¹⁶⁶

Osim toga, ne mogu da se složim s Većinom u tome da okolnost da su stvari ostavljene kod "bijeje kuće" upućuje na bilo kakvu zlohotnu namjeru.¹⁶⁷ Kao što je izjavio najmanje jedan svjedok, ako se izdaje takvo naređenje, to je obično motivirano razlozima sigurnosti i bezbjednosti.¹⁶⁸

63. Prema tome, barem u početku odvajanje muškaraca u Potočarima ukazuje na legitiman cilj provjere u potrazi za ratnim zločincima i nije pokazatelj postojanja nikakvog plana ubistva. Dalji dokazi u vezi s ovim odnose se na područje šire od Potočara, naime, kaže se da "ženama i djeci, kao i muškarcima koji su djelovali kao da su mlađi od 18 godina, a prethodno su bili zatočeni na livadi [u Sandićima] dozvoljeno je da odu tim autobusima i kamionima".¹⁶⁹ Činjenica da su kasnije neki kriminalno nastrojani vojnici VRS-a brutalno pogubili mnoštvo muškaraca pokazatelj je mogućeg početka ili začetaka plana da se pobiju zarobljenici koje je trebalo obuhvatiti provjerom za ratne zločine, kako napominje većina članova Vijeća. Taj plan ubistva, po mom mišljenju, bio je

¹⁶³ DP P01098.

¹⁶⁴ V. gore, Presuda, par. 660.

¹⁶⁵ DP D00324, str. 14.

¹⁶⁶ DP D00324, str. 26.

¹⁶⁷ V. gore, Presuda, fusnota 1204.

¹⁶⁸ Mile Janjić, DP P01096, BT. 9783–9784 (24. maj 2004. godine).

¹⁶⁹ V. gore, Presuda, par. 332.

svojestven toj jasno prepoznatljivoj grupi. Ponavljam, jedina veza optuženog sa tom grupom bila je po stručnoj komandnoj liniji.

64. Iako se slažem sa zaključcima većine članova Vijeća da je zajednički plan ubistva vojno sposobnih muškaraca iz srebreničke enklave vjerovatno nastao u jutarnjim satima 12. jula i da je "sasvim izvjesno doraden negdje u periodu od 12. do 13. jula, tako da njime budu obuhvaćeni i muškarci, bosanski Muslimani, iz kolone",¹⁷⁰ ne mogu da podržim njen zaključak o razmjerama tog UZP-a, odnosno, da su ga "usvojile brojne visoke starješine VRS-a, a u djelo proveli mnogobrojni pripadnici snaga bosanskih Srba".¹⁷¹

65. Naprotiv, dokazi upućuju na to da su na konkretnim lokacijama gdje je vršeno ubijanje izvršiooci tog ubijanja bile manje grupe vojnika VRS-a i da su oni birali koga će ubiti. Dokazi iz spisa za razna mjesta pogubljenja pokazuju da su razlog iz kojeg su ljudi ubijani bili određeni lični motivi, kao što je osveta. Dokazi predočeni Vijeću pokazuju sljedeće:

U jednoj manjoj zgradi u Konjević-Polju, usred diskusija o razmjenam zarobljenika, samo jedan pripadnik MUP-a Bratunac je rekao da upravo "on namjerava da pobije te zarobljenike".¹⁷²

U skladištu u Kravici, dokazi pokazuju da je ubijanje bilo izazvano odmazdom zbog toga što je jedan zarobljeni bosanski Musliman jednom pripadniku 2. odreda iz Šekovića oduzeo pušku i ubio jednog pripadnika MUP-a, bosanskog Srbina. Konkretno, stražari u Kravici su se "uzbunili" zbog pucnjave napolju, pa su "govorili da su ih napali bosanski Muslimani".¹⁷³ U stvari, Vijeće konstatuje "da je jedan zarobljeni bosanski Musliman ubio Krstu Dragičevića, što je dovelo do toga da Čturić zadobije opekotine na ruci, kao i da su se zbog tog incidenta bosanski Srbi na straži uzburili i razljutili, pa su mnogi zarobljeni bosanski Muslimani ubijeni ispred skladišta, kao što je opisao svjedok PW-006".¹⁷⁴ U ovom incidentu riječ je očigledno o grupi koja je postupala samovoljno. U zaključcima Vijeća, na takav način se može objasniti ubijanje najmanje 600–1.000 osoba – to jest, značajan dio ukupne brojke.¹⁷⁵

U samoposluzi u Kravici snage bosanskih Srba su tražile ljude iz određenih sela, "kao što su Glogova i Osmac" – a tri nezavisna svjedoka na ovom suđenju bila su svjedoci toga u tri odvojene prilike u Bratuncu: jednom u autobusima, jednom u skladištu iza škole "Vuk Karadžić" i jednom u kamionu sa zatočenicima kod "Vihorov[ih] garaž[a]".¹⁷⁶

Isto tako, vojnici su došli i u školu u Petkovicima tražeći među zarobljenicima ljude iz određenih sela.¹⁷⁷

U školi u Lukama, uveče 13. jula 1995. godine, jedna djevojka stara oko 17 godina, bosanska Muslimanka, dovedena je na mjesto gdje je bio zatočen svjedok PW-017 i od nje je zatraženo da identifikuje neke muškarce, bosanske Muslimane.¹⁷⁸

¹⁷⁰ V. gore, Presuda, par. 1046–1047.

¹⁷¹ V. gore, Presuda, par. 1070.

¹⁷² V. gore, Presuda, par. 325.

¹⁷³ V. gore, Presuda, par. 357.

¹⁷⁴ V. gore, Presuda, par. 359.

¹⁷⁵ V. gore, Presuda, par. 376.

¹⁷⁶ V. gore, Presuda, par. 377, 389, 394.

¹⁷⁷ V. gore, Presuda, par. 446.

¹⁷⁸ PW-017, DP P02883, KT. 1279–1280 (24. mart 2000. godine).

66. Iako uvažavam da takva osveta predstavlja krivično djelo ubistva i da je odmazda u Kravici bila krajnje nesrazmjernan i neprimjeren "odgovor", ove činjenice koje se odnose na konkretne situacije u kojima su izvršena ta ubijanja ne mogu se ignorisati ako se želi razumjeti obim UZP-a ubistva. Po mom mišljenju, dokazi jednostavno ne govore u prilog zaključku da je to ubijanje uključivalo plan s rasprostranjenom mrežom snaga bosanskih Srba: naprotiv, jasno je da se radilo o kliku kriminalno nastrojenih vojnika VRS-a koji su iskoristili priliku za osvetu nakon godina ogorčenog ratovanja, pri čemu su se neki vjerovatno svetili za smrt svojih rođaka. Umjesto tih činjenica, većina članove Vijeća se na prvenstveno pozvala na svjedočenje Momira Nikolića o tome da se "znalo" da će ti ljudi biti pobijeni kako bi zasnovala svoje zaključke o zajedničkom planu – s tim da to Nikolićevo znanje potiče iz toga kako je on shvatio jedan razgovor koji je čuo u ponoć, u noći s 13. na 14. juli 1995. godine.¹⁷⁹

67. Suprotno konstataciji većine članova Vijeća da je postojao sveobuhvatni plan ubijanja koji je usvojilo rukovodstvo VRS-a, Vijeće je saslušalo dokaze o tome da su pripadnici VRS-a – uključujući optuženog – u više prilika aktivno diskutovali o razmjenama zarobljenika, ne samo prije ubijanja nego i tokom dana i sedmica koji su uslijedili. Tu je najvažnije pomenuti zaključke koji odražavaju sljedeće:

Dana 13. jula, "Malinić je svojim vojnicima naredio da popišu zarobljenike u skladu s pravilima vojne policije, pa su popisani gotovo svi zarobljenici";¹⁸⁰

Takođe ujutro 13. jula, "Beara je poslao četiri autobusa, dva kamiona i jedan šleper u Kasabu, za prijevoz zarobljenih Muslimana koji će 'biti otpremljeni u logor u s. Batkovići gdje će se izvršiti 'selekcija' na ratne zločince i obične vojnike";¹⁸¹

Uveče 13. jula, "Jasikovac je pripadnicima vojne policije rekao da će im zadatak biti obezbjeđenje zarobljenika za koje se očekuje da stignu u školu. Prema Jasikovčevim riječima, zarobljenici su trebali da 'najvjerovatnije' idu za Tuzlu sljedećeg dana";¹⁸²

Ujutro 14. jula, "[Drago] Nikolić je izgledao ljut kad je izašao sa sastanka i rekao Birčakoviću da je upravo saznao da će doći neki ljudi radi razmjene i da on treba da ga odveze u hotel 'Vidikovac';"¹⁸³

Dana 14. jula u školu u Grbavcima "stigla je delegacija oficira i na ulazu u fiskulturnu salu primijećen je Mladić. Zarobljenicima je rečeno da se pripreme za odlazak u sabirni centar u Batkoviću";¹⁸⁴

68. Međutim, uprkos ovim dokazima u prilog tome da se nastavilo sa razmjenama zarobljenika, većina članova Vijeća se ponovno oslonila na svjedočenje Momira Nikolića kako bi izvela zaključak da su svi ti razgovori i uvjeravanja od strane snaga bosanskih Srba 13. jula 1995. godine

¹⁷⁹ V. gore, Presuda, par. 402–403.

¹⁸⁰ V. gore, Presuda, par. 338.

¹⁸¹ V. gore, Presuda, par. 338.

¹⁸² V. gore, Presuda, par. 414 (fusnote izostavljene).

¹⁸³ V. gore, Presuda, par. 408 (fusnote izostavljene).

¹⁸⁴ V. gore, Presuda, par. 424 (fusnote izostavljene).

bile bezočne laži.¹⁸⁵ Ne mogu podržati takav zaključak kada je jasno da je među pripadnicima snaga bosanskih Srba, pa i u samom rukovodstvu VRS-a, bilo onih koji nisu podržavali taj UZP ubistva. Naročito ističem zaključak Vijeća u vezi sa Srećkom Aćimovićem. Dokazi jasno pokazuju da on nije znao ni za kakav plan kada je uveče 14. jula 1995. godine saznao za činjenicu da se u školi u Ročeviću drže zarobljeni neki muškarci.¹⁸⁶ Njegova prva reakcija bila je iznenađenje, kako zbog stanja zarobljenika tako i zbog stanja vojnika, što mu je bilo dovoljan razlog da kontaktira Komandu Zvorničke brigade.¹⁸⁷ Nakon što je uspio da stupi u kontakt s Popovićem, rečeno mu je da "ne dramatižuje" i da će "zarobljenici sljedećeg jutra biti razmijenjeni".¹⁸⁸ Kasnije, kad je Popović od njega zatražio da pošalje ljude "za pogubljenje zatvorenika", Aćimović je, posavjetovavši se sa Vujom Lazarevićem, pomoćnikom komandanta bataljona za moral i vjerske poslove, i Mitrom Lazarevićem, oficijom za opšte poslove, glatko odbio da pošalje pomoć te vrste.¹⁸⁹ Postoje i dokazi koji ukazuju na to da su Popović i još neki pokušali da regrutuju "dobrovoljce" za te akcije¹⁹⁰ – što ne bi bilo potrebno da je cijelo rukovodstvo VRS-a ili njegov veliki dio podržavao taj zločinački poduhvat. Ti dokazi ne pokazuju samo to da neki pripadnici VRS-a nisu bili obaviješteni o tom "zajedničkom planu", nego da, čak i nakon što su obaviješteni o njemu, neki od njih nisu podržali te kriminalne aktivnosti.

69. Pored toga, mora se uzeti u obzir da se u zaključcima Vijeća pominje i to da su barem neki od pripadnika Bratunačke brigade i njenog bataljona vojne policije dobili zadatak da zarobljenike štite od civilnog stanovništva, budući da je više svjedoka reklo da je "u gradu Bratuncu tada vladala atmosfera mržnje".¹⁹¹ Isto tako, vojna policija poslata je na teren sa zadatkom da zaštiti zarobljenike od "[o]ko 100 mještana, od kojih su neki bili naoružani", koji su se okupili kod škole u Grbavcima i govorili "[d]a sve to treba pobiti odma".¹⁹² Ti dokazi podudaraju se s dokazima iz spisa da je VRS prioritet davao razmjenu zarobljenika, s obzirom na činjenicu da se ratovalo i da su se vodili pregovori u vezi sa Žepom – pregovori koji su zavisili od sporazuma o razmjeni zarobljenika.¹⁹³ Uzimajući to u obzir, razumno je pomisliti da bi rukovodstvo VRS-a nastojalo da te zarobljenike ostavi u životu kako bi ih moglo iskoristiti za razmjenu. U stvari, dokazi pokazuju da su u julu 1995. i poslije njega mnogi muškarci, bosanski Muslimani, uspješno razmijenjeni kao

¹⁸⁵ V. gore, Presuda, par. 327.

¹⁸⁶ V. gore, Presuda, par. 460.

¹⁸⁷ V. gore, Presuda, par. 461.

¹⁸⁸ V. gore, Presuda, par. 461. S obzirom da je on učestvovao u svemu i prije tog trenutka, po ovome bi se moglo zaključiti da je pogrešnu informaciju o zatočenim ljudima Popović prenio najmanje Aćimoviću.

¹⁸⁹ V. gore, Presuda, par. 461–464.

¹⁹⁰ V. gore, Presuda, par. 466, 496–500. U ovom pogledu napominjem da okolnost da je Popović bio spreman da kao dobrovoljca za učestvovanje u ubijanju prihvati jednog mladića starog 17 ili 18 godina dodatno ukazuje na to da nije postojalo odobrenje za te zločine, nego da su to bile inicijative van vojske.

¹⁹¹ V. gore Presuda, par. 388, fusnota 1671.

¹⁹² V. gore, Presuda, par. 419.

¹⁹³ V. gore, Presuda, par. 634–638.

zarobljenici.¹⁹⁴ To, po mom po mom mišljenju, direktno pokazuje da nisu svi vojnici VRS-a učestvovali u operaciji brutalnog ubistva. Suprotno većini članova Vijeća, smatram da je bilo i vojnika koji su se držali zakona, imali dobre namjere i djelovali u skladu s uobičajenom procedurom, što podrazumijeva i poštovanje međunarodnih pravila u vezi s ratnim zarobljenicima.¹⁹⁵

70. Veoma je važno istaći da se tokom suđenja pojavilo mnoštvo činjenica koje se nisu podudarale s postojanjem sveobuhvatnog plana kako je utvrdila većina članova Vijeća. Na primjer, da je VRS tada imao taj svoj opšti, sveobuhvatni plan da se pobiju vojno sposobni muškarci Srebrenice i Žepe, ne bi bilo potrebe da se muči sa zarobljavanjem ljudi iz kolone ili da ih poziva na predaju samo da bi ih žive držao u zatočeničkim centrima i da ih onda dalje seli na druge lokacije, posebno ne u situaciji nestašice goriva. Pored toga, upozoravam na brojne slučajeve u spisu ovog predmeta da su vojnici VRS-a ratnim zarobljenicima davali hranu i vodu.¹⁹⁶

71. Što se tiče muškaraca koji su krenuli iz Šušnjara, Franken je u svom svjedočenju rekao da je VRS bio tako opremljen da su, "[d]a su htjeli da pobiju sve u toj koloni, to mogli [...] i da učine".¹⁹⁷ Imajući u vidu tako procijenjene potencijale VRS-a, iz broja ubijenih muškaraca samog za sebe, iako je veliki, ne može se izvesti potreban zaključak o sveobuhvatnom UZP-u ubistva; kako je pokazano ranije u tekstu, ostali dokazi ne pokazuju da je cijeli VRS voljno učestvovao u tom planu. Shodno tome, na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu ne mogu da se složim s tim da je UZP ubistva uključivao cjelokupne snage bosanskih Srba; naprotiv, oni pokazuju da su učesnici tog UZP-a ubistva bili mala grupa koja se sastojala od ograničenog broja pripadnika VRS-a koji su se oteli kontroli i koje je moguće identifikovati, pokretanih ličnim motivima, koji su iskoristili situaciju u kojoj su se zatekli 12.–13. jula 1995. godine.

(b) Optuženi nije posjedovao traženu namjeru

72. U skladu s mojim rezonovanjem izloženim gore, smatram da je većina članova Vijeća pogriješila kad je zaključila da je optuženi učestvovao u UZP-u ubistva. Dokazi jednostavno ne potvrđuju postavku da je on van razumne sumnje posjedovao zajedničku genocidnu ili bilo kakvu drugu namjeru da doprinese UZP-u ubistva.

¹⁹⁴ V. gore, Presuda, par. 490, fusnota 2158.

¹⁹⁵ V. gore, Presuda, par. 654–655, 675.

¹⁹⁶ V. na primjer gore, Presuda, par. 323, 331, 337, 354, 385, 410, 416, 424, 485, 487. Iako su u nekim od tih prilika količine vode ili hrane koja je davana ljudima okarakterisane kao neadekvatne, imajući u vidu ratnu situaciju, ne smatram da su za to bili krivi srpski vojnici. Naprotiv, smatram da su nastojanja tih pojedinaca da zarobljenicima olakšaju situaciju u suprotnosti sa sveobuhvatnim planom ubistva.

¹⁹⁷ Robert Franken, DP P00598, PT. 2611 (17. oktobar 2006. godine).

73. Bez ijednog dokaza o postojanju pisanog plana vezanog za UZP ubistva izvedenog na suđenju ili bilo kakvog dokaza kao što su direktne izjave koje bi takvu namjeru pokazivale, u zaključivanju o postojanju skrivljene *mens rea* većina članova Vijeća se oslonila na posredne dokaze. Prvo, oslonila se na svjedočenje izvjesnih svjedoka koji su osuđeni za krivična djela vezana za događaje navedene u Optužnici.¹⁹⁸ Kao što sam već izložila, svjedočenja tih svjedoka ne mogu da uzmem kao pouzdana i zbog toga smatram da se na osnovu njih ne mogu izvesti zaključci o postojanju zločinačke namjere ovog optuženog.¹⁹⁹ Po mom mišljenju, zaključak o takvoj namjeri ne može se donijeti van razumne sumnje, a posebno kada su drugi postupci optuženog u suprotnosti s takvom namjerom.

74. U tom pogledu dokazi pokazuju da optuženi nije učestvovao ni u kakvom UZP-u ubistva jer nema dokaza koji bi pokazivali da je on uopšte znao za postupke onih koji su mu bili potčinjeni.²⁰⁰ Pada u oči da on nije prisustvovao događajima koji su se odvijali u Srebrenici.²⁰¹ Kao što se vidi u odjeljku pod naslovom "Djela i ponašanje optuženog",²⁰² zaključci o tome šta je optuženi radio i znao i gdje je bio u danima od 10. do 12. jula 1995. godine oskudni su.²⁰³ Napominjem da se u tim zaključcima kaže da je optuženi 10. jula 1995. godine učestvovao u razgovorima sa Janvierom o napadima VRS-a na UNPROFOR. Optuženi je s tim u vezi odgovorio da nema takve podatke – što je većina članova Vijeća ocijenila kao "poricanje", što ničim nije dokumentovala – i rekao da je te podatke prenio Mladiću, koji je "uticao na smirivanj[e] situacije".²⁰⁴ Pored toga, utvrđeno je da je optuženi 12. jula 1995. godine bio u Bijeljini radi organizovanja prijevoza 1.000–1.300 vojnika ABiH u sabirni centar u Batkoviću i izdavao bezbjednosna upozorenja u vezi s kolonom muškaraca koja je pokušavala proboj i za koju je utvrđeno da su u njoj i vojnici ABiH.²⁰⁵ U tom konkretnom odjeljku najviše upada u oči to da na ovom suđenju nema dokaza o tome gdje je bio ni šta je radio tog kritičnog dana, 11. jula 1995. godine. Utvrđeno je da je već 13. jula 1995. godine optuženi opet bio angažovan u pregovorima koji su se odnosili isključivo na evakuacije iz Žepe i razmjene zarobljenika s njom u vezi.²⁰⁶

¹⁹⁸ V. gore, par. 10–13.

¹⁹⁹ V. gore, par. 10–13.

²⁰⁰ U ovom pogledu treba pomenuti da, ako je većina članova Vijeća zaključak da je optuženi znao za postupke svojih potčinjenih zasnovala na svjedočenju Momira Nikolića, treba uzeti u obzir i njegovo svjedočenje da je Beara uputstva dobijao od Mladića. Prema Deronjićevom svjedočenju, Beara je naređenja mogao dobijati i od Karadžića. V. gore, Presuda, par. 403.

²⁰¹ V. gore, Presuda, par. 930–933.

²⁰² V. gore, Presuda, poglavlje VIII. B. 3.

²⁰³ V. gore, Presuda, par. 930–933.

²⁰⁴ V. gore, Presuda, par. 930.

²⁰⁵ V. gore, Presuda, par. 931.

²⁰⁶ V. gore, Presuda, par. 934.

75. Za vrijeme akcija ubijanja i prilično dugo poslije njih optuženi je bio u velikoj mjeri zauzet operacijama u Žepi i u tom kontekstu se usredsredio na pregovore o evakuaciji civilnog stanovništva, kao i na predaju ili zarobljavanje vojnika ABiH da bi se VRS pomoću njih cjenkao u pregovorima i razmjenama.²⁰⁷ Dokazi jasno pokazuju da je optuženi barem do 13. jula bio u uvjerenju da će zarobljeni ljudi biti poslani u sabirni centar u Batkoviću radi razmjene.²⁰⁸ Poslije tog datuma ne znamo više ništa o tome šta je on znao, poznat nam je samo njegov odgovor: "Odustaje se od toga zadatka."²⁰⁹ Ovo nije dokaz van razumne sumnje da je on znao da će ti ljudi biti pobijeni, štaviše, to ne pokazuje ni da je on ikad imao namjeru da se priključi UZP-u ubistva.

76. U vezi s tim većina članova Vijeća se oslonila uglavnom na dokazni predmet P00125, koji po njenom mišljenju pokazuje da je optuženi predložio šta treba preduzeti u pogledu više od 1.000 bosanskih Muslimana zarobljenih na području Kasabe.²¹⁰ Što se tiče dokaznog predmeta P00125, prvo moram da kažem da se ne slažem s tim da se može prihvatiti i koristiti do te mjere osporavan dokument. Nedosljednosti, za koje većina članova Vijeća kaže da nisu problematične, po mom mišljenju dovode u izvjesnu sumnju pouzdanost tog dokumenta – naročito zato što su ga i Savčić i Malinić doveli u pitanje navodeći da je nelogično to što su u njemu pomiješani i naređenje i prijedlog, pri čemu se Savčić ne sjeća da ga je napisao,²¹¹ a Malinić da ga je primio, kao i zbog činjenice da dokument nije potpisan. Ja se zbog toga, za razliku od većine članova Vijeća u ovom predmetu, ne bih oslanjala na taj dokument pri donošenju tako značajnih zaključaka.²¹²

77. Čak ako se prihvati kao pouzdan, taj dokument nije odraz znanja o "stravičnom planu" koji se pominje u zaključku Većine da "[m]jere koje je predložio optuženi, po mišljenju većine sudija Vijeća [...], predstavljaju odraz koordiniranih napora da se prikrije stravičan plan smišljen među učesnicima UZP-a ubistva"²¹³. Ne mogu se složiti s tim. Jednostavnim čitanjem tog dokumenta vidi se da on ukazuje samo na to da je optuženi predložio da se preduzmu mjere u vezi s ratnim zarobljenicima za koje se mislilo da su pripadnici 28. divizije,²¹⁴ a zadatak da daje prijedloge u vezi s ratnim zarobljenicima u potpunosti je bio u skladu s legitimnom ulogom optuženog u razmjenama zarobljenika.²¹⁵ Komentarišući taj dokument Malinić, je svjedočio ovako:

Ne vidim razlog [...] zašto je on toliko bitan. Možda ja imam uzak nivo percepcije, ali ne vidim nijednu stvar koja bi iz tog naređenja bila pogrešna. Ne vidim i jednu. Znači, taj predlog naređenja

²⁰⁷ V. gore, Presuda, par. 605, 617, 629.

²⁰⁸ V. gore, Presuda, par. 554.

²⁰⁹ V. gore, Presuda, par. 555.

²¹⁰ V. gore, Presuda, par. 1103.

²¹¹ Pritom napominjem da je on rekao da se ne može isključiti mogućnost da je on zaista i napisao taj dokument. V. gore, Presuda, par. 940.

²¹² V. gore, Presuda, par. 937–944.

²¹³ V. gore, Presuda, par. 1103.

²¹⁴ DP P00125.

²¹⁵ V. gore, Presuda, par. 920.

što bi bio, ne vidim ništa što nije vezano za vreme izvođenja borbenih dejstava, zonu izvođenja borbenih dejstava jer sve to... sve armije sveta rade tako.²¹⁶

78. Budući da je upravo 13. jula optuženi bio zauzet pregovorima u Žepi, ne mogu a da ne izvedem drugačiji razumno moguć zaključak, tj. da je optuženi možda zaista nastojao da obezbijedi da VRS te ratne zarobljenike zadrži kako bi ih konkretno iskoristio u tim pregovorima u vezi sa Žepom koji su se tada vodili, bilo tako što će ih predati UNPROFOR-u ili poslati u sabirni centar Batković, odakle bi mogli biti razmijenjeni za ratne zarobljenike iz drugih dijelova BiH. U stvari, taj dokument podudara se s dokaznim predmetom D00049, u kom stoji da je optuženi, kasnije iste večeri, zatražio smještaj za te iste ljude i sugerisao gdje bi moglo da se smjesti barem 800 njih.²¹⁷ Nedjelju dana kasnije, na sastanku održanom na sarajevskom aerodromu 20. jula sklopljen je sporazum o razmjeni zarobljenika u koji izričito pominje "nove zarobljenike iz Srebrenice".²¹⁸ U provizornom sporazumu sklopljenom 25. jula 1999. godine precizno se predviđa sljedeće: "Zahtjev da UNPROFOR organizuje razmjenu svih ratnih zarobljenika koje drže obje strane (između 500 i 1.000 ljudi)".²¹⁹ S obzirom na konzistentnost postupaka optuženog u nastojanju da se zadrže ti ratni zarobljenici, kao i na stalna nastojanja da se iskoriste za razmjenu, smatram da je jednako razumno zaključiti da je on bio ubijeđen da su ti ljudi živi i na raspolaganju za razmjenu i da nije znao za masovno ubijanje koje je izvršeno. Štaviše, takođe je razumno ocijeniti da su oni koji su učestvovali u UZP-u ubistva skrivali te akcije od svojih pretpostavljenih – uključujući i optuženog – jer su oni mogli protiv njih nešto preduzeti. Upravo zbog svog karaktera kriminalne radnje se obično ne vrše otvoreno.

79. Nadalje, iz spisa se vidi da ni drugi postupci i instrukcije optuženog ne odgovaraju genocidnoj namjeri ni namjeri ubistva. Većina članova Vijeća je veliku težinu pridala dokaznom predmetu P00488 jer je taj dokument protumačila kao da se u njemu bosanski Muslimani, civili, pominju kao namjeravane žrtve.²²⁰ Međutim, s obzirom na zadatak njegovog sektora za obavještajne poslove da uvijek bude korak ispred onoga što je radila ABiH,²²¹ optuženi je svojoj argumentaciji ponudio drugačije razumno moguće tumačenje tog dokumenta – da je predlagao da se unište prazne lokacije za koje je utvrđeno da potencijalno predstavljaju mjesta na koja bi moglo doći muslimansko stanovništvo, uključujući i vojnike ABiH.²²² U širokoj lepezi naređenja i instrukcija koje je izdao optuženi upadljivo je odsustvo bilo kakvog fokusiranja na civilno stanovništvo koje bi moglo biti potkrepa za takvu namjeru. U stvari, više njegovih direktiva iz

²¹⁶ Zoran Malinić, T. 15375 (9. juni 2011. godine).

²¹⁷ DP D00049.

²¹⁸ V. gore, Presuda, par. 623.

²¹⁹ V. gore, Presuda, par. 635.

²²⁰ V. gore, Presuda, par. 626, 973–974, 1090–1091, fusnota 2698.

²²¹ V. gore, Presuda, poglavlje III. B. 9.

²²² V. Završna riječ optuženog, T. 19525–19526 (22. avgust 2012. godine).

vremena kako prije tako i poslije izdavanja dokaznog predmeta P00488 upućuje na to da se pazilo da se u borbenim manevrima civilno stanovništvo zaštititi. Na primjer:

Dana 9. jula 1995., kada je optuženi prenosio naredbu Predsjednika, bilo je konkretno napomenuto da se "obezbijedi puna zaštita pripadnika UNPROFOR-a i muslimanskog civilnog stanovništva i da im se garantuje sigurnost ukoliko pređu na teritoriju Republike Srpske" i, u skladu s tim, Krstiću je naređeno da potčinjenim jedinicama izda naređenje da izvršavaju direktivu Predsjednika.²²³

Dana 25. jula 1995., kada su ratni zarobljenici iskrcani iz autobusa, optuženi je izdao usmena naređenja kako bi obezbijedio da se s njima dobro postupa, a Čarkiću je izdao nalog da izvjesti o tome kako je teklo njihovo daljnje zbrinjavanje, uključujući odgovarajuću ishranu, ljekarsku njegu, mogućnost da se mole i registraciju pri MKCK-u.²²⁴ Kad su se zarobljenici žalili da im je oduzet novac, optuženi je naredio istragu.²²⁵

Štaviše, sporazum o prekidu vatre sklopljen u oktobru 1995., koji sadrži i odredbe "da se svim civilima i ratnim zarobljenicima smjesti omogući human tretman", optuženi je poslao u glavni štab VRS-a.²²⁶

Ovi konkretni primjeri ne govore u prilog uticaju bilo kakve skrivljene *mens rea* optuženog, kao što je zaključila većina članova Vijeća.

5. Lišavanje života Hajrića, Palića i Imamovića

80. Što se tiče lišavanja života Hajrića, Palića i Imamovića u Žepi, većina članova Vijeća je zaključila da su njihova ubistva primjer "uništavanja manjeg broja osoba" čiji se nestanak odrazio na opstanak cijele grupe kao takve jer su to bili ljudi sa posebnim statusom "branilaca bosanskih Muslimana istočne BiH". Većina članova Vijeća je na osnovu toga zaključila da su snage bosanskih Srba te ljude lišile života s posebnom genocidnom namjerom da unište dio populacije bosanskih Muslimana kao takve.²²⁷

81. Uz dužno poštovanje, ne slažem se sa zaključkom većine članova Vijeća. Prije svega, napominjem da nije pokazana namjera optuženog da te ljude uzme za metu zato što su bili vodeće ličnosti te društvene zajednice; u stvari, iako je optuženi lično izveo Hajrića iz autobusa na Bokšanici, jedini razlog za to, prema njegovim riječima, bio je taj što je on bio "vojno sposoban".²²⁸ Iako kasnija ubistva Hajrića, Palića i Imamovića, po mom mišljenju, vjerovatno imaju veze s njihovim položajima, u ovom konkretnom slučaju ubijen je jedan vojni i dva politička rukovodioca. To je posebno važno ako se uzme u obzir činjenica da snage bosanskih Srba nisu pobile cijelo rukovodstvo uprkos tome što su za to imale priliku. Hamdiju Torlaka, predsjednika Izvršnog odbora

²²³ DP D00041. V. takođe Richard Butler, T. 16581–16582 (13. juli 2011.) (koji je to što je optuženi rekao okarakterisao kao "prenošenje" zapovijesti predsjednika, a ne njihovo stvarno sopstveno naređenje).

²²⁴ V. gore, Presuda, par. 659, 999.

²²⁵ V. na primjer gore, Presuda, fusnota 2852.

²²⁶ DP D00263, str. 3. V. takođe gore, Presuda, par. 1005.

²²⁷ V. gore, Presuda, par. 782.

²²⁸ V. gore, Presuda, par. 988.

Žepe, držali su u istom zatvoru kao Hajrića i Imamovića, ali on nije ubijen nego je na kraju, u januaru 1996. godine, razmijenjen zajedno s preostalim zarobljenicima.²²⁹ Iako je očigledno da je Hajrića, Palića i Imamovića VRS zatočio zbog položaja koji su imali u Žepi, smatram da imamo premalo saznanja o okolnostima i razlozima za njihovo ubijanje. Ono što je Vijeću poznato pokazuje da su dokazi u vezi s ovim veoma slabi jer se zasnivaju uglavnom na iskazima svjedoka, od kojih se u dva slučaja samo prenosi ono što su svjedoci čuli, dok je jedan donekle protivrječan u pogledu onoga šta se dogodilo s Palićem.²³⁰ Nema nijednog dokaza pomoću koga bi se mogle rasvijetliti konkretne okolnosti njihovog ubijanja. Štaviše, upravo u slučaju Palića, on je držan na životu još dugo poslije događaja u Žepi.²³¹ Shodno tome, po mom mišljenju, u zaključku da su oni ubijeni s namjerom da se uništi dio zaštićene grupe kao takve stvarno se otišlo malo predaleko.

82. Po mom mišljenju, njihovo ubijanje može se pripisati duboko ukorijenjenom neprijateljstvu između bosanskih Srba i bosanskih Muslimana, koje je u ovom slučaju možda bilo pojačano željom da se na istaknutim ličnostima protivničke strane, poslije nekoliko godina ogorčenog oružanog sukoba i decenija mržnje između bosanskih Muslimana i bosanskih Srba, naplate stari računi. Pošto, prema tome, nema dovoljno dokaza da bi se ubijanje Hajrića, Palića i Imamovića moglo pripisati diskriminacijskoj namjeri, ja na osnovu dostupnih dokaza ne mogu zaključiti da su ta trojica izabrana da budu ubijena zbog uticaja koje bi njihov nestanak mogao imati na opstanak predmetne grupe kao takve. Prema tome, smatram da se ubijanje te trojice ne može pripisati krivičnom djelu genocida nego da su posrijedi bila situaciono uslovljena ubistva, koja su nepoznati pojedinci izvršili u situaciji ratnog haosa. Na kraju krajeva, situaciono uslovljeno ubijanje se, kako i sama riječ kaže, ne planira nego se vrši kada se ukaže prilika.

83. Prema tome, ne mogu da zaključim da je u slučaju lišavanja života trojice vođa bosanskih Muslimana van razumne sumnje dokazana posebna genocidna namjera uništavanja dijela populacije bosanskih muslimana i zbog toga iznosim mišljenje suprotno zaključku većine članova Vijeća u vezi s tim.

6. Ukupan broj ubijenih

84. Što se tiče ukupnog broja ljudi lišenih života u incidentima koji se navode u Presudi, saglasna sam sa zaključcima Vijeća zasnovanim na svjedočenju svjedoka i dokumentarnim dokazima koji potvrđuju te brojke.²³² Postoje dokazi u spisu koji ukazuju na to da je u izvjesnom broju masovnih grobnica nađeno više stotina leševa s ligaturama i povezima za oči. Ovdje mogu da

²²⁹ V. gore, Presuda, par. 665.

²³⁰ V. gore, Presuda, fusnote 2923–2924.

²³¹ V. gore, Presuda, par. 677–679.

²³² V. gore, par. 65.

van razumne sumnje zaključim da su te ljude pobili pripadnici snaga bosanskih Srba. Nadalje, broj koji se odnosi na ljude s povezima za oči i ligaturama povećava se kad se uzme u obzir broj ubijenih u skladištu u Kravici, za koje, iako nije bilo ligatura i poveza za oči, kao i većina članova Vijeća, zaključujem da su tamo zarobljenici bili ubijani. Međutim, bez dodatnih forenzičkih dokaza za izvjestan broj za koji dokazi nisu tako jasni, nemam mogućnost da se van razumne sumnje uvjerim da njihova smrt ima obilježja ubistva. Dokazi u ovom predmetu pokazuju da su mnogi iz kolone poginuli u borbi – moćda čak i do 3.000 ljudi.²³³ Shodno tome, s obzirom na dokaze u kojima se navode drugi uzroci smrti u to vrijeme, koje je i Vijeće primilo na znanje – uključujući pogibiju u borbi, samoubistvo, međusobne sukobe i prirodne okolnosti²³⁴ – ne mogu smatrati van razumne sumnje da se radi o leševima žrtava ubistva koje su počinile snage bosanskih Srba, tako da, prema tome, moram zauzeti stav suprotan stavu većine članova Vijeća, koja smatra da su takvi uzroci smrti bili "bili u manjini".²³⁵ Kako se kaže u Presudi:

Vijeću nisu predočeni dokazi na osnovu kojih bi moglo zaključiti da su ti smrtni slučajevi bili u manjini kada se radi o licima nestalim u vezi s događajima u Srebrenici.²³⁶

7. Zaključak

(a) Navodi zasnovani na prisilnom premještanju

85. Suprotno stavovima većine članova Vijeća, ne slažem se sa stavom da je među pojedincima u snagama bosanskih Srba i rukovodstvom RS-a postojao UZP prisilnog uklanjanja stanovništva, bosanskih Muslimana. Ne smatram da je postojao zajednički cilj za takav zločinački poduhvat nego da je stanovništvo enklava željelo da ode i da je, uz pomoć ABiH i Ratnog predsjedništva Žepe, postiglo sporazum o evakuaciji ljudi iz razloga ratne nužde. Shodno tome, ne mogu da zaključim da je bilo kakvo "prisilno premještanje" doprinijelo zaključku o genocidu ili udruživanju radi vršenja genocida. Kao što ne mogu da zaključim, na osnovu ukupnih dokaza iz spisa, da su muslimanski civili u srebreničkoj i žepskoj enklavi bili progonjeni od strane snaga bosanskih Srba s traženom posebnom namjerom. Kao što nisam mogla da utvrdim postojanje prisilnog premještanja kao djela u osnovi ili UZP-a prisilnog premještanja stanovništva enklava, tako ne mogu da zaključim ni da optuženi po bilo kom vidu odgovornosti snosi krivičnu odgovornost za to kretanje stanovništva.

²³³ V. DP D00122, str. 86; DP P00991, 00:33:15–00:36:46.

²³⁴ V. gore, Presuda, par. 592–594.

²³⁵ V. gore, Presuda, fusnota 2588.

²³⁶ V. gore, Presuda, fusnota 2588.

(b) Priroda UZP-a ubistva

86. Pored toga, iako mogu da zaključim da je UZP ubistva muškaraca, bosanskih Muslimana, spontano nastao 12.–13. jula 1995. godine, ne slažem se sa stavom većine članova Vijeća da se, kad je riječ o UZP-u ubistva, radi "o vrlo organizovanoj operaciji ubistva koju su razradile i usvojile brojne visoke starješine VRS-a, a u djelo proveli mnogobrojni pripadnici snaga bosanskih Srba".²³⁷ Po mom mišljenju, "spontani" karakter tog UZP-a u okviru koga je trebalo pozivati dobrovoljce da bi ubistva mogla da se izvedu takođe dovodi do razumnog zaključka da je on potekao od male grupe pojedinaca koji su djelovali bez ičijeg odobrenja i u tajnosti. Međutim, zaključujem da je lišavanje života trojice vođa bosanskih Muslimana izvršeno nezavisno od tog UZP-a i da su ga počinili pojedinci koji su iskoristili datu situaciju u nepoznato vrijeme, možda i dugo nakon događaja u Srebrenici i Žepi.

(c) Navodi o odgovornosti optuženog za ubistvo

87. Pored toga, smatram da nisu dokazani ni značajan doprinos optuženog UZP-u ubistva ni namjera koja se traži za UZP I, tj. "sa ciljem počinjenja krivičnog djela" i sa zajedničkom namjerom učesnika. Shodno tome, ne mogu zaključiti da je optuženi bio učesnik UZP-a ubistva i iz tog razloga zaključujem da on nije odgovoran za djela počinjena u okviru zajedničkog cilja UZP-a ubistva. Budući da optuženi nije bio učesnik UZP-a ubistva, ne postavlja se ni pitanje njegove odgovornosti za krivična djela počinjena van okvira zajedničkog cilja tog UZP-a koja su bila njegova prirodna i predvidljiva posljedica. S tim u vezi, ne smatram da dokazi govore u prilog tome da je optuženi van toga neposredno počinio, planirao, podsticao, naređivao ili na druge načine pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje tih krivičnih djela.

(d) Zaključci po pojedinim tačkama Optužnice

88. Što se tiče tačke 1 (genocid), zaključila sam da optuženi nije posjedovao namjeru koja se traži za genocid. Pored toga, budući da sam utvrdila da optuženi nije odgovoran za ubistvo i da nije bilo prisilnog premještanja iz Srebrenice i Žepe, kao ni s njim povezanog zlostavljanja civilnog stanovništva, ne postoji osnova za zaključak da je počinio bilo koje od djela u osnovi genocida prema članu 4(2) Statuta koja mu tužilaštvo stavlja na teret u Optužnici. Prema tome, moj je zaključak da optuženi nije krivično odgovoran za krivično djelo genocida koje mu se stavlja na teret tačkom 1 Optužnice. Ističem da se ovaj zaključak o krivičnoj odgovornosti optuženog ne odnosi na pitanje da li je poslije pada Srebrenice bio počinjen genocid.

²³⁷ V. gore, Presuda, par. 1070.
Predmet br. IT-05-88/2-T

89. Pošto optuženi nije posjedovao namjeru koja se traži za genocid, ne može mu se pripisati krivična odgovornost za udruživanje radi vršenja genocida iz tačke 2 Optužnice.

90. Optuženi nije odgovoran za ubistvo ni po jednom vidu odgovornosti. Iz toga slijedi da bi ga trebalo osloboditi optužbi za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i kao kršenje zakona i običaja ratovanja, po tački 4, odnosno tački 5 Optužnice. Budući da optuženi nije odgovoran za ubistvo, ne može mu se pripisati ni odgovornost za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti iz tačke 3 jer je istrebljivanje ubistvo masovnih razmjera.

91. Već sam iznijela zaključak da se optuženom ni po kojem vidu odgovornosti ne može pripisati odgovornost za odlazak muslimanskih civila iz srebreničke i žepske enklave. Iz toga slijedi da optuženi ne snosi krivičnu odgovornost za krivično djelo nehumanih djela putem prisilnog premještanja kao zločina protiv čovječnosti iz tačke 7 Optužnice.

92. U Optužnici se optuženi tereti odgovornošću za krivično djelo progona izvršeno sljedećim sredstvima: (a) ubistvom civila bosanskih Muslimana, (b) okrutnim i nečovječnim postupanjem prema civilima bosanskim Muslimanima, (c) terorisanjem civila bosanskih Muslimana u Srebrenici i Potočarima, (d) uništavanjem lične imovine i stvari u vlasništvu bosanskih Muslimana i (e) prisilnim premještanjem bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe. Pošto optuženog ne smatram krivično odgovornim za krivično djelo ubistva, ne mogu mu pripisati ni odgovornost za krivično djelo progona putem ubistva civila, bosanskih Muslimana. Pošto, po mom mišljenju, nije bilo prisilnog premještanja iz Srebrenice i Žepe, optuženom ne mogu da pripišem ni odgovornost za progon putem prisilnog premještanja bosanskih Muslimana iz Srebrenice i Žepe. Po mom mišljenju, on ne može da snosi odgovornost ni za progon utoliko što smatram da nije postojao plan koji je uključivao okrutno i nečovječno postupanje prema civilima u Srebrenici ili Žepi. Pošto nije bio učesnik ni navodnog UZP-a prisilnog uklanjanja stanovništva ni navodnog UZP-a ubistva, nema osnove po kojoj bi mu se mogla pripisati krivična odgovornost za krivično djelo progona putem uništavanja lične imovine i stvari bosanskih Muslimana.

93. Razmotrivši ukupne dokaze u spisu, nisam uopšte ubijedena da je optuženi kriv po bilo kojoj optužbi navedenoj u Optužnici i, prema tome, zaključujem da optuženi **Zdravko Tolimir NIJE KRIV** po članu 7(1) Statuta po sljedećim tačkama:

Tačka 1: genocid po članu 4(3)(a) Statuta;

Tačka 2: udruživanje radi vršenja genocida po članu 4(3)(b) Statuta;

Tačka 3: istrebljivanje, zločin protiv čovječnosti po članu 5(b) Statuta;

Tačka 4: ubistvo, zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta;

Tačka 5: ubistvo, kršenje zakona i običaja ratovanja po članu 3 Statuta;

Tačka 6: progoni, zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta;

Tačka 7: nehumana djela (prisilno premještanje), zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta.

94. Kao što se navodi u Presudi, slažem se sa većinom članova Vijeća u pogledu zaključka da optuženi **NIJE KRIV** po tački 8 Optužnice (deportacija).

95. S obzirom na gorenavedene zaključke, optuženog Zdravka Tolimira bih **OSLOBODILA** po svih osam (8) tačaka kojima ga Optužnica tereti.

B. Izdvojeno saglasno mišljenje sudije Nyambe

1. Tijela devet muškaraca, bosanskih Muslimana, pronađena nedaleko od baze UN-a

96. Kao što je zaključeno u Presudi, Vijeću nisu predloženi dovoljno pouzdani dokazi da bi se moglo utvrditi da se ubijanje devet muškaraca u Potočarima može van razumne sumnje pripisati snagama bosanskih Srba. Napominjem da spis predmeta jasno pokazuje da je tokom tih dana na licu mjesta u Potočarima bilo približno 25.000–30.000 ljudi, a smrt tih devet muškaraca mogao je uzrokovati bilo ko od njih. U stvari, malo se zna ili se ništa ne zna o okolnostima njihove smrti.

97. Ono što Vijeću jeste poznato zasniva se uglavnom na svjedočenju Johannesesa Ruttena. Moram reći – u skladu s mojim suprotnim mišljenjem²³⁸ – da Ruttenovo svjedočenje o ovoj stvari smatram vrlo upitnim. Što se ovog pitanja tiče, Rutten, mirovnjak iz plavih šljemova, uništio je upravo one dokaze koji bi bili potrebni da se valjano dokumentuju kršenja navedena u izvještaju, pri čemu razlozi koje on navodi za to što je naredio dotično uništavanje pokreću ozbiljne sumnje.²³⁹ Isto tako, zabrinjavajuće je da su fotografije devet tijela, koje su bile poslate na razvijanje u laboratoriju u Nizozemsku, uništene u čudnim i nepoznatim okolnostima, a Vijeće je dobilo samo nezadovoljavajuće objašnjenje da se "nešto desilo tokom razvijanja i te fotografije nikad nisu bile izrađene ni viđene".²⁴⁰ Uzevši u obzir sve to zajedno, mogu da zaključim samo to da Ruttenovo svjedočenje u vezi sa devet tijela otvara više pitanja nego što daje odgovora.²⁴¹

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan engleski tekst.

/potpis na originalu/

Prisca Matimba Nyambe,
sudija

Dana 12. decembra 2012. godine
U Haagu,
Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

²³⁸ V. gore, par. 15.

²³⁹ V. gore, Presuda, par. 305.

²⁴⁰ V. gore, Presuda, par. 305; Johannes Rutten, T. 17803 (12. septembar 2011. godine).

²⁴¹ V. gore, Presuda, par. 308.

DODATAK A: GLOSAR**C. Podnesci u ovom predmetu**

Završni podnesak optuženog	Završni pretresni podnesak odbrane sa korigendumom, 4. oktobar 2012. godine (prijevod na engleski), 1. oktobar 2012. godine (original na b/h/s)
Završni podnesak optuženog (povjerljivo)	Završni pretresni podnesak odbrane, povjerljivo, 16. juli 2012. godine (prijevod na engleski), 11. juni 2012. godine (original na b/h/s)
Pretpretresni podnesak optuženog	Podnesak Zdravka Tolimira sa pretpretresnim podneskom u skladu s pravilom 65ter(F) i obaveštenjem o odbrani alibijem u pogledu izvesnih optužbi, 28. oktobar 2009. godine (prijevod na engleski), 30 septembar 2009. godine (original na b/h/s)
Odluka o činjenicama o kojima je presuđeno	Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 17. decembar 2009. godine
Optužnica	Treća izmijenjena optužnica, 4. novembar 2009. godine
Pretpretresni podnesak tužilaštva	Izmijenjeni pretpretresni podnesak tužilaštva, podniet u skladu s odlukom Pretresnog vijeća po preliminarnom zahtjevu optuženog u skladu s pravilom 72(A)(ii), 16. februar 2010. godine
Završni podnesak tužilaštva	Podnošenje javne verzije Završnog pretresnog podneska tužilaštva, 31. oktobar 2012. godine
Završni podnesak tužilaštva (povjerljivo)	<i>Corrigendum</i> : ponovno podnošenje Završnog pretresnog podneska tužilaštva s izostavljenom stranicom iz Dodatka, povjerljivo, 12. juni 2012. godine

B. Presude i odluke MKSJ-a

Drugostepena presuda u predmetu <i>Aleksovski</i>	<i>Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog</i> , predmet br. IT-95-14/1-A, Drugostepena presuda, 24. mart 2000. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Babić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Babića</i> , Presuda po žalbi na kaznu, predmet br. IT-03-72-A, 18.

	juli 2005. godine
Presuda o kazni u predmetu <i>Banović</i>	<i>Tužilac protiv Predraga Banovića</i> , predmet br. IT-02-65/1-S, Presuda o kazni, 28. oktobar 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-A, Presuda, 9. maj 2007. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Blagojević i Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-T, Presuda, 17. januar 2005. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Tihomira Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Blaškić</i>	<i>Tužilac protiv Tihomira Blaskića</i> , predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Boškoski i Tarčulovski</i>	<i>Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog</i> , Presuda, predmet br. IT-04-83-A, 19. maj 2010. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Boškoski i Tarčulovski</i>	<i>Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog</i> , Presuda, predmet br. IT-04-82-PT, 10. juli 2008. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Bralo</i>	<i>Tužilac protiv Miroslav Brale</i> , predmet br. IT-95-17-A Presuda po žalbi na kaznu, 2. april 2007. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-A, Presuda, 3. april 2007. godine
Odluka po interlokutornoj žalbi iz marta 2004. u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-A, Odluka po interlokutornoj žalbi, 19. mart 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Brđanin</i>	<i>Tužilac protiv Radoslava Brđanina</i> , predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i Esada Landže (zvanog "Zenga")</i> , predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Čelebići</i>	<i>Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića (zvanog "Pavo"), Hazima Delića i</i>

Presuda o kazni u predmetu <i>Deronjić</i>	<i>Esada Landže (zvanog "Zenga")</i> , predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. godine <i>Tužilac protiv Miroslava Deronjića</i> , predmet br. IT-02-61-S, Presuda o kazni, 30. mart 2004. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Deronjić</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Deronjića</i> , predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 20. juli 2005. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Dorđević</i>	<i>Tužilac protiv Vlastimira Dorđevića</i> , predmet br. IT-05-87/1-T, Javna presuda s poverljivim Dodatkom, 23. februar 2011. godine
Presuda o kazni u predmetu <i>Erdemović</i>	<i>Tužilac protiv Dražena Erdemovića</i> , predmet br. IT-96-22-Tbis, Presuda o kazni, 5. mart 1998. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Erdemović</i>	<i>Tužilac protiv Dražena Erdemovića</i> , predmet br. IT-96-22-A, Presuda, 7. oktobar 1997. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Ante Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Furundžija</i>	<i>Tužilac protiv Ante Furundžije</i> , predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-A, Presuda, 30. novembar 2006. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Galić</i>	<i>Tužilac protiv Stanislava Galića</i> , predmet br. IT-98-29-T, Presuda, 5. decembar 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Gotovina i Markač</i>	<i>Tužilac protiv Ante Gotovine i Mladena Markača</i> , Presuda, predmet br. IT-06-90-A, 16. novembar 2012. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Gotovina i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Ante Gotovine, Ivana Čermaka i Mladena Markača</i> , predmet br. IT-06-90-T, 15. april 2011. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Hadžihasanović i Kubura</i>	<i>Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure</i> , predmet br. IT-01-47-A, Presuda, 22. april 2008. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Halilović</i>	<i>Tužilac protiv Sefera Halilovića</i> , predmet br. IT-01-48-A, Presuda, 16. oktobar 2007. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Haradinaj i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Ramusha Haradinaja, Idriza Balaja i Lahija Brahimaja</i> , predmet br. IT-

	04-84-T, Presuda, 3. april 2008. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Jelisić</i>	<i>Tužilac protiv Gorana Jelisića</i> , predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Jelisić</i>	<i>Tužilac protiv Gorana Jelisića</i> , predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. godine
Presuda o kazni u predmetu <i>Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Miodraga Jokića</i> , predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Jokić</i>	<i>Tužilac protiv Miodraga Jokića</i> , predmet br. IT-01-42/1, Presuda po žalbi na kaznu, 30. avgust 2005. godine
Odluka po žalbi u predmetu <i>Karadžić</i> iz juna 2009.	<i>Tužilac protiv Radovana Karadžića</i> , predmet br. IT-95-5/18-AR72.4, Odluka po podnesku tužilaštva kojim se ulaže žalba na odluku Pretresnog vijeća o UZP–u III – predvidljivost, 25. juni 2009. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kordić i Čerkez</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kordić i Čerkez</i>	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krajišnik</i>	<i>Tužilac protiv Momčila Krajišnika</i> , predmet br. IT-00-39-T, Presuda, 27. septembar 2006. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Krajišnik</i>	<i>Tužilac protiv Momčila Krajišnika</i> , predmet br. IT-00-39-A, Presuda, 17. mart 2009. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Krnojelac</i>	<i>Tužilac protiv Milorada Krnojelca</i> , predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krnojelac</i>	<i>Tužilac protiv Milorada Krnojelca</i> , predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Krstić</i>	<i>Tužilac protiv Radislava Krstića</i> , predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Krstić</i>	<i>Tužilac protiv Radislava Krstića</i> , predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. avgust 2001. godine

Drugostepena presuda u predmetu <i>Kunarac i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23&23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kunarac i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23&23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. godine</i>
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kupreškić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića, predmet br. IT-95-16-A, Drugostepena presuda, 23. oktobar 2001. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kupreškić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića zvanog "Vlado", predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. godine</i>
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kvočka i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kvočka i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Mlade Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Limaj i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua, predmet br. IT-03-66-T, Prvostepena presuda, 30. novembar 2005. godine</i>
Drugostepena presuda u predmetu <i>Limaj i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Fatmira Limaja, Haradina Bale i Isaka Musliua, predmet br. IT-03-66-A, Presuda, 27. septembar 2007. godine</i>
Prvostepena Presuda u predmetu <i>Lukić i Lukić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića, predmet br. IT-98-32/1-T, Presuda, 20. juli 2009. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Martić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-T, Presuda, 12. juni 2007. godine</i>
Drugostepena presuda u predmetu <i>Martić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-A, Presuda, 8. oktobar 2008. godine</i>
Drugostepena presuda u predmetu	<i>Tužilac protiv Dragomira Miloševića,</i>

<i>Milošević</i>	predmet br. IT-98-29/1-A, Presuda, 12. novembar 2009. godine
Odluka po žalbi iz maja 2003. u predmetu <i>Milutinović i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića</i> , predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost — udruženi zločinački poduhvat, 21. maj 2003. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Milutinović i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića, Dragoljuba Ojdanića, Nebojše Pavkovića, Vladimira Lazarevića i Sretena Lukića</i> , predmet br. IT-05-87-T, Presuda, 26. februar 2009. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Mrkšić i Šljivančanin</i>	<i>Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina</i> , predmet br. IT-95-13/1-A, Presuda, 5. maj 2009. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Mrkšić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina</i> , predmet br. IT-95-13/1-T, Presuda, 27. septembar 2007. godine
Odluka na osnovu pravila 61 u predmetu <i>Mrkšić i Šljivančanin</i>	<i>Tužilac protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina</i> , predmet br. IT-95-13-R61, Pregled optužnice u skladu s pravilom 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 3. april 1996. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Naletilić i Martinović</i>	<i>Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića</i> , predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Naletilić i Martinović</i>	<i>Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića</i> , predmet br. IT-98-34-A, Presuda, 3. maj 2006. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Nikolić</i>	<i>Tužilac protiv Momira Nikolića</i> , predmet br. IT-02-60/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 8. mart 2006. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Orić</i>	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-A, Presuda, 3. juli 2008. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Orić</i>	<i>Tužilac protiv Nasera Orića</i> , predmet br. IT-03-68-T, Presuda, 30. juni 2006. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Perišić</i>	<i>Tužilac protiv Momčila Perišića</i> , predmet br. IT-04-81-T, 6. septembar 2011. godine
Presuda o kazni u predmetu <i>Plavšić</i>	<i>Tužilac protiv Biljane Plavšić</i> , predmet br. IT-00-39&40/1-S, Presuda o kazni, 27.

Prvostepena presuda u predmetu <i>Popović i drugi</i>	februar 2003. godine <i>Tužilac protiv Vujadina Popovića, Ljubiše Beare, Drage Nikolića, Ljubomira Borovčanina, Radivoja Miletića, Milana Gvere i Vinka Pandurevića</i> , predmet br. IT-05-88-T, Presuda, 10. juni 2010. godine
Presuda po prijedlozima za oslobađanje u predmetu <i>Sikirica i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Duška Sikirice, Damira Došena i Dragana Kolundžije</i> , predmet br. IT-95-8-T, Presuda po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 3. septembar 2001. godine
Presuda o kazni u predmetu <i>Simić</i>	<i>Tužilac protiv Milana Simića</i> , predmet br. IT-95-9/2-S, Presuda o kazni, 17. oktobar 2002. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Simić</i>	<i>Tužilac protiv Blagoja Simića</i> , predmet br. IT-95-9-A, Presuda, 28. novembar 2006. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Simić i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića</i> , predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. oktobar 2003. godine
<i>Drugostepena presuda u predmetu Stakić</i>	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-A, Presuda, 22. mart 2006. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Stakić</i>	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Strugar</i>	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara</i> , predmet br. IT-01-42-A, 17. juli 2008. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Strugar</i>	<i>Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i Vladimira Kovačevića</i> , predmet br. IT-01-42-T, Prvostepena presuda, 31. januar 2005. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. godine
Prva presuda o kazni u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog "Dule")</i> , predmet br. IT-94-1-T, Presuda o kazni, 14. juli 1997. godine
Odluka o nadležnosti u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po žalbi na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995. godine
Druga presuda o kazni u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića</i> , predmet br. IT-94-1-Tbis-R117, Presuda o kazni, 11.

novembar 1999. godine	
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog "Dule")</i> , predmet br. IT-94-1-Tbis- R117, Presuda o kazni, 11. novembar 1999. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Tadić</i>	<i>Tužilac protiv Duška Tadića (zvanog "Dule")</i> , predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i Presuda, 7. maj 1997. godine
Odluka na osnovu pravila 11bis u predmetu <i>Trbić</i>	<i>Tužilac protiv Milorada Trbića</i> , predmet br. IT-05-88/1-PT, Odluka o prosljeđivanju predmeta na osnovu pravila 11bis, s povjerljivim dodatkom, 27. april 2007. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Vasiljević</i>	<i>Tužilac protiv Mitra Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Vasiljević</i>	<i>Tužilac protiv Mitra Vasiljevića</i> , predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. godine
Presuda po žalbi na kaznu u predmetu <i>Zelenović</i>	<i>Tužilac protiv Dragana Zelenovića</i> , predmet br. IT-96-23/2-A, Presuda po žalbi na kaznu, 31. oktobar 2007. godine

C. Presude i odluke MKSR-a

Prvostepena presuda u predmetu <i>Akayesu</i>	<i>Tužilac protiv Jeana-Paula Akayesua</i> , predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Bagosora i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Théoneste Bagosore, Gratiens Kabiligija, Aloysa Ntabakuzera i Anatola Nsengiyumvje</i> , predmet br. ICTR-98-41-T, Presuda i kazna, 18. decembar 2008. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Bikindi</i>	<i>Tužilac protiv Simona Bikindija</i> , predmet br. ICTR-01-72-T, Presuda, 2. decembar 2008. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Bikindi</i>	<i>Simon Bikindi protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-01-72-A, Presuda, 18. mart 2010. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Gacumbitsi</i>	<i>Sylvestre Gacumbitsi protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-2001-64-A, Presuda, 7. juli 2006. godine
Prvostepena presuda u predmetu	<i>Tužilac protiv Jean-Baptista Gatetea</i> ,

<i>Gatete</i>	predmet br. ICTR-2000-61-A, Presuda, 31. mart 2011. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Gatete</i>	<i>Jean-Baptiste Gatete protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-00-61-A, Presuda, 9. oktobar 2012. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kajelijeli</i>	<i>Tužilac protiv Juvénala Kajelijelija</i> , predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda, 1. decembar 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kalimanzira</i>	<i>Callixte Kalimanzira protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-05-88-A, Presuda, 20. oktobar 2010. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kambanda</i>	<i>Tužilac protiv Jeana Kambande</i> , predmet br. ICTR-97-23-S, Presuda i kazna, 4. septembar 1998. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kamuhanda</i>	<i>Jean de Dieu Kamuhanda protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-99-54-A, Presuda, 19. septembar 2005. godine
Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s formalnim primanjem na znanje u predmetu <i>Karempera i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Édouarda Karemere, Mathieua Ngirumpatsea, Josepha Nzirorere</i> , predmet br. ICTR-98-44-AR73(C), Odluka po interlokutornoj žalbi tužilaštva na Odluku o formalnom primanju na znanje, 16. juni 2006.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Karera</i>	<i>Tužilac protiv Françoisa Karere</i> , predmet br. ICTR-01-74-T, Presuda i kazna, 7. decembar 2007. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Kayishema i Ruzindana</i>	<i>Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane</i> , predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda (Obrazloženje), 1. juni 2001. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Kayishema i Ruzindana</i>	<i>Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane</i> , predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Mpambara</i>	<i>Tužilac protiv Jeana Mpambare</i> , predmet br. ICTR-01-65-T, Presuda, 11. septembar 2006. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Musema</i>	<i>Alfred Musema protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Musema</i>	<i>Tužilac protiv Alfreda Museme</i> , predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000.

	godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Nahimana i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Jean-Boscoa Barayagwize i Hassana Ngezea</i> , predmet br. ICTR-99-52-A, Presuda, 28. novembar 2007. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Nahimana i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane, Jeana Bosca Barayagwize i Hassana Ngezea</i> , predmet br. ICTR-99-52-T, Presuda, 3. decembar 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Ndindabahizi</i>	<i>Emmanuel Ndindabahizi protiv tužioca</i> , ICTR-01-71-A, Presuda, 16. januar 2007. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Niyitegeka</i>	<i>Eliézer Niyitegeka protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda, 9. juli 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Niyitegeka</i>	<i>Tužilac protiv Eliézera Niyitegeke</i> , predmet br. ICTR-96-14-T, Presuda, 16. maj 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Ntagerura i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Andréa Ntagerure, Emmanuela Bagambikija i Samuela Imanishimwea</i> , predmet br. ICTR-99-46-A, Presuda, 7. juli 2006. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Ntakirutimana i Ntakirutimana</i>	<i>Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimane i Gérarda Ntakirutimane</i> , predmet br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda, 13. decembar 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Ntakirutimana i Ntakirutimana</i>	<i>Tužilac protiv Elizaphana Ntakirutimana i Gérarda Ntakirutimane</i> , predmet br. ICTR-96-10-T i ICTR-96-17-T, Presuda, 21. februar 2004. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Muvunyi</i>	<i>Tužilac protiv Tharcissea Muvunyiya</i> , predmet br. ICTR-2000-55A-T, Presuda i kazna, 12. septembar 2006. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Rukundo</i>	<i>Emmanuel Rukundo protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-2001-70-A, Presuda, 20. oktobar 2010. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Rutaganda</i>	<i>Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. godine
Prvostepena presuda u predmetu	<i>Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubumwea Rutagande</i> , predmet br.

<i>Rutaganda</i>	ICTR-96-3-T, Presuda, 6. decembar 1999. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Semanza</i>	<i>Laurent Semanza protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005.
Prvostepena presuda u predmetu <i>Semanza</i>	<i>Tužilac protiv Laurenta Semanze</i> , predmet br. ICTR-97-20-T, Presuda i kazna, 15. maj 2003. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Seromba</i>	<i>Tužilac protiv Athanasea Serombe</i> , predmet br. ICTR-2001-66-A, Presuda, 12. mart 2008. godine
Prvostepena presuda u predmetu <i>Setako</i>	<i>Tužilac protiv Ephrema Setaka</i> , predmet br. ICTR-04-81-T, Presuda, 25. februar 2010. godine
Drugostepena presuda u predmetu <i>Simba</i>	<i>Aloys Simba protiv tužioca</i> , predmet br. ICTR-01-76-A, Presuda, 27. novembar 2007. godine

D. Presuda MSP-a

Presuda MSP-a o Bosni	<i>Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)</i> , Presuda od 26. februara 2007. godine
-----------------------	---

E. Vojni sudovi osnovani poslije 2. svetskog rata

Presuda u predmetu <i>Rohde i drugi</i>	<i>Trial of Werner Rohde et al.</i> , Britanski vojni sud, Wuppertal, 1. juni 1946. godine, <i>Law Reports of Trials of War Criminals</i> , tom V
Presuda u predmetu <i>Pohl i drugi</i>	<i>United States v. Oswald Pohl and Others</i> , Presuda od 3. novembra 1947. godine, reprint u: <i>Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council No. 10</i> , tom 5, (1997.), str. 958
Presuda u predmetu <i>Schmidt</i>	<i>Trial of Max Schmidt</i> , Opšti vojni sud zone SAD-a, Dachau, Njemačka, 19. maj 1947. godine, <i>Law Reports of Trials of War Criminals</i> , tom XIII
Presuda u predmetu <i>Schonfeld i drugi</i>	<i>Trial of Franz Schonfeld et al.</i> , Britanski vojni sud, Essen, 26. juni 1946. godine, <i>Law Reports of Trials of War Criminals</i> , tom XI

F. Praksa drugih sudova

Prvostepena presuda u predmetu <i>Duch</i>	<i>Tužilac protiv KAINGA Gueka Eava (zvanog "Duch"), predmet br. 001/18-07-2007./ECCC/TC, Presuda, 26. juli 2010. godine</i>
Prvostepena presuda u predmetu <i>Sesay i drugi</i>	<i>Tužilac protiv Isse Hassana Sesayja, Morrisa Kallona i Augustinea Gbaoa, predmet br. SCSL-04-15-T, Presuda, 2. mart 2009. godine</i>

G. Spisak drugih izvora**1. Domaće zakonodavstvo**

Krivični zakon SFRJ, na snazi od 1. jula 1977. godine	Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, koji je Skupština SFRJ usvojila na sjednici Saveznog vijeća 28. septembra 1976. godine, proglašen ukazom predsjednika Republike 28. septembra 1976. godine, objavljen u <i>Službenom listu SFRJ</i> br. 44 od 8. oktobra 1976. godine; izmjene i dopune objavljene u <i>Službenom listu SFRJ</i> br. 36 od 15. jula 1977. godine; stupio na snagu 1. jula 1977. godine
---	---

2. Međunarodni pravni instrumenti i komentari

Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, osnovanog Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 827
Statut MKSR-a	Statut Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu, osnovanog Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 955
Afrička povelja	Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, 27. juni 1981. godine
Američka konvencija	Američka konvencija o ljudskim pravima, 22. novembar 1969. godine
Arapska povelja	Arapska povelja o ljudskim pravima, 15. septembar 1994. godine
Konvencija za zaštitu kulturnih dobara	Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, 14. maj 1954. godine

EKZLJP	Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, 4. novembar 1950. godine, 213 U.N.T.S. 222
Ženevska konvencija I	Ženevska konvencija (I) za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu, 12. avgust 1949. godine
Ženevska konvencija II	Ženevska konvencija II za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomaca oružanih snaga na moru, 12. avgust 1949. godine
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija (III) o postupanju sa ratnim zarobljenicima, 12. avgust 1949. godine
Ženevska konvencija IV	Ženevska konvencija (IV) o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, 12. avgust 1949. godine
Dopunski protokol I	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba, 8. juni 1977. godine
Dopunski protokol II	Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, 8. juni 1977. godine
Komentar uz Ženevsku konvenciju III	Komentar: Ženevska konvencija III o postupanju sa ratnim zarobljenicima (MKCK, Jean S. Pictet, ur., 1960.)
Komentar uz Ženevsku konvenciju IV	Komentar: Ženevska konvencija IV o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata (MKCK, Jean S. Pictet, ur., 1958.)
Konvencija o genocidu	Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, stupila na snagu 12. januara 1951. godine, 78 U.N.T.S. 277
Nacrt Konvencije o genocidu, U.N. Doc. E/447	Nacrt Konvencije o zločinu genocida, U.N. Doc. E/447, 26. juni 1947. godine
Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 10. decembar 1948. godine

H. Spisak skraćenih naziva

28. divizija	28. divizija Armije Bosne i Hercegovine
ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
optuženi	Zdravko Tolimir

Činjenica o kojoj je presuđeno br. [...]	Činjenica broj [...] u Dodatku Odluci o činjenicama o kojima je presuđeno
b/h/s	bosanski/hrvatski/srpski jezik
BiH	Bosna i Hercegovina
Birčanska brigada	Šekovička brigada
Bratunačka brigada	1. bratunačka laka pješadijska brigada
BT.	Stranica transkripta sa pretresa vođenog pred Pretresnim vijećem u predmetu <i>Blagojević, Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića</i> , predmet br. IT-02-60-T
snage bosanskih Srba	snage VRS-a, MUP-a i civilne zaštite
BVP	borbeno vozilo pješadije
CJB	Centar javne bezbjednosti
SOPN	Sporazum o prekidu neprijateljstava
CSB	Centar službi bezbjednosti
"Vukovi sa Drine"	Podrinjski odred ili Manevarski bataljon Drinskog korpusa
DTG	diverzantsko-terorističke grupe
baza čete Bravo Nizozemskog bataljona	Baza čete Bravo Nizozemskog bataljona UNPROFOR-a u Srebrenici
baza UN-a	Baza Nizozemskog bataljona UNPROFOR-a u Potočarima
Nizozemski bataljon	Nizozemski bataljon UNPROFOR-a
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
DP D[...]	dokazni predmet odbrane
DP P[...]	dokazni predmet tužilaštva
HV	Hrvatska vojska
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
MKS	Međunarodni krivični sud
MSP	Međunarodni sud pravde
MKNL	Međunarodna komisija za nestala lica

MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritoriji susjednih država između 1. januara 1994. godine i 31. decembra 1994. godine
MKSJ	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine
IKM	istureno komandno mjesto
KMP	Komisija za međunarodno pravo
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
KT.	Stranica transkripta sa pretresa vođenog pred Pretresnim vijećem u predmetu <i>Krstić, Tužilac protiv Radislava Krstića</i> , predmet br. IT-98-33-T
NATO	North Atlantic Treaty Organisation /Sjevernoatlantski pakt/
VP	Vojna policija
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
str.	stranica
par.	paragraf
strane u postupku	tužilaštvo i optuženi Zdravko Tolimir
PJP	Posebne jedinice policije
PT.	Stranica transkripta sa pretresa vođenog pred Pretresnim vijećem u predmetu <i>Popović i drugi, Tužilac protiv Popovića i drugih</i> , predmet br. IT-05-88-T
PTT	Zgrada PTT-a u Srebrenici
65. zaštitni puk	65. motorizovani zaštitni puk
RDB	Resor državne bezbjednosti

Rogatička brigada	1. podrinjska laka pješadijska brigada
Romanijska brigada	2. romanijska motorizovana brigada
RS	Republika Srpska
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (IT/32/Rev. 47)
SDS	Srpska demokratska stranka
2. odred SBP-a iz Šekovića	2. odred Specijalne brigade policije MUP-a iz Šekovića
SBP	Specijalna brigada policije MUP-a RS
SFOR	Stabilizacijske snage (NATO-Bosna)
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB	Stanica javne bezbjednosti
Kasarna u preduzeću "Standard"	štab Zvorničke brigade
T.	stranica transkripta iz postupka vođenog pred Pretresnim vijećem koje rješava u ovom predmetu
TG	Taktička grupa
TO	snage Teritorijalne odbrane
Međunarodni sud	V. MKSJ
Ukrajinska četa	Ukrajinska četa UNPROFOR-a
UN	Ujedinjene nacije
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNPF	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u Zagrebu
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija u BiH
VRS	Vojska Republike Srpske
Žepska brigada	285. istočnobosanska laka brigada ABiH
Zvornička brigada	1. zvornička pješadijska brigada

DODATAK B: OSTALA PROCEDURALNA PITANJA

1. U ovom dodatku izlaže se pregled važnijih proceduralnih momenata ovog postupka. Kao takav, ovaj dodatak služi kao dopuna pregledu toka pretpretresne i pretresne faze datom u Uvodu.¹

A. Pretpretresni i pretresni postupak

1. Prvo stupanje pred Sud i izjašnjavanje o krivici

2. Dana 1. juna 2007. godine optuženi je doveden u sjedište Međunarodnog suda.² Istog dana sudija Carmel Agius imenovao je Kimberly Prost za sudiju pred kojim će optuženi prvi put stupiti pred Sud.³ Prilikom prvog stupanja pred Sud 4. juna 2007., optuženi je odbio da se izjasni o krivici⁴ i odbio da potvrdi svoj identitet izjavivši da je otet.⁵ Takođe, optuženi je osporio legalnost svog zatvaranja i nadležnost Međunarodnog suda.⁶ Na ponovljenom stupanju pred Sud 3. jula 2007. godine u njegovo ime je u spis uneseno da se izjasnio da nije kriv, na osnovu pravila 62(C).⁷

2. Imenovanje branilaca

3. Optuženi je zatražio pravnu pomoć i zahtijevao je da mu se za glavnog branioca imenuje g. Nebojša Mrkić.⁸ Dana 28. jula 2007. godine Sekretarijat je taj njegov zahtjev odbio s obrazloženjem da g. Mrkić ne ispunjava uslove iz pravila 45 i da, shodno tome, nije kvalifikovan za imenovanje na dužnost glavnog branioca.⁹ Konkretno, Sekretarijat je izrazio zabrinutost zbog mogućeg sukoba interesa s obzirom na to da je g. Mrkić već bio angažovan na odbrani Ljubiše Beare u predmetu *Popović i drugi*.¹⁰ Poslije toga, optuženi je podnio zahtjev za preispitivanje odluke Sekretarijata u vezi s imenovanjem g. Mrkića za branioca.¹¹ Pretresno vijeće je konstatovalo da optuženi nije dokazao da je Sekretarijat učinio bilo kakvu grešku kada je donio odluku po zahtjevu, tako da nije smatralo da postoji razlog da bilo šta preduzima.¹²

¹ V. gore, Presuda, par. 16–26.

² V. gore, Presuda, par. 19.

³ Nalog o imenovanju sudije za prvo stupanje optuženog pred Sud, 1. juni 2007. godine.

⁴ T. 11 (4. juni 2007. godine).

⁵ T. 5–19 (4. juni 2007. godine).

⁶ T. 5–19 (4. juni 2007. godine).

⁷ T. 36–38 (3. juli 2007. godine).

⁸ Podnesak Sekretarijata na osnovu pravila 33(B) Pravilnika o postupku i dokazima u vezi s podneskom optuženog Tolimira od 13. jula 2007. o imenovanju stalnog branioca, s povjerljivim i *ex parte* dodacima I–III i povjerljivim dodatkom IV, 18. juli 2007. godine (dalje u tekstu: Podnesak Sekretarijata iz 2007. godine), par. 10.

⁹ Podnesak Sekretarijata iz 2007. godine, par. 8.

¹⁰ Podnesak Sekretarijata iz 2007. godine, par. 8.

¹¹ Podnesak optuženog za pomoć Sudskog veća u vezi postavljanja stalnog branioca, 13. juli 2007. godine (prijevod na engleski), 6. juli 2007. godine (original na b/h/s-u).

¹² Odluka po zahtjevu optuženog za preispitivanje odluke sekretara od 29. juna 2007., 20. juli 2007. godine, par. 17.

4. Dana 6. avgusta 2007. godine optuženi je odlučio da se brani sam, na osnovu pravila 45(F).¹³ Tokom cijelog pretpretresnog postupka i neposredno prije početka glavne rasprave optuženi je bio upozoravan na probleme s kojima se može suočiti ako se opredijeli za samozastupanje, no on je ostao pri stavu da će nastaviti da se zastupa sam.¹⁴

5. Optuženi je zatražio da mu se dodijeli pravni savjetnik.¹⁵ U skladu sa Sistemom za utvrđivanje naknada, odobrena mu je pomoć pravničkog tima, čiji je jedan od članova, između ostalih, bio i g. Aleksandar Gajić, pravni savjetnik optuženog za međunarodno pravo.¹⁶ U januaru 2008. godine u tim odbrane optuženog imenovani su g. Predrag Milovančević kao pravni savjetnik i g. Vuk Sekulić kao koordinator predmeta.¹⁷

3. Odbijanje optuženog da prihvati podneske u pretpretresnom postupku

6. Na prvoj statusnoj konferenciji održanoj 14. septembra 2007. godine pretpretresni sudija postavio je pitanje odbijanja optuženog da prihvati podneske na b/h/s-u pisane latinicom.¹⁸ Optuženi je više puta iznio argument da ima pravo da mu se sudi na zvaničnom srpskom jeziku, što podrazumijeva ćirilično pismo, i da njegovo znanje latinice nije dovoljno da bi je čitao i razumio.¹⁹ Pretpretresni sudija je u više pismenih i usmenih odluka odbacio te argumente tvrdeći da je optuženi, kako mu je i zagarantovano pravima optuženog, relevantne dokumente dobio na jeziku koji razumije, u skladu s članom 21 Statuta.²⁰ Žalba optuženog na usmenu odluku pretpretresnog sudije od 11. decembra 2007. godine odbijena je,²¹ a njegova molba za ponovno razmatranje

¹³ Podnesak optuženog sekretaru da se brani sam ili preko advokata po vlastitom izboru u skladu sa članom 21.4(d) i Pravilnikom, pravilo 45(F) i izmenjenim pravilom 62(C), 10. avgust 2007. (prijevod na engleski), 6. avgust 2007. godine (original na b/h/s-u). V. takođe Obavještenje zamjenika sekretara Suda, 27. avgust 2007. godine.

¹⁴ T. 56–58 (14. septembar 2007.); T. 212–213 (31. oktobar 2008.); T. 317–318 (25. februar 2010.).

¹⁵ Podnesak optuženog sekretaru i Predpretpretresnom veću o imenovanju pravnog savetnika i tima odbrane optuženog, 23. oktobar 2007. godine (prijevod na engleski), 10. oktobar 2007. godine (original na b/h/s-u), par. 10–11.

¹⁶ Aleksandar Gajić je 18. marta 2008. imenovan za pravnog savjetnika za međunarodno pravo. Ažurirani podnesak sekretara na osnovu pravila 33 o ocjeni kvalifikacija g. Aleksandra Gajića u vezi sa zahtjevom Zdravka Tolimira Pretresnom vijeću, povjerljivo, 16. mart 2010. godine, par. 6, fusnota 2.

¹⁷ Obavijest sekretara u vezi s dodjelom pravne pomoći optuženom, 11. januar 2008. godine, par. 2; Podnesak sekretara u vezi sa zahtjevima optuženog od 13. februara 2008. godine i 3. marta 2008. godine, 7. mart 2008. godine, par. 4.

¹⁸ T. 61-62 (14. septembar 2007. godine).

¹⁹ Podnesak optuženog za dostavljanje dokumenata i transkripata suđenja na pismu i jeziku kojim piše i govori, 8. juli 2007. godine (original na b/h/s-u), 10. juli 2007. godine (prijevod na engleski), par. 1–2; T. 62-64, 66-70, 74, 77-79, 84, 100, 103 (14. septembar 2007. godine); Podnesak Pretpretresnom veću i Sekretarijatu za pomoć u imenovanju pravnog savetnika, obelodanjivanju materijala na jeziku koji razumije i najava podnošenja posebne odbrane na optužnicu, 16. novembar 2007. godine (original na b/h/s-u), 20. novembar 2007. godine (prijevod na engleski), par. 1, 3.

²⁰ Odluka u vezi s Tolimirovim podneskom kojim se traži prevođenje dokumenata i transkripta, 20. juli 2007.; T. 73 (14. septembar 2007. godine); T. 113-117 (11. decembar 2007. godine).

²¹ Žalba optuženog predsedavajućem Pretpretresnog veća II na usmenu odluku pretpretresnog sudije kojom se nalaže komunikacija optuženog sa Međunarodnim sudom i obaveza prihvatanja materijala uz optužnicu na jeziku, pismu i u formi koje optuženi ne razume, 25. januar 2008. godine (original na b/h/s-u), 31. januar 2008. godine (prijevod na engleski); Odluka po interlokutornoj žalbi na usmenu odluku pretpretresnog sudije od 11. decembra 2007. godine, 28. mart 2008. godine, str. 10.

odbačena je 18. juna 2008. godine.²² Uprkos tome, optuženi je nastavio da odbija prijem svih dokumenata pisanih latinicom.²³ U svom posljednjem upozorenju izdatom 30. juna 2008. godine pretpretresni sudija je u ime Pretresnog vijeća konstatovao da ponašanje optuženog doseže nivo suštinske i konstantne opstrukcije ekspeditivnog vođenja suđenja i da će Vijeće, ako optuženi ne obavijesti Sekretarijat da pristaje da prima materijale pisane bilo latinicom bilo ćirilicom, odnosno, ako ne prihvati te materijale, izdati nalog da mu se postavi branilac po službenoj dužnosti.²⁴ Najzad, 9. jula 2008. godine optuženi je dostavio podnesak u kojem je rekao da će njegovi pravni savjetnici primati dokumente u formi u kojoj oni budu uručeni i da će mu ih oni prosljeđivati nakon što ih "jezički obrade".²⁵ Nakon toga, svi su dokumenti bili prihvatani.

4. Prigovori na nadležnost Međunarodnog suda

7. Dana 30. oktobra 2007. godine optuženi je dostavio podnesak u kom osporava nadležnost Međunarodnog suda na osnovu nelegalnog hapšenja i opštih jurisdikcijskih prigovora.²⁶ Dana 14. decembra 2007. godine Vijeće je donijelo odluku kojom je taj podnesak odbijen.²⁷ Dana 28. jula 2008. godine optuženi je podnio drugi prigovor na nadležnost Međunarodnog suda u vezi s tačkama 1 i 2 Optužnice.²⁸ Taj prigovor je odbijen 1. oktobra 2008. godine.²⁹

5. Sastav Pretresnog vijeća

8. Dana 1. juna 2007. godine sudija Carmel Agius, u svojstvu predsjedavajućeg sudije Pretresnog vijeća II, izdao je nalog da Pretresno vijeće nadležno za suđenje optuženom radi u sljedećem sastavu: za predsjedavajućeg je imenovan sudija Carmel Agius, a uz njega su kao članovi

²² Zahtev optuženog predsjedniku Suda i članovima Žalbenog veća da u skladu sa svojim diskrecionim pravima preispitaju svoju Odluku po interlokutornoj žalbi na usmenu odluku pretpretresnog sudije od 11. decembra 2007. godine, 16. april 2008. (original na b/h/s-u), 18. april 2008. godine (prijevod na engleski); Odluka po zahtjevu Zdravka Tolimira za preispitivanje odluke Žalbenog vijeća od 28. marta 2008., 18. juni 2008. godine, str. 5.

²³ T. 175 (30. juni 2008. godine).

²⁴ T. 176-177 (30. juni 2008. godine).

²⁵ Podnesak optuženog sekretaru Suda i Pretpretresnom veću u skladu sa naredbom pretpretresnog sudije od 30. juna 2008. u vezi sa obelodanjivanjem, 4. juli 2008. godine (original na b/h/s-u), 9. juli 2008. godine (prijevod na engleski), par. 9–10, 12.

²⁶ Preliminarni podnesci na Optužnicu u skladu sa pravilom 72 Pravilnika, 7. novembar 2007. godine (prijevod na engleski), 30. oktobar 2007. godine (original na b/h/s-u), par. 1.1, 1.18. Tužilaštvo je odgovorilo 21. novembra 2007. godine: Odgovor tužilaštva na preliminarni podnesak optuženog u vezi s Optužnicom, 21. novembar, 2007. godine.

²⁷ Odluka po preliminarnim podnescima na Optužnicu u skladu sa pravilom 72 Pravilnika, 14. decembar 2007. godine, par. 29, 35.

²⁸ Preliminarni podnesak u skladu sa pravilom 72 (A) (i), (ii), uz zahtev za potvrdu o shvatanju izvesnih navoda Optužnice, 8. avgust 2008. (prijevod na engleski), 28. juli 2008. (original na b/h/s-u), str. 4. Tužilaštvo je odgovorilo 22. avgusta 2008. godine: Odgovor tužilaštva na Preliminarni podnesak optuženog Tolimira na osnovu pravila 72(A)(i) i (ii), 22. avgust 2008. godine, par. 1.

²⁹ Odluka po Drugom preliminarnom podnesku u vezi s Optužnicom na osnovu pravila 72 Pravilnika, 1. oktobar 2008., str. 10–11.

imenovani sudija O-Gon Kwon i sudija Kimberly Prost.³⁰ Dana 2. oktobra 2009. godine sudiju O-Gon Kwona zamijenio je Christoph Flügge.³¹ Dana 15. oktobra 2009. godine sudiju Carmela Agiusa zamijenio je sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua.³² Dana 28. jula 2009. godine generalni sekretar je u predmet *Tolimir* rasporedio sudiju Priscu Matimba Nyambe, a ta je odluka stupila na snagu 1. decembra 2009. godine.³³ Dana 18. decembra 2009. godine sudija Patrick Robinson, u svojstvu predsjednika Suda, izdao je nalog da se predmet optuženog dodjeljuje Pretresnom vijeću u sastavu sudija Christoph Flügge, predsjedavajući, sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua i sudija Prisca Matimba Nyambe.³⁴

6. Činjenice o kojima je presuđeno

9. Dana 13. februara 2009. godine tužilaštvo je podnijelo "Zahtjev tužioca na osnovu pravila 94(B) za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je već presuđeno". Dana 17. decembra 2009. godine Vijeće je djelimično odobrilo Zahtjev, odnosno, primilo je na znanje 523 od 604 činjenice o kojima je presuđeno, predložene u dodatku Zahtjeva.³⁵

7. Zahtjevi za prihvatanje dokumenata bez posredstva svjedoka

10. Tokom suđenja tužilaštvo je podnijelo četiri,³⁶ a optuženi pet zahtjeva za prihvatanje dokumenata bez posredstva svjedoka.³⁷ Vijeće je djelimično odobrilo jedan od tih zahtjeva tužilaštva³⁸ i dva takva zahtjeva optuženog, takođe djelimično,³⁹ dok je tri zahtjeva optuženog

³⁰ Nalog o sastavu Pretresnog vijeća, 1. juni 2007. godine.

³¹ Nalog o zamjeni sudije u Pretresnom vijeću, 2. oktobar 2009. godine.

³² Nalog o zamjeni sudije u Pretresnom vijeću, 15. oktobar 2009. godine.

³³ Nalog kojim se imenuju sudije u Pretresno vijeće, 18. decembar 2009. godine.

³⁴ Nalog kojim se imenuju sudije u Pretresno vijeće, 18. decembar 2009. godine.

³⁵ Odluka po zahtjevu tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno, na osnovu pravila 94(B), 17. decembar 2009. godine.

³⁶ Zahtjev tužilaštva za prihvatanje 28 presretnutih razgovora bez posredstva svjedoka, s povjerljivim dodacima, 27. septembar 2011. godine; Zahtjev tužilaštva za prihvatanje jednog dokumenta bez posredstva svjedoka, slijedom iskaza Ramiza Dumanjića, s dodatkom, 22. decembar 2011. godine; Zahtjev tužilaštva za uvrštavanje u spis četrnaest dokumenata bez posredstva svjedoka, povjerljivo, 30. mart 2012. godine; Zahtjev tužilaštva za prihvatanje dva dokazna predmeta bez posredstva svjedoka, 10. april 2012. godine.

³⁷ Prvi zahtev za uvrštavanjem u dokaze dokumenata bez posredstva svjedoka, 7. decembar 2011. godine (prijevod na engleski), 30. novembar 2011. godine (original na b/h/s-u); Drugi zahtev odbrane za usvajanjem u dokaze dokumenata bez posredstva svjedoka, 7. decembar 2011. godine (prijevod na engleski), 30. novembar 2011. godine (original na b/h/s-u); Treći zahtev odbrane za uvrštavanje u spis dokumenata bez posredstva svjedoka, 24. februar 2012. godine (prijevod na engleski), 20. februar 2012. godine (original na b/h/s-u); Četvrti zahtev odbrane za uvrštavanje u spis dokumenata bez posredstva svjedoka, 24. februar 2012. godine (prijevod na engleski), 21. februar 2012. godine (original na b/h/s-u); Peti zahtev odbrane za uvrštavanjem u dokaze dokumenata bez posredstva svjedoka, 7. mart 2012. godine (prijevod na engleski), 5. mart 2012. godine (original na b/h/s-u).

³⁸ Odluka po zahtjevu tužilaštva za uvrštavanje u spis 28 presretnutih razgovora bez posredstva svjedoka, 20. januar 2012. godine, str. 6.

³⁹ Odluka po prvom zahtjevu optuženog za uvrštavanje dokumenata u spis bez posredstva svjedoka, 7. februar 2012. godine, str. 5–6; Odluka po drugom zahtjevu optuženog za uvrštavanje dokumenata u spis bez posredstva svjedoka, 17. februar 2012. godine, 5–6.

odobrilo u cijelosti.⁴⁰ Preostali zahtjevi za prihvatanje dokumenata bez posredstva svjedoka su odbijeni.⁴¹

B. Razno

1. Noćni nadzor

11. Nakon što je optuženi 1. juna 2007. godine doveden na Međunarodni sud,⁴² dr Falke, ljekar Pritvorske jedinice UN-a, obavio je njegov preliminarni ljekarski pregled.⁴³ Na osnovu te prve ocjene zdravstvenog stanja optuženog dr Falke je preporučio da osoblje Pritvorske jedinice u razmacima od trideset minuta, danju i noću, prati zdravstveno stanje optuženog.⁴⁴

12. Na drugoj statusnoj konferenciji održanoj 11. decembra 2007. godine optuženi je uložio prigovor na noćni nadzor, uz sljedeću tvrdnju: "Noću je upaljeno svjetlo u ćeliji, a stražari me uporno svakih pola sata bude vizuelnim uvidom u moju ćeliju, da li se ja nalazim u ćeliji i u kakvom sam stanju."⁴⁵ Optuženi je poslije u brojnim prilikama ulagao Vijeću usmene prigovore u vezi s noćnim nadzorom,⁴⁶ a dostavljao je, kako Sekretarijatu tako i Vijeću, i prigovore u pismenoj formi.⁴⁷ Nadalje, optuženi je dosljedno odbijao da uzima lijekove koji su mu davani u Pritvorskoj jedinici.⁴⁸

⁴⁰ Odluka po trećem, četvrtom i petom zahtjevu optuženog za prihvatanje dokumenata bez posredstva svjedoka, 22. mart 2012. godine, str. 9.

⁴¹ Odluka po zahtjevu tužilaštva za prihvatanje jednog dokumenta bez posredstva svjedoka, slijedom iskaza Ramiza Dumanjića, 6. mart 2012. godine, str. 8; Objedinjena odluka po zahtjevima tužilaštva za prihvatanje dokaza bez posredstva svjedoka i zahtjevu optuženog za odlaganje rokova, 14. maj 2012. godine, str. 15.

⁴² Nalog o dodjeli predmeta Pretresnom vijeću, 1. juni 2007. godine.

⁴³ Obaveštenje o izdavanju javne redigovane verzije "Naloga u vezi s noćnim nadzorom optuženog", 27. avgust 2010. godine (dalje u tekstu: Javna verzija naloga o noćnom nadzoru), par. 6 (gdje se upućuje na dopis medicinske službe Pritvorske jedinice, povjerljivo, 4. juni 2007. godine).

⁴⁴ Javna verzija naloga o noćnom nadzoru, par. 10 (gdje se upućuje na memorandum od 27. jula 2007. godine).

⁴⁵ T. 121–122 (11. decembar 2007. godine).

⁴⁶ T. 199 (30. juli 2008. godine); T. 227–228 (31. oktobar 2008. godine); T. 245–246 (27. februar 2009. godine); T. 259–260 (25. juni 2009. godine); T. 288–289 (22. oktobar 2009. godine). Optuženi se, između ostalog, žalio na to da ga službenici Pritvorske jedinice bude "svakih 20 minuta u 24 časa, to je 48 puta", izrazio je želju da se s tim nadzorom prekine i zaključio da bi nedostatak sna mogao da utiče na njegovu procesnu sposobnost. T. 2044 (27. maj 2010. godine).

⁴⁷ Podnesak optuženog o zaštiti diskrecionih i zagantovanih prava i povredi prava, 21. avgust 2008. godine (prijevod na engleski), 13. avgust 2008. godine (original na b/h/s-u); Zahtevi Zdravka Tolimira u vezi sa uslovima pritvora, hitno i djelimično povjerljivo, 19. septembar 2008. godine (prijevod na engleski), 11. septembar 2008. godine (original na b/h/s-u); Hitan zahtev Zdravka Tolimira u vezi sa uslovima pritvora zbog uskraćivanja sna, 9. decembar 2008. godine; Podnesak Sudu zbog oduzimanja sna i ugradnje čipova na telo optuženog, 16. juli 2009. godine (prijevod na engleski), 10. juli 2009. godine (original na b/h/s-u); Prilog podnescima kojima Zdravko Tolimir zahteva obustavu mera takozvanog medicinskog nadzora koji dovodi do uskraćivanja sna, 12. avgust 2009. godine (prijevod na engleski), 31. juli 2009. godine (original na b/h/s-u) (koji sadrži i izvještaj specijaliste, prof. dr Gordane Očić, neurologa opšte bolnice "Bel Medic" u Beogradu, zasnovan isključivo na pregledu medicinske dokumentacije o zdravstvenom stanju optuženog, u kojem se navodi da njegov neurološki status ne zahtijeva kontinuirani noćni nadzor, iako se preporučuju redovni kontrolni pregledi kod neurologa svakih šest mjeseci).

⁴⁸ Odluka po hitnom podnesku sekretara na osnovu pravila 33 (B) koji se odnosi na nalog u vezi s noćnim nadzorom
Predmet br. IT-05-88/2-T

13. Dana 18. avgusta 2009. godine Sekretarijat je dostavio podnesak na osnovu pravila 33(B), uz koji je bio priložen izvještaj dr Falkea, ljekara Pritvorske jedinice, u kojem se preporučuje da se nastavi s praćenjem stanja optuženog u razmacima od pola sata.⁴⁹ Pored toga, 9. oktobra 2009. godine Sekretarijat je dostavio i izvještaj nezavisnog ljekara, neurologa dr Vermeulena.⁵⁰

14. Dana 26. maja 2010. godine Vijeće je sekretaru izdalo nalog da i od ljekara Pritvorske jedinice i od dr Vermeulena ili nekog drugog nezavisnog neurologa ako dr Vermeulen ne bude dostupan, dostavi ažurirane medicinske izvještaje o zdravstvenom stanju optuženog i o potrebi njegovog praćenja.⁵¹ Vijeće je takođe naložilo da ti medicinski izvještaji moraju, između ostalog, da sadrže sljedeće: (1) sažeti prikaz trenutnog zdravstvenog stanja optuženog; i (2) procjenu potrebe praćenja zdravstvenog stanja optuženog tokom noći.⁵²

15. Dana 24. juna 2010. godine sekretar je dostavio podnesak na osnovu pravila 33(B), uz koji je priložio izvještaj nadležnog ljekara Pritvorske jedinice dr Eekhofa od 14. juna 2010., u kojem se zaključuje da je, po mišljenju tog ljekara, noćni nadzor nad optuženim i dalje opravdan.⁵³ Dana 6. jula 2010. godine sekretar je, na osnovu pravila 33(B), dostavio i izvještaj dr Vermeulena od 23. juna 2010. godine zajedno s Dodatkom od 5. jula 2010. godine, u kojem dr Vermeulen tvrdi da "nema razloga da se osnovni parametri zdravstvenog stanja [optuženog] kontrolišu na svakih pola sata" bez obzira na to da li optuženi da uzima lijekove ili ne.⁵⁴ Dana 12. jula 2010. godine, sekretar je, na osnovu pravila 33(B), dostavio novi izvještaj dr Falkea, ljekara Pritvorske jedinice, koji je pregledao i prokomentarisao izvještaj i Dodatak dr Vermeulena.⁵⁵ Dr Falke je naveo da se slaže s dr Vermeulenom da nadzor nad optuženim nema efekta na njegovo zdravstveno stanje, ali je istovremeno izjavio da je on kao ljekar Pritvorske jedinice i dalje odgovoran i za one pritvorenike koji odbijaju da uzimaju prepisane lijekove, tako da je "kontrola" stanja optuženog neophodna, uzimajući u obzir specifičnu situaciju pritvora.⁵⁶ Njegov je zaključak da režim noćnog nadzora

optuženog, 1. septembar 2010. godine, str. 1, fusnota 3 (gdje se, između ostalog, upućuje na T. 122 (11. decembar 2007. godine), T. 199 (30. juli 2008. godine), T. 228 (31. oktobar 2008. godine), T. 248 (27. februar 2009. godine) i T. 290 (22. oktobar 2009. godine)).

⁴⁹ Podnesak Sekretarijata, s povjerljivim i *ex parte* dodatkom, 18. avgust 2009. godine.

⁵⁰ Sekretarov podnesak na osnovu pravila 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 9. oktobar 2009. godine.

⁵¹ Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 1 (gdje se upućuje na Nalog u vezi s medicinskim izvještajima, povjerljivo i *ex parte*, 26. maj 2010. godine).

⁵² Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 1 (gdje se upućuje na Nalog u vezi s medicinskim izvještajima, povjerljivo i *ex parte*, 26. maj 2010. godine).

⁵³ Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 3 (gdje se upućuje na Podnesak sekretara na osnovu pravila 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 24. juni 2010. godine, Dodatak 1).

⁵⁴ Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 4 (gdje se upućuje na Podnesak sekretara na osnovu pravila 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 6. juli 2010. godine, Dodatak, str. 1).

⁵⁵ Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 5 (gdje se upućuje na Podnesak sekretara na osnovu pravila 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 12. juli 2010. godine).

⁵⁶ Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, par. 5 (gdje se upućuje na Podnesak sekretara na osnovu pravila

treba da ostane na snazi, uz napomenu da on nema nikakav negativan uticaj na zdravlje optuženog.⁵⁷

16. Dana 25. avgusta 2010. godine Vijeće je osoblju Pritvorske jedinice izdalo nalog da se noćni nadzor nad optuženim prekine pod uslovom da on u prisusustvu svjedoka potpiše pismenu izjavu kojom će potvrditi da odbija da se njegovo stanje prati putem noćnih kontrola.⁵⁸ Dana 31. avgusta 2010. godine optuženi je potpisao izjavu u kojoj je potpisao da odbija medicinski nadzor.⁵⁹

17. Dana 1. septembra 2010. godine Vijeće je u vezi s podneskom sekretara od 30. avgusta 2010. godine⁶⁰ donijelo odluku kojom je naložilo "osoblju PJUN-a da smjesta prekine noćni nadzor koji svakih pola sata vrši nad optuženim".⁶¹ Dana 1. septembra 2010. godine noćni nadzor nad optuženim je prekinut, o čemu je optuženi obaviješten.⁶²

2. Obilazak mjesta događaja

18. Vijeće i strane u postupku su od 10. do 16. oktobra 2010. godine obišle mjesto događaja shodno "Odluci po prijedlogu tužilaštva za obilazak mjesta događaja".⁶³ Cilj tog obilaska nije bilo prikupljanje dokaza, nego da se Pretresnom vijeću omogući da se upozna s lokacijama koje su u vezi sa zločinima navedenim u Optužnici.⁶⁴

3. Postupak zbog nepoštovanja Suda

19. Dana 4. maja 2011. godine Vijeće je pokrenulo postupak zbog nepoštovanja Suda protiv svjedoka Zorana Petrovića, nakon što je on obaviješten o sadržaju naloga *sub poena ad testificandum* i svojoj obavezi da pristupi Vijeću, ali nije pristupio kako je naloženo i nije predočio

⁵⁷ 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 12. juli 2010. godine, Dodatak, par. 1–2). Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom. 5 (gdje se upućuje na Podnesak sekretara na osnovu pravila 33(B) u vezi sa zdravstvenim stanjem optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 12. juli 2010. godine, Dodatak, par. 3).

⁵⁸ Nalog u vezi s noćnim nadzorom optuženog, povjerljivo i *ex parte*, 25. avgust 2010. godine. V. takođe Javna verzija naloga u vezi s noćnim nadzorom, Dispozitiv.

⁵⁹ Izjava u skladu sa Odlukom Pretresnog veća od 25. avgusta 2010., 1. septembar 2010. godine.

⁶⁰ Hitni podnesak Sekretarijata na osnovu pravila 33(B) koji se odnosi na Nalog u vezi s noćnim nadzorom optuženog, s javnim, povjerljivim i povjerljivim i *ex parte* dodacima, 30. avgust 2010. godine, u kojem "Sekretarijat s dužnim poštovanjem tvrdi da bi bilo primjereno da Pretresno vijeće naloži nezavisnu psihijatrijsku procjenu optuženog prije okonča[nja] noćnih nadzora kako bi utvrdilo da li je optuženi u stanju dati pristanak s punom sviješću o posljedicama." V. str. 3.

⁶¹ Odluka po hitnom podnesku sekretara na osnovu pravila 33 (B) koji se odnosi na Nalog u vezi s noćnim nadzorom optuženog, 1. septembar 2010. godine. Vijeće je podsjetilo na to da nema naznaka da optuženom, koji je dotad bio u potpunosti sposoban da se sam zastupa, nedostaje zdrava svijest potrebna za davanje pristanaka s punom sviješću o posljedicama i da "ne smatra primjerenim u ovim okolnostima naložiti nezavisnu psihijatrijsku procjenu optuženog prije nego što obustavi noćni nadzor". *Ibid.*

⁶² Drugi podnesak Sekretarijata na osnovu pravila 33(B), koji se odnosi na nalog u vezi s noćnim nadzorom optuženog, 3. septembar 2010. godine.

⁶³ Odluka po prijedlogu tužilaštva za obilazak mjesta događaja, povjerljivo, 2. juli 2010. godine.

⁶⁴ Odluka po prijedlogu tužilaštva za obilazak mjesta događaja, povjerljivo, 2. juli 2010., str. 3. godine.

valjan razlog za nepristupanje.⁶⁵ Vijeće je poslije toga primilo dopis g. Petrovića, zaveden 13. maja 2011. godine, u kom se izražava spremnost svjedoka da dobrovoljno svjedoči, i to već 18. maja 2011. godine, nakon čega je Vijeće poništilo svoj "Nalog umesto optužnice", čime je i okončan postupak zbog nepoštovanja Suda.⁶⁶

20. Dana 21. septembra 2011. Vijeće je pokrenulo postupak zbog nepoštovanja Suda protiv Dragomira Pećanca, nakon što je on obaviješten o sadržaju naloga *sub poena ad testificandum* i svojoj obavezi da pristupi Vijeću, ali nije pristupio kako je naloženo i nije predočio valjan razlog za nepristupanje. Vijeće je zaključilo da je Pećanac svjesno i hotimično ometao provođenje pravde.⁶⁷ Glasovima većine članova Vijeća, uz suprotno mišljenje sudije Nyambe, Pećanac je proglašen krivim za nepoštovanje Suda i osuđen je na tri mjeseca zatvora.⁶⁸

⁶⁵ *Postupak zbog nepoštovanja Suda protiv Zorana Petrovića*, predmet br. IT-05-88/2-R77.1, Nalog umesto optužnice, povjerljivo, 4. maj 2011. godine, str. 2–3.

⁶⁶ *Postupak zbog nepoštovanja Suda protiv Zorana Petrovića*, predmet br. IT-05-88/2-R77.1, Nalog kojim se poništava Nalog umesto optužnice i povlači nalog za hapšenje Zorana Petrovića, povjerljivo, 25. maj 2011. godine.

⁶⁷ *Postupak zbog nepoštovanja Suda protiv Dragomira Pećanca*, predmet br. IT-05-88/2-R77.2, Presuda po navodima o nepoštovanju Suda, 9. decembar 2011. godine, par. 34, 37–38.

⁶⁸ *Postupak zbog nepoštovanja Suda protiv Dragomira Pećanca*, predmet br. IT-05-88/2-R77.2, Presuda po navodima o nepoštovanju Suda, 9. decembar 2011. godine, par. 46.

DODATAK C: POVJERLJIVI DODATAK